

184.
FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(ELSŐ KÖTET.)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áros'
betűivel 's költségein.

ELŐS MAGYAR-ORSZÁGI

301841

1841

1841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Berzeviczi és Lomnici

BERZEVICZY GERGELY

Szült. 1763ⁿ Jan. 15^{én} mlt. Febr. 22^{én} 1822ⁿ

1.

BERZEVICZI és KAKASLOMNICZI
BERZEVICZY GERGELY'

Életrajza.

Berzeviczy, a' II-dik András Királyunk alatt hazánkban telepedett tiroli Nemes Rudgernek tizenötödik unokája, 1763-dik esztendő' Iván hava' 15-dikén láta legelőször Kakas-Lomniczon világot Szepes Vármegyében.

Atyját Sándort hét esztendő's korában veszté el a' nagy 's egyetlen reményű gyermek, annál buzgóbb ápolásra, buzgóbb dajkálkodásra talála édes Anyjának a' Sztansics-Grádeczi Horváth ősi had' jeles ivadékanak szorgoskodásaiban, ki özvegységi foglalatosságait majdnem egyedül kedvelt fia' műveltetésére határozá. Korán ébreszté 's ébreszteté az özveggy minden igaznak, szépnek és jónak becsülését, szeretetét, óhajtmányját, gyakorlását kedvenczében. Jóllehet azért Gergely, mint igen vagyonos szülőknek fiok, nagy gazdagság' birtokába jutását reménylhette idővel; mindazonáltal nem érdekelte szerencsés csillaga őt annyira, hogy annak fényjétől megvakíttatva, jószágainak

széles kiterjedésökben helyheztené teljes bizodalját, és több olyan úriaknak példájokra, kik hasonló szerencsében elkényeztetnek, szükségtelennek itélné lelki műveltségét. — Többre tanulta ő a' szív' és lélek' nemességét, mint bár melly születés' elsőbbségeit becsülnie. Teljes szándéka, teljes igyekezete volt ez okból gyenge korától fogva, hogy tudományosan művelt férfiaknak soraikban hazájának, polgártársainak; sőt az egész emberiségnek minél többet használhasson. A' természet jeles tehetségeivel 's ajándékaival lehetségesíté az Ifjúnak szent lelkesedését.

Anyja' oldalánál, ügyes Nevelőktől nyere minden későbbi műveltségének rendíthetetlen alapot. Azután a' híres B e n c z ú r J ó ' s e f és P o d k o n y i c z k y Á d á m' felügyelléseik alatt, igen virágzó Késmárki oskolában tökéletesíté esmérteit és belátásait. Végezván itten nagy megkülönböztetéssel tanulói pályáját, előbb ugyan Vajai Vay István, akkor időben a' helvétziai Vallástételt követő Evangyelikusok' tiszántúli Superintendenzájok' nagy hírű Felügyelője' oldalánál: később pedig Pesten gyarapítá hazai törvényeink' szerkeztetéseikben és kiszolgáltatásaikban eddig szerzett ügyességeit, olly előmenetellel, hogy 1783-ban húsz esztendőskorában méltónak ítéltetne, ki dicséretesen letett vizsgáltatása után Ügyésznek eskettessék, és Diploma által meg is erősíttessék. Nem törvényeink, nem pörösködéseink voltak azonban B e r z e v i c z y n e k főbb és utolsóbb arányjai. Az országászmányi tudományok (scientiae politicae) voltak kiváltképen azok, mellyek már serdülő korában magokra vonák különösen figyelmét 's vonattatását. Anyjának és anyatestvérének, Sztansics - Gradeczi Horváth Imrének engedelmséggel azért elhagyá következő esztendőben, 21 esztendőskorában hazánk' határait, 's mint minden, úgy leginkább az országászmányi tudomány'

akkori fészkebe, Göttingába költözött. Schlöczer, Beckmann, Spittler, Pütter, Meiners, Feder 's egyebek, — a' tudományos világnak mindenektől tisztelt akkori vezérei 's csillagai, nem csupán tanításaikban részeltek; hanem őszintébb barátságaikra is méltaták a' jeles tudományu Berzeviczyt. Ugyan ez időben Erneszt, Auguszt és Adolf, később Kumberland, Sussex és Kambridge, angoly királyi Herczegek valának a' göttingai Egyetem' Tanulói között, kikkel nem egyedül ugyan azon Kollegiumokban: hanem, mint Herceg Liechtenstein 's egyebek, ugyan azon társaságokban is szabadon és gyakrabban megjelenhetett.

Illy ritka kedvezmények és becsülhetetlen körülállások között végezvén két esztendő alatt akadémiái pályáját; 's most már tudományos esméreteit tulajdon tapasztalásával akarván nevelni: Német, Francz és Angoly országokba utazott. Pári's, Brüsszel és London valának utazásainak főbb pontjai. Mindenütt bemutatott az uralkodó Udvaroknak; Londonban különösen, a' királyi Herczegekkel szerzett esmerése miatt, másoknak is elejekbe tétetett, minden főbb és fényesebb társaságokba elvezettetett. — Holland, Sveicz- és Olasz-országokra határozott útját ugyan, több ellenkező esetek' közbejövetelökkel nem teljesítheté; de tudni vágyja és figyelmes serénysége mellett, az érintettem alkalmatosságokban is képes vala, esméreteit temérdek észrevételekkel gazdagítania. Három egész esztendőt töltvén külső országokban, mindenféle tudományokban és tapasztalmányokban igen járatos, a' Haza', Tudomány' és Vallásnak használandó feltételeiben és tökélleteiben buzogva, Német-ország' legnevezetesebb városain keresztül jöve Bécsbe; — Itt a' Felségnek, boldog emlékezetű II-ik Józsefnek be-

mutattatott, 's a' nyájas Fejedelemtől, két egész órai beszélgetése után, nyilvános helybenhagyásokkal, intésekkel és igéretekkal tetéztetvén, 1787-ik esztendőben tére szeretett honjába, hol csak hamar tiszteletbeli Jegyzője leve Szepes Vármegyének, Sztansics-Gradeczi Horváth Imre alispányoskodásában. —

Következendő 1788-ik esztendőben a' Magyar Kir. Helytartó Tanács' akkori Elölülőjétől Gróf Zichy Károlytól, ugyan ezen Kormányzékhez gyakorlandó Tagnak vétetett fel; a' Török háború' kiütésével pedig, a' hadi Biztossághoz elébb tiszteletbeli, azután csak hamar valóságos Konczipistának nevezetett, igtattatott. Ezen hivatalában ügyességét és hűségét mindenkor nyilván bizonyítja; de II-dik Jó'sef' hirtelen halálával előmozdítottatásának reményje, úgy látszik, enyészett. Elhagyá ezért 1795-ben eddigi tisztségét, 's visszazavoná magát ősi jószágaira Szepes Vármegyébe. Zavarhatatlan nyugodalomban élt ő itten egyedül nemes és művelt szíve' magas képzeteinek. Felségesek, szépek és dicséretesek azon tettei, mellyeket élete' mostani pályáján mint hazafi, barát és író számos körülmények, számos alakok között tündököltete.

Új mezeje nyílt fáradhatatlan munkásságának kiváltképen 1801. esztendőben, midőn az ágostai Várlástételt követő Evangyelikusok' Tiszán inneni 's túli egyesült Szuperintendenzia'jok részéről egyházi és iskolai Fő-Felügyelőknek választatna. Érdemes volt Berzevich azon nagy bizodalomra, mellyet Hite' sorsossai egy szívvel, lélekkel helyhezének személyjében. Megfelelt ő mindenkor és mindenben a' várakozásnak; sőt jóval felülhaladott minden bizodalmat, minden reményt. Azon rendíthetetlen meggyőződésében ugyan is, hogy egy társaság, egy ország sem boldogodhatik, sem gyarapodha-

tik vallás és tudományos műveltség nélkül, — teljes erejével munkállódott mind a' kettőnek ajánlására, pártfogására, gyarapítására. — Nem volt ő ugyan amaz éretlen buzgólkodóknak egyike, kik csupán tulajdon feleketöket magasztalják 's pártfogolják; fájlalá inkább őszintén, hogy az evangyeliomi Tudomány' helyre-állíttatásával történt szakadás, mind e' napiglan csupán Németországnak némelly tartományjaiban orvosoltathatott, hazánkban pedig mind eddig be nem gyógyíthatott; hanem azon keresztyén egyességben, és egymást eltűrő szelidségben, melyet Krisztus és Apostolai, mint minden keresztyén erénynek alapját legnyomósabban, és főképen ajánlanak, — azon egyességben és szelidségben kezdé, folytatá 's végezé húsz esztendőnél valamivel több ideig szent és fontos hivatalát. Ez arányból soha semmihez sem fogott, akár egyházi, akár iskolai tárgyak' tekintetökben, míg nem mind a' két Vallástételt követő Evangyelikusok' kerületi kormányjaiknak tanácsaikat ki nem kérné, 's meg nem fontolná részrehajlás nélkül.

Örök emlékezetét hagyá fel ezen hivatalában, hogy az ő indításából és előmozdításából az 1804-ben Eperjesen tartatott kerületi Gyűlésen, kerületi Kincstár alapíttatott a' vallási, egyházi és iskolai gyarapodásoknak előmozdításokra, mellynek tőkéje 1814-ben már 24,443 fl. 1823-ban 29,236; 1827-ben pedig 36,185 forintokat teve Váltó-czédulában.

Ugyan Berzeviczy indításából és pártfogásából 1811. Nyíregyházán tartatott kerületi Gyűlés' alkalmával tudományi Kincstár szerkeztetett, mellynek tőkebeli ajánlásai 1814-ben 19,758 for. 1823-ban 23,867 for. 1826-ban pedig 24,836 forintokra hágtak, ugyan Váltó-czédulában.

Hasonló érdem és emlék-koszorút fűzött egyéb fáradságos kihatásai közé: „a' tiszai Evangyeli-

ka egyházi Kerület' vallásos és egyházas alkatmányjának rendbe szedése" című munkájával, melly több kerületi Gyűlésekben vizsgáltatván, bővítettven és határoztatván, 1815-ben elfogadtatott, még pedig olly szembetűnő különböztetésekkel, hogy a' többi egyházi Kerületek is, a' Szerzőnek nagy tiszteletére ahhoz szabnak ez időtől fogva magokat.

Illy jelesen gondoskodván a' derék Férjfi, kormányjára bízott Evangyelika Egyházaink' alapos szerkeztetésökről és gyarapításokról: különös figyelmét fordítá minden rangú oskoláinkra; hogy ezekben ügyes Lelki-pásztorok, Tanítók és Hazafiak neveltetnének. Legnagyobb örömét, legnagyobb gyönyörűségét találta ugyan tudós férjfiakkal társalkodásában: de a' serdülő Ifjúság' körében is hasonló lelkesedéssel sűrögött; művelődésében hasonló szenvedéllyel munkállódott. Mert megvolt a' felől tökéletesen győződve, hogy a' Vallásnak erőssége, melly minden Ország' boldogságának alapja, csupán tagjainak igazi műveltségektől reményltethetik. Ez okból, valamint fáradhatatlanul dolgozott a' tudományos intézetek' jogaiknak és szerkeztetéseiknek czélarányos meghatározásokon, védelmezésükön és megtartásokon; épen olly szorgalommal gondoskodott atyáskodva Ifjúságunk' előmeneteleinek lehetségesítésökről, valósításokról és előléptetéseinek eszközöltetésökről. Gyakran szabadabban védelmezé ő mind ezeket a' Felséges udvar és kormánysszékek előtt, részszerént megakarván mutatni, hogy azon intézeteknek jelen szerkeztetéseik czélarányosok; részszerént ösztönt szolgáltatván az Ifjúságnak, hogy az erény' ösvényjén áthatatosan és előmenetelesen haladhasson.

A' szegényebb Ifjúságról pedig épen példátlan buzgalommal atyáskodott. Mint Királyfalvai Róth Joanna, Széki Gróf Teleky Jó'sef' kegyes özvegyje,

1812 esztendő Jakab' hava' 22-kén Szirákon költt vég-hagyományi levelében 100,000 forintokat rendelne tő-kéül a' szegényebb sorsú tanulóknak segítettésükre, 's mint 1813 esztendő' Mindszent hava' 12-kétől, 1814-dik esztendő' Mihály hava' 1-ső napjáig ezen tőkétől elő-ször fizetett, 5300 forintból álló kamat kézhez szolgál-tatna, és a' hat Evangyelika főbb oskolák között fel-osztatna; Berzeviczynek köszönheti a' tiszai egyházi Ke-rület leginkább, hogy midőn a' dunántúli csupán 800; a' dunáninnyi 1300; a' bányavárosi pedig 800 forinto-kat eszközölhetne ki oskoláira nézve; a' tiszai 2400 fo-rintokat nyert légyen ugyan ezen célra; később pedig az egész kamatnak épenségesen felét osztogathatná ki esztendőnként szegényebb Tanulói között olly móddal, hogy ezeknek mindenike 100 forint segedelembeli juta-lommal buzdíttatna kettőztetett szorgalmára. — Az ő ta-nácsából, és sikeres indításából határozottak 1816 esz-tendőben tartatott rimaszombati Gyűlésen, a' tudomá-nyi Kincstár' kamatjaiból, esztendőnként azon If-jaknak fizetendő 600 forintok, kik a' Német-orzági Egyetemeken mulatnának, 's folytatnák tanulói pályá-jukat. — Legnyilvánosabb jeleit adá pedig az ifjúság' gyarapodásában buzgó szeretetének azon vég-hagyomány-ja által, mellyben azon esetre, ha familiájának magva szakadna, jótévéleg és gazdagon gondoskoda minden ok-tató és nevelő intézeteinkről. Ezen kegyes hagyományt illető bizonyosság levelek a' Pesti közönséges Gyű-lés' tárában őriztetnek jelenleg. Adná hatalmas Is-tenünk! hogy a' Berzeviczy Gergely ivadékának szaka-datlan virágzása mellett, személyes oszlopokat nyernénk inkább fiában és unokaiban: mintsem hagyománybeli se-gedelmeket, széles birtokaiban.

Ezen fényes és áldozatokkal tetézett egyházi hiva-talján kívül, valóságos Táblabirájok volt több

Vármegyéink' Törvényszékjeiknek Berzeviczy; melly körében hasonló tüzzel és szellemmel védelmezé szüntelen Uralkodónk' 's Nemzetünk' jussait és törvényjeit.

Mint barát és jóltévő mindenütt a' legnagyobb dicsőség' tiszta fényjében tünteté munkásságát! Fáradhatatlan Tanácsnokjok, fáradhatatlan segedelmők volt a' szegényeknek! Számlálhatatlanok azon szelidség' áldásai, melly által vigasztalगतá haladék nélkül a' hozzája folyamodott elnyomattattnak sérült szíveiket; enyhítgeté tüstént az üldöztetteknek panaszos keserveiket; erősítgeté a' csüggedezőknek szívsebhető kéteskedéseiket.

Mint hazafi legnemesebb gondolatokon elmélkedett 's munkálkodott a' műveltség' magas polczára tökéletesült elméjével szüntelen; valahol csak időt 's alkalmatosságot nyerhetett: mindenkor és mindenütt szabadon beszélt, szabadon nyilatkozódott, tetteiben jó példával buzogott a' hazai boldogulás' kifejtődzése 's valósodása mellett. Több jeles óhajtmányjai, felséges tervei (plánunai) azonban, részrehajlás' és irigykedés' fortyant cseleitől fenyegettetve, mind eddig valósodás' bélyege nélkül csupán papirosn emésztődnek; bár melly nagy és forró volt légyen is, minden igaz, szép és jó eránt élledező buzgósága. Képzeteinek legkedvesebbike a' magyar kereskedés' felébresztetését, előmozdittatását 's virágoztatását tárgyazá mind haláláig. A' legnagyobb lelkesedés' hevére lobbant egész valója; mihelyt e' tárgyban beszélhete dologhoz értő társaival. Öröm volt hallani ékesen peregő nyelvét, melly erővel, melly hatalommal fejtegeté azon eszközöket, mellyek által hazánk' kereskedése a' virágzás' legfelsőbb fokára emeltethetne. Hogy Berzeviczy ügyes és alkalmazatos lehetett ezen tárgynak megrostálgatására, hogy közvetkezőképen okoskodásai nem pusztá levegői tündér-

zetekhez hasonlítanak; bizonyítják 's kétségtelenítik azon alapos észrevételek és elmélkedések, mellyeket ő az északi kereskedés' lehetőségéről, 's hazánkra nézve becsülhetetlen hasznáról össze írt, 's azután a' Szepes Vármegyei Közönség elébe, megvizsgáltatás végett terjesztett. Hogy ezen igen fontos tárgyban alaposan ítélhessen 's beszélhessen. 1796-dik esztendőben beúttazta Lengyel-országot egész Danczig várossáig, szoros figyelmére méltatván, különösen a' Poprád' és Visztula' vizeinek használhatóságokat.

Társalkodásában igen nyájas, leereszkedő, barátságos, minden kevélység és gög nélküli Férjfi' bélyegét viselő homlokán. Jeles elme, és szívbeli tehetségei mellett, sohasem nyughatatlanítja őt a' dicsvágy, sem az egyedül magának tetsző hiúság; az érdem' koszorújait, mellyeket mások fűztek iparjaik által homlokaikra, becsülvén 's tisztelvén őszintén, sohasem alacsonyítja gúnyjának 's kéteskedésének tárgyaivá. Tulajdon érdemével dicsekedése 's fényűzése, irigyeitől sem vettethetik szemére. Nem is vágyakodott ez okból, hogy e' világ 's emberek előtt tündökölné, nem vágyakodott soha fényes hivatalok', 's nagyobb tisztségek' hiú címjeikre.

Mint író 's literátor, magas fokra emelkedett Berzeviczy a' tudós világ' köztársaságában. Fontosok munkállódási körében e' tekintetből lelki tehetségeinek azon kifejtődzései 's hatásai, mellyeket korunk' szelleme halhatatlansági bélyegjére méltatott. Izlése 's a' tudományok és mesterségek eránt vonzó szeretete, minden előítélet nélkül buzogott 's ítelt mindeneket; tudományos állításai mindenkor alaposok, egymásból folyók, magokat kedveltetők valának; tolla díszes, nyomos, tiszta; különösen latin előadása hibátlan, szívreható.

Szélesen terjedő írói hírét 's nevét, úgy egyes nagyobb nyomtatott munkáiban; mint azon rövidebb dolgozásaiban hirdetgeté 's terjesztgeté, mellyeket több bel- és külföldi Folyóírásoknak számokra írogatott 's szerkesztgetett. Éles elmét, művelt ítélő tehetséget mutatata ő minden soraiban, 's kivált polgári kormányt 's állapotot illető tárgyak' megítéléseikben, gyakran igen eredeti képzeivel ajándékozta 's gazdagította ezen tudomány' mezejét.

Jöllehet azonban legtisztább ösztönből fáradoza 's munkállođa ő az emberi közboldogodás' felébredésében 's tökéletesítésében; jóllehet legtisztább ösztönből szentelé teljes életét a' tudományok' kiművelésöknek 's terjesztésöknek; mindazonáltal lelki tehetségeinek ezen nemes feláldozások némelly kedvetlenségeket, némelly üldöztetések is borongott napjaira. Gyakran elősmértetett; igen gyakran balra magyaráztatott legtisztább törekedése. Számos félszegű tudósok, vagy úgy nevezett vakoskodók, kik, mint minden tudományos műveltség' és felvilágosodás' ellenségei, előítéleteikben vesződnének 's hibás véleményjeikben rögződnek; — számos félszegű tudósok igen tarkának, szabadszájúnak 's ellenkezőnek festegetek 's bélyegezék több politikai javaslatait és képzeit. Minden ellene hordott 's fortyantott ellenvetések és okoskodások azonban nem egyebet bizonyíthatnak felőle, mint: hogy a' sötétség és világosság soha és sehol sem férkezhetnek össze. A' felvilágosodott Berzeviczy igen jól tudá, jól érzé ezen igazságnak csálhatatlanságát; nem is ereszkede azért haszontalan szó és tollváltogatásokban velők: hanem békével tűré minden gúnyolódásaikat. — Mit irigyjei e' részben örömmel keseríthettek volna élete' nyugodalmán; gazdagon mézesíté azt mindenkor azon figyelem, mellyel a' külföld' leghíresebb Tudóssai viseltetének eránta. Le-

velező Tagjának is választá őt csak hamar a' göttin-gai Kir. tudós Társaság.

Azon munkák, mellyeket Berzeviczy különös szorgalommal írt, 's folyóírásbeli számos értekezésein kívül világ' elébe bocsátott, a' következendők:

1. Magyar-ország' kereskedéséről és szorgalmáról latin nyelven. Ezen rövid ugyan, de hazai szeretettel lángoló legelső munkája, 1797. esztendőben hagyá el Lőcsén a' sajtót; 's 1802. Veimártt német nyelvre általtétetve, ösmérteték meg bővebben a' külfölddel. Igen fontos, és mindenben alapos tartalma, melly a' könyv' megjelenésével kevésbé becsültetett, 's nem elég figyelemmel íteltetett, korunkban látszik nagyobb fényre 's helybenhagyásra számot tarthatnia; midőn most buzgóbb tűz, 's tüzesebb buzgóság lelkesítse hazánk' fiait, mint lelkesíté valaha, kereskedésünk' felélesztetése 's virágoztatása mellett.

2. Később 1806-ban írta a' Parasztság' állapotjáról és tulajdonságáról szerkeztetett könyvecskéjét, mellyről alább bővebben.

3. Csak hamar 1808-ban pedig: az Á'sia és Európa közötti kereskedés' megbírálását terjeszté világ' elébe, korunk' szükségéhez alkalmazva.

A' szabadgondolkozásu Berzeviczy' értekezései és elmélkedései közül, egyik sem okozott olly sok üldözéseket és bosszszantásokat nekie, mint amaz, mellyet a' Parasztoknak magyar-országi állapotokról szerkeztetett. Maga is megesmérte ezen tárgyú okoskodásainak idő előtti jelenéseket, 's éppen ezért nem akará munkáját sajtó alá adnia; de Máriássy Jó'sef, meghitt barátja, — nem hagyta békét, 's annyira vevé barátját, hogy kezéhez kaparítaná ezen jeles kéziratot, 's magára vállalná nyomtatattatását, a' szóba

jöhető felelet' terhe mellett. Ez meg is lett. Berzeviczynek ugyan elég alapos okai voltak, hogy barátja' kérésseinek engedjen; — mivel azon esetre, ha munkája' Szerzőjének ösmértetne a' Közönségtől; elég védelmet reménylhetett, bár melly ellenvetések ellen tiszta honszeretetében, mellyel nyomosan támogathatá minden állításait; — mindazonáltal sokat, igen sokat kelle szenvednie barátja' kérésének tellyesítése miatt. Elég vigasztalást, nyugodalmat és elégtételt nyerhetett azonban csak hamar, könyvének sorsa és szeretetlen megtámadtatása mellett, az emberi ép elme' ítélőszékének előtte, azon megkülönböztetett, 's tiszteletekkel halmozott ítéletekben, mellyeket külföldön, Német-orzágnak leghíresebb Tudóssai, mint: Schlöczer, Heeren, Eichhorn, Grellmann és Szartoriusz mondtak 's hirdettek világosan munkájára. Schlöczer különösen, ama leghíresebb Statiszta és Hisztórikus, felséges roslátgatására méltatá, 's a' göttingai tudományos Értesítőben ösmérteté meg hazájával Berzeviczy' jeles gondolatjait. Nem sokára németül is megjelent Veimárrt a' derék munka; és ki csak előítélet 's részrehajlás nélkül olvasá ezen tökéletes fontosságu könyvecskét; mind az, a' legbizonyosabb helybenhagyással koszorúzá Szerzője' érdemét.

4. Berzeviczynek utolsó munkája, következő címmel: „az Evangyelikusoknak jelen állapotjok Magyar-országban,“ halála után három hónapokkal láta világot Lipcsében. Érzelegve fogadtatott mind két részről e' munka; érzelegve olvastatott minden lapja! Egyik rész annál elevenebben érezhető sajnós állapotját; mennél világosabban szemlélhető hitelt érdemlő Előljárója' tudósításában újabbkori elnyomattatását; másika ellenben tulajdon védelmére gondolá magát felszóllíttatva lennie. D. Hohenegger

Lőrincz, igyekeze Berzeviczy' állításainak alaptalanságokat bemutatni; Friederich Ferdinand pedig jeles észrevételeivel mérzsékelgeté Berzeviczynek, csupán egyes esetekből merített, 's az egészre nem alkalmaztatható előadásait.

Házi viszonyaiban, mint férj és atya, legboldogabb örömmel gazdagon halmozott napokat vala szerencséje élhetnie. Nyájas és még most is szeretetre méltó hölgye, született Berzeviczy Therézia Asszony, édesíté a' legtökéletesebb nyugodalom' 's bővség' ölein, forrón szeretett férje' minden pillanatjait; a' csendes falusi élet' gyönyörjei 's béke-angyalai védelmezék naponként mindkettőjüknek örömeiket. — Azonban nem örvendezhete Berzeviczy földi életének anyi, 's olly huzamos időig, mint maga 's mint övéi kívánhatnák. Hirtelen, minden várakozás' ellenére hirtelen lépé meg őt a' halál! életének 59-dik esztendejében. Három napi gyengélkedései szunnyaszták el örökre földi valóját; 's támaszták érdemlett örökkévalóságára halhatatlan részét, azon gutaütés' következtében, melly 1822. eszt. Bójt-elő hava 23-kán, éjjeli 11 órakor fogyasztá ki, 's emészté meg minden testi erejét.

Széles birtokainak örökössök, hét magzatjai közül, egyetlen-egy életben maradott fia, Titusz leve. Nagy hírű 's nevű Apának, érdemekkel díszes Nemzetségnek szép reményű ivadéka, Gróf Dessewffy István leányjának Lätitzianak férje; díszére leszen hazánknak, díszére bizonyosan Egyházunknak mind addig, míg Atyjának jeles nyomdokait követve; minden szép, igaz és jó képzeteiben állhatatosan megmarad, és korunk' szellemével tartva elébbre halad. —

Közli Némethy Pál.

2.

LÚD A S P E R.

A' történetek' évkönyvei egy tollas állat' hős tettét sem halhatatlaníták olly fényben, mint tiéteket; pompásan biczegő Lúdak! Dédőseitek' vigyázása ébrettebb 's több sikerű volt a' Római Tanács' örjeinél, 's gágogásaikkal menték meg a' hajdan világot rettegtető Capitoliumot, a' Galluszok' rabló dühétől. Egyik ősanjátok' sült czombja villoga Anglia Nagy Erzsébetje' jobbájában; midőn kicsin hajóhada' dőlyfős Filep' dicsekedő óriási tengeri erején nyert fényes diadalmának öröm nesze fülébe hata; 's e' dicső lúdczomb' emlékét hirdeti mindég, míg emberek a' sült libát szeretni fogják, Márton' lúdja. Keljen bár vértrophénn a' világ' csendjét öszszedülő hősök' sírhalma felett, 's büszke győzedelmi kapuk tartsák fel megátkoztatott neveiket, ah! csak hiú fény jut mégis emlékezeteiknek, melly éjji lidércz csalóka csillámaként oszlik-szét, 's az idő' vas foga megőrli azt, mint egér a' búzagarmadát. De reátok, miután a' bajketryecz bőv és gondtalan élet' gyönyöreiben részeltete, sokkal dicsőbb halál vár a' szakács' kezeiből, mint Epaminondászra a' Mantineai harczmezőn; úri gyomrokban lesz sírotok, 's ilyenbe csak ama híres Artemizia temeté férjét. 'S ki tudja? vallyon az a' gyenge hajnali pír, melly egy Ninon' vagy Láisz' téjhab arczain ragyog; nem valamelly liba-zsír következetete? 's ha az, imádák e valaha annyin a' Thermopy-

léi hősök' ravatalát, mint azt? Nem, bizonynal nem! Becsetek el nem halható, hótollúak, 's ki lenne vakmerő azt megnem ösmérni. Pelyhetek lágy fektet ád az emberi nemnek, tollotok halhatatlanítja íróit, 's miután nagy máju rokonotokat a' Meczénások' sorába igtatá, koszorús Meseköltőnk millió versgyártók esengnek kegyetek után. E' munkám is néktek van szentelve; fogadjátok olly 's annyi jósággal, mennyi egy libai zúztól kitelhető. A' toll, mellyet a' múlt nyáron egyik lúdcsapat' generálja hullata el, most jobbomban villog; 's bizonynal azon mágnesi atyafiság, mi őt neméhez vonza, itt is magasztalástok' leírásában fogja gyakorlani csudatétét.

Zúzott képpel, égre síró jajok közt tördelé kezeit a' szegény Krácsáné. Összszefuta a' szomszédság, látni, mi lelé a' szerencsétlent. „Ah! kiálta a' kesergő, oda lúdjaím!“ — Legyen eszed feleség, dörögő a' szalmafedelű házból most kidülöngő Krácsa, fél kezével az álomcsipákat irgalom nélkül dörzsölén szemeiből, legyen eszed, hiszen nem ég a' falu, 's az igaz marha el nem vész. „Az Isten verje meg nyöszörgé az elkínzott aszszony, valamennyi tolvaj, hogy kívánna illy szegényeknek mint mi, kárt tenni!“

A' tenger, irják az utazók; ha kizajongja magát, lecsillapodik; a' vészfelleg, ha mérges villámaint kiszórja, szünteti dühét; így az átkozódó bánat is, ha kisírja fojtó keserveit, elcsendesül. A' szív, mint a' szemérmes Mimoza, minden kis illetésre, melly érdekli, összszevonul; 's a' felfort epe' mérgéből egy csepp rá hulván, feketén lövi szét a' vért az érző idegekre, 's itt eredete a' haragnak, búnak, melly szintolly nagy, milly hatás vala a' boszszantó illetés. Szerencsés, ki hamar csendesítheti lobbanó indulatját; szerencsésb, ki Stoikoszi zordonsággal áll ellent

minden benyomatoknak, hogy semmi bántás ne tudjon makacs daczára hatni. De hol lelsz mai világba illyent? Nincs most Poszidoneosz, ki kaczagva mutogassa köszvény kínoztató lábait, 's kiáltja: „nem fáj, nem fáj!” Nincs Scaevola, ki jaj nélkül égesse össze jobbát. — Vallyon jobb volt e, kérde itt valaki, az akkori kor, midőn történtek a' csudák, mint a' mostani? Felelet: A' természet nem szenved erőltetést. Testünk' alkotja leghosszszabb szoktatás után is alig tűrheti az idő' és lég' sanyarjait. Míg illy ingerlékeny testtel bírnunk, érzéseinket elfojtanunk lehetetlen, 's kik ezt valaha próbálák is, csak alakosok voltak; 's benn nem úgy érzének, mint künn mutaták. Az illyeneknek szerettem volna Momuszszal betekinteni keblök' ablakán megláthatni, minémű változások mennek belsőjökben véghez? Jobb hát e' korban élnünk, 's embereknek maradnunk; engedve mind a' bú' mind az öröm hatásainak, de lelki erővel, hogy egyik is ádáz hatalmával össze ne zúzzon.

A' mondottakból úgy vélem elegendőleg megfejtetheti; miképp esheték meg, hogy Krácsáné, ki imént panaszos jajjaival még a' közel komondorokat is együtt ordításra buzdítá; most csak sopánkodva beszéllé elő Komája-aszszonyának egy pár ludjai' elvesztét.

A' ki a' kárvallottnak a' körülállóktól ekkor mondatott számtalan rőfös, 's még is üres vigasztaló szókat, tanácsokat, jóvendöléseket, gyanító okoskodásokat, 's több illy semmit jelentő léhaságokat tagadni merné, nem ismeri az az emberek' szóbeli segedelemre kész indulatját, melly sok fél és mély hangú sápitásokban, ah és óh kiáltásokban, nyögésekben, elpityesedésekben, fejcsóválásokban, hmgetésekben, 's több más érthetetlen hangokban szokott kifejeztetni. Az e'féle mindentől erőltetés nélkül ki

telik, 's nem akarva is sokszor ellebben az ajakról; de ott hol tettel vársz segedelmet, hol egy kis áldozat után eseng a' köz ügy, ah ott száz közzül alig akadsz egy emberre, 's a' többi, ha Diogén' lámpájával világítasz rájok, megannyi képszoberként tűnik elődbe. Együtt sírók elegen találkoznak, csak kár, hogy könnyeik néha krokodilusi könnyek, mellyek csupán szokásból potyognak, 's fájdalom, még azért is, miért nem nagyobb a' panaszló' vesztesége. Rómába pénzért siraták Praeficák a' holtakat, 's nálunk is lelhetsz néhol olly vén aszszonyokat, kik leczkéket adhatnának a' sirás' mesterségéből, önn példájokkal tanítván úgy sírni, hogy szíved ne érezze.

Egész Csomortány helységében a' Krácsáné' lúdjai levének természetesen szint' egy hétig köz beszéd' tárgyai. A' papi ház' kapujában naponként özszeül-ni szokott a' csorgók' serege, a' Krácsáné' tragikai mozdúlatain és jajjain nevetkeze, a' gyermekek ezt játszák az útszákon, 's egy akkor itt keresztül ment vándor Tót, a' Krácsáné' szerepét játszó lyánká-nak, szív erősítő cseppeket akart erővel adni, vél-vén, hogy azt ijedési kínok gyötrik. De minthogy nem született még semmi új a' nap alatt olly, melly meg nem avult volna; itt is a' friss történet lassan-ként vesztetni kezdé ingerét, mint ama bükk koszo-rúzza hegy, melly minél meszszebb távozunk tőle, annál sűrűbb ködoszlópokba burkozik. Újságvágy és feledés elválhatatlan társak, 's laptaként röpitik egy-más' ölébe az emberi elmét. Az rózsa alakban, mint egy májuszi hajnal lebegteteli előnkbe tündérezéseit; ez szelid kézzel von bájtakarót a' múlt fájdalmak' borzatos képét mutató tükörre. Az a' jelen' legked-vesb gyönyörei után esengtet; 's ha képzeleti virá-gaink' szakítása nem inyünk szerint valósul, csendes sajjást, vagy édes lágy fájdalmat hagy szívünkben,

ez a' makacs bánatnak és legvidongóbb örömnök egy-iránt nyakát szegi. Ha az kinzott, ez enyhít; ha az szomorított, ez vigasztal, 's így szíves cserében ringatják éltünket, 's csak annyit hagynak könnyezni éldellett örömeinkért, mint a' lement nap után, melly holnap ismét ifjú díszben támadand fel.

Néhány kíváncsi Olvasóink' újságvágyainak úgy hiszem, kedves dolgot cselekszünk, ha Csomoltányról nemi topographiai ismertető vonatokat ide teszünk: A' történetíró előtt szintolly fontos a' hely, hol munkája' tárgya véghez ment, mint maga a' hőstett. 'S így Csomortány is sokkal nevezeteseb jelen történeti rajzomban, mint Vaterloo. Egy kiszínelte földabroszt, mellyen a' keleti hosszúság és északi szélesség' grádicsa szerint, e' híres falu' fektét kijelelve lehetne szemlélni; szerettem volna e' leíráshoz függeszteni; de ama hatalmas talismán, melly arany, ezüst, réz, papiros és képzeleti testben földgömbünkön az országok', birodalmak', karzatok' népek' és nemzetségek' sorsát szintűgy kormányozza, mint az egyes emberekét, eltilta annak kimetszhetésétől. Engednem kelle kegytelen tilalomszavának, 's rabszolgai meghunyászkodással vonulék hátra Szultáni széke elől; magamba fojtva nyomattatásom' zugolódásait, nehogy sokszori inséggel küszködő erszényem örök számki-
vetésre kárhoztassék általa. E' siralmas hiányt mennyire tollamtól telék kitoldozgatni iparkodám; de ha minden igyekezetem' ellenére is silányon üte ki dolgozásom, türd el e' lét' szigorúságait hallomásból vagy tapasztalásból ismerő jámbor Olvasóm! Képzeld hát egy közönséges Erdély-Vármegyei falut, de ne Mezőségit, mintegy 180. szalmafedelű 's az utzából kisebb nagyobb távulságra egyenetlen irányba fekvő házakkal, mellyek közül itt ott egy-egy veres cserepes vagy zsendelyes ház úgy tűnik ki, mint ma-

gosb dudvák a' törpe burjánból; egy patak két felé szeli a' falait, 's közepében néhány rongyollott czigány viskó komor mélézásba sülyeszthetne valamelly ángoly utazót, 's előtted áll Csomortány. Nyugotról egy dombon áll a' templom épülő félben, 's ki tudja hány tavasz' hajnala fogja szent romladékait csókolgatni? 's hányszor zúg-ált töredezett ablakain az esti szellő? míg az elkészülés' diszcillaga pompa falán 's fedelén ragyogland. Látszható jele ez a' Birtokosság és Közönség közti egyetértésnek; mert míg, egyik szomszédja' vesztét koholja, másik híven jegyzi mi rosszat kong rokonáról a' rágalmi hírharang; harmadik két jó barát' összeveszesztésében találja vad gyönyörködését; negyedik bőszülten pert említ, az alatt szenved a' köz ügy, undok mocsár lepi az útszát, kártékony rendbontók 's csavargók marháikkal ételik a' szegények' vetéseit, és össze-roskad a' szent ház! Az egyenetlenség számtalan károkra vala szülője minden társaságokban, elválasztva jót a' jótól, szétszakítva a' legszentebb köteleket, összedúlva a' béke' szép rendét, felzavarva a' hon' csendjét, gázolva az ősszemarczanglott társasági boldogság' vérpatakjain, virágzat helyett hervadás, áldás helyett inség fakad megátkozott lábnyomán. Rég sindi ezt Csomortány; 's vajha ne! Vajha az egyesülés' szelleme lengné-át a' maradék' czélzásait, hogy ne a' viszongás' almája, hanem a' köz boldogság legyen a' versenytárgy, 's díjul egykorújik' magasztaló éneke zengje hazafi tetteiket. Így a' félmagyar, féloláh korcsviseletű lakos majd nemzetibb viseletre szoktatódnék, 's zagyvalék nyelve megtisztulva salakjától arany magyarrá csinosulna. — Mikor fog e' boldog idő feltűnni? ezt kérdi egy faluját szerető fiú, 's fáj, hogy kielégítő feleletet néki nem adhatok!

Hetek multak 's Kracsáné még mindég hullatá
 vesztése' titkos könnyeit. Egy reggel alig hogy ösz-
 sze nem rogya örömében, mert rég siratott lúdjaít
 kapuján bebiczegni, 's nyakok köszöngető nyujtoga-
 tásával 's idvezlő zenegéssel elébe sietni látá. Csak
 a' Románhősnek, ki örökre elveszettnek vélt kedves-
 sét, reménytelen, több csuda történetek, gyötrel-
 mek és epedések után, viszont ölelheti; lehet ennél
 zajgóbb öröme. Minden kapuja előtt elmenőnek szo-
 kott csacsкасággal, látszható kedvderületben mondá
 elő ismét ismét lúdjainak pompa bemenetelét. 'S
 most éppen Taligási Károly Úrfi' szolgálójauak kez-
 dé mind ezeket előrendelgetni; de milly nagy volt
 hőkkenése annak illy szavaira: „Hisz éppen azon
 ludakat keresem, mert majd tűzre tesz' értek a' Kis-
 aszszony; hajnalban enniek adék, nem tudom hogy
 's mint a' ketreczajtó nyitva maradt, 's osztán — — —

Kracsáné: 'S osztán a' ludak enyimek és haza jöttek.

A' szabadság' ösztöne, melly a' legkisebb por-
 féregbe is megvan, ingerlé e' ludakat is elszökésre.
 Bár fogyhatatlan szemzék az áldás a' szolgálólyány'
 kezéből, még is csak rabok valának ők, 's rabéltet
 ki bolond szeretne. Verd-le bilincseit a' börtönözött-
 nek, 's vallyon nem él e az alkalommal? 'S azt a'
 fogoly ludakba kárhoztatni csak holmi rigoristák fog-
 ják, kik foliantokat írnak öszsze a' kötelességek' ösz-
 szeütkezéséről, 's még is a' Gordiuszi görcsöt felolda-
 ni nem képesek. 'S tennéd őket e' ludak' helyzetébe,
 bizonyosan ők sem cselekednének máskép. A' nyitva
 felejtett ajtó hatalmas csábító; sok éjji vándort édesgete
 bé a' selyem paplany alá, vagy a' pénzes bőrosladához;
 's hogy ne tudna hát egy ludat a' szabadra kicsalni?

Ugyde, miként kerülhettek e' ludak aszszony-
 jok' híre nélkül a' Károly Úrfi' ketreczébe? Külöm-
 bözők a' vélemények. Az akkori Csomortányi Isko-

la-mester, kinék napló könyvéből van e történet véve, bőv beszéddel, ön philosophiai okoskodásaival megtoldva adja elő. Itt egynehányt nagyjából:

„Szövi Julis, egy kis téjfelt vitt volt Czili Kis-aszszonynak, midőn ez két fekete szárnyú ludat a' ketreczbe zárta azt mondván: ma vettem ezeket hizlalni, mert bátyám csak kövér ludat szeret. Így hát igaz keresményjei valának Czili Kis-aszszonynak e' ludak, mert vette; 's a' mit az ember veszen, azt senki magáénak nem mondhatja; következőleg Krácsáné hazugúl állítja, hogy a' ludak övé 's a' t.“ De ezt veti utánna a' Mester, Szövi Julisnak kicsit lehet hinni; ő falunk' legelső hírkelepje, 's a' melly szó egyszer száján álszűrődik, annak század íze sem való.

„Bokor Pila látá, midőn két lúdat a' Mester' hidja alól K. Úrfi szolgája kihajtott, 's egyenesen Ura' udvarába; ott mi történt velek nem tudja, csak annyit hallott estve guzsalyásba, hogy Krácsáné lúdjai elvesztek, de a' világ' minden kincséért sem kerülhettek ezek K. Úrfi' ketreczébe.“ — B. Pila ugyan jámbor egy leány, de a' szeretőjével, ki béres K. Úrfinál, egy kézre fillent.

Legtöbbit nyom e' dologban Péter Dorkó' szava, ő tőszomszédja lévén K. Úrfinak, a' kert' lyukán halgatta K. Úrfinak következő szavait: „micsoda lúdak ezek húgom?“ Czili: Ezeket biz' most vevém kedves bátyám. — „Fel kell hát a' ketreczbe vetni“ — 's úgys lett. — Ezek az Iskola-mester' szavai.

Be izetlen próza ez! — Ugyan, kedves Rosaszegi Úr, de tetszik tudni, hogy a' toll az író' kezében az, a' mi ecset a' festőjében. Ez minden tárgynak illő színt és árnyéklatot, az minden esetnek megfelelő szót tud adni. 'S a' milly nevetséges az a' festmény, mellyen az ég zöld, a' patak arany-szín, a' falomb rózsapiros, a' nap epedő kék; szintolly

szánandó az az iromány, mellyben a' legcsekélyebb érdekű dolgok is kikeresett kitételekkel, 's dagályos szópompával vannak leírva. Minden szó bir saját titkos erővel, 's maga helyén csudát tesz; de ha oda irod, hová nem illik, elveszti becsét, 's egy magas lelkes kifejezés, valamelly ollyas tárgy' leírásában csak ollyan, mint a' falusi suhancz' Zsuzsija körül, városi izletben kinyegegett édelgése.

Taligási Károly Úr, a' jelen történet' egyik hőse ama tüske bokorhoz hasonlítható, melly semmi gyümölcsöt nem terem, mégis naplemenet felé óriás árnyékot terjeszt. Benne minden tökélyei, gyengéji, bohóságai és botlásai az úgy nevezett világfiának fel-találtatának, csak a' tehetség hibázott azokat magok eredeti vóltokban kitüntetni. Ifjabb éveit mint Kadét egy Huszár-ezredben csapongá el; 's a' ros' világ úgy regéli, hogy miután Órmesterségre felvergődött, egy kezére bízott pénztárt egy éjszakán elkártyázott; 's e' mián kéntelen lőn oda hagyni a' hadi pályát. Honába tértével fényvágy, könnyű élet, pazérlás és játék szép vagyonát csak hamar elemészték, 's azon pompakörből, hol egykor ragyogla a' városi lakból, hol a' büszke gavallért utánozhatatlanúl játszá, most e' silány falusi lét' ezer bajaira vala kárhoztatva. Unt magányjait itt Czili Kis-aszszony igyekszik enyhíttetni, kit kedves hugának szóllitgata; de az a' távolság, melly köztök az atyafiságban álla, megnem gátolhattá, hogy a' szerelemben egymáshoz közelébb ne lép-hessenek, legalább a' titkok' sötét előfüggője megett. „Czilinek minden második évben egy nagy városba tett útazásai, ottani nyolcz kilencz héti mulatása, 's mind a' legszorosb incognitóban,“ így ír a' fenn tisztelt Iskola-mester, „azt gyanítják, hogy a' szerelmi édes teher' lerakhatása ada ösztönt azokra.“ Czilibé fő szenvedély volt a' falu' közdolgaiba, magánosok'

házi környületeibe való elegyedés, 's ebbe nagy segédje vala az úgy nevezett bátya, ki egykor őszintén vallá meg egy meghittjének vélt ember előtt; hogy legfőbb gyönyörét mások' összeuszításában leli.

Lélekben és testben rokona volt Károlynak Péter, (rövidség okáért a' Taligási mellék név elmarad) ki mint földes Úr Krácsáék helyett fog fellépni, csak nem olly világot látott, vagy is szerzett ismereteit nem tudá annyi nagyzással és tudós képpel kitüntetni, mint ama. De családi gőgje sokkal nagyobb, mint annak, 's vele egy rangú de szegényebb sorsúakat alábbra néző, mint ama. Az enni ez inni szerete, 's mind ketten nőtlen szerelem vitézek, csak hogy az fiatal hűgok, ez gazdag éltes özvegyek körül édelge. Igéretén, szaván egyiknek sem lehet sokat építeni, 's a' fizetés' határnapját mindenik jámbor lelkű adósokhoz illőleg feledé; csálni egyiránt toda mind kettő, csak Péter nem olly simán 's észrevétetlen mint Károly. *Par nobile fratrum!*

Térjünk a' lúdakra. Nem olly dühös a' bőszült medve, mellyet vadász sérte, mint Károly vala, midőn szolgálója a' lúdak' eltartóztatását megvívé. Czili mérgében sirt, 's nem volt száma az ütlekeknek, mellyeket a' szamar az ügyetlen cseléd hátára és fejére, hó kacsóji osztogatának. „Megtanitom a' gazembert,“ kiálta hosszas szidalmak és káromkodások után Károly, 's lecsapá magát író-asztala mellé. Boszszú eszköz vala kezében a' toll, 's a' szegény papiros csikorogva nyöge annak dühkarczolásai alatt. Egy epés megintó utasítás születék harag tajték, agyarkodás 's látható méreg kínok közt, mellyben a' Hármas Könyv 3-dik Része 26-dik Címje, 's az 1791-beli ideigleni 94-dik Törvénycikkely nyomán inteté Pétert, hogy Krácsára mint földes Úr, tizenöt nap alatt láttasson törvényt.

A' bántást hajdan kardal, most perrel boszszulja a' Magyar. 'S nem rég mondogatá előttem egy gőzfejű Uracs, hogy a' Nemes-ember' fő tulajdonai közé tartozik, hogy perei légyenek, 's talán utánna lehetne tenni, hogy azokat soha meg ne nyerje, 's mindenét reájok kölcsé. Részemről a' pert sokkal célirányosb boszszú módnak tartom, a' híresztelt miveltségű külföldön máig is divatozó párviadalnál, melly csak bárdolatlan goth kor' maradványa, 's többször árt az ártatlannak mint a' vétkesnek.

Ezek kitérések, de összszefüggők a' jelen történettel; melly ezután olly száraz, olly kietlen, mint maga a' Magyarper folyamat. Kevés gyönyört lelend már benne a' láng keblű hölgy; mert itt szerelmi édes szók, fohászok helyett, csak zordon prokatori phrásisokat fog olvashatni. De bocsánat, Lelkeim! lapjaim ez úttal nem neklek valának szánva, 's csak azért, mivel minapában egyik begyeskedő társotok hő érzelmeimet kigúnyolá. Míg hát „paulo majora canamus,“ kaczagom kötöttüitek' fenyegetését, 's hánzott szívem elégedést érez, mert édes a' boszszú.

Péter, szokása szerint karszékébe szundikálva pipázott; midőn bélépe a' Szolga-bíró. Mi jót hoz, Amantissime? kiált elébe a' hajlangónak. Jót nem sokat, felele ez, 's felolvasá a' Károlytól áltvett útastást, 's annak tartalma szerint a' törvénytálatásra inté Pétert. „Értem, és párt kérek“ vala a' felelet, mellyet Péter gúnykaczaj, 's néhány heves kifakadások közt ada. „Jancsi hozz bort! tessék leülni.“ Míg e' két úr együtt poharazik, addig jó Olvasóm elolvashadd ez asztali dalt:

Lelkem eddig repdesett fenn
Csillagok közt, vágyva ott
Szebb világba megpihenni,
Minthogy úntig fáradott;

Am de nem kívánczik most
 Szállni még el innen ő,
 Itt terítve áll az asztal
 A' baj' és gond enyhítő.

Lakni jó itt, itt a' földön,
 Enni, inni kedv szerint;
 Hadd bohóknak hinni, hogy ránk
 Itt keserv csak 's bú tekint.
 Nézd miként csillognak a' víg
 Kény' örömförrásai,
 Mellyek által elmosólnak
 Könnyeink' csorgásai.

Édes a' baráti körben
 Enni ízes étkeket;
 Rakj, te szolgá, asztalunkhoz
 Hát nekünk lágy székeket.
 Úgy. Sietve jó levest hozz!
 Itt van. Ülünk már körül;
 Ha levest lát a' szem, akkor
 Ám az éhes has örül.

Szép az újuló tavasznak
 Tarka bájos kelleme,
 Szép virág szagot lehelve
 Leng ha hozzánk szelleme;
 Áh de sokkal szebb asztal,
 Melly terítve tündököl,
 Innen árad drága illat
 Itt a' gond nem öldököl.

A' Butellák' lelke fénylik
 Rajta azt kell ízleni,
 Hogy alélt szív' bánatától
 Itt ne tudjon vérzeni.
 Félre könnynek, fájdalomnak,
 Habzik a' tölt bájpohár,
 Fogd ürítsd ki, hű Barátom,
 'S töltsed újra, sorra jár!

Te kaján miért irígyled
Rózsaszín jó kedvetet,
Hagyd övedze bájvirág is
Mai felderültemet.
Nincs örök fagyos havas tél,
Felcseréli hév meleg,
Gondfeledve bú' szagától
Víg fejünk sem szédeleg.

Lyánka, csókot! ízesebb úgy
E' pohár' piros bora,
Te ki úgy mosolygsz szemembe,
Mint az alkony' bíbora.
Nyílt kebel, víg elme, jó kedv
Légyen e' körön belől,
Dalra kezdjete, Barátim,
És te Lyánka zengj elől!

Ki legelső thirzusokkal
Díszíté hegyoldalát,
'S kinyomá az ért gerezdből
Felvirúltak' italát;
Fenn ragyogjon érdemében,
Míg leendnek szüretek,
Szőlőtő, barackfa, rózsák,
Sírja' halmán nőjjetek!

Mi, kik itt e' társaságba
Ülve együtt vígadunk:
Míg szerencse' fényje süt ránk,
Új öröme viradunk,
Felfogadjuk, hogy barátság'
Lángja fog hevíteni,
Akkor is, ha sors' veszélye
Kezdne megfenyíteni.

Adja Isten! asztalunkat
Lepje mindég a' bőség,
Hogy viruljon kis körünkbe
A' magyar jószívűség!

Adja Isten: hogy mi együtt
Többször is kényünk szerint
Tált, pohárt üríteni tudjunk,
Míg ez élet ránk tekint.

Ha nem mondanám is, könnyű kitalálni az Olvasónak, hogy a' törvénytálatás elmaradt. Ebből természetesen folyt Péter' törvénybe idéztetése. Károly már előre számlálá a' nagy nyereséget, mit ítéletesen Péterén vala felveendő. Czili szerelmi díjúl magának kíváná annak hasonfelét, 's ezt Károly sem tagadá meg. „Jó lesz ha lesz,“ e' gondolatot ásitá el az Iskola-mester, midőn Károly e' csálthatatlan nyereséget előtte számítgató. De régi közmondás: hadnak és pernek kimenete bizonytalan. „Sok víz foly el a' Csomortányi kuvasz patakon, sok nyár izzasztandja Károly' kopasz fejét, míg engem' megnyer,“ ezt harsogá poharazó barátai körében Péter.

A' remény egy tarka lepke
Lengve tündér szárnyain,
Most derűlten lejt e' repke
Lét borongos árnyain;
Hah, de kisség fénylele,
Hah 's ha hajtja kétség' vad szele.

Azonban a' per felvéteték, kikiáltaték, az új perek' sorába iraték. Péter szántsándékkal nem jelené meg, 's részről a' perhez senki sem szólván, védelem nélkül maradt, 's így a' Felperesi tellyes kereseten marasztaték. Károly örömében száját sem tudá befogni az ítélet' haltára. Gyors volt azt végrehajtani álhatatosan híven, hogy Péter magán segíni nem fog és nem tud.

A' nyeres és vesztés elvállhatatlan rokonok. Mint árnyék a' testet, éjj a' nappalt, úgy követi ez azt. Hol az egy részről fényes diadalmat arat, ott ez más

részről az elszalasztott boldogság után eped. Boldog, ki soha nem veszt, kit csalatott remények a' vágyott nyeres' el nem érhetése miá nem gyötrenek! Ez a' nyerekedni szeretés egy divatozó szokás, melly a' gyarló embert embertársa' szemlátomásti vesztesé-
vel és kárával is, a' nyert vagyonok' öllel fogadásá-
ra alkalmassá tenni képes.

Szegény Péter! most övezd körül derekadat a' rettenthetetlenség' bájjével, mert rajtad az ellenség. Nézd viadali sorokban vezeti végrehajtó seregét az Alispány, hősei' kezökben óriási tölgybotok ingnak, mellette a' köhécselő Fő-bíró sajnálati hangon susogja: „Nem gondolám, hogy a' dolog ennyire menjen.“ Ott vannak már! de hol?

Nem Sandvich szigetek' egyikében, hanem Csomortányban egy galambbúgos kőkapu előtt. A' kapu fedlezenen brukkoló, tollait csinosgató, szerelmi hévben olvadó galamb sereg, látva a' rémletes embercsoportot rettenve szárnyra kél, 's egy paraszt fel-
emelt pálczával várja a' kelletlen vendéget. Ez a' Péter' Udvar-birája, kész Uráért élni és inni. Megáll az Alispány, körülle a' czondrás vitézek. Előke-
resi zsiros kaputja' zsebjéből szörnyű tobákos szelenczét 's szippant egyet; egy hajdan a' kalmárbolt' fénypolczán veres, most a' sok tobák miatt megbar-
nult zsebkendővel, mellynek bájillatától szélütés ér-
né Tercsi Kisaszszonyt, megtörli pordobánytól hí-
zott főtt rák színű orrát, 's egy tuczet torok tisztítás
's hákogás után dunnogni kezdé e' táborozást célzó
okléveleket. Ékesszóllása romlott bőgőhegedű' hang-
ján zeng, páthossza kifogyhatatlan, nyelve pergése,
mint kenetlen kocsi nyikorgás; hah! leomland a' ka-
puboltozat, mint hajdan Trojáé a' fa ló' pompás be-
menetekor.

De milly siketűő lármazsibaj döngeti a' körülál-
lók' füldobját? Szeme szája eláll, orra skárlát veres-
re tüzesül, beszéde elnémul a' bőszült Alispánynak.
A' közel akolból rémítő lúdgágogás halszik, mi miatt
egy emberi hang sem érthető. Félbe kell szakadnia
a' végrehajtásnak, mert a' kapu közt álló bíró vas-
tag albassusi hangon dörgi közébe a' gyönyörű lúd-
harmóniának: „Senki ide nem be!” — Azt regéli
a' gonosz világ: hogy Péter többet száz lúdnál gyűj-
tete aklába, 's egyiket közzülök egy fához czövekel-
teté. A' többi ludak boszszonkodva ez egynek rab-
ságán, mérgekben ütének olly szörnyű lármát.

Az illyesekről nem álmodott Károly, kiejté pi-
páját szájából, 's nem vala rest Pétert ellentállása
okadására Törvénybe hívni. A' per most újabb ala-
kot ölte magára, 's általa tág mező nyílt az illető ügy-
védek' fogásainak, 's a' gúnyolók kacajjainak. Egy
ideig tüzzel látta peréhez Károly, majd boszszanko-
dása elhamvadt hevében aluszékonyon. Néha egy
két sőt több évig is levéltári álmát aluvá a' per, 's
midőn már csaknem feledésbe sülyede, megszúrva va-
lami csiklándos orrát Károlynak, 's újra vánszorogni
kezdett. Az alatt Krácsát katonának fogák, nője bu-
jában idegen országra bújdosott, 's így e' perre al-
kalmat adó lúdak gazdástól együtt elpusztulának.

A' Philosophok sokat koptaták tollokat és elmé-
jüket, az örök béke valósíthatása felett; de örök
perről bár futólag gondolkodni is restellék. Itt egy
örök per nem csak képzetben, hanem valóságban is
áll, 's már erről philosophiai elvont fogatokat csinál-
ni, 's azokat metaphisice analysálni mi könnyű!? Ká-
roly sírját rég felnötte a' csalány, 's Péter, szegény kar-
székébe szegeztetve, egy dühös szélütéstől jajjai között
alig emlékezik egykori víg napjaira; de a' lúdas per,
melly még nem ment derekas felelkezésekig, él, 's

még a' legkésőbb unokáknak is adand dolgot; emléke pedig, míg csak Csomortány, 's a' megyei Levéltár fennállanak; soha meg nem hal, mint az Abderai peré, melly a' számár' árnyéka iránt folya.

Fogarasy János,
Erdélyből.

3.

Szó némi hibás elv és terv felett.

Kezemhez jutván az 1832-dik évi Minerva' III-dik Kötete, szokásom szerint legott foglalatára vetém szememet, 's látám e' czímet: „Hon nyelvünk' ügyében!“ Kedventz-tárgyam ez! így szólék magamban: felkeresém tehát, 's elolvasám.

Udvardy hites földmérő, 's levelező tagja a' magyar tudós társaságnak, írja ezen értekezést, ki az Élet című munkában annyi jót, annyi szépet monda. Miután itteni értekezésében holmi előzményeit adá, így ír:

„Mit ér az olyan pénz, a' melly nem kelendő? Ha legszebb, legrationábilissabb is valamelly nyelv, mit ér, ha hasznát nem lehet venni? — A' tót nyelvel Európát bé lehet utazni, — a' magyar nyelvel Magyarországot sem, külföldön pedig éppen egy tapodtat sem. 'S imé itt a' sárban heverő arany!“

Atqui — ergo: a' tót nyelv nagyobb becsű mint a' magyar. Az itt kitűzött fontos és győzedelmes okkal tehát be van bizonyítva, hogy a' magyar nyelv nem ke-
lendő; 's így az nem egyéb mint sárban rejtőző vagy heverő arany. Hogy hazai nyelvünkkel Magyar-or-
szágot sem lehet beúztatni, külföldön pedig épen egy ta-
podtat sem, ennek én másban látom léteges okát, nem a' miben U. úr. Nem a' nyelvnehezítés, sem purismus,
sem xenologismus ennek oka; mert más sokkal nehezebb
nyelveket is megtanúl az ember: hanem az, hogy a' Ma-
gyar még eddig sem literaturája 's tudományos művelt-
sége, sem kereskedése, sem országútai, sem intézetei
miatt nem tévé magát nevezetessé; sem gyárműve nem
volt annyira szembetűnő, hogy külső nemzetekkel vala-
melly nevezetesb communicationk lehetővén, honi nyel-
vünket megtanulni forrón igyekeztenek volna. Pedig illy
nemzeti érdekek volnának egyedül képesek, hazai nyel-
vünket külföldi ajakra is kiterjeszteni. Még eddig mit
látni jött volna a' külföldi, honnunkba? A' szél miatt in-
gadozó nádat e? Ezt ugyan eleget találna nálunk. Mi-
csoda érdek lánczolta volna őt még eddig annyira ho-
nunkhoz, hogy köztünk egy darab időt húzamosan töl-
csen, ha olykor valamellyik ide botlott is? 'S ha igaz,
hogy magát Magyar-országot sem lehet honi-nyelvünkkel
beúztatni, ennek oka sem nyelvünkben, hanem azon itt te-
lepült többféle nemzetű gyarmatokban találtatik, mel-
lyekben mind külön nyelv uralkodik. Ezenkívül a' ma-
gyar nemzet és nyelv, egyetlen és eredeti lévén, nines
szerte minden tartományban holmi bitang rokona, ki nyel-
vén beszélne. Szilárd nemzeti karakterükkel, és honunk-
hozi ragaszkodásunkkal ellenkezővén a' kívándorló, 's
nemzeti testtől elszakadni vágyó hajlandóság, egy cso-
portban tanyáz szent koronája körül, mint királynéja
körül a' méhsereg. Hála az egeknek! most nyílik már

ama' boldog remény' hajnala, melly honi nyelvünk' belső és külső terjedésének arany jövődőt ígér.

„A' nyelvet nem nehezíteni kell, hanem könnyíteni. Már pedig mennél inkább púrisáljuk, annál inkább czél ellen dolgozunk. — Az idegenek eddig sem tanulták, ezután még kevésbbé. — Az ángoly annyira távol van az előítélettől, hogy akármelly nyelvből hall egy szót, melly a' képzetet, vagy ennek satirungját jobban kifejezi, tüstént megragadja, 's él véle. Így lett az ángoly nyelv, — csupa idegen nyelvek' congeriesse, a' nyelvek' mustrajává, 's ha még szép is volna, ideáljává.“ (lap 516, 517.)

Hogy purizálás miatt nehezítenék a' nyelv, okát épen nem látom. Mennyiben a' vendégiszavakat bevenni ezéírányosnak tartatnék azért, mert azt kiki megértené: ezt köznépre alkalmazni nem lehet; hanem a' műveltebb, társalkodóbb, nyelvtudósabb és olvasottabb néposztály igen is érteni fogna minden vendégiszavakat nyelvünkben, 's ezek által kellene azoknak idő' haladtával köznépi nyelvbe fonódniok. Ú. úr' nüáncz (jól mondva: nüánsz), stimmolás, satirung, ráncor, pik, szottisz, fixirozni 's t. i. honosított szavai, ha csakugyan igen kínosan valaha köznépi nyelvbe vegyülnének is, a' mit sohasem hiszek, — hányadik fogná azokat jól kimondani? Nem tudjuk e? hogy a' capable, sottise, garde robe, au contraire, 's egyéb divatba hozott idegen szavak még pallérzott ifjak' és leányok' nyelvén is gyakran ejtetnek így: compabel, sortis, quadrup, e contraire. Hallám már egy Kisasszonytól: Wie wissen Sie das so prefect? (perfect helyett.) És ezt is: Ich hab' eins in Re-

vers, (e' helyett: Reserv.) Marchand des modes gyakran mondatik masamódnak. Illy szavakkal igyekezzünk e honi nyelvünket eltarkítva nevetségessé tenni? Szomorú hallani úgy is, midőn a' köznép nyelvére jutott idegen szavakat olly rútúl ejti, mint p. o. protocollum, matricula, consilium, ejectatio, vinculum, successio, fiscalis 's t. i. helyett azt mondja: portikóliom, katrigóla, konzellárium, erectatio, vinkóliom, szupczesszió, fiskárius 's a' t. Ha valamelly szóra szükségünk van, szüksége van a' köznépnak is; ha tehát ismeretlen szóval kell kínoznunk a' tanulatlanabbat, kínozzuk inkább nyelvünk' geniusával megegyező új szóval, mellyet bizonyosan könnyebben 's tisztábban ki fog mondani, csak magyaros legyen; csak idegen nyelvvel ne kínozzuk! Idegen szavakat eredeti magyar nyelvünkbe tenyészteni, annyi, mint a' tiszta búza közé készakarva mindenféle gyommagot hinteni, vagy nemzetiségünk' életébe egy kis mennyiségben lassanként sorvasztó mérget vegyíteni. Ha nyelvünk már születése óta zagyvált volt volna, én is azt hirdetném hangosan: vegyünk be minden nemzettől minden csinos és szükséges szót; de Isten őrizz! irtogassunk és tisztítgassunk, 's teremtsünk inkább, de ne erőltetve, ne egyszerre; hanem okosan, mint a' szükség kívánja 's megengedi, úgy, hogy a' mit megtartani jobb és szükségesb, maradjon meg. Először is úgy teremté 's nem lopá a' Magyar, nemzeti nyelvét: miért nem volna szabad neki most is teremtenie?

Felsőbb néposztálytól kell a' népnek tanulnia; tehát még ez vendégszavakat tanulna, tanuljon régibb és újabb magyar szavakat, ha olyakat is, mellyek soha nem voltak is még, csak nemzeti nyelvünk' szellemével megegyező, 's a' kívánt dolgot kimerítő szók legyenek azok. Jól tudom én is, hogy a' xenologismust egészen

kiírtani nem lehet; de német 's francia szavakkal nyelvünket szükségtelenül tarkázni, hogy U. úr' ideája szerint ez által lenne ragyogó: — ne! — óh ezt megne szenvedje Nemzetem! Hadd legyen bár az ángoly nyelv, U. úr' támogatásaként, a' tarkaság miatt nyelvek' példánya, nem irigyeljük! Illy nagyságért ugyan nem fogjuk eredeti magyar nyelvünket soha is chaosszá, vagy hogy ne csak zavart, hanem tarka is legyen, — babukává tenni. Mind haláltagadom, hogy vendégszavak' özöne nélkül soha nem leend nyelvünk csínos és bő. 'S nem szeretném, ha ezt biztosan nem tagadhatnám.

„A' czigány-nyelvet csak egy nemzet beszéli, — de ha minden országban vannak czigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar-nyelv, minden kincse 's napkeleti fénye mellett is csak egy kis körbe lévén szorítva, ki tarthatja ezt interessáns nyelvnek, kivált ha még maga magát bigottsággal is bekeríti?“ (lap 517.)

Az értekező' fentebbi állításaként, még csak a' tót nyelv vala honnunkban a' miénknél nagyobb becsű; de itteni nyilatkozása még többet is mond, t. i. hogy a' czigány-nyelv is elsőséggel bír a' magyar felett; 's ezen állítványt illy — még soha senkitől ki nem talált, sarkalatos okkal bizonyítja: ha minden országban vannak czigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar nyelv 'sa' t. Az értekező' úr illy kétízbeli jegyzetével azt gyanítatja velünk, hogy ő azt szeretné, ha a' Magyaroknak egész világon volna egykét kóborló rokona, csak a' mindenütt magyarul beszélhetés' kedvéért. Az a' vigasztalásunk, hogy e' csudálatos ohajtás egyedül önmagáé, nem többké, annyival inkább nem az egész nemzeté. Legalább

én okvetetlenül hiszem ezt. A' nyelvterjedést U. úr! a' nemzet' tagjainak elszórt állapotjában véli állani; valyon micsoda okoskodás ez? Mondásaiból tehát egyenesen az következik, hogy nyelvünk azért szegény és csak kis becsű, mert a' Magyar nemzet nincs úgy szétagolva mint a' tót és cigány, 's nem lehet mindenütt Magyarra botlani, kivel magyarul lehetne beszélni. Hiszen mit a' cigány nyelvről mond U. úr, hogy t. i. ha minden országban vannak cigányok, még ezen nyelvvel is nagy földet be lehet járni; illy feltétel alatt a' magyar nyelv is bírna ezen hatalmas erővel, ha minden országban volnának Magyarok. Vagy tán nem?

„Ha sajtószabadságunk, ha heliconunk volna, és minden műzsák magyarul szóllának is, — ha legfellelegesebb szerzőkkel, philosophusokkal, orátorokkal, poetákkal egész europát fellyül haladnók is; nyelvünket gazdaggá és kapossá idegen szók felvétele nélkül nem tehetnők.“ (lap 517.)

Ezt viszont ünnepélyesen tagadom, 's hogy ezt tagadni van okunk, reménylem, ebben a' hozzáértő magyar publikum kezét fogand velem. Ugyan azért hosszas lenni nem akarván, ha U. úr különleg kívánná erre 's egyébbre is bővebb bizonyítványimat látni, szerencsémnek tartom szolgálhatandni.

„Az idegen e' szerint (t. i. vendégzavak által) sok szavainkat értvén, kedvet nyer a' többihez is, — a' földi pedig mindég büszkébb a' külföldi szóban, mint az új szóban.“ (u. o.)

Ez is a' többihez illő sovány észrevétel vagy állítvány. Tehát a' német, ángoly, francia 's olasz nyelve-

ket mi is azért tanúlgatjuk e, mert azokban nemzeti szavainkra is lelünk? Azt mondom én: veszszen magának minden olly idegen, ki nyelvünket csak azért kedvelné meg, hogy benne önmagáéból lát itt ott egyegy szót. Ha ezen jegyzeteket U. úr józan megfontolás után írá 's tevé közzé, valóban szomorú véleményt támaszt és gyanítat olvasóiban maga felől.

„Van elég ember, ki az argumenteknek sem enged: de az illyen vad tulok, nem is tudósok' körébe való, 's nem szóval, hanem bottal taníttandó, 's mint a' bivaly, hegyes vassal ösztökéllendő.“ (lap 517.)

Ez már szép felebaráti szeretetre mutató indulat! Ki tehát minden rongy argumentnek vakon nem enged, mindjárt nem ember? mindjárt bottal tanítandó 's hegyes vassal ösztökéllendő? Mérsékelje magát egy kevéssé U. úr! Hitesse el magával bizvást, hogy a' szóba vett értekezésében eléadott gyámokai vagy argumentjei valóban olly silányok, hogy illy argumentek sem nálam sem más józanlátóknál nem nyomnak semmit; noha sem tulok sem bival nem vagyunk. 'S mintsem illy okok engem meggyőznének, inkább megengedem azt mondatni felőlem: hogy nem tudósok' körébe tartozom. De még ez sem szűl semmit; mert soknak, ki tudósok közé számláltatik, nincs távol is olly ítélő tehetsége 's tudománya, mint a' be nem avatottnak. Nálam sem U. úr' botja, sem ösztökéje, — ha ezeket a' hon szinte U. úr kezére bízta volna is — nem eszközlendik azt, hogy vakon engednék rossz elven épült argumenteknek, 's tudom, másoknál sem. Azonban e' kínszerítést nem próbálni alázatosan ki is kérjük. Nicht das Faustrecht, sondern das Kopfrecht muss regieren; ezt mondá a' német földön egy hajdani nagy em-

ber; 's igen helyesen. Ha okos ember nem hiszi argumentjeit, mit örülhetne annak, midőn tulok és bival is kinszerítve hinné azokat?

A' Schwärmerey szót rajoskodásnak írja értekező úr, hogy ez is argument legyen arra, milly helytelen a' purismus, és milly szükség vendégszavakkal élnünk; de hallgat arról, hogy van ábrándozás szavunk. Vagy ennél is jobbnak 's czifrábbnak tartja tán a' német szót? — Akármit összehord U. úr a' chemicum és compositum elementumokról, azok mind nem törzsökös eredeti nyelvre illegethető hasonlítások és példák.

Továbbá azt mondja: „Universitás jobb mint egyetem, — Jäger sokkal jobb magyarban mint vadász; a' hébér sokkal jobb mint lopó; egy sük sokkal jobb mint egy láb.“ — Quod fuisset demonstrandum!

A' mit értünk a' Jäger alatt, értsük azt a' vadász alatt, és semmi bajunk sem lesz. A' mit hébér alatt, értsük azt a' szivócső, vagy szivócs vagy szivony alatt, még sem tartozunk hébért honosítani. Ha mértékről van szó, 's azt mondjuk: egy láb, két vagy három láb, bizonyosan nem fogja senki Fussra érteni. Hallottam már a' Zollstock helyett Czalistókot mondani; 's illyeket csak eltűrjünk e? vagy még nyereségnek is tartjuk?

„Mi külömbség százat (t. i. vendégszót) bevenni, de már száztízet nem? Inconsequentia!“ (lap 520.)

Erre azt mondjuk, hogy ha száz idegen szóra szükségünk lévén, elfogadtuk; a' tíz szükségtelent hozzá elfogadni valóban nem consequentia. Sőt illy esetben azon kell lennünk, hogy a' száz bevett szót is fogyaszthassuk, mennyire t. i. az lehetséges. 'S ha azt mondja U. úr az

imént említett lapon: „ezt már ráncorból tette, — nagy pikje van reá, — csupa szottisz minden szava 's a' t. — ezek jó szók, 's értjük, minek hát entia sine necessitate multiplicare?“ — illy szavakat jóvá hagyni 's ajánlani nem egyéb, mint entia nemcsak sine necessitate, hanem cum detrimento lingvae nationalis multiplicare, a' szabály' vagy metaphisical regula' legszorosabb értelmében.

„Az idegen szó, más nyelvbe átvive, még jobb is, és tökéletesebb, mint az eredeti nyelvben, mert ottigen generális az értelme, itt pedig specialissimum.“ (u. o.)

Ezen állítás sem minden idegen, de némellyektől használt szavakra illeszthető. 'S némelly lopott szó egészen más értelemben használtatik, mint saját honában. Bizonyítja ezt U. úrnak e' kitétele: „ha argumentjeim helyesek: győznöm kell; — ha pedig jobbakkal meggyőztetem; parolát adok.“ A' francziáktól csipett parole, magyarosítva: parola, tulajdonképen szó, ígéret, magyarban pedig kézadás helyett használtatik. 'S illy példa számtalan.

Azt is mondja U. úr: „Bár az egész világon egy nyelv lehetne!“ (lap 521.)

Hihető ezen ohajtás a' világ' minden nyelveiből alkotandó universalis pot-pourri-ra terjed ki; hogy kiki értene csak egykét szót is mások' beszédiből; mert mint értekezése bizonyítja, most U. urat ebben látjuk gyönyörködni. Tán azért tarkítja ő is annyi szükségtelen vándorszavakkal stílusát, hogy önkitétele szerint — brillírozhasson.

„Nézzük-meg az újjabb tiszta magyarsággal készült könyveinket; nyilván van,

hogy a' tiszta nyelv nem olly kellemetes, nem olly könnyű, nem olly közértelmű, mint régibb könyveink, melyekben az erőltetett tisztaság nem volt úgy kitűzve. Sőt a' jól, és alkalmas helyeken magyar gálában álló idegen szavakkal, úgy tesszik, mintha brillíroznék a' magyar nyelv, melyben még a' míveletlen pór nép is, valami fennséget és majestást képzeli, 's úgy tetszik, mintha örömeztőbb halgatná vagy olvasná az ollyan könyvet, melyben némelly szót nem, vagy alig ért, mint a' melyben minden szó igen könnyű, nimbustalan, 's titok nélkül való ő előtte.“ (lap 522.)

Ezen valóban igen csudálatos állítványokat egyedül az a' körülmény teheti valókká vagy nemvalókká, hogy millyen értelmű 's ízlésű az ítélő ott, hol nyelvügy forog kérdésben. Hogy vannak olly nevetséges buzgódók vagy szenvedelműek; millyeket itt U. úr emleget — fájdalom! — látom és hiszem; de még ez nem nyom semmit, mert józan ítéletűek' példányiról varr minden okos ember hímet, nem pedig tudatlanokéról. Az elébb felhozott argument' következésiben azt javasolja tehát U. úr, hogy legyünk mindnyájan hasonlókká tudatlan pór birákhöz, kik, midőn a' bokancsos tudatlan közvitéz itthon magyar beszédiben oblézungot, silbakot, lógert, czapfonstrákot, láidimontot, filiglit, avancsungot 's a' t. emleget, azt mondják bámulva: ugyan nem hiába katonáskodott! ugyan sokat tanúlt! — Ez is brillírozás, fenség és majestás tehát, ez is nimbus a' magyar nyelvben! — Csak hadd legyen titoktalan a' nyelv, nem is kell ide mysticismus! Valóban különös tanítás, egyik

lapon a' nyelv' értelmességét ajánlani, másikon a' nyelvre érthetlen szavak miatt fénysugárt terjeszteni.

„Nem Übermuthból harczolnak a' nemzetek, hanem Billigkeitért esdeklenek; hogy tegyük ezt ki magyarul? Tartsuk meg ezen szavakat, 's célzt értünk, — külföldben még tíz esztendeig pörölünk, 's gyomrot keverünk.“ (lap 523.)

Inkább pereljünk még tíz vagy húsz évig, mint így íránk. Gyomrot keverünk igazán illy nyelvvel 's illy terjesztvénnnyel! Valljon könnyebben értendi e ezt a' köznép, mint ha valamelly — bár neki ismeretlen — új szóval tétetik ki ezen mondás' értelme? Ha U. úr ezt magyarul kitenni nem tudja; még akkor nem az egész magyar közönség nem tudja azt. — Ugyan az említett lapon azt erősíti tellyes bátorsággal: Interessentz sokkal jobb, mint érdek. Ezt megbizonyítania nem is tartja szükségesnek; mert ő mondja, tehát úgy van.

„A' nyelvet nem a' szó teszi, hanem a' syntaxis és grammatika. Ha csak a' szó tenné valamelly nyelvet, úgy könnyű volna minden nyelvet megtanúlani 's a' t.“ (lap 524.)

Ez is egy azon igen különös észrevételek közül, mellyekkel U. úr ezen értekezésiben olly kínosan vesződik. Az ő ideája szerint tehát ha tíz nyelvből lenne is összezagyválva valamelly nyelv, azért nemzeti nyelv lenne az, csak grammatikája és syntaxisa lenne nemzeti! Hanem úgy látszik, hogy az értekező úr nyelvünkről beszélván, gyakran megfélekedzik e' szavakról; nemzeti, törzsökös; pedig ha nyelvünkről van szó, ezt nem szabad felednünk. Azt ünnepélyesen tagadjuk; hogy a' nyelvet nem a' szó teszi, hanem grammatika és syntaxis. Tán csak elhiszi értekező úr,

hogy a' szó előbb született mint a' grammatika és syntaxis! Ha pedig erre tagadólag nem felel, tehát már önmaga dönti fel saját észrevételét. Illy ok: „ha csak a' szó tenné valamelly nyelvet, úgy könnyű volna minden nyelvet megtanulni,“ — hasonló ehez: az eső nem víz; mert ha víz volna, könnyű lenne megázni. Ha valamelly idegen nyelv' grammatikai és syntaxisi szabályait magyar oktatásból ismerem, — a' mit könnyen tehetek — még akkor azon nyelvet nem tudom, ha szavait meg nem tanúltam; ellenben ha szavait tudom, bár rendszeres grammatikai és syntaxisi előadást olvassak is, megértendem azt; rendszeres szabályismeret nélkül is. Beszélni kezdő gyermek' nyelve csak szó, grammatika és syntaxis nélkül; de csak nyelv az, és megértjük. Ha így rebeg: János Juli kert ment virág hoz Pista, tudjuk, hogy János a' Julival együtt kertbe méne, hogy virágot hozzon Pistának. — Tehát nincs e' nyelv grammatika és syntaxis nélkül? Szó teszi a' nyelvet, és a' grammatika 's syntaxis a' szónak segéd-eszközei lévén; egymástól elválasztani fonákság.

„Én azt tartom, ha valaki az universitásból untást csinálna, még ez is jobb szó lenne az egyetemnél.“ (lap 525.)

No csak tessék azt tartani! de ne beszélje senkinek is. Sokat, igen sokat látszik U. úr tartani e' munkájában; mit mások viszont nem úgy tartanak 's hisznek, honi nyelvünk' ügyében. 'S ha olvasta és megfontolgotta volna mind azt, mit az alapos nyelvtudományhoz össze olvasni 's megfontolgatni szükséges; másképp fognának észrevételei 's állítványai hangzani.

„A' kik ángolyul és francziául tudnak; azok tudják melly temérdek kincset nélkülözünk“ 's a' t. (lap 525.)

Erre csak az a' felelet, hogy mások viszont tömerek kincset nélkülöznek a' nyelvben, melly kincs a' mi sajátunk. 'S ezt valósítja maga is az értekező úr az 526-dik lapon, mit álmélikodik tehát azon? Maga mondja:

„Kitehetie a' német nyelv minden bősége mellett is, e' mindennapi magyar képzeteket: minthogy, dehogy, bezzeg, ugyan, hát, ejnye, meg, pedig, hiszen, nojszen, no, ni, ugye? 'sa' t.? Hát nem nagy kincse ez a' magyar nyelvnek? hiszen orátor poéta ezek nélkül nem is lehet.“

Ezek épen kiválogatott 's nagy fényű szavak szónoki és költői használatra!

„Különös az, hogy az olasz nyelv a' latin nyelvnek édes, — a' francz, ángoly, 's spanyol 's a' t. nyelvek pedig mostoha leányai lévén, még is az olasz nyelv éppen meg nem tartja a' latin orthographiát, hanem írja: Filosofo, Josefo 's a' t. míg ama' mostoha leányai máinapig is az originális orthographiát követik az ilyen szavakban.“ (lap 529.)

Inkább különös az, miként állíthat valamit U. úr teljes bátorsággal, a' mit nem tud. Én legalább úgy tapasztalom és hiszem, hogy ha édes leánya latánnak az olasz nyelv, bizonyítja is ezt mind római szavainak többsége mind orthographiája is, ha francziával vetjük össze. Állítványa' erőségére az értekező úr csak a' Filosofo és Josefo szavakat említi; holott emezt az olasz nem is így írja: Josefo, hanem: Giuseppe. Körén túl eső tárgyakba kár ám bele vágni az em-

bernek; mert olyankor az értelmesebb hamar azt mondja: Si tacuisset 's a' t.

Tagadni nem lehet, hogy az értekező úr egyébben jeles practicus író, ha nyelvügyről nem ír; de e' tárgyban illy röviden értekezve több félszogséget nem mutat-hata; mert illy terveket adni ez előtt fél századdal is szükségtelen volt volna; mennyivel inkább most, a' XIX-dik évszázad' negyedik tizedében!

N. A. Kiss Sámuel.

4.

Némelly Honi-nyelvünk körüli észrevéte- lek 's felfedezések.

A'siai ivadéku dicső Eldődeink, áldott Honunkban lett megtelepedtek után, több századok lefolytok alatt, számtalan változásokon 's viszontagságokon mentek ugyan által; de mind azok mellett sem allyasodtak el annyira, hogy szép, bőv, gyönyörű hangzatú, 's minden magas képzetek' kifejezésökre alkalmas nyelvöket, a' mostoha környülmények 's az ellenek agyarkodó szomszéd nemze-tek, közzülök kiirhatták, vagy kiküszöbölhették volna. — A' hajdani Longobárdok, Osztrogóthok, Visigóthok, Frankok, Vandalok 's a' t. más nemzetekkel öszsze ele-gyedyén; valamint nemzetiségöket, úgy nevökkel együtt nyelvöket is örökre elvesztették: de a' Magyarok' erős

Istene, a' maga választott népének ezen kincseit, az elenyészéstől megőrizte 's megengedte, hogy azok a' maradékra is általplántáltassanak.

Kíváncsi dolog volna ma tudni, hogy Álmos, Árpád, Zoltán, Takson, Geiza, Woik vagy Szent István, hogy ejték szavaikat? az írásba minémű betűkkel éltek? 's millyen szerkeztetésök volt akkor szavaiknak. De ezt vastag homály fedi, mellynek eloszlattatásához, már most kevés remény van. — A' hajdan hatalmas 's hős Római Nemzet, elenyészett; de nyelve, betűi, legalább Tudósainak munkáikba, mind e' mái napig megmaradtak. — A' roppant napkeleti Görög Császári Birodalom leomlott: de nyelve, betűi 's írása módja fenn maradt, már akár Erasmus, akár Reuchlin szerint ejtette hangjait. — A' 'Sidók, e' világ' minden részeiben széjjel szórva, polgári tekintet 's szerkeztetés nélkül; más nemzetekkel össze zavarodva, a' közbeszédbe nagyobb részént idegen nyelven beszélnek; de országjok virágzó állapotjába divatkozott nyelvök — ha az akkori szóejtésbeli mód nincs is világosan tudva — nem enyészett el, legalább millyen betűkkel éltek, 's gondolatjaik' kifejezésökre szavaikat miképpen ejthették; vallásos tartalmu szent könyveikből néminémüképpen esmeretes. A' Magyar ellenben, mind e' mái napig megtartotta nemzetiségét, polgári szerkeztetését, nyelvét, szokását, öltözetét 's a' t. azomban hajdani beszédje 's írása módjának, betűinek 's hangejtésének minéműsége egészszen esmeretlen; mert azon aggidő korból legkissebb honi nyelven írt oklevelet, pört, szabadságot, szerződést, törvényt, nyilatkoztatást, parancsolatot, intést, hirdetményt, történeti előadást, elbeszélést, imádságot, könyörgést, éneket, dalt, szobrot vagy emlék oszlopot 's egyéb e'félét magába foglaló írást sem mutathat a' nemzet. Ennek minden kétségen kívül az az oka: hogy hős Eldődeink

a' buzgány 's kard forgatást inkább kedvellették, mint a' szelid Muzsákkal való társalkodást (*fortia facta agere, quam praeclare gesta praedicare maluerunt*) mellyhez járult az is: hogy a' Sz. István, és utánna következett Királyink' Udvaraikban, a' Görög-nyelv után, a' Latán-nyelv vévén erőt, ez, a' nemzetit azokból egészszen kiszorította, — amaz lett a' társalkodási nyelv, — a' polgári, törvényes és tudós dolgok azon folytatódtak, sőt a' vallásába mindenkor buzgó Magyar, még Istenét is Latán-nyelven dicsőítette. Ennek a' következése lett az, hogy némelly eldődi Királyaink, a' nemzet' nyelvét nemcsak nem beszéllették, de nem is értették, vagy legalább, ha néminéműképpen értették is; hibásan beszéltek, mint ez; az Albricius Érsek' bizonyága szerint, a' Kálmán Király' példájából nyilván kitetszik. Igaz ugyan, hogy maga a' Nemzet, mindenkor buzgott a' maga nyelve mellett, és az azt kiküszöbölni akarók ellen, gyakran véres boszszúra fakadt, mint ezt a' Péter Király' szomorú példája bizonyítja; de minden buzgalma mellett, a' közhivatalok' minden ágaiba előforduló dolgok latán nyelven folytatódván, az oskolákban is nem a' Honi, hanem az idegen Latán-nyelv tanítódván, 's ezzel élvén a' tudományok' tanításában; a' királyi parancsokba, Ország-gyűléseibe, Törvények' szerzéseibe, Perek' folytatásiba, Nemes-levelekbe 's a' t. annyira, hogy a' főbb ranguak 's Tudósok, többnyire csak akkor beszéltek honi nyelven, mikor mester-emberekkel, földművelőkkel, cselédjeikkel 's más alacsonyabb sorsúakkal kellett beszélniök; utóljára a' sokkal felségesebb Honi nyelv annyira feledésbe ment, hogy azon a' nép' allyasabb részét kivéven, úgy szólván senki sem beszélt, annál kevésbbé írt; úgyhogy már ma azt sem lehet tudni, voltak e a' Magyarnak tulajdon betűi? 's ha voltak, milyen formájúak lehettek azok? és nyelve a'siai ere-

detű; nevezetesen a' Semi 'Sidó's azzal sógoros Káldeai, Syrus, Ethiopiai, Arabs, kivált pedig a' Per'sa és Török nyelvekkel atyafias lévén, mellyiknek betűihez lehettek az övéi hasonlók? Mind ezeket az azon korba írt könyvekből, kiváltképpen pedig az azon időben készült nyelv könyvekből lehetne megtudni; de íródtak e ilyenek? vagy ha íródtak, hová lettek? ki tudja ma megmondani? Mert a' mit Janus Pannonius jeles Tudósunkról né-melleyek állítanak: hogy t. i. ő készített volna Latán nyelven egy Magyar nyelv-könyvet, felette bizonytalan; mert az vagy sohasem írodott, vagy ha írodott, még kéziratban örökre elveszett. — A' Magyar nyelv' hajdani millyen volta felől, a' Latiatuc feleym-ből is következést húzni nem lehet. Nem azon régi hősi dalokból is, mellyeket a' tehetős Magyarok, régi vitéz eleikről, asztal felett, Lant mellett szoktak volt énekel-tetni. *) Kevés tudományt meríthetünk ezen tekintetben, a' Béla Király' nevetlen Jegyzője 1200 táján írt ezen című munkájából is: Anonymi Belae Regis Notarii Historia Hungarica, de septem primis Ducibus Hungariae**), valamint az 1214-ben

*) Hogy az eféle hősi dalok, vitéz Eleinknél szokásba voltak, nyilván bizonyítja *Priscus*, azt hagyván emlékeztet-be Attiláról, hogy annak asztala felett, hősi tetteket magokba foglaló versek énekeltek. A' Béla' nevetlen Jegyzője is írja, hogy a' Magyar első hét vezérek, viselt dolgaikat versekbe foglaltatták. — Erre mutat az is, hogy hajdan a' vers-szerzők, többnyire mindég valamely régibb versebe foglalt dal vagy nótá' formájára készítették verseiket; azoknak mindenkor eleikbe tévén ezt: Ad notam . . . itt valamely régi ének' elejét hozván - fel — mint ezt a' Tinódi versei előtt láthatni. —

**) Ez a' könyv legelőször 1745-ben jött ki a' nyomtató sajtó alól, mellyét 1790-be Pesten, Letenyey János, és 1799-be Debreczenben Mandy István, magyar nyelvre fordítva adtak ki.

írt: *Ritus explorandae veritatis per Judicium ferri candentis* című könyvből is *) mivel azokban, néhány diák betűkkel és írásmód szerint írt szavaknál, és tulajdon neveknél egyebekre nem találunk, a' mellyekről most már azt sem tudjuk, miként hangzottak azok? 's hogy kell most azokat kimondanunk? minthogy a' magyar szavak és nevek írásának, valamint az egész beszéd szerkeztetésének módja is azóta sokat változott. **)

A' Reformátzió' századjával kezdé derengeni a' Magyar-nyelv' hajnala, midőn a' Bécsi Udvarban is kedvező pártolást nyervén, I. Ferdinand Császár és Király' fiai, Maximilian és Ferdinand Herczegek is megtanulák azt, 's magyar ékes ajkon ejték szavaikat. az Új-Szigetről, a' Nádasdy Tamás, akkor Tárnok - Mester 's Vas-Vármegyei Fő-Ispán Udvarából, a' Bécsi Egyetem-be a' 'Sidó nyelv' tanítására, 's egyszer'smind udvari Papságra meghívott Sylvester, vagy Erdősi János vezér-

*) Ez, Frater György N. Váradi Püspök által adatott - ki 1550-ben Kolo'sváratt. Másodszor pedig Bél Mátyás adta ki Po'sonyban 1737-ben illy című könyvében: *Adparatus ad Historiam Hungariae*.

**) Hasonlítsa bár valaki össze a' Tinódi Sebestyén verseit, a' Csokonai, Kisfaludi Sándor, Kölcsey 's más újabb remek izlésű honi költők' verseikkel; a' Heltai Gáspár' Magyar Krónikáját, a' Gróf Széchényi Hiteljével 's Világjával; — a' Pesti Gábor meséit, a' Fáy, Péczeli 's Kazinczy' meséivel; — a' Komjáthi, Pesti és Erdősi vagy Sylvester' 'Új Testamentom' fordításait, a' Pethe Ferencz fordításával — Pécsi Lukácsnak, a' testi hét Irgalmaságokról 1598-ban, 8-ad réthben Nagy - Szombatban kijött könyvét; — Fűsűs Jánosnak Bártán 1626-ban nyomtatott, 's Bethlen Gábor Fejedelemnek ajánlt Királyok' tükörét — a' Szent Hajdan' gyöngyeivel 's a' t. 's a' t. látni fogja a' nagy különbséget.

lete mellett. — De csak lassan, halkal 's lépcsőnként terjedett az időről-időre, minden akadályokon és ellenkeken áltörvén, 's napról-napra tisztábbá 's kellemesbb hangzásúvá fejlődzván. — A' nyelvek és tudományok' legfőbb elősegellőjök, a' nyomtatás-mestersége feltalálódván 's divatba jöven, a' Magyarok és Tudósai által csak - hamar megajándékoztattak részszerint eredeti, részszerint fordított honi nyelven nyomtatott munkákkal; de a' mellyek, a' magyar régi betűk, már ekkor feledésbe menvén, vagy goth vagy latán betűkkel nyomtatódtak. Bél Mátyás ugyan 1718-ban Lipsziában kijött, *De vetere Literatura Hunno-Schythica exercitatio* című munkájában előadta a' Kún-szittya betűket; de ő előtte azokról senki sem emlékezvén, a' Florencziai könyv-tárban tartatni mondatott Kún-szittya betűkkel írt könyv is mind eddig; az ott kereső 's látni vágyó magyar Tudósoktól felnem' találtódhatván, és a' Kún-szittya betűknek írásba vagy nyomtatásba legkisebb nyomok sem maradván fel; méltán kétségbe hozódhatik, hogy az ő általa előadott betűk, a' hajdani Kún-szittya betűk e valósággal? 's ha azok; éltek é azokkal Eldődeink? mert ha azok nálok valóban szokásban voltak, hogy eshetett a' meg, hogy a' maga törzsökös eredetiségének, polgári szerkeztetésének, törvényeinek, nyelvének, öltözetének 's nemzeti szokásainak fenntartásokban mindenkor büszkélkedve buzgó Magyar, olly könnyen engedte magát azoktól megfosztatni, mintha azok reá egyáltalában nem is tartoztak volna, 's mintha az, nemzetiségének másoktól megkülömböztető bélége nem lett volna?

A' Magyar - nyelv' hajdani mivolta — a' mint már említém — az akkor írt Nyelvkönyvekből vagy magyar Grammatikákból tűnne ki leginkább; de a' XVI-ik Századot megelőzőtt korból, ezek közzül, ha ugyan íród-

tak, csak egygyet sem mutathat-elő a' Nemzet. A' leg-
régibb nyelvünket tanító könyv vagy Grammatika *) az
akkori idő szokása szerint magát Sylvesternek ne-
vezett Erdősi János, jeles magyar Tudósunktól íródott.
Ő utánna sok Honfiak fáradoztak a' magyar Nyelvköny-

*) A' Magyar kéziratok között még eddig legrégibbnek tar-
tódik:

a) Azon Halotti Beszéd, mely így kezdődik: *Latiatuc
Feleym zumtuchel*. Ezt Sajnovics és Pray esmertették meg leg-
először a' magyar olvasó Közönséggel, 's ő utannok Dr. Se-
gesváry, Derham Physico Theologiája Magyar fordításának
előbeszédjébe, 's Kazinczy *Magyar Régiségek* című munká-
jában. —

b) Azon Ének, mely így kezdődik: *Emlekezzünk eleink-
ről, a' Szittyából kijöttekről*. Ezt először Kornides fedezé-
fel, 's utánna Dugonics és Révay adtak-ki, amaz *Etelkájában*,
e' pedig *Elegyes verseiben*.

c) *Szent Margit' élete*, melyet Pray 1770-ben Nagy-Szom-
batban nyomtattatott-ki.

d) Az Ó Törvény' ama fordítása, melyet némellyek, az
Eggerer szerint 1456-ban elhunyt Batori Lászlónak, másik pe-
dig Fitos Pelbártnak tulajdonítanak, mely a' Bécsi Cs. könyv-
tárban tartatik 's ezen jegy alatt: Codex Man. Hung. Theolog.
LXXXV. B. N. 81. sive Codex Man. rec. Nro. 81.

e) Azon Psalterium, melyet 1508-ban Bertalan Pap fordí-
tott, 's a' Károly-Fejérvári könyvtárban tartatik. A' kik ezek-
nél régibb kéz-írásokat esmernek, tudassák a' Magyar olvasó
Közönséggel. —

A' Magyar nyelven nyomtatott legrégibb Könyv, a' Kom-
játi Benedektől fordított; 's Krakkóban 1532-ben Victor ál-
tal nyomtattatott Új Testamentom. — A' Pesti Gábor Új Tes-
tamentoma, 's az általa fordított Aesopus Meséi, mindkettő
Singrenius Jánostól Bécsben 1536-ban 8. nyomtatva. — A' XVI.
Században nyomtatott magyar könyvek' Lajstromát, Lásd Sán-
dor István sokféléjének III-dik Darabja, 94—107. lapjain. Lásd
Cwittingert, Rotaridest, Benköt, Horányit, Molnár Albertet,
Bél Mátyást, Wallaszkyt és Veszprémit is. —

vek írásiba, kiket itt előszámlálni, talán nem lesz felesleg való.

Magyar Nyelv-könyvet vagy Grammatikát, 's Magyar-nyelvet tárgyzó Értekezést írtak:

A) *Latán Nyelven:*

1. A' már említett Sylvester, vagy Erdősi János. Az ő Grammatikája kijött 1539-ben 8. góth betűkkel nyomtatva Új-Szigeten. Ezt, az írói pályán ragyogással kitűnt fáradhatatlan buzgalmú Kazinczynk — kinek még nyelvünk' megmaradt darabosságát simitgatni, tisztogatni 's azt a' classikai tökély' tetőjére emelni legszentebb 's legfőbb foglalatossága volt — újra kiadta, ugyan csak góth betűkkel; Magyar Régiségek című munkái között.

2. Molnár Albert 1609-ben Marpurghan, vagy mások szerint, 1610-ben Hanóban.

3. Pereszlényi Pál Nagy-Szombatban, 1682. 1702. és 1738.

4. Kövesdi Mihály Lőcsén, 1690. és 1766.

5. Klein Efraim Posonyban és Kassán 1776, és 1792.

6. Szentpáli István Szebenben, 1795.

7. Gubernát Antal Posonyban.

8. Nagy (Beregszászi) Pál Pesten, 1828.

9. Nagy Nep. János Esztergomban, 1832.

B) *Magyar Nyelven írtak:*

a) Katona István Gyula-Fejérvárat, 1645.

b) Az Író' neve nélkül Budán, 1781. 8.

c) Cserei Jó'sef Szebenben, 1790.

d) Rosenbacher Ferencz Besztercze-Bányán, 1790, és 1792.

- e) Szakonyi Jó'sef Pesten, 1892.
- f) Szenté Pál Pesten, 1792.
- g) Vályi András Pesten, 1793.
- h) Az Író' neve nélkül Budán, 1793.
- i) Szaller György Po'sonyban, 1793.
- k) Gyarmati Sámuel Kolo'sváratt, 1794.
- l) Pázmándi János Pesten, 1794.
- m) Bójtai Antal Maros-Vásárhelytt, 1794.
- n) Debreczeni Társaság Bécsben, 1795.
- o) Szalai Imre Pesten, 1831.

C) *Német Nyelven irtak :*

- α) Bél Mátyás Posonyban, 1728. Melibaeus név alatt.
- β) Adami Mihály Bécsben, 1753. 1760. 1793.
- γ) Nagy György Bécsben, 1793.
- δ) Nagy (Beregszászi) Pál Erlangában, 1797.
- ε) Farkas Jó'sef Bécsben, 8. 1816.
- ζ) Horváth András Po'sonyban, 4. 1827.
- η) Szalay E. Pesten, 1831.
- θ) Márton Jó'sef Bécsben, 8. 1831.
- ι) Gróf Mailáth János Pesten, 1831.
- κ) Az Író' neve nélkül. Posonyban, 1832. Grundlage zur Kenntniß. 's a' t.
- λ) Tár. Budán, 8.

Az itt elszámolt Nyelv-könyvekben, a' Debreczeni Társaságot kivéven, csak egyes tudós Honfiak fáradoztak 's munkálódtak, a' Magyar-nyelvről annak természetéről, írása' módjáról, ejtegetéséről, hajtogatásáról, szerkeztetéséről 's más minéműségeiről; úgy adván értelmét mindenik elő, a' mint azt legjobbnak 's legcélelányosabbnak vélte. — Ezekkel a' Nyelv-könyvekkel legszorosabb kapcsolatban vagynak; a' Magyar-helyesírás módjáról vagy Orthographiáról, a' szók' helyes kimon-

dásáról, 's a' nyelv' egyéb mivoltáról írott könyvek, minéműek :

1) Igaz Írás-módjáról való Tudomány magyar nyelven. Orthographia Ungarica. 1549. a' Szerző' neve nélkül.

2) Hungaria Illustrata. Csipkés György által. Kijött Ultrajectomban. 1655. 12.

3) Ratiocinatio de Orthographia eo modo, quo sparsim in nostris Bibliis exhibetur. Kis Miklós által. Kolosváratt. 1697.

4) Observationes orthographico - grammaticae. Csécsi János által. Lőcsén 1708. Nagy-Szombatban. 1762. 4. Szebenben 1767. 4.

5) Prodromus Idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici. Kalmár György által. Posonyban. 1770. 8.

6) Magyar Heliconra vezérlő Kalaúz. Rajnis József által. Posonyban. 1781. 8.

7) Ki nyertes a' Hang-mérséklésben. Baróti Szabó Dávid által. Kassán. 1787. 8. — Ugyan annak Orthographia és Grammatikabeli észrevételei. Komáromban. 1800. 8.

8) Proludium in Institutiones Lingvae Hungaricae. Verseggi Ferencz által. 1793. 8.

A' Magyar nyelvnek, más nyelvekkel való rokonsága elő van adva, e' következő czímű könyvekben :

1) Harmonia L. L. Orientis et Occidentis, speciatim Hungaricae, cum Hebraea. Oertelius Godfried által. Vittenbergában. 1746. 8.

2) Demonstratio, Idioma Hungarorum et Lapponum idem esse. Sajnovics János által. Hafniában. 1770. 4. és Nagy-Szombatban. 1771. 4.

3) Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit den Lappländern. Hager József által. Bécsben. 1794. 8.

4) Über die Ähnlichkeit der hungarischen Sprache, mit den Morgenländischen. Nagy (Beregszászi) Pál által. Lipsziában 1794. 4.

5) Affinitas Lingvae Hungaricae, cum Lingvis Fenicae originis, grammaticae demonstrata. Gyarmati Sámuel által. Göttingában. 1799. 8.

Ezeken kívül több más, a' Haza nyelvének elterjesztésén, közönségesebbé tételén, 's tökéletesebbítésén fáradozhatatlanul buzgólkodó Honfiak is indultak el a' dicső pályán; a' Magyar-nyelvet nem csak történeti módon adván elő, hanem annak eredetét, természetét, tulajdonait 's egyéb minéműségeit is kinyomozni 's rendbe szedni, hazafiui tűzzel 's buzgalommal igyekezhén. Említést érdemlenek itt, a' már fellyebb megnevezettek kívül, Földi János, Veres Mihály, Benkő László, Kerestály Ignácz és Kassai Jó'sef is, kiknek nyelv-tudományt tárgyazó munkáikból 's észrevételeikből alkotta a' Debreczeni Társaság, a' maga Magyar-Grammatikáját.

A' ki az ezen tárgyban jeget tört tudós Magyar Honfiaknak hazafiui szorgalommal írt munkáikat figyelemmel megolvassa, láthattya, hogy a' Magyar-nyelv tulajdonságainak 's természetének kinyomozásában 's felfedezésében sok hagyódott még a' következő maradék' számára, a' mit a' Debreczeni Grammatika' fáradozhatatlan buzgalmu Írói serényen meg is vallanak.

Most midőn a' nyelv a' legnagyobb pe'sgésben van; midőn a' gyökerekből csinált, vagy utánozott, vagy önkényes, számtalan új, vagy feledékből új életre hozott régi, igen sok kurtított vagy származtatott szavaink árvíz módra ömledeznek, 's Íróink, nyelvünk' simításában, ékesítésében 's tökéletesebbítésében fogatos iparral vetélkedve haladnak elő, és a' Nemzet' rég' óhajtott kivánsága' következésében, a' Magyar tudós Tár-

s a s á g, magas elrendeltetéséhez képest, meszsze terjedésű nagy munkájához hozzá kezdett: minden Honját, Nemzetét 's Nyelvét szerető Hazafinak szent kötelessége, nyelv körüli észrevételeit, gondolatait 's felfedezéseit közönséggé tenni 's annál fogva is; a' tisztelt tudós Társaságnak nemzetünk' csinosodását 's tökéletesebbédését eszközlő nyelvünket, a' míveltebb külnemzetek' példájok szerint, a' classicai tökély' tetőjére emelni, törekedő buzgalmát tőle kitelhető módon előmenetelesíteni. És midőn a' nyelv törvényeinek öszszeszedések, megvizsgálások, rázogatók, 's talán örök időkre leendő megalapítások; olly véggel vevődött munkába, hogy azok sinórmértékűl szolgáljanak, nemcsak a' most élőknek, hanem a' késő maradék is, magát a' szó kimondásába, ejtésébe, hajtásába 's az egész beszéd' szerkeztetésébe, a' megalapítandó törvényekhez szabja 's alkalmaztassa: szükség a' nyelv' természetére 's tökéletesebbülésére tartozó legkisebb vonásra, pontra, betűre, végezetre, hajlásra 's fordulásra is pontos figyelemmel lenni; 's a' lehetőségig világosan és könnyen megfoghatólag előadni. Világosan mondom, mert tudni való; hogy a' Magyar-nyelvben, csak egy vonásotska is, egészszen más értelmet ad a' szónak, 's annál fogva sokszor a' beszéd egész menetelének is.

A' XVI-dik Század' elején, az írott és nyomtatott magyar könyvekben a' vonások és pontozások, a' magokban hangzó betűk' felibe még nem vóltak felrakva, 's a' szónak értelmöket, egyedül a' beszéd' szerkeztetéséből kellett ('s kell még ma is ezekre nézve) kihozni. A, g, l, n, t, betűk hangjainak lágyításokra későbbben felvett y sem volt általános szokásban — az sz és ts kettős betűk pedig z, ch, chi, cz-vel íródtak — az ö és ü betűket is különböző jegyekkel 's betűkkel írták.

De hogy ennek igazsága felől annál inkább meggyőződ-
jünk, lássunk néhány példákat. Illyenek:

1) Azon *Psalterium* (mellyet derék Kazinczynek, a' Tudományos-Gyűjtemény 1817. IV-dik Kötetének 35-dik lapján sietett tudatni nyelvünk' barátival) mellynek Fordítója ekként jegyzé nevét: Bertalan Pap, bereg Varmeg'ei halabori faluból nemzett ez zoltart irta zilletes utan ezer qtzaz n'ole eztendqben. — Czímje ez:

Zent david zidosagnak kiral'a zerzette zoltar.

Az Első Zsoltár így van:

Bodog ember, ki nem iart keg'etleneknek tanacaba es ki dognék zekibe nem v'lt. De v' akaratt'a vrnak toruen'ikben ijel es nappal v' neki toruen'ebe gondolkodik. Es ol'an lezen mikint fol'o vizek mellett v'ltetett fa, ki v' idein v' g'omolciit ag'a. Es v' leuele le nem hull, es valamit teuend zerenceztetik.

2) Komjáti Benedek, a' Szent Pál Leveleit 1532 Magyar-nyelvre fordítván, (kinyomtatott Krakkóban 1533-ban Victor Jeromos által), fordítását így rekeszti bé:

Az Ewrwk myndenhato istennek es ammy megh wa-
alto Jesus Christusunknak diczeretere es tisztesseegere ez sent Pal Epistolay magyarsaganak vege lewt, senh Gergely Papa estyn, nagy Myse harangkor. Az Jesus Christus syleteseenek vtanna. Ezer ewt saz harmynzkeet estendewbe. Laudetur Jesus gloriosus. — Fordításából, eggy szent irásbeli hely, légyen elég: Legien diczwsegh az hiw senteknek Gywlekezesebe az Christus Jesus által idwk idwenek mynden Koraczira, Nemzetsegyre, az az Wrwkkwl wrwkke.

3) Pesti Gábor, az Új-Testamentomot Magyar-nyelvre fordítván, fordítása 1536-ban nyomtatódott ki ezen czímmel: *Nouum Testamentum seu quattuor Evangelio-*

rum Volumina lingua Hungarica donata, Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Wy Testamentum Magyar Nyeluen. Cum gratia et privilegio Romanae Regiae Maiestatis ad quinquennium 1536. Ki nyomtatta-ki, és ki költségen jött-ki a' sajtó alól? a' Könyv' végén így van feljegyezve: Viennae Pannoniae Joannes Singrenius suis ac Joannis Metzger Bibliopolae expensis XVII die mensis July excudebat. Anno M.D.XXXVI. — Nyomtatta Bechbe János Syngrenius az ew ees Metzger Janos kewltsegeuel Zent Jakab hauanok tyzenheded napyan ezer ewt Zaaz harmynczhat eŋtendewbe. — A' Pesti Gábor által magyarra fordított Ezópus Meséi is, ugyan csak 1536-ban nyomtatódtak ki Bécsben, a' már említett Singrenius János által, ezen czímmel: Aesopi phrygis fabulae Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Esopus' fabulay mellyeket mostan wyonnan Magyar Nyelwre fordított Pesthi Gabriel. A' Nyomtató neve itt is a' könyv végén van feljegyezve ekképen: Viennae Pannoniae in Officina Joannis Singreny, mense Augusto M.D.XXXVI. Nyomtatott Bechbe Janos Syngrenius myhelyebe kys-azzon ha-uaba. Ezer ewtzaaz harmynczhat Eztendewbe. — Valamint az Új Testamentomnak úgy az Esopus Meséinek fordításiban is, minémű írásmódjával élt Pesti Gábor; láthatni ezen itt következő sorokból:

Kyk kezzyl nekyket meg ewltek, nekyket meg feztetek, nekyket meg ostoroztok.

Bodogok a meddewk, ees a mehek, mellyek nem zyltenek, ees az emleek mellyek nem emlettenek.

Az Farkasokrol ees Boranyokrol.

Farkasoknak ees Boranyoknak termetet zerent walo egyenetlensegek wayon myndenkor. Eczer frygyet zerzenek ees myndenfelewl egymasnak zalogot adanak. A' Farkasok adak twzon az ew kewlykeyt a' boranyok

kegyg az ebeknek seregyt, Mykoron immaran a iwhok ees boranyok semmit nem felnenek. A' farkas fyak az annyokhoz keuankoznak wala ees nagy ordytast teznek wala. Akkoron a' farkasok azt meg halwan mynd frygyeket mynd hyteket meg zegek ees az iwhokat (myert hogy ebek nem walaky ewket oltalmazna mert twzon a farkasoknak attak wala) kezdek meg zaggatni.

Ertelme :

Walakinek ellensege nagy wagyon
Frygyet annak oly sok alatt aggyon
Hogy az ewnnen ereye kezenel maragyon.

4) Frater Paulus de Pápa 1539-ben a' 'Sóltárokat Magyar-nyelvre fordítván, ilyen írásmódjával élt:

Bodog ember ky keg'etleneknec tanachijaba nem ijarth, ees ky byneseknec wtaba nem alloth ees ky vezedelemnek zekybe nem wlth. De w akaratija wrnak terwenijebe gondolkodyk, wneki terwenyebe eijel es nappal. Es lezen mykeppen folijo viznec mellette yl-tett fa, ki w ideyebe adija gyemwlchet. Es w lewele el nem hwl, ees myndeneket tezen bewltethnec.

5) Erdősi János, ki magát az akkori idő' szokása szerint Sylvester Jánosnak nevezé, lefordítván az Új Testamentomot, kinyomtatódott az Új Szigeten 1541, illy czímmel: Vy Testamentum Magar Nelwen meltet az Görög és Diák nelwből vyonnan fordytank a' Magar Nipnek kereftén hütben valo ippülsire. Vy Szighetben Abadi Benedek nomtatta vala 1. 5. 41. — A' könyv I. Ferdinánd Császár és Király fiainak Maximilián és Ferdinánd Herczegeknek van ajánlva. Írása módja ez:

Myrt nized kediglēn az te atādfiānak zemiben valo karoszālat, az te zemedben valo karoszālat kediglēn myrt nem vízed ežedbe.

Vala kediglēn egg kazdag ember, ki barsonba és biborba öltözik vala es minden napon nagon vigad vala, es iol lakik vala.

6) Tinódi Sebestyén, ki verseiben, most Sebők Diáknak, majd Lantos Sebestyénnek nevezi magát, Verses Krónikájába, minémű Irás-móddal élt 1554-ben Kolo'sváratt kijött Krónikája' ezen itt következő czímjéből láthatni: Cronica. Tinodi Sebestien szörzese: Első részebe Janos kiral halalatol fogva ez esztendeig Dunan innen Erdel orszaggal löt minden hadac vesződelmec reuidedön szep notakual enökbe vadnac. Mas részebe külömb külömb idökbe es orszagokba löt dolgok Istoriac vannac. Colosvarba 1554 Eztendöbe. — Van ajánlva Ferdinand Római, Magyar és Cseh Királynak, ki azt Sámboi által Diákra fordíttatta 1558-ban. — Verseiből legyen elég itt ennyit felhozni, Egri Históriájának végéből:

Ezt ki szörze nagy beteges voltaba
Kinchös kassaba egy füstös szobaba
Tinodinac hyyak mind ez országba
Ezör öt szaz es az ötuen haromba.

7) Draskovics György Pécsi Püspök, Liriniai Vincének, az igaz Keresztyén Hitről való munkáját lefordítván; fordításában minémű írásmóddal élt, megtetszik a' könyv' czímjéből; melly a' homlok-lapon így van: Igen zep Kenyw az kezenseges kereztyen Hytnek Regysege es Igassaga mellet mynden eretneksegnek Wysaghy ellen. Mellyet az Lyriniay Vincze ennekelewte ezewr esztendewuel zewrzet. Bechben nyomtatott Raphael Hofhalter által Anno M.D.LXI. — Van ajánlva Maximilian Cseh Királynak.

8) Horhi Melius Péter, vagy Juhász Péter, ki sok munkákkal gazdagitá a' magyar Tudomány' mezejét, 1562-ben adott-ki Debreczenben egy Füvész-könyvet, melly Kolo'sváratt újra kinyomtatott 1578-ban e' czímmel:

HERBARIVM.

Az FAKNAC FVV

EKNEC NEVEKRÖL, TERMÉSZETEK-

röl, és hafnairól, Magyar nyelvre, és ez

rendre hozta az Doctoroc könyueiből

az Horhi Melius Peter.

Nyomtatott Colosuárat Heltai Gaspárne

Mühellyebē, 1. 5. 78 Eftendőben.

Millyen lábon állott még ekkor a' nyomtatás' mestersége, 's mennyire tökéletesedett a' Honi-nyelv? megtetszik az itt következő Előljáró - Beszédből, mellyet minden betűre, minden szóra és sorra figyelmezve úgy írok ide, a' mint az nyomtatva van :

ELŐLIARO BESZÉD

Az bodog emlekezető Heltai Gaspár m-

eg hagyot Felesége kéuán Istentől

ió egesseget minden iámbor Ist-

enfelő embernek.

Az bölcz Isten meg íelentette magát az ő teremtéssében minden moden, hogy az Emberec ötet meg ismeryéc, ötet tiftellyéc segítségre valo hiuással. Azokaért meg ekesítötte az Menynec külső láthato boltozassat szép ekes Czillagockal az Nappal és Hóldal egietemben, mellyec világossagot adnac ez földön minden teremtot allatoknac, Az Égeket is meg ekesítötte szép külömb külömb fele madarackal. Az vizeket azonkeppen czodalatos soc fele halac is. De Főkeppen az földet nem czak sziligy és vad oktalan állatockal, hanem Facknac, Füeknek meg mondhatatlan soc fele gyönnyörüses voltáual, mellyeckel az Embereknek n-

em czac festec taplaltatnéc hanem zemec is tekintettel gyönnyörködne, és ha betegsé-
gec törtennéc oruossaggal testeket gyog-
yitanác. Ezeket meg gondoluán eleitől fog-
na soc Bölcz ferfiac irtak mind az Czillago-
knac forgassanac természetiről mind az Éghi
Madarakéről és az földi oktan állatokról,
Halaknac tulaydonsagokrol, köueknec fa-
knac és füéknec ereyeről. Ezen dologban
törte feyét az mi időnkbe az bölcz férfiu
Melius Peter Döbrötzeni kerefityén egyház
Pafztora, közönséges betegségekről valo or-
uossagoknac özue fedezetésében, es Mag-
yar nyelwre valo forditassában munkalko-
dot. Azért az irasa és külömb külömb fele
bölcz Oruosoknak könyuéből egybe fedése
és fáradsaga az Iámbore volt. Az ki nyom-
tatsnak munkája és kölczége enyim. Ezt
én töllem ilyen zegény özuegy Afzontól
az Magyar nemzet ió neuen vegye

Kerem ezen az hatalmas Istent hogy az
Iambornac igyekezete, és az én kiczindet
munkám is ez köynec ki adasaba legyen
hafnos, és az Magyar nemzetségnek epüle-
tire és méltoságára. —

Ezen itt felhozott példákbl megtetszik, hogy ezen
idő korban nem lévén még a' nyelvre 's írásmódra nézve
semmi megalapított törvény, rendszabály és sinór mér-
ték; kiki tetszése szerént úgy írt, a' mint jobbnak 's
helyesebbnek képzelte. Innen van a' XVI-dik századbeli
írásmód' egymástól elütő különbözősége. A' hanghúzás
és betűpontosítás jelei még ekkor divatban nem lévén,
Erdősi vagy Sylvester János kezdette legelőször kipótól-

ni ezen hijányt, a' hoszszerű hangzónak, vagy felibe vagy alája tévén a' meghúzás (-,) jelét. Az ö és ü betűket is ő jelelte legelőször kettős felikbe rakott pontokkal; de valamint a' hoszszerű hangjelnek, úgy a' pontozásnak is, a' hangzó felibe való tevése, később lett 's vált mind az írásban, mind a' nyomtatásban köz divatúvá. — Ez a' már most talán sokak előtt csekélységnek tet-sző jegyzés, melly multhatatlanul szükséges és fontos legyen nyelvünkben, minden kétségen kívül van azok előtt, kik Honi nyelvünk' természetét méjjebben esme-rik 's tudják, hogy a' kezdőt, vagy nyelvünket megta-núlni akaró idegent, melly nagy zavarba hozhatja, csak egy hangjelnek elmaradása vagy kihagyása is, a' miatt egészen más, 's gyakran ellenkező értelművé lévén a' szó, 's azzal a' beszéd' egész menetele is. — Szolgálja-nak itt például ezen néhány szók:

<i>agy</i>	- cranium.	<i>mák</i>	- papaver.
<i>ágy</i>	- lectus.	<i>kar</i>	- brachium & chorus.
<i>alom</i>	- substramentum porco- rum.	<i>kár</i>	- damnum.
<i>álmom</i>	- somnus, sopor, som- nium.	<i>sas</i>	- aquila.
<i>bab</i>	- faba.	<i>sás</i>	- carex.
<i>báb</i>	- oscilla.	<i>kakas</i>	- gallus gallinaceus.
<i>baj</i>	- certamen, lucta.	<i>kákás</i>	- juncosus.
<i>báj</i>	- incantatio, magia.	<i>kapa</i>	- ligo.
<i>banya</i>	- anus.	<i>kápa</i>	- cuculio, cucullus, ca- pitium, capitium equi, falconum.
<i>bánya</i>	- fodina.	<i>kapá</i>	- rapiebat.
<i>becs</i>	- dignitas, valor.	<i>kerek</i>	- circularis.
<i>bécs</i>	- vienna.	<i>kérék</i>	- rota, orbis.
<i>borsos</i>	- piperatus.	<i>kérek</i>	- rogo, insto supplico.
<i>borsús</i>	- pisis abundans.	<i>kérék</i>	- rogabant.
<i>eger</i>	- agria.	<i>veres</i>	- ruber.
<i>egér</i>	- mus.	<i>véres</i>	- sanguineus, cruentus.
<i>éger</i>	- alnus.	<i>verés</i>	- verberatio, percus- sio, plaga.
<i>elek</i>	- alexius.	<i>szeles</i>	- ventosus.
<i>élek</i>	- vivo.	<i>széles</i>	- latus, prolixus.
<i>éles</i>	- acutus.	<i>szelés</i>	- scissura, caesus.
<i>élés</i>	- annona, penus.	<i>török</i>	- turcus.
<i>elő</i>	- prae, ante.	<i>török</i>	- subula.
<i>élő</i>	- vivens.	<i>török</i>	- frangentes, fractores.
<i>mak</i>	- glans.		

Ezen szókban, a' mint láthatni, a' hanghúzás jelétől (accentus) függ mindenik szónak valódi értelme. E' tehát méltó figyelmet érdemel. Sőt ítéletem szerént, a' honi nyelv' tökéletesítésére *) szükségesnek tartanám, az egyforma hangzású, még is azomban különböző értelmű szóknak, bizonyos jelek által leendő megkülönböztetésöket is, hogy azoknál fogva, azoknak valódi értelmöket, még a' nyelvünket tanulni kezdő idegen is azonnal felfoghatná, és az Írónak, az efféle szók által kifejezett gondolatja' értelmét egyszerre által-láthatná. P. o. mikor ez a' szó kar az ember' karját (brachium) jelenti, valami jellel különböztetődne-meg a' kar (chorus) szótól. Illy egyforma hangzású, de különböző értelmű szók pedig nem kevés számmal vagynak nyelvünkben : p. o.

ár - subula,
 ár - exundatio.
 ár - pretium.
 vár - arx.
 vár - exspectat.
 zár - pessulus.
 zár - claudit.
 ég - coelum.
 ég - ardet, flagrat.
 ék - cuneus.
 ék - elegantia, ornamentum.
 él - acies.
 él - vivit.
 ér - fluentum.
 ér - vena.
 fél - dimidius, a, um
 fél - timet, formidat.
 légy - musca.
 légy - esto, sis.

lép - lien.
 lép - viscus.
 lép - graditur.
 szél - ventus.
 szél - extremitas margo.
 ír - ungventum empla-
 strum.
 ír - scribit.
 nyír - betulia.
 nyír - tondit, radit.
 török - turcus.
 török - frango.
 boríték - tegumentum.
 boríték - tegebam.
 fenyíték - comminatio, disci-
 plina.
 fenyíték - minabar.
 maradék - residuum.
 maradék - manebam. 's a' t.

*) A' mívelt Német-nyelvben is sok egyforma hangzású szók vagynak, de értelmök bizonyos betűk által van meghatározva, úgyhogy az olvasó azoknak értelmöket egyszerre felfoghatja, 's azonnal megkülönböztetheti, hangjok' egyformasága mellett is egymástól. Illyenek : *Fiber*, rost, rost-szal; *Fieber*, hideglelés. *Feuer*, tűz; *Feier* vagy *Feyer*, Inneplés, innep. *Leichter*, könnyebb; *Leuchter*, gyertyatartó. *Thier*, állat; *Thür*, kapu. *Ton* hang; *Thon*, agyag. 's a' t. 's a' t.

Az efféle egyforma hangzású, de különböző értelmű szók jelentéseiknek megkülönböztethetőségük végett, czélerányos lenne, bizonyos jeleket felvenni, 's azoknál fogva azoknak külön értelmöket meghatározottan megalapítani. P. o. az illy esetben a' névszónak (nomen) az igeszótól (verbum) megkülönböztető jele lenne egy vonásos pontos jel (;) vagy egy vonásból és egy pontból álló jel, úgyhogy így megjelelve ez a' szó ég jelentené az eget (coelum) — mikor pedig pontatlan vonással íródnék, így: é g, lenne annak jele, hogy az Ige szó 's van a' jelentő mód jelenvalójának eggyes harmadik személyében. Így: vár, arx, vár expectat — ír, emplastrum, ír scribit 's a' t. A' midőn pedig ugyan azon egy név-szónak háromféle jelentése is van, mindenik szó különböző jellel jegyeztetnék meg. P. o. ár tenne subula-t, ár exundatio-t, ár pedig pretium-ot. — Jeles nyelv tudósunk, néhai N. T. Nagy (Beregszászi) Pál Úr, az úgy nevezett accentus gravis (˘) és accentus acutus (ˊ) által akará az egyforma hangzású szók' értelmi különbözőségeket megalapíttatni, úgyhogy ő szerinte, a' név-szót jegyző jel lenne az accentus gravis (˘) az ige-szót jegyző pedig, az accentus acutus (ˊ) p. o. akadék tenne impedimentum-ot, akadék pedig ennyit: haerebam. Így fenyíték disciplina, fenyíték minabar; hasíték fissura, hasíték findebam 's a' t.

Nagyon szembetűnő és figyelmet érdemlő az Igékben az is, hogy azok közzül sokaknak, mind a' jelentő, mind a' foglalo, mind a' határozatlan módban, némelly idők, mint alább meglátándjuk mindenik számban és személyben, kétféleképpen is hangzanak. — A' Pariz-Pápai szótárjában ezen Igéket találtam kétféle hangzásúaknak, betűrend szerint a' mint következnek; a' határozatlan mód' jelenvalóját írván-ki határozatlanul:

A.

<i>Abárolni</i>	- <i>Abárlani</i>
<i>Abrakolni</i>	- <i>Abraklani</i>
<i>Ábrázolni</i>	- <i>Ábrázlani</i>
<i>Ámolyogni</i>	- <i>Ámolygani</i>
<i>Arányozni</i>	- <i>Arányzani</i>
<i>Aranyozni</i>	- <i>Aranyzani</i>
<i>Ácsorogni</i>	- <i>Ácsorgani</i>
<i>Aczélni</i>	- <i>Aczélni.</i>

B.

<i>Bagozni</i>	- <i>Bagzani</i>
<i>Bányolni</i>	- <i>Bánylani</i>
<i>Barangolni</i>	- <i>Baranglani</i>
<i>Barczagolni</i>	- <i>Barczaglani</i>
<i>Bérelni</i>	- <i>Bérleni</i>
<i>Bitangolni</i>	- <i>Bitanglani</i>
<i>Bódorogni</i>	- <i>Bódorgani</i>
<i>Bogározni</i>	- <i>Bogázzani</i>
<i>Bomolni</i>	- <i>Bomlani</i>
<i>Botolni</i>	- <i>Botlani</i>
<i>Bujdokolni</i>	- <i>Bujdoklani</i>
<i>Bulikolni</i>	- <i>Buliklani</i>
<i>Buzogni</i>	- <i>Buzgani</i>
<i>Böcsmérlni</i>	- <i>Böcsmérlni</i>
<i>Büzölni</i>	- <i>Büzleni.</i>

Cs.

<i>Csatangolni</i>	- <i>Csatanglani</i>
<i>Csatolni</i>	- <i>Csatlani</i>
<i>Csavarogni</i>	- <i>Csavargani</i>
<i>Csépelni</i>	- <i>Csépleni</i>
<i>Cseregni</i>	- <i>Csergeni</i>
<i>Csikorogni</i>	- <i>Csikorgani</i>
<i>Csillámolni</i>	- <i>Csillámlani</i>
<i>Csiszámolni</i>	- <i>Csiszamlani</i>
<i>Csorogni</i>	- <i>Csorgani</i>
<i>Csukolni</i>	- <i>Csuklani</i>
<i>Csömörölni</i>	- <i>Csömörlni</i>
<i>Csörögni</i>	- <i>Csörgeni.</i>

D.

<i>Délelni</i>	- <i>Délleni</i>
<i>Dideregni</i>	- <i>Didergeni</i>
<i>Dobolni</i>	- <i>Doblani</i>
<i>Dohányozni</i>	- <i>Dohányzani</i>
<i>Donogni</i>	- <i>Dongani</i>
<i>Dorbéználni</i>	- <i>Dorbézlani</i>
<i>Dorozsolni</i>	- <i>Dorozzlani</i>
<i>Dudorogni</i>	- <i>Dudorgani</i>

<i>Dörögni</i>	- <i>Dörgeni</i>
<i>Dögölni</i>	- <i>Dögleni</i>
<i>Döngölni</i>	- <i>Döngleni.</i>

E.

<i>Ebédelni</i>	- <i>Ebédleni</i>
<i>Émelyegni</i>	- <i>Émelygeni</i>
<i>Énekelni</i>	- <i>Énekleni</i>
<i>Enyelegni</i>	- <i>Enyelgeni</i>
<i>Erányozni</i>	- <i>Erányzani</i>
<i>Érdekelni</i>	- <i>Érdekleni</i>
<i>Erdemelni</i>	- <i>Erdemleni</i>
<i>Esdekelni</i>	- <i>Esdekleni</i>
<i>Esztergárolni</i>	- <i>Esztergárlani.</i>

F.

<i>Fajozni</i>	- <i>Fajzani</i>
<i>Faldokolni</i>	- <i>Faldoklani</i>
<i>Fanyalogni</i>	- <i>Fanyalgani</i>
<i>Fanyarogni</i>	- <i>Fanyargani</i>
<i>Farsangolni</i>	- <i>Farsanglani</i>
<i>Fejérelni</i>	- <i>Fejérlni</i>
<i>Fejérelni</i>	- <i>Fejérzeni</i>
<i>Feketélni</i>	- <i>Feketleni</i>
<i>Félemelni</i>	- <i>Félemleni</i>
<i>Feselni</i>	- <i>Fesleni</i>
<i>Fenteregni</i>	- <i>Fentergeni</i>
<i>Feredni</i>	- <i>Ferdeni</i>
<i>Fillérezni</i>	- <i>Fillérzeni</i>
<i>Finczároznai</i>	- <i>Finczárzani</i>
<i>Ficsérezni</i>	- <i>Ficsérzeni</i>
<i>Fogazni</i>	- <i>Fogzani</i>
<i>Forbatolni</i>	- <i>Forbatlani</i>
<i>Forogni</i>	- <i>Forgani</i>
<i>Fuldokolni</i>	- <i>Fuldoklani</i>
<i>Fövenyezni</i>	- <i>Fövenyzeni</i>
<i>Fürészelni</i>	- <i>Fürészlni</i>
<i>Füstölögni</i>	- <i>Füstölgeni.</i>

G.

<i>Ganajolni</i>	- <i>Ganajlani</i>
<i>Gátolni</i>	- <i>Gátlani</i>
<i>Gázolni</i>	- <i>Gázlani</i>
<i>Gomolyogni</i>	- <i>Gomolygani</i>
<i>Gugyorogni</i>	- <i>Gugyorgani</i>
<i>Gyakorolni</i>	- <i>Gyakorlani</i>
<i>Gyantároznai</i>	- <i>Gyantárzani</i>
<i>Görögni</i>	- <i>Görgeni</i>
<i>Gőzölögni</i>	- <i>Gőzölgeni.</i>

H.

<i>Háborogni</i>	- <i>Háborgani</i>
<i>Habozni</i>	- <i>Habzani</i>
<i>Hajolni</i>	- <i>Hajlani</i>
<i>Hámozni</i>	- <i>Hámzani</i>
<i>Hárámolni</i>	- <i>Hárámlani</i>
<i>Harmadolni</i>	- <i>Harmadlani</i>
<i>Hegyezni</i>	- <i>Hegyzeni</i>
<i>Hatolni</i>	- <i>Hatlani</i>
<i>Hempelyegni</i>	- <i>Hempelygeni</i>
<i>Hengeregni</i>	- <i>Hengerzeni</i>
<i>Heregni</i>	- <i>Hergeni</i>
<i>Hidalni</i>	- <i>Hídlani</i>
<i>Hóhérolni</i>	- <i>Hóhérlani</i>
<i>Hömpölyögni</i>	- <i>Hömpölygeni</i>
<i>Himezni</i>	- <i>Himzeni.</i>

I. J.

<i>Idvezelni</i>	- <i>Idvezleni</i>
<i>Jegyezni</i>	- <i>Jegyzeni</i>
<i>Igazolni</i>	- <i>Igazlani</i>
<i>Ingerelni</i>	- <i>Ingerleni</i>
<i>Innepelni</i>	- <i>Innepleni</i>
<i>Jósolni</i>	- <i>Jóslani</i>
<i>Iramodni</i>	- <i>Iramlani</i>
<i>Irányozni</i>	- <i>Irányzani</i>
<i>Irigyelni</i>	- <i>Irigyleni</i>
<i>Ismételni</i>	- <i>Ismétleni</i>
<i>Ispékelni</i>	- <i>Ispéklenni.</i>

K.

<i>Kanozni</i>	- <i>Kanzani</i>
<i>Káromolni</i>	- <i>Káromlani</i>
<i>Kénozni</i>	- <i>Kénzani</i>
<i>Képezni</i>	- <i>Képezni</i>
<i>Kéredezni</i>	- <i>Kéredzeni</i>
<i>Keseregni</i>	- <i>Kesergeni</i>
<i>Keveselni</i>	- <i>Kevesleni</i>
<i>Kóborolni</i>	- <i>Koborlani</i>
<i>Konogni</i>	- <i>Kongani</i>
<i>Konokolni</i>	- <i>Konoklani</i>
<i>Kopározni</i>	- <i>Kopárzani</i>
<i>Kormányozni</i>	- <i>Kormányzani</i>
<i>Kovályogni</i>	- <i>Koválygani</i>
<i>Kuczorogni</i>	- <i>Kuczorgani</i>
<i>Könyökölni</i>	- <i>Könyökleni</i>
<i>Könyörögni</i>	- <i>Könyörgeni</i>
<i>Közölni</i>	- <i>Közleni</i>

L.

<i>Lovagolni</i>	- <i>Lovaglani</i>
<i>Lúgozni</i>	- <i>Lúgzani.</i>

M.

<i>Mangorolni</i>	- <i>Mangorlani</i>
<i>Menydörögni</i>	- <i>Menydörgeni</i>
<i>Mérészelni</i>	- <i>Mérészleni</i>
<i>Mérsékelni</i>	- <i>Mérsékleni</i>
<i>Mészárolni</i>	- <i>Mészárlani</i>
<i>Mezgérelni</i>	- <i>Mézgérteni</i>
<i>Morogni</i>	- <i>Morgani</i>
<i>Mosolyogni</i>	- <i>Mosolygani</i>
<i>Mozogni</i>	- <i>Mozgani.</i>

N.

<i>Nagyozni</i>	- <i>Nagyzani</i>
<i>Napolni</i>	- <i>Naplani</i>
<i>Nemezni</i>	- <i>Nemzeni</i>
<i>Nyavalyogni</i>	- <i>Nyavalygani</i>
<i>Nyeldekelni</i>	- <i>Nyeldeklenni</i>
<i>Nyikorogni</i>	- <i>Nyikorgani</i>
<i>Nyomorogni</i>	- <i>Nyomorgani</i>
<i>Nyügözni</i>	- <i>Nyügzeni.</i>

O.

<i>Olcsárolni</i>	- <i>Olcsárlani</i>
<i>Omolni</i>	- <i>Omlani</i>
<i>Országolni</i>	- <i>Országleni</i>
<i>Orvosolni</i>	- <i>Orvoslani</i>
<i>Orozni</i>	- <i>Orzani</i>
<i>Ostromolni</i>	- <i>Ostromlani</i>
<i>Oszolni</i>	- <i>Oszlani</i>
<i>Öldökölni</i>	- <i>Öldökleni</i>
<i>Örlöni</i>	- <i>Örleni</i>
<i>Örizni</i>	- <i>Örzeni</i>
<i>Ötölni</i>	- <i>Ötleni</i>
<i>Övedezni</i>	- <i>Övedzeni.</i>

P.

<i>Padolni</i>	- <i>Padlani</i>
<i>Pamacsolni</i>	- <i>Pamacslani</i>
<i>Panaszolni</i>	- <i>Panaszlani</i>
<i>Pazérolni</i>	- <i>Pazérlani</i>
<i>Pe'segni</i>	- <i>Pe'sgeni</i>
<i>Pecsételni</i>	- <i>Pecsétleni</i>
<i>Pityeregni</i>	- <i>Pityergeni</i>
<i>Porozni</i>	- <i>Porzani</i>
<i>Posogni</i>	- <i>Posgani</i>
<i>Pörölni</i>	- <i>Pörleni</i>
<i>Pörögni</i>	- <i>Pörgeni.</i>

R.

<i>Rabolni</i>	- <i>Rablani</i>
<i>Rajozni</i>	- <i>Rajzani</i>

Romolni - *Romlani*
Rügyezni - *Rügyzeni.*

S.

Súfárolni - *Súfárlani*
Sajogni - *Sajgani*
Sáfrányozni - *Sáfrányzani*
'Sákmányolni - *'Sákmánylani*
Salapolni - *Salaplani*
Sámozni - *Sámzani*
Sanyarogni - *Sanyargani*
Seperni - *Sepreni*
Seregelni - *Sereglani*
Sikamolni - *Sikamlani*
Sikárolni - *Sikárlani*
Sovárogni - *Sovárgani*
Sudamolni - *Sudamlani*
Súgározn - *Súgárzani*
Súgárolni - *Súgárlani*
Sugorogni - *Sugorgani*
Susárolni - *Susárlani*
Szádolni - *Szádlani*
Szagolni - *Szaglani*
Szédelegni - *Szédelgeni*
Szégyenelni - *Szégyenleni*
Szerezni - *Szerzeni*
Színelni - *Színleni*
Szivárogni - *Szivárgani*
Süvegelni - *Süvegleni.*

T.

Tagolni - *Taglani*
Tajtékozni - *Tajtékszani*
Tanácsolni - *Tanácslani*
Tántorogni - *Tántorgani*
Tarolni - *Tarlani*
Tatarozni - *Tatarzani*
Tébolyogni - *Tébolygani*
Tekeregni - *Tekergeni*
Tékozolni - *Tékozlani*
Térdepelni - *Térdepleni*

Teremni - *Termeni*
Tevetyegni - *Tevetygeni*
Tilolni - *Tillani*
Tiporni - *Tiprani*
Tizedelni - *Tizedleni*
Törülni - *Törleni*
Tündökölni - *Tündökleni.*

U.

Udvarolni - *Udvarlani*
Ugarolni - *Ugarlani*
Ugorni - *Ugrani*
Undokolni - *Undoklani*
Üdvezelni - *Üdvezleni*
Ünnepelni - *Ünnepleni.*

Z.

Zajogni - *Zajgani*
Zárolni - *Zárlani*
Zenegni - *Zengeni*
Zsírozni - *Zsírzani*
Zörögni - *Zörgeni.*

V.

Vádolni - *Vádlani*
Vándorolni - *Vándorlani*
Vánszorogni - *Vánszorgani*
Vásárolni - *Vásárlani*
Vará'solni - *Vará'slani*
Vásolni - *Váslani*
Végezni - *Végzeni*
Vendégelni - *Vendégleni*
Vérezni - *Vérzeni*
Vesztegelni - *Vesztégleni*
Vezérelni - *Vezérleni*
Vigyorogni - *Vigyorgani*
Világolni - *Világlani*
Villamolni - *Villámlani*
Virágozni - *Virágzani*
Vonagolni - *Vonaglani*
Vörösölni - *Vörösleni.*

Az itt felhozott Igéknek ezen kettős vóltok, méltán megérdemli a' figyelmet, kivált most, midőn a' nemzeti nyelv' tökéletesítése munkába vevődvén, annak törvényei hihetőleg századokra állapittatnak meg. Mint-hogy pedig semmi sincs ok nélkül, 's véleményem szerint ennek okának is a' nyelv' természetébe kell gyökeredzeni: tehát vizsgálni kezdvén a' dolgot, 's e' tárgyban több megkaphatott nyelv-könyveket olvasván-meg, mi lett gyümölcse iparomnak, imé előadom, nyelv-tudósainkra bízván az ez eránti ítéletet.

Fellyebb említett nagy tudományú, 's fáradhatatlan Nyelv-mesterünk, néhai Beregszászi Nagy Pál Úr, a' maga Latán nyelven írt, 's Pesten 1828-ban Ns. Petrózai Trattner J. M. Könyvnyomtató Műhelyében nyomtatott Magyar nyelvről írt értekezésében, a' Tellyes cselekvő Igéknek, csak két formát ad, úgymint: segítőkezt és ragasztékost. — A' ragasztékost ismét két részre osztja, úgymint: tellyesre és csonkára. A' csonka formának pedig csak egy személyt tulajdonít, t. i. minden időben, csak az egygyes szám első személyét veszi fel, így irván említett értekezése 40-dik lapján § 3. „Omne Verbum activum seu transitivum, duplicem habet inflexionem, scilicet indeterminatum et determinatum; haec posterior iterum duplex est, nempe, integra habens tres personas in utroque numero, et manca id est unam tantum habens personam in utroque numero, scilicet primam singularis numeri in omni tempore, quae per particulam *lak* vel *lek* formatur, et cujus constructio, unice ad accusativum casum singularem ac pluralem pronominis personalis én ego, nempe téged vel tégedet, te, et titeket vel tikteket, vos, restringitur, sic: tanítlak téged, doceo te, tanítlak titeket, doceo vos; kérlek

téged rogo te; kérlek titeket rogo vos, et sic in omni tempore.“

A' Bécsbe 1795-ben kijött úgy nevezett Debreczeni Grammatika, a' 84-dik lapon § 66. e' tárgyban így ír: „Minden tellyes cselekvő Ígének, az a' tulajdonsága vagy, hogy azt a' cselekvő formában, a' három első módban, majd mindegyik időben, személyben, de csak az egygyesben, háromféleképpen lehet és kell hajtogatni. Világos ez, a' következő példából:

1-ső Forma.	Szeretek,	szeretsz,	szeret
2-dik Forma.	Szeretlek,	szeretel,	nincs
3-dik Forma.	Szeretem,	szereted,	szereti.“

Itt hát a' Debreczeni Grammatika szerént, az úgy nevezett csonka formának, de csak az egygyes számban két személlye van.

Én pedig úgy vélekedem, hogy minden tellyes cselekvő Ígének, nemcsak a' segítőkes és ragasztékos, hanem csonka formájában is (mellyet én nem csonka, hanem visszszonyos formának kívánnék neveztetni, mint-hogy az ezen formában lévő szókkal kifejezett cselekedetekben bizonyos visszszonyosság, reciprocitas, van) mind a' három személynek megkellett hajdan lenni, sőt ma is megvan — legalább a' fellyebb felhozott kettős hangzású Ígékben; az egygyes számban, a' 3-dik személy egyszer'smind gyöker vagy törzsök is lévén; mert különben kimagyarázni nem lehet, hogy p. o. a' porzani és vezérteni, hol vették magokat a' porozni és vezérelni mellett? az egészen múlt és régen-múlt időkbe, miért mondhatom így is: poroztam, vezéreltem, — így is, porzottam, vezérlettem; a' foglaló mód' aligmultjába, így is, poroznék, vezérelnék, így is, porzanék, vezérlenék? 's a' t. —

Ennek oka, mint mondtam, a' Nyelv' természetébe gyökeredzik. Ugyan is, a' magyar nyelvben, minden Igének gyökere vagy törzsöke, a' jelentő mód jelenvalójának egygyes harmadik személye lévén, az Igék' végezteit ahoz töldva adunk annak külömb-külömbféle értelmet, mind a' módra, mind az időre, mind a' számrára, mind a' személyre nézve, p. o. ha ezen gyökhöz, poroz, a' határozatlan mód' jelenvalójának ni végezetét hozzá töldom, lesz belőle porozni. Ha a' vezérel gyökhöz töldom vagy ragasztom a' ni végezetet, lesz belőle, vezérelni. De hol veszi hát magát a' porzani és vezérleni határozatlan mód' jelenvalója? ha a' gyökér vagy törzsök poroz, vezérel.

Minden kétségen kívül fel kell tennünk, hogy ezen Igéknek, két törzsökök vagy gyökerök van; egygyik gyökér t. i. a' segítékes forma jelenvalójának egygyes harmadik személye, poroz, vezérel; a' másik pedig, a' csonka, inkább viszszenyos forma jelenvalójának egygyes harmadik személye, porz, vezérl. Már ha ezen gyökökhöz ragasztjuk a' ni végezetet, lesz belőlök, porzni vezérlni. De a' Magyar a' maga nyelvébe, a' mással hangzó betűknek öszve halmozásokat nem szenyvedhetvén, ha a' cselekvő Íge gyökének utolsó tagjába a, o, u, erős hangzó áll, akkor erős hangzó segítő betűt vesz-fel a' könnyebb kimondás végett, így: porzani, udvarlani, ugrani 's a' t. Ha pedig gyenge hangzó van a' gyökér' végső tagjába; akkor gyenge hangzó segítő betűt szúr a' mással hangzók közzé, így: vezérleni, vérzeni, sepreni 's a' t. Így van a' dolog az olyan gyökökre nézve is, mellyeknek vég szó tagjokba i a' magában hangzó betű, úgyhogy ha az i előtt, erős hangzó áll, akkor erős segítő hangzót vesz fel segédül, így: ámit-ani, borrit-ani 's a' t. ellenben, ha az i előtt gyenge hangzó

áll, akkor segédül, gyenge hangzót vesz-fel, így: te-
rít-*eni*, ürít-*eni* 's a' t.

Vegyük-fel már most a' poroz gyököt. — A' tel-
lyes cselekvő Igének a' jelentő módba, a' jelenvaló idő-
be, mind a' három formába, mind a' három személybe
és mind a' két számba, így van a' végezete:

Egyes.

	1.	2.	3.
1. Segítőkes Forma.	ok, ek, ök	sz.	a' gyökér
2. Viszszonyos Forma.	lak, lek	el, ol, öl	a' gyökér
3. Ragasztékos Forma.	om, em, öm	od, ed, öd	a, i.

Többs.

Segítőkes Forma.	unk, ünk	tok, tek, tök	nak, nek
Ragasztékos Forma.	juk, jük suk, sük.	átok, itek	ják, ik sák.

Ha már ezen végzetek között a' poroz gyökkel
atyafiasakat, a' poroz törzsökhöz raggatjuk, a' jelen-
tő módba, a' jelenvaló idő így lesz tellyesen, mind a'
három formába:

Egyes Szám.

	1-ső Személy.	2-dik Személy.	3-dik Személy.
Segítőkes Forma.	Porozok	Porozasz	Poroz
Viszszonyos Forma.	Porozlak	Porozol	Poroz
Ragasztékos Forma.	Porozom	Porozod	Porozza

Többs Szám.

Segítőkes Forma.	Porozunk	Poroztok	Poroznak
Ragasztékos Forma.	Porozzuk	Porozsátok	Porozsák.

Ha pedig Porz lesz a' gyökér, 's ahhoz raggatjuk
a' végezeteket, akkor a' jelentő mód' jelenvaló ideje,
így lesz tellyesen:

	1.	2.	3.
S. F.	Porzok	Porzasz	Porz
V. F.	Porzalak	Porzol	Porz
R. F.	Porzom	Porzod	Porza.

Többs Szám.

S. F.	Porzunk	Porzotok	Porzanak
R. F.	Porzuk	Porzátok	Porzák.

Így van a' vezérel gyökerre nézve is a' dolog, mellyhez toldván a' rokonos végezeteket, a' jelentő mód' jelenvaló ideje, így lessz tellyesen:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	Vezérelek	Vezérelsz	Vezérel
V. F.	Vezérellek	Vezéreled	Vezérel
R. F.	Vezérelem	Vezéreled	Vezérelő

Többes Szám.

S. F.	Vezérelünk	Vezéreltek	Vezérelnek
R. F.	Vezéreljük	Vezérelíték	Vezérelők.

Ha pedig a' Törzsök vagy Gyöker: Vezérl, akkor így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	Vezérlek	Vezérlessz	Vezérl
V. F.	Vezérlek	Vezérlel	Vezérl
R. F.	Vezérlem	Vezérled	Vezérli.

Többes Szám.

S. F.	Vezérlünk	Vezérletek	Vezérlenek
R. F.	Vezérljük	Vezérlíték	Vezérlik.

Már mind a' segítékes mind a' viszszonyos formának külön lévén gyökere — melly mindenikbe, a' jelentő mód' jelenvalójának Egyes harmadik személye — itt az 1-ső, 2-dik és 3-dik Aligmúlt időket, rövidségnek okaért fel nem hozván — ha mindenik módban az Elmúlt 's Régenmúlt időket segítékes formában lévő Poroz gyökértől származtatom, a' jelentő mód' Egész-szen múlt idője így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Poroztál	Porozott
V. F.	Poroztalak	Poroztál	Porozott
R. F.	Poroztam	Poroztad	Porozta

Többes Szám.

S. F.	Poroztunk	Poroztatok	Poroztak v. tanak
R. F.	Poroztuk	Poroztátok	Porozták

Ha pedig a' Viszszonyos Forma Porz gyökétől származtatjuk ugyan ezen időt, így lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Porzottál	Porzott
V. F.	Porzottalak	Porzottál	Porzott
R. F.	Porzottam	Porzottad	Porzotta.

Többszörös Szám.

S. F.	Porzottunk	Porzottatok	Porzottak v. tanak
R. F.	Porzottuk	Porzottátok	Porzották

Igy a' Vezérel gyöktől származtatott egészen múlt idő lesz:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Vezéreltél	Vezérelt
V. F.	Vezéreltelek	Vezéreltél	Vezérelt
R. F.	Vezéreltem	Vezérelted	Vezérelte.

Többszörös Szám.

S. F.	Vezéreltünk	Vezéreltetek	Vezéreltek v. tenek
R. F.	Vezéreltük	Vezéreltétek	Vezérelték.

A' Vezérel gyöktől pedig lesz ugyan ez az idő:

Egyes Szám.

	1.	2.	3.
S. F.	nincs	Vezérlettél	Vezérlett
V. F.	Vezérlettek	Vezérlettél	Vezérlett
R. F.	Vezérlettem	Vezérletted	Vezérlette.

Többszörös Szám.

S. F.	Vezérlettünk	Vezérlettetek	Vezérlették v. tenek
R. F.	Vezérlettük	Vezérlettétek	Vezérlették.

A' Poroz és Vezérel gyököktől a' foglaló mód' aligmúlt idője:

Poroznék — Vezérelnék 's a' t. 's a' t.

A' Porz gyöktől pedig:

Porzanék 's a' t. 's a' t. A' Vezérel gyöktől: Vezérlenék 's a' t.

A' P o r o z gyöktől, a' határozatlan mód' jelenvalója: Porozni.

<i>Ragasztékkal</i>	{	<i>E. Poroznom</i>	<i>Poroznod</i>	<i>Poroznia</i>
		<i>T. Poroznunk</i>	<i>Poroznotok</i>	<i>Porozniok.</i>

A' P o r z gyöktől pedig Porzni vagy á-val Porzani.

<i>Ragasztékkal</i>	{	<i>E. Porzanom</i>	<i>Porzanod</i>	<i>Porzania</i>
		<i>T. Porzanunk</i>	<i>Porzanotok</i>	<i>Porzaniok.</i>

A' V e z é r e l t ő l: Vezérelni.

<i>Ragasztékkal</i>	{	<i>E. Vezérelnem</i>	<i>Vezérelned</i>	<i>Vezérelnie</i>
		<i>T. Vezérelnünk</i>	<i>Vezérelnetek</i>	<i>Vezérelniök.</i>

A' V e z é r l t ő l Vezérlni vagy e-vel Vezérlni.

<i>Ragasztékkal</i>	{	<i>E. Vezérlnem</i>	<i>Vezérlned</i>	<i>Vezérlnie</i>
		<i>T. Vezérlnünk</i>	<i>Vezérlnetek</i>	<i>Vezérlniök.</i>

Részesülő egészenmúlt' ideje.

Vezérelt és Vezérlett	{	<i>Ragaszt.</i>	<i>Vezéreltem</i>	<i>Vezérletted</i>	<i>Vezéreltje</i>
			<i>Vezéreltünk</i>	<i>Vezérlettetek</i>	<i>Vezéreltjök</i>
		<i>Ragaszt.</i>	<i>Vezérlettem</i>	<i>Vezérletted</i>	<i>Vezérlettje</i>
		<i>Vezérlettünk</i>	<i>Vezérlettetek</i>	<i>Vezérlettjök.</i>	

Hanyatló egészenmúlt' ideje.

<i>Ragaszt.</i>	<i>Vezéreltemben</i>	<i>Vezéreltedben</i>	<i>Vezéreltében</i>	
	<i>Vezéreltünkben</i>	<i>Vezéreltetekben</i>	<i>Vezéreltökben</i>	
	és	<i>Vezérlettemben</i>	<i>Vezérlettedben</i>	<i>Vezérlettében</i>
		<i>Vezérlettünkben</i>	<i>Vezérlettetekben</i>	<i>Vezérlettökben.</i>

De talán azt mondhatná itt valaki, hogy ezen gyökök p o r z és v e z é r l két mássalhangzó betűkbe végződén, szokatlan 's kedvetlen hangzásuak a' fülnek: de hány két mássalhangzón végződő gyökerű igéink vannak? melyeknek kimondásokban legkissebb kedvetlen hangzás sincs, mint p. o. áld, hall, bánt, szánt, ránt, peng, reng, zeng, kereng, legyent, int, hint, dong, ront, bont, mond, küzd, csüng, riaszt, maraszt, szalaszt, akaszt, halaszt, ereszt, föröszt, izzaszt, dagaszt, epeszt, forraszt 's a' t. 's a' t. Már ha a' határozatlan mód jelenvalójának *ni* végezetje ezen gyökökhöz toldódik, lessz; áldni, intni, mondni, zengni, forrasztani 's a' t. De a' könnyebb kimondás' kedvéért, mindenik sógoros

segéd magába hangzót vévén fel, lessz: *áldani*, *inteni*, *mondani*, *zengeni*, *forrasztani* 's a' t.

Ezen fellyebb felhozott példákból, világosan kijő, hogy az illy kétféle hangzású tellyes cselekvő igéknek, két gyökök van; t. i. a' segítékes forma jelentő módja' jelenvalójának egyes harmadik személye, és a' viszszenyos forma jelenvalójának harmadik személye. — De némelly közép (Intransitivum) igékben is meg van ez a' kétféle hangzás, melyből következik, hogy itt is két gyököt kell felvennünk, ezen kettős volt kimagyarázására. P. o. hogy a' romol és csereg törzsökök mellett, gyökök még a' roml és csereg is, megtettség onnan hogy: ha a' romol és csereg gyökökhöz tóldom, a' jelentő mód jelenvalójának végezeteit, lesz: *romolok*, *romolsz*, *romol* — *cseregek*, *cseregsz*, *csereg*. Ha pedig a' roml és csereg gyökökhöz tóldom ugyan ezen végezeteket, lesz a' jelentő mód' jelenvalója: *romlok*, *romlasz*, *roml*, — *csergek*, *csergesz*, *csereg*. Ennél fogva mondhatom az elmúlt időben így is: *romoltam*, *cseregtem*, így is: *romlottam*, *csergettem*. A' határozatlan mód jelenvalójában így is: *romolni*, *cseregni*, így is: *romlani*, *csergeni*. Ezen álitás' igazságát bizonyítja az is: hogy a' Magyar, az illy kettős törzsökű Igéktől való szó származtatásban, tetszése szerint cserélgette-fel a' gyököket, 's az ezektől származtatott szavakat úgy ejtette, a' mint a' kimondás nyelvének könnyebben esett. P. o. a' romol gyöktől származtatta ezen szokat: *romolva*, *romolván*, *romolhatás*, *romolható*, *romolhatóság*, *romolhatatlan*, *romolhatatlanság* 's a' t. A' roml gyöktől származtatta pedig ezeket: *romlás*, *romló*, *romlós*, *romlóság*, *romlóságos*, *romlóságosan*, *romladozok*, *romladozás*, *romladozó*, *romladozóság*, *romladozható*, *romladozhatóság*, *romladozva*, *romladozhatatlan*, *romladozhatatlanság* 's a' t.

Ennek nem sejtése 's észre nem vétele, vezérlette a' Debreczeni Grammatika külömben sok érdemű Íróit, azon kétes 's ezen tekintetben a' tárgyat vóltaképpen ki nem merítő előadásra, melly van a' 109-dik lapon § 85. „A' melly több tagú gyökérnek utolsó tagjában, rövid „a' magában hangzó; kivált ha az előtte lévő magában „hangzó is nem húzásos, és annak mind előtte, mind „utánna az: l, m, n, r, g, t, z, j, betűk között áll „valamellyik (de csak egy-egy közülök elől is, utól is, „nem kettő, mint ebben, csattog, pattog 's a' t.) „az ilyen gyökérből, az utolsó magában hangzó elesik, „és úgy járúlnak hozzá az időknék végezetjei, p. o. ro- „mol, bomol, zajog, mozog, perog, csereg. „Ezekből és más effélékből, kiesik az o és ø és így haj- „togatódnak: romlok, romlasz, romol; mo- „gok, mozgasz; romlottam, mozgottam; „pergek, cseregek 's a' t. A' mellyekben azomban „z találtatik, rendesen is mennek némelly időkben, így: „mozognék, zajogna, mozogni 's a' t. Öröl, „ámbar benne az első húzásos; még is megrövidül. De „kerül, térül 's a' t. rendesen hajtogatódnak: mi- „vel a' benne lévő utolsó magában hangzók húzásosok.“

Az itt felhozott Igéknek kétféle hajtogatásukat, nem a' gyöknek több tágúságából, 's az abban lévő utolsó magában hangzó rövid voltából; hanem a' fellyebb előadattak szerint, abból lehet kimagyarázni; hogy ezek között mindeniknek két gyöke van. P. o. ha a' mo- „zog, csereg, öröl gyökökhöz tóldjuk az idők' vége- „zeteit; lesz: mozogok, mozgasz, mozog; cseregek, cse- „regsz, csereg; örölk örölsz, öröl. — Ha pedig a' mo- „zg csereg 's öröl gyökökhöz tóldjuk ugyan ezen végezete- „ket, lesz: mozgok, mozgasz, mozog; cseregek, cseregsz, csereg; örölk, örlesz, öröl. Így: mozgtam és mozgottam; cseregtem és cseregettem; öröltem és öröltem 's a' t. 's a' t.

Nem csak az olyan Igék mennek hát rendesen, a' melyekben *z* találtatik, hanem az olyanok is, a' melyekben *z* nem találtatik, ha t. i. a' gyökre illő figyelem fordítottatik. És így az *ör*ről sohol sem rövidül meg. A' kerül és térül pedig, csak azért hajtogatódik egyszerűn, mivel mindeniknek csak egy gyöke van, és nem azért hogy a' benne lévő utolsó magában hangzók, húzásosok. —

A' két gyökű Igéknek cselekedtető 's szenyvedő Igékké való formáltatásokban is, a' cselekedtető 's egyszerűsmind szenyvedő *tat om tet em* végezetek, rendszerént az első rendbeli gyökökhöz töldődnek, így: *gáttol tat om*, *vádoltat om*, *vezéreltet em*, *örölttet em*, *öriztet em*. Az *ód om* *ődöm* végezetek pedig, a' másod rendbeliekhez ragasztatnak, így: *gátlód om*, *vádlód om*, *vezérlődöm*, *örölődöm*, *örződöm* 's a' t. 's a' t.

Balajthy J.

5.

Nagy-Méltóságú Érsek, Herczegi Primás
és Cardinális RUDNAY SÁNDOR Ő Eminentziájának halálára.

Gyászba borúla hazánk' tündöklő szép ege: jajszót
Echózik Mátránk mindvalamennyi hegyünk:
Szőke Dunánk, Bodrog, Hernád, Tisza, Rába, Körös, Vág,
A' Rima, Árva, Sajó, a' Szamos' árja, Garam.
Könyzáport hömpölygetnek Neptúnus' elébe,
Rémülésbe esett Hunnia' népe szegény.
Mert az igazságnak sértett fejedelme' szavára
Öldöklő angyal' fegyvere dúla nagyon.
Imé kilenczvenedik tél indúlt jutni sietve
A' mulandóság' keblibe a'mikoron. —
Illy sok ezer gyászba-járót, nem láthata senki
Mint az idén; 's bánat földre szegezte szemet.
Mert több száz ezeren nemzőjüktől, feleségtől
Férj; feleség férjtől elmaradának iment.
Nem keves a' számok, — fellázadt ördögi pór nép'
Fegyvere, a' kiket föld' üregébe csapott.

* * *

Nem vala még ez elég fizetés a' sárga halálnak;
Több prédát kívánt, — több' szeme könybe merült.
Mert Magyar-orzágnak legfőbb, jó Papja az áldott
Hírű RUDNAY Úr általa elviteték.
Város polgártól, helység sok földmívelőtől
Vallás Fő-paptól így leve fosztva tehát.
Két elsőre tekintve kipótolhatja idő tán
A' vesztést: e' kárt hosszas idő sem igen.

Nagy vala tetteiben, nagy jártas szép tudományban,
 Fénylő a' virtus' több neme dísze között.
 Szent-vallása' igaz, 's bölcsen buzgó szeretője
 Volt: más vallásút szívele példa gyanánt.
 A' jótételben nem néze személyre, se hitre:
 Erre tanú Erdély, sok hazabeli szorúlt. *)
 A' szükség' idején éhel halt volna meg ott — sok;
 E' kegyes Úr eledelt, pénz segedelmet adott.
 Nagy jövedelme ezen módon közjóra, dicső szép
 Isteni házra bizony felmene summa szerint.
 Hát vallása körül papi tisztét mennyire híven
 Vitte? ezen közben vette halála' okát.
 Öszves virtusait nincs itt hely rendre beszélnem,
 Mellyeket a' Felség megtuda sokkal előbb.
 A' nagy hivatalok' léptsőin érseki fényes
 Rangra emelte ezen közszeretetre valót.
 Mit mondék; te halál elvitted Rudnayt? óh nem!
 A' mi halandóság nyomta, levette kezéd.
 KrIstUsa, híV LeLkét örVenDő angyaLI aLtaL
 Menybe VItette örök LéteT ígérVe neki.

*) Elhalgatván mást; ez egyet említem: református N. földmérő maga beszélt nekem, hogy végezvén oskoláit, — szegénysége miatt Diplomáját ki nem vehette: elment Esztergomba, 's a' megboldogúlt Cardinális Úrnak könyörgő-levelet nyújtott be: a' kegyes válasz ez vala: „Megtudatom előbb, mint végezte Pesten oskoláit; ha méltó segedelemre — jelentse magát a' Dácánál.“ Megtörténvén ez, letéve találta a' pénzt, és Diplomáját kinyerte. — Hálás érzéssel vallom, hogy a' honi nyelv' 's tudományok' Pártfogója (I. b. Magyar-ország Prímása, Herczeg Rudnay Sándor Úr) nekem is két kijövendő munkáimat nagylelkűen segedelmezte. — Fájla-lom! hogy azokat ált' nem adhatom; és hogy a' Pesti Folyó-Írások' Szerkëztetőinél ezen verseim esztendeig heverték!

6.

T Ö K É L Y.

Száz meg százféleképpen lehet előadni minden igazságot, úgy hogy annak értéke szintúgy nem változik, mintha a' gyöngy - szemet koronába, gyűrűbe, vagy karpereczbe foglalják, — skatulyában tartják, vagy sárba tiporják, 's a' t. — mindig megtartja értékét magában; — csak-hogy talán jobban fénylik a' koronában, mint az elrejtett skatulyában, vagy éppen az eltiport sárban.

A' filozóf egy pár szóbul — egy subjectumból és praedicatumból — kimond egy egész nagy leczkét; — ugyanazt az epigrammista egy pár versbe befoglalja; ugyanazt a' meseíró néhány sorban leábrázolja; — a' szónok egy oratióban, a' historikus egy életleírásban, a' poéta egy balládában, egy sonettben, egy románczban, egy játékdarabban, vagy egy egész románban előadja. — Az igazság mindig azon egy marad, akárminémű előadásba foglaltassék is bé.

Sőt bízassék ugyanazon egy leczke száz filozófra, száz epigrammistára, száz meseíróra, száz szónokra, historikusra, poétára 's a' t. ismét mindenik a' maga nemében annyiféleképp adja elő, mennyi a' személy, úgy hogy csuda volna, ha csak két előadás is pontig megegyezne; és még is mindig egy, és ugyanaz marad az igazság.

De mivel a' halgató, vagy tanuló publikum' műveltsége és képzeletje nem egyforma; némelyik igen művelt finom lelki személy, 's az ilyen csak rövid velős mondásokban 's abstractumokban gyönyörködik; — másik ellenben műveletlenebb, és csak a' concretummal vegyített abstractumot kedvelli; — másik végre egészen műveletlen test, és ez már csak a' csupa concretumot tudja vastag testiségével felfogni: innen látni való, hogy a' mint sokféle lépcsője van a' publikumban képzelhető műveltségnek; annyi-félekép' kellene előadni is valamelly igazságot, ha azt akarjuk, hogy írásainknak sükere legyen, — mert a' mit már valaki egy formában előadott; meglehet hogy foganatlan volt, és talán csak egy másodiknak, harmadiknak, vagy negyediknek előadása lett valamennyire foganatos, — mert mennél szebb, és szívre, vagy érzéseinkre hatóbb concretumba tudja valaki az igazságot előadni; annál nagyobb foganatra tarthat számot.

Ámbár tehát már minden igazságok elvagy-
nak is előttünk mondva, úgy, hogy többé sem-
mi újat nem mondhatunk, sőt nem is gon-
dolhatunk; innen még nem következik, hogy
tehát mi, haszontalan szószaporítás félelme alatt,
bölcsek' módjára halgassunk, és a' vesztire sie-
tő világi gonosztságot, vagy is inkább művelet-
len testiséget ön veszedelmére rohanni hideg
vérrel szemléljük; sőt kötelességünk, és a' ha-
zától felszóllíttatunk mind, kik erre csak vala-
mennyire is hívatva vagyunk, hogy valamint
az előttünk élt régiek nem henyéltek, nem hal-
gattak, hanem a' százszor elmondott igazságot
ők is százszor ismételték, és más más tetsze-
tősb köntösbe, megfoghatóbb ruhába, a' kor-

szelleme szerint uralkodó módiba öltöztették: így mi is, minden közjóra czélozó fő igazságokat, ha bár azok nem újak is, rendről-rendre ismételjük, kortársainknak emlékezetökbe verjük, megfogásokhoz alkalmaztassuk, legújabb módikba, szebbnél-szebb ruhákba öltöztessük, és egy-egy igazsággal mind addig meg ne nyugodjunk, míg az közönségesen meg nem foganszik; — annyiival is inkább, mivel ámbár az igazság nem új is; de foganatja még ez ideig nem mutatkozván, új az mindennek, ki nélküle szűkölködik, — és ha éppen veleje nem új is, ruhát minden esetre újjat és szebbnél-szebbet lehet ráadni világ végezetéig.

El lehet már gondolni, melly képtelenek azon emberek, kik minduntalan csak az újjon kapkodnak, csak látatlant és hallatlant kívánnak, 's a' mi nem új, azt figyelemre se méltatják, gondolván magokban: ezt már ezerszer hallottam, és tőle megcsömörlöttem, tehát inkább semmit, mint ezt ismételni!

E' szerint egy könyvnek csupa czíme elégséges arra, hogy sorsa meghatározottassék, — nem, hogy megszereztessek és elolvastassék, — hanem a' nevéből már megítéltessek, és meg lehetősnek, vagy haszontalan szószaporításnak látatlanul előre is kikiáltassék. — És az írók nem tudnának már munkáiknak elégséges új nevet kigondolni, csak hogy annak örve alatt, foglalatja is, — melly nem egyéb, örökös de más ruhába és köntösbe felpiperézett ismételésnél, megszereztessek, elolvastassék, és imígy amúgy meggyökerezhessék. — Nem akar a' Szerző mást, csak hogy olvastassék, mert lehetetlen, hogy okai ne győznének, 's proselytákat ne csinálnának; — de a' publikumnak nagy

része ellenben semmitől nem irtózik úgy mint az olvasástól, mert féll a' test, hogy gonoszságai felfedeztetvén, 's bűneit a' tükörben megpillantván, életét meg kell változtatnia, 's egy rendesebb élet nemének proselytájává lennie. — Nem külömben, mint némelly nagy úr annyira féll a' sok instántiáktól, hogy szökik bujik hol csak lehet előlük; — pedig csak az instántiának nevétől, és olvasása' terhétől irtózik leginkább, — mert ha elolvasná, sokban igazi lélekre ható esetet, mulatható történetet, vagy más igazi lelki örömet találna, — a' minthogy valósággal úgy is van, mert néha csakugyan ki nem kerülhetvén valamelly instántiát, elolvassa, 's tüstént segít is rajta. Így félünk mi a' számunkra írt könyvek vagy oktatások' olvasásától, — vagy cssk a' nevétől, mert ha tudnók, hogy azokban melly szép gyönyörködtető mulatsággal van tanúságunk tulajdon boldogságunkra előadva; örömmel kapnók a' könyveket, — minthogy csakugyan úgy is tesz az, ki már a' könyveket igazán megízéltette, — nehezen szokott reá; — de most már mást is szoktat, annyira szereti.

Ha nem új is valamelly tárgy; új lehet annak köntöse, és szebbnél szebb innepélyes pompába felöltöztetve; — sőt a' mai íróknak nincs is egyéb hátra hagyva, mint ezen sokféle ékes öltözeteket kigondolni, és az orvosságot czúrkorban beadni; — 's nem is erőltetünk senkit, sem arra, hogy egy-egy köntöst sokszor végig nézzen; sem arra, hogy minden könyvnek köntösét megpróbálja, és egy könyvet is próbálatlan ne hagyjon; hanem csak arra, hogy a' mennyire ideje és hivatala engedi, — hijábavalóságra szánt idejéből egy kicsit könyvolvasásra

is fordítson, 's ne keresse ez alól kibújhatásának palástját abban, hogy a' könyv' tárgya régi, ó, és már ő előtte nem ujság, — mert ujság mind addig, míg foganatja nincs, és a' virág az ő gyümölcsét is nem mutatja. Sőt inkább azt mondhatnák a' könyvírók, hogy mi, mindnyájan egy tárgyat feszegetünk vagy sürgetünk, és semmi új könyvet vagy más tárgyat nem adunk a' publikum' kezébe mind addig, míg nem látjuk, hogy ez az egy tárgy már tökéletesen meggyökeredzett. — E' volna az igazság, — és talán még így legjobb is volna, mindenféle könyvekben, még a' kalendárokbán is, csak-hogy más-más oldalról, és kölömbféle ruhákba felöltöztetve, mind addig egy tárgyat nyomozni, míg az közönségesen meg nem foganzik; mingyárt jobban sietnének az emberek egyet elvégezni, hogy mást kaphassanak.

Ezen értekezésem' homlokára Tökély címet írtam. De mivel ezen tárgyról Moizestól fogva, mind e' mái napig már annyit írtak és prédikáltak, hogy nincs többé az az elme, ki ezekhez még új argumentumot tóldhasson; előre látom, hogy sok ember csak ezen czímet pillantja meg, 's már elég oka van a' tárgyat elfordítani, 's más újjabat keresni.

Ha ez így van: csak azt bánom még, hogy Értekezésem' címe mellé zárjelbe nem tettem ezen kérésemet az olvasóhoz: Érdemes olvasó! ezen czímen meg ne ütközz, mert ámbár már ezt én előttem sok nagy elmék, sokféle czifra és ékes köntösbe felöltöztették, úgy hogy én őket utól nem érhetem is; de azért még se tekintsd ezen Értekezésemet haszontalan szószaporításnak, hanem olvasd el, és ha egyebet nem találsz is benne, legalább mutasd magadat a'

kiszebb elmék' gyengeségén, együgyű köntösén, és jó igyekezetén, — mert ha bár a' legelől futó paripák nyerik is el a' pályadíjt, de sokszor a' hátul futó paripának igyekezete, fortélyja és kapaszkodása nagyobb multságul szolgál a' nézőknek, mint az előlfutóknak könnyűsége. — Ha újjat nem mondok is, de mondásomat új köntösbe öltöztethetem, és más oldalról mutathatom, mint kik előttem mutatták: nézd tehát az én kapaszkodásomat is, és minő köntöst adok a' dologra?

De mivel jól tudom, hogy ezt csak azok olvassák, kik nélküle nem szűkölködnek, sőt magok ezen tárgyról szebbnél-szebb értekezést írtak, és írhatnak; — azok pedig, kiknek használna, sem ezt, sem más ehhez hasonlót soha kezökbe se vésznek; tehát jobbnak látom azon kérésemet, mint feleslegest elhalgatni, 's értekezésemet vaktába, jó szerencsére, a' sors' szárnyára bocsátani. — Kötelességemnek akarván megfelelni, annyit tettem, mennyit megerőltetett tehetségem, 's éjszakánként ellopott időm megengedett. Ha hibától nem lehetek is, de vétektől mentt vagyok, 's ez minden örömöm, 's fáradsági jutalmam.

A' Tökélyről kellene, — és bár én volnék az a' szerencsés, — egy olyan felséges könyvet írni, melly minden háznál, minden palotában, minden kunyhóban, minden paraszt multságokban, fonókban, lakadalmakban, sőt még a' mezei pásztorok tanyáján is újra meg újra olvastatnék, emlegettetnék, és soha meg nem unatnék! A' tárgy olly felséges, hogy megérdemelne ilyen eszközt; de ki az a' szerencsés halandó, ki annyira lebegjen csak Telemák felett is, mennyire lebeg Telemák, a' vitéz Ká-

dár, vagy Tóldi Miklós felett? és ilyen szerencsére még Fenelon' Telemákja sem jutott el voltaképpen!

Illyen könyvet pedig csak magyar elmének, és Magyar-nyelvnek lehetséges volna valaha szülni, ha Nemzetünk a' néki kiszabott tökélynek igazi útjára eljuthatna. — Magyar-elmének azért, mert ennél termékenyebb elme semmi Nemzetben nincs, csak annyira mehetnénk, hogy Szerzőink ne kényteleníttessenek kenyerekért más hivatalt viselni, — sőt inkább írásaik által a' haza' legforróbb jótételeire számot tarthatnának. — Hiszen most, midőn Szerzőink írásra való idejüket hivataloktól úgy szőlván lopják, és ezt is csak éjszakánként tehetik, 's bizonyossak, nem a' nyereségről, írásaik által; hanem a' veszteségről, és könyvsajtói költségekről, — még is már a' legelső Nemzetekkel vetélkedünk; mire nem vetemednék a' magyar író, ha csak egy kis zöld borostyánlevél jutalomról lenne is bizonyos, csak hogy az nyilvános lenne, a' hazától jönne, és megösmérésből származnék! — hát ha még hivatalt se kellene néki kenyerre végett viselni! — de mennyi író van, ki még hivatalt sem kaphat! — Magyar-nyelvnek pedig azért, mert ennél tisztább, szűzebb eredeti és hajlékony nyelv és írás nincs tán a' föld' kerekiségén is, — úgy hogy mihelyt nyelvtudományunk, és szótárunk el lesz készítve, a' Magyar-nyelven éneklő mu'sák előtt minden európai korcs és fattyú nyelvek elnémulhatnak. A' mi unokáinkból származhatnék az író, kinek munkája bétölthetné Európát, ha mi magunk még oda el nem jutottunk is. Mi még unokáinkhoz képest kicsinyek vagyunk, mint a' porba játszó gyermekek, — ők tudnák

elérni az igazi nagyságot, ők tudnák felépíteni azon felséges épületet, melynek mi, csak köveit hordtuk össze. — De csak úgy, ha mi a' köveket összehordjuk, mert ha ezt ő reájok hagy-
nók, ők szinte az épületet még későbbi unoká-
ikra bízni kénteleníttetnének. — Hordjunk te-
hát kiki olyan és akkora követ, millyent elbí-
rhatunk, — majd kiválogatják ők ezeket, és
kifaragják a' mire mellyik alkalmas lesz, osz-
lopoknak, alapoknak, fejezeteknek, czirádák-
nak, szeglet és falköveknek, — 's csakugyan
a' mi kezdetünkre fogják építeni jövőendő nagy-
ságokat, — valamint mi is, őseinknek köszön-
hetjük ezt is, a' mi vagyunk. — Illyen egy kő
a' többek között e' jelen értekezés is, — mely-
ből a' maradék ha szeglet követ nem is, leg-
alább egy darab falkövet kifaraghat.

Ki ember társait tökélyre serkenti ; az őket
jóra inti, és mindnyájjának, nem csak egy ket-
tőnek javát eszközli. De ha valaki az illyen
jóltevő fáradozó emberbarátnak, ki ő érette ír
és munkállódik, nem enged, és régi vakságá-
ban 's előítéleteiben makacsul megmarad ; az,
e' három közül valamelyikbe befoglaltatik ; t. i.
vagy nem hallotta 's nem olvasta annak szavait,
serkentő okait ; — vagy olvasta, de míveletlen-
sége vagy gyenge műveltsége miatt nem értet-
te ; — vagy olly megátalkodott gonosz erköl-
csű, hogy a' maga különzött haszna' rövidlátói
tekintetéből, ostoba maga eszűsége szerint nem
akar mozdulni, és a' közjóra egy lépést segíteni ;
hanem testiségét a' mások rovására, az eddig meg-
rögzött szokás szerint ezután is tovább hizlalni.

Kik a' tökélyre serkentenek, nem azt ta-
nítják ők, hogy minden ember áldozza fel min-
denét a' közjóra, és maga koldussá légyen ; —

sőt azt tanítják, hogy az egész hazában egy koldús se legyen; hanem még a' legutolsó cseléd is a' maga körében olly boldog lehessen, mint a' legelső úr, ön aránya' mértékében. — De mivel a' közjót egy két hazafi el nem bírja, az egész Nemzet pedig megsem érzi; tehát azt tanítják, hogy minden ember értékéhez képest valamit tegyen a' közjóra, hogy mennél hamarabb elérhessük azon boldog időt, hogy többé senkinek se kelljen erre segíteni, hanem a' közjó maga magától felállhasson, sőt kiapadhatatlan gazdag forrású áldásit vég nélkül minde-
nekre eláraszsa.

A' ki soha Játékszínben nem volt, képzelni se tudván az ottani gyönyörűségi éledelmet, sajnál érette néhány garast feláldozni, sőt még ezt okosságnak és gazdálkodásnak tekinti; meg sem gondolván azt, hogy ő ott mit tanulna, és mennyivel drágább kincset szerezne magának! — De kik ösmérik a' theatrumi gyönyöröket, nem győznek néki eleget beszélni, ígérni, hízkelkedni, csak hogy azt véle megkóstoltathassák; mert ha egyszer megkóstolta, jól tudják, hogy azután maga önként fogja azt gyakorolni, sőt másokat annak részére csábítani.

Imé így küszködnek tudóssaink a' tudatlannokkal, — a' ki mit nem tud, arról még csak képze-
te sincs, — hogy volna hát helyes ítélete? — de ki azt érti, az látja igazán emezeknek vakságát, és tudatlanságokból hárámló szerencsétlenségét. — Ez az oka, miért hogy az írók írnak, kérnek, rimánkodnak, 's minden fortélyt elkövetnek, hogy a' tudományoknak, a' mívelődésnek, és a' lelki tökélynek mennél több szerencsétlen embert, a' nagy testi soka-
ságból megnyerjenek; — de mivel a' testi em-

ber soha még oda be nem pillantott, képzelni se tudván a' Tökélynek drágalátos hasznait, sőt még nagy maga megtagadásával is, mint legkeservesebb áldozattal vélvén azt egybeköttetve lenni, szavokra nem hajt, nem hisz, és még okosságnak vagy gazdaságnak tartja a' végett egy csepp erejét, vagy jelen örömét is fel nem áldozni, ezen álnok alapon indulván: jobb ma egy veréb, ugymond; mint holnap egy tűzok. Nem lehet azt eléggé leírni, melly baka-fánt az emberi társaságban, egy magába zárt 's elbízott testi vak ember. — Mást tart hibásnak és viszketeg eszűnek, magát hibátlanak és legokosabbnak, — és mivelhogy ő a' ladikban csak ül, megesküdnék az életire, hogy a' part mén, nem ő a' ladikon.

Már hát mit tégyünk, hogy a' ki önként kíván a' boldogtalanságban fetrengeni, akarátja ellen is boldoggá tehessük?

Ha az ilyenek makacsságoknak díjját csak magok szenvednék; indulatinktól elragadtatva majd azt mondhatnók: veszszetek, ha veszni tértetek; — de mivel a' közjó sinlik miattok, és az ő számok legnagyobb lévén, a' nemes lelkek sem lehetnek miattok boldogok, 's nem tehetik a' közhazát olly boldoggá, minővé a' természet kiáltó szava által ösztönöztetnek; tehát az ilyeneknek téríttésére, — az olvasásra, művelődésre 's tökélyre való szoktatására, annál nagyobb ösztönünk van lelkiesméretünkben felírva, mivel tévelygő ember társainkat, jó útra téríteni, 's szelid tanácsunkkal oktatni, még akkor is kötelességünk, ha semmi illyes világi, életbeli, 's közjói hasznokkal nem lévén összekapcsoltatva, csupa lelki és erkölcsi érdek volna is az a' rugony, melly ezt javasolná.

Az a' felséges, gyönyörködtető, mulattató, tanító, boldogító Theátrum tehát, melyet a' hozzá nem értők testből lélekből utálnak, a' hozzá értők pedig áldják, imádják, és éig magasztalják, 's mindennek szívére kötik, nem egyéb, mint a' Tökély. — Ben foglaltatik ebben minden, valami a' testnek és léleknek jó, édes, drága, kellemetes, éltető és idvezítő. — Ez az, a' mitől irtózik az idegen, mint legnagyobb ellenségétől; — de vonatik az ösmerős, mint egyetlenegy védangyalától!

Különös, és csudálatos, hogy az embert még kötelességére is emlékeztetni, — és ön boldogságára erőszakkal is hajtani kell! — Nem elég, hogy azon nemes lelkek, kik a' boldogság' országából már megfordultak, másoknak is tiszta szívvel megmutatják annak igazi, legrövidebb útját; még erőszakhoz és szoros eszközökhöz is kell nyulniok, hogy a' tévelygőket azon útra téríthessék, 's még is alig boldogulnak! — Ha pénzbányához, vagy bordunához mutatnának utat; akkor bizonyosan nem nagy ékessen szóllással kellene mesterkedniök; — de mivel nem illy mulandó, hiú, testi méreghez, hanem igazi kifogyhatatlan örökös boldogsághoz akarnak vezérelni; hová rövid szemeink el nem látnak; még erős eszközeiknek sem engedünk! — Boldogtalanok vagyunk, mert a' boldogságot hajhászszuk; de nem értjük, mi a' boldogság? — Az okot eltévesztjük a' mívelettel, — czélt az eszközzel, és egyre-másra habsolván, nyomorogva kontárkodunk e' drága étellel. — Mit érne, lopásból élni, lopásra támaszkodni, bár néha jól fizessen is? — hát van ebben legkissebb boldogság? és nem szörnyű alaptalan élet, és sovány rövid látás ez? — Törvény,

szabadság, rendes kereset! — ez az igazi biztos és alapos élet, bár melly nagy munkába és fáradságba kerüljön is ennek felállítása. — Hasonlóképpen, mit ér barom módjára csak a' rövid látó testi éleldelemekben keresni, 's tartani a' boldogságot? alaptalan ez, és csupa jégre épült boldogság, melly még a' testet is ezerszerre boldogabbá teszi, boldogságát vég nélkül neveli, és örökös szilárd alapon állapítja.

A' ki tehát ember társait boldogokká tenni akarja, soha vélők jobbat nem tehet, mint ha nékik a' Tökélyre utat nyit, ösvényt mutat. Ezen szent célnak sokféle eszközei vannak, mellyeket sokan sokféle oldalról és szempontból használtak és használnak. Én részemről ez alkalmatossággal azon szempontból indulok el, hogy az ember testből és lélekből áll. —

Ha én a' mathezisben egy feladást vagy axiómát legjobb fontos okokkal, ellene mondhatatlanul megmutatok, vagy megfejték; ennél többet tenni lehetetlen lévén, jussom van kívánni, hogy nékem minden józan ész hitelt adjon, mert a' ki hitelt nem adna, az csak a' beteg elméjűek közé lenne számlálандó. A' mathezisben nincs személyválogatás, nincs hitszegés, hamis esküvés, nincs álnok prókátor, nincs hamis bíró, nincs aranyokkal való megvesztegetés, nincs születés, rang, gazdagság 's a' t. — itt csak egyedül lélek és ok parancsol, — oknak hajt térdet fejet, királytól fogva minden a' koldusig. — Így van ez minden egyéb tudományokban és ítélő-székeken is theoretice; — de az ember, ha test tartja a' kormányt, a' hol csak módot találhat benne, a' praxisban lábával gázolja a' theoriát, — két három lyukat tart, mint a' patkány, hogy ha egyikén beszo-

rítják, a' másikon elillanthasson, — és sok, nem a' kötelessége megtanulásán töri elméjét, 's tölti idejét, hanem a' fortélyok' kigondolásán, mellyekre kötelességét elcsavarhassa. Sok országnak igen szent törvényei vannak, de a' birái és végrehajtói, nem egyebek mint kannibálok.

Ha tehát én azt szilárd okokkal megmutathatnám, hogy emberi nemzetünknek, társaságunknak, és egyenként is kinek kinek boldogsága semmi egyébtől, a' tökélyen kívül nem függ, — hogy ez a' veleje, alapja, egyeteme, és tárháza minden boldogságunknak; — úgy hogy ezen kívül másba akármibe bízunk és reménylünk, mindig jégre építettünk, és számtalan sok kárvallási tapasztalásink után, végtére is, öregségünk' utolsó óráján; csakhogy már későn, ezt ösmérjük, és fájdalommal emlegetjük, igazi menedéknek lenni, minden egyebet e' világon hiuságok hiuságának ösínervén; — ha, mondom: ezt fontos okokkal megmutathatnám; vallyon merhetnék é mindeneknek, legelső úrtól fogva, legutolsó koldúsig, hitelére, — 's annyival inkább ehez alkalmazandó practicus életére számot tartani? — A' testi ember, hol hatalmát vagy szabadságát érzi, nem gondol az argumentumokkal, — ő azokon is keresztül kocsúl, tör, ront, szaggat, tipor, csakhogy indulatinak ideig óráig is áldozhasson. — Akár győznek hát okaim, akár nem; — ha mások' hasznára nem fordíthatom, legalább magam vígasztalására és erkölcsi gyakorlásomra leírom ezen tökélyről, próbául elkezdett exerciti-umomat.

Csak azt engedd meg nékem barátom, hogy ok nélkül semmi sincs e' világon, — többet nem

kívánok engedelmedtől, hanem parancsolni fogok. Ha ezt megengedted; mindent megengedél, valamit csak elődbe fogok talán fonák elveid, és farizeusi életed' daczára is terjeszteni.

Azt pedig, hogy ok nélkül semmi sincs, meg kell engedned, még elméd helyén van, akár mint rúgodozol is a' kelepceében. Mert ha bár míveletlen homályos elméddel, és rövid látó neveletlenségeddel mentsed is magadat az iránt, hogy te, ezt a' roppant világot, az égi temérdek napokat és csillagokat, a' természet' tévedhetetlen rendét, a' föld bájoló örömeinek kiapadhatatlan tárházát, a' számtalan teremtettt állatokat, a' legnagyobb Mammuttól fogva, legkissebb porférgcekig — legnagyobb fáktól fogva, legapróbb millioféle plántákig, meg nem foghatod is, mi okból vannak teremtvé és szemeink elébe terjesztve; — de azzal csakugyan nem mentheted magadat, hogy nem tudnád, a' búza mi okból van teremtvé? és mikor az ételt éhes szád elébe felteszik, mi okból tették azt fel? — Már ha ennek van oka, mellyet igen könnyen megfoghatsz; úgy — ha azt nem említtem is, hogy az egész természet ezen analógián áll fel; csak annak meggondolására is, hogy ok nélkül még ember se tesz józanon semmit, annyival inkább a' bölcs teremttő semmit ok nélkül nem alkotott, ha bár még mindennek okát által nem láthatod is, magadba térhetsz, és akár érted, akár nem, vaktába is elhiheted, hogy mindennek kell lenni okának, még a' mit gyenge elméddel meg nem foghatsz is. -- Minden axiomára vakhit kívántatik.

Az ember testből és lélekből áll. — És jól lehet származásunkra, eledelünkre és egyéb természeti környületeinkre igen sok van is ben-

nünk közös a' barmokkal; — sőt még erkölcsi tekintetben a' barmoknak is látszik némű-nemű tökélyre való hajlandóságok, és valami kis lelki tulajdönt mutató jelességök, midőn t. i. némelly oktalan állatokat sokféle jeles tettekre lehet taníttani, mellyek az ő természeti határon fellyűl lévén, valamelly okos lelki szikrát árulnak el; — de ha meggondoljuk, hogy az oktalan állatoknak, mint minden természeti testeknek van egy bizonyos határa, mellyen túl semmi test nem hat, hanem csak lélek uralkodik; — ha meggondoljuk, hogy a' jeles tette szoktatott oktalan állat is nem erényt tesz, hanem csak mechanismust, mellyet ő maga se tud megítélni vagy méltányolni; — ha meggondoljuk, hogy csak az a' szabad tett, mellyet a' lélek ön magától, ön indulásából kigondol, kiszámol, és véghez visz, minden egyéb tett pedig csupa mechanismus és testi ösztön, — magától pedig valamelly nemes tettet kigondolni, kiszámolni és végbe vinni az emberen kívül minden állat alkalmatlan, és annyival alább való az embernél, mint egy machina az élő állatnál; — ha meggondoljuk, hogy az embernek csak teste közös az állatokkal, lelke pedig menyei, minden felséges, mélységes, dicsősséges, előrelátó, visszaemlékező, számláló, ítélő, okoskodó, szóval: minden isteni tökélyekre alkalmas és kimíveltethető, — és az egész föld' kerek ségén lévő állatok és lények' országában több ilyen állat nem találkozik; — akkor bátran elmondhatjuk, és a' vallástalanok' daczára is, kik az embert is csak állatnak tartják, lelkét pedig az állatok' párájával egyenlősíttik, vakon hihetjük, hogy az ember minden teremtet állatok' zárköve, és a' földi teremtmények'

koronája, — több mint minden állat, — felségesebb minden teremtményeknél, — részese az Istenségnek, — csak félig földi, csak teste állati, lelki fele mennyei, és az Istenségnek valóságos helytartója.

Azt kérdem már, ha illy felséges lelkünk van: vallyon ok nélkül adatott é ez az emberi nemzetbe? — Ha úgy? = barmok vagyunk, mert lelkünket megtagadjuk, — ha nem? = Tökély a' kötelességünk, mellynek magvát belénk oltva találjuk.

Most hát válasz barátom a' kettő között, mi akarsz lenni, barom é, vagy ember? — Ha az, = akkor csak testedről, hasadról, csecsebecse ruhádról, tarka barka fénykórságodról kell gondolkoznod, csak legyen valaki, ki számodra élelmet szerezzen, és helyetted dolgozzék; — ha ez, = akkor lelkedet kell halálod órájáig tökéletesíttened, és magad fogsz tested' jóllétéről is, lelki tökélyed arányában jobbnál jobb rendelést tenni. — Még ha a' test semmit nem nyerne lelki tökélyeink által, akkor is alkuatlan féltétele embernek, lelki tökélyre holtáig törekedni, mert ez a' rendeltetése: most, midőn tudjuk és látjuk, hogy a' mívelt lélek, melly dicsősséges paradicsomi boldogságokat képes a' test bájolására is e' föld színén előállítani, sőt az egész természetet rendbe hozni, és még az oktalan állatokat is boldogokká tenni: hol az a' buta érzéketlen testember, ki a' lelki tökély ellen csak egy kukkot is merne vakkantani?

Soha se láttunk mi ravaszszabb ellenséget, mint test a' léleknek! — Ha testünk nem volna, — az az: ha lelkünk itt e' kies föld' színén, testi hajlék nélkül ellakhatnék; akkor va-

lóságos angyalok és béke követi volnánk itt e földön; — de valamint a' bornak, vagy pálinkának szesze vagy ereje magába meg nem álhat, annak vizes testi része nélkül; így a' mi lelkiünk is test nélkül fel nem álhatván, míg e' földön polgárokodunk, a' testet meg nem tagadhatjuk. Ugy de a' test, rövidlátó kénnye szerént, itt e' földön, mint honnában vagy örökségében, maga felett más urat ösmérni nem akar, autocratiára, még pedig határtalan zabolátlan autocratiára törekszik, — kénnyeeinek, szenyveinek, szeszélyeinek, határtalan szabad mezőt akar teremteni; — annyival inkább a' lélektől, mint láthatatlan képzelte úrtól, kit ha akar, még el is altathat; semmi törvényt felvenni nem szándékozik. Ellenben a' meszszelató lélek, jól ösmérvén a' testnek ezen maga meghitt ostoba természetét; és jól tudván, hogy minden testben az az egy tónus uralkodik; 's következőképpen ezen ön hasznú elven indulván, egymást mint a' tyúkok, a' koncziért szüntelen üldözvén, 's mindig az lévén üldözőbe, ki a' koncziot elkaphatta; az örök czivódásban kipusztulván, a' világ felfordulna, és az emberi társaság szintügy fel nem állhatna, mint a' galambok' serege az ölyv királysága alatt; — és így a' föld, ez az Isteni teremtésnek dicső remeke, legfelségesebb lakójától megfosztatván, helytartó nélkül maradna, zsivatag burjánná, 's fenevadak' tömkelegévé válnék: tehát mondom a' meszszelató lélek ezt jól tudván, minden módon a' test ellen dolgozik, azt zabolázza, oktatja, tanítja, regulázza; indulatin, szenvedélyin uralkodni szoktatja, szelidségre, engedelemre tanítgatja, sőt töle a' kormányzói hatalmat kiragadja, a' dühös test pedig ezt nem

szenvedheti; ez az oka az egész pörnek, és mind azon világi bajoknak és nyomorúságoknak, melyeket Ádámtól fogva a' mái napig, emberi nyelv, vagy toll, megemlíthet.

Ha minden lélek csak egy parányi kis maga megösmérésre kimíveltetnék is, — és minden test, illy kimívelt lélek kormánnya alá adatnék, úgy hogy semmi thrónuson vagy bírói széken, test meg ne jelennék, hanem csak lélek; művelt lélek ülne, ítélné, uralkodnék, szóval: a' testi aristocratia közönségesen szégyeneltetnék, képtelenségnek, és ellenmondásnak tartatnék, — mindenütt, minden intézeteinkben, szavainkban, cselekedeteinkben határtalan lelki aristocratia uralkodnék, akkor mondhatnók, hogy az ember eltalálta a' Teremtő' czélját; kitalálta azon utat, melly e' földi életet a' testnek is paradicsomává, a' léleknek is üdvösségre hidjává formálta. — De ha a' test e' világban kényyére kedvére parancsol, garázdálkodik, — ha a' művelt lelki emberek nem tiszteltetnek, és a' legdurvább testi emberekkel özsze-zavartatnak, — ha a' tűzre még olaj is öntetik, ha a' műveletlen ember még pénzrel és gazdagsággal is parancsolhat; a' művelt lelkűnek pedig megevő falatja is alig van, — ha a' hasember a' lélekember elébe tétetik; sőt még tekintetre, tiszteletre, hivatalra, nemességre bíróiszékre vagy éppen kórmányzói hivatalra is emeltetik; addig soha, — soha míg e' világ fenn áll, békéről, maradásról, állandóságról, bátorságról, tulajdonról, törvényről, hazáról, annyi-
val inkább állandó hazáról ne is álmodozzunk. Szép a' rang, fény, pompa, gazdagság, nemesség, és dicsősséges, — de nem műveletlen testnek, hanem művelt léleknek kezébe való, 's

maga a' természet szóll, kiket ezzel megajándékozott; hogy azoknak egyszer'smind lelki tökélyöket kétszerte szorossabban szívökre kötötte, 's elmulasztásáért kétszerte gonoszsabban vétkeznek. — Minden javunk, a' mitskénk imígy amúgy eddig van is, a' lélek' gyümölcse, — a' test ettől most is kész bennünket megfosztani; sőt maga magát kivégezni. Mert a' test nem csak a' léleknek, hanem maga magának legnagyobb ellensége, az az: maga magát, mint a' majom szeretetből fíját agyon szorítja, vagy mint a' légy magát édes téjbe belé öli. — A' test csak élni és éldelni szeret, és éppen ezen nagy szeretete által veszedelme' magvát is magában hordozza, — és hogy minden órán veszedelmeiben nem czikákol, a' léleknek köszönheti.

Szörnyeteg egy fenevad a' test! ha mi ezt látnók, és kiki magában feltrántsírozná, felmeztelenítené; a' legfeketébb gonoszságok és latrok barlangjának találná. A' bika, tigris, hyéna előtt hijában esel térdre, hijába esdeklesz, nem vár egy perczet is, nem halgat argumentumra, öszszetép irgalom nélkül; mint a' malomkerék a' kit oda csíphet, illyen a' test mívelt lélek nélkül. — Ellenben, melly szelid, melly kegyes, melly jóltévő a' mívelt lélek! ki senki-nek baját nem nézheti, és még ellenségének is javára dolgozik! — Minden lelki mívelt ember, angyal, — és minden míveletlen, testember, ördög. — Az erény, mind a' lélek' munkája, — a' bűn mind a' testé.

Akármiféle problémát boldogságunk' tárgyában meg akarunk e' világon fejteni; mind azt a' lélek és test' uradalmában már készen megfejtve találjuk. — És hogy erről jobban meg-

győződünk, lépünk ki egy kevéssé a' practikus életbe, és vessünk futtába egy pillantatot a' köz élet' némelly tárgyaira, fordulataira és külömbféle nemeire; látni fogjuk, hogy maga a' dolog mindenütt ezt hirdeti, ezt bizonyítja.

A' természettől vett talismánjaink közt legelső, legbájolóbb, legfelségessebb a' szerelem. Ezt itt megmutogatni nem czélom, — de nem is szükséges, mert minden a' mi él, ezért él.

De mivel az ember testből és lélekből áll; itt már mingyárt mutatja a' természet, hogy az ember kétféle szerelemre van alkotva, testire és lelkire; — úgy hogy nem volna szerencsétlenebb ember, mint kiben csak fél, az is csak testi szerelem volna, lelki pedig hibáznék.

Mert a' mennyire különbözik test a' lélektől, annyira különbözik a' testi szerelem is, a' lelkitől. — A' test csak mulandó, változó, és rövid ideig mozog e' földi sárhajlékában, — így a' testi szerelem is véges, sőt rövid, mint a' szalma tűz; — a' lélek pedig állandó, örökké tartó, és mindig nagyobb tökélyre törekedő, — így a' lelki szerelem is olly végetlen, hogy e' földi pályafutása csak kezdete azon örökkévalóságnak, mellyben minden titkok' szabad birtokába, és tiszta esméretébe jutván, tökélyét vég nélkül öregbíti.

A' szerelem nem egyéb, mint két individuumnak hason-szenyve, — következésképpen, a' testi szerelem, testi; a' lelki pedig, lelki hason-szenyv. És mivel a' hason-szenyv két személynek mindenekben egyező rokon érzését jelenti; a' rokon érző személyek pedig annál ritkábbak, mivel nem célirányossan neveltetnek; úgy hogy csuda, ha a' nagy világban ilyen csak kettő is egymásra találhat: ez az oka, hogy

olly ritka az állandó igazi szerelem. — Ez a szerelem azonban csak akkor neveztetik szerelemnek, ha ellenpólú személyekben találkozik; — hasonpólú személyek közt barátság a neve.

A házasság semmi nem egyéb, mint az emberi fajból két ellenpólú individuumnak testi és lelki szerelembeli örök frigye.

A mely házasságban csak csupa testi szerelem van, lelki egy csepp sincs, — az nem házasság, hanem csak párosodás, mint az okatlan állatoknál.

Emberi házasság alatt tehát soha sem értethetik csupa testi szerelem, lelkinek kizárásával, már csak azon okból is, mivel az ember testből és lélekből áll.

Ha pedig a házasság alatt még lelki szerelmet is kell érteni; úgy már e végett a practicus életben fel kell forgatnunk minden eddig való nevelési intézeteinket, ha a világi házasságot helyre állítani, 's a miliárd bajoknak már valahára végét vetni akarjuk; mert a tökélyre szintúgy nevelni kell a lelket, mint a testet, — és a lelki sympathiára szintúgy nevelni kell a leányt, mint a fiút. — Hol volt még eddig ilyen nyilvános intézetünk?

A ki házasodik, ne csak a testi szerelemre házasodjék, hanem, és legfőképp, lelkire; — ekkor ne féljen hogy el nem él; bár mely szegény légyen is. — A testi szerelem nem soká tart, és mindig fogy 's apad; sőt lelki szerelem hijával csak hamar csömörré és undorra válik; — de a lelki szerelem örökké tart, és még a halál óráján is győzedelmeskedik.

Képzelméleti hát, mely boldogtalan az a házastárs, mely testi szerelmét megelégtelvén,

lelki szerelmet egész házában nem talál; sőt e helyett mindenütt testi vad durvaságot, neveletlen kényrt, és dölyfös gőgöt pillant meg, valamerre szemeit fordítja. — De ellenben melly boldog galamb pár az, mellynek testi szerelme mellett a' lelki is örökké ébren van, és minden környülállások, jó vagy rossz állapotok között, éltető világával egyaránt világol, 's még a' bajok' tömkelegében is legbiztosbb kalauzként vezérel, lámpásol!

Hány van, ki legszebb párját is megutálja, és sokkal rútabb képű idegent híven szeret; mert vélekedése szerint ehez vonza lelki hasonzenyve, mellyet amabban fel nem találván, csupa teste többé nem gyönyörködteti. — Holott, ha még a' csunya testet is kellemetessé teszi a' lelki műveltség; mennyivel inkább a' gyönyörű szép testi alak, ha lelki alakja is hasonló volna, egy mennyei angyallal vetélkedvén, bájlna; és varázs erejével a' kőszívet is meglágyítaná! Hát ha a' Nevelő-intézetekben ország szerte ez a' lelki tökély, nem a' testi hiúság volna elmulthatatlan kitűzött feltétel; melly boldog lenne az a' nép, ki ilyen polgárokat, ilyen atyákat és anyákat neveltetne! — Békesség és szeretet uralkodnék az egész hazában. Igaz, hogy akkor nem kellene annyi bíró és prokátor is; de ellenben száz annyi bíró és prokátor, százszorta jobb keresetet és háládatossabb kenyeret, százszorta könnyebb és nemessebb munkával szerrezhetne, mint különben. Nagyobb tárgy a' Nemzet' erkölce, mint egy két résznek hivatala.

Az igen durva, műveletlen testi emberben csak csupa testi szerelem van, ugymint: ki a' lelki szerelemről semmit se tud; — de mennél műveltebb az ember, annál nagyobb grádicsra nő

a' lelki szerelem, — és az ilyen ember már az emberi Nemzet' remeke!

A' durva míveletlen testben a' lélek is durva és míveletlen; mert a' mívelt lélek még a' csunya testet is finom míveltségre, csínosságra, elevenségre és kellemetességre mesterkéli. Ez az oka, hogy sok személyt tisztelünk, becsülünk, de még is házas-társúl nem kívánjuk; mert benne csak fél szerelmet, fél sympathiát, vagy testit, vagy lelkit egyedül találunk, — ritka az, kiben mind kettőt megtaláljuk!

Tapasztaljuk az életben azt is, hogy sok tisztségeken, hivatalokon, kormányokon, sokszor nem lélek ül, hanem valóságos test döl-fösködik. Nem külömben a' tanítói káthedrákon, szónoki székeken, mívelt lélek helyett sokszor a' legmíveletlenebb test gőgösködik, és éretlen beszédjeivel a' míveltebb halgatókat is elidegenítti. — Ez ismét új forrása az emberi társaság kiapadhatatlan bajainak. — A' gyermeknek tótort rendelnek a' törvények, mert az ő míveletlen testi elméje még rövid látó, és így magának is vesztire kárára rohanna, 's minden örökségét időnap előtt elprédálná. De éppen ezen okból százszorta méltóbb jusson tótort kellené az olyan ember mellé rendelni, ki nem a' maga vagyonát, hanem a' haza' tisztségét sáfárkodja, ha elméje hasonló éretlen és testi, mint a' gyermeké. Mert az érettséget nem a' test teszi, hanem a' lélek; — és egy minorenis testben szintűgy van majorennis lélek; mint valamerre tekintünk, majorennis testben mindenütt láthatunk minorennis lelket. Ha bár öreg és ősz legyen is, még sem kész ember az, ki csupa test, és nem a' tiszta józan erkölcsi észén jár; sőt erről semmit se tud, hanem egyedül

testi kényei, szenyvei és szeszéllyei fertőjében fetreng, és ollyakat tesz, miket ép eszű ember szégyenel, és behúnyt szemmel undorítja. — Sok gyermeknek józanabb esze van, mint sok ilyen testi embernek; és még is annak van tútora, ennek nincs! holott az, csak magát dönti veszedelembé; ez pedig másokat is magával ránt, vaksága, és vakságát nevelő vélt tekintete, 's kevélysége miatt! — Nem az esztendő teszi a' majorennitást, hanem a' léleknek azon tökélyje, melly szerint ön kormányjára alkalmas; — addig mindig tútor kell néki, ha bár 50 esztendős légyen is, — mert a' ki magát kormányozni alkalmatlan, hogy fog az másokat igazgatni? — Melly szörnyű képtelenség az, midőn egy éretlen gyerekelme poczkázik megéllemedett tisztes józan öreg emberek' társaságában, 's madár fogásról beszél akkor, midőn ezek a' közveszedelemről tanácskozni özsze gyűltek! — A' bírói vagy kormányzói hivatal szent, sérthetetlen, és mennyei rendelés; — és így ehez szentetlen kéznek, annyival inkább lelki tökély nélkül való bűnös testnek, nem lehet nyúlni; hát még véle visszaélni! hát még belőle csúfot űzni! — Minden hivatal szent, mert az egész számadást és felelet terhét magán hordozza. De a' hivatalt nem kellene eltéveszteni a' viselővel; mert más a' hivatal, más a' viselő; — más a' Bíró, és más Ez a' Bíró; — a' Bíró soha meg nem hal; de Ez a' Bíró változó, — a' Bíró, mennyei rendelés, de Ez a' Bíró földi alkalmaztatás. E' szerint az Isten' szava az: hogy a' hivatalokra mindig a' legbölcsebb, legerkölcösebb, legfedhetetlenebb, legtökéltessebb nemes lelkű józan emberek emeltessenek, vagy melléjük ilyen tútorok rendeltessenek. Mert az

ember ollyanná lesz, a' minőt kenyere megkíván. Ha tudjuk, hogy a' kántorság' alkuatlan feltétele az orgonállás; mind megtanúlunk orgonálni, kik kántorok lenni szándékoznak. Így minden hivatalbeli ember, csak ollyanná lesz, minőt hivatala' rendszabásai megkívánnak, vagy megengednek; morális, vagy politikus.

Sok földes urnak, midőn jószágait kezéhez veszi, testi szeszéllyein, és maga meghitt önszűségén, — mint téveszt össze mindent, czél és elv nélkül; — mint zavarja a' rendet, ha mi kevés volt volna is jószágain; — mint bánik jobbágyival, tisztjeivel, jószágával, — szóval: mint siet ön veszedelmére, és időnap előtti pusztulására, — éretlen gyerekes eszén; melly a' művelődést csak a' városi complimentekben, biliárdokban, és theátrumi, 's társalkodási technicus terminusokban tartja: — nem tudom nevetni kell e inkább, vagy siránkozni! Mennél nagyobb ur valaki, annál nagyobb tökély tükörének, vagy lámpájának kell néki lenni a' hazában; mert ő a' tökélynek ollyan eszéközeivel bír, hogy egy nap is többre mehet, mint más szegény, egész életében. Mint mikor a' kis paraszt gyermek apja csizmájában lotyogva togyog el az iskolába; így lotyog a' kis lelkű ur nagy uradalmában. Nagy uradalomhoz, nagy lélek és fellengő tökély kívántatik, úgy hogy a' mint különbözik földi birtoka, mások birtokától; annyival fentebb lebegjen lelki tökéllye, vagy ha ez nem telik, legalább erkölcs, polgár társai felett, — bölcs kormányozókat mindig talál maga mellé. Mennyire mentek némmelly nagy urak a' lelki tökélyben! — mért nem követik mind ezek példáját, 's feloldhatatlan kötelességeket?

Minden állatnak egy a' tenora vagy theoriája a' maga nemében. Az ember is mind egy húron pendül; — egyik olyan, mint másik, — csak a' feltételek, vagy alkuk határoznak el mindent. Ugyanazon feltételek alatt, minden ember ugyanazt tenné. Ezen feltételek közt legelső a' nevelés.

A' mezőföldről befogott vad rekruta semmit sem különböz analogiai arányjában, a' gulyáról vagy ménesről befogott szilaj csikótul. — A' kézen nevelt 's dressirozott házi csikó szelid, mint a' civilizált városi önként állott rekruta, vagy kadett.

Mind Aristokraták vagyunk, erre igen hajlandó minden ember; — egyik tudós, másik tudatlan; — egyik szegény, másik gazdag; — egyik világi, másik papi; — egyik testi, másik lelki; — egyik bölcs, másik bolond Aristokrata; a' szerént a' mint feltételei és környülállásai őt határozzák, — ugy hogy más feltételek alatt akármellyőnk is más szerepet játszana, — és természet szerint a' létalapos tárgyakban, kiki ön felekezetéhez szítt, azzal tart, azt védli, — bántóját pedig üldözi, meg sem gondolván, hogy annak feltételei alatt ő is csak azt tenné. — De bár ez így légyen is; ez a' társaságban bajt nem szül, sőt vetélkedést, és így a' tökélyre utat készít, csak mívelt lélek vigye a' kormányt mindenütt, nem pedig éretlen, míveletlen szeszélyes test; de ha már akárhol ez uralkodik, ott többé a' békesség' helyre állásáru, és a' haza' képzelhető boldogságáru soha többé nem is kell álmodozni.

Nézz széllyel a' templomban, — figyelmezz a' társaságokban, vagy csak vigyázz az utszán az emberek' nagy részére; mindenik tart maga

felől valamit, mintha ő a' világnak egy elmúlhatatlan oszlopa volna, és a' világ ő nélkül fel nem állhatna! — Gyáva vak test! buta lelketlenség! — mit akarsz gögöddel? tán, hogy a' sokaság bámuljon? testedet, termetedet, ruhádat, lovadat, vagy gazdagságodat csudálja, irigyelje? — ám csudálja is, de részedre nincs benne köszönet! — Mert a' nemes lelkek csak azt bámulják, ki az emberek közt legszerényebb, legalázatosabb, és ember társaitól nem testiséggel, hiú gyermeki bábokkal különbözik, hanem őket jósággal és bölcsességgel mulja fellyúl. — Ha olly nagynak képzeled magadat; állj egy roppant épület mellé, 's mérkőzzél véle!

A' ki tudatlan és műveletlen, ne is szóljon, meg ne nyissa száját, hangot ne adjon, némuljon el, — még ezzel bűnét és gyalázatját kevesíti, — csupa testiség ennek minden ítélete. Ha az ilyenek lelki művelt szemmel látnák magokat; szégyenletökbe föld alá bujnának! — Nem is képzei a' tudatlan, mit nem tud ő? örül, mikor sírni kellene, mint a' kis gyermek, mikor édes anyja halva fekszik, nem tudja mit vesztett el, és örül a' szokatlan ünnepélynek! — A' ki hazáján kül nem volt, azt tartja legremekebbnek; nem látja, nem hiszi, hogy mindenben hátra vagynak hontársai!

Minden tetteinkre, sőt gondolatinkra vigyázunk, testi é, vagy lelki? — poklunk ennek eltévesztése, és üdvünk megválasztása. — Még imádságunk, ájtatosságunk, és templomba meneteli célunk is, sokónknak inkább testi, mint lelki.

Nem az a' religió' célja, mint ezt a' rövidlátó testi ember képzei, hogy csak imádkozni

és gyónni tanítson, — ez csak eszköze; — ha nem hogy minden embert megváltoztasson, ez a' nagy munka! Az a' czélja, hogy minden testnek született embert lelkivé tökéletesíttsen, — a' szilaj zabolátlan bolondot, nemes erkölcsre tanítsa; — a' makacs természetet hajlékonyá, szeliddé változtassa, — kevélységből alázatosságot formáljon, indulatokon uralkodni 's a' t. taníttson. Ez az, miért Krisztus világra jött, a' test országának véget vetni. Ő ment előttünk példával a' testiség' megtagadásában, és a' lelki tökély' felséges munkálatjában. Ő tüköre az alázatosságnak, szegénységnek, béketűrésnek, magaesméretnek, szenvedésnek, — nem gondoskodott ő a' testről, nem kényeztette a' külföldben is kényes testet; — minden szava lelki volt, mindig csak a' lélekről gondoskodott, és még testiképpen kiejtett mondásait is mindig lelkiképpen értette, csak a' lelket akarta ő a' kormányra emelni, és a' test' kárhozatos rab-ságából kiszabadítani. 'S ha ezt minden kereszténynek egyaránt követnék; nem élnének ellenünk a' vallástalanok azon kegyetlen argumentummal, hogy t. i. ha mi hinnók azt, a' mit religiónak emlegetünk; nem volnának közöttünk olly borzasztó égbe kiáltó álnokságok, nyilvános csalások; gonosz élet' mustrái, hamis bírák, politikák, ártatlanok' elnyomásai, 's mindenben csak a' pénz' uralkodása 's a' t. mellyeket még a' pogány-vallás sem enged meg titkon is; annyival inkább nyilván, és köztudomásra gyakorolni.

A' gazdagság, uraság, fény, rang, polcz, henye élet 's a' t. nem egyéb, mint spionja, és kísértése a' testiségnek, vagy is emberi gyarlóságainknak, 's vétkeinknek, mellyek csakugyan

sok embert szerencsésen be is kanyarítanak, 's kevés gazdag van, ki a' kísértetet bátorsággal, 's tántoríthatatlan nagy lélekkel kiállhassa. — A' szegénység, nyomorúság, szenvedés elnyomattatás 's a' t. nem egyéb, mint próba köve erényünknek, és lelki tökélyünk nagyságának, mellyet csakugyan kevés ember is áll ki mind végig tántoríthatatlan álhatatossággal!

Ne irigyeld a' gazdagoknak pompáját, és senkinek semmijét; mert mindnyájan csak sáfárok és számadók lévén, egyik többbrül, másik kevesebbbrül; nincs e' földön semmi irigyleni való, egyedül a' jobb neveltetést ha kiveszszük, — ez egyedül irigylendő.

A' nagy lélek el nem csügged semmiben, és a' legnagyobb dolgok' kivitelében végig olly álhatatos, mintha már vége volna, 's az elméjében készen álló nagy plánum, már testben is készen áll előtte. Ellenben a' gyáva lélek remeg, kétkedik, hozzá se mer kezdeni, vagy ha elkezdette is, tüstént elrémül, beleún, abba hagyja. — De sok helyeken még nem is lehet nagy dolgokhoz kezdeni; elébb még ész kell adni, és a' jó ügynek proselytákat csinálni. — Tudóssaink és Íróink nagy részint még csak Missionáriusok, kik a' test' országában a' léleknek proselytákat verbuválnak.

A' léleknek nincs semmi titka, semmi alattomosága, semmi félteni valója; — ő a' maga portékáit a' piarcz' közepén kiterjeszti, sőt szereti, ha azt nézik, fürkészik, vizsgálják; — de a' testnek egész élete csupa szövevény és alattomoság. — A' hol impostura nincs, ott nincs semmi mezítelenség' felfedezése félteni való; — nincs ott semmi alattomoság, rejtekesség, suttogás, duggatás, — hanem egyenes

nyíltszívűség, és őszinte tiszta igazság uralkodik. Magadat változtasd meg barátom, ne más, ha sok irígylőid, vagy lesőid vannak; különben hijába alattomoskods, előbb utóbb utólérnek, elárul a' szörnyű testiség, nincs ennél nagyobb haza-áruló. — Olly dologban foglald magad, mellyben nincs féltetni való, sőt minden, mutatasra méltó; ez pedig nem egyéb, mint a' lelki tökély' foglalatossága.

Phaedrus, Aesopus, 's majd minden bölcsék, szolgák voltak, és az ő nevök örökös; — midőn gazdag kevely uraikét senki se tudja. Tehát a' nagy világban csakugyan még is a' mívelt lélek uralkodik, nem a' míveletlen test, születés, pénz vagy testi aristocratia. — Ha a' kortársak nem becsülik is a' Szerző' érdemét, (rendszerént gyalázzák) — nem égy évre ír ő, hanem örök időknék; — a' léleknek. — Majd elolvassa azt a' maradék, a' mit mi hidegségből, vagy gyűlölségből olvasatlan hagyunk. —

Nem nevetséges volna é az a' színjatszó, ki egyszer a' király' szerepét játszván, örökre királynak tartaná magát büszke tekintettel? — Mindnyájan színjatszók vagyunk, és szerepet játszunk; — következésképpen a' testi aristocratia is csak szerep, még is valóságnak képzele sok ember; sőt kevely benne, mintha valami nagy csuda volna az, ha egy gazdag uron, vagy aszszonyon, tíz húszezer forintos ruhát vagy csecsebecsét láthatunk! Semmi sincs olly nagy és czifra, a' minél még nagyobb és szebbet képzelni ne tudnánk; mihelyt pedig valaki látja, hogy másnak szebb és drágább ruhája van az övénel; már akkor jobb vala a' maga megszégyenített pompáját eldugni, elő sem venni. — Illy bajos a' test' országa! — a' lélek soha se

vall szégyent. Mi csak a' lelki külömbözést és nagyságot bámuljuk.

Legnagyobb problema az, hogy lehessen minden ember boldog? és hogy tehesse kiki, még a' legszegényebb is szerencsését e' világban? — Men-nyit írtak már ezen ingerlő czím alatt, és még-
is ott vagyunk, a' hol voltunk. — Én azt ir-
nám; — kiki szerencsés, és mindeneknél kelle-
metes lesz, ha testi kényeit egészszen elhagy-
ván, csupa szelid engedelkeny lélek lenni meg-
tanul. Ezt annál inkább ajánlhatom, mennél
szegényebb vagy; mert ha még a' gazdagnak fun-
dusa is bizonytalan menedék-hely, úgy hogy
már sok gazdagok mindenekből kifogyván, vég-
tére is erkölcshez kellett folyamodniok; men-
nyivel inkább a' szegénynek erkölcsén kívül
nincs egyéb fundusa? — de külömben is, mi
lehet undorítottabb a' kevély koldusnál? — és
bár akármi voltál is hajdan, akármit fénylet-
tek és ragyogtak is eleid, nem kérdi azt a' vi-
lág, ki voltál? mi voltál? — hanem ki, és mi
vagy most? — A' melly embert egyszer meg-
ösmérünk igen becsületes, szelid természetű,
magát zabolázó, józan embernek lenni; bár
melly rút képű, vagy hibás termetű légyen is;
ne búsuljon, hogy kenyeret nem kap holtáig,
kivált ma, mikor becsületes cselédet pénzért se
kap az ember; úgy elromlottak uraiktól.

A' kis gyermekek' nevelésére a' legnemes-
sebb tanítókat, és bölcs philozófokat kellene ren-
delni.

De ki győzne a' gyarló életből minden ese-
tet és fordulatot előszámlálni? — mikor csak
egy napi élet is leírhatatlan? — De nem is
szükség mindent előhordani, mert ezen elkez-
dett analogián szakadatlanúl tovább menvén,

minden intézeteinkből megtanulhatjuk utoljára, hogy a' test, lelki tökély nélkül nem csak el nem élhetne, de sőt minden lépten nyomon ön veszedelmére rohanna. — És így, ha ezen bizonyos analogiát tudjuk, készen van előttünk boldogságunk' útja, hogy t. i. a' mit értekezésem' tárgyául felvettem, lelkünket míveljük, tökéletesítsük; ezzel mindent elvégeztünk.

Azt mondja talán valaki, hogy e' szerint testünket egészszen el kell felejtenünk; néki semmi örömet és éledelmet nem engednünk, őt minden nemesebb tökélytől megfosztanunk? — Sőt éppen a' lélek' tökélye adja meg ezen tulajdonságokat a' testnek is; — mert a' test magára hagyatva mind ezektől megfosztaná maga magát, — és így ennél helytelenebb ellenvetést gondolni sem lehet. A' szép lélek, szép és tiszta hajlékban is szeret lakni, — és a' mint lelkünk nemesül, azon mértékben tökéletesül testünk is, és annak mindenféle éledelme. — Azért is a' testnek soha se fogjuk pártját, mert annak soha sincs igaza, és ő néki külömben is igen nagy a' kénye, mellyet nem hogy nevelni, de sőt szarvát törni kell. — A' mívelt lélek magába száll, és így okoskodik: minthogy az ember testből és lélekből áll; 's a' testnek őt érzékei, egyszer'smind a' léleknek is követi, vagy szolgál; tehát a' súlyegyent csak úgy tarthatom fel igazán, ha se magamat, se a' testet meg nem csalom; hanem mindeniknek egyaránt kiadom ön illetményét. De a' test így soha sem okoskodik, hanem a' hol csak lehet, a' lelket megcsalni és rövidíteni igyekszik, mert ő minden fortélyoknak mestere.

Húzzon tehát minden ember két rubrikát, — az egyik fölé ez írja: testemé, — másik fö-

lé pedig: lelke mé. — Már most akár miféle documentum alatt valamit beír a' test' rubrikájába, ugyan annyit írjon egy úttal a' lélek' rubrikájába is, — és így a' mennyi élledelmet ad a' testnek; el ne felejtse ugyan annyit adni a' léleknek is, különben magát csalja meg; mert a' természet sulyegyen nélkül fel nem állhat.

Azomban, igazság szerint csak a' lélek' rubrikája a' valódi bévétel, — a' testé pedig kiadás; mert a' test mindig csak a' lélekekből él, a' lélek' rovássára húzik, azt fogyasztja, úgyhogy: ha a' lélek nem gazdálkodnék, a' test maga magát rövid időn megemésztene.

Ez a' leírt két rubrika, — és az analogia, a' skálával való élés' tudása; — ebből áll minden tudomány és praxis, — és a' ki ezt nem tudja, menjen vissza az iskolába, 's tanulja meg a' methesis és rajzolás' elemeit. — Mennyi sok nagy tudós, tanító, bíró, ügyvéd 's a' t. kilép a' közéletbe, 's úgy elárúlja képtelenségét; szinte borzad az ember véle debbatírozni, 's mivel a' dolgot nem érti, azt gondolja: győzött. Ki a' principiumokat nem tudja, azzal hijába disputálsz; hogy tudna pedig principiumot, ki mathesist és analogiát nem ért? — Nem elég kinek-kinek csak a' maga mesterségét tudni, — ki analogiát és mathesist nem tud, semmit sem tud. Az analogia minden tudománynak és mesterségnek egy létalapos fő része; — ez, a' mívelt léleknek is, a' test' zavaros országában legbiztossabb kalauzza.

A' melly ember, vagy nemzet sem gyermek korában nem míveltetett, sem vén korában testiségén kívül egyéb urat nem ösmér; örökös gyerekek marad az halála' órájáig. — A' ki örök időkre tart számot; lelki tőkélyről gondos-

kodják, mert a' testnek mindene jégen épült. — Még az, mind a' testiség' országában vakoskodik; a' ki örül, vigad, tánczol, lakadalmaskodik, bálozik, mikor közgyásznak, sírásnak, ideje volna. Az olly büszke ember, ki, ha szépen czirogatják, még ingét is oda adja; — de ha kötelességére emlékeztetik, még becsületét is koczkáztatja: valóságos gyermek; a' mit egy felől épít, más felől elrontja. — Nem illy gyér alapokon épül a' közjó és öröklét!

Nem elég embernek születni, hanem emberre is kell tökéletesülni, 's a' lelket vég nélkül nemesíteni. E' nélkül jégen épül minden társaság, és annak pusztulását nem mesterség megjövendőlni. — A' vashámorok elég vasat adnak a' vásáros boltokba, de ezeknek így semmi hasznát nem vehetnők, hanem előbb minden vasnak, a' szántó-vastól fogva a' penicilusig, a' kovácsok' kohán kell keresztül menni, hogy mi azt használhassuk. — A' szülék csak állatokat nemzenek, — a' nevelők teszik azt emberre, vagy barommá.

Ha a' krónikákon végig megyünk, meglátjuk, hogy semmi egyéb, mint a' testiség, a' viszszaélésnek iszonyú mértéke rontott el minden intézetet, és az öszveroskadt hamvaiból maga a' természet szült új reformot. Így tehát minden tárgy, minden intézet, valamint vesztinek, úgy reformjának magvát is magában hordozza; — csak hogy jaj annak, ki akkor él, mikor a' chemicus processus' paroxismusa jelen van! Még eddig mindig a' természet segített magán chemikai revolútió által; ideje volna már, hogy a' bölcs emberi mívelt lélek segítsen, és chemicus processus nélkül, minden bajnak elejét végye!

Uraim! hazám' Nagyjai! — többet nem mondhatok; — hanem még egyszer, vagy százszor ismételem: az erkölcsökön kezdjük a' reformot, különben soha, soha czélt nem érünk.

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező-tag.

7.

ÉRTELMİ ÉRZELEM.

Ha az ember boldogságra született, ha ennek kiolthatatlan ösztöne kebelünkbe rendeltetett; bizonynyára a' Mindenhatónak úgy kellett természetünket, és az egész természetet alkotnia; hogy a' boldogságnak több forrásai legyenek, mellyeket vagy mind feltalálván, tellyes földi boldogságának örülhessen, vagy ha az egygyiket eltéveszti, a' többiből részesülhessen, és így ha nem tellyesen is, legalább szerzett fogékonysághoz képest kielégítőleg boldogulhasson; vagy ha fogékonysága, és környülményei miatt több források kiszáradtak reá nézve, azon egy, melly még folyamatjait árasztja, úgy áraszsa, hogy szívét elfoglalja; a' többit véle legalább egynehány perczenetig elfelejtse; és így ha nem tellyesen is, legalább némellykor boldognak érezhesse magát. És csak ugyan földi boldogságunknak vannak olly forrásai, mellyek folyamjaik között egyéb forrásoknak folyamjait is, ha mindjárt gyéren is, de még is egyelítve árasztgatják; és így, midőn ennek örömeit tellyes pohárral ürítgetjük, a' többieit is ízlelgetjük — vannak

olly források is, mellyeknek folyamjai olly édesek, hogy a' velük előket mintegy elkülönzik a' Közönségtől, 's elfelejtik a' többi gyönyöröket; és így ha mindjárt egy oldalúag is, de még is érzik az élet' boldogságát, 's nem lehet őket boldogtalanoknak nevezni. Legkívánatossabb volna ugyan, ha a' földi tellyes boldogságnak kulcsát feltalálnók, és így földi éltünket megelégedetten áltéldegelvén, szálhatnánk által a' jövődő boldogságra; de minthogy tévedéseknek vagyunk alá vetve, mellyekből gyakorta legnagyobb iparkodás mellett sem szabadulhatunk ki; egy oldalú boldogság is elég édesen táplálgat bennünket, csak olly forrást fedezzünk fel, mellynek folyamatai tiszták, az emberi méltóságot nem alacsonyították, sőt emelők; a' valódi boldogságot ha ki nem merítették is, legalább nem hátráltatók; inkább előbbre mozdították, és elegendő édességgel kínálkozó; illy forrást találok én az értelmi érzelmekben.

Az értelmi érzelem nem más, mint azon édes gyönyöröknek kútfeje, melly akkor árasztja folyamatait, midőn értelmi tehetségeink viszonyainkhoz képest foglalatatoskodnak; az igazság' országában buvárkodnak, és szorgos eszmélkedésük után vagy tökéletességet, vagy boldogságot, vagy valami elrejtett igazságot alapítanak. Ezen érzelem sajátja a' léleknek ugy annyira, hogy az állatiságnak ebbe semmi befolyása sincsen; azért a' lelket kiragadja mindennapi köréből, és ollyba helyhezeti, melly reá nézve eredeti, és saját, 's előre sejteti azon állapotot, mellyben az állatiságtól ment; következőképpen földinél fellengezőbb lakjában fog élni. — Vajmi édes ezen érzelem a' földfiainak, mert olly örömet gerjeszt, melly közös a' portetemtől már feloldozott tisztább lelkökéjével; 's ez által isteni eredetjüket tisztábban felfogják, és megismérik — ezen érzelem lelki tehetségeinknek tükre, mellyben magát szemlélvén a'

lélek, méltóságát, fenségét, és eredeti ártatlanságát látja, véghetetlen hatáskörét csodálja, 's az őt korszorúzó dicsősség' fűzetjeit meszszünnen feleje közlítgetni sejtegeti; — Ezen érzelem rokonyságba hoz benuünket földünk' hajdanti lakossáival, mert midőn észbeli elveinket azoknak elveikkel öszszehangozni tapasztaljuk, öszszefornak lelkeink lelkeikkel, 's a' legéde-sebb barátság keletkezik ezen rokonyságból, melly tartósabb minden más barátságnál; mert az igazság' elvei örökössek, midőn más szövetségeink, minthogy alapjaik változékonyok, elenyésznek, 's öröm helyett keserűséget hagynak magok után; ezen érzelem rokonyságba hoz bennünket, a' tőlünk legtávolabb lévő polgártársainkkal is, és olly szeretetet önt szívünkbe erántok, melly fellül hallad minden más érzéki szeretetet; ugyan is azon egy célra törekvők közt mindenkor szövetség uralkodik, mennél nemesebb az, annál szorosabb ez, mennél szorosabb a' szövetség, annál nagyobb a' szeretet, a' tisztán munkálkodó lelkeknek célja az igazság; lehet e ennél valami nemesebb? szülhet e ennél valami forróbb szeretetet? ezen érzelem üdvözli földünknek jövendő lakossait is, mert úgy gondolkodunk, hogy azok is barátjai lesznek az igazságnak, 's így szövi a' jövendőség' rokonysága köteleit is; nem csak eggy, hanem többféle örömök is folynak tehát ezen forrásból, 's minthogy tiszta és az emberi méltóságot emelő is; méltó, hogy ezen forrását boldogságunknak tágítsuk, és örözzük.

Értelmi tehetségeink, midőn lelkünk földi lakjába száll, úgy vannak a' csecsemőben, mint a' termő földben elvetett magok; valamint ezeket az éltető tavasz kifejti, úgy fejledeznek azok évekről évekre, a' lábra kapott tehetségek, ha egyszer munkálkodásukat elkezdették, előbbre és előbbre haladnak, mert minden lépésű-

ket legédesebb értelmi érzelem jutalmazza. — Egyéb fáradozásaink, munkálkodásaink gyakorta méltó jutalom nélkül enyésznek el; de észbéli fáradozásunkat jutalma nyomba követi; ugyan is tudományos haladásunkat magunkkal való megelégedés, új isméreteknek megszerzését boldogulhatásunknak nagyobb reménye, új igazságnak felfedezését a' lelki nagyságnak kitüntetése, mint az emberi elmének legtáplálóbbs eledele bőven jutalmazza. Ugyan is mi lehet vigasztalóbb? mint céljainknak elérése, értelmi tehetségünk pedig akkor céljokat érik, ha a' munkásságban magukat kitüntetik, mert minden erőnek célja a' munkásság, a' hányszor tehát czélerányosan gondolkodunk, gondolatjainkat rendbe szedjük, ezekből új felfogásokat képezünk, felfogásainknak viszonyait ítélettel elhatározzuk, az ismért igazságokból ismértleneket találgatunk, annyszor értelmi tehetségeink czélerányosan foglalatoskodnak, foglalatosságukkal pedig lelkünkbe azon édes érzelmet öntik, mely értelmi érzelmnek neveztetik. Ismerik ezen érzelmet azok, kik az emberi nemzetnek fáklyákat gyujtanak a' felvilágosodásra, józan pallérozódásra, szóval a' valódi bölcsességre; mert mind azokat, kik elveik' zászlója alá állanak ugy tekinthetik, mint szülöttjeiket; mint a' botor útból megtérőket, mint a' boldogtalanság' tengeréből a' boldogság Edenébe evedzőket; pedig vajmi édes az atya, kalauz, és boldogító nevezet. Ha édes az ellenségen vett győzelem, ha dicső az országoknak fegyverrel való meghódoltatása, bizonyára édesebb a' lelkeken vett diadal, 's dicsőbb az igazság országának terjesztése, mert amazok csak színlett, és erőszakos szövetséget állapítanak, ezek pedig őszinte, és örökös barátságot alkotnak.

Az értelem különböztet meg bennünket az állatoktól, ez által vagyunk a' földi lényeknek istenei, ez ál-

tal van fogékonyságunk a' halhatatlanságra; felséges czímek, és dicső nevezetek ezek, mellyek földi határon túl emelnek, és a' földi oktan lények osztályától elkülönzenek bennünket; ezen fenségünket meg nem tapodhatják a' zsarnokok, el nem emészthetik a' viszonytagságok, homályba nem keverhetik az irigyek; így tehát értelmi érzelmünk nem az emberek' mulékony kegyelmétől, nem a' sors' ajándékától, nem a' változó szerencse' mosolygásától, hanem egyedül magunktól függ, magunktól teremtetik, bennünk tenyészik, általunk nevedik, erősödik, és lelkünket égi vigasztalással boldogítja; állatiságunk elsárgul ugyan a' kegyetlen zsarnok fenyegetése előtt, elcsügged a' csapások' soka alatt; reszked a' veszélyek kormos fellegetől, elkorhad az idő, és aggodalmak' terhe alatt; lelkünk azonban ha értelmi érzellemmel tápláltatik, mosolyogva néz jövődjére, 's úgy tekinti a' multakat, és állati részének komorkodását, mintha hozzá nem is tartoznának. Az értelmi érzelenek gyönyörje keserűsége alatt nem változik, mert a' ezélerányos értelmi munkásságot soha meg nem bánhatjuk, sőt mentől fáradhatatlanabb, és merészebb ez, annál gyönyörködtetőbb amaz — az igazságok' országában ismerni kell, ha mindég a' tört utakon járunk, értelmi tehetségeink új eledelt nem kapnak, 's lassan-lassan elszunnyadnak, 's magunkról is elfelejtkeznek; a' lelkeket kormányozó szavak ezek: „merni tanulj, előbbre halladj, egy körben körül ne botorkálj, elveidnek összehangoztatására törekedj“ melly szavaknak hangja, és hatalmas parancsa fedezi, tisztogatja, és terjeszti azon ösvényeket, mellyeken az értelmi érzelen' forrásához juthatunk; a' ki ízlelte már ennek folyamjait, tudja, melly édes, 's azért soha meg nem bánja fáradozását.

Ha lelkiismeretünk vigyázó, az állatiság bájos gyönyöreitől el nem altatott, el nem tompult, akkor leg-

igazabb bírāja cselekedeteinknek, 's így valamint az erényt ledédesebb érzelemmel jutalmazza; úgy szinte vigyáz egyéb tehetségünkre is, ha tökéletesebbülésüket, előbbre haladásukat észre veszi, vidám ihleléssel, kellemetes helyben hagyással, megelégedést jelentő sugallással nyilvánítja tetszését, ezen ihlelés, ezen sugallás, ezen tetszés fellül hallad minden érzéki örömeiket, ez buzdít bennünket a' darabosnak egyenesítésére, a' homálynak elszélesztésére, az elfogultság' bilincsei elszagatására, a' századoktól elaggott előítéletek' kigyomlálására; szóval, a' tudatlanság' vas békóinak eltördelésére, záporként tódulnak ezen nagy munka ellen a' nehézségek, összevetett vállal dolgoznak ellene a' bitanglók, de az értelmi érzelem buzdítja hőseit, csüggedésüket szelid ihleléssel ápolgatja, dorgálja a' hanyatlókat, a' győzedelmeseket pedig legnagyobb belső vigasztalással jutalmazza — megtörténik ugyan, hogy az állati rész ezen munka alatt elröskad, és legkeserűbb panasszal vádolja a' merész tettet, 's mintegy pártot üt az értelmi tehetségek ellen; de ezek érezvén méltóságukat, és elsőbbségöket, az állati részt kormányuk alá vetik, 's megengesztelik azzal, hogy ha a' nemesebb rész boldog, nem lehet az alatta való egészen boldogtalan. Ezen érzelem' édessége, és nagysága ápolgatja egyedül a' tudósokat, midőn magokat a' község' örömeiből, és vígasságaiból elvonják magányukba, 's nem irigylik a' pulyaságnak ezer kellemeit, mert jutalmukat keblekben hordozzák. Ezen érzelem vigasztalja a' világ' szemei előtt tévedőknek látszó bölcsekedőket; kik nem gondolván a' gunymosolygással, sokkal boldogabbaknak érzik magokat elvont szugolyájokban, mint az őket mosolygók a' pulyaság' rózsákkal hímzett teremében. Ezen érzelem elfelejteti az érzéki örömök bájait, eltompítja ingerjeiket, mert ő maga elegendő kellemet nyújt tisz-

telőjének. Igazságtalanok tehát azok, kik gunymegvetéssel illetik azokat, kik magányukban magokat boldogoknak vélik; ugyan is ez által nem zavarják a' többség' vígadozását, vagy talán azt hiszik, hogy boldogtalanok, 's azért boldogítani akarják őket, hibáznak, mert nem mindenik örvend ugyan azon tárgyaknak, 's jegyezzék meg azt, hogy a' boldogságnak több 's különbözőféle forrásai vagynak, 's hitessék el magokkal, hogy ezek is szeretik a' boldogságot, és arra törekeshetnek, hogy más utat választottak; azért nem kárhozatosak, ugyan azon egy célra több szerek szolgálnak, 's azért egyedül csak az igazságtalan kívánhatja azt, hogy minden ember abban találja örömét, mellyben ő, mint-ha a' természet őt rendelte volna csalhatatlan kalauzoknak.

Édes a' tudomány, édes az igazság! 's ezt fel nem érik azok, kiknek nem világít a' tudományok' fénye, mi különös tehát? ha ezeknek szemeikben a' tudósok' fáradozása bolondság, a' bölcselkedők' eszmélkedése észbéli kicsapongás, az igazság buvárjainak elvonultsága kábaság, a' vizsgálódó szemléllés ábrándozás, a' mélyen elmerülés örvöngés, a' tudományos vitatás haszontalan szóvesztegetés, az igazságnak erős védelme macacsság, a' férfias komolyság vadság, és még százféle gunynevezetek. — Annyi bizonyos, hogy minden ágára a' boldogságnak fogékonyság kívántatik; ha ennek hiányával van valaki, lehetetlen hogy érezze amaszt, ha mindjárt legczímeresebb szavakkal hallaná is dicsértetni; nem ítélhet vak a' színről, sem süket a' hangról; így szinte ki a' tudományokat nem kedvelli, érzéketlen az értelmi érzelemhez; érzéketlen a' tudósok' boldogságához, ha felderülne a' tudományok' fénye delére. akkor látná tévedését, és a' tudósok eránti igazságtalanságát, és szégyenlené gunymosolygásait, akkor látná, hogy a' bölcselkedők nem kapkodtak árnyék után; ha-

nem a' valóságot vadászták; hogy meglegegedettségek nem makacs megtagadás, hanem valódi boldogság; — engedjük mindegygyiket tulajdon fogékonyságához képest boldognak lenni, 's hitessük el magunkkal, hogy az ember míg ember marad, boldogságáról meg nem felejtkezik; csak az a' különbség, hogy egygyik ehez, másik pedig más forráshoz járul, melyből szomját oltani kívánja, míg a' forrás tiszta, és nem alacsonyító, melyből szomját oltogatja, addig nincs okunk embertársunkat vagy sajnálni, vagy éppen gunyolni, áldjuk inkább a' Mindenhatót, ki olly különbféle forrásokat nyitott boldogságra vágyódó lelkünk' kielégítésére, vagy legalább megnyugtatóására. — Rövid értekezésem' felvilágosítására nem leszen felesleges, sem éppen untató Galiléinek álmát, mely élet' leírásában találta-tik, előhozni:

Galiléit az elfogultság, és vak buzgóság kétszer idézte törvényszék elejbe, hogy bátorkodott Kopernik-nek csillagtábori rendszerét védelmezni; másod izben sokáig sínlődött a' sötét tömlöczben, míg kiszabadulhatt azon feltétel alatt, hogy Florentziai Herczegségnek határait álthágni ne merészelje; fogsága után Arce-tri magányában szeme világotól megfosztatván, Viviani hajdanti tanítványa', és mostani leghívebb barátja társaságában tölté vég napjait, az igazságnak szent ihlelése szívét untalan vigasztalta, ha nem bámulhatta is vaksága miatt az anyatermészet' mindenütt szépséget hintető csodáit; érezte mindazonáltal azoknak édes befolyással munkálkodó erejüket, nem csodálhatta ugyan a' bájos tavasznak fejledező kellemeit; szokása volt mindazonáltal tavasszal a' vidék' ligeteibe hív társával kísértálni vagy azért, hogy új életet éneklő madaraknak zengéseit halgassa, vagy hogy a' gyenge virágok' illat-

ját beszívhatta, vagy hogy virágzóbb korának kellemetes visszaemlékébe bemerülve andaloghasson.

Egy kies tavaszi napon, mely néki utolsó tavasz-sza vala, kivezetteté magát Viviani barátja által Arcetri mellett gyönyörűen elnyúló mezőségre, szokatlan bádjattságából azt következteté, hogy szokásán felül távolabb haladtak, mosolyogva szöll barátjához „talán már Florentziának határán túl vagyunk, pedig tudod, mit ígértem biráimnak szabadultomkor,“ „ne aggódj jó öreg! isméred Vivianidat, jer telepedjünk az itt közel viruló dombocskára, hol a' körül fejledező külbömbféle virágoknak illatkörökben leszünk, 's enyhítsd karjaimon bádjatságodat“ letelepednek, a' langyos szellő mintegy hízelkedve fuvalja a' virágok' illatozó felleget Galiléi felé, mellynek éltető befolyását érezvén felsóhajt, 's nyommasztó keserveinek utolsó cseppjei száját panaszra késztetik; mert fájlalta zsarnokul elrablott szabadságát, szöllni akar, de hirtelen szájához érinti kezét, 's magát feddőleg mondja, „egy szót se Galiléi! mert Kopernik lelkét megint megboszszontod“ szemügyes lőn a' kedves tanítvány mesterének tartóztatást parancsoló szavára, annál inkább érdekeltetett, minthogy a' mély sohajtást azon szavak' kimondása után a' legcsendesebb megnyugvás követte, a' redős homlok felderült, 's mintegy égi béke lebegett körülte; „mit jelentenek ezen szavak? te Vivianid előtt nem szoktál titkolódzani; fejtsd meg a' rejtélyes tartózkodást,“ jer kedvesem! ugymond az öreg, hadd ereszkedjem vállaidra, lépjünk le e' kies dombocskáról, 's induljunk haza felé, mert alkönyodik a' nap, 's így a' hűvesedő levegő ártalmas lehet aggott tagjaimnak, majd othon fogok szíves kérdésednek eleget tenni — haza érvén, 's csendes lakjokban megpihenvén, így kezdi a' rejtélyes szavakat fejtegetni:

„Tudod édesem! melly sanyarú volt fogságom alatt sorsom, melly kétségbe ejtő volt szabadulhatásom; minekutánna pártfogóimnak közbevetésök meg nem halgattatt, minekutánna az elfogultság, és vak buzgóság áldozatjára tőlem zsarnokul kisajtoltt vallomásom, fájdalom! meggyőződésemm ellen kelle tennem, megvettetett, a' kétségbe esésnek legsötétebb fátyolába öltöztvén illy módon kezdettem panaszkodni az Egek ellen, melly szeplőtelen volt a' te élted, melly buzgón fáradoztál eleget tenni hivatalodnak Galilei! miként izzadtál a' tévedő philosophiának szövevényes útiból kigázolni, milly kíváncsian hajhásztad a' fényt, melly igazságra vezérlendő vala, mennyire feszítetted lelki tehetségeidet, hogy a' tudatlanságon, elfogultságon és a' tévedésen utat törj valahára a' józan philosophiára, hányszor hagytad ott ebédlődet? hányszor tagadtad meg magadnak a' legkellemetesebb étkeket, és a' legélesztőbb italokat? csak hogy lelked szabadon munkálkodhassék; hányszor loptad el az édes álmotól óráidat? hogy azokat bölcselkedési eszmélkedéseidnek ajándékozhasd, hányszor nyugtalankodtál fejedet törvén? midőn mások a' gyönyörűségekben torkig uszkáltak; hányszor remegtek tagjaid az éjjeli dértől? hogy a' menyezetnek legpompásabb csilagtáborát szemlélhesd és csodálhasd, hányszor virrasztád éjjelenként pislogó lámpásodat? és miért? hogy az igazságot felfedezdhesd, ember társaid' lelkétől a' homályt elszélleszthesd, 's így a' Mindenhatónak dicsősségét hirdesd és terjeszd, nyomorék! és mi fáradságod' gyümölcse? mi nyereséged van belőlle? hogy a' Mindenhatónak dicsősségét terjesztetni, 's ember társaidat felvilágosítani igyekeztél? az, hogy az emberek' társaságából és kegyelméből kivettette a' sötét tömlőcznek kínjait szenveded, hogy szemeid' könnyeit egészen kisírván, még a' könnyezésben se leld vigasztalásodat, hogy tagjaid

elronesolva lassú, de annál kínosabb halállal váljanak porrá, és így ki éltedet legnemesebb, legfelségesebb czélra szentelted, a' keserveknek áldozatja, a' legélénkebb fájdalomnak remekje légy,“ így sopánkodék én kedves Vivianim! 's egy irígységgel tellyes pillantatot veték üldözőimre mondván: „imé ezek a' setétségnek angyalai, kik azt kiáltozzák, hogy ők terjesztik a' világosságot, azonban bagolyként éjjeli lepelbe burkolva üldözik a' világosság' fiait, azt lármázzák hogy ők az igazság' bajnokai, azonban az igazság' fényét kilövelleni nem engedik, azt mondják: hogy ők terjesztik a' Mindenhatónak dicsősségét e' földön, de lehet e azt igazság és szeretet nélkül terjesztenie? és még is álnokságuknak, bátorságuknak, és tudatlanságuknak melly édes gyümölcseivel élnek, uszkálnak az élet' kellemeiben, fürödnek a' legpulyább gyönyörökben, kifáradnak a' legválogatottabb gyönyörökben. — És te szerencsétlen! ki egyedül a' Mindenhatónak, és hivatalodnak áldoztad fel éltedet; kinek lelkét más szenvedély nem bírta, mint a' tiszta igazságé, ki a' világ' alkotmányáról a' legszentebb, és legjózanabb igazságot hirdetted, ki a' Mindenhatónak csodáit a' legparányibb féregben is csodáltattad, most azután is sóhajtozol, melly még az erdei madaraknak sem tagadtatott meg; oh szabadság! szabadság! beh édes a' te emlékezeted! melly keserű a' te nem bírásod! vallyon igazgatja e az embernek sorsát valami hatalmas kéz? vagy ha igazgatja, olly igazságtalan e az? hogy a' méltatlanoakat polczra ültesse, a' józanoktól még azt is megtagadjon, a' mi az oktan állatoknak is megadattatott!“ így küszködtem magammal az Egek ellen édesem! még egy csendes álom a' panaszolkodót, és káromkodót karjaira nem vette — 's elszenderedtem. —

„Midőn a' csendes álom karjain ringatna, előttem terem egy tisztos öreg; komolyan tekintvén reám hal-

gatott, én pedig bámulva legeltetém szemeimet eszmélkedő homlokán, és szelideden kondorodó ezüst fűrtjein, végre megnyitá ajkait“ „Galiléi! ugymond: a' mit te szenvedsz, azt azon igazságért szenveded, mellyet tőlem tanultál; hidd el, az elfogultság és vakbuzgóság, melly tégedet üldöz, engemet is üldözött volna, ha körmeiből a' halál ki nem szabadított volna.“ „Te Kopernik vagy!“ így kiálték hozzá, 's minekelötte feleltett, megöleltem őt. — Oh Viviani! te édes vagy, 's édes a' vérség' rokonsága; de hidd el, sokkal édesebb a' lelkek' rokonsága, kellemetesebb, édesebb az igazság szülte barátság; mert midőn a' lelki rokonság' karjain az igazság' széles országában, a' földi határokat álhágván, a' bölcsesség' szikrájától hevülten a' fentebbi lények édes társaságában egész meglelégedéssel mulatunk, addig az érzelő szívek csak a' földön enyelegnek.

„Nézd Galiléi! így szolt az öreg viszonyos ölelése után; ezen lepelt, mellyet hajdan a' földön hordoztam, kedvedért újra magamra öltöttem, hogy kalauzod legyen már most is, minekelötte a' jövőendő életben vezéred leendek; mert tudd meg, ha egyszer kiszáll lelked e' portetemből, 's a' fentebbi lények' társaságába jutand, szüntelenül fog munkálkodni, nyugalmat csak az újonnan felfedezett igazság fog adni, mélyebben fogsz az Isten-ségnek tárába hatni; — hogy a' tapasztalatlan földfiainak szemeit a' szokatlan fény megne vakítsa, vagy hogy mélyebben hatni ne merészellenek; mi a' fentebbi világnak régiebb lakossai fogjuk őket vezetni, tanítgatni, és oktatni, a' te vezéred Galiléi! ha honnyunkba felszálsz, én fogok lenni.“ Ezzel megfogta kezemet, 's egy alatt szállongó felhőbe vezetett, mellynek szárnyain az égnek mérhetetlen térségét körül repdeztük: láttam édesem! a' holdat egész pompájában, szemlélttem hegyeit és völgyeit, láttam a' tejes utat, a' gönczöl sze-

kerét, a' fias tyukot, láttam a' napnak, holdnak, és Jupiternek homályos foltjait, a' mit itt mesterkéltszőkön láthattam, ott szabad szemmel vizsgáltam; olly gyönyörűséggel járkáltam az ég' térein, mint szokott valamelly jótévő emberbarát ápolgatottjai közt megjelenni; minden fáradságos óra, mellyen az előtt a' tanulásban izzadtam, most a' legélénkebb, legédesebb örömmel jutalmaztatott meg; hidd el, olly vidám volt lelkem, hogy ki nem mondhatom; ezen örömekeket pedig csak azok érezhetik, kik előkészülettel jelennek meg a' fentebbi világon; azért óh Vivianim! míg csak élek, bár mint korhadjanak el tagjaim, az igazságot keresni meg nem szűnök, mert a' ki a' földön keresi azt, síron túl szedi örömeke közt a' keresettnak virágait, ott minden megállapított igazságot elhervadhatatlan füzér koszorúzza minden elszéllesztett kétséget egy égi fény jutalmazza; minden felfedezett titkot egy boldogító sugár magasztalja, minden kiirtott tévedést az igaz bölcseségnek legtündöklőbb csillaga dicsőítte, ezeket én édesem! mind éreztem azon kiragadtatásomban; most ezen legédesebb érzelemnek csak emléke maradt fen keblemben, de ezen emlék is olly édes, olly kielégítő, hogy szavaim nincsenek magamat elegendőképpen kifejezni.

„Midőn illy örömeke közt bámultam a' csillagtábor, 's mintegy magamból kiragadtatva álmélkodtam nagyságán és felségén azon mindenható lénynek, ki mind ezt alkotta, legbölcsebben kormányozza, és a' legtisztább szeretet' sugárával keresztül hatja; vezetőm még magosabb fogásokat ihlele lelkembe,“ mondván: Ne gondold Galiléi! hogy érzékiségednek határköre légyen a' mindenségnek is határköre; mert jóllehet töméntelen csillagtábor ragyog szemedbe, mindazonáltal még ezer meg ezer napok forognak bujdosóikkal körül a' menyezeten, mellyeket te nem láthatsz, és mind rakva vagynak ér-

telmes lényekkel, hogy csak legkissebb ösvény van nyitva lebegésöknek, mindenütt lebegnek az égi testek, hol csak boldogság uralkodhatik, mindenütt divatkoznak az értelmes lények, csak egy tenyérnyi hely sincs, melly üres, melly haszontalan lenne; és gondold, ezen megmérhetetlen töméntelenség, és véghetetlen különbözőségű lények között felbomolhatatlan egység, elronthatatlan rend, és leg megegyezőbb összszhangzás uralkodik; kimeríthetetlen eszmélkedésre ad ez anyagot a' halandó bölcselkedőnek, mellyből reá elfogyhatatlan forrása háromlik a' legédesebb vigasztalásnak és boldogságnak. — Azonban miért számlálom én ezeket elő néked Galilei már most? hiszen ezen fogásokra, ezen boldogságra még nincs fogékonysága a' testi portól fel nem oldoztatott léleknek, mert még ezen tömlőczben van zárva, bár miképpen akarjon is felszálni a' fentebbi vidékekre, letartóztatik, visszszavatik, alig repül ki a' földi határokról, már szárnyai nehezülnek, romboltatnak, és visszaesésre kényszerítetnek.

„Jóllehet kegyes Kopernik! így szóllek: ezen felesleges fogásokat tellyes mivoltokban fel nem foghatja a' halandó, jóllehet ezen boldogságot tellyesen nem érezheti az ember; isméri mindazonáltal fogékonysága, és érzéki természetéhez képest, mert már e' földi életben melly nagy öröm létezi a' bölcsességet, melly édes érzelem hatja meg a' szívet, midőn a' tudatlanság' homályából kitörni az ész' fényét, midőn ezt terjedezni, 's egy bájos világosságot hintegetni, és az emberek felett mintegy boldogító angyalt lebegni látja. Emlékezz csak vissza, mert az Isten' titkaiba itt alant te már betekintél, és az alkotás' tervét józanon fejtegetéd, emlékezz vissza azon pillantatra, midőn ezekről az első merész gondolat szállott ágyadba, melly lelkedet keresztül hata, és minden tehetségeidet 's ereidet kényszerítte felfo-

gására, kiképzésére és elrendölésére, emlékezz csak vissza, midőn merész gondolatid az alkotás' titkaival már öszszehangzottak, és ezen öszszehangzást te láttad, mint voltál bételve a' legélénkebb gyönyörrel lelkednek ezen merész, de józan és bölcs munkája felett; nemde ekkor érezted, hogy a' Mindenható bölcsességének szikrája a' te lelked, 's illy munkád által közelebb léptél az Istenség' zsámolyához; úgy van édes kalauzom! már itt alant bővelkedik a' bölcsesség égi örömökkal, már itt kezdi érezni jutalmát."

„Midőn így beszélgetek édes Vivianim! kalauzommal, úgy látszott, mintha a' felhő, melynek szárnyain vizsgáltuk az égi tért, szállani készülne, és ime hirtelen egy halom' tetején állapoda meg, melly az engemet annyira üldöző várost tünteté egész pompájában szemembe; megvetőleg nézegetém roppant palotáit és kastélyjait, megvetőleg tekinték a' roppant város' lakossaira 's így szóllék: „Nagyoknak látszatnak ugyan lakossaid, mert felfuvalkodásukkal az egeket verdesik, mert aranyban és ezüstben öltözködve fényeskednek; de valamint a' sas a' hitvány hernyóra, úgy tekinthet reátok a' bölcs is; rabok vagytok, bilincseitek a' tudatlanság és elfogultság, félték a' fénytől, mint a' bagoly; a' setétségben boldogoknak vélitek magatokat, pedig boldogtalannok vagytok, mert nem érzitek a' valódi örömet.“ Alig végzém utolsó szavamat, kalauzomnak homloka méltóságos komolyságba öltözik, barátságos karjai vállaimról leereszkednek, szemei pedig olly fenyített pillantattal vágnek felém, hogy reszkednem kelle. „Méltatlan halandó te! így riad felém, nemde érezted hát már a' földön az égi örömöket? nemde nevedet a' nemzet' bölcssei előtt dicsőségessé titted? nemde mindjájukat felülhalattad lelki merészségeddel? nemde utat törtél a' józan philosophiára? melly út tégedet az örök bölcsességhez vala

vezérlendő, és most, midőn a' Mindenható méltóvá tett, hogy üldözést szenvedhetsz az igazságért, hogy erényed erősödjék, elveid alapuljanak, lelked az igazság' tárába mélyebben behasson; most a' Mindenhatót megtámadod, gondviselését szitkokkal illeted, meglegedetlenségedet káromkodással tetézed, ember társaidat gunyolod.“ Hidd el Viviánim! olly élessek voltak ezen szavak, hogy még most is reszkedek tőlök, 's azért megrázkodva ébredtem fel álmomból, és a' felséges tünemény helyett, tömlőczömnek kormos falai ötlének szemeibe, melyekből tüstént záporként folytanak könnyeim; felemelém tehát az éjnek homályában szavaimat a' Mindenhatóhoz, és így imádkoztam: „Oh szerelmes Istenem! hát ez az itt sínlődő semmi merte a' Te céljaidat és intézeteidet káromolni? hát ez a' portetem, melybe Te isteni szikrát ihlelél, merett magának érdemeket tulajdonítani? midőn minden a' Te kegyességednek ajándéka, hát ez a' méltatlan, kit mint édes fiadat tápláltál, kinek már itt nyujtottál mennyei poharadból néhány boldogító cseppet, felejtkezett el kegyességedről és jóságodról? — oh vakítsd meg az ő szemeit, és soha ne engedd néki hallani a' barátság' édes szózatját, hadd korhadjon el sötét fogságában, türedelnessen fogom szenvedni sujtó ostorodat, háladatossan élem közlött igazságaidnak örömeit, fiui sohajtással várom e' portetemből szabadulásomat, 's végre ha méltónak fogsz találni, atyai kebledhez visszaadattatásomat.“

Ezen inádságban öntöttem ki édes Viviánim! egész lelkemet, és ime a' Mindenható bánkódó fiát el nem vetette szemei elől, hanem új jótéteményeivel tetézte, lám én itt Arcetriban szabadon élek, és ma is a' tavasz' virágai melly kellemetes illatot leheltek belém! és a' te édes barátságodban óh Viviánim! melly boldognak érzem magamat. — Ezeket mondván a' kedves tanítvány' ke-

zei után tapogatott, hogy azokat szívéhez szoríthassa; azonban ez kedves mesterének kezeit legforróbb csókokkal önté el, és mind a' tanítvány, mind a' mester örömkönnyekekbe merültek.

Körmendy Kamill.

8.

Válogatott darabok az ánglus Szemléből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

Homines ad Deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.

Cicero.

Az emberi természet vagy igen utálatosnak, vagy igen szépnek látszik, a' mint azt egyik vagy másik oldalról tekinti az ember. Ha az indulatoktól felingereltetett, vagy rossz szándékban járó embereket látunk, a' kik egymásnak nyakát szegik, vagy alattomos árulásokkal egymás után intselkednek; ha észre veszszük, miként az alávaló és közönséges czélok galázatos eszközök által előmozdítatnak; ha végre olyan emberekre akadunk, kik a' társaságban csak enek romlására vagynak; szégyenljük saját nemünket, 's a' mi valónkkal igen rosszul vagyunk megelégedve. De ha azt más részről teljes széldségben, jószívűségben és jótévőségben, a' közjóra néző nagy-

lelkü czélok között, könyörületességben az idegen baj eránt, és olyan hajlandóságban, hogy minden szükségén segéljen; alig lehet gondolni, hogy ezek az elébbi teremtményekkel egyneműek volnának. Az utolsó esetben ugy látszik, hogy egyik ember a' másiknak Istene; midőn a' legnemesebb tehetséget, a' jótévőséget gyakorolja, 's a' legnagyobb hízelkedés, melly valaha nemünk felől tétetett, ez: hogy ezen jó indulat emberségnek neveztetett.

Nem tehetünk egyebet, mint azt: hogy egy nevelkedő gyönyörüséget érzünk a' mi lelkeinkben, mikor valamelly nagylelkű cselekedetet látunk vagy hallunk; még akkor is, ha legkissebb részünk sincs abban. Erre alkalmasabb példát nem hozhatok elő, mint Pliniusnak egy levele által, mellyben egy barátját valakinek igen szépen ajánlja, 's nékem ugy tetszik, nagy gyönyörűség lenne, ha ezen irásnak foganatját tudhatnánk, jóllehet mind a' két fél, a' kit illetett, már sok száz esztendőig a' sírban nyugszik.

Maximushoz !

„A' mit én egygyel a' te barátid közzül gyönyörködve tennék, azt ítéletem szerint, most egyre nézve az enyimek közzül bizodalmasan kívánhatom. Arrianus Maturius, legnagyobb tekintetű ember a' maga tartományjában. Ha őt így nevezem, nem szólnok annak értékéről, ámbár ez is nevezetes, hanem igazszívűségéről, igazságszeretetéről, komolyságáról, és okosságáról. Az ő emlékeztetési a' foglaltosságokban, és ítéletei a' tudományokban nékem hasznosok. Hűsége, egyenesszívűsége és jó esze igen nagyok, ezenkívül engem szintén úgy szeret, mint ezt te tselekszed; mert jobbat nem tudok mondani, a' forró hajlandóságnak kifejezésére. Micsennebenne semmi kevélység; 's ámbár a' nemességnek legmagossabb léptsőjére mehetne is, mindáltal

„alacsonyabb állapotban tartja magát. Még is arra kö-
 „teleztem magamat, hogy néki szolgáljak 's őt
 „előmozdítam; és azért örömet találnék eszköz az
 „ő tisztességének nevelésére, a' nélkül, hogy remény-
 „lené vagy tudná; sőt ha azt el nem vállalná is. Rö-
 „videden, örömet akarnék az ő számára valamit, a'
 „mi tisztességére válnék, 's még se lenne néki nehéz-
 „ségére: 's kérlek téged, szerezd meg néki a' leg-
 „első ilyen hivatalt; a' melly által nem csak enge-
 „met, de őt magát is le fogod kötelezni. Mert ám-
 „bár azt nem keresi is, mindazáltal tudom, hogy a'
 „te kedvezésed eránt szintén olyan háladatos fog len-
 „ni, mintha ő maga kért volna tégedet.“ Élj sze-
 rencsésen!

O pudor! O pietas!

Mart.

Midőn a' minap azokat a' leveleket általnéztem,
 mellyeket levelezőimtől kaptam; azok között a' kö-
 vetkezőre is akadtam, melly olly szép módjával van
 írva, hogy abban igen kellett gyönyörködnöm, 's
 nem kételkedem, hogy az olvasóimnak is kedves lé-
 szen:

Szemlélő Úram!

„Mivel az Ur a' közönséges gyűlésekben nem
 „idegen: sokszor észre vehette azt a' félelmet, melly-
 „be azok esnek, kiknek a' magok ügyességét kente-
 „lenítetnek mások előtt mutatni. Ez egy neme a' dí-
 „szes félénkségnek, mellynek az igaz szívű emberek
 „bgtöbbsnyire ki vannak téve, 's már azért is meg-
 „életemel ez egynéhány jegyzést az úr' leveleiben.
 „Némielly vitéz férfin, ki a' táborban ellenségét meg-
 „szalsztotta, legnagyobb zavarodásban volt, ha ott-

„hon az ő barátinak serege előtt kellett néki szólni. Azt gondolná az ember, hogy bizonyos bájlás van elrejtve a' nép' nagy gyűlésének szemeiben, ha mind öszsze egy személyre erősen néznek. Én egy új színjátszót, valamelly szomorú játékban, attól úgy elfoglaltatva láttam; hogy alig tudott szólni, vagy magát mozgatni, 's úgy véltem, hogy három felvonással elébb megfogna halni, mint néki a' tör, vagy méregpohár adattatott. Nem lenne helytelen, ha az ilyen elsőben úgy állítatnék elől, mint lélek, vagy kép, míg neki bátorodnék az eleven személynek játszására.“

„Valamint ez a' hirtelen megijedés, mikor az ember egészen magán kívül van, olly bizodalatlanságra mutat, melly nem tetszik vissza; ugy egyszer, 's mind legnagyobb tiszteletet is jelent, mellyel halgatói eránt lehet az ember. A' néma beszédnek egy neme ez, melly jobban könyörög mások' jó akaratjáért, mint a' szavak tehetik; 's ugy találjuk, hogy azoknak nagylelkűsége a' természettől felindítatik, azoknak eltűrésére, a' kik illy nagy zavarodásban azért vagynak, hogy őket mulassák. Én a' minap egy ilyen példában nagyon gyönyörködtem, midőn egy fiatal énekesnét buzdítottak, a' kinek rendkívüli ijedése első fellépésekor őt olly kellemetessé tette, mint annak szép szava és jó előadása. A' csupa bátortalanság érdem nélkül esztelen, 's az érdem alázatosság nélkül szemtelen. De az érdem alázatossággal együtt bizonyosan számot tarthatnak a' jól fogadtatásra, 's közönségesen szintén annyi pártfogókra találnak, mint nézőkre.“ Vagyok 's a' t.

Lehetetlen, hogy az, a' ki az alázatosságnal vagy szemérmességnel igen alája van vetve, magát valamelly gyűlésben haszonnal mutassa, akár énekelni, akár beszélni kelljen is néki. Emlékezem, hogy midőn egygyel az én barátaim közzül, a' kimodás-

nak erejéről beszéltem, minket a' beszéd a' nyelvnek külömbféle eszközeire vezetett, mellyekkel a' szóllónak tökéletesen kellene bírni, mint a' nyelv, fogak, szájszélek, orr, szájpaddás, és a' gége. Erre mondá barátom: a' legjelesebbik és tulajdonképpen való eszközt elhagytad, ez pedig a' homlok.

De, ámbár a' szükségtelen szemérmesség a' nyelvet megköti, 's azt a' maga szolgálatjára alkalmatlanná teszi; mindazáltal annak illő mértéke a' Szóllónak olly igen szükséges, hogy az ékesen szóllás' tanítói ut tanítványaiknak, mint mesterségjeknek különös részét dicsérték. Cicero mondja, hogy ő neki az ollyan szónok nem tetszenék, a' ki az ő beszédjének kezdetén egy kevés zavarodásba jönni nem látszik, és megvallja, hogy ő maga se bocsátkozik soha is a' beszédbe félelem nélkül. E' valóban ollyan tisztelet, mellyel egy nagy gyűlésnek tartozunk, 's ritkán történik, hogy az eránt, a' ki beszél, a' halgatók' hajlandóságát fel ne indítaná. Levelezőm azt jegyezte meg, hogy a' legvitézebb férjliak is gyakorta illyen alkalmatossággal félénkeknek látszanak, mint ezt valóban megjegyezhetjük, hogy közönségesen semmiféle teremtmény se szemtelenebb, mint a' puha ember.

— Lingva melior; sed frigida bello
Dextera —

A' vakmerő nyelv és gyenge kar voltak Drancesnek tulajdonságai Virgiliusnál; mint Homerus, hogy a' félénk, 's egyszer'smind vakmerő embert leírja, az éles elmének ollyan nemével él, melly az ő írásai-ban igen ritkán találattik, 's azt mondja felőle: ollyan szemei vannak mint a' kutyának, 's ollyan szíve, mint a' szarvasnak.

Az illő és okos szemérmesség nem csak az ékes szóllást teszi kedvessé, hanem ékesít minden

nagy lelki tehetségeket, a' mellyekkel az ember bírhat. Minden erkölcsöket, a' mellyeket kísér, nagyobbakká tesz, mint a' képekben az árnyék, melly ezeket emeli 's a' színeket szebbekké teszi; ámbár nem fénylenek is úgy, mint a' nélkül ragyognának.

A' szemérmesség nem csak ékessége, hanem örje is az erkölcsnek. Egy neme az eleven és kényes érzésnek a' lélekben, melly ezt kinszeríti magát mindentől vissza vonni, a' mi veszéllyel jár. Ez olyan kiválasztott érzés, melly a' lelket mindentől megőrzi, a' mi csak veszedelmesnek látszik.

Én valahol a' régi Görög-ország' történeteiben olvastam, jöllehet most már sem az időre, sem a' helyre nem emlékezem a' hol történt, hogy az országban az aszszonyi személyek olly kimondhatatlan komorságtól foglaltattak el, hogy többen azok közzül magokat megölnék. Minekutánna a' tanács sokféle eszközöket próbált, ezen magagyilkosságnak megelőzésére, melly köztök olly gyakori volt; tehát parancsolatot adott, ha valamelly aszszony, akárki legyen is az, kezét magára tenné, annak teste mezítelenen az utszára vettessék, 's közönségesen a' városon hurczoltatnék. Ez a' parancsolat mindjárt meggátolta azt a' szokást, melly az előtt olly közönséges volt. Ezen példából láthatjuk az aszszonyi szemérmességnek erejét, melly még az eszelőségnek és kétségbeesésnek hatalmát is megtudta győzni. A' szégyentől való félelem többet tett azon időben, mint a' haláltól való.

Ha a' szemérmesség olly nagy befolyással bír a' mi cselekedeteinkre, és sok esetekben a' kegyességnek meggyőzhetetlen védelmül szolgál; mi ronthatja el inkább a' jó erkölcsöket, mint az a' szokás, melly az emberi nemzetnek meggondolatlan részén uralkodik, 's a' legnagyobb illendőséget magunkviseletélen megavultnak tartja; melly a' szemtelenséget mint jó

nevelést dicséri, 's az embert mindenkor egyenlő ábrázatban megtartja, nem mivel ártatlan, hanem mivel szemtelen?

Seneca a' szemérmességet oly nagy tartóztatásnak ítélte a' bűnöktől, hogy nekünk annak gyakorlását titkon adja eleibénk, 's minket arra int, hogy arra magunkat képzelt alkalmatosságokkal ösztönözzük, ha a' valóságosok hibáznak. Mert ilyen értelmű azon tanításának, hogy, midőn magunk, vagy legnagyobb magánosságban vagyunk, még is ezt gondoljuk: Cato áll mi előttünk, 's lát mindent, a' mit teszünk. Rövideden, ha a' szemérmességet a' világból számkivetjük; felét a' jó erkölcsöknek magával elviszi, mellyek a' világban találtnak.

Ezen elmélkedések után a' szemérmességről, a' a' mennyire az jó erkölcs, meg kell még jegyeznem, hogy van vétkes szemérmesség is, melly megérdemli azt, hogy nevetségessé tétessék; 's mellyet olyan személyek mutatnak, a' kik a' jól nevelt bátorság miatt magok felől legtöbbet állítanak. Ez történik, ha valaki szégyenl okosan cselekedni, 's inkább adna akármit, mintsem azon kötelességek gyakorlásán érnék, a' mellyekre nézve még is a' világra küldetett. Némelly szemtelen szabadon gondolkozó szégyenlené, ha őt komoly beszélgetésben találják, 's alig merné szemeit is felvetni, ha történetből egy istenfélő gondolatot adna elő. A' tisztesség a' magaviselésben, az erkölcsnek minden külső színe, és a' vétkeknek utálása eltávoztattatik a' szemérmesek ezen nemétől, mivel azt gondolják, hogy ezek által jó kedvek gátoltatik, 's magoknak kissebbséget szereznek. Ez a' léleknek olyan szegénysége, olyan utálatos kicsiny-lelkűség, oly illetlen 's alacsony állítja a' léleknek, hogy az ember azt gondolhatná, a' emberi lélek erre alkalmatlan volna, ha annak

sok példaira nem akadnánk a' közönséges társalkodásban.

Még egy másik neme is találhatik a' vétkes szemérmességnek, t. i. ha az ember azt ő személyjét, születését, sorsát, szegénységét, vagy más ezekhez hasonló szerencsétlen körülállásait szégyenli, melyeknek megelőzését nem választhatta, 's azokat megjobbítani nincs hatalmában. Ha valaki ezen említett körülállások miatt nevetségesnek látszik; még nevetségesebbé lesz, ha azt szégyenli. Inkább ezeknek kellene néki arra alkalmatosságot adni, hogy nemes lelket mutasson, 's ezen tökéletlenségeket, melyek hatalmában nincsenek, hasonló tökéletességekkel palástolja; vagy, hogy egy jeles Írónak szavaival éljek, Caesárt kellene neki követni, a' ki, mivel feje kopasz volt, ezt a' fogyatkozást borostyányokkal fedte be.

— Tanquam haec sint nostri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum mitescere discat.

Virgil.

Ezen darabban azt az ígéretemet akarom teljesíteni, mellyet a' minap tettem a' világnak, és ezt magam eránt, egy kis görög kézirat fordításának közlése által lekötelezni, mellyről az mondatik: hogy ez egy része azon lajstromnak, mellyet Apolló' templomában, a' Leukate hegyen tartottak. Ez egy rövid leírása a' szeretők' ugrásának, 's következő czímje van: Tudositás azon aszszony és férfiú személyekről, kik a' negyvenhatodik Olympiásban, a' pythiai Apolló' templomában fogadást tettek, és Leukate fokról, a' jóniai tengerbe ugrottak, hogy szerelmöktől megszabaduljanak.

Ez a' tudositás sok helyen igen rövid, a' hol csak neve van a' szeretőnek, a' ki ugrott, és m-

nak a' személynek, a' ki arra alkalmatosságot adott; egyéberánt pedig rövideden megjelentetik, ha az ugrás által meggyógyult e vagy elveszett, vagy megcsonkítatott. Általjában, olly sok emberek' neveit közli, a' kik meghaltak, hogy az egy halottas lajstromhoz hasonlítana, ha azt egész valóságában ide tenném. Azért csak kivonását közlöm annak, és egyedül ollyan helyeket tettem által, mellyek valami rendkívül valót mutatnak, vagy magában a' dologban, vagy a' meggyógyulásban, vagy annak a' személynek sorsában, a' ki abban megneveztetik. Ezen rövid bévezetés után olvassák a' mi következik:

Battus, a' Sicziliai Menalkás' fia, a' Bombyca énekesné miatt ugrott: meg is szabadult indulatjától, de elvesztette jobb kezét és lábát, mellyek az esésben kitörtek.

Melissa, a' ki Daphnisba szeretett, igen megcsonkítatott; de még is életben maradt.

Cynisca, Aeschines' felesége, a' ki Lycusba, valamint férje Eurillába szeretett, a' miért ezen két házások több esztendőig igen rosszul éltek egymással, mind a' két részről ugrottak: mind a' ketten meg is maradtak, 's attól fogva mindenkor igen jól megegyeztek.

Larissa, egy Thessaliai szűz, a' kit Plexippus, minekutánna három esztendeig szeretett, ott hagyta, a' halom' tetején egy ideig állott; 's midőn egy gyűrűt, karkötőt, és egy kis képet, más ajándékokkal együtt, mellyeket Plexippustól kapott, a' földhöz vágott, a' tengerbe rohant, 's még életben megtartott. Minekelőtte Larissa leugrott, fogadást tett, hogy Apolló templomának egy ezüst Cupidót ajándékozz.

Symnetha, a' Myndiai Daphnisba szeretvén, az esésben meghalt.

Charixus, Sapphónak bátyja, Rhodopébe, egy rossz személybe szeretett; 's minekutánna mindenét reá költötte, hugától megintetett, hogy szerelmének kezdetén ugorják; de elébb nem engedett néki, míg az utolsó talentumára nem jutott; midőn Rhodope elhagyta, és amaz magát az ugrásra elszánta, a' mellyben elveszett.

Aridaeus, egy igen szép ifju Epirusból, Praxinoeba, Thespis' feleségébe szeretvén, kár nélkül ugrott le, kivévén, hogy két első fogát kiütötte, és az orrát egy kevéssé megsértette.

Clevra, egy Efesusbeli özvegy, a' kit férjének halála miatt nem lehetett megvigasztalni, elszánta magát az ugrásra, hogy annak emlékezetétől megmenekedjék. De midőn a' fokra ért, ott találta Dimmachust Miletusból, 's minekutánna vele egy kevés ideig beszélgetett, mást gondolt, és hozzá ment Apolló' templomában. Özvegyi ruháit a' templom nyugoti felén még felfüggesztve láthatni.

Olphis, egy halász, minekutánna elébb való nap Thistylistől arczulcsapást kapott volna, 's magában feltette, hogy hozzá semmi köze se lesz, leugrott és életben maradt.

Atalanta, egy öreg szűz, a' kinek kegyetlensége az előtt sok esztendőkkal, két vagy három kétségbe eső szeretőket ezen ugrásra kinszerítette, 's a' ki most ötvenötödik esztendejében, egy Spártai Kapitányba szeretett, az esésben nyakát szegte.

Hipparchus, a' ki tulajdon feleségét igen szeretete, ki is Bathyllusba szeretett, leugrott és az esésben meghalt; 's azután annak felesége szeretőjéhez ment férjhez.

Tettix, egy Táncz-mester Olympiába, egy atenebéli aszszonyságba szeretett, nagy serénységgel ugrott le a' köszikláról, és megcsonkult.

Diagoras az uzsorás, szakácsnéjába szeretett. Egynehányszor lenézett a' kőszikláról a' tengerbe; de mivel bátorsága elhagyott, hazafelé indult, és azt még azon estve elvette.

Cynaedus, először saját kezével felírta nevét a' Pythiai lajstromba, 's midőn annak a' személynek nevét akarták tudni, a' kinek kedvéért ugrott volna, szégyenlette azt megmondani; 's ezért azt félre tévén, az ugrást néki nem engedték meg.

Ennica, egy szűz Páphosból, tizenkilencz esztendő, Eurybatesbe szeretett, az esésben megsértetett, de ismét helyre állott. E' már második ugrása volt.

Hesperus, egy ifju Tarentből, a' ki urának leányába szeretett, elbukott, mivel a' hajósok nem mentek jókor segítségére.

Sappho a' Lesbusi, Phaonba szeretvén, Apolló templomába jött, hófehérségű öltözetben, mint egy menyaszszony felékesítve. Fején myrthus koszorút viselt, 's kezében tartotta azt a' muzsikai szerszámot, mellyet maga talált fel. Minekutánna egy éneket énekelt Apollóhoz, koszoruját az oltárnak egyik felére, muzsikai szerszámát pedig a' másik felére függesztette. Erre feltúrte ruháját, mint a' Spártai szűzek tesznek, 's több mint ezer nézők' jelenlétében, a' kik őt féltették, és elfutására nézve fogadást tettek, egyenesen a' foknak legmagassabb tetete felé ment, a' honnan, egy rövid versnek ismétélése után, a' maga munkájából; de a' mellyet mi nem hallhattunk, olly nagy bátorsággal lerohant, mellyet még senkin se lehetett észre venni, a' ki magát ezen veszedelmes ugrásra adta. Sokan, a' kik jelen voltak, úgy adták elől a' dolgot, hogy ők látták Sapphót a' tengerbe esni, de a' mellyből már nem lehetett kihúzni; e' mellett vannak mások, a' kik erősítik, hogy soha sem értt a' tengerbe, hanem az esés közben hattyuvá változtatott, 's ilyen állapotban látták a'

felhőkben lebegni. Ha nem a' ruháinak fejérsége és repülése csalta é meg azokat, a' kik utánna néztek, vagy valóban ezen muzsikai és bús madárrá változott légyen, ez a' Lésbusiak között még kétséges.

Alcaeus, a' híres lantos költő, a' ki egy ideig Sapphót igen szerette, még azon estve Lenkate domb-ra érkezett, hogy a' vett tudositás miatt lengerjék. De midőn hallotta, hogy Sappho őt már megelőzte, és annak teste sohol se találtathatott; nagylelkűséggel gyászolta hálálát, 's azt mondják: hogy az ő száz huszonötödik Odáját ezen alkalmatossággal írta.

Ebben az Olympiásban 250-en ugrottak:

Férfiak	124
Aszszony-személyek	126
Meggyógyultak	120
Férfiak	51
Aszszonyok	69

Visu carentem magna pars veri latet.

Senec. in Oed.

Igen okosan cselekszünk, ha hiszszük, hogy egy része azon gyönyörűségnek, mellyben a' boldogok részesülnek a' jövőendő életben, az isteni bölcsességnek hosszas vizsgálásából, a' világnak igazgatásában, és a' gondviselés' titkos és bámulásra méltó útainak feltalálásában, az idők' kezdetétől fogva egész végéig, származni fog. Semmi se látszik az emberi természethez illőbb gyönyörűségnek lenni mint ez: ha meggondoljuk, hogy az ujság kívánás egyik legerősebb és legtartóssabb azon kívánságok között, mellyek mi belénk oltattak, és hogy a' csudálkozás egyik legkedvesebb indulatunk. Melly hosszasan tartó gyönyörűségekben fognak ezen két tulajdonságok részesülni, egy olly nagy és külömbféle néző-helyen,

melly minékünk, a' magossabb lelkek' társaságában megnyittatik, a' kik talán mi velünk egy ilyen gyönyörködtető látásnál egyesülendenek.

Ellenben nem lehetetlen, hogy azok büntetésének egy része, kik a' boldogságból kirekesztettek, abban állhat, hogy tőlök ez az elsőség nem csak megtagadtatott, hanem az ő kívánságaik is nevelkednek, a' nélkül, hogy ezeknek eleget tehetnének. Talán ezeknél a' haszontalan igyekezet az esméret után boldogtalanságjokat még nevelni fogja, és őket a' tévelygések', setéség', zavarodás' és bizonytalanságnak labirintusába fogja dönteni, a' magok szerencsétlen állapotját kivévén. Milton a' megesett angyalokat így irta le, a' kik midőn az ő kínjokból valamenyire enyhülnek, egymással beszélgetnek, és az ő időtöltéseik közben is új nyughatatlanságot támasztanak. Nem tudta az elkárhozott lelkek' mulatságait, az ijedés 's búsulás nélkül, mellyet olly elmésen bele kevertt, tulajdonképpen leírni.

Jelenvaló állapotunkban, melly közép állapot, a' mi lelkeink igazsággal és hamissággal jegyeztetnek meg; 's a' mint tehetségeink határok közé szorítattak, szándékaink tökéletlenek, ugy lehetetlen, hogy ujság kívánásunk néemellykor el nem igazítatnék. Az emberek' foglalatossága ez életben, inkább munka, mint tudás; 's azért, az ő körülállásaik szerint, az esméretnek mértéke adatott nékiek.

Innen származik, hogy a' vizsgálódónak okossága sok ideig olly sok nehézségekre akadt, ha arról számot akart adni, hogy a' jó és rossz ezen a' világon a' kegyesek és bűnösök között minden különbség nélkül van kiosztva. Innen származnak mind azon keserves panaszok, a' sok szomorú esetekről, mellyek a' bölcseken és igazakon végbe mennek; és ama' csudálatos szerencséről, melly sokszor a' vétkesnek és bolondnak megjutalmazása. Innen van, hogy

némellykor az ész egészen meg van zavarodva, 's nem tudja mit kelljen néki mondani egy ilyen titkos kiosztás felől.

Plátó gyűlöli némelly meséit a' Költőknek, a' kik az Isteneket úgy nézték, mint az igazságtalanságok' szerzőit, és ezt teszi fenéktörvénné: hogy mind az, valami a' kegyes emberen történhetik, légyen az szegénység, nyavalya, vagy más valami abból, a' mi gonosznak látszhatik, ő néki vagy élteben vagy holttában javára fog szolgálni. Olvasóim könnyen észre fogják venni, melly kedves ez a' tanítás, mint a' mellyet még egy nagyobb Szerzőnél előhozva találunk. Seneca szorgalommal írt egy értekezést ezen dologról, a' mellyben iparkodik mint Stoicus megmutatni, hogy a' viszontagság magában nem valami gonosz, és e' mellett Demetrionak egy jeles mondatát említi; hogy t. i. semmi se lenne szerencsétlenebb, mint egy olyan ember, a' ki a' szenvedés felől semmit se tudott. A' boldogságot hasonlítja egy igen gyenge anyának engedékenységehez gyermeke eránt, melly annak veszedelmét gyakorta előmozdítja; az Istenségnek jóságát pedig hasonlítja egy bölcs atyának szeretetéhez, ki az ő fiait munka, megtagadások, és nehézségek által gyakorolja, hogy erejük legyen és vitézségöket jobban megmutassák. Ezen alkalmatossággal általmegy a' bölcs arra a' jeles és dicsért gondolatra, hogy egy történet sincs e' földön a' Teremtőnek nézésére, a' ki az ő munkáira vigyáz, méltóbb; minthogy ha egy erős férfiú, a' tőle reá mért szenvedést meggyőzi. Hozzá teszi, hogy magának Jupiternek is gyönyörködni kell abban, ha az égből lenézvéu Catót, hazájának omladékai között, egyenes-szívűségét megtartani látná.

Ez a' gondolat még okosabbnak fog nekünk látszani, ha az emberi életet úgy tekintjük, mint próbaidőt, és a' viszontagságot mint érdem-helyet ab-

ban, melly sokszor a' legjobbaknak és választottaknak mutattatik ki.

De a' mit én itt leginkább méltónak itélek a' meggondolásra, ez: hogy mi most nem vagyunk alkalmatosak a' gondviselés végzéseinek megvizsgálására; vagy a' sz. írásnak szép kifejezése szerint: mi csak rész szerént látjuk és homályosan, mintegy tükör által. Meg kell fontolnunk, hogy a' gondviselés az ő rendelkezésében az időnek és dolgoknak egybekötetésére egyszerre néz, ugyhogy mi azon szép összefüggéseket, mellyek a' mellékes esetek között, mellyek az időhöz képest meszsze vagynak egymástól, nem találhatjuk fel; és hogy a' mi okoskodásaink, midőn a' lánczból olly sok szemeket elvesztünk, félbeszakasztottak és tökéletlenek. Az ollyan részek az erkölcsi világban tehát, mellyeken magokban semmi szépség nincs, lehet még is szépségjek más részekre nézve, a' mellyek mi előttünk ugyan elrejtettek; de annak szemei előtt nyitva állanak, a' ki az elmúltat, jelenvalót és jövőndőt egy tekintettel egyszerre látja; és azon történetek, mellyeknek megengedése most az ő jóságát vádolni látszik, mind jóságát mind bölcsességét magasztalhatják a' világ' végén. És ez elég a' mi képzelődésünk' megzabolozására; mivel hijába iparkodunk, a' mi elménknek mértéke szerint ollyan dolgokat megmérni, mellyek felől nem tudjuk, mi volt azok előtt, mi következik utóbb, 's a' mellyeknek se kezdetét se végét nem esmérjük.

Én ezen mély gondolatokban elfáradt olvasóimat valamennyire megakarom enyhíteni, 's nékiek Mó'ses felől egy régi 'sidó regét fogok elbeszélni; melly ugy látszik, hogy a' hasonlításnak egy neme, a' melly azt megvilágosítja, a' mit éppen most mondtam. Ez a' nagy Próféta, a' mint mondatik, egy szózat által az égből egy hegynek a' tetejére hivat-

tatott, a' hol néki, beszélgetés közben a' legfőbb Valóval megengedtetett, hogy annak némelly kérdéseket tehessen eleibe a' világ' igazgatása felől. Ezen isteni beszélgetésnek közepette, parancsoltatik néki, hogy nézzen le a' síkra. Alatt a' hegy' tövében egy tiszta forrás jött fel, a' hol egy katona a' lováról leszállott, hogy egyet igyék. Alig ment el, mindjárt jött egy kis férfi-gyermek azon helyre és egy erszény aranyat talált, melyet a' katona elvesztett; felvévén azt elment vele. Hamar ezután jött egy elgyengült öreg, a' kit az idő és dolog egészen elfárasztott, 's minekutánna szomjúságát eloltotta, leült a' forrásnál, hogy ott valami keveset nyugodjék. A' katona, ki az ő erszényjét nem találta, visszatérvén azt keresni akarta. Kérte az öregtől, a' ki erősítette, hogy azt nem látta és az eget hívta bizonyságául ártatlanságának. De a' katona nem adott hitelt erősítéseinnek, 's megölte őt. Mó'ses az ijedés 's csudálkozás miatt arczra borula, midőn az isteni szózat' panaszeit megelőzte: „ne ijedj meg Mó'ses, és ne kérd: „miért engedte meg az egész földnek bírāja ezen dolgokat? A' gyermek alkalmatosság arra, hogy az „öregnek vére kiontatott; de tudd meg, hogy az „öreg, a' kit te láttál, a' gyermeknek atyát megölte.

Nequicquam populo bibulas donaveris aures

Respue quod non es — — — —

Persius Sat. 4.

A' léleknek minden betegségei között nincs egy is, melly olly ragadós és veszedelmes volna, mint a' hízelkedéshez való szeretet. Mert valamint a' betegségnek sokkal nagyobb ereje lehet egy ollyan testen, mellynek nedvességei már alkalmatosok a' rossz

béfolyásra : úgy a' léleknek ezen nyavalyájánál , melly mindenkor hajlandó a' méregnek bevételeire , nem lehet külömben , minthogy az okos cselekedeteknek minden rendje dugába dül.

Elsőben mi magunknak hízelkedünk , és azután mások hízelkedésének is menni kell mi körülünk. A' magaszeretet felébresztetik mi bennünk , egy indulat , melly mindenkor hajlandó pártot ütni a' mi józan ítélő tehetségünk ellen és ellenségeinkhez általmenni. Innen van tehát , hogy a' jótétemények' vesztegetése mindenféle nyalogatókra , a' magunkszeretetétől , mint igazságosság úgy adatik elő , mellyet az eránt mutatunk , a' ki minket magunkkal öszvekapcsol. Ha magunkat ilyen hízelkedések és csábítások által elhagyjuk foglalni , örömmel megjutalmazzuk a' mesterséges fogásokat , mellyek eszünket veszítik , és elménknek 's hajlandóságainknak gyengeségén győzedelmeskednek.

Azonban , vajha minden emberek általlátnák , melly alávaló és rossz kűtföből származik ezen indulat : nincs a' felől kétség , hogy azon személyek , a' kik annak hízelkedni akarnának , akkor szintén olly megvetésre méltóknak tetszenének , a' melly szerencsések most az ő feltételökben. Származik egy bizonyos tulajdonság után való kívánságból , a' mellyel mi nem birunk , vagy azon hajlandóságból , melly szerint azok akarunk lenni , a' kik nem vagyunk. Ezek az okok , a' mellyekre nézve magunkat valakinek általengedjük , a' ki nekünk mások karaktereit és tulajdonságait adja ; mellyek minékünk még is talán szintén olly rosszszul állanak , 's a' mi birásunkra éppen olly alkalmatlanok , mint azoknak ruhái lennének. Sokkal jobb és ditséretesebb igyekezet volna , hogy inkább mi magunkat jobbitanánk meg , és a' rossz követés helyett , inkább egy jó originál lennénk , mint az , hogy tulajdon velünk született ter-

mészetünket másokkal el akarjuk cserélni; mert csakugyan nincs egy elme és természet is olly goromba és zabolátlan, hogy annak, a' maga tulajdon nemében, bizonyos és kellemetes hasznát, a' társalkodásban, vagy az élet' foglalatosságáiban ne lehetne venni. Egy vad magaviseletű személy, a' kinek a' társalkodás udvariságaira nincs kedve, még is fog azon kellemetesség által tetszeni, melyet a' természet minden egynek ad az ő cselekedetei között. Így a' víg és eleven ember soha se lesz csudálók nélkül; sőt a' mély gondolatú és bús elméjű is fog némellykor tetszeni.

Ha valaki az ő veszedelmére még nem bír elég hijábavalósággal: a' hízkelkedő felébreszti ezt a' szunyadó gyengéséget, és annyi érdemeket sugall békéi, a' mennyi szükséges, hogy bolondá legyen. Valamint tehát a' hízkelkedés legalacsonyabb cselekedet, melyet valaki végbe vihet; szintén ugy az illő dicsérés' mestersége, igen jó dolog. Mert dicséretes helyesen dicsérni; a' mint a' poéták ugyan akkor osztogatják a' halhatatlanságot, mikor ők magok azt jutalmul veszik. Mind a' ketten gyönyörködnek: az egyik, hogy érdemeinek jutalmát veszi; a' másik, mivel megmutatja, hogy ő alkalmas azt megesmérni. Az az ember azomban, ebben a' mesterségben mindennek felett szerencsés; a' ki, mint az ügyes képiő, az orczának színeit és vonásait ugyan megtartja, mindazáltal az ő festését a' legkellemetesebb hasonlatosságra viszi, melyre az csak alkalmas.

Én azt hiszem, az ember nehezen képzelhet magának bájjóbb gyönyörüséget, mint az, mely olyan dicséretből származik, melyhez a' hízkelkedés teljességgel nem férhet. Illyenben részesült Germanicus, midőn ő, a' mint Tacitus beszéli, egy tartandó ütközet előtt való éjszaka kívánuván megtudni

csalhatatlan jelből hadiseregének tiszteletét maga eránt, megleste némely katonák' beszélgetését, 's az ő dicsősségének éléséhez jutott; mivel azok tette-
tés nélkül való egyenességgel, az ő nemes és felsé-
ges ábrázatját, szelidségét, vitézségét, magaviseletét
és szerencsáját a' hadban magasztalták. Hogyan kell
egy ilyen ember szívének, ilyen körülállásokban
az örömtől emelkedni? Melly ösztönnek kellett en-
nek lenni reá nézve, hogy azon ösvényen tovább
menjen, melly néki már olly tiszta bizonyosságát adta
a' legnagyobb örömnek, mellyben csak egy halandó
részesülhet!

Némelykor az is történik, hogy még az ellen-
ségek és irigyek is, mikor éppen nem gondolják, a'
tiszteletnek legigazabb jeleit adják. E' még nagyobb
gyönyörűséget szerez, mivel ez a' dicséret az érde-
mektől indítván, távol van a' kedvezés 's hízelke-
dés' minden gyanujától. Így jár az N. Ő elmés,
tanult és jeles; de irigy, magát igen szereti és örö-
mest rágalmaz. N. a' társaság' jó kedvén elhalavá-
nyodik, ha ő nem adott arra alkalmatosságot. Ő fél-
tő és kedvetlen lesz, mihelyt megszűnik az a' sze-
mély lenni, a' kit csudálnak, 's mások' dicséreteit
ugy nézi, mint az ő érdemeinek kissebbedését, 's
mint törekedést azon magasság ellen, mellyben ő ál-
lani akar. De éppen ez által oszt ollyan dicsérete-
ket, mellyek a' hízelkedésről nem gyanúsok. Az ő
kedvetlensége és elkeseredései annyi bizonyos és két-
ségtelen tanúk, hogy más érdemli meg azon tisztes-
séget, mellyre N. törekszik, 's boszszúsággal kell né-
ki látni, hogy azt mégsem érheti el.

A' jó hír helyesen hasonlítja a' drága bal'sam-
hoz, 's ha mi illendőképpen dicsértetünk, legkelle-
metesebb illat: de, ha az valamely nem erős és
szerencsésen elrendelt agyvelőtől nagyon erősen bé-
vételik; az igen erős bal'sam' módjára, az érzékeny-

ségekre béhat, 's még az inaknak is ártalmas, melyeket annak erősíteni kellene. A' nemes lélek inkább érzi mint mások a' dicséretet és gyalázatot, és a' tisztesség kívánó elme a' becsületnek és helybenhagyásnak, bizonyos mértéke által szintén úgy megerősítetik, mint azt a' megvetés 's kicsúfolás leveri. Mindazáltal csak olyan személyek illetődnek meg ezen két esetek által, a' kik a' köznép felett felemelkedtek.

Bella, horrida bella!

Virgil.

Sokszor töltöttem azzal az időt, hogy a' versengésnek külömbféle neveit fontoltam meg, melyek a' világba béhozattak.

Az első emberek, mint most is tesz a' köznép, a' vad Logikának egy neme szerint vetekedtek, melly a' mesterség' törvényei által nincs megjobbitva.

Sokrates, a' vetekedés' kérdező módját hozta be. Ellenfelétől mindent kikérdezett, míg őt tulajdon szája által meggyőzte, hogy véleményjei hamisak volnának. A' versengésnek ez a' neme az ellenséget megszorítja, minden rejtek helyeket elzár, a' hol elfuthatna, és arra kinszeríti, hogy magát megadja.

Aristoteles, megváltoztatta a' megtámadásnak ezt a' nemét, és igen sok apró fegyvereket talált, melyeket okoskodásoknak nevezünk, olly móddal: hogy valamint Sokrates szerint mindent helyben hágy az ember, a' mit az ellenfél mond; Aristoteles szerint pedig mindent tagad, akármit akarjon is mondani. Sokrates győz hadi fortéllyal, Aristoteles erővel; az egyik a' helyet alájaásás által veszi be, a' másik karddal foglalja azt el.

A' fő iskolák Európában sok esztendőök olta csupa okoskodásokkal disputáltak; ugyhogy mi sok századok' tudományjait ellenmondásokban és feleletben előadva, 's a' mi időnknek minden józan eszét a' végtelen distinctiók' sokasága által elszakasztva szemléljük.

Midőn a' mi fő iskoláink észrevették, hogy a' versengésnek illy móddal soha se lenne vége; a' bizonyításoknak egy másik nemét találták fel, melyet nem lehet az aristotelesi figurák alá húzni. Argumentum basilinumnak, (mások bacilinum vagy baculinumnak írják) nevezték. Ha ellenfelöket meggyőzni nem tudták; botokkal leverték azt a' földre. Ezen makacs czivakodásokban szokás volt, legelsőben okoskodásokkal előjönni, 's azután botokra kelni; midőn vagy egy vagy más módon ellenkezőiket meggyőzhették. Oxfordban vagyon egy keskeny általjárás, mellyben a' pártok egymást megtámadni szokták, 's a' miről még most is megtartotta a' logikai utszának nevét. Hallottam egy öreg orvost igen büszkén beszélni: hogy ő fiatal korában gyakorta vezetett egy csapat ifju Scotistát, 's egy sereg Smiglesianust fele utzáig elbotozott, míg az illető garnisonokba nem futottak.

Ez a' gondolkozás, ugy vélem, Erasmus' idejében igen nagyon ment. Mivel ez az Író a' felől tudósít minket, hogy a' görög tudományság' visszaállítása után, az europai universitások többnyire görögökre és trójaiakra voltak felosztva. Az utolsók a' görög-nyelv eránt megkérdelhetetlen gyűlöléssel voltak, annyira, hogyha valakire akadtak, a' ki azt értette, minden esetre ugy bántak vele mint ellenséggel. Erasmus maga is olly szerencsétlen volt, hogy egy bizonyos trójai félnek a' kezei közzé esett, melly néki sok taszításokat adott, hogy annak ellenségeskedéseit hólta napjáig nem feledhette el.

Van még a' bizonyításnak egy neme, melly az említetthez közel jár, és a' melly egész társaságoktól 's országoktól gyakoroltatik: ha t. i. mind a' két részről százezer disputánsokat állítanak, és egymást kardvágásokkal meggyőzik. Egy bizonyos nagy Monarcha, olly kevély volt a' versengés mesterségének ezen erejében, hogy az ő nagy ágyuira ezt iratta: *Ratio ultima regum*, a' Királyok' logikája. De hála légyen az Istennek! hogy most az ő tulajdon fegyverei által olly jelesen megcsalattatott. Ha egy ilyen bölcsel van az embernek dolga, meg kellene emlékezni annak a' férfiúnak mondásául, a' ki egyikkel a' római Császárok közzül valami dolog eránt versengésbe keveredett. Midőn néki barátja mondotta, hogy ő csudálná, hogyan hagyhatta el állítását; ám-bár az igazság az ő részén lett volna, azt válaszolta: soha se szégyenlem, ha egy ollyan embertől megczáfoltatom, a' ki ötven legióknak parancsolhat.

Még csak egy nemét akarom előhozni a' versengésnek, mellyet fejczivakodásnak lehetne nevezni; 's még egyet, melly szintén ollyan hatalmas; midőn a' fogadások szolgálnak bizonyítások gyanánt.

De a' legnevezetesebb neme valamelly dolog elintézésének az, mellyet kinzó versengésnek mondhatnánk. Ezzel éltek a' szegény reformátusoknál Franciaországban, és a' melly Angliában is Mária Királyné' uralkodása alatt olly közönséges volt, hogy egy bizonyos Író, a' kit Bayle ur felhoz, azt mondotta: a' fa a' nagy veszteségek miatt Smietfieldben, drágább lett. Ezen versengők az ő ellenkezőiket ollyan okoskodással győzik meg, melly közönségesen farakásnak neveztetik. A' kiuzás is egy neme az okoskodásoknak, mellyel jó foganattal éltek, és az által sok embereket megtérítettek. Az előtt kivették az emberek' fejéből a' kétségeket, 's az igazságra vezették őket az észnek erejével; meggyőzték az előítéle-

tet, tisztesség, értelem, és világosítás által azoknál, a' kiknek igazsága volt; de a' meggyőzésnek ez a' módja igen lassan munkálódott. Azt találták, hogy a' kínzásokkal világosítóbb volt, mint az ész. Minden kétséget úgy néztek mint olyan makatságot, a' melyet nem lehetett másként elhajtani, mint bizonyos eszközök által, melyek a' végre készítettek. Rövideden a' vesszőket, kínzásokat, akasztófákat, gályákat, tömlöczöket, farakásokat és tüzet úgy lehet tartani, mint a' régi pogány Logikának kiterjesztését.

Van még a' vetekedésnek egy neme, a' melly ritkán hibáz, ámbár annak, melyet itt említettem, egészen ellenébe tétetett: értem azt, midőn valakit kész pénzel meggyőznek, vagy a' mint közönségesen nevezik, egy vélekedésre megvesztegetik. Ezen eszköz gyakorta foganatosnak találtatott, mikor már a' többiek mind nem akartak használni. A' ki a' pénzből vett bizonyításokkal jól el van készülve, hamarabb reá fogja beszélni ellenkezőjét, mint az; a' ki okoskodásait az eszből és bölcselkedésből veszi. Az arany csudával teljes felvilágosítása az elmének; egy szempillantásban eloszlat minden kétségeket, alkalmaztatja magát a' legcsekélyebb tehetségekhez is, lecsendesíti a' nagy száju és kiabáló embereket, megindítja a' megkérdelhetetlent és legnyakassabbat. A' Macedóniai Fülöp a' versengésnek ezen nemében meggyőzhetetlen volt. Megczáfolta azzal az egész athenebéli bölcsességet, megzavarta azoknak igazgatóit, némákká tette szónokait, 's végre őket minden szabadságaikból kidisputálta.

Baranyay Ferenc.

9.

Hogyan tehetni szert jó vénségre?

(Mellékdarab azon példázathoz, mely a' Minervában 1827.
I. K. 1046 l. találhatik.)

Három megaggott atyák együtt innepelték Arany-menyegzőjük napját; mely alkalommal gyermekeiknek kibeszélték, hogyan értek olly magas kort. Az egyik közülök, — tanító és papi személy, — így szólt: „mi-kor taníttani házamtól kiindultam, soha sem búsultam „az előttem álló utnak hosszsúságán; az ifjak' fejük fö-lött soha sem lépdelttem el önbizottan; kezeimet áldás-ra soha sem emeltem fel a' nélkül, hogy valósággal ál-dást mondtam és Istenemet dicsértem volna: azért let-tem ilyen vénné.“ A' másik, — egy kalmár, — eze-keft monda: „Soha nem gyarapultam felebarátom' kára-val; az ő átká soha sem szált velem ágyba, és örö-mest adtam a' szűkölködőknek is értékemből: azért „ajándékozott meg az Isten ennyi számos esztendőkkel.“ — A' harmadik, — egy nép-bíró, — illy vallomást tön: „ajándékot nem vettem soha, makacsul soha sem „jártam a' magam fején, a' legnehezebb ügyben önma-gamat igyekeztem meggyőzni először is: azért áldott „meg Isten vénségemmel.“

Akkor előjárulának fiaik és unokáik; kezeiket ös-vecsókolgatók, és megkoszorúzák az öregeket virágok-kal. Az atyák viszont megáldák őket és mondának: „a' millyen ifijuságtok, ollyan legyen vénségtek is; le-gyenek néktek magzataitok az, a' mi most nékünk ti „vagytok, az az: viruló rózsás korona ősz hajainkon.“

Szép korona az öregség; de csak a' mértékletesség, igazság és bölcsesség' útján található. Példab. 16, 31.

A' J ó t é v ő n é.

Egy fejedelem-aszszony a' Rajna vidékein, udvari dámaitól kísértetve sétálni ment a' mezőre; mert a' zöld fák, az élő víz, és a' kék ég, neki sokkal jobban tetszettek ugy, a' hogyan azokat a' jó Isten csinálta, mint a' hogyan a' játékszínen előjönnek. Az ut mellett egy szegény, búbanattól és nyomoruságtól megedzett aszszony ült, ölében egy csöcsemőt tartván. A' fejedelem-aszszony sajnálkodva megállapodott és így szólt hozzá: „Kegyed' gyermeke alkalmasint beteg!“ „Óh! — ugy-mond erre az aszszony, — a' szegény féreg már annyira van, hogy majdnem elhal. Emlőimben a' táplálék kiszáradt; mert két egész napja, mióta szájamban nem volt egyéb mint egy darabka száraz kenyér.“ A' fejedelem-aszszony' intésére egyik udvar-dáma egy darab pénzt vona elő erszényjéből, és adá a' szerencsétlen anyának; ez pedig sírva fakadt és ezt mondta: „bárcsak hamar tejjé válnék!“ E' szók a' fejedelem-aszszonynak szívét hasították. Neki is volt odahaza egy csöcsemője, kit maga szoptatott. Azonnal leült a' szegény aszszony mellé, öléből kivette a' gyermeket és tulajdon melyjére tette. — Be szerettem volna látni e' pillantatban azt a' szegéuy anyát, és ama' nemesszívű fejedelem-aszszonyt; de még — ha effélét látni lehetséges volna, — azt az angyalt is, melly ekkor mellette állott, és nevét felírta könyvébe. —

Edvi Illés Pál.

10.

A' megsebesített Lucretzia.

Bús volt az aszszonyok' dísze, Lucretzia, —
 Utálta a' napfényt, 's életét, — miolta
 Szüzességét Sextus, a' királynak fija
 Kegyetlenül elrabolta.

Undorodva nézett lehidalt ágyának
 Már megfertőztetett buja párnáira. —
 Marokkal tépé ki fűrtjeit hajának,
 'S lármás zokogással síra.

Marczangoló bánat pesgett megvérezett
 Szívében, — enyh helyét schol nem lelhetette, —
 Magát maga előtt — ha rá emlékezett,
 Halálíg elszégyenlette.

Örömet bűjt volna el a' meghasadott
 Földgyomrába, — 's kedves lett volna Leukás'
 Szirtjáról, (alatta ha Lethe áradott
 Volna) néki a' lebukás.

És fel is tette, hogy küldött leveléből
 Férjével fátumát mihelyt megérteti;
 'S mihelyt az haza jön: megpiszkolt testéből
 Tiszta lelkét számkiveti.

Nem kívánt ő élni többé, — nyughatatlan
 Epedéssel várta óh azt az átkozott
 Órát, mellyben végrehajtja irgalmatlan
 Célját; a' mit határozott.

Minden egy egy óra olympiásoknak
Tetszett néki, — 's létét megunta lelkének;
Rövid perczei is a' pillantásoknak
Őn szárnyakon repülének.

Ekképpen harczola keserves sorsával,
'S férje' nevét sítta rítta számtalan a'
Nyomorúlt, — míg végre az, negyed magával
Egyszer hozzá bétoppana.

Hát kincsem! — így köszönt bé a' jó, a' nemem
Férj, — mért hivál haza Ardea ostroma
Alól? — bajod tán nincs valami tetemes?
'S ajakára csókot nyoma.

De ah most koránt se olly kedvel fogadá
Férjét a' példátlan hűséggel szerető
Menyecske, mint másszor, — csókját vissza ada
Most is ám! — de nem nevet Ő!

Magát elfelejtve pongyolán, ágyának
Szélén ül, — nem szökdös mostan örömébe
Lépésit helyébe várja jó urának, —
Nem fut csókokkal elébe.

Könnyei sűrűen buzogtak ki néki,
'S melljét dühös kézzel óh agyon meg agyon
Tépvén, — Collatine! nézdd! — ezt zöpöge ki:
Lucretziád oda vagyon!

Itt szava elállott, — de majd akadozott
Itt tört hangon panaszit ismét így kezdette:
Ágyodat Édesem! Sextus, az átkozott!
Megszentségtelenítette.

Bűn fertővé tette a' szeplőtlen Hymen
Szent nyoszolyáját, — és az undok lator, ah
A' szüzesség' meleg ágyát térdeimen
Gonosz lábbal letiporá!

Nincs már mért szeretnem tovább életemet,
 Ha elrablá azt, a' mi annak díszet adott,
 Egyébaránt lelkem, — azért, hogy testemet
 Megrutíttá, — szűz maradott,

És e' tiszta lelket, a' már tisztátalan
 Test' fogságában én nem is tömlöczözöm,
 Példát adok, hogy ne éljen a' fajtalan,
 'S e' világból kiköltözöm.

Más bűnhődött nem én, 's magam bár kimosom
 A' bűnből, — de bennem azért megbüntetem
 Az idegen bünt is, a' mellybe gyilkosom
 Belé mázoló életem.

Meghalok! — 's a' fene tört, mellyet kevással
 Az előtt, illy szörnyű czélből eldugott a'
 Keblébe, — egy sebes, egy villám döféssel
 Szíve mellé suttyantotta.

A' Hébe által még forróan tartatott
 Ifjú vértől, a' tör, — mint Pyraemontól a'
 Hideg vízzel tellyes dézsába mártatott
 Tüzes vas, sustorékola.

A' tüzessen verő szív' rúgó ereje
 Által, — valamint a' csőbe felejtődött,
 És gondatlanul kilőtt puskaveszszeje
 A' seb' lyukán kilöködött.

Tag nyílásra kapván a' vér, erőszakos
 Szökéssel omlik, és örülve fut ki a'
 Parázna testből, — jaj! tőle már csatakos
 A' haldokló Lucretzia!

Balvánnyá válék e' borzasztó scénára
 Collatinus, — a' már özvegyen maradott;
 'S eszén kívül rogyván kedves halottjára
 Hangos sírásra fakadott.

Könnyeze Brutus is, — 's a' virtus hazáját
 Igazán szeretni tudó bajnokban, a'
 Boszszuállás' tüze minden porcikáját
 Átfutó lángá lobbana.

Felvén a' gyilkos tört, — erre a' tótsa
 Vérre esküszik meg vitéz barátival,
 Hogy Róma tyranját kiirtsa kiótsa,
 Minden gonosz kortsaival.

'S hogy e' nemes czélban jó módot lelhessen;
 A' lelketlen testet kocsira téteti
 És azt négy gyász lovon, még azon véresen
 A' piarczra kivetíti.

Tüstént úgy tolong a' lázzadt nép a' város
 Utszáin, — mintha ben pártütés lángolna,
 Vagy holmi augur falainak káros
 Süllyedést prófétált volna.

Ezrenként tódúl a' piarczra a' bőszült
 Sokaság, — visítva fut az aszszonyoknak
 Csármás tábora, — és magok is az őszült
 Vének zihálva totyognak.

Hullámszik tőlök a' piarcz, — körülálják
 Lucretziát, — 's mint az ijedt pujka sereg
 Halottját nyúlt nyakkal petyegi, — csudálják
 A' testet, — 's szívök kesereg.

Kegyetlen fájdalom támad az érzékeny
 Lelkekben, és minden száj szörnyű átkokat
 Kiált a' királyra, — sírnak a' félékeny
 Szűzek, siratják társokat.

'S jaj! ím egy iszonyú felhő kerekedik
 Mindent rémülésbe hoz, és már kezd félni,
 Még a' bátor is, — 's az ég besötétedik
 Nem tudják azt, mire vélni?

Themis, a' szűzesség istenaszszonyával
Szállt le a' felhőben, — 's hogy ebben siratták
Lucretziát ók is, — bús szél zúggásával
A' népnek tudtára adták.

Ugy van! megsiratták őtet az Istenek!
Ártatlan tehát a' megholt Lucretzia,
Az élő menykövek már most készüljenek
Számodra tyrannus fija!

K. A.

11.

B O L D O G S Á G.

Minden tárgy ott díszlik, ott terem csak egyedül, hol az ő lételére megkívántató elemei készen vannak; — hol elemet nem talál, ott nem díszlik semmi, — az az: minden tárgy díszlenék mindenütt, hol tér és idő találkozik, ha elemei is mindenütt készen volnának. A' tűz mindenütt ég, terjed, és emészt, csak ott vész ki, hol levegőt nem talál; — a' hal mindenütt megterem, csak ott nem, hol vize nincs. — Talán az elemek magok szülik az ő élőiket is, és talán mag nélkül is díszlenék ott minden, hol elemét bőségben találja; valamint az ellenkező esetben még a' mag is kivész ott, hol eleme nincsen. — Ugy van, azt mondják a' Physicusok, ha egy palaczk' fenekére mézet eresztünk, 's arra kenyérbélt morzsolunk, bármint bészárjuk az üveg' száját, hangya terem benne; — 's a' föld' színe, mihelyt illy gazdag elemű lett, minőnek látjuk, önként mag nélkül is embert és barmot hozna magára.

Hagyjuk ezt a' Physicusokra; — de annyi örökké bizonyos, hogy minden tárgy ott díszlik, hol elemeire kap: tehát a' boldogság is.

Az elemek, eledelek, vagy éltető anyagok nem mindig magányos együgyű testek, hanem többnyire többféle testeknek chemicali műveltségük.

A' boldogság, vagy boldog élet' elemén is nem azt kell érteni, mintha a' Király minden jobbagynak, minden nap száz forintot ajándékozna; hanem számtalan sok eszközök vannak, mellyek egymásba kapcsolódva keveredve, mintegy chemice munkállódnak.

Elem szűkiben, szűk a' díszlés is; elem-bőségben, végetlen és buja minden. — Boldogságot kisebb nagyobb mértékben lehet találni a' föld' minden népeinél, valahol csak ember él e' világon; de ennek kiapadhatatlan Oceánja csak azon népeknél divatozik, kiknek szerköztetésök bölcs Aristocratián, mintegy nemzeti büszke Conduit-listán alapúl. — Ugy van! egy ország boldogságának legfelsőbb eleme a' bölcs Aristocrátia.

Igaz, hogy a' boldogság' egész titka csak e' rövid mondásban áll: hogy az embernek mennél kevesebb legyen gondja, mert minden boldogtalanság egyedül a' gond' sokaságába foglalatik; 's ezen okból legboldogabbnak lehetne mondani a' természeti bárdolatlan vad embert, a' ki civilisatiót nem ösmérvén, mentt egyszer'smind a' civilisatió' temérdek szükségaitól is; de az ember' rendeltetése örökös tökéletesedés lévén, az együgyűség csak addig áll fel, míg a' világon csak egy az ember, — de mihelyt kétő van, már egymást köszörűlik, egymástól tanulnak, egymást kényszeríttik — elannyira, hogy ha az emberek nemzetekké szaporodnak; lehetetlen civilisatió és tökély nélkül fennállniok. — A' tökélyt, grádusok nélkül még csak képzelní is lehetetlen, — 's mi tökély volna az egy országban, hol semmi avancementnek helye nem volna?

A' boldogság egyedül csak a' szorgalom' gyümölcse; ki soha nem érdemlett, nem tudja

mi a' boldogság, ha torkig nectárba, aranyba, bíborba úszhatik is. — Tehát a' szorgalomra ezer meg ezer utakat kinyitni a' hazafiaknak és polgároknak; — ez teszi a' haza boldogságát, — mert kinyitnák ők magoknak, ha hatalmokban állana, — a' minthogy néha nyitnak is erőszakkal, 's letörik a' nem józan hatalmat. — Ezen célra ezerféle eszköz lehet, az ezerféle emberi karokhoz képest, úgy hogy, ha bár a' szorgalom legelső kapujának a' földművelés látassék is lenni; de azért ezen célra a' legnagyobb nemzeti luxus se kevesebb értékű ám! — Sőt a' luxusnak ezer milliomm ágai jóltévéleg hatnak a' földművelőre és népesedésre is.

De már, hol Aristocrátia nem lévén, minden ember egyforma értékű 's együgyű (Herrnhutter Bruder) volna; ki költene egy fillért is a' luxusnak, a' magos emléknek azon felséges teremtményeire, mellyek az emberi elme és kéz szorgalmát csaknem a' menybéliekéhez teszik hasonlóvá, bámulandóvá? Ki fizetné meg az illy remeknek' érdemét, kik a' pénzt ismét ezer meg ezer apróbb kezekbe odább adják, ha nemes, magas, gazdag Aristocráták nem volnának?

Hazám! boldog Hazám! Tenéked jutott a' legboldogabb sors, midőn tántoríthatatlan alapodat illy szilárd szirten építetted! — Nagyot és felségesset rejt magába a' mi dicső alkotmányunk, csak az egek ennek koronája felett gondviselő szárnyaikat kiterjeszszék!

Hogy sok panasz, sok kedvetlenség, sok agyarkodás támadott ellene, annak egyedül a' míveletlenség az oka; — ugyan is, akár egy míveletlen vagy rosszszúl nevelt úri személyt nézzünk; ez, kényességébe vissza él magas polczával, 's az egész szent kart meggyalázza,

holott a' nagy úrnak, és nevelttnek, csak nemes szívvvel kellene különbözni a' kicsinyekről, nem pedig durvasággal; — akár a' míveletlen vagy neveletlen alnépet veszsziük gondolóra; ez irigylí az urak' szerencsáját, 's talán magát tartaná arra érdemesebbnek. — De ha mind az ur — urnak, mind a' nép — népnek ígazi practicus oskolában felneveltetik vagy megtanítatik, — 's kiki kötelességét egyszer'smind vérvé teszi önmagának, és senki senkit nem scandalizál; akkor örökre megnémúl minden agyarkodás. A' ki mihez nem ért, ha az övé is, még nem az ő kezébe való.

Minden boldogságnak eleme megvan a' mi alkotmányunkban; — és ha mégis boldogságunk hibázik, nem alkotmányunk, hanem neveltetésünk, vagy talán inkább neveletlenségünk mindennek oka. — A' mívelt lelkek' számát; egyetértését, és szent akaratját még mindig fellyúl mülja, kijátsza a' rövidebbblátóké, kik hasonló sőt egyenlő voxal birván, mi csuda, ha a' czélt alig közelítjük?

Az argumentum is csak ott győz, ott foganzik meg, hol elemét, a' morális neveltetést feltalálja; hol ez nincs, ott sikereslen minden argumentum, ha maga Szent Pál vitatná is. — Nem is az illyeknek, hanem egyedül a' nemes míveltségű lelkeknek írom e' soraimat, hogy ők is velem kezét fogván, gyomlálják a' gazt közúlakaratúl, melly még hazánk' gyönyörű paradicsomát burjánjolja.

A' haza boldogságának olly sokféle eszközei vagynak, hogy érdemes volna minden hivatalú hazafinak a' maga fakkjában, mellyet kiki legjobban érthet, a' tökélyt eszközlő jó tanácsait vagy észrevételeit közössé tenni; 's ek-

kor nem szünném meg én is földmérői fakkomban competens értekezésekkel, csekély tehetséggem szerint szolgálni, — 's legelőször is írnék a' rationális agriculturáról, 's megmutatnám, hogy a' mostani nyomorék nomadica agriculturánkban feneklik veszedelme népünknek, hazánknek, — ellenben a' rationalis agricultura tenné hazánkat paradicsommá, népünket benne angyalokká 's a' t. — továbbá írnék az utakról, mint legszükségesebb eszközökről, 's megmutatnám, hogy az örök sárra és posványásra kárhozottatott róna részén hazánknek, se kő, se vas-út, — egyedül csak a' fedett utak lehetségesek, legjobbak és legolcsóbbak, 's az örökös utasoknak véghetetlen javokra szolgálnak. Ez pedig csak abból állana, hogy 5 öl szelességű út felhányatnék domborúra, minden kövezés nélkül, mellynek két szélén kő vagy fa oszlopokra, cserép zsindegyel, sőt Schystus kövel igen alacsony fedél csináltatnék. — De most még ilyen javallatokkal elő nem lehet állani, mert kinevetik az illy szokatlan és hallatlan beszédet és újjítást még a' fakkbéliek is, annyival inkább a' fakkkúliek. — Sőt sok van, ki a' dolgot érti, de csak azért kárhozhatja, hogy nem ő találta fel, 's irigyli másnak a' találói dücst. Nyomorú irígység! illy hiú dücsért! — Én örömezt átadom a' feltalálói dücst akárkinek, — 's tartassanak az ilyenek feltalálóknak, csak a' hazát irígységökbe egy legszükségesebb legjőltévőbb eszköztől megne foszszak!

Minthogy tehát még korán van technikai vagy mechanikai reformokról értekezni, melyeket morális nevelésnek kell megelőzui; kéntelenek vagyunk ezeknek elébb útját készítenni, 's magunkat még most mindig csak apró di-

dactico-morale tárgyakra szorítani. — Illy célból szól e' jelen értekezésem is a' Boldogságról.

Ebben a' tökéletlennek kikiáltott világban, — ebben a' vélekedőleg gyarló emberi életben, sehol sincs tökéletlenség, nincs semmi hiba! — Minden tökéletes, minden bölcs, — az elrontott emberen kívül.

Vagy más szavakkal, minden teremtmény, élő vagy életlen, és még a' lábunk alatt keresztül fekvő szalma szál is bölcs, — bölcs a' mívelt ember is; — egyedül az elrontott emberi faj teszi a' szép természetet pokollá, melly szerint mindent felzavar, és a' kincsek közepette tantalusként, sem maga nem tud ostobasága miatt a' természet' drága ajándékival élni; sem másokat ezekhez irigy lelkétől kínoztatva nem enged nyúlni. — Gyász a' természet vídamságra alkotott tárháza, — kín minden teremtménynek öröme adatott rövid élete, — sír és nyög az egész földszíne csupán egy sereg elrontott embernek vaksága miatt, melly az életet annyira megkeseríti, hogy sokszor egészszzen hijába, minden cél nélkül láttassunk születeknek lenni, — azért éltünk, hogy szenvedjünk, — kín és nyomor élete urnak, szegénynek.

Ha semmi positivumot nem tennénk is, hanem mint az okatlan állatok a' zerus ponton a' természet' rendén mennénk, mégis boldogabban volnánk, mintha mesterséggel egész erővel, tüzzel vassal negativumot teszünk, tétetünk, terjesztünk, állapittunk, örökkítettünk.

Hát nem jobb volna? e' rövid életet örömmel, mint kimesterkélt kínokkal leélnünk? — nem jobb volna a' bölcs természet anyánk' példajaként élni és éltetni, holott ez sokkal keve-

sebbe kerülne, mint a' kifőzött bajoknak és gonoszságoknak zűrzavaros ködje?

Minden életnek, lételnek, maradásnak, legesleg együgyűbb kezdő 's éltető eleme a' bölcsesség, az a' józan, könnyű, tiszta, együgyű érzés, határozódás, vagy talán éppen ösztön, mellyet az egész természetben minden teremtményen tapasztalunk, — úgy hogy itt minden bölcs, még az ember is bölcsnek születik, 's az is marad mindaddig, míg el nem rontatik, és egy természetes 6 esztendő's gyermek sokkal nagyobb bölcs, mint sok philosophiát végzett és nem végzett elromlott vén sokaság. — A' természet' bölcsessége az örök rend feltartásában tűnik ki, és rend nélkül semmi a' világon fel nem állhat. Ezen rendet követné a' természetes józan ember is; — de az elromlott ember minden rendet felbont, az egész természetet felzavarja, 's a' legnagyobb szentséget lábbal tiporja.

Ha tehát maradást akarunk és boldogságot; a' bölcsességet tegyük magunknak tükörül és ideálul, — külföldben a' nagy ködben mindenütt tévelygünk, botorkálunk, az egész élet' pusztáján nyomorgunk, — egyedül az utra soha nem akadunk.

A' bölcsesség pedig koránt sem névtárs (synonym) a' tudománnyal, — ezt csak érezni lehet, de nem kimondani, — vagy ha kimondjuk, illy szavakba lehetne foglalni: érezni tudni! ebből áll a' bölcsesség. — Koránt sem tehát a' sokféle görög és római bölcses' kitanulásában, sem nem az universitások' kihalgatásában, sem a' sokféle élő vagy holt nyelvek tudásában; — igaz, hogy ezek mind hatalmas eszközök, hidak és compendiumok a' bölcsességre, de azért még nem következik, hogy min-

den, ki ezeken áthatott, bölcs legyen, sem az ellenkező, hogy t. i. ezek nélkül senki bölcs nem volna. A' bölcsesség' útja nyitva áll minden épszerű embernek, kinek 5 érzéke, sőt ezek közül csak egy legyen is ép, — és sokszor egy pórsemélyben nagyobb bölcsre találunk, mint egy kitanúltban. Legbölcsőbb, és legtöbb nyelveket tud az, ki a' virágoknak, füveknek, fának, köveknek, csillagoknak 's a' t. nyelvét érti és érzi.

Ha az egész emberi nemzet bölcsességre, az az szorgalomra és józan észre neveltetnék, és érezni tudni megtanulna; akkor semmi baj se volna e' világon, — (az elemek mostohaságát, sőt a' legrémítőbb természeti bajokat, bajnak se számlálván azokhoz képeest, mellyeket ön gonoszságaink mesterkélnek) — semmi privát interessentia, semmi kivétel, a' közjón kívül nem uralkodnék, és senki a' gyűléseken a' drága időt haszontalan szóvitával nem töltené, hanem a' közjóra egyszerre ráállana, mert ez által az ő boldogsága is ezerszerre nagyobbra terjedne, mint különben, a' midőn se ő célta nem érhet soha, se mást elérni nem engedi. — Sőt ha nem neveltetnék is az emberi nemzet bölcsességre, csak annak útjából ki ne tekertetnék, el ne rontatnék; még magától se térne el a' bölcs anyatermészeti rendtől, 's még akkor is boldogabb lenne; de midőn még mesterséggel is rontatik, józan elméje kificzamíttatik az egyenes útról, tekervényes, még egyenesebbnek vélt álutra neveltetik, — az igazságnak és az Istennek igazi megösmérésétől elzáratik, és az igazság kimondása, vagy megértése tőle egész életében eltiltatik, 's telhetetlen igazvágya dúzs czifra költeménnyel annál gazdagabban kielégí-

tetni képzeltek 's a' t. úgy ha a' Parliament örökké törvény-gyártásban izzadoz is, még sem érünk soha jobb időt, a' legjózanabb Reformbill mellett is, mint a' minőt eléltünk, — jó célra törekedünk, költségeskedünk; de mindig rosszabb sikert érünk. —

Az igazságnak csak egy útja van, — ki ezt el nem találta, hijába élt. De vajmi nagy áldozatba és maga megtagadásba kerül ezt elérni! Nincs a' bölcsességnél drágább portékánk, mellyet nem gyáva pénzen, hanem csak maga megtagadásán lehet vásárolni. Ki nem szenvedett; nem tud uralkodni.

Egy célnak temérdek eszközei lehetnek, 's egész életünk az eszközök választásán és kitalálásán való tanakodásban 's pörölésben telik el. De hát már azon nagy célra, hogy egy Osmán-ország felállhasson, és egy Sultáni thrónus bátorságba lehessen, nincs más mód felhagyva, mint a' mahumed' ábrándjait 's költeményeit olly sok millio buta néppel igazság gyanánt elhitetni, 's az igazságot tőle megtagadván, a' vallást politikai kelepczékre használni, a' nép' eszét, szorgalmát baromi butasággá eltompítani, — más-sal mindent hitetni, de maga semmit sem hinni, — az igazság és honni jajok' kimondását elzárni eltiltani, 's a' hízelkedésen kívül semmi szót közre nem bocsáttani? — Hogy ad erről számot a' Sultán egész Dívánjával együtt? annyi millio lelkeket sárba tapodván! — vagy nem hiszi tehát a' maga vallását, melly szerint a' legutolsó musulmannal is hiteti, hogy lesz ítélet napja, mellyen földi gonoszságaink kivilágosodnak; vagy maga a' legnagyobb hypocrita, mikor a' Moschéba mén, vagy ájtatossan Mekkába búcsúzik is.

A' Keresztyén fejedelmek éppen az ellenkezőn dolgoznak, — ők a' reájok bízott népet az élet és boldogság forrásához törekednek vezérelni; de boldog Isten! melly temérdek akadályokkal kell nekik küszködniök, midőn maga az elromlott nép, mellyet boldogítani akar-nak, maga is ellene dolgozik ön boldogságának!

Bölcsesség nélkül, valamint az egész természet fel nem áll; úgy mi emberek is jégre épít-jük legnagyobb áldozatunkat 's veréjtékünket is, — bölcsesség nélkül nincs állapot, nincs boldogság. Mint a' méhek' serege királyné nélkül bizonyos ideig óráig elnyomorog, de csak királynéval lehet ő állandó; úgy minékünk is minden intézetünk csak bölcsesség által lehet örökös, — e' nélkül sikló, bizonytalan.

Csak mind az egyenetlenséget átkozzuk, csak mind az egyességet ajánljuk. — De az egyesség nem fogható tárgy vagy portéka, nem olyan szer, mint p. o. az álompor, hogy mi-helyt azt megiszszuk, mingyárt jól el is alu-gyunk, — az egyességet nem lehet egyszerre kézzel megragadni, mint egy pohár bort felhaj-tani, mert erre előkészület kell, hosszú idő, és a' praemissák' tudása, sőt vérünké tevése kí-vántatik; — mert ki az antecedenseket nem tudja, sőt vérébe nem fogadta; hogy lehet at-tól józan észszel consequenst kívánni, kívált ott, hol a' liberum veto, közös bölcsel úgy, mint testivel, — és a' puskaporba szabad váj-kállása van annak is, ki ahoz egy cseppet nem ért is, — a' minthogy gyakran megesik, hogy hozzája sok betyár, égő pipával is mer közelí-teni! Minden tárgy csak bölcs kézbe lehet idv, és Isten áldása; — profán kézbe méreg minden.

Az olyan ország, mellynek a' reform egyszerre jutna eszébe 's buzgóságába; nem csak czélt nem ér, de ügyét csak annál inkább el- koczkázza, 's a' maradéknak annál nagyobb zavart és teher hágy valahára javíttandót.

A' dolgot igen megvilágosítja azon parallel észrevétel: hogy a' régi helységek minden czél, rend, és plán nélkül átabotába tekervényesen épültek, úgy hogy ha valaki őket ma akarná regulázni; már is a' lehetetlenséggel küszködnek, 's könnyebb volna új helységet alapítani; — hát ha még a' régi slendrián hibát ma is toldjuk, 's a' házokat tovább is rend nélkül, kinek hol tetszik épülni engedjük; mennyi akadályt hagyunk a' jövő regulátoroknak meggyőzendőt?

Minthogy tehát egyedül a' bölcsességben foglaltatik egész boldogságunk' egyeteme, — csak ez által juthatunk az egy értelemre, és hazánk' rendíthetlen örök alapjának megvetésére; tehát sokkal előbbre haladnának minden nemzetek, ha a' kitűzött reformot addig abba hagynák, míg nem készek mindnyájan az egyetértéssel és meggyőzöttetéssel, — mert meggyőzöttetés nélkül, semmi plánta szorgalmunk háttárában meg nem foganzik; — de annál nagyobb szorgalommal látnának hozzá a' bölcsesség ére- léséhez, mellyben önként minden erőltetés nélkül díszlik, sőt kapva kaptatik a' reform. Kiváltképpen pedig az ifjúság és jövő sarjadék' bölcs nevelésén kellene tűzzel vassal dolgozni, — mert a' megaggott megrögzött előítélettel tel- lyes koros embert többé semmire hajtani nem lehet, — ő ellensége mindennek, mi az ő megrögzött szokásától csak egy hajszálnyira eltér is, — édes emlékezettel jut eszébe vén korába is, hogy a'

házak előtt lévő ó vermekbe, hajdan gyermek-kori arany idejébe pajtássaival együtt melly sokszor belé esett, melly sokszor pocskolt, jádzott 's a' t. és azon vermeket be nem temetné a' világ' minden kincseért is, — 's ha egy jóltévő reformátor erővel betemetteti, 's a' helyébe krumplit parancsol vettetni; már oda a' világ, a' sok újjítás miatt! Kiki csak ön testi subjectivitása 's kényje szerint ítél és munkállódik ez életben, 's ezt nevezzük mi sokan szabadságnak! Egyedül a' bölcs enged argumentumoknak. — És mivel egyenlő feltételek alatt, minden ember is egyenlő volna, — úgyhogy a' legnagyobb gonosztévő is, bölcs neveléssel az erényben is első lett vala, tehát tegyük embertársainkat bölcsökké, — legyen bölcs ur, bölcs szolga, bölcs jobbágy, bölcs hazafi, 's a' t. — a' mi igen csekélységből, és koránt sem olly gigászi áldozatokból áll, mint a' mostani zavaros slendrián; kétséget sem szenved, hogy a' hon' boldogságában századokat nyerünk, 's a' temérdek sok költséget és időt, mellyet most szóvitára és czivakodásra pazérolunk, egyenesen az eszközökre fordíthatjuk. — Most ki nem vihetünk még semmi reformüdvöt, mert honfi társunk ellent áll; — de ha meghal, — a' fija tüstént rá áll, mit apja egyenesen megtagadott, 's a' dolognak, és egész hazának, egészszen más fordulatja lesz. — A' fjak egészszen mást tésznek, mint a' megörögzött atyák, — és nem ritkán láthatjuk, hogy egy atya, ezereket költött kastélyára, kertjére, épületjeire — perse plán nélkül; — 's mihelyt meghalt, — mingyárt eldöntött a' fiú mindent, 's plán és aesthesis szerint dolgozott. — Hány hazafi van ma, ki két kézzel tenné azt, mit attya hallani se akart! Illy dicső lámpás a'

bölcsesség, szabad elnem fogódott elméinkben! Igaz, hogy magát bölcsnek tartja minden, ha bár nyakig úszik is az előítéletekben, mert nincs néki morális tüköre, mellyben magát megláthatná, — nincs igazi bölcsessége, — ő már a' megromlottak közé tartozik, ha bár nem készakartva is, és mindent csak a' maga scálájára mér; de az igazi bölcs előtt nincsen előítélet, hanem argumentum. —

A' mi morálon kívül másra akármire alapúl, az nem csak nem állandó, de hasonló azon kardhoz, melly egy régi császár' feje felett czérna szalon függött. A' részrehajló törvények, — a' ravasz végrehajtók, és a' népnek 's józan észnek régi módi szerint vakságba tartása, 's a' bölcsesség mécsének eloltása, ideig óráig, (mert a' természetben egynéhány század semmi, — kihaltak a' leghatalmassabb tyrannok familiástúl együtt, de a' népek kihalhatalanok) — adhat ugyan holmi ügyes bajos nyereséget, keserű falatot, keserves maradást, kínos nappalokat, még borzasztóbb éjjeleket, mint ezt a' históriák bizonyítják; — de bátorságos és biztos maradást egy hajszálnyit sem. Erre nincs több út a' bölcsességnél, — emberi méltóságunknak, erkölcsi felségünknek, és a' roppant természet rémítő 's szent borzadással elfogó érzésénél. — Hol van ilyen érzés akár azon buta emberben ki a' szegénység' vas járma alatt, és még vaksággal is leveretve, alábbvaló a' baromnál, de gonoszabb is a' fene vadnál? — akár az olly neveletlen kevély gazdagban, ki testi kényyén kívül egyéb urat, egyéb philosophiát nem ösmér? — holott bölcs neveléssel angyal minden ember! — De perse, sok ember mással nem törődik, csak míg ő él, néki legyen jól dolga.

A' helyett, hogy boldogság nevelkednék a' világban, naponként inkább díszlik a' szegénység, a' kapzsi önség, és az ember gyűlölet, 's midőn az ország' boldogságát az impopulatio tené, mert mennél több a' nép, annál nagyobb mindenre a' concurrentia, és így az olcsóság, és így a' szorgalom, és így a' boldogság — concurrentia nélkül csikorog sínlik, és fenn akad minden, — imé a' népszaporodás vesztire látszik lenni a' világnak! — 's végtére a' sok bosszúság özszeérvén, magunk se tudjuk kit vádoljunk, 's hol keressük a' bajnak igazi okát? hanem bosszúságunkba megragadjuk a' legelső alkalmat, 's minden bosszúnk' sullyát arra hárítjuk, 's ezer meg ezer méltatlanságot elkövetünk. Innen van az, hogy egyik vádolja a' prókátorokat, másik a' papokat, másik a' nemeseket, másik az oskolákat 's a' t. 's ki tudná előszámlálni ki, mit tart a' boldogtalanság fő okának? — Egyik sem oka, valamint nem a' tűz oka, ha házad elégett, — hanem minden bajnak oka az egyet nem értés, ennek pedig oka a' bölcsstelenség, az elmének józan igazság útján nem léte, — valamennyi, annyifelé kalandoz, — mindenik a' maga subjectivitássát tartja igazságnak, 's fő törvénynek.

Ha mindnyájan józanon nevelve, bölcsen, methodice, consequent, és egyenesen gondolkodnánk; akkor a' gondolkodások' resultátuma is ugyan azon egy lenne; — de mivel igen kis részt kivéve, mind eltértünk az igaz útról; már a' mi egyszer a' regulától eltért, az osztán határtalan, szabadon garázdálkodhatik a' természetben, mert a' rendetlenséget controlérozni nem lehet, egyedül csak a' rend lévén az, melly a' controlériát megengedi; — mi csuda, ha min-

den gyűlésen az végeztetik: hogy majd máskor végeznek? — Ne vádoljak egyik rendjét is a' hazafiúságnak, — mindenik tökéletes és egyetlenegy lehet az a' maga nemében és kiszabott körében, sőt valóságos áldás-forrása a' közjóra nézve, minden hiba a' miveletlenségben, testiségben neveletlenségben, érzéketlenségben, — a' bölcselenségben határozódik. — Hinc illae lacrymae!

Istenem! melly angyali védtárs, melly drága kincs, melly jól tévő emberbarát egy bölcs férfiú, egy józanon nevelt, vagy csak az erény útjáról ki nem ficzamított nemes lelkű ember! akár szegény, akár gazdag személyben álljon is előttünk! Ezt hirdetjük, ezt bámuljuk, ezt mutatjuk újjainkkal az utszán, nem a' scandalizáló betyárokat, kik az érdemet és ujjal mutatást betyárságokkal akarják kivívni; — de ellenben ugyan azon nemes lélek, eltévesztett szerencsétlen eszközökkel, melly iszonyú fenevad, és gyalázatja lett volna az emberi társaságnak! — Én, ki ezt irom, nem én irom, hanem a' neveltetésem iratja általam, — melly nélkül szinte mint egyebek, én is a' veszedelemnek edénnye levék vala. — Az ember mindig ember, lásuk azt királyba, urba, vagy koldusba; egyedül a' bölcsessége ad néki charactert, 's coloritot. Az ember csak masina, masinája neveltetésének, vagy neveletlenségének.

Ha tehát a' haza boldogságát akarjuk rövid úton és igen könnyű módon lábra állítani; ennek egyetlenegy legrövidebb útja lenne a' bölcs nevelés, és a' léleknek nemes érzéshez szoktatása, mert a' nemesen nem érző lélek, minden szépnek és felségesnek, — valamint a' lusta test, minden munkának és szorgalomnak ellensége. A' hol Aristocrátia nincs, ott nagy és

felséges, 's következésképpen magas nemes érzés sints.

Mindnyájan boldogságra törekszünk, és reményljük, ha ma nem, holnap elérhetni. Ám érjünk véget feltételünkben; de boldogságot még sem érünk soha is, — csak a' remény volt édes, a' valósulás már kinem elégtő, 's e' szerént szomorúk megelégedetlenek vagyunk halálunkig, 's az örömet, ha mi még valahol lappang számunkra, borba keressük!!

Bölcsesség nélkül nincs boldogság, ha Darius' kincsét bírja is valaki, sőt annál nagyobb gond, aggodás, szeszély és önszerezte, vagy képzeltt baj nyomorgatja egész életét. Egy szegény bölcs, sokkal boldogabb, mint egy bölcstelen király, — csakhogy ennek boldogsága nagy részént negatívumban, az az: Epictét' απεχου - jában áll; — de a' boldogság töltött poharának tellyes mértékét csak annak engedték az egek, ki testi lelki kincsekre egyaránt szert tehetett, az az: a' milyen gazdag, olyan bölcs is egy személyben.

A' szegény bölcs, felségest és bámulandót nem tehet; — a' bölcstelen dúzsgazdag pedig hasonló azon kényes gyermekhez, ki mindaddig sír, míg a' kést kezébe nem adják, a' mit, ha az ablakon kitekintünk, ezer példányba látjuk igazolva: — de ha a' gazdagság bölcs kezek közé szorúlt, és ez a' két ellenpólus valahogy történetből egy személyben egyesülhetett; ez már az a' személy, ki e' gyarló testben mennyei követül, védangyalúl, jóltévóúl, 's megtartóúl küldetik néha az emberi társaságba! Hátha sok, hátha minden gazdagok bölcsességre neveltetnének!!!

Az alnép boldog nem lehet a' felnép bölcs intézetei nélkül; a' felnép pedig boldog nem lehet az alnép erkölce és szorgalma nélkül: már

ha a' bölcsetek alapítására szükséges pénz mindig a' külföldi mesterembereknek kamatoltatik, a' föld népe pedig egyre zsaroltatik; vége az erkölcsnek és szorgalomnak, bővölködünk mindennel, csak boldogsággal nem.

Azért is, minthogy a' bölcsességet nem követi, mint arnyék a' testet, a' gazdagság; — de a' gazdagnak hatalmában van a' legnagyobb bölcsesség és nevelés megszerzése is; tehát nincs más mód, mint a' gazdagokhoz folyamodnunk, és őket mély alázatossággal megkérnünk, hogy a' test kényeirel egy kevés ideig lemondván, 's a' neveltetés és szenvedés terhes jármát egy darab ideig megkóstolván, ne sajnálják fáradságokat, magoknak valódi bölcsességet, szegényebb ember társaiknak pedig enyhülését, 's közboldogságot szerezni, 's a' zavarban sínlódó Hazán valahára könyörülni.

A' Hazát boldoggá, paradicsommá, csak a' haza Nagygyai tehetik. Őké a' föld, őké a' hatalom, pénz, törvényhozás, 's a' t. — a' nép mindenben csak passiv van, ő oda megy, hová vezéréltetik. De itt a' legnagyobb idő, hogy rajta könyörüljünk, 's a' falukba le tekintsünk, mert úgy megromlott már a' falusi nép' erköltse a' nagy szegénységben, hogy sok helyen veszedelmes tartózkodni is becsületes embernek. Sírnunk kell, mikor a' koldusnál koldusabb jobbágy danolva jön a' kortszemből, hogy otthon üres házában síró és éhező gyerekei 's felesége kínját ne érezze. Igen sok a' földünk, nem győzzük mivelni, — 's éhél halunk, 's még holtig többet kívánunk.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező - tag.

12.

HONTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK.

I.

Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.

Az egyik igazmondásnak századokig Róma volt, a' másiknak Karthágo lett szomorú tanúja. Mert Hannibált nem Latium' erőnyye; hanem honfiai' irigysége győzte meg; és Afrika' vitéz királynéját e' rettenetes erőst, a' viszszałkodás tarjagos lelke temette sírjába.

De mit említem az idegen példát; előttünk a' Muhipusza (Ónodnál), nálunk a' gyászemlékü Mohács! Árpád' örök hála - érdemes bajnoki lelke, elégedj meg ennyi áldozatokkal, mellyeket a' téged feledő Magyarid' utói ama' hozzád méltó unokád III-dik Andrásért szenyvedtek az égi királytól!

Minekelőtte erányomhoz közelítnék „melly is az, hogy a' Magyarok bármi igen hajladoztak az Árpád férjfi ága kihalása után az idegen Fejedelmekhez, hogy a' haza királyiszékében azoknak hajtsanak fejet; de azt soha se tűrhették, hogy külső hatalom' kénnyre rendeljen nekik uralkodót; hanem a' nemzet' szava 's akaratja emelte Felséginket az érdem' legfentebb pólczára,“ elébb mondom emlékezzünk vissza III-dik Andrára.

E' jeles, de szerencsétlen uralkodó, attya István, — a' II-dik András fiának halála után, Velenczé-

ben fő nemzetségbeli és nagy kincsű személytől Mauroczéna Tomazinától született; kiről osztán Velencei nevet nyert. Felnevekedése után történt, hogy a' feslett éltű IV-dik László király, András' testvérjét, hogy az ország' Rendjei trónusra ne emeljék, — orozva megölette. III-dik András, a' halálos veszedelem elől Austriába futott. Midőn pedig László azon Kunoktól, kiket nemzeténél többre becsülván, illetlen barátságokban élt, — agyon üttetett, — az ország fő-embereinek közegyezésével, az esztergomi Érsektől szokott ünnepiséggel megkoronáztatott.

Felséges tulajdonságihoz képpést alig kezdett kormányzani; már a' külföldön ellenségei támadtak. Nevezetesen Rudolf Császár hadra kelt, Albert fiát Magyarokkirálynának rendelte és részire foglalatott: mivel IV. Béla, Fridrik császárnak a' Tatárok ellen ígért segítségért lekötötte az országot. Pedig Fridrik nem űzte ki szegény hazánkból az iszonyu fene ellenséget; sőt inkább a' szánakozásra és segedelemre igen méltó Bélánkat, futásában pénzétől és drágaságaitól embertelenül megfosztotta; — azon régi sebeit akarván megboszúlni, midőn a' pártosoktól béhivatván, — Béla megverte. Azért IV-dik Incze Pápa, ezen szövetség' tellyesítésétől Bélát felmentette. Így András, az igazság' nyugtató erejétől lelkesülve, Austriába vezette fegyvereseit: és több városokat hatalma alá hajtott. Látván ezt Albert herczeg, — nehogy az idegen koronaért hijába törekedve sajátját veszítse, — népe kedvetlensége végett is, királyunkkal békességet kötött; mellyet az atyafiság még erősebbé tett: ugyanis András ösvegyen maradván, Ágnes leányával páréletre lépett. Menykövesebb felleg tódult ellene délről: az említett Kun-László' hűgát Máriát, Siezilia' királya sánta Károly birta feleségül; a' büszke Fejedelemné, Martellus Károly' fiát

IV-dik Miklós Pápa' követétől, Magyarok országlojának Nápolyban felkenette; a' tenger-vidékieket körüljárásában pénz- és igérettel részire hódítván. Bölesen gyorsalkodott az Árpád' hős unokája is: a' női fortélyt hogy hiusítsa, míg Bavária' herczegével, Cseh-ország' királyával, — Venczel fiának hitvesül adván Fennena feleségével nemzett Er'sebet leányát, — nem különben a' Szalzburgi Fejedelem Pappal szövetséget kötött. Albertet Ádolf Nassaui Herczeg ellen hadasokkal segítette.

Minekelőtte a' Horvátok is hozzá szegődnének, — a' vérmezejére Zágrábhoz Károly eleibe kiszálván, ellenségén diadalmaskodott és haza űzte. Onnét Rómába ment, hogy a' Pápától is felkenettétvén, *) a' királyságban megerősödnék. Azomban Károly 1295-dik esztendőben, a' mulandó koronát égi dicsősséggel váltotta fel; Robert Károly fiát hagyván maga után.

Vetélkedőitől időlegesen menekedvén e' jó Fejedelem; — gondját az ország sebeinek gyógyítására intézte, 's a' Rendek' szívét igyekezett személyéhez édesíteni tisztséggel és bő adománnyal. Azért is a' fő papság mind azokat átok alá vetette, valakik néki mint törvényes úrnak nem engedelmeskedtek. De midőn az igazságot méltóságába kezdené helyheztetni, az ellene törekzőknek gyűlölségébe mélyebben süllyedt. Tudniillik a' gyáva László' országglása alatt divatba jött vallástalanságot és erőszak gyakorlást igyekezett irtogatni, 's a' Klerushoz és Nemességhez különös kegyességgel viseltetve 1298-dik esztendőben országos gyűlést rendelt, hogy a' Püspökök, — és nem annyira vagyonos Nemeseknek, a' világi Mágnaóktól bitangolt jószágaik viszsza tulajdoníttassanak.

*) Palma in vita ejus.

Ez igazsággal a' rossz akarat' tonvadó tüze lángra gerjedt; még jobban, mikor Mária kedvencei' indulatját nem szünt ajándékkal pártjára hevítgetni. Illyenek valának Omode Máté; Dalmátzia Bánjának fiai; Újlaky Ugrin és mások. András' szorongató környülállásában VIII-dik Bonifátzius Pápanak esedezett, hogy a' pártosokat kötelességeikre intené. De ők már Károlyt hamarabb kérvén országglójaknak, Andrást székiből kivetette; Bonifátzius trónusától örömmel tértek vissza, mind azok, mind Mária' követjei, a' ki unokáját, — Klementina Rudolf Császár leányának fiát, 11 esztendőskorában párthíveihez Spalatróba küldötte. Kis idő telve Dalmátzia és Horvát-ország Károlyhoz hódult.

Értesítettvén Velencei András, 's Magyar-országot is már igen ingadozni tapasztalván; — nagy bánatban elhervadt, vagy méregtől, kimúlt 1301-ben. 'S a' 4 századon felül élt, fejedelmi nemzetségét Árpádnak magával sírba vitte. Az Írók' egyező szavaik őt az országlásra szükséges tehetségekkel ékeskedettnek bizonyítják, ki mind azt véghez vitte, valami egy jó és okos Felségnek tiszte annyira, hogyha a' lázzadók' többre vágyó kevélysége 's igazságtalansága engedte, az előzőjének rossz kormányza' idején erőt vett, vallással és törvénnyel ellenkező sok visszaéléseket megörvosolta volna. —

Halálával a' kétféle pártolások a' hont inséggel rongálni nem szűntek, csak nevet változtattak. Gergely esztergomi Érsek, (midőn az 1298-diki ország-gyűlés' végzése nem sikeresítettvén, — András újjonnan hirdetetett Diétát; — átokkal fenyegette mindnyáját a' papoknak, ha az ország' gyűléséről Veszprémi mulatása helyére nem seregelnek.) Károlyt valamelly koronával dicsőítette; mivel a' Szent Istváné a' koronázási, több drágaságokkal az ellenfél' birtokában volt. Mind ezért, mind pedig hogy nem a' régtől fogva gyakorolt szabados

módon lett királlyá Károly; sok fő rendbéliek, nevezetesen a' kalocsai Érsek és 6 Püspökök, hogy kényszerítésen kívül továbbra is fen maradna az egyező akaratu és független király-választás; Ventzelt hívták a' trónusra, a' ki IV-dik Béla leánnyának unokája volt. Őt János, kalocsai Érsek Székes-fejérváron 1301-ben szokott pompával megkoronázta. Halván ezt Bonifátzius, a' Ventzel királyságát helytelennek ítélve követőit átokkal ijesztette. A' Ventzel' Szónokai bátran megmondották, hogy ez az ügy az Apostoli-szék' eleibe tellyességgel nem tartozik. Ezenben a' Pápa Miklós Cardinális hazánkba követnek hatalmazta. Károly bánatosan Horvátországba költözött; mert a' Magyarok közzül kevesen egyeztek meg az ő királyságában. Miklós Püspök Budára gyűlésbe felszóllítván a' haza' Nagygyait, míg szelíden fejtegette azon szomorú következeseket, mellyeket a' nemzet' egyenetlenségei szűltek, — örömet halgatták mindenek; midőn pedig erősen vittatná a' Pápának a' király-tételre befolyó jussait, — és fenyegetve kényszerítné a' Püspököket Károly' részire állani; — láрма lett: következésképpen Jánost, a' ki az esztergomi Érsek' dolgába avatkozott, Rómába hívta feleletre. Ez alatt a' fő Papok igen felindulván, hogy a' szabad választás fenmaradjon; lassanként oda hagyták a' gyűlést: már most Miklós őket átok alá rekesztette a' Ventzel' több pártolóival; a' Klérus Miklóssal szint' ezt cselekedte. *) Ez által a' követ a' Magyarokat az öldöklésig felgerjesztette a' Károly ügyét felfogott Püspökökre, 's az erő erővel veretett vissza. Miklós Cardinális látván a' veszedelmet, Rómába vissza ment. A' Csehkirály illy zűrzavarban féltvén fiának Ventzelnek életét, — a' koronával együtt 1304-ben haza vitte őt.

*) Palma.

Még akkor se fogadták el a' Magyarok Robert Károlyt, minthogy mélyebben meggyökeredzett sokak' szívében az, hogy szabad választással legyen királyok, mintsem elszenyvedhették volna, hogy az Apostoli-szék szabjon elejekbe választási törvényt. Így Otto Herczeget Baváriából kihíván, Ventzelnek lemondása, 's a' korona' kiadásával ugyancsak Fejérváron, Benedek Veszprémi Püspök által Országlójoknak tétették. XI-dik Benedek láttatott ezt elnézni, tán figyelmeztvén a' Magyarok jussaikra; hanem V-dik Kelemen Gentilis Cardinális honnunkba követnek küldötte, ő is a' Rákos mezejére országos-gyűlést hirdetett; igyekeztvén a' hazában már két évig pusztított hazafi hadnak véget vetni. — László, Erdélyi Vajdát, a' szent koronának elfoglalásáért az Ekklé'siából kitiltotta. Midőn azomban Károly mellett vigyázatlanul beszélne, — kevésbe múlt, hogy hasztalanul nem fáradt. Ugyanis az Ország'-Rendjei a' szabad választást általa gátoltatni értvén, egy szívés lélekkel felkiáltottak: „Senkit nem szenvedünk meg a' trónusban, egyedül azt, kinek honni törvényeink szerint szabados szavallással általadjuk az országlást. Külömben szent királyink véréből keresünk valakit, mindnyájunk' kívánásából ha parancsoljuk — azt koronázza meg és kenje fel a' Pápa. Ez az Anyaszentegyház' szertartása, ez a' fő Rendek' akaratja, az erőt és menyköveket tegye félre; ma is vannak nyomai még, hogy Miklós követ a' nép haragja gerjedése közt semmit se végezve elbocsáttatott.“ Már most Gentilis szelídebben kezdett szólni; nyájas beszédjével a' kirohanó indulatokat csendesítette: Robertnek fényes születését, majd nemzetségi igazait, majd ismét a' sok veszélyt tűrt honenyészethez közelítő állapotját ékes szóllásával előterjesztette; jelentette, hogy ő hatalomból, vagy parancsollal nem kívánja Robert országlásának megerősítését;

csupán kérésből tanács és javaslásból. — Így nemes és illő nyájasságával véghez vitte, hogy még azok is, kik Robert ellen harczoltak, őt öröm-szavakkal uralkodó-joknak kívánták. Ennek bizonyságára, 's a' választás emlékezetére mind a' követ a' Rendektől és Karoktól, mind ezek ő tőle leveleket váltottak, melyekben e' dolgok megíratlak. Azon bizonyság-levelet fenhagyta Péterffy Károly, melyet a' Vaticanumi levéltárból szerzett meg. Kivonása ez:

Az Úrnak nevében Ámen!

K. U. sz. 1308. eszt. 27. Novemberben, V-dik Kelemen Pápa úr legfőbb papi hivatala' IV. évében, Főtisztelendő Gentilis, Sz. Márton-hegyi Cardinális Presbyter úr, vállalt követséget az Apostoli-széktől Magyar-országon, és az ehez kapcsolt tartományokban.

Követi tiszte' folytatása közben a' mit elébb hallott, nyilván tapasztalta, hogy ezen országot, mely régen sokféle bőség — és gyönyörűséggel teledezett, szentjeiről elhírült, — ama' régi ellenség' a' békesség konkolyt hintő vetelkedője zúgó szélvész-ként általjában megrontotta, az országnak csaknem minden részében visszavonást gerjesztett; borzasztó megrendíttetése közt a' hazának pusztulást szerző ellenségeskedés foglalt helyet. Világosan szólva: midőn Magyar-ország' felséges királya Károly, és az ország' némelly Bárói és Nemesi nem értnének egyet, 's köztök a' gyűlölség és szenny-vedelem' faklyája fellobbanna, 's így a' jobbágyok szívének idegenkedése miatt, a' királyi bő adakozó magas indulat nem gyakoroltathatnék; eképpen a' köz jó tetelesen vesztene, — követ úr a' haza botránkozásának megszüntetésére, a' felséges uralkodó' javára, kit mint fiát szíve' tellyességéből szeret; az ország népe szerencséjének, és béke helyre-állítására kezdette munkás figyelmét fordítani.

Ezeket tárgyzó hivatalához képpest, hírmondói 's levelei által az ország pápi és világi Méltóságait és Nemeseit tanácskozni Budára meghívta. A' Rendek sokan felseregelték; a' meg nem jelent meszsze lakó Zászlósok pedig ügyviselőket küldöttek. Minthogy pedig a' budai várba, hová a' követ szállt, a' fő urak fegyveres kísé-
 rőiknek népessége miatt szabadon nem mehettek át, a' vár ellenébe a' túlsó párton letelepedtek. A' követ kezdett dolgát gyorsan folytatni kívánván, tisztsége méltóságát és felmuló magas rangját nem tekintvén, sőt magát megaláztatván; a' király — és mind a' két rendű főrangúakkal, kik innen a' vizen maradtak, halászképpen csónakon átkelt. Utánnok eveztek a' sok idegenek, kiket ezen gyűlés' meszsze hatott híre, és a' dicsősséges látvány kívánsága felserkentett; a' budai polgárok, és az óhajtott, — de a' zajgó indulatok' nem egyesülhetése miatt, reménytelen békés idők' közelgetésén bámulók teménteleníték a' dicső hajós-sereget, kik osztán a' gyűlést körül öveztek. Rendelt helyekhez érvén, a' felséges király' 's követ' jegyzőik, a' bizonyságúl különösen hívat-
 ták, az Atyák; nevezetesen Tamás esztergomi, Vincze kalocsai Ersekek, Haymon Váczi 's a' t. Püspökök a' követnek jobbja; a' Méltóságos férjfiak pedig u. m. Onode Nádor, a' Tót-országi Bán balja felől foglaltak helyet. Utánnok következtek a' követeik 's ügyviselőik a' méltóságos Tárnok, Ugrin László Vajda, — Zonik Gróf, és Trinche (Trencsény) Máté Palatinusnak. Már most a' követ úr ezen isteni ígét vette fel az Evangyéliomból: „Uram a' vagy nem jó magot vetettél e a' te földedbe?“ Fontosan kifejtetgetvén a' föld' az az Magyar-ország' magvait, mellyeket az Isten abba hintett; mellyekből olly nagy szentségű és hírrel tündöklött apostoli királyok ágaztak ki; kik méltóknak találtattak a' Szentek közzé írattni. Emlékeztette to-

vábbá a' Rendekezt, hogy szent István a' római Pápától vette a' koronát, mint a' honni történetek bizonyítják: többiben is a' felvett matériát a' maga czélja, 's a' haza állapotjához képeest bámulásig alkalmaztatván. —

Azomban az ország szabadságának színe alatt a' Zászlósok és Nemesek közt zúgás lőn; melly a' követ úrnak fülébe hatott, nyilván panaszra fakadtak illyképpen: „Nem akarták, nem is volt szándékok, hogy a' római Anyaszentegyház, vagy annak nevében a' követ úr, a' sokszor említett ország' királyjáról tellyességgel ne gondolkodnék; de azt kívánják, hogy a' kit ők országtól bévett szokással meghívták és királyoknak elfogadták, a' tisztelt követ úr, a' római Anyaszentegyház' nevében Magyar-ország uralkodójának azt erősítse meg; minthogy minden időben az igaz és legfőbb Pápák, — 's a' római Anyaszentegyháznak léendene jussa a' Magyar-Király' megkoronázására és erősítésére: ha ugyan ez valósággal az uralkodó házból származván, egyező szívvvel akarnák kinevezni.“

Maga pedig a' követ úr, szerencsés dolgának bevégezését ohajtván; a' papi és világi méltóságok kérésök-, és nyilvánóságos megegyezésökre Károlyt, ki a' fent említett Magyar-királyok-, nevezetesen Siczilia' és Magyar-ország' felséges királynéjától, — a' bóldog emlékezetű István, Magyar-király véréből származott, és kinek az országlásba következőése azon Anyaszentegyházról bémegbizonyítatott, és így az országlást neki törvényesen elhatározván, az ország' igaz királyává, az Anyaszentegyház' nevében szokott ünnepiséggel béiktatta 's megerősítette; következőn mindenki egyező szívvvel a' megerősítés után, úgy a' részén lévők, mint eddig az ő Felségétől idegenkedők bévették egyenként, és különösen igaz királyoknak, és országlásba következőnek elősmérték 's ígérük, hogy neki mint jobbágyok termé-

szetes uroknak szolgálni 's engedelmeskedni tartoznak. Hogy pedig e' dolgot tökéletesen bétöltendő, és sért-
hetetlenül cselekedendő, a' kereszt felett kezeket fel-
tartva megesküdtek; és a' követ urat egyenként békes-
ség csókjával illették. A' felséges királyt menten cso-
portosan karjaikon felemelvén, tapsok' örömjaja közt
kiáltottak éljent! Végre elénekelték: „Ditsérünk téged
Isten!”

Így történtek ezek közel Pesthez túl a' Dunán, a'
várral általellenben. 's a' t.

Jegyzés : Itt már a' honni és külföldi főrendbéliék' neveik
következnek, kik ezen nevezetes egyességet aláírták. *)

II.

Cum matrona premens altum rubicunda sedile ,

Assiduo durum pollice nebat opus.

A' piros orczájú főnö magassabbra felülőén ,

Gyorsan újjáival fonta sodorva lenét.

Homerus az Odysseájában a' szemérmes Penelopét,
fonása-, és szövéséért az örök hír' szekerebe ültette.
Magyar-ország királynéi közzül én is említek két Pene-
lopét, — Mária Theréziát, és Róbert Károly' hitvesét
Er'sebetet. Mind ketten az aszszonyi szép munkákat
gyakorolták: Mária Therézia egy Herczegnéhez déleesti
vendégségbe magát megalázni kérettetvén, mikor a' fő-
vendégnek drága pompával öltözve jelentek meg; a' ha-

*) Hogy ennyi akadályokon győzedelmeskedhessen a' jó ki-
rály, fogadást tett: hogy életében naponként bizonyos
hosszú könyörgést elmondánd. Majd az országlás' sok
gondjai közt, és betegeskedése miatt azt nehezen cseleked-
hetvén, XII. Benedek Pápához folyamodott; az őt foga-
dása alól felmentette, úgy hogy 12 szegényt tápláljon.

talmas király és császárné egyszerű ruhában ment oda, és magával kötést vitt. E' beszéd szóhagyomány *) (traditio.) Er'sébet mennyiben volt kedvellője a' női szép művészségnek, — írva hagyta Bonfini, a' hol Feliczián borzasztó cselekedetét környülállásosan e'képpen adja elő Dec. 2. lib. 9.:

„Volt a' királynak egy embere Zaach Feliczián; Trenchéni Máté, hajdani Nádor' udvarában született: gazdagságra és nagy tekintetre tett szert; a' Nádortól elbocsáttatván, a' királynak (Károly) szolgálatjába csak hamar bészerezte magát, hogy annál könnyebben sorsát haladó méltóságra emelkedjék. A' titkos igazságtalanság, kevélység, megvoltak benne; szíve mindenféle gonoszra hajlott: ragadozni és bár melly gonosszággal vagyonyait öregbíteni kész vala. Ugy lehetett őt nézni, mint szörnyeteget, a' hitszegés és hűség telenség' példáját: hanem mind ennyi vétkei úgy tetsző nemes bátorsággal, tisztében eljáró leereszkedéssel mindég úgy tudta palástolni, hogy a' király' kegyelmét felettébb megnyervén, hozzá parancsolatainak költött tellyesítése alatt éjjel 's nappal könnyen járulhatott. Illy tehetőségben ok nélkül rettentő bűnös vakmerőségre vetemedett. Hirtelen a' királyt, feleségét, gyermekeit az asztalnál ültökben megtámadta, hogy azokat kardra hányván, az uralkodást részire csikarja 's kényre uralkodjék. — Mert érzette, hogy a' békés országlásban vesztegelve, keveset boldogulhat; ellenben zenebonában külömbféle vétkes alkalmak fogják magokat néki ajánlani. Mások úgy vélekednek, hogy a' királyné testvére a' feleségén erőszakot tévén, vetemedett az iszonyú gyilkolásra; tehát mint említünk, midőn a' Felség' hitvese, — és születjeivel Vi'segrádon az alvárosban ebédelne, kötelessé-

*) Vagy hírhagyomány.

ge' színe alatt bemenvén, kardot ránt, elsőben is a' királyra rohan; de az kihajólván a' vágás elől, kis sebet ejt rajta. Majd a' felséges aszszony ellen fordulván, jobb kezének 4 újjait lecsapta; melyekről mondhatom, hogy azokkal a' női foglalatosságokat, 's bő adakozást gyakorolta, éjjel 's napot egyé tévén, szent ruhákat szőtt és vart, *) még a' felált királyfiaknak se kedvezett, felettek kardját villogtatta, az életöket tanítóik elejekbe állásokkal dicséretes hűséggel tartották meg míg kiszaladtak. Az egyik nevelő Kene'sits Gyulának a' fia volt; a' másik Miklós, — János Nádornak gyermeke. Az uraknak megrémülése közt a' kiralynénak asztalnokja, Pataky **) Sándornak János fia, egy nemes indulatú ifjú ugrott a' dühösködő Feliczian' eleibe, és törét gégejébe ütven, földre teríté. Így következik a' királyi-levél — Diplóma:

Mi hűséges alattvalóinknak, u. m. az esztergomi Káptalannak felírásából (tudni illik, kik a' gyilkosság' megvizsgálására kineveztettek) voltaképpen tudósítottván, 's értesítettvén melyek légyenek ama' mi, 's az ország ellen hűtelenek' jószágaik; egyszer'smind figyelmetesen visszaemlékezvén az eléggé meg nem dicsérhető azon hűséges és kedves érdemeire az említett Jánosnak, (a' ki Sándor' fia, ki Cselénnek szülötje drága feleségünk, — Ő Felségének asztalnokja 's kedves palotásunk); melyekkel nekünk, sőt inkább az egész országnak mások felett tetszeni 's kedveskedni kívánt; e' becses és nagy hűségű engedelmességhez hasonlót, alig cselekedett valaha valaki. Ugyan is az a' különös és igen jeles, és minden jutalomra méltó érdeme Jánosnak;

*) Mise szertartási ruhákat.

**) Patachi, — a' Speculum Jaurinensis Eccl. Írójánál: Bonfiniban pedig Pathochi filius.

hogy midőn palotánkban királynénknak 's nekünk együtt ebédlésünk' alkalmával asztalnoki tisztében eljárna, amaz istentelen, csalárd, gonosz Feliczián Száhnak (Ság) fia, bűnös önhietségből, magunk', hitvesünk' édes fiaink' vérével emberiségtelenül kívánt hízni, 's a' királyi familiát e' világból kiakarta irtani; mindnyájunkra meztelen kardal rontott, tőle mint halálos gonosztévőtől, a' felséges Isten' gondviseléséből heves gyorsasággal bennünket megmentett; pokolbéli és telhetetlenül kegyetlen torkából kiragadt, — midőn gyilkos fegyverével a' felséges aszszony jobb kezének 4 ujjait fájdalom! elcsapni, nekünk is jobb karunkat nagyon megsebesíteni, úgy szintén egyik fiunkon sebet ejteni nem rettegett. Tehát azon János, a' szerencsétlenül neveztetett Feliciánust (szerencsefi) földre zuhitván, minket is kivégezni akaró szándékában meggátolta 's átszurdalván, az ördögökhöz küldötte, kikkel czimboráskodott. Következően, mikor egész birodalmunk' Nemesseinek közönségétől, a' Zászlósok, fő Rendek és fő Papok kiküldött gyülekezetétől kívántuk volna, hogy a' felség-bántás olly igen átkozott 's hallatlan vétke örökösen felmaradandó ítélethozatal alá vetessék; 's az iszonyú gonosztévő kezének erőszakos reánkvetése büntetetlenül ne maradjon; sőt érdemlőleg vereségét 's bűnbérét elvegye; ugyan azon Zászlósok, fő Rendek, 's a' Nemesek' egész közönsége, érett, megfontolt határozással a' megítéltettek eránt végezte: „Hogy nemcsak a' Feliczián' fiai 's unokái; de még minden nemzetségi is harmad íziglen öszves birtokaik-, és tulajdonaikból, — miképpen azok levélben egyenként tellyesen és világosan befoglaltatnak — mint szörnyű halállal büntettetendők megfosztatnak, országunkból örökösen kirekesztettnek: valamennyi javaik és sajátságok a' mi királyi kezünkbe visszaadatnak, hogy róllok tetzésünk szerint végezzünk. Azért a' Száh nemzetségből

név szerint Csyga fiait; Felicziánt, — Kázmér fiát; Lőrincz fiát Pétert; Keszy Folkus Pál' fiait; Keményt — Luka' fiát; Berende' fiát Pétert; Jákób' fiát Istvánt, István fiát Domokost, mint Feliczián' nemzetségét, és vérszerénti atyafiait, Száh törzsökbélieket, a' hozott végzés szerint országunkban találtató mindenés jószágaikból, 's földjeikből kivettetni rendeltük.

Jöllehet János Mester, Sándornak fia, a' már mondott, és többi sokféle hű szolgálatiért, számosabb jókkal lenne érdemes megtiszteltetni; mégis részintes megjutalmaztatásáért a' fent érintett, bár mi névvel nevezendő birtokait, tulajdonait, földjeit a' Csyga fiainak, — akármelly Vármegyében legyenek; — hasznaik-, igazaik-, és sajátságaikkal, mint határaik vannak, János Mesternek, a' ki Sándortól Cselén' gyermekétől született, mint hűséges és velünk jól tett szolgánknak, 's ő általa Ász Miklós' és Jakab' testvéreinek, éppen úgy vagyonnaiban következőinek, maradékanak, tellyes hatalmunkkal bírtokul adjuk, tulajdonítjuk, ajándékozzuk 's abban megerősítjük. — De a' mások igazaiknak sérelmén kívül. Minek bizonyága — 's örökös erős voltára adjuk kiváltsági levelünket, kettős pecsétünkkel erősítve.

Iratott udvarunk' hív és kedves Al-kancellárjának Fejérvári Prépost, Tisztelendő Fatarius Mester' kezével K. U. sz. 1336. fejedelemségünknek pedig 36. esztendejében.

Jegyzés: Az aláírt papi és világi fő urak közt vezetéknévvel említettnek: Drugeth Vilmos Palatinus, Gróf Szólnok, Tót-ország Bánja Myhe, Po'soni Fő-Ispán Trentul.

Észre vételek:

Értettük Bonfini írásából, hogy Felicziánt a' királyi Ház' kiírtására az uralkodási vágy ingerelte; vagy hogy a' királyné' testvérje, feleségén erőszakot tett. Az

első ok nincs világosan kifejezve a' Diplomában, se Feliczián' szerencsétlen ivadéka azzal nem vádoltatik. Tehát hihetőbb hogy a' kétségbe esésig dühödő férjet, a' Kazimir Herczeg' gyalázatos cselekedete gerjesztette azon menthetetlen boszszútételre: tudni illik, mivel igen szép és kedves leányát, — (és így nem feleségét) szeplőstette meg. A' szörnyűség szerencsétlen hajadon neve Pálmánál Klára; a' ki osztán lófarkon hurczoltatott halálra, némelly Írók szerint Er'sebet királyné tudott a' dolog felől. A' királyi úrfiak Lajos és András valának, egyikről így szóll a' Király: „alterius quoque filiorum nostrorum secularis anteriorem partem seu — — — — — abscindere non extimuit: a' secularis mit jelentsen; egy-néhány szótárban, hijában kerestem.“ Továbbá Bonfini szerint kis sebet kapott a' király; itten ellenkezőt olvasunk. 's a' t. Jóllehet Felicziánnak és a' szerencsétlen magzatjainak 's nemzetségének rettenetes büntetésök megírattatott már egykor a' Tudományos Gyűjteményben; mindazáltal kevés szavakkal én is előhozom. Maga az ebédlő palotában a' testőrzőktől felkonczoltatott; a' fia futásában elfogattatván, lófarkra köttetett, halálra hurczoltatott, teste a' piacon a' kutyák- és disznóktól emésztetett meg. Klára hajadon leányának 8 újjai és ajaka elmetesztettek orrával együtt; férjes Szebe szülőtjének pedig feje vétetett, ennek férje halálig éheztetett: gyermekei számkivetettek. 's a' t. Bonfini.

Itt Nógrád Vármegyében fekszik Keszi (Luka-pataka), Losontztzal határos.

Homonnay Imre.

13.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Harminczhetedik Levél. — Polyklét Crantorhoz.***Büntetési törvény tudomány. — Törvény-székek. Confiscálások. — Öngyilkolás 's a' t.*

Haza mentünkben elbeszéltem Luciusnak, hogy az Attya megcsuért, hogy neheztelését tekintetével világosan kijelentette 's hogy félek annak következéseitől. Ezen környülmény, melyet előre kellett volna látnunk, mind kettőnket egyaránt nyugtalanított. Lucius keményen szemére hányta magának, hogy engemet egy vigyázatlan lépésre elcsábított; én pedig báutam, hogy neki olly könnyen engedtem; 's mindenikünk csak arról gondolkodott, hogyan menthesse ki saját vétkének megvallása által a' másikat. Biránk' sanyaru gondolkozása előttünk esmeretes volt, 's mi vétkesek voltunk. A' barátom engem féltett; én mind a' kettőnket féltettem. Egynéhány rettegéssel tellyes várakozásban töltt szempillantatok után a' Lictorok vesszőskévéik tövével a' kaput vervén jelentették a' Consul' megérkezését. Mihelyt ez bément, azonnal magához hívatta Luciust; együttlétök sokáig tartott; azután én is behivattattam; Octaviust fiával együtt találtam; bémentemkor Lucius akart szólni; az attya hallgatást parancsolt neki, 's keményen reám nézván így szólla: „Athenei ifju, millyen

büntetéssel illetetnék nálatok az az idegen, ki hiu ujság kívánásának kielégítése végett a' nép' gyűlésébe bé merne menni? Hallgatsz; felelj kérdésekre tisztán 's egyenesen: mit tennének Athenében annak, ki ruhája minden esetre vétkes elcserélésének segítségével tanuja lenne a' nép' tanácskozásának egy igen fontos gyűlésben?"

Elpirulván azon, hogy csak egy szempillantatig is haboztam, így szollék egész meghatározottsággal: „Uram a' törvény világos; halálra büntetnék.“ — „S mit gondolsz azon törvényről? kérdé tovább, igazságosnak tartod-é azt?“ — „Akar mi legyen is vallástételemnek következése, felelek én, még is megvallom, hogy az a' kit a' törvény megbüntetne, megérdemlené büntetését.“ — „Jól van monda a' Consul, esmerd-meg, melly külömbség van a' két nép között, 's tégy azután magad rólok ítéletet. A' mit a' Görögök olly keményen megbüntetnének, azt mi tulajdonképen véteknek sem tartjuk, 's a' hol ti halálos büntetésre méltó hitellenséget találtok, ott mi csak feddést érdemlő illetlenséget látunk.

„A' ti erőtlen népeitek, így folytatá tovább szavait, mély titkolódással igyekeznek magokat körülvenni. Romában minden nyilván megyen véghez. A' ti politikátok' lelke a' titok, a' miénknek alapja az erő. A' ti kitsiny háboruitok csak véletlen megtámadások, 's legfontosabb táborozásaitok is mint az összeeseküvések homályban koholtatnak. Itt a' mi számos Legióink titkainkat a' világ' végéig elviszik. A' mi törvényeink minden embereknek tudokra adatnak, mert mindenek Romaiakká lesznek, 's mert törvényeinknek mindeneket kell kötelezni. A' mi szándékaink nyilván vagynak, eszközeink esmeretesek, 's egyenesen a' cél-felé megyünk, a' nélkül, hogy menetelünket érdemesnek tartanánk elrejtteni. Végre azt akarjuk, hogy népgyűléseink az egész világ' nép-

gyűlései legyenek, 's e' szerint épen nem sért-meg, 's nem indit bámulásra minket, ha valamelly idegen benne részt akar venni. Ha kívánságodat tudtomra adtad volna, én magam készítettem volna számodra ezen nagy történet' látására alkalmas helyet, 's nem lett volna szükség alávaló álорczáskodásra veled-med. Ezen álорczáskodást helytelenítem, 's azt semmiképen nem engedtem volna meg, 's ha szántsándékkal tetted volna fel magadban semmikép' sem bocsátanám-meg. Tudtomra van már, hogy a' meg-gondolatlan barátság ajáulotta kívánságod' vétkes kie-légítését; neheztelésemet már kinyilatkoztattam an-nak, a' ki téged elcsábitott. Ohajtom, hogy leczkém mind a' kettőtöknek használjon. A' barátság nemes és tiszta érzés; annak csak törvényes szándékokat szabad szülni; 's alávaló 's megvetendő szövetség-gé válik, mihelyt olyan tselekedetekre ád alkalmat, mel-lyeket megvallani szégyen.

„Az a' mit mondék elég, monda tovább; a' becsületszerető lelkek eltántorodhatnak; 's bocsána-tot érdemelnek, mihelyt vétköket megismerik.“

Midőn ezen szókat elvégzé több rendbéli főem-berek léptek-bé, kik között egy elébbeni Praetor is volt. A' trikliniumba mentünk, hol a' vacsora már készen vár, 's a' beszélgetésnek a' gyűlés lett tárgya.

A' Római nép úgy látszik ma nagy keménysé- get mutatott ítéletében, monda az egyik vendég; né-mellykor kedvezőbnek tapasztaltam azt; de ez az egyetlenegy szó gabona-lopás, mindenkor engesztel-hetetlenné teszi őt. A' vétkeshez, hálá legyen az Isteneknek semmi különös közöm nincsen; de hoz-zá tartozóit sajnálom, 's titkon azt a' tanácsot adat-tam neki, hogy kerülje-el önkényes számkivetés által a' meggyalázó ítéletet; nem bítt nekem, barátjai őt hiu reménnyel biztatták, 's most látjuk esztelen bi-zodalmának következését.

„Az egész dolog, monda egy másik vendég, mindjárt kezdetétől fogva rossz uton indult-el; a' nép-ítéletének elejét lehetett volna venni, ha a' rendes polgári tisztviselők belébocsátkoztak volna, minek előtte az olly igen szemet szurt. Ezeknek idétlen kimélése vesztette-el azt, a' kit megakartak menteni; felboszontották a' sokaságot, melly a' maga jusait, mindenkor félti; egyik hiba után a' másikat követvén-el, végre oda jutottak, hogy egy ollyan ügyet a' nép ítélésére bíztak, mellyet előtte ellehetett volna rejteni, 's az egész keménységgel ítélte-meg azt, kivel egy különös törvényszék talám kevesebb keménységgel bánt volna.“

Elbámulván ezen beszéden, így szólék: Uram engedd-meg hogy saját tanuságom végett egy kérdést tehessek: vallyon itt Rómában csak a' tisztviselők akaratjától vagy a' bévádolt eránt való hajlandóságától függ-e az, hogy valamelly büntetési törvény egyik vagy másik törvényszék által szolgáltatassék-ki? Mi Atheneiek valamint a' Rómaiak is több rendbéli igazság-szolgáltató testeket különböztetünk-meg; melyek közül mindeneknek különös jussai vagynak, 's a' vétek természete maga határozza meg, mellyik által kelljen megítéltetnie, a' nélkül, hogy valamelly tekintet a' törvényes rendet megváltoztathatná. A' tieitek szükségesképen sokat vesztenek erejükből, ha egy törvényszék ollyan ügyet melly a' másik eleibe tartozik, magához ragadhat; vagy ha a' gyanusnak szabad a' bírakat tetszése szerint választani.

Ekkor az kezdett szólani, ki elébb praetor volt: fiatal ember mondá, engem illet a' felelet; ellenvetésed első tekintetre fontosnak látszik lenni; de annak megczáfolására elég lesz büntetési törvény tudományunkat röviden lerajzolni.

„Elsőben is külömbséget teszünk az egyes személyek és az ország ellen elkövetett vétek között:

az első a' társasági rendet háborgatják, 's világos törvények által ítéltetnek-meg, mellyeknek alkalmaztatása különös törvényszékekre van bízva; a' másik reudbéliek következéseikben fontosabbak lévén az országot magát támadják-meg; ezeknek megbüntetésé az egész népet illeti, 's ugyan azért ezen mindene- ket illető szükségnek következésében vagy az ősz- vegyült nép, vagy azok által ítéltetnek-meg, kiket a' nép a' maga hatalma' képviselőivé tett. Róma kez- detében a' királyok voltak a' legfőbb bírák mint az egész nép, képviselői, 's rendszerint tanácsosaik segítségével éltek; a' kevély Tarquinius egyedül ma- ga mondott ítéletet; Tullus Hostilius két tisztviselő- ket nevezett-ki, kik Horatiust, testvér huga' gyilkosát megítélnék. Midőn a' királyság után szabad köz- társaság állott-fel, eleintén a' Consulokra ruháztatott az az egész hatalom, mellyel a' királyok bírtak; 's ezen jus' következésében Brutus törvényesen mon- dott halálos ítéletet fiaira. Nem sokára azután Va- lerius Publicola egy olly törvényt erősített-meg, melly egy Római polgár' halálra ítélhetését a' népre bízta mint legfőbb bíróra. Attól fogva az ország el- len elkövetett minden vétkek a' nagy gyűlésekben a' nép' eleibe vitettek. De minekutánna az efféle törvénykezések vagy a' Római hatalom' kiterjedése, vagy az erkölcsök' romlása által igen megszaporodtak 's lehetetlen lett minduntalan olly nagy számu gyűlé- seket tartani; bizonyos biztosok rendeltettek Qua- storok neve alatt, kik a' fennálló törvények szerint a' gyakrabban előforduló vétkeket megítélnék, 's a' nép' eleibe csak a' fontosabb vagy rendkívül valóbb ügyek utasítottak. Ezen biztosok hatalma csak addig tar- tott, míg az a' dolog elvégeztetett, mellynek megíté- lésére választattak.

„Ezen intézet' hasznos volta megesmertetett 's 604-dik esztendőben állandó intézetté tétetett. A'

Quaestorok, minekutánna számok nevelkedett, négy ítélőszékekre osztattak, mellyek közül az első a' népnyomorgatás (de repetandis), a' második a' fortélyos megvesztegetés (de ambitu), a' harmadik a' haza árulása (de majestate), a' negyedik az ország' pénzével elkövetett hűségtelenség (de peculata) eránt tett ítéletet. Ezen törvény szolgáltató test, állandó vizsgáló törvényszékeknek (quaestiones perpetuae) nevezetelt, azon csak ideig óráig való ítélőszéktől leendő megkülönböztetés végett, melly a' reája bizott egyes ügynek megítélése után tüstént megszűnt lenni. Ezen ítélőszékek közül mindeniknek egy Praetor az előkelője, ki a' nálunk minden minden tisztviselőkre nézve bevett szokás szerint annak foglalatosságait egy esztendeig kormányozza; ezen idő eltelése után valamelly provinciába megy törvényt szolgáltatóni 's helyét más foglalja el.

„Jól megjegyezd fiatal Görög, így folytatá szavait, hogy ezen törvényszolgáltató testeket a' nép ruházta fel az ilyen, vagy olyan környülményekben ítélhetésnek jusával, hogy az választja az azokhoz tartozó tisztviselőket, 's hogy következésképen az maga ítél általok. Minthogy már a' most kérdés alatt lévő dologban a' Proconsul ellen felhozott vétek ezen ítélőszékek közül tartoztak valamellyikhez, a' per az előtt folytattathatott volna, a' nélkül, hogy a' vétek' természete megváltozott vagy valamelly törvény megsértetett volna. Imént azt az állítást hallottad, hogy a' szóban forgó vétkes, több kedvezést talált volna valamellyik különös ítélőszék előtt, mint a' nép-gyűlésben; én nem tudom mennyiben igaz ezen állítás, meglehet hogy egy hatalmas bévádolt, ki az eszközök' választásában nem kényes, egynehány kevés embereket úgy megnyerhetne a' mint egy egész népet meg nem nyerhet. Erre csak azzal felelek, hogy minden emberi intézetek' tökéletlenségére emlékezz

tellek; egyik nehézségből csak azért szabadulunk, hogy a' másikba essünk, 's kételkedem, hogy e' részben Athéne szerencsésebb volna mint Róma."

Itt megszűnt szólni, megköszöntem világosításait, 's részemről azon kérdésekre kelle felelnem; mellyek a' mi büntető törvénykönyvünk eránt előmbbe tétettek. Megtámadtattak törvényünk; én azokat szerényen védelmeztem; mind a' két nemzetnél szembe tünő igazságtalanságok' történetéről volt emlékezet, mellyeket kiki mint tudott mentett, 's mindnyájan megegyeztünk abban, hogy a' tökéletes igazság egy olyan Istenné, kihez az embereknek csak egy bizonyos távolyságyira lehet közelíteni.

„Legalább megfogod vallani fiatal Görög, így szólla megelégedés' hangján egy hozzám által ellenben lévő Quaestor, hogy a' Római köztársaság nem engedi-meg biztosainak az elfoglalt provinciák' lakosait nyomorgatni, és hogy ma igen részre hajlatlan igazságszeretést bizonyított."

„Ugy vagyon felelék én, 's a' ma hozatott ítéletnek híre a' kirabolt tartományokban mindenütt visszafog hangozni. De hová tételnek azon kincsek, mellyek azon igazságtalan kormányzó által a' néptől elragadoztatnak?" — „Ennek familiájánál semmikép sem maradnak meg azok, felele nagy elevenséggel, hanem az ország által elfoglaltatnak és a' köz kincstárba mennek." — „Nekem úgy látszik felelék én, hogy az igazság szolgáltatás még tökéletesebb lenne, ha ezen gazdagságok azoknak, kiktől elraboltattak, visszaadattatnának vagy legalább annyi a' mennyit ezek érnek, az ezen provinciákra vetett adóba számláltatnék." — „A' köztársaság, felele ő, nem bocsátkozik 's nem is bocsátkozhatik abba a' kérdésbe: hounét, gyültek légyen össze a' megítéltetettnek javai? A' törvények jószágának confiskálását parancsolják; e' szerint úgy kell azt elfoglalni a' hol és a' mint talál-

„tatik, 's ezen tekintetben sem megválasztásnak sem módosításnak vagy enyhítésnek nem lehet helye.“ — „Ugy tehát, mondék én, ti a' bévádoltat azért büntetitek-meg, hogy olyan kincseket vett-el, mellyek nem az övei, 's még is magatok úgy veszitek azokat el, mintha az övei volnának; ebben ellenkezés látszik lenni.“

„Ekkor a' Consul kezdett beszélni: a' törvények monda, több rendelkezéskből állanak, mellyek közül némelleyik igazságtalanoknak látszanak lenni és némelley körülményekben valósággal azok is lehetuek. Itt engedni kell a' nélkül hogy azokat vi'ssgálúánk. Ezen okföben megegyezvén bátran azt állítom, hogy csak sajnálkodva fogadhatja-el azon disztelen hasznokat, mellyeket néki hűségtelen biztosai szereznek. Hol vagynak az igaz dicsősségnek azon napjai, mellyekben a' tehetetlen és pénzetlen Rómaiak a' föld kerekességétől semmi könyhullatásba sem kerülő hódolásokat nyertek? A' népek önként adták magokat az olyan uralkodás alá, melly csak jótéteményei által érezlette magát; mások keresve keresték nemes szívü védelemmel kínáló szövetségét; mindenek tisztelték azon nagy embereket, kik a' dicsősségen kívül semmit nem kívántak, 's a' szabadságon kívül semmi indulatot nem esmertek 's csak az emberi nemzel' boldogítása végett látszottak hatalmokat terjeszteni. Melly hirtelen változás! Ugyan ezen emberek vakmerő ragadozókká 's utálatos önkényü uralkodókká lettek; vétkes fényüzeést 's pompázást követvén, hogy azt megbírhassák, mindenektől megfosztják azon népeket, mellyeket hajdan Atyáink jeles tulajdonai csudálkozással töltöttek, most pedig a' mi szörnyü vétkeink gyűlölséggel töltenek-el. Ugy vagyon, hadi vezéreink Proconsulaink, adó-'s vámárendásaink örökre meggyalázzák hajdan csak mély tisztelettel említett nevünket. A' Rómaiak, kik olly soká emberiséguél fel-

lyebb emelkedett valóságoknak tartattak lenni, nem sokára utolsók lesznek a' halandók között; fősvény-ségek 's ragadozások nagyobb félelmet okoz mint fegyverek; mindenütt vétkeik emlegettetnek; most egy vétkes elvette a' büntetést, 's ezeken érdemlették meg azt.

„Eljő az az idő, vajha távol lenne; de el jő az az idő, midőn azon nemzetek, mellyek most a' nyomorgatás' vaspálczája alatt nyögnek, hirtelen fel-emelkednek, 's a' mindenütt elterjedett boszonkódástól felgyulladva ártalmas örömeiktől elpuhult Legióinkra rohaannak. Akkor a' megháborodott vezérek csak igazságtalanul gyűjtött gazdagságaiknak megtartásáról fognak gondoskodni, az Ország elpusztul, 's talán a' most olly hatalmas Róma az elébb általa meghódoltatott népektől egészen elborítatik, sőt minden remekeink' győzödelmeink' jeles gyümölcsei a' Barbarusok' prédaivá lesznek. A' ragadozásért ragadozás áll boszút, vétkeinket más vétkek büntetik meg: 's az embereknek az időnél is pusztítóbb kezei fogják számtalan pompás emlékeink' elenyészését siettetni. Még az is kétséges lesz, hol állott légyen ez a' Capitolium, melly most mint az égen ragyogó napnak mássa a' maga fényével minden nemzetek' szeméit magára vonja, 's Róma dicsőssége csak a' történetek' évkönyveiben fog élni.“

Midőn beszédjét elvégezte, belépett a' szobába egy Lictor 's Octaviushoz fordulván így szólla: Uram azt jövők jelenteni, hogy a' Proconsul már nem él: azon szempillantatban midőn őt parancsolatodra megakartuk fogni 's a' tümlőtbe vinni, hozzá ment egyik szabadosa, egy ruhája alatt elrejtett kardot adott neki 's ő maga azzal magát keresztül szurta.“ — „Jelesen! így kiálta fel egy a' vendégek közül, ha ugy nem tudott élni mint becsületes ember, legalább ugy halt meg mint Római. Egy nemes halál letörli egy nem

egészen szép élet' mocskait. E' szerint egy vitéz ember még a' legnehezebb környülmények között is ura a' maga sorsának. 'S mi is az élet, mi a' halál? az első tsekélység, a' másik semmi sem."

Bámulva hallottam egy eféle tselekedet' dicséretét, 's nem állhattam-meg, hogy így ne szóllottam volna: „Hogy a' gyalázatos halálos büntetéstől minden valamennyire erős lelkü ember irtózik és iszonyodik, azt igen természeti dolognak tartom, 's nem ütközöm-meg ha az ilyen ember önként való halállal eleit-veszi annak, melyre őt vinni akarják. A' becsületérzésnek egy bizonyos neme őt ezen gyászos célhoz ragadhatja, 's talám vétek nélkül teheti saját keze azt, a' mit a' lictoré tenne; de azt nem könnyen foghatom-meg, hogyan találhat a' kétségbe esésnek ezen tselekedete, a' kevesebbé szorongató környülmények között csudálókat? Vallyon az Istenek azért helyheztek e az embert a' földre, hogy olyan just vegyen magának, melyet azok magoknak tartottak-fenn? Ők szabad tetszésök szerint, melynek okát fejtegetnünk tilalmas, számunkra örömeiből és fájdalmaiból álló napokat rendelnek; ha életünk szerencsés, megnyugvó alázatossággal kell azt elhagynunk, ha szerencsétlen, akkor kötelességünk terheit zugolódás nélkül viselni; 's csak a' sorssal való ilyen harcban bizonyít a' jó ember igaz nagyságot. A' mi bölcselkedőink mondék tovább, e' részben egészen más-kép gondolkoznak mint a' tieitek; a' nélkül hogy tanításaikat itt előhordauám, csak tselekedeteiket emlitem. Sokrates, ki talám igazságtalanul íteltetett halálra Aesculapiusnak áldozott, hogy közelgető halála őt az élet' terheitől megmentené; de halálát nem siettette. Mások nagy szerencsétlenségben éltek a' nélkül, hogy lelkek' nyugalma legkevesebbé is megháborítatott volna, 's csak akkor lettek méltó csudálokozás' tárgyai.

„A' mi gondolkozásunk különbözik a' Görögökétől, felele egy öreg Senator; a' Római büszkeség méltatlanságnak tartja a' szerencsétlenség' csapásai alá magát lealázni, megveti azokat. Ha valamelly méltó polgár valami nagy szándékot forralt 's valamelly veszélyes dologba kapott, akkor vagy győzedelmeskedik, vagy nem éri-meg a' szerencsétlen kimenetel' gyalázatját, a' szintjátéki hőshez hasonlítván a' játék' csomóját. Tetszése szerint fejt fel, szembetűnő módon végzi-el azt, a' mit nagyság' mutatásával kezdett-el, 's akar millyen legyen elkezdett dolgának kimenetele, minden esetben közjavallást nyer. Sok első jelességű polgáraink' neveit említhetném, kik a' világból önként kimenni nem késedelmeztek; 's az ilyen emberek bizonyosan nem voltak bátorság' híjával; ezt kétségbe hozni esztelenség volna.“

„Mi is sok jeles embereket számlálunk, felelék én, kik életök önkényes elvégzésében kerestek egy bizonyos gyászos dicsőiséget; mi sajnáljuk, de nem csudáljuk az ilyeneket. A' híres Demosthenes a' szerencsétlenségben elcsüggedvén nem félt a' maga személyében az Istenség' nemesebb mivét lerontani; 's ezen egyetlen egy tselekedet elégséges volt, lelke' nagyságát kétségessé tenni; elméjének szépsége alig tudta emlékezetét tiszteletben marasztani, 's azon helyét a' nagy emberek között megtartani, mellyről ugy látszott önként mondott-le.

„Te az öngyilkolást felelék én merész tselekedetnek tartod? Talám ezen állítást erős okokkal meglehetne czáfolni; de ha felteszem is hogy igaz, azt meg kell jegyeznem; hogy mi a' merészség és erős lelkűség között nagy különbséget tartunk. Az első egy heves és vad indulat, melly semmi akadályt sem szenved-meg, 's azokat kik tőle elfoglaltatnak megvakítja, 's mikor veszedelemben forognak, mellyet megítélni sem tudnak, a' legutolsó eszközök' válasz-

tására birja. A' vadnépekis lehetnek merészek, 's talám sokszor merészebbek-is, mint a' kimivelt népek; 's a' vad állatok mindeneknél legmerészebbek. Így a' feldühödött oroszán maga magát marczangolja.

„Az erős lelkiség ellenben egyeránt távol van mind a' felhevüléstől mind az elcsüggedéstől. Semmi sem gyújtja igen fel, semmisen verí egészen-le. Az akadályokkal szembeszáll; ha azokat meg nem győzheti, csendes elszánással alája veti magát a' sors végzésének. Rómaiak, kik szavaimat halljátok, töletek miudnyájátoktól kérdem, mellyik ember nagyobb lelkü, az é, ki a' nagy szenvedések között magát megöli, vagy Regulus, ki magát hazájának feláldozván a' rettenetes halált, mellyet elkerülhetne elvárja, 's azt minden iszonyúságával elszenvedi, a' Rómaiaknak ajánlván a' boszszuállást? Ez az igazán nagy ember, ez az én hősöm, 's ennek kellene igazságosan az egész világénak is lenni.“

Cnejus Octavius kegyes szemekkel tekintett reám, mosolygott, 's én az ő javallásában kevélykedvén, nem tartottam érdemesnek az olly utálatos és vétkes tselekedet védelmezőinek felelni.

S. K. J.

14.

Missiói Tudósítás.

Péter Sándor Babiloniai Püspök mint a' hitbéli dolgokra közönségesen felügyelő Per'siában, Mesopo-

taniában, és egyéb ezekkel határos Tartományokban, Gvedából, Déli-Franczia Országban küldvén némely hivatalos tudósításokat, az ottani Missiókrul a' többek között így ír: Chinában, és Amerikában egészen más helyheztetése van a' Missióknak mint Mesopotaniában és Per'siában, amazok több el szántt bátorságot, ezek több béketünést kívánnak; de a' cél mindennütt ugyan az, t. i. a' lelkek' üdvössége, az igaz Religió' fentartása, az Isten dicsősségének menyhen és földön való terjesztése. — A' Religio állapotja Per'siában, és Mesopotaniában reám bizattatott a' Missiókra nézve mint Babiloniai Püspökre; czélerányosnak tartom, hogy erről valamit bővebben szóljak.

Tamás, és Judás Apostolok voltak az elsők, kik Chaldaeában, és Per'siában az Evangyeliomot hirdették, akkoriban az Arsacidák ültek a' per'siai thronon, kiknek nagy türelmet nyújtott uralkodása alatt a' J. Krisztus Religiója szép előmenetelt tett, és számos népet el vonzott a' vak pogányság' hiu babonáitól; de annál dühösebben üldöztetett a' Sassanidák alatt, ugy hogy 2-ik Sapor alatt († 380) ezen tájról majd csak nem egészen el tűnt. — Az 5-ik és 6-ik Században a' napkeleti Császároknak számtalan alatt valói vándoroltak-be Mesopotaniába, Nestoriánusok t. i. és Entychianusok, ma Jacobiták, kik számkivetve az egyházi, és világi hatalomtól, inkább kívántak majd önként, majd erőltetve megválni hazájoktól, mint lemondani tévelygéseikről; az illy módon ki vándorlottakat a' Per'sa királyok szívesen fogadták, 's kegyelmeikben néha bőven is részesítették, azt gondolván: hogy az illy számüzöttekben megengesztelhetetlen ellenségeit fogják találni a' görög Császároknak, kiknek ők örökös hadat esküdtek; így hát az országlásnak véd-oltalma alatt az ó Egyházakat mind magokhoz vonták, ujjakat építettek, 's mindenféle intézeteket tettek, a' mint csak jónak lenni gondolák.

Igy folydogálnak vala a' dolgok, midőn a' hetedik század közepe táján az Arabsok Ómár és Ottman vezérlésök alatt a' per'siai thront ismét felforgatták. Valamint máshol, úgy itt is el pusztítottak a' Muselmánok mindent, a' mi még a' K. Religyióra emlékeztethetett; a' mindent tenkre tevő pusztításban, 's borzadást okozó gyilkolásban kifáradván, a' még fentmaradott kevés számu keresztényeknek egy kis nyugodalmat, csekély pihenést engedtek, de csufos megaláztatás, és jó summa pénzen kellett megvásárolniok el türettetésöket. A' K. Gyülekezet' elöljárói, a' Patriarchák, és Püspökök Firmánt kértek a' Kalifáktól, mellynek erejével fogva a' Basák önnkénnnyének hercze-hurcza kegyetlenségétől mentek lehetnének; az ilyen Firmánokat drága pénzen kellett megfizetni, 's ugyan drága áron ismét megújttatni, sőt még mái napiglan is sokba kerül annak megtartása. — Ezen nem legkedvezőbb körülmények között éldegéltek a' keresztények egész a' 17-dik századig, melly idő tájban bizonyos változások történtek; a' hit terjesztő gyülekezet' (S. Congregatio de propaganda Fide) Missiói, a' Rómában pallérozódott napkeleti Nevendékek egészen más formát adtak ott a' katholika Anyaszentegyháznak, száz esztendőtül fogva a' katholikusok' száma csudálatos, és majd csaknem a' hitelt felül muló módon nevelkedett. Mostanában van Patriarchájok, Püspökjök, Papjok, és Templomaik; a' fő Városokon kívül, mellyekben számosak a' katholikusok, vannak egész helységek, mellyekben a' lakosok mind katholikusok. De itt más nagy nehézség állja utunkat, mellyből sok rossz származik, t. i. ezen katholikusoknak, a' szó szoros értelmében nincs törvényes lételek, existenciájok, csak a' hitetlenektől váltak-el, ezeknek pedig fejei a' Szultán által kiadott Firmánnak hódolnak,

melly Firmán igen nagy hatalmat ad nekik mind azon keresztények eránt, kik az ő nevöket viselik, bár egyéb-
eránt személyekre nézve akármely Anyaszentegyház-
hoz tartozzanak is. Ha tehát czivódások támadnak,
a' mi nem ritka eset, akkor a' hitetlenek a' Helytar-
tóságnál panaszt tesznek, és sürgetik a' Firmában
lévő rendelésnek tellyesítését; kapva kapnak a' Ba-
sák az illy óhajtvá vártt alkalmatosságokon, hogy a'
bévádoltattaktól jó summa pénzt ki csikarhassanak,
ha pedig a' bévádoltatott magát védelmezni kívánja,
akkor a' pénzt igenis mohón szomjuhozó Basa a' dol-
got annál szorosabban veszi, minthogy illyes esetben
mind a' két résztől pénzt vár. A' Firmánnak töké-
letlensége még több más kedvetlenségeket is vonz
maga után, hogy t. i. többtájakan, mint p. o. Bag-
dádban, a' katolikusoknak, a' religyiói szertartások-
ban, u. m. a' keresztségnél, házasságnál, és temetés-
nél átallyában a' pogány Papok' segítségével, szol-
gálattyával kell élni, 's ezen vissza élést a' sz. szék
bizonyos okbul csak elnézi. Egyéberánt a' katho-
likusok mindenütt szegények, Papjaik igen nyomorul-
tul élnek, Templomaik tisztátalanok, 's minden ékes-
ségtől megfosztatottak; de haszontalan is volna a'
törekedés a' Templomokat akarni ékesíteni, mert a'
Templomban a' Törökök, ha csak árnyékát sajditják is
a' kincsnek, már az nékik elegendő ok a' keresztény-
séget pénz zsarolással terhelni.

A' Mesopotaniai, és per'siai Missiók közvetet-
len a' Hit-terjesztői Gyülekezet' kormányja alatt ál-
lanak. A' külső Missiók' Seminariuma Pári'sban ar-
ról nem szorgoskodik, még is az Europai utolsó zür-
zavarokban ezen Tartományokban majd csak nem mind
Franczia Missionáriusok voltak. A' diák Missioná-
riusoknak tulajdon szállások van Ispahánban, Bas-
sorában, Bagdádban, Mosulban, Maredinban, és
Diarbekirben; most, Bagdádön kívül, hol én tar-

tózkodom, a' többiek mind elhagyatottak. A' Carmeliták — Dominicanusok — Capucinusok — és Je'suiták, kik hajdan sok jót tettek ezen széles kiterjedésű Tartományokban, ma már nem is látszhatók. A' Hit terjesztésében itt született Papok' segítségével kell élnünk; de mind e' mellett is a' katolikusok' szaporodása nevezetes; polgári okok ugyan hátráltatják azt, hogy a' katolika Anyaszentegyháztól elvált társaságok azzal ismét egyesüljenek, de még is egyes familiát vissza nem tartóztathatnak ezen lépéstől, 's azért látni is sokakat vissza térni a' közönséges Anya kebelébe. A' mi illeti a' Muselmánokat, azok bévett szokásaiktól nem egy könnyen távoznak, mert jaj annak a' Töröknek, vagy Arabsnak, ki a' K. Religyióra által tér! jaj annak a' Missionáriusnak is, ki nek eszközlésével történik az ilyen megtérés! Ha pedig a' Mahomed' vallására által tért keresztények ismét az igaz Religyióba akarnának vissza lépni, lehetetlen őket az országban megtartani, hanem titkon vagy a' Libánus hegyére, vagy Orosz-országba, vagy pedig Indiába kell őket szállítani, minthogy csak egyetlen - egy illy meg térés az egész Missiók' vég romlását huzná maga után. —

A' Babiloniai Püspökség különös nagy kiterjedésű, magában foglalja Mesopotaniát egész a' per'siai tenger öbölíig, az ó Assyriát, most Curdistánt, melly a' Törökök, és Per'sák közt megosztatott, és végre Mediát. Az utolsó években által adatott a' Római Sz. Széktől a' Babiloniai Püspöknek az Ispaháni vagy is tulajdonképpen a' hajdani per'siai Püspökségnek maradványa is; egész napkeleten a' K. Religyióra nézve ez a' legszerencsétlenebb ország, mellyben t. i. egyetlen egy katolikus pap sincs. Nekem most azon gondolat fárasztja elmémet, hogy Therában egy Missiói házat kellene alapítani, ezt némely kereskedők is igen kívánnák, 's a' dolog au-

nál könnyebb kivitelű lehet, minthogy az országgló hatalom igen türelmes; azonban sikerülhet e gondolatom, a' Missionáriusoknak illy nagy szükiben, néhez meghatározni.

A' Babiloniai Missió, így szól tovább a' Püspök, egészen a' Francziák' munkája; alapítását, előmentét, fentartását, szóval, mindenét a' Franczia jószívűségnek köszöni. Utazza bár valaki körül a' földet, a' J. Krisztus Religiója eránt mindenhol a' Franczia nagy lelkűség' emlékjeleire fog akadni. A' Hit' terjesztése eránt való egyesület kétség kívül franczia földben csirádzott, és ezen egyesület, midőn a' nemzet' jámbor adakozását a' földön elterjeszti; bizonyosan a' mennyecek legbövebb áldását fogja e' nemzetre hullatni. Vajha bétöltse az ég kívánságomat, mellyet erántok szivemben érzek. — — Lásuk majt rövideden azt is, minő előmenetelt tett a' Babiloniai Püspökség az ő alkottatásától fogva. A' VII-ik század' elején igen csekély volt a' katholikusok' száma, 's annak vége felé már 60000 lett; a' XVIII-ik század' közepén ez a' szám már 100000 szaporodott, 's azon időtől fogva 30000 többel nem növelkedett, úgy hogy most az egész Püspökség mintegy 130000 lélekből áll, de nagy a' reménység, hogy a' Nestorianusok' megtérése által, kik Media belsejében lának, nevezetesen fog szaporodni. A' kegyelem' perczenete láttatik jelen lenni ezen népre nézve 's hihető; hogy az Európai Missionáriusok' szükiben, a' belföldi vagy is ott született papok, fogják az Isteni irgalmasságnak ezen csuda-művit végre hajtani.

Közli Szabó Nepomuk.

15.

Egy tekintet Magyar-ország' culturájára, 1540 körül és utánna.

Ez időpontban, senkinek tulajdona az országban bátorságban nem lehetett. Belől a' hatalmas hazai tolvajok, főrendű urak, 's külföldi zsóldosok a' határokon, 's a' hatalmas ellenség a' török, nyomta, sanyargatta a' hazát. Semmi munkásság, szorgalom; semmi kultúra nem díszlett. Csak a' mennyit a' szükség szorosan megkívánt, annyi földet műveltek. A' földműves, inkább a' könnyebb 's bátorságosabb marha tartást, mint a' nehezebb 's bizonytalanabb szántást vetést kedvelte. Azért már akkor, a' hazai szükség' kielégítése mellett, mintegy 80 ezer darab ökör, kihajtatott a' Bécsi úton az országból. A' kukoricza, ama felette hasznos 's tápláló szer, melly most sohol sem termesztetik annyira mint Magyar-országban; Mátyás uralkodása' 3-dik esztendejében 1461, jött Török-ország' déli részéből legelőszőr Erdélybe. A' sáfrány, már akkor magyar asztali szükség, Nyitra és Trencsén vidékén jobban díszlett, mint Bécs körül, 24 forinton elkelt a' magyar sáfrán' fontja, midőn az Austriai csak 14-en. Most 10,000 fontnál többet vesz a' haza a' külföldtől. (Lásd Schvartner Statistik.) A' dohányt és a' pipát, legelőszőr a' török-követ hozta 1571-ben

Erdélybe, Báthory Kristófhoz. De, Bethlen Gábor még, midőn hasonló ajándékot kapott Konstantinápolyból, nem tudta azt használni. I-ső Ferdinánd' idejében, az élelem' ára Erdélyben megvolt határozva, és az tartott kevés változtatással majdnem 65 esztendeig. Így volt csaknem Magyar-országban is, midőn Maximilián királyá koronáztatott 1563—1583-ban, 5 köből búzát 1; 9 akó bort 2 magyar forinton meg lehetett venni. — A' pénz legszűkebb volt, 7 forint interest fizettek 100-tól. A' kereskedés helyett, melly a' hadi zűrzavar miatt nem díszlett, kedvellőji támadtak a' tudományosságnak, jóltévő követkevései a' Reformátzióknak. Zondy Pál, a' Drégelyi bajnok Zondy testvére Bolognában, 6 magyar ifjúnak Collégiumot rendelt, kevés fő pap lett, ki Krakóban, Bécsben, Rómában, Bolognában, Páduában, Párisban ne tanult volna. A' protestáns Mágnások, hogy értelmes lelki-pásztorokat nyerjenek, ifjakat taníttattak a' Német-országi fő-iskolákon. Egyszerre 600 magyar ifjú is volt Vittembergában. Különös Senioraik ezeknek Turzó Imre, Vittembergában Rector Professor is lett. A' Jézuiták, fő iskolája Nagy-Szombatban, Oláh Miklós Püspök' idejében 1561. — Nádasdy Tamás, az Evangélikusok' Csepregi Iskoláját 1537-ben fundálta. — 1549-ben Perényi Péter fundálta a' Pataki Collégiumot, Kopácsi Gábor Református fő-tanító, 's buzgó barátja Sztáray Mihály Evangélikus tanító' idejében.

Különös becsülete a' Prédikátornak.

Ama híres Szász Választó-fejedelem Augusztus, uralkodott 1553—1586-n, nagy barátságban volt Evangelikus predikátoraival. Nem is díszlett volna annyira, a' nélkül a' Reformatzió. Dresda' fő papjai voltak ekkor: Cellárius és Gréser Dániel, ezt különösen kedvelte a' fejedelem. Komájának 's barátjának választotta. Örömeztőbb halgatta, mint udvari - predikátorát Mirust, 1574-ben Virág-Vasárnapján, a' várban, az úr vacsorájáról szöllő predikátzióját annyira megkedvelte, hogy így írta néki: „Kedves Komám Uram! Mái predikátzióját, szívem' gyönyörűségével halgattam. Az Istent kérem, tartana meg e' meghallott, és megismért igazság mellett halálomig. Imádkozzon ezért, kedves Komám Uram érettem. De mivel mái predikátzióját mindenkor nem halhatom, azt pedig szívembe zárni szeretném; kérem, küldje be azt írásban hozzám. Hogy a' leirással ne fárasztssam, itt küldöm Stark Bartholomaeus levélhordó szolgámat. A' mikor legalkalmatossabbnak fogja találni, kedves Komám Uram, tesszen vele parancsolni, hogy leírhasssa. Minden kegyelmeimben, mindenkor kegyedről megemlékező Augusztus Fejedelem.“
m. s. k.

II. Jó'sef Császár, és Ganganelli Cardinális.

1769-ben Jó'sef, Olasz-országi első utazásakor, az új Pápa választásáról gondolkodott. Méltó tárgya a' Római Császár gondoskodásának, kivált akkori időben, olly Pápát találni,

kinék bölcsessége 's Apostoli virtusai által, a' Bourbon udvarok, a' Római szent székkal megbéküljenek; a' katolikus világban egygyesség legyen. A' Stájer Judenburg városban, hol katonai dolgokkal egy nap foglalatoskodott, esmeri e Májor ur, így szól egyik tisztjéhez Cardinális Ganganellit? és midőn az nemmel felelne; bizonnyal mondom, Ganganelli, ugymond: megérdemli, hogy minden Austriai tiszt őt esmerje. — Alig jött a' Császár Rómába, testvérétől Leopold Nagy-herczegtől kísértetve, a' Conclavébe ment, és tréfálódzva kérdé Cardinális Albánit: szabad e néki kardosan menni? igen is, feleli az, az Anyaszentegyház óltalmazójának és védjének van arra jussa. — Mind a' két Fejedelem, Cardinális Ganganellihez kívánt most vezettetni; és Jó'sef következőkép szállította a' szobába való beléptekor: Szent atya! a' Római Császár, és a' Toskánai Fő-herczeg jött, az atyai áldásért könyörögni. — Ganganelli, jóllehet meglepve, nyájas mosollyal, a' pápa' választásra ugymond; két voks igen kevés, de, egy vén ember' kicsúfolására felette sok. Azomban, hivatalom és időkorom just ad, két reménységgel tellyes ifjú fejedelmeket, kikre a' világ' szemei függesztve vagynak megáldani. Tüzesen és méltósággal mondá most: Aldjon meg hát benneteket a' mindenható, az atya, fiú, sz. lélek! Légyen egész életetek a' népek' javára szentelve, kiket az isteni gondviselés reátok bíz. Feleljetek meg rendeltetéstöknek olly méltósággal, hogy az utolsó órán mosolyogva költözködhessetek el ez életből, midőn milliók a' fájdalomtól áthatva, bennetök veszteségeket költözködéstökben siratni fogják. Megilletődve megragadák most a' két ifjú fejedelmek a' Cardinális

lis' kezét, 's mély halgatással távoztak el, a' méltóságos öreg' szobájából. De reménységök és kívánságok nem csalatkozott meg; kevés idő múlva a' katolikus világ, Ganganellit XIV-dik Kelemen név alatt tisztelte Pápájának. De az Austriai népek' kívánsága is, — és a' szent atya áldása bétellyesedett.

N. Takácsi Horváth János.

16.

Divat. (Módi, újmódi.)

A' ki se látással, se hallással, se ízléssel, se érzéssel, se szaglással nem bírna; az e' világról semmit se tudna. — Ez az öt csatorna teszi azon lánczot, melly bennünket a' világhoz kötven, akár öröm, akár fájdalom érzésünk által lételünkről bizonyossá teszen. — Ez az öt csatorna az, melly által a' környülvevő világból, minden megkívántató élelmünket magunkba véven, vagy pedig az ártalmunkra lévő dolgokat elkerülven, életünket fentarthatjuk.

Mind az öt érzékünknek elmeivel, vagy anyagaival tömve van a' gazdag természet — nem csak, — de magunknak is határtalan tehetség adatott ezen anyagokat egész a' véghetlenségig, egy kis elkezdett analogia után, különbkülömbféle formákban, szakadatlanul folytathatni.

És valamint minden állat, minden plánta, minden teremtetett dolog, csak a' maga elemeit, és éltető anyagjait választja ki, 's veszi magához a' természetből, -- ez után fárad, iparkodik, leskelődik, — úgyhogy minden lépten nyomon igazolhatjuk azon példabeszédet, melyet a' Magyarok ezen észrevételnek kifejezésére találtak ezen szavakban: szén-égetőnek, tőkén a' szeme, — vagy akár eme' formában: éhes disznó, makkal álmodik, 's a' t. úgy különvéve testünk' érzékeit is, az öt közül mindenik azon van, hogy a' természetből magának menél több anyagokat meríthessen, — mindenik csak a' maga elemei után ólálkodik, és mintha attól félne, nehogy gyűjteményéből takarmányából, beszerzéséből (*provisio*, *Vorrath*,) kifogyjon; egész erővel csak a' maga élelméről gondoskodik, hogy legyen mivel éllődnie.

Azon foglalatosságot, midőn valamely teremtmény a' maga elemeit ön táplálására, éltetésére, vagy fentartására használja, rövideden egy szóval életnek, vagy élledelemnek (*Genuss*) nevezhetjük, — (a' jobb kitétel szabadságának épségével.)

Ez az élledelem, (élet, éldelés, vagy éllődés) vágyja, annyira bennünk van; hogy nagyobb kint nem is ösmérünk, mint ennek gyakorlásától megfosztatni. — Mindig éldelni kívánunk, — és ha egyszerre két 's háromféle élledelemmel nem élhetünk is, legalább felváltogatva mindig kívánunk egybe részesülni, és egyetlen-egy élledelemtől is egészen üresek lenni, annyira irtózunk, hogy a' pokolbani kín is könnyebbnek látszik, mint heverni, semmit sem tenni, minden élledelemtől megfosztatni, 's akár-melly érzékünket koplaltatni.

De valamint az élet csak az élledelem által állhat fel; úgy a' halál is, mindenütt csak a' maga élledeleme után leskelődik, — ő is az életből és ennek élledelemeiből veszi a' maga táplálmányját, 's úgy szólván az életnek minden élledeleme, egyszer'smind a' halálnak is eledele, — 's minden élet, minden teremtmény, halálának 's vesztinek magvát is magába hordozza.

A' legédesebb élledelem' elbirhatatlan nagysága, valóságos halál, — 's hol az élet megszűnik, ott kezd a' halál uralkodni. Van egy határ az élet és halál közt, melly létünket határozza, 's elválasztja, mellyik' birtokába lételezzünk? Ez a' határ nem egyéb, mint a' mértékletesség, — úgy hogy még a' természetes, rendszerént való halál is — nem egyéb, mint a' hosszú időben való mértékletlenségnek míveletje.

Az eddig mondottakból, csak az élledelemről, és mértékletességről akartam képzetet és figyelmet szerezni azoknak, kik erről ritkán, vagy csak futólag gondolkoznak. — Lássuk már tovább, minő következmények folynak önként mind ezekből?

A' melly teremtmény csak testből áll; annak élledelemei csak testét hizlalják; — a' melly teremtmény pedig csak lélekből áll; annak élledelemei csak lelkét éltetik; — melly teremtmény pedig testből és lélekből áll; annak élledelemei szükség, mindkettőre használjanak; mert különben egyiknek, akármellyiknek bősége, nem csak ki nem pótolja másiknak szükségét; de a' szükölködő megkárosított rész, magával ragadja vesztire a' bővölködőt is.

Az ember olly teremtmény, melly testből és lélekből áll. Innen látni való, melly képtelen és szerencsétlen ember lenne az, ki csak fele

részének, vagy testének, vagy lelkének egyedül adna, mértéket nem ösmérő élledelmet.

A' mi öt érzékünk behordja e' világból nem csak testünknek eledelét, hanem lelkünkét is, — 's valamint testünket, vérünket, tagjainkat élteti, táplálja; úgy természet lelkünkben is mindennemű kedves, vagy kedvetlen képzeteket, érzelmeket, gerjedelmeket 's a' t. minéműek az öröm, barátság, bájézés (*Wonnegefühl*) kegyesség, háládatosság, gondolkodás, analogián való tovább okoskodás, — fűsvénység, kevélység, harag, irigység, gőg, elbizakodás, megátalkodás, üneszűség, 's a' t. — mellyeket a' lélekben ugyan azon öt érzések gerjesztik, mellyek a' testben vért, életet, és nevedekést természetnek, — 's e' szerint a' lelket jobbra, vagy balra határozzák, — a' lélek pedig a' testet a' szerint kormányozza jobbra vagy balra, erőnyre vagy bűnre, jóságra vagy gonoszságra.

De megkell jegyezni, hogy az ember lelkének két, egymással ellenkező felső és alsó tartományja van, és lehet őt, a' hévmérő fokai-ként zerus ponton alól vagy fellyúl külömbféle fokokon, nemleg vagy ámlag (negative — positive) tekinteni. — A' míveletlen lélek, melly a' testet egyet ért, véle együtt czinkoskodik, alól van a' zerus ponton; — a' mívelt lélek pedig, melly a' testnek nem czimborája, hanem ura és bölcs kormányozója, fellyúl van rajta. — Valamint a' mustban lévő szesz, úgy szólván csak szunnyadozik, — éretlen, idétlen, csak nyalánkság, és még mindig csak szőlő ízhez hajlik; ellenben általesvén a' forráson, megéri, megnemesül, és eredeti tulajdonától lét-alaposan külömböző, egészszen ellenkező tulajdonsajátságot vesz magára; így a' míveletlen lélek,

— éretlen, gyerekes, testi, csecsebecsének örülő, idétlen, 's még csak mindig a' testiséghez hajlandó; — de átesvén a' művelődés és nevelés szoros oskoláján, megéri, megneemesül, 's elébbeni mivoltával egészszen ellenkező tulajdönt öltözik magára. Minden ember, amollyan, műveletlenül, — és minden ember emillyen műveltetve.

Valamint tehát a' gyerek nem tudja maga javát is, és ennek balgatag kereséséből minduntalan vesztire rohanna, ha előrelátó nevelőtől nem reguláztatnék; így a' műveletlen lélek, akármelly idős testben légyen is, annál inkább siet ön veszedelmére, az élledelemekkel való dobzódásra; mivel ő, magát a' gyermek korból kinőttnek, 's a' legokosabb emberekkel egyenlőnek képzelvén, magának mindent megenged, — 's hogy ő még éretlen légyen, arról igen kevés gondolkozik.

Minden bajainknak oka, az élledelemeinkben való mértékletlenkedés' kielégíthetetlen vágyja. — Mint az éhes ember mindent megragad, a' mi enni való; így mi is, — akármelly részünk, vagy kényünk, — haragunk, irigységünk, hiúságunk, vagy akármelly indulatunk szenvedjen is éhséget, vagy egy kis szükségét, ha ennek anyagját vagy taplóját előttünk találjuk, tüstént megragadjuk, és mintegy truttzolva egész a' mértékletlenségig annál nagyobb éhvégyal kielégítjük, mennél hosszabbnak 's keservesebbnek tartjuk, ingerlett képzelt szűkülését.

Mértéket tartani csak egyedül a' nemes művelt lélek képes; — a' műveletlen lelket nem érdemes léleknek nevezni. — És mivel minden mértékletlenség valóságos méreg, halál, romlás, bomlás, háború, és örökös zenebona; innen

nyilván következik: hogy valamint minden életet, boldogságot, bátorságot, maradást, tulajdont, törvényt, egyedül a' nemes léleknek köszönhetünk; úgy minden pusztulás, hitszegés, igazságtalanság, személyválogatás, testi arisztocrátia, kényes uralkodás, más legázolása's a' t. mind a' sajnálkozásra méltó míveletlenség' vagy pedig eltévesztett álnok míveltség' erkölcstelenség' testiség' 's az élledelekben való telhetetlen szodélyság' örökös tulajdona. Valamint minden míveletlen ember egy húron pendül a' testiségben; úgy minden mívelt lélek egy ponton áll a' lelkiességben, — definitiótól függvén, mit értsünk a' mívelődésen, ? mert ez, koránt sem abban áll, miben a' község' nagy része balitéletet tartja.

Azt kérdezi már valaki: divatról, módiról lévén feltételem szólni, mikor, és hogy jövök már a' módira? — Barátom! már elmondottam mindent, úgy hogy ha taglalatra leszálok, semmi újjat többé nem mondok, hanem csak a' mondottakat más formába ismétetem.

Akármit teszünk, mindig valami élledelemünket elégítjük, az az: mindig valami szükségünket pótoljuk ki. — De a' mi szkségeink kétfélék; testiek és lelkiek, — és ismét ennek mindenike, vagy létalapos, vagy csak mellelleges, képzelt és magunk csinálta szükség. Innen kihozhatjuk, hogyha élledeleinkben a' mértékletlenségre nem kényeznők is magunkat, már csak szkségeink ezernyi neme is elég dolgot adna a' kielégítésre.

De mivel minden teremtettt dolog kettőből áll, matériából, és formából, (anyagból és alakból) — és a' nemes míveltségű lelkek végre kitalálták, hogy az Aesthetica szintolly létalapos

tudomány, mint a' Physica, — és egymás nélkül, valamint az egész természetben nem találtnak, úgy a' művelődés határában el nem lehetnek; tehát megállapították azon örökös természeti törvényt az emberre nézve is: hogy az embernek, nem csak matériát kell nézni, hanem formát is, — az az: nem csak azt kérdezni, mit tegyek? — hanem azt is, mint tegyem? — hogy így a' szép matéria szép formába is öltöztessék, ha ugyan a' szép forma bájol, és még a' matéria hibáját is eltakarja. 'S mikor már az emberi ész és szorgalom ezen célzt elérte, akkor jutott el azon bátorságos útra, melly a' tökélynek egyetlen-egy igaz ösvényje, mint ezt Horatius ama gyöngy szavakba befoglalta:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile, dulci.

Azt leli minden taps, alakot ki vegyítte anyaggal.

Az nyeri a' koszorút, ki haszont elegyítte gyönyörrel.

Köztapsot nyer az el, ki haszonba vegyítvi gyönyört tud.

A' matéria testünk' élledelme, — a' forma pedig lelkünké, — 's e' kettő elválhatatlan.

Nem elég ruhát, házat, templomot 's a' t. csinálni, hanem, minthogy ugyan azon matériálékból, egy költséggel száz meg százféle, szebbnél szebb és alkalmasabb formát lehet ezeknek adni; tehát a' matériával mindig a' legjobb, legújabb, legbölcsebb formát is egyszer'smind öszszekötni, ezt kigondolni, és adni a' matériának, — csinos ízlést eszközölni, terjeszteni, és ebben az idő lelkével, a' tökéletesülő és bizonyukat lépő emberiséggel mindenenekben előre menni, ez a' mi rendeltetésünk, örökös kötelességünk.

De mindennek soka veszedelem, — és a' mértékletlenkedés még az erőnyben is hiba, bűn, tévelygés, és rajoskodás. Mit mondanának az

olyan emberről, ki e' világot megútálván, templomba zárná magát, és avagy csak hét napig éjjel nappal szakadatlanul imádkoznék? valójában többet nem mondhatnánk róla, mint arról, ki az Istent egészen elfeledné, — egyik egy, másik más, — de mindkettő túlságban rajoskodik, mértékletlenkedik, — a' mértékletlenség pedig mindenben bűn.

A' bór nem bűn, — az ember sem bűn, — a' borital sem bűn; — de a' mértékletlenség, az az: a' természet' kielégítésén, melly vajmi kevéssel megelégszik! túl való pazérlás, valóságos bűn, és az életnek ellensége, 's a' halálnak legnyalánkabb élledelme. A' tüzet hijába szidod, ha elégette házadat, — a' vizet hijába átkozod, ha bele halt kedvesed; — a' vigyázatlanság mindenha hibás. Magában ártatlan minden tárgy, hanem az éldeles' vagy véle élés' grádusa teszi a' bűnt.

A' legújabb divatot (módit) követni mindenben, nemcsak nem bűn, de keresztyéni kötelesség, — omnia tentate! mert az mindig egy egy lépcsője a' lelki nemesülésnek, 's egész emberi nemzet előre lépésének, — a' mi csak onnan is bizonyos, hogyha valaki ma fellépne olly ruházatba, melly ez előtt két századdal divatozott, 's remeknek tartatott; egész botránkozást, csudát és nevetséget, következőképpen gúnyolást, pajkosságot, és így erkölcstelenséget, bűnt szülne a' mai élő emberek között. Nincs annál éretlenebb gondolat, mint az emberi társaságban valamelly formát örök időkre változhatatlannúl leszegezni akarni. — A' forma örökké változik, 's véle együtt az emberi nemzet is nemesedik, — különösen pedig a' goromba, durva elő- vagy balítéletek, mellyek miatt sokszor

századokig sem tehetünk egy okos lépést, ez által leginkább gázoltatnak, 's mintegy lábbal tiportatnak.

Akármelly embernek vagy nemzetnek lelki műveltségét, a' zerus ponton fellyül létét, semmi egyéb czím nem bélyegezi, a' módi, vagy divatbeli előmenetelén kívül, — csak ez az egy czégre van a' műveltségnek, melly azt, mint a' fának gyümölcse az ő nemes oltoványját elárulja. — A' divatot kell hát követnünk mindenben, nemcsak a' ruházatban, építésben, játékszínben, — hanem minden tudományban, mesterségben, írásban, beszédben, stylusban, gyűléseken, sőt még a' kathedrákon is a' legújabb, legcsínosabb divatú szokást és szavakat kövessük, válogassuk, nem pedig örökké csak egy réginél állapodjunk. Itt nincs pihenés, — mennünk kell, vagy akarjuk, vagy nem.

Csak a' mértékletlenségtől iszonyodjunk, és a' divat' kórságába le ne betegedjünk, — mert a' ki ebben sínlődik, az ellen nincs egyéb orvosság, mint ön magának végpusztulása. Ez a' kórság, mint valóságos túlság, szintolly vétek, és szintúgy semmivé tesz egész nemzeteket, mint az ellenkező túlság, melly szerint sokaknak az a' principiuma, hogy semmi új formát, új divatot be nem vesznek, hanem századokról századokra egy régi slendriánban, egy kikopott kerék-vágásban nyomorogva biczegnek, magokat kész hasznoktól, és sok drágalátos Isten' ajándékitól megfosztják inkább, mint egy új formát elvállalnának, 's midőn már az egész nép érzi is az újjíttás' szükségét, 's látja és mások példáján észre veszi annak boldogító következeit; még sem akar senki hozzá kezdeni, 's inkább szenved a' régi vas jármot, nem azért,

mintha bizonyos nem volna az újjíttás¹ áldott hasznában; hanem azért mert rest, és fél az újjíttás² nevétől, még inkább munkája terhétől, 's azon könyörög, hogy csak míg ő él, addig újjíttás ne legyen. Vagynak olyanok is, kik a régi zavarbani halászatból élnek, megsem gondolván, hogy egy kis áldozattal, az új rendben a' hal bőséggel magától jönne hálójok elejbe. Az ilyeneknek nincs helyes megfogások az új divatról; — ők nem distingválják a' formát és matériát, — óh erről tán életökbe se hallottak semmit! — ő nekik nincs egyéb dühtárgyak, mint ez a' szó: újjíttás! — 's ez elégséges arra, hogy egész életökbe mind magok boldogtalanul 's meglegedetlenül nyomorogjanak; mind másokat a' nemesüléstől, 's a' boldogságnak még csak reményjétől is megfoszszanak. — Hiszen az újjíttásban nem matériáról van szó, hanem csak formáról, mert ki is volna képes valamelly matériát megváltoztatni, vagy ha lehetne is, hol tudna helyébe jobbat szerezni? — de különben is, a' matéria magába véve neutralis tárgy; őt csak a' forma teszi ezzé, vagy amazzá, a' szerint, mint a' forma jó, jobb, vagy legjobb. — A' formát tehát, vagy is a' divatot változtatni, és a' haladó idő lelkével, az újjabb újjabb nagy befolyású találmányokkal, mellyek egész országoknak, nemzeteknek, sőt a' tudományok systemájának is fordulatot, 's egészen új rendet szabnak, együtt előre vinni, minden nemzetnek kötelessége; — de a' mellyik ezt vagy nem tudja, vagy nem hiszi, mint a' török; az csak a' maga vesztire siet, — éretlen, vak test. — A' török, a' maga principiuma mellett, semmi kevésbé, mint örökös nemzet; — ő csak egy rövid ideig tartó phaenomenon, csak *mustra*, csak

tanúság az embereknek, mint a' cseresznye-fán lévő váz, a' verebeknek. — De nem csak a' turbányos ember, török ám egyedül; hanem török minden, ki annak principiumától lelkesítettik.

Csak a' mértékletesség az életnek és egészségnek útja; — ezen kívül minden túlság, betegség. — Már pedig sokkal jobb nem élni, mint betegen kínlódni, nyomorogni, — és egy egészséges koldús, sokkal boldogabb, beteg királynál. — Ha tehát a' divatban mértékletesen, és az idő lelkével előre haladunk, és más nemzetekkel pályát futunk; kétségünk se lehet, hogy erőny és boldogság útján ne járnánk. — De mi-ben áll hát a' divati mértékletesség? Ebben: hogy ha formát beveszünk is más nemzetektől, de soha semmi matériát be ne vegyünk, hanem ezt magunk állítsuk elő, akármennyibe kerüljön is; és ha mesterünk 's oskolánk nincs hozzá, mestert is szerezzünk, 's nevendékeket tanítassunk inkább; — csak külföldről semmi matériát be ne vegyünk. Mert micsoda kertésznek tartanók azt, ki a' piarczon venne magának is zöltséget? Az ilyen kertész nem gazdálkodik, hanem a' készből él, 's a' készet fogyasztja, míg benne tart. — Nyomorúlt majoros-gazda az, egy nagy urasági majorban, ki a' városi piarczról venne még tojást is, urasága számára. Ímé illy nyomorúltak vagyunk, ha nem csak formánkat, de még matériánkat is más nemzetektől vásároljuk; holott magunk, majdnem ingyen, 's jobb minéműséggel termesztethetnők, gyárt-hatnók.

Némellyek a' divatot (módit,) egyedül csak az öltözetben képzelik; megsem gondolván, hogy az, mindenünkre egyaránt kiterjed; — és hogy, a' millyen csömör az, valakit egy régi elkopott

elnyúzott módiba látni, a' mit ő maga ugyan nem érez, de érzik és útálják mások, kiknek izlése míveltebb, és a' sárból kiemelkedett: — éppen olly rút akármelly tárgyban is, p. o. kertészségben, a' földművelésben, vagy még magában akármelly constitutzióban, sőt a' vallás' külformáiban is a' műveltségtől és az idő lelkétől századokkal hátra maradni, a' publikumtól elkerültetni, és a' legnagyobb világosság közepében egy régi bigotság mellett vakoskodni, 's magát mindeneknél bölcsebbnek tartani. Ezen vakoságot ugyan nem érzi, a' ki benne vakoskodik; de érzik azon nemes lelkek, kik a' művelődés és pallérozódás által, az illy alacsony testiségek' sárfertőjéből kiemelkedvén, a' zerus ponton fellyül vagynak. — A' czigány annyira szereti a' vörös posztót, hogy abból, ha csak kék nadrágja' térdén egy folt lehet is, még abban is egy talismánját helyhezteni. — Semmit se különbözik ettől az a' nép, ki az öltözetbeli divatban Páriszal pályázik, — más egyebekben pedig mindenben a' törökkel bigótkodik. — A' melly szép és tisztességes dolog, csinos izlésű takarékos ruházatban valamelly nyilvános helyen megjeleni, miből a' Magyarok illy példabeszédet is csináltak: pénz emberség, ruha tisztesség 's a' t. éppen olly szép, és lélekemelő, ezt mindenben ezen elkezdett analogián vég nélkül szakadatlanul folytatni, — nem pedig csak egyedül a' ruhába, egész a' nyakig való adósságig előre menni, másban mindenben hátra lenni.

De valamint a' kés nem gyermek kezibe való, akár mint sírjon is érte; így a' divat is egészen ki rí, a' hozzá nem értők keze közzül, 's naponkint számtalanszor láthatjuk, hogy az koránt sem haszon és jótét, sőt valóságos méreg

oktalan kezek között, — úgy hogy ezt egyedül csak mívelt, és a' zerus ponton fellyúl lévő személyneknek kell, 's nem kontárkodva, hanem methodice gyakorolni, nem pedig erkölcsi nemesség míveltség nélkül szűkölködő, akár szegény, akár gazdag kontárok kényyére bízni. Azomban nálunk éppen megfordítva van a' dolog; — az igazi érett bölcs megalázza magát egy kis székeletben, és vagy szegénysége, vagy egyéb elkeseredése miatt bele se szóll a' divatok tárgyába; ellenben minden míveletlen csélcsap ember, kinek csak pénze van, még a' hasa, háza, családja, 's örök nyugalma rovássára 's daczára is, a' módiknak, a' divatoknak áldozik; — micsoda módiknak? — a' pári'siaknak; — és minémű tárgyakban? — egyedül az öltözeti divatban; más divatról legkevesebb embernek van ideája. — A' hiú nevelés, csak testi kényeknek áldozik, csak a' hiúságnak tömjénez, és szerez élledeelmet, — ezt pedig semmiben úgy kimutatni nem lévén módja, mint az öltözetben; hogy lelki hijányját testi piperéjével százszorosan kipótolhassa, mintha az volna legnagyobb hazafi, vagy legelső polgár, ki legdivatosabb ruhába jár: tehát csak a' ruha és tündöklő pompa teszi a' legelső rubrikát, majd minden embernél, — hát még az aszszonyi hiúságnál! — A' gazdagok szégyenlenek a' szegényel egyforma levegőt színi, egyforma vizet inni, egyforma öltözetbe járni; tehát mindig olyan öltözetben törik elméjüket, melly őket a' szegénytől elkülönözze, hogy a' szegény őket ne követhesse, hanem csak bámulja, — és a' legszegényebb légyen ma gazdaggá, ő is ezen principiumot követi, és tudja, minden mester nélkül; — a' szegény pedig szégyenlvén szegénységét megvallani, megösmér-

ni és elárulni; már más — harmad nap mulva a' gazdagokkal pályázik a' miben csak pályázhatik; — ezen a' gazdag ismét fellobban, 's tüstént más drágább módit kezd, mind magának mind másnak megrontására; — és ez így mén örökkön örökké, ha bár soknak, minden jószága utánna vész is, csak szeszélye ne szenvedjen, — 's a' szegény maradéknak sokszor nem marad egyéb büszkeségnél: ki voltam? mi voltam?

Így lévén a' dolog, látni való, hogy tulajdonképpen a' divat nem éretlenek kezébe való, — és ezen tekintetben ezt törvényesen is regulázni kellene; de mivel a' pazérlás, ha a' hazába történik, nem a' hazának, nem a' közjónak, hanem csak magánosoknak van kárára, mert egyiknek romlásán, mindig más, néha igen sok hazafi épül és gyarapodik, 's ez által a' haza még nyer, mert az erkölcstelen pusztúl 's düledékén sok jó polgár felépül helyette; tehát még illy feltétellel a' divat, még éretlen kezek között is szenvedhető volna, mert a' csínosodásra művelődésre minden esetre leghatalmasabban dolgozik; de ha már a' divatnak matériáját is külföldről hozzuk, a' pénzt érte kiadjuk, vagy éppen — borzadok mondani, — magunk kivisszük, és ott fecséljük, és pusztulásunkkal nem hazánkat, hanem a' külföldet gyarapítjuk; akkor nem csuda, hogy végtére úgy kifogyunk a' pénzből, hogy sehol többé hitelt, és kezdeni való szárnyakat nem találunk; — olly dolog, melly mindenkor egy szörnyű esetnek volt kalauzza.

Különös az, hogy a' divatot az öltözetben, országszerte elfogadjuk; — és jóllehet ez minden hónapban változzék, újjuljon, és bennünket pusztítson is; mégis itt újjíttásról senki sem pa-

naszkodik, sőt a' mint jön a' módi, azonnal el-
lepi egész országunkat; — ellenben másban, a'
legsükségesebb, legsürgetősb tárgyan, ha
valaki megrögzött formát újjítani akarja, azt
tüstént átkozzuk, káromoljuk, lázítónak, haza-
árulónak, 's más e'féléknek kiabáljuk. —

Hogy a' forma, és így a' divat, szintolly
létalapos mint a' matéria, csak onnan is meg-
tetszik; hogy az ügyetlen szabó a' legfinomabb
posztót is úgy elronthatja, hogy megnem visel-
hetjük, — míg az ügyes szabó a' rossz posztó-
ból is csinos, és a' legújabb divatú ruhát állít-
ja elő.

Becsüljük tehát azon imádást érdemlő nagy
lelkeket, kik mihelyettünk is mély belátással
gondolkodván, minden honni matériánkra szebb-
nél szebb és jobb formákat kigondolnak, mel-
lyekből az áldás' forrása az egész hazára elárad-
na. Ne üldözzük a' vélt tévelygőt, mert nagy
kérdés, vallyon nem mi tévelygünk e? és ha ép-
pen eltévedne is valaki tanácsadásában, üldö-
zést semmi esetre nem érdemel; mert szíve jó,
tisztá, háládatos, — 's ha tévedt, buzgóságból
tévedt, — és ha positive nem használhatott, bi-
zonyosan negative csak annál többet használt.

Ha már ezen elkezdett analogiát a' divatról
szívünkre vennők, és úgy, a' mint példából lá-
tók, minden kigondolható környűlményeinkre,
matériáinkra folytába, nem pedig csak egyedül
ruháinkra alkalmaztatni tudnók; tudnánk akkor
csudát is tenni, — tudnánk hazánkából paradi-
csomot és igazi kanaán-földét teremteni; — a'
mi tanítványinkat, kik bennünket iszonyúkép-
pen hátra hagytak: az ángolyokat és francziá-
kat ismét megelőzni; — és midőn a' dunán vé-
gig való hajókázás sokkal bátorságosabb, mint

a' nagy Ocean' rengetegén való kereskedés, — midőn semmi bevező nélkül nem szűkölködünk, sőt a' más nemzetek szükségait pótoló kiadókkal bővölködünk ha akarjuk; nem tudom a' föld kerektségén lehetne e boldogabb hazát még képzeletben is teremteni a' magyar hazánál? De hiába! nincs az a' boldogság, mellybe az irigy fátum egy követ ne vetett volna! Ez az egyet nem értés, — a' testiség' nyers országa. —

Udvardy János,
Földmérő 's Levelező - tag.

17.

Philosophusi együttbeszélgetés, egy Idegen és egy Pápai Tanuló közt.

Idegen.

Öcsém Uram a' mint látom Tanuló?

Pápai Tanuló. Igen is én Tanuló vagyok.

Idegen. Mellyik Oskolából való Tanuló Öcsém Uram?

P. T. Én Pápai Tanuló vagyok.

Idegen. Igen szeretem özszejövetelünket, régen ohajtottam hogy valakivel ezen oskolában tanulttal beszélgethetnék.

P. T. Szerencsémnek tartom, ha szegény személyemet úri lebecsátkozására méltóztatja.

Idegen. Mit tanul Öcsém Uram Pápan?

P. T. Én Philosophiát és Theológiát tanulok.

Idegen. Talám mind a' kettőt egyszerre tanulja?

P. T. Igen is. Mert mi nállunk mind a' Philosophiát, mind a' Theológiát, két tanítóktól szoktuk egy cursusba halgatni.

Idegen. Ugyan mondja meg Öcsém Uram, micsoda Philosophiát tanulnak Pápán?

P. T. Mi, Uram tanulunk Philosophiát, de hogy annak valami különös neve volna, azt még nem hallottam; úgy gondolom, hogy annak nemis lehet valami különös nevet adni. Mert valamint az Isten egy; — úgy a' Bölcsesség is vagy a' Philosophia, és annak Architectusa az okosság, csak egyetlen-egy.

Idegen. Kell valami különös nevének lenni, mert mikor én tanuló voltam, a' Wolfiana Philosophia volt közönséges, az előtt a' Cartésiana Philosophia virágzott; ismét az előtt a' Scholastica Philosophia uralkodott, — sőt mindjárt a' Socrates halála után, a' Platonica és Aristotelica nevű Philosophiák támadtak.

P. T. Igaz, hogy a' Philosophiák ez vagy amaz philosophálás módjának feltalálójától neveztetnek el, mi magába szintolly ártatlanul megeshetett, mint szoktuk elnevezni a' francia tafotát, a' francia pléhet, a' francia setétkék posztót, az ánglus aczélt 's a' t. mivel ezek a' magok nemekbe legjobbaknak tartattnak; de a' Philosophiának különös elnevezését, még sem hagyhatni helybe, mert ennél fogva osztán a' Philosophusokból *seruum pecus lett, qui jurant in verba magistri*, azt állítván: hogy ez vagy amaz csak azért igaz, mivel Plató vagy Aristoteles mondta. E' pedig Philosophusba nyilvánosság ostobaság. Még Cicerót is a' tanítónk Phanaticusnak mondta ezen szavaiért: *malo cum Platone errare, quam cum aliis recta via incedere.*

Idegen. Nó, de valamint a' Keresztyének a' Krisztusról jól nevezik magokat Christiánusoknak; úgy Öcsém Uraimék is a' magok Philosophiájokat bűn nélkül elnevezhetik.

P. T. Megvallom, hogy ezen következtést nem tartom törvényesnek. Mert a' Krisztus' beszéde és tanítása Isten' beszéde, és így azt el kell hinni. De már a' Philosophusok' tanításai 's állításai, emberi gondolatok és előadások, a' melyekre sem nem szabad, sem nem lehet vaktába esküdni; sőt valamint az órákat ottan ottan a' nap' járásához kell igazítani, úgy a' philosophusi Dogmákat az okosságának időről időre lehető megvilágosodásához kell ottan ottan alkalmaztatni. —

Id. gen. Legalább adhatnak Öcsém Uraimék a' Philosophiájoknak olyan nevet, mint a' mint az Új Testamentom Evangyéliomnak elneveztetett.

P. T. E' meglehet, nohát ha elnevezhetjük Philosophiánkat, mi azt reformata 's reformanda Philosophiának nevezhetnénk el.

Idegen. Mit tesz ez? Hát van Calvinistica és Calvinisanda Philosophia?

P. T. A' projectált elnevezés nem azt teszi, hogy mi a' mi Philosophiánkat, a' Calvinus vallásbeli vélekedéseihez akarnánk szabni, mert ez nem szabad, nemis lehet; mert ez csak azt teszi, hogy a' mi Philosophiánk megjobbított, 's időről időre jobbítható sőt megjobbítandó Philosophia, egy szóval: a' mi Philosophiánk Critica Philosophia. —

Idegen. No most jól beszél Öcsém Uram, csak azt akartam megtudni; már látom Öcsém Uraimék Kantianusok, és a' Philosophiájok is Kantiana Philosophia.

P. T. Tellyességgel nem, mert Kánt soha sem írt Philosophiát, ő soha sem hagyott semmi utánna vakon mondandó vélekedést, hanem csak azt ajánlotta a' Phi-

losophusoknak, a' mit Pál Apostol a' Keresztyéneknek 1 Thess. Mindeneket megpróbáljatok, a' mi jó azt megtartsátok, 's éppen ebben áll a' mi Criticismusunk is.

Idegen. Hisz e' nem újság Öcsém Uram, éppen e' volt régtől fogva az Ecclectica Philosophia.

P. T. Az Ecclecticismus éppen nem Criticismus, mert az Ecclecticismusnak soha semmi principiuma nem volt, de nem is lehetett, hanem csak minden rend és regula nélkül, mint öszszehalmazott, rakásra hordott, a' mit subjective jónak képzelt. Ez hát már csak azért sem lehetett Philosophia, mivel objectivum principiuma nem volt, a' mi nélkül a' Philosophia nem Philosophia. Az Ecclecticismus olyan volt, mint a' szűcsök' szemetje, mint az utazó Mester-legény' cifra tarisznája, a' melly kék, veres, zöld, fehér, fekete 's a' t. kicsiny, nagy, és több szegeletű posztó darabokból van öszsze alkotva. De a' Criticismus principiumból indul ki, és soha attól el nem távozik.

Idegen. Eddig pedig sokan dicséretül vették magoknak, hogy ők Ecclecticus Philosophusok.

P. T. Az igaz; de a' névbe tetemesen hibáztak, mert azok azt akarták mondani, hogy ők liberalis Philosophusok, és Pál Apostol parancsolatja szerint nem akarták azt mondani: „Én Kéfásé vagyok, én pedig Apollósé. Az Ecclecticismusba pedig a' legutálatosabb Servitus uralkodott. Mert az Ecclecticusok az ő mis-másból álló zavaréjkokba több, 's egymással ellenkező uraknak akartak szolgálni, a' mit az Evangéliom lehetetlennek tart, és méltán p. o. a' ki Plátót követte, az Aristotelest nem követte; mivel amaz Intellectualista volt, e' pedig Empiricus. És így mint szokták mondani: ezek toto coelo különböztek egymástól. Valósággal az Ecclecticismusnak legjobb neve ez: Miscellionismus, a' mire igen szépen illenek Horatiusnak ezen szavai:

Humano capiti serpentes avibus geminantur, Tigribus agni.

Vagy az Ecclecticismus csak olyan, mintha Magyar-ország rendes törvény-könyvéül, Napoleon Császár' törvény-könyvét akarnánk bévenni, és mégis a' mi dicsőséges eleinktől vérrel megszerzett sok századok által, vérrel megerősített; de sorsunkra nézve, csak vér nélkül által szállott nemesi privilegiuminkat is egyszer'smind megakarnánk tartani. Ez a' kettő megnem álhott.

Idegen. Öcsém Uramék hát criticus Philosophusok?

P. T. Igen is mi criticus Philosophusok akarunk lenni.

Idegen. Következésképpen Öcsém Uramék újjítok vagy philosophusi Heresiárák?

P. T. Éppen nem, mert valamint a' criticensi név nem új szó, úgy maga az ezzel jelentett dolog sem új. Ez a' szó Critica t. i. a' Theologianak igen nevezetes és multhatatlanul szükséges része, melly azt mutatja meg: hogy a' mai nyomtatott Bibliák csak azok, a' mik voltak Máténak, Márknak 's Pálnak autographumi. E' nélkül pedig nyomba Theologusi scepticismusba esnénk.

Idegen. Szeretném tudni, mint alkalmaztatja ezt a' magok Philosophiájához?

P. T. Igy: hogy mi is vagyunk Criticusok, mert a' philosophusi állításokat magával az okossággal mint originállal vetjük össze, 's ha osztán ezen állítások, mint Apografumok (copiák) az okosságban találató reflectikkal megegyeznek, mi is az állítást igazi philosophusi állításnak tartjuk. De ha akármi philosophusi állítások is azokkal ellenkeznek, már azok akár Plátóé akár Aristotelesé, akár Leibniczé, akár Wolfé, akár Kánté legyenek, tüstént azokat hamissaknak lenni declaráljuk.

Idegen. Hát Kántból semmit sem vesznek által Öcsém Uramék, a' magok philosophiájokba? —

P. T. Miért nem? hiszen ha Kant más Philosophusoktól vehetett által sok állításokat a' maga systemájába, tulajdon principiumához szabva; miért lehetne nekünk tilalmazni, hogy mi is ő tőle által ne vegyük azt a' mit igaznak látunk. *Etiam Hortulanus saepe est opportuno locutus*, a' mint van a' példabeszédbe.

Idegen. Mondjon nékem Öcsém Uram valami újjat ebből a' reformata Philosophiából?

P. T. Egészszén újjat, vagy absoluto sensu újjat nehéz mondani, mindazáltal alkalmasint újjatska állítás ez: más valamit *gondolni*, más *megesmerni*.

Idegen. Mi különbség van a' *gondolat* 's *megesmélet* között?

P. T. A' *gondolat* magába az elmébe minden tapasztalási realitás nélkül is végbe mehet, de a' *megesméletre* több kell, p. o. szárnyas lovat, magába menő kocsit, repülő sült-galambot, kiki tud magának gondolni, — de még azért nem mondhatik ezeket megesmérni, mivel ezen gondolatokat tapasztalható objectumokba nem mutathatja ki.

Idegen. Valami fontos találmány é ez?

P. T. Véghetetlen fontosságú, ha mintegy csekélységnek látszik is, mint az Abece betűi.

Idegen. Miért fontos ez?

P. T. Azért, mert a' ki a' gondolatot a' megesmélrettel confundálja, észre se veszi mikor álomlátóvá, phantastává lesz, olyanná *qui interdum somniat*, a' milyenek voltak már minden Dogmaticus Philosophusok, közelebbről Wolf, mikor a' Cosmologiát csinálta, 's azt a' Philosophiába bétukmálta, holott ez a' tudomány lehetetlen. —

Idegen. Hát nincsenek a' Wolf Cosmologiájába a' Logikának minden törvényei megtartva.

P. T. De megvannak, hanem a' csak a' gondolatra elég, a' megesméletre pedig nem elég. Így akárki is a'

Logikából, a' Poéták Pegazusáról tudna olly nagy Commentáriust írni, mint a' millyet valami *Ode* nevű tudós írt az Angyalokról in folio regali; és mégis munkájának semmi realitása sem lett. Jól mondták hát a' régiek: *Purus purus logicus, purus purus asinus*, az az: a' ki csak gondolni tud, azomba semmi megismerete sincs, a' még semmit sem tud.

Idegen. Micsoda itélettel van a' Criticismus a' Philosophia érdeméről?

P. T. Azzal, hogy az minden egyéb emberi tudományoknak szülő anyja 's fejedelme, a' kinek az egész mindenségre kiterjedő birodalma alá vagynak minden egyéb tudományok vettelve; és a' kitől magától kölcsönözhetnek azok világosságot, megmutatásbeli erőt, czélt és méltóságot. Mert mihelyt az ember önnön magát, a' maga törvényeit 's rendeltetéseit nem esmeri, azonnal ő semmit se tud: *Truncus et inutile lignum*, a' ki vel minden bolondságot elhitethetni, 's minden gonosz-ságot véle megcselekedtethetni lehet, a' mikor ő osztán nem ember. Mind ezekről pedig csak a' Philosophia tartóztathatja meg őt.

Idegen. Így hát a' Philosophia még az Isteni kijelentésnél is feljebb való lesz?

P. T. A' Kijelentés nem emberi, hanem Isteni tudomány, mi pedig csak az emberi egyéb tudományoknál tesszük feljebb valóvá a' Philosophiát, mert a' kijelentés minden emberi megismeretet felül haladván, látni való, hogy ahoz a' Philosophia mint ilyenhez még hozzá sem szólhat.

Idegen. Miért mondják hát azt, hogy a' Philosophia ancillája a' Theologianak?

P. T. Mondták, mondták; de azt csak a' Philosophianak egy részéről a' Logikáról kell érteni, mert az valósággal nem csak a' Theologianak, hanem minden

más Tudományoknak is p. o. a' Mathesisnek, Architecturának, Physicának, Chemiának 's a' t. ancillál.

Idegen. Miért nem szeretik Öcsém Uramék a' Wolf Philosophiáját?

P. T. Azért nem szeretjük mert ez:

1. Egy részről a' tapasztaláson lévén épülve, nincs benne bizonyosság, és csak tudjon valaki véle következőleg bánni, minden lépten nyomon Scepticismussá teheti. Más részről pedig azért nem szeretjük mert:

2. Számtalan sok transcendens állításainál fogva phantasticum Dogmákkal van tele, a' minek elég példája a' Metaphysica. — Végezetre azért nem szeretjük mert:

3. Az, a' Morál oldaláról véve, a' boldogság bálványánál fogva, még meg is vesztegeti az ember erkölcsi karakterét, úgy hogy azt régen semmivé is tette volna, ha a' tudatlan, de józan szív őt meg nem tartóztatta volna.

Idegen. Ugy látom hát, hogy Öcsém Uramék valami nagy opinióval viseltetnek a' critica Philosophia eránt?

P. T. Igen nagy tisztelettel 's bizodalommal viseltetünk eránta, és azt mondjuk róla, hogy a' Criticismus előtt csak betű volt a' Philosophia, a' lélek pedig csak annak megjelenésétől fogva kezdődött. — A' Dogmaticismus volt a' Philosophiának Ó Testamentoma, de a' Criticismus az, a' melly a' gondviselés által nyilatkoztatta ki a' Philosophiának Evangyéliomát. A' Dogmaticismus a' gyermek kor, a' Criticismus az emberiségnek férjfiui megérettségére jutott ideje. Amaz szolgásgnak járma-, e' pedig a' szabadságnak arany századja, értvén ezt mindazonáltal azokról, a' kik megfogadják Horatiusnak amaz intését: *Sapere aude, incipe.* —

Idegen. Ugy de azt mondják, hogy érthetetlen ez a' Critica Philosophia?

P. T. Igaz hogy ez nem olyan culinaris Philosophia, mint a' millyen minden empirica Philosophia; közelebb-ről a' Wolfiana volt Philosophia, mert már ez utóljára a' Kabinét-ministernek pulpitusától fogva, a' Dámák' püderos asztalokig, és a' Csizmadia tőkekig mindenütt kiver, de mi haszna ha az emberi méltóságnak 's a' Tudományosság characterének nem felelt meg. A' critica Philosophia nehéz, mint mind az, valami a' természetbe derék és felséges; de nem érthetetlen az in foro competentis, és azoknak a' kik magokat arra testestől lelkestől rá szánják. Bizony ennek megértéséhez 's megtanulásához, talentum 's fáradhatatlan szorgalmatosság, bal-ítéletektől el nem foglalt, csupa igazságot nyomozó és részre hajolhatatlan lélek kívántatik. — A' kikben tehát ezek nincsenek meg, azok ugyan ha taníttatnak, a' critica Philosophia resultátumával megelégedhetnek; de tudósok ezek soha sem lesznek, 's nem is illik osztán ezeknek szájokba az említett nehézség ellen való panasz. Arra várakozni pedig, hogy majd valahára, valami philosophusi Illyés jelenik meg, mint olytén popularis Philosophus, a' ki őket minden munka nélkül, csak mintegy álomba 's jádзва criticus Philosophusokká teszi, nem egyéb mint a' mit Horatius ezen egy pár gyönyörű versébe elő ad: *Rusticus exspectat dum defluat amnis, at ille labitur et labetur in omne volubilis aevum.* Ez valósággal nem egyéb mint philosophusi Chiliasmus, a' tündér Honának boldog országa, melly soha sem jó el. Nem a' stylus nehéz a' critica Philosophiába, 's annak különös terminológiája, nem az előadás öszszefont és homályos, hanem maga a' dolog olly felséges, hogy oda csak a' választattak juthatnak el, a' mint Virgilius mondja: *Ignavum fucos pecus a praesepebus arce.*

18.

Kedves Pipám.

Kedves Pipám mint oszlatod
Te minden bajjaimat,
Milly dicsően elmulatod
Maga megunt uradat;
Katykaringós kék füstöddel
Több örömet érzek hidd el
Mint Perzopolis égtével,
Nagy Sándor' érzett Szépével.

Már korán reggel Vitnyéden,
Janosházán 's a' körül
Helyezettetett helységekben,
Vett dohányynak mint örül
Egész létem; több pipával
Ha szívhatok nap hosszával,
Jó reggeltől fogva délig;
Ebédttől fogva estvélig.

Általad Pipám a' világ'
Bajjait csak fitymálok,
A' nyelvsek' dühe nem rág,
'S oszlik az mint egy álom,
'S mint azon szép kék füst, mellyet
Tüzes gyomrod kilehellett,
A' fendorlók' furt agyaból
Lehelt méreg is ugy oszol.

H. P.

19.

E — — ám' Becse.

Ha E—im ezüstön
Aranyon, drága kövön,
Végzetetlen értéken
Megvehetném; ezeken
Kiadnék vígan 's adnám
Érte, semmibe tartnám
Bár milly' sok volna is az
Esküszöm, szavam igaz.

'S bár e' föld' kereksegen
Második Bonapart' én
Lennék; Országok 's Népek
Előttem remegnének;
E — — val boldogabb
Lennék, és megnyugottabb,
Ha véle alacson kis
Házban éldegelnék is.

Rövid éltémnek véget
Csak a' nagy Isten vethet,
De ha azt mint pénzem' el-
Pazarlhatom, hitemmel
Minden napért fogadom
Egy esztendőmet adom;
Csak véle későn, korán
Elhessek minden órán.

H. P.

F O G L A L A T.

	Lap.
1. Berzevitzzi és Kakaslomnitzai BERZEVICZY GERGELY életrajza, ábrázolatjával együtt. (<i>Némethy Pál.</i>)	3
2. Lúdas per. (<i>Fogarasy János Erdélyből.</i>)	16
3. Szó némi hibás elv és terv felett. (<i>N. A. Kiss Sámuel.</i>)	32
4. Némelly Honni nyelvünk körüli észrevételek 's fedezések. (<i>Balajthy József.</i>)	45
5. N. Mélt. Érsek Herczegi-Primás' és Cardinalis, Rudnay Sándor Ő Eminenciájának halálára. (<i>Homonnay Imre.</i>)	79
6. Tökély. — (<i>Udvardy János.</i>)	81
7. Értelmi Érzelem. (<i>Körmendy Kamill.</i>)	115
8. Válogatott darabok az Anglus Szemléből. Időnk-re 's Hazánkra alkalmaztatva. (<i>Egy Társaság által.</i>)	131
9. Hogyan tehetni szert jó vénségre? (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	156
10. A' megsebesített Lucrétzia. (<i>K. A.</i>)	161
11. Boldogság! — (<i>Udvardy János.</i>)	178
12. Hontörténeti Töredékek. (<i>Homonnay Imre.</i>)	193
13. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. XXXVII. Levél. (<i>Folytatás. S. K. J.</i>)	204
14. Missiói Tudósítások. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	210
15. Egy tekintet Magyar-országi culturájára, 1540 körül és utánna. (<i>Horváth János.</i>)	214
16. Divat, (Módi, újmódi.) (<i>Udvardy János.</i>)	229
17. Philosophusi együttbeszélgetés, egy Idegen és egy Pápai tanuló közt. (<i>K. I.</i>)	238
18. Kedves Pipám. (<i>H. P.</i>)	239
19. E — — ám' Becse. (<i>H. P.</i>)	

**THERZÁCZI GRÓF
FRANGEPÁN GYÖRGY,**

*Segnia', Veglia' és Modrusia' örökös Grófja, kir. Jo-
zsef-nálleki Mestere, s a Turáni Csár'. Jo kapitányja*
1651.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(MÁSODIK KÖTET.)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv.' Könyvnyomtató és Áros'
betűivel 's költségein.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

1.

A' Tudósok' ítélésbeli botlásairól (prae-judiciumiról) rövid vonások.

Ez a' gondolat, hogy az Isten jó, 's minden munkáit jókká teremtette; a' maga határán túl-vive, sokakban azt szülte; hogy a' világos rossz-szat is jónak mondanák. — Hogy Ádám mint-egy az Isten' kezéből jött ki, azt a' gondolatot szülte némellyekben, hogy az első embert szinte Angyallá tennék. — A' természet állapotjának helytelen 's felettébb nagy tökéletességbe-li képzelése azt mívelte: hogy a' mostani rom-lottság' állapotja igen nyavalyásnak festetnék-le. — Az Isten' dicsőssége mellett való vak buzgó-ság szülte azt a' rendetlenséget, hogy még rossz úton, módon is tisztelnék az Istent. — Az em-beri nyavalyásságnak rendkívül való nagyítása szülte azt, hogy az embert mindenre tehetet-lennek gondolnák, úgy hogy az Istennek kellett mindeneket immediate kijelenteni; az okosság az emberben mindenre tehetetlen lenne; e' vi-lági dolgok rendi (seriesse) a' tökéletességtől igen messze-távol esett volna; erre nézve lett legyen amaz olly sok számmal esett csudáknak szükséges volta; ezért kerestek 's találtak min-denütt a' Sz. Írásban is csudákat; mivel azt tartották, hogy csak az az Isten' munkája, a' mi csuda; 's a' mit az okosság fel nem ér. — Ugyan azon emberi romlottságnak 's tehetetlen-

ségnek nagyra terjesztése mívelte azt, hogy a' mi szépet 's helyest a' külső írók' írásába látnának, arról azt mondanák, hogy mind a' Sz. Írásból vétetett, és minden tudománynak 's mesterségnek ott volna fundamentoma letéve; a' honnan azok, kiknek írásiba az a' szép 's helyes találtatnék, vagy magok olvasták a' Sz. Írást, vagy azon emberekkel társalkodtak, kiknél a' Sz. Írás' könyve esmeretes volt. — Hogy az Ekklesiái Atyák (Patres Ecclesiae) közelebb éltek az Apostolokhoz, abból azt hozták ki, hogy az ő írások tökéletes, 's merő azon Amen volna; a' honnan minden szavaikat meg annyi argumentomoknak vették. — Ha valamely derék ember a' dióval játszó Esópussal, vagy kiseded gyermekével enyelgő uralkodóval magát néha elereszti, 's nyájas tréfára fordítja; arról úgy gondolkoznak, hogy minden nagy elmének volna valami bolondoskodása (deliriuma), mintha csak az volna a' bölcs, kit a' Stoikusok annak festettek. — A' vadak közt találtatott egy két embernek jól megnem vizsgált környűlállási, csinálták azt, hogy talám ha magára hagyatnék az ember, semmire alkalmas nem lenne: mint ha az igen különböző környűlállások még a' társaságban is nem mutathatnának olly embert, ki semmire nem alkalmas. — Sok utazók csak egy két helység lakossinak szokásit 's magok viseletét, 's azokat is csak egy oldalról tekintve adják elő, 's azokból az egész Nemzetet akarják karakterizálni; így lett az a' bal ítélet, hogy némelly Nemzetnél nem volna, sem vallás, sem pap, sem templom, sem erkölcs, 's valami jónak követése. — Az a' gondolat, hogy a' természet mindenütt magához hasonló volna, szülte azt, hogy azon hím és nőstény nemeket

(sexusokat) mellyeket az élő állatok' országában látnak, a' természetnek más országában is meglenni gondolják. — A' világ dolgainak szoros egybeköttetéséről (nexussáru) való igen kiszélesített értelem tselekedte azt; hogy mindenütt fel's lemenő lajtorját gondolnának, mellynek mindazáltal fogait magok kények's szabadságok szerint csinálják ki. — Az Ekklé'sia feje' csalhatatlansága azt szülte, hogy némelly törvényt-folytatók (Juristák) a' kétséges esetekben hol illy kérdés forog, a' polgári törvényt (civile Just) kellé követni, vagy az Ekklé'siai törvényt (canonicum Just), mindenkor készebbek a' canonicum Just követni. — Ördögi, bosszorkányos tselekedetekkel azok trágyázzák a' physikát, természet tudományát, kik a' természeti munkákat, 's azoknak törvényeit nem esmérlik. — Azok kapnak mindenütt csudát, kik a' természeti dolgok' törvényével esmeretlenek. — Azok tagadnak minden csudákat, kik vagy e' világ' rendit elég jónak 's változhatatlannak gondolják; vagy a' természeti dolgok' megmagyarázására eléggé megvilágosodtaknak hiszik magokat; vagy a' mit most meg nem foghatnak, azt a' jövőendő időktől megfoghatónak tartják. — Némelly Juristák' irásiba a' Mágiáról való emlékezetét a' vitte bé; mivel a' természet' törvényét 's annak munkáit nem esmerték. — Némelly író azért citál minden igazság' megmutatására hol régi, hol új írókból; mivel azt hiszi, hogy az igazság auctoritással tétetik igazsággá. Külömben az nem lehetne. — Az Ánglus, valami nevezetes találmányok találtattak Európában, azokat mind maga találmányinak tartja, mert nem akarja hinni, hogy másnak is feje legyen. — A' magyar írók a' Magyarinak egy

tulajdonságáról is annyiszor nem emlékeznek, mint annak vitézségéről; mert azt hiszik, hogy legnagyobb dicsősség embert ölni. — A' ki nemzetét meszsziról 's igen régi időről öröklődik lehozni; azt tartja, hogy a' régiség tsinálja a' fényt 's dicsősséget. — sokan, mikor a' törvényes esetekben arról van a' kérdés: szabad é ezt, vagy amazt tselekedni? azt mutogatják inkább: hogy az ez előtt is szokásban volt; mivel azt hiszik alattomban, hogy a' mi szokás, az már azzal jó is. — Sok magyar Író megelegedik azzal, ha megmutogathatja, hogy ez vagy amaz törvény, a' vezérek alatt is, vagy Geizától, vagy az első Királytól Sz. Istvántól tétett; mert azt tartja, hogy a' mi régi; az jó és igaz. — A' régi törvények mellett azért buzgálkodik valaki olly hatalmasan; mert vagy azt tartja, hogy azok mind jók; vagy attól fél, hogy a' mi új változás lesz, az mind rossz lesz. — A' régít a' szokásokban 's törvényekben a' veti mind meg, a' ki azt gondolja, hogy ma egészen más állapotja van a' Nemzetnek. — A' régi Írókat a' becsüli többre, ki nem akarja hinni, hogy a' Tudomány nevekedhessék. — Ellenben az újjakban az lát többet; ki nem hiheti, hogy a' régiek' időkorai közt, aurea aetas is lehetett. — Az okosságot, okoskodást (ratiót) a' Theologiában az nem szenvedheti, a' ki azt tartja, hogy az egész Theologia miraculum; valóságos csuda. — Ellenben az viszi mindenüvé bé, a' ki abban soholt emberi értelmet meghaladó, 's attól különböző dolgot nem akar látni. — A' pogányok' virtussait a' nézi le, 's a' nevezi fényes vétkeknek; a' ki nem hiszi, hogy az Isten más úton, a' Sz. Íráson kívül az embereket igazgatná, 's azoknak eleikbe kötelelességeiket

kiszabná. — A' ki azt állítja, hogy valakiben egy virtus meg vagyon, abban a' több virtusok is mind meg vagynak; a' kiben egy nincsen meg, abban egy sinsen; az olyan nem csak minden virtusokat olly szorossan egybeköttetteknek 's egy természetűeknek gondol, hogy csak egy virtus volna, nem több egymástól megkülömböztettek; hanem az olyan csak azt tartja virtusnak, a' mi tökéletes, mellyben semmi grádus, nevededés nem volna. — A' ki az elmés közmondásokhoz erőssen ragaszkodik, 's azokkal akar bizonyítani, (demonstrálni) az olyan alattomban ezt a' fő-állítmányt (principiumot) hiszi: vox populi vox Dei, a' nép' szava, Isten' szava; vagy consensus aliorum probat veritatem; a' mások' megegyezése az igazat kimutatja: melly a' legnagyobb képtelenség' megmutatására, bizonyítására is sokszor fordíttatik; vagy azt állítja az illyen, hogy a' természet némelly igazságokat ugy belénk óltott, hogy azokat előre minden tanítás nélkül tudhassuk; mellyet a' tapasztalás meghamisít. — Vagynak, kik a' Philosophiába idegen bizonyító principiumokat vittek bé, 's némelly igazságokat, hol a' régiségből, hol a' szokásból, hol a' consensusból, hol a' közmondásokból, hol példákbl mutogatnak; mellyel feltészik, hogy azok mind jó kútfők, mind igazak, 's meg nem csálnak. — A' melly Prókátor az újjabb újjabb causák' decisioját, ügyek' lefolyását, magának feljegyzi, a' végre, hogy mikor hasonló causák jönnek elő; azokkal demonstráljon: az azt gondolja, hogy az egyszer előfordult 's lefolyt causa, még másszor is elő jön; holott mind más, még más dolgok történnek az ég alatt, 's két egymáshoz mindenkben hasonló nem is lehet: de ha ugyan az jönne is

elé; még is a' lenne az első kérdés: Vallyon a' minapi éppen ilyen színű causában helyes volt é a' decisio. — A' ki valamelly dologrul vagy személyről igen balúl itél; elfelejtette annak jobb oldalát megnézni. — A' ki pedig mindendről jól itél, az a' bal oldalát nem nézi a' dolognak 's személynek. — A' ki az álmoknak igen erősen hiszen, az vagy nem tudja, vagy nem akarja azokat az ideák' természeti egybeköttetéséből magyarázni. — A' ki egy álomnak sem hiszen, az mindent az ideák' egymással való egybeköttetéséből akar kimagyarázni. — A' ki ugy okoskodik, hogy az Isten a' hosszú életet a' törvény' megtartásáért adja; az az öreg embereket mind igaz és kegyes emberekké teszi; 's az hamar meghóltakat kegyetlenekké és gonoszokká. — A' ki azt tartja, hogy a' gazdagságot 's egészséget az Isten azoknak adja, kiket szeret; az majd a' gonosz embereket is, Istennek tetsző emberekké teszi. — A' ki szorossan hiszi, hogy a' Physicus mundus erőssen megegyez a' morálissal, az kéntelen azt mívelni, hogy mikor nagy bővség vagy on 's áldás, az embereket mind igen jó erkölcsűeknek hidje. — A' ki azon regula mellé, hogy minden hetedik esztendő a' termésre nézve változik, szorossan mellé köti magát; az sok bőv hetedik esztendőből szűköt, sok szűkből bővet fog tsinálni; mert külömben nem találja. — A' ki azt itéli, hogy nehezebb a' virtus' útja, mint a' véteké; az olyan a' jó temperamentomú 's szép ajándékú embert is igen rosszszá teszi, vagy előre annak képzei. — A' ki pedig a' vétket tartja nehezebbnek; az olyan a' rossz természet' romlottságát is igen gyengének képzei, 's a' rosszra tehetetlennek. — A' Sociniánus mikor nem kép-

zelheti, hogy a' Jézus Istennek fia ártatlan lévén, másokért szenvedhetett volna, kéntelen is megesmervén a' Krisztus élete históriája igazságát; azt is kéntelen megengedni, hogy az ártatlan Jézus magáért szenvedett. — A' ki az hit-beli kétségek' (controversiák) eligazítására fő-ítélő Bírát akar tenni; kéntelen, hogy vagy egy embernek is azt a' hatalmat ne adja, meggondolván az emberi értelem' szoros határok közt való létét; vagy minden embernek megadja, valaki csak megvilágosodott értelemmel vagyon felruházva. — A' ki azt állítja, hogy a' Nemzet semmit nem téssen a' tudományra, tudományok 's mesterségek' külömbségére; az elfelejti, hogy vagyon nem csak genius seculi, hanem genius populi, nationis, familiae, hominis: e' mellett midőn a' Bilder-galleriának külön szobáiban megfordúl, mellyeket Akadémiáknak neveznek, elfelejti, hogy más az Olasz, más a' Hollandiai, más a' Német Akadémia, 's mindeniknek külömböző bélyege vagyon. — A' ki azt tartja, hogy minden időkorúnak 's állapotúnak egy grádusú meggyőztetése van az igazság iránt; az azt tartja, hogy mind azoknak egyarányú nézések, esmeretek 's világosságok vagyon. — A' ki azt mondja, hogy a' közönségesebb csak hal-lomáson fundáltatott, de még is olly hitelben lévő igazságok, mint a' millyenek a' Mathematicumok; olly erősen meggyőzik az emberek közt az allsorsúakat, mint a' leg megvilágosot-tabbakat, mellynek oka a' volna, hogy az hon-nan nagyobb grádussal kimarad a' mások ellent-mondása; ott az igazság hathatósabban munká-lódik: az illyen tartozik hinni, hogy a' defectus effectust hoz elő; és azt is, hogy az embe-ri természet demonstrandi principiumai közt, meg-

van az ellent nem mondás principiuma is; és hogy a' hol az ellent mondás meg van: ott nem hihet az ember olly erőssen. — Nem kevés hibák esnek akkor, mikor az ember az abstractumokról tsinál következtetéseket a' concretumokra; mivel a' világon semmi nincs egyéb, hanem substantia, vis, és ennek effectuma; ezek pedig más szóval neveztetve: concretumok; a' mit abstractumnak mondunk, az magára nincs, mert az a' léleknek a' concretumról való gondolatja, nézése; már a' mint a' léleknek nézése annak ereje szerint különböznek különböző lelkekre nézve, ugy az abstractumok is, azoknak munkái különböznek; meglehet már, hogy egy ember lelkének in abstracto készült gondolatja, vagy a' Morálban, vagy a' Physikában, vagy a' Mathesisben közelebb járjon a' concretumhoz, a' valósághoz, a' világossághoz, az igazsághoz, a' bizonyosság felsőbb grádusához, mint a' másé. — Hibázik Kánt, ki azt mondja: hármát kell egymástól megkülömböztetni, u. m. a' semmit, a' valóságot vagy substantiát, és az actiót, mivel vagy nincsen valami, vagy vagyon; vagy egyszer'smind nincsen is, vagyon is, millyen az actió, melly szerint Kánt a' semmiről is philosophálni kívánt, 's azt a' világ' seriessébe teszi. — De ha meghagyjuk a' semmit, az egész természetet a' semmi és valóság nevezettel beérjük, — a' mennyi nincsent és vagyont az actióba találhatni, mint phaenomenonban, annyit a' substantiában is lehet találni, mint phaenomenonban; vagy ugy kell hát szólni a' Philosophusnak, mint a' dolog van; ott pedig semmi és valóság elég; vagy ugy a' mint csak nekünk tetszik; ugy pedig e' jó ki: hogy semmi és valami, avagy phaenomenon. — Hi-

bázik a' ki azt mondja, hogy a' ki valamit tanul, annak mindent kell tanulni, mert különben semmit sem fog tudni. Ha emberről, nem Istenről van a' szó, másképpen van a' dolog; mert nem is születik az ember mindenre, nem is születtethetik, a' kinek a' természet kedvez is, csak többekre alkalmas, nem mindenre. De vagynak olly tudományok, mellyek csak phaenomenonok körül járnak, 's érzékenységet illető regulákon álnak, mint a' muzsika, festés, mettszés, kertészség; ezeket lehet tudni, érteni, tökéletességre vinni, mellyre vitettethetnek; physica, chymia, mathesis nélkül is: Ugy a' gyermek, ki a' huszonöt betűket tanulja, megtanulhatja azokat a' nélkül, hogy tudhatná mi a' nyomtatás, mi a' nyelv, beszéd, grammatika 's a' t. — Hibáz az a' ki azt állítja, hogy semmit nem tudhatunk, hanem ha annak ellenkezőjét is tudjuk; mert a' mi természetünk sem úgy van alkotva, hogy ellenkezők' tanulását kívánná; minden dolognak nincs is ellenkezője; mert a' substantiák nem ellenkezők egymással; az ellenkezés csak a' phaenomenonokban van. A' különböző dolgok' tanulása pedig szükséges annak világosítására, a' mit meg akarunk esmerni: A' kis gyermek esmerheti az Apját, ha soha senkit mást nem látott is; a' ki legelőbb a' bort kóstolta, ha minden liquort nem kóstolt is, még is meg-esmerhette, hogy bort ivott. — Nem csak fő-uralkodó indulat (praedominans affectus) nagyon az emberben; hanem nagyon fő-uralkodó érzés, képzelés, ítélés, okoskodás, kívánság, iszonyodás is. — Nem csak a' képzelésnek nagyon hathatós ereje, hanem nagyon az érzésnek is, ítélésnek is, okoskodásnak is, indulatoknak is, hajlandóságoknak is, kívánságnak és iszonyo-

dásnak is, — de mind ezeknek gyengeségek is
 vagyon. — Nem maga tsinálja az ember magá-
 nak a' bátorságot, hanem a' természet adja :
 ezért nem lehet valakiből némelly bátortalansá-
 got kivenni; ezért esik meg, hogy valaki egy
 dologban bátor legyen, másban bátortalan; a'
 nevelés ha valakiben tehet valamit, azért tehet,
 mivel a' természet úgy disponálta azt, hogy te-
 hessen: ugyan csak az ilyen emberi indulatok,
 hajlandóságok, tselekedetek' mysteriumait ma-
 gának az embernek *physica constitutiojának* tit-
 kaiból lehetne megérteni. — Nem mind kicsiny
 az, a' mit az ember annak állít; az egyes szám
 végetlenül nagy mennyiség; mert végetlen
 nagy summához lehet azt egyenlővé tenni; úgy
 az egy és kettő között nem kicsiny lépés vagyon,
 mert ez az általmenetel végetlenül nagy mennyisé-
 gek' serieséből áll; ha már ezen dátumokat is
 így egyenkint magokra egészszen megfogni,
 megmérni, megítélni bajos, sőt csak nem lehe-
 tetlen; úgy még bajosabb, ha duplázza az em-
 ber; bajosabb ha addálja, subtrahálja, multi-
 plikálja; ezért lehet már mondani, hogy nehe-
 zebb ennek az igazságnak: kétszer kettő négy,
 megértése, mint tartják közönségesen. — A'
 línéáknak mérésérül megadja kiki, hogy azok-
 nak mérése nem bizonyos; mert nagyságát soha
 nem lehet egy línéának is accurate determinál-
 ni; miért ne volna már ez igaz egyéb mérté-
 kekről is, a' számról is, melly hasonlóképpen
 mennyiség (*quantitas*.) — Mi úgy vagyunk al-
 kotva, hogy semmit egyebet nem tudhatunk,
 hanem csak *effectust*; az *effectusokban* pedig
 mindenütt vagynak valami grádusok; a' hol grá-
 dus van, ott *quantitás* van; a' *quantitást* accu-
 rate megmérni sehol nem lehet: tehát egy ef-

fectust is accurate nem értünk. — A' dologtól elvont igazságok (abstracta veritások) és effectum' munkái a' mi lelkünk gondolkodó erejének, 's annak az erőnek tehetségétől, dolgozása' hathatóságától (intensiojától), akkori állásától függenek, mikor dolgozik, 's mellyben az abstractumokat tsinálja; tehát azokból kellene 's lehetne az abstractumokat megítélni. — Kétkedni lehet, hogy egy olyan gondolkodó valóságnak, melly concretummal 's compositummal szorossan egybe vagyon köttetve, lehessen é abstractumot tsinálni; vagy inkább az az abstractum, mellyet tsinál, csak közelítés az abstractumhoz, de minden concretumtól nem üres; e' szerint az emberek csak úgy különböznenek egymástól; a' mint egyik jobban tisztítaná a' maga abstracta notióit a' concretumoktól, mint a' másik; az oktalan állatok pedig csak azzal esnének az embernél alábbatska, hogy több concretum van az ő esmeretökben, ítélésökben és okoskodásokban. — A' létellel bíró dolgok' nevei közt a' nyelvekben egy név sincs olyan, melly a' dolognak valóságát kifejezné; hanem azok a' nevek a' dolognak csak egy, vagy más tapasztalt tulajdonságát jelentik: mint az harang, csengettyű, ezen dolgoknak csak hangját teszik. — A' causa és effectus közt micsoda egybeköttetés, hasonlatosság, vagy különbség legyen, senki nem tudja; mert a' causát sehol sem esméri senki; az effectusban sem azt esmérjük, a' mit valóságnak mondunk, hanem csak valami külső érzékenységekbe tűnő tulajdonságokat; nem is lehet többre mennünk, valámíg ez a' természetünk megmarad, hogy a' külső érzékenységek után halgassunk: ugyan mi köze is van a' nádméz particuláinak az édesség-

gel: egy hegedű hurnak az hanggal, a' rózsza leveleknek a' jó szaggal. — A' természetben minden merő csudálatos; mert a' fűből, mellyet az állatok megesznek, vér, hús, csont, tej 's egyebek lesznek, a' fűbe pedig azok nem voltak; ha ki egy fát meggyujt, abból különböző színű lángok jönnek ki, mellyeknek a' fával semmi hasonlatosságok nincs; egybe az erő a' kicsinységgel vagyon egybeköttetve, mint a' puska porba, borsban. 's a' t. — Közönségesen azt tartjuk, hogy e' világ' seriessében, egy effectus causája a' másiknak, melly utánna következik; de a' fa hogy lehessen a' meggyulás után a' belőlle kijövő fényességnek causája, bajos megérteni, mert egymástól különböznek; erre nézve a' causákról, effectusokról, e' világi effectusok' serieséről formált argumentum csak hasonlatosság szerint való (analogicum). Az efféle bal-ítéletekről teendő vonásokat folytathatja valaki többekben is.

Szigethi Gy. Mihály,
 Professor, Székely-Udvarhelyt.

2.

HONTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK.

(Folytatás.)

III.

Nagy Lucsei Dóczy Orbán' viselt dolgaiból.

Erdélyben született: Mátyás Király 1479-dik esztendőben Kincstárosnak tette. Bonfin. Dec. 4. lib. 5. így ír rólla. „Ő midőn e' hivatalban ügyességet, gyorsaságot, tapasztalást, türeelmet, ritka emberséget, hűséget, és nagy jámborságot mutatna; a' Felség' vélekedését annyira fellül multá, hogy örökös Kincstárosának nevezte ki: mert úgy esmerte mint jeles erkölcsökkel ékeskedőt, bármelly fontos dologra alkalmatost, kinek szíve távol volt minden kevélységtől, és tudományának fityogtatásától: a' ki minden erejét Királya akaratjának tellyesítésére használta. Évek' teldegelésével pedig hűsége, virtusa, és szorgalmatossága annyira megnyerte a' Felség' kegyelmét, hogy általa a' többi barátinak eleikbe tétetvén, sok rendű tisztségekkel és nagy gazdagsággal jutalmaztatta. Dóczy pedig mennél nagyobb tekintetre 's hatalomra emeltetett; annál leereszkedőbb szokott lenni. Mivel pedig álhatatlan a' szerencse; őt is kezdette megrázni. Ugyan is kevésbe múlt az irigyek' rágalmazásából hogy tömlöczbe nem került; tekintetes hűsége, jámborsága, 's ártatlan élete megmentette a'

fedhetetlen és a' Királynak nagyon hasznos férjfit. Még a' Királyné is közbe tette magát felséges uránál érte, mutogatván, hogy a' ki nélkül károsan lehetne el; ne engedné méltatlanul az irigységtől elnyomatni. Nem lehet tagadni, hogy a' vitéz és tanult Fejedelem néha a' vádlók- és rágalmazókra halgatott; 's eképpen barátjai ellen kegyetlenkedett. Fejedelmi jótéteménnyel, mellyel most őket szeretetéhez kapcsolta, az árulkodók' ingerléséből felség-bántásnak lett oka. Továbbat naponkint tapasztalván az Orbán' jámborságát, fedhetetlen türedelmét, okosságát, engedelmességét, a' dologba mély belátását — a' kárhoztatásnak legkissebb oka se lehetett. Esméretes dolog mindenek előtt a' mi Hainburg ostroma alatt történt. Mátyás Király' pénze és katonája igen kezdett fogyni; Budáról hozzá parancsolja Dóczyt, szükségét eleibe terjeszti, nagy plánumát kinyilatkoztatja. Magától elbocsátván így szólla hozzá: Orbánom a' mire szükségünk van, serénységed, hű vóltod és szeretetedhez képpent róla gondoskodj; és mint szándékunknak 's győzedelmünknek eszközlőjét, segítségét tartson meg az Isten! hetek mulva 5000 fegyverest indított táborba; mennyit a' Király Magyar-országon katonaszedéssel nem gyűjthetett volna. Eképpen a' dolog' hamarsága — és jótét' nagyságával felül múlván az országoló' várakozását, így szóllt ez: „Illy derék embert Magyar-ország tán száz esztendő alatt se szült.“ Már most a' királyi kegyelmet tellyes mértékben bírta: győri, majd egri püspökségre magasztaltatott. —

Mátyás mind eddig erősen vívta Német-újjvart; a' polgárok, és a' védő katonák igen erősen ellene állván. Hasztalanul annyira kifogyott a' kincstár, hogy a' vitéz Király továbbá hadassainak maradékát nem táplálhatta, se számokat ujjonczokkal nem nevelhette: pedig az a' hír szárnyalt, hogy az ellenség nagy erővel nyo-

múl Német-újvárhoz. Annakokáért kérte Orbán Kincstárost, hogy behbizonyított serénysége 's jó indulatja szerint mintcsak lehet küldjön neki pénzt és katonákat: hogy a' dolog' végire közelítésénél iparkodása füstbe ne menjen: mélyen tisztelt Fejedelme' parancsolatja újjonti kedves fáradságot tett vállaira Orbánnak: örült hogy módja lett hűségét ismét megmutatni. Az egri gyűlésben katona-szedést rendelt, pénzét össze-tette, barátjaitól is kölcsönözött: így felfegyverkezett katonákat tulajdon költségén küldött a' Fejedelemnek: a' ki hűsége, — és gyorsalkodásaért nem késett királyi magas meglegedését kinyilatkoztatni. Illyen szolgálatival annyira megnyerte felséges szívét, hogy őt hólta napjáig szerette. Mikor a' magyar vitézi erőnek kéntelenítetett engedni Német-újvár, Orbán a' győzelem-pompázók közt kísérté Mátyást a' városba. Bécs is fejet hajtván e' nagy Királynak, odavaló Püspöknek rendelte.

Végezván pedig az egyetlen-egy Mátyás világi pályáját — király-választásra Pestre ország-gyűlést hirdetett: tehát Palatinus is volt. *) Megtetszik Dec. 1. lib. 1. „Időnkben Orbán ült Eger' püspöki székében, ki a' boldogult Mátyás' uralkodásában hírre emelkedett. Olly nagy tanácsu és bölcsességű vala ő, hogy a' győzhetetlen Fejedelemnél első pólczon fénylett; mindeneket rendelt, örökös kincstári, és sok éven át testőri fő tisztséget vagy nádori hivatalt viselt. Magas kövér testű, nyájas és tiszteletes arcú, igen jámbor, maga mérséklő, munkát felettébb győző, szint a' vesztegetésig adakozó, tudományosokat különösen szerető vala. Királyunknak minden gondja rajta feküdt; az ennek tanácsára halgatott; ez mindenképp igyekezett hogy urának kegyelmességét szüntelenül bírja. A' vett sérelmeket fe-

*) Zápolya Nádor' halálával.

ledte, nagy lelkéhez képpest a' haragot és boszszantást magában elnyomta; mindent egyenlő szívvel viselt; a' szerencse vagy szerencsétlenség meg nem változtatta; az övéinek rendkívül szeretője, barátainak hódoló, mindenek előtt a' legkedvesebb, az adakozásban igen buzgó indulatú. Esztendőnkint mintegy 30,000 arany jövedelemmel bírt; belőle csak annyit használt, mennyi teste' fentartására kívántatott. Udvara fénylett; nemesekkel és fejedelmi férjfiakkal teledezett: nagyon gazdag asztalt tartott, de öltözetére keveset költött: ünnepi köntöse 30 aranyból nem ért többet, házi és külső foglalatosságbeli viseletét 8 aranyra lehetett becsülni. Ellenben az Isten' dicsőssége, — vagy emberek' felsegélésére megkívántató dolgokban olly igen adakozónak és bőkezűnek lehet mondani; hogy az időben Pannónia hozzá hasonlót nem mutathatott. A' köz igazság' gyakorlásával, mértékletességgel, vallással, nyájas beszéddel úgy ékeskedett, hogy kinek kinek szeretetét, tiszteletét méltán megnyerte. E' legjobb atyát sokszor halottam szólni: „Ő éppen hogy jól él 's ruházkodik; egyebet nem használ az életben; a' mi onnét felmarad, Isten' dicsőségére és mások' hasznára költi.“ A' tanuló nemes ifjakat táplálta, a' szegényeket és nyomorultakat sok jótéteményével éltette, nagy számu tanulókat költségén nevelt, roppant és pompás templomokat építtetett, megyéje' ekklé'siait nem csak fényes épületek; — hanem aranyos köntösök, — 's ezüst edényekkel ékesítette: egy szóval nem a' maga, de mások' hasznára élt: nem láttatni, hanem valósággal lenni kívánt. Még is senki se csudálhatja őt mint olly embert, ha meggondolja, hogy annyira nagy és bölcs Király volt az ő oktatója: és csak akkor lehet Orbánt tudni millyen lehetett, ha azt eszébe veszi valaki; minő nagy dolog volt

azon isteni Fejedelemnek mindenkben tetszeni 's a' t. Eddig Bonfini.

Írtyelvén hát a' végzés Mátyást a' Magyaroknak, mint feljebb említénk, a' Rákoson, meghívta Orbán Nádor és Püspök az ország' Rendjeit: mikor Bonfini' tudósítása szerint scythia (magyar) nyelven gyakran predikált; hosszasan előadván, mennyi gonoszok fenyegetik Pannóniát a' közönséges versengések miatt: meglévén győződve, hogy a' Magyarokat terhes veszedelem fenyegeti; mert őket minden szomszédjaik gyűlölik a' sok háborúért: a' belső zenebonából végromlásnál mást nem reménylhetnek. Minthogy a' haza' közönséges attya szerint nézetett; annyi haszna lett beszédjének, hogy mindnyájan esküvéssel fogadták, hogy egy szívvel — lélekkel Királyt teendének, — a' választásban pártra nem szakadnak. Ugy is lett: Ulászlót hívták meg Királynak: hozzá ilyen beszédet tartott:

„Dicséretes Fejedelem! minekutánna az országolás' hatalmát, és köztársaságot hűséged', — és bölcsességedre okosan és törvényesen bízunk; semmit jobban nem kívánunk, és a' Fő-gondviseléstől imádságinkkal nem kérünk; — minthogy dicsőségednek 's várakozásunknak, Pannónia reményének és boldogságának eleget tégy. Miben nincs több akadály, mint tehetség: ha te azon maradsz (magadnál leszel, az az olyan mint vagy), az ősi és veled született virtusoktól el nem tántorodsz, — mind azon dolgok, valamik néked 's nekünk hasznosok, bőven meglesznek. Minthogy hiedelmünk-ként az égi-valók minden szerencsédben megegyeztek: a' kit igen kegyesnek 's vallást szeretőnek esmertünk; — hűségünket mindenütt tapasztalni fogod. Mire nézve méltóságodat boldogságunkkal Felségednek ajánljuk, — hogy midőn mind két részről jól reménylhetünk; a' dicsőség és közjó felmaradásán közösen munkálódjunk.

Másutt arról is emlékezik Bonfini, hogy mikor a' szent korona Visegrádról Budára a' papi és világi Főrendek sokadalmának kíséretével, Szűz Mária templomába Ulászló' koronáztatása végett vitetett, — Orbán és Báthory István, választott örök győzedelmi kocsin vitték kezeiken feltartva, kísértetvén a' Királytól és Magnások' népes seregétől. Budára érvén, a' várban letetett a' koronázás' napjáig.

Az igen fényes hivatalu, és közönségesen tisztelt Dóczy Orbán, a' hajdani dicsőséges és hatalmas Királyoknak felséges pompáju, — már ma pedig gyász-moh lepte romladékony palotájok' gyász-üregében nyugszik. A' falból kiálló kőtábla jeleli porteteményének hollétét: mellybe vésetett M.CCCC.LXXXXIII: a' kő' közepén négy czímer szemléltethető; egyikben láttatik felfelé menni az oroszlan: alól csillag, felül püspöki süveg képesztetik: az övének esmértetik. Legalól ezen szavak vésettek be: Urbano Pon. agriensi ex Nagy-Luch oriundo, et stirpe Transilvano post Regis Mat. tovább nem lehet olvasni.

IV.

BAKÁTS TAMÁS.

Szathmár Vármegyében Erdődön Drágfy Bertalan jobbagyától, — így alacsony nemből született ugyan; de a' tudományokat szerető indulatjával, és termékeny elméjével származása' csekélységét bőven kipótolta. Bécsben és Páduában tanulását végezvén, 's hazajöveletekor Mátyás Király' kegyelmébe ajánltatván, elsőben az erdői prépostságot nyerte; melly akkor Kanonokok' col-

legiuna, — 's az ország' levéltárjával jeleskedett. *) A' nemes elméket becsülő Fejedelme hazánknek egyik fő hivatalból másikra emelte, tudni illik; zágrábi, győri püspökségre — egyszer'smind udvari titoknokságra. Idővel Ulászló' vagy a' Pápák' kegyelméből Koronőr**), Fő-kancellár, esztergomi Érsek, Kardinál, konstantinápolyi Pátriárka lett.

Mennyire szeretete ő nemzetét, és millyen háládatos volt nagy jóltétője Mátyás Király' emlékezete eránt, — bizonyos ebből, hogy mikor mások nem tartották meg szavokat, kik Mátyásnak ígérték, — mint Orbán Püspök is, hogy halála után Corvin Jánost fogják a' királyi székbe segíteni: Bakáts Tamás tántoríthatlan maradt: sőt az ország-gyűlésén ő vállalt Szónokságot János mellett, hogy Királynak választatnék. ***)

Ulászló nyervén el a' koronát; katonáival Szombathelyet a' Maximilián fegyvereseitől vissza vétette; közülök 78 embert fogságra ejtván. Majd Ulászló Tamást küldötte Báthory István Országbíró, — és erdélyi Vajdával meghatalmazott követül Maximiliánhoz békességet kötni. Azon nevezetes házassági kötést is ő vitte véghez Bécsben a' Sz. István templomában, midőn 1515. esztendőben — Ferdinánd (Maximilián' fia) Ulászló Annát; Lajos Herczeg pedig (Ulászló' gyermeke) Ferdinánd Máriát eljegyzette. Ekkor őt a' Bécsi Egyetem' kiküldöttsége orációval tisztelte.

*) A' Közhasznú Esméreték Tára Tamást titeli Praepostnak nevezi: ellenben Szűts Antal a' Speculum Jaurinensis Ecclesiae írója Erdődöt Tituliumnak hívja: innen Praepositura tituliensis nevezi: a' Nemzeti Plutarchus is. Vályi, Czövek, (Canabich Geogr.) Fejér (Hübner Lex.) nem említik.

**) Petrus Révay, de Sacra regni Hungariae Corona.

***) Palma in vita Mathiae C.

Ez időben az Ulászló tehetetlen fejedelemségében mind inkább kezdett a' Nemzet elpuhulni, a' hadtól magát vonogatni; ellenben az igen nevedő török hatalom végromlással fenyegette Magyar-országot. Most mikor Bajazet Császár ellen Selim fia fegyvert fogott, kedvező alkalmatosságot vett észre Bakáts a' Törököt megtámadni: tehát Királlyá' engedelmeiből sok és fényes kísérettel 1513. Rómába indult: mint mondatik azért is, hogy mikor Július a' lateranumi gyűlésre meghívta, előre jóakarókat szerezzen jövődében a' pápaságot elnyerni. *) A' Velencei köztársaság' birtokain keresztül utazásában, a' tanács' rendelkezéséből pompás kiküldöttséggel fogadtatott, és gazdag vendégségekkel tiszteltetett; mivel a' Velenceiek' kérésére szövetséget eszközölt Ulászlónál a' Török ellen. Hogy hát őket a' Király katonával segíthesse; 20 ezer aranyat adott a' kincstárba. **) Rómához érván, tisztelet okáért eleibe ment Lang Máté és Anagninus Kardináloktul örömmel fogadtatván, a' Pápa udvarába vezetett; hol csaknem esztendőn felül nagy fényességet és adakozást gyakorolva mulatott. Mikor meghalt Július, a' választó gyűlésben volt és voksokat nyert. Hanem a' több Kardinálok' akaratjából Medici (Medicaeus) Kardinál lett Pápa X-dik Leo nevezettel. Külömben Bakáts Érsek is nagy tiszteletre méltatott u. m. a' római Sz. egyház született követének Legatus-natus kineveztetett. Sz. István' ideje ólta hazánkban Bakáts előtt más nem hívatott képp. Továbbá mint-hogy kérésére Leo se pénzt, se katonát nem adhatott, környülménnye szerint; vallásbeli eszközökhöz nyúlt tudni illik; megengedte a' bűnbocsánat' hirdetését. ***) A'

*) Közhasznú Esméreték' Tára.

**) Nemzeti Plutarchus.

***) Nemzeti Plutarchus. Tőle hát nem telt? mivel az építőket és művészeket gazdagon fizette, Tadjuk mennyire

haza szorongató környülményében kegyes volt Bakáts' szándéka: de igen szerencsétlen kimenetelű. Mert a' nagyon engedelmes és jussaira keveset ügyelő igazgatás miatt, az ország' adója kellete szerint nem ment a' kincstárba: már pedig tudni való, hogy a' pénz nervus rerum gerendarum. A' Kardinál az ország' gyűlésén előadta, mit végzett Rómában, és hogy a' Bulla' kihirdetésével a' Török ellen sereget akarna gyűjteni. Egy része a' Karoknak és Rendeknek úgy ítélte; hogy jobb lenne békét hagyni: a' másik rész pedig hasznosnak látván az ellenséget megtámadni; — elhatározta a' Bulla' kihirdetetését. Telekdy István Kincstáros felvilágosítván azt, hogy nincs pénz a' kincstárban, jónak tartotta hadat indítani; de úgy, hogy a' hadra adatandó pénzért hirdetessék bűnbocsánat, és azon szedettessenek katonák: mert különben majd csak a' nép' sepreje és munka kerülők fognak öszve seregleni. A' fő Rende' vetélkedését Ulászló lesütött fővel halgatván se jót, se rosszszat nem szólt; megvetttetett a' többségtől a' Telekdy bölcs javallatja: minden templomokban hírül lett a' bűnbocsánat; 40 ezer ingyen élő és mezei munkás tódult öszve. Az ország' veszedelmét még inkább nevelte az, hogy Dó-

óhajtotta, hogy a' Sz. Péter temploma élteben felépüljön: azért is Raphaelt építés' fő igazgatóvá rendelte 300 arany esztendei fizetéssel. E' végett Róma körül több mértföldéken ásatta ki sírjokból a' márvány emlékeket 's oszlopokat. De halála miatt (1521. eszt.) nem érhetette meg a' templom' felépülését. Továbbá a' Vaticánhoz 3 emeletű porticust építtetett: a' középsőt Raphaél festette ki Loggie di Rafallo. Ugyan csak a' Vaticanum némmely szobáira Arrásban (Flandria' városa) készíttetett drága szőnyegeket 70 ezer koronás aranyakkal fizette, a' Török ellen milly sok katonákat lehetett volna felfegyverkeztetni ennyi pénzel, — ha a' keresztyénség' legszebb templomára kellett is költenie.

zsa Gyuri, kit a' Király azon nem régiben kimutatott nagy vitészségéért, hogy pár viadalban Aly epirotai Bassát levágván nemességgel, aranyláncz, — és jószággal jutalmaztatta meg; a' porseregnek tétetett vezérévé. Mivel pedig a' parasztság elhagyta telekét, az urak erővel is vissza vonták jobbágyaikat. Ennek a' híre elhatott a' pesti táborba: már most Dózsa irtóztató vad táborát a' nemesek' öldöklésére, 's jószágaik' tűzzel vassal pusztítására fordította. *) Míglen Zápolya János és Bánfy Jakab' fegyverektől 1514. eszt. négy hólnapi kegyetlenségek után a' Kuruczok' fene rajja elemésztetett. Keserves befolyása lett e' gonosznak a' mohácsi veszedelemre: mert megfogyatkozván az ország' népessége, nem telt annyi katona a' vérmezejére, — vissza verni a' Törököt. *) Vértett a' Tamás Érsek szíve e' történeten; de már késő, — mivel ő volt a' rémítő veszély' szerzője, — akaratja ellen.

Mikor 1506. eszt. Anna Királyné ama' férjénél férjiasabb aszszony, ki okosságával sok dolgot értelmesen intézett, és az Ulászló' gyáva országlásából keletkező rosszakat mennyire tehetett, gátolta; — gyermek-ágyban meghalt; olly nagy bűnnek adta magát a' Király, hogy szinte esztendeig a' kormányval felhagyott, elei-

*) E' siralmas nemzet-mészárlást Istránffy is megírta Hist. lib. 8: a' Királlyal több mint 500 főemberek estek el, 10,000 lovas, 12,000 gyalog katona: László esztergami Érsekkel Perényi Ferencz váradi, Paksy Balázs győri, Csaholi Ferencz csanádi, Palinaeus Törvénytudó boszniai, és Móré Filep pécsi Püspökök és több mások. Móré a' vérmezejéről nagy sebeivel kimenvén, és egy beregben lováról lefordulván kiadta lelkét: ott a' vele futó barbéllya gallyak alá temette: 's az övében lelt ezer arannyal elballagott. Az ellenség' kitakarodásakor tétetett osztán sírjába ezen Püspök.

be senkit nem eresztett; innen az igazságtalanság, és erőszak hatalmat vett; Tamás járult a' Királyhoz: eleibe adta az ő haszontalan bánatosságából származott rosszaszokat, emlékeztette királyi tisztére. Hogy felvidítsa, jelentette az Atyáknak akaratját, kik Lajos fiát megkoronázni kívánnák. Ekkor Ulászló letette a' gyászt, és veres bársonyban mutatta meg magát a' népnek. Következően Lajost másod évi korában 1507. esztendőben Székes-Fejérváron megkoronázta, a' hitet érte az atya tette le. Még mind ennyi hasznos hazafiúi nagy tetteinél is több bizatott a' fő Magyarra: mert Ulászló vévén észre halálának közelítését, fija nevelőjének Bakáts Érseket rendelte Bornemisza János tanítójával: fő gondviselőjének pedig öccsét 'Sigmond lengyel Királyt: ezeket ugyan jó választással; de 'Sigmond távol-téte miatt mikor felnem ügyelhetne; a' fia, — és hazának kárára György brandenburgi Márk-Grófot, egy hehje-huhja *) és testi gyönyörbe merült embert nevezett ki. **) Míg a' két elsőbb vezette a' nagy következésű nevelést, édes remény biztatta a' Magyarokat; nagy tehetségek fejlődtek ki a' felséges ifjában: ennél is tovább ment az ország' gondoskodása; mert a' bácsi gyűlésben az rendeltetett, hogy a' két nevelőhöz még 4 Püspök, 5 Zászlós, és 10 Nemes adattassék tanácsosnak. Ezeknek gyűlésekbe gyakran járt a' kis Fejedelem, örömet halgatott, vélekedését ő is megmondotta. Hanem a' magok hasznát néző rossz szívűek, 's György, az egymást felváltó mulatságokra csábítván, füstbe ment a' jó tanácslónak minden iparkodása, — annál inkább; hogy különben Fejedelelemnéhez illő nevelést vett Mária is, az

*) Pálma.

**) Ezen szó a' tivornyázók 's vigadók' öröm-kiáltásától jön, héhje- huhj!

ura vígság kereső természetét követte. Fájt ezen a' szíve Bakátsnak; de már nem lehetett senki, ki a' Királyt meginthette és hasznosabb életre vezethette volna. Könyörületes indulatjának bizonyága az az ember-szerető nemes tselekedete, mi szerint száz ezeren felül költött a' magyar Neméseknek török fogságból kiszabadulásokra. —

Olly sok fényes hivatala közt Tamás Érsek teménytelen sok kincset gyűjtött, mellyeket Lajos Király' kegyelmes engedelmeiből Bakáts Péternek; István és Farkasnak, — Bakáts Bálint fiainak hagyott végrendelesében minden fekvő jószágaival, mellyek Hont és Bars Vármegyében, és Horváth-országban (mint Monyorókerék) és egyébütt feküdtek. Már Pétertől származott az Erdődy; István és Farkas között valamelyiktől pedig a' Pálffy főnemzetség. Tamás azt vallotta: hogy ezen jószágokat nem az Ekkle'siák' pénzéből; hanem tulajdon szorgalma munkája, és fáradsága által kereste, Ő néki Mátyás Király nemességgel a' győri szigetet ajándékozta: János fija is jószággal megajándékozta. Testvérje Ferencz 1494. eszt. ült a' győri püspöki székhelyben: unoka öccse János elébb esztergomi Prépost, továbbat pedig Zágrábban volt Püspök. Esztergamban nagy költséggel ama híres kápolnát építtette, mint szintén az érseki lakhelyet. A' kápolnára ezt iratta: Thomas Bakáts de Erdőd Cardinalis Strigoniensis Almae Dei Genitrici exstruendavit MDVII. a' palotán ez volt: Dominus Adiutor, et Protector meus. Eltemettetett Esztergamban 1521. —

Több Íróknál lehet róla olvasni; a' hazai Történeteket világosító, itt következő X. Leo Pápa levelének értelmesebb voltaért írtam ide élete' rajzát, illy bőven:

Minekutánna egy időben kapott két leveledet megolvastuk: azonnal a' római Anyaszentegyház' Kardináljait, a' mi atyánkfiait hozzám gyűjtetvén, tanácskoz-

tunk; hogy néked mit feleljünk: annakokaért mindnyájunk' akaratjából válaszolok. Hogy pedig rendjével menjen a' dolog, elébb az első leveledre ezt mondom: Nagy örömmel hallottuk, hogy a' minap tartott pannóni tanácsokban minden dolgaitok békével, csendesen folytak és végeztettek. Mert midőn Ulászlónak az imént történt halála, és Lajos fijának az uralkodásra gyenge időssége miatt félnénk, hogy az országok (principes) közt zenebona és pártütések támadhatnak; most leveled igen megörvendezett, hogy a' dolog másképp ütött ki, és az igazgatás jól megyen. Teljesen meg vagyunk győződve, hogy ha ti azon országok' kormányozásában 's egyéb dolgaitokban mindnyájan egyet értetek; ugy méltóságokra nézve, nagy hasznok fognak járulni közönséges és személyes dolgaitokhoz. Mert a' békesség' szeretőit óltalmazza és javaival öregbíti az irgalmas és békességben gyönyörködő Isten. Minekokaért ebéli egyességtek, — és dolgaitokért kitkit különösen igen szeretünk és dicsérünk: egyszer'smind kérve intünk, hogy a' gyermek Király' nevelésében az ő gyengéded életidejének hajlingatása, — és igazgatásában szintén egyezők; azonképpen gondoskodók legyetek, — míglen a' Király magát és feleit törvénykorosságában igazgathatja. Nyilván van, hogy mint a' facsemetéknek kicsinységekben támaszúl karók szükségesek, hogy a' szelek miatt növésekben megne görbüljenek; így a' gyermekek' természet megkívánja az igazgatót és nevelőt, a' ki vezérlése vagy eltartóztatása által cselekedje, hogy ők a' bűnökre és rossz módokra ne vetemedjenek: a' mikre minden gyenge időbeli hajlandó és igen könnyen elsikámlik. Ezt íráni első leveledre: már a' másokra felelek.

Tudósítol hogy a' török Császár' követje megjelent nálatok a' Királytokkal fegyver-szünet akarván kötni; tehát tanácsot kérsz, mitévők legyetek? Semmit egye-

bet nem tanácsolhatok mint azt, a' mit már hozzád több leveleimben írtam; most is azt írom: ugyanaz értelmem és akaratom, melly ez előtt volt és mindég az leend, tudni illik: kötelességünk azt kívánja, hogy örökös ellenséginkkel, semmi ország magát össze ne kösse. Mivel ők koránt se azért akarják a' békességet és nyugvást, kik mindég háborút forgatnak eszközben, hogy néktek valamiképpen ha csak legkevesebbé is ártani el-tűrhetnék; — mint a' kiknek városaikat, és birodalmaikat elpusztítják, még akkor is midőn fegyverszűnést kérnek; hanem hogy tölletek igen erős vitéz népektől addig bátorságban legyenek; míg valami plánumjokat kifejtik, más Fejedelmeket elnyomnak, vagy magoknak birtokot 's gazdagságot szerzenek: osztán benneteket, — mire igen ásítognak, — nagy erővel megtámadván, — tellyességgel megemészsenek. Tehát nem egyezhetünk meg azon feltételekben, mellyek hiedelmünk szerint nyakatokat szegnék. Hogy ez a' veszedelem megne történjék, a' keresztyén Fejedelmekhez már többször írtunk 's őket kértük, hogy az ellenség törekedésének vissza verésére, a' Király és országai' segedelméül vé-lünk együtt pénzt és katonákat adjanak. Jóllehet ez a' dolog tovább halad, mint akarnánk, és illenék; mind-azáltal hiszszük, hogy meg fog történni: bétellyesedéséért megint írunk, 's egyenkint inteni fogjuk őket, hogy a' segéd' küldését sokára ne halasztzák: nehogy míg ők ülve veszteglenek, titeket a' szükség olly cselekedetre kényszerítsen, melly osztán a' keresztyénségnek nagy kárára, és gyalázatjára lenne. Hogy ha hát ők ide-jén fogják kérésünket bétölteni; néktek lesz' hasznos az, hogy a' Törökkel semmit ne végezzetek; mert félős hogy úgy tölletek lett elébbeni megverettetéseikért bosz-szút állni alkalmatosságok lesz. Mi bizonyára a' ti di-csősségtek' védlésére, és országtok' oltalmára minden

tehetségünket feláldozzuk; sőt ha kell vérünket is igen örömet kiontjuk, miképpen a' te Titoknokoddal Marsupius Ferenczel beszéltem, így értenek töbnyire a' mi Atyánkfiái is. Költ Romában Pápaságunk' 4-dik esztendejében 1516.

V.

I. DRÁSKOVITS GYÖRGY, Gróf és Kardinál.

Bertalan Attyától született 1515-ben *), anyja bátyja Martinuzius, nevelte. Prépost, I. Ferdinand' gyontatója: pécsi, zágrábi Püspök, Illyricum' Bánja, kalocsai Érsek, Kanckellár, **) és Kardinál volt: Bakáts után eddig illy czímmel Magyar nem tiszteltetett. ***) Bánságában Illyricumban mintegy 10,000 paraszt felzendült, Gubets Matyit vezérjőknek, majd királyoknak tévén, öltek, pusztítottak. Dráskovits a' pártütők' kiirtására meghívta a' német katonákat; de kik a' Császár' híre nélkül nem akartak hadba menni: így hát katonák szedettek, a' Nemesek fegyvert fogtak, a' lázzadókat elenyésztették: Gubets a' Dózsa dijjára került és négy felé vágatott.

Dráskovits pécsi Püspököt Ferdinánd 1561, Magyar-ország' részéről a' tridentumi 'Sinatra küldötte Szónoknak: a' Klerustól pedig követséget Kolo'svári János

*) Timon.

**) Győri Püspökségében. Istvánffy Lib. 26.

***) Spec. Eccl. Jaurinensis.

csanádi, és Dudits András tinini Püspökök vállaltak. Ott 1562. — Dráskovits illy beszédet mondott:

Nagy méltóságú Követek; igen dicsőséges és tekintetes Pásztorok 's Atyák; az Isten Anyaszentegyházának legjobb, vigyázóbb és erősb sarokjai; a' szent 'Sinnat' Istentől adatott Előülői!

Ha tinéktek felséges Ferdinánd Császár' vallás - szeretete, szint angyali élete, a' keresztyén Kath. vallás' védlésében 's fentartásában gyakorolni szokott mindenkori szemessége, fáradhatatlan törekedései és forró szerelme már rég nem volnának tudva; önkéntes elhalgatásomért vádoltatás, — sőt mint a' tisztelet' határit áthágó kárhozatra méltónak esmérném személlýemet: de minthogy a' legjobb katolikus Császár' hallatlan virtusai ama jeles és égi ajándékok sokkal jobban esmértetnek tölletek; mintsem itten elbeszélnem szükség lenne: és kétségen kívül olyak lévén, mellyek a' valamennyi keresztyén Fejedelmek közt legnemesebb Főben csillagként ragyognak: inkább csudálandók, mint bármelly fényes szavakkal megdicsérhetendők.

Már ha az irgalmas Isten illy Országlóval nem ajándékozott volna meg minket; — felettébb gonosznak tathatnék korunk. Kiki tehát leborúlva adjon hálát az öröklétűnek, hogy ezen katolikus Constantint rendelte! A' halhatatlan Istenért — avagy nem valóságos Constantin-é ez; sőt nem nagyobb-é annál? ki az eretnekek' törvénytelenységétől sok évek előtt pusztulásra ment, sőt tellyességgel eltöröltetett ekkle'siákat e' nyomorult időkben, új és bő jövedelmű fundátzióval felépítette: a' le-törötett collegiumokat, monostorokat megjobbítja, vagy teméntelen költségén újjakat rakat. Sok helyeken az igaz vallással kiküszöbölt Papokat, szoros gonddal és hallatlan költségen elébbi fénnyekbe állítja.

De ne talán e' dolgot nem annyira gonddal kifejteni, mint röviden és közölők csak keveset érinteni látassam; azt említem, és méltán:

Ez ideig a' dicséretes Uralkodó szorgalmas igyekezetével történt, hogy a' sokak' bűnemiatt megrútult valásunk' képe díszét vissza nyerhető. Mennyire nagy cselekedet, hogy olly sok keresztyént a' Török torkából kiragadván, a' legszörnyűbb kegyetlenségeket szenyvedőket szabadságba helyhezteti. E' dolog' dicséretes végzésére semmit se mulatott el; — folyvást-tartó háborúkkal, nagy tűzzel, hihetlen iparkodással a' hitlenek (Törökök) istentelen törekedésének úgy ellene állt, hogy a' Németek, Olaszok, Lengyelek és más csaknem minden Nemzetek, hogy bátorságban élnek; Isten után egyedül néki köszönhetik: vallyon mellyik az a' keresztyén ország, mellyet a' dühödő Törökök már régen be nem kóboroltak volna? — ha e' kegyes Császár' személyét, 's kedves magzatit azon halálos járványnak eleibe nem vetette, — 's minden keresztyén Országlók közt rohanatját maga fel nem tartóztatta volna? Olly dicséretes tulajdonok ezek, hogy kimagyarázni nem lehet.

Ő Felségét az öszves tökéletességek eme' drága kincsét, ha e' helyben szemlélnétek dicséretes Atyák! nem lehet kimondani, — millyen öröm fogná el szívete: viszszenosan nem is képzelhetem; császári Felsége milly kielégítethetlen öröme gerjedne, ha e' fenéséges helyen, hol valaha ama Vígasztaló, a' Szent Lélek idegen nyelvek' formájában láthatón megjelent: — annyi fő Tudósok, nagy tisztelendők, sőt igazán apostoli helytartó Atyáknak tiszteletes tekintetét szemlélné: bizonyára nem tartóztathatná meg magát, hogy mindnyájatok' csókolására ne rohanna. Egyébaránt ő Felsége mennyire szereti a' keresztyén vallás' ügyét, örömet

megjelent, — ha a' római szent Birodalmat, és több országait illető terhei engedték volna.

Hogy pedig e' részben császári tiszte valami hijánosságot ne szenvedne, — ő Felsége' Szónokait és biztosít minden keresztyén Fejedelmeknél elébb e' szent Gyűlésre bocsátotta: kik személyét viselnék egész tekintettel, meghatalmazással nevében, 's helyette e' közönséges 'Sinaton megjelenének. A' mint mindeneket, valamit parancsolatúl vettek, főtisztelendő Mugliez, prágai Érsek és nagyságos Thun 'Sigmond urak, császári Kegyelmességének Szónokai néktek méltóságos Követek előterjesztettek.

A' mondottakból azért szent Papok nyilván van, millyen szeretettel 's akarattal legyen Felségünk e' 'Sinathoz: kivált mikor nem csak IV-dik Pius Pápától, ki most az egész Anyaszentegyházat fénybe borítja; hanem ő Szentsége b. e. előzőitől is sok igyekezettel kérte, hogy nagy elődjeinek példáit követve, régi szokás-kint közönséges Gyűlést hirdetvén kiirtatnék az eretnokség, a' hajdani ekkle'siai fenyíték felelevenítettnek, és a' Jézus híveinek idvességéről gondoskodás lenne. Ámbár ő szentsége a' mi fő kegyes Pásztorunk pápaságának szerencsés kezdetén — innen nyervén alkalmat — minden más nagy fontosságu és sürgető dolgainál előbb, vele született buzgósága és bölcsessége szerint az Úr' vetőföldjéből, a' tövis' kiirtására egy közönséges 'Sinat' összehívását önként elvállalta. A' mit íme minden Krisztus híveinek csudálatos örömökre bétellyesítve lenni látunk.

Atya Isten! tartsd meg a' földnek ezen szemfényyeit, kiket a' keresztyén társaságnak, sőt tulajdon fiad' a' Jézus Krisztus drága vérével megváltott Anyaszentegyháznak fentartása, 's oltalmára tökéletességgel, — és kegyesség' szeretetével gazdagítván, — úgy akartad, hogy

egyik a' másikban lenni szemléltetnék. Szentségének egy legfőbb Pásztorhoz méltó, egész keresztyén világ-
nak idvességes buzgóságát, midőn nagy lelki örömmel látná a' legkeresztyénebb Császár; mint a' katolika Ekkle'sia' első szülöttje, 's a' római Széknek igen leköteltetett fija, e' szent és közönséges Gyűlést, mellyet a' Szent Lélek' nevében rendesen és törvény szerint egybesereglettnek lenni megesmér; császári tisztéhez képest valamikor kelletik, minden törvényteleniségtől védni, vagy elősegíteni készségét szívesen ajánlja. Hogy pedig ő Felsége szeretetét 's akaratját mind inkább megbizonyítsa; nem csak úgy, mint római Császár, Cseh-ország' Királya, Austria' fő Herczege; fontos, jeles és e' hivataljokban igen ügyesen eljáró Szónokokat méltóztatott küldeni; de azt is kívánta, hogy miképpen a' híres Magyar-országnak, a' keresztyén világ eme régtől olta igen nevezetes erősségének is Királya, e' Gyülekezésben királyi neve, — 's tekintetével és meghatalmazásával jelen legyenek. És ámbár az ezek fölől szőlő levelet a' minap bizonyos okok miatt néktek be nem mutathattam, melly már kezemnél vagyon; mindazáltal Nagyságtok, Méltóságtok, Főtisztelendőségtok Pannónia' Királyához illő helyet személyemnek késedelem nélkül különös becsülettel mutatott ki. Melly tselekedet, mint Nagyságtok' dicsőséges Császárom, — 's Királyomhoz viseltető tisztelete, 's kedvességének kellemetes fenmaradandó fényes bizonyása; ő Fejedelemségének igen nagy öröme; — szeretettel és jó akarattal minden módon viszszafejezőleg történt.

Én pedig nagy Méltóságtoknak ezen velem is közölt szívességeért, (a' ki mindent tselekedénde, valamit tiszttem legpontosabb tellyesítésére tartozónak vélek) az Örökkévalót kérem, egyenkint tartson meg szeren-

csésén; az élet után pedig engedje azt, a' mi nem es-méri az idő' mértékét!

Végre hogy kötelességemnek, nagy Méltóságtok' és Főtisztelendőségetek' várakozásának eleget tegyek; egy-szer'smind prágai Érsek és császári Szónok úrnak, mi-nap értem közben tett szava' hitelessége fentartassék, — Királyom' hatalmazó levelét tisztelettel itt nyúj-tom: esedezvén, hogy e' fényes ülésben a' bévett szo-kás szerint közönségesen felolvastassék, és engemet el-kezdett különös jó indulatjokban továbbra is megtartani méltóztassanak.

E' 'Sinat 1564-ben végeztetett. Nevezetes dolog volt az, hogy a' Császár itt' az Úr Vacsorájának mind-két szín alatt való kiosztogattatását kérte megengedni; a' Gyűlés ezen engedelmet a' Pápára hagyta. Mint Ist-vánffy említi 1565. IV-dik Pius Pápátul megengedtetett, a' Császár' birtokaiban, (in provinciis ultra montanis mint az Olaszok hívták) de csak időlegesen tapasztalás okáért; ha ezen az okon az emberek a' katolikus hit-re térnének! Így a' Pápa' engedelmeből Oláh Miklós, esztergami Érsek Nagyszombatban, a' több Papok Eger, — 's Győrben, Nyitrán és Zágrábban kihirdették; de a' Svendi táborában a' Papokra bízott, hogy akképpen azoknak adnák, kik úgy fogják kívánni. Mert még ak-kor — mint vélték, Svendi a' római Anyaszentegyházat nem hagyta el; a' mit majd tselekedett. Következéskép-pen az engedelem vissza vétetvén, erőltetett két szín alatt kiosztása az Úr Vacsorájának. Dráskovits alig vi-selhelte két esztendeig a' kardináli palástot; vérhasban meghalt 62—72 évü korában.

Érthető, hogy az elolvasott pompás beszédben di-cséreteknél egyéb nincs; de a' latánság, mellyen íratott tiszta, jó, folyó, nem kikeresett (affectatus). Végre a' tudós Kardinált egyvalaki a' XIX-dik század' másod

tizedében kiadott munkájában, az eretnekek és hitetlenek' (protestánsok) kiirtásában gyakorlott serénységeért dicséri; de vallyon az üldözés érdemel-e dicséretet? megdicsérésére elég lett volna historice ennyit írni: V-dik Pius Pápa Dráskovitsot, — mint az Isten eránt szeretetet, a' kath. valláshoz forró indulatot, szent hivatalában buzgóságot, a' vallást-változtatásnak és kitérésnek ellene-dolgozást gyakorlót, dicsérő levelével tisztelte meg 1569-ik esztendőben. Mert a' kik eretnekek' — és hitetleneknek mondattak az időben; kegyes Fejedelmeink' igazság szeretetéből, törvényes vallás-gyakorlással birnak már ma. Ha valaki nem azon időbeli Író' szavát hozza fel; — a' szomoru századok' vissza vonást táplált gyűlöletes elnevezéseit szükség, hogy felekezett kimélve tegye ki; ma tudni illik: midőn e' vallás vallói amazokat (egyes esetet nem tekintvén) a' szeretet és barátság' karjaival övezi, és viszszyonyos meghittséggel 's iparral segítik elő a' hon' javát. —

Homonnay Imre.

3.

S T I B Ő R V A J D A.

Gyakran látható tünemény az évkönyveinkben, hogy némely hatalmas, korunk' történeteire mélyen hatott, ösméretlen származásu Férjfiak hirtelen fellépjenek e' világ' nézőpiaczára; hanem épen olyan hirtelen el is

enyészszenek annak köréről; a' nélkül, hogy nemzetségek' valamely nyomát hagynák magok után. Hasonlíthatók ezek azon levegői tűneményekhez, mellyek előre számíthatás nélkül, véletlenül jelennek meg látkörünkön, nagyobb kiterjedésű vidékeket rémítgetnek csillogó, néha épen borzadozást csillogó fényjeikkel,' 's azután minden jel, minden észrevehető nyom nélkül enyésznek mérhetetlen üregünkben a' semmisedés' kérelhetetlen örvényjeibe. Jóllehet pedig a' komoly szemlélődő nem igtat hasonló fel, és ismét eltűnő jelenményeket állapodott, és tökéletes rendnek szabott 's alkotott számításainak jegyzeteibe: mindazonáltal elég érdekeseeknek (interessant) találja mindenkor azokat, hogy néhány pillanatokat, néhány figyelmesb buvárkodásokat szenteljen tűneményjeiknek. Ugyan ezen, vagy még nagyobb érdek (interesse) ösztönözi Történetészeinket, hogy hasonló politikai tűneményeket szemügyökre méltassanak. Nem dolgok ugyan nekik: mi név, mi személyt bélyegeze? nem dolgok azon ritka tűneményeknek neveik és személyjeik után szorgosan kérdezősködniök: hanem fontos minden esetre rájuk nézve azon kivívott meggyőződés: mit munkáltak legyen ezen fel és ismét eltűnő jelenségek a' nagy egészre? miben 's mennyiben hatottak legyen munkalódásaiknak következéseikkel, az egész emberi társaság', vagy tulajdon nemzetök' állapotjának kifejtődzésére? — jól tudván, hogy valamint a' természetben semmi sem szűnik, semmi sem enyészik tökéletesen, a' mi már egyszer örök és kérelhetetlen törvényjei alatt lételre keletkezett: úgy szinte az esetek', a' történetek' tagas mezejeken sem szűnik, sem enyészik egész kihatásában semmi, valami csak jelesebb erő, jelesebb Férjfi' munkalódásaitól származtathatik.

E' szempontból nem tekintethetik czélaránytalan igyekezetnek a' XIV-dik Század' végén, és XV-dik elején

Hazánkban hatalmaskodott, nagy befolyásu *Stibornak* történeteit, fényre jutásait, munkálódásait úgy előadnunk, mint azokat báró *Hormayr*, szorgalmatos búvárkodásai, és történetből kezéhez jutott forrásai után közlé német nyelven a' tudományos világgal, — hogy hazai Történetészetünk' ezen hézagja, legalább valamenyire kitöltessék. Tellyesedik ez által egyik legérdemesebb Történet és Földírónk', ama' szorgalmasan búvárkodó *Bel Mátyás'* ohajtmánya egyszer'smind, ki *Trencsén Vármegye'* helyleirásában *), *Beczkó* várának említése' alkalmával azt jegyzi: hogy nagy haszon háramlana Történetészetünknek, különösen 'Sigmond Király' uralkodása' elsőbb esztendejinek felvilágosíttatásokra, ha mind azon történetek, mellyeket a' regék, és itt, ott szűken találtató oklevelekkel nem egyező szájról-szájra terjedett népbeszédek emlegetnek Stiborrul, azon várnak hajdani birtokossáru, — ha mind ezen történetek megrostáltatnának, és történeti világosságba öltöztetnének. Több, mint 80. esztendő folyt ugyan már el az említettem jegyzés' tételétül olta: de mindazáltal igazsága, régi volta miatt, csöppet sem homályosult. Mert az idő, melly különben mindent emészt, egyedül a' felett nem rágódik, mi belső csalhatatlan igazságon alapul. Mivel az igazság, mint örökiségnek (Ewigkeit) leány-

*) Ez, ama' nagy, egész hazánkra terjedő, mind eddig felül nem haladott helyírásbeli munka' ötödik Kötetének szánt iromány, eredeti tekercsekben az esztergomi érseki Tár' birtoka, valamint az egész munka is, melyből csupán 4 Kötetek láthattak eddig világot, midőn a' nagy hírnű 's érdemű Tudóst reménytelen halála gátolá a' tökéletesen kidolgozott 5-dik Kötetnek világ elébe bocsátatásában. Sajnálunk lehet méltán, hogy az érseki Tár megvonhatta eddig is Hazánktól becses kincsét 's birtokát.

ja, egyedül nem engedi földi határozottság' mértékjeivel magát méretnie.

Stibor, vagy tulajdonképen *Cztibor* tót eredetű, és nem vezeték — hanem kereszt név, midőn a' latin *Tiburtius*sal egy 's ugyan azon nevet jelentsen. A' tót Nemzetek' Tartományjaikban több jeles Férjfiak neveztettek így el. A' szomszéd Morvában *Czymburgi Cztibor*, 1469-től fogva 1494-ig ország' Kapitányja, 's a' legmunkásabb és nagyobb tekintetű országos Férjfiaknak egyikök, Podiebrad' és Mátyás' pusztító hádárkodásaik' korokban fénylett, hanem férjfi ágában már 1504-ben kihalt. — *Dernoviczi Cztibor*, a' Huszszitákkal egyesült Birtokosoknak egyikök. — *Cztibor András*, ollmuczi Kanonok, a' tudós Püspök *Thurzó Szaniszló*' élesztgető védelme alatt, első ragyogásu csillaga előbb az ollmuczi; mint matematika' Tanítója pediglen későbbben a' bécsi Egyetemnek, — kiadójak és szerkesztetőik több geometriai, asztronómiai, optikai, mágikai és metafizikai munkáknak; tagja és munkás előmozdítója a' magyar tudós vagy *duna-társaságnak*, melly az esztergami Érsek, *Vitéz János*' előlülése és pártfogása, *Czeltesz Korklátnak* (Konrádnak) pediglen igazgatása mellett, minden magyar, ósztiai 's szomszéd tartományi tudományosan mívelt Férjfiakat egyesíte.

Mind ezen jeles *Cztiborok* azonban, kik részszerint előbb, részszerint ugyan egy időben, részszerint később éltek, — semmi atyafiságban sem valának a' mi *Cztiborunkkal*; sőt egészen különböző czímerekkel is éltek.

Tót neve, melynek kimondása, minden kemény hangot gyűlölő, 's tulajdon lágyítássaival mérzséklő Magyaroknak szájában nehezen pergett, és épen ezért *Cziborra*, *Stiborra* változtatott, — *lengyel* eredetét mutatja 's bizonyítja hősünknek, — egyezőleg a' találtatható okleveleknek világos érintéseikkel. — De, midőn egye-

dül álljon történetünkben, nem alaptalanul következtethetjük, hogy hada (familiája) semmi esetre sem tartozhatott a' fényesebbek közé szülötte' honyjában, jóllehet több nyilvános és magányos oklevelekben előforduló czímneve: *Stiboricz*, nemesi származására látszassék mutatni.

Mikor 's mi alkalommal jött légyen *Stibor* először hazánkba? alig ha bizonyosan állíthatnánk. Úgy tetszik azonban, hogy dicső emlékezetű *I. Lajosunknak* lengyel koronára törekedése vezérlé őt honunkba. Még *Atyja*, *I. Károly* törte fejét azon, hogy Magyar- és Lengyel-Országot egy Fő alatt egyesítse; és épen ezért, midőn *János* ugyan Cseh, sógra pedig *Kázmér*, Lengyel-országai Királyok, silésiai örökségeik felett támadott egyenetlenkedéseikben, Bíróvá neveznék 's választanák őt; midőn ennek következtében meg is békeltetné, meg egyeztetné Királyunk mind kettőjüket *Visegrádon* 1335. esztendőben, — azon esetben, ha *Kázmér* férjfi maradék nélkül halna el, megtétettek Lengyel-orzágnak Hazánkhoz kapcsoltatása feől az első lépések. Mit ekkor azonban csupán meszszeről és távolról érinthettek; az nem sokára 1339-ben a' *krakói* Ország-gyűlésen, magától a' Lengyel Királytól szóba hozattatott, 's némellyeknek ellentőrekedéseik mellett is megállapított, hogy *Kázmér*' gyermektelen kimúlásával, *Lajos* magyar Örökös nyerje meg Lengyel-ország' koronáját. — Jóllehet pediglen maga *Kázmér*, több Püspökjeitől és Nagyjaitól kísértetve, hozá meg ezen végezést sógorának *Visegrádra*; mindazonáltal tapasztaltathatott mindjárt a' jelen volt Nagyok' viseleteikből, hogy a' legfényesebb biztosítások mellett sem egészen kétségtelen ezen elfogadtatott 's meghatározott örökösödés. A' kétségek megújultak kivált 1355-ben, midőn *Vörös Orosz-ország* felett, mely a' Lithvánoktól és Tatároktól tűzzel, vas-

sal pusztíttatva, előbb magyar kezeskedés mellett kapcsoltatott Lengyel-országhoz, — mostan új háborgások, új egyenetlenkedések támadtak, mellyeknek következtetésben az Ország' urai nem csupán *Lajos* ellen lázzadtak, ki már több időtül fogva királykodott hazánkon: hanem a' korosodó *Kázmért* is arra birták, hogy *Lajost* Lengyel' örökösödéséből kirekesztené. — Új egyezést erősítte meg ismét esküjével a' Budán megjelent Lengyel Király, 's midőn ebben minden kérdésben jöhető pontok világosan meghatározottak: új, még pedig dönthetetlen erőt 's bizonyosságot nyerének minden előbbeni gyakran tett, hanem megszegett ígéretek. A' Nagyok mindazonáltal mostan sem elégedtek meg a' kötéssel; sőt a' királyi Anya' ígéretein, kit *Lajos* Szandeczbe küldde, hogy a' Lengyeleknek hűségbeli esküjüket elfogadják: a' kívánt feltételeket ellenben aláírja, — a' királyi Anya' ígéretein sem nyugodva, fényes Követséget küldvén Budára: új kedvezményeket tudtak magától a' Királytól zsarolniok. Elláthatta ezekből *Lajos*, ha mindjárt azon mély belátással és több esztendei tapasztalással nem birt volna is, melynek remekei világosan tündöklenek egész életében 's minden viseletében, — elláthatta *Lajos*, hogy minden egyezések, minden ígéretek keveset, vagy épen csöppet sem használhatnának nekie szándékjában: ha több lengyel Nagyokat nem húzandana érdekébe (interesse), kik az ő jogainak egyszer'smindi örjei, *Kázmérnak* előre ki nem számítható, 's még talán húzamosb időre vonuló halálakor, kezeskedjenek örökösödésse mellett. Melly szükséges volt legyen ezen előrevigyázás: bebizonyodott 15 esztendővel később (1370-ben) azon történt esetben, melynek alkalmával csupán *Erzsébetnek* — a' király' Anyjának — 's csak hamar tulajdon személyjének, még pedig jól felfegyverzett, csupán nevében hadisereggtől különböző kíséretével kö-

vetkezett hirteleni megjelenése Krakóban, szerze hűség-pártjának diadalmat.

Azon eszközökhöz, melyek által *Lajos* még a' vénülő magtalan *Kázmér*' idejében igyekeze Lengyel - országban Híveket magának szerezni, tartozhatott kétség kívül az is, hogy a' *Jobbágyok*' (nevezetesebb hadak') csemetéit, mint nemes ifjakat, királyi Udvarába méltatá. Szokás volt ugyan is ekkor Európának legtöbb Tartományjaiban, hogy idegen Uralkodók' szolgálatjaiban töltenének néhány éveket azok, kik a' lovagi méltóságra megkivántató szükséges műveltség után törekedtek; annyival inkább, ha erre önkénytes alkalmatosságot nyerhetének, melyet különben ügygyel bajjal kelle keresniök, 's lehele csupán találniok, — kiváltképpen olyan Udvaroknál, melyeknek hírok nevök világszerte hangoztatott. *Lajos*, korának leghatalmasb Fejedelme, 's mint később Makszimilián Császár, Udvarának első Lovagja, olly fénnnyel és mesterséggel ékesíté palotáját, melly még idegen Királyokat is hitegete bámulására. Örömet küldék azért a' Lengyel Nemesek is fijaikat *Visegrádra*, melly már előbb, *Károly*' találós esztől 's költséget nem kímélő bőkezűségéből ujja teremtetve, világ csudájának méltán nevezete 's hírjesztelte mindenfelé. Azon Ifjak közé történetből vagy szántsándékkal vegyült *Stibor* is, — *Lajosunk*' szolgálatjára szentelé fiatalabb esztendeit, szerencsés, olly hatalmas Fejedelemnek figyelmét magára vonhatnia, ki semmi közönségest sem szenvedé meg maga körül. *Sigmondnak* a' *Berencsi* Uradalomról szolló ajándék - levele (1394.) nyilván emlékezik *Stiborunk*' életének ezen szakáról, valamint azon kegyes indúltról is, melyre *Lajos* és hölgyje *Ersebet* méltaták hősünket.

Boldogok azon gyermekek, kikre vagyon, birtok 's fény marad szüleikről örökségül; mivel kikerülhetik

azon ezer, meg ezerféle gondokat és fáradságokat, melyek a' szerzeményt környékezik, 's ez életnek virágzóbb napjait epeszti, hanem jóval drágább örökség amannál; az igaz tiszta barátságnak öröksége, ha t. i. azoknak szeretetök és hűségök, kik az elhúnytat tisztelék, életben maradott örököseire áldásképen hagyathatik 's biztossítatik. *Mária* is koronát, és azoknak hűséges szeretetöket nyeré atyja' halála után örökségül, kik *Lajos*unkért éltek, haltak; amazt hatalmas vetélkedő társainak törekvéseik mellett, csupán ez által vala képes végveszélyt lehellő viharok között is fején szeplő nélkül megtarthatnia. *Stibor*, mint már ekkor *Kamarás*, szűz királyja' oldalánál, jelen vala bizonyosan, mind azon szomorú történeteknél, melyek kényszeríték koronáját rövid időre nápolyi *Károlynak* fején szenvednie. Azon véres pillanat, mely a' Jövevény' negyven napi uralkodásának véget vete, nem hozhatá mindazonáltal Hazánknek békességét helyre. Mivel a' Pártosok *Horváth János* fejük alatt új zavarokat és lázzadásokat élesztének Dalmát-országban, midőn *Lászlót*, a' meggyilkolt *Károlynak* fiját hívák meg Hazánk' kormányjának átvételére. Több Nagyoknak, különösen *Garának*, a' Nádornak tanácsára ezen vidékekre utazván *Mária* személyesen Anyjának kíséretében, hogy a' pislogó tüzet megjelenésével ha lehet, elfojtáná: *Diakóvár* mellett *Horváth'* czinkosaitól lesből megtámadtatik 1386-ban, 's egész kíséretével, a' mennyire vitéz védelem után életben maradott, elfogattatik 's kínos rabságra hurczoltatik. *Stibor* is bilincsekre veretve *Posegába* czipeltetik, hol annál keményebb fogság várakozá reája, minthogy a' Várnagynak, mint a' királyi Ászszonyságok' főbb szolgájinak egyikök jeleltetett és adatott által. Hasonlíthatatlan állhatatossággal marada mindazonáltal *Máriának* pártja mellett 's épen ezért úgy neki, mint 'Sig-

mondnak főbb és első gondja vala királyi módon meghálálnia ezen kamarás' kérelhetetlen hűségét.

Több jószág - adományok nyertek a' Felségektől ezen korban, mellyek nyilván és világosan hivatkoznak az épen megneveztem környülményekre. Így alapult meg több nemes hadaknak fényök ez időben, mellyeknek különböző ágazatjaik mind e' napiglan virágoznak Hazánk' határiban. *Stibornak* későbbi hatalma és fényje hasonlóan azon pillanattal kezdőde, melly az ő és királyi Aszszonyja' fogságának véget vete. — A' koronához tartozott *Beczko* várának 's megyéjének 1388-ban nyert birtoka által juta először Trencsén Vármegye' 's Magyarország' fő Rendjeinek sorjokba. Meg is tartá végiglen hatalmának ezen kezdetét dicső emlékezetében. Mert ám-bár idő' jártával 36 várak hódoltak mint Uroknak nek: *Beczko*t választá mindazonáltal legkedvesebb lakjául, 's *Beczko* méne fijának és egyetlen örökösének címjébe is által. Csekély, figyelmet sem érdemlő alakjában, nem vala elég alkalmas ezen vár, hogy új Parancsnokát, kinek nagyra termett lelke, Lajos' fénnel és díszszel tellyes Udvarában bőséges táplálékot nyere; nem vala elég alkalmas, hogy új Parancsnokát ronda falai közé fogadja ízletéhez illőleg. Alakíttatása épen olly hamar kezdődve, mint végeződve, hallatlan rövid idő alatt valósodott, midőn szilárd akarátja, 's szilárdságának megfelelő tehetsége azon Férjfinak, ki előtt semmi sem vala lehetetlen, valamit komolyan felteve magában, könnyen győze minden akadályokon, mellyek tervének (plánumának) kivitelét hátráltathatták volna. Ezen gyorsan haladott, az előbbeni erősséget egészen más színbe bájolt, hanem csupán rendkívüli erőltetés által valóstított építés kölcsönözé *Stibornak* az első alapító', egyszerűsmind Vág' völgyjén a' legkegyetlenebb 's hatalmaskodóbb Uraság' hírét 's nevét, mellyről mind e' napig-

lan sok olyan mondák forognak a' vidéki nép' száján, mellyek öszveséggel bizonytságot tehetnek, a' roppant munkára hajtatott jobbágyságnak sanyargattatásairól és nyomorgattatásairól.

Ugyan ezen év' folytatában, vagy legalább a' következő 1389-dik esztendő' kezdetén, új és igen fényes bizonytságot tapasztalá Stibor Királyja' benne helyhez-tett bizodalmának, midőn *Po'sonyi* Gróffá neveztetne ki általa. Már a' legrégibb időkben olly fontos vala ezen hivatal, mint akármellyik Bánság (Markgrafschaft), mivel egészen ennek kötelességét kelle tellyesítenie; Hazánk' nyugoti határjait t. i. Ösztria és Morva ellen őltalmaznia, védelmeznie. Midőn IV. *Béla*, 's V. *István* egy részről, Cseh-országi *Ottokár* más részről terhes háborúkat viselnének több ízben egymás között: meg-ösmértetett ezen pontnak és hivatalnak különösen fontos-sága, midőn Hazánk' védfalának lenni szemléltete. E' tekintetből koronásaink mindég leghűségesebb és bizodalmasabb hősseiket szemelék ki ezen hivatalra, hogy Országunk' bátorságát ez oldalról minél inkább biztosítanák. Midőn pediglen minden szolgálatok, minden vesze-delemmel öszveköttetett hivatalok, tisztelettel méltán jutalmaztatnak, és nyilvános különböztetéssel méltán illetetnek, épen ezért az ország' Báróji után közvetetlenül nyeré rangját, 's a' királyi nyilvános levelekben azokkal együtti említettetését mindenkoron a' po'sonyi Gróf. Már I. *Lajosunk'* pecsétetes leveleiben találtatható ezen megkülönböztetés; sőt az 1687-dik esztendei törvény-cikkely, melly a' Korona' főbb tisztjeinek rangbeli Rendjeket Ország-gyűlésen hozatva határozza meg, a' Korona örzők eleibe helyhezteti a' po'sonyi Grófot; jól-lehet amazok az ország' Báróji után legközelebbi tiszt-séget viselő személyeknek ösmértessenek. A' *po'sonyi Gróf*, egyszer'smind ugyan azon királyi vár' örökös Ka-

pitányjának czímjét is viseli; 's mint ilyen, tetemes jövedelmeket húz esztendőnként a' várhoz tartozó javakból. Ezekről azonban csupán mellékesen teszünk említést, mivel későbbi kornak szüleményje, mintsem *Stibor* parancsolt e' várban; — jóllehet, már akkor is szokásban és határozásban lehettek azok, — midőn az Ország' közönséges rendje 's törvényje szerint, minden Gróf (Ispány) azon várban, mellynek megyéje kormányjára bízott, Fő-parancsnok leve, 's az oda bejött királyi jövedelemnek egy részében részesüle.

Új királyi adomány szaporitá *Stibor*' hatalmát, ugyan ezen 1389. esztendő' folytában, melly *Ugrócz*, (később *Zay - Ugrócz*) várának birtokát ajándékozta nekik. Az e' felett készült adomány-levél földírásbeli nevezetességet tartta fel számunkra, midőn világosan mondja: hogy ezen Vár, egész megyéjével együtt, mellynek helységei név szerint neveztetnek, *Nyitra* Vármegyében feküdt legyen; — holott több mint két Századoktól fogva *Trencsén* Vármegyének úgy nevezett *hegyi Járás-sát* képezze; a' nélkül, hogy meghatározhatnánk, mikor 's mi alkalommal történhetett egy részről ugyan az elszakíttatás; másikáról pediglen a' most is divatozó egybe kapcsoltatás, ezen kis megyére nézve? — Megégettetvén a' Törökök által, *Nyitrának* megvételevel, minden itt volt levéltárak, minekutánna *Galgócz*, ezen környéknek véd fala is török kézre került 1663-ban: megfosztatunk minden eszközöktől, mellyeknek segedelmökkel biztos felvilágosítást nyerhetnénk e' dologban. — Ugyan ezt mondhatunk '*Sigmond Király*' egy másik, 1399-ben költ adomány leveléről is, melynek erejénél fogva *Korláthkö* (Konradstein) vára, Po'sony Vármegyében *Stibornak* ajándékoztatott, holott ez mostan emlékezetünkön túl, *Nyitra* Vármegyéhez számíttatik.

A' Törökökről mind ez ideig bizonytalan, a' távolság miatt többnyire nagyított hírek szárnyaltak Hazánkban. Mostan kelle mindazonáltal ama' borzasztó bilincs első szemének kovácsoltatnia, melly a' Gondviselés' örök végezéséből minden fényre jutás, a' műveltség' minden elsőbbségei eránt dicső foganthatósággal tündöklő Nemzetünket, több századokig letartóztatá, hogy nekünk 's Nemzetünknek szigorú kármentésül „a' *Keresztység' védőfala*“ vérrel szerzett czímjét megszerezze 's költsönözze. — *Bajazeth Szultán*, a' mind magok közt hádárkodó, mind Magyar és Lengyel-ország' kormányja között habozó moldvai és oláh *Vajdától*, kiváltképpen pediglen *Tvartho* bosznnyák Királytól segítségül hivatva, csak hamar azután ellenségesen fogadtatva, nagy sereggel ronta Oláh-országba, melynek Vajdáját elűzé, 's minekutánna Bulgáriát bekalandozta volna, Szeremig pusztított, 's ezennel a' tulajdonképeni magyar földre hatott. *Maróthy János*, szlavóniai Bán, tartóztatá viszsza a' Törököket; kik, mivel *Bajazeth* egy lázzadásnak lecsillapítására Keleten mulatott, nem folytatók nyomosabban munkállódásaikat. Bulgáriát azonban megrakák seregeikkel, 's minthogy *Myrtse*, oláh Vajda, nem eléggé segítettett Urától, a' magyar királytól; hasznosabbnak látá magára és országára nézve, hogy a' Törökökkel lépjen szövetségbe. 'S *Sigmond* ezen hűségtelenségnek bosszúulására öszve-hívá 1392-ben Zászlóssait, kiket maga személyesen vezete Erdélyen keresztül az ellenség' csoportjai ellen. *Stibor* is megjelent ezek között pánczélos Lovassaival, kitünteté vitézségét *Nikopoly'* megvédelénél, még inkább pediglen az oláh szorosoknál (paszszusoknál); hol a' hűségtelen Vajda lesbe várá, 's tökéletesen megsemmisítené a' királlyal együtt, haza felé vonuló seregünket, ha *Gura*, *Perényi*, *Stibor*, nem ütnek hirtelen és elég bátorsággal

az álnok ellenségre, 's nem szereznek Királyunknak alkalmatosságot a' szabadulásra.

'*Sigmond*nak testvérjével, *Venczel* Császárral kezdett és kiűtött egyenetlenkedései elvonák egy darabig ezen vidékekről figyelmét; — *Máriának* halála 's *Jagelló Ulászlónak* fenyegetődő mozdulásai, mellyek szerint hölgyének, Hedvignek, Lajos' kisebbik leányjának jogát rebesgeté 's keresgeté Koronánkhoz, még komolyabb gondoskodásokat szülének nekie, mint sem Kelet felé intézhetné szükséges munkálódásait; — mind addig, míglen úgy *Venczellel*, mint *Jagellóval* olyan egyességre lépne, melly minden aggodalmat elháríta fejről. — '*Sigmond* azért szükségből félre tett 's halasztott szándékját, melly szerint a' Törökök ellen fenekede, mostan 1396-ban újra eltökéllé magában, kivált, midőn Francia - ország, válogatott segédsereget ígére nekie. *Stibor* előre küldetett Erdélybe, hogy ottan, mint *Vajda*, tenné meg az előkészületeket. *Jagelló* ellen fortyant némely gyanakodások azonban megváltoztatták a' kidolgozott tervet, úgy, hogy nem Erdélyből Oláh-országban, hanem épenségesen Szerviaiban nyitnatnának meg az ellenségeskedések. — *Stibor*, most már második a' Király után, '*Sigmond*hoz vonúla 's csatúla seregével, — részt is veve mind azon történetekben, mellyek a' nikopolyi szerencsétlen ütközet előtt 's alatt viseltettek. — Midőn gyalázatos futásnak erede, 's Duna partjához üzete táborunk, *Stibor* személyjében 's lovában fegyverrel terhelve, vízbe ugrata mérészen 's szerencsésen jutta ennek túl partjára.

Bármely vitézül viselé magát mind eddig *Stibor* azon körülményekben, mellyek ő rája bizattak: mostan tűne fel mindazáltal kiváltképen alkalma, hogy hűségét megmutassa, 's személyjét királyjának örökre ajánlja.

IX. *Bonifác*’ törekvése ugyan is, hogy nápolyi *László*t magyar trónusra ültesse, maga *’Sigmond’* kegyetlenkedése és feslett élete által is segítettve, előbb csupán a’ papi, hanem csak hamar a’ világi Rendűek között is, számosabb pártfogókat nyere hazánkban, úgy, hogy (1401) az ország’ legtöbb Báróji már beavattattak ’s megegyeztek ezen szándékban, midőn Budán titkos Tanácsba gyülekezve megtámadák és megpirongaták; azután pediglen szabadságától megfosztva bézaraták Siklóson a’ Királyt. Alig történt ez meg, midőn *László* meghívatott az ürült királyi szék’ elfoglalására Nápolybul, ’s közönséges fegyverkezés parancsoltatott egész Hazánkban. Magyar-országot elveszté bizonyosan *’Sigmond*, — mivel, minekelőtte *Wenczel* Császár, és *Atyja*’ testvérjének fija, *Jodok*, morvai Bán (Markgraf) elősiethettek, minden a’ Pártosoknak tervök szerint rendeltetett ’s szerkeztetett, ha egyesség maradna végiglen közöttök. *’Sigmond*’ több rendbeli gyengeségeinek ellenőkre azonban, mellyek gyakran hibakká, sőt vétkeké korcsosultak, nyere magának a’ főbb Rendűek közül is Híveket, kiknek csupán Vezérre való szükségök, hogy előmeneteles foganattal védelmezhetnék felkenetett Királyoknak szent ügyét.

Stibor Vajda, mind személyes tulajdonsága, mind hatalma ’s bátorsága miatt tiszteltetve, képes vala ezen Vezérséget magára vállalnia; ’s épen ezért a’ történt pártütés’ hírére nyomban jószágaira sieté. Felszöllítá innen *Nyitra*’ és *Vág*’ völgyjének minden fegyverfogható Nemesseit, hogy törvényesen választatott és koronáztatott Királyoknak letett hitökrül megemlékezve, zászlóji alá sietnének. Nagy számú Nemesség tódula ezen felszöllíttatás után hozzája; úgy, hogy *Stibor*, mint tapasztalt Hős jól tudván, mit lehessen sietség és meglepés által tennie és véghez vinnie: *Nyitra* várossa és

vára mellett terme nem sokára, hogy ennek ostromolatásával kezdesse táborozását. Jóllehet pedíglén készületlen: erős ellentállással védelmezé mindazonáltal magát a' püspöki vár' Kapitányja. *Stibor*, feltartóztatásán boszszonkodva, e' mellett meggyőződve a' felől, hogy első próbájának semmisülése kedvetlen benyomást tehetne seregében, rohanást parancsol. Első rohanásra elfoglaltatik a' város, az erősen épült vár pedig csupán akkor, midőn *Stibor* maga lajtorját ragadva mutat útát Vitézeinek a' büszke falakon. Két súlyos sebek bizonyíták itten, melly kevésbé rettege veszedelmet a' Vezér, 's melly igen dicső következést húza személyes bátorsága derék szándékjára; mindazáltal sebeinek ellenőkre sem tartóztathatta, hogy a' nyitrai Püspök másik várának, *Szkacsánnak* alája ne fusson; 's minekutánna ezt is megvevé; tulajdon megerősítetett kastélyja, *Zsurány* ellen ne forduljon fegyveresseivel. Várnagynak *Thüröczy Benedeket*, vitéz tulajdonairól ösmeretes Lovagját helyhezé *Stibor* ezen kastélyjába, hogy azon jószágoknak is, mellyek hozzája tartoztak, gondjokot viselje. Mostan, hogy a' rája bizatott várkastélynak birtokát megszerezhesse magának; a' Pártosoktul kikiáltatott idegen Királynak hódolt a' hűségtelen Várnagy. Hasztalan inteték Urától hűségre; tulajdon erősségének kapujit bezáratá előtte. — Itten is erőszakhoz kelle azért nyulnia, 's pusztító ostromot tulajdon birtoka ellen rendelnie, mellybe csupán nagy vérontás, és Benedeknek halálos megsebesítetése és elesése után, bocsátatott be, vitéz győztes seregével.

Ezen szerencsés előmenetelek 'Sigmond' hűségére hozak mind, egész a' Garanig, felsőbb Megyéinket, 's annyira szaporíták rövid idő alatt *Stibor*' seregét, hogy 2000 emberével szállhata ki síkra, ellenségei ellen. Po'sonyhoz érkezének ez alatt a' cseh és morva se-

gédseregek; *Gara Miklóssal*, kinek siklósi Várában tartatott Királyunk fogságban, tökéletességre menének az alkudozások, melyeknek erejüknél fogva nem csupán szabadságot, hanem eddigi pártossaitól segédelmet is nyere 'Sigmond, úgy, hogy önmagok vezetnék és kísérenék őt Budára, növekedő seregeikkel. Melly fontos befolyással sürgeté Stibornak tüzes és nyomos munkálódása ezen szerencsés kimenetelét a' példátlan lázzadásnak: megösmeri maga 'Sigmond 1406-ban költ pecsétetes levelében, a' következő kitételekben: „*Nem kételkedünk, hogy az ő dicséretes vitéz cselekedetei veték meg szabadulásunknak alapját.*“ *)

Jóllehet pedig úgy látszott, hogy 'Sigmond' vissza-térttével, és tökéletes engedelem' hirdettetésével helyre állított békességünk: mindazáltal csupán kedvező alkalom után váraoztak a' békételenkedők, mellyben tervöket ismét elővegyék. 'Sigmond' ugyan is a' római Birodalom-Helytartójává, és Cseh-ország' Igazgatójává neveztetvén ki; ezen Országba útaza 1402-ben, hogy a' *Jodok* és *Prokop* között támadott egyenetlenkedéseket eligazítaná a' morvai Banátban (Marchionatus). — Ezen távollétét használlák újra, *Kanisai János*, esztergomi Érsek, és *Bubek Imre*, auránai Perjel vezérkedésök alatt a' pártütők, midőn nápolyi *Lászlót* Királlyá kiáltatak, 's számára seregeket is gyűjtének 's szállítának táborba.

Gara Miklós a' Nádor, indulá *Bubek* ellen: míglen *Stibor* felsőbb Vármegyéinket, részszerint hűségben

*) Ezen pecsétetes levél *Berencs* királyi Várnak birtokát juttatá *Stibor*' kezére Nyitra Vármegyében; 's felszámítván egyenként az ő érdemeit; következő kitételében hoztatott fel épenségesen mi tőlünk: „*Et quo tam laudabili et strenuo processuum suorum actu, non ambigimus liberationis nostrae exordium inchoavisse.*“

tartotta, részszerint hűségre hozni igyekezte. Legelső hadi munkállódását *Győr* ellen intézé, midőn seregét megosztva, lovassait ugyan szárazon, gyalogjait pedig hajókon sietteté ezen város alá; táborában egyesüle *Gara Jánossal*, a' Nádornak testvérjével; — mindketten tüzesen zaklatak a' várost, elvágván hajócsoporthoz által mind az élelem, mind a' hadi szereknek bévitésöket. Mind kettőben azért megfogyván, segedelmet ellenben nem is reménylhetvén: midőn két ízbeli rohanást vertek volna vissza, megadák magokat az őrseregek; épen azon alkalommal, midőn a' két egyesült Vezérek harmadik rohanásra készülnének. — *Gara Győrről* marada: *Stibor* ellenben a' nápolyi *László* fősergének elébe indula, melly többnyire Olaszokbul és a' Békételenkedők' csoportjaiból szerkeztetve *Sebesig* nyomula, Papócz várossához közel, Soprony Vármegyében; hol bátorságos nyugalomban, táborba szállának mindnyájan. *Stibor* kémek által értesítettvén e' hűlogban, meglepé a' gondatlanokat; nagy mészárlást követe köztök; elszéleszté az egész sereget, 's a' jövevényeknek minden poggyászaikat kezére kerité a' táborban. Ezen tökéletes győzelem diadalmat szerze 'Sigmundnak; mivel a' Duna' környékein szaguldozott Békételenkedők eltűntek azonnal, 's Horvát-országban vonultak: azok pedig, kik erős várakba zárkodva, 's szövetséges társok' derék hadába bizakodva nem halgatának, nem engedének felszóllíttatásokra: mostantul fogva engesztelhetőbbekké lettek. — Képtelen sebes lépésekkel sieté *Stibor* innen *Székes-Fejérvárra*, *Székes-Fejérvárból* pedig *Budára*, hogy mind a' két városokat hűségökben megerősítse, megtámadtatások' esetében derék segedelméről biztosítsa, és *Makrai Benedeket*, ki Ó-Budán *Lászlót* kiáltozó Királynak; a' várost is ellenséges megtámadtatással fenyegeté, ha nem követné példáját,

sérthetetlené 's árthatatlanná tegye. El is éré minden fáradság nélkül szándékját, mivel *Stibor*' rendes katonaságának ellent állania képtelen, megfutamoda *Benedek*, hanem üzőbe vétetvén 's elfogattatván, kézre kerítettett.

Nem illy kedvezőleg folytak az Ország' déli részein dolgaink, kivált midőn azon hír terjenge, hogy *László* végtére csak ugyan engede pártja' sokszoros kéréseinek, 's eltökélle magában, hogy Magyar-országra induljon.

Gara komolyan sürgeté 'Sigmondot, hogy Cseh-országból sietve térne hazánkba; sőt maga is elméne hozzája, hogy a' Király' személyes kíséretében, ennek bátorságául gondoskodjék.

Alig érkezének meg Po'sonyba, 1403-dik év Jakab' havában, midőn *Stibor*ra bízván Királyját, maga személyjében oda siette, hol legnagyobb veszedelem fenyegetődött. 'Sigmond egyesíté vitézzeit *Stibor*' táborával, 's maga vezetvén e' derék sereget *Esztergom* alá szálla, melly *Kanisay János*, esztergomi Érsek' kapitányjaitól igen vitézül védelmeztetett. — Az ostrom több hetekre húzóda, mivel az Érsek magais személyesen beszoríttatván erős várába: rettegé 'Sigmond' boszszúját, mellynek hevessegéről több példák nem igen kedvező kiementelt sejdítettek ő vele sorsáról. Felfogadá ekkor *Stibor*, hogy bár mi drágán: megveendi e' várost; lajtorját támaszta, mint Nyitránál, itten is a' falakhoz; maga másza sűrű nyíl-kő — és karó-zápor alatt, (mint pecsétés levél bizonyítja) királyjának szeme láttára legelső a' falakra. — Minekutánna hatalmába keríté a' várost: megszállá közelebből a' várat; 's elzárván minden vizét, annyira szorongatá a' benne lévőket, hogy az Érsek kapuját nyitattná 's kegyelemre megadná magát. Jóllehet pedig először keményen banna vele a' Király: megengede mindazáltal csak hamar nekie; sőt Budára szállva seregével, közönséges engedelmet és

kegyelmet hirdete országszerte minden Pártosoknak. Csú-
pán *Ludányi Tamás*, egri Püspök nem akara részesülni
a' kegyelemben: sőt Erdélybe vonúlva, itten is élleszt-
geté a' lázzadást. *Stibor* indúla ezen pártoskodó Fő Pap
ellen is, megszállá *Ludány*' várát, mellybe a' Püspök'
testvérjei *István* és *László* zárkodztanak. Minekutánna
végekpen szorongattatnának: öszszegyűjték még egyszer
minden fegyveresseiket, kitörének éjjel a' sánczokbul,
's nagy robajjal támadák meg *Stibor*' nyugvó táborát.
Első pillanatban némely zavart okozának, 's több ellen-
séget szenderítének az álom' karjaibul néma halál' sá-
pasztó karjai közzé ezen orozok: hanem a' tapasztalt
Hős hamar vissza állíta minden rendet, megtámadá 's
ugy megrítkítá még az éj' sötétjeiben az ellenséget,
hogy csupán a' két Testvérek, maroknyi kísérettel, sza-
badulhatának 's futhatának Bátyjok után Erdélybe, ősi
birtokuknak elvesztése' hírével. A' nyílt vár királyi
örizetet veve mostan falai közé, melly épen olyan fo-
ganatos védelmére 's fedezésére szolgálta ezen egész kör-
nyéknek, mint előbb hódítására és pusztítására jelentt
vala meg derék Vezérjével.

Alig foglalhatá el ezen győzedelmek után, ' *Sigmond*
ismét ingadozott királyi székét, midőn azon szövetség,
mellyet Testvérje *Venczel*, és a' morvai *Jodok* és *Pro-
kóp* kötöttek egymással, új ellenségeskedéseket vont
ezen oldalrul maga után. Királyunk ósztriai *Albrecht*tel
egyesülve, *Znám* alá szállott, (1404-ben) hogy ezen vár'
megvételevel nyissa meg a' táborozást. Ostrom alatt mé-
reggel vegyültt bort nyujta mind kettőjüknek egy meg-
vesztegettetett Pohárnok, mellynek következésében *Al-
brecht* ugyan *Kloszterneuburgban* örökre elszunnyadott:
' *Sigmond* pedig *Korláthkőre*, *Stibor*' jószágára hozat-
ván, tüstént használt helyes eszközök által szerencsésen
kigyógyíttatott.

Nem sokára *Tvartko*, bosznyák Király ellen vezeté *⁂Sigmond* özszvegyűjtött seregét. — Győzelemmel halmozva térvén vissza (1408-ban), az úgy nevezett *Sárkány Vitézi* Rendet állapította meg, mellybe csupán leghívebb nagyjait 's legbiztosabb barátjait, számszerint 22-öt nevezte 's veve fel. Arányja ennek az vala, hogy a' Királyhoz és ágához bonthatatlan hűséggel viseltessenek és köteleztessenek, annak minden tagjai, — mivel éppen várandós állapotban örvendezteté hölgyje, Borbála, *⁂Sigmondot* — és hogy minden kölcsönös viszálykodásokat és hádárkodásokat száműzzenek magok közül, midőn köteleztetésöknél fogva ezen Rend' többségének szavára és ítéletére valának mindeneket elfogadandók és tellyesítendőek. *Stibor'* neve mindjárt a' Nádoré után olvasható ezen pecsétetes levélben, a' mi eléggé bizonyíthatja, melly igen nagy kegyben és tekintetben állott légyen, úgy királyjának; mint új Hazájának előtte.

Két esztendővel későbbben, új bizonyosságát tapasztalá Hősünk Királyja' határtalan kegyjének és bizodalmanak. *Jagelló* ugyan is, ámbár mindenkor ellenséges indulatokkal viseltete Sógora eránt: Békebíróvá kéré fel mindazonáltal őt azon egyenetlenkedéseknek lecsillapításokra, mellyek ő közötté és a' Német vitézi Rend között élledeztek; 's a' mint a' Rend is helyben hagyá és elfogadá ezen választást és felszóllítást: megigéré *⁂Sigmond*, hogy személyesen lészen a' rája bízott dolgot elítélendő 's intézendő. A' német császári Korona, legforróbb óhajtnánya felett kezdett alkudozásai miatt azonban itthon tartóztatva: *Garát* a' *Nádort*, és *Stibort* küldé maga helyett békebírókúl, kik meg is egyezteték mostan a' két ellenkező feleket: hanem e' mellett titkos szövetséget kötének a' Német vitézi Renddel azon esetre, ha *Jagelló* akár Magyar-ország, akár a' Rend'

birtoka ellen, ellenséges lépéseket nyilatkoztatna és választatna valaha.

Ez utolsóbb eset meg is történt mindjárt a' következő 1410-dik esztendőben; a' kötött szövetség' erejénél fogva, hadi sereggel méne *Stibor* Lengyel-országba, 's pusztítatá Szandecz' vidékeit; hanem későn érkeze meg a' segédsereg, mivel a' *Tannenberg* melletti véres ütközetben már ekkor mind a' Nagy-Mester, mind a' Lovagok többnyire mindnyájan elestek, úgy, hogy a' Vitézi Rend, és minden vele kötött szövetség felbomlottnak lenni tetszene. *Stibor* azért rövid könnyű táborozása után vissza tért, hogy *Jodok* ellen vezesse Morvába seregét, ki 'Sigmond ellen a' német Koronára törekede. Meghalálozván azonban *Jodok Brünben*: hasztalanul minden hadi készület, 's megkönyüle 'Sigmondnak Német Császárrá választatása.

Ez alatt *Husz János* és *Prágai Jerónomos* a' Pápa' hatalma, bűnbocsánat, papi és egyházi romlottság ellen kikelvén, a' Sz. Irás' olvashatását, és hajdani tekintetét ellenben 's úri szent Vacsorának két szín (kenyér és bor) alatti kiszolgáltatását, mind az egyházi, mind pediglen iskolai székekről sürgetvén: nagyon magukra vonák az egész cseh népnek figyelmét, kivált midőn a' prágai Érsek belé keverede a' zűrzavarba. *Husz*' irásai hóhér által égettettek el nyilvános helyen; ő maga eltiltatott tanító-székétől, és a' Bethlehem'-kápolnába köteleztetett predikállásától. — Lázzadás támada e' miatt Prágában, melly az Érseknek életét veszedelmezteté, 's okot szolgáltatata, hogy e' dologról tudósíttasson 'Sigmond, mint a' Birodalomnak Helytartója. Ő *Stibort* küldi maga helyett, ki a' békét helyre állítsa, melly bizonyos egyezésben tökéletességre vitetett csak hamar általa. Vagyon is még egy eredeti oklevél, melly *Stibornak* ezen prágai mulatásáról emlékezik, és a' mellyben

a' város' Előljáróji arra kötelezik magokat, hogy azon 100 arany forintokat, mellyekkel Lemel Miklós tartozik Stibor Úrnak, készek lefizetni érte; ha bizonyos határnápig eleget nem tehetne hitelezőjének. Ki volt légyen ezen adós, 's minő viszonyban állott vala hősünkkel, nem tudathatik a' nevezett írásból.

A' Velenczeiek számtalan okot szolgáltatának 'Sigmondnak békételenkedésre, hanem más fontosabb bajai nem engedék mind eddig, hogy elégtételt vívjon ki a' sérelmekért ezen szomszédjaitól. Csupán 1411-ben küldhete *Ozorai Pipó*, temesi Gróf' vezérleése alatt Isztriába sereget, mellyhez nem sokára *Stibor*, és *Ungh Albert*, aurániai Perjelis csatolák, vitézeikkel együtt, magokat. Fényes vala ezen táborozásnak mindjárt eleinte gyümölcse, mivel Friaul és a' trevizói Vidék, minden városokkal és helységekkel együtt magyar kézre kerültek, úgy, hogy a' Velenczeiek megdöbbenve a' szerencsés kezdeten, Pápához folyamodtak, közbenjárásért esenkedve. 'Sigmond el is kezdeté velök Rómában az alkudozásokat; *Stibort* pediglen udvarába hívatá, hogy Jagellóval *Lublon* végre-hajtandó fontosabb egyezkedéseiben jelen lehessen és részt vehessen. Mit az ő jelenléte itten használhatott: annyit ártott távol léte Olasz-országban; mert, a' mint a' két fél' Biztossai, meg nem egyezhethén, eltavozának Rómából, Pipó Vezér velenczei arannyal megvesztegettetve, majd épen olly hamar elveszte minden foglalmányokat, mint tevék előbb azokat az egyesült három Vezérek.

Hogy ezen vesztességet kipótolja, maga indúla 'Sigmond Velenczére; hanem alig érkeze Friaulba, midőn koronáztatását, úgy Rómában, mint Frankofurtban reménylhetvén, fegyvernyugvásra lépe könnyedén ellensé gével. Ajánlá e' békét azon óhajtmánya is, melly szerint a' Pápától *Konstantziába* hirdettetett és rendeltetett

közönséges egyházi Gyűlésen megjelenni, és az ottani szóba jövő tanácskozásokban részt venni szándékozott.

Ezen Gyűlésre, a' meghívatott Érsekeken és Püspökökön kívül, több világi magyar Urak is megjelentek királyuknak kíséretében; kik között *Stibor* 110-ed magával, olly fényben tündökle, melly méltó vala e' részben széles birtokához, méltó minden tekintetben dücsvágyjához. Úgy látszik mindazonáltal, rövid ideig mulata Konstantziában, midőn Pruzsina helység' örökös-Bíró-ságát Jánosnak, Basnusek fiának ajándékozó levele 1415-dik esztendőben íratott és erősített meg általa.

Konstantziába útazása előtt kevéssel, Káptalant állíta ő fel *Vág-Újhelyben*, 12 Kanonokoknak számukra, kiket Prépostjokkal együtt szép szabadságokon és jövedelmeken kívül, *Pobedin* és *Bassovecz* falvaival ajándékozta meg; hogy ő és az övéi itten találjanak örök nyughelyet. A' Szentegyház' fő ajtaja felett, mind e' napiglan olvashatni azon felülírást, melly annak alapításáról emlékezik; és jöllehet a' Kanonokság itten eltöröltetett; meg vagyon mindazonáltal mostan is a' *Prépostság*, *Stibornak* kegyes hagyományjaival gazdagíttatva. *Szakolczán* hasonlóan ma is meg vagyon azon kegyes hagyomány, mellyet *Stibor* 12 szegényeknek eltarításukra rendele. Nem tudhatunk ugyan semmi bizonyost ezen Ispitálynak alapíttatásáról, midőn már most csupán az ifjabb *Stibor*' adománylevele vagyon meg; hanem épen ennek tartalmánál fogva, szaporítatván tetemesen azon Intézetnek jövedelme: világosan állíttatik, hogy már előbb az atyától fundáltatott volna meg. Minthogy pedig ezen második adományban *Pritesd* falva, minden földes úri jogokkal és haszonvételekkel Ispitályra hagyatott; azon érdekes észrevételt húzhatjuk belőle, hogy itten a' koldúsok Urakká, és nemesi Birtokosok-

ká lettek; holott hazai alaptörvényeink szerint, föld' és jószág' birtoka csupán Nemeseiket illet és érdekeli.

A' jeles Férjfi' haláláról, valamint ennek idejéről is, épen semmi bizonyost sem lehet mondanunk. Hogy azonban 1417. és 1420. között kelle annak történnie, kétségtelen azon okból, mivel egy az előbbi évben költ oklevél *Stibor'* nevét viseli még homlokán: az utóbbi esztendőben pediglen hitvesse már özvegynek neveztetik. A' rege szerint egy kigyó' harapásától, melly aluvás közben mind két szemét áltmarczongá, megbódúla *Stiborunk* elméjében, 's azután, egy év előtt cselekedett undok tette' büntetéséül leveté magát, Beczkó várának egyik sziklacsúcscsásáról, a' feneketlen mélységbe.

Az illy fényre jutott Hőssel egyetemben, kiről eddiglen beszéltünk, több oklevelekben említettnek az ő Testvére, *Podczessicz Endre*, és *Stiboritz Miklós*, kik bizonyosan, minekelőtte fija születne *Stibornak*, befoglaltatának a' királyi adomány levelekben, sőt talán részesülének is bátyjok' előbbi keresményjeiben. Különben halgat egészen felőlök a' Történet, midőn kétség kívül semmit sem cselekvének, a' mi említést érdemelne. Épen olly keveset tudunk *Stiborról*, 1410-től fogva 1420-ig egri Püspökről, azon felül, hogy ezen tizedben a' püspöki széket ő foglalá 's igazgató. Hogy igen közéről atyafija lehetett a' Vajdának, megtetszik egy levélből, mellyet 1413-ban írá tulajdon kezével; 's hogy ama' fényes hivatalába hatalmas rokonának befolyása mellett léphetett, olly véleménynek állíthatjuk, mellynek legalább lehetőségét alig vagyunk képesek tagadnunk.

Az öregebb *Stibor* úgy látszik, csupán későbbben, midőn jószágot és méltóságot szerze Királyja' kegyéből magának, lépe házassági életre. Hölgyje, *Dobrochna*, melly név sem előbb, sem utóbb elő nem fordul hazánk-

ban, Lengyel vagy Cseh származású lehetett. Vallyon kereszt vagy vezeték, vagy talán, mint a' Stiboré, kereszt és vezeték neve volt légyen ez egyszer'smind? (a' mi kiváltképen nagy fényre 's hatalomra jutott újjonczoknál, többnyire közönségesen történik) kétséget szenved nyilván; legalább sohol sem találunk sem Attyának, sem Nemzetségének nyomára, bármely gyakran említettessen is maga *Dobrochna*, úgy férjének, mint férje' halála után fíjának pecsétetes levelében.

Fija ugyan *Stibor*, egyetlen csemetéje a' hatalmas Vajdának és Vág Urának, mint örömet hallá *Trencséni Máté*, I. Károlynak kérelhetetlen ellensége' példájára neveztetnie, 's nevezé is ön magát nyilvános leveleiben, — általvevé Attyának szélesen terjedett birtokát, sőt nevelé is csak hamar örökösödése után, *Árva*, *Veszely*, *Bizencz* vagy *Bzdencz* és *Buchlau* váraival temérdek hatalmát; mellyeket 'Sigmund Király, a' hozzájuk tartozó helységekkel együtt, 3000 arany forintokban adá nékie 1422-ben zálogúl, midőn *Stibor* Morvában három holnapi zsöldöt fizetett volna a' Király' szolgálatjában lévő Lánçasoknak. Kinevezé 'Sigmund őt, 1434-ben Bázélból, hol az egyházi Gyűlésen mulatott, 's a' Husziták ellen minden készületeket nagy tűzzel és szorgalommal folytatott, *Lévai Cseh Péterrel* együtt, azon sereg' Fő-Kapitányjának és Vezérjének, melly Magyar-országból vala Cseh-országba menendő; hanem, midőn épen küldőbe volna e' nyílt levél, megérkeze *Stibor* halálának híre Bázélbe; mi után azonnal *Héderváry Lőrincz*, a' Lovász-Mester, nevezetete ki *Stibor*' helyébe Vezérnek, csupán záradékban; melly elég csudálatosan, az előbbi parancsolatnak alája függesztetett, mint-ha bizony nagy fáradságába került volna Kanczellárjának, egy másik megbízó pecsétetes levél' szerkesztetése.

Ezen környflálláson kívül semmit sem említhetünk többet az ifjabb *Stibor*' nyilvános életéből. Hölgyje *Katalin*, az ugyan csak idegen országból bevándorlott, 's csak hamar fényes hivatalokhoz és széles birtokokhoz jutott *Czechen Frank*' leánya; nem ajándékozta meg őt férjfi maradékkal. Egyetlen, ugyan *Katalin* nevű leánya, előbb tesseni Herczeg *Pizomszónak* jegyese, minekutánna felbomlott e' kötél, *Alsó-lindvai Bánffy Pálnak*, a' Fő-Lovász-Mesternek, leve hitvesse. Gazdag örökség' reményje bírta amant reá, hogy megkérje; hercegi vő' fényje vakítá meg Stibort, hogy eligérje a' gyenge korú leálynak kis kezét, úgy, hogy az öszvekelés húzamosb időre halasztódjon. Meghalt azon közben Stibor; jószágait, mint csupán férjfi nemhez illhetők, pör alá vevé, 's nagyobbára, Katalinnak tetemesb vesszességével, meg is nyere törvényszék előtt a' korona: mostan, — reményjében megcsalatra, keresé és találá tüstént a' Herczeg akadályokat, mellyeknek színök alatt felmenteté magát jegyjétől. Nehány éveknek lefolytuk után azonbnn *Bánffy Pál*, vezeté Katalint oltárhoz, kinek leány ága, mivel a' férjfi utolsó ivadék, ezen Nemzetségben, még 1646-ban, őt korán elhalt fíjai után sírba szálla, — bírja mind e' napiglan azon stibori jószágokat, mellyek részszerint a' főtörvényszék ítélete, részszerint a' Király' adományja mellett meghagyattak és megmaradtak, Katalinnak birtokában.

Stiborzicz Miklóska (Nikolajko) ugyan, az öregebb Stibor' hason nevű Testvérjének fíja, mint férjfi törvényes ivadék, számat 's jogot tarta Atyja' Bátyja' fíjának széles birtokaira; 's hogy szándékját elérhesse, részszerint lengyel rablókkal, azután pedig a' Huszitákkal egyesüle, kiktől segítetve Szakolczánál ellenséges indulatokkal ronta be hazánkba, el is foglalá rohanás által Szakolczát, melly hajdan Stibor' széles bir-

tokához tartozott; — hanem épen ezen fertelmes tettért békeháborítónak, és haza' ellenségének bélyegeztetvén: megfosztatott minden jogaitul, melyekre egyezés vagy örökösödés útján hivatkozhaték. Ezután is többször ismételt próbatételei, hogy Nemzetsége' hajdani fényes birtokainak, legalább valamelly részöket nyerhetné meg magának, süker nélkül semmisültek; — míg végre megúnván a' hiúskodás' mostohaságát, Lengyel-ország' bel-sejébe vándorla; a' nélkül, hogy nyomát hagyná Nemzetségének, vagy maga mutatná magyar földön személyjét.

Ezen előadás' záradékaúl, a' *Stibor* nemzetség' rövid rajzolatján kívül, előterjesztendjük néhány szavakkal mind azt, valamit az okleveleknek bizonyságok szerint bírt és szerzett ugyan azon Nemzetség hazánkban és hazánkon kívül. Érdekes ezen felszámítás nem csupán azon személyre nézve, ki jóllehet testét, lelkét kivéve, semmit sem hozott hazájából, hazánkba: mindazáltal roppant birtokokat szerezhete rövid idő alatt magának; — hanem érdekes kiváltképen azon tekintetből, hogy midőn a' hajdan kor' egyik hatalmas Nagyjának birtokát szemünk elébe terjeszti; megfejtheti egyszer'smind azon sokak előtt fejthetetlen kérdést: miképpen történhete, hogy egyes Főrendek és Nagyok, majd az egész ország' és királyi szék' sorsára mélyen hathatának; majd ismét idegenekkel, mint magok között, szövetséget köthetének; majd tulajdon Fejök és Uralkodók ellen több esztendőig háborút folytathatának, és egész hatalmának ellentállhatának? Meg kell ugyan pontosan ösmérkednünk az akkor divatozott királyi hatalom' forrásaival és viszonyjaival, ha kielégítő feleletet akarunk kérdésünkre nyerni; hanem már innen is kiviláglik eléggé, hogyan emelheté széles birtok azon környülállás mellett, ha csupán egyetlen-egy akarat hozá

mozgásba minden erőket, midőn a' rabszolga vakon engedelmeskede Urának, — kiviláglik innen is eléggé, hogyan emelheté széles birtok azt, ki ezen akaratra birtokában vala mindenkor, határtalan Urrá és Parancsnokká Honjában.

Nemzetségi rajzolat:

Stiborzi Stibor, hitvese Dobrochna.	Bolondózi Stibor, hitv. Katalin Czecheni Frank' leánya.	Stibor Katalin, férje alsó lindvai Bánffy Pál.	Bánffy János, hitv. Henning Margarétha.
Stiborzi Podzeczessicz Endre Testvére.			Bánffy Katalin, férj. öregebb Szécsy Miklós.
			Bánffy Borbála, férje: ifjabb Szécsy Miklós.
			Bánffy Dorottya, férje Rozgony János.
			Bánffy Juliána.†
Stiborzi Byd-gorsky Miklós, Testvére a' Vajdának.	Stiborzi Miklóska Rabló.		
Stibor egri Érsek, Atyja Testvérenek fja.			

Stibor' birtokai, mennyire oklevelek bizonyítják:

Erősített várak: Beczkó 17 helységekkel; Ugrócz 25 helységekkel. Besztercze 27 helységekkel. Oroszlánkő 8 helységekkel. Kassa 7 helységekkel. Berencs 13 helységekkel. Csejthe 20 helységekkel. Jókő 10 helységekkel. Holics 13 helységekkel. Sasvár 8 helységekkel. Koriáthkő 8 helységekkel. Éleskő 9 helységekkel. Hó-

lyagkő 17 helységekkel. Szomolyán 9 helységekkel. Léva 10 helységekkel.

Erősített kastélyok: Surány, Krakován, Korompa.

Városok és Mező-városok: Szakolcza, Modor, Szenicz, Léva.

Királyi falu: Torbágy.

Helységek: Bolog, Redelstorf, Priterszka, Andód, Vighvás, Modrov, Zslkocz, Maniga, Sz. Vid, Bory, Diószegh.

Ezekhez járulnak az ifjú Stibor' szerezményjei: *Arva vára 25 helységekkel.*

Várak Morva-országban: Vessely 21 helységekkel. Bzdencz vagy Bizencz 7 helységekkel, 's Buchlau 9 helységekkel.

Po'sony, Trencsén és Nyitra Vármegyékben a' főispányi Kormány, mint ugyan azon nevű Váraknak Kapitányjokat, szinte őket illeté.

Némethy Pál.

4.

A' Lélek' természetéről, Philosophiai értekezés.

Két részből fog állani ezen munkátska; az első szól, minden Lélekről közönségesen, akár isteni Lélek, akár angyali 's emberi Lélek legyenek. — A' második rész szól, csupán az emberi Lélekről; de erről is közönségesen. — Amaz első *Pneumatológiának*; ez a' második *generalis Psychológiának* neve alatt esmeretes.

Tárgya már mind a' két Tudománynak a' Lélek; mellynek 'Sidó, Görög, Deák 's más több Nemzetek kívántak alkalmas nevet adni; de nem találtak: még ma is kérdésben van, minémű nevet lehetne ennek adni legillendőbbet.

A' 'Sidó így nevezte: *Ruach*, melly fúvatot, lehelletet tészen. — A' Görög hol *pneuma*, hol *anemos* névvel nevezte; melly mind a' kettő szelet, fúvattat tészen; hol *Psüchének* mondotta, melly vérrel vagy testel egybe kötöttet valamit tett néki. — A' *daimon* és *diabolos*, enek a' valaminek jobb és rosszabb nemeit jelentették. — A' Deák ezt a' valamit így nevezte: *animus*, *anima*; melly mind a' kettő a' Görög *anemos*bul vétetett; szelet és fúvatot tészen. — A' *Spiritus* név hasonlóképpen nála, fúvatot jelent; — a' *mens* mintegy *memineus*, emlékeztető tehetségét teszi annak, és így munkáját a' munkálkodónak; — a' *genius* régi *genobul*, melly helyett ma *gignoval* élünk, jött; és olly származmányt tett, melly valakinek vezérül szolgálhatott. — Hogy az újjabb nevek közzül is említsek; a' Német azt *Geist*: melly a' testnek fainabb, könnyen elrepülő részét, szeszit teszi; és így is *Seele* vagy *Zeele*, a' Görög *Zeeból*, melly életet tészen: és így ez a' név annak a' valaminek életet hordozó munkáját teszi; — ide megyen a' magyar *Lélek* nevezet is; akár életet, akár lélegzetet fejezzen az ki.

Mind ezeknél jobb neve lenne annak, az *egyszerű valóság*, *simplex substantia*: csak hogy ez is homállyal van béborítva.

A' Lélek lételének esmérete szintolly régi, mint a' világ: — de ez az esméret majd

sok homálllyal, és nem a' Lélek természetéhez illő elegyítésekkel boríttatott el.

Az elsőbb szent emberek, a' próféták, patriárák voltak csak azok a' szerencsések, kik illendőbb gondolatot kötöttek a' Lélek' esméretével egybe: — a' 'Sidóknál ez az esméret jó darabig egy lábon állott, 's nem vesztegetődött meg.

A' Babyloniai fogság után támadtak a' Saddutzeusok, kik a' Lélek' lételét nem csak kétségre hozták, de tagadták is: ez történt a' 'Sidók közt.

Nem sokkal több jót tettek közöttök a' Kabbalisták 's Rabbik, kik a' szükségen kívül, 's a' dolog' igazságával ellenkezve a' Lelkekről, azoknak neveiről 's cselekedeteiről, sok költeményeket formáltak.

A' Khaldeusok a' Zoroaster bizonyítása szerint, a' Lelkeknek sok nemeit, és sok réndeit gondolták ki; mellyeket így neveztek: Hyperavehü, Azonidü, Zoneidü, Angyalok és Demonok.

A' Per'sák, vakamint két főt gondoltak a' világban, mellyektől minden származnék; úgy mint jót és rosszat; úgy minden embernek két angyalt vagy két lelket tulajdonítottak, jót és rosszat.

Az Egyiptombeliek hasonlóképpen a' Lelkeknek különböző nemeit gondolták ki; azok között tartottak olly őrző Lelkeket, mellyek közzül némelleyek az egész világra; mások a' világnak egy vagy más részére, mások csupán az emberre ügyelnének.

A' Görög Philosophusok igen sokat, és sokképpen szóllottanak a' Demonokról, 's azoknak természetökről; vették ezek tudományo-

kat, vagy a' Mágusoktól, vagy a' Per'sáktól, vagy a' Khaldeusoktól, vagy a' Traxoktól, vagy az Egyiptombeliectől, vagy a' Frigiabeliectől, és az isteni 's emberi Lelken kívül, a' Lelkeknek különböző nemeit, klassisait, 's rendit csinálták ki: — ezen klassisokat 's rendeket négyre osztja Eusebius; az elsőbe tették azt, melyet így neveztek: megistos daimon: ismét Nous, to agaton; a' másodikba voltak azon Istenek, mellyeket az arany versek (aurea carmina) neveznek tous athanatous halhatatlanoknak; az harmadikban tétettek a' Démonok, Heroesek, és az angyalok; a' negyedikben voltak a' földi Dajmonok.

A' Görögök közt, Thales, Pythagoras, Plato és a' Stoicusok a' Geniusokat olly valóságoknak tartották, mellyeknek tulajdon Lelkeik volnának; az Heroeseket ollyanoknak, mellyeknek a' testtől elvált Lelkeik volnának.

Thales Pythagorással egybe azt is tartotta, hogy a' levegő Démonokkal tele volna; ide magyaráztatott azután Pálnak ama mondása, hogy a' setétség' fejedelme a' levegőn uralkodik; ide huzták idővel a' koboldokrul, törpékről, vízi 's értzi demonokrul való meséket.

Aristoteles értelmes valóságokat állított, mellyeket így nevezett: Nous; azokon ő is Démonokat értett, az az olly valóságokat, mellyek az Isten és az emberi Lelkek közt közben volnának, mellyek az égi testeket igazgatnák; az emberben pedig három egymástól megkülönböztetett Lelkeket állított; az az élő, érző és okoskodó Lelkeket. A' Magyarok ennél többre mentek, mert hét lelket is tulajdonítanak az embernek; midőn a' haragos Magyar felebarátjának hét lelkét is özsze szidja.

Epikurus semmi Demonokat nem hitt; csak egyedül Istent állított lenni.

A' Rómaiak a' magok Isteneiket, Démonjaikat, Geniussaik a' Görögöktől vették; ezeknek neveikkel, természetökkel, cselekedeteikkel, tele vagynak a' poéták' mesés írásai.

A' Keresztyének közt, az Ekkle'siai Atyáknak nagy része a' Lelkekről való állításaikat a' Plátó követőitől vette.

A' Scholastikusok, az Aristoteles' tanítása némelly czikkelyeit vagy nem értve, vagy rosszul magyarázva, a' Lelkekről sok helytelenségeket tanítottak, a' midőn azoknak kiterjedést, figurát, helyet, mozgást tulajdonítottak; melyek még nagyobb zavarba hozták őket, midőn a' Sz. Írás' szavait, és az Atyák' Írásait minden rend nélkül öszve habarnák.

Spinosa, mivel egyetlen-egy substantiát, az az: valóságot állított, 's a' világot mondotta azon valóságnak; ez a' világ pedig test; innen semmi Lelket nem hitt; 's mindeneket testnek tartott.

Hobbés Leviathan nevű munkájában, tagadja a' testetlen valóságok' lételet; e' szerint test és lélek, néki mindegy.

Bekker Boldizsár, megigézett világ nevű munkájában tagadja, hogy az Isteni Lelken, 's emberek' Lelkein kívül volna akármelly Lélek; és így nem volna sem angyal, sem ördög; a' honnan a' Sz. Írás' szavait az ördögökről, valamelly nyavalya természetes ókaibul, 's más testi megillettetésekbül erőlködik magyarázni; ezen hibába a' Cartész' vélekedése után esvén; ki a' Lélek' természetét a' gondolkodásba helyeztette; nem adván a' Léleknek semmi cselekvésre való erőt.

A' mi időnkben is vagynak, kik a' materiát léleknek, és a' lelket materiának tartják, a' midőn azt állítják, hogy a' materia gondolkodásbeli és cselekvésbeli erővel bírna. — Vagynak kik egyedül az Isteni Lélek' lételét állítják, 's mindenekben csak azt gondolják munkálkodni. — Vagynak kik az emberi Lélek' lételét kétségbe hozzák; — vagynak olyanok is, kik csak az oktan állatok' lelke lételét tagadják. —

Végre, hogy a' többek különböző vélekedéseiket elhalgassam, a' méjjen 's fennyen látó Leibnitz, nem csak az emberi Léleknek, hanem még a' test' elsőb valóságainak, substantiáinak is némi-némű ellátásbeli, repraesentandi, erőt tulajdonított.

Mind ezen sok és különböző vélekedésekből kijön; hogy eleitől fogva volt a' Lélekről némi-némű esmérete az embereknek. — De az is megtetszik, hogy voltak kik nem hitték némmelly Lélek' lételét; — kik kellenél több nemet hitték a' Lelkeknek.

A' Lélek' lehetséges voltát kétségbe hozni nem lehet, mert annak lételének gondolhatása a' józan gondolkodás' fő állatmányával (principiumával), nem ellenkezik; a' teremő Lélekről való gondolhatás a' mi értelmünk' fő állatmányival, principiumaival megegyez. — A' teremtetett Lelkekről való gondolhatás, éppen úgy nem lehetetlen, mint a' testek első fundamentumának, substantiáinak gondolhatása; annyi-val inkább, hogy a' mint Leibnitz bölcsen ki-szemelte; mind a' Lélek, mind a' Test eredeti substantiáinak egy természetű ellátásbeli, repraesentandi erejek légyen; csak némi-némű grádi-csak lévén egyike a' másiktól megkülömböztetve; úgy hogy e' lenne a' fundamentoma annak

is, hogy a' Test a' Lélekkel, és a' Lélek a' Testtel egybe köttethetett.

Valóságos lételet a' Lelkeknek a' józan tapasztaláson fundáltatott okoskodás eléggé bizonyítja, a' midőn annak gondolkodás, képzelés, ítélés, okoskodásbeli sok és különböző munkáit, előnkbe terjeszti. Ha az emberben ezek a' munkák lélek' munkái; analogia útján, hasonló ítélés' módján a' világban is a' hasonló munkák, hasonló oktul; de felségesebb oktul származnak, és így felséges lélektől.

Hogy pedig a' fennebb előszámlált munkák az emberben az emberéi, és benne is Léleké, nem testé, nem materiáé, a' megtetszik ezekből: mert a' mi belső józan érzésünk azokat a' munkákat miéinknek bizonyítja, midőn jól mennek, megnyugvás, öröm 's dicséret érzéseivel vigasztalván; midőn hibásan folynak, szomorú érzést, megbántást hagyván magok után. — Ha miéink azok a' munkák, nem mondhatja senki azokat az Isten munkáinak bennünk való dolgozásának; mert ezt, kivált mikor rosszszúl 's vétkesen mennek; senki Isten' káromlása nélkül nem állíthatja; de a' mi tulajdon belső érzéseink sem engedhetik azt meg. — De továbbá azok a' fennebbi munkák nem is a' puszta test', vagy materia' munkái; mert nem csak test' részetskéiből, soha semmi módon a' gondolkodás és ellátás ki nem hozattathatik; hanem a' mi több a' testeknek a' természettől elejekbe szabott törvényeivel, mellyek mozgás, vagy rakotmány (mechanica), törvényeknek neveztetnek, 's kiterjedéssel, hellyel, idővel, sebességgel, mérettethetnek ellenkezik. Tehát azon munkákat egy a' testtől különböző, 's más törvényt követő oknak, valóságnak kell tulajdoní-

tani. — A' mint ezt magamról, 's az én tulajdon lelkemről megmutatám; hasonló igazsággal állítom másokról is, kiknek hasonló munkáikat tapasztalom; mert hasonló munkák hasonló okokból származnak. — Vagynak hát az Lelkemen kívül más Lelkek is e' világon; mellyeknek munkáit éppen úgy nem tulajdoníthatom, sem az Istennek, sem valamelly testnek, 's materiának; sem pusztá vak történetnek; a' midőn az értelemnek olly sok és világos jelei légyenek benne. — Éppen ezek szerint jön ki e' világnak felséges 's megmérhetetlen munkáiból a' fő valóságnak, fő felséges oknak, az Istennek lételének bizonyossága.

De minémű légyen a' Léleknek természete, keressük ki, a' mennyire kipuhaolhatják. — Ezt már a' régiek is próbálgatták; de sok balgatóg vélekedésekbe merültek bé.

A' legrégibbek, kik a' fő 's halhatatlan Istenen kívül, halandó Isteneket is, Demonokat, Heroeseket 's emberi lelkeket is állítottak; mindeniknek külön-külön természetet tulajdonítottak. Már Apulejus a' Socrates Istenéről írt könyvében, a' Demonokat így írja le: hogy azok magok nemek szerint állatok; értelmők szerint okoskodók, lelkők szerint szenvedők, testök szerint levegőből állók; idejök szerint aetheriek.

Kalcidius Timaeusnál így határoz: hogy a' Demon légyen okoskodó, halandó, vékony testű, aetheri állat; az embereket szorgalmatosságra serkentő.

Herokles az arany versekre azt jegyzi meg; hogy a' Demonok az indulatoknak alájok vettettek; mellyektől mindazáltal a' halhatatlan Istenek szabadok; a' honnan volnának szenvedést nem érző lelkek, volnának szenved-

dés alá vették is. — Ugyan ő állította, hogy a' halhatatlan Isteneknek vékony, aetheri; a' Demonoknak pedig aëri, levegői testek légyen.

A' Pythagorás és Plátó' követői minden lelkeknek, a' fő Istent kivéve, valamely vékony testet tulajdonítottak.

Így vélekedtek az Ekklé'siai Atyák, és a' keresztyén régi Írók között sokan.

A' Scholastikusok ezekhez azt is hozzáadták, hogy a' Lelkeknek testét sem érezni, sem érinteni nem lehetne; a' honnan így is különböztették meg a' lelkeknek rendeit; hogy volnának némelyek előtűnők, aphanais; mások előtűnők, emphaneis — az aphanásiából hozták ki azután mások az athanásiát, halhatatlanságot, de a' mellyet nem a' Lelkek' természetéből, hanem az Istennek akaratjából, a' honnan az függene, mutogatták.

Ezen fennebbiek még azt is hozzáadták vélekedéseikhez; hogy volnának szolgáló Lelkek, mellyek mind az Isteneknek akaratját az embereknek kijelentenék, mind az Isteneket az emberek' állapotjáról tudósítanák; de volnának olly Lelkek is, mellyek halhatatlan Isteneknek is hívatnak; mellyeknek az emberekkel semmi köztársaságok nem volna. Ezen fennebbi vélekedésből származtak a' régieknél ama sok előre jövendölések, profétziák, Lelkeknek megjelenései.

Tertullian adott egy munkát ki a' Lélekről, mellyben azt igyekezik megmutatni, hogy a' Lélek testi valóság, és materiából áll.

A' Scholastikusok között sokan a' Lélek természetéhez nem fogtanak, a' helyett nevetségre méltó kérdések' fejtegetésével töltötték az időt; illyeket kérdezgettek: egy tő' hegyin hány ezer Lelkek férhetnek meg, 's tánczolhatnak?

a' Lelkek micsoda nyelven beszélnek? mekkora lehet a' Lelkeknek a' futásban való sebességek? végre, hogy a' többit elhalgassam, a' magok gondolkozásaikat hogy intézik, rendelik el?

Rudiger, physica divina nevű munkájában, a' test alkotmányát a' rakottmány (mechanica) törvényei szerint fontolgatva, azt hozta ki: hogy a' midőn látjuk, hogy légyenek esmeretek és gondolatok, lenni kell a' testben valaminek olyannak is, mellynek a' testtől különböző természete légyen, a' melly az esmeretek és gondolatok' készítésére alkalmas lehessen. Ez a' természet már Lélek' természete; 's minden Léleknek ilyen természetének kell lenni, hogy az értsen, esmérjen és gondoljon; továbbá ez a' természet egyéb valóságé nem lehet, hanem csak a' léleké; megkülönbözteti pedig a' közönségesen vett Lelket értelemre és emberi lélekre: amaz a' maga erejével dolgozna a' keresett esmereteknek egybeszerkeztetésén és elszagztatásán; ez pedig a' keresett esmeretek' rendi szerint, a' testnek organonjait maga erejével igazgatná: amaz elsőt Spiritusnak, ezt Animának nevezte; e' kettőből hoz ki a' Lelkek' sorában sok neme- ket, felsőbbeket, millyenek a' Demonok; és alsóbbakat, millyenek az embernek, majomnak 's állatoknak lelkeik.

Thomásius, a' Lelkek' természetéről készített próba tételeiben azt erősíti, hogy a' Lélek az egész testen végig el van terjedve; sőt még a' testen kívül is volna 's munkálkodnék; az adna a' materiának lételt is, tartósságot is. A' materiát az most kiterjesztené, majd elbontaná, majd öszve rakná, megszorítaná, mozgatná, helyet foglalna; az csinálná az öszve húzó, eltaszító 's mozgó erőt a' materiában, — a'

Lélek volna egyedül a' dolgozó, a' materia pedig egyedül a' szenvedő fél; — a' Lelket két-félévé tette: fővé, és szolgálóvá; a' fő Lélek is dolgozna, a' szolgáló Lélek is; de a' fő csupa erőből, munkálkodásból állana; a' tartaná magában minden több erőnek erejét, a' mozgatna mindent, az a' legvékonyabb több lelkekbe is behatna; a' szolgáló léleknek erejè a' fő erejétől venné lételet is, természetét is; az emberi okosság ki nem puhatolhatná ezen, ilyen Lelkeknek hány nemei lehetnek. Továbbá a' szolgáló Lelkeket kétfélékké tette; egyik azon üre-gen hatna által, melybe a' materiának kellefik helyheztesdödni: a' másik fél lenne az az erő, mely a' materiát körül veszi, meghattya, meghívesíti, felmelegíti; a' melegítő bak-lélek lenne, a' hívesítő nőstény, mellyek szerint Thomásiusnak materia, levegő, világosság, mind lelkek voltak; ugyan annyi fő állatmányok (principiumok), mellyekből hozta ki e' világi munkálkodásokat.

Még ma sem gondolkodnak mindenek helyesen a' lélek' természetéről; kivált azok, kik azt csupa tehetségben, cselekvésbeli tehetségbe helyheztesdik; nem pedig substantiai, valósági erőben. — De el is mellőzik még a' Tudósok is a' Lélek' természetét vizsgálni; inkább oda fecsarják a' figyelmetességet, hogy kérdezzék: vagynak é gonosz lelkek? azok az embert hajtják é valamire? 's a' t.

Mind ezen előhordott sok különböző, és többnyire helytelen vélekedésekből kijön, hogy eleitől fogva keresték a' Lélek' természetét kitanulni, azt különböző módon találták, 's el is hibázták; mert ámbár sokan abban megegyeztek, hogy a' Lélek értelemmel, esmérettel, gondolkodással bírjon 's cselekvésbeli erővel, testet

mozgatható erővel; de többnyire azt vagy vékony, vagy durvább, vastagabb materiából össze szerkeztetettnek tartották.

De még sem lehet ezen igen nagyon csudálkozni; mert sem a' legfelségesebb léleknek, az Istennek, sem a' több teremtetett Lelkeknek, sem az emberi léleknek, sem akármelly más dolognak is természetét voltaképpen megesmérni, kimagyarázni nem lehet, 's embernek ez nem adatott; a' fő valóság, az Isten magának tartotta azt egyedül; egy ilyen természetet kiismérni annyit téssen, mint az egész teremtés munkáját által látni; e' csak Isteni tökéletesség.

Azonban tudhatni a' Lélek' természetéről is annyit, a' mennyi erre az életre szükséges és csalhatatlan: mert a' mint e' világi testi természet' dolgaiban, a' tűznek esmeretének 's természetének kimagyarázására, a' philosophia' fő alaptmányai szerint, bátran felvehetjük, hogy a' tűz légyen világosságot vagy lángot és meleget kiszolgáltató erő; 's azzal a' tüzet minden más természeti dologtól mindenütt, mindenkor, csalhatatlanul megkülömböztetjük; ámbár sem azt nem értjük tökéletesen, mi a' világosság, mi a' lang, 's mi a' meleg; sem azt nem tudhatjuk, annak a' tűznek ereje, hogy szüli a' világosságot 's a' meleget; sem azt nem értjük, minémű benne az a' világosságot 's meleget szülő erő, 's mekkora; sem azt által nem láthatjuk, ugyan azon egy erőből származik é a' tűzben mind a' világosság, mind a' meleg; sem azt meg nem ítéltetjük, vallyon nem ugyan azon egy é a' tűzben, mind a' világosság mind a' meleg: sem azt nem találhatjuk ki, vallyon e' kettő a' világosság és a' meleg, elszakadhatatlanul egybe vagynak é köttetve. Hasonló módon a' hi-

bátlan tapasztalás' egyenes vezérlése után, e' világi dolgok rendében találunk olly munkákat, mellyek a' materiától tellyességgel nem származhatnak, (mint lejjebb az emberi Lélek' természetéről közönségesen szólló értekezésben megfogom mutatni); hanem származnak valamelly a' testtől és materiától különböző erőttől, még pedig egy ollyantól, mellynek két esméretes munkái az értelem és az akarat tapasztaltatnak, ámbár minémű légyen az az erő: miképpen dolgozzék, mekkora mértékben legyenek az ő munkái, mi légyen az értelem, mi az akarat; mind a' kettő ugyan azon egy erőtől származik é; sőt az a' kettőnek látszó munka nem egy é? mind ezeket tökéletesen nem tudjuk, nem értjük, 's ki nem fejtegethetjük.

Már hát az egyik nekünk adatott vezér útmutatása után, kinek vezérlésére ez életben nem a' tökéletes megcsalatasra bízattatunk; találunk értelmet és akaratot, vagy a' cselekvésre való meghatározást munkálódó erő; 's ez az illyen erő az, mellyet mi Lélek természetének mondunk, 's ez a' természet minden lélekben feltaláltatik; mellyeket így találunk ki.

A' legelső állítás, melly a' Lélekről előnkbe tűnik, a' bennünk lévő 's minket serkentő belső érzés' bizonyítása után, egy némi-némű munka; mellyet miénknek, nem másénak érzünk; a' test munkájától megkülömböztetjük: nem történetből származottnak látunk: — a' munka októl, az az erőtől származik. — Ebből kijön, hogy a' Léleknek erejének kell lenni. — Már ez az erő vagy maga a' valóság, subjectum és substantia; vagy lenni kell néki valóságának, subjectumának, substantiájának, mellyben lakjon, a' helyes okoskodás' módja ezt javasol-

ván. — Az okosság, a' nagyobb tüneményekben az erőt a' munkától, és a' munkát az erőtől meg szokta különböztetni, és ezt másképpen nem is teheti; már a' hasonlatosság szerint való ítézés (analogia), vezérlése után, azt állítják: hogy egyebütt is így kell menni az okoskodásnak, a' honnan kihozzuk, hogy mindenütt az erő, mellytől a' munka származik, vagy maga a' valóság, subjectum és substantia; vagy lenni kell néki subjectumának, substantiájának, a' mellyben lakozzék. — Igaz ugyan, hogy ezen okoskodásban a' tüneményekről menénk által a' nem tüneményekre, valóságokra; de olyan tüneményekről, mellyeknek a' természetben állandó fundamentumok vagyon, mindenütt egyformán magokhoz hasonlóak; mellyekből kijön, hogy ha szintén az erő, mellynek lételet az ő munkája bizonyítja, maga volna is a' substantia; még is néki méltán tulajdonítunk substantiát. — Ezek az emberi lélek körül tett tapasztalásból hozatának ki: de a' hasonlatosság szerint való ítézés (analogia), mindenütt a' hasonló munkákat, hasonló okból hozza ki, és így minden léleknek munkájának kell lenni erejének, és az az erő vagy maga a' substantia, vagy bír olly substantiával, mellyben lakik.

A' Lelkek' valósága (substantiája) igaz nem csak gondolt; mert munka ok nélkül nem lehet.

A' Lelkek' substantiája egyszerű, nem részekből álló; mert minden munkája is annak egyszerű, nem többekből egybe szerkeztetett; mind az a' változás, melly az értelemben 's akaratban esik, különböző, sőt ellenkező az egybe szerkeztetett (compositum) vagy a' test' változásaiival, mert amannak sem figurát, sem kiterjedést, sem helyet, sem mozgást tulajdoní-

tani nem lehet; mert nem mondhatni, hogy az értelemnek és akaratnak ilyen 's amollyan figurájok, kiterjedésök 's mozgások volna. — Annak is érzése, a' mi mi bennünk én-nek mondatik, olyan egyszerű, hogy többekre, az az részekre nem osztható. A' mi mi rólunk 's a' bennünk lévő erőről igaz; igaz minden más hasonló erőről, lélek' erejéről.

A' hibás képzelet, és a' dolognak csak egyik oldalát néző megítélés, sok ellenvetéseket formált a' Lélek erejének egyszerű volta ellen; ugymint, hogy az egyszerű subjectumban a' többszerű részekből álló dolgok' előterjesztése (repraesentációja) meg nem eshetik, vagy nem képzelgethetik; továbbá, hogy a' testnek minden tagjai élni, mozogni láttatnak, mondatnak, hogy az érzés is az egész testben elterjedve látszik; végre, hogy egyebeket elhalgassak, hogy a' polypusnak minden elvágott darabjai, meg annyi eleven polypusoknak láttatnak.

Mind ezek a' Lélek erejének, vagy substantiájának egyszerűségével megalhatnak; mellyben egyebet nem lehet 's nem is kell gondolni előterjesztés' erején kívül; repraesentandi vis-en kívül, mindent ez az erő viszen benne véghez; 's ez az erő van egyedül benne, melly dolgozik.

Minden Léleknek substantiája materiátlan, az az: nem materiából álló; mert különben ha materiából álló volna, akármelly vékonynak, 's fáinnak képzeltecsék az, az azonnal részekből össze szerkeztetett változható, elbomolható volna; figurát, kiterjedést, helyet bírna; 's benne az értelem, gondolat, akarat részekből állók volnának, el is bomolhatók, megmérgethetők lennének; mellyek hogy nem úgy légyenek, a' mi belső érzésünk eléggé bizonyítja:

mert a' gondolatnak, előterjesztésnek és akaratnak sem részei nincsenek, sem figurája; egyéb benne nem is gondoltathatik egyszerűségnél; nem lehetnek benne ellenkezők is; sem olyan valami, a' mi ellenkező módon elvétethetnék; vagy homályosíttathatnék; ezek pedig mind olyanok, mellyek a' kiterjedésben és materiában megszoktak esni.

Ezen igazságnak nincs ellenére az, a' mi kivált az emberi lélek körül tapasztaltatik, melly a' testtel együtt hol nevedekni 's erősödni, hol gyengülni látszik; mert az e'féle esetekben, a' léleknek csak eszközei erősödnek vagy gyengülnek.

A' Lelkeknek már feltalált ereje dolgozik, munkálkodik; mert munka nélkül nem is lehet, nem is gondoltathatik; munkálódás lévén az erőnek természete, a' munkálódásnak pedig természete álván az előterjesztésben vagy gondolásban, 's magának erre való határozásában, az akaratban.

A' Léleknek ereje szünetlenül dolgozik, munkálkodik; mert határozatlanúl nem maradhat; munkálkodás lévén a' természete, természetét le nem vetkezheti; azt kívánja hát az ő természete, hogy szüntelen dolgozzék; de ezt hozza magával a' több substantiákkal való egybekötetés, azoknak sora, mellybe minden lélek belé van szerkeztetve, mivel bölcs rend van a' substantiák közt felállítva; mellyben minden a' feltett célra törekedik; a' Lélek' ereje szünetlen való munkáját kívánja ezen dolgainak elrendeltetése, és a' természetnek soha meg nem szűnő munkája.

A' Lelkek erejének munkája nem mozgás, sem nem hozzá érintés által megyen véghez,

mert a' mozgás és érintés materiát, helyet, kiterjedést tesznek fel; ilyenek pedig a' lélek' valóságában nincsenek.

A' Lelkeknek nem csak csupa tehetségek, 's cselekvésbeli hatások vagyon; mert a' csupa hatás, még nem valóság, szinte csak semmi; — a' lelkeknek valóságos erejek vagyon, 's azon erőnek valóságos munkája.

Vagynak, kik ugyan azon egy léleknek nem egyetlen-egy, hanem különböző sok más erőket tulajdonítanak; mert minden megkülömböztetett munkája mellé más meg más erőt tesznek; innen nevezik az értés' erejét, akarás' erejét, kívánság' erejét, irtózás' erejét, munkálkodásbeli erejét, a' test' mozgathatása' erejét 's a' t. De mind ezek az erő megkülömböztetései a' mi hibás képzeletünk, 's nem helyes felfogásunk módjátul származtak; a' kik midőn a' munkáiban a' Léleknek némi-némű különbséget tapasztaltunk, azon munkáknak okaiban is, az az: az erőben hasonló különbségeket gondoltunk. De egy egyszerű subjectumban, millyen a' Lélek, csak egy erő lehet; egy erőbül minden több munkái kifolyhatnak, a' munkáknak akár millyen különbsége nem elégséges az erőnek különbségének megmutatására. Végre a' hasonlatosság szerint való ítéles az emberi lélekről vett példából megmutatja, hogy az egyetlen-egy előterjesztés erejéből (vi repraesentandi) a' több munkáit a' Léleknek, mind le lehet hozni, megérteni, megfejtegetni.

A' Lélek erejének munkái, az értelem és az akarat.

Az értelem, előterjesztésnek 's gondolatnak is mondatik.

Az akarat, reáhajlásnak vagy az értelem' útmutatására való maga meghatározásának neveztetik.

Hogy legyen a' Lélek erejének értelembeli munkája, megtetszik a' mi belső érzésünk' bizonyításából, melly azt erősíti, hogy legyen bennünk; a' mi azt a' mit mivel előterjeszti, gondolja, fontolja, esméri, érti.

Hogy legyen a' Lélek erejének akarásbeli munkája is, azt is bizonyítja ugyan azon belső érzésünk, melly azt erősíti, hogy a' mit a' Lélek ereje' értelembeli munkája előterjeszt, esmér, lát, érez és gondol, ahoz határozatlan nem marad, hanem ha azt a' maga természetével 's állapotjával megegyezőnek találja, kívánja, arra reá is hajol, az az: munkába veszi; ha pedig természetével 's állapotjával ellenkezőnek esméri, attól elhajol, elvonódik, irtózik, 's munkája' kivitelétől eláll.

Hogy az értelmet és akaratot a' Lélek erejének két különböző munkáinak állítjuk, az a' mi ítélésünk' gyengeségétől vagyon; kik egy-nél többet egyszer'smind nem vehetünk fel, hanem külön gondolunk, elszakasztjuk egymástól azt, a' mi öszve van kötve; mert lehetetlen, hogy a' midőn a' Lélek' ereje valamit jónak és szépnek lát 's esmér, arra tüstént ne hajoljon; hiszem az esméret, már munkába vétel, egyszer'smind akarás is; de nem is lehet az egyszerű erőben két egymástól megkülömböztetett munka, kivált ugyan azon egy dologban; mert a' mi az Istenben van, mind Isten; ugy a' mi a' Lélekben van, mind Lélek, az az magához hasonló.

A' Lélek' értelembeli munkája midőn néz, vizsgál; indító okokat keres, mint a' munka' ki-

vitelére való rúgókat, fundamentomokat. — Mind azokban természete szerint, önként, kívánsággal 's örömmel hajolva dolgozik, 's ez az, a' mi a' lélek szabadságának mondatik. — Mennél több indító okokat szemlélhet; mennél világosabban kiesmérheti azokat, mennél nagyobb kívánsággal eljár azok után; mennél nagyobb örömet 's megnyugovást érez azoknak kiválasztásában, 's munkája kivitelében; annál nagyobb a' lélek dolgozó erejének szabadsága. — Illy értelemben az isteni léleknek van legtökéletesebb szabadsága; a' teremtetett lelkeké annál kisebb, mennél kevesebbé vagynak meg benne a' fenn írt karakterek; vagy kisebb mértékben találtnak.

Ha függést teszünk is fel a' lélek értelem és akarásbeli munkájába az indító okoktól; úgy is, a' midőn vagynak olly lelkek, mellyek a' munka' kivitelében, az az: az akarásban, itt az indító okoktól függeni, hajtadni látszanak, amott nem fügnek, nem hajttnak, örömet dolgoznak; úgy a' lelkek' sorában gondolatlan fel-felé menve, olly lelkeket találunk, mellyek munkájok kivitelibe mind kevesebbé függenek az indító okoktól, az az: nem hajttnak, hanem örömostebb dolgoznak; és már az ilyeneknek nagyobb szabadságok van, míg végre felmenve olly lelket találunk, melly akarata' kiviteliben egy indító októl sem függ, az az: nem hajttnak, legörömostebb munkálódik, legnagyobb megnyugvással, 's illyen már az isteni lélek' szabadsága, melly a' legtökéletesebb. — Hasonlóképpen találunk gondolatinkkal a' lelkek' sorában lefelé szálva ollyakat, mellyek a' magok munkájok' kiviteliben, az akarás' meghatározásában, mind több több indító okoktól hajttnak,

mellynek főképpen a' melléjek ragasztott test' kötelei az okai; és így az ilyeneknek szabadságok is kissebb, gyengébb, erőtlenebb; míg végre olly lelket is gondolhatunk, melly akarás és esmérésbeli munkája' kivitelibe, mindenektől, mindenfelől hajtatatik, függ; melly szabadságának semmi nyomát nem mutatja.

A' mint a' lélek ereje akarásának, vagy munkába vételinek sok különböző grádicsait találók gondolatinkkal, éppen ugy az értelembeli munkában is sok megkülömböztetett grádicsaira találunk, a' világos 's megtisztítatott esmeretnek; melly fellyebb menve a' lelkek' sorában, mind világosabb — lejjebb szálva, mind homályosabb, ennek is a' test' kötele az oka.

Minden léleknek van köre, sphaerája, mellyben annak ereje dolgozzék; az isteni léleké az egész Mindenség, a' teremtettt lelkeké, mindeniké az, mellybe béhelyheztetett; hol tágabb, hol szorossabb kötelékekkel; mellyek közt az emberi léleknek elég szoros hely jutott, melly a' melléje ragasztott test' köteleitől olly szorosan tartatik, hogy az előtte kinyílt világ' mezeje vizsgálására is csak alig bocsáttatik.

Mind ezekből kijön, hogy nem lehetetlen a' lelkeknek több nemeit is gondolni.

Ha kérded, hát vallyon minden nemei a' lelkeknek valamelly testel vagynaké öszve kötötve? arra ezt felelhetni: A' tapasztalás, és az abból dolgozó okosság az ember körül vizsgálódva, azt találták ki mind a' kettőnek, a' testnek és a' léleknek munkáiból, hogy az ember kettőbül alkottatott öszve, testből és lélekből; és így az ember kettőbül alkottatott öszve, testből és lélekből; és így az emberi lélek testtel légyen egybe kötötve, az az: hogy az

emberi léleknek valósága substantiája ollyatén lett légyen, melly a' test' valóságával substantiájával egybe köttethetett. — Ebből az okosság kihozná annak lehetőségét, hogy még lehessenek olly lelkek, mellyek más testekkel, még fáinabbakkal egybe köttethettek; valamint lehetőségét egy olly léleknek is, melly semmi testtel ne légyen öszve köttetve. De lefelé ereszkedve a' lelkek' sorába gondol olly lelkek' lehetőségéről is, mellyek kevésbé meg kevésbé organizált valóságokkal substantiákkal legyenek egybe kötve; végre olly lelkeket is gondol, mellyek olly testtel legyenek egybe kötve, mellynek organizációjának semmi nyoma nem látszhatik, 's ezek volnának már azok az állatok, mellyeknek mozgása, érzése és élete a' tökéletességtől legmeszszebb volna.

Azonban azokat a' sok különböző lelkek' megjelenését, mellyeket a' balgatag köznép olly sokszor emleget, a' tudatlanság könnyen hívóségének tulajdoníthatni.

Azt is kérdezi talám valaki: Minden lelkeknek vagynak é természeti ösztönei, hajlandósági, kívánságai, iszonyodásai, indulati? ezek mind olly mozdulatok, mellyek függenek külső okoktól, hol a' lélekkel egybe köttetett testtől, hol attól a' kötéstől, mellyel a' lélek körül véttetett; hol az értelem' bizonyos grádicsától, a' melly lelkek hát mind ezektől szabadok, azokban semmi aféle nem találtatik, a' mi amazokból származik. Hogyha már vagyon lélek, melly testtel vagyon egybe köttetve, mint a' millyen az emberi, hogy dolgozzék az a' testbe; és a' test hogy szolgáljon viszont néki? ezt a' tapasztalásból merített emberi lélekről szóló Tudomány (empyrica Psychologia) adja elő.

Eddig a' lelkek' természetéről közönségesen.

Már a' mint megigértém, szólok az emberi lélekről; de itt is közönségesen.

Legelsőbben is ezt a' kérdést tészem fel: Mi indította az embereket, hogy lélekről gondolkozzanak, szóljanak 's értekezzenek? Ennek az oka az: mivel a' belső érzést tanácsul megkérldve, 's magokba térye gondolkozásaikkal; magokon belől vizsgálatokat tettek, a' tapasztalt munkákat megjegyzették; majd azok közt 's azoknak okai közt különbséget találtak. Ebből jött ki, hogy két különböző okok volnának, mellyektől az embereknek minden cselekedeteik 's munkáik függenének; egyik a' test, mellytől sok munkák folynának; a' másik mellytől más nemű munkák származnának, közönségesen annak neveztetett, a' mit mi léleknek mondunk.

Mi pedig a' lélek? mi annak természete? mellyek légyenek azon tulajdonságok, mellyek minden emberi lélek tulajdonságainak mondathatnak? ezek lesznek a' kikeresni való igazságok.

A' lélek természete' kikeresését próbáljuk meg annak megmutatásán, hogy a' lélek nem test, és semmije nincs ollyas, a' mije a' testnek vagyon.

Előbb ugyan azt könnyű elhinni, hogy a' lélek nem semmi, mert a' semmiről nincs esmeretünk; a' lélekről van, a' millyen van, a' semmiről semmit nem mondhatunk; a' lélekről sokat szólhatunk, a' semminek nincsenek tulajdonsági, megesmertető jegyei; a' léleknek vagynak.

A' lélek nem test, mellyet onnan hozunk ki, mivel a' testnek háromfelé való méretése

vagyon, hosszára, szélére, magosságára vagy méjségére nézve; a' léleknek sem hossza, sem széle, sem magossága nincsen.

A' lélek nem kiterjedt, mellyet abból hiszünk, mivel minden kiterjedésben meg van a' hosz a' széjjel egybe, melly szerint minden kiterjedt megmértethetik; de ezek a' lélekre nem illenek. — De továbbá ha a' lélek kiterjedt volna; abban a' kiterjedésben vagy minden pontok gondolnának, gondolattal birnának, vagy csak némelly pontok; ha csak némelly pontok a' többi haszonvehetetlenek, szükségtelenek volnának; 's csak a' gondolattal bírók tennék a' lelket; de ez is ha némelly pontok gondolnának, az is, ha minden pontok gondolkodó erővel birnának azt bizonyítaná; hogy annyi lélek volna ott, a' hány gondoló erővel bíró pont vagyon, tovább folytatva egyik pont' gondolatja vagy meg egyez minden több pontok gondolattal, 's ha ez ugy volna, csak egy lelket mondhatnánk a' sok közt, 's a' többi szükségtelenek is volnának; vagy egyik pont' gondolatja meg nem egyez a' több pontok' gondolatjával; mellyből a' jönne ki, hogy sok különböző lelkek volnának az egy emberben, 's a' gondolatok közt nem csak külömbségek, de vissza vonások sőt harczok is lennének, mellyek a' belső érzéssel ellenkeznek. Továbbá, ha egyenkint minden pontok külön meg külön gondolatot formálnának, akkor ugyan azon egy dologrul nem egy, hanem sok más különböző gondolatok lennének egyszer'smind, melly a' belső érzéssel ellenkezik; ha pedig a' pontok többen lévén, ugyan azon egy gondolatot formálnának, ugy az az egy gondolat, mellynek természete egyszerű, majd eloszolna, elfolya a' több pontokon is keresztül; és akkor

szejes, hosszú 's több a'féle gondolat lenne belőle.

A' lélek nem öszve-szerkeztetett (composita) mivel az öszve-szerkesztetésben egynél többek vagynak, 's azok a' többek mind kiterjedtek; az öszve-szerkesztetésben öszve-szerkesztetés' módja vagyon; melly áll a' részeknek öszveállításában, vagy elbontásában, melly a' mint öszve rakattatik, ugy el is bontathatik; a' hozzá adással nevededik, az elvétellel kissebbedik; mind ezek pedig olyanok, mellyek a' lélekre nem illenek, a' mi belső érzésünk' bizonyítása szerint.

A' lélek nem matéria; mivel minden matériában, akármelly finom legyen az, vagyon mennyiség, csomó, terület; a' mellyek a' lélekre nem illenek; a' mi belső érzésünk' bizonyítása szerint.

A' lélek nem valami figurával bíró, mivel csak annak van figurája, a' minek részei vagynak; az hol a' részeknek öszve-rakása, 's valamelly öszve-köttetése vagyon; mind ezek pedig a' lélekben nincsenek, belső érzésünkben fundált okosságunk bizonyítván.

A' lélek nem valami mozogható; mivel minden mozgásban együtt jár a' hely, az idő, a' sebesség, mellyek a' mozgástól el nem maradhatnak, ezek pedig a' lélekre 's annak munkáira nem illenek; mivel belső érzésünkkel ellenkeznek.

A' lélek nincsen valamelly helybe beszorítva, mivel a' mellyek helyet foglalnak; azok mind kiterjedtek, testesek, öszve-szerkeztettek; a' lélek pedig nem ilyen.

Mind ezekből kijön, hogy a' lélek különböző természetű a' testtől.

De a' rakottmány (mechanica) törvényeinek sincs a' lélek alája vettetve, mellyeket a' testek szoktak követni; mert a' rakottmány' törvényei szerint, a' mi egyszer nyugszik, az örökké fog nyugodni, míg valamely külső ok helyéből ki nem mozdítja; ismét a' mi egyszer mozgásban vagyon, az örökké fog mozogni, míg valamely külső ok meg nem akadályoztatja; továbbá, a' mi mozgásában bizonyos cél felé törekszik, azon céltól egy felé sem hajol; ha elfordító ok hozzá nem járul; ismét a' mi felfelé vitetik, lassan lassan sebességét 's mozgását elveszti; a' mi pedig lefelé mozog, annak mind untalan sebessége nevededik. Már a' lélek' gondolati, 's munkái nem ezeket a' törvényeket követik; hanem ezektől különbözőket, 's ezekkel ellenkezőket, — a' lélek tehát nem test; sőt a' testtől különböző.

Ezek szerint az ember kettőből van össze- szerkesztetve; testből, és abból a' mi nem test, sőt a' testtől különböző.

Hogy e' kettőből álljon az ember, megtet- szik abból: mivel feltalálom benne a' bábíró (possessort) és a' birtok alatt lévő (possessivu- mot), a' bábíró az, a' melly így szól *én*: a' bir- tok alatt lévő az, mellyről azt mondja: *enyim*, — amaz úr; e' pedig uradalom alatt lévő.

Az emberben az, a' mit *én*-nek nevezék nem semmi, hanem valami; mert van róla képzele- tem, 's mondhatok is róla valamit, a' mi reá illik.

Az a' valami az emberben substantia, való- ság, mert cselekvés' erejével bír, munkálkodik.

Ez a' substantia az emberben olly természetű, hogy testtel egybe köttethetett; mivelhoggy egy- be is köttetett a' tapasztalás' bizonyítása szerint.

Hogy valósággal a' testtel egybe légyen köt-
telve abból esmérjük, mivel ezen belső substan-
tia' parancsolatjára, a' testnek részei megmoz-
dulnak, munkába indulnak; változásokat szen-
vednek, éppen úgy a' testben a' külső okok'
munkálódása alkalmatosságával esett változások-
ra, az a' belső substantia magának előterjeszté-
seket, képzeleteket és esmereteket formál.

Minémű légyen pedig annak a' substantiá-
nak a' testtel való egybe-köttetése, azt sokan,
de sokféleképpen gondolták, magyarázták; ki csu-
pa testi természetűnek (physicának) állította,
melly a' kettőnek egymáshoz érésével járna; de
ez a' lélek egyszerű természetével ellenkezik;
ki az egyiknek a' másikba való munkálkodását
valamelly magát előadott alkalmatosságból hoz-
ta ki; melly nem elég az egybe-köttetés' kima-
gyarázására, mert e' mellett a' kérdés fejtetlen
marad, — ki végre másképpen vette fel azon
egybe-köttetést, mert itt sok módokat lehet gon-
dolni; de senki még ezt az egybe-köttetést vol-
taképpen tökéletesen meg nem magyarázta; mert
mind azok a' módok csak hozzá vetések; 's míg
a' lélek' természete egészen ki nem merítettik;
nem is lehet azt tökéletesen megfejtetni.

Ez a' testben benn lévő, de a' testtől megkü-
lömböztetett valóság substantia, egyszerű; melly
onnan tetszik meg, mivel benne többeket sem
képzelní, sem megkülömböztetni nem lehet.

Ez a' substantia valóság, az emberben egyet-
len-egy, nem három egymástól megkülömbözte-
tett valóságok, mint Aristoteles hibásan állítot-
ta; mert ugyan azon egy valóság az, melly az
emberben esmér, képzeli, ítél, okoskodik,
érezni 's élni mondatik; minden munkái azon
egy előterjesztésbeli erőből kifejtettethetnek.

Hogy ez a substantia benn van a testben, abból jön ki; mert a maga erejét a testben mutatja ki, abban csinál változásokat.

Ennek a substantiának vagyon ereje, mivel dolgozik, változásokat okoz a testben; és szüntelen munkálódik.

De azon substantiában csak egyetlen-egy erő vagyon; mert egy erő elégséges minden munkáinak végben vitelére, minden változások megtételire; 's egy erőből minden különbözőknek látszó munkái kimagyaráztathatnak.

A substantiának ez az ereje, nem mozgató erő (vis motrix), nem is általhathatatlan erő (vis impenetrabilitatis), hanem előterjesztő vagy gondolkodó erő (vis repraesentandi, cogitandi), mert ama fennebbi erők a lélek természetével egybe nem férhetnek, ellenkeznek; e' pedig vele megegyez.

Ez a substantia némelly munkáiban munkálódó módon, szabadon vagyon (active), némellyekben szenvedőleg (passive).

Ez az ilyen tulajdonságokkal bíró substantia már az, a' mit közönségesen léleknek nevezünk; melly szerint a lélek gondolkodó erővel bíró, magának 's a' magán kívül lévő dolgoknak tudásával 's esméretével felkészült valóság.

Mit míveljen a lélek az emberben? 's miként munkálkodjék; a' lélekről szőlő tudományt Tanítók (Psychologusok), kifejtegetni igyekezik. — De senki még eddig nem találkozott azok között, a' ki a lélek munkáinak természetét nem hogy tökéletesen, de csak elegendőleg is kitalálhatta 's megfejtegethette volna.

A természeti dolgok, mellyek az embert körül veszik, az emberen és annak lelkén kí-

vül vagynak; egészszen vagynak a' magok valóságokban; még is a' lélek azokat egészen magába béveszi, pedig azoknak semmi híjjok nem lészen.

Ezen csudálatos munkának megértésére 's megfejtésére, a' lélekről szólló tudományt tanítók előállottanak: ki azt mondotta, hogy a' lélek maga magának egy szempillantatban teremti a' maga esmereteit, gondolatit, képzelődéseit; melly állítás merő képtelenség; mivel a' teremtésre véghetetlen erő kívántatik; az emberi lélek' ereje pedig véges, 's igen megvan határozva, a' mi belső érzésünk bizonyítván azt; de ha teremteni tudna, miért bajlódik sokszor igen sokat némelley esmeretek' megszerzésével; 's ha megun valami esmeretet, miért nem teheti azt semmivé, vagy ínye szerint, miért nem változtathatja?

Ki azt erősítette, hogy minden dolgok' ideáji, esmeretei bennünk, 's a' mi lelkünkbe együtt születtek volna, és így készen volnának születésünktől fogva; melly vélekedés éppen olly csalfa; mert a' mi velünk 's bennünk született, az hamis megcsaló nem lehet, a' Teremtő bölcsességes jósága azt meg nem engedhetvén; a' mi esmereteink 's képzeleteink pedig sokszor csalfák, sőt káromlással telyesek; továbbá, a' mi velünk 's bennünk született az a' természettel 's józan okossággal nem ellenkeezhetik, a' mi esmereteink pedig és képzeleteink azokkal sokszor ellenkezésben vagynak; ismét a' mi velünk 's bennünk született, az sem nem jobbíttathatik, sem meg nem alacsonyíttathatik; a' mi esmereteink pedig és képzeleteink, mind a' kettőn gyakran által mennek, — végre az idea, esméret, nem egyéb hanem munka, senki pedig

a' munkát velünk vagy bennünk születettnék nem mondhatja. — De vagy azt kellene állítani, hogy minden dolgok' ideáji velünk 's bennünk születtek; egyébbaránt méltatlanság esett volna rajtunk némellyeknek megtagadásával; azonban miért van hát, hogy sokan igen sok dolgok ideáji nélkül kéntelenítettnek el lenni, mellyekre sok törekedéssel is egész életökben el nem juthatnak. — Ha azt állítja valaki, hogy mindennek csak porció vagy dézma szerint adattak ez vagy amaz ideák, mellyek velek 's benne szülessenek; ugy az emberi lélek' állapota az élet' idő korain és sok változásokon keresztül folyva; majd olly 's meg olly kárba esik, hogy meghatározni éppen lehetetlen legyen, a' sok változó ideáji közt, mellyek lettek legyen a' vele 's benne születtek.

Ki végre azt erősítette, hogy a' lélek az eleibe ötlődött dolgoknak alkalmatosságával maga tulajdon ereje által formálja, ugyan azon dolgoknak hasonlatosságát, és az ő munkája nem egyéb hanem a' dolgoknak hasonlatosságok szerint azoknak kiformált képe. — Hol mennyen e' véghez, és hogyhogy mennyen? senkinek igazán tudtára nincsen. — Hogy pedig legyen bizonyos hasonlatosság a' dolgok és a' lélek ideáji vagy munkái között; azt a' mi életünkön keresztül folyó tapasztalás, és a' józan okosság bizonyítja.

Az emberi léleknek munkái, az ő előterjesztésbeli vagy gondolkodásbeli erejétől származnak; a' mit az erő mível, az munkának mondatik, tehát a' lélek erejének dolgozásai, mind lélek munkáinak mondatnak; ezek a' munkák éppen olyan egyszerűek, mint a' lélek' munkálkodó ereje, — még is mi ezekben a' munkák-

ban a' mi hibás és gyenge ítélésbeli tehetségünk miatt sokakat megkülömböztetünk; mert a' munka' kezdetét, folyását 's többre menetelét mind elszaggatva más meg más nevekkel nevezzük; innen mondjuk most, hogy a' lélek gondolatot formál, majd észre veszen, majd előterjeszt, majd ítél, majd vissza tekint munkájára; majd elvonja gondolatját a' dologtól, majd képzel, majd vissza emlékezik, majd ítél, hasonlít, különböztet, majd okoskodik, pedig mind ezekben ugyan azon egygyet míveli, az az: vagy gondol, vagy előterjeszt; nem is lehet hát valakinek ugy vélekedni, hogy azon hibásan esett megkülömböztetéséből a' lélek munkáinak, vagy a' jönne ki; hogy a' lélek többszerű, vagy annak ereje többszerű volna, mert azokat a' megkülömböztetéseket, a' mi gyenge értelmünk a' lélek munkájának különböző tárgyak körül forgolódó mivoltának különböző oldalról való nézéséből csinálta.

Találunk még az emberi léleknek előterjesztési (repraesentatiói) között, a' lélek különböző állapotokba való helyheztetése szerint, némelly külömbiséget; ugymint olly előterjesztéseket, mellyek bennünk a' mi tudtunk nélkül mennek véghez, mellyeket a' lélek esmér, követ, mert azok szerint cselekszik, de mi nem esmérünk; a' milyenek az alvás' állapotjában, sőt emetten is megesnek az érzés 's több munkákban, a' midőn csak a' lélek tudja, minémű eszközöket kelljen mozgásba indítani 's a' t. Egy ilyen előterjesztésbeli ideákkal tellyes állapotban volt a' lélek születésünk előtt.

Találunk továbbá ollyakat, mellyek a' mi tudtunkkal járnak; mellyeket esmérünk is, némi-némüképpen meg is fejtegethetünk; ilyen

előterjesztésbeli ideákkal bíránk már a' mi mostani világi életünk' állapotjában.

Találunk végre utánna való gondolkodásunkkal olyakat, mellyeket tiszta, megvilágosított, 's tellyesen megkülömböztetetteknek nevezhetünk, a' millyenek bírásán ez élet után, a' jövőendőben juthatunk.

Honnan vette légyen pedig eredetét a' lélek kérdezni lehet? Hogy az nem a' materiától 's valamelly testtől származott, onnan bizonyos; mivel nem csak külömböző, de ellenkező természetű azokkal; — de nem is szüléink lelkéből vétetett az, mert a' szülőknek lelke, akár-melly sok gyermekeik légyenek azoknak, egy cseppet sem kisebbedik gyermekeik' lelke előtünésével. — Tehát attól kellett eredetöket venni, a' kitől mindenek egyebek is vették, ki azoknak természetöket jól esméri; mindeniket úgy ruházta fel, mint azoknak szükségek volt; oda helyhezette, a' hová illett; e' pedig a' bölcs és hatalmas Teremtő.

Nem ma származik pedig a' lélek, a' mikor az emberi magzat születik, mert ma semmi nem származik a' természetben, mitől fogva a' természet' rende felállíttatott, 's mindenek mindenekkel öszve vagynak köttetve, hogy egy egészszet formáljanak.

Ezek szerint hát a' lélek a' gyermek születése előtt meg volt; de hol lett légyen, azt a' józan okosság így puhatolja ki: hogy a' testnek organizált első fundamentomos csirájával lett légyen öszve alkotva olly móddal, a' millyen hozzája illett, 's természetéhez hozzá férhetett.

Eddig mehete az okosság; de jövőendőben ennek is, mint egyebeknek nagyobb világossá-gára fogunk eljutni.

Legalább annyi hasznót most mind ezeknek, mellyek előadattak, esméréséből veszünk; hogy a' fegyvert a' lélek megtámadói kezekben erőtelenné tehetjük, vagy kezekből ki is ragadhatjuk; mert már megvan hamisítva, a' Materialisták, Demokritiánusok, Epicureusok, és vastagabb eszű Naturalisták' vélekedése, kik a' lelket materiának vagy testnek állítják, a' materiát gondolható erővel bírónak tartják, — meg vagynak győzve a' Skeptikusok, kik a' lélek' lételéről kételkednek. Hátra vagynak térítve a' Consequentiáriusok; kik hamis következéseket szoktak kihúzni; meg vagynak szégyenítve a' Hypnosophisták, kik nem átalították azt mondogatni: hogy a' lélek sokszor szunnyadna, sőt alunnék, és semmit sem dolgoznék.

Szigethi Gy. Mihály,

Professor, Székely-Udvarhelyt.

5.

É R T E K E Z É S,

a' kézművészet' tökélyíthetéséről, és a'
kézművészetek' nemzetesítéséről
Hazánkban.

Azon szorgalom, melly Hazánkban a' nemzetiség és köz-jólét' előmozdításában naponként növekedve mutatkozik; tellyes örömet önt minden hazafi kebelbe. A' nemzetisedés, gazdaság, kereskedés, és köz-jóra törekvés, egyaránt látszik haladni; sőt némelly szép lelkű hazafiak, kik az élet' szükségei mellett kellemet és gyönyört is óhajtanak szerezni, a' kézművészet' tökélyesbülését, és ennek hátráltató okait is szemügyre méltaták már némely részben. Ezen nagyérdemű hazafiak mutattak meg azt, hogy vannak Hazánkban számosan, kik az általános tökélyesbülést is óhajtják; ezek jelelék ki a' jelen időt egyszer'smind, hogy már nem lenne korán a' hazai kézművészség' állapotját valóan figyelemre venni, és annak előmozdításául: valamint az ezt gátló-rendelések- és fogyatkozásokról is, — a' kézművészségben jártasbagnak értekezni. Felszóllíttatva érzém azért művészeinkkel együtt magamat — mivel körömhöz tartozik — hogy e' tárgyban megszóllaljak, fel is vevém a' tárgyat, és csekély tehetségem szerint kifejtém, miként lehetne fejlődő Hazánk' szűk körülményiben ezen óhaj-

gazdag? — hát az utolsó szerint hány jutott már — mesteri állapotra? valóban nehéz volna csak néhányat is találni. — Ezen önkény mellett, hány még súlyosabb terheket szabnak némelly Czehek egymás között? mellyek tollra nem méltók, undokságok miatt, 's mellyek mind a' mesteri állapotra juthatást gátolják, úgy annyira: hogy általán véve nem azok lesznek mesterek, kik mesterségüket értik; hanem a' mesterek' fiai, 's azok, kiknek tehetségök és bátorságok vagyon a' Czéhhez szembé szállani, 's mesteri jogjokat pénzökkel kivívni; — a' szegény pedig, kinek erre tehetsége nincsen, bár mesterségét jobban értse is; legénységben előregedvén, mesterségi unalmát csak a' poharakkal kívánja elűzni.

Ezekből tehát könnyen érthetni, hogy a' mesteri tökély a' Czehek által biztosítva nincs, mit a' mindennapi tapasztalás is bizonyít; ugyan azért az ő léttök szükségtelen. A' nagyobb rész' véleménye ugyan az, hogy a' Czehek megmaradhatnak, csupán törvényeik' helyes kiszolgáltatásokat kelljen eszközteni; — hanem ez olly feltétel, melly a' Czehek' szerkeztetésökkel éppen ellenkezik; és mikép' lehetne ezen kívánatot teljesíteni, midőn a' czéhbeli törvények' kiszolgáltatások, mellyek a' mesterekre nézve nagy részben nem kedvezők, — csak nem egészen a' Czehek' önkényökre bízatik; kívánhatni e tehát, hogy ők tulajdon károkat eszközöljék? — És nem önkénye az: hogy a' remekelő legénységnek sorsa egészen a' Czehekre bízatik, kik vele tettészésök szerint bánhatnak, és remekét ítélni lehet? — vagy, az eshető helytelenségek ellen, elegendő biztosítás e a' kézművészséget nem értő Komiszáriusok' jelen léte, kik sok helyett a' mesterek' pártfogásokra is szorúlnak? — Már az illy önkénybe helyezett czéhbeli mester, mit itél fiáru ott, hol reá nézve fogható haszon háramlik? — 's lehet e az atyai szeretetet és barátságot tör-

vény által eltiltani? — zabolázhatja e a' törvény az ételre, itálra vágyót, ha az eleibe tétetik? — Nem pártolják e már ezek kedveltjeik' fogyatkozásait, és a' szegény, ki illyekre elégtelen — ritka eseteket kivéve — lehet e mesterré? kivált, ha számba vétetnek azon takasák, melyeket Czeheink törvényes rend' neve alatt a' remekelőkre mérnek. —

Minthogy tehát a' Czehek által azon czél — a' kézműveszi-tökély biztosítás — mellyért alkotva látszának; nem csak el nem éretik, hanem gátoltatik is; ugyan azért azoknak eltörültetésök igen óhajtó; ellenben kívánatos, sőt elkerülhetlen a' czél' elérésére, egy

a' kézműveszi tökélyre ügyellő Intézet'

felállítása; mellynek nem léte hazánkban egyik és tán legfőbb gátja a' kézműveszi tökélyesbülésnek. —

Naponkint hallani azon keserű panaszokat, hogy „a' hazai műveknek nincs kelete; — inkább vásárolják a' külföldit; — csak a' külföldinek van becse, 's ha néha hazafira szorúlnak, akkor is azt keresik, ki a' külföldön járt, ámbár ebben is megcsalódnak; mi pedig jobban megkészítenők azokat 's a' t.“ — Ezen és hasonló panaszok — fájdalom — mind igazak; valamint ellenben az is bizonyos, hogy a' külföldiek nem kérdezik kézművészeiktől, ha jártak e Magyar-országban; ámbár tagadni nem lehet, hogy találatnak számos jó mestereink; mi lehet azért ama panaszoknak oka? — Hibázik e a' kézművészségben járatlan hazafi, ha ő a' biztosított külföldi művet hazai művnél inkább 's örömeőbb vásárolja? midőn gyermekségétől hallotta; hogy a' Bécsi, az az: Német-országi műv jó; a' Franczia jobb; az Angoly legtökélyesb; a' hazai pedig, — — — és honnan származik ezen biztosítás? valóban csak abból, hogy szorgalmas nemzetek ollyan társaságokat alkottak,

mellyek szünetlen a' kézművészi tökélyítésben fáradoznak, és egyszer'smind olly intézeteket is állítottak, hol a' kézművészi tökélyre vezető alapokat megtanulhatni, és tökéletes műveket is láthatni. Már pedig ilyen intézetek — millyenek a' pallérozottabb külföldön csak nem minden kicsiny tartományokban fön állanak — kilencz százados nagy hazánkban, mindedig nincsenek, hogy méltán említhetnők, és ezért általányosan egy mester sincs biztosítva közöttünk, minthogy (a' mint fönnebb kitetszik) a' Czéh által, melly különben egyedüli intézet e' tekintetből honnunkban egy sem biztosíthatik. 'S tagadhatni e azt, hogy csak a' nyilvános intézetek biztosítják a' közönséges felvilágosodást bármely tudományban? — a' külföldön sokan azt tartják felőlünk Magyarokrul, hogy általán mindnyája, vagy legalább a' nagyobb rész beszéli közölünk a' Latin nyelvet; és ha bár egy mesterlegénnyel jöjjön is össze ollyan külföldi, ki latinul tud, azt e' holt nyelven szóllítja, tudván: hogy hazánkban, ha valaki legkevesebbet akar is tudni Magyar hazájáru, Földirásru vagy más egyéb szükséges tudományru, annak a' Latin nyelvet kelljen (!) megtanulnia; és ennél fogva mi Magyarok a' külföld előtt általán biztosítva vagyunk arról: hogy ha valamit tanultunk, latinul is tudunk; és ha latinul nem tudunk, semmit — vagy igen keveset tanultunk! — — A' mesterségek' előmozdítására semmi jeles intézetünk sincs, és erre nézve ugy tartatik a' külföldön; sőt hazánkban is, hogy azokban semmi tökéletest nem tudhatunk. Így vagyunk mindennel; egy Pesti oskolai bizonyítvánnyal fellépő ifiut, eleibe teszünk egy Po'sonyi, Debreczeni, vagy N. Váradinak; mert Pesten többféle tudományos intézetek lévén, azt véljük, hogy legalább némű fogalma ezekru is lehet; ámbár tán a' tanultat sem tudja, mint kellene, 's még is amaz hivatalt

gyakran előbb nyer, mint ez utóbbik. — Hibáznak e tehát a' fön említett hazafiak, ha a' külföldön járottat, vagy a' hazája által biztosított külföldit, a' nem biztosított belföldi eleibe teszik; ha bár azok — mint többnyire szokott lenni, mellyet ők azomban nem tudnak — csupán vakító szerencse-vadászók is? Éppen nem! mivel ők sem akarják pénzüket tudva kockáztatni; ha bár más részről — melly ítéletök szerint véletlenül esik — tíz annyit vesztenek is.

Ha tehát kívánunk az előhozott panaszokon segíteni, 's hazánkban óhajtjuk a' kézművészi tökélyt előmozdítani, 's biztosítani; a' legfőbb szükség egy a' kézművészi tökélyre ügyellő — az az öszves-műlegi intézet' — (polited nifdesz Institut) — felállítása; melly azonban hogy haszon-sikerű legyen, szükséges hogy fő fel-tételének tartsa kézművészek között

a' Nemzeti nyelv'

divatba hozását; mellynek szokatlansága némely elő-ítéletekkel együtt — mellyek szerint több mesterségeknél — német mesterségeknek tartván, a' nemzeti nyelvet, sőt köntöst sem engedik meg a' Czehbeli társaságok — nem csak a' kézművészi tökélyesbülésnek; hanem a' nemzeti pallérozódásnak is igen nagy gátja.

Igen kedvezők e' részben több Ns. Vármegyék' újabb határozati — „*hogy senki Czehbeli-Mester ne lehessen, ki magyarul nem tud*,” — különösen pedig TT. Esztergam Vármegyének még mult évben, a' m. t. társasághoz intézett felszóllítása a' mű szavaknak magyarosításokra nézve; — mellyet, a' nemzet' köz tiszteletét érdemlő t. társaság' felszóllítására, néhányan öszve írni már előbb el is kezdtünk. — Ezen rendelkezések igen szentek — kivált az első — a' Kézművészek' nemzetesítésöket tárgyazó; de még több is szükséges a' kézművészet' töké-

lyesbülésére; mert a' mester-legény tudja, hogy azon kevés becs, melyet hazánkban nyerhet, csak onnan származik reá, ha ő külföldön járt; már pedig mikép' megyen oda a' Magyar, ha németül nem tud? — azért tehát ezt fogja tanulni azon kevés idő alatt is, melyet munka közben nyerhet, hogy mehessen és tanulhasson valamit maga hasznára, melly által hazánkra is némű tökély hármlik; megértvén pedig e' rendelést; nem fog e számos elijedni külföldi útjától, látván naponkint több példáját a' külföldi hosszszasb vándorlásbul származott anyai nyelv' elfelejtésnek, és azon reménnyel fog itthon maradni, hogy a' remekeléshez kívántató tudományát hazánkban is megtanulja; az idegen ajkú hazafi pedig annyival inkább nem megyen külföldre, mert hogyan tanulná meg a' nemzeti nyelvet? — Mennyire gátolhatják imé ezek a' kézművészi tökélyesbülést, midőn mind e' mellett azon czél, hogy a' kézművészségben a' nemzeti nyelv divatos légyen, és tanuló művészeink ennek hangzatain foghassák meg kézművészségeik' alapjait — el nem éretik, nem szükség több szavakkal feszegetnem; — mivel a' fönnebbi rendelés csak a' köz társalkodási magyarosodást illetheti, ámbár — ítéletem szerint — ezt is kevés haszonnal; mert kézművészi mestereink mind addig hajlandóbbak lesznek az idegen nyelvre, hogy jobb mestereknek látszassanak, míg mesteri — 's tudományi biztosításaik nem a' hazából, hanem a' külföldről származik; hát azon új mű-szókra és kifejezésekre, mellyek szótárunkban fognak találtatni, ki tanítandja őket? — jut, vagy juthat e ez az ő kezeikbe, 's gondolándanak e ők ezzel — kik a' nemzetiségre legkevesbet ügyelnek — minden indító ok nélkül? az olvasáshoz szokás kívántatik, és valamelly inger ennek eszközzésére; illyes pediglen még nincsen kézművészeinkre nézve honnunkban.

Ezek és ezekhez hasonló rendeletek és fogatkozások gátolják a' hazai kézművészi tökélyt; mellyeket mind kifejtteni itt süszségtelennek tartok, 's mellyek közül némely helyesb okok a' *Világban* — Casino 396 lap — 443-ig — több helyeken, az én tehetségemet felül haladva, eléggé ki vannak fejtve. Nincs tehát egyéb hátra, mint azon módokat kikeresnem, mellyek által, mostani körülményinkben, a' kézművészi tökélyesbülésnek ezen gátjai megörvosoltathassanak.

A' kézművészi tökélyre vezető mód.

A' kézművészi tökély' előmozdithatása, részszerint a' kormánytul, részszerint *kézművészinktől* függ; a' *kormányé*: helyes törvények' szabása, és a' süszséges intézetek' alkotása; mellyekben milly buzgón fáradozik Törvényhatóságunk, csak néhány évi haladásunk is eléggé nyilvánítja; — *kézművészinké*: az igyekezet, és azon intézetek' alkotására süszséges eszközök' megadása és elősegéllése, mellyeket, mihelyt a' kormány rendelendi, azonnal tellyesíteni kötelesek lesznek, minthogy tulajdon javokra szolgálandanak. Inkább a' kormánytul függ tehát, mint kézművészeinktől, azon fönnebb említett hasznót és dicsőséget, melly a' kézművészi tökély által származik, hazánkban eszközteni, még pedig ezen tökélyt gátló, régi időkhöz alkalmazott rendelések' elmellőzésökkel, és annak előmozdítására süszséges intézetek' alkotásokkal; mellyet — csekély ítéletem szerint — mostani állásunkban minden zavar' elhárítására eszközteni ekkép, tán legczélirányabban lehetne.

Már fönnebb meg vagyon mutatva, milly haszontalan, sőt káros a' Czehek' léte; ugyan azért a' czél' elérésére, ezeknek elosztatások igen hathatós mód volna; minthogy a' kézművészi szabadság eszközölheti a' legnagyobb egymás közti vetélkedést; azonban erre még nin-

csenek általán véve sem kézművésztink, sem hazánk' egyéb lakói elkészülve; mind a' kettőbe hibázik a' tökélyre törekvés, 's azért ezen szabadság véletlen — kivált eleinte — nagy zavart okozna. Mindennapi tapasztalásinkból — mellyben nekem nagy részem volt — tudhatjuk, hogy igen kevés hazánkfia vagyon, még a' palérozottabbak között is, ki a' tökéletes művet keresse; hanem megeleégszik bár millyennel, csak olcsó legyen. Már ha az illy tökély vágyban véletlen azon *szabadság* kézművésztinkre kiterjedne; bizonnyal mondhatom — ösmérvén kézművésztink' tulajdonit — igen, igen kevés találkozna, kivált eleinte, kinek csak valamennyi tehetsége vagyon, hogy azonnal minden vándorlás nélkül, vagy maga gondatlansága miatt, vagy szülőik' kéréseikre — kik töbnyire úgy is óhajtják a' vándorlást elmellőzni, legalább rövidíteni, keveset gondolván gyermekeik' tudományaikkal, — azonnal mondom mesterlegényeink, sőt számos inasaink is tulajdon kezökre dolgozni ne kezdenének; és ezek, minthogy rosszszül, következésképp' olcsóbban is dolgoznának, melly a' jelen tökélyre (!) vágyó nagy közönségnek kétség kívül tetszenék; 's ezen újonnan született derék mesterek tán főlősleg is megjutalmaztatnának; midőn mellette több jó mestereink belső ösztönből jól dolgozván, természetesen drágább műveikkel, azon ritkákra várakozni kénytelenítetnének, kik azokat érdemök szerint megjutalmaznak; de még itt az is megtörténhetne, és bizonyosan meg is történne, hogy ezen jó mestereknek, a' nekik szükséges legényeket, igen kevés számmal, és azokat is nagy bérért lehetne csupán megszerezniök; mellynél fogva számosabb, vagy nagyobb fáradságba kerülő művet jó mestereinktől, csak igen nagy árért, vagy nem is nyerhetnénk; ez által pedig a' tökélyt óhajtó szebb lelkűek

büntetődne leginkább; milly képtelenség! 's még is tökéletes igazság!

Ezen okokra nézve tehát, a' kézművészi szabadságot nem lehet határtalan megengedni; hanem egy közép utat kell alkotni előbb, melybe a' mostani rend minden zavar nélkül által léphessen, mely egyszer'smind az óhajtott czél' elérését sikerrel eszközölje.

Véleményem szerint a' mesteri, legényi és inasi állapot maradjon a' maga valóságában, csak azt kell eszközölni, hogy a' remekelés — mert ez múlhatatlanul szükséges — igen kevés költséggel, de nagyobb szorossággal és tökély kifejtéssel mehessen végbe; hogy minden, ki mesterségét érti, a' mesteri állapotra érdeme szerint, akárhol és mikor akar, eljuthasson. Mikép' lehessen azonban ezt eszközölni? tán ez a' legfőbb tárgy, melyet itten kifejtennem kelletik, 's mely czélirányan — csekély belátásom szerint — tán így eshetnék meg:

Minekelőtte a' Czehek' jelen rendjök eloszolna, alkottassék egy öszves-műlegi intézet — (политехническій Институт) — Pesten, mely egy kézművészi társaságnak is alapja légyen, neveztessek ezen intézethez egy *Igazgató Elöltilő* a' N. M. magyar kir. helytartó Tanács kebléből; e' mellé egy *Titoknak*, ki az öszves művészségben valamennyire jártas, és a' Czehek' mostani körülállásaival ösméretes minden részben; és még egy *Pénztárnok* is azon esetben, ha a' pénz állapot úgy kívánná; továbbá neveztessek Tanítók magyar hazafiakból, 's ha tán némely tárgyakra azonnal nem találtatnának, azok későbbre maradjanak. — Felállván így, és elkészülvén a' kezdetben lehető szükségeseikkel ezen intézet valamennyire — melyhez egy képző művészi Akadémia is járulhat — alkosson ezen intézet egy *kézművészi társaságot*; mellynek a' Tanítók rendes tagjai lévén, nevezzenek ki az egész öszves hazában mindennemű jelesebb

mesterségbéli számos tagokat, kik mesterségjüket jól értik, és egyszer'smind magyar hazafiak. Ezek e' megbüntetés mellett némely hasznokat is nyerendének, melly alább ki fog tetszeni.

Elrendeltetvén így ezen társaság, ha valamely mester-legény ilyen tagjátul a' társaságnak illendő bizonyítványt nyerend kézművészi szorgalmárul és tökélyérül; az mindenkor megjelenhessen az öszves — műlegi intézet előtt, hol ha a' néki feladott szorosabb próbákat illően kiállotta; ettől mesteri szabadság levelet nyerjen, 's akár hol és mikor akar, az országba megtelepedhesék; és e' szerint minden mester-legény köteleztetni fog, a' haza' fő várossát, mint egyedüli fő helyet, pallérozódására, hazájában meglátogatni.

Minémű javakat eszközöljön azomban e' mostan általam alkotva előadott intézet, azon mesteri biztosítás' hasznain kívül — mellyek már fönnebb úgy vélem eléggé ki vagynak fejtve — ezen intézet' tökéletes elrendelésével együtt alább fogom előadni; mert számosan tán már előre elősmérvén azokat, a' véleményekkel foglalatatoskodhatnak, hogy honnan vegyük a' pénzt ezen intézetünk' alkotására mostani körülményinkben? — honnan azon tőkét, melly 20—30 ezer pengő forintot jövedelmezzen évenként, melly hihetőleg nem sok, érintett intézetünk' fentarthatására? — Az igaz, hogy legfőbb eszköz intézetünk' alkotásában a' pénz, melly nélkül semmit sem tehetünk; de még sem olly felette nehéz annak megszerzése. Igen nagy summa pénz költődik hazánkban a' Czehek léttök olta évenként rendesen, haszontalan, sőt a' haza' kárára; és ez az, mellyet mesterembereink rendesen a' Czeh' tárába fizetnek. Ezen fizetés történik a' Czehek' szokások szerint minden évnegyedben a' Mesterek által, melly évenként általányan véve igen reá megy 2 pengő forintra; ide nem számolván azon

mellékes költségeket, mellyek a' remekeléssel és egyéb alkalommal előadódnak. Már ha az öszves haza 10—12 millio lakosi közzül csak 80 ezer mester embert — melly hihetőleg több — számítunk, 160 ezer pengő forintra megyen ezen fizetés, melly évenként a' mesterek' számával szaporodik; és vallyon mire fordíttatik ezen nagy summa pénz, mellyből több intézetek is felállhatnának? nemde nagyobb részt csak dorbézolásra, és egymás közötti viszázkodásra — kivált a' remekelőkkal. Ha tehát mester embereink ezen rendes költségeknek felét magok megtartanak, és csak felét fizetnék alkotandó intézetünkre; 80 ezer pengő forint évenkénti jövedelemből — melly hihetőleg többre menne — nem alkothatnánk e olly intézetet hazánkban, melly céljának eléggé megfelelné — kivált, ha még a' mesteri taksákat is — melly most reá megy 25—30 pengő forintra, 's mellyet 10-re nem lenne sok leszállítani — hozzá vennénk; nem kapcsolhatnánk e intézetünket egy képző művészi Akademiával öszve? nem rendelhetnénk e egy országos műv-házat, az az: művtárat, hová évenként a' készült jeles művek béküldődvén, azok bizonyos idő alatt kitétetnének köz szemléletre, előmutatván az által a' hazába megnyerhető műveket, és megjutalmazván egyszer'smind a' tökéleteseket? nem alkothatnánk e több a' cél' elérésére szükséges kisebb intézeteket is e' rendes jövedelemből, melly évenként jelesen szaporodna? — 's nem fizethetnék e ezt mestereink olly intézetekre, mellyek nekik tetemes hasznót eszközölnének közös adóik' könnyebb megadhatására; és egyszer'smind biztosítanak minden kontárok ellen? —

Nem lehet itt helye semmi ellenvetésnek, minthogy kézművészeinknek nem csak terhök kevesbül, de hasznok tetemesen gyarapodik; ugyan azért azt kellene már tán megvizsgálni: „mikép lehetne eddig csak felüligen-

tett intézetünket, vagy inkább tökélyítési eszközésinket elrendelni? — az én csekély vélekedésem e' következendő:

Neveztessek először az öszves műlegi intézet' alkotására — mint fönnebb említém — egy *Igazgató* — *Elölülő* a' N. M. Magyar kir. helytartó - tanács kebléből, tellyes megbizással; hogy minden rendeléseket, mellyeket a' czél' elérésére szükségesnek találand a' szokott törvényes úton magátul megtehessen. — Neveztessek továbbá egy intézeti *Titoknok*, ki az öszves művészségben valamennyire jártas, és a' Czehek' jelen állapotját, azok' külömbféle szokásait, szóval, minden körülményeket, a' legények és inasokéval együtt tökéletesen tudja; hogy az igazgató — Elölülőnek minden dolgaiban és rendeleteiben hasznos segédje lehessen. Ezen nagy érdemű Urak' illendő fizetésöket, valamint egyéb intézeti költségeket is az országos pénztár adhatja meg, addig: míg az intézet' rendes jövedelme elrendeltetvén: azt vissza pótolhatja. Ezekre bízassék az intézet' alkotása és a' mester-emberek körüli állapot elrendelésének kidolgozása; melly munkáikról időszakkint a' N. M. Magyar kir. helytartó tanácsot tudósítani rendeltessenek. — Ezeknek munkálódásaik tán ekkép' folyhatnának:

Rendeltessék meg t. i. minden törvényhatóságnak, hogy válaszszon tiszti köréből egy *kézműbiztost* — (Commissär) — ki lehetne a' nagyobb városokban, hol számos Czehek vannak, a' helybéli tanács' valamellyik tagja; azon mester-emberekre nézve pedig kik falukon, és más kissebb helyeken mint filiálisok — (Landmeister) — vagy Czéhen kívül taláztatnak; tán a' vármegyei vagy kerületi Szolga-bírák; ezen Biztosok a' kézművészeknél némű hatalmat nyerjenek hivatalos dolgaikban, mellyet tiszti-körjökben végre hajthassanak. E' hivatalok az in-

tézkedés' elrendeltével, rendesek és különözve lehetnek illendő megjutalmazással.

Minden ilyen Biztosnak kötelessége legyen az ő kerületében találtató minden néven nevezendő kézművészeket — a' Mészárosok, Sütők és t. ilyenek ide nem tartoznak — akár Czéhbeli, akár nem; valamint a' kontárokat is öszve írni; külön külön azon renddel; mint az, az érdeklött igazgatóságtul rendeltetik; feljegyezvén egyszer'smind a' kézművészet' helybéli folyamat, és azon fizetéseket, mellyek tétetnek a' mesterek által rendesen; valamint egyéb kötelezésöket a' Czéheknek, millyenek némely intézetekre való fizetések és a' t. Ezen öszve-írásokat minden jegyzékekkel együtt, a' hiteles Biztosok — kik' azonnal az öszves műlegi intézet' igazgatóságával hivatalos közösülésbe lépendnek — általküldjék; mellyek szerint az említett igazgatóság megösmérvén a' hazának öszves kézművészi állapotját, a' különféle kézművészi érték, és helybéli folyamat, valamint a' fizetendő mesterek száma szerint kidolgozhassa az esendő fizetések' lehető alászállítását; mellyeket a' műbiztosok rendesen beszédvén számadásaikkal, 's a' mesterek' szaporodások, és fogyatkozások' szoros jegyzékével az intézeti igazgatósághoz évnegyedkint általküldjenek. — Meghatározván továbbá a' jövedelem szerint a' Tanítók' és Biztosok' illendő fizetésöket; az intézeti igazgatóság fog gondoskodni a' szükséges Tanítókrul — előterjesztvén az ajánlandókat a' legkegyelmesebb Felsőnek — valamint a' társaság tagjainak ki nevezendő kézművészekrül is, kik közönségesen mester-ségjökben lévő jártasságokrul ösméretesek, a' műbiztosok-tul ajánltathatnak; — melly esetben a' magyar ajkú hazafiakra főbb tekintet lehetne, hogy ez által a' többiek is a' nemzetiségre ösztönöztessenek.

Meglévén már valamennyire ezen intézet alapítva — mellyhez alkalmas épületet a' kormány rendeljen, míg az intézet magának szerezne — meg is határozatván a' mesterek', legények', és inasok' egymás iránti érdekeik — mellyeket itten előadni még korán és szükségtelennek tartok; hanem a' Mű-biztosok által legkönyebben kihirdettethetni, a' tökélyítési munkálódás azonnal kezdetét veheti, következő renddel, és törvények szerint véleményemnél fogva:

1-ször. Határoztassék egy bizonyos idő, mellyben a' Czehek' minden közösülésök ország szerte előljárásaigaik által megszüntessenek; egyszer'smind arra is ügyellett legyen, hogy a' Czehek' tulajdonaik az érdeklő mesterek között illendően elintéztessenek; szabadságjokban lévén azomban a' Czeheknek azokat az öszves műlegi — vagy akármelly közhasznu intézetnek ajánlani.

2-szor. Minekelőtte a' Czehek eloszoljanak, minden Czéh az éppen elmúlt évnegyedre az ujonnan meghatározott mesteri fizetést azoknak számok szerint a' Czéh-ládából lefizesse a' rendes Mű-biztosnak.

3-szor. Minden a' Czehek' eloszlatások' idejéig rendszeren remekelt mesterek, ösmertessenek el olly valóságos mestereknek, kik határtalan munkálódhassanak kézművészségeikben cselédjeikkel együtt.

4-szer. A' kontárok, (Pfuscher) kik szinte ez ideig megtelepedtek, szabadságot nyerjenek a' tulajdon kézi munkálódásra; azonban se inast, se legényt tartaniok szadad ne legyen; ki ezt ohajtaná, az új rend szerint remekelni tartozzék.

5-ször. A' ki valamelly mesteri állapotra akarna jutni: tartozik valamelly kézművészségi Mestertől, ki egyszer'smind a' kézművészi társaság' tagja, ügyességéről a' helybéli Mű-biztos által megerősített bizonyítványt nyerni, és ezzel az öszves - műlegi intézethez járulni;

hol, ha a' kívánt próbát — mellynek megvizsgálása a' Pesten lévő némely ugyan azon kézművészi társaság' tagjai is meghívassanak — jelesen kiállotta; Mesteri-levelet bizonyos taksa letétele mellett nyerjen, mellyel az öszves hazában akárhol, és mikor akar megtelepedhessek, magát előbb a' Mű-biztosnál jelentvén; kinél ez időtül fogva évnegyedi fizetését is téendje.

6-szor. A' mesteri állapotra jutni vágyónál soha sem fürkésztessek tanulása, vándorlása, vagy hitvallása; egyedül kézművészi jártassága, és nemzetisége, nem csak a' köz társalkodásra nézve, hanem kézművészségében is tekintessék.

7-szer. Azokra nézve, kik csekélyebb ügyességek végett mesteri állapotra nem juthatnak, azomban némely körülállások miatt legényül más mestereknél nem dolgozhatnak, vagy dolgozni nem akarnak; engedődjék meg a' tulajdon kézi munkálódás mint a' fönnebb említett kontárokkal egy sorsúaknak, de csak a' Mű-biztosság' engedelmeivel; melly egyszer'smind ezekre szorossan ügyeljen, és csak olyanoknak engedje, kik már idősbb legények, 's valamennyi ügyességökrül a' kézművészi társaság' valamelly tagjától bizonyítványt mutathatnak.

8-szor. Minden évnegyedben tartozzék minden mester és kontár, dolgozhatási felfüggesztés büntetése alatt, a' rendelt évnegyedi fizetést — melly a' kontárokat csak feliben illesse — a' kerületi Mű-biztosnál letenni.

9-szer. Azok, kik gyárt állítani kívánnának, csak olyan Mestert fogadhassanak gyárjokba, ki az öszves műlegi intézettől Mester-levelet nyert; 's kitől a' gyár' birtokossa tartozzék a' rendelt évnegyedi fizetést, mint szinte azon esetben is, ha valamelly gyárban több, akár egy, akár különféle kézművészi mesterek lennének; mindegyikért külön-külön mint más mesterek a' Mű-biztosnál letenni.

10-szer. Ha valamely Mester kézművészségét meg-
 unná, és ügyessége lévén, mást vagy tán mind a' ket-
 tőt, sőt többet is folytatni szándékozna; engedődjék
 meg nekie; de tartozzék mindegyikéről az 5-dik rendsza-
 bás szerint mester-levelet nyerni, és az évnegyedi díjt
 minden folytató kézművészségétől a' Mű-biztosnál lefi-
 zetni.

11-szer. Minthogy azon szokás, melly kivált az ácsok
 és építők között vagyon, hogy némely inasok, midőn
 felszabadulnak, katonaságtul féltőkben, azonnal meghá-
 zasodnak, ámbár törvénytelen korúak — alig 17—18
 évűek legyenek; — minthogy ezen szokás a' kézművé-
 szí előhaladásnak igen nagy gátja, 's tán egyebekre néz-
 ve is káros; ennek elhárítására az tétethetnék törvén-
 nyé: hogy „semmiféle kézművest — Mestereket kivéve
 — műbiztosi engedelem nélkül az illető egyházi előljá-
 ráságnak házasságba megesküdtetni szabad ne légyen.“

12-szer. Minden helybeli kézművészi — társasági
 tagok, a' kerületi Mű-biztos' előlülése alatt egy tanácsot,
 az az: biztosságot alkossanak, mellyben a' kézművészsé-
 get illető mester-legények — és inasok' bajaik el-
 ítéltessenek; a' nagyobbakat azonban az illető törvény-
 szék' eleibe terjeszszék.

13-szor. Ezen kézművészi tanács, az az: biztosság
 ügyekezze a' helybeli kézművészetet előmozdítani, és
 megvizsgálni az arra szolgáló, valamint az azt gátló
 helybeli környülállásokat; mellyeket az öszves műlegi
 intézet' eleibe terjeszszén, 's melly azokrul rendelhessék;
 egyszer'smind ezen biztosság ajánlja azon mestereket is,
 kik a' társaság' tagjaivá érdemesek; azokat ellenben,
 kik a' már lévők közzől valemelly illetlen tett által ma-
 gokat érdemtlenné tették, pontosan bejelentse.

14-szer. Minden kézműves legény, ha valamely vá-
 rosba megyen, tartozzék jelenteni magát a' helybeli Mű-

biztosnál — kitől talán némű utasítást nyerhet a' munka szerzésben; — ugy szinte, ha a' városbul tovább megyen, mestere által aláírt vándor-könyvét láttatni (visiren), és megpecsételtetni az említett Mű-biztosnál köteleztessék.

15-ször. Az inasi felszabadítás megtörténhessék Mestere által, a' Mű-biztos előtt; kinél szabaduló - levelét is aláíráthassa, és mint akármelly legény vándor-könyvet válthasson.

16-szor. Az öszves-műlegi intézet' igazgatósága igyekezzék olyan városokba, hol számos kézművészek vannak, Rajz- és ugy nevezett 4-dik Normális-iskolát — millyenek hazánkban már némelly helyeken fen állanak, 's mellyek egyenesen tőle fügjenek — alkotni; — ezeket könnyen megteheti, minthogy ezer pengő forinttal évenként mind a' kettőt fen tarthatja; — a' csekélyebb számu helyeken pedig, rendelvén illendő jutalmazást a' helybéli nemzeti Oskola valamellyik tanítójának, Vásárnap és Ünne - napokon tartassék legalább két bizonyos órányi tanítás inasok' számukra, írásban, olvasásban és számvetésben. Ezeknek pedig Igazgatójokká a' Mű-biztosok rendeltessenek. —

17-szer. Minthogy minden köz - értelmességünk és felvilágosodásunk, a' közös nemzeti nyelv által származhat; az öszves-műlegi intézet' tagjai rendeltessenek egy *Művészeti folyó-írást* szerkeztetni, és közre bocsátani nemzeti nyelven — mellyen ez intézetben a' kézművészi alapok is tanítassanak; — ezen folyó-iratba tartozának minden honi és külföldi — régi és újabb találmányok rajzképen is; — egyszer'smind a' műszók és kifejezések nemzeti nyelven mind a' folyó-iratban, mind kisdud szótárokban, minden kézművészéségrül külön - külön a' magyar tudós társaság' határozata szerint közöltessenek, hogy e' folyó-irat kézművészinknél az olva-

sást, az az: tudni-vágyat és nemzetisedést eszközölje; 's erre nézve a' kézművészi társaság' tagjai választásokban e' folyó-irat' előmozdítóira — ha különben kézművészségökben jártasok, figyelem lehetne.

18-szor. A' kézművészi társaság' tagjai az öszvesműlegi intézettől semmi fizetést, vagy más egyenes hasznót, ezen megtsiszteltetésen kívül, ne nyerjenek; mint-hogy különben is nagy lehet az ő hasznok ez által, mert ők a' közönség' nagyobb bizodalját megnyerhetik, 's annál fogva számosabb munkájok is lehet, több és jobb legényeket, olcsóbb bérért, valamint inasokat is számosabban és jobb fizetés mellett kaphatnak; és tán még az évnegyedi mesteri díj' fizetéstül is felmentődhetnek.

Számos egyéb intézkedési rendelkezéseket, mellyek az előadandó körülmények által is kifejlődnek, itten előhozni még mostan szükségtelennek tartok, egyedül a' főbbeket kívánván előadni, azon módok' felvilágosítása mellett, „mikép' lehessék fejledő Hazánkban a' kézművészi szorgalmat, és tökélyesbülést — csekély vélekedésem szerint — célirányosan eszközteni?“ — annyi-
val inkább: hogy a' jelen Ország-gyűlésen ezen tárgy is vizsgálatra vétetvén, annak minden oldali nyilvánossága szükséges; és minekutánna az itt előadott javítási ajánlatom, mind azon a' Fő-Méltóságú 1827-ki országos kiküldöttségnek a' kereskedési tárgyak' második részi véleményyében a' mesterségek' előmozdításául 's a' t. — kijelentett ohajtása szerint, valamennyi Czehbeli vissza éléseket, és ebből származó számtalan, a' kormányt szünetlen terhelő panaszokat és pöröket elmellőzni; mind azon aggódást, hogy Hazánkban eltörülttven a' Czehek, ez által a' mester-legények vándorlások közben a' külföldön, hol még az ilyen Czehek fenállanak, akadályt szenvednének — szükségtelenné teszi; talám némelly részben használhat is; megmutatván azt,

hogy nem szükséges Hazánkban a' Czehek' addigi meghagyása, míg azok a' külföldön fenállanak; minthogy ezen Czéhbel-mesterek tapasztalásaiknál fogva, szorgalom által igyekezendik megnyerni jobb léttöket, és azért a' Czehek' rendszabásaival vissza élni nem törekeshetnek; midőn a' mi nagy részt henyélni szerető mestereink az által akarják magokat biztosítani, hogy Czéhbeli hatalmokkal a' mesterek' szaporodásokat gátolván, a' reájok szoruló Közönségnek rossz mívelket is eladhassák.

Hogy mindazáltal javítási ajánlatom' haszna foghatóbb legyen; és a' Czeheknek helytelen cselekedeteiket miképpen hárítsa el, inkább kitéssék; nem leszen felesleges mind a' jelen szokásban lévő, mind az általam ajánlott remekelésnek egy két példáját előhozni; legyen erre nézve első példa egy nagyobb költséggel járó kézműbéli remekelés:

Egy asztalos-legény — ki már idején felül vándorlott, mesterségét jól érti, rajzolni jól tud, szóval minden egy mesternél megkívántató tulajdonságokkal bír, és pénze is elegendő vagyon — valamely várossában Hazánkban mester akar lenni; néhány holnapokig dolgozván ottan valamely mesternél, az alatt némelly aprólékos előkészületeket téssen titkon — mert szándékát kijelenteni fél; azonban véletlenül mestere vizsga szeméi még is észre veszik titkos szándékát; mit téssen ekkor? közli a' jó szívű mester némelly hason-érzésű társaival, mit tévők legyenek; és mint legalkalmasb módot elvégzik, hogy keressen mestere valamely módot az össze-veszésre, gondolván, ha idegen a' legény, majd elmegy; ha pedig helyben marad, — mert tán ott tanult — legalább lesz ok a' véle való visszázkodásra. A' jó legény, ki illy esetben a' nélkül is engedelmes, ki nem állhatván a' véle bánást, elhatározza magát a' remekelésre; szállást fogad, megszerzi szerszámain, melly

kevésre számítva reá megy 80 pengő forintra; már helyben vagyon, jelenti magát a' Czéhbe, 's letévén előbb a' 3 p. forint taksát a' szóba vételért, egyszer'smind 2 pengő forintot a' privilegiumnak, mellyre legkevesb az ügyelet — felolvasásáért; hosszas várakozása után kimondatik nékie a' sok, töbnyire éretlen láрма között, némely okosbak' vitatásai ellen is, elvégzett Czéhbeli határozat, melly szerint még vagy két hétig valamelly mesternél dolgozni kénytelenítetik, némű hibáinak (?) pótlásokért; azon ígélet mellett, hogy addig a' remek elhatároztatván, azt megnyerendi; eltelvén a' két hét, a' feladandó remek még nincs kidolgozva, mert a' megbízott mestereknek sok dolgok volt 's a' t. — várjon még egy hetet vagy többet, míg valahára csakugyan elkészül az úgy nevezett *Stuckschein*, melly szerint néki egy olly haszontalan fáradságba kerülő művet kell készíteni, a' melly nem is tartozik mesterségéhez: — hozzá fog tehát a' remek' rajzolásához, 's minél előbb elkészíti; lefizeti Czéhmesterénél a' három pengő forintot, remek-rajzát megvizsgáltatja, melly azonban hibás; és miért? — mert tán hibásan volt feladva, 's hamar is, és új izléssel készült; mást készít tehát, ismét rosszszúl; mert az előbbihez hasonló hibák voltak benne; ismét mást készít, felmutatja e' harmadikat is, — megfizetvén mindenkor a' 3 pengő forintot — és ez tán jó, ha — melly gyakran megtörténik — az elsőknél rosszabb is, ezt próba-rajznak nevezik, melly ugyan mint első lépés a' remekelésre, törvény — az az: privilegium ellen a' csupán régi szokás által pártoltatik. *)

*) Itt meg lehet jegyezni, hogy ezen remek-rajzokat sok helyeken olly mesterségesen és tökéletesen kívánják, a' mint azt mester-legénynek megtanulni nincs módjában; és ha volna is, nem talál olly tanítót, ki arra a' balgátag gondolatra jutna, hogy minden képzelhető ok nél-

Ezen utolsó felmutatáskor kiadódik egyszer'smind a' tulajdonképpen asztalos mívbeli remek, de többnyire olyan, melyet valaha fél áron is alig adhat el; ennek rajza szinte az előbbi eseteken mehet által; míg végre a' remek készítéshez foghat, melyet a' legügyesebb kézművész fél év alatt alig készíthet el az előbbiekkal együtt; ekkor bemutatja remekjét, mely után a' benne lévő számos hibákért (?) az egymás között meghatározott fizetést — mely csupán a' képzeltekért, vagy inkább reá-fogottakért valami 10 pengő forint — a' mesteri 25—30 p. forint taksával együtt leteszi; 's ezek mellett egy nagy vendégséget ad — mely ugyan nem törvényes, de usu et consuetudine receptum — meg kell lenni, a' társasági barátság' megszerzésére; és így igen könnyen 60 pengő forintot költött — ha semmi pörbe nem avatkozott, — mesterré lételért, ide nem számítva fél évi maga tartását, és a' műszereket, melyek remekjéhez kívántattak. De lássuk már az ajánlatom szerinti remekelést:

A' mesterré lenni ohajtó igyekezni fog egy olyan mesterhez munkába jutni, ki a' kézművészi - társaság' tagja, 's kinél több jeles munkákat készítvén, ha ügyességét eléggé kimutatta, azon mestertől olly bizonyítványt nyerhet, mely néki tán semmibe sem kerül, 's melyet ellenzeni nem is fog azon mester, minthogy azt sem tudja még, hol szándékozik megtelepedni; ezen

kül, egy tárgyról, olly idő vesztegető rajzolatot készítsen, millyet némely gátló szándéku mesterek kigondolnak; és ezekben néha az a' legfájdalmasb, hogy midőn valamelly legény az illy' kívánt rajzot tűrhetően elvégezte, a' feladó Mesterek azt nem értvén gyakran ott találunk hibát, hol nincs, és a' remekelőnek rajzát újra kell készíteni mind addig, míg vizsgáló - mestereit a' tárgyat érteni megtanította. — Több hasonló remekeléseknek már voltam magam tanúja.

bizonyítvánnyal legényünk elvándorol Pestre, és ottan munkába léétel közben is jelentheti magát az özsves-műlegi intézet előtt a' remekelésre, hol a' néki feladott jelesebb munkákat rajzban — mellyben izlését és helyes gondolatit kifejthetvén — illendően elkészítheti; ennek elvégzésére, hogy költségébe ne kerüljön, olly egyezés-re is léphet mesterével, hogy fél hétig ingyen neki, fél hét alatt pedig az intézetben remekjén dolgozzék; és így az egész remekelést néhány hét alatt elvégezhesse minden tetemes költség nélkül; melly megvizsgáltatván, ha helyesnek találtatik 's külömben kézművészégi nemzetiségének elegendő bizonyosságát adta; azonnal mesterlevelet nyerhet, legfellyebb 10 pengő forintért — mellyet örömmel megfizet; — és ezzel akárhol az özsves-hazában, és mikor akar megtelepedhet, még a' szegény is; mert szabadsága lévén, ha külömben becsületes ember, könnyen nyerhet valakitől kölcsön 4—500 forintot, minthogy ezt azonnal mesterségére, mellyből hasznót vesz, költi; és reménylheti e ezt valaki az előbbi esetben, midőn pénzét előbb haszontalan elkölti remekelésére, és mikor már mesterré lett, ismét előbbi szűk állapotjára jut; és honnan fizeti vissza? —

Ezen példából könnyen elláthatni mind azon mesterségi remekeléseket, mellyek nagyobb tudománnyal vagy-nak özsve köttetve, 's mellyeknél a' Rajz-tudomány is elkerülhetetlenül szükséges.

Azonban vegyünk fel egy csekély költséggel járó kézműbéli remekelés' példáját, egy vargáét, — csizmadia — kinek mesterségi tökélye ugyan egyebekhez képest csekélységből áll, még is számuk szerint egyéb kézműbélieléhez iránylag igen ritka a' jó mester; pedig a' szép és jó saru — csizmát — ki nem ohajtja, am-hár innyünk szerint ritkán kaphatjuk; és ez egyedül csak a' remekelés' helytelensége miatt van; melly több-

nyire így történik: a' remekelni akaró varga-legény lefizeti 3 pengő forintját, jelentvén magát a' Czéhbe, melly alkalommal 2 pengő forintért felolvastatik előtte a' privilegium — mellyből tán alig ért valamit; — sok pörlekedés után meglehet, hogy felvételik dolga, és idő szabatik a' remekelésre, mellyre néhány száz mesterek — mert hellyel-hellyel illy számban szoktak lenni — megjelennek; a' remekelő kiszabja előttök a' boros kanna' világánál remekjét, mellynek jósága a' világítótul függ, 's mellyet azután némelly szegény, de mesterségjőket jól értő — pénzen fogadott legényekkel titkon — a' mennyire lehet — megvarratja, mivel néki mint remekelőnek ez alkalommal csaplárosi hivatalt is kell viselni, míg elkészül a' remek; mellyet a' már vagy harmad nap olta megvendégelt mesterek bévesznek — helyben hagynak; — minthogy a' többszöri pipára gyújtás közben az orrokat valami kellemes — nem tudom mi szag érte a' konyhában, mellyet nézetlen hagyni tán vétek lenne, 's áldomás fejében bizonytal még egyszer a' kanna is megtöltetik, 's a' t. — Illyen és hasonló remekeléseket még végtére vagy 20 pengő forint czéhbeltaksa fejez bé; ide nem számolván azon remek-hibákért, mellyeket néha a' mesterek vizsgálás közben tesznek — mint a' némelly nem kicsiny körmökkel tenni szokott varrás' kifeszítésit, 's t. ef. — esendő fizetéseket; és ezen a' vargai jövedelemhez képest nagy költségnek, a' közönségre egy roszt mesternél egyéb haszna — ha ezt haszonnak mondhatni — nincs; magára a' mesterre nézve pedig gyakran az következik, hogy nagyobb idejét — munkája nem lévén — vagy korhelységben, vagy napszámi bérért, többször kapa mellett kénytelen tölteni; midőn e' mellett a' mesterségét értő szegény, annak csekély hasznáért a' remekelésre engedelmet nem nyervén, örökös legénységre szorúl, és végre korhelységre

vetemedik. Megítélhetni e' példából egyéb hasonló kézműbeli remekeléseket is. Mikép' lehetne azonban mind ezeken segíteni; itten röviden előadom.

Az öszves - műlegi intézet' igazgatósága kijelölván, több már ösméretes jó 's erkölcsös mestereket, a' helybeli Mű-biztosságok' ajánlásaik szerint fő-mesteri czímet alatt, kik tán az évi fizetéstől is felmentődhetnek; ha valamelly becsületes varga-legény mesterré lenni szándékozik, és egy fő-mestertől bizonyítványt nyervén ügyességéről, vándorlása közben a' Haza' fő-várossát is meglátogatja; jelentse magát a' helybeli Mű-biztosnál, ki meghatározván remekelése' idejét, erre néhány fő-mestereket meghív, kik előtt azt elvégezvén, azonnal a' jelen lévő fő-mesterek által aláírott mester - levelet nyerhet a' Mű-biztostul; lefizetvén előbb — legfellyebb 5 pengő forintnyi — az igazgatóság által rendeltetett taksát. Ezen új mesterünk bizonyítvánnyával azonnal akárhol Hazánkban megtelepedhessen, jelentvén előbb magát a' kerületi Mű-biztosnál, hol évnegyedi rendes fizetését is teendje.

E' két példa úgy vélem, eléggé megvilágosítja valamennyi Czehek' céliránytalanságokat, mellyeknek viszszonegyait, számos Czehekkal, és minden rendű kézművészekkel lévén szünetben bajaim, mint néhány esztendőktől oltá, egy jeles Czéh - mesteri ügynek nagy részben vivője, mind tulajdon tapasztalásaimból, mind hiteles, a' sok méltatlanságot megúnt jobb lelkű kézművészekről, — eléggé kiösmértem. Tudom ugyan, számosan fognak állításaim ellen kikelni; de én itt általányan — mint szükséges — vevém e' dolgot; egyes eseteket tekintetbe sem vevék, minthogy a' némelly remekelésnél előfordulható, 's gyakran meg is történt nagyobb bajokat is elhagytam; és így nem tagadom, hogy vannak dicséretes példái kézművésziink' cselekedeteiknek, sőt igen

is becsülöm, 's tán senki jobban nem becsüli mint én jó lelkű és becsületes mestereinket, kiket Hazánkban elég nagy számmal ösmérek, és kiknek jobb létüket legbuzgóbb szívvel óhajtom; — de szinte ugy fájlalom, hogy az ellenkezőknek, ha nem morális erejük is, legalább számok győz a' Czéhbeli határozatokban; melyért is jelenleg a' nékik olly igen kedvező rendelkezések szerint szándékjok kivihetők, a' mint ez itt előadott két példák bizonyítják. Megvilágosítja egyszer'smind öszves előadásom Hazánk' kézművészi tökélyesbülése gátjait; melyeknek lehető — ítéletem szerint legkönnyebb és célirányosb orvoslások' módját — a' mennyire rövidségi szándékom engedé, 's az érthetőség kíváná — eléggé előadtam.

Ezeket tehát bátorkodom ajánlani érdemes hazafiainak, 's minthogy polgárjainknak, kik a' hazai létel' egyik nagy részét teszik — jobb létüket és nemzetiségöket tárgyazza, rendelkezésök egész módjának változtatásával, méltóztassák becses figyelmökre venni, annyival inkább; minthogy ajánlatom adózóinknak legkissebb terhönkre sem léend; kézművészekre nézve pediglen kézzel fogható könnyítést és hasznót eszközöl, közterheiknek könnyebb megadhatásokra nézve, egyszer'smind előmozdítandja a' nemzetisedést, pallérozodást, és ösztönt nyújt a' köz szorgalomra, melly egyedüli eszköze a' közhaszonnak, megjutalmazván t. i. az érdemeseket.

Igen fogok örülni, ha ezen csekély tehetségem szerint tett ajánlatom legkissebb eszköz lészen is a' közhasznu cél' elérésére, mellyet művészi tehetséggel is előmozdítani tellyes igyekezetem; azonban még inkább örüléndek, ha találkozónék valaki, a' ki Hazánk' jelen szűk körülményiben könnyebb és célirányosb kivihető módot javasolna e' tárgyban; mellynek eszköz-

lését nagy érdemű hazámfiaitul buzgó szívvel várom, óhajtom, és reménylem. —

Mennyire mentünk a' kézművészségben, csak nem minden czélirányos intézet nélkül száz év olta! — ezer ennyire haladunk száz mulva tán így is, bár alaptalanok maradjunk; ötödöljük meg az időt! varázsoljuk vissza akkori létünket hasznos intézetek által húsz évre, légyünk alaposak; hidjuk el valahára, hogy más Nemzetek bennünket nem várnak, a' mint láthatjuk is; és igyekezzünk haladni azok után, kik minket már már általugrottanak, messzire hagytanak mindennemű kézművészi tökélyben és nemzetesedésben.

Joó J. M.

az őszv. műlegi Rajz - tud. r. t.

6.

A' Higanyzás (Amalgamatio) eredetiről,
és az ő külömbféle bánás módjára nézve
alapított észképiről.

A' legnagyobb ohajtásim közül egyikét ugyan csak az idén 1833-dik esztendőben, Kis-aszszony havában tölthettem; midőn t. i. Kassán lévén, egy igen nevezetes és valósággal szép tudományu Tisztitársam' esmeretsége által Magyar-hazámnak egyik bánya helyét körülállásosan megnézhettem, ez vala Aranyitka, hol valamelyes arany sokkal több ezüst és piskolcz ásatik; nem halgathatom itt azon fő ügyelő Tiszt uraknak is szívességekét el, kik által nem csak egész nyájassággal fogadtattunk, és minden megmutattatott, de még felyül reá egész szívességgel meg is vendégeltettünk; fogadják még egyszer ezen soraim által igaz köszönetemet, és vegyék ezen bányászt érdeklő csekélységet egyedül mint háláadatos szívem' ömledezését, mint valódi tiszteletem' jelét, mellyel erántok soha meg nem szünni akarok.

Azon mesterség, melly az ezüstanyt higany által érczekből nekünk nyerni tanít, 1557-dik esztendőben, Bartolomaeus de Medina nevezetű Spanyoltul találtatott fel Mexicóban. Ezen elmebeli bánásmód, mi által legnagyobb része a' köztünk forgó ezüstanynak előhozatott, sok ideig nem lévén tökéletesen a' bányászok előtt

esmeretes, nem igen nagy hitelben volt. Humboldt Ur' utazása után kaptunk még csak igazi képzetet az amerikai higanyzásról (amalgamatióról), és az ellene lévő előítéletektől vissza jönni. Ezen nevezetes utazó elesmerte, hogy az amerikai bányák alkalmatlan helyheztesek, az ő szegénységök, és azon felhalmazott érczek' tömege, csak egy olly egyszerűs és gazdaságos bánásmód által teszi lehetségessé a' bányamívelésnek hasznos folytatását.

Midőn Bornnak azon alapított Szász-országi higanyzásnak módja, a' bányász világban olly nevezetességet nyert, a' Spanyol kormány is gondolkodott a' gyarmatiban való bevitele felül. Küldettek is ezért tapasztalt bányászok Mexikóban, Peruban, új Granadában, hogy azon új német módot bevigyék. Sonnenschmidt úr, új Spanyol-országban küldetett; de a' helyett hogy az új bánásmódot bévitte volna, nagy szószólója lőn az amerikai higanyzás módjának.

Minden érczből lehet, ha liszt formában hozatik, konyhasó, magisztrál, higany, és ollykor mész hozzáadás által, csaknem az egész ezüstany' tartalmát kinyerni. Csupán azon ércz, melly sok ólomfényt és kövecset (Ries) foglal magában, szükséges elébb pirítatni. Az ércz' gazdag foglalatja éppen nincsen a' higanyzás' használása utjában. Sonnenschmidt a' maradékok' próbálásaiknál talált, melly 5—6 mark ezüstany' egy mázsa érczre számítván adott, csupán még $\frac{1}{16}$ *Obon* (*uncia*) ezüstany'.

Ha az ezüst érczek' higanyzása egy tapasztalt művmester' vezérlése alatt mindig nyertes következtetéseket adott, és ha a' munka alatt a' közben jött véletlenségek, elmellőzésökre nézve, csak észrevesztetni szükségesek, ezt mindnyá-

ját csupa praxison alapítottnak mondhatni, melly utóbb csaknem belső ösztönnek (Instinct) nevezetethetik, a' mellyet a' munkások hosszas tapasztalás által magokévá tettek. És való, ezen munka' északépűsége csaknem egészen homályban van. Nincsen igaz magyarázat még erről, hogy a' só, a' magisztrál az érczekben foglalt kén-ezüstre ellenhatás által, az érczet higannyal való higanyzásra kényszeríteni tudja. Éppen illy kevése a' mész' hasznát béli, mellyet bizonyos körülállások közt szükségesképen oda tétetik, ha csak nem az érczek' ezüstjét, és az ennek kivétele végett használt higanyt, mind oda vesztetni nem akarjuk.

Minthogy pedig Bartolomaeus de Medinától feltalált higanyzás' módja, nem éppen közönségesen volna tudva, azt itten előadni bátorodom: A' higanyzásra határozott érczek, a' nélkül, hogy megmosattatnának, jó apróra törtetnek, azután víz' hozzá adásával még apróbbra dörzsölvén, megszáritgattatik, közben egymás után hozzá adván a' sót, a' magisztrált, és a' higanyt. A' hozzá járuló só változik az ércz' minéműségéhez képest, ezzel jól öszve kevervén, és több napokig álva hagyván, hozzá kevertetik a' magisztrál, a' magisztrálnak eltalált jó választása igen fontos feltétele a' higanyzásnak, közönségesen áll ez pirított apróra tört rézkövecsből, de ennek hiányában pirítatik vaskövecs is, valamelyes rezet vagy réz-érczet hozzá adván; ollykor csupa vaskövecs is használtatik, de ez már nem olly jó, és sokkal nagyobb adagban is kívántatik belőle hozzá. Már most általánosan elesmertetik, hogy ha a' higanyzásnak jó következésit akarjuk, csupán azon magisztrál használtassék, melly elegendően

kénsavas rézaggal bír. Ennek hozzá tévő mennyisége is az ércz' minéműségétől függ, és változik 1/2 fonttól egész 1 fontig egy mázsa érczé; ezt az egészhez kevervén, a' higany hozzáadáshoz fogatik, mellynek mennyisége is az ezüst tartalomtul függvén, közönségesen hatszor annyi higanyt használnak, mint a' mennyi ezüst belőle váratik. A' higany három adagban külön időszakban adatik hozzá, és ha a' harmadszori higany hozzáadás megkívánná, mész is tevődik hozzá. Ha így a' higanyzásnak vége van, melly mintegy 2—3 hólnap múlva szokott megcsni, az egész nagy kádok vízben megmosatik, leszűretik, és a' kemény higanyzás lepároltatik. Ezen higanyzás módot Amalgamacion por patis y crudo neveztetik. 1561-dik esztendőben hozta ezt Hernandez de Velasco Peruban be. Csaknem ezen időben talált Carlos Corso de Seca, egy bánásmódot (beneficio de hierro) fel, miben az érczi vasnak használtatását a' higany' kímélésével ajánlja. 1590-dik esztendőben, Alonso Barba, született Spanyol, és akkori la Plata városának Plébánosa, tette az ő higanyzás' bánás módját, a' melegség által közhírré.

Végteére 1784-dik esztendőben, próbálta Born a' higanyzás' módját Európában is behozni, azon külömbséget az Amerikaiétól, hogy az ércz, mellynek mindég kövecstartónak lennie kell; konyhasóval piríttatik, azt tartván: hogy a' só' sava a' kénsav' foganatja által, melly a' vaskövecs' piritásánál támad, szabaddá lévén; az érczek' ezüstjével zöldlő ezüstre átváltozna. A' pirított ércz vassal érintésben jöven, a' zöldlő ezüst' vissza állítására, és higannyal az ezüst' higanyzására. A' mint ezen eszkép világosságra jött, azonnal iparkodtatott ez, a' Medinai

higanyzás bánás' módjára is alkalmaztatni; a' magisztrál, melly réz' 's vas' savas, kénsavas, sókeveréknek nézetett, az tartatott felőle, hogy ezen sók' felesleges savok, a' konyhasó' sósavát szabaddá teszi, és hogy ez által a' kénezüstany zöldlő ezüstanyra átváltoztatik, és a' higany által ismét érczi állapotjára hozattatik. Ezen magyarázat azonban hibás, először: mivel a' magisztrál nem savas kénsavas só, aztán: mivel a' zöldlő ezüstany csak bizonyos körülállások közt állíttathatik vissza higany által. Sonnenschmidtnek 12 esztendeig lévén dolga a' higanyzással Mexikóban, megglelte és elesmerte a' kénsavas rézagnak hathatós lételét a' magisztrálban; ezt is mondta ő: hogy a' kénsavas rézag, és a' zöldlőszikany egymást felbontják, és hogy az az ezen szétbontásbul előjövő zöldlő rézag elkerülhetetlen szükséges a' higanyzás' történetinél. Ezen utolsó fontos körülállást, ő ezzel akarta kétségen kívül hozni, hogy egy olvasztás által, melly konyhasót és kénsavas rézagit magában foglal, minden ércz' kénezüstjét, melly csak ollyast magában foglal, zöldlő ezüstanyra átváltoztathat.

Sonnenschmidt még egy igen nevezetes vegyi fogamatot talált fel, melly abban áll: hogy a' folyó só sav, melly tudva szerint sem az ezüstanyt, sem a' higanyt meg nem fogja; azonnal azzal zöldlő érczre átváltozik, ha a' savban kénsavas rézag tevődik. Ő ezt úgy magyarázta: hogy a' sósav kénsavas rézag' savítójával magát savacsitná (орудилит) és azzal mintegy közép fokra érne, t. i. a' sósav és zöldlő közzé. Ezen magyarázat ugyan nem elegendő; de a' mi tekintetben ez tétetett, azonban nem kevesebb nevezetes, és úgy nézettethetik; mintegy a' leg-

fontosabb lépések közül való, mely a' higanyzás' eszképi bizonyására vezetett.

Ugy látszik, hogy Sonnenschmidt az érczi ezüstanyának zöldlő ezüstanyra való átváltoztatását a' savacsított sósavnak, vagy, ha az ő képződéseit az új nyelveink szerint át tenni akarjuk, a' rézzöldlő foganatjának tulajdonította. Jól tudván azonban, hogy a' nedves zöldlő ezüstany, higany által nem vissza állítható, megvizsgálta, hogy micsoda feltételek alatt ez megeshető volna, és megtalálta azt, a' sósav' vagy konyha sónak szükséges jelenlétiben. Az ő számtalan vizsgálati következtetésben, a' folyó sósav' hathatóságára is vezettetvén, megállapította, hogy az ezüstany-érczek, folyó sósav 's higannyal való egy időbeli bánás által, tökéletes higanyzásra alkalmasak.

Az utolsó vizsgálatok, melyek az amerikai higanyzás' eszképe felyül tétetik, Karstentől valók. Ő nevezetes külömbféle érczeknek hathatóságát próbálta a' zöldlőkre, és azt tapasztalta, a' mit régen előtte Sonnenschmidt, hogy az ezüstany és higany rézzöldlővel való bánás által, zöldlő érczekre átmennek, vagy átváltoznak. Ő azonban tovább is ment, és igen szép tapasztalásokat tőn tudományában; nevezetesen megmutatta: hogy a' vas' és réz' zöldlői közönséges mérsékletnél semmi hatást, és még állandó főzés alatt is, csak igen lassut jelentenek a' kénezüstre. Mind ezek mellett azt tartja, hogy a' magisztrál' hozzá adása a' czélt eléri, zöldlőket vasany 's rézanyból alakolni, a' melyeknek behatások állítása szerint, már a' közönséges mérsékletnél is, a' kénezüstanyra magokat jelenteni kezdik.

Sonnenschmidt megmutatta, hogy az ezüst-any az ő zöldlői - őszszeköttetésiből higany által konyhasó olvasztás' jelen-léte mellett, ismét vissza állíttathatik. Karsten igen elmésen mondja: hogy a' zöldlői ezüstany, egy töményes konyhasó olvasztásban igen észrevehetően felolvasztható; és hogy ez, egyszer felolvasztva, könnyű higany által vissza állítható.

William Polárd úr, Mexicóban nem régebben új bánásmódot használt a' higanyzásnál, a' mellyet ő galvano - berzécsesinek nevez; de ez nem egyéb, mint egy más segédeszközök által vezetett vegyi, melly mostani képzetünk szerint mindég berzécses vegyinek lennie kell. Polárd úr t. i. pirítatja az érczeket, igen apróra megőrletti; aztán kénsavval, mellyhez valamellyes fojtósav kevertetik a' higanyzás alatt; némellyek szerint vas 's higannyal, mások szerint ismét réz 's higannyal, higanyz.

Ezen új mód szerint tehát kénsavas ezüstagnak kellett képeztetni a' sósavas ezüstagnak helyett, és annak higanyz'tatni. Német-országban Lampadius Tanító úr által is már több évek előtt tétetett ezen próbatétel; de nem jó következással, mivel a' maradék igen gazdag tartalmúnak találtatott.

Kaposvárrott, Sz. Mihály havában 1833.

Közli Szaracz Ferencz,
Gyogyszeres 's több tudós Társ. Tagja.

7.

H E R Á K L E S Z.

Ambár a' füvek, és csillagok számán is kitesznek sokaságokkal azon okaim, mellyekkel hatalmamba vagyon helyheztetve világosságra hozni gyarlóságát azok vélekedésének; kik akár-melly szótoldalékot, akár-melly esetben, akár-melly gyökérhez oda mernek forrasztani; és arra akár-melly értelmet reá fognak; de még is mostanában csak egyetlen-egygyet vagyon kedvem lekapni a' szegről, annyi fegyvereim között; hanem olytat, melly az avval bánni tudót, a' legvilágossabb úton vezeti a' diadalom' arany-kapujához.

Megmutatom tehát csalhatatlanul, csalhatatlanul, még harmadikszor is mondom: csalhatatlanul, mindenkor ugyan azon egy kerékvágáson járni a' nyelvet, az az: megbizonyítom megczáfolhatatlanul, négy szótoldalékról; azoknak mindig csakugyan azon egy jelentésben való vétetését, ámbár azoknak egy része gyakran előfordul, ketteje pedig még száma nélkül is.

Igen is, csak négyről mutatom meg; de nem a' végből csak négyről, hogy az a' többire nem illenék reá, igaz maradván az minden szövegzeetről örökké; hanem mivel elegendő tapasztalásim, a' többi gyakran előforduló toldalékok körül, még e' mai napig nékem sincse-

nek. A' legjobb dajka, az idő: vastagra nevelheti azonban ezen vékony csemetét! Jól meg kell a' dolgot érteni; csak a' többi gyakran előfordulókat nem vizsgálhattam még eddig meg eléggé; mivel én számos ritka végezeteket már mostan is jól ösmerek, és világosan látom azoknak mindig ugyan azon egy értelemben való vétetését; de kevés népben való biztomban zászlót emelni, szokásom soha sem tartotta. Azonban már csak azon négy példából is, legalább is annyi okvetetlenül kisé: hogy a' szószármaztatásban vigyázattal kell a' toldalék' jelentésére lenni; adatván közöttök, mindig csak bizonyos értelemben vétettek is. És én már csak ezen, a' rajtam kívül soha senki által sem gyakorlott gondosságon is megnyugszom. E' már kezdete, kútfeje lesz' minden jónak! Hajnal, mellyből dicső nap támad rövid időn!

Ezen négy szóvégezetre tanáltam már tehát számos, és mindig csak azon egy jelentésben vett példákat; ékony, vagy is ékeny; as, os, es; talan, telen, vagy is megfordítva: atlan, etlen; és omány, emény. Így tudniillik, az ékony, és ékeny toldalék, mindig annyit tesz: nagyon hajlandó erre, vagy amarra: és soha, soha; de soha sem különbözött. Mellyre számos példa a' termékeny, fazékeny, érzékeny, aluszekony, feledékeny, hízekony; és ha vizsgálóra a' hajdaniaknak is veszed felmaradt jegyzéseit, azokban ilyenek is fognak szemedbe tűnni: hajlékony, félékeny, mondékeny, kérkedékeny; sőt mások is. Imé! tíz különböző példaszó: mellyekben mindig, mindig; még harmadikszor is elmondom, mindig azon egy, és tökéletesen meghatározott jelentésben mutatkozik a' szóvégezet. Látod a' ré-

mitő példát? Bizonyítsák be az ellenkező vélekedésűek, ezen toldalékot minden értelemben fordítatni haszonra a' Nemzet által: mivel már azzal kénytelenek, ha a' győzelem' koszorúját saját hálántékjaikon kívánságok zöldelleni látni. Sőt elállok ezen, ámbár nagyon igazságos kívánságomtul is; és nem bánom, legyen övék a' nyereség, ha megmutathatja valamellyik; csak egyetlen-egyszer is vétetni más jelentésben azon végezetet. Csak egyetlen-egyszer mondom: hiszem egy nem sok! De arra sem mennek reá a' késő örökkévalóságig sem. Addig semmit sem tesznek; míg illyet nem mutatnak! De ha a' közjót igazán szívőkön hordozzák; állítsanak elegendő, és gyanútalan tanúkat arra; hogy minden toldalék vétetik minden olyan értelemben; mellyet a' Magyar, szóvégezettel szokott előadni. Míg a' félét nem állítanak elő; addig csak az árnyéka sem lesz az ő részeken a' hihetőségnek. Legalább csak egyről mutassanak meg illyet, akár mellyikről; mivel ha egyetlen-egyről sem telik ki tőlök a' félét bizonyítani meg; már akkor szörnyű halállal elveszett az ügy egészszen, mellyet minden okos ember világosan általszemlélhet. Igen vak az, a' ki a' rostan által nem lát. A' többi is méltó társa pedig azon állhatatos toldaléknak.

Még hasonlíthatlanul többre megyen számok azon igéknek, mellyek az as, os, es, végezetel rakatnak össze; és a' mellyekben az mindig birtokot téssen: és soha, de csak egyszer sem egyebet. Olyan a' szájas, szemes, akaratos, fejes, észes, vagy is tompa hangon: eszes, kézes, vagy is kezes; és más vég nélkül valók. Mutassák meg az elszakadtak, más képet kötetni össze azon toldalékkal valaha! De csak

egyetlen-egyszer is! Holott én az elfárasztásokig szolgálhatok nekik ellenkező tanukkal.

Nem tér más ösvényre a' talan, telen; vagy is, elforgatva atlan, etlen, végezet is; arra is minden képzelődésedet haladná a' nemzeti példa, és a' mellyekben az a' végezet mindenkor fosztó jelentésben vagyon véve: és soha, soha, de csak egyszer sem másban. A' féle a' szemtelen, oktalan, észtelen, vagy is esztelen; ismét a' kézetlen, az az: kezetlen; továbbá a' hallatlan, láttatlan, járatlan, türhetetlen, halhatatlan, veretlen, a' többivel együtt.

Össze tapasztaltatik vágni azokkal az omány, emény is, ezen toldalékkal is számos igék taníttatnak készítve lenni. Azokból valók: a' tudomány, adomány, gyűltemény, csinálmány, vetemény, keresmény, aszalmány, költemény, ragadomány, sütemény. Láthadsza! ezekben is mindenkor csak azon egy dolog értetik az alatt a' toldalék alatt, tudniillik az, a' mit ha ugyan szabad eképpen szólni: ezel, vagy azol, az az: valamiképpen készít, csinál valaki. Így a' mit ad valaki, az adomány; a' mit vet, a' vetemény; a' mit tud, a' tudomány; a' mit ragad, a' ragadomány: és soha, soha; de soha sem nyom ki egyéb képet az a' végezet.

Hanem itt valahogy álútra ne vezéreljen a' takarmány, nem von a' sem széljel rokonaitól; valóban nem! Mivel a' Nemzet a' szénáról is, miképpen más minden terméséről szokott így szólni: minden termését ide, vagy oda takarította. Azonban takarítani lehet csak az: a' mit akarni; ugyan egy lévén kimeríteni a' kútat fenekig, és kimerni a' kútat fenekig; lehet tehát egy a' takarmány is a' takarítmánnyal. Látod e', szemléled e' már, mindig azon

egy kerékvágáson járni a' nyelvet? Szabad é? lehet é? tanácsos é tehát, akármelly szótoldalékot, akármelly esetben, akármelly gyökérhez odaenyvezni? és arra, a' mi aképpen készül, akármelly értelmet reá fogni? Tiltatlan, megengedett dolog az? De vallyon az é még is? És ha nem az tanálna lenni, hát ösmérjék meg száraz, és boritéktalan igékkel az ellenkező ösvényen indultak, és hadjanak fel már egyszer valahára bal kezdéseikkel.

Hogy pedig némelly toldalék hangokhoz több jelentések is vagynak kötve; a' semmit sem bír lerontani állításaimból; mivel azok akkor mindég ugyan annyi, egymástól különböző; lábra a' népnek ki egy, ki más szakaszszánál rejtekben kapott, és időjártával mindenütt bévett, és megtártott hangok, és tökéletesen húznak a' több értelmű gyökér-szavakhoz. Vagy nincsenek több jelentéssel bíró gyökér-szavak is? Magam még több tagú sok értelműeket is tudnék felhozni, melly annál jobban megérdemli a' gondolkozó' figyelmét. Más, például, a' szél, a' melly lengedez; más az ország' széle, az az vége; és ismét egyéb azon széle, melly a' szélességet nyomja ki. Továbbá, más az az ár, mellyel lyukakat szurkál a' műves; más a' búza' ára, meg más az ár ebben: árad, és árvíz. Nem különben, más az ér az ember' testében; más ebben: ered; meg más az utól ér, más itt a' nyit ér; és más ennek a' gyökere: érik. Ollyan a' szer is, a' fél is, és a' számot nem ösmérő másokon kívül: a' hó. Nem más nemű a' több tagú író is, melly a' tejnek teszi aljasabb nemét is; meg a' sokféle követ. Úgy vagyon, háromféle a' követ: követ a' kit valahová küldenek; követ valakit, a' ki utánna lépdel; köve-

ti ismét, a' ki a' bántottat szelíd szavakkal engeszteli. Azon fajból való a' bokor is; melly azon kelletlen vendégnek is, a' párnak bír jelentésével; úgy rémlik nekem, és az egymástól nagyon eltérő serény; meg a' fogoly, melly erdőt, mezőt repdesbe szabadon is. Az e'félék mindenkor más más eredetű és értelmű szavak, és csak történetből azon hanguk, és éppen nem értelmetlen, és akármire is alkalmaztatható igék; több jelentéssel is bírnak, de nem éppen mindennel. Nem bitangok! szakasztott mássaik pedig ezeknek a' több értelmű igetoldalékok is. A' Csíniaiak, ugyan azon egy szót, pedig náluk minden csak gyökérszó; még is ugyan azon egy hangot, húsz, sőt szaporább jelentésben is mondatnak venni; mellyek között a' különbözőéseket gyakorta csak a' kéz árulja el, annyira; hogy némelly ígét setétben elő sem tud adni, a' mennyei birodalom' szelíd, és boldog polgárja.

Úgy vagyon, világos gyökérszavak is bírnak számtalanszor több értelemmel, hát az ugy nevezett szótoldalékok, mi okon ne ékeskednének más más jelentéssel? Azok is éppen csak olyan meghatározott értelmű, tökéletes gyökérszavak, a' millyen a' tűz, víz, kő, vas: csak hogy jelentésök már színét vesztette. Azonban, igaz értelmeknek mindig végére járhatni azon az úton, mellyet én mutattam.

Igen is, az a' jó út! Azon az ösvényen pedig, mellyet a' mindenható okgyűlölők törtek, átok fekszik. Azok mondóm, kiknek talám jegyben sincsen szándékokban járni szeplőtelen hölgyekkel, és a' kiket én már olyan karban hagytam; hogy az ő szemeik már azolta szünet szüntelen harmatoznak. Az a' felekezet, melly-

nek tele a' szája ellenem panaszszal, hogy én velek mindig csak tűzfelhőbül, és csak mendörgések és villámlások között beszéilek; és mindig úgy megyek látogatásukra, a' hogy egyszer Zeüsz Szemeléhez. De abban sincsen igazságuk; mivel engemet fiúi kötelességem kényszerít figyelmetessé tenni a' Hazát a' fenyegető gonoszra, és velek senki sem is boldogul soha szép szóval. Már onnén régen megjöttem!

Nincsen is magokat mivel mentetetni; ügyefogyott állapottal lenni szemlélték ők ugyan a' nyelvet; de azon az a'féle emberkének csak sajnálkozni illett, és várakozással kellett maradniok, míg hűséges Jós nem támadott volna; olyan, a' ki tudott volna adni jeleket; a' ki az égből kapott szűz tüzet; mellynek füstölgése felfelé gombolyog és a' mellyel oltáron gerjeszteni szabad.

8.

PUHABESZÉDÜ.

Kivánatos elsőségei közzé tartozván a' boldogabb nyelveknek, a' hangok' fülbájló, szelíd volta is; táplál a' reménység, hogy nem fogok tenni, elmaradható, tetemetlen szolgálatot kedves Nemzetem előtt; ha megmutatom: miképpen lehetne az ő ajakával olyan görcsetlen, lágy, görgő beszédet szólni; a' millyet más nép követni soha sem bírhat?

Miképpen lehetne tehát, tudakozod talám, eljutni a' Nemzetnek azon másokat megpirító tétőre? Szép nagy könnyedén: csupán azon darabos hangokat, melyekben a' szóló' nyelve megakad, kell kikerülni; mellyet a' Magyarban végre mindenkor lehet hajtani, valami kis gyakorlás után, más beszédben azonban igen gyakran képtelenséget foglalna magában az a'féle igyekezet; elmellőzhetetlen görcsök által durvítván azok számtalan helyen.

Ha jól felveszed a' dolgot, a' két, vagy több magokban hangatlan betűknek tapasztalod támadni egy szótagban; de jól megjegyyezted, egy szótagban való összszeütközéséből, azon kedvetlen rögzösséget, mellyet a' más nyelven jegyező nagyon ritka esetben tud kikerülni, kiközölni; nálok a' magát, igen gyakran, a' szavaknak adván elő kezdetén. Ellenben a' Kúnoknál csak kétszer fordul elő a' szófejen, az is mindig csak a' természeti hangot követő, és a' miatt becsessé változott igékben. Sőt a' közepén is a' szavaknak valóban kevésszer tanálad, de ha a' végén áll is a' mondásnak; akkor is talám mindig csak ízetlen lomhaság' gyermeke az, és rövidítés.

Kételkedel? tudjad tehát a' kemény hangú sarkot így hivatni némelly tájakon: sarok; az inget, sokfelé halhatnád ümegnek mondatni; a' veszt helyében, mindennapi dolog vesztet rakni; sőt a' tisztítatlan fülűek, az öregebb helyett, zordonúl, öregbet ejtenek gyakorta. Hát az a' Szerző vallyon mit érdemel? ki a' vezérel és ajánol igéknek, ilyen borzasztó képet adott magaoktából: vezérl, ajánl! Büntetésre méltó irtóztatóság, és vétek a' Nemzet ellen! A' Jász puha ajakú nép! úgy vagyon, ez

itt a' helyes szózat: ajánol, mivel ha javasolni, és javasolni egymástól nem különbözö; tehát ajánlani, és ajánolni is csak egy lesz. Az ajánol, való az, nincsen szokásban; de a' Nemzet' hajlandóságával szeme szöktében vivó, és ellenkező ajánl sem kevesebbé nincsen szokásban: és hejj! mennyi sok szokásba vétetni méltó dolog nincsen, fájdalom! szokásban. A' hát nem ok.

De valamiképpen álutra ne térjél, reá szedetvén a' csak látszó keménységtől. Nem tiltalak én, tudniillik, ezen hangoktul; többre, nagyobb nál, jobbtul; sem a' czipó és csupasz szavakat nem tartom kikerülni valóknak. Éppen nem! Azok a' fület soha sem sértik: és csak a' betűknek elégtelen volta miatt íratnak öszsze halmozott magokban hangatlanokkal; valóban pedig sehol sem fordul elő azokban egymás mellett, két magában hangatlan, egy szótagban.

De jól elmédbe nyomjad, a' mit mostan adok tudtadra. Nincsen ártalmára a' két valószínűságon magában hangatlan is, ámbár ugyan azon szótagban áll is egymás oldala mellett a' szelidségnek; ha azonnal utánna magában hangos betűt hall a' fül; mivel akkor az utolsó magában hangatlan, az egész nemzet által, ahoz csatoltatván, kedves hangot nyer. Így kard, kért, sért durvasággal méltán vádoltatik: de az e'féle ellen: kardot, kardok, kardé, kardokhoz; kérte, sérteni panasz semmi szájban sincsen. Megfogtad e mondásomat?

De vissza a' görcsök' elkerülésére. Három út nyílik tehát arra: a' felcserélés tudniillik: körülírás, a' lágyítással együtt. Ezeknek csak vélte veheti hasznát a' jövevény; de a' ki Székely emlékből kapta első táplálását, főképpen a' puhitással, mindenkor segíthet fogyatkozá-

sán született beszédjének. Nevezetesen: ha a' durván végződő neveket, haszonra csak a' többesben fordítja jobbára: és a' hasonlóképpen kedvetlen múltak helyett, a' félig múltakkal fog élni; melly is nagy divatban vagyon a' Tisza' boldog lapályain. A' többi aprólékos fogásokra nézve, jó tanítót lel a' tapasztalásban; én is úgy voltam vele eleinte.

Példát pedig a' munkálkodásra adok kétőt, a' tízen felől. Forduljanak hát elő e'féle gyalulatlan kifejezések: kimondhatatlan rossz, kilenczven embert láttam; nyolczvan lovat hoztak ide; nyolcz fát vettem; sok vért ontott; kést vert a' torkába; a' föld reng; ő mindent elront; a' harang kong; a' láng csapdos felfelé; megölt százat; a' tűz lángolt; és nekem csak mulatság azoknak tükör-simaságúvá tenni mindenikét. Vagy mással cserélem fel, tudniillik: a' darabos ígét; vagy körülírom, vagy addig csűröm, csavarom a' nem kedves hangokat; míg hízkelkedőbb ábrázatot nem váltanak.

Illyenképpen például: kibeszélhetetlen rossz, vagy kimagyarázhatatlan rossz; az emberek hetvenen voltak, a' kiket láttam, sőt még húszan is felől rajta, vagy tíz híján százra telék számok; hetven lovat hozának ide, azon kívül még tízet is; fát nyolczat vettem, vagy nyolczig való fát vettem; sok vérontással fertőztette meg magát, vagy sok vér az, mellyet kionta; torkába verte kését; rengeni tapasztalom a' földet, vagy rengeni a' földet érzem; minden romlik az ő kezei között, vagy ő elrontója, veszedelme mindennek; a' harangot hallom kongani; a' lángok felfelé csapdosnak, vagy a' lángot szemlélem csapdosni felfelé; százat öle meg; a' tűz lángola, vagy lánggal ége a' tűz.

Hová lettek hát azon kedvetlen csomók? Úgy é, sokkal tetszőbb és hízelkedőbb képet kaptak már? Így lehet azokat mindig megszímítani, valami kevés gyakorlás után, már nekem a' semmi teher; úgy jó a' számra is.

Munkáimra utálok, mellyeknek egygyike sem rútitatik, de csak egyszer sem; a'féle kemény hangokkal, nem is fog soha egy sem: és még is a' beszéd' erőltetés nélkül való természetes folyása, azokban mindig megtartatik. Igaz pedig az a' lábra szedett dolgozásaimról is nem kevesebbé, és ha valahol véteni látszik ezen állítás ellen valamelly munkám, mellyet vagy két helyen elgyúladvá tapasztaltam; ott is a' bűn nem az enyim, hanem a' gondatlan betűszedő esettévedésbe. Azonban magamat a' feledekenység alól fel nem oldozom; hirtelenségből magam is vétettem, de jóvá tehettem volna a' vétket mindig észre vévén, és fogom is.

Minden bizonnyal lehetséges tehát, olyan szelíd hangon tenni fel bármelly tágas munkát is nyelvünkön, akár versekben, akár folyóbeszédben; más tartomány' szerzőire nézve azonban, mindenkor képtelenség marad az, és olyan akadály; mellyen erőt a' néhai Görögöknek sem birtak volna venni ragyogó elméjei.

Ezekből már meg fog tetszeni súlyos vólta is, a' gondatlan szem előtt, talám csekélynek látszó felfedezésemnek; és óhajtasom is, hogy a' Nemzet, a' világ' minden nyelvei felett kapóssá tegye, mivel hamarébb, már csak ezen dicső, és majmozhatatlan tulajdonságánál fogva is, mézajakát, melly annyira érdemlett elsőségtől, a' mit már több okos ember régen látott, és előre megmonda; nem is fog a' Magyar-nemzet soha elmaradni.

9.

AJÁNLÁSOKRÓL.

Csekélységnek fog ugyan tetszeni, de csak elmondom, a' mit régen forgatok magamban, a' könyvek' ajánlásáról. Foganatlanak látom én tudniillik és nevetségesnek, a' mai Szerzők által a' munkájaik ajánlásában tartott útát. Hiszem, vallyon mit is vastagodik általa becsületében, a' hogy már megtiszteltetett? és miképpen fogja inkább elkerülni a' koporsót; hogysen a' hijján? miképpen még akkor is, ha a' legragyogóbb elme karolná is körül; hogy magával a' csillagos égbe ragadozza fel, hoi halál nem lakik? Hiszem, az író' elhunytával más adván ki művét; abból azon oda tellyességgel nem tartozó hálálkodásokat, és orcza nélkül mondott dicsérgetéseket ki merészli szaggatni: és restelli, sőt méltatlanolja is kinyomatását. Elveszti tehát a' nevet a' maradék' szemei elől! De a' mi több, élőkben sem méltóztatik századik is megolvasni az ajánlásokat. Hol tehát a' köszönet benne?

Bezzeg külömben bánék avval a' mély belátású világ! Nálók, kik valamit írásban tettek fel; munka közben, számtalan ízben megszöllongatták, még pedig neveken, azokat; kiknek dolgozásaikat ajánlották; szavaikat hozzájok intézék untalan, és így történék; hogy több ezer évek mulva is életben maradtak a' tudo-

mány' néhai előmozdítójai! Melly által, nem csak az unalmas azon hanguságot kerülte el a' műv; hanem annyira is belé szótték emlékeztetőket foglalatosságaikba kedvesseiknek; hogy nevezeteiket azokbul képtelenség kár nélkül kiirtani, valamint a' kirántott nyílnak, a' hús is utánna szakad.

Ormós.

A²

számkivetett Magyar.

Eredeti Szomorú Játék

4 *Felvonásban,*

II-dik Endre Magyar Király' idejéből.

írta

M Á C Z Y I M R E.

SZEMÉLYEK:

II-dik Endre, *Magyar Király.*

Béla, *a' fja.*

Mária, *Béla' hitvese.*

Dienes, *Nádor-Ispány.*

De'ső, *magyar Nemes.*

Gynla, *a' fja.*

Kúty, *De'ső' barátja.*

Ilka, *a' leányja.*

Blanka, *Mária' barátnéja.*

Palkó, *De'ső' fegyverhordozója.*

Nahám, *gazdag Ismaelita.*

Gertrúd, *a' gazdaszszonya.*

Markos, } *Nahám' czinkosai.*

Talpas, }

Egy Lovász, } *Bélánál.*

Egy Inas, }

Két Tanácsnok Endrenél; Nemesek, Katonák, 's Nahámnak több czinkosai.

A' történet kezdődik Kúty' várában, 's folytatódik hol Endre' udvarában, hol Zborón túl, Konetsne felé Gallíczia' határszélén.

ELSŐ FELVONÁS.

(Nappali-terem De'ső várában.)

ELSŐ JELENÉS.

De's ő.

Negyed napja, miolta a' Király kedvelt Tanácsnokival e' gyászfödte vidéket szemléli, 's mind eddig nem akadt a' közinség' nyomaira, — vitor alakban jelennek meg előtte azok, kiket előbb bú, gond sáppasztott, 's kik eddig egy embertelen igavontában sorvadtak, most fe lejtve bajokat mámor-szülte vígdallok közt végzik munkájokat. — Nyomorult honnosim! úgy vagytok mint a' szülektől elragadt, 's a' latrok' tanyáján kínzott gyermek, midőn ez kijádzni gondolván rablója' cseleit időre megmenekszik, 's futása közben, a' szabadulás' reménye elfelejteti véle kiállott kínjait, — még nem sejtve veszélyt, ismét vérszopójának törébe esik; kinek most feltüzelt dühe százszorta kegyetlenebb eránta. — — Így történt veletek, midőn hóhértok sejtve a' Király' jövetelét, a' bitorlást 's elkövetett zsarolásait leplezni akartok, szeliden bán veletek, — 's eddig kicsikart vagyonitoknak ezredik részével kecsegett. — — Oh csak-hogy a' hóhérbul nem válhat atya! — e' csak olly terv, mellyet a' pokol koholt részére, hogy panaszló jajjaitok ne érinthessék a' Király' füleit. — Most látom már milly' színben álhatok Királyom előtt, — ő azt véli, hogy csak én ingerlem a' népet az Ismaeliták ellen panaszsra, — azt hiszi, hogy illy ürügy alatt hódítom Bé-

la részére őket, 's majd így ragadja ki egykor Béla atya' kezéből a' kormány' pálczáját. — Oh 'de illy tettül borzat még eddig a' hív Magyar! — az árulás' moeska nem fogja bélyegezni egy hetven évő honfi' homlokát, — 's bár a' jobblét' reménye nélkül lássam is lefolyni napjaim', de azért nem máskép', csak honnommal 's királyommal megbékülve szeretnék síromba lépni. — (*Az ajtón kopogás hallatik.*) Ki lehet ez? — alkalmasint barátom, — szabad!

MÁSODIK JELENÉS.

K ú t y, 's az előbbeni.

Kúty. Jó reggelt barátom!

De'ső. Hozott Isten bajtárs (*kezet fognak*) éppen alkalmas időben jöttél, — sokat vágyok tudni, — hogy van a' Király? — mi képzeete e' vidékről? — kinyomozta e kínos helyzetünk' okait? — látja e már sebeinket? — vagy talán az álnok Dienes Nádor által szőtt sűrű lepel takarja még most is ezeket? — szólj kérlek.

Kúty. Sajnálak barátom, hogy mindig csak illy komor képzetek dúlnak kebledben, én e' tárgyban, bár a' Király szükségből nálam vette is szállását; semmivel se tudok többet mint te, — vastag homály fekszik a' dolgon, melly még idejövetelének valódi czélját is rejtve tartja előttem; — ne aggadjunk mi ezen, — jobban érdekelhet most minket gyermekink' sorsa, — ne mulasztjuk el e' szép alkalmat.

De'ső. Megszűnt e' szíved dobogni a' honért? — érdekelhet e most egy honfit inkább valami; mint a' közügy, melly csak tőlünk várja jobblétét?

Kúty. Akkor is, midőn igen érezzük melly gyengék vagyunk a' jobblét' kivívására?

De'ső. Gyengék?! ah miért nem tagadhatom ezt barátom! — igaz hogy gyengék, mert a' félénk gyáván viseli békóját, — mást ismét pénzzsomja tart az Ismaeliták' pártján, — többeknek ellenben jól elsült a' zavarban halászni, — és így nincs egyetértés, melyen a' hon egyedül alapíthatná állandó boldogságát; — de bár mennyire kevesedjen is a' jobb érzésűek' száma, az igaz honfi még is tántoríthatatlanul áll kijelelt útján; mert tudja, hogy mennél terhesb egy jobblét' kivívása, — annál dicsőbb koszorú fűzi körül hős fejét.

Kúty. Csakhogy a' heves kezdet, a' könnyen kivihető dolgot is gátollya inkább mint eszközli.

De'ső. Ez igaz, — de olly nagy vétek é, midőn egy férfi keblét honja' ügye felmelegíti, 's néha a' mérséklet' kórlátjain túl ragadja? — (*ellágyulva*) Barátom! ha nem tudnám melly drága vér folyt hajdan e' földért, mellyen most Ismaeli hatalom gázol, — talán nem epesztne ennyi bú szívemet; — de látod, e' hetven évek, mellyek válaimat nyomják, ki nem törülhették még elméből a' hajdan' emlékét; — még most is rémlik előttem atyám' árnyéka, — szemem előtt lebeg gyermekkorom' képe, mintha most is hallanám a' jó atya' intéseit, midőn szabad óráimban előtte katonásdit jádván, örömtelve szóla hozzám: „csak gyakorold magad' fiam, hasznát veheted ennek,“ — e' fegyver-szerzette földet, fegyverrel szükség megtartani, — eldődink' vére folyt ezért, — de csak follyon, így biztatak egymást hős apáink, midőn szőke dunánk vérektől piroslott, — follyon vérünk, majd földet nyernek ezért fiaink! — e' drága véren szerzett sajátunkat tehát idegenkény fogja e dűlni? — mi csak tunyán 's részvét' nélkül nézzük a' békókat, mellyeket zsidó 's ismaeli düh fűz honnosinkra? — 's könnyenhivő Királyunkat előbbeni csalfa képzetiben engedjük e maradni?

Kúty. Nem úgy barátom! — én is tudom mellyek egy valódi honfi' kötelességei; — engem' azon szent hit, melly honnomhoz, királyomhoz is egyeránt csatol; — előttem mindig szent és sértetlen marad a' Felség' személye, — várjuk tehát az alkalmat, midőn ügyünket a' Király' elejébe terjeszthessük; — az ő szíve mindég tárva az igaz panasz előtt, — ne haljon ki a' remény keblünkéből, — tudod hogy megígérte sebeink' orvoslását.

De'ső. Nem csak ígérte de esküdt; hogy Zsidó 's Ismaelita nem fog ülni ezentúl a' kamarai, sóbányai, 's pénzverői hivatal' polczain; de valósúlt é eddig az ígérret, 's valósúl e addig, míg a' gonosz Dienes megvesztegetett társaival Királyunk' szívét hiú reményekkel táplálni meg nem szűnik? — nem addig barátom! — 's azért én meg se szűnök addig, míg ezen gonosz lelkiüektől az álarczot le nem vonom; 's egyszer'smind fel nem fedezem, melly rossz eszközhöz nyúlt a' Király, kiürült kincstárunk' helyre hozására.

Kúty. Ez mind meglehet idővel, csak hogy a' heves kezdet veszélyt hozhat fejedre.

De'ső. Önérzése annak, hogy honnom' ügyét előmozdítani akartam, könnyen viselhetővé tenné történhető bajomat.

Kúty. De midőn a' baj' súlyát veled együtt gyermekink is éreznék.

De'ső. Én a' honnak neveltem fíjamat, — miért ne lehetne ő hasonérzéssel?

Kúty. Úgy érezhet ő barátom mint te; — én is úgy érzek, sokszor megkönnyezem én is honfitársimat, midőn őket az Ismaeliták durva igája alatt görbedni látom, — de engedj meg azért, ha ezen viszszzonyok közt néha mint atya gyermekeimre is gondolok, 's mit már mi nem birunk, az Ég' védelme alatt azt reájok bízom;

— öszfejünk úgy is sír fele hajol már, 's nem sokára bele lépünk; — most tehát míg lehet, ürítsük ki az atyai öröm' poharat, — végezzük el a' kezdetet, 's adjuk össze gyermekinket; — szép ideje már, miolta Gyulád Ilkámát eljegyzette magának, rég' is óhajtja egyesültét e' két rokon-szív; ne halaszszuk ezt tehát, de használyuk az alkalmat, 's kérjük meg a' Királyt, lenne kegyes jelenlétével díszesíteni ez öröm ünnepet.

De'ső. Én nem ellenzem, de miért akarod ezt éppen most.

Kúty. Mert a' Királyhoz 's Nádorunkhoz ritka szerencsénk.

De'ső. Mikor lehetünk a' Királlyal?

Kúty. Ma délelőtti tizenegy órára rendele magához a' Nádort 's két Tanácsnokit a' vidék' főbb birtokosival, kik között kérlek, mint szónokunk jelenj meg, 's üdvözeld a' Királyt nevünkben.

De'ső. Megjelenek, bár célod elérésének reménye nélkül.

Kúty. Miért?

De'ső. Ezt kérded barátom, nem tudod é hogy a' Nádor esküdt ellenem? — mit akar ő itt? — mit az alacsony lelkű két tanácsnok? — mit jelent hogy a' Király csak illy alávaló csúszó férgek' körében jött e' vidékre? — vak volnék én akkor, ha mindezekben, 's e' mellett a' Király' titkolódzó viseletében, egy fenyegető veszély' jeleit nem akarnám látni.

Kúty. Hagyj fel illy ijesztő képzetekkel, meglehet jó célból jöttek hozzánk.

De'ső. Adná az Ég! — csakhogy előérzésim inkább temetési gyászt, mint menyegzőt tüntetnek előmbé. — Most veled megyek, 's ott várom be az özszejövetel' óráját, — de előbb ruhát váltok, jer a' mellék terembe. *(el.)*

HARMADIK JELENÉS.

(*Ilka nyílt ablaknál áll, később Gyula.*)

Ilka. Atyám még se jön — soká tartóztatja De'ső, (*béteszi az ablakot*) — csak vele jönne, legalább elmúlatnák a' tanácsnokokat, 's én kikerülnék egynehány szívem elleni pillanatot, — óh melly különböző ezen emberek' viselete a' mi társasági körünkől, — mi nem ösmervén erőltetést, nyelvünk se más mint szívünk' tolmácsa, 's így tiszta kíváнатink nyilván rokonulnak egygýé; — óh de ezeknél minden szó ellen-érzelmet árul el, — készek ők igenleni képtelen dolgokat is csak tetszhessenek ez által, — negyed naptul tartózkodnak nálunk; de alig várom távozásokat, annyira megúntam. — Mi ez? — mintha lábdobogást hallanék, — valaki jön — ez Gyula! bizonyosan ő. (*Gyula belép 's Ilka örömtelvé szalad felé*) Mennél véletlenebb annál hatásb 's kedvesb a' meglepés édes Gyulám, — honnan illy korán?

Gyula. A' ligetből kedves, — álmotlanul töltém az éjt, eddig nem is képzelt rémképek tolódtak ágyamba — reszkettem mint a' révparthoz közeledő, 's véletlen szélvészttől meszsze ragadt hajós, — illy kínzó helyzetben alig vártam be a' hajnalt, 's kimenék, de nem hatott most reám a' liget tollasnépének hajnalt üdvezlő dala — bús aggodalomban talált a' kelő nap, 's akkor ide sieték, vágyván tudni nem ért e veszély — mert hidd el, féltetni kezd'lek kedves Ilkám.

Ilka. Ugyan mi gerjeszthette e' kínzó aggodalmat kebledben?

Gyula. Azt nem tudom, — de úgy látszik mintha minden a' mi szemembe tűn, ellenzéné veled érni boldogságomat.

Ilka. Ne törődj ezen kedves, — jó atyám siettetni a' célhoz jutást, 's ha terve valósul, úgy szent szerelmünk holnap az oltárnál áldatik meg.

Gyula. Holnap? — Oh én legboldogabb teremtes!

Ilka. Holnap Gyulám igen is, — minthogy a' hon némelly fő emberei nálunk mulatnak, atyám azért akar-na használni az alkalmat.

Gyula. Mire?

Ilka. Hogy ők is osztozzanak örömünkkel.

Gyula. Képes e részt venni egy alacsony lélek más-nak boldogságán? — de hadgyán Ilkám! legyen bár mi-ként, csak tülesnénk mennél előbb rajta, hadd lenne örökre enyém, kit nekem szántak az Egek.

Ilka. Légy nyugodt Gyulám!

Gyula. Csak veled lehetek az Ilkám. *(átkarolja).*

NEGYEDIK JELENÉS.

De's ő, Kúty, 's az előbbiek.

Kúty *(De'séhez.)* Minek ezt hátráltatni barátom? *(nyilván)* Ugyan korán hozzá fogtatok gyermekim, nem is reméltem illy jelenés által meglepetni.

Gyula. Hű szerelmem csalt ide kedves bátyám, 's Ilkám' vallomása atyai gondoskodásidról karjaiba döntött, — fogadd ezért hálát buzgó szívem' tiszta köszö-netét.

Kúty. Nem sokat titkolódtál mint látom kedves lányom.

Ilka. Gyula nyugtalan volt atyám, csak vígasztalásá-ra mondtam el neki tervedet.

Kúty. No no, hiszen te is csak lyánka vagy, — hagyjunk fel ezzel; — de készítettél e valamit? mert mi még reggeli nélkül vagyunk barátommal.

Ilka. Minden kész atyám, 's ha tetszik azonnal ide hozatom.

Kúty. Jobb lesz a' kertben, úgy is ott szeretném barátommal bevárni az őszejeövetel' óráját, hogy ha tetszik, má' mehetünk barátom.

De'ső. Légyen úgy — nékem is kedvesb a' szabad levegő.

ÖTÖDIK JELENÉS.

(*Vendég-terem Kúty várában.*)

Endre és Dienes.

Endre. Sokat köszönhetek e' tapasztalásnak, — már csak feketén kezdém látni az Ismaelitákat, midőn egymást váltva jött vádpanasz ellenek, — mint zsarnokok, emberkíznók 's törvénytapolók állítottak elő, holott e' vidéken a' legjobb rend, csak munkás 's vidor élet létezik.

Dienes. A' mi egyedül a' kívánt jólét' csalhatatlan jele.

Endre. Most sajnálom leginkább a' nemességnek adott szavamat, melly szerint ezentúl Ismaelitának tiltva lenne hivatal viselni.

Dienes. Uram Király, csekély véleményem szerint adott szava csak akkor volna kötelező, midőn az Ismaeliták ellen felhozott vád igazságon alapúlna.

Endre. Ugy van, de majd ha ismét zúgolódik a' nemesség.

Dienes. Ezt én előre sejtem, de mutathat-e valaki a' mostaninál jobb módot, kiürült kincstárnnk' helyrehozására? — én nem merek remélni, mert pirúlva kell megvallanom, melly gyenge még némly hivatalra a' Magyar.

Endre. Mi okozza tehát a' számtalan panaszo-
kat?

Dienes. Szokássá vált a' magyarnál, legjobb dolgá-
ban is új panaszokkal ostromlani Királyát, — bár je-
lenleg mellék okai is legyenek nyugtalanságra.

Endre. És azok?

Dienes. A' hírvágy 's pénzsomja Uram Király,
mellyeknek honfitársaim' rabjai, — nem juthat nekik
eszekbe önségpleplezte gyengeségek, mert a' hivatal' fé-
nye 's reméllendő haszon, nem engednek eszmélkedni
erről; — minden Ismaelitát, 's Zsidót elmellőzőleg
vágynak ők hivatal' polczára lépni; — de nem a' hon'
jáváért, hanem önhasznokért, — lenne bár máskép!
óh de a' gyanítható pokolbeli terv! — — azonban en-
gedj halgatnom inkább Uram Király, mert Magyar va-
gyok én is; már pedig kínzó az egy honfi kebelnek,
midőn társai korcsosulását kell elbeszélnie.

Endre. Királya előtt szól a' Nádor csak bátran.

Dienes. Tudom kinek sebzik szívét szavaim, látom
hogy neked Uram Király, ki egyedül készíthetsz írt se-
beinkre, mellyekben sínlünk, 's mellyek személyedet
is végveszéllyel fenyegetik.

Endre. Hogy hogy? szóljon a' Nádor világosan.

Dienes. Mivel már kimondám a' korcsosulás' legya-
lázó szavát — tudd meg tehát Uram Király, hogy az
Ismaeliták ellen felhozott számtalan vádpanasz nem czé-
loz egyébre, minthogy helyettek minden hivatal' pol-
czán Bélához szító Magyar ülhessen; kinek így a' pór-
nép előtt tekintete terjedvén, ezt — a' kamarai 's
egyéb jövedelmekkel egykor legjobb Királya ellen for-
díthassa, — és az ennek kezeiből erőszakkal kicsikart
kormány-pálcáját Bélának nyujthassa, — ime illy terv
közélg most valosulásához, ha ennek korán elejét nem
veszszük.

Endre. Háh! miket kell hallanom, 's mind ezeket bebizonyíthatja a' Nádor?

Dienes. Majd bebizonyítja a' következés, ha nem lesz hitele szavaimnak, — akkor, de már késő! tudva lezz hűségem. — Szólnék e én ilyest, ha e' kebelben nem egyedül Királyom eránti szeretet lángolna? — nyugtalanítnám e őt? — ha nem tudnám hogy csak színlés Bélának attyával tett békülése, 's bocsánat kérése? — igaz ugyan Uram Király, hogy én legkevesébbé sem kárhoztatom Bélát; — ösmerem jól mennyire irtózna gyermeki szíve megbántani attyát, ha nem lennének ingerlők, kik a' fiatal' szívét hiú reményekkel kecsegtetik, — nem lennének istentelenek, kik az atya 's gyermek közti szent egyességet felbontani törekszenek, — és még is mind eddig büntetlen maradtak.

Endre. Majd eléri ezeket is érdemlett büntetések, — de kik teszik leginkább e' gonoszok' körét?

Dienes. Mind azok, kik a' gyűlésekben az Ismaeliták ellen kikelnek, 's ezen ürügy alatt a' népet zászlójok alá hódítgatják. — első szerepet játszik ezek között a' vén De'ső, ki már nem csak az ifjú Király' de a' nemesség' szívét is birja, — ki titkos tanácsadásival Bélát fegyverre únszolgatja; — és ki az előbbi zendülésnek is fő oka vala.

Endre. Hah az álnok! és még is melly bátor tetteiben, melly őszinte szavaiban, mintha maga az ártatlanság' paizsa födné mejjét; — de várj vén gonosz, meg-lakolsz bűnödért, nem sokára levonom képedről az al-arczot.

Dienes. Bizonyosan önmaga fog ő erre alkalmat nyújtani még ma, mihelyt együtt leszünk.

Endre. Én is ugy vélem, — bár gyanús szavát nyomban fogja követni érdemlett büntetése. — De most magam akarok lenni, míg a' nemesek egybegyűlnek,

— a' mit majd tudtomra fog adni a' Nádor. (*El a' mel-
lék terembe.*)

Dienes. (*egyedül*) Illy könnyen hívő gyáva lélek fog-
ja e rajtam gyakorolni királyi hatalmát? nem! — töb-
bé már nem! — szabadon vágyok lihegni, 's nem ös-
merni abban más urat, mit ön 's bajtársim' erejével sa-
játommá teszek, — — úgy van, — néked dűlnöd kell
Endre, mert Király vagy; és így össze nem férünk,
— vesztedet ugyan sok ártatlan' halála fogja megelőzni,
— de vérek' mocskát majd lemossa kezeimről az idő,
(*gondba merülve fel 's alá jár*) — de még is, királyomat
gyilkoltassam e meg? — hah! melly halálos borzalom
fut tagjaimon keresztül! — mintha tartóztatna valami,
— legyen tehát, — éljen, de mint bábkirály olly hely-
zetben, mellybe tétetik; — száműzze előbb azokat kik
még támogathatnák hatalmát, 's akkor majd nem bánom
viselje erő nélkül királyi czímjét; — így könnyebb jut-
ni a' célhoz 's nem kell ontani vért. — — De'ső! De-
'ső! — miért kell épen neked útamban állni? — miért
törekszel jobb útra vezetni azt, ki téged' gyűlöl, —
ugy van, gyűlöl már, mert akarom, mert célom hogy
Endre legjobb barátiban, legnagyobb ellenit képzelje;
— csak így valósulhat az Ismaeliták' terve, — így le-
hetek szabad én. — El hát veled vén bajnok, eleget él-
tél már; — nem nagy vétek, ha kényszerítetel helyedet
másnak engedni. (*el.*)

HATODIK JELENÉS.

(Nagy terem Kúty várában, — oldalt látszik magasb' helyen a' Királynak készített 's felékesített hely.)

De'ső, Kúty, több Nemese, később Endre, Dienes, 's két Tanácsnok.

Kúty. Barátim! közelg a' sorsunkat eldöntő idő, — tüstént itt terem a' Király, kinek egy szava letiporhatja Ismael ellenink' bitorló hatalmát, 's gyógyírt nyújthat a' sebekre, melyeket egy vadkény ejtett mirajtunk. — megegyeztek e benne, hogy én már előre valamint eddig a' gyűlésekben ügyünk előterjesztésére De'ső barátunkat kértem meg? — akarjátok e hogy ő mint legidősb' üdvezelje nevünkben a' Királyt, 's minden szóunkunk legyen?

Nemese. De'ső szóljon, akarjuk.

De'ső. Köszönöm e' bizodalmat barátim, — volt ugyan idő, midőn nem siker nélkül hangzottak el a' légben szavaim; — de már most jobbléthez kevés reményem, — azonban én mindenre kész vagyok.

Kúty (ajtót nyit.) Már jön a' Király.

Nemese. Éljen a' Király! — éljen, éljen!

(*Endre, Dienes, 's a' két Tanácsnok fellépnek, a' Király székebe ül 's a' többi félkört képez mellette.*)

De'ső. Üdvözlég körünkben Urunk Király! fogadd kegyesen e' vidék lakosinak általam kijelentett köszönetét, — mellyel érettünk 's közügyünkért tett lépéseidért örömmel adózz minden hálát buzgó kebel, — nem vágyott még annyira soha mint most, e' nemes csoport üdvezleni Királya' személyét, midőn reméli hogy őt csak az atyai szeretet hozta körébe, szétosztatni azon bús fellegetet, melyek fíjai felett veszéllyel fenyegetve lebegnek.

Endre. Köszönöm a' Nemeseeknek személyem' látásán kijelentett örömeirészeit, — én valamint eddig a' nemesség' törvényes jogainak védje, és a' mint ezt arany pecsétü végzeménnyel bebizonyítam — erősítője is valék; — úgy mostani ide jöveletemnek is nem vala célja más, minthogy alapos okára jöhessek azon temérdek vádpanaszoknak, melyeket a' vidék' birtokosai az Ismael' és Zsidó tisztviselők ellen, még minden gyűlésben sajnosan előmbé terjesztettek, — e' végett negyed naptól tartott nyomozásom után — a' tapasztalt munkás és vitor élet; — a' kívánható legjobb rend — sejtene engedik; hogy már eddig vagy megszűntek a' panasz' okai, — vagy pedig: hogy a' Nemesség olly kigyókat nevel körében; — kik pokolbeli tervek' elérésére a' legjobb lét ellen is zúgolódnak; ennél fogva mivel a' múlt 's elkerülhetetlen környülmények miatt kiürült Kincstárunk' helyrehozására Ismaeli tisztjeimnél alkalmasabbakat az egyedül harczra termett kedves magyar népem között nem talállok; — őket ezennel hivatalaikban ismét megerősítem, és reméllem hogy ezután új panaszokkal nem fogja ostromolni Királyát szeretett népem.

De'ső. (elkeseredve) Nincs tehát olly magyar nemes, ki egy Ismaelita' vagy Zsidó' helyét a' hivatalban kipótolhatná! Oh Uram Királyom, mennyire vitte immár a' gonoszság hatalmát; — ne halgasd kérünk azokat, kik önhasznok miatt szemeid előtt leplezni akarják sebeinket, — de azokat kérdezd, kik az igát viselik, 's jajongva görbednek alatta; — czáfolhatatlan igaz az: a' mit mi orvoslás végett minden gyűlésben az Ismaeliták ellen felhoztunk, — emlékezzél tehát kérünk azon szent esküdre, melyet adál hogy sebeinket orvoslandod, 's hogy ezentúl hivatal polczán Ismaelitát nem szenvedsz.

Endre. De'ső fog e engem' eskümre emlékeztetni?
— De'ső?! — ki a' népet Királya, 's a' gyermekeket Attya ellen ingerleni, honni erénynek tartja.

De'ső. Háh e' sok illy öregnek, (*indulattal.*) Uram Király! mutasd elő kérlek árulómat (*kardjára csap*) hadd ontsa előbb fekete vérét e' durva vas annak, ki az enyimet szomjúhozza.

Endre. Megálly vakmerő, — leesett immár az álarcz, mellyel eddig bűnödöt takarád, 's utólérte az igazság' büntető karja.

Nemesek. Urunk Királyunk! De'ső ártatlan.

Endre. Halgatást parancsolok mindennek, ki a' vétkes érdemlett büntetésében részt venni nem akar, — jól kinyomozák már hív embereim, (*a' Nádorra 's a' két Tanácsnokra mutat*) hogy egyedül De'ső legyen a' vidéki esend' háborítója, — jól tudom már, hogy ő vala az elsők között, kik Béla fíjamat ellenem lázíták. — — Halált mondna ezekért a' szigorú honi törvény bűnös fejére; — de én tekintvén a' vétkes vén korát, örök számkivetésre változtatom ezt, — koboztassanak el minden javai, mellyekkel királyi elődöm ezen érdemetlen családot megajándékozák; — maga pedig a' vétkes nyolcz napok alatt takarodjék a' honbul, — majd helyét adom én tovább ezen büntetésnek ott a' hol kell. — Most többet hallani nem akarok, és reméllem hogy ezen rendelkezéseim megszüntetik a' vidék' panaszszait; — mint-hogy nem lévén többé ingerlő, ismét helyre állhat az ohajtott béke.

De'ső. Egy gonosz Tanácsnok mellett, illy jutalmat várjon Királyától a' közügyért dobogó honfi kebel? —

(A' kárpit lefordúl.)

MÁSODIK FELVONÁS.

(*Erdőség a' Galliczián innen lévő vidéken.*)

ELSŐ JELENÉS.

De'ső egyedül (gondba merülve.)

De'ső.

Ide űzött tehát engem könnyenhivő Királyom' képzelt igaz haragja; — még egy két perczenet, 's már elválok e' hontul, mellyet harcra termett eldődeim vérekké szerzetek a' maradéknak; — elválok e' hontul, mellynek javát, azolta miolta (*kardjára üt*) e' vasat forgatni bírom, — előmozdítani igyekszék, — mint egy pártütő vagy gonosztévő űzettetek ki honnombul, 's nem engedtetik által roppant birtokaimból csak annyi is, melly jövődőben lelketlen testemet magába fogadná. — Nem egyesülhetnek immár tetemeim elhunyt dédőseim' poraikkal, hanem idegen földön mellynek semmit se szolgáltam; kéntelenítetek sírom' gyászüregét ásni! — vajha ugyan e' csapás csak engem érdekelne! — akkor azon gondolat, hogy kínzó napjaim nem sokára terjedhetnek, — mérsékelné fájdalmimat; — de im miként tűrje mostkínjait atyai szívem, midőn egyetlen fiamat, kiben családom díszére a' honnak hasznos polgárt neveltem; — velem együtt száműzve, — Ilkájától megfosztva, élte' legszebb tavaszszában sínlődni látom. — Háh de közeledik immár jó barátom fijammal, szüntetem tehát panaszomat; ne talán ezzel szívének behegedt sebét ismét felszakítsam.

MÁSODIK JELENÉS.

De'ső, Kúty, Gyula, Ilka és Palkó.

Gyula. Itt talállok már édes atyám?

De'ső. Vártalak fiam, hogy itt anyaföldünk' vég-határán, minekelőtte tőle megválnánk, hazafiui buzgó hálánk' könyűjével öntözzük a' földet, 's úgy kezdjük bujdosásunk'.

Ilka. Nem úgy szeretett bátyám! a' minket elvá-lasztó kegytelen ítélet, egyedül az atyát, nem pedig fí-ját is érdekli; hogy ha tehát a' sors téged kiűzz kö-rünkből, legalább Gyulát hadd közöttünk.

Kúty. Ugy van barátom! — igazak lyányom' sza-vai, — fíjad örökségétül megfosztva ugyan, de azért hon maradhat, — van nekem hálá az Égnek elég, le-gyen tehát ő Ilkám mellett; hadd kössem össze egy-másért égő szíveiket, — melletted úgy is csak kínjaid' tanúja lehetne; de nekem, ki veszted után sírom felé kettős lépéssel sietek, — jelenléte — előmbe fogja teremteni azon édeni órákat, melyeket a' kölcsönös ba-rátság' ömledezései között egymással töltöttünk; — ha veled menne is, te már boldogabb nem lehetsz, hadd tehát és bízd atyai gondoskodásomra őt.

De'ső. Köszönöm tiszta magyar szívűségedet bará-tom! — Teremtőm jutalmazzon ezért téged, — ma-radj tehát kedves fiam, 's vedd utolsó atyai áldásom.

Gyula. Ezt majd csak később kérem atyám, — valljon kívánhatnád e, hogy most olly honban végez-zem napjaim'? hol a' hős' fejére csak tövisből tudnak fűzni koszorút, — hol az alakos gonoszság énekli győ-zedelmét a' tiszta ártatlanságon. — Illy halátlan honért haddjam tehát el utolsó inségében szeretett atyámat? —

távol legyen tőlem e' fertelmes gondolat, — ezt nem tehetem, — jól tudom mivel tartozok mint fiú atyámnak, mivel mint magyar Nemes a' honnak, — oldalad mellett tanultam megvetni a' halált, midőn ezt a' közügy kívánná fijaitól; — de vagyok e' én most fija azon honnak, melly érdemes atyámat kebeléből kizárta? — érzem hogy nem, — minthogy tehát semmi se csatol engem többé a' honhoz, tégedet követlek atyám, — a' te karod védett engem az ifjúság' göröngyös útján a' veszélytől, — az én karjaim oltalmazzanak tehát most tégedet is az idegen föld' pusztá vidékjein. — Majd talán akkor, midőn a' Teremtő vissza-szólítja lelked' búttul fonnyadt testedbül, — midőn e' gyermeki kezek szemeidet utolszor bezárni segítik, — akkor mondom meglehet, hogy mint ösméretlen visszatérek a' honba, 's mintegy közkatona hálátlan házám' ellenei között fogom keresni a' halált, — hogy lelkem a' tiédde men-nél előbb egyesülhessen az Elyseumban.

Ilka. Így tehát egyszerre ledöntöd reménylett boldogságunk' alkotmányát, — 's minekelőtte az élet' szebb oldalát kószolhattuk volna, — már is szép reményünk' omladékján nyögni kéntelenítetünk.

Gyula. Szünj meg kedves, felszaggatni vérző szívem' sebeit, — itt a' fiúi szeretet szent kötelessége; egy elkeseredett 's számkivetett öreg atya' élete' alkonyán virasztani parancsol; — itt a' bájoló szerelem öszszeköt-tetést óhajt, — íme két szent kötelesség a' természet' szaván kell; — egyiket a' kettőből választanom kell, — oh de kész vagyok már erre, — legyen Ilkám! boldogságunk — áldozatja fiúi kötelességemnek.

Ilka. Meggyőztél Gyula, — vedd tehát tőlem az elválás' keserű csókját (*megcsókolja*), légyen ez pecsétje örök hívségemnek, 's emlékeztessen bujdosásidban arra:

hogy érted keserg 's visszsaohajt egy magyar szűz' szíve.
(*Átkarolják egymást.*)

De'ső. Válgatok el gyermekim, — közelget az óra
melly kizár földünkéből; e' kevés perczeket másra hasz-
náljuk.

Gyula. Isten hozzád Ilka!

Ilka. Védjen az Ég Gyula!

De'ső (Kútyhoz.) Örökre elválunk tehát barátom!
— te tudod melly szent vala előtttem mindig a' hon'
ügye, tudod hogy mint igaz Magyar, csak érette 's Ki-
rályomért éltem, — de ez bennem elősmértetett; — az
árulás' áldozatja lettem, 's számkivetve vagyok a' nél-
kül, hogy szívemen valamelly véték' súlyát érzénem;
— de mit panaszlom sorsomat? — Isten veled, emlé-
kezz meg rólam, (*megöleti Kútyt, — később Palkóhoz for-
dúl*) — Palkó, te hív szolgám valál eddig; tovább read
szükségem nem lehet, — barátomnak ajánlak, légy
hozzá hív, mint erántam valál.

Palkó. Ne üzzön el uram, — apám' szolgálatjában
végezte életét; én udvarában neveltettem — azt, ki ve-
lem boldog állapotjában kegyelmeit érezette, mint bol-
dogtalant is fogom tudni szolgálni.

De'ső. Én szenvedni megyek — te azt nem érdemled.

Palkó. Könnyen tűrhet ott a' szolga, hol urának
méltatlanul szenvedni kell, és azért nincs is hatalom
melly engem jó uram' követésében gátolhatna; — sőt
ha magával nem viszen, távolról követem; hogy szük-
ség' idején szolgálatomat tehessem.

De'ső. Köszönöm jó cseléd hűségedet; ezért már
ne főlem, hanem az Égtől várd jutalmadat; — de üt
immár az utolsó óra, melly az ittmulatást megtiltja, —
térdeljetek le tehát fiai, 's búcsúzzunk anyaföldünk-
től. (*Letérdelnek mindnyójan, — 's De'ső égbe emelt karokkal eseng:*)
— Isten! ki előtt tárva vannak az emberi szív' rejtekei,

egy honjából kiűzött Magyar, fijával 's hív követőjével
 térdelnek előtted; — pillants alá e' Nemzetre, melly-
 nek őseit karod e' földre vezette, 's ne engedd hogy en-
 nek csendjét az árulók' koholmányai háborítsák, — el-
 búcsúznak most töletek is apáim' lelkei; kik a' hon ügyé-
 nél őrt álltok, 's véditek a' maradékot végveszélyétől;
 érzem hogy nem korcs, de mint őseim' igaz fija válok
 el töletek, és hogy egy tettem se háborította nyugalma-
 tokat a' sírban. — Isten hozzád születésem' földje! melly
 mint fíjadat eddig javaiddal tápláltál; bár nálamnál sze-
 rencsésbbnek nyújtod ezentúl javaid, — de azért köszö-
 nöm az Égnek! hogy Magyarnek teremtett: — béke,
 áldás, közszeretet, 's egyetértés lebegjen feletted.

(Megcsókolják a' földet mind a' hárman: De'ső Kútyt, Gyula Ilkát, 's viszont mindnyájan egymást megölelik; tovább mintegy erőszakkal kiragadván magokat karjaik közül: De'ső, Gyula 's Palkó, a' hegy felé mennek, menés közben De'ső vissza tekintvén:)

De'ső. Isten veletek! *(el.)*

Kúty *(midőn már a' többiek eltűnnek.)* Így jutalmaztatik tehát az erény! — Endre! Endre! könnyen hívő szegény Király! csak üzd ki egymás után hű polgáraidat, 's majd midőn a' hon, fíjaiból kipusztúl; — midőn az árulók 's hitetlenek' rajja meglepi földünket, — parancsolj a' lelkeknek, — vagy pedig nyögjél egy hű Nemzet' sírormán; mellyet könnyűhivőség eltemetett. — *(Itkához)* Viszsa menünk Zboró felé Ilka, szüntesd buslakodásod', én reméllem hogy ki megszomorított, — vigasztalni is fog tudni.

Ilka. Gyula' veszte után, nincs már nekem vigasztalas.

HARMADIK JELENÉS.

Nahám, Markos, Talpas *(előjönnek az erdőből, hol eddig lesben valának.)*

Nahám. Bízhatok e bennetek legények.

Talpas. Bátran, — parancsolj.

Markos. Jutalom nélkül csak nem lesz fáradságunk?

Talpas. Mindig csak erről álmodozol pajtás.

Markos. Te pedig szereted ha álmomban illyet beszélek.

Talpas. No no, de csak tudod mi illik, mi nem.

Nahám, *(egy erszényt nyújt Markosnak)* Legények ezt néktek adom, ha a' reátok bízott tárgyban okosan eljártok, többet várhattok tőlem.

Markos, *(az erszénybe néz)* Hm pajtás merő arany, — ezért esküszöm tíz esztendeig is foszthatunk, gyilkolhatunk, 's gyujtogathatunk.

Talpas. Osztan nem bánom, ha úgy fityegünk is az akasztófán mint húros-rigók a' húron.

Nahám. Ettől ne féljete, még Nahám és a' Nádor élnek, — most csak rajta legyetek, hogy Kútít leányjával elérvén elfoghassátok, 's a' zborói váromladékba hurczoljátok; hadd vesszen ott éhen a' kutya, ki az Ismaeliták ellen fogait vigyorgatni merészelte, *(egy kulcsot nyújt Talpasnak)* itt a' zárkulesa, vigyázz hogy meg ne szökhessen; — a' lyánkát pedig kastélyomba vezessétek, ott várja további rendelését. — Derék de kényes 's büszke özetske ő, finnyán bánjatok vele.

Markos. Elhiszem hét országban sincs párja.

Talpas. Mennünk kell pajtás, ha elakarjuk érni Kútít.

Nahám. Induljatok tehát, 's rajta legyetek hogy várakozásomnak megfeleljete.

Markos. Ne félj, mert derék ficzkókra bíztad a' dolgot *(el.)*

Nahám, (egyedül) Megmenekednek tehát végre az Ismaeliták és Zsidók daczos ellenjeiktől, 's mentőjökben majd Nahámot fogják ösmerni. — Igaz ugyan, nekem terhesb vala erszényemből a' Nádor' kezét kenni, mint neki a' királlyal elhitetni, hogy a' Bélával történt viszszalkodásoknak egyedül De'ső vala fő oka, — de sorsosai' jobbügyeért szívesen tette ezen áldozatot Nahám. — Már most De'ső fijával együtt száműzve bújdos az idegen földön, — Kúty pedig éhséggel küzdve, nem sokára férgek 's baglyok közepette fog fetrengni, — még Béla az ifjú Király van hátra; de ennek lelkét se lesz nehéz pokolba küldeni; — 's majd akkor oh boldog idő! Ismaelita uralkodik a' Magyarokon, — nem léssen kinek ellene kikelni, és ezek után tudom; még a' szép Ilkában is hölgyemre találok.

NEGYESEDIK JELENÉS.

(A' nézőhely kertét képez Endre udvara mellett.)

Endre és Dienes.

Endre. Tartok tőle Dienes, hogy még is hirtelenkedés volt De'sőt számkivetésre kárhoztatni.

Dienes. Távol légyen Uram Király! — ő volt egyedül valamint mondám, kinek álnok ingerlése Béla' fiatal tűzét kegyes attya ellen nevelte, — ki a' nép előtt az Ismaeliták' és Zsidók' kaczérságait ravaszul emlegetvén, honnunkban egyenetlenséget szerzett. — Illy nyugtalan ember' vesztét, nem fogja keseregni az igaz honfi, ki örül midőn anyaföldjét korcstul tisztítva látja.

Endre. Illy alávalót soha nem gondoltam volna De'sőben.

Dienes. Mert a' hazafiúság' leplével jól tudta takarni gonoszságát.

Endre. Most mit szárnyal a' hír felőle?

Dienes. Csak azt Uram Király, hogy jószágai elkoboztatása után, az ítélet' következtében; melly ha De'ső nyolcz napok haladtával, a' magyar földön lapangni merészelne — fejére halált mond. — Galliczia felé vette bújdosását; 's már is túl kalandoz a' határon. — De engedelmet kérek Uram Király, ismét némellyek panaszsza érkezett hozzám az Ismaeliták ellen, ezt szeretném mennél előbb eligazítani.

Endre. Ismét az Ismaeliták ellen?

Dienes. Úgy van Uram Király, némelly békételeknek, kik mind eddig behúnyt szemmel nézik az Ismaeliták' ügyességét, 's ebből az országra folyó hasznót, mertek ellenők kikelni.

Endre. Így tehát menjen a' Nádor 's a' törvény szelleme szerint ítélje a' dolgot. (*Dienes el.*)

Endre, (egyedül gondba merülve) *Dienes* a' törvény szelleme szerint ítéljen, — mondám, — de van e Ismaelitát pártoló törvény? 's e' mellett a' törvények' szentségét önnmagam is nem szegtem e meg? — úgy van! — érzem szívem' szorongatását. — Dúl a' bűn' terhe keblemben, — esküdtem a' törvénynek, melly Zsidót 's Ismaelitát, nem szenved a' kamarai, sóbányai 's pénzverői hivatal' polczán, és ennek ellenére most is csak velek van tömve minden hivatal' helye. — Ismét füleimbe kezd ezért hatni a' nép' szidalmazó szava; de királyi hatalmom már csekély, korlátozni a' zabolátlan-ságot. — Béla fiamnak csak egy szava szükség most, 's pártjára tódul a' nép, — akkor elvesztem koronámat, mellynek elnyeréseért még Imre bátyámmal is vesződtem; — igaz ugyan már De'ső számkivetve bújdos az idegen földön, ki a' Nádor' állítása szerint fiamat elle-

nem tüzelte, — de még az is kérdés igaz e, vagy csak koholt a' De'ső ellen mondott vád? — hát ha épen ő vala barátom? — Oh de ha ebben is megcsalattatnék! — akkor Dienes rettegj a' törvénytől, melly az árulót sanyarún bünteti mindig.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Béla 's az előbbeni.

Béla. Engedj meg atyám merészségemnek, ha jelenlétem alkalmatlan lenne, — a' fiúi kötelesség intebucút venni tőled minekelőtte útnak eredjek.

Endre, (csudálkozva) 'S hova?

Béla. Kálmán öcsémhez Gallicziába.

Endre. Miért épen most, vallyon Hunnia nem képes kielégíteni vágyaidat? — nem telnek e be kívánságaid? 's a' Püspökök' rendelete szerint nem adtam e viszsza Máriádat? — mi bajod szólj! ime tárva atyai keblelem igaz panaszod' elfogadására.

Béla. Vajha tárva lenne mindig fiad 's azok előtt, kik a' hon' ügyét szíveiken hordják, — 's örökre zárva a' körülted csúszó önnhasznok vadászóji előtt, — kik homályt vonnak szemeid világára, hogy ne láthasd mint keserg sírja' szélén a' Magyar, mellyet neki 's ágaitól nyert szabadsági alkotmányának készítettek álnok udvarlóid. — Oh atyám! látnád csak a' veszélyt, melly most közel fenyegeti a' hont — tudom megindulnál, mert nem hiszem, hogy önként akarnád egy hű Nemzet' szerencsétlenségét.

Endre. Miket mondat veled feltüzelt képzeted Béla, szerencsétlen e az én népem?

Béla. Látom atyám Hunnia jajjai nem hatottak még füleidbe, de kérlek emeld fel csak a' lepleget, mellyet

köztek 's a' nép között vontak kedvelt embereid, 's megborzaszt az iszonyú tünemény, midőn látni fogod mint görbed a' szegény Magyar az Ismaeliták' és Zsidók' vas-pálcája alatt, — mint űzik ki ezen istentelenek sajátjából a' tehetetlent, — mint zúzzák-szét szentségtelen kezeikkel ősi törvényink' tábláit; — 's fájdalom! mint keserítik bujaságok által a' keresztény szülőket! — Ime atyám csak egy kevéssé nyisd fel szemeidet, 's hív Nemzeted járomban, — törvényei letapodva, 's Hunnia' hölgyei az Ismaeliták' buja karjai között megszeplősítve tűnnek elődbe.

Endre. Iszonyú dolgokat mondasz Béla, 's először is tőled kell hallanom mind ezeket?

Béla. Mert most, midőn a' tisztségek' polczain csak Ismaelita ül, nem meri zörgetni lánczait a' Magyar, — gyáván kell neki hordani bébóját, máskép' mint áruló számkivettetik a' honbul.

Endre. Látom hova célozol, — De'sőt érted; — igaz ő száműzve, de méltán lakol vétkeért a' vén alakos.

Béla. Atyám! szűnj meg kérlek így gondolni egy igaz honfirul, — minden rossz szó vakmerő rágalmazás olly derék férfiú ellen, ki honjának 's királyának tett szolgálatjában öszült meg.

Endre. És szolgálatját azzal végezte, hogy tégedet ellenem, ki atyád 's Királyod vagyok feltüzelni méréselt.

Béla. Ezt csak az Ismaeliták aranyán megvesztegetett udvarlóid sughattak füledbe, — oh atyám! nem De'ső, de a' körülted hemzsegő gonosz lelkűek' csoportja, és a' kínzott nép' nyögése vala, a' mi engem egykor a' fiui kötelesség' kórlátjai közül kiragadott, 's kezembe ellened fegyvert nyújtott, — addig, míg a' hív De'ső' intései vigyázóvá tévének engemet tettemre, 's eszközlék, hogy a' megsértett atya előtt térdemre omol-

jak, 's törődött szívvel esengjek előtted a' bocsánatért — te megengedél, ismét fiad valék, 's Máriámat viszsza adván éreztetted velem atyai kegyelmed' jeleit. — Oh de ezólta! nem vala szabad szólanom a' tanácskozáspan; — álnok udvarlóid kényők szerint rendelték mindent, 's általok szarvat nyertek az Ismaeliták és Zsidók. — Most ők uralkodnak a' Magyaroron, 's jaj annak ki ellenek szóllani merne. — A' derék De'ső szívére vette honja' veszedelmét, látta mint kesergnek honfi társai, mint kedvetlenednek el ifjaink, kik felhagyván magok kimíveltetésében, tunyaságban tespednek, mert tudják hogy minden tisztségeket elfoglalnak előttök az Ismaeliták. — Vérben úszott ezeknek láttára De'ső' bajnoki szíve; gátot akart vetni a' terjedő gonosznak, de a' megfélemllett istentelenek útjába állottak a' hív férfiúnak, megvesztegették a' Nádort, ki később előtted De'sőt elárulta; — te könnyen hittél a' ravasz Nádor szavainak, 's a' legártatlanabbat számkivetetted, — most a' nép jajgat utánna, — átkozza a' Nádort, 's reád atyám könnyenhivőségedért szidalmait szórja; — én ezeket nem halhatom megindulás nélkül, — tanúja nem lehetek atyám' 's a' Nemzet' szerencsétlenségének, — és ím' ebből tudhatod, mi küld engem egy kis időre Kálmán öcsémhez Gallicziába.

Endre. Jól van tehát én nem tartóztatlak, előhozott okaid úgy is csak képzeletiden alapulnak, — merészséged pedig könnyen megsérthetne engem, — bátran elmehetsz, nem akarom tőled tanulni, mint kellessék sértetlenül feltartani egy Fejedelem' jogait. (el.)

HATODIK JELENÉS.

Béla, később Mária és Blanka.

Béla. Melly hidegen vált el tőlem, ugy látszik mint-ha szeretné távozásomat; — talán félti tőlem koronáját, — oh atyám! nincs mitől félned, Béla' szívét is melegíti még a' fiúi kötelesség' érzése, *(fel 's alá járkat, az alatt Mária 's Blanka észrevétlen fellépnek)* csak Máriám jönne, hogy vele végezhetnék; — szegény aszszony, melly sokat kell neki kiállani addig, míg karjaim között boldognak mondhatja magát.

Mária. Most is boldognak érzem magamat, mert karjaid között lehetek kedves Bélám.

Béla. Mária te itt! *(karjai közé kulcsolja.)*

Blanka. Istenem! ha nem ezen áldott lelkek, kik érdemlik tehát a' boldogságot?

Mária. Ismét szóltál valamit a' Királynak Bélám, olly komor volt képében hogy mellettem elment, reám sem tekintett.

Béla. Semmit mást kedvesem, csak mi szívemen eddig is nehéz súly gyanánt feküdt, mert illik hogy ő mint atya ösmerje fija' szívét; nekem pedig, ki egykor a' Magyarok' koronáját fogom viselni — illik, hogy ezen hív Nemzet' sebeit megmutassam annak, ki azokat ha akarja, orvosolni tudhatja. — Most csak azt Máriám, kész vagy e velem jönni Kálmán öcsémhez Gallicziába?

Mária. Hová nem követnélek én tégedet kedves férjem? de csak most kérlek változtasd meg szándéko-dat, 's ne ereszkedjél olly útnak, mellyet nekem olly borzasztóvá tévének álmaim; — látod kedvesem, ál-momban épen útba valék veled, 's midőn egy helyen csak magunkban volnánk, hirtelen dühös farkasok támadának meg; mérgesen vigyorgatták reád vaddühöktől tajtéko-

zó agyaraikat, — már majd dühök' martaléka valál, midőn két ösméretlen hős' megjelenése futni készteté a' farkasokat; — de alig tűntek el mentőid, midőn a' fene vadak kettőztetett számmal 's dühhel ismét reád rohantak; — én ijedtemben nagyot sikoltván fölébredtem; — kiáltásom Blankát mellém vezette, elbeszéltem neki iszonyú álmomat, 's a' nélkül hogy szereinket álom fogta volna, nyugtalanul bevártuk a' reggelt.

Bela. E' csak álom vala, — legyél nyugodt Máriám, bízzuk az Istenre, kinek akaratja nélkül egy hajszál sem esik le fejünkről, — sorsunkat — ha e' Hatalmas vesztünket végezte, akkor csapását hon se lehet kikerülni, — de ha akarja hogy éljünk; — akkor vi-gyorgassák bár ellenünk ezer farkasok mérges agyaraikat, — törekedjenek bár életünkre a' poklok' lelkei által feltüzelt még anyai istentelenek, — a' tiszta lelki-ösméret, 's az Istenbe vetett bizodalom valamint hon, úgy utban is minden veszély ellen paizs gyanánt lesz nekünk; — úgy is hol lehetünk több farkasok között, mint a' királyi udvarban? hol csak Ismaelita pénzen vásárlott udvarlók kerengnek szegény atyám körül, — úgy e nem maradsz ezek' körében szívem? — követni fogsz engem?

Mária. Foglak igen is, — légyen bár mosolygó öröm, vagy rettentő veszély melly reánk vár; nem távozik oldalad mellől.

Bela. Ezt vártam én tőled, — így érez mindig az én Máriám! velem fogsz tehát jönni, — 's majd midőn egykor magyar egünkről a' setét borúk lefutnak, midőn egy felderült békecsillag szétszórja boldogító sugárait földünkön, akkor! — ismét vissza térünk e' magyar honba, — 's feloszszuk egymás között azon édes örömet, mellyet egy hív Nemzet boldogulásán érezhetnek a' fejedelmi szívek. — Most Máriám készülj a' Királyhoz,

vedd tőle búcsúdat 's osztán Blankával jöjjetek hozzám, hogy mennél előbb indulhassunk; — nem kell ezt mindennek tudni, — egy hű lovász és inas legyenek csak követőink, — mert Kálmán öcsémnél semmire se lesz szükségünk.

Mária. Blanka, te szeded addig rendbe kis bútorkat, hogy korán készen lehessünk.

Blanka. Igyekezni fogok Aszszonyom. *(félre)* Istenem, őrizd minden veszélytől az angyali érzésű fejedelmi párt!

HETEDIK JELENÉS.

Dienes *(egyedül.)*

Dienes. Még eddig jól megy a' dolog, — Endre Bélától elidegenedve nem ellenzi Gallicziába menetelét; — jól van, — csak siess Béla, vagyon már sír nyitva számodra, hol a' halál' angyala várakozik reád, — ha te nem leszel többé, — akkor mint Nádor csak kaczagom a' többi hatalmaskodót; — ah de még is borzasztó képzetek! — ha Nahámhoz erányzott levelem más kézre kerülne, 's én mint egy gyalázatos áruló kincsemtől, 's méltóságomtól megfosztva, a' vesztő helyen találnám síromat, és így nevem' mocskát a' késő idő sem törülhetvén el; — a' maradék Nádoraink' sorában engem mint király-árulót századok mulva is átkozna! Oh én balgatag mit hüledezek! — távozzatok tőlem keblemben dúló párkák' 's ördögök' durva képei! — Bélának veszni kell, — hát nem tapasztaltam e már erántami hidegségét? nem látom e mint nyomják Endre' vállait a' szaporodó esztendők? 's mint tárja ki már előtte a' halál fojtogató kezeit? — ennek hunytával tehát csak azért esküdjék újra a' megkoronázott Bélának hódolást? hogy

általa méltóságomtu! megfosztva, gyalázatosan töltssem éltém' napjait? — nem! — ezt nem tűrhetném! — soha se lássák szemeim Béla' kezében a' királyi pálczát. (*Gondolkozva fel's alá jár*) — De mitől is kellene félnem? vallyon tervem nincs e jól módosítva? — adok e én Nahámnak írt levelemben Béla' meggyilkoltatására parancsot? — nem — én ezt nyilván nem tettem, — Nahámnak csak azt jelentem, hogy Béla Gallicziába menend, hogy kevés kísérei lesznek, — a' többit, hogy ha Nahám' sorsosai jobblétét óhajtja, maga is fogja tudni következtetni; — úgy van, nincs mitől félnem! (*tusakodva mejjére mutat*) — még is mintha tépné valami e' keblet! — háh lelkiösméret! tompúl! — nem akarom hallani szavadat, — pusztá és sikertelen hangod előttem! — távozz gyermeki borzadás, nincs mitől félnem.

NYOLCZADIK JELENÉS.

(*Nahám' lakása.*)

Nahám, később Ilka.

Nahám, (magára zárja az ajtót) Magam vagyok egyedül, — csak addig ne háborgatna valaki, még szép rabom' hódolását megnyerhetem; — mondják hogy elragadtatása után szüntelen 'csak attya' nevét kiáltozta, — de semmi kis bájoló, majd elfelejtet te őt karjaim között; 's ha majd egyszer szívem' 's kincseim' birtokosnéjának fogod látni magadat, nem igen fogsz sopánkodni Gyulád után (*az oldal ajtót megnyitja*) szép Ilkám, nem tetszene kijönni?

Ilka. Ki az? háh! te vagy, mit akarsz velem?

Nahám. Hódoló tiszteletemet akarom tenni szívem királynéjának.

Ilka, (komolyan) 'S ki az?

Nahám. Ki lehetne más mint a' gyönyörű Ilka, ki-
nek egy bájoló tekintete ércz szíveket olvaszt, — 's
szavának egy ezüst hangja a' szerelem' bilincseibe fűzve,
lábaihoz idézi legbüszkébb férfiainkat — úgy van dicső
remekje Nemednek; engedd lábaidhoz omolnom, *(letérdel)*
hogy egy intésed határozza, lehetek e a' legboldogabb?
vagy pedig! —

Ilka, (felemeli) Nem illik neked térdelni az előtt,
kit hatalmadban tartasz; de mivel monád hogy szeretsz
engem, — meglátom igazat szoltál e, — de előbb láss'
engemet lábaid előtt; *(letérdel)* Kérlek az Istenre! és
mindenre a' mi előtted szent! ha az emberi érzés csak
egy kevésse melegíti még kebledet, — úgy vitess en-
gem atyámhoz, vagy engedd hogy szabadon haza me-
hessek! *(felkél.)*

Nahám. Tüstént kedves, csak esküdj meg előbb,
hogy nekem nyujtod kezedet, — hogy viszszonezod sze-
relmemet, — azonnal elhozzatom atyádat, 's kastélyom-
ban minden nap beszélhetsz vele.

Ilka. Tehát az atyám is hatalmadban van?

Nahám. Bizonyosan, — róla is kell gondolkozznom.

Ilka. Háh gyalázatos féreg! most látom álnok ter-
veidet; de tud meg utálatos, — esküszöm az élő Is-
tenre, ki Eldődimnek kardot adván, őket e' földre ve-
zette, hogy addig, míg magamban az élet' legkisebb
jelét érzem — nem leszek a' tiéd; — úgy van kegyet-
len! veresd bár reám nehéz békóidat, — vettess a' leg-
irtóztatóbb tömlöczbe, hol a' kínzás' minden nemeit hasz-
nálhatod reám; — avagy kövess el minden kegyetlensé-
get, mellyekre a' poklok' lelkei taníthatnak; — de tud
meg, hogy ezen kínok meg nem tántorítnak egy magyar
lyánkát akkor, midőn ez szűzességét 's becsületét ve-
szedelemben látja, — most már tudod elhatározásomat,

— tegyél velem kényed szerint, csak hozzám ne nyúlj, mert becsületem' vesztével nem akarom vásárolni szabadságomat.

Nahám. Akkor se, ha makacs viseleted atyád' halálát eszközlené?

Ilka. Ah kegyetlen! mit vétett neked a' szegény öreg? hogy őt is vad dühödnék akarod áldozni.

Nahám. Épen az, — mit véthetett neked jó atyád daczos lyánka, hogy őt bűdös tömlöczben szenvedni hagyod, hol tagjai a' gyötrő éhségtől kínozva, lassú de legnagyobb fájdalmak eszközlik élete' végét, — egyedül megátalkodott keménységed, 's esztelen büszkeséged miatt.

Ilka. Istenem! légy Te szabadítója atyámnak.

Nahám. Magad is lehetel.

Ilka. De miképpen?

Nahám. Viszszonozd szerelmemet, 's szabad az atyád.

Ilka. Távozz sátán! — igaz Magyar az én atyám ki bár rab, de nem kívánja leánya' becsületének vesztével eszközteni szabadságát. *(Az ajtón zörögnek)*

Nahám. Valaki zörög — talán embereim — *(nyitván)* tüstént, csak egy kis foglalatosságom van; azért zárkoztam be, — ki vagy?

Markos, (kívülről) Mi vagyunk Uram, Markos 's Talpas szolgálatodra.

Nahám. Csak egy kevésse várakozzatok.

Ilka. Velem nincs dolgod, — vagy éresz szabadon, mert nincs olly kín melly czélodra bírjon; — vagy nyisd fel tömlöczömet, hadd várjam ott békével a' halált.

Nahám. Jól van gőgös lyány, magadat itélted meg; most még takarodj a' mellék terembe, 's gondolkozzál egy nap, ha addig is illy daczos maradsz, úgy majd érezni fogod, mint boszszúlja meg magát a' megvetett szerelem, — azonban ne várd olly könnyen halálotat

mert boszszúm kegyetlen lesz, — először majd atyádat fogja megölni tömlöczében az éhség, — ezután hozzája vetlek — hogy egy kis ideig atyád' száraz csontjain hizlalhasd magadat, 's később kinzó éhségedben magadat emészd meg. (*Az ajtóra mutat*) Most takarodj, 's gondolkozz.

Ilka. Istenem! ébreszd fel most bennem azon büszke érzést, — mellyet születésekor nyer Tőled minden lyánka azért, — hogy vele becsületét védeni tudja. (*el.*)

Nahám, (*reá csukja az ajtót*) Melly bátran beszél felhevültében e' daczos lyánka; — de semmi, a' félelem majd megtanítja őt józanabbul gondolkozni, — és hiszem, — hogy Kúty se lesz balgatatag éhséggel küzdeni midőn jól élhet. (*Ismét zörögnek kívülről*) — Úgy bizony soká váraкоztak a' ficzkók, — épen jókor jönnek. (*ajtót nyit*)

KILENCZEDIK JELENÉS.

Nahám, Markos, Talpas, később több Czinkosok.

Nahám. Hozott a' szerencse legények.

Markos. Magunk is igyekeztünk Uram.

Nahám. Eddig kedvem szerint jártatok el a' dologban, megérdemlitek a' jutalmat.

Talpas. Hiszem bizony Uram, nehéz is volt ottan ám ama vén emberrel bánni, — hogy megtámadtuk tüstént kardot rántott, 's úgy villogtatta mint valamelly fiatal bajnok; — mi ketten nem is győzhettünk volna, de én minden esetre négy derekas 's talpas pajtásimat vittem magammal, és így az öreget ám legényesen megcsikarván, a' kijelelt váromladékba hurczoltuk.

Markos. Én pedig a' szép lyánkát markoltam fel, 's parancsod szerint kastélyodba vezettem.

Nahám. Emberül megfeleltetek várakozásomnak, de mit csinál az öreg tömlőczében, van e mit ennie?

Talpas. Jajgat Uram lyánya után, — míg megnem éhezik, bár denevéreknel nem kaphat egyéb enni valót.

Nahám. Még pedig élnie kell egynehány napig, 's majd így kinem alhatván baját, önmaga fogja ösztönözni lyányát arra, hogy fogadja el szerelmemet, — és azért te Talpas, kenyeret 's vizet viszel neki még ez éjjel; — add tudtára, hogy lyánya hatalmamban van; 's hogy életét csak bírása eszközölheti, — hogyha tehát életét szereti, úgy ne vonakodjon nekem adni lyányát, máskép' rettegjen boszszúmtól.

Talpas. Értem uram, — mehetek?

Nahám. Megállj, még közleni valóm van veletek, de hányan vagytok összesen?

Talpas. Hatan uram, de megbirkozunk tizenkettővel.

Nahám. Hol vannak?

Talpas. Kívül fülelnek, — ásítván a' jutalomra hogy eddig is segítettek.

Nahám. Meg is érdemlik, hadd jőjjenek be.

Talpas, (ajtót nyit.) He! czimborák! lépjeteek elő — a' mi jó 's bőkezű urunkhoz. *(Négy czinkos belép.)*

Nahám. Ime fogadjátok az érdemlett jutalmat, *(egy erszényt nyújt nekik áltai)* akartok e nekem ezentúl is szolgálni?

Czinkosok. Mindenben, — csak parancsolj.

Nahám. Esküdtök e nekem hűséget 's engedelmet?

Czinkosok. Esküszünk.

Nahám. Jól vagyon legények, — most egy fontos dolgot kívánok közleni veletek, — látjátok *(egy levelet húzz ki zsebjéből)* nekem a' Nádor jelenti, hogy ezen napokban Béla ifjú király, kevés kísérellel akar Galli-
cziába utazni, — most tehát gondoljátok meg, hogy

Endre király már nem sokára nyujthatja életét, már pedig ha ő meghal, 's Béla veszi kezébe a' kormányt, — jaj akkor nekem, jaj nektek is; — mert Béla majd nem szenved többé Ismaelitát honjában, 's bezeg majd kifog akkor pontosan fizetni nektek? — e' mellett hát-ha még fejeteket is az akasztófára magasztaltatja? — nem jobb volna e tehát őt eligazítani az útból, 's a' poklokra küldeni lelkét?

Czinkosok. Meg kell neki halni.

Nahám. Én is azt mondom, — de vallyon hogy lehet legkönnyebben czélt érünk? — én így gondolnám, hogy midőn ő majd kertem mellett menend, hol ti lesben lesztek, — akkor sikoltson egy közűletek segedelemért, ő bizonyosan oda fog sietni, 's akkor támadjatok meg, és mutassátok meg lelkének az útát poklok felé; — ha e' megtörtént, akkor osztán kényűnkre élhetünk. — Most kövessetek barátim, akarom hogy addig is vígan legyetek 's igyatok pinczémben a' győzedelemért. *(El mindnyájan.)*

(A' kárpit lefordúl.)

HARMADIK FELVONÁS.

(Hegyes erdőség, melynek oldalán a' Zborói vár-omladék.)

ELSŐ JELENÉS.

De'ső, (Gyula- 's Palkótól karon fogva 's a' hegyről vezetve) — később Talpas.

De'ső. (Társaival letérdel 's a' földet csókolja.)

Halá neked Istenem! (felkelnek) Honnunk' földjén vagyunk tehát ismét fiaiim, — oh hogy beljebb mennünk nem szabad, — de máskép' nem lehet; — csak addig ne háborgatna valaki, míg szemeimet bezárja a' halál; ímé látom már mint közelget felém, hogy hideg karjai közé kulcsoljon, — de csak jer barátom! engem nem rémít másokat ijesztő vázad, — jer vidd ki lelkemet e' fonnyadt testből, hogy hamarébb juthasson oda, hol apáim lelkei nyugodnak. (Gyulához 's Palkóhoz) Érzem nem sokára itt hagylak titeket, — ássatok tehát sírt számomra, — tudjátok hogy csak e' cél hozott vissza.

Gyula. Atyám! kedves atyám! igen elvagy gyengülve, — végy erőt magadon, — reméllem, nem fogsz még elhagyni minket.

De'ső. Eleget éltem már fiam; — hetven évek' terhe nyomja már válaimat, (elkeseredve) ah pedig nehéz ezt viselni ollyannak, kinek nincs hazája.

Gyula. Vigasztalódj atyám! — ritkán látogatta még útas e' vadon' belsejét, — én majd a' hegy' sziklái között egy alkalmas üreget keresek, hol meghúzhassuk

magunkat, — és így bár emberek nélkül sanyarún, — de még is csak anyaföldünkön fogunk bújdosni; — van nekem fegyverem atyám, — van Palkónak is, — bár nem fűröszthetjük is ezt többé, a' hon' elleninek vérökben; — de azért alkalmasak lesznek arra, hogy tengődésünkre naponkint, egynehány vadakat ejtsünk.

De'ső. Biztatnak szavaid, 's nevedetni érzem erőmet, — nem sejthetem miért, de még kedvem kezd lenni ez élethez, — indulj tehát kedves fiam, keress menedéket, — én majd itt várakozok reád Palkóval.

Gyula. Megyek atyám! — Palkó! ápolgasd addig is a' szegény öreget, *(menni akar, de megpillantja a' vár-omladékot)* — hah mi ez? egy várdüledék, — erről el is felejtkeztem; ez a' Zborói vár-omladék, — köszönöm Isten! hogy ide vezettél, ezen bémohosodott falak majd szalást fognak nyújtani egy számkivetettnek, — boldog embereknek nincs itt mit keresni, — ők nem fogják háborgatni nyugalmunkat; — az éjjeli madarak' vad huhogásai pedig nem tudnak elijeszteni minket *(tovább megy)* — hah mit látok, valaki közelít az omladékhoz, — talán olly szerencsétlen mint mi, — de nem! — ennek gonosz embernek kell lenni, — semmi becsületes vonás nincs arczán. — Atyám! húzzuk idebb magunkat, mert valaki közelít felénk.

Talpas, *(megáll a' vasajtónál.)* Be sokat kell az embernek botorkázni, míg ide juthat, — nyakamat is törhettem volna, ha a' hold nem világítana — most is kőről kőre, szikláról sziklára, úgy kell ugrosnom mint egy karpátusi kecskének; — de hogy is ne, hiszen csak nem mehettem a' jart úton, mellyen mint mondják olly másféle becsületes emberek szoktak járni, — *(zörög az ajtón)* he bátya, ébren van e? vagy örökre elaludt már? — egy kis eledelt hoztam, — tudom hogy éhes.

Kúty, (belőlről) Lyányomat 's szabadságomat add vissza, — megvetem más kegyelmedet.

Gyula, (a' bokrok megett) Esküszöm ez Kúty.

De'ső. Csendesen fijam, — máskép mindent elrontasz.

Talpas. Lyánod jó kezekben van, — szabadságodat pedig visszaadnom nincs hatalmamban; — de ha szebb helyen 's jobban akarsz élni, az tőled függ; — mert ha kínszerítni fogod Ilkát nram' szeretetére, 's meggyőződ arról, hogy életedet csak e' mentheti meg, — akkor tüstént jobb helyen fogod találni magadat.

Kúty. Micsoda ördögfej lehet a' te urad?

Talpas. Nem bánom ha maga Belzebub is, csakhogyl jól fizet; — neve Nahám ki'e' vidéken parancsol.

Kúty. Illy gonoszlelkű tisztviselői vannak tehát a' királynak, — Endre! Endre! miért kell könyelműség által eltemetni egy hű Nemzetet? — csak engem láthatnál most, avagy tudnád mi történt velem, úgy talán fékezve volna már egyszer a' gonoszság honnunkban.

Talpas. Haszontalan sopánkódsz, nem hallja ezt Endre, Bélát pedig nem sokára örökre megsikesítjük.

Kúty. Istentelenek! — a' törvényes királyt akartok e tehát megölni?

Talpas. Miért ne? — inkább mi őt, — mint ő minket, — most úgy is körmünk közt lesz, holnap erre menend Gallicziába, — már szinte előre látom, melly bajnoki lesz a' megtámadás Nahám' kertjében, — mint dül majd Béla csapásunk alatt, de majd el is fecsegem az időt, — (egy kulcsot veszen ki a' kő alól, 's megnyitja a' zárt) — nesze kenyér és víz, — élj jó egészségben, — majd ha Bélát kivégezzük ismét meglátogatlak, hogy lyányod felől határozásodat halhassam. (Bezárja 's a' kulcsot ismét kő alá teszi el.)

Kúty. Takarodj ördögi fajzat, — nem félttem én lyányomat, nemének büszkesége védeni fogja őt a' gyalázattól; — ő magyar lyánka, — annyira elég okos és erős, hogy attya' szabadságát becsülete' vesztésével nem fogja akarni megvásárolni; — a' mi pedig engem illet, — lennék csak most szabad, majd megmutatnám, miket mert egy honfi akkor, midőn törvényes királyát veszedelem fenyegeti.

De'ső, (elő lép) Szegény barátom! tehát rajtad is győzedelmeskedett az alakos gonoszság! — de látom, — ezt csak azért engedte az Ég, hogy Béla' életét megmenthessük; — most siess fíjam levenni a' békót szenvedő barátomról.

Gyula. Megyek atyám, a' czinkos már eltávozott 's a' zár' kulcsát egy kő alá tette. (*Elmegy, veszi a' kulcsot, 's felnyitja a' zárt.*)

Kúty. Ki háborgat ismét?

Gyula. Barátod jön szabadításodra, — lépj elő nemes lelkű férjfiú, nem téged illet e' durva tömlöcz. (*Lé-
hánnya róla a' bilincseket — 's kivezeti.*)

MÁSODIK JELENÉS.

Előbbieik 's Kúty.

Kúty. Kinek köszönhetem szabadulásomat? (*megösméri De'sőt.*) De'ső te vagy! — barátomat küldötte tehát az Ég szabadításomra, (*megölet*) oh hogy hálálhatom ezt meg néktek? — én szabad vagyok! — Ilkámát ismét atyai keblemhez szoríthatom, — nem sokára egészen boldog leszek, 's egyedül általatok kedves barátim!

Gyula. Úgy van Bátyám, nem sokára fogod ölelni Ilkát, — kiragadom őt rablója kezéből; — őrizzék bár őt a' gonosztévőnek minden czinkosai, — áttörök kar-

dommal ezen ördögi csoporton, — kegyetlen boszszúnak áldozom fel azt, ki dühömben gátolni merészel; — jaj annak ki eddig búja kezeivel az ártatlant illetni mer- te, — most csak Ilkám' szabadulása, 's gyáva rablónak kiontott vére engesztelhet meg engem.

De'ső. Lassan fijam lassan, — nem tudod e, melly veszély fenyegeti az ifjú királyt? — egy kis késedelem, 's Béla a' czinkosok dühének lesz feláldozva.

Kúty. Igen is Gyula, — előbb ifjú királyodat siess kiragadni a' veszélyből, — én azután Ilkát magam is kiszabadítom.

Gyula. Háh kegyetlen eset! 's Ilkám addig rablója' búja karjai között rettegjen az erőszaktól, — mihez fogjak most? — kinek nyújtsam előbb segéd kezeimet? ismét két szent kötelesség! — ah de mit hűledezek? — Ilka te tudod mint szeretlek, — te megengedsz hogy midőn királyom veszedelemben forog, akkor téged szenvedni hagylak, 's előbb királyomat, bár élek, halok, védni sietek. (*Kardot ránt*) Édes apám' adománya kedves vas, (*megcsókolja*) csak vadakra valál már szánva, — nem reméltem más hasznodat, — tedd most nekem azon szolgálatot, mellyet eldődímnék tettél! hogy addig míg Magyar élni szeret, senki ne merje bántani királyját. (*Palkóhoz*) akarsz e' követni Palkó!

Palkó. Bizonyára uram, én is tudom királyomért forgatni a' fegyvert.

De'ső. Csak siessetek fijaim, — az égi erő edze mejjeiteket, — hogy a' királyt megmentvén, mint győzteseket ismét ölelhesselek. (*Gyula 's Palkó el.*) — Most magunkba maradtunk barátom, — míg fijam vissza térend, beszéld el mint jutottál ez omladékba?

Kúty. Szívesen, — de mint látom te gyenge vagy, ülünk le.

De'ső. Már nem annyira, mert hon' levegője táplál, — azonban még is leülhetünk e' szikla darabra. *(Leülnek)*

Kúty. Halljad tehát barátom, — alig történt szív-reható elválásunk, — midőn Endre király' könnyelműségén, — 's balsorsodon gondba merülve, Ilkámmal Zboró felé indulván; nem meszsze ez omladéktól, egynehány pribéktől megtámadtattam, — sikeretlen vala ellentállásom, pusztán hangzott el Ilkám' esengő kiáltása, csak győzött az istentelen nagyobb erő, 's én Ilkántól elválasztva bilincsekben ez omladékba hurczoltattam; — rab-ságomnak nem adódott más oka mint az: hogy az Ismaeliták, kik ellen az utolsó Ország-gyűlésén hevesen ki-keltem, tőlem is menekedni akarván, — Nahám által, ki e' tájékon a' kamara' dolgaira ügyel, engem elfogattak; — az álnok Nahám annál inkább, hogy Ilkámot bírhasssa, végre hajta rajtam czinkosai által a' gonosz-ságot; — érzés nélkül feküdtem osztán egy ideig tömlőczöm' penészes falai között, míg az omladék' szá-zados lakosi, — a' halál-madarak' vad sivitásai felé-breztettek, 's a' legélénkebben tűntetek előmbe szigorú helyzetemet; — így valék egy nap és éjjel, midőn a' pribékek közül egy meglátogatott, — mit beszéltem vele; 's végre mint szabadúltam ki? tudva van előtted.

De'ső. Tudom igen is, — tanúja valék a' pribék beszédjének, — így tehát barátom, téged is legyőzött a' hont emésztő métely; de ne csüggedjünk ezért, — bízzuk az Istenre ügyünket, — nem enged ő veszni egy Nemzetnek, mellyet eddig is őrzött; — igaz ugyan, hogy még sokat kell szenvednünk, — de megtanult már szenvedni a' Magyar, midőn őt honja' szent ügye se-gédre kiáltja. — Most húzzuk meg az omladék mellett magunkat, — ott biztosabb lehet baráti érzelmink' köz-lése, — látod Kúty, csak igaz marad az: hogy nem

egészen szerencsétlen addig az ember, míg egy jó barátot ölelhet.

HARMADIK JELENÉS.

(*Nahám lakása.*) — Nahám, később Ilka.

Nahám. Nem sokára korlátlan lesz hatalmam, — 's velem együtt szabad minden Ismaelita és Zsidó, — Béla csak most vala mellettem, 's nem sejtve veszélyt távozott tőlem; — éppen jó hogy egy keveset itt kell mulatnia, — így könnyebb a' diadal; — ő egy fél óra múlva nem lesz többé! — Endre király pedig, vala-mint a' Nádor' levele mutatja, halálos ágyba esett, — örülj Nahám, — rövid idő után nem lesz parancsolód, — úgy van, annyira csak bírok még pénzzel, hogy majd egynehány ezer emberrel jármot húzassak, 's egy roppant szép vidéken uralkodhassak; — most már bátran mehetek Ilkához, ő maga fog esengni kegyelmem-ért, 's hatalmas urának önként nyújtja majd kezét, melyet előbb daczosan megtagadott a' hegyke. (*Kinyitja az oldaltajtót*) — Látni akarlak Ilka, 's egyszer'smint vágyok tudni, mire szántad magadat tegnap olta.

Ilka. Szeretném, ha soha nem látnálak, — határozásomat még tegnap tudhattad, én semmit se változtatok.

Nahám. Ne gerjesz haragra szép Ilka, — ne legyél kegyetlen önnmagad eránt; — látod én részemről minden áldozatra kész vagyok boldogságodért, — gondold meg tehát melly szép jövő vár reád karjaim között, — tehetségem meszsziire kiterjed, — mindenemmel parancsolhatsz, szóval még gondolatod is tellyesítve lesz tőlem.

Ilka. Ne vesztegesd haszontalanúl szavaidat, — én alhatatos maradok; — add meg szabadságomat, vagy ereszt tömlöczömbe.

Nahám, (magában) Nem olly könnyen megy, mint gondoltam, *(nyilván)* még egyszer kérlek Ilka, ne rohany önként veszélybe, — íme térdeimre omlok *(letérdel)* Angyali lélek! — csak egy szót hogy nem útálsz, — hogy még lehet reményem kezedhez, — e' nekem elég, 's azonnal elhozatom atyádat a' vár-omladékjai között.

Ilka. Takarodj gyalázatos! szívemből útállak, — tudd meg hogy erőszakos rablóját egy lyány se tudja szeretni.

Nahám, (haraggal) Engem útálsz? — háh balgatag kevély! érezd tehát mit tehet egy úr rabszolgájával.

Ilka. Nekem uram nem vagy — atyám 's királyom az én törvényes uraim; — te csak rejtekben hatalmaskodol rajtam, — mert nem tudván gonosz tettetted királyom, — nem nyújthatja segedelmét nekem, — de hiszem az Istent, hogy nem sokára napfényre jönnek már tetteid — 's akkor meglakolsz minden ártatlanért, kinek eddig vérét szoptad.

Nahám. Még boszszantani mersz gögös teremtés! — jól van tehát, hogy ezentúl remény nélkül szenvedj, tudd meg, hogy Endre nem segíthet többé, mert halálán van, — Béla pedig, ki most itt van, ezennel megelőzi atyát.

Ilka, (magában) Istenem segélj! — Béla itt! *(nyilván)* Mit mondasz tehát csakugyan Zborón volna Béla?

Nahám. Úgy van, de ne gondold hogy segíthetne rajtad. — Most az előbbeni csinos terem helyett, takarodj e' földalatti nedves tömlöczbe, *(megnyit egy földalatti rejtekajtót)* fonnyazd itt bilincseidben magadat, — sopánkodj Gyulád után, — én azonban leütem öreg

atyád' fejét, 's felkonczolt testét, minekelőtte éhséged' kínjaiban önnmagadat rágnád, — eledelre hozom neked, — hogy kit makacs viseletteddel megöltél, egészen emészd meg, — most menjél helyedre.

Ilka, (letérdel) Óh! könyörülj legalább szegény atyámon!

Nahám. Te könyörülhettél volna, 's még se tette atyádnak azt, mivel tartozol; — e' dolyf eloltá bennem a' könyörületesség' minden érzését, *(dühösen)* most csak pusztítás, 's kegyetlenség lesz minden tetteimben a' jelszó! — egy magyar rabszolgaló merte megvetni szerelmemet, — háh! de ezt megbosszulom az egész Magyar-Nemzetben! — e' naptól fogva, a' menydörgő Ég' első villámja zúzza össze csontjaimat, ha egy kezembe került Magyar eránt könyörületességet érzek, — atyád-fijainak majd általam és sorsosaim által kiontandó vére reád kiáltson bosszuló átkot, mert kevélységed merte megvetni Nahám' szerelmét.

Ilka. Óh Nahám! — de ha én csak azért vetettem volna meg szerelmedet, mivel velem keményen bántál.

Nahám. Lyánka! jól meggondold mit beszélsz, — engem megnem csálhatsz.

Ilka. Még eddig senkit se csaltam meg, — de látod ugyan mit tehettem én első tüzemben, midőn magamat atyámtól elválasztva láttam, — *(magában)* csak most bátor lelket, Mindenható Atyám!

Nahám, (ellágyulva) Ilka lehetséges e ez? — hihe-tek e szavaidnak? — te engesztelődél, és én remélhetek?

Ilka. Kifogod e fogságából menteni atyámat?

Nahám. Mint mondtam, ez tőled függ.

Ilka. Tőlem függ? — úgy hát meg kell szabadítanom.

Nahám. Úgy angyalom! óh hogy téged' megsérthettek, — remélhetek e még bocsánatot? — Ilkám! angyalom! mindenem! — jer karjaim közé, — bocsáss

meg nekem! (megöletli, — azonban Ilka kihúzza kardhüvelyéből a' kardot 's eltaszítja.)

Ilka. Hatalmamban vagy gonosztévő, — nem védheted most magadat, — kionthatnám fekete véredet, ha veled kezeimet mocskolni akarnám, — de minthogy maga Béla van itt, — hozzá sietek, — várjad törvényes uradtól érdemlett büntetésedet. (El.)

Nahám. Háh ördög! pokol! — így legyalázva egy lyánka által! — mit tegyek már most? — ha Béla még élni találna — akkor oda vagyok, — most itt nem lehetek, — elkell húznom magamat.

NEGYEDIK JELENÉS.

(Oldalt kertkerítés látszik.)

Béla, Mária, Blanka.

Mária. Kedves férjem, melly szörnyű szegénység kínozza itt mindenütt hol átmentünk, a' földnépét.

Béla. Mind ezek az elhatalmazott Ismaeli kény' áldozatai.

Mária. Mindenütt csak pusztaság, — az elrongyolt pajtákban, csak halálszín fogta lakosok, kiknek egy darab kenyeret Ismael úrtól alacsony szolgálattal kell érdemelni.

Béla. Illy nyomait szokta maga után hagyni a' gonoszság, kedves Máriám! — én örülök hogy te ezeket láthattad, — mert hiszem, hogy egykor mint Királynéban, a' letiport szegénység benned fogja találni annyát.

Mária. Benned pedig Magyar-ország' atyát, 's megmentőjét fogja tisztelni. — De mond meg csak Bélám — igaz lehet e a' mit Nahám mondott atyádtól, hogy halálon lenne?

Béla. Én nem tudom, de ha igaz miért jelenti ezt Dienes Nádor előbb Nahámnak, mint nekem, — itt rosznak kell lappangni a' dologban, — Dienes' ravasz-ságát ugyan jól ösmerem, — Nahám' vonásai pedig leg-kissebb becsületet se mutatnak; — de végére kell jár-nom mindennek, — itt maradok még vagy két nap, 's az alatt megvizsgálom a' vidéket, — ha igaz hogy atyám halálán van, úgy az ország' nagyjai tudtomra fogják ezt nekem adni, 's akkor fel kell hagynunk Gallicziai útunkkal; — haza kell sietnem, hogy királyi pálczámat kezembe vévén, gátot vessek az elterjedt gonosznak, 's érdemek szerint büntessem az istenteleneket. (*A' kerítés megett hallatszik: segedelem! segedelem!*) — hah mi ez? segedelemért kiálnak valamelly szerencsétlenek, — tér-jetek egy kevéssé vissza kedvesim, — itt a' mint lá-tom nem szánakodástokra, de férfi erőre lesz szükség (*ismét hallatszik: segedelem! — segedelem!*) — Csak ha-mar Máriám, térjetek vissza Blankával, — 's várakoz-zatok reám.

Máriá. Az Istenért vigyázz magadra, 's mennél előbb siess hozzánk.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Béla, Markos, Talpas, 's még két czinkos — ké-sőbb Gyula 's Palkó.

Béla, (*a' kerítéshez közelít.*) Várakozz szerencsétlen, sietek segedelmedre, — hol vagy? (*a' czinkosok kiugornak.*)

Markos. Mi vagyunk a' szerencsétlenek, mert akasz-tófára kerestetel; — de előbb te halj meg, minthogy ez történjen.

Béla. Háh istentelenek! nem tudjátok e? hogy én vagyok Béla, törvényes királytok.

Markos. Jól tudjuk hogy Béla vagy, — de nekünk az királyunk ki jól fizet 's nem bánt, — 's azért fogjátok meg ezimborák, — te pedig Talpas, minthogy szomjúzod a' dicsőiséget, — mutasd ki lelkének a' helyet hol kúdorogjon.

Béla, (kardot húzz) Ne merészelj gonosztévő, mert itt leled halálotat.

Talpas. Ha ha ha! királyocska, félünk is mi tőled, *(megragadják, 's Talpas mejjének erányozza a' kardot)* — jól akarnálak találni.

Gyula ('s Palkó kivont karddal) Megálljatok pokol' kölykei, — utólért az Isten' büntető haragja, — előbb ti száljatok a' poklokra, — minthogy szentségtelen kezetek királyomat megsértse. *(Közéjek vág, a' czinkosok rémülve eleresztik Bélát, védelmezik magokat, de végre futásnak erednek.)*

Talpas. Il a' berek, nád a' kert. *(Elfutnak.)*

Gyula. Uram Király! vigyázz magadra e' vidéken, hol az erőre kapott gonoszság életedre törekszik — azonban ha még veszély fenyegetne, — leszünk segedelmedre.

Béla. Nemes lelkű ifjak! ti életemet mentettétek meg; — egy királyt, ki a' Magyar-Nemzetet egykor boldogítani akarja, ragadtatok ki sírjából; mellybe segedelmetek nélkül, a' haramiaktól már már örökre taszítatott volna; — nektek nem csak én, de a' hon is hálával tartozik, kiket jutalmaznak tehát? tudni akarom, — mondjátok meg kik vagytok?

Gyula 's Palkó. Magyarok. *(Elmennek.)*

Béla. Itt hagytak engem, — legszebb tettekért nem kívánnak jutalmat, — még nevöket is elhalgatták, hogy megne hálalhassam, mit hű kötelességből tettek. — Nemes lelkek! Magyarok vagytok tehát, azt én a' nélkül is tudtam, mert illy szép és nagy tette, mindig kész

királyáért a' Magyar. — — Istenem adjál mindig illy honfiakat! 's akkor a' Magyar-hon századokon túl dicőül fenntartja létét.

HATODIK JELENÉS.

Béla, Mária, később Ilka, Blanka, a' Lovász és Inas.

Mária. Béla te magad egyedül, — mit jelentett az előbbeni zivatar? — mit a' fegyver-csattogás? én egészen elrémülve valék 's Blankát elküldém, hogy a' lovász és inas fegyvert ragadván, tüstént itt legyenek.

Béla. Már nem szükség kedvesem, — a' te álmodtattam, már sírom' szélén valék, midőn két védangyalaim kiragadtak a' gyilkosok' kezéből.

Mária. Ah hol vannak, mutasd elő őket, hadd köszönhessem én is védelmüket.

Béla. Nem vágnak ők arra lelkem, — eltűntek, mert királyokért tett szolgálatjokért nem várnak jutalmat.

Mária. Eltűntek a' te védangyalid, ki ment meg tehát téged, ha borzasztó álmom egészen beteltyesedne? — ha a' dühös farkasok kettős számmal 's erővel rohannának reád? — csak két kísérőnk van; — mit tehetnek majd ezek a' nagyobb erő ellen? ah Bélám ne késsünk itt, de térjünk atyádhoz.

Béla. Ha atyám beteg, — bizonyosan vissza térünk; de addig itt kell maradnunk, míg erről hiteles tudósítást kapok; — ha ez idő alatt is veszély fenyegetne; — hiszem, hogy Istenem ki most megtartott, ismét elküldi védangyalimat mentésemre.

Ilka, (kívülről) Hol az ifjú király? — csak hozzá vezessetek.

Blanka. Csendesen Ilka, itt vagyunk már. *(Blanka Ilkát vezeti, ki Nahám' kardját most is kezében tartja, — a' lovász és inas fegyveresen követik.)*

Ilka, (térdre esik Béla előtt) Engedj meg Uram Király! egy szegény lyánkának, hogy lábaid előtt esedezhessen meghalगतatásáért.

Béla. Mit látok! — Kúty Ilka te vagy e? — mi hozott ide? kelj fel, *(felemeli)* szólj mi bajod lányom!

Mária. Mit jelent e' kard kezében? — tedd le jó Ilkám, itt már bátorságban vagyunk.

Ilka, (megcsókolja Mária' kezét) Nem addig fejedelmi Aszszonyom, míg megnem nyerem, hogy kihalगतásom után elégtételt, 's atyám' megszabadítására segéd kezeket nyújtnak; — máskép e' karddal önnmagam rohanok a' gonosztévők közé.

Béla. Mindeneket megteszünk jó Ilkám! — de szólj, ki mert bántani? 's hol édes atyád?

Ilka. A' legkínzóbb fogságban, az éhség' gyötrései között; — ah talán épen most ejtik rajta istentelen rablói az utolsó halálos csapást! — pedig csak az Ég tudja mily ártatlanok vagyunk. — Ez előtt egynehány nappal a' száműzött De'sőt és fíját kísértük Galliczia' határaig; midőn visszaszajövet hat czinkos megtámadott, 's atyamat bilincsekben hurezolák el tőlem; — ájulva rogytam ekkor a' földre, 's midőn feleszméltem, már a' gonosz Nahám' kastélyában leltem magamat, — azolta mindig bújja szerelmével ostromlott az utálatos; de nem győzhetvén, már boszszújának kívánt feláldozni; — midőn véletlenül megtudtam szavaiból, hogy itt vagy Uram Király, — ekkor a' szabadulás' reménye merészsze tett engem; — színleni kezdém szerelmemet, 's az ölelés közben kardját kihúzván, megszalasztottam a' gyávát,

— magam pedig ide siettem, hogy igaz boszszúmban, 's édes atyám' szabadításában segedelmért esengjek.

Béla. Nem is tagadom ezt meg tőled jó Ilkám, — nyugtasd meg magadat; a' jó Isten' segedelme által, hiszem hogy vissza adom atyádat; — de előbb tudnom kell, hol szenved a' szerencsétlen? — ezt csak Nahám, az ördögnek szülötje mondhatja meg nekem, 's azért míg el nem illant hozzá sietek.

Mária. Te Ilkám velünk maradsz, míg eljön atyád.

Blanka. Neki nyugalomra van szüské, majd lesz nekem gondom reá.

Béla. Majd később kedvesim, most Ilkának velem kell jönni, hadd lássa a' rabló minden gonoszságának fényre jöttét, 's reszkessen ez ártatlan lyánka' tekintetétől, kinek becsületét elrabolni akarta.

Mária. Úgy engedd, hogy mi is követhessünk, ha nem épen Nahámhoz is, de legalább hogy közel lehesünk hozzá; — mert itt egy pillanatra is félünk nélküled maradni.

Béla. Ne féljete kedvesim, mert ott fenn a' menyei Atya, ki a' legutolsó féregre is vigyázz — még el nem felejtkezett rólunk. *(El.)*

HETEDIK JELENÉS.

(Nahám' lakása.)

Gertrúd, később Béla 's Ilka.

Gertrúd. Így lá, szépen megjárom, — az ebéd kész 's nincsen kinek hozzája ülni; — annyira kipusztult egyszerre az egész kastély, mint ha Isten bocsáss! a' manó vitte volna ki őket; — bizony pedig nem is tudom, ha nincsenek e minden szolgák uranumal együtt

valami sátánnal szövetségben, — mert hát minek volt az Istenadta sok bort felhurczolni, 's mellette egész éjjel tombolni, káromkodni, fegyvert köszörűlni, és tudom is én egyebet mit csinálni, mintha épen háborúba mennének; — egyszer kétszer kérdeztem is mire valók ezen készültek, mert csak illik tudni a' gazdaszszony-nak mi történik a' háznál; — e' mellett pedig meg csak jó az öreg a' háznál, — de szépen megfeleltek ám ökémék: mi köze kendnek ezekbe vén anyó mondák, menjen kavarja inkább a' rántást mert megkozmásodik. — De jól van jól, én elmehetek, csak vigyázzatok hogy hátaitokat is ne vakarják valahogy a' varjúk, mert mint látom nem igen jó úton jártok; — az előbb is épen nyúlat spékeltem, midőn kivont karddal rohant ki egy lyánka uram' szobájából, — Nahám uram pedig tüstént utánna mintha esze veszett volna, ide 's tova futkosott az udvaron, — magához vette a' még itt maradt két szolgát, 's elment, csak a' kapufától vett búcsút; már az ebéd is kész, még sincs itthon; — de épen most jönnek, mintha lábdobogást hallanék, — ugyan kik lehetnek ezek? (*Béla 's Ilka belépnek.*)

Béla. Jó napot! hol a' kend' ura?

Gertrúd. Azt csak ő tudja, nekem nem mondotta.

Béla. Tehát mi kend a' háznál? ha ura' hollétét se tudja?

Gertrúd. Én Gertrúd vagyok, Nahám úr' gazdaszszonya, kelmetek szolgálatjára.

Béla. De még hol gondolna lenni urát? mert dolgom volna vele.

Gertrúd. Azt nem tudhatom, mert hogy ez a' szép lyánka az előtt szobájából kardosan kifutott, — uram azonnal két szolgájával eltűnt a' háztul.

Béla. Így hát kedves Ilkám! hol keressük atyádat?

Ilka. A' mint egyszer mondotta, valamelly vár-omladékban kellene lennie, — de hol? azt nem tudom.

Gertrúd. Itt közel nincs más vár, mint a' Zborói vár-omladék.

Béla. Először ezt fogjuk megvizsgálni, — de előbb mutassa meg kend, hol szokta irásait tartani az ura?

Gertrúd. Én gazdaszszony vagyok, mindenre vigyáznom kell.

Béla, (magában) Soká nem mulathatunk (nyilván) én meg királya vagyok, kinek engedelmeskedni tartozik.

Gertrúd. Hú, hát illy a' király! no csak tessék parancsolni szolgálójával, én engedelmeskedek; — egynehányszor láttam, hogy uram ím itt ezen asztalfiokba rakta leveleit.

Béla, (kinyitja) Megkell néznem valljon mit írt neki a' Nádor atyám, betegségéről, (kiveszen egy levelet) épen az ő írása, (olvass) „Barátom Nahám! itt jól foly a' dolog, Endre halálán van, többé ki nem vágyúl; ha őt az ifjú király már megelőzte volna, szeretném, — mert így könnyen valóságba hozhatnánk tervünket, s feloszthatnánk az országot; — három nap múlva egynehány katonákkal Béla visszahívatatása' ürügye alatt nálad leszek; — tudom hogy őt már haszontalan fogom keresni, és így mi már félig boldogok vagyunk. — Nem tehettél okosabbat minthogy Kútít a' Zborói vár-omladékba zárattad; — e' nekem igen tetszik. — Élj szerencsésen, nem sokára látjuk egymást. (A' levelet zsebjébe teszi.) Oh áruló, mit vétettem ellened? hogy életemre törekszel; — épen ma harmad napja hogy e' levelet írta, így hát még ma itt kellene neki lenni, — jól van, csak siess csúszó féreg, itt várakozik read az Ég' boszszúja; — napfényre jöttek már álnok terveid, de most egyszer ezeknek végrehajtásában, elvonta tőled segédemet a' sátán; — csak siess ravasz kigyó, — atyámat

ugyan elcsábíthattad, — de nem engem; — épen jó hogy katonákkal jössz, mert ezek hasznomra lehetnek. — Most kedves Ilkám mennünk kell, hogy itt ne találjon a' Nádor! — délután majd hitvesem mellett maradhatsz, míg én Zboró várát megvizsgálom, 's kedves atyádat bilincseitől megszabadítva — vissza-hozom.

(A' kárpit lefordúl.)

NEGYEDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Béla, Mária, Ilka, Blanka, a' Lovász és
Inas.

Béla, (a' lovászhoz.)

Készen vagytok e mindennel?

Lovász. Készen Uram Király, 's jól felfegyverkezve minden esetre.

Béla. Most tehát mennünk kell kiszabadítani a' szenvedő ártatlant, 's megbüntetni a' gonoszt; — ki nem csak a' hont hű fíjaitól megfosztani, — de törvényes királyát is orozva meggyilkolni törekszik.

Mária. Kedves Bélám, engedd hogy követhessünk.

Béla. Csak most ne kedvesem! jelenléted akadály lehetne czélom' tellyesítésében, — a' vár-omladék úgy is mindentől el van hagyatva, ott reánk semmi veszély nem vár.

Mária. Így hát miért ne mehetnénk veled?

Béla. Csak azért Mária, mert így menetelünk igen szembetűnő volna, — a' ravasz Nahám ezt valahogy észre vehetne, 's még akadályt tenne Kúty szabadításában, én ezt elakarom kerülni, 's titkon szabadítom ki tömlöczéből, — hogy így az istentelen Ismaelitát, épen midőn nem is gyanítna, — kiszabadult két előbbeni rabjaival meglephessem, 's nyomban olly halállal büntethessem, millyet érdemlett ezen ördögök kölyke.

Mária. Segítsen az Isten Bélám, — de én még is tartok valamitől, mert ki nem mehet álmodom eszemből.

Béla. Bízz az Istenben, ezen bizodalom sok veszélytől védett immár engem, — most is reméllem, hogy nem sokára mint egy ártatlan szabadítója térek vissza; — addig te is itt maradj Ilka, 's légy nyugodt, míg majd atyád' karjai között lehetsz. — Most hív szolgálaim kövessetek, — sietnünk kell, *(megületi Máriát.)* Isten veletek! *(El.)*

Mária. Ő elment 's engem halálos nyugtalanságban hagyott. — Óh Istenem! mikor lesz már, midőn a' Fejedelm' személyét nem fogja rettenteni veszély alattvalóinak körében; — mikor lesz az az idő, midőn Magyarország megtisztulván szennyeitől, — a' Királyt, a' Nemzet hűségében vetett bizodalom, 's ezt viszont a' Király' szeretete 's bizodalma boldogítani fogja.

Blanka. A' jó Isten ezt se tagadja meg tőlünk, — szüntesd búslakodásod' fejedelmi aszszonyom, nem félttem én Bélát, mert őt védangyalai által őrzi a' Mindenható.

Iska. Én is reméllem, hogy nem sokára itt lesz megszabadított atyámmal, 's mi ismét boldogok leszünk.

Mária. Lenne bár! hogy ne csalódnátok reményeitekben, de ha még is késnének, — utánnok megyek; fogtok e követni?

Ilka. Ki szívesebben mint én, csak hogy atyámat láthassam.

Blanka. És én, ki mindenben örömmel engedelmeskedek,

Mária. Most kedvesim kövessetek a' vár-omladékra szolgáló terembe, — ha láthatnánk valamit.

MÁSODIK JELENÉS.

(Nahám' lakása.)

Dienes, Gertrúd, 's Katonák.

Dienes, (magában) Endre megholt már, és Béla kit előbb gondoltam a' holtak' számában, még él; — ez nekem nem egészen tetszik, — íme most az Ország' Nagyjaitól vagyok kiküldve, hogy Bélát felkeresvén a' kormányra híjjam, — és én még is szeretném ha csak holt testjére akadnék; — de mind e' mellett, ha Béla valahogy ismét kigázolna a' veszélyből, 's így tervem ledöntve; — én mint áruló bilincsekben hurczoltatnék Nemzetem előtt a' vesztő-helyre! — hah poklok rémjei! ne ijesszettek, — — segély sátán! — rosszszúl érzem magamat.

Gertrúd. Az Istenért mit akar a' pokollal, és a' szent kereszt vesztíse sátánnal? Uram Nádor! én Isten-felő aszszony vagyok, és borzadok, hacsak említik is Isten bocsáss azt a' feketét; — szolgálók inkább valamivel ha rosszszúl van; — a' kamara 's pincze kulcsai nálam vannak, — készítsek e valami melegítőt?

Dienes. Nincs szükségem reá, — pokolbeli tűz melegíti keblemet; — de mondja meg kend nekem, régen ment e el az ura?

Gertrúd. Csak kevéssel az előtt, hogy Nádor Uram belépett, — mert reggel valami katonás kardos lyánka szaladt ki tőle, — ez után uram, mintha Isten bocsáss megbódult volna, szolgálóival fegyvert rántott, 's utánna iramlott; — az alatt míg ő oda volt, a' király is meglátogatott minket, de minthogy uramat nem találta, elment; — végre csakugyan midőn már soká várakoztam az ebéddel, egyszer megjelent nagy zavarodva, — de

alig mondtam neki hogy a' király itt volt, 's hogy délután a' Zborói vár-omladékot akarja megvizsgálni, — midőn egyszeribe felfegyverkezni parancsolta minden szolgálit, 's velek elsietett; — minekelőtte nekem meghagyta volna, hogy ha Nádor úr eljön, mondjam meg neki, hogy nem sokára ő is az omladékhoz induljon, hol nagy öröm fogja várni személyét.

Dienes. Köszönöm segedelmedet sátán! már most megnyugszom, — te jól gondolkozol Nahám, — azonban én veled együtt ez életben még sem lehetek. — Te Bélának, én pedig majd neked 's czimboráidnak mutatom meg a' poklokra vezető utat, — 's így ellenem minden gyanú megszűn; úgy van, e' mellett maradok, én katonáimmal az omladékhoz megyek, — 's ha majd Béla nem lesz többé, akkor mint boszszuló jelenek meg, 's a' pribékeket urokkal együtt kardra hányatom; — ezután majd vissza térek, 's barátimmal osztozhatok a' honnal. — Hallya e Gertrúd?

Gertrúd. Hallom uram.

Dienes. Kaphatnak e katonáim hamarjában valami enni valót?

Gertrúd. Kamara 's a' pincze nyitva. csak parancsoljon Nádor uram.

Dienes. Adjon hát nekik szaporán valamit, mert nekünk is az omladékhoz kell mennünk; — én addig itt leszek a' mellék teremben.

Gertrúd. Szívesen szolgállok mindennel. *(El a' katonákkal, Dienes pedig a' mellék terembe.)*

HARMADIK JELENÉS.

(Erdőség 's a' Zborói vár-omladék.)

De's ő, Kúty, később Gyula 's Palkó.

De'ső. Késő jön Gyula, — talán megsebesítetett, — vagy pedig a' királyt tartóztatja magánál, — de még is nehezen, — nem árulja ő el édes atyát.

Kúty. Majd eljönnek ők, addig is beszéld el barátom, milly szerencse hozott téged szabadításomra?

De'ső. Nem bánom, legalább nem lesz unalmas a' várakozás; — halljad tehát: — Alig mentünk egy mért földet túl a' határ-szélen, midőn a' gondolat mi valék? 's mire jutottam most, ostromolni kezdette szívemet, — akaratom' ellenére is eszembe jutottak hetven éveim, melyekből ötven egyedül honni szolgálatomat teszi, — fájdalom fogta sebhelyeimet, melyeket királyomért itt ott tagjaimon viselek, — és még is ezekért annyit se érdemelni, hogy egykor testem' porait ez anyaföld takarna, e' nekem tűrhetlen kín vala; — bádjattan rogytam a' földre, — fíjam 's hív Palkóm tüstént segédemre valának; az én kedves Gyulám elfojtani akarván keserűségemet, vigasztalni kezdett; de szavai még inkább nyilazák atyai szívemet, — mert láttam melly derék fíját vesztette benne a' hon; — illy kínzó gyötrelmekről le-sujtva, már nem reméltem túlélni a' napot, — kértem Gyulámat, vinne vissza Palkóval legalább a' határszélre, hogy honnom' földjén, melly hetven évig táplált — áshassák meg síromat; — ők engedelmeskedtek, inkább vittek, mint mentem, mert nagyon oda valék; — végre sok botorkázás után ide érkeztünk, — itt már jobban kezdém érezni magamat; — menedéket kerestünk tehát, 's reád találtunk Barátom.

Kuty. Sokat szenvedtél barátom! — majd letapodott immár a' gonoszság; — de hiszem az Istent, hogy még leesik az árulók' álarca, és te mint a' vítát dicsőül kiállott bajnok, jelensz meg Nemzeted előtt, mely most nem képes vesztedet eléggé siratni. — De mintha lábdobogást hallanék, — valaki jön.

De'ső. Bizonyosan a' fiam Palkóval, — épen ők! *(Gyula 's Palkó előlépnek)* Hozott Isten fiai, — szerencsésen jártatok e? — mentve e Béla?

Gyula. Mentve atyám, Isten segedelmével; — réműlve szaladtak szét gyilkos támadói, hogy késő térünk vissza oka az: mert alig távoztunk el Bélától, midőn a' pribékeket ismét egybegyülekezni láttuk, — mi új veszélyt sejtven meghúztuk magunkat; — láttuk hogy Nahám két fegyveres szolgával a' czinkosokhoz érkezett, — velek jó soká beszélgetett, végre együtt eltávoztak; — ekkor látván, hogy már nincs szükség reánk, ide siettem Palkóval, ki ugyan ügyesen forgatta a' kardot.

De'ső. Tudja e Béla kik mentették meg?

Gyula. Nem atyám, — hogy Magyarok, azt igen, — de nevüket elhalgattam.

De'ső. Okosan fiam, jer szívemhez, *(megöleli)* mely sokkal jobb sorsra volnál érdemes!

Kuty. Barátim! valami fegyveres emberek közelítnék.

Gyula. Ez Nahám czinkosaival, — csak el innét, *(a' bokrok közé rejtik magokat.)*

NEGVEDIK JELENÉS.

Nahám, Markos, Talpas, 's több czinkosok.

Nahám. Legények! bőrünkbe jár a' dolog — győzedelmi dicsőség vagy akasztófa, e' kettő közzül egy

vár mi reánk; — vigyázzatok, ne menekedhessen ismét valahogy mint eddig, — hogy tüstént itt terem, — bizonyos; — mert midőn most veletek valék, akkor Béla Ilkával nálam volt, — az együgyű Gertrúdtól kicsikarta leveleimet, 's boszszút esküdött ellenünk; — de ettől szabadulnunk kell, — 's azért most, midőn Kúty szabadítására ide jön, bátran megtámadhassuk, és eligazíthassuk útunkból.

Markos. Esküszöm, hogy előbb elveszek, minthogy ismét megszabaduljon.

Talpas. De ha ismét reánk támadnak mint az előtt?

Markos. Mi a' patvar hozna most ide azon kölyköket?

Talpas. Kölyök, vagy ördög, akármi, elég azon, hogy jól megszabdalták hátamat.

Markos. Hátadat? — ha ha! jele hogy jó vitéz vagy, — de semmi pajtás! — hamar beszokott forni az ebcsont.

Talpas. Nincs mit nevetned, mert a' te csontjaid sincsenek a' szelid galambéból össze szedve.

Nahám. Barátim! nincs időnk enyelgésre, — most kell majd harczolnunk leginkább, — ha varjúk' eledele lenni nem akarunk. — E' mellett a' Nádor még ma itt lesz, — ő valaminint én, meg fog jutalmazni vitézségtökért.

Markos. Tehát a' Nádor is szomjúhozza Béla véré?

Nahám. Nem is máskép.

Markos. Úgy tehát nincs mitől félned, bátran bízatsz hennünk, — heten vagyunk, szégyen volna nem győzni.

Talpas. Én e' szégyent soha felől nem élném.

Nahám. Ezen bátor lélek, buzdítson titeket akkor is, — midőn Bélára támadván jobb ügyünkért harczolni fogunk; — most siessünk az omladék megé, — ott várjuk be Bélát? *(felmennek az omladék megé.)*

ÖTÖDIK JELENÉS.

De'ső, Kúty, Gyula, és Palkó.

De'ső. Miket kell hallanom, — tehát a' Nádor is szövetségben van az Ismaelitákkal?! — Istenem! vallyon miért kárhóztattad a' Magyarat arra, hogy örökös vissza-vonásban éljen honfitársaival; — most látom hogy számkivetésemnek is egyedül a' Nádor fő oka, 's még ezzel se elégedvén meg a' ravasz róka, önnkirályát is kinek hűséget esküdött, megakarja gyilkoltatni; — óh de várj csak gonosztévő! — ezt ugyan nem tellyesíted, — még a' hetven esztendő's De'ső is tudja forgatni kardját, midőn veszélyben forogni látja.

Gyula. Édes atyám! te már gyenge vagy, maradj hátra kérünk, — nélküled is megfelelünk mi a' pribékeknek.

De'ső. Szégyeneld magad fiam, hát ki tanított tégedet forgatni a' kardot?

Gyula. Igaz! — atyám oldala mellett tanultam mit tudok, — de még akkor erős férfi vér folydogált ereiben.

De'ső. Gyermekek, ne gyalázd öreg atyádat; — most is férfiúi magyar vér melegíti még keblemet; — nem szép, midőn a' fiú attya elől elakarja ragadni a' koszorút, — ezt én nem engedem, arass te magadnak, — elbirják még kezeim e' kardot, *(kirántja 's megcsókolja)* régen fürdött már ez honniellen' vérében, nem is reméltem többé olly hasznát venni mint ma.

Gyula. Félek, hogy elvesztem édes atyámat.

De'ső. Engem ne félts, csak te harcolj bátran királyodért.

Gyula. Megtanultam tőled atyám!

Kúty. Illy fijait száműzte tehát Endre! — 's meghagyta a' viperákat, kik őt 's a' Nemzetet marják; —

itt láthatni, melly nagyon szükség kérni az Istent, hogy mély belátású 's igaz szívű tanácsnokat adjon a' királyok mellé. (*De'sőhöz*) Barátom, én is veled harczolok, — ügyünk szent, lehetetlen nem győzni.

De'ső. Én is azt hiszem, — mert a' jobb ügyet segíti az Isten, (*Palkóhoz*) De te Palkó mint látom, már sebes vagy.

Palkó. Kis karczolás uram, — majd befor, én azért kész vagyok a' vitára.

De'ső. Derék fiú! te is jobb sorsra volnál érdemes, mint engem követni; — ki nem jutalmazhatlak.

Palkó. Jutalom nekem azt szolgálhatni, ki velem és atyámmal jól tett.

Kúty. A' király jön, — helyünkre barátim,

De'ső, (*letérdel*) Mindenható Atya! áld meg fegyvereinket, hogy királyunkat a' gonoszok' cseljei közül kiragadván, — a' honnak vissza-adhassuk, melly őt kedveli és óhajtju. (*El a' bokrok megé.*)

HATODIK JELENÉS.

Béla, a' Lovász és Inas.

(*Menydőrgő 's villámlik.*)

Béla. Az Ég beborúlt, — menydőrgés 's villámlás előjelei egy nagy zivatarnak; — melly megrettentheti ugyan azt, kinek szíve nincs helyén; — óh de nem engem, ki az ártatlan szenvedőrül megyek levenni békóját, mellyet a' gonoszság fűzött reá; — illy emberi tettben nem akadályozhatják a' mindent szétzúzó menykövek az embert, mert hogy embertársával jót tehessen, felette lebeg az égi gondviselés, 's azért nem is rettentnek most engem a' villám' durrogásai, — mert ezen

szent ösztön, hogy embertársamat, 's mint király hű jobbágyomat szenvedni ne hagyjam, 's az elhatalmazott gonoszságot megbüntessem, — lelkesít engem, — óh melly nagy örömet szerzek majd Ilkának, hogy attyát, 's Kútinak hogy lyányát vissza fogom adni, *(követőjéhez)* és ti hű cselédim ezen szép tettben majd velem részesültek.

Lovász. Ezen örvendünk Urunk Király! *(villámlik.)*

Béla. Nem félték a' zivatartól?

Lovász. Nem, mert Urunk mellett vagyunk, 's az Isten' angyala velünk.

Béla. Utánnam tehát az omladékhoz! *(felmennek.)*

HETEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Nahám czinkosaival, később De'ső, Kúty, Gyula és Palkó.

Nahám. Rajta legények, fogjátok el a' vakmerőt, ki e' szörnyű zivatarban ide közelíteni merészelt.

Béla. Áh! ez Nahám' szava, — ő tehát a' gyilkosok' vezére; — ki mer engem gátolni az ártatlan' kiszabadításában?

Nahám. Én, kinek leveleit eloroztat, — ki ellen halálos boszszút esküdtél, akarom ezt megelőzni.

Béla. Mit kívánsz tőlem dühös féreg?

Nahám. Életedet, rajta legények!

Béla, *(kardot húz)* Megálljatok vadfajták, — önnkirálytok vérével! akarjátok e fertőztetni szentségtelen kezeiteket? — de előbb fegyverünk éle igazítsa el, kié legyen az igaz ügy.

Nahám. Ti csak hárman, 's még ellene mertek állni dühönnnek? *(De'ső, Kúty, Gyula és Palkó, kivont fegyverrel jönnek.)*

De'ső. Nem hárman, de többen alávaló lelkek! — megálljatok! előbb én halok meg, minthogy királyomat veszedelem érje.

Nahám. Háh! poklok' lelkei segéljete! — elvagyunk árulva, — csak bátran czimborák, mert oda leszünk mindnyájan.

(*A' csata tüzzel kezdődik, — nevededik a' villámlás, — Markos elesik, — a' pribékek hátrálnak, — Talpas megfutamodik, a' többi utánna.*)

Talpas. Utánnam, ki nem akar a' varjúk eledele lenni.

Nahám. Áh ti elhagytok! — oda vagyok! — most legalább te váratlan vendég adózz segedelmedért. (*De'sőnek vág, ki lerogyik, — Nahám a' hegy oldalnak szalad, — Gyula utánna.*)

Gyula. Gyáva szörnyeteg! érezd mint boszszúlja meg a' gyermek atyának elestét, (*midőn kergetne — Nahám villámsujtva elesik*) háh! nem engedi tehát a' boszszuló Ég, hogy fekete véreddel mocskoljam kezeimet. (*Lejön 's attya' testéhez térdel.*)

Béla, (*ki eddig a' történteken csudálkozva elmerült.*)
Óh mindenható Atyám! — melly sokkal tartozok Neked, hogy a' bizonyos veszélyből, melly éltemet már kétszer fenyegette, védangyalim által ismét kiszabadítál. — Kúty, én téged akartalak kiszabadítani, — 's te már szabad vagy, — mint lehetett ez?

Kúty. Ezen áldott lelkek által Uram Király, kik most személyedet másodszor megmenték; — a' száműzött öreg De'ső fijával és szolgájával egyedül azok, kiknek életünket köszönhessük; — De'sőt csak azért hozta vissza a' sors e' tájékra, — hogy békoímat levegye, 's osztán királyáért dicsőül meghaljon.

Béla. Lehetséges e? — engedj meg könyörülő Ég! megcsalattatott atyámnak, — ki legjobb polgárjának

érdemeit csak számkivetéssel fizette, — add! hogy mi-
ben ő hibázott, én helyre hozhassam. (*A' haldokló De'ső-
höz mennek.*)

Gyula. Atyám, nyisd fel még egyszer szemeidet!
— ne hagyj el atyai áldásod nélkül! — óh hogy hasz-
nos életednek, mellyet számtalan csatákban megkímélt
a' háború' dühös angyala; — most egy gonosztévő szent-
ségtelen fegyvere által kell végződnie.

De'ső, (akadozva) Az én áldásom szálljon reád és
Ilkásra fiam, — hogy a' hon 's király benned, és uno-
káimban, hű fiait találhassák, — — érzem hogy sebem
halálos, — nem meszsze az utolsó lélekzet, — óh de
azért édes a' halál, — mert királyomért szenvedem.

Béla, (megfogja De'ső kezét) Barátom! te dicsőül
végzed pályadat, — itt a' halál' kapuja mellett fogadd
el halás köszönetemet; — csak egyre kérlek — halgass
meg! hogy mint fiú szegény atyámért, ki elősmervén
érdemeidet, téged ártatlant büntetett — esdeklek előt-
ted, — bocsáss meg neki nemes lélek!

De'ső. Már megbocsátottam, — a' királyok is em-
berek — hibázhatnak, — csak arra kérjétek az Istent,
hogy hű embereket adjon melléjek. — Barátom Kúty,
nyujtsd te is kezedet! — én meghalok, — már érzem
— Isten veletek! (*meghal.*)

Béla, (feláll 's a' halotra mutat) Így tanult hon-
jáért 's királyaért meghalni a' Magyar! — irígylésre
méltó halál! — melly büszke lehet a' hon, midőn illy
lelkű férfiakat kebelében táplál.

Gyula. Már megholt, — épen most repült ki áldott
lelke; — óh én mindentől megfosztott ifjú! hová for-
duljak most?!

Béla. Keljél fel fiam, — hadd nyugodni a' holtat,
— te életedért önnmagadét már kétszer kockáztattad,
— fogadd köszönetemet.

Gyula. Csak kötelességemet tellyesítettem, mellyel minden polgár tartozik királyának.

Béla. És miért halgattad el előbb nevedet?

Gyula. Valjon lehet e a' kötelesség tellyesítésével kérkedni? — azonban Uram Király, ha tettemet még is jutalomra méltatod, — úgy egyet kérek: — engedd hogy seregedben mint közlegény szolgálhassak!

Béla. Méltó fija bajnok atyádnak, — jér szívemhez, (*megöletli*) szálj atyád' várába, — bírjad dicsősséggel őseid' birtokát; — legyél a' honhoz 's királyodhoz olly hív, mint eldődik valának, — (*trombita-szó hallatszik*) — Mit jelent ez? ah! a' ravasz Nádor katonáival köz-
zelget.

NYOLCZADIK JELENÉS.

Dienes, Katonák és az előbbiek.

Dienes, (zavarodva magában) Háh mit kell látnom! Béla él! — (*nyilván*) Üdvezlégy Uram Király! mint szomorú követje atyád halálának, a' Nemzet' nevében jöttem ide, hogy királyi személyedet a' kormányra meghívjam, 's a' várakozó népnek vissza adhassam.

Béla. Miképpen tudta a' Nádor hogy most itt vagyok?

Dienes. Nahámnál vagyok szállva, ott tudtam meg Uram Király.

Béla. Nahám' udvarában valál tehát? háh ravasz róka, — menj ott villámsujtva fekszik czimborád, — feküdj reá, sírasd meg; — napfényre jöttek már gonoszságid áruló! — ki nem féltél királyod' jó szívével jatzani, — közöttem 's atyám között az egyenetlenség' tüzet nevelni, — leghívebb fijaitól a' hont megfosztani, —

reszkess most a' törvénytől nyomorúlt, — mely sanyarún szokta büntetni az illy árulót.

Dienes. Oh én egészen elvagyok árulva Uram Király!

Béla. Halgass nyomorúlt; — bár csak hamarébb itt lettél volna, — hogy így tanúja lehetnél mint halt meg gonoszságod' áldozatja, — legalább a' lelkiösméret dúlt volna kebledben, hogy az ártatlant annyira letapodni nem rettegtél.

Dienes. Ah! dúlhatott volna e inkább mint most, midőn pokolbeli kínok szaggatják keblemet; — háh sá-tán ha ennyire megcsaltál, nyisd meg hát a' földet, hadd nyeljen gyomrába, — hogy ne lássák szemeim Béla' kezében a' királyi palczát.

Béla. Nem soká fogod látni istentelen, — mert az első Ország-gyűlésén ítélet alá fogom terjeszteni számtalan gonoszságodat, 's kegyetlenül kitolatom szemeidet, mert nem érdemlik hogy világot lássanak; — akkor majd szemek nélkül tébolyogj a' földön, — fonnyaszson lelkiösméreted' mardosása, 's érezd a' bészülő Ég' büntetését, (a' katonákhoz) Katonák! e' szempillantástól fogva őrizet alatt tartsátok e' gonosztévőt, ki nem uratok többé, — egynehányan pedig siessetek elfogdosni Nahám' czinkosait.

Palkó. Uram Király! én vezetni fogom őket, hogy hamarébb kézre keríthessük a' czinkosokat, (a' katonák Palkóval el, — 's egynehányan a' Nádort veszik körül.)

Dienes. Miért nem sujtott agyon a' villám? minekelőtte illy gyalázatot értem.

Gyula. Hálá néked igazságos Ég! hogy ártatlanságunkat fényre hozván, megbüntetted a' gonoszságot, — így az atyám mint igaz honfi halhatott meg; — én pedig Nemzetemet 's Királyomat ismét szolgálhatom.

KILENCZEDIK JELENÉS.

Előbbiek. Mária, Ilka, Blanka, később Palkó,
(vezeti a' czinkosokat.)

Mária. Mit jelent ez? — Béla te veszedelmesen kívül vagy? halá az Égnek! (karjai közé kulcsolja.)

Béla. Ezen nemes lelkeknek köszönhetem ismét életemet.

Ilka, (meglátja attyát, karjai közé rohan) Atyám!

Kúty. Kedves Ilkám! ismét együtt vagyunk tehát?
(Gyulához) Gyula! te nem is köszöntöd Ilkádat?

Gyula, (ki eddig elmerülve attya' holt teste mellett van, — Ilkához szalad 's átkarolja) Ilka te vagy? — nem csalódom e? — óh nem! — ő az! — ím most itt atyám' meghidegült tetemei felett esküszöm, — nem ragad ki többé senki karjaim közül.

Ilka, (rémülve) Atyád megholt?

Gyula. Megholt kedvesem, igen is, — de dicsőségesen.

Ilka, (a' holtához térdel, 's kezeit csókolja) Óh! hogy atyai áldását meg nem nyerhettem!

Gyula. Haldoklásában tégedet is megáldott ő Ilkám, — nem felejtkezett el rólad.

Mária. Ezek megérdemlik hogy boldogok legyenek.

Béla. Valóban meg, mert büszke lehet a' Magyarhon ha illy fijakat szülhet, — boldog a' király ha illy alattvalókkal bírhat. (Gyulához és Ilkához) Fijaim! hagyjátok nyugodni atyátokat, — én majd holt testét őseitek' sírboltjába vitetem; — megadván előbb neki az utolsó tiszteletet, mert megérdemli, hogy eldődei' hamvai mellett nyugodjanak porai.

Gyula. Köszönöm Uram Király! — de kérlek erősítsd meg előbb e' szent frigyet, melyet atyám' hideg tetemei felett ezen angyallal kötök.

Béla. Legyetek boldogok, — vezesd hölgyedet atyád' várába, melybe királyi hatalmommal vissza helyheztetlek; — neveljeteK olly fijakat, kik egykor a' hont és királyt úgy szolgálják mint ti.

Ilka. Édes atyám! add te is atyai áldásodat reánk!

Kúty, (fejökre teszi kezét) Tellyesedjen kívánságatok; — áldjon meg az Isten gyermekim, és engedje hogy késő unokáitokat is dédőseink bajnoki vére melegítse!

Palkó, (a' katonákkal vezeti a' czinkosokat) Itt vannak a' gonosztévők, Uram Király!

Béla. A' te szolgálatod se maradjon jutalom nélkül hív szolga, — ezután Nemeseim sorában te is méltó helyet foglalhatsz.

Talpas. Mi pedig czimborák! csak elnem kerülhetük az akasztófát; — a' mint látom Nádor uram, kegyelmed is kelepczében van, — mivel jutalmaz meg minket?

Gyula. Istenem! melly igazak szent útaid, — utóléri haragod a' gonosztévőt, midőn nem is gondolna, — 's felemeli az ártatlant midőn nem is vélne; — mentsd meg kérlek ezentúl illy genoszoktul az országot, és add! hogy a' Magyarat nem önnhaszna, de a' közjó buzdítsa minden tettre, — hogy ne nézze mi eddig, de a' mi most jó; és ne kövesse azt, mi képzelőleg 's mulandóul csak némellyeket; de a' mi tartólag az egész Nemzetet boldogítja, — így bizonyosan századokig fel fogja tartani létét; — 's majd az utókor örömmel emel egykor háláemléket azoknak; kik boldoglétének alapját jó előre letették. — —

(A' kárpit lefordúl.)

11.

ÚJHELY-VÁR.

Magyar Hősi Rege, a' XVI^{dik} évszáz'

homályiból.

Egy Istenért, egy Hazáért
Égett hajdan durván hív,
Egy Mátkáért, Nyoszolyaért
A' törzsökös Magyar szív.

KISFALUDY SÁNDOR.

Nesztelen csend ült a' Zemplényi bérczek' ormain. Halvány képpel tünt el a' nap a' láthatárról, 's lenyugtát sem Zefirek' lágy fuvalmaikkal, sem fülmilék alkonyi zengzétőkkel nem tisztelék. Az aranyszín esthajnal után legfelettebb gyászban jöve fel az éj a' fellegek' emelkedő tornyain, 's mint egykor a' semmiség' korában, — sötétség látszik uralkodni mélyen és magasan. — El volt dúlva Hazánk az enyészet' szélvesztétől; kietlen volt szép földje, mint őszi dér után a' mezei virány. Mohács' vértől ázott síkján testhalmokba zárva feküdt a' magyar dicsőség, — 's a' rettentő ég' nagy haragja utolsó ítélet' menyköveit láttatott villogtatni Nemzetünk felett. — Gyászolt minden és félt, — 's nem méltán e éppen az irtózatoss vész

után, — holott annak emléke még a' legkésőbb embernyom' 's ivadék' keblét is méltó gyászszal fogja elboríthatni? — A' gyász, — a' félelem halgatást parancsolt városban és mezőben, — csak a' gyámtalan özvegyek', a' születlen árvák' jajkiáltásai hasíták meg olykor a' nyugvó légkört. — De most megszűntek a' jajszók is, — derültebb remény' balzsama kezde a' sebhedt szíveken előmleni, — 's úgy tetszett, maga az ég száná meg Magyar Nemzetünket, a' vétkes, a' kevély, de már ájtatos 's alázódott Nemzetet; — maga kíváná gyászolni mintegy ennek sorsát az éjnek fellegiben, — 's hogy a' föld e' gyászt ne lássa, 's ne tudja a' bődög pillanatot melly könnyíténdi szenvedéseit, szent málasztját csendes álmok' szárnyain küldé le rá. —

Egi béke lebegett a' szurokszín homályban Újhely-vár felett, 's a' mily csendes, a' mily nyugalmas e' béke vala, épp' oly csendes, épp' oly zavartalan volt a' világi történetek e' páratlan zavarjai közt is Ráskai Magdalénának lelke; — ki most e' várat választá menedéknek, mellyben szenvedésit kinyughassa, — mellyet most talán éppen ő érte védett oly hatalmas karral a' béke' angyala. — Azomban nem volt üres keble a' bánattól sem. Csak egy évvel ez előtt veszté el a' fekete emlékü Mohácsi harcz' véres csatáji közt kedves férjét Antalt, a' hívet, a' nagyot, a' Palóczi fényes Grófi-ház' legutólsó, legdicőbb sarjadékát. Borongás lépé ezért őt, és külső 's belső gyász; — de mint ő maga hős, és lelke magas, úgy gyásza is hőshöz illő, 's bánatja egy emelkedett erény vala. Gyászolt ő, de nem férjének a' hír' mezején esett irígylendő halálát könyezé; — siratá inkább a' haza fényének alkonyba lett hanyatlá-

sát, — melyet ez irígylendő, ez elszánt, e' dicső halál — megnem örökölhete a' déli ponton.

Szinte harminczadik évében életének még egész kellemmel, és bájalakkal, mint deli pompájában a' keblét szemérmesen kitárt rózsaszál; — aszszonyi fennség-ülte hajnalszín arcza, annyi gyász, annyi szenyvedés közt is derült homlokkal, derültebb lélekkel, 's fájdalom! egyedül, és özvegyen. — De nem hevité valóját semmi tűz, azon egyen és tisztán kívül, melly a' hon', a' hit', és thrón' javáért vérenek minden csöppében lángola; — nem olvasztá szívét semmi tolvaj indulat, — férjének a' halál' karjaiba lett dőlte után is, ő néki egyedül és dicső emlékének élven; a' házasság élet' és állandó hűség' kötelét fel kíváná tartani e' magányban, 's az őt férjével örökösen egyesítő síron innen is. — Illy fennséges, illy haza' széplelkű lányához illő érzemények feszíték meljét most is; — midőn a' nap' lerázott terhe után, a' sötét éjnek e' csendes perczein, — lankadt tagjait egy újítóbb álom nyugalmanak vágya által adni; — körül nézven elébb a' várban mindent, és mindent háborítlan, és baj nélkül lelven, alvó szobájába tére meg, — hol egész fényében, és tisztaságában állott még azon ágy, — melyet a' hősszellemű, a' feledhetetlen Gróf Palóczival történt menyegzőjekor, — kettőjöknek egyedül, ő néki úgymint, és férjének számukra, az illetetlen szűzesség', 's nemes lánggal gerjedő szerelem' gyéniuszi vetének. — Ez ágy vára most is pihenésre Grófnénkat. — De nem hajtá fejét le addig; nem engedé szemeit a' lány szenderegés tündér lepleitől lezáratni, — míg ájtatos szíve' óltáráról imádság' illatját nem bocsátá fel

Istenhez, 's a' békésen eltöltött napért egy buzgó hála-ének nem zenge ajkán. — A' levert, a' szenyvedő magyar népért könyörge ő, nem köny és törődés nélkül, de bízva és reménylve abban, ki egykor még bóldogabb időkkel, szelídebb ragyogvánnyal derítheti fel Pannon' egén a' dicsőség' reggelét; — imádkozva kívána menyország' üdvét, imádott férje elköltözött lelkének, esdekelve kéré áldást hív jobbágyira 's vitézire, kiket a' Nemzet' testében villongó pártoskodás' lelke nem hatott meg; — kik mind utolsó dobbanásaig szívöknek, Grófnéjokért élni halni készek; most (ah! változó sors!) e' kis várnak szűk körében mind jelen voltak.

Nem végzé még fohászait a' nagylelkű Grófné, — térden álla még, 's szemei az ágyfeletti szent kereszten függének, — midőn kegyes elmerüléséből hirtelen, egy váratlan, egy előre nem is képzelt jelenet által fölrezzentődött. Ajtajának csendes benyilását hallá ő illy szokatlan órán, melly felől tartozott tudni minden várbeli; — tudta is hogy az magánynak és imádságnak órája. Boszszúsan és remegve néze hátra, ki merné és miért háborítani őt szent elragadtatási közt, és mennyire elcsudálkozék, maga előtt látván Ulrikot, a' vár' kormányzóját, ki neki egyszer'smind leghívebb udvarnokja volt.

„S te illy késő, illy szokatlan időben nálam, jó vitézem (szólt a' Grófné csilapúlva felhevülésiben a' némán álló Ulrikhoz)? — véletlenülül bontá e' meg valamelly eset várunkban a' csendet, vagy kívélről fenyegeti e' elborító veszély azt? — Szólj Ulrik, — te motszanatlan álsz, és halgatsz, — halaványult képeden verejtek csöppekben lebeg egy eddig általam nem ösmért zavarodás. De bár mi irtózatot legyen

is a' zivatar, mellyel mint arczvonásidből kinézem szemben mennünk kell; — változott e kérlek, — gyengült e szívünk azolta, hogy a' Nemzet' alkotmányát megrendítő Mohácsi vésznek örvényes zajain sebhedt, de rendületlen lélekkel átevezénk? — lehet e még nagyobb romlás, pusztítóbb vihar, — melly az ennyi setétes napokon felemelt és derült fővel átküzdött Magyaroknak homlokára, félelem és halálos borongás' alakját vonhatná?"

„Aszszonyom! (mond Ulrik emelkedő szózáttal), ösmerém mindig férjfiasság lelked' erényeit, — nincs viszály, melly rémülve lelné szívedet; nincs szennyvedés, — mellynek mérgelt íveit békétűrésed' érczbástyái csudásan ne vernék vissza mejjedtől; most csendesüljön a' láng, mellyel benned a' hősi tűz fellobbana, — a' vár csendes és bátor mindenfelől.“

Grófné. 'S miért még is hogy háborítasz engemet, 's irigyleni látszatol mintegy tőlem a' pihenést, mellyet bódogitástok gondjaitól elnehezült fejem méltán érdemel meg? miért, hogyha a' vár csendes és bátor mindenfelől, — te még is félsz és remegsz?

Ulrik. Lehet, hogy bátor és nyugalmas a' hajlék mellyben lakunk, menydörgő háborúval küzd még is a' szív, melly keblünkben dobog, lehet, hogy kívül rajtunk szent béke él, körülünk gyönyör tenyészik és boldogság, — belsők még is pokolbeli kínok örvényiben sülyedez; 's ha ez így, — ne ingjon e a' ház mellynek belső tűz égeté el tartalékait? És még is egy kegyes pillanat, — egy könnycseppje a' szánakodásra gyúladt szemnek, 's a' csend, a' boldogság zavartalan lesz belől úgy, vagy még inkább, mint kívül. —

Grófné. Ulrik! nem értelek, minden szavad egy fejthetetlen rejtény előtttem. — Szólj kérlek nyiltan, és kebled kiöntve, 's homálytalan beszéded öldja a' csomót meg, melyet önnem magad kötél.

Ulrik. „Kimondom hát Aszszonyom! bár éltemben kerüljön is azt, mi több napok, és éjjek alatt legrejtélyesb titok vala. — Hogy illy késő jelentem nálad meg, azért tevém; mert tudám hogy magad vagy. Titkomat nem kívánám hogy halja más, mint az Isten, te, és én, és csak mi hárman. — Tiszteltelek mindig páratlan lelkű Grófném, 's te engemet becsültél; — szolga valék elébb, 's hogy hívnék és igaznak lelél, megengeded hogy többé szolga légyek. Fegyveremmel és véremmel óvám házad' fényét, — 's az köd és homály nélkül csillogott, míg férjed' áldott emlékű Grófunk' halála, 's közromlása a' Nemzetnek ezt is sötét gyászszal nem borítá el. — Nem vala már többé védangyal, kinek szárnya alatt nyugalmas és bátor légyen életed. Hogy hív valál Ferdinándhoz, országunk' új és törvényes Attyához; — Zápolya lón ellenségeddé. Idegen és pártos őrsereg szállá meg minden váraidat. — Elkelle hagynod Patakot, nemzetséged dicsőségének lakhelyét; Perényi Péter, Zápolyának híve ült abba bé, és te annyi földeknek aszszonya, e' kis várba szorúlva valál kénytelen fejedelmi hatalmú férjed' elhínytát gyászolni. — Majd itt is haddal törének ellened Perényi' népei; egy pillanat, egy hibás mozdulat, e' vár se tiéd többé; és te földönfutó leszel. De szent Atyánk segélyt küld le menyből; — óriási erő, 's bátor lélek ömlik el szívemnek és karomnak lankadásin; — elszántság és hősi tűz' lángja csapja meg négyszáz

yitézeimnek arczokat, — az irígy ellen vad ezrei megverve és remegve futnak el; és te aszszonyom vérontás nélkül ismét mentve vagy. — E' percz ólta belső barátságodra méltatál te engemet. Hogy életed megmentém, tisztelél; mint méltóságod engedé, én is viszont téged' úgy, mint érdemle magas lelked. Érzelveim, lelkem' gerjedelmei, egyezének egészen a' tieiddel; — de minden hév, minden szívdobbanás, csak tisztelet' melege volt még bennem; — 's nem is tudám, midőn megbájoltatva kellemidtől, elragadtatva lelked' nagyságától, bennem a' tisztelet szerelemmé és imádássá olvadt át. Azólta emelkedik mindig keblemben e' tűz, — 's lángja bár tiszta és szeplőtlen is, emésztve érzem szívem általa. — 'S te aszszonyom! még most is csak becsülsz engemet; — nyájasan beszélsz velem, — de csak mint életed' mentőjével, rokon hévvel nem viszondlod szerelmemet, 's eddig nem is tudád hogy én szerettelek, 's ah! (jaj nekem!) én sem tudom fogsz e szeretni vagy soha.“ —

E' szók után elnémult Ulrik ajkain a' hang. Mozdulatlan állt ismét mint előbb, de szétoszla homlokáról a' kétség' és halál' borúja. A' nyílt 's már többé titkot nem rejtő lélek, nyugodtan ült arczain a' szemérem rózsás hajnalában. A' Grófné boszszús komolysággal halgatá ki a' beszélőt; néhány perczekig szinte szótlan vesztégett, — majd csak hamar letön minden neheztelesről; — engedékeny szánakozás vonúla el érzelmein, — 's bár nem segítheté is a' szerelem szörnyeivel küzdő Ulrikot, — a' nemes lélek' és hűség' szellemében lebegvén, így adá válaszsát neki:

„Nagy és rémítő a' merészség mit elkövetél; — 's ha bennem ugyan azon arányt nem tartanak az igazság és irgalom, vagy mit mondok? ha ezen utólsobbtól nem volna lelkem' nagyobb része elfoglalva; most könnyen nehéz fogás lehetne részed büntetéseül vakmerőségednek. Azomban most maradj büntetlen. Én becsüllek tovább is, mint hívet, mint oszlopát enyészetre hajlott méltóságomnak; tisztelem benned a' ritka nagyságú szívet, melly érczkemény, rettenetlen, és elszánt a' hadban; — hű, szelíd és érzelő a' békében. 'S hidd el azt, ha most még csak Ráskai Magdalén, és nem Palócziné volnék, 's mint királyné úgy ülnék szűzességem' thrónjában, tavaszi ártatlan virággal tűzött gyöngy-pártám fedvén koronául fejemet; — bár homályos is születésed, 's vezéri póleczra alacsony közrendből emelkedél is fel, — hősi tűzben; hév és olvadó szerelemmel is kész volnék neked kezét oltárnál nyújtani; de haljad most Palóczi özvegyét, és remegj, hogy őt annyi éven keresztül ösmérve is, illy próbára merted kitenni: Palóczi nekem férjem leve, — a' becsület, szerelem, és rokon-vonzalmak' lánczai fűzének össze véle, — 's az eskü, a' fogadás, mellyet Idvezítőnk teste előtt az oltárnál tevénk, szenté és örökké erősíté a' kötést. — Élénk együtt boldogúl, ő nekem egyem, és én néki egye valék; — hazaszeretet, hűség, józan gyönyör bélyegzék házasságunkat. Ah! de fájdalom! korán eltűne házunkból e' földi meny, — a' haza szólt a' végenyészetsírjának széliről, 's parancsa, mint minden honfinak, úgy férjemnek és nekem is szent vala. — Ő ment segíteni a' jó anyán, — de sírba dőlt a' védelem közt. Én megmaradtam, — de reményim és örömem véle haltak el. Ő nincs többé

a' földi életben, — de igen is szívemben most sem él senki rajta kívül; — keblem tele szerelmével, 's nincs üres hely benne, melly idegen szerelmet befogadhatna. Az eskü, melly menyegzőnk napján szent, és örök vala, — szent, örök és bonthatatlan ma is; 's ez a' magyar hűség' tulajdona.“ — —

Villámként haták meg e' beszédek Ulrik lelkének minden rejtekit. — Láta immár, hogy ő mind halálig sors' üldözöttje. Szomorúan tűntek előtte fel a' reá váró homályos órák, melyekben szerelmétől elégtve, — egyedül bújdoskolva a' pusztá élet' tövisein, senkitől nem száratva, fog talán még egy kínosabb örökkévalóság' lángjaira bukkani. Elnézve így jövődjét és magát mindenre elszánva, a' keserűségnek szívreható hangján e'ként vön búcsút Grófnéjától: „Aszszonyom! soha illy nagynak még nem láttalak, illy diadalt rajtam erényeid nem vevének még soha. Igen! vágyaimat letiporá egészen győzelmed, de nem szerelmem is. Érzem azt, hogy te győzhetetlen vagy, — hogy nincs ostrom, mellyet nem állnál ki rendítlenül; — de érzem azt is, hogy lángom ólthatatlan. — Most légy bódog, és szűnjön boszszúd erántam, ki egyébbként is szerencsétlen, haragoddal a' szenyvedés és boldogtalanság' példa - képe lennék. Én távolról imádom lépésidet, magányban és magamban fojtva kesergem szerencsétlen egy szerelmemet, míg nem elsenyvedék; 's majd ha én nem leszek többé, légy te Aszszonyom! olly jó és kegyelmes; bocsáss tűntöm után egy sohajtást, 's szemednek egy szívedből felszökött forró könye teremtsen sírom' göröngős ormán örök nyugalmat.“

A' Grófné elvult e' jelenettől borítottatva, — hullámozó kebelével, szorongva és szánakodva nézett az ajtón ki szédelgő vitéz után. Azomban a' női hívség és a' lelki nagyság, elöltának benne újjolag minden szenyvedélyt; 's ő mint előbb ismét indulatlan és egyenlő elmű leve. — De Ulrik' tüze nem csilapúlt, gyötrelmei nem lassodának, — mert nem biztatá a' képzelmekek' és bádog álmok' lágy karjain nem hordozá őt többé a' remény; — 's hol remény nincs többé, nemde ott állnak e' elő kétségnek és pokolnak fúriái? Ah igen is, — ezek vevék körül Ulrikot, ki annyi harczokban, annyi népeken győzelmes; most e' lelkében támadt ellenségtől porig verettetett. Ágyába fekve ő le, kábultan az indulatok szeszélyitől, hogy kiszenderegje bódultságát; — de meszsze, meszsze távozanak szemétől az álom' nyugalmak; — csak rémes alvilági szörnyek, csak szerelem-kísértetek szálonganak felé. E' küzdés közt tántorgott benne a' más-ként erős lelki-ösméret is, 's zavart elméjének chaoszában egyaránt forga fel jó, és gonosz. —

Köd borítá még Pannon' téreit. — Homályosan kezdé, 's csak gyenge szürkület közt hasadni még Hazánk' egén Wittemberg' hajnala. Tudatlanság' 's babona' éjjelében szűnyadának még nemzeti műveltségünk' sokra és nagyra fejlődő magvai, — elannyira, hogy fényesb rangú házaink is alig valának szerencsések egy két világos főt előmutatni. — Ált még azon avúlt halvélemény, melly a' közvetetlen és rendkívüli csudáknak lehetőségeket az idő' még e' pontjában is megengedé; — azon könnyen hívés, melly nem általla a' regényes előkor' tündér vi-

lágait is szenteknek és valóknak elfogadni, nem vala megczáfolva és szégyenítve még. Ha olykor támadának is kevés józan elmék, kik lelki szárnyakon felül tudtak egy két tizeddel, sőt századdal is emelkedni korok' silány porfellegin, — vagy félelem, vagy mások rabságában való gyönyör, — vagy hideg és veszélyes önnzés tiltá őket terjesztzni a' keletkező kimivelődés' sugárait. — E' légyen az akkori idők' czímjegye, — e' szempontból nézzük mi is a' történetet, melly most csudásan és beleplezve tűn előnkbe fel. —

Szívének nyugalmaiban lépé meg Grófnénkat az első, a' legédesb álom. — A' kiöltött gyertya-fény átlátszhatatlan homályt és háborítlan csendet varázsla az alvó terembe. — De most nevelkedő lármák, csattanások bonták-meg a' halgatást; mint midőn a' néma fellegormokon, — hirtelen robajjal tör ki a' kényszerű égi láng. Zúgás eredt a' várban mindenfelől, 's a' Grófné is ijjedelem közt rezzent fel ágyának langy öléről. Azomban nem tudá még mi történ ott kinn; — a' szokatlan lármát hallotta csak még, 's csak ettől borzada. — Tető pont-ra hágott rettegése most; — midőn sebesen zörrent az ajtó, 's vakító világosság futott el a' szobának sötét üren. — Ghilányi Judit, az ő házi barátnéja volt az, ki elszórt hajakkal, egy szövétneket kezében tartva rohant hozzá bé; — egy nemes szívű jóérzésű aszszony, de hijjával még a' szép lélek kifejlett erőinek, — kinek, valamint a' Grófnének elméjében is, a' babona, és — könnyenhívés nem kis helyet foglalának el. — „Grófném! kedvesem! (kiálta har-

sány de fúlado hanggal Judit) — elvagyunk az égtől hagyatva mindenestől, — végenyészet' éjje szálong várunk és fejünk felett; — kísérő lelkek, hóltak árnyai jelengetik körülünk ő magok. Az őrtoronyból — — (ah! még most is szörnyedek!) — — menydörgve és tűz-szórva mint kergeték a' vigyázókat le ők; ... a' bődögtalanok még is lelkök' idvére a' kápolna — csarnokánál álló szent feszület zsámolyához borúlhatának; — a' szentségtelen lelkeket megrémíté, eltűnteté a' szent látomány, 's vitézinket megtartá önn hitök. De aszszonyom! nekünk jaj! és e' várnak! én rég mondom: látod, és te nem hívéd azt; mi köznép nyelvén is minden nap pereg, — hogy e' várat már egy időben laktalanná tevék a' más világ' ijjesztő szörnyei; — — nem egy ízben jövendöltem azt is én neked: — ha még egyszer árnyak jelennek itt meg, — e' vár, 's e' hely örökre lakhatatlan, ... pusztá lesz', — — és bagoly, — — vércse-lakta romjain üvöltve zúg el éjszak viharja.“ — E' szókat tördelve ejté Judit, és a' félelem miatt ajkait többé nem is nyitá fel. — E' szókat tördelve ejté Judit, és a' félelem miatt ajkait többé nem is nyitá fel. — Most mind ketten, — ő és a' Grófné, — lélektelen futottak Glyczerhez, az udvar' áldozó papjához; — lelki fegyverekkel elnyomhatóknak gondolván az ellensegeket, kik ellen testi védelemmel nem mertek és nem is tudtak felállani.

A' Pap mély álomban szenderge még, nem érkezett még el füléhez a' csataj, — a' Grófné és Judit alig tudák felkölteni őt; — ki, hogy végre csakugyan felébrede, még sokkal inkább rettegett, mint a' két aszszony is; — mert amazokban legalább mérséklé a' félelmet a' hősi lé-

lek, — de a' tisztelendő atyának ősz fejét kegyes együgyűségen, 's áhítatos ideákon kívül nem laká egyéb. — „Nincs egyéb mentség és tanács — Nagyságos Aszszonyim! (megszólamlá végre az öreg Glyczér, csendesülve borzadásiban) — mint menyország' kulcsaival állni ellent a' pokol vas ajtajának; — míg tart hát az éj, — egy szent Mise nyerjen kegyelmet és irgalmat szegény fejünknek Istenünktől, 's tégye áldottá a' sötét óraperczet is, melly átkozott lelkek' órája másként.“ — A' Grófné és Judit megnyugodtak a' Pap' szentséges tanácsain, 's a' parancs azonnal ki lón adatva, — hogy a' vár Szentegyházának ajtaji mindenki buzgóságának tárva légyenek. — Tizenkettőt vert. — Megkondúltak a' fenn torony' harangjai, ezüst hangtól rezgett a' lég'köre; — minden térd meghajolt, — minden kéz mejjet vert, — minden szív emelkedett. Félelem és borzadás, de egyszer'smind hit és remény között mentek a' vár' lakói bé a' templomba, hol a' fenn börtöknak sötétes ormait, csak halotti fénnnyel világosítá egy lámpa meg, — melly az oltár előtt a' menyezetről függé le. Glyczér, hogy innepélyesítse az ájtatos czélú öszvegyűlést, gyászos szent köntösben lépett az oltárhoz, mint csak Megváltó szennyvedése' napján szokás. De még alig zendült meg a' lelkes orgona, — egyező magos hangjait alig viszonzották még a' szentelt falak, 's a' forró buzgalmú Pap nem mutathatá fel még üdves áldozatját, midőn új félelem, új borzadás futott el újra mindenkinek lelkén.

Csendes méltóságban tünt elő az oltár megül egy vitézi árny, 's a' Grófné, Judit, és a' Nép remegve ösmerek abban Palóczi Grófot el; bár

a' mélyen lehúzatott sisak, a' hősnek arczát látni nem hagyá is. Halgatás lőn egyszerre mindenfelől, és Glyczer is szoborra válva a' látományon szolgálatját nem folytató tovább. —

„Idv néktek, és béke — — híveim! (szólt egy kis haladék után ösmeretlen hangon az árnyúlt hős) — száljon ki minden rettegés szíve-
tekből, nyugott lélek' derűje lepje képetek. — Hozzátok, nem kárhozat, — nem lángok honából jövék fel én; — dicső fénykör vész engemet körül, 's jutalmam az, mit a' Magyar Hazának és Világnak Istene, menyben csak hű Magyarnak és Vitéznek ad. Az öröklét' e' dízsugári közt lebegtem én, mint védlélek felettetek! — ezek között bocsátkozék le mostan is hozzátok, mint békének követje, — hogy csudáló tisztelet' szikrájit ébreszszek szívetökben azon erőny felett, melyre a' meny' dicső Királya is felhőtlen és áldó arczal néz mindig alá. 'S te Magdalén! jer most közel felém, — fogj egyszer még kezét velem mint idvezüttl, 's illesse arczod' szűz bíborát muló csókom' égi szelleme; — mert te vagy csak hív nő e' világon, ki férjét bár kimulás' éjje zárja is, férjének lesz csak és nem másnak hitvése. Te vagy csak az, ki száz pokol' veszélyei, 's ezer sötét cselek között is angyal maradsz csak és égnek leánya mindig.“

Lelket vőn a' Grófné e' beszédre, és minden szót, 's minden hangot égből leszállottnak gondola. Bátran közelge ő az oltár' zsámolyához, szelideden nyujtá kezét ki a' dicső, az üdvet elnyert hősalak felé, — és még egyszer a' múlt kor' édenébe vissza bájolódva megesküvék, — hogy: a' kívül kezét fogott, annak csak annak él halálig. És most a' hős az eskü' zá-

logául áldó csókkal illeti a' derék, a' ritkahív nő' arczait; — majd a' néphez fordulva ejtett egy két rezgő búcsúszavat, — kioltá az oltáron égő szövétneket, és többé nem láttatott. — A' Templomot és a' népet mély sötétség borítá el. De megvilágosíták a' homályt, az öröm és fantázia' lángjai, mellyeket a' jelentörténet, 's azon boldog elhittség „hogy Palóczi menyben él“ támasztának minden hív kebelben. — E' lángok' szelid fényénél baj és rettegés nélkül hagyák el egyenként a' templomban lévőek a' Szentház' csarnokit; — kiki ön nyugvó szobáját kereste fel, — a' hátra lévő éj csendes volt, mint a' sír' völgye, — nyugalmas, mint az olly halál, melly álmaink között, fájdalmat nem bocsátva ránk varázsolt-át egy kiesb hazába. —

Felpirúlt végre a' korány, — 's a' milly sötét, a' milly borús az éj vala, — épp' olly derült lett most a' fénykirály' érkezte is. A' Grófné előtt mint képzetek úgy rémlének a' tündér éjji látománnyok. De hogy azok valóok lehettek és nem pusztatünemények, bizonyíták ön érzelmi szívének, — mert némileg még most is borzada elnézván a' múltak' félelmes zavarjait, — 's örült egy pillanatban, hogy e' zavarból is végre élet és gyönyör kristály folyamja cserge ő felé. — E' tünődésekben elmerülve lelte őt Glyczer, ki most egy békés reggelt mondva, hozzá bécsúsztogott.

„Atyám! (így szólítá meg a' Grófné egy két idvelés után a' Papot): nem é, — hogy minden szenvedéseink békességet hoznak és áldást reánk? 's nemde nyugtató öröm árad é keblünkön el minden gyász után? és most nem

boldog é e' vár, ki félvén a' végenyészet' és pokol' veszélyétől, elhúnyt Grófjában az égtől egy hatalmas védlelket nyert."

„Nagyságos Aszszonyom! (felelt a' Pap), — én egészen másként gondolkodom. — A' múlt éj örökre félelmes, örökre borzasztó lesz én előttem. Igaz lélek, kinek jutalmúl az ég üdvét és örök nyugalmat ad vala, — nem jó többé e' szenyvedés honába a' hazából, hol végtelen gyönyör közt édeleg; — nem száll le a' fényből a' por közé, hogy öszve vetvén a' két életet sirassa a' földit, melyet elhagyott, — hogy nem oly boldog ez, mint amaz, hová ő emeltetett, — 's hogy a' testtől korlátozott lelkek, bár élhetnének is, nem élnek úgy mint a' tiszták, mint az égiek. — Csak a' gonosz, ki már itt földön is martalékja lett a' kárhozatnak, — kinek már életében is szűk volt a' föld' tágas felülete, mert ön magának, ön lelke előtt bűvó rejtélyt rajta nem talált; — csak mondom illy gonosz nem nyughatik a' sírban is háborítlanúl. — Az ilyen jár mint vándor szerte mindenütt, — tészí borzasztókká a' csendes éjjeket, hogy veszélybe rántson mást is, a' ki még hívó, de gyenge és lerántható. — Grófném! én elhalok, — ha észben vészem a' perczet, a' mikor te el nem gondolva a' következést, egy illy gonosznak adtál esküt és kezet. Mert vagy Grófunk, — (mit Isten fordítson el) lett áldozatjává az élő halálnak, — vagy mit inkább, és bátrabban hiszek, egy más gonosznak lelke, — kit egykor ösmerél, ki egykor ége érted, ah! de kit, — mert bűnrabja volt, megvetettél, öltözte fel hités társad' dicső alakját, — hogy elcsábítson téged mézszavakkal, kicsalja tőled esküd' és kezed', — törbe vonjon, 's így álja boszszúját rajtad hitlenül." —

Mint a' menynek pusztító köve, melly véletlen csattan a' házra le, — akként dülák fel a' Pap' e' beszédi Grófnénk lelkének minden nyugalma. Könyzapor közt borúlt ő Glyczer' vállaira; — ki mint egy felhevült, mint egy égi ihletésű látnok, úgy ált ránczban vonúlt szemöldökkel, — 's még egy egész nap sem lett volna képtelen, rémíteni a' Grófnét beszédével; de vigasz nálla készen annyi sem volt, mellynek írjával lágyíthatta volna nem érdemlett szenyvedésit a' nemes szívű Aszszonynak. — A' Grófné hát önmagában kereste vigaszát, másban senkiben is fel nem találhatva azt; és bár rémült is minden pillanatban, — hitte egyszer'smind, hogy a' meny' Ura igaztalan nem volt, nem is lehet soha; — 's hogy Palóczi, ki még élt, egy Istent, egy hont, és nőt ösmére csak; — nem lett pokol' fijavá a' halálban sem — reménylte, hogy bár esküje vigyázatlan és vétkes lett légyen is; — minthogy hűség és tiszta érzelem valának indítóji annak, nem száll rá érte vész 's kárhozat.

„Atyám! (így bocsátá ő magától el a' Papot), távozz innen, ha nem tudsz szólni hozzám a' nélkül hogy ne gyilkolj. Tanúlj elébb vigasztalni is, — hogy a' sebet, mit egyik észtelen, 's így szívtelen beszéded ejtnei fog, — azt egy más szívből jött józan szavad bétudhasa forrasztani tüstént.“ —

Napok tüntek el, és minden békében élt; de a' Grófné mélyen észben tartá a' múltakat, és mindig elborúlva volt. Többször beszélt ő Ulrikkal, de naponkint mind fagyosbak lettek beszédei. Midőn Ulrik lángolt és olvadt is,

ő benne legforróbb érzelem csak a' hideg becsület vala. A' mennyire ő Ulrikot fel sem vevé, annyira gyöttrődött és epedt amaz lelkében. —

Mi baj? (kérdé a' Grófné egy vitéztől, ki most lélektelen szaladt le az őrtoronybul a' fegyveresház felé), talán megint kísértenek, 's ijesztők illy fényes délben is? — — látom, hogy e' vár többé nem lehet állandó lakja a' csendes békének.

„Nem. — Aszszonyom! (felelt futása közt a' vitéz), — sokkal irtózatossabb itt a' veszély, — mert Patak felől roppant nagy sereg jó hadal e' parányi vár felé, — 's elől Perényi mint Fő-vezér. — Itt lesznek ők e' perczben mindjárt, 's itt vélek a' mi végnapunk is.“

Alig ejtheté ki e' szavakat a' vitéz, — 's reájok a' Grófné még nem felellhete, — midőn hirtelen két ágyúlövés jelenté a' várnak ostromban létét. Fegyverben állt egyszerre minden; — — felkészülve várá a' bizonytalan győzelmet, 's a' bizonyosb halált. De Perényi tiltá a' több lövést, — 's elébb a' vár Aszszonyával kívána szólni egy két alkuszót magányosan. — A' várat kérte ő fel, és e' kötés alatt békét ajánla annak lakójinak 's szabad menést. De az történt, mit nem reménylett, 's a' Grófnétól e' választ nyeré: „Kicsiny bár Újhely-vár, 's bár gyenge aszszony is csak az, ki bírja ezt, 's parancsol ennek; — de tudja azt is, mint kell lenni nagynak; — és kész előbb romokba dőlni zárt kapukkal, mint bébocsátni a' gyalázatot.“ — Csudálta a' Grófné magas lelkét Perényi Péter, — 's azonnal elhatározá, hogy a' várat épségben hagyva mégyen el. — Azonban még egy próbát vágya tenni; — ohajtá látni, — mennyire erősödhet a' szív egy aszszonyban

meg; — folytatá azért az ostromot, és az ágyúk egyre durrogának. A' Grófné készült a' dicső halálhoz, — és elébb égre egy fohászt bocsátván, — harczon alélt férjének legcsillogóbb hősi köntösét ölté magára fel. Így ált ki a' veszélyek' ellenébe, — mint az oly bölcs tanácsu férjfiú — ki bár ég szakad, bár föld omol rá, meg nem riadva dől porába.

És most zörögve nyílt meg a' kapu. Perényi és népe egy része a' várba toppanának; — a' más nagyobb rész a' vérben nem került diadal szót harsogá ott kívül, 's a' hitlen ajtónyitó *Ulrik* vala. — Az árulót Perényi lánczra téteté; — csákót emelve ment, kitárt karokkal a' Grófné felé, ki már néhány lelkes vitézzel, mint lelkesebb vezér várá a' csatát. — Most áltölelte a' dicső aszszonyt, és megcsókolá. „Engedj meg így szolt ő lelkesedve: engedj meg Palóczi' árnya ott fenn, — hogy nődet, hazám' hős leányát, e' honfiúi csókkal illetém. E' csók legyen most díjjom 's győzelmem. — Légyen e' vár tiéd örökre Aszszonyom, és bírd a' földet, melly erre néz. — De én egy mást gondolék; — ne lakj te e' helyben e' nap óta, — mert bár tőlem semmi bántásod többé nem lehetne is, — Zápolyának pártos népei könnyen megbonthatnák várad' nyugalma. Jer velem hát, — és uralkodj mint királyné Patak-várában; — ott hüljanak le a' nyugalmas vénség csendes karjai közt életed kellemeinek utolsó, — legdrágább virágai. Jer velem, — ott nyugszik dicső férjed' porhajléka is, melly édes lesz itt néked a' lakás; 's majd egykor férjed' mellett a' nyugalom. — Azomban még itt hátra egy dolog. — Hozzátok elő ti emberek a'

hitlen, a' lelketlen árulót, — és most parancsombul e' helyen veszítse el fejét az átkozott."

E' végső szavak megrendíték a' Grófné lelkét, — hideg borzadás futott el tagjain, midőn az egykor tisztelt, a' most vétkes Ulrikot, látá vitetni az halálra. —

„Kegy néki és irgalom Perényi tőled (szólt a' Grófné), vagy én halok meg, — egy vétekért az Ég is megenged."

„Légyen hát, — (mond viszont Perényi), — és te élj hitlen vezér, — hogy megbánhasd e' bűnödöt, 's kegyet nyerjél az égtől is." —

„Köszönet néktek dicső lelkek, (felszólal végre Ulrik), 's hálá a' vissza-nyújtott életért. De minthogy ez már büntetés nekem, 's a' halál nálla százszor kedvesebb, lemondok most e' perczben rólla. — Azomban még ez lenne, 's míg fagyos éj zárna sok könyben úszott két szemem, — haljátok meg népek! titkomat: Én égtem Grófnémért, és mindent elkövettem hogy megnyerjem szívét magamhoz; — de ő hív volt, mint nőhöz illet; tántorítlan és dicső és magas, — 's én eltebolyodva lángjaim közt, még egy vétket, egy gonoszt vittem véghez. — Mint más világ' csudája, úgy jövék elő ama borzasztó éj' sötétiben. — Palóczi Gróf' alakját vévén magamra fel állutakon esküt csikartam Grófnémtól ki; — előre feltévén magamban azt, hogy bár miképpen is, oltárnál kell állnunk, nékem és néki. — Ez eskü és azon forró egy esók, mellyel illethetém Grófném' ajkait, — valának itt földön minden jutalmaim, — ezek fogják csak szenyvedhetővé tenni nékem a' károhozat' helyét is. — Hogy most áruló és hitszegő levék; nem hívtelenségem hozá magával azt. — Nagynak ösmertem én Perényit is. Tudám,

hogy e' parányi várat lerontani őt a' nemes szív nem engedi; — vártam egyszer'smind, hogy így talán majd megmenekszem e' súlyos élettől. — De nem lett, mit forrón óhajtétek, és én élek; — most azomban meglész. — Még egy, — — mivel sírba nem szállhatok: — — a' gyalázatos tett, mit elkövettem, nem lesz soha gyalázatjára a' dicső, a' páratlan Magyar Nemzetnek. Én nem Magyar vagyok. — A' vad Spanyol földnek egy érzékeny szívű Herczegét haljátok itt Ulrikban szóllani, — kit atyámmal a' boldogúttal együtt, ősim' honából Ferdinánd, a' vérengző Spanyolnak, vérengzőbb királya űze ki, — 's az ég, mint szolgát, mint földön-futót, e' fényes Grófi házhoz vezérele.“ — Ezeket monda, az eddig senkitől nem ösmért, a' még nem is sejtett Herczeg, — 's a' lebényt, mellyben burkozva volt, lerázván, — érdem-czímerekkel csillogó Spanyol, nemzeti köntösben ált a' nép előtt meg; — 's azon pillanatban hogy ezt tévé, egy előrántott két élű vassal nyitott utat keble hulláminak. — Perényi és a' nép csudálkozásának meglepetve a' jelenettől, 's a' Grófné könyeze. „Te sírsz! (így emelé még egyszer fel szavát a' halállal küszdő nemes Herczeg) — ah! ez elég nekem, — 's már felhőtlen derű és fény között nyugszik eddig borús napom le.“

E' szók után, elreppent ajkiról a' hang és élet. — És Perényi, — a' Grófné, — és a' Nép, — bánatos könyek közt kísérik őt örök nyugalomának enyhhelyébe.

Juditnak jövődjöje bétölt, — mert a' század nem éré még el a' középpontot, midőn már

Újhely-vár többé nem vala. Telekesi Imre császári Fő-vezér dönté romokba azt. —

Boldog! ki felnézvén e' romokra, — a' tiszta bölcsesség' vezérfényinél, a' hit és erény' oltárait felkeresi; — ezeknél fogadja első — egy szerelmét, — és titkos vágyat, és vétkes gerjedelmet keblében nem táplál soha!

Cs. Ormós László,
S. Patakról.

12.

Válogatott darabok az ánglus Szemléből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

Formam quidem ipsam, Marce fili, et tanquam faciem honesti vides, quae si oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientiae.

Cic. de offic.

Nem emlékezem, hogy én valamelly értekezést olvastam, melly nyilván a' kegyességnek szépségéről és szeretetre méltóságáról irattatott volna; a' nélkül, hogy azt mint kötelességet és olyan eszközt vették volna fel, melly minket mind most, mind ez élet után boldogokká tesz. Ezt a' darabot tehát arra szántam, hogy ezen tárgyra nézve egy próbát tegyek, mellyben a' kegyességről annyiban akarok szólni, a' mennyiben maga által méltó a' szeretetre. Csak azt akarom előre bocsátani, hogy ezt a' szót kegyesség, közönséges értelemben veszem, mellyben szokták venni az erkölcstanítók: és hogy az is értődik az alatt, a' mit a' Theologusok vallásnak, a' világi bölcsek pedig becsületnek neveznek.

A' képmutatás maga is sok becsületet ad a' vallásnak; vagy jobban, igazságos az eránt, 's titkon megvallja, hogy az emberi természet-

nek ékességére szolgál. A' képmutató nem iparkodnék annyira, a' kegyességnek színét felvenni magára: ha nem tudná, hogy ez a' tulajdonképpen való és legerősebbik eszköz, az emberek szeretetének és tiszteletének megnyerésére.

Hieroklestől tanuljuk, hogy a' pogányok között közönséges mondás volt: a' bölcs senkit se gyűlöl, de csak a' kegyeseket szereti.

Ciceronak jeles gondolatjai vagynak, a' melyekben mindenkor fellebb emelkedik annak megmutatására, melly szeretetre méltó a' kegyesség. A' becsületes embert, ugymond ő: a' ki a' világnak legmeszszebb részében él is; ám- bár semmit se várhatunk is annak jó erkölcsétől, 's legkisebb hasznót attól nem vehetünk is; sőt az is, a' ki ez előtt sok idővel meghalt, a' mi szíveinkben egy titkos szeretetet és hajlandóságot gerjeszt maga eránt, ha annak történeteit olvassuk. 'S a' mi még több, nagyra becsüljük azt, a' ki hazánknak ellensége volt, ha annak hadakozásai igazsággal és emberséggel rendeltetnek el, mint Pyrrhus' háborui, a' kit Cicero ezen alkalmatossággal említ, és őtet Hannibálnak ellenébe teszi. Illyen a' virtusnak természeti szépsége és szeretetre méltó volta.

A' Stoikusok' tudományja, melly a' virtust igen erőltette, mindenféle jó tulajdonságokat, akármineműek legyenek is, a' kegyes embernek tulajdonít. E' szerint Cátó, azon karakternél fogva, mellyet Cicero nekünk a' felől hagyott, annyira vitte a' dolgot, hogy senkit sem akart szépnek esmérni, mint a' kegyes embert. E' valóban inkább egy csudálatos gondolatnak látszik, mint valamelly bölcs férfiú, igaz vélekedésének; azonban Cátó azt állította. Rövideden, a' Stoikusok azt gondolták, hogy a' ke-

gyesség' jelességét nem adhatták elegendőképpen elő, ha csak minden lehető tökéletességeket ezen név alá nem vettek: és azért nem csak előre feltették, hogy a' kegyesség magában igen szép; hanem azt is erősítették, hogy az egész testet szeretetre méltóvá tenné, és a' rútságnak minden nemeit elkergetné attól az embertől, a' kinél laknék.

Közönségesen úgy vesszük észre, hogy azok, kik a' jóság érzésének leginkább általadják magokat alkalmasok. annak kívánására, hogy az olyanok, a' kik velek rokonságban vannak, más indulatúak volnának; 's könnyen észre vehetni, hogy senki sem illetetik meg jobban a' szép nemben találtató kegyességnek ingerléseitől, mint azok, kik annak nagy csudálásától indítván, azt elcsábítani kívánják.

A' kegyes lélek a' szép testben valóban egy finom kép egy jeles világosságban; 's erre nézve nem csuda, hogy a' szép nemet olyan bájolóvá teszi.

A' mint a' kegyesség általjában méltó a' szeretetre és igen kellemes: mindazáltal vannak bizonyos nemei, mellyek méltóbbak a' szeretetre mint a' többiek: és ezek azok, mellyek bennünket arra indítanak, hogy az emberekkel jót tegyünk. A' mértékletesség és megtartóztatás, a' hit és buzgóság magokban talán szintén olly méltók a' dicséretre, mint akármelly más jó erkölcsök. Mindazáltal azok, mellyek az embert a' népnél kedvessé teszik, az igazságszeretet, jótévőség, adakozás, 's rövideden: mind azon jó tulajdonságok, mellyek minket egymás eránt jóakarókká tesznek. Ezen okokra nézve a' vesztegető gyakorta, a' kin más semmi sincs, a' mi őtet kellemetessé tehetné, mint

a' hamis nagylelkűség, sokszor kedvesebb és jobban tiszteltetik, mint a' legjobb szívű embert, a' ki annak hijával van.

A' kegyességnek két legnagyobb ékességei, mellyek azt legszebb világosságban mutatják, 's mindenhol szeretetre méltóvá teszik, a' víg kedv és jószívűség. Ezek közönségesen együtt járnak, mivel az ember mások előtt kedves nem lehet; ha csak ő magában nem csendes. Mind a' kettő igen megkivántatik a' kegyes léleknél, hogy a' komorságot azon sok komoly gondolatoktól vissza tartóztassa, a' mellyeket magában forgat, 's természeti gyűlöletét a' vétkek eránt gátolja; hogy igen nagy keménységgé és boszszús rágalmazássá ne váljék.

Ha a' kegyesség ilyen szeretetre méltó természettel bír; mit tarthatnak azok felől, a' kik azt gyűlölő és rossz szemmel nézik, vagy megengedhetik, hogy valamelly felekezetnek gyűlölése minden érdemeit kiírta egy olly személynek, a' ki ahoz tartozik? Annak mind igen ostobának, mind szeretet nélkül valónak kell lenni, a' ki azt hiszi, hogy csak az ő részén van a' virtus, és hogy senki se olly becsületes, mint ő, a' ki vele a' politikai dolgokban nincs egy értelemben. Különös dolgokban lehetnek az emberek egymás ellen; de az ő gyűlöléseket ne vigyék által olly tulajdonságokra, mellyek magokban szeretetre méltók, 's a' versengés' pontjaihoz semmi közök. A' kegyes embereknek, ám-bár különböző céljaik vannak, még is azt kell gondolni, hogy közelebbről vannak egymással öszvekapcsolva, mint az emberi nemzetnek bűnös részével, a' melly magát velek egyenlő polgári célokra csatolta öszve. A' becsületes ember eránt, a' ki élteben a' mi ellenségünk, szín-

tén azon szeretetet kellene mutatnunk, a' mellyel természet szerint, mint Cicero az említett helyen mondja: megholt ellenségünkhöz viseltünk. Rövideden: a' virtust az ellenségben is kellene becsülnünk, 's a' vétket barátunkban is utálnunk.

Czélozok ezzel azon kegyetlen bánásokra, a' mellyekkel minden felekezetekből való emberek azokat illetni szokták, a' kik velek nem tartanak. Hány becsületes személyek és példás kegyességűek nem rágalmaztatnak minden részről? Hány jeles erkölcsű emberek nem tétetnek ki a' közönséges rossz hírnek és pirongatásnak? Azoknak tehát, a' kik akár eszközei, akár szerzői az ilyen pokolbéli tselekedeteknek, ugy kell tekintetni, mint olyan személyeknek, kik a' vallással az ő szándékjok' előmozdítására élnek, 's nem az ő szándékjokkal a' vallás' előmenetelére.

Közli *Baranyay Ferencz.*

F O G L A L A T.

	<i>Lap.</i>
Therzaczi Gróf FRANGEPÁN GYÖRGY, Szegniának	
Vegliának 's Modrúsnak örökös Grófja, kir. Fő-	
Komornék-Mester' ábrázolatja.	
1. A' Tudósok' ítélésbeli botlásairól (praejudiciumi- ról) rövid vonások. (Sz. Gy. Mihály Professor.)	143
2. Hontörténeti Türedékek. III. Nagy Lucsei Dóczy Orbán viselt dolgaiból. IV. Bakács Tamás. V. Dras- kovics György, Gróf és Kardinal. (Homonnay Im- re.)	155
3. Stibor Vajda, (Némethy Pál.)	175
4. A' Lélek természetéről, philosophiai értekezés. (Szigethy Gy. M. Professor.)	203
5. Értekezés, a' kézművészet' tökélyithetéséről, és a' kézművészetek' nemzetesítéséről Hazánkban. (Ivó J. M.)	235
6. A' Higanyzás (Amalgamatio) eredetiről, és az ő külömbféle bánás módjára nézve alapított eszké- piról. (Svarz Ferencz, Gyógyszeres Kaposvárott.)	263
7. Heráklesz. (Ormós J.)	276
8. Puhabeszédű. (Ormós J.)	281
9. Az ajánlásokról. (Ormós J.)	281
10. A' számkivetett Magyar. Eredeti Szomorú-Játék 4 Felvonásban. IV-dik Endre Magyar Király' ide- jéből. (Máczy Imre.)	283
11. ÚJHELY-VÁR. Magyar Hősi Rege, a' XVI-dik év- száz' homályaiból. (Ormós S. Patakról.)	353
12. Válogatott darabok az Anglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. (Egy Társaság által.)	375

MONYORÓKERÉKI

GRÓF ERDEŐDY GYÖRGY,

*Kolozs hegyének és Varasd Várm. örökös Fő-
ispányja; Cs. Kir. Tan- Kam- és Magyar- orsz. kir.*

Komornok- Mestere. 1651.

Melius addere, quam auferre.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(HARMADIK KÖTET.)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áros'
betűivel 's költségein.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

1.

É S Z és S Z Í V.

Az Alkotónak legjelesebb ajándéka nemünkre nézve az érzékeny szív, mert az adja meg eltűnknek becsét, 's e' nélkül a' növényekhez, vagy egy oly műszerhez hasonlítanánk, melly szövevényes mozdulati által bámulásra ragadja a' nézőket; — jeles tulajdonságít pedig nem érzi; ugyan is mit ér a' legfellebbezőbb ész? ha munkállatit boldogító érzelmek nyomban nem követik; áttörhet ez a' láthatatlanokon, bójárulhat a' fentebbi lények' országába, behathat a' titkok' titkaiba; de ha a' szív nem érez, minden munkálkodása hideg; csudálkozást szűlhet ugyan, de semmi gyönyörűséget; mi az élet pedig gyönyörűség nélkül? — Az érzékeny szív az: melly minden ereinket feszíti, 's magát az észet is foglalatosskoddítja; e' nélkül a' társalkodásra képtelenek, tehát a' társaságos örömekre is készületlenek vagyunk; ebből folynak mind azon erények, mellyeket a' polgári életben magasztalunk, sőt bámulunk is — mennél érzékenyebb a' szív, annál fogékonyabbak vagyunk az élet' örömeire, annál hajlandóbbak a' jótéteményekre, 's másoknak felsegállításokra. Mi emberek soha sem élünk egyedül magunknak, minden munkáink kihatnak másokra, 's töbnyire mások határoznak el valaminek elkezdésére, 's végre hajtására; dicsekszünk lelki szabadságunkkal,

mellynek lételetét megismérjük ugyan, véle azonban csak úgy élünk, mint másoknak erántunk viszonyaik megkívánják; vagy legalább megengedik — lelki békességünk ugyan csak sajátunk, azzal mindazonáltal nem élhetünk, ha csak nem tapasztaljuk mások' békességét is, nyugalmat is, a' legszerencsésebb és legboldogabb ember is elkomorodik, ha könnyező szemeket lát, a' legnagyobb vígságot is egy szomorú eset megkeseríti; többnyire sírni szeretünk a' sírókkal, örvendezni az örvendezőkkel, és ez annyira igaz: hogy illyenkor a' békételenség, elkomorodás, és sírás szinte kellemetes, és valami természetünk elleni dolog látszatnék történni, ha ez így nem történné — 's honnét nagyon ezen tulajdonságunk? azt mondjuk: hogy a' természet műveli ezt; mivel pedig természetű, tehát az Alkotótul öntetett belénk az érzékeny szív.

Különös az, hogy a' földi állatok között egyedül az embernek adatott ezen tulajdonság, mert az a' részvétel, mellyet az oktalan állatok' apródjaik, vagy a' hím nőténye eránt mutat, csak addig tart, míg az apródok fel nem nevednek, és a' természeti ösztönnek elég nem tétetik, azután még nyoma is elenyészik; — mi emberek azonban nem csak kedves mieinkért, hanem más ismerős vagy ismeretlenekért is rokon érzelmeket áldozunk; sebzik szívünket a' tűz vagy víz által kárvallottak; sőt még a' gonosztévők' kivégeztetésök is fájdalmat okoznak, a' mi több, ha az állatokat látjuk kínlódni, megesis rajtok szívünk, és csak azok eránt vagyunk hideg vérűek, mellyek fájdalmokat valami jelekkel tudtunkra nem adhatják, millyenek a' lepkek, bogarak, halak, rákok 's a' t. Figye-

Lemre méltó még az is, hogy a' föld leghatalmasabb lakójának adatott ezen tulajdonság egyedül, a' fene vadaktól pedig megtagadtatott; pedig talán ez által kellett volna zabolázní ezeknek erejüket, 's vérengző dühöket; azonban az örök Bölcsesség ezeket zabolátlan engedte dühöngni; mert, bár rettenetesekek legyenek is izmaik, és erőik, mindazonáltal nagy pusztítást a' természetben nem okozhatnak; ellenben az ember, ámbár csekély az állati tehetsége, az alkotásnak zsarnok bitanglója, a' természetnek pusztítója, sőt tulajdon nemének öldöklője lenne, ha csak olly valamivel nem zaboláztatnék, mert éles látása mindenek keresztül hat, telhetetlen kívánsága mindent felül mul, heves indulatja mindenek keresztül tör, 's így az egész természetet mozgásba teszi; ezen észrevétel még azon is alapszik, hogy az embernél mennél jobban nyő az erő és hatalom, annál inkább nevededik szívének érzékenysége; ugyan is azt tapasztaljuk, mennél míveltebb valamelly Nemzet, vagy egyes ember is, annál több jeleit mutatja a' jótévőségnek, és gyengébb érzelmeknek, pedig a' czélerányos míveltség által nevededik az erő és hatalom — midőn ezen állításnak bizonyosságát mindennap látjuk a' mívelt európaiaknál; ugyan akkor elszörnyedve haljuk a' vad Nemzeteknek gyengébb érzelmeket kizáró kegyetlenségöket; a' Néger hideg vérrel tépi szét legyőzött ellenségének testét, 's irgalmaságból veri agyon, vagy éhségtől engedi megemésztetni elaggott apját, ne talán az öregség bajait sokáig kintelenítessék szenvedni. Azonban ezen állításnak valóságát egyes esetek el nem döntik, mert midőn természetről van szó, azt kell felvennünk, a' mi általyánosan történik;

az egyes tünemények kétség kívül kivételt engednek; midőn itt, ott a' művelt Nemzetek közt némelly dühönczök' ostoraik a' gyengébb érzel-műeknek; midőn itt, ott a' vadnépek közt szelidség mutatkozik, abból csak az következik; hogy az embər állati és lelkes lény, 's amott az állatiság forgatja fel a' természetnek egyszerű járását; itt pedig a' lelkiesség szabadult fel durva bilincseiből, és így itt is, ott is mint különös tünemények jelennek meg. — Azonban midőn az érzékeny szívnek illy jeles tünemé-nyeit emlegetem, nem azt akarom állítani, mint-ha egyedül a' szív lenne erényeink' forrása; vagy hogy ha a' szívet elérzékenyítjük, már le-tettük talpkövét az emberi tökéletességnek; távol légyen ezen gondolat tőlem; én az embe-riséget, és ennek dicsőségét a' kimívelt észben találom, és ha ennek kimíveltségéből érzékeny-kedik a' szív, akkor fog gerjedni igazán nemes és emberhez illő tettekre; máskülömben csupán az érzékiségnek vonzódását fogja tüneményei-ben előállítani, mellyek még fentebbi tökéle-tességre nem mutatnak.

A' jelenkornak legfőbb erénye az érzékeny szívűség; ide czéloznak a' nevelőknek mester-kélt fogásaik, ez eszközlik a' költőknek ábrán-dozó, és örvöngésig kicsapongó fellengzéseik; ide mutatnak a' színjátszóknak egész hitetlen-ségig felcsigázott érzékeny mutatóvanyik, ezt je-lenti a' mulatságos társaságnak szelídebb hang-ja; itt alapszanak a' jótéviségnek legozímere-sebb áldozati; ide ütnek ki a' beszélgetés, és társaságos elfogadás ezer kellemekkel hímezett czikornyái; szóval: mindenki érzékeny szívű akar lenni, vagy ha nem lenni is, legalább lát-szani — leginkább dicsértetni gondolja magát

kiki, ha érzékeny szívűnek kiáltatik ki, mert már minálunk érzékeny szívűnek lenni annyi, mint a' tökéletesség' és erkölcsiség' polczára fellépni. —

Vannak valóban az érzékeny szívűségnek sok és jeles mutatóványi, munkálkodásai, és tettei; én azonban az erkölcsiséget közel sem tudom néki tulajdonítani, mert az csak egyedül zabolája az emberi szenvedélyeknek, és gátja a' kicsapongó erőszakos hatalmaskodásnak; tehát nem valami tetteges, hanem csak nemleges eszköze az erénynek; ugy annyira, hogy ha egyedül néki engedjük a' kormányzást, szelidséget szül ugyan, de nem munkásságot, 's lomha sopánkodással eltölti a' füleket, de tettekre nem indul, vagy ha indul is, gyakran érzékenysége' tárgyát mások' szerelmével segíti, ápolgatja, és emeli; vagy talán önmagában boldog az érzékeny szív? vannak ugyan boldogító érzelmei, de ha felettébb ellágyult, szintannyi, vagy talán számosabb is veszedelme, gyötrelme, és keserve. — Adjuk tehát meg az észnek, a' mi az észé; a' szívnek is, a' mi a' szívé, 's egyiket se ültessük másiknak elmellőzésével a' határtalan kormányzókra, mert az első egyesén észszörnyeket szül, a' másik pedig pulyasági rémeknek nyit utat, pedig mind a' kettő távoztat bennünket a' tökély' és erkölcsiség' józan útjától, következendőképpen a' boldogságtól is — a' kifejlett ész, és érzékeny szív az, melly nemünket díszesíti és emeli; én tehát azt kívánám, hogy a' jelenkornak jelszava lenne: ész és szív, nem pedig egymástól elkülönözve akár egyik, akár másik; emberhez illik, sőt az embernek sajátja mind a' kettő; de csak öszvesen hatólag teszik az embert ember-

ré; boldog az, kinél a' nevelés mind a' kettőt egyeztette.

Igaz, hogy az érzékeny szív heves szeretettel öleli embertársát, megindul a' könnyezőkön, az éhezőknek kenyerét szegi, az esedezőket részvétellel halgatja, mindenütt a' békességet és egyességet keresi — valóban szép, és boldogító tulajdonságok, de csak úgy; ha egyszer'smind az úgy nevezett hideg észnek kormánya rendelgeti őket, mert vallyon minden könnyek és esedezések igazságosok e? a' gonosztévő könnyez, hogy az igazság' fenytékét elkerülhesse, a' bévádoltatott kártévő térdre esik ítélő birája előtt, és az ellágyuló szív amannak megkegyelmez, ezt büntetlen bocsájtja el, hát a' sértettek és kárvallottak fogják e magasztalni az illy érzékeny szívet? jaj annak a' köztársaságnak, hol az ítélő-széken a' pulyaságnak illy fiai ülnek! csak könnyezz: gonosztévőből ártatlan, bitanglóból egyenes szívű lehetsz. — Nemes tulajdonság valóban az éhezőknek kenyeret szegni, de vallyon minden nyomorgók megérdemlik e a' könyörületességet? mert sokan számítanak az érzékeny szívűsége, 's így a' lomhaságnak, 's korcs czudarságnak serege nevekedik; hány nyomorgót láthatni utszákrol utszákra, házokról házakra ép testtel, 's egészséges vérrel csatangolni, 's fülsértő kiabállással a' jótéményt kizsarolni? kik éjszakánként a' pazarló jószívűségnek ajándékin a' bordélyházakban dobzódnak. — Szép tulajdonság a' békeszeretet; hát csak engedjük a' zsarlókat poczkározni, a' bitanglókat igazainkon tipródni, 's gyenge szívűségünk mellett magunkat emberi jógainkból kitiltatni; lesznek mindenkoron, vannak is, kik mások romlásán örömet építenek;

könnyezhetünk azután, sőt megrepedhet fájdalomában érzékeny szívünk, 's ezen sír-verset készíthetjük magunknak: „*az érzékeny szívnek áldozatja*,” de mind a' mellett távol estünk a' tökéletesség' polczától, és a' boldogságtól; ha csak mások zsarnok bitanglásának áldozatjává lenni nem erkölcs és nem boldogság, mellyet legalább józan észszel nem lehet állítani. Az érzékeny férj nője pazarlása, és esztelensége miatt házát tönkre tenni engedi; az érzékeny anya gyermekei' kicsapongásait békes szemmel nézi, miért? mert érzékeny szívűsége nem engedi a' csendet, és békét legkevesebbé is háborgatni; távol van ezektől a' jólét, mert majd a' kevés békételenséget, mellyet olly ügyesen távoztattak, sokáig tartó csatázás, vagy talán örök nyughatatlanság is fogja követni. — A' felhevült szerelemnek szikrái majd elhamvadnak, ha a' pazarlás miatt, örömök helyett sanyarúságok köszöntenek bé az elrongyolt házba; mert könnyű a' bőségben érzékenykedni, de nehéz az elbitanglott javakat csendes lélekkel nézni, könnyű a' pompás csarnokban a' kellemetes de begyes hölgyet ölelgetni, de nehéz a' hölgy' begyessége miatt, a' pompás csarnokból alacsony kalibává vált szugolyában szorongodni; szívemelők továbbá a' virgoncz és vidor magzatok, de elkeserítők a' szilaj és bárdolatlan ifjak, gyönyörűségei a' háznak az eleven, és rózsa arcú ifjak, de engedjük őket kicsapongani, majd az eleven és rózsa színű arczok helyett elsáppadt rémalakokat fogunk szemlélni; így az érzékeny anya-örömök helyett könnyekben fogja főrszteni szemeit, 's átkozza engedékenységet, de fájdalom! későn. — Igaz ugyan, hogy nincs vigasztalóbb, mint egy em-

beri szeretettel tellyes bíró elejbe vinni ügyünket; igaz, hogy egy nyájas férj istene házá-
nak; tagadhatatlan, hogy egy kegyes anya áldása a' nevelésnek; de csak úgy, ha az érzékeny szívűséget mindegyiknél okosság vezérli, mert más különben a' bíró igazságtalan, a' férj balgata, az anya gyermekei boldogtalanságának remekelője lesz.

A' nagyon érzékeny szív mindenkor veszedelmes a' társaságnak, mert a' törvények' szentségét kijátsza, a' szoros kötelességeket elmellőzi, az igazságot ingadozóvá teszi; ugyan is, midőn az egyik rész az érzékeny lágyság miatt nyér, a' másik rész eltapodtatik, midőn amaz elbízottan érzékeny bábja' palástja alatt renden kívül is csapong, ez eltapodtatva iszsza könnyeit, 's kétségbe esve unja életét: vagy talán mi gyarló emberek a' hideg észnek ki nem álhatjuk kormányát? talán a' szoros igazság alatt leroskadunk? — ne alacsonyítsuk le magunkat, gyarlóságunkat tehetetlenséggé változtatván, 's hiányainkat képzelt hiánnyal palástolván, bizonyára a' józan érzékenységtől vezérlett észnek ítéletei boldogítók, a' szoros igazságnak hatásai szívemelők lesznek. Gyakorta idvességesek reánk nézve a' kedv, és észbeli surlódások, melyeket köztünk a' hideg ész, és szoros igazság szokott támasztani, mert lomhaságunknak indítványt, tehetségünknek ingert adnak 's önszeretetünkől megvakított szemeink elé fáklyát nyujtanak, 's olyakat látunk általok, melyeket egyéberánt nem láttunk volna. Igaz marad ugyan mindenkor, hogy a' felforgatott csendnek üszkei sokáig füstölögnek, és a' szíveket mardossák; de végre eltikkadnak, és áldás szárnyal nyomokon, mert vagy az egyik, vagy a'

másik fél, előbb utóbb legyőzettetik az igazságtól, a' megismert és fogadott igazság pedig csendet és boldogságot áraszt. — Az érzékeny szívnak nem csak a' jelenben, hanem a' jövőben is kell élni, tehát ugy érzékenykedjék, hogy a' boldog jelennel egy boldogabb jövőt alapítson, ez pedig csak ugy foghat megtörténni, hogyha az érzékeny szív a' hideg észszel párosul, és a' lágy bábbul egy igazán kiképzett embert alkot.

A' társaságos élet nemünknek egy saját tulajdona, ugy annyira; hogy e' nélkül semmi gyönyörűség, semmi öröm, semmi vigasztalás nem derülhet egünkre, boldog az, kit a' sors olly állapotba helyezett, hogy mindenütt, és minduntalan feltalálhatja azt, kinek kebelén kimosolyoghatja örömeit, és kinyilváníthatja szíve' érzelmeit; de boldogtalan az, kinek minden lépteit mások méregetik, minden szavait fontolgatják, 's ártatlan örömeit kárhoztatják, mind ezt, mind amazt a' társaságos életben feltalálhatjuk; tehát ugyan azon egy eszköz egyiknek Édent nyit, másiknak poklot készít. — Sokan azt vitatják, hogy egyedül az érzékeny szív varázsolhatja a' társaságot mennyé, mert ez senkit megbántani nem képes, sőt inkább ez egyedül alkalmas a' legédesebb örömöket szülő barátságra is — örömet kezét fogok ezen állítással, minthogy természetünkben látszatik gyökerezni, mindazonáltal csak ugy, ha az érzékeny embert nem csak a' szív, hanem az ész is kormányozza, mert máskülömben szül ugyan ideig 's óráiglani örömöket, de majd mélyebb keserveket is áraszt; és így az érzékeny szív lehet ugyan koszorúja a' társaságnak, de lehet kínzó gyilka is. — Ne rettenj vissza érzékeny

lélek állításomra! nem újság, nem észkoholmány ez, hanem okfőköen alapult igazság. —

Az érzékeny szívű meg nem háborítja ugyan a' társaságnak jelen tagjait, sőt inkább részvételével mindenkinek véleményére simulván, szeretetre méltónak mutatja magát; ugyan is önszeretetünknek az illyes bánásmód nagyon hízelkedő, 's kiváltképpen az uralkodni vágyóknak kényőkre van az olyan, ki bár melly fonák állításaikat, bár melly visszaadás helyheztetésöket is helyben hagyja, és magasztalja; de éppen itt alapszik a' hiány, hogy minden jelenvalónak tömjénez érzékenységevel, mert ha a' jelenvalók olyakat kívánnak is tőle, mellyek a' távollévőknek károkra, veszedelmökre, sőt gyaláztatásokra szolgálnak, mosolyogva enged a' kéroknek csak azért, hogy megne bántassanak; örvendenek így a' jelenvalók, de keseregnek a' távollévők; pedig a' társaságos élet nem egyházi vagy udvari körre vagy szorítva, hanem kiterjed a' távollévőkre is; tehát csak az olly érzékeny szív lehet dísz a' társaságnak, mellynek befolyása az egészszet örvendezteti. — Itt egy korcs életű kalóz sompolyog öszszekúcsolt kezekkel, és ég felé szegett hazug szemekkel az érzékeny szívű lábaihoz, 's hamis vádokat indít a' távolban serénykedő józan, de nem képmutató társ ellen; megbukik a' jámbor, felmagasztaltatik a' korcs csak azért, mert a' hazug' könnyei a' jelenben győztek — ott egy szemtelen semmirekellő bókolvá nyuladoz az érzékeny kezek után, hogy mérget okádó szájával csókolhassa azokat; 's íme a' távollévő ártatlannak becsülete, és jóléte felforgatva süllyedez, a' semmikellő pedig célját éri, mert az távol, e' pedig jelen van, — amott egy érzékeny társa-

ságban hahotával mardossák egy távollévőnek hírét és nevét, felbonczolják tetétől fogva talpig hiányait, éles csípésekkel karczolják komolyabb viseletét; 's íme a' jelenben karczolónak elmés gúnyolásai tapsoltatnak, a' távollévő pedig megvetésre kárhoztatik — itt egy csalárdfi cselszövényével utat nyit az érzékeny kebelbe, 's elfoglalja azt ámító beszédjeivel; ez beveszi ostromlásaival az ész' kormányátul elesett szívet, a' távollévő pedig egyszerű hűségének áldozatja lesz; — ott egy kontárkodó áltudományával, szemtelen dicsekedésével nemcsak bámultatja, de szerencsésíti is magát a' lány szív' udvarában; a' józan ész' szüleménye pedig csak azért, mert távol van, gunymosolygással elvettetik, 's kigúnyoltatik — szerencsétlen boldogság az, melly más kárán épül, boldogtalan előlépés az, melly másnak igazságtalan megbuktatásával történik; kárhozatos öröm az, melly más szemeiből kiszajtott könnyek' árjából ömledez. —

Az igaz barátságnak elromolhatatlannak és örökösnek kell lenni, azért olly alapokon épüljön, mellyek megrendíthetetlenek legyenek; mért csak így szívároghat belőle a' lelkeket égi vigasztalással enyhítő forrás; ha ezen édes folyam megszűnik, nem dugul ugyan bé a' forrás, de szívreszkedtető, 's fájdalmakkal bővelkedő folyam zúdul belőle, mellynek keserősége sokkal nagyobb, mint volt amannak édessége, és éppen a' nagyon érzéken szív az, melly képes ily kettős de egymástól különböző folyamat csörgedeztetni. Nyitva áll mindenkinek az érzékeny kebel — ha gyengébb belátásom, mellynek emberrigarlóságom miatt alája vagyok vetve, feléje vezet, elragadtatva merülök belé, 's barátomnak választom azt, kinek vonzódását erántam

olly nyíltan tapasztalom, már rózsza kötelekkel
 érzem szívünket öszszekapcsolva lenni; annál
 inkább, minthogy édesek szoktak lenni az érzé-
 keny szívnek ömledezései, 's az öszszehangzó
 érzelmek miatt már azt gondolom, hogy feltalál-
 tam azt, kit szívem annyira keresett; ölelem
 tehát a' kedvest, kinyitom előtte szívem' belse-
 jét, közlöm véle azokat, mellyeket csak bará-
 tomnak szabad tudni, ő birja egyedül bizodal-
 mamat, szívemet, 's mindenemet, be boldog
 csillagzat ragyog felettem! van, kivel megosz-
 szam örömeimet; kinek részvevő kebelében ki-
 sírjam könnyeimet, van, ki bádjadtságomban
 vigasztaljon, felemeljen, 's egy szíves öleléssel
 boldogítson; bétellyesítem mindazokat, mellye-
 ket kívánnak a' bölcsek az igaz barátságtól: sze-
 retni inkább mint szerettetni óhajtók, érzelmei-
 hez szabom érzelmeimet, szelíd erkölceihez sí-
 mítom erkölceimet, kerülöm mind azt, a' mi
 engemet véle meg untatna, szóval csak igazsá-
 gosakat kívánok tőle; azonban a' nyílt kebel
 valamint nékem tárva állott, úgy másoknak is
 azt tapasztalom, hogy egem borulni kezd, fényes
 csillagom béhomályosodik, szívem' titkait már
 birják mások is, terveimnek akadályokat vetnek,
 gúnymosolygással beszéllek érzelgéseimet, ka-
 czagják tőlem táplált reményeimet, hiányaimat
 hirdetgetik, hibás lépéseimet dobra ütik: tódul-
 nak fejemre mindenhonént a' fellegek, repe-
 dezett sajkám elmerüléssel fenyeget; könnyul-
 latva futok vél. barátom' ölébe, ki könnyekkel
 idvezli keservéimet, mert megbukásom, ámbár
 ő légyen is oka, érdekli érzékeny szívét, öle-
 lései mindazonáltal hidegebbek, 's jelenti, hogy
 új barátjának érdeke is szíven fekszik, tehát
 engedjek meg érzékeny szívűségének, hogy olly

lépést tett, melly nékem nem lehet kellemetes, ő úgy is megunván barátságomat, új szövetsége néki sokkal kényelmesebb — íme! az édes cseppek keserű itallá váltak, pedig annál keserűbbé, mennél inkább látom felforgatva lenni volt jólétemet. — Isten hozzád érzékeny szív! én már megbuktam, majd sorsosim is nyomdokomat fogják követni, ha káromon nem tanulnak. — Ugyan is, minthogy a' nagyon érzékeny szív szüntelen tárva áll, az fogja elfoglalni őt, ki legutolján merül belé, ennek áldozza most érzelmeit, megfelejtkézvén az előbbeniről, 's mivel az ész nála nem kormányoz, kevés gondja, mi múlt el, vagy mi fog következni; ő csak a' jelennek örvend, a' multak, 's jövődők nem érdeklik őt. Hideg észtől kormányzott szív kíváncsítatik tehát az édes barátságra, 's ekkor nem félek, hogy a' lány öleléseket megbánjam, és az édes érzelmeket keservesen megsirassam.

Távollégyen tőlem, hogy kárhoztassam azon nevelésnek elveit, melly a' gyenge fiút úgy vezetgeti, hogy szíve érzékeny légyen a' széphez, nagyhoz, kellemeteshez, 's örvendeztetőhez; sőt inkább azt állítom, hogyha a' fiúból boldog embert akarunk nevelni, a' durvaságnak, keménységnek, 's pajkos szeszéllességnek magvait irtsuk ki, mert ezek nemcsak üszkei a' mostani kényesebb kornak, hanem általjában az emberiség' míveletlenségének béllyegei is; azonban mégsem akarom azt, hogy nevendékünkéből csupa szív váljék, mert én az embert embernek szeretem látni, nem pedig csupa szívnek. A' nagyon érzékeny szív képes ugyan a' jót, szépet, 's kellemetést egész elragadtatással érezni, 's ez által magát boldoggá varázsolni; de a' mennyire érzékeny ezekhez, éppen annyira fogja a'

kellemetlen bényomásokat is elfogadni, boldogtalansága pedig annyival nagyobb lesz; mennél kevesebb vigasztalást adhat a' parragon hagyatott ész, ki nem tudja pedig? hogy életünk nem csak gyönyöröket, hanem kellemetlenségeket is szokott osztani. — Az érzékeny szív a' társaságos életnek kellemait tellyes mívóltokban érzi, de vannak a' társaságos életben rossz emberek is, kiknek áldozatok lesznek, mert ezeknek bitanglásait ki nem álhatván, végre még ott is sérelmeket sejt, hol örömet szedhetett volna, 's majd a' nagyon felvont húr elpattan, és a' nagyon érzékeny szívűből ember-gyűlölő lesz; itt már készen a' sír, melly boldogságának még reményét is elnyeli — ugyan is, valamint az igen elkényesztetett test a' levegőnek legkevesebb változására is gyengélkedik, gyakran betegeskedik is; ugy a' nagyon érzékeny szívnek a' legcsekélyebb bántás is halálos seb, 's ebből az következik; hogy csak kevés tapasztalás után is már mindent darabosnak, tökéletlennek, durvának és kellemetlennek fog látni, és így semmiben sem találhatja örömét 's megelégedését; ugy jár ez, mint kinek microscopiumi éles szeme lenne, mellyel minden ételeit és italait ocsmány férgekkel rakva találná, 's azért mindentől elundorodnék, vagy a' legremekebb képeknek is elrejtett darabosságát szemlélvén, semmi mestermív néki nem tetszenék, — legtöbb ember azért boldogtalan, mert érzékenysége annyira van feszítve, hogy már a' földi örömek nékie csekélyek, fanyarok és durvák, tehát nem is kielégítők; ide tartoznak a' román kórságban nyavalygók, kik néha annyira érzelegnek, hogy román hőseik szemeiket szüntelen kápráztatják, a' jelenvalókat megvetvén ábrándozásaikban azok-

kal társalkodnak, végre magokat a' képzelt édes halál' törével oldalaik mellé helyheztetik; ugyan is e' földön mindenütt keresvén a' képzelt gyönyöröket, 's azokat fel nem találván azt gondolják: hogy e' föld nékiek már lakhatatlan; pedig igazságok is van, mert a' föld csak emberek, nem pedig csupa érzelő lények' számára vagyon alkotva. — Az érzékeny szív minden ingerekre könnyen felgyullad, de minden ingerek jók e? vagy talán azt gondoljuk? hogy egyedül a' jókra vet lobbót; de ki kívánhatja azt? hogy az esső, és szántás által vetésre megpuhított föld kő keménységű legyen; ne talán egy kalóz csoportnak nyomai által a' gyenge vetemény' gyökeréből kitiportassék, vagy az árvíz dühének ellene áljon; melly föld a' jó magot bujálkodva termi, bujálkodva neveli a' gazokat is, ha csak emberi szorgalom el nem fojtja az ártalmas kórókat; bévesz a' lágy szív minden bényomást, az erkölcsös őt erkölcsre vezérli, a' vétkes vétkekre ragadja; ő emberi tekintetből buzgó, vallásos, adakozó, és szemérmes; de fújjon a' szél ellenkezőképpen, majd isten-tagadó, vallásbitangló és szemtelen lészen; itt hevül a' haza' javára, amott kész lészen hazáját elárulni. — Észnek kell tehát a' szívet kormányozni, mert máskülömben a' jóra ugy gerjedez, mint a' rosra; sőt a' rosra majd inkább, mert ez a' testiségnek kedvezőbb, és ugy kell a' szívet simíttani és lágyítani, hogy egészen el ne simíttassék és lágyíttassék; mert így csak sovárogni, de élni nem; csak sohajtozni, de örülni nem fog tudni. Érzékenykedjék tehát a' szív, de az észnek világánál; így fog a' kellemetesben gyönyörködni, és a' kellemetlenek által le nem vezettetik, fog gerjedezni a' jóra,

de a' rosszszat legyőzi; szóval az lészen, a' mi-
nek lennie kell.

Kárhoztatják némellyek a' hideg észről ve-
zérlett szívet, mert úgy mondják: ez nem érez-
heti nagy mennyiségben az élet' kellemeit és
örömeit; nem ragadtathatik el a' szívet egész-
len bétöltő gyönyörökben; de én azt gondolom,
jobb éltünknek nagyobb részét keresztül örülni,
mint egy két pillantásba egész éltünk' virágit
bétemetni; minden kornak vannak tulajdon örö-
mei, de azok csak úgy virulhatnak, ha pazarló
kézzel le nem szaggatjuk előbb bimbaikat, vagy
nagyobb heveességgel le nem forrázzuk virágjai-
kat; a' nagyon elragadó örömök gyakorta egész
éltünk' tengerére zajt borítanak, 's csendet csak
a' partnál ígérnek, szomorú vigasztalás! ha csak
a' halál vethet gátot éltünk' zajló hulláminak —
a' természet ugrást vagy erőltetést nem szokott
tenni, ha rendes járásából kicsapongunk, erős
fenyítéssel iparkodik helyre hozni az erőszak-
ot, mely által a' szív, ha egészen elpühult,
az ember néha leroskad, sőt egészen is leron-
tatik. Nem kecsegtetik ugyan a' hideg észről
kormányzott szívet létünk és állapotunkon túl
ragadó remények; de annál rendesebben örven-
deztetik őt alapított eszközei által elért céljai,
's nem háborítják a' légben épült arany várok-
nak romjai, nem gyönyörködtetik ugyan őt szá-
mos, de ledér barátjai, 's ezeknek egész imá-
dásig terjengő tömjénezéseik; de annál boldo-
gabb egy igaz barátnak karjai között, 's nem
is sebzik szívet a' színlett barátságnak keserű
cseppekké vált édességei; nem pazarolja ugyan
kirekesztőleg egy két kedvenczeire kegyeit, de
annál foganatosabb szeretettel öleli az egész em-
beriséget; nem üríti ki ugyan egy két szemte-

len koldus' dobzódásaira javait, de annál nagyobb kegyességgel ápolgatja a' szenvedő emberiséget; nem bámészkodik ugyan el a' kontárkodóknak csillagokat verdeső, de még is alacsonyyságtól büszhődő míveiken, de annál mélyebben csudálja és tiszteli a' természetnek pompás alkotmányát, és a' felséges elméknek remek szüleményeit; azok örülnek egy két pillantásig, ez húzamosan szedi minden óráinak virágait, azok elrészegülve örvöngenek sebesen elrepelő gyönyöreikben; ez józanon éli minden korának saját örömeit, azok vigasztalatlan fanyalognak koporsójokig; ez még a' halál' angyalát is mosolyogva üdvözli. — Ész! te isteni szikra! bár nevezzenek hidegnek, még is te vagy mindenünk, a' te szeszéletlen járásod vet gátot a' szív szeszélyeinek; a' te komolyságod józanítja ki a' szív' tántorgását; a' te rendes hatóságod egyengeti a' szívnek rendetlen kicsapongásait; a' te eszmélkedéseid igazítják meg a' szívnek tévedéseit; szóval a' te sérthetetlen parancsaid zabolázzák a' gondatlan szívet; légy bár számkiűzve némellyeknek kegyelméből, végre majd még is hozzád fognak járulni tanácsért, és csak azok lesznek egészen szerencsétlenek, kik bilincseidet már le nem oldhatják; kik csilámlásodat vakságok miatt többé nem láthatják; te vagy valóban az uralkodó, jaj annak ki tégedet megfoszt thrónodtól, mert a' pulyaság' pálczája senkit nem boldogíthat; de annál nagyobb terjedésben árasztja a' zavart, békétleniséget; tehát a' boldogtalanságot is.

Mennél érzékenyebb a' szív, annál mélyebb fészke a' külömbféle szenvedélyeknek, mert a' lány anyag a' benyomást mind könnyen felfogja, mind mélyen hatni engedi; pedig nincs vesze-

delmesebb, mintha egyszer már a' szív szenvedélyeknek fészkévé változott, minthogy a' szenvedélyek mindenkor homályosító fellegei egünknek, mert béleplezván lelkünk' napját az észt, arra ragadtatunk, melyre a' bódító fények lát-
szanak csillámlani, ki nem tudja pedig? hogy a' bódító fények legbizonyosabban örvénybe vezetnek, — tapasztalás bizonyítja, hogy azon emberek, kik jó, és lágyszívűségökről híresek, gyakorta olly haragra lobbannak, melly öldöklő villámhoz inkább, mint fenyítő szellemhez hasonlít; jaj annak, kit megsujt, mert a' kü-
lömben lágy szív' kegyelme, örökre csukva van előtte; vagy ha megnyílik is, keserves szemrehányásokkal vegyesen ömlíti kegyeit — szív-
vigasztalók e ezek? jól tudják, kik részesültek bennök; valamint hevesen tud szeretni az ér-
zékeny szív, olly hevesen tud gyűlölni is; in-
nént vagy on az is, hogy a' legczégéresebb go-
nosztévők érzékeny szívűeket szoktak választani ördögi tervök' kivitelére, ha ezeket egyszer bészötték hallójokba, készek akármelly lrtóztató tervnek bevégzésére és pedig az érzékeny szí-
vűség' leple alatt, melyre ők igazságos színt tudnak elég ügyesen ruházni, 's így lelkiismeretökkal is iparkodnak a' gonosz szándékok meg-
egyeztetni; sőt ha czélt érnek, azt gondolják, hogy cselekedetök erényes, tehát szükséges is volt — a' legfertelmesebb vétkeknek a' nagy ér-
zékenység szülő anyja, a' legnagyobb tévedések' érzékeny szívűségből származtak, az or-
szágokat pusztító háboruk szenvedélyeknek szü-
leményök — a' jaj szók által ébred fel az ész
veszedelmes álmából, midőn látja maga körül az ártatlan áldozatokat, és a' pusztulás' szomorú romjait, akkor ragadja a' féktelenséget ko-

molyabb ítélő széke' elébe, 's nagy fáradsággal csillapítgatja a' felzúdult szív' tengerét, 's hatalmas parancsával csendet és békét terjeszt; ha hideg észről kormányoztatott volna a' szív, olly szörnyetegek, se nem retegtették, se nem pusztították volna az emberiséget; romlás nélkül tehát nem lehet az ész és szívet egymástól elválasztani; ha pedig együtt munkálkodnak, áldást terjesztenek egünkre.

Mindennek vagyon jobb és rosszszabb oldala, de ha a' rosszszabb oldal úgy elmergesedhetik, hogy a' jobbikat egészen elnyomja; úgy kell vigyáznunk, hogy az ellensully hatalmunkban legyen, ne talán erőre kapván, a' jólét mérlegét egészen felforgassa; az érzékeny szívűség is magában igen jó, de ha határon túl csapong, megszűnik jó lenni. Melly sokszor gondoljuk magunkat boldogtalanoknak lenni, és ezen véleményben egészen elmerülve valóban boldogtalanok vagyunk; azonban gyakorta az érzékeny szívnek, nem pedig az észnek szava ez, ha hideg észszel megvizsgálnók valónkat, úgy találunk, hogy csak tévedésben és csalódásban szenvedünk, de ezen szenvedés is sujtja létünket; itt már az egyenlet mérlege felfordult, az észnek kell tehát helyre igazítani, mert máskülömben a' képzelt szenvedések' sullyától egészen elnyomattatunk. — A' szív csak érezhet, de nem ítélhet, ha az ész szívtől hagyja magát egészen vezettetni, ítéleteit ennek érzelmeire alapítja, ekkor még jobban felzúdulnak hullámai, mert az ész is pártolja őket; ellenben ha az ész tulajdon fénye után indul, és bódító fényektől magát nem engedi elvakíttatni, a' szívnek érzelmei nyugalmasan folydogálnak a' tiszta forrásból, 's zajt nem tapasztalván, csendesen érzeleg.

Felséges két nevezet az Ész, és Szív! bár soha egymástól el ne választatnának, úgy bizonyára mind magunk boldogok lennénk, vagy legalább fél annyi szenvedéseket sem éreznénk, mint érziünk, mind másokat boldogoknak lenni engednénk; de nagy veszedelme nemünknek az, hogy már a' nevendékekben mesterséges fogásokkal különböztetnek el, 's pedig úgy, hogy az észet elaltatván, egyedül a' szív palléroztatik és helyheztetődik hatóságba, megcsalattatván azon előítélettől, hogy egyedül az érzékeny szív teszi az embert jóva és erényessé. — Azon dicséret tehát, mellyet a' mai kor-szellem szokott hangoztatni arról, kit jóságáruul akar magasztalni, tudniillik, hogy „jó szíve vagyon“ nem vétetett a' józan philosophiának tárábul, pedig annál kevesebbé, minthogy ezen dicséret alatt lágy szívet ért, a' lágy szív pedig még nem elegendő arra, hogy az ember jó legyen; mert a' lágy szív egyeránt vezeti az embert jóra és rosszra — nevezze inkább a' mostani kor-szellem jónak azt, kiben az ész és szív úgy vannak kimívelve, hogy az ész parancsa alatt érzelegjen a' szív, 's ezen nevezet a' józan philosophia tárábul fog vétetni, melly azt is mondja, hogy csak azon kor-szellem áraszthat boldogságot, mellynek jel szava léssen: *Ész, és Szív.*

Körmeny Kamill.

2.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Harmincznyolczadik Levél. — Polyklét
Crantorhoz.**Egy gazdag Rómainak napszáma. — Nyilvános és magá-
nos mulatságok.*

Eddig Leveleimben a' Rómaiak' polgári igazgatását, törvényeit és közönségre nézve való életet akartam veled meg esmertetni; most ezen fontos tárgyról minden-napibb észrevételekre térvén, az ő minden-napi szokásaikat szándékozom le rajzolni. Soká halasztottam ezen szándékom' tellyesítését; attól féltem, hogy a' vele sietés által öszve keverhetném az állandó és uralkodó szokásokkal a' csak különös környülményekben előfordulókat, vagy ki hagyhatnám, 's a' csupa történetnek tulajdoníthatnám a' minduntalani előfordulókat. Most, midőn egy elég drágán vásárlott tapasztalás, és sokszori társalkodás azokat velem jobban megesmértette, igazabban le fogom egy Rómainak mindennapi életét festeni. Azt szükségtelen megjegyezmem, hogy a' kép tulajdonképpen a' főbb rendűekhez fog hasonlítani; de ezeknek erkölcei, ha szintén a' népétől több tekintetben különböznék is, még is némelly pontokban csak

ugyan hasonlók ezéhez, 's csak némelly vonásokat kell képzelődésedben ki hagynod, ha a' társaság legalsó tagjaihoz le akarsz gondolatodban ereszkedni. Fogsz itt Athene sőt minden Görög városok' lakosaihoz is hasonlítottakat is találni; a' származás' egyenlősége 's az ujj öszve kapcsoltatás, győzőinket bizonyos tekintetben hasonlókká tette hozzánk; de tartottak meg olyan szokásokat is, mellyek eleitől fogva sajátjaik voltak; 's példa nélkül való szerencséjek olyanokat is vetétt fel velek, mellyeket csak magok bírhatnak; 's leg inkább az ilyenekről fogok szólni.

A' Nap' fel költe jeleli a' nap' első óráját, az mindenkor a' vallásbeli kötelességeknek van szentelve. A' nép seregesen fut a' Templomokba az Istenektől a' mindennapi szükséges dolgokat kérni; 's ezen alázatos kérést azok mindenkor meg is halgatják. A' főbb rendűek ezen kötelességet rendszerint otthon viszik véghez, hol házi oltárok fogadják el az áldozatot. Reggel az égi Istenekhez intéztetnek a' könyörgések; az estvéliek pedig az alsó világbeliekhez. Mihelyt ezen kötelesség véghez megyen, fel nyittnak az ajtók; a' cliensek vagy védettek nagy számmal megjelennek: némellyek mindennapi kötelességeiket teljesíteni, mások Pátronusaiknál vagy védő Uraiknál udvarolni, leg többen pedig az ennek nevében naponként osztogatni szokott alamizsnát el venni. Elfogadtatások mindenkor értésökhöz, vagy azon fontossághoz van mérsékelve, mellyet magoknak adni tudnak. Némellyek egészen véduraik' szobájáig hatnak, mulatságaiban részesztetnek, 's asztalaihoz bocsáttatnak; de a' nagyobb szám soha sem megy a' tornácznál tovább; 's megelégedvén azzal, hogy a' rabszolgáktól vagy valamelly szabadostul észre vétetik, ismét vissza tér tulajdon napszámára.

A' Nap' harmadik órája a' birákat 's az ügyes bajosokat a' törvény - székekhez hívja. Ha az ügy

fontos, 's a' szolnokok híres, mindenfelől tódul a' Nép' látni és hallani. Ugyan azon látványság egyszerre több helyen is mutatja magát; sokszor a' halgatónak figyelme, egy közel más törvény-széknél más ügyet védelmezőnek szava által akadályoztatik. Itt egy végső rendelkezésnek vagy Testamentumnak törvényes volta hozattatik kétségbe, amott egy család adós vádoltatik; ismét tovább egy másik, Polgár nép nyomorgatásért áll a' törvényszék előtt; a' vádolónak elől adja környülményesen a' vétek' mivoltát 's bizonyságokat hoz elő a' Praetornak és a' Biráknak. Ha fontos személy a' bévádolt, mindenek mozgásba vágynak, azt megmenteni vagy elveszteni. Ha homályos származású Plebejus, Patronusa mindenképpen igyekezik őt győzdelmeskedtetni, 's annál is inkább igyekezik, minthogy sokszor maga szedte azon véteknek gyümölcseit, mellyel cliense vádoltatik. Ezen különös okokhoz add hozzájuk még a' Rómaiaknak az ékes szóllás eránt való indulatos hajlandóságát, azt a' forró reszvételet, mellyet benne, a' minden indulatjaikat felelevenítő ügy folytatás támaszt, 's azt a' megmagyarázhatatlan kívánságot; melly szerint minden emberek szeretnek valamelly nevezetes vétkest szemlélni, 's elgondolhatod melly buzgósággal sietnek minden rendű Polgárok a' törvény-székekhez.

Ma nép gyűlés van, holnap vásár lessz; most törvényes ítélet hirdettetik ki, majd az ország tartat kótya-vetyét, másszor ismét Isteni tiszteletbeli vagy katonai czeremonia lattatik; végre a' circusi vagy színjátékok és mindenféle mulatságok ritkán hagynak egy napot is egészen szabadon. Ha a' foglalatosságnak vagy inkább mulatságnak ezen nagy tárgyai elmaradnak, akkor a' Forumon sétálás vétetik elő 's a' beszélgetésnek mindenkor elég tárgy találtatik az olyan emberek között, kiknek a' magános és kö-

zős dolgokban való részvétele a' legtávolabb lévő országokra is ki terjed. A' szemlélő és vizsgálódó mosolyog, midőn látja, mint vagynak a' neveikben vagy titulusaikban, olly igen kevélykedő Patriciusok körülvéve attól a' néptől, melyet meg vetnek, 's még is kémélni kénytelenek. Ezzel, bánások a' barátságos nyájosságnak és a' megvető fellebbezésnek egy különös vegyülését mutatja. Ezen két érzésnek valamelyike mindenkor gondosan és kiszabott mértékben van alkalmaztatva annak, a' kivel beszélnek, rangjához, gazdagságához vagy tekintetéhez, 's a' mi társalkodásokban egy tüzes és heves emberre nézve sértő és megbántó lehetne, az egy bizonyos színtelt szivesség által mérsékeltetik; hijjában akarná valaki az érzett sérelmet vissza fizetni; olly finom az, hogy észre sem lehet venni; a' sebesített érzé az ember a' nélkül, hogy panaszkodhatnék. Az a' mesterség, melly a' kevélységet udvarisággal párosítja, kiken kinek azt a' mit meg várhat, illendő mértékben megadja, a' maga felsőbbbségét, a' nélkül, hogy róla valaha szóllana, minden szempillantásban érezteti, — ez a' nagy mesterség ugy látszik kirekesztőleg csak a' régi familiák' sáajta. Egy akármelly gazdag Plebejus is hijjában igyekezik az erkölcsöknek ezen mindenkor természetinek 's könnyűnek látszó csiuosságát utolérni; csak annak esetlen utánnozását tudja mutatni, melly a' magához hasonlókat megsérti, 's a' nagyokat mosolygásra indítja. Még ha a' legnagyobb méltóságokra jut is, haesze van, rényei és talentomai által kell magát megkülömböztetnie; az urbanitás' kellemeivel való tündöklést másokra kell biznia.

Ezen különbségek, melyeket az ember a' legnagyobb része észre sem vesz, éppen nem gátolják az egy mással való lételt és társalkodást, 's közös hajlandóságaik szüntelen öszve hívják, 's öszve gyüj-

tik őket. Sokszor mikor fontos dolog felett látszott is a' beszélgetés folyni, láttam, hogy Patronusok és Cliensek együtt siettek egy kötélén tánczolóinak, Afrikai majomnak, vagy Helvetzia hegyről hozott medvének nézésére. — Az alatt a' Lovagok, a' gazdagság' Istenéhez mindenkor hivek lévén, a' Forumot körülvevő boltozatok alatt tartják üléseiket. Itt fizetéseiket el rendelik, számvetésöket végbe viszik, kevés Pénzt adnak ki, 's annál többet vesznek bé, körül lévén véve számtalan költsönözőktől vagy adósoktól, kiket mind terhesebb és terhesebb feltételekre köteleznek, 's míg nekik szolgálatot tenni látszanak, tökéletesen megrontanak. Ők szüntelen egyetlen egy tárgyal foglalatostkodván, semmivel mással nem gondolnak, semmi által el nem vonattatnak, vagy ragadtatnak; sőt még azon multságokra sem ügyelnek, mellyek után a' sokaság olly nyugtalanul siet.

Minekutánna a' meggazdagodás' mesterségében egynehány esztendő't eltöltöttek, akkor megváltoztatják magok viseletét, 's az össze gyűjtött kincsek' tékozlása által utat nyitnak magoknak a' tisztségek-re.

Ezen már ugy is igen külömbféle képek, minden szempillantatban felváltatnak váratlan és véletlen környülmények által. Egy fő tiszttviselő, ki Provinciájának kormányozásából vissza tér, vagy oda most szándékozik menni, a' nép előtt akarja magát mutatni, a' Forumra megyen rangjához illő kíséressel; minden felől hozzá fut a' sokaság, körülveszi őt; Barátjai szerencsét kívánnak neki; egyebek is ezekhez csatolják magokat, 's mindnyájan örömkialtások között elkísérni vagy a' város' kapujáig, vagy a' maga házáig.

Kétség kívül azt fogod gondolni, hogy az életnek ezen neme, mellyet életnek sem méltó nevezni,

csak a' vagyonos emberek által gyakoroltathatik, 's hogy a' köznépnek, melyet szüntelen megújuló szükségek és gondok szorongatnak hasznosabb dolgokban kell foglalatoskodnia; de Romában a' köznép minden egyéb országbelítől különbözik. A' mi városainkban, ha élni akar, dolgoznia kell; a' henyélés elvesztené. Egyedül Lacaedemon teszi e' részben kifogást; de ezen különös országban nincs is tulajdonképpen köznép, már maga a' Spártai név egy bizonyos méltóságot foglal magában; a' ki azt viseli, minden Polgár társaival egyenlő, de a' kiknek száma igen kicsiny még Rómában, hol a' rang és gazdagság az emberek között szörnyű különbséget tart fenn, számtalan szegény sorsuak és más segedelmére szorulóak a' nap' örömeiben 's mulatságaiban részesülnek, semmit nem aggódván a' holnapi napról. A' szegényebb sorsu Polgárok azon gabonával, melyet ki rendelt időkben számokra mindenkor, még pedig alkalmas bőségben osztogatnak, 's Pátronusaik' adakozásai mindennapi főbb szükségüket kielégíthetik és semmi adót nem fizetnek. Bizonyos minduntalan elő forduló környülmények között p. o. a' fő hivatalokra való neveztetésnek, temetési ceremóniának, 's győzdelmi pompának alkalmával szokások a' Nagyoknak őket gazdagon megajándékozni. Ha ezen hasznokhoz még azt a' rut 's igen sokszor történő nyerekedést is, melyet gyűléskori voksaiknak eladásával gyakorolnak, hozzájuk számálod, könnyen által fogod látni, miért nem iparkodnak tisztességesebb eszközök által független lételre szert tenni. Ha mind ennyi segedelem kulfők mellett még is egészen elszegényednek; akkor az elfoglalt földek osztogattnak ki közöttök, 's a' kik még reggel kinosan nyomorgó Polgárok voltak, azokban az este vagyonos birtokosokat lát.

A' munkától való meggyőzhetetlen idegenkedésen kívül a' Rómait még Polgári méltósága is vissza tartóztatja némelly mesterségektől p. o. a' mészáros-ságtól, főtt hus-árulástól, halászástól, hallal kereskedéstől 's. a. t. Egyéb mesterségek csak nem egészen szabadosoktul üzettenek. Csak a' kenyér sütők birnak egy kevés megkülömböztetéssel, melly lehetőképpen mesterségeknek mindenek által érzett szükséges voltán épül. Ezek, (kik római nyelven Pistor nevet viselnek) egy küiönös czéht formálnak, mellynek sok jussai vagynak; attól sem magok sem gyermekeik más mesterségre lépés véget el nem válhatnak. Nyereségök közös, és hogy a' Czéh becsülete fenn tartathassék, tagjainak nem szabad Gladiátorokkal, színjátszókkal, vagy akármelly disztelennek tartott mesterség - gyakorlójával szorosan társalkodni.

Ez a' dologtalan, 's minden szükséges munkától üres életmód olly frivolitással bélyegezi a' Római lakosokat, melly valóságos fontosságokkal igen különös ellenkezést formál. Mindnyájan kivétel nélkül házaikon kívül töltik idejeket; 's valamint a' főrendüeket sem lelkök' kimivelésének óhajtása, sem a' tudományok' 's mesterségek' szeretete otthon nem tartóztatja, ugy a' szükségét nem látó 's ugyan azért dologtalan köznép is hiu multságokban él napjait, 's bizonyos tekintetben annak vak eszközévé lessz, ki azokat neki szerzi.

E' részben a' városiaktól tökéletesen különbözik a' falusi lakos; ki huzomosan azt a' munkás és hasznos életet gyakorolja, mellyre a' földmivelés kedvet is szokást is ad, 's mellyet az Istenek ugy látszik első kötelességül irtak az embernek eleibe. Ez még most is ugyan az, a' mi régi elei voltak, majd katona majd földmivelő. A' város' lakosai is soká ilyenek voltak. Róma' kapuin kívül azon he-

lyeken, mellyek most palotákkal vagynak megterhelve, aratókat lehetett látni. A' hiú pompa elűzte a' hasznos egyszerűséget, 's az igaz nagyságából kivetköztetett nép, a' henyélést elunván érezni nem tudó lelkét szüntelen a' tárgyak' külömbfélesége által akarja ki elégíteni. Innét van a' mindenféle játékok' kívánása vagy inkább indulatos szeretete; 's még szerencsés volna ha mulatságaiban csak hiú 's haszontalan pihenéssel meglegednék, 's ha azokat sokszor rendetlenségben, vétkes fortélyosságokban, 's olyan zendülésekben is nem keresné, mellyek mind magára mind az országra nézve veszedelmesek.

De már a' dél közelget, kiki haza megy rövid ebédet enni, 's egy óráig nyugodni. A' déli álomtul fogva vacsorakorig az idő mindenkor mulatságra van szentelve. Azok, kiket éltességek komolyokká tett, vagy valamelly fontos hivatal komolyságot mutatni kényszerít; csendes örömeket keresnek; a' közös vagy magánosabb sétáló helyekre mennek, 's válogatott társaságokban kóstolják a' barátságos beszélgetés' édességét. Ha rossz idő van, vagy az évszakas nem hágy az ég alatt sétálni, tágos boltozatos folyosók, hol a' jó izlés pompával ékesül, szolgálnak nekik alkalmas és kellemes menedékül. A' kölcsönös látogatások is ilyenkor tétetnek. Ezekre nézve szokás egy inas által magát béjelentetni, kivéven Januárius' 1-ső napját és a' születési napot, midőn kiki külömbség nélkül bébocsáttatik.

Az ifjak elevenebb örömeket keresnek; lovagolnak, a' Mars' mezején versent futnak, nyilazásban, dárda haitásban 's több efféle játékokban, mellyek fontosabb testi foglalatosságokra készítettnek, gyakorolják magokat. Itt ujj katonáknak adatnak leczkék a' hadakozás' mesterségében. Koros Centuriók őket hadi lépésekre tanítják 's velek ostromláskori karókat vitetnek, új sánczokat csináltatnak.

Amott a' már tanultabb sereg nehezebb hadi - mesterségeket gyakorol; vetélkedését eleveníti a' Vezérek' jelenléte, kik nem tartják illetlennek az efféle gyakorlásokat nézni, 's mindjárt helyben egyszer 's másszor biztató szókat mondani. Tovább nevelők' vigyázása alatt gyermekek játszanak külömbféle labdával vagy csigával; némelylek a' Mars' mezején sebesen futva egy réz abroncsot hajtának magok előtt. Mások versen - futásra hívják - ki egymást; egy rendbe állanak; a' cél kijegyztetik, a' tanító int nekik, 's mindnyájan egyszerre kezdenek szaladni; 's lábaik alatt porfelhő emelkedik fel. Sokszor ezen fürgencz fiatalság hirtelen a' Tiberis felé rohan, 's verejtékes testtel belé ugornak, 's azt által uszni próbálják. Ezen idő alatt a' viz' másik partján magas nyárfák' árnyékában sok öregek mosolyogva nézik törekedéseiket; a' gyengébbeket szavokkal 's ábrázatok' jeleivel biztatják, a' szerencsésebbeknek tapsolnak, 's győzelmeiken magokban örülnek. Ezen lefolyó hosszas öltözetben lévő meg öszült öregek' látására azt lehetne gondolni, hogy a' folyóviz Istenek ki jöttek hirtelen mély lakokból 's egy fiatal 's pajkos Triton sereg' játékaik kormányozzák.

A' Nap' tizedik órája üt: mindenk sietnek le-tett tógáikat magokra venni, 's kiki úgy indul vagy másokhoz vendégségbe menni, vagy magánál vendégeket látni. Itt a' néző - játék egészen megváltozik; a' nagyok a' rajtok alkalmatlankodó 's őket egyszer's-mind zabolában tartó néptől el távozván, szabadon által engedik magokat annak a' pompának, melyet leginkább szeretnek. Az utcákon, 's piaczkokon Rómaiak, házaiknál Sybariták. Itt tisztelet, figyelmező udvariság 's lekötelező barátság uralkodik, 's minden kellemeiben tündöklük az az urbanitás, melly a' fő rendü Polgárokat olly igen meg-külömbözteti. Ha nagy rangu személy hívattatik vendégségbe, a' hi-

vás az ő nevében történik 's a' vendégek' kiválasztása reá hagyatik. Ezek mindnyájan méltóságokhoz illő ünnepi öltözeteikben jelennek meg a' kiszabott órára; mikor a' vendégség' hőse megjelenik, helyökből felkelnek; azok kik rangokra vagy idejükre nézve rajta alul vagynak, kezét megcsókolják; a' hozzá hasonlók a' csókot szájára vagy szemére adják; legbelsőbb barátjai őt távolról köszöntik; 's a' nélkül, hogy helyöket elhagynák, saját kezeket csókolják meg, 's azzal intenek feléje különös kellemes módon; úgy látszik, mintha a' csókot, melyet neki adni akartak hozzá küldenék. Az illendőség' ezen rendszabása mindég megtartatik, 's a' ki attól eltávoznék, abba a' gyanuba esnék, hogy nincs jó nevelése. Egy történeteske, melyet hallottam, megmutatja, melly fontosnak tartatik ezen társaságbeli kötelesség. A' híres Flavius, egy szabadosnak unokája, azon szolgálatért, melyet a' népnek a' Fastasok' titkának kinyilatkoztatása által tett háladatosság-bul Curiális Aedilissé neveztetett. Egykor, midőn beteg tisztí társát meglátogatta, némelly fiatal Patriciusok, kik az ágy mellett ültek oda érkezésekor nem keltek fel helyökből. Megneheztelvén ezen illetlenségen, oda vitette Curulis székét, 's arról, mint valamelly királyi székről megvetve mosolygott ezen hiu kérkedésű ifjakra. — — Mihelyt étkek fel vagynak adva, a' vendégek vacsoráló szobába (Coenatio) mennek. A' házi Úr ezeket elrendeli helyökre. Mindeniknek azt a' helyet kell elfoglalni, melyet számára kimutat; illetlenség volna színes alázatossággal alább való helyre ülni, mint a' melly ki van mutatva. A' vendégek virágokkal vagynak koszoruzva, 's ha a' természet tőlök ezen diszes ékesseget megtagadja, szarvak vékony 's többféle színekkel festett forgácsaiból készítettnek mesterséges virágok. Minden csupa örömet lehell, 's örömet fejez ki. Étél

közben a' vendégek egymás egészségéért isznak. Gyakran két jó barát azon egy pohárból iszik egy harmadik távollévőnek egészségéért, 's azok annyiszor üritik li a' poharat, a' hány betüből ennek neve áll. Néha míg egyik fogás után a' másik vitetik, kockával is szokás játszani. Az aszszonyok 's gyermekek az Innepi vendégségeken rendszerint nincsenek az asztalnál, a' családi vendégségeken is csak az ágy-székek' szélein ülnek, 's a' második fogás után el mennek, hogy a' vendégeknek nagyobb szabadságot adjanak. Ha az evésnek vége van is, illetlennek tartanak az asztalt felszedetni 's a' mécseket el oltatni; attól félvén, hogy valamelly vendég találna még jönni, 's akkor azt nem lehetne illendőképpen elfogadni.

Észre vétetlenül az éjtszaka lép a' nap' helyébe, 's még zabolátlanabb örömökre szolgál jeladásul; Mimusok, tánczoló aszszonyszemélyek, siposok 's néha Gladiátorok is lépnek fel, kik az ilyen alkalmakkal kegyetlen játékaikat csak tréfából és vérontás nélkül mutatják.

Végre elérkezik a' haza menés' ideje; a' vendégek bucsu poharat isznak, meg köszönik a' vendéglő' szivességét, 's égő fáklyákat számos rabszolgáktól késértetve kiki a' maga háza felé indul. Itt a' férj reá várakozó feleségét 's gyermekeit találja; közikbe ül, 's csendes beszélgetés között kitsingenként el álmosodik, háza népe jó éjtszakát mond néki. Szabadosai 's rabszolgái rendben elmennek urok előtt, ki köszöntésöket és jó kívánságokat elfogadja 's végre a' hálószobába (Cubiculum) megyen. Lefekvése után a' nappali foglalatosságokat 's mulatságokat még egyszer végig gondolja; 's kellemes álmadozásoktól rengettetve elszunnyad, 's az álom megújítja erejét a' másnapi mulatságokra.

O szerencsés Rómaiak, mennyi fáradságába, iz-

zadozásába 's könnyhullatásába kerülnek a' világnak a' ti örömeitek! minthogy így végezte a' sors, ám legyetek gazdagok és büszkék, míg az emberi Nemzet' egyéb része szerencsétlen és rab; de legalább a' játok neki illy sok áldozatok' jutalmául békességet; 's minthogy az egész föld' kincsével nektek kell birtani, legyen elég ezen adót erőszaktétel nélkül elvennetek 's osszátok-meg azt a' visszavonás' dühössége nélkül magatok között. De már megvagytok részegedve, kivánságaitok nem ösmernek határt, a' végetlen nagyra vágyáshoz telhetetlen fősvényység kapcsolja magát, minden órán kívülről nem lesznek ellenségeitek, 's Rómában magában fognak azok találtatni. Magatok fogjátok magatokat marczangolni; egymás' kezei által vesztek el, 's a' hallatlan szerencse végre a' veszedelem' legmélyebb örvénynyébe süllyeszt titeket! —

De Rómának végig kell pályáját futni, minke-előtte büntetése elkezdődne; 's míg meggyőzni való Népek lesznek, addig szünetnélkül nevelkedik hatalma. Elhiheted e? ezen emberek, kik torkig a' gyönyörökbe látszanak lenni, a' lágy és puha életről csudálkozásra méltó könnyűséggel által mennek a' háboru' bajjaira. A' Senátusnak egy végzése a' haza' védelmére szállítja őket; tüstént háborui szokás lép a' hiú multságok' helyibe; a' polgári nagyravágyás' fortélyoskodására hirtelen a' hadi-mesterség' fortélyai következnek, 's ezen csuda változás semmi fáradságba sem látszik nekik kerülni. Megkell vallani: a' Rómaiak el vannak romolva, de még közel sintsenek le alacsonyodva. Mikor a' multságok' tengerében usznak is, egyszerre megelevenedik lelki erejük azon férfias nevelés' következésében, melyet gyermekségökben nyertek. Jóllehet minden vétkekbe elvagynak merülve, még is óriási benne minden, 's azon szempillantatban is, mellyben őket meg akarjuk

vetni, kéntelenek vagyunk lelkök' csudaerejét bámulni. Vétkeiknek is parancsolnak, mint minden Nemzeteknek. El fog ugyan kétség kívül az az idő jönni, mellyben őket saját terhek le nyomja; de addig a' világ kéntelen halgatni, 's jármok alá hajolni.

Baranyay Ferencz. 2. 5. K. 2.

3.

Folytatása a' Magyar-nyelv természetének, és a' Magyar-szók eredetének.

V agynak *e'* vokálissal járó szók a' Magyar-nyelvben, (Segolátumok) mellyek azon Vokálist megtartani szeretik mint: beteges; elegyes; engemet; felleges 's a' t.

V agynak, mellyek az első Syllabájokban lévő vokálisokat megtartják akkor is, mikor több Syllabákra nyújtatnak, mint: fejemnek; lábamnak; karamnak; körmömnek; orromnak; nem mondjuk hát: körmemnek; karomnak.

Némelly Magyar-szókban, az első Syllabában is, az azt követőkben is az *ó* Vokális helyett *á* Vokális vétetik fel, mint: havamnak; javamnak; másokban az első Vokálisban az *o* megmarad, mint: Lovamnak; némellyekben az *o* cserélgetve jön elő, mint: Honapomnak.

Mint a' Scheva a' 'Sidóban, hol kimondatik, hol elnyeletik: úgy esik a' Magyar-nyelvben is, mint: cselekeszem, cselekszem; igyekezem, igyekszem; ez így

van a' pataknak vagy á vokálissal is, mint: vágyakozom, vágyakszom.

A' veress jó a' vértől; jobb hát így mondani ki; mint mások szerint vöröss.

Vagynak a' szókban nyugvó betűk, mellyek sokszor előjönnek, mint: Buár, Buvár; Bujár, Buhár; Riaszt, riaszt, rihaszt, rivaszt, ribaszt. — Lő, löv, lövök; sző - szev - szövök.

Esik a' magyar szókban betűk helye' változtatása, mint: fekete, feteke; sárga, a' Székelyeknél sárig; majorán, maroján; kalán, kanál; vakmerő, makverő; malosa, ma'sola; Doktor, dotkor; dio, divo. — Pecsét megfordítva cseppet, a' csepről, cseppentésről. Tereh, teher, terü.

Borju helyett mondunk bornyut; a' Magyar erősen szeretvén a' kettős betűket, mint a' 'Sidó a' gnoint.

A' Magyar néha rövidít kettőből egygyet tsinálva; mint: sarkantyu, sarkan-tok; karmantyu, karan-tok.

Néha hosszabbít, mint a' parancsoló szókban ezen francia szótskát vévén fel; ça — ugymint: add-sza; hozd-sza.

A' Verbumokban az harmadik személy sokszor hosszabbodik, mint: pök, pökik; köp, köpik; pökös, pökösik; köpdös, köpdösik. — Szok, szokik; szök, szökik; dolgoz, dolgozik.

Sokszor pedig megrövidítetik mint: teve, tön; leve, lön; a' végire az *n* betűt felvéve.

Sok szókban a' Magyar tetszése szerint elváltoztatja a' Vokálisokat, mint: beretva, borotva; ebből jöven a' szó: büröt-vág; tő, tú; szöts - szűts; parancsol, paronsol.

A' Magyar két Consonánsok vagy eleibe, vagy közébe Vokalist teszen, mint: Sten, Isten; Spán, Ispán; Stéfán, Istéfán; Strang, Istrang; Spanyol-viasz, Ispi-

nyol-viasz; — másokban: kreuczár, karajczár; Klári, Kalári; próbál, porobál; drága, darága — ismét Spion, ispion; Spongia, ispongya; grádics, garádics; globus, golyobis; christall, kiristállly; prádé, parádé; prázna, parázna; prém, perém; pornyi, parányi; Spital, ispotály; fröhstück, felestekem; kreutz, kereszt; Francz, Ferencz; gross, garas; Petrus, Péter; Clemens, Kelemen; petreselyem, peterselyem; pribék, piribék; borzos, boros; borna, borona; krone, korona.

Sok szóban a' Magyar betűket cserél, a' mint ezekben: Vervex, berbécs; Vienna, Bécs; foldozok, foltozok.

Sok szót a' Magyar hosszabbít, mint: Scorpio, iskorpio; Skumpia, iskumpia; Stall, istálló; lovaglok, lovagolok; gyalaglok, gyalagolok; javaslom, javasolom; tanácslom, tanácsolom; Arszlán, Oroszlán.

Másokat megrövidít, mint: voltanak, voltak; holtanak, holtak vagy haitak; potolom, potlom.

A' Napkeleti nyelvek' természete szerint mondatik a' fazék' szája; fazék' ajaka; fazék' füle.

Egy különös idiotismus, mikor a' Magyar így szól: jobb szeretek, e' helyett jobban szeretek.

Udvarhely-Széki szóllás ez: Uraim! Uram-fia! különös megrövidítéssel élnek a' Székelyek ezekben: megkötöd a' lovat, megkötötöd; eddig eljuttak a' célra, eljutottak; elvetted a' roszot, elvetetted; megütöd jól, megütötöd; étőt adott neki, étetőt.

Egy nyelv sem teszi olly természetesen ki a' csendesítő szót mint a' Magyar, mikor így szól: lassan.

Ez a' szó: lesznek, kezdetitől fogva végig, mind futurum, jövőendő; azért annak sem praesensének, sem perfectumának nem kellene lenni.

Ezen szóban: minden, befoglaltatik minden; azért annak plurálisának nem kéne lenni.

Ezen szó: megholtam, nem lehet szokásban; mert a' ki megholt, nem szólhat.

Vagynak balvélekedést jelentő szók, mint: szivárvány a' szivástól; babonálás, a' babvetéstől.

Pitvar jó a' pitmalliktól, az az: a' pitvar máhlik, a' nap' sugáritól megsüttetve.

Ezen franczia szótul *Feu*, jön a' fa, fazék, főzők, fázom; — a' Fedő a' fedéstől; a' lábas a' lábtól; serpenyő, a' serpitéléstől, perczegéstől.

A' Székelyek magokról sokat 's nagyot állítván, egyebeket mind Diminutivummal neveznek ki, mint: emberke, emberecske; fiúcska, leányka, szépecske, jótska, diótska, kutyátska 's a' t.

A' Magyar-nyelvben ugyan azon egyformájú szókban az accentus különböző értelmet szerez, mint: Báb, bab; kár, kar; mák, mak; már, mar; szár, szar; vár, var; rák, rak; fáj, faj; sás, sas.

Ugyan azon egy dolgot a' Magyar sokképpen teszen ki, mint: munkálkodó, munkálkodván, munkálkodva, a' ki munkálkodik.

A' Magyar-nyelvben sok kétértelmű szók vagynak, mellyek a' szókat egybekötő rendbe még is megértetnek, mint: Ég, coelum; ég, ardet; szél, terminus; szél, ventus; szán, traha; szán, dolet; vár, arx; vár, expectat; Nap, Sol; nap vagy nappal, dies; levél, folium; levél, epistola; teve, camelus; teve vagy tőn, ponebat; olló, forfex; olló, kecskefiú, hoedulus; szem, oculus; szem, granum; kar, brachium; kar, chorus; szék, sella; szék, onus naturae; vékony, gracilis; vékony vagy vékonyok, lumbi; és, et; es, esik, pluit; új, novus; újj, digitus; kés, culter; kés, késik, tardat; fő, caput; fő, fervet 's a' t.

A' Magyar-nyelvben az eredeti szók egy Syllabájúak, ilyenek az esztendő négy részei: Tél, tavasz,

nyár, ősz; a' számlálás' első mértékei a' számok: egy, két, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz, a' tíz lett a' dise-ből; a' száz a' cent-ből; ilyenek az elementumok 's égi testek' nevei: tűz, víz, föld, ég, nap, hold, ilyenek az emberi test' részei; különösen a' főnek részei: Fő, nyak, váll, kar, kéz, ujj, hát, has, mony vagy fasz, czomb, szár, láb, térd, sark, talp; a' fejen: haj, szem, orr, száj, fog, nyelv, arcz, áll; — ilyenek sok állatoknak nevei: juh, ökl vagy ököl, ökör, tejn, tején, tehén, ló, nyüih, nyüiv; ilyenek a' közönségesebb érczek' nevei: vas, réz; ilyenek az eredeti színek' nevei: féhr, feér, fejér, zöld, kék, sárg.

Az eredeti szókban szűk a' nyelv; de a' Derivatívumokban igen gazdag: a' szagból lett a' szagos, szaglom, szaglás, szagoskodom, szagosítom; a' kedvből lett a' kedves, kedvesen, kedvesség, kedvezek, kedvezés, kedveskedem; a' bűből lett a' bűv, bűvös, dűdös, bűdösen, bűdösség, bűz, bűzhött; a' szaruból lett a' szarvas; farkból a farkas; varból a' varasbéka; tekenőből a' tekenősbéka; ágból lett ágos, ágas, ágazok, ágazás, ágoskodom, ágoskodás; a' bogból lett; bogos, bogozom, bogzás, bok vagy bak, bagzik; a' dobbul lett a' dobos, bobolok, dobolás, dobzódik, dobzódás, dorbézol, dorbézolás; — bérből lett a' béres, béreskedem, béreskedés, bérelek, bérelés; a' bőrből lett: bőrelek, bőrelés, bérelés vagy béllés; Bélből lett: bélés, beles, bélpokol, bélpoklos; Bendő lett ebből: benn-dög, barázda mintegy bérázda, bérázta, bezárta; kard lett a' karról, puska a' pu hangról, pistally a' puskától; fegyver a' fogy-vér-től; szablya a' szabástól; a' láb-ból lett a' lábas, lábbeli, lépek, lépés, lépdelek, lépdelés, lépdegelek, lépdegelés; a' bokától bakkancs, a' nádrától nadrág; — a' nyálból lett nyálás, nyaláson, nyájason, nyálosság, nyájasság, nyálazom, nyalakodom; a' nedv-

ből lett: nedves, nedvesen, nedvesség, nedvesedem, nedvesítem, nedvesedés, nedvesítés; az odvból lett odvos, odvason, odvosság; a' sírból lett síros, sírosan, sírosság; a' perből lett perlés, perelés, perlő, perelő, perlek, perelek, perlekedem; az ügyből lett ügyes, ügyetlen, ügyesség, ügyelek, ügyelés, ügyekszem, igyekszem; a' ránczból lett ránczos, ránczoló, ránczolás, ránczasítom, ránczasítás; varból lett varas, varasság; a' varrból, varrok, varrás, varga; a' restből lett restes, restesség, restesség, restség, restellem, restelés, restelkedem, restelkedés; a' fagyból lett fagyas, fagyasság, fagyak, fagyás, fagylalt, fagylalom, fagylalás; rongyból lett rongyos, rongyosság, rongyosodom, rongyosodás, rongyosítom, rongyosítás, rongyolok, rongyollás, ringyó; rendből lett rendes, rendesen, rendesség, rendetlen, rendetlenség, rendelem, rendelés; csendből lett csendes, csendesen, csendesség, csendesedem, csendesedés, csendesítem, csendesítés, csendítek, csendítés, csengetek, csengetés.

A' Magyar maga nevezte el ezeket: esztendő, hónap, holdnap; hét, Vasárnap, vásárnap, Hétfő, Kedd, Szerda, Csütörtök, Péntek, ötödik a' pentétől; Szombat, a' Sabbauhtól.

Maga csinálta ezen atyafiság' neveit: lány, leány, leánka; meny, menyetske; anya, anyos, ángy; sógor, vő, báty, bács, bátya, bácsi; nén, néne, hug; férj, férfi, feleség.

Idegenektől vette ezeket: rusnya, a' rusznyáktól, russusoktól; ocsmán, az ossmantól; muskotály, a' muscatumtól; a' paterből lett a' papa, apa, apo, após, nap; a' materből; mama, anya.

A' Németektől vette ezeket: Retek, rettich; piac, placz; ház, haus; mester, meiszter; klastrom, klostert; Szász, Sax; lajbi, leib; mente, mantel; krajezár,

kreutzer; garas, gross; forint, floren; tallér, thaler; kert, garten; kartoffel — gartenapfel, kártfiol — gartenfiol, eper — erdbeer, babér — lorbeer, drót — dráth, pléh — blech.

A' Rómaiaktól vette ezeket: piross a' pyrből, pyritesből; kapitány, capitaneus; száz, centum; konyha, culina; agár, vertagus; száraz, siccus; vén, senex; szappan, sapo; usora, usura; kapuczán, capistrum; bársony, byssus; torony, turris; 'Sinat, Synodus; márvány, marmor; kappan, capus; páva, pavo; fáczán, phasianus. Tollmány, tolomány; dolmány, dolomány, tunica; ing, indusium; innen lett az ingally, pendelly a' pendenstől; keszkenő, kézkenő, kendő a' kenéstől; rokollya, rokallya; szokmány, szoknya, a' 'sáktól; koponya, a' caput-tól; saru megfordítva lett a' surá-tól; lábikra, ettől lett a' Salavári is.

A' Rómaiaktól vette továbbá ezeket: Gavia, gólya; cuculus, kakuk; rapum, répa; petroselynum, petreseyem; vitium, vétek; sputum, pök; mortarium, mozsár; pixis, piksis; az Atéből, melly Isten 's emberek közt háborúságot szerző Homérus' Isten-aszszonya volt, lett az átok, átkozom, átkozódás; capio, kapom; fugio, futok; pár, páros; porrum, párhagyma; beatus, bodog vagy bóldog; thus, tömjén; syphár, sugár; altare, oltár; gradus, grádics; embryo, ember; oleum, olaj; máza, szegény alávaló közkenyér; ebből lett a' mázoló, mázolás, moeskolás; clavis, kulcs; latro, lator; fuga, futás; sella, szék; caminus, kémény; innen kéménke, kemencze; hordeum, árpa; horreum, csűr; janua, ajtó; dó, adok; nomen, név; nomino, nevezem; Uriásból lett Orjás; turpeból, törpe; puj-pujból, pujka; papyrus, papiros; charta, kárta, kártya; acetum, eczet; tabacum, tobák; caco, kakálok; saccus, zsák; Spion, Spion; spongia, spongyia; globus, golyóbis; christallum-

kristály; hospital, ispotály; privilegium, privilégium; testamentum, testamentom; buxus, puszpáng, pestis, pestis; Fusus-osso, orsó; copia, kép, kopja; hio, hiu; morsellum, morzsa; mordeo, marom; hauró, üríték; vigorosus, virgoncz; curta, kurta, rövid; rudens, rúd; virago, virág; theca, téka; scortum, kurva; calamusból, kalamáris; tingoból, ténta; penna, penna, toll; a' könnyűből lett a' könyv, dupla, dufla; a' miliumból lett a' málé; puls, pép; parvus, parányi.

A' Hónapok' nevei a' Magyarnál a' régi Római nevek: Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Május, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

A' Rómaiaktól jött némely érczek' neve is: az arany az aurumból, az ezüst az argentumból, az ón a' stannumból.

A' drága kövek' nevei is onnan jöttek: Smaragd, rubin, kalczedon, berillus, topás, jáspis, hiacint; a' gyémánt a' Diamantból.

Az asztali eszközöket a' Magyar vette a' Rómaiaktól: Mensa a' metiortól; osztály, asztal; culter, kés; furcella, vella, villa; cochlear, kalán; patella, tál; tálas, tányér; sella, szék; szekrény; szuszék, pohárszék.

A' Németektől ezeket: abrosz, abrisz; láda, láde; kaszten.

A' virágok 's élőfák' nevei is a' Rómaiaktól valók: rosa, viola, liliom, rosmarin, menta, isop, ruta, lavendula, majorán, citrüs, cziprus, myrtus, cupressus, olaj-fa, tulipán, muskáta, büziok, bisziok, jáczint, nárczissus, kásia, feniszter, anis, kömény.

Maga nevezte el a' szekfűt, felfolyót, gyöngy-virágot, basa-ró'sát, tuba-ró'sát.

A' gyümölcsök, magvak; vetemények' neveit, a' Rómaiaktól vette: cseresznye, cerasum; barack, persicum; alma, malum; narancs, aurantium; citrom, citonium; fige, ficus; mandola, amygdalum; malozsa, muscatum; árpa, hordeum; len linum, lencse, lens; csicseri-borsó, cicer; bab, faba; kender, cannabis; borsó, pisum.

A' négylábu állatoknak neveit hol idegen nyelvből vette a' Magyar, hol maga csinálta: Arszlán, orosz-lán, a' persia nyelvből; tigris, párducz, crocodilus, scorpio, elefánt, hiéna, castor, a' deákból maga formálta ezeket: ló, csitkó, kancza, ökl, ököl, ökör, tjén, tehén, borju, juh, kos, bárány, sertés, disznó, malacz, egér, patkány, mókus, menyet, görény, borz, nyuszt, nest, szarvas, kecske, ő, teve, medve, majom, bial, bihal, bival, farkas, róka, bika, nyúl, béka.

Berbécs lett a' vervexből, kutya a' küönből.

A' szárnyas állatok' neveit hol idegen nyelvből vette, hol maga tsinálta: páva a' pavoból; strucz a' struchioból, kánári a' canariból, papeli a' papageyból, sneff a' snepfből, gólya a' gaviából, kakuk a' cuculusból, filemile a' philomelából, — maga tsinálta ezeket: pujka, lud, récze, kacsza, tyúk, kakas, csirke, holló, sas, varjú, csóka, szarka, banka, seregély, húros-madár, fogoly-madár, császár-madár, pacsirta, fecske, rigó, pinty, tengelicz, veres-begy, ződike, veréb, barázda - billegető vagy leányka-madár, fürj, karuj, sas, bagoly, ökör-szem.

A' férgeknek 's bogaraknak neveit töbnyire maga tsinálta ki a' Magyar: kigyó, gyék, geleszta, hernyó, pillangó, moj, szú, légy, muslicza, szunyog, cserebogár, szarvasbogár, lótetű, balha, tetű, serke, dongó,

méh, sáska, palaczk-féreg, pók, csimaz, csiga, szabó-bogár 's a' t.

Az élőfáknak neveit is többnyire a' Magyar maga tsinálta ki: csere-fa, bik-fa, nyár-fa, hárs-fa, eger-fa, zádog-fa, gyertyán-fa, fenyő-fa, szil-fa, mogyoró-fa, Is-ten-fa, galagonya-fa, csipke-fa, kecskerágó-fa, kökén-fa, körtvély-fa, alma-fa, szilva-fa, dió-fa, baraczk-fa 's a' t.

A' nyavalyáknak neveit is a' Magyar maga tsinálta ki: Fő-fájás, fog-fájás, torok-fájás, has-fájás, láb-fájás 's a' t. torok-gyék, golyva, pokol-var, rüh, var, himlő, tüdő-gyulladás, has-menés, arany-ér, hideglelés, köszvény, vízkórság, száraz-betegség, oldal-fájás, oldal-kelés, szél-ütés, kilis, kelés vagy kelevény, áju-lás, hagymáz, görts, orbáncz, eb-semereg, szeplő, fa-lat a' nyelven, dağanatok, sebek, vér, vér-folyás, sár-gaság, köhögés, hurut, nátha, ottvar, tájog 's a' t.

A' Patikai szerek többnyire idegen nyelvből valók: Jalep, szirup, spiritusok, essencziák, kámfor, rhabar-bara, khina, alkermes, gummi, galles; purgáló-laxá-ló szerek: vomitorium; tincturák, vinum-medicatum, carminativa, anodinus-liquor, Hoffmann'sche Tropfen; narancs 's többféle essencziák: Schwedische Tinctur 's a' t.

A' Hivataloknak nevei is többnyire idegen nyelvből valók: Pápa, Kárdinál, Abbás, Prépost, Lévíta, Kántor, Generál, Obester, Adjutánt, Consiliárius, Administrátor, Secretárius, Concipista, Assessor, Préses, Protocollista, Archivarius, Director, Cancellista, Janitor, Senátor, Orátor, Prokátor 's a' t.

A' Mesterségek 's Mester-emberek' nevei vétettek a' mesterség' tárgyáról, vagy annak eszközéről, matériá-járól: Csizmadia a' csizmáról, Szabó a' szabásról, Szőts a' szőrös bőrről, Varga a' varrásról, azután lett talp-

csináló' neve, Tímár a' mártásról, festésről, Asztalos az asztalról, Fazekas a' fazékról, szíj-on-üst-Kerékgyártó a' szíjuról, onról, üstről, kerékről; Pléhes a' pléhről, Üveges az üvegről, Szappanos a' szappanról, Fésűs a' fésűről, Kádár a' kádról, Hegedűs a' hegedűről; Gombkötő a' gombról, Mészáros a' messerről, késről; Ötves az olvasztásról, Kalapos a' kalapról 's a' t.

A' Bóti portékák' nevei külföldiek: Batiz, pergál, levantin, karton, flanel, kanafác, moldon, atlatz, creditor, tafota, bagazia, rása, vapeur, spanyolet, schál, 's a' t.

A' Tudományok' nevei töbnyire a' Diákból valók: Historia, Geographia, Philosophia, Phisica, Aesthetica, Antropologia, Somatologia, Statistica, Theologia, Poësis, Rhetorica 's a' t.

Ezen rövid értekezésekből lehet látni, hogy a' Magyar-nyelvben, mint minden nyelvekben sok idegen szók vagynak elegyedve; mellyeket vagy lehetetlen, vagy nem is szükséges, nem is hasznos mind kimustrálni; 's hogy a' Magyar-nyelv' pallérozása inkább áll, a' szóknak helyes leírásokban, tiszta kimondásokban, 's az az egybeköttetéskor mindeniknek a' maga tulajdon 's ilendő helyére való rakásában; úgy a' dolgok neveinek melléje ugyan a' dolgok természetéből kikeresett epithetumoknak, természeti tulajdonságot jelentő szóknak rakosgatásában. Adja Isten, hogy kevés jegyzéseim a' nemes Magyar nemzetnek ínye szerint valók legyenek; nem különben nyelvének pallérozásának, sőt tulajdon boldogságának szívem kívánsága szerint való eszközei!

Készítette *Szigethi Gy. Mihály*,
Philosophiae Professor.

4.

Voltaire Temetési pompája.

Micsoda lelkesedéssel 's hódolati tisztelkedéssel tevén meg, az érdemet becsülni tudó Francia hős Nemzet, nemzeti kevélykedése nagy tárgyának a' halhatatlan Voltaire pantheonbani nyugalomra érdemesített hamvainak, a' végtiszteletet, láthatni az itt következő rövid rajzolatból:

Meghatároztatott, hogy a' Voltaire *) hamvai az örök feledékenység' homályából kiragadtassanak, 's azok a' Nemzeti Pantheonba helyezettődjenek. Az ő lelketlen teste tehát, Sellieresből **) hol az, a' vakbuzgóság' üldözései elől elrejtetve feküdt, előhozatott. Július' 10-kén, Mahometnek ***) a' Játékszínen lett először megjelenése napján, érkezett az meg a' Páris' sorompójához.

*) Voltaire (Ferencz, Mária Aronet de) született Châtenayban Páris mellett 1694-dik Esztendőben, Febr. 20-dikán.

**) Sellieres, falu Franciaországban Nogent és Troyes között.

***) Mahomet, egy Dráma. Ezt írta Voltaire 1741-dik Eszt. mely midőn Lillében a' Játékszínre vívődött, az ellen némellyek rettenetes kiáltást indítottak. A' Fleury Miniser' tanácsára tehát azt vissza vette; hanem azután csakugyan kinyomtatta 's a' Római Papanak ajánlotta, a' ki azt olly kedvesen vette, hogy a' Szerzőt Róma magához hívta. — Lasd L. Advocat Dict. Art. Voltaire.

A' városi Tanács pompa ruhában fogadta 's vette le azt a' szekérről, 's egy római izléssel ékesített győzdelmi szekerre helyheztetve és a' nemzeti Testőr-Sereg-től környülvétetve, a' hajdani Bastille *) piaczára vivődött, melly ünnepi módon vala felékesítve.

A' nevezett piac' közepén emelkedett fel egy a' Bastille omladékaiból készült talap, ezen felyül irással:

Itt, hol egykor Téged a' zsarnokság (Despotismus) fogva tartott, itt várd oh Voltaire! azt a' tiszteletet, melyet néked a' Hon meghatározott.

Itt három nap nyugodott a' maga pompa-ágyra helyheztetett koporsójában a' Voltaire' holt teste.

Július 13-dik napján kezdődött el a' pompás temetés. Háromszáz ágyuk' durrogási hirdeték annak elkezdődését, mellyre a' Városnak és a' környülfekvő Vidéknek minden harangjai megszóllaltak, felséges 's ünnepi öszvehangzással.

A' városi Tanács ötvenkét gyász-kocsiban indúlt meg a' Bastille piaczára. Innen indúla ki a' tisztelkedő Sereg.

*) Bastille, volt egy nemzeti Fenyítő - ház Párisban. Ebben fogolyként kétszer ült Voltaire. Először azért: hogy a' kormányszéket egy versezetében kigúnyolva, csipős kifejezéseivel megsértette. Masodszor pedig azért: hogy egy Rohan nevű Gavallért párviadalra hívott ki, a' ki a' Királytól parancsolatot eszközölt ki a' Voltaire elfogatására. Ekkor hat hónapig ült a' Bastillébe. Midőn a' Lettres philosophiques című munkáját kiadván, az, a' Párisi Parlament által tűzre ítéltetett; kevés híjja volt, hogy maga is harmadszor is el nem fogattatott, de Páris't elhagyván, Campaniába, Cyreybe Vassy mellett du Chatelet Marquisné óltalma alatt élt titkon egy darabig, 's az alatt írta Elemens de la Philosophie de Newton című munkáját.

A) A' nemzeti Lovasság.

B) Egy osztályok a' nemzeti Sáncz-ásóknak.

C) A' Hadi-ifjúság (a' Hon' reménye) a' magamuzsika-tévő szerszámival 's Zászlójával.

D) A' szövetkezett Társaságok, korjok rangja szerint, Zászlóikkal. *)

E) A' Bastillei Fertály vagy Tized (La Section des plantes) melly azon Kőművesekből, Ácsokból, 'Sindelyezőkből 's egyéb más Mesteremberekből állott, kik a' Bastille' lerontásában részt vettek.

F) Az Antal nevű külváros' Polgárjai (mellynek körében volt a' Bastille.)

G) Egy Amazon, kezében tartván egy dárdát, mellynek végén e' szók valának olvashatók:

Ultima ratio populi.

H) Egy, négy Rómaiaktól hordozott gyalog hintó (Brankard), mellyen a' Hon' koronája nyugodt.

I) A' körül-belől fekvő Helységek' és közönségek' Birái (Maires.)

K) Egy, négy Szirakusaiaktól vitetett gyalog hintó, mellyen a' Bastille' megvételéről szóló, 1789-ben Július 14-dik napján költ Jegyző-könyv (Protocollum) feküdt.

L) A' Sánczot legelőször meghágott Dus saulx Úr, az őt ebben segített polgárokkal.

M) Egy gyalog hintó négy Spártaiaktól vitetve, a' Bastille' elnyert fegyvereivel.

*) A la Societé fraternelle nevű Társaság' Zászlóján e' választott mondas vala olvasható:

Grands dieux! exterminiez de la terre où nous sommes;
Quiconque avec plaisir repand le sang des hommes.

Nagy Isten! irtsd ki azt lakásunk' földéből;

Ki gyönyörrel ont vért az ember' testéből.

S) A' száz Helvéták (Les cent Suisses.)

T) A' nemzeti fegyveres Lovasság (Gendarmerie.)

Itt egy kevéssé megszakadt a' sor, a' mellyet bizonyos távolságra ismét követett:

A) A' Constitutio Barátinak Társasága.

B) A' Választó Tanácsbeli Férfiak (Electeurs.)

C) A' Fertályok' vagy Tizedek' Elöljárói.

D) A' Színjátésszók.

E) A' Voltaire' emlék-szobra, a' metsző- és festő Académia Nevendékjeitől környülvétetve, mindenik régi pompa-ruhába öltözködve, 's mindenik a' halhatatlan munkáinak egy-egy címjével jelelt emlék-pénzt viselve. — (Ezután következtek az ő munkái, és ő ezek között középben diadalmaskodott az irígységen és a' fortélyoskodás' kórságán.)

F) A' Literatura, mint a' Voltaire' családja, gyászfátyolosan.

G) Két Géníusok, kik egy aranyos ládácskában — mellyen egy Lant és egy Borostyán-koszorú feküdt, — a' Voltaire munkáinak egy pompásan kötött kiadását hordozták.

H) A' halotti Hangászok, régi pompa-öltözetben, kik az ezen ünnepre különösen készített Hymnusokat és Énekeket játszották.

I) A' Muzsák, az ő pompa-ruhájokban gyászfátyolosan.

K) A' Koporsó (Sarkophag) egy régi gyászkocsira helyheztetve, melly 12 hófejérségű, egy sorjában négyesen fogott lovaktól vonattatott. A' Test a' nyílt koporsóban feküdt ábrázattal az Ég felé helyheztetve, 's feje felett lebegett a' Dicsőség, melly egy koronát tartott felette. A' koporsó' jobb oldalán arany betűkkel e' vala írva:

*Ő boszszút állott
Calasért, La Barréért, Sirvenért
és Montbaillyért.*

A' bal oldalán ez:

*Ő az, a' ki szabadságunkat
előre készítgette.*

L) A' Páris Városa' Jegyzője.

M) A' Városi Tanács' tömege, a' Bíró (Maire)
Bailly Ur által vezetve.

N) A' Nemzeti Gyűlésnek egy kiküldöttsége.

O) A' Városi Tisztviselők 's Hivatalbeliek.

P) Vidéki Hivatalbeli Személyek.

Q) A' Veteránusok' Osztálya.

Ezzel a' renddel ment ez a' pompás Sereg a' Boulevard mentébe az új Híd felé. A' mint az, az énekes Játek szín' tájára ért, az előtt megállapodott. Ennek kapuja alatt állott az egész Éneklő-kar, az ezen nagy Lélek egy Lyricus szüleményének *Sámsonnak* pompa-ruhájában öltözködve, körülvévén a' Voltaire mejjképét és Hymnusokat énekelvén. — Melly egy igen érzékeny és ünnepi jelenet vala.

Ez az ő fogadott leányának Villette Aszszonynak a' háza előtt történt. Ez a' ház, különösen fel vala ékesítve. Egy örökké zöldellő tornác — mellynek boltozatjárul egy körülkoszorúzott polgári korona függött — formálta a' bemenetelt. Ebben a' tornácban ült, fél karikát formálva, a' Nimfáknak tiszta fehér ruhába öltözködött, rózsákoszorús fővel 's derekaikat égszín övvel felékesített seregök. Ezen kör' középpontján ült a' Voltaire, magától jónak és szépnek (*la bonne et belle*) nevezett fogadott leánya, Villette Aszszony, mély gyászban, fehér rózsákkal felkoszorúzott fejét lehajtva —

egy fehér rózsákból font sinór folyván le vállain és csípein, 's egy fehér keszkenőt tartván kezében. Hasonló öltözetben ült mellette a' leánya, a' szerencsétlen 's elefelejthetetlen Calas' két leányi között. Ez az ábrázolat felette érdekes volt.

A' Tornácz úgy vala elkészítve, hogy a' Seregnek azon kellett keresztül menni. — Midőn a' Voltaire, Houdon vésője után készített emlék-oszlopa, a' Tornáczbóltozatja alá ért, az egész Sereg megállapodott. Ekkor Villette Aszszony, az Amphitheatrumról ünnepi kegygyel szállott alá; magát mélyen meghajtván, ellágyulva közelített a' képhez 's fejét annak mejjére hajtva, néhány perczenetig ájúlkozó fájdalomban láttatott merengeni. Ekkor ragadván a' polgári koronát, azt a' képre tévé.

E' vala az a' percz, mellyben a' Közönségnek örömben merengő elragadtatása, hangos zajra fakadt. Álmélkodva bámulta minden a' Villette Aszszony' illó magaviséletét, megilletődését és tisztelkedését. E' legépületesb jelenet volt e' világon.

Minekutánna leányát áltkarolva megölelte, és a' halhatatlan emlékezetű férjfiú' képét néki a' megcsókolás végett által adta volna, 's azt egyszer'smind az erénynek, bölcsességnek és szabadságnak szentelte volna; magát a' Nimfák' karjával a' gyász-sereghez csatlá, melyet az által rendkívül való módon díszesített.

Az új hídon, az egész Sereg, most már harmadszor állapodott meg, hogy a' nézőkben a' hely' alkalmas fekvésénél fogva, az egésznek felséges 's elragadó ritka látása, annál nagyobb benyomást szerezhessen. Ide tolongott a' milliomra telő sokaság, és itt az egész ritka pompáju tüneményt tellyes erejében látta. A' nemzeti érzés itt mutatá ki magát az ünnepi mély csend és tisztelet által. Itt látta a' Közönség, az egész gyász-

sereget 's az egésznek elrendeltetését 's itt tette nyilvánvalóvá, a' maga azzal való megelégedését.

De itt tűnt ki legszebb 's legfelségesebb vonása is az egész szomorú jelenetnek. Az a' fellengős Óda, melyet *Chesnier Úr* ezen ünnepre készített; *Grossec Úr* pedig hangászatra alkalmaztatott, itt játszódtott el. Ez, az ezen szép mesterségek mindenik nemében a' láng észnek mesterműve volt: mert a' versszerző Voltairének, mint az emberi Nemzet jóltévőjének, nem csak dicséretét fejezte ki, a' legfellengősebb versekben; hanem a' hangászat is, a' Tráján emlék-oszlopáról lemásolt hangász szerekből állott, a' mellyekben a' hangászok különös ügyességet szereztek magoknak. Ennek a' képezetnek, nem csak új, hanem megkülönböztetett bényomású sikere is lett.

Móst már az egész gyász-sereg, a' mindig előre haladó és az utat virágokkal hintő töméntelen sokaság' tolongásai között, a' régi Játékszín előtt vonult el. — Egy festett vászon fedezte annak előhomlokát. A' Voltaire mejjképét, két Géniuszok koszorúzák cserfa koszorúval. Lejjebb e' vala írva:

Életének tizenhetedik évében írta ő Oedipet.

Már alkonyodott, midőn a' gyász-sereg, a' nemzeti Játékszínhez érkezett. Egy csoport ünnepi pompával, 's a' legfinomabb ízléssel felczifrázott 's felékesített oszlop tűnt itt a' szembe. Mindenik oszlop tündöklött, a' megboldogult Drámai munkáinak, p. o. Meropének *)

*) Midőn 1743-ban ezt a' Drámát játszották, olly nagy taps volt a' Játékszínben, hogy Voltairének a' Közönség előtt megkellett magát mutatni. És e' vala a' legelső példa, hogy a' köz kedvet nyert Játékszíni darab' Szerzőjét a' közönség előszóllítsa 's annak a' maga előtti megjelenését kívánja. Ez az első Dráma, mellyben szerelem nem fordul elő. — A' Navarrai Herczegné czím alatt írt mun-

Alzirnak, Mahometnek 's a' t. emlékpénz forma körben foglalt czímjével. Felyül e' vala írva:

kája készült a' Dauphin házasságára. — Semiramis! és Orestes Darabját Lunevillében írta, a' hova Chatelet Marquisnéval ment a' Szaniszló Király' udvarába. A' derék Chatelet 1749-ben meghalván, elhagyta Lunevillét 's Párisba viszzatért, de ott nem soká mulatott, mert 1750-ben Fridriknek a' Porosz Királynak sürgető hívására Potsdamba ment, a' hol 22,000 livra évi fizetést, a' Király' szobái közt lakhelyet, szabad asztalt 's a' t. nyert. — A' Berlini Academia' Elölülője, és a' Király' egv Mathematicussa közt támadt újvonásba lett ögyeledte, őt a' Király' kedvéből kiejtette, ki néki az útilevet megküldvén, ez is a' kamarás-kulcsot 's rendczímert viszzaküldötte néhány verssel, mellybe magát ahoz a' szeretőhöz hasonlítja, kinek szeretője' mejjképét viszzaküldi. Ménusi Frankfurtba érvén, ott a' Fridrik parancsolatjára letartóztatott, minthogy némelly írásait magával elvivén, a' Király attól tartott, hogy azokkal az ő gyalázatjára viszzaeélend. — Megnem nyerhetvén a' Párisban lakhatási engedelmet, minthogy a' *Pucelle d'Orleans* című munkájával, sok ellenséget szerzett magának, Colmarba vonta meg magát, a' hol írta *Orphelin de la Chine* című munkáját. Innen a' Genuai Köztársaságba menvén, közel Genuához vett egy jószágot. De az itt kiűtött polgári zavarba bonyolodván, és sok Fő-emberekkel öszveháborodván, jónak látta ezen lakhelyét elhagyni. A' Pays de Gex nevű Tartományban tehát egy Ferney nevű Jóságot vett. Itt csendes nyugalomban élvén 's másokkal jól tévén írta *Candidejét*. — 1757-ben jelentek meg, tulajdon felügyelése alatt minden munkái. Ugyan ezen évben kezdett a' Nagy Fridrikkel is öszvegyalulódni, a' ki a' vélevaló levelezést megújítván, porcellanból készült szobrát néki megküldötte ezen aláírással: *Immortali*. 1778-ban csendes lakhelyét Ferneyt elhagván, ismét Párisba ment, hol valamint sok csudállókra, úgy sok ellenségekre is talált. *Tancredet*, életének 66-dik évében írta. *Irénéje* 1778-ban Május 16-kán vivődött a'

Életének nyolczvanharmadik évében írta ő Irénét.

A' gyász-sereg egy kevésbé megállapodott. A' Hangászkar, Sámsonból egy éneket hangoztatott, nevezetesen azt, mellyben a' szabadságot dicsérte.

Mindezeknek utánna a' holt Test megszentelődött, és a' Pantheon sírboltjába (melly hajdan a' Sz. Genova Temploma volt) a' Mirabeau hamu vedre mellé helyeztetődött.

A' lángésznek, ritka illy áldozati tömjénezését tüntet előnkbe valamint a' régi, ugy az új História. Az örök homály fedte vak tudatlanság, remegve vonja magát ez elől vissza; a' menyből alászállott philosophia pedig szent borzadással megilletődvén, nyilván bizonyítja: hogy az e'féle tiszteletbeli vonások, csak a' józan és tiszta szabadság' 's emberiség' diadalát illetik. Miolta a' tündöklő napot, a' roppant világ körül futja; talán sohasem adódott egy halandónak is ily győzedelmi

Játékszínre. Jelen volt ezen az egész királyi család, és ez a' darabja közönséges kedvet nyert. A' Franczia Academia ezért őt megköszöntötte, és mejjképét a' Corneilléje mellé helyeztette. Midőn ez a' Darab hatodszor játszódott, egy Színjátzó, a' Szín-erkelyben (Loge) ült Voltairehez járulván, egy borostyán-koszorút nyújtott néki által, és a' Darab' eljátszása után, az ő mejjképe a' Játékszínen megkoronáztatott. Nem sokára azután, 1778-ban 85 esztendőskorában meghalt, a' nélkül, hogy a' R. Cath. Anyaszentegyház' haldoklók körül véghez vinni szokott szertartásai körülötte elkövetődtek volna, mellyből a' lett, hogy a' rendszeres tisztességes eltemetetés tőle megtagadódott 's baráti, holt testét, titkon vitték ki 's temették el Sellieresbe; hanem 1791-ben a' Nemzeti Gyűlés' egy végzése szerint, hamvai Párisba vitettek 's az itt előadott ritka tüneményű pompával, a' nemzeti Pantheonba, a' Hon több nagy embereinek holt tetemeik mellé helyeztetődtek.

pompa: hanem ha az újabb időkben kiveszszük, a' törvények' és szabadság' védelmében elhúnyt Júliusi Polgároknak, a' múlt év' Júliusa 27-dik, 28-dik és 29-dik napjain ugyan csak Párisban tartott temetési pompájakat; különösen pedig, az említett három nap' középsőjén, a' Napoleon újonnan öntött kis kalapú, 's maren-gói köpönyeges réz szobrának a' Vendôme téren lett felavattatását. Mert ha gondolóra vesszük azt a' diadali pompát, melyet ez alkalommal, a' Franczi Nemzet elhúnyt nagy Császárának tisztelkedve előtüntetett; — a' szobrot elfedező lepel lelebbentekor, a' Király, Filep Lajos 's fényes kísérete tisztelkedését; a' száz meg száz dob' ropogását — a' száz meg száz trombita harsány harsogását; — azt a' lelkesedést, mellyel erre száz meg száz-ezer kéz tetszés tapsai közben, száz meg száz-ezer torok „éljen a' Császár!“ örömjajú harsogással üdvözlé a' Császár' képét — és a' mellyel a' száz-ezer főre telő tisztelkedő Sergek, menydörgést felyűlmuló riadalmaikkal hangoztaták a' Császár' képin örömlüket — és kivált a' mellyel a' Király és szobor előtt három óráig léptető nemzeti Őrség' csapati, a' Császár' képe előszöri megpillantására, minden tagjok 's tetemökből indulatosan kitörő enthusiasmmussal kiáltozák a' dicsőség Napoleonnak! „dicsőség a' Császárnak!“ sok közzülök virág-füzért, bokrétát, koszorút vagy koronát tűzvén fegyverére 's azt az oszlop' lábához tévén le hódolat jelül; — ha gondolóra vesszük a' Tuillériák' kertjét, ekkor ellepett nép tömeget, mellynek négyszáz dob ada jelt; az ötszáz személyű óriási hangverseny kezdetére, melly nagyságos zengedelmet, csak némi távolyságban is a' fülnek tisztán hallani lehetetlen vala; mivel, az nem vala képes elnémítani a' végtelenül hullámozó ember Ocean' zajongását; — ha meggondoljuk azt a' lélekható és szív rendítő hasonlíthatatlan benyomást, mellyet a' Mar-

seillei Dallnak, a' nagy hangász-kar által lett megzendítése okozott; legalább is ötven-ezer kíséző szózat harsanván zengzetébe; ha végre gondolóra vesszük az akkori világításokat, tűzjátékokat és a' tengeri ütközetet a' Szajrán, hol a' vörös bengali tűztől ragyogó Linea-hajó, egy 18 álgúsz pattantyú teleppel csatázott, melly közben lármázva és lödözve azt egy húsz csajkából álló kis hajós-sereg ostromlá; míg végre amaz teljesen lángba borúlni látszott: — ide gondolván utoljára azt is, hogy: föl és lefelé, minden Szajnamelléki híd ki vala világítva, hogy az úgy nevezett szobrok' hidján (pont des Statues) gyönyörű tűzjáték villogott, hogy a' partról 's a' Tivoli útszából rakéta boglárok röpdéztek; hogy fényözönben pillogott által a' Notre Dame roppant Egyház, a' Városház, a' Ministeri Palota, a' Vendôme Oszlop 's a' t. ezer meg ezer három színű lámpákkal, görög, bengali 's minden képzelhető tűzzel elborítva; ezekhez töldván még, az ötezer hivatalosnak adott lakomát 's táncz-mulatságot, a' tündérivé alakított városháznál, hol a' királyi Nemzetség is megjelent 's a' t. Mind ezeket mondom meggondolván, úgy látszik, hogy ez, tudniillik a' nagy Napoleon emlékének ünnepiesen tett hódoló tiszteleti pompa, annyival haladta felyűl a' Voltaire hamvainak tett áldozati tiszteletet, a' mennyivel emelkedettebb helyen áll, egy dicsőség csillogásától körül sugárzott Trón, egy csendes tanulószobánál; és egy tündöklő császári koronával ékesített fő, egy borostyán-koszorúval megkoronázott főnél. — Valjuk meg azomban, hogy annak a' Nemzetnek, melly illy képzeteket teremthet és azokat végre is hajthatja, nagynak és igen megvilágosodottnak kell lenni.

B.

5.

Z A G Y V A.

1.

A' falakon függő képek közt Quodlibet is van:
Tán Havi-rásink közt Zagyva is elkeverül?

2.

A' földi jóllét vagy boldogság felől igen fonák képze-
zete van nagy részünknek. Azt tartjuk legboldogabbnak,
kinek legtöbb vagyona van, 's ezen okbul a' szerzés,
gyűjtés, halmozás' kórsága gyötri sok embert a' sír' szé-
léig. Nem a' birtokban van a' boldogság, hanem egye-
dül az élvezésben (Genuss) legyen ez lelki vagy testi.
Sőt a' bírás sok terhekkal, bajokkal, gyötrő gondok-
kal van egybekötve, 's ha még a' birtokos az éldelem'
örömétől is meg van fosztva, (a' mi igen könnyen meg-
eshetik, vagy szeszélyjei, vagy a' mindennapi egyfor-
maság' megunása, vagy a' miatt, hogy már mindent
birván, többre már reményje sincs többé 's a' t.) ugy
boldogabbak cselédjei, kik az övéen élődnek, élde'nek.
Ha egy anglus kertben sétálok, és benne lelkemnek szép
élledelmeket nyerek: úgy az enyím a' kert; nem azon
nagy uré, a' ki azt őrzi. Mi az a' tulajdon? több tu-
lajdon nincs mint az éldelem. A' szomszédom ablaká-
ban éneklő filemill, talán inkább az enyim mint övé.

3.

Problema: Új magyar szót csinálni.

Resolutio: Írj le 3—4 e betűt annyira egymástól,
hogy közibök még egy-egy consonánst írhas. Q. E.
F. Így tesznek némelly nyelvbuvárjaink.

4.

Azt mondja egy tudós: akármelly rossz alkotmány felállhat gonosz törvényei mellett is, csak a' végrehajtók híven kövessék a' törvényeket. De ha a' törvény' magyarázatja a' végrehajtó' szeszélyjétől függ; úgy még a' legszentebb alkotmány is vesztét érzi.

5.

Minden jóllétet a' nyomorúság és kéntelenség szült; valamint viszont, minden jóllét, ha böles kezek közt nincsen, vesztinek magvát is magában hordozza. A' jóllét kényt szül, a' kény visszaállást, ez pedig halált. A' mi egyszer a' regulától eltér, az határtalan, a' zavarban nincs rend. Csak a' bölcsé a' regula és boldogság. A' test' kényje és ostobasága véghetetlen. Pedig az emberi nemzet' legnagyobb része csupa test, a' bölcs csak ritkaság. Az ember mindenütt ember, lássuk azt bársonyban vagy rongyos szűrben. Csak a' bölcs tudja magát megerőltetni, 's e' regulát megczáfolni.

6.

Minden portrét (talán képmás) kétszeressen kellene lefesteni, mert a' szokott portrérozából még csak azt tudjuk, minő volt a' személynek teste? Úgy de ez legkevésbé érdeketes, mert testet, szebbnél szebbet lehet akár festve, akár faragva, vagy öntve a' maradéknak által adnunk: hanem, minő volt valakinek lelke? ezt kellene igazán 's valódiilag tudni a' maradéknak. A' szép lelket gyönyörű színekkel, a' csunyát pedig zagyvált mázolóssal kellene ábrázolni. Hej be sok szép kép mellett, a' legrútabb lélek borzasztana!

7.

Ha a' nagy elme, nagy lélek, testben is hasonló nagyban, és öltözetben hasonló ragyogóban, 's menydörgő, falakat rázkódtató harsány szavával perorálna előttünk, mikor boldogító tanítását vagy tanácsát előt-

tünk kiterjeszti; akkor mi emberek remegve, óriási méltósága előtt térdre esve, hálás hódolással követnők boldogító utmutatását, 's leborúlva tisztelnők felséges nagyságát, — de midőn a' nagylelkű szinte közülünk kerül ki, közöttünk él, velünk egy fajú, velünk nevelkedett, ösmérjük gyerekségétől fogva, 's ezen felyül még talán kis vézna termetű, sőt talán hibás testalkatu, 's kopott ruhába, szegénységbe, alacsony sorsban áll előttünk: éppen úgy teszünk véle, mint 'Sidók a' Messiással.

8.

Egy utazó kocsival ment egy kutya is. Ez már rászokott, mindennek a' mit lát, legyen az ló, csikó, borjú, ember, lud 's a' t. nekiszaladni, 's ha bír vele, azt megmardosni. Alig érnek ki egy faluból, meglátja a' disznó-csordát, neki fut, 's a' falusi disznókat jól öszvezaklatván 's megmardosván; ott hagyja. Más nap érnek egy nagy erdőbe, hol a' kandász erdei csordát makkoltatott. Meglátja a' kutya a' sertvéseket, közikbe fut, 's a' disznóktól körülvétetve, nagy sikoltások közt irgalmatlanul széttépetik. Isten mentsen ilyenkor embernek is közel menni. — Hát már a' mívelt népet könnyebb é kormányozni, vagy a' míveletlent?

9.

A' gyerek alig várja az emancipatiót, pedig addig boldog az ember, míg más visel reája gondot; jaj annak, a' ki magára hagyatik. Míg az emberre más visel gondot, vagy másra támaszkodik; addig nincs gondja, 's kényességébe korhelységre, gonoszságra vetemedik, uraltatja magát; de mihelyt magára hagyatik, akkor tér észére, és vagy becsületes, szorgalmatos polgár lesz belőle, vagy népsalakja és sepredékje. Ez az analogia áll nagyban is.

10.

Theorema: Kevés a' bölcs.

Demonstratio: Minden embernek van egy tartalékja mellyben bízik, úgyhogy a' kinek semmi bízni valója nem volna, legalább bízik az Istenben. Ezen tartalékjában, vagy menedékjében úgy bízik az ember, úgy fut hozzá, mint csirke az anyjához, vagy mint ürge a' lyukához. Egyik bízik pénzében, másik régi törzsökében, nemességében, jószágaiban; másik tudományjában, másik mesterségében, másik egy pártfogójában, vagy legalább jóakarójában, jó barátjában, másik erejében, ifjúságában, szépségében, másik ravaszságában 's a' t. úgyhogy a' kinek semmije nincs is, legalább bízik a' reménységében, és a' kit már még a' reménység is elhagyott, mint a' vén katona, vénasszony 's a' t. akkor folyamodik az Istenhez, templomhoz 's a' t. mellyet míg erejét birta, ő is csak melleslegesen tartott, más elébb való bizodalmaiban bizakodván. Egyedül a' nemes érzésű mívelt ember van ezekkel ellenkező esetben, 's innen megtetszik, melly nagy lélek az, ki annyira művelődött, hogy midőn bízhatnék mindenében, erejében, pénzében, eszében 's a' t. még se mer bízni semmiben az Istenen kívül; ezt látja minden fűszálban, ezt imádja minden szájbeli falatban, és ő a' legalázatosabb minden emberek között, 's tiszteli az emberiséget még az ellenségében is. A' testi műveletlen ember csak annyiban szorúl másra, templomra, Istenre 's a' t. mennyiben maga erejében nem bizakodhatik egészszen. Adj neki pénzt, a' mennyit kíván, meglátod mint szokik el lassankint templomtól, Istentől. Most már azt mondom: tartsa fel az ujját, a' ki ezen utolsókhoz tartozik. — Júj ni! majd nem minden újj fel van tartva!
Q. E. D.

11.

Csak hamissak ezek a' mi tudósaink! — magok, a' kik minden tárgyakról a' legfelségesebb könyveket írhatnának, 's nekik ez mibe se kerülne; nem írnak, hanem csak a' szűr alól pislogatva hagynak más gyávákat írni, küszködni, vesződni, 's mikor ezek szegények, nagy nehezen magok megeröltetésével elkészítik a' terhes munkát: akkor ragadják őket nyakon criticájokkal. Ej ej tudós uraimék! de könnyen is bánnak azokkal a' szegény újonczokkal. De várjanak, szabaduljunk fel csak mi is egyszer, nekünk is felvirad még valaha: majd mi is úgy teszünk a' következőkkel.

12.

A' Concurrentiánál nincs nagyobb jóltévője a' szorgalomnak, és nemzeti jóllétnek; minden olcsóbb, és még is minden elkell; mindennek van pénze, és minden ember könnyebben él. Egy faluban száz forintért se kaptam kocsit, és egy más Sváb faluban egymásra verték 30 forintért a' fuvarát. Az is boldogult, én is; — az előbbeni paraszt pedig fuvarozni nem szokván, inkább nyomorgott oda haza, mint olly meszszire indulni; mellynek hírét soha se hallotta. Melly káros legyen a' Concurrentia' hiánya: azok tudják, kik valamit elkoboztatnak. Hol pedig nem csak Concurrentia nincs, de sőt monopolium és privilegium gátolja a' szorgalmat; ott századokig is örök slendriánba rosdásodik, 's baromi butaságba tompul a' szorgalom. Van jó monopolium is, de van olyan is, mellynek jövedelmét jobb volna más úton kész pénzzel kifizetni, 's mind a' két rész' iszszonyút nyerne általa. Mennél több embernek kell foglalatosságra alkalmat nyújtani; annál boldogabb a' társaság. A' heverést kerülni kell.

13.

Theorema: Ritka a' nagy hazafi.

Demonstratio: Legnagyobb hírt és kedvességet nyer az az Író; ki, legjobban tud nevetetni, mulattatni; legkissebbet, sőt hidegséget, a' ki tanít, 's fanyar morált ír. Úgy de tanítani mindnyájan akarunk mást, tanulni senki se szeret (a' bölcsön kül) mást, mint a' nevésegeknek és mulatságoknak újabb újabb neveit; csak legyen a' ki bennünket új mulatsági találmányokkal elgyőz, és semmit ne ismételjen; ennek nevét hirdeti minden száj, és hazafiúi nagyságát 's érdemeit táplálja minden nap. Úgy de az illy comicus elme ritkán születik: tehát Q. E. D.

14.

Problema: Az izlés sokféle.

Resolutio: Tégy fel 100 arany jutalmat annak, a' ki a' magyar nyelven lételező minden epigrammák közül a' legeslegszebbiket ki fogja választani. Minden concurrens levelében mást fogsz találni. Q. E. F.

15.

Az auctoritást nem parancsolni kell, hanem érdemelni; — nem kergetni, hanem kívüni; idő kell hozzá, mennél jobban akarod, annál távolabb esel tőle.

16.

Eleink, kik egy eke' ellopásért akasztás törvényt hoztak; jobb földművelők voltak, mint mi, kik a' drága földet közösen bitangoljuk. Erre kellene szoros törvény.

17.

Ne bízz senkiben, akárki mit ígér; egyedül csak alázatos szelid erkölcsödbe. Más pártfogód holnapig meghalhat; ez addig él, míg tennen magad.

18.

Vagy nem igaz, hogy csak egyedül a' morál tartja fel e' világot, és ez idvezít, ez boldogít bennünket mind

itt, mind amott; — vagy igaz, de mi emberek nem hiszünk, mint sok számtalan igazságokat: különben harmadik okot nem képzelhetni, miért hogy még is semmiféle nemzet és vallás ezt nem bálványozza? a' közéletben pedig lábbal tapossa? El kell süllyedni a' világnak, a' nép' erkölcstelensége miatt, úgy elromlott sok helyeken előljáróitúl. Akárki menjen el 3—4 együtt röhgő paraszt előtt, legyen az hintó, vagy egy rongyos koldus; már találnak rajta valami káromolni és mocskolni valót, nincs kedvezés, urának, papjának sőt a' hol igazán mén, még a' szentségének se. Senki ezekről menten nem marad, ha csak szemök eleibe kerülhet. Hajdan a' káromkodásért nyelvét húzták; most minden szabad a' tacsó köloknek is, — igen is, mert keresztyéni szabadságban élünk. Szép, igen szép keresztyén-ség! Az illy gonosz Zodomai erkölcsökért nem veri el a' jég a' határt; de ha egy szerencsétlen utas, a' falu' közepén megsüllyedvén, leszall éjszakának idején a' kocsiról, 's a' rosz hídról lesikamlván, bele fúl a' vízbe; ennek holt testét, kedvéseinek minden esdekléseire, rimázkodásaira se engedi a' falu' népe kivinni a' határból, mert elveri a' jég a' határt. Ímé — illy felvilágosodásban élünk! ennyit tett még mind e' mái napig a' szelíd Jézus' gázdagságtalan testamentoma.

19.

Elledeelmünk kétféle: testi és lelki. Ezen elledelemeknek belénk óltott előthatatlan vágyja teszi mind magános embernek, mind egész nemzeteknek virágzását vagy kipusztulását; mért elledelem nélkül minden kivész, ellenben az elledeleme bősége' arányjában virágzik minden. Ezen elledelemeket, vagy létalapos elemeinket szaporítani, nemesíteni szintugy hatalmunkban van, mint tunyaságunkban, restségünkben, belőlök végképpen kipusztulni. Egyedül a' tudomány, a' józan ész, vagy a'

vakbuzgóság, rövidlátó míveletlenség teszi az elhatározást. Ha nevelni, szaporítani akarjuk: előbb szenvednünk, és abból is a' mi van, egy részt feláldoznunk kell; és csak áldozattal, 's ennek grádusával jár egyarányban annak nevelése, nemesítése; — mert a' ki commoditásából 's élledelméből semmit feláldozni nem akar; az előbb utóbb kifogy, az az: elélli azt is, a' mi je volt, 's utoljára végpusztulásra jut. Mint a' kereskedő, ha sok pénzt akar szerezni, előbb pénzt ad ki, melly néki száz annyit szerez; de a' ki semmit ki nem adna, rövidlátó zsugoriságból, hanem csak a' készszet élné; egyszer annak végére érne: így mi emberek és nemzetek is, ha élledelmeinket nevelni és nemesíteni akarjuk; tehát szűküléssel, magunk megtagadásával, élledelmünk' megszorításával kell ahoz kezdenünk, az az: a' bővölködést szűkölködéssel kell megszerezelnünk; mert ha ostoba észszel kezünk közt lévő élledelmeinktől soha semmit engedni nem akarunk, soha czélt nem érünk egyebet a' koldus botnál.

20.

Ha a' tyúkók 's pulykák a' szemeten kapargatván, véletlen egy nagy koncra, p. o. egy nagy darab kenyérre akadnak: ijedtökbe a' nagy szerencsén, ahoz hozzá nyúlni nem mernek, hanem körülállván jó ideig nyúlt nyakkal petyegik, 's végre ott hagyják. Ha törtenetből egy igen nagylelkű bölcse akadunk, nem értvén hozzá nevetjük, czirkáljuk, 's nem használjuk a' legdrágább lelkűt.

21.

Szégyenlünk megtérni, mert tévelygést árul el; tévelygetteknek lenni pedig derogál. — A' megtérés (józan észre) soha sem késő.

22.

A' legyek egymás döglött testén keresztül mászkálnak a' tálba kitett méreghez. Hasonló az ember. Minek tanuljuk hát a' históriát, ha senki abból tanuságot nem vesz?

23.

Sok pénzt elköltesz addig hiában, míg okossá leszel.

24.

A' tudós mindent megtehet: jót, rosszat. De hogy rosszat ne tegyen, 's tudományját fegyverré ne változtassa; ezt csak a' szív eszközölheti, és így az ész szív nélkül veszedelem: tehát a' szív mindig az első, ha a' kettő közt csak egygyet lehet választani. *Jacobinus.*

25.

Egygyiknek szolgaság az, mi a' másiknak legnagyobb szabadság. Tehát a' szabadság is csak a' defini-tiótól függ. Az a' kérdés: ki beszéll a' szabadságról? test e? vagy lélek? így mindjárt othon vagyunk, — mert a' test-ember a' szabadságot éppen abban tartja, miben a' lelki-ember a' rabságot. — A' lelki-ember policzáj nélkül nem tart szabadságot; a' testi-ember pedig törvényt, policzájt, mind szabadság hóhérinak tart. Kerített udvar — lelki szabadság, — kerítetlen udvar — testi szabadság.

26.

Az igazi bölcs ismét gyermekké lesz, de jó gyermekké, — a' ki még nem gyermek, nem bölcs az.

27.

A' borisáknak minden ellensége, de maga legnagyobb magának.

28.

A' melly Nemzet még nem szereti a' Mathesist, a' rendet, a' szabályt, a' számot; még az a' míveletlenségben vakoskodik. —

Mi a' bölcsességet meszszi-ze keressük, pedig előttünk van, így teszünk többnyire, meszszi-ze kalandozunk, holott végre egy bölcs kitalálja, hogy előttünk volt a' titok' kulcsa. 'S mi a' bölcséket utáljuk, mert szégyenljük, hogy ostobák vagyunk. Mindent előttünk fogunk megtalálni, olly együgyű ez a' természet. Lovunkat keressük, pedig rajta ülünk.

(Folytatása következik.)

6.

A' Magyar - nyelv ügyében. *)

A Magyar-nyelvet, ha semmi egyéb érdeme nem volna, már csak régiségeért is tisztelni kellene egész Európának, 's becsülni minden Magyarnak, hogy ez olly régi idők oltá, olly temérdek örvények között, olly megmérhetetlen meszsze földeken keresztül, annyi sok régi szent és nem szent kortársai közül, egy maga maradt meg mind e' mái napig eredeti sajátosságával épségben, virágzásban. — Egy régi pénzt, egy vén képet őrizünk, oltalmazunk; 's egy régi nyelvet, egy hatalmas Nemzetnek europa védfalának legtisztábban zengő

*) Üss! — csak halgass meg!

nyelvét, a' feledékenység' örvényjéből ki nem rántanók e? Volna csak ez a' kincs az Angolynak, Francznak vagy Németnek birtokában; ma már egész europa, egész amerika ezen beszéllene, a' tudományok a' diplomatiák ezen divatoznának.

De a' Magyar-nyelv' érdemei és méltóságai közt, legkissebb helyet foglal annak régisége; sokak, nagyok az erőnyök, mellyek őt érczfalképpen környékezik.

Ha igaz az, hogy az emberrel beszédje, mint az állatokkal minden fajnak tulajdon nyelve, véle nem születik, hanem azt mesterség által, a' természet' követéséből, majmolásából vagy utánzásából szerzi meg magának, mindent a' mit lát, hall, érez vagy gondol, utánozva kitenni 's a' legráillőbb módon, úgy nevezett onomatopaeiaképpen előadni, 's embertársával közleni igyekeztén; úgy hát kétség se lehet többé, a' legtökéletesebb nyelvnek azt nevezhetésről, melly a' természet' majmolására legtöbb szerekkel, eszközökkel, hangokkal, szájfogásokkal vagy betűkkel, vagyon felruházva. Értvén a' betűk' sokaságán nem azoknak számát, mert p. o. a' német f és v, (így más nyelvekben is több kevesebb) nem két hanem csak egy szájfogás, egy hang, és így egy betű, — hanem egyes-egyedül az eredeti külön szájfogásokat. — Hány felesleges betűje vagy hangja van majd minden Nemzetnek egy szájfogásra három négy bélyeggel? és hány hibázik neki ellenben még a' létalaposbul is? Erre nagyobb bizonyság nem kell annál, hogy egy Nemzet se képes, ha csak gyermek korátul fogva nem gyakorolta, a' másiknak nyelvét kimondását 's hangejtését igazi nemzetiképpen, hogy idegenségét tüstént el ne árulja; betűinek, hangjainak, szájfogásának elégtelensége miatt megtanulni, a' Magyaron kívül, — és így egy Angoly, Francz, vagy Német utazó, ha idegen Nemzetek közt utazik, 's bizonyos szá-

vaikat feljegyezni akarja; nem csak leírni, de kimondani sem tudja; nem lévén elég organuma, 's következésképpen hibás a' feljegyzése is. — Nem így a' Magyar, — ő gyermek korától olly nyelvben nevelkedett, melly mind azon hangokkal, mellyekre csak az emberi száj' tehetsége képes, bírván, és semmi felesleges hangot, (ha csak az *ly* és *j* hangot ki nem tesszük) meg nem szenvedvén; a' melly természet majmolásaira a' világ minden nemzete egyenkint külön-külön képes: mind azokra a' Magyar egy személyben alkalmas. Csak a' kettős *gy*, *ty*, *ny* 's a' t. bélyegeinket kellene még egy bélyeggel kitennünk; akkor osztán látná akármelly Nemzet, miképpen próbáljon nyelvünk' alapi tökélyjével mérkőzni.

„Ha nyelv' érdemét csak annak tökéletes grammatikája tenné, egyéb semmi; úgy a' mai nyelvek között legtökéletesebb volna az Angoly, Francz, Német 's a' t. — De hiszen tudjuk, hogy az emberi fáradhatatlan szorgalom és gyakorlás mindenre képes lévén, akármelly rendetlen tárgyat is szabályozni, jó rendbe szedni, 's ahoz egész a' mesterré lételig magát hozzá szoktatni, és így ha éppen ráveti magát, akármelly legromdább czigány-nyelvet is tökéletes regulákra vonni tudja, mihelyt akarja; — de a' nyelv' érdeméhez nem elég, hogy csak grammatikája jó legyen, hanem hogy a' nyelv szép, tiszta, együgyű, hajlékony, könnyen folyó, hangos, 's különösen a' természet onomatopaeiai majmolására mennél alkalmatossabb, és így ne csupa sziszegő, ne csupa nyifogó, ne dümmögő, ne buffogó, ne dörmögő, ne krakogó, ne nyálfecsegtető, ne torkot korholó, ne belga dadogó, ne olasz piáno, ne német szájfájó, ne francz órdörzsölő, ne angoly bekegő 's a' t. hanem a' mikor mire kell, öröme, haragra, gyengére,

lágysra, szóval: minden érzelem festői kitételére alkalmas, az az: magyar légyen.

A' kinek nevetni jön szeszélyje: olvasson német hexametereket; — a' ki pedig képtelenséget akar látni: keressen a' híres angoly és francz literaturában saphicusokat, alcaicusokat, anacreoniakat, elegiákat, vagy csak a' legeggyűgyűbb adonicusokat. A' ki pedig a' régiség' műsáit az új időkével egybepárosult dicsőségökben akarja szemlélni: nézzen a' Magyar literaturába. A' kötetlen szónoki beszéd még nem egyetlen sulymérője valamelly nyelvnek: — kötött beszéd, még pedig kétféle határok között is remekellő kötött beszéd, ez az igazi sulymérő. Illy három kincsel bír a' Magyar-nyelv kizárólag.

Ha a' Magyar-nyelv minden tudományokra, minden mester-szavak talpra esett kitételére alkalmas: azt legközelebb látjuk és bámulva érezzük Helmeczyből, — kinek szerencsés tolla szószűkit a' Magyar-nyelvben nem ösmér, 's kinek előíteleet gázoló szerencsés nyomdokit bátran követhetjük, rájuk hivatkozhatunk.

Mi van még hátra, hogy nyelvünket legalább hazánkban uralkodónyelvi méltóságra emelhessük? Egyedül az akarat és egyetértés, — tüstént magyarul fog tanulni minden, kit magyar törvény ápol. Mert magyar védangyaloktól őriztetni, 's a' magyar nyelvből istenkáromlás-kívül semmi egyebet nem tudni: illy képtelenségért számot nem tudunk adni a' lelkiismeret' zsámolya előtt is; — hát még az ítélő bíró' nagy széke előtt?

A' Magyar-nyelv iszonyú finom tökélllyel bír, páratlan ez a' maga nemében. A' nyelvben nincs hiba, csak hogy későn kezdvén hozzá, grammatikája igazi értelemben nincs még egészen elvégezve; — 's ha ez is nem sokára elkészül; meglássuk mellyik nyelv fog vitéztlő nyelvünkkel mérkőzhetni? Csak fájdalom! hogy

nemzeti jóllétünk lassan keletkezvén, dicső Mecaenás-saink daczára is szerzőink és költőink töbnyire szigorúsággal vesződnek, 's a' magyar munkákat még magyar olvasók is alig veszik. Azonban biztat a' remény, ha némelly mélyebben látóknak hitelt adunk, hogy rövid idő mulva egy boldogabb jövődőnek lészünk sorsosi, mihelyt az áldott béke helyre állhat, 's hogy nyelvünk is már lassankint minden nagyjaink palotáiba és nevelő szobáikban első helyet fog elfoglalni, — népünk pedig a' jóltévő földművelés gazdálkodóbb elveihez szabályozva közeledik emberi méltósága, 's nemzetisége' érzéséhez, nyelve 's literaturája becsüléséhez, jólléte áldott korszakát minden órán elkezdendő.

Még az is igen nagy tökély a' Magyar-nyelvben, hogy genus nincsen, mintha a' diák-nyelvben minden adjectivum omne genusu volna, mint felix, solers, audax 's a' t. — A' ragoknak és változtatásoknak természete pedig hozzá hasonlíthatatlan, mellyről más europai Nemzeteknek helyes képzeletjük sem lehet. Tudni kell a' Magyar-nyelvet, hogy ezt valaki igazán méltat-hassa, mert ez elemein, a' betűkön kezdve, egész a' beszédig vagy írásig különös gazdálkodó sajátságokkal, 's mintegy kiszámolt bölcsességgel van felruházva. Meg-lehet, hogy nemzeti buzgóságbul talán sokat mondani láttatom; de a' jobb tanítást elvárván, addig is szabad legyen állításom' támogatására tulajdon okaimat előad-nom; — nem tanítani akarok, hanem ha tévelygek, té-velygésemet előadván, gyengéségemet megösmértetni, 's valakitől jobbat tanulni. Én ugy vélem, hogy a' Ma-gyar-nyelvnek

1-ször. Legtöbb betűje, az az: szájfogása van a' természet' majmolására minden Nemzetek között, kivé-vén talán a' ch vagy kh hangot.

2-szor. Se több, se kevesebb betűjegye nincs, (a' kettősök talán nem sokára összevonatván) mint a' mennyi különböző szájfogása van.

Lássuk például a' másodikat, 's ebből kitűnik az első is.

A' Magyar-nyelvnek van tíz hangbetűje (vocalis) mind külön hangal, u. m: a, á, e, ě, é, i, o, u, ő, ü, megjegyezvén, hogy az öt utolsók közöttül akármelyik, ha a' szükség meghuzatni kívánja, ritkán íratik kétszer, hanem e' helyett hosszú vonás tételik fölibe, melly a' betűt húzatni kívánja, mintha kettős volna, p. o. e' helyett: mi-ig, írjuk: míg, e' helyett: soos, írjuk: sós 's a' t.

Ezen tíz hangbetű az ő természete szerint, három szakaszra oszlik önkint, azért, mivel mindenik szakasz a' maga bizonyos törvényjét követi, és attól el nem tér. Ez a' törvény abban áll, hogy a' törzssókszóban vagy gyökben uralkodó hangbetű, mindennemű ragjában is hason fajú ragot, az az: ragbeli hangbetűt kíván maga után, nem pedig más szakaszbeli hangbetűt, — kivéven az örökké változhatatlan ragokat. Így p. o.

1-ső Szakaszban vannak a' *vastag hangbetűk*: a, á, o, u, — és így a' melly gyökben ezek uralkodnak, azon gyökhöz köttetendő ragokban is ezek közöttül kell lenni, p. o.

gyök: *vas*, ragokkal: *vasra*, *vasát*, *vasból*, *vasunk*.

— *vár*, — — *várba*, *várán*, *várhoz*, *várunk*.

— *bor*, — — *borral*, *borát*, *bortol*, *borúl*.

— *tud*, — — *tudhat*, *tudám*, *tudtok*, *tudunk*.

2-dik Szakaszban vannak a' *gyenge hangúak*: e, ě, é, i, ő, ü, — és így a' melly gyökben ezek uralkodnak, azon gyökhöz köttetendő ragokban is ezek közöttül kell lenni, p. o.

gyök: *vesz*, ragokkal: *veszhet*, *veszés*, *vesző*, *veszünk*.

— *vész*, — — *véhet*, *vévés*, *vévő*, *vészünk*.

gyök: <i>vész</i> ,	ragokkal:	vészbe,	vészért,	vészből,	vészül.
— <i>visz</i> ,	— —	vihet,	vivés,	vivő,	viszünk.
— <i>tör</i> ,	— —	törek,	törés,	törő,	törünk.
— <i>tűr</i> ,	— —	tűrhet,	tűrem,	tűrő,	tűrjük.

3-dik Szakaszban van, ezen 2-dikban előszámlált gyenge hangúak között kettő, melyek *éles hangúak*: *é* és *í*, — melyeknek azon természetök van, hogy né-melly gyökök után az első szakaszbeli ragokat is meg-szenvedik: p. o.

gyök: <i>czél</i> ,	ragokkal:	<i>czélra</i> ,	<i>czéljat</i> ,	<i>czélból</i> ,	<i>czélul</i> .
	nem pedig:	<i>czélre</i> ,	<i>czéljét</i> ,	<i>czélból</i> ,	<i>czélul</i> .
	mint:	<i>nyélre</i> ,	<i>nyélet</i> ,	<i>nyélből</i> ,	<i>nyélül</i> .
— <i>sír</i> ,	— — —	<i>sírhat</i> ,	<i>sírás</i> ,	<i>síró</i> ,	<i>sírunk</i> .
	nem pedig:	<i>sírhet</i> ,	<i>sírés</i> ,	<i>síró</i> ,	<i>sírunk</i> .
	de:	{ <i>nyírhet</i> ,	<i>nyírés</i> ,	<i>nyíró</i> ,	<i>nyírunk</i> .
		{ <i>nyírhat</i> ,	<i>nyírás</i> ,	<i>nyíró</i> ,	<i>nyírunk</i> .

Hangatlan (consonans) betűje pedig van a' Magyar-nyelvnek 26, melyeket többféle szakaszokra lehet osztani. — A' szokott felosztás, ajakbetűkre, nyelv, fog, torok 's a' t. betűkre az idegen tanulóknak leginkább szükséges, hogy tudhassák, melyik betűt, melyik szájjrészünkkel kell kimondanunk? Mi nekünk, kik benne nevelkedtünk, de különben is tanítóink' szájokból tanuljuk minden betű' kimondását; ezeket tudni jó, de nem elmúlhatatlan. Hanem van ezen hangatlan betűk-nek egy másféle osztályjok is, melyet tudni fontosabb okok tanácsolják.

En, csekély ítéletemmel, meg nem kötvén senkinek e'beli szabadságát, vagy mélyebb belátását, így osztom fel: A' magyar hangatlan betűk, kétfélék: páros-sak, és magányosságok. Párossaknak nevezem azokat, melyeket ugyan azon szájjeszközzel mondunk ki, úgy hogy az ilyen két betűt, valóságos egynek lehetne neveznünk; csak hogy azt kétfélekép lehet kiejtenünk, élessen, és tompán, 's a' különbség köztök majd az,

a' mi a' kés' éle, és foka közt van; p. o. a' p betűt éppen azon szájjeszközzel mondjuk, mint a' b betűt. — és így ez a' két betű tulajdonképpen egy, vagy legalább egy testvér; csak hogy az egyiket élessen mondjuk, másikat tompán. Illyen éles betűnk van tíz, melyek közzül mindeniknek meg van a' maga tompája, kivén a' h betűt, mellynek nincs, — és így a' tompa betűnk csak kilencz.

Párossak: { élessek: p. t. f. k. tz. sz. ty. ts. s. h.
 | | | | | | | | | |
 ezeknek tompái: b. d. v. g. dz. z. gy. dzs. zs. en-
 nek nincs.

Magányossak: l. m. n. r. j. ny. ly.

Megjegyezvén, hogy a' hangatlan betűvel mondatni szokott hangbetű, nem létalapos, p. o. a' b betűt így mondjuk: bé, de mondhatjuk azon joggal így is: bá, bó, 's a' t. És így a' mint valamelly éles betűt mondunk, ugy kell annak pompáját is kiejteni, p. o. a' k betűt így mondjuk: ká, — tehát ennek pompáját a' g betűt is ha á-val hangoztatjuk, 's így a' többit is egyeztetve, jobban átlátszik az igazság.

Az öszszetett betűket pedig, mint sz, ty, gy, dz, dzs, zs 's a' t. ugy kell tekintenünk, mint szükség' productumit; mert azoknak hangjok nem öszszetett, hanem mind olly original, mint az l, m, hang, 's a' t. — és így azoknak igazság szerint nem két három betűből, hanem szinte csak egy tulajdon béllyegből kellene állaniok. — Melly kár, hogy eleinte, mikor a' Magyarok a' latin alphabettel kezdtek írni, abban mind ezen sokféle szájhangok, mellyeket a' magyar száj kimondott, ben nem lételezván, Iróink nem csináltak a' hibázó hangokra új betűt, hanem inkább azon hangot is a' lételező betűkből, bizonyos módositással, kettőt hármát is öszszeyévén egy bizonyos tulajdon hang' jelentésére,

ollyakat, t. i. mellyekhez a' hang legnagyobb atyafisággal látszott közeledni, tették ki, 's írták le. Azonban, ez nem a' magyar Írók' hibája, mert ők talán írni se tudtak, vagy legalább nem latin alphabettal éltek, hanem az olasz papok' hibája, kik Magyar-országba tanítókül hozattak, 's magyarul rosszszul tudván, literatúrájában is hibáztak, a' mi igen természetes. De mint mindenben a' rend' béhozásakor a' régi hiányok kivilágosodnak; úgy akármelly nyelvben is annak pallérozásakor, előgördülnek a' rég lappangó hibák. Akármikor kezdették volna el nyelvünk' pallérozását, ezen hibákra mindenkor rájöttek volna, 's ha a' hibát megtaláljuk, ne orvosoljuk? Ez most nekünk, kivált mikor már csaknem a' természetünkkelé válásig hozzá szoktunk, nagy bajt szűl, de baj nélkül semmi jobblét, semmi reform sem lehetséges, és akárhogy esik is, meg kell igazítanunk, ha nyelvünket annak elemeitől fogva, végig tisztának, józannak akarjuk tartani, mert ez a' régi hiba egy kis képtelenséggel van egybe kötve, p. o. láncszor, láncszem, kilencszer, húszsord, 's több ezer; — mi csoda regula tanítja meg az idegent, hogy a' közben lévő z betű, az előtte vagy utánna lévő consonánsnak segédje-e? De különben is, minden különböző eredeti hangra, különböző eredeti béllyeg is kell, mert különben úgy jönne ki, mintha p. o. a' latínnak c betűje nem lévén, ennek hangját mindenütt tsz jegygyel tenné ki; holott sok nyelv annyira ment, hogy nem tudom írási-e, vagy nyomtatásbeli gazdálkodásból, vagy mind a' kettőből, még sok nem eredeti, hanem öszszetett olly hangokra is, mellyek a' nyelvben igen sokszor előfordulnak, egy betűt, mintegy contractiót vett fel, p. o. a' görög, a' sokszor előjövő o; hangot, egy jegygyel, 's több számtalan, — a' latin pedig az ksz hangos egy x jegygyel, 's t. e' f. teszi ki, a' mi meg már felesleges. Nem kívá-

nok én ilyen túlságot a' Magyarban, ámbár ez nagy gazdaság volna; de ellenben a' hijányt, hogy t. i. még eredeti hangjainkra sincs mindenikre tulajdon béliyegünk, elszenvedhetetlennek tartom.

Igaz, hogy azt mondhatjuk, mint más pallérozott nyelvű Nemzetek; hogy az illy kicsinységekkel ne vesződjünk, ezek miatt magunkat újjabb szokással ne terheljük; igaz, hogy a' hiba csak a' regula' áthágásától függ, regulát pedig hozhat a' Törvényhatóság olyat, minőt akar; a' legnagyobb képtelenséget sanctionálhatja, ha akarja, mint p. o. a' Németek, hogy hexametert ír hassanak, magoknak prosodiát sanctionáltak, melyet csak az ért, a' ki annak kulcsát megtanulta; más pedig az ő legszebb hexameterjökben se talál hexametert; — így a' mi némelly Iróink is, törvényt hoztak, hogy a' h nem consonáns, az a', e', articulus rövid, és minden egysyllabájú rövid quantitású szó a' hexameter' elején, hosszú lehet; — továbbá, hogy a' hexameter' közepén nem szükség caesurának lenni 's a' t. — törvényt mondom lehet állapítani, a' minőt akarunk, 's a' hiba is csak ennek áthágásától függ; de az ilyen törvény nem mindig egyez ám a' természet' törvényével, sőt talán azal éppen ellenkezik, 's a' különben drága szép nyelvet, az ostoba regulák' miliárdjaival vajúdó nyelvek' sorába degradálja. Mennél kevesebb a' regula, annál könnyebb akármelly nyelv; 's minek gyötörjük magunkat szükségtelen regulákkal, holott attól még a' természet is viszszaémül? Mikor a' nyelv reformjára jön a' sor a' hazában, akkor van ideje minden nyelvbéli bölcsességnek, melly abban örök időkig tündököljék: ha ekkor ezt nem tettük, elreppent örökre a' jó alkalom, 's megsirathatatlan kárára, bizonyos képtelenségi makulákkal mén át a' különben legtökéletesebb nyelv a' maradékra.

Hibássan van az mondva, hogy a' Magyar-nyelv két consonánst egymás mellett meg nem szenved, sőt sokszor a' vocálist is kiveti; mint p. o. telket, bitanglom 's a' t. — hanem van némelly eset, hogy vagy a' ragnak, vagy az öszszetételnek következésében olly két consonáns talál egymás mellé esni, mellyeket a' szokatlan nyelvnek igen nehéz kimondani; — 's csak az illyeneket tóldja meg a' Magyar-nyelv egy vocálissal.

Már ha akár a' ragnak, akár az ösztételnek következésében essék is két consonáns egymás mellé: a' száj mindjárt segít magán, hogy magának könnyebséget csináljon a' kimondásban, kivált mikor szaporán akar beszélni, vagy olvasni; mert a' száj, mennél míveltlenebb, annál nagyobb úr, annál nagyobb commoditást követel magának.

A' sokféle consonánsok közül tehát egymás mellé jöhetnek:

1-szor. Vagy egy consonáns kettőztetve, p. o. áll, itt.

2-szor. Vagy két különfajú, vagy különböző, p. o. ált, irt.

Ezen második esethen ismét:

1-szor. Vagy páros jön özsze páratlannal, p. o. talp, komp.

2-szor. Vagy páratlan jön özsze páratlannal, p. o. elme, sarjú.

3-szor. Vagy páros jön özsze párossal, p. o. abba, kappan, kapd el, gyöngy - tyúk.

Ezen harmadik esethen ismét, midőn t. i. a' párosok fájából kettő jön egymás mellé:

1-szor. Vagy éles jön mellé, p. o. kappan, látta, röffel, akkor 's a' t.

2-szor. Vagy tompa jön tompa mellé, p. o. abba, vedd, névvel, agg 's a' t.

3-szor. Vagy éles jön tompa mellé, p. o. kapd el, bukdos, nincs dzsida, adta 's a' t.

Mind ezen sokféle esetek között segít a' nyelv magán, a' mint segíthet, — ha kimondhatja könnyen a' két consonánst; kimondja, — ha pedig nehezire esik,

akkor, mint a' körülállás hozza, vagy vocalissal toldja meg, vagy más könnyebbséget gondol. Legnagyobb kérdés akad eleibe akkor, midőn ez az utolsó harmadik eset adja magát elő, ha t. i. éles jön össze tompával. De ezen esetben ismét:

1-ször. Vagy az éles van elől, 's a' tompa hátul, p. o. kapd el, bukdos, nincs dzsida 's a' t.

2-szor. Vagy a' tompa van elől, 's az éles hátul, p. o. adta, rabpár, rézpénz, nagytyúk 's a' t.

Mind a' két esetben úgy segített a' nyelv magán, hogy a' hátulsó consonánst megtartja, 's az elsőt is annak fajára változtatja által, az az: ha a' hátulsó éles; az első tompát is annak élessére, ha pedig a' hátulsó tompa; akkor az előtte álló élest is annak élessére változtatja által, de természetesen önkint értetődvén, hogy ezt csak a' nyelv teszi; az írásbéli orthographia, sértetetlenül maradván. P. o. képzet, így mondja ki: kébzet, — kébben, így: kébben, — lát'd-e, így ládd-e, — sok dzsida, így: sog dzsida 's a' t. ezekben az első consonáns éles, és így ezeket a' hátulsó tompa kedvéért a' nyelv is tompává teszi, — ha pedig a' hátulsó consonáns éles, akkor a' nyelv az elsőket is élessé teszi, p. o. rab pár, így mondja ki: rap pár, — zab fő, így: zap fő, — fogódz csak, így: fogótz csak, — gúzs sor, így: gús sor, — meztelen, így: mesztelen, — fogház, így: fokház, — szegfű, így: szekfű 's a' t.

Nem lehet ugyan állítani, hogy ha akarjuk, jól is ki ne mondhatnók az ilyen betűket; de mikor szaporán beszélünk vagy olvasunk, nem megy másképpen. Ez az oka, hogy sok igen sok szavainkban elromlott az orthographia, 's sok szót magunk is a' fül után írunk, nem a' gyök után, p. o. áztatom, jön az ázik, ázástól, még is sokan írják: ásztatom, — szerkeztetem, sokan írják szerkesztetem 's a' t. mert a' t betű éles, és így az

előtte való tompa z betűt is átváltoztatja a' nyelv a' maga sz. élessére, de csak a' nyelv, és az írásbeli orthographiát azért nem kellene elrontani. — Hányan írják: kébzelet, lélegzet, iktatom, vizsgálom 's a' t. 's a' t. holott azért hogy a' nyelv így mondja ki; meg kellene az orthographiánál maradni, képzelet, lélekzet, igtatom, vi'sgálom, (a' latin viso-tól vi'sgálom, frequentative, vi'sgálom) 's a' t. Sőt ezen zavar miatt sok szónak ma már igazi gyökét se tudjuk, p. o. lapta-e, vagy labda? — játszom-e vagy jádzom? — szerencse hogy a' játék szórul eligazodhatunk. A' Német, sok tompa betűt ki se tud mondani, ha bár van is egynehány az alphabetjében, de az orthographiát legalább megtartja az írásban, és legalább jól írja le ezt p. o. Es gibt zweyerley b, hartes und weiches, — ha bár ki nem tudja is másképpen mondani, mint így: esz kipt tzvájlerláj p, hartesz und vājchesz.

Ezen előszámlált tízféle hangos, és 26 féle hangtalan betűink már az a' kincsünk, mellyel minden nyelveknek mesterei lehetünk, és mellyel a' Magyar-nyelven kívül egy nyelv se dicsekedhetik. — Ha már mi ezen nyelvet, anyanyelvünket, méltatni tudván, a' néki kiszabott tökélyre kipallérozzuk: van-e a' világon pallérozott vagy pallérozatlan nyelv, melly a' természet minden adatainak majmolására, az elme képzeleteinek kitételére, a' poétai eleven 's érzékeny festésekre, 's a' tudományok' minden ágaira csak csupa gazdaságos elemeinél fogvást is alkalmatosabb lehetne? Csak egy általános nyelv van a' világon, a' Magyar-nyelv; — a' többi mind egy oldalú, vagy vékony, vagy vastag, — vagy lágy vagy durva, vagy sziszegés, vagy dadogás, csak particuláris, helyhez köttetett szükség' találmánya.

De hogy a' Magyar-nyelvet nagyító üvegen ne láttassam tekinteni; 's mindent, a' mi Magyar, vakbuzgó-

ságból éigig magasztalni: 's a' mint Horvát István egy különös igen szükséges könyvbe mottóúl felvehető bölcs mondása állítja: „a' nemzeti büszkeség és önszeretet igen hajlandó sokat látni a' kevésben is, pedig minden hiú képzelődés és csalódás, akadályja inkább, mint serkentője a' nemzeti elmélkedésnek“ Tud. Gyűjt. 1833. X. K. 117 l. — hogy ezen tévedésben ne láttassam buzgólni: szabad legyen a' Magyar-nyelv pallérozásában előforduló némelly nehézségeimet is előadni, 's ha nem olly célbul is, hogy a' közjóra és surlódásra az ellenkezések és akadékok' előállításával valami hasznót tehessek; legalább hogy némelly criticusoknak mulattságokra szolgálhassak, magamnak pedig talán egy valakinek feleletjéből, utba igazításából, vagy akár pofonvágásából is, tanuságot szerezhessenek, közre bocsátani.

En a' puristák közzé, és így a' grammatikai vhist részre tartoznám, ha tartoznám, az az: azt szeretném, ha a' Magyar-nyelv tiszta, szűz, és minden idegen szótul üres volna; — ekkor lehetne őt igazi Magyarinak tartani. Ugyde már mielőtt a' pallérozódás elkezdődött volna, már a' reánk szállott Magyar-nyelv se volt tiszta, sőt fele bizonyossan idegen szókbul, diákbul, németből 's a' t. leggazdagabban pedig tótbul állott 's áll. Szerda, Csötörtök, Péntek, Szombat, asztal, ablak, király 's a' t. 's a' t. egy se magyar szó eredetére nézve, hanem magyar kaptára ütött szó, mellyek helyett már most igazi új magyar szavakat kellene csinálni. — Már eleink honnosították szükségűtől kényszerítvék a' temérdek sok idegen szót, és így nem tiszta többé a' vélt Magyar-nyelv. Ha már tisztára nem tehetjük: könnyebb-ségnek okaért nem jó volna-e legalább a' mester-szavakat idegen nyelvekből megtartanunk, 's még ezzel nyelvünket szaporítanunk? De hogy vakmerő kérdésem epét ne keverjen, 's szavaim félre ne magyaráztassanak,

bővebben kifejezem magamat: nem azt mondom, hogy a' magyar szavakból némellyeket elhagyjunk, és nyelvünket e' helyett minden haszontalan idegen szavakkal feltarkázzuk, mint egy bizonyos criticus cselekedett, — illyet csak egy eszement tehet vagy kívánhat; sőt azt óhajtom, hogy minden magyar szavak, valahol lételeznek, használtassanak, és sok elavúlt gyökökből, számtalan hasznos új szók csináltassanak. De mind e' mellett még se kerülhetjük el a' xenológiát, avagy csak a' mesterszavakban is, a' mi nem is olly iszonyú hiba, sőt a' nyelvnek ékessége. Vagy ha még ez is hibás vélekedés: irtsunk ki hát minden idegen szót nyelvünkéből, 's tegyünk ki mindent igazán magyarul, — nekem mind egy, csak tudjam mellyik áll? én szót nem fogok csinálni, de a' máséval tüstént kész vagyok élni, mihelyt azt megértem, csak tudjam hát, mi szabad? mi nem? vagy hogy állunk hát? — Ugy is én a' nyelvet csak szükséges rosznak tartom, melly nélkül el nem lehetünk, mint a' hidat, — még a' Pesti hidat is szükséges rosznak tartom, a' lánczhidat még szükségesebb rosznak, de azért talán nem vagyok haza áruló; — mert ha Pestről Budára könnyebben és hamarabb át lehetne menni más módon, nem kellene híd; — és ha lelkünk' érzetét másokkal jobb világosabb és könnyebb módon közölhetnők: akkor nem beszélénk, hanem amaszt választanók. Midőn tehát azt nem tudom, — az az: azt nem tudjuk sokan, mert én nem a' magam képébe beszéllek, — hogy a' Magyar-nyelv ki fog-e tisztíttatni, vagy ezután is magyar kaptára ütött idegen szavakkal zavarék maradni; mihez tartsuk magunkat? ez iránti utasításért bátor vagyok esedezni; mert míg ezt nem tudjuk, mindig önkénykedünk, mint mások is.

Az különös, hogy még csak kimondani se szabad ezen mondást: Magyar-nyelvben idegen szó, — annyi-

ra elragadtattak némelyek a' purismusba. Csak az fáj-
dalmas, hogy kimondani nem szabadván, tenni igen is
szabad, sőt magok a' legorthodoxusabb puristák, azon
írásaikban, melyeket a' purismusról írnak, xenologi-
zállás nélkül semmire se mennének; — úgy hogy a' pu-
blicum nem tudja, minő lábon állunk hát már? és mit
szabad megtartani, mit nem? Literaturánk szemfényjé-
nek, legelső szava, neve, címe, „Almanach“ idegen
szó; — és ha már szép, vagy legalább magyarosítható
szó volna, még mind csak tűrhető lenne; de mi szép
benne? a' három *a* monoton? vagy talán a' végső *ch*
betű? ez a' Zsidó' torkán igen is krakog, de a' Magyar-
nyelvben még csak nem is lételez, és így betünk sincs
rá. Nem sokkal szebb lesz vala a' consequent puristák-
nak magyarul nevezni, Év-irat, vagy Évi-tár, vagy akár-
mi szép névvel, midőn más fontosabb és terhesebb
mesterszavakat, erővel is magyarra csikarnak? Ha jó az
Almanach, magyar szónak; akkor a' Mathesis, Stati-
stica, elefánt, klavir, gróf, trombita, fertály 's a' t.
minden esetre lehet magyar szó. — Hát a' Kalendáriom
magyar szó e? — Én szívessen írok olyan nyelven,
minőt megállapítottanak, csak állapítsanak; tegyenek ki,
de jól és szépen magyarul mindent, a' mit kitehetnek;
de hogy Xenologia nélkül a' világ' kerektségén nyelv lé-
telezzen, többet nem hiszek, mint némely puristáink'
agylobjokban. — Vagy csak az jó, a' mit ők írnak?
's ha akarják vemhes; ha akarják, nem vemhes?

Ha minden Magyar úgy tiszteli hazáját, nyelvét,
alkotmányját, mint én; úgy egyéb Nemzetek mindenben
hátra vannak. Csak az a' kérdés, hogy ezen hazánkat
boldogító célunkban, mellyőnk? minő eszközzel akar
élni? — Nagy részünk csak theoretizál, praxisban egye-
bet nem tud a' gáncsoskodásnál. A' practikusok pedig
két egymással ellenkező eszközt, de mindenik a' magáét

tartja czélirányosnak, — a' nyelvre nézve egyik a' puristáké, másik a' xenologistáké. Én fájdalommal sajnálom, hogy nyelvünk nem tiszta, kár, megsirathatatlan kár, és ha még késő nem volna, talán még most is megérdemlené kitisztítására felfegyverkezésünket; de mivel már tele van meggyökeredzett xenológiával, (mert p. o. hogy tegyük hát ki ezt tiszta magyarsággal: „a' grótot vivő posta trombitálásaért kapott öt forintot“ — itt van 8 szó, és fele idegen — és látom hogy tökéletesen kitisztítani lehetetlen, 's nincs is a' világon az a' nyelv, melly xenologia nélkül felállana: így hát meg kell vallani, hogy az utolsókkal kéntelenítettünk kezét fogni elébb utóbb; de elébb elvárjuk, mit végeznek avatottink, 's az legyen sinórmértékünk. Nékem mindegy akármellyik rész nyer, csak a' Magyar-nyelv nyerjen, csak ez el ne temetessék, hogy légyen csinos és alkalmas nyelv, 's ez mennél természetesebb, mennél onomatopaeiásabb, mellyen tudhassuk gondolatinkat egymással legelevenebben közölve éreztetni. Mert p. o. a' Magyar dörög, jobban onomatopaeia, mint a' latin tonat, — ellenben a' latin bombardá, (ha ugyan ösmerte ezt Cicero), jobban, mint a' magyar álgyú 's a' t. Én részemről azt szeretném, ha mindig onomatopaeiát mondhatnék; mert ez legelevenebb, legfogamatossabb, és az embernek is annyira természetébe van oltva, hogy mint a' pictor színekkel nyomba követi a' természetet, így a' beszéllő is szavakkal hasonlót akarván tenni, midőn nagy dolgot tüzzel, elragadtatással beszél akárki; érzéseinek igazi kifejezésére még a' beszédet is elégtelennek találván, kezeivel sőt teste' hajlongásával is segíti az onomatopaeiát, a' mit a' halgatók is annál kedvesebben vesznek. Így támadott az actio, a' beszédnek erőtlensége miatt.

Én a' *se* és *sem* szavak közt olly nagy különbséget tartok, mint a' *ne* és *nem*, vagy mint a' latin *ne* és *nec* közt. És így megkülönböztettem a' *ba* és *ban* rago-
kat is eleinte szorossan, mert ennek mindeniknek más az értelme. Azomban nagy Írók' és újjítók' példájából láttam, hogy az euphoniát kár az illy kicsinységekért feláldozni, hanem a' mint jobban jön, *se* vagy *sem*, *ba*, vagy *ban*, úgy írni, a' mit a' következő vocalis, vagy consonans határoz el. Engedtem az argumentum-
nak 's követtem. Most már némelyekből ismét azt ve-
szem észre, hogy ezt megváltoztatják, 's a' régít ismét helyre állítják: ezt *se* bánom, követni fogom, mihelyt bizonyost tudok akármit, csak bizonyos legyen, 's ne egy két criticus individualitássától függjön. Ha tehát ez iránt kérdést vagy panaszt tések; az urak *se* nehezteljenek mindjárt, hanem olly szeliden legalább, mint a' kérdés volt, felelhetnek, ámbár a' mester a' tanítványt erkölcsben is fellyül mulhatná, nem csupa erkölcs-
telenségben. A' büntetés ne legyen nagyobb a' bűnnél.

Míg tudósok és tudatlanok egy országban vegyülve lesznek, kétféle nyelv kell minden nyelvben; más a' tudós nyelv, más a' közéleti nyelv; ha csak minden polgárt ki nem taníttatunk. A' tudós, megérti a' tudóst xenológiával is; a' tudatlan pedig meg nem érti a' tudóst a' legszűzebb purismusan is.

Igen sok az *e* betűnk, 's talán ha szavainkat jól megrostálnók, az *e* betűknek nagy részök, kivált a' közép *ë* betű, igen sokszor *ö* betűvé változhatnék. Nincs csunyább a' monotoniánál, 's ha valami csúfságot, ijesztőt, vagy neveltetőt akarunk mondani, csak mondjunk monoton szót, mennél hosszabbat, czélt értünk. Annál szebb a' szó, mennél többféle vocalisok, 's menuél nagyobb contrastal állanak ben.

Hát arra van e már valami törvény megállapítva, hogy az u és ü vocálisok hosszúak e, vagy rövidek igazán, vagy kettősök? Ez utolsót kell gondolnunk az előttünk álló mustrákból, mert p. o. Aurora 1834 lap. 119. sor 12 fűben, hosszú ü, és alább sor 16 füvet, rövid ü 's a' t.

Hát azon regulák a' kötött beszédre nézve megmaradnak e, mellyeket ujjabb literaturánk a' nyelvnek ellenére, és az igazságnak daczára is felállított. Illyen p. o. hogy a' hexameter' elején lévő egy syllabájú rövid szó, hosszú is lehet, p. o.

Ha valamelly festő lónyakkal az emberi képet

Festeni kívánná 's a' t.

ugy szinte a' hexametert caesura nélkül írják, és regulává teszik, sőt az ellenkezőt gyermekségnek, és iskolai regula igájának tartják; holott nincs rátabb a' caesurátlan hexameternél, 's magok a' római és görög verselők egész a' végső szükségig kerülték ezt. Több illy természetellenes regulái is vagynak az új művelő pallérozó iskolának. Ám tegyék regulává a' mit akarnak; ám hidjék a' rövid syllabát hosszúnak, — a' rövid syllaba még is csak rövid marad, akármit hidjen is felőle a' vakbuzgóság. Ám hidjed, hogy a' nap felkél, végig fut, és lenyugszik, a' föld pedig mozdulatlan; még is csak áll a' nap, 's forog a' föld, hűségessen. —

Ha valamelly tárgyra, p. o. kolibri, Wechselwirthschaft, 's a' t. vagy ideára, p. o. idea, Musa, intensio, gönnen, caricatur, concurrentia 's a' t. vagy valamelly város és helység' nevére 's a' t. magyar szavunk nincsen; ugy azt nem is nevezhetjük írásunkban vagy beszédünkben, ha a' rigorosus puristáknak igazok van. Ne hogy tehát a' Magyar-nyelvet idegen szavakkal betorkítsuk, inkább halgassunk e'féle tárgyakról, 's csak olyanokrul írjunk, mellyeket nevezni tudunk? Igy soha sem megyünk előre lelki művelődésünkben, hanem csak mara-

dunk mindenben a' régi mellett. 'S mellyik nagyobb kár, az e, ha a' magyar Író, a' mit magyarul megnem nevezhet, inkább nevezi idegen nyelven, 's ezzel nyelvünket megtarkítja, 's olly keverékké teszi, a' minőnek látjuk, 's már eleinktől átalvettük? — vagy az, ha róla egészen halgat? Én nem tudom, mit akar a' jó Isten, uram botsáj! vélem, de én akármelly nyelvben nem látok egyebet hídnál; minden nyelv híd, a' csunya nyelv csunya híd, fahíd; a' szép nyelv szép híd, lánczhíd, a' Magyar-nyelv aranyhíd lehet ha bölesen nyúlunk hozzá, — 's nem is a' csupa szó teszi akármelly nyelvet, hanem annak syntaxisa, és grammatikája, mellyre lehet akármelly idegen szót is mihelyt akarjuk, kivált ha szükség is van rá, kirámázni. Csekély vélekedésem szerint, ezután is úgy fogunk tenni, mint eddig tettünk; mert a' prima informatio legnagyobb benyomást tesz; és így a' melly idegen szót könnyen lehet magyar kaptára ütni, azt ezután is így teszi, ha nem az író, bizonyosan a' közbeszéd, p. o. Grundbirn-ból lett krumpli, kurumpli, kompér, kolompér, — a' görög $\chi\rho\omega$ -ból lett $\chi\rho\iota\varsigma$, diákoknál Christus, ebből Christianus, ebből ismét magyarul Kirisztján, Kirisztján, végre Keresztjén, vagy Keresztyén — a' görög $\chi\rho\omega\upsilon\varsigma$ -ból lett Chronica, magyarul Krónika, a' latin curro-ból magyar kurír. Így lett a' német vierter Theil-ből Vierter, magyarul fertály, így Bachter-ból Bakter 's a' t. — A' melly szót pedig lehetetlen magyar rámára vonni, a' helyett újat csinál a' szokás, p. o. praejudicium, előít, balít; Wechselwirthschaft, váltóvetés; Almanach, év-irat, vagy évi-tár, — Taschenbuch, zsebkönyv 's a' t. csakhogya' szócsináló azon légyen, hogy rövid szót és mennél inkább onomatopaeiát igyekezzék követni, p. o. a' krumplit idővel maga a' köznép nevezte így: burgonya, pityóka, — mert ha p. o. az égdörgést valaki úgy nevezte volna: sziszi, ez igen célirányta-

lan, és szerencsétlen szó lesz vala; pedig illy szerencsétlen elég van, de már késő, — hozzá szoktunk. Valamint a' képiro a' természetet követi; ugy a' beszéllő is szavai által hasonlóra törekedik, — 's a' mi amannak a' sokféle alkalmas szín; az emennek a' sokféle alkalmas szó.

Ha csak egyedül a' Magyar-nyelv volna e' világon: akkor semmi bajunk nem volna a' xenológiával, hanem a' nyelv maga magát tökéletesítené, 's minden tárgyakra, képzeletekre kénytelenségből is maga formálna szavakat, mint a' Görög-nyelv hajdan, annyira képezte minden tudományokban magát, hogy mester-szavai mái nap is megtartják régi thrónussokat; sőt még máig is újjak teremnek. Csak a' grammatikába, poetikába, oratoriába, melly temérdek figurák és regulák! mái napig is görög nevökön neveztetnek; — így a' botanikába, chemiába, physikába, philosophiába 's a' t. majdnem minden mesterszó, görög eredeti. A' szükség azt míveli, hogy a' ki másra senkire nem támaszkodhatik, a' maga erejére támaszkodik, és ezen esetben sokszor igen nagy erőnyöket fejt ki magából, mint a' Poeta mondja:

Una salus victis, nullam sperare salutem.

Meggyőztteknek az egy menedék, nem látni menekvést.

vagy: *Mentség a' hadban, mentőt nem várni sehonnán.*

Mellyeket az előtt maga se hitt volna hatalmában letteknek lenni; példa a' Görög-nyelv. Csakhogy ha más nyelvek nem volnának, akkor igen sok tökély eszközeitől is megvolnánk fosztva, mellyeket most minden mívelt nyelvekből és Nemzetekből szakadatlanul szerezhetünk. Mert egyik kéz a' másikat mossa, és a' surlódás, keverődés, dörzsölés fényesíti meg az érczet, ez teszi mindenben a' tökély' elemét. Soha nagy ember keserves szenvedések nélkül nem állott elő. Sok kínokon mén át az arany, míg a' hegy' gyomrából pénzzé válik.

Ha valamely Nemzet magát körülkőfalazván, és minden kereskedést, közösködést elzárván soha semmi idegent nem látna, ideákat nem cserélne; utoljára a' nép megsaporodván, azon eredeti csekély feltételek, mellyek a' kevés népet bőven táplálták, a' sok népnek elégtelenek lévén nyomorúságra jutna; de éppen ezen nyomorúság nyitná fel szemeiket, 's megtanítaná őket bár igen lassú lépésekkel a' szorgalomnak és tökélynek azon grádusára, fokára, mellyet más Nemzetek által csekély idő alatt megszerezhettek volna; — a' szükség magától is tökélyre kényszeríti az embert, csakhogy sok időre. A' ki az időben nyerni akar, minekelőtte magában bíznék, tekintsen meg másokat is, kik előtte vannak, — így sokszor száz procentet nyernénk, holott amúgy igen sokszor egész kezdésünket, merésünket, időnket, munkánkat kockáztatjuk. Majmozni, ha nem gyökeresebb is, de minden esetre könnyebb, mint jeget törni; de az a' kérdés, attól, a' kit majmozunk, materiát is vegyünk e által, vagy csak formát? eszközöket e, mellyek már jó járatuak, vagy csak csupa analogiát? kész műveket hozunk e be tőlök, vagy csak mester-embereket, kik bennünket tanítsanak? kész ruhát hozassunk e Párisból, Bécsből, vagy csak annak rajzát, 's honn mesterek által készíttessük honni szövetekből? — Én úgy vélem, a' mit magunk megtehetünk, azért senkire ne szoruljunk; de vajmi sok van, a' mi nálunk, sőt Európában sem terem? még is közdivatba van egész Európában. A' melly közértelmű szókat minden Nemzet, még a' Magyar is bevett; azokat jobb lenne talán megtartani, ha nyelvünk' climáján megnem foganhatók.

Meglehet, hogy minden okoskodásom mellett is hibázom, és valakinek logikátlan, insequent ostobának tetszem; de hiszen éppen azért adom elő véleményemet, hogy valakitől utba igazíttatnám, akár szelid fe-

lelettel, akár verbungos elmésséggel, mindegy, — én minden esetre tanulok, mind embert, mind nyelvet jobban ösmérni.

Én minden embernek eleget tévő tökéletes munkát, mint földi salaktól, 's individualis szennyvektől kitisztult némelly kritikussaink, írni nem tudok; — sem én szótsinálló nem vagyok; mert nekem más a' foglatosságom: de éppen ezen tárgyaim között sokszor megszorulok a' szóban; 's ha magyarul nem tehetem, megragadom a' legelső jónak vélt szót, a' mint tudom, gondolván, hogy még most, nyelvmesterink és feddőink' példájára, mindaddig szabad a nyelvet a' gondolatnak feláldozni, míg nyelv-szabályunk el nem készül. Megengedem, hogy valahol vétettem állításom ellen, és talán idegen szót írtam, holott magyarul is írhattam volna, kivált az új szók' özönében, 's az új Stylisták' példajakint. Ennek is mondhatnék okát; mert sok író, hogy magassan lebegő mély tudósnak lássék, új stylussal ír, de ki érti? — ezzel tehát most érdemes Olvasóm nem akarlak untatni, ezután jobban vigyázandó.

Van egy diák *) példabeszéd: *si tacuisses; philosophus mansisses*. Ennek két első szavát valaki reám ki mondta, és igen bölcsen, a' két hátulsót magára megtartotta.

Udvardy,

Mérnök, 's levelező tag.

*) Más a' latin, más a' diák; Cicero latin volt, mi csak diákok.

7.

PHILOSOPHIAI ERTEKEZÉS

a' Mathésis vagy mennyiség Tudományának fontos és könnyű voltáról.

Miolta ezen Tudományt, és az ebben befoglaltatott számtalan sokaságu igazságokat vizsgálni, megesmérni és az isteni gondviselés által vezérlésem alá bízott Tanítványimnak esmeretekre adni, megfejtegetni szerencsém volt; nem szüntem meg az oltától fogva nem annyira bámulni, mint sajnálkodni azon, hogy ezen szép, közhasznú, elkerülhetetlen szükségű Tudománynak olly kevés kellete, olly nagy megvettetése, olly sok ócsárlása légyen azok által, kik ezt nehéznek, megfoghatatlannak és csak elmefuttatásnak mondogattyák. Az igaz, hogy ezen Tudománynak Tanítóinak tulajdoníthatni főképpen, hogy ezen bőv zsírral ékeskedő Tudományt szárazzá, ezen könnyű Tudományt nehézzé, ezen megfogható Tudományt, szinte megfoghatatlanná tették és teszik szinte a' mái napig is; kik a' mit a' természet elejökbe kitalált, mint elrejtettet keresve keresik; a' mit könnyűvé tett, azt sok szószaporitással, hosszas megbizonyítással (Syllogismusokkal) megnehezítik, a' mit világossá tett, azt mesterséges csak nem érthetetlen jegyeikkel meghomályosítják; főképpen pedig a' közönséges élet' hasznaira szabogatni

elmulatják. Pedig ez a' Tudomány az egész világon elterjedett mennyiségnek, mind az idő, mind az erő, mind a' szély, mind a' hosszsz, mind a' magass, mind a' mély, mind a' kiterjedés, mind a' merő, mind a' közel, mind a' távollévőség mennyiségének tudománya; az honnan, a' kik ezt a' mennyiséget vizsgálják, méregetik; Matematikusoknak mondatnak.

Nem kívánok én ennek a' Tudománynak erőltetett nevet adni, hanem olytat, mellyet a' természet mutatott. Nem nevezem ezt mindenségnek; mert ez a' név szélesebb értelmű annál, a' mit vele ki akarnék tenni; mert az egybeszerkesztetés is, és annak módja; a' születés, származás is, az eloszlás, elmulás, elhalás is a' mindenek közzé tartozik; még sem tartozik erre a' Tudományra. — Tudákosságnak sem nevezem, mert ez nálunk boszorkányságot téshen; a' tudákos aszszony, boszorkány. Nevezem inkább mennyiség Tudományának, mert ennek minden állatási és igazsági csak erről kérdezőskednek mennyi ez, mennyi amaz.

Már e' világ kezdetének elsőbb idejében megvolt ennek a' Tudománynak némű-némű esmérete. A' szent Író emlékezetben hagyta, hogy Kain várost épített; Tubálkain érczekből dolgozott; Jubál sátorokat készített; Tubál muzsikaszerszámokat talált fel; mind ezek pedig a' mennyiség' esméretével járnak.

Jó'sef históriát Író említi, hogy az özönvíz előtt volt időkben, Sethnek idejében némelly oszlopok állítottak volt fel, mellyekre a' csillagok' mozgásirul, Nap- és Holdbeli fogyatkozásokrul tett tapasztalások jegyeztettek volna fel, mellyekből az akkori esztendő' rendi számláltattak volna fel. — Több mennyiség' tudomá-

nyabeli esmeretet mutat már a' Noé' bárkája vagy hajója, mellynek széle, hossza, magassága, és az állatok' számára, 's eleség tartásra minden hajlékok illendőül ki voltak mérve. Ezután említetik az Ábrahám' attya Tharé, ki a' bálvány Isteneknek, 's Isten-aszszonyoknak képeit szépen kifáragta.

De már a' következett Nemzeteknél több és pallérozottabb nyomait találhatni a' mennyiség Tudományának. Az Assiriabélieknél épült a' roppant és erős Ninive várossa; a' Babilonbélielnél a' Babel tornya; majd idővel Babilon várossa, és a' levegőben függő kertek. Ki tudná pedig elé számlálni a' Persák' sok szép és erős várossait, azoknak még máig is emlékezetben lévő kapuit, kikötő helyeit, tornáczait, kertjeit, oszlopait. Bámul ma is a' világ az Egyiptombeli háromszegű 's hegyes, gömbölyeg, rettenetes magosságu oszlopok' említésére 's olvasására; ugy a' királyok' temetésére készült roppant Mausoleumnak hallására; ezeknél találta fel a' szántó-földek' felmérése, a' tóknak, víztartó gödröknek szükséges és rendes elkészítése. — Eljutottak ezen Tudománynak nem kicsiny esméretére a' Fénicziabéliek is, kik a' hajók készítésében minden Nemzetek között első voltanak, 's azok által kereskedést folytattanak. — Az Arabsokat sem lehet ezen Tudományból kirekeszteni, kik a' mennyiség' mértékeit, a' számokat találták fel.

De nem volt a' régiek közt egy Nemzet is, melly ezt a' Tudományt annyira vitte volna, mint a' Görög-nemzet; ez a' Nemzet az, melly ennek a' Tudománynak nevet is adott; ezt Tudomány formába öntötte, de elébb csak száraz Tudománnyá formálta; ezen Tudomány' oskolá-

jából állottak elé ama még máig is híres emberek; a' Milésiai Tháles, Plátó, Anaxágorás, Euklides, Demokritus; — Prométheus ugyan eleinten nem többre ment, hanem sárból embert emberi formára tsinált; Apelles és Zeuxis, még csak a' természeti dolgoknak képét és formáját rajzolgatták, festgették; Praxiteles, Phydias, azokat metsző-késekkel metszegették ki; mások csupán a' sipoknak, hangicsáló szerszámoknak készítésében foglalatoskodtak. De végre többen adták magokat az épületek' felrakására, úgyhogy Attikában, Korinthusban, Dorisban, Jóniában és Eoliában, mintegy vetekedtek egymás közt abban; ki rakná az épületeket, és azoknak oszlopait szebb renddel és szebb formában; majd Themisztokles hajót, majd más Igazgató kikötő helyeket, más tornáczokat, más hadi viselt dolgok' képeivel béfestett kapukat építtetett.

Még is mind ezeknél többre ment ezen Tudományban a' Római-Nemzet, mellynél az elsőbb királyok közzül, ki az épített város körül kőfalakat építtetett, sánczokat ásattatott; ki föld alatt lévő csatornákat készíttetett, ki játék nézőhelyeket állíttatott fel; ki oszlopokat emeltetett; majd kápolnák, templomok építtettek; majd hidak csináltattak, majd utak rakattak, majd ércz- és sóbányák készíttettek, majd malmok és szövőszékek tsináltattak; nem volt száma nálok a' szép lakó palotáknak, kincses és tanács-hazoknak; ugy a' sokféle hasznú machináknak is. — A' Római Birodalomnak elterjedésével ez a' Tudomány is elterjedett egész Európára, még e' mi Hazánkra is Erdélyre, az hol ma is láttatnak a' tsinált utaknak, városok fundamentominak, pinczéknek, kápolnáknak,

oltároknak, só és ércz bányáknak maradványi; sőt Tordán egy Praetoriális ház Templommá formáltatva, merőben áll.

A' Rómaiaktul átalvették ezen Tudomány-nak némelly esméretét a' Gotthusok, kik Austriában sőt Erdélyben is sok és czifra épületeket hagytak magok után.

A' VII-dik Századtól fogva békövetkezett az az éktelen vad idő, melly a' Nemzetek' felkelése, háborgása, hadakozása által, mindeneket szinte megemésztett, eltemetett; ezt a' szép és hasznos Tudományt is feledékenységre hozta; melly mind addig alutt, míg ama boldogabb Század, a' XV-ik Század feltetszett, mellyel a' Tudományok és Mesterségek is virágozni kezdettek; ekkor születtek Nolán és Kárdán után amaz ezen Tudományban híres Férjfiak: Kártész, Newton, Keppler, majd Eyler, Kársten, Hennert, Béli-dor, Fris, Bernoulli, és mások sokan.

Ezen Tudományra is, mint minden mesterségre, mint a' Poësisre, festésre, metszésre, születtetni kell; 's a' születés által kell venni a' természettől talentomokat, kell ehez ép, és józanon gondolkodó lélek, felserkent figyelmeles tapasztalás, fontos ítélet-tétel, tiszta, botlani nem tudó okoskodás, éles vizsgáló elme, serény feltalálás, elfáradhatatlan munkálkodás.

Tárgya ezen Tudománynak minden a' mi-nek mennyiséget tulajdoníthatni, akár kicsiny, akár nagy legyen ez; akár véges, akár véghe-tetlen. Tárgya a' línea, szély, hosszs, méjj, magasság, lap, kiterjedés, merőség. Tárgya az erő, sebesség, idő 's a' t. A' szám pedig mind ezeknek mértéke. Ezen Tudománynak mind tár-gya az, a' mi nevedkedhetik, vagy kissebbedhe-tik; mind az, a' minekkiterjedése lehet; mind

az, a' mi vagy fel, vagy le vivó grádicsokat esmér; mind az, a' mi helyet foglal; mind az, a' minek mértéke lehet.

Vagyon mi reánk nézve legkissebb mennyiség, melly nagyító üveggel is csak alig, a' nélkül pedig nem is láttathatik, a' millyenek a' levegőben, borban, eczetben, 's egyéb híg dolgokban sereggel találtnak. — Vagyon nagyobb, melly pusztá szemmél is láttatik 's megesmértetik; a' millyenek a' búza-férgek és molyok; — vagyon nagyobb, melly kicsiny távolságra is megesmértetik, minéműek a' musliczák, szunyogok; — vagyon nagyobb, melly nagyobb távolságra is megtetszik, millyenek a' levegőben fenn repdeső madarak; — vagyon legnagyobb, mellynek szélét, hosszát, kiterjedését a' szem bé nem foghatja, a' minémű a' kiterjesztett erősség, és az Egeknek Egei.

Minden mennyiség mérték alá vettethetik, mert annak részeit egymás mellett lehet meglátni 's felszámolni. — Vagynak is mind azoknak megmérésekre rendeltetett mértékek, némellyek a' hosznak, vagy szélynék, vagy méjjnek, vagy magasságnak mértékei; mások a' lapnak, kiterjedésnek mértékei; mások az üregnek mértékei; mások a' merőnek, terühnek mértékei; mások az erőnek, időnek, sebességnek mértékei.

A' mértékeknek pedig három nemei vagnak: azok vagy a' számokban, vagy a' betűkben, vagy a' lineákban állanak. A' számokkal az életnek majd minden nemiben mérünk; élünk azokkal a' kereskedésben, az egész és a' rész vagy tört mennyiségekben, 's minden nagyban, kicsinyben, a' mi számmal kitétethetik. — A' betűkkel élünk nem csak a' számvetés' mesteriségében; hanem a' felmérés' Tudományában

(Geometriában). Három szegeletek' felmérésében (Trigonometriában), machinákkal való élés' tudományában (mechanikában). Vízi eszközökkel való élés' tudományában (hydraulikában), víz erejének mérésében (hydrostatikában). Levegő erejének mérésében (aerometriában). Egyenes, vagy tükör, vagy tört sugárok által való látás' felmérésében (optikában, catoptrikában, dioptrikában). Polgári vagy hadi épületek' erősségeik' felmérésében (civilis és militaris architecturában); végre az égi testek' felmérésében (astronomiában). De mind ezeknél bővebb betűkkel való élést találunk a' véges és végtelen sornak felvetésében (analysi finitorum és infinitorum), az egész, vagy csak külömbséget jelentő számoknak felvetésében (calculo integrali és differentiali). Lineákkal mérünk 's élünk mind azon mennyiség' Tudományiban, a' melyekben figurákkal dolgozunk.

A' hosznak, széjnek, méjnek, 's magasnak mértékei ezek: egy grán, vagy mennyiség' lineája, mint legkissebb mérték; mellyel mérjük azokat, mellyeknek nagyságokat nagyító üveggel láthatjuk. — Más mérték az újj vagy hüvelyk, melly áll tíz lineákból; ezzel élünk a' már puszta szemmel láttatható, nagyobbatska dolgok mennyisége' felmérésében. — Más mérték a' tenyér vagy öt újj, mellyel hasonlókat mérünk. — Más mérték a' láb, melly áll tíz újjakból vagy két tenyérből, mellyel már nagyobb dolgokat mérgetünk; igaz ugyan, hogy a' láb' mértéke más Londonban, más Pári'sban, más Amstelodamban; de ezek egymástól 's a' közönségestől csak kicsiny részetskében külömböznek. — A' láb' mértékéből lett a' lépés' mértéke, melly öt lábat téssen; és az öl' mértéke (pertica vagy decem-

peda), mellyel még nagyobb dolgokat szoktak mérni. — Ezekhez tartozik a' Sing is, melly három lábat, vagy három araszt tészen. — Vagyon a' hosznak, széjnek, méjnek más nagyobb mértéke is; a' száz huszonöt lépésből álló (stadium) mellyel éltek főképpen a' Rómaiak, a' helységeknek egymástól való távolságának felmérésére. — Még nagyobb mérték ennél a' mértföld, melly a' Németeknél 4000 lépést tett és tészen. — Igaz ugyan, hogy a' mértföldek különböző Nemzeteknél, különbözőnek; legkissebb a' 'Sidó mértföld; egy szombatnapj járó távolság, melly ezer lépésből állott; ezzel egyenlő az Olasz mértföld; nagyobb az Anglus, nagyobb a' Franczia mértföld; mind ezeknél nagyobb a' Németeké; ezekkel az helységeknek tavol fekvésit szokták méregetni; — ebből származott a' négyszeg mértföld, melly mind széjre, mind hoszra egyarányu, mellyel szokták mérni a' helység' kiterjedését, vagy lapját. — Van még nagyobb hoszsz mérték, a' grádus, melly tizenöt német mértföldeket foglal magában; grádussal mérjük az egymástól távolabb lévő, sok mértföldeket magokban foglaló helységeket. Még sokkal nagyobb mérték, a' föld' közép pontján keresztül menni gondoltatott lineának (diámeternek) fele, mellyel szokták mérni a' Hold' távollétét, a' föld' vagy a' nap' közép pontjától. — A' hosznak legnagyobb mértéke, a' holdnak a' föld' közép pontjától való távolsága; ez a' nagy hoszsz egy mértéknek gondoltatván a' vele mérőnek megmutatja az égi testeknek egymástól, és a' föld' közép pontjától való távolságokat.

A' lapnak vagy kiterjedésnek mértéke, annak hoszszának széljével való sokszorozásából jön ki.

Az üregnek vagy mérőnek mértéke áll a' testeknek széjjének hosszával való sokszorozásában, és a' mi mennyiség ebből kijön, annak ismét méjjével vagy magasságával való sokszorozásában.

A' terühnek vagy nehezéknek mértékei, vagy egy magához minden részeiben egyenlő, közép pontjából föld színéhez egyenlő állású rudacska, mellynek két végeiről mindenekben egymáshoz egyenlő tálatkák függenek le; mellyeknek egygyikében a' mérni való, a' másikában a' mérték tereh fekszik: vagy az a' mérték, ha mérni való valamely folyóba bémerítettetik; és az, mekkora helyét foglalta el a' víznek, feljegyeztetik; vagy az méretik meg, mennyi vizet hajtott's nyomott ki az edényből, abba lett bémerítésével.

Vagyon az erőnek is mértéke, melly szerint az erőnek nagysága abból íteltetik meg, ha felvétetik, mekkora helyen, mekkora sebességgel vitte légyen véghez maga munkáját.

Vagyon a' sebességnek is mértéke, melly szerint, mennyi idő alatt, mekkora helyen keresztül dolgozott az erő, felvétetik.

Vagyon mértéke a' melegnek és hidegnek a' meleg-mérőben (Thermometerben). Van mértéke a' levegő sűrűségének és ritkaságának, a' nehéz-mérőben (Barometerben). Van mértéke a' levegő nedvességének és szárazságának a' vízmérőben (Hydrometerben).

Vagyon mértéke, hogy a' többbit elhalgaszam, az időnek is; a' legkissebb mérték a' perczentés (scrupulus) vagy harmadik minuta, egy másod minutának hatvanadik része; mellynél már kisebbet az emberi elme nem gondolhat; ennél nagyobb egy másod minuta, egy első minutának hatvanadik része; melly annyi, mint

egy rendes pulsus-verés' ideje, — nagyobb egy első minuta, egy órának hatvanadik része; nagyobbak már a' következendők: egy óra, a' napnak huszonnegyedik része; egy nap egy hónapnak mintegy 30-dik része; egy hónap az esztendő' 12-dik része; egy szakasz vagy év (periodus, aera) bizonyos esztendő'eknek summájának sora; holdnak és napnak cyclussa; holdnak és napnak fogyatkozási, és a' legnagyobb idő mennyiségeinek mérésében, a' Plánétáknak egybetalálkozási, vagy azoknak általellenben való lételek.

Kútfejei a' Mennyiség-tudományának, melyekből az merítettethetik, tiszták, könnyen feltaláltathatók, sokak: egyik kút fő, a' természetnek nagy könyve; ez a' szélesen és hosszan kiterjesztett világ: ennek minden apróbb 's nagyobb részei; mindennek széje, hossza, méjje, lapja, kiterjedése, ürege, mérője; mellyhez csak szorgalmatos vizsgálás, tiszta tapasztalás, botlás nélkül való ítélet, józan okoskodás, éles találós elme kívántatik. Más kút fő a' mennyiség felméréséről írók' munkája; akár a' számvetést, akár a' széjj, hossz, méjj, lap, üreg és mérő' felmérését; akár a' száraz- vagy vízi-machinákkal való élés' felmérését; akár az egyenes vissza vert, és megtört sugárokkal való látás' felmérését; akár a' polgári és hadi készülétek', erősségek' felmérését; akár az égi testek 's azoknak távol létök' felmérését adják 's adták elő; melyekből a' Mennyiség-tudományára, sok világosságot 's könnyebséget lehet venni. Ezeket az Irókat pedig részszerint fennebb is említettem, mikor a' régibb Görög és Római 's több Nemzetekről emlékeztem; részszerint a' nevezetesebbeket itt újra előhozom;

kik közzé tartoznak: Euklides, ennek újabb kiadója Takvet, Pythagoras, Eratosthenes, Archimedes, Newton, Sanderson, Keppler, Gravezánd, Le Land, Ode, Bernoulli, Fris, Eyler, Gerlach, Schott, Belidor, Karsten, Hennert, Kässner, Hell, Wolff, Metzbourg.

Segítő eszközei ezen Tudománynak a' figyelmetes vizsgálás, szorgalmatos tapasztalás, megtisztított esméret, világos éles és találos serény elme, az okoskodás és egész Philosophia-tudományának tiszta, gazdag esméretével egybe: jó segítő eszközök az Irók is.

Van ennek a' Tudománynak egybeköttetése 's atyafisága, sok más Tudományokkal 's mesterségekkel, nemcsak a' festés, rajzolás, metszés, faragás, építés Tudományával; hanem a' testeket felbonczolni tanító Tudománnyal (Anatomiával). A' test részeinek illendő elhelyeztetésöket, mennyiségöket, hasznokat 's erejököt előadó Tudománnyal (Physiologiával). A' testek' eredetét, természetét, tulajdonságait közönségesen előadó Tudománnyal (Physicával). A' Bábaság Tudományával (ars obstetriciával). Minden kézzel folytatni szokott mesterségekkel: áts, asztalos, köntös-darabok csinálásán forgolódó mesterségekkel.

Vagynak ezen Tudománynak általhághatatlan törvényei: Minden magához, egyenlő, az egész nagyobb a' maga részénél; az egész egyenlő minden ő részeihez egygyütt véve; az egyenlők egymás helyébe úgy tétethetnek, hogy semmi hijjánosságot nem hagynak magok után. Ha egyenlőket adsz egyenlőkhez, a' mi belőllek lesz, egyenlő lesz hozzájuk egygyütt véve. Ha egyenlőkből egyenlőt vész el; a' mi megmarad, mind kétfelől egyenlő lesz. Ha egyenlőket egyen-

lőkkel sokszoroz, a' mi belőllek származik, egyenlő lesz. Ha egyenlőket egyenlőkkel elosztasz, az osztály részek egyenlők lesznek. Minden munkának egy és bizonyos oka vagyon. A' természet rendi ma az, a' mi régen volt. Ki van mérve eleitől fogva mindennek széje, hossza, méjje, lapja, ürege, mérője.

Ezekén álva a' mennyiség' Tudományát nem ok nélkül mondjuk világosnak, igaznak, bizonyosnak, változhatatlannak, 's olly tökéletességre vitetteinek, mellyre csak vitettethetett.

Olly széles is ezen Tudománynak mezeje, mint az egész világ' kiterjedése; mert mind ott előfordul ez, valahol mennyiség, valahol mérni való van.

Nem megvetni való elme hát a' mennyiséggel foglalatatoskodó elme, melly az egész világ' kiterjedését általjárja; mindeneknek mennyiségeket vizsgálja és méregeti.

A' tudatlanság és restség, ezen szép és hasznos Tudománynak nem kicsin ellenségi; kik azt hántorgattyák, hogy ezen Tudománynak tárgyai sokak, nehezek; szoros figyelmetességet, nagy fáradságot, magassan és méjjen járó gondolatokat, éles elmét kívánnak, sok és nehéz Tudományokkal vagynak egybe köttetve, mellyek ha mind igazak is, még is egy a' világ' esmérétere, és az által az Isten' dicsőítésére törekedő lelket el nem ijeszthetnek.

Találtattak ezen Tudomány' könnyebbitésére, eszközök; mellyek ennek különböző részeinek könnyebben lehető kimunkálására gondoltattak 's találtattak; némelleyek a' hossz, széj, méj, lap, üreg felmérésében segítők (instrumenta Geometrica), mellyekről, mikor azon Tudományról Isten' segedelme által irándok,

szóllani fogok; mások a' három szegelet' felmérését előadó Tudományban fordulnak elő, ezek (*instrumenta Trigonometrica*). Mások a' száraz és vízimáchinákkal való élés' elősegítői; ezek (*instrumenta mechanica, hydrostatica, hydraulica*), mások a' levegő' felmérésén segítők; ezek (*instrumenta aërometrica*), mások az egyenes, vissza vert, tört sugárok által lett látást segítők; ezek (*instrumenta optica, catoptrica, dioptrica*), mások a' hadi rendet, tűzi mesterséget előadó Tudomány' segítő-eszközei; ezek (*instrumenta tactica, pyrotechnica*), mások a' polgári 's hadi épületeket, erősségeket elősegítő eszközök; ezek (*instrumenta Architectonica*), mások az égi testek' Tudományában segítők; ezek (*instrumenta Astronomica*).

Eleintén ezen mennyiség Tudományának csak kevés részei voltak, mellyek kevés tárgyak körül forgolódtak; mert vagy csak az eget, 's égi testeket vizsgáló részét választották ennek ki; kik Astronomusoknak mondattak: vagy csak a' föld' leírásában foglalatoskodó részt vették fel, kiket Geographusoknak neveztek. Vagy csak a' széj, hossz, méj, lap felmérését előadó részt próbálgatták, kiket Geometráknak hívtak. — Pedig, ha elnézzük e' világnak ábrázattyát, 's azon a' magát mindenütt előadó megmérni való mennyiségeket, számtalan részekre találunk; mert a' festés, rajzolás, metszés, faragás, áts, vas, réz, on-míves munka; asztalos, fázekas, szabó, csizmadia munka; erdei, mezei, bányász munka; muzsika, hajózás; sőt az aszszonyi Nem' kezében a' kenyér-sütés, ing, lábra-való 's a' t. csinálás, mindnyájan ezen szélesen elterjedett Tudománynak részei.

De ma közönségesen még is csak egynehány megkülönböztetett részeket vettek ebbe fel: ugymint a' számos és betűs számvetést (Arithmeticát, Algebrát), széj, hosszs, méj, lap felmérést (Geometriát). Három szegelet felmérést (Trigonometriát), száraz- vízi-machinákkal való élést, (Mechanicát, Hydrostaticát), a' víz' ereje felmérését (Hydraulicát), a' levegő' felmérését (Aërometriát), egyenes, vissza vert, tört sugárok által való látás' esmeretét (Opticát, Catoptricát, Dioptricát), árnyék-óra készitést (Gnomonicát), az idő' felmérését (Chronologiat), hadirend és tűzi-mesterség' esmértetését (Tacticát, Pyrotechniát), néző-cső' készítése módját (Perspectivát), polgári és hadi erősségek' mesterségét (civilis és militaris architecturát). Végre az égi testekről szóló Tudományt, (Astronomiát).

E' vala az a' kicsin philosophiai értekezés, mellyet a' mennyiség' szép, hasznos és szükséges Tudományának megesmértetésére 's megkedveltetésére előre bocsátani szándékoztam; mellyet, ha az Isteni segedelem velem lesz, követni fog ezen Tudománynak egy része; a' széj, hosszs, méj, lap, üreg' felmérése Tudománnya.

Készítette M. Vásárhelytt Erdélyben
Szigethi Gy. Mihály,
 Philos. Professor.

8.

EMLEKKÉPEK,

némelly híres férjfiakról.

*M*inekelőtte még ezen emlékképek' rajzolásába kapnék, szükségesnek találom a' következő megjegyzést. Én ezen rajzolatokat Felső Magyar-országi Minervánk' számára szántam. Azonban ezen évszaki írásunk tulajdonképen csak honni biographiák' számára áll nyitva. De én ezen közlésnél azon meggyőződéssel viseltetem, hogy az általam érintendő férjfiak az egész emberiség' javára munkálódtak, a' minthogy honjok' határin ki is hatottak mind munkát', mind pedig név híresüléssel. E' szerint, úgy vélem, méltók, hogy hely adódjon nekik is a' jeles honfiak' képcsarnokában. *Hisztóriai* névre tettek szert rajzolatim' tárgyai. A' *Hisztória'* pedig, mint a' magas érzetű emberiség' pontjából kisugárzó tudomány minden hont érdekel, sőt illet is. Reménylem, egy értelemben leszen velem Minervánk' érd. Redactiója.

A' Német földön töltött két esztendőm (1830—1832) egyszer'smind alkalmat szolgáltatata, a' tudós német világ' több első rangu csillagai körébe jönnöm. Közülök főképen *kilencz* férjfiakat említhetek mindenkor, mint nem csak nálam, hanem másoknál is elfelejthetetleneket, habár csak egy két pillanatra látták volna őket. Mind a' *kilencz* a' már majdnem egészen bészáródott legújabbik, 's még eddig egyszer'smind legnevezetesebbik

tudományos időköznek bajnokai közé tartozik. Mind a' kilencz eléggé esmeretes szinte a' mi Magyar Hazánkban.

De főképen *hároma* ezeknek minden mívelt lelkű szépeinknek asztalkájáig elhatottak nálunk is. Még sokkalig nem csak tisztelettel, de hő érzettel is fognak említetni, habár mind e' három bajnoka vala egy olly költészeti kornak, a' melly alkalmasint még az ő földi életjök' délestvéjén letűnt. Csakugyan életestvéjökre jutott körülöttök tartózkodásom, minthogy még ugyan azon időnek folytában mind a' három felváltotta földi életét, a' mély sírnak rendületlen csendű álmával.

Mathisson, Lafontaine, Göthe, Hahnemann, Krug, Fries, Luden, Heeren, és Blumenbach, e' kilencz férfiak.

Rövidek voltak ugyan azon pillanatok, a' mellyek engem ezen nevezetes férfiak' nagyobb számának körébe juttattak. Sőt az elsőre nézve még csak a' látásig se terjedhettek ki ezen pillanatok. De hogyha az emlékezeteset nem az idő' mértékéhez szükség mindig szabnunk, hanem inkább az időnek olly belső tartalmához, a' mellyet néki szentelt figyelmünk, 's benne kiterjeszkedő erőhatásunk által jeleltünk, 's egészítettünk; akkor úgy gondolom, hogy ezen külső rövidség az én vont figyelmemnek olly nevezetes rövidségül nem szolgálja, mintsem szolgált volna más közönséges esetben, ha mikor az időfösvénység a' tapasztalni vágyás' vizsgálatjait majdnem egész az eredeti nemesmerésig megtörpítvén, az elbeszélet' visszaemlékezésében szinte soha nem esmert tárgyak' derengésébe merítné.

A' szél 's hab-rázta hajósok' ohajtó figyelme, már a' széles tengernek nyugtalan hátáról a' kalauzoló pharuszt vadászsa, környékeztessenek bár azonközben számtalan más tárgyakkal, a' mellyek magokba véve nagyobb neműek, 's figyelemgerjesztőbbek volnának. Az eltik-

kadt vándor kettőzött lépésekkel, előre hajlott fővel, de egyszer'smind előre lövelő tekintettel igyekszik esti nyugalmanak az alkony' szürkülő fellegei között megpillantott helyére. Legyen bár ez akármi egyszerű kalyiba, oda siet ő nem csak lépéseivel, hanem más tárgyakat kizáró figyelmével is; úgy hogy, legalább czélérése előtt, darab időre az addig elejbe kerülő, bár sokkal nevezetesebb, de idegen nemű tárgyak csekély ébrekenységet fognak figyelmében találni; 's ha mit találnak is, csak holmi homályos képzelményű andalodásba merítve, ingerlik. Mind ő, mind pedig azon a' szorgalmas nyomozódók a' világ' színhelyén tett vizsgálati utjokban, kiki életnemével megegyező módja szerint; különösen a' köz nézetek elől eitakart tárgyak' kikeresése, 's napfényre hozásában buvárkodván, méltán vágnak munkájok' színhelyén is végre olly jegyeknek megismerése 's felfogására, a' mellyek a' munka tömegekben emelkedettebb pontokat képezvén, világosító tájázásra (Orientirung) szolgálhassanak. —

Illy világító, illy nyugvásra juttató, illy biztos kalauzolást szerző fénypontoknak nézheti minden ifju a' jeles tudománnyal bíró férjfiakat, a' midőn tudományos tapasztalás után törekedő utjában hozzájuk eljutván; nálok, mint a' *summa mensuránál*, a' vele hozottat vizsgafigyelmében hasznos tanúsága' számára öszve hasonlítja.

Illy szemléletek' pontjából magyarázható: miért tartottam én is Német-országi életem' legfőbb nyereségének: ezen férjfiak' körébe jöhetnem, 's az elsőt kivéve, a' többieket láthatnom is.

Az emlékezetnek sikja határtalan, valamint ecsetje ki soha nem fáradó. Túl csapong ő a' szűk jelenlétben; annyival kiterültebb szállongással, mennél szűkebb vala a' jelenlét, foglalmányának kimérése' 's ajándékának osztogatásában.

Szűk vala nékem is a' jelenlét, a' mellyben *Lafontaine*, *Göthét*, *Hahnemannt*, *Krugot*, *Friest*, *Ludent*, *Heerent* 's *Blumenbachot* látnom, 's esmernem lehetett. Ki fog szökelni e' miatt reájok emlékezésem, olly tárgyak felé főképen, a' mellyek habár ezen férjfiakkal lehetésem' pillanattal közvetetlen egybefüggésben nincsenek is; de részszerint velök váltott beszélgetésem' tárgyához vagynak szöve; részszerint pedig gondolati-társasításom (*Gedanken-Association*) által visszaemlékezésem' eszméletehez kapcsoltatnak, 's ezen kis töredék' világosítására nem kevésbé czélerányosak.

1. MATHISSON.

1831-diknek tavaszán, Porosz-Halleban tartózkodásom' idején, szándékoztam ezen szép virágos hímes rétet képező költészt *) a' Hallehez négy órányira fekvő *Wörliczben* meglátogatni. Éppen az ő „*Erinnerungen*“ című napi könyvét olvastam, a' mellyben az Olaszok 's Helveták' földjén tett több rendbéli utazásairól emlékezik. Nem meszsze oda, hol a' sebes habzatu *Mulda* a' széles partú *Elbével* egygyesül; nem olly felette természeti kellem ruházta tájon ugyan, de olly földön, a' hol igéző bájait a' nagynemű kertészet egészen kifejlítette; ott a' pompás parku *Wörliczben*, az *Anhalt-Des-sani* uralkodó Herczegnek ezen szép Laxenburgjában él-delte az aranykoru német poézisnek, ezen egygyik fő bajnoka utolsó napjait. Kényelmes biztosítás leve M—nak szerencsés osztálya. *Göthével* egygyütt azon ritka szerencsének sorsosa volt ő, hogy ne csak szép lelkének kellemes tökélyű szüleménye, hanem ennek földi hajlé-

*) „Mathisson egy szép nagy rét, tele színragyogással, és virágillattal; nevezetes domborodások és mélységek nélkül.“ Így ítéltetett meg M—nak költészi szelleme.

ka is tekintetbe vétessék, hogy ne csupán nevében, hanem tellyes földi jóvoltában is, nemesítessek. Kora' ifjúságától fogva a' dessani herczegház' esmeretségebe és kegyuri pártfogásába jutott M., 's mint a' mívelt lelkű leereszkedő Herczegek' társalkodója, az idősb Herczenének szép tapasztalásu utazásaiban több ízben részt vett. Szakadatlanul élt a' hasznos bizodalommal. Nem csuda, ha ennél fogva élemedett korának olly kellemetes életestve juthatott. A' halál' nyila még nem látszatott a' friss öreg' számára élesítve lenni; 's ugyan azért bizvást reménylém véle megesmerkedésemet. Örültem, hogy nem sokára megpillanthatom azon édes éneklőt, a' ki „*gyermeki évek*“ (die Kinderjahre) czímű, 's több hasonló remek dalaival a' komorabb ifju' kebelében él-tünknek aranyszakát olly szívvolvasztó varázssal fel-fel tudta eleveníteni. Sokszor kiterítette M. nálam is az emlékezet' hajnalát, midőn ez a' boldog gyermeki kor felé visszaszállongott, milliom harmatcseppekben tükröződve. Annál inkább vágytam megesmerkedni ezen igéző hajnal' élesztőjével, most, midőn hozzá olly közel tartózkodtam.

Mártzius 20-dika volt a' fenn említett évben e' cél-nak szentelve. De egy pár napra szándékom' keletkezése után hallom, hogy M. igen rövid ideig tartott gyengélkedése után elköltözött oda, a' hol szép lelkének archetyposzáat bizonyosan felfogta találni.

Kellemetlenebb idegzetbe ez időbéli tapasztalásim' körében egyszer se hozattam. Elérjük a' vágyainktól régen hajhászott bolygó csillagot, siettetve ragad vég-re hozzája lét felé közelgető reményünk' tündér kormánya, kihányja már szinte feléje, jelenlét' kebelében készült horgonyait a' tellyesedés, — 's íme, — elbukik a' bolygó csillag az enyészetnek földi létet kerülő feneketlen üregébe. Nem kerülnek soha többé gyermeki ko-

rod' évei vissza, így eszmélődtem; — de még a' reájok emlékezésnek ezen ragyogó másolója se tűnhet soha is földi nézeted' körébe. Zárd legalább mindeniket oda, a' hová a' halál' hideg lehellete el nem juthat képzelményid' megmentett édenébe. 'S megvigasztalódtam.

2. LAFONTAINE.

Régen kijött ugyan a' divatból ezen érzelő Román-író, 's valamint elenyészett hivatala, úgy szinte elmeszüleményei is megszűntek a' nagyobb világnak; ezen cateksochen életnek kebelében létezni. De azért ált nem láthatom: miért ne eleveníthessük az emlékezetben, úgy mint a' mindent elnyelő mulandóság ellen lehetséges egyetlen - egy asylumban, a' voltaknek képeit? Kivált midőn azon képek olly édesek, 's midőn azoknak esz-közlésével nem Carthago' maradványin boszszút forraló mariusi, hanem hősi illetődés által támadott scipioi könnyeket hullathatunk. Egyszer'smind én csak ezen egy mód által hiszem lenni a' multak' képein andalgó lelkeket önmagok javára hasznos méheknek, a' kik az öszves életnek földi mérgéből, a' semmiségből nem csak édes mézet szívhatnak, hanem lelkesítő ital' nedvét is sajtolhatják ki. Az emberi létnek földi omladéka, a' fenszállongott léleknek elgyengült 's elavult műszer alkata, nem kevésbé tanuságos, mint az emberi kezek míveinek szanaszét heverő romjai.

Illy tekintetből én Lafontainet nem kevesebbé tartottam érdeklő férjfiunak; habár ő írói pályáját nem csak régen lefutotta, hanem a' pályának virágzását is elhullatta, 's hírét áltélte. Azon sok ezer lelkek, a' kiknek az ő érzékeny regényei nem csak kellemes időtöltést hoztak, hanem szívképezést is szereztek; bizonyosan öszhangozni fognak ezen visszaemlékezés' hangjaival, habár az ő gyermekeik mostan Cooper, Scott

Walter, 's több illy izlésű regényírók miatt L***ról keveset fognak tudni.

L*** Halleban őrizeti lelkitanító' (Garnison's-Prediger) hivatalát viselte sok esztendőig, Kanonok czímmel. Minekutánna Halle erősített hely lenni megszűnt, a' Garnisontemplom lerontatott, 's e' szerint az ő hivatala is elenyészett. De azért földi jóvolta nem húzódott utánna ezen enyészetnek. Nem hagyta királyja' kegyelme sorvadni az illy különösen nyugalmazott lelkitanítót. Mind holtig húzta fizetését. Csendes elvonultságban éldele ő a' setét gőzlepte, szűk utszáju Halleban egy földszinti, de csinos hajlékban utolsó napjait. Ezen lakásában lehetett a' még friss arcszínű öreget látni, fején hálósapkával, hálóköntösben, ablaka mellett olvasgatva. Itten voltam én is vendége 1830-dik esztendő' Novemberében.

Lafontaine a' Görög - nyelvnek 's classicusoknak különös tisztelőjök volt. Főképen szerette Luciant, a' szurdaló Samosatát, az ő dialogjai miatt. A' szokott tisztelkedések után, hozzám intézett kérdései közzül is az volt a' legelső: „jártas e az úr a' Görög - nyelvben ?“ Én az igaz, ezen kérdést nem igen vártam volna egy érzelő Lafontainetól, annyival kevesebbé, minthogy az ő munkáiban mutatkozó nézetek, különösen az emberi sorsot illetők, a' görög íróknak azon lényétől, a' mellyet sors neve alatt esmértek, annyira különböznek. De már értesítve voltam ezen izléséről. Ennél fogva ő csakugyan öszvefüggött még a' mostani tudós németkornak izlésével; a' melly a' régi görög literaturát, most is minden más külföldiek felett különösen becsüli, és pedig nem csak a' belső tudományok' mezejét művelő osztályával; hanem mind azok által, a' kiket a' tudományok szorosabb értelmű körébe beavattaknak nézhetünk.

Általjában L. azon tudósokhoz tartozott, a' kiknél a' tőlök származott művekről, a' mív' alkotója characterének számára következetet hibázás nélkül nem húzhatunk. Egész magatartása, beszédének értelme, még szavának modulálása is olly nyugodt elméjű férjfiat árultak el, ki a' világot az ő mindennapi életbe vágó részében érzelgőbb ömledezése, 's fellengző eszmélete által színezní nem szokja; — ellenkezőleg azon idegzetével, a' hol derengve szokja észképi tárgyainak rajzolmányait eleveníteni. Ezen észrevétemben megerősítettek több Hallei esmerősim is, a' kik L. nálamnál közelebb-ről esmerték.

Honnét származhat ezen annyira nevezetes különbség a' valóságnak 's az ideális világnak tekintetéből, ugyan azon egy emberben, — ennek több okai lehetnek, a' mellyeket, úgy gondolom: egygyűl-egyig mind a' subjectivitasban kell keresnünk; különösen azon rejtélyes viszonylatokban, a' mellyeknél fogva, a' subjectivitas az életnek tárgyaival egybeköttetésbe jó, 's azoknak sokféleségéből az ő sajátságának körébe nagyobb vagy kisebb mennyiségű 's módosító oltoványokat áltűtetni jónak talál. Különösen a' tudósoknál az illy különbséget, minthogy rendszerint a' való 's ideálok közötti ellenséges surlódások resultátumi; én a' philosophiai resignatio' magas ponti libellatiojának nézem, a' hová a' sok oldalú képzésben tökélyesülő lélek felemelkedvén; — de mindig a' gyakorlatos élet' hidegebb 's egyszerűbb szabályait szem előtt tartván, az ő elmeszüleményiben kifejeződött theoriai characterével olly különbözö, sőt sokszor olly ellenkező alakban mutatkozik.

Egyéberánt L. még is olly szorossan elkülönözö védfalat nem vont az Író, és a' mindennapi élet' embere között. „Gyakran, így beszéllek régibb esmerősi,“ gyakran lehetett őt író-asztalkájánál meglepni; midőn több

csomókra terjedő regényeit béfejezni akarván; elbeszéléseinek gyakran több esztendőig szenvedésre ítélt hősei' 's hősnéinek sorsok miatt érzékeny könnyeket hullatott, 's még bizonytalan volt: mint vessen véget a' szenvedéseknek, jobb sors' felderítésével e, vagy halál eszközölte béfejezéssel, 's e' szerint tehát olly kárpótlási avisóval, a' mellynek jutalmazó vistája már túl fekszik a' legfellengzőbb poezis' képein. Illy helyzetben lepetett meg L. gyakran hitvese, 's ártatlan háznépe által. „Kegyelem! kegyelem!“ így esengének gyengéd szívű felei. 'S a' kegyelem ekkor többnyire megnyeretett a' regények szenvedő hősnéének.

Azonban a' lágyabb érzetekkel az életbe gyakrabban kibuzogó ifjabb kor is, a' mellyben írta L. majd nem minden e'féle munkájit, lehetett az illy eleven érzelgés' elevenebb mutatkozásában részes.

Lafontaine is mint Mathisson és Göthe, csendesen mult ki; rövid ideig tartó betegeskedése után. Ez az alatt történt, míg én éjszaki Német-országban utaztam, 's a' Belt' zajos hullámai által hanyattam; Áprilisben, 1831-dikben, tehát félesztendőre véle esmerkedésem után, 's Mathissonnál alig egy hónappal később; Göthét pedig egy esztendővel előzte meg ezen mindenikünk által tapasztalando elköltözésben. Érezte ugyan L. jókor előre az életerejét duló vészt. Nyilatkoztatta ezt előttem is, de olly lelki nyugalommal sőt mondhatom, vidámsággal, a' mellynél erősebb bástyát zord ellenségek, a' halál ellen senkinek, magamnak sem óhajthatok. Jelentettem t. i. előtte örvendezésemet látszólag egészséges arczszinén. „Nem egészség hirdető többé én nékem ezen eleven szín“, így felele a' nyájas öreg. „Halál lappang ez alatt, a' fojtó kehe bánt már egy darab időtül fogva.“ Nem régen is ez vitte sírba két jó barátomat. De én ugy is eleget éltem. Nyugton várom vég-

órámat.“ Illy kifejezések valóban megérdemlik, hogy úgy tekintessenek általunk, mint sokat jelentő commentárok az illy nevezetes férjfiaknak emlékhagyó pályájokra.

Nem sokára halála után felszóllítatott a' közönség egy aláírás' eszközzésével, nevének felállítandó emlék' segedelmezésére. Dísztett e a' szándék, eddig előttem tudva nincsen. Még legalább 1831-dik eszt. Septemberében sírját semmi jel nem díszesítette, gyephant se takarta; de még virágbokrok sem fogták körül, a' Németországban olly közönségesen uralkodó szokás' ellenére Nékem is, valamint a' Schiller' hamvaihoz szarándokolóknak, még míg ezek Weimárban a' Nagyherczeg' új sírboltjába ált nem tétettek; a' sírásó' kalauzolása által lehetett csak Lafontaine sírjához eljutnom.

3. GÖTTE.

Hogyha olly sűrűen gyakorlott mostohasága a' sorsnak az elesmertetés, és a' meg nem érdeklött alacsony sorsnak nyomasztó homályja; annál fényesebb fog lenni a' kivétel az illy gyakori igazságtalan osztogatás' kenyében; kivált midőn a' kivételt azon hatalomnak kiáradásában tapasztaljuk, a' melly az idegen behatás' kivételét nem szenved; hanem azt kényjátékában szabadon dolgozó szeszéllye' engedelmeivel hagyja csak ollykor mintegy elvétve becsúsztatni. Annál inkább fogunk tehát csudálkozni, ha a' sors' részvétszeszes mérlegének szüntelen ide 's oda hajladozó billentéseiben ollykor ollykor olly erős lelket is találunk, a' ki az örök hajlongásnak hullámozásában, nem csak az egyensulyt eszesen, 's meszsze ellátó tekintettel ki tudja mérni, hanem a' hullámzatok' sík gömlyén életfellegektől soha nem borított képpel megtud ülni, elmevidámságában soha semmi zavarodást nem tapasztalt; sőt a' hullámok'

bizonytalan játékában öszhangzatot teremt, kiszámítást szerez; mind a' kettőben az emberi életet békeltetőn tükrözi; az így egygyesített elemeket a' költészet' bájos színű rajzolásával leplezi, de egyszer'smind mindenütt (még a' legmélyebb elborulat éjjéből is) philosophia' resignatióját csillámoltatja; az egészen pedig alkotó színezetűl (Grundanstrich), a' rendületlen lélek nyugalmát előnti; — 's végre mind ezeken felyűl önlétét, mintegy önerősülte autokrat, uralkodó hatalommal reá helyezetteti, 's magas hírfénylet' sugárzásában meszsze kivillan. Az illy nevezetes eszközés' végrehajtóját, minden kétségen kívül *nagy embernek* nevezhetjük; habár az ő nagyságának kútfeje nem ered is vérontás' gyászözönéből, a' honnan sok időkig az emberi Nem, az emberi nagyságot származtatni szokta.

Nagy léleknek kellett azon férjfiúnak lenni, a' ki re illy nagy nemű rajzolat reá illik. Pedig alkalmazható ez Német-országnak egy költészére. *Göthe vala ez.*

Nem valami szorgaszellemű sereg azon sokaság, a' ki ezen léleknek hódolván, őt olly magas diszpoleczra emelte. A' mivelt Európának legmiveltebb lelkeitől nyert ő illy díszesítő hódolatot.

Nem földi nagyság' hiu buboréka szerezte Göthének e' nagyságot; nem valami kívülről kerekedett tömegeknek kedvező öszvetorlódása nevelte azt; nem valami külső erőknek szerencsés öszveütközése által indult ő meg nevezetes kihatása' pályáján. Csupa intensiv volt ezen nagyság. Ott vette ez eredetét, a' hol az emberi erőhatásnak tüzelő középlete országol, a' honnét legnevezetesebb teremtményi munkalat az ő munka irányait keletkezteti, a' hol a' mindent öszhangozó egység' ideája kifejeződik. Legbelsőbb valónkából, a' lélekből, 's ennek közvetlen munkalatiból fejlődik az illy nagyság, a' mellynek Göthe olly magas mivoltában mutatkozott.

Nem is valami rövid idejű hódolás volt azon hódolat, a' mellyben G** osztozott. Túl félszázadon részesült ő ezen nevezetes megkülönböztetésben. Több mint 50 évekig ő volt a' Német-országi szép lelkeknek oraculumma. Ő volt ezen időközben a' lélekkirály. Gyönyörködve olvasták az ő elmeszüleményeit minden rendű emberek. A' sorsnak, nemnek, életkornak és műveltségnek nevezetes külömbsege mellett, találhattak az ő munkájában majd minden tanulni kívánók valamit, a' mi őket oktassa, a' mi elméjüknek derülést, szívöknek képzést, kémlődésöknek tapasztalási rajzokat, érzékeiknek mulattató ingert hozzon.

Elég legyen ez általjában véve G**ről, mint lélekről. Hoszszasabban nem szólhatok itt róla, se egyes műveinek becséről, sem pedig földi pályájáról; a' melly az ideális világból leszálva, a' mindennapi életén még is mindig túl lebegve, a' földi létnek korát jelelő legnevezetesebb jelenetekbe beszövéődött; a' jelenetek' hőseivel sokféle érintésbe jött. G** életleirása a' legfelsőbb átmenetet teszi a' Biographiáról a' Hisztóriára; sőt evvel egybe is vegyül, hogyha ennek culturát tárgyzó ágát tekintjük.

Én itten visszaemlékezésimben az ezektől idegen tárgyak közül legfeljebb csak a' közvetetlen világosítókát kívánom beszöni; azért mostan egyenesen azon időszakaszba vezetem képeim' türedelmes szemlélőjit, a' melly G** életestvéjét, 's elhunytát foglalja magában. Emlékezek tehát

*Göthe haláláról. *)*

A' mult 1832-dik évnek 23-dik Martziusa vala azon nap, a' mellyen Göthe élni megszűnt. Nem csak a' né-

*) Ezen cikkelyt még a' mult 1832-dik esztendőben egy folyóírásumba béküldöttem; reménylén; hogy legalább

met literaturának Nesztora volt ő; hanem korának is fő intézője, 's azon csillagkörnek, a' melly a' tudós német földet minden egyéb országok felett ezen utolsó fél századtól fogva annyira emelte, magasan közepesítő napja. Ambár ő már régen keresztül hatott az emberi életnek azon határvonatián, a' mellyen túl földi pályánk a' halálnál bizonyosabb 's tolakodóbb vendége nincs, még is az ő elhunýása minden tisztelőjinek váratlan vala. Nem csak azon tekintetből értette bámulva a' közönség egy illy nevezetes földi sáturnak feloszlatását, mivel ő, aggott kora' ellenére is, majdnem közvetlen az egészségesek' sorából szállítatott ki; a' végbetegségnek észrevehetőbb jelenségei nélkül. Kivívta ő nevének halhatatlanságát. De a' nevet magát gyakran csupán csak a' puszta jelnek veszi a' világ, azon kedvelt irányzatja szerint, a' melly által rendszerint a' valónak elmellőzésével csupán a' külsőségekhez simul. Itt ugyan ha egyedül maga a' név miatt elevenült is a' figyelem, még is tökéletesen helybe hagyható. Habár a' vakon szolgáló hír gyakran a' nevet magát (földi tekintetben), majdnem ragyogóbbá teszi a' számíthatatlanul dicsőbb lélek' halhatatlanságánál; a' hol pedig egyedül találjuk az önerőnek legdiadalmasabb koronát nyújtó czélpontját; még is a' hír maga is mintegy észre veszi tévelyedését előbb utóbb ottan, a' hol ő méltatlan névnek szolgálja; 's hív csak ott marad mind végig, a' hol való érdem találta-tik. Ellenben későn-korán elrepül onnét, a' hol igazán emlékezetes tetteken nem alapulhata a' név' számára. De G**nél hív maradott a' hír mind végig, tellyes ki-

űjsága miatt érdek nélkül vetetni nem fog. Mi okból nem verődött fel, nem tudom. Talán nem fogta még, két évek után, érdekét egészen elveszteti, 's azért im' itten is közlöm.

terjedésében. Ált szokta ugyan a' hirt ruházni az érzé-
kikép reményleni meg nem szünő emberi szív fellengző
képzelődéseiben magára a' földi sátorra is, mindennapi
ellenpéldák' daczára. Illy képzelmény csalókéjében néz-
zük gyakran a' híres emberek' földi létét is, 's mintegy
halhatatlanságot olvasunk benne, ott a' hol van ugyan
halhatatlanság; csak hogy egészen más nemű. Illy csa-
latás' játéka miatt is, legalább azt nem akarta az érdek-
lett közönség hinni, hogy olly rövid, 's felei által kü-
lönös búgondú figyelemre nem méltatott betegség' útján
olly hirtelen bélopódzhasson Göthéhez a' halál; annyi-
val inkább, minthogy még nem igen régebben, egy esz-
tendővel előbb, 45 esztendő egygyetlen-egy fiának Ró-
mában történt halála miatt támadott súlyos betegségéből
tökéletesen fellábadván, még egészségi állapotjával kö-
zelebb esmeretes környékezői is jó meszsze vélték tőle
lenni az életnek végét. Előbb halált okozók lehetnek;
igy vélekedének, az egyszerű természeti fogyasztó bé-
hatásoknál, a' duló vészképpen rohanó elmebetegségek,
's az alattomosan, de annál bizonyosabban feloszlató el-
csüggedések. És mivel ezeknek meggyőzésére kivált az
élemedettebb korban a' tűnő testi erő annál szüksége-
sebb; Göthének pedig mind testi mind lelki ereje 80-dik
évében is ifjúi virágzásban ömledezett; azért neki még
e' földön megigértetett a' *második Század*. Én magam is
így vélekedtem, midőn vele 1831-dik Octoberének 6-dik
napján személyesen esmerkedtem. Alig hittem, hogy
azon Göthe előtt állok, a' kit már gyenge koromban
mint pályájának veteránját hallottam emlegetni, a' ki
körül a' változatlan sorsvégzés által hőstársai: *Herder*,
Wieland, *Klopstock*, *Jean Paul*, *Körner*, *Schulze*, 's
a' vele mindenben, csak földi lét' hosszában nem egy-
gyenlő magasságra emelkedett *Schiller*; — mindnyájan
már rég elhullottak. Azon erős testalkat, tetszetős ter-

met, imponáló testállás; azon egészséges piros arcszín, mind végig majdnem minden redőket számüzve, csupán az arczvonatokat, a' test izmosságának megfelelőn, egy kevesé keményítve; — így lépett G** elejbém. Ifjuságában kellemesen lebeghetett hajfürtjeivel, még ekkor is tömötten volt magas komolyságu, de szíves elfogadással vegyített homloktól pártázott feje ellepve. Képztem: minő sokfelé elhatott lelki villanatoknak honja lehet ezen fő, minő soknemű izzadozásokban főhetett, 's még is mennyire csekély pusztításban hagyták rajta nyomait az illy erőfeszítő fáradozások. A' 82 évű férjfiat könnyen ötvenesnek tarthattam, nem esmérve életkorát. Testének előkelően kimért tartása, 's látogatójinak elfogadásakor szokás szerint alkalmaztatott mozdulatjai külső fényes helyzetetésének jegyékei voltak ugyan, de egyszer'smind az élemedett kornál is ifjui ügyességgel fentartott jeleknek nézethetők. A' halál ő róla elfelejtkezni látszott, mintha ezen szorgalmas kaszás is tudott volna valamit azon halhatatlanság' híréből, a' mellyel G** tömjéneztetett.

Ezt nem nézve is a' sokszor emlegettetett férjfiak már egy korújik előtt tovább, mint mások látszatnak élni; a' reájok néző időnek látszatós kinyujtása miatt. Bétölt az ő számokra minden időmorzsát a' sokszor előforduló említés.

Körülötte a' hiremeltnek, innepestvéjének körén belől, — mint ez lenni szokott, ritkábban emlegettetett ugyan koszorus neve az utolsó időkben. De tudjuk, hogy a' név a' finom effluviumok, u. m. a' világosság, melegség, illatok, 's több e'félékkal vizsályos arányt követőn; a' távolságban mindég hathatósabb, mint a' közelléten; kivált ha ezen hathatóság olly nagyságon alapul, a' melly nem *mindenek* által megfogható. Igaz az is, hogy G** utolsó éveiben mutatott elvonultsága, 's

az őt látni vágyó idegenek előtti rejtezkedése miatt, a' tulajdon élettől már elmozdítva lenni láttatott. De ha meggondoljuk, minő terhes egy 80 esztendő körül járó öregnek éjjel nappal esmerkedni kívánó tisztelőjítől környékeztetni, a' kiknek soka igen különös indító okokból, sőt képzelményi előítéletek unszolása miatt igyekezik illy férjfiut meglátni; hogy t. i. a' lelki kincseknek illy nemes szerzőjít külső alakjokban is idealizálhassa; 's ha ez a' valóságban várákozásának meg nem felel, tisztelése ömledezéseit is szinte olly hirtelen szétpárolgassa; akkor nem csuda, ha az illy különös bálványozásnak tárgyai, egy felől az exaggerált istenesítés' alkalmazatlankodása elől menekedni kívánnak; de a' bizonyos csalatás' eltávoztatása végett kéntelenek nimbuszaikkal egygyütt ajtaikat is ált nem hathatókká tenni. Tett ugyan G** kivételt ezen szokásában, főképen a' külföldiekkel, 's a' körülötte lévőkkel. Én magam is éppen ellenkezőleg tapasztaltam őt ezen tekintethen sok rajzolatokkal, a' melyekben Weimárban 's Jenában több esmerőseim G**ét ábrázolták. A' legnagyobb szivességgel fogadott nevem' jelentésére. Helybelieknek is, válogatva ugyan, gyakran nyíltan állott ajtaja; sőt apró társaságoknak nem különben. De minő tisztelőktől környékeztetett gyakorta, mutatja a' következő eset. Egy Múzafi volt a' többek között látogatásán, a' kit nagy szivességgel melléje a' divánra ültetett. Időközben nyílik az ajtó. Belép egy tisztos férjfiu. Elejbéje megy G** új vendégének, 's mutatja az elfogadásban, hogy ez éppen nem valami közönséges rangnak' sorsosa. De a' Múzafi ignorálta az új vendéget, 's helyéből meg nem mozdult. Széket tesz G** a' diván mellé, bízván a' tanuló' savoir vivrejében. Az idegen mosolyog, 's elfoglalja a' széket. Mosolyog G** is, de neheztelvén a' fő hely' bitorlójára, „bé kell ugyan még is“ ugymond: „ezen urakat egymásnak

„mutatnom: Peters tanuló ur, Iczehoéből, és“ — az új vendégre mutatván. „Ő kir. Magassága, a' Szász-Weimári Nagyherczeg.“ Képzeltető, mennyire elszégyenülhetett az ifju. —

Hanyatló kora' egészségének biztosítására nézve is elég megkímélt alkatban érezte magát lenni G**, mintsem hogy hanyatló egészségük őrizkedésével védje egészségét. Olly eszközökkel élt ennek további fentartására, mellyek biztatók ugyan az ép testalkat' fentartására, de orvosi szereknek nem mondathatnak. Champagnei bor volt több esztendőktől fogva rendes itala. Jeles életerejének érzésében bízott benne. Egyéberánt életmódjában a' tudósoknak olly szükséges egyszerűséghez mindég hív maradott.

Már midőn halála hetének első napjaiban bádjasztó változását érezte, még sem volt baja körülötte élő menyének 's unokájának legkevesebbé is búgond gerjesztő, annyira, hogy még a' szokott orvosi segedelem is késve szereztetett. Már dült benne a' halál, midőn még senki sem sejtette közelgetését. Azon független lelki nyugalom, a' melly minden munkájin keresztül lebeg, 's őt az életnek legzajosabb jeleneti között is, mintegy hideg elszigetelésben fentartotta, *) ez kísérte őt végső pillanatiban is, úgy, hogy a' hol az életfonal már ketté volt vágva, benne az illy reudkívüli életerő még életnek tartatott.

Azomban még ekkor sem leve ő részvétlen a' környékezet eránt. Még halála napján is ápolgatta kis unokájit, részvevőleg.

*) Lásd az ő „*Champagnei hadviselés*“ című munkáját, 's benne különösen Valmi bombázását. Tudom, hogy Börne ezen helyet nevetségessé igyekszik tenni. De én Börnét Göthével általellenben, — nem éppen holdugató ebnek nézem, — hanem nagy lélek temploma' Herosztatoszának.

Azonközben karszékén nyugtosan ülve, várta be halálát. Elmerülve azon eleven szövetű képletekbe, a' melyeket óriási lelke olly remekül tudott alakokba önteni, a' csupa visszaemlékezés' arany esthajnala felé látszatott muló életereje még egyszer a' végpillanatokban öszvevonulni. Édes — szelid ábrándjait kihaló csendes szavaival fejezván ki; már kifogyott pihegését az illy villanatok még kis időre kipótolni látszatának. Még felémelt kezével kísérté az elevenen előképzelt felsőbb világbeli tündér alakok' lebbenéseit, mintha valóban megjelentek volna azok, elkísérni őt a' majdan közössé leendő honba. Felemelt újjainak illy rajzképező billenései voltak utolsó mutatkozásai nevezetes mozgékonyságának. Még egy vonaglás, de csendes, mint a' kihaló szellő az enyhítő alkony' leborultában; — 's elhagyta földi hajlékát ezen bámulatos kifejlődésben ragyogott szellemdús lélek.

Halálának 's betegségének híre, majdnem ugyan azon időben érkezett meg mindenütt. Hogy zajosabb részvétet nem támasztott; annak csupán akkor létező környülmények lehettek okai. Az ő halála is, valamint Mathissoné 's Lafontainé, olly időszakba esett, a' midőn a' Német Nemzet nagy részének figyelme kívül napnyugott felé kalandozván; talán még sokkal tetemesb felföldi veszteséget is hidegvérűen eltűrt volna, olly nyereség' reményében, a' minőt ott kin hijában reménylett az országlási javítások' álomkórságainak rajoskodásiban; szintugy, mint némelly állatot hijában gerjesztenek fájdalom érzésre, legérzékenyebb ösztönözéssel is; midőn az ő állati érzeke hathatós belsei ösztön által ingereltetik; vagy mint általjában mindenikünknel a' legmagasabban szállongó vágyak' erős ingerlési között igen mélyen elnémul kebelünkben, az azonközben másunnan

jövő, habár még olly erősen hangzó, 's bennünket illető szükség' szózatja.

De mind e' mellett is szinte néhány órák mulva szerfelett nagy sokaság gyülekezett öszve Weimár városában. Eltemettetésének napján, Mártzius 26-kán annyira megszaporodott a' halotti diszmenetet kísérők' serege, hogy az utolsó délelőtt a' parádé-ágyra kitett holt test' megnézése, nem csak általam, hanem számos más esmeretesebbek által is csak a' legszorongatóbb tolongást kiálva történhetett meg. Részszerint a' szükséges rendtartás, részint az elhunyt eránt megbizonyítandó tisztelkedés végett, *) mind ekkor, mind az eltemetés' napján szükséges volt a' kis Rezidencziának egész katonai őrizetét foglalatoskodtatni.

G** azon csekély számú tudósokhoz tartozó, a' kikre kivételképen a' szerencse vetni szokott egy kis kegymosolygást. Sőt ő róla nem csak nem felejtkezett meg, hanem különösen is gondoskodott. Éppen nem utasított G** vissza a' tudományok' körébe; keresni ottan sok mostoha sorsu tudósok' példájára kárpótlást, egészen más neműt. Jókor felfogta G**ét a' szerencsekény. Egész holtáig hív maradtott eránta, vagy inkább kényszerítetett hív maradni, azon környületeknek ösztönözése miatt, a' mellyek G** körül nem csak állhatatos kedvezéssel ülelkeztek, hanem az ő benne kegyelt életsorsnak mindég egyformán is szolgáltak; azon állhatatos ügyességnél fogva, a' mellyel őket G** szüntelen maradosokká tudta tenni. Sőt maga a' kegyelő szerencse mintegy kétkedő zavarba (Verlegenheit) látszatott jönni, miért hogy azon szerencse forrás, a' mellyben őt részvevéshez juttatta, *nagyobb* nem lehetett. Legalább ugy

*) G** Szász-Weimári Nagyherczegnek első Minisztere volt, Excellenzias czímmel.

látszik, nem G** szerencséje volt oka, miért hogy ő magasabbra földi tekintetben nem emelkedhetett; hanem az a' szerencse, a' melly hősünk' hatalmas barátját a' weimári Nagyherczeget, kivált a' megholt *Károly Augustot*, a' weimári népnek ezen elfelejthetetlen népatyát, hatalmasabb thronra nem helyhezttette; minthogy *Károly August*, sőt az ő fia, a' most uralkodó Nagyherczeg is, mindent elkövetének, a' mi a' kegyelt nagy léleknek külső fényét, a' lehetséges magasság' fenségéig kiterjeszthesse.

A' most uralkodó Nagyherczeg is, *Károly Friedrich*, G** nevendéke, 's személyes barátja különösen megparancsolta az eltakarításnak fejedelmi pompával eszközözendő végrehajtását; bár ő maga fájdalmának enyhítésére ezen napokat *Eisenachban* töltötte. E' szerint a' halottas-házban egy pompás gyászterem nyitott meg, a' melly fekete selyemmel kivonatott, 's két osztályjának egygyesítő karpitjainál czélerányos transparenttel ékesült.

A' holtat én élteben mutatott külsőjével megegyezőnek találtam, csupán azon külömbséggel, hogy az ő néki annyira tulajdon éles, egy tekintet' villanásával tárgyszemlélését felfogó figyelem' helyébe most a' halál' árnyékozhatja üle be.

Fejét borostyánkószoru ékesítette. Halálos ruhája hosszú fehér selyemköntös volt, bő újjakkal. Lábaián két felől két selyemvankosokon szemléltettek őt vitézi rendjei; fejenél külömbféle oklevelei azon megtiszteltetéseknek, a' mellyekkel a' bámuló világ által időről időre illettetett.

A' halotti kíséret szintugy fejedelmi pompával ment végbe. Vitézi rendjeit a' vankosokon gyalog menő udvari Kamarás urak vitték, a' testet a' fejedelem' gyászkocsija. A' gyászmenet Weimárnak legszebb útszáján

ment keresztül, ott, hol a' külső országi követek 's több illy előkelők laknak, megegyező terv rendszer szerint épült új házakban. A' töméntelen sokaság majdnem elnyelni látszatott a' kis Weimárt, de főképen a' temetőt egészen ellepte. Ez a' város' déli szélén fekszik, emelkedett tájzaton (terrain), *Belvedere* fejedelmi mulatókastély felé. Közepén mutatja egy meszsze látással uralkodó dombon azon új fejedelmi sirböltöt egy rajta épült görög izlésű kápolnával, a' mellyben az egésznek alkotója, a' megholt *Károly August* Nagyherczeg nyugszik, 's mellette egy felől *Schiller*, 's érintetem időponttól fogva *Goethe* is, az alkotónak végkívánsága szerint. Illy lélekemelő szomszédságban szemléltetnek ezen különböző életsorsú, de annál öszhangzóbb érzeményű három férjfiaknak szobraik is a' nagyherczegi könyvtárnak egy tetszetős díszhelyén. Különös tisztelet hódulását érdemli a' földnek minden hatalmása, a' ki alattvalójától, 's általjában minden alacsonyabb sorsu embertársától elkülönöző közfalát leereszkedő nyájasságának bátorító zöldjével felejteti. Mennyivel inkább érdemes bámuló tisztelet tömjényére annak olly magas életsorosa, a' ki nem csak a' közfalat szerző elkülönözést emberszerető szívének színhelyévé teszi, hanem arra még olly hidat is tud vonni, a' melly, elmellőzve az alatta szélesen kiterjeszkedő rangkülömbiséget; az illy tágas közön keresztül, sőt rajta magasan ellebegve, több nemes szíveket a' barátság' szent köteléke által egybefoglaljon, nem tekintve: minő földi sorsu hajlékok alatt dobogjanak ezek.

A' weimári evangélikus keresztények' fő pásztorá, Generalsuperintendens *Röhr*, czélerányos beszédet tartott a' kápolnában. Valamint a' kísérők, ugy a' hallgatók is a' kápolnában felette számosak voltak, sőt annyán, a' hányat a' szűk tér a' legalkalmatlanabb szo-

ronkozással befogadhatott. Itt különösen tapasztaltam nagy kiterjedésű sokaságra nézve azon többször tett észrevételemet Weimárra, 's általjában Felső-Szász földnek több városaira nézve, hogy köz rendűeket keveset vehetek észre, ha azokat a' külső silány viselet által akarnók a' tehetősebbektől megkülömböztetni. Megfordítva érthetjük ezen tapasztalásomat kifejező mondatot: a' weimári népnek külsője már nagy részint mívelt minéműségben mutatkozik, azért közrendűeket *e' tekintetből* nem igen vehettem észre. Itten emlékeztetek Sándor Orosz Császárnak hasonló tapasztalás szülte észrevételére, midőn Angliában egy kissebb városka' kikötőjében szállott ki, a' hol más mint falusi nép' látására nem igen számolhatott, ámbár körül volt nagy sokaságtól véve. Kérdezősködik, hol légyenek a' falusiak, midőn ő semmi parasztot sem lát. „Mind ezek, a' kiket Felséged körülötte lát, többnyire falusiak“ felele neki egy Angol.

Weimárban ugyan a' falusiak még különböznek viseletökben a' városiaktól, hanem G^{sa} temetése' napján a' tavaszi dolognap volt esekély számu megjelenésöknek oka. De annál számosabban megjelentek a' szomszéd városok' lakosai: *Jena'*, *Naumburg'*, *Weissenfels'*, *Merseburg'*, *Halle'*, *Erfurt'*, *Gotha'*, *Eisenach'*, sőt még a' 12 mértföldnyire fekvő *Lipsiából* is.

Továbbá a' kísérok között volt az egész weimári udvari tisztviselőség, a' közönséges hivatalok, Jenában kebelezett közös *Szász* nagyhercegi, 's *Reuss* hercegi törvényszék' tagjai; a' jenai Professzorok, a' jenai tanulóknak felsőbb kivánságra megjelent kiküldöttségek; ezeken kívül több, mint 200 jenai 's hallei tanuló. A' kikísérés mély csendességgel ment végbe, mint-hogy énekszó 's halotti muzika illy alkalommal azon tájon nincs szokásban. Csak a' harangok' zugása volt hangos tolmácsa külsőképen a' gyásznak.

Említésre méltó még az is, hogy francia Tábornok *Mortier*, Sz. Pétervári követségi útjában Weimárhoz nem meszsze lévén; alig hogy útközben Göthe' halálát meghallotta, Weimárba sietett. A' temetésre ugyan későn jött, de figyelmével megmutatta, hogy G** neve a' Francziákhoz is eljutott, a' kik egyéberánt Német-országot épen legnevezetesebb oldaláról, tudományos életében esmerik legkevesebbé.

Igy jutottak-el végső nyugalmok' helyére ezen híres férfinak földi sátorának maradványai. De nem fog még sokaig, talán századokig hasonló homályos helyre szorulni, magasan kivilágoló neve. Habár a' legújabb időkől fogva egy különös nemű mozgékonyaságnak jelenkorában több ellenségei találkoztak, kik között gyűlölséget lehellőn elől *Börnet* találjuk; még is meg fog G** az maradni, a' minek félszázados pályájának elején már méltán tartatott; kora *Elsőjének*. Ő, a' mint az éles ítéletű *Menczel* mondja, azon kornak volt egyszerű'smind fő képviselője Német-országban, a' melly *Literaturainak* mondathatik. Ezen kor t. i. ámbár igen jeles férjfiakkal bővelkedett, a' kiknek becse tudva és esmeretes volt ott kün a' nagy világban is; de azért még a' tudóst, ki még nem igen léptette kabinetjéből. E' szerint ezen kor illy nevezetes bővölködés mellett is a' nyert kincset csak némelly *választottak* sajátjává tette; de a' *közéletnek*, a' nemzeti erő színhelyének birtokává még el nem változtathatta. Más felől maga a' tudós is elvonulása miatt több tekintetben vagy egyoldalú maradt, vagy ha kisugárzásában tellyes volt is, nem tündökölhett még olly ellátszó pontról, hogy mindenfelől észre vetessen, 's mindenfelé világoljon. Most pedig, így vélekedik *Menczel*, jobban az illy nagyobb nemű élet lévén a' lelki erői középlet, a' népelet' irányait intéző nézetek is megváltoztak, 's a' tudományos kör-

ben is egy új kort alkottak. Azért ugyan még nem homályosították halál fátyolával ama' kort, a' melyben egykor az újabb Európának legnemesb lélekfejlődései keletkeztek. Csak látkörünkről tolták azt le a' mult időknek antipodiumára. Ez pedig nem a' mostaninál csekélyebb érték, mint inkább a' tőle idegenneműség miatt történe. G** mint azon elhunyt kornak legmagasabban álló tüneménye, utolján is nyugodott el, 's elnyugvása ismét középesülése volt sok nemű innepélyes érzelmeknek, a' melyeknek már most nagyobb része, valami új nap felé fog fordulni; nem épen az utánazásnak szolgai ösztönéből, hanem minthogy a' lelki élet surlódásokban él; az illy érzelmek pedig egy magasán dolgozó impuls' behatásai által legkönnyebben fentartják léte rejök' ébrekenységét. De azért reményljük, hogy a' nagy halott után ezek nem fognak sárral hajgálni, mint ezt az egyéberánt lelkes Börne tette.

G** hátramaradott irományai várakozás felett számosak, 's megezáfolják azon véleményt, hogy ő a' tevévő életnek előbb, mint a' testinek megszűnt légyen-élni. Élete' fogytaig kísérte ő a' nagy világ' ügyét, munkás figyelemmel. Számos kéziratjai között találtatik életleirása tellyes vonatu rajzokban, a' hol egyszer'smind egybekötésül vagy világosításul külömbféle egykorúakról is fordulnak elő adatok; az egészbe pragmatikosz rendel bele szöve. Jönnek ezen gyűjteményben még olly kéziratok is elő, a' melyek eddig esmert 's közre bocsátott munkájit jobbítják, vagy egészítik. Ki is jött már ezek között egy tökélyetes *Faust*. Véleményemet erről más időre kell halasztanom; annyival inkább, minthogy eránta még eddig az értőknek ítélete is felette külömböző. Ha talán ezen új *Faust* nem fogadtatott a' várakozásnak megfelelő tetszési elégüléssel; ennek oka kétség kívül éppen maga a' várakozás volt, túlságokig

nagyított rajzai miatt, nem pedig maga a' munka. Minden esetre G**nek nevezetes indító okai lehettek ezen elmeszüleményinek illy posthumitásra ítélésére. Nevezetes férjfiaknak pedig elmemíveiket illető elhatározott szándékjok, nem csak hiu képzeletben, hanem való tárgyzatiságban is fontosak szoktak lenni. Ezt G** posthumusz kéziratjainál annál előbb felvehetjük, mint-hogy ő végrendelésében is különösen meghagyta, hogy némellyeket ezen kéziratokból a' jövő 1850-dik esztendő előtt, világ elejbe ne léptessenek hagyományosai. Ezen időpont fogja tehát őt még sok oldalról felvilágosítani. Még eddig az illyenek alkalmasint az elhunynak külső fényes helyezésénél fogva titkokban kéntelenek rejtezeni, vagy legalább a' discretionnak szelid kímélése által legyeztetni, 's bajt elhárító leple által takartatni. Mystificálni pedig, reménylem, egy olly férjfiu, mint G**, nem fogja a' világot. Nem lészen ő néki szükséges meg-alapult híret nevelni illy toldalékkal, a' minőt az addig sok ezerekben keletkező, mind ezeknek kebelében sok ezer nevezetes jelenetek rajzait tápláló várakozás könnyen támaszthat; de megcsalatásakor annál könnyebben szétpattanthatna. Azon kívül az illy hírnevelés' lottója igen drágán fizettetne meg G** által a' mystificatio' esetében. Nagy koczka vetne azon esetre vakot. Az itten mutatkozó vak lap pedig, vészhozó setétsége alá nem zárna kevesebbet, mint G** csillagokig emelkedett híret. Leszállítás minden esetre történne. De én nem tartok se lehullástól, se leszállítástól, minthogy semmi esetre fel nem teszem, hogy G** az utódokat mystificálja; jól tudva lévén előtte ugy is az, hogy a' holtak legügyesb ügyvédloik, az az: önmagok' védlése nélkül kéntelenek ellenni; 's hogy ámbár minden író önmagának legvilágosabb commentátora, 's az egygyetlenegy igazi kules elmemíveinek minden rejtélyeihez; —

még is minő nehezen felfogható egész alapalkatjában még egykorúji által is. 'S mennyivel inkább nevedeknek az illy nehézségek az író' halála után, a' midőn az illy ügyes ügyvédlőség, commentátorság, kulcs mind olly terhes perdepositióba jutnak, a' honnan a' legügyesebb, de *idegen* forrásu védlőnek novizálása többé fel nem élesztheti.

De hogy én itt szükségtelen védlőség gyanujába ne keveredjek, sok helyett csak G** írói pályájának közönségesen esmert karakterét említem a' mystificalást gyanítók' számára. „Göthe,“ ugymond ezen jegyékrajz, „egy tenger csendes időben; gyermekek örülnek az in- „gadozó, alakoskodó hajókban és sajkáknak meszsze te- „rült tűkörén, és friss erős hullámcsapkodásán a' parthoz.“

Értéket is nevezetesen hagyott maga után G**, mind a' mellett, hogy egészen külső rangjával megegyező karban tartotta életének külső elrendelését. Nevezetes útjai, hosszabb időre terjedő tartózkodása az olasz földön, mind sok költségébe kerülhettek; mind a' mellett az életnek külső kellemeivel mindég kényelmesen élhetett. Szép háza volt Weimárban az ugy nevezett *Planon*. Végrendelésében pedig, három hátra maradt kis koru unokái' mindenikének neveltetésére 6000 ezüst taller esztendei költségeket rendelt.

Nem csuda, hogy G**től olly nehezen válhatok meg ezen vissza emlékezési rajzatimban; midőn az ő nevéhez annyi magas szemlélet kapcsolódik, elfogva egész valónkat. Itten azonban megállok, nehogy részvevő emlékezetem' hódolatja bálványozás tévelyedése felé hajoljon.

4. HAHNEMANN.

Egészen más körbe kell Olvasójimat léptetnem, midőn Göthéről *Hahnemannra* megyek ált. Egy költész

és egy orvos! Minő különbség köze nyiladoz közöttök! Sok helyett elég azt említnem, hogy éppen a' mi a' költészség' fellengzését legszabadabb repkedésre szabadítja; az a' világos ösvényű, de alant járó gyógyászságnak legveszedelmesb ellensége. Ezt a' phantásiákban találhatjuk. A' költész annál tökéletesebb; mennél tisztábban kibontakozhatik a' földiség' salakjából. Az orvos ellenben csak itten találja tudományának legvalódibb tárgyát. Mindenik ugyan azt keresi: millyen az ember ottan, a' hová őt emelni lehetne. De azon nevezetes, és egymással homlokütközetben ellenkező különbséggel, hogy a' költészet földi létalkatunk' törvényei által kívánja az oda jutást eszközölni; a' gyógyászat pedig a' természeti viszályok által vívott természeti törvény alatt élő emberiséget előbb gyámolítván, 's a' benne reszkető törvényeket kivételek' rontó vitajja ellen erősítvén, igyekezik e' földön az emberiséget oda juttatni, a' hol a' természeti törvények minden szülöttjeinek helyet ígértek; de igazán ugy szólván, egygyiknek sem adtak.

És még is mind a' költész, mind a' gyógyász, az emberiség fő céljának valósítására szolgál. Hogyan? fejtegetni jelen eszméletem határán túl hatna. Én ezen igazságot előzményül veszem rajzatim' ezen cikkelyére, hogy t. i. ezen töredékimben is némü - némükép öszve-függőleg mehessek által, *Göthéről Hahnemannra*. Nem szeretem én még a' töredékekben is az olly zökkenéseket, a' minőket p. o. Honnunknak némelly türhető természetes utjai után, felárkolásokkal beszegett folytatásaikon tapasztalunk; vagy a' millyeneket egy nagy társaságot mulattató, de tárgyából kifogyott előszavas tapasztalhat (ha t. i. szóözőnének elfoglaló árja engedi).

Lipsiában, a' mohos Paulinumban *) egymásnak tözsomszédtságában fejtegetik a' legfelsőbb, 's legszen-
tebb természetnek emanatióját, az isteni attributumokat, Κατ' ἀνθρώπου véve, a' potenzirozott, vagy is emberi
képzelet után legmagasabb pontra emelt tökélyideált,
— 's ugyan ottan, — bonczolják a' szenvedő emberi-
ségnek földi sátorát; a' lágy idegzetű lelkésző nevendé-
keknek nem csekély gyötrelmére. Miért ne helyhezhet-
ném én is itten két olly nemes igyekezetűeknek képvi-
selőjít öszve, a' kik mind ketten beteg alkalmazásban
sinlődő törvények' rendelkezésivel gyógyászkodnak? Mi-
ért ne szólhatnék közvetetlen, költész után gyógyásról?

Én a' jégtörőket mindig különös érdek' részvevését-
vel szemlélem, főképen midőn a' jégtörést vagy *lehetet-
lennek*, vagy *oktalan*nak tartja a' kényelmes vágott pál-
lyán andalgó környékezet. Legyen a' jégtörésnek bár
mi következtése, az a' rá fordított erőnek becsében sem-
mit nem változtat. A' munka tárgyának káros nem le-
het, minthogy az bizonyos, hogy a' tört jég alatt, —
akár következzen díszlet, akár nem; — mindig olly
erők bontakoznak 's kapnak szárnyra; a' mellyek ottan
eddig külömbféle czímű bilincseknek álomleplezetjek
alatt szunnyadoztak.

*) A' múlt 1832-iktől fogva sem mohosnak, sem Paulinum-
nak nem mondathatik a' királyi Szászsnágnak lipcei (Lip-
siai) egyetem' épülete. Az alkalmatlan czirmos épület le-
rontatott, előbbi alakjával egygyütt, Paulinum neve szin-
te semmisítetett. Helyébe országos költséggel építetik
az *Auguszteum*. Az Egész, a' grimmai kaput, környé-
kével foglalja el, valamint eddig is. De mostantól fogva
Lipcsének különös díszéül fog lenni; 's — reménylem
azon, kivált nyárbán kellemetlen szomszédtságot is, a'
két külömböző tárgy bonczolók között meg fogja szün-
tetni.

Azt nem nézve, hogy én a' gyógyászságnak legfel-
lyületesb avatásu exoterikosza vagyok; itten a' csupa
emléképek rajzaiban sem kívánok bele ereszkedni azon
kérdés' fejtegetésébe: mennyiben alapul a' H** állítot-
ta Homoeopathia a' lehetőségben, mennyire nem? 's
e' szerint mennyire biztathatja magát a' Homoeop. a'
jövendő kebeléből nyerendő létajándékkal, 's mennyire
nem? Én itt H**ról csak annyiban kívánok emlékez-
ni, a' mennyire ő észrevevésim' színhelyén mutat-
kozott.

Előlegeseu mind azoknak, a' kik H**ról bővebb
tudósítás által értesítenni óhajtanak, ajánlom azon uta-
zási közlést, a' melly róla az 1829-ki Tud. Gyűjtemény-
ben megjelent.

Én H**t éppen azon tavasznak Mártziusán láttam,
a' midőn Mathisson ugy szólván, eránta táplált várako-
zásom' ígérétének földjéről, a' tellyesedés' derületének
tőszomszédságában, a' halál által elragadtatott. Éppen
a' közeleten, Szaleparti *Nienburgban* mulatoztam kelle-
mes emlékezetű jóakaróimnál. Azért igen könnyen esz-
közlhettem egy illy jutalmas kiszáguldást, mint a' mil-
lyen H**nak látása vala; a' csak egy állapotáson túl
eső *Cöthenbe*, a' hasonló nevű anhalti Herczeg' lakváro-
sába. A' szép ültetményeken keresztül jutottam; erősen
havazó Mártziusi délest, ezen kis Residenciába. A'
könnyű tapodásu téglá trottoirokkal kirakott fő utszá-
ból, egy mellyék utszának sarkán elcsavarodván, ha-
mar H**nak lakásához jutottam. A' bébocsátás is szint-
olly könnyen eszközöltetett az udvari Tanácsos' címé-
vel díszesített férjfiuhoz. Mint külföldi, 's mint különö-
sen Magyar; itt főképen barátságos ajtó nyílt előttem;
minthogy, a' mint tudva vagyok, Felséges Urunk' tar-
tományiban H** sythemájának legszámosb követőji

vagynak. *) Nem tartottam azért csupa tisztelkedés' kifejezésének, midőn mindjárt eleinte Nemzetem' fiait avval dicsérte, hogy nevezetes mértékben birnának tetteles érzettel. „Die Ungarn haben viel praktischen Sinn,“ monda. A' kised, de zömök természetű, piros képű, göndör őszhaju öreg, szorgalmas írogatásban elmerülve, szürke köntösébe burkolva ült karszékeében, asztalkája előtt, a' mellyen a' többek között mutatkozott búzalév decoctja is (Weißbier) egy üveg kannában. Különösen kedvelt itala ez; különös tápláló erőt tulajdonítván néki. Főképen örült azon említésnek, a' mellynek értelmében ő a' gyógyászságban annak nézethető, a' minek W. Halleban más tekintetben. „Csak“ ugymond: „ne kevernék a' személyes gyűlölködést az ellenkezők, a' systemák' vitájiba. Fájdalmasan kellett nékem is ezt tapasztalnom, 's azért kelle ide vonulnom.“

Egyéberánt H** Cöthenben nem csak nyugtosan, hanem kényelmesen is töltheti napjait. A' megholt Anhalt-Cötheni uralkodó Herczegnek udvari orvosa volt ő, 's mint az, most is nevezetes penzióban részesül.

H**nak érdemeit én mint béavatatlan, meg nem ítélem; de azt bizonyosan állíthatom, hogy miolta az ő systemája követőkkel bir és gyakorlatosan létezik; az eddig fenállott orvoslási mód is nevezetesen egyszerűsített. Sőt még azokat is szorgalmas vizsgáladásokra ingerelte, a' kik egyéberánt ellenkezőji maradtak. A' surlódások nem maradhatnak egyszerűek, kihatnak mindenfelé. Ha egy felől indulnak, a' másik felén indítanak. A' lelkes keletkezés nem marad szűk korlátok között, kihat mindenfelé látkörén; erőhatásának jeleit vi-

*) A' mi különösen nyilvánosult azon aláírás' lajstromából, a' melly H** Jubileumának innepelését emlékesítő medaillon' veretése végett gyűjtetett.

seli a' hasonló nemű, akár egygyetértésben simuljon hozzá, akár pedig ellenértelem' erőlködésében vissza verődjön. Minden reformczélzatu hathatós syshemák így léptek a' világ elejbe; a' zárt ajtaju esoterikoszoktól fogva, mihelyt tudományjokat életbe léptetni kívánták, egészen Hahnemannig.

H** syshemájában én főképen azon tekintetben sejtek szellemdús nézeteket, minthogy ő a' természeti erőknek azon kihatásait igyekezte az orvosi tudományban alkalmaztatni, a' mellyek a' durvább tömegeket, mint könnyebben észrevehető 's felszámítható alapot megvetvén, a' finomabbak' mediumában dolgoznak. E' szerint ő különös figyelmének szemügyére vette az effluviu-mokat, 's azoknak kihatásait az organikus testekre. Igaz, nevezeteselek lehetnek az illy kihatások. Tapasztaljuk őket az illatokban. Bizonyossága az illy nevezetességnek azon sokféle változásokat következtető behatás, a' mellyet az illatok az emberi test' műszerezetében szenvednek. H** az illy befolyások' mivoltát 's törvényeit igyekszik az ő tapasztalásinak munkálatiban kilesni; igyekszik közöttök az orvosi tudomány' számára hódításokat tenni, a' felfedezett törvényeket a' gyógyítás' módjára alkalmaztatni. Őt e' szerint némünémüképen a' gyógyászat' idealizálójának lehet tartani. Ellenben a' tettleges orvosi esmeretek mi módon hagyják az illy érdekes theoriát az alkalmazásban felvenni, az már más kérdés. Ez ugyan ugy látszik, még eddig nem igen diszlett. Azonban méltó itten is megjegyeznünk, hogy a' hibás alkalmazásnak igen gyakran kevesebbé maga az alkalmazás az oka, mint az alkalmaztatók; a' kik, főképen a' még ki nem fejlődött syshemát gyakorlatos ügyességig fel nem foghatták. De ha sem az alkalmazás, sem az alkalmazó nem hibás, még se lehet ezért a' hibát a' nézetben találni, minthogy sok mély belátásu

vizsgálók' ítélete szerint létezhetnek a' theoriában számos nézetek; törvényszerintiek minden tekintetben, a' nélkül, hogy a' gyakorlatban elfogadhatók volnának, 's a' végrehajtás' próbakövén megállhatnak.

Különös az is, hogy éppen a' közeleten, a' Cöthéni földön, Poroszországban 's a' t. vagynak H**nak legtöbb ellenkezője.

Én azonban beavatatlan létem mellett is bátorodom állítani; hogy, ha H** systemája, mint különös tudomány, meg nem állhat is a' gyógyászat' körében, nem fog ő a' gyógyászat' özsvés alkatjában, mint haszontalan sarjadék, meddőn elaszni; hanem, mint általjában minden genialis nézeti alkat, az egészszel idővel megbékélend, 's a'hoz mint hasznos rész, egészítve fog simulni.

(Folytatása következik.)

Hrabowszky Dávid.

9.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)****Harminczkilenczedik Levél. — Polyklet Krantorhoz.****Belső háboruságok Rómában. — Cinna. — Polgári háború.*

Miuden megvan változva ezen helyen hol lakom, iszszonyú hírek következnek azon kellemes képekre, mellyeket olly örömet rajzoltam, míg Róma polgári igazgatásában sorsának titkait kerestem, 's mindenütt tartósságának jeleit szomorkodva sejdítettem, egy váratlan eset erőtlenségéről győzött meg. Ugy vagy, ezt a' kevély várost maga által okozott nyomorúság tölti el; a' mindent rontó árvíz, minekutánna a' világ széléig elhatott, magára foly vissza maga partját önti el, mindent elpusztít egész kút fejéig. Róma maga erőtlennéi Róma' hatalmát; a' romlás magvát saját kebelébe hordozza, 's talám elnyomóinak fogja az emberi Nemzet köszönni boldogságát, mint a' tetőtől fogva talpig rézzel fedett vitéz, egy hamis mozdulás által azt az egyetlen-egy helyet, hol néki a' fegyver árthat, észre vételi; úgy ezen roppant nagyságu óriás is elenyészését távolról láttatja, 's remélteti az újjulást érző világgal. —

Egynehány napoktól fogva szembetünő külömbséget vettem észre; azon emberek természeti szoká-

sában kikkel együtt lakom, Lucius' eleven könnyelmű vidámsága eltűnt; az atya ábrázata komorabb színt mutatott mint egyébkor, még a' rabszolgák is féltik magokat, ártatlan örömeiknek általengedni. Az étel felett szomorú csendesség uralkodott, azon nyájas 's egyszer'smind tanuságos beszélgetések helyett, melyek velem olly sokszor elfeledtették, hogy idegenek között élek.

Mindenféle haszontalan gyanításokat próbálván, ezen változást eleintén egy kedves leány és testvér megválásának tulajdonítottam; de nem sokára lett alkalmam által látni, hogy fúttossabb okai vagynak annak a' változásnak. Minden szempillantásban jöttek első rangu személyek Oktáviussal titkosan tanácskozni; sokszor a' fia is béhivatott ezen titkos tanácskozásokba, melyek mindennap tovább tartottak. Még éjszakánként is jöttek hirmondók, 's küldöztettek el parancsolatok. Valami ólta Rómába vagyok, soha sem volt a' hivatalos foglalatосkodás illy eleven és soha sem fedezte annak foganatját olly mély titok mint most. Nem bátorkodván az illy kényes környülmények között kérdéseket teüni, kínos nyugtalansággal vártam az időtől megvilágosítást; midőn egy estve a' Consul az asztalról elmentekor erősen reám nézván így szóllott: fiatal Görög, örülj; nem sokára hazád meg lesz boszszúlva. Ezen szókkal kiment. Magam maradván fiával, soká fájdalmasan néztünk egymásra, a' nélkül hogy egy szót is tudtunk volna szólni. Félttem attól a' gyászos titoktól, melyet maga önként nem mert megmondani. Végre félbe szakasztván a' halgatást így kiálta fel: „Öh Polyklet! tudd meg szerencsétlenségünket; Róma, ez a' kevély város, saját kezeivel fogja magát marczaugolui; fiai, szörnyű vissza-vonás miatt elbódulva, egymást megrontani készülnek. Piaczainkon már hadi-kiáltások harsognak; 's a' mit annyi egygyesült ellenségek' tö-

rekedése véghez nem vihetett, az saját munkánk fog lenni. Ennek látására te magadban reánk nézve gyászos örömet fogsz érezni; eszedbe fog jutni mint raboltatott ki katonáink által Athéne, 's ez az emlékezet talám megfogja szivedet, mellyet olly nemesnek találtam keményíteni. Tudhatnád e szerencsétlenségünket sajnálni, holott a' tetteket mi okoztuk?"

„Bizonynal, Lucius mondék, az a' szánakozás, melly nékem Rómában barátokat adott, engem is szánakozóvá tesz ezeknek szerencsétlensége eránt. Nem titkolom el: ha kérésem meghalgtatnék, Görög-ország lánczait levetvén, egy szívvel lélekkel felfegyverkeznék, megboszoszná az olly régen megaláztatott világot, 's éreztetné veletek a' külföldi járom' nehézségét. — Győzedelmes seregeink a' Capitoliumban magában; a' ti hatalmatok' szent templomban tartanának Triumphu-i pompát; 's talám Jupiter maga is kegyes mosolygással tekintene magas királyi székéből elsőbb gyermekeinek igyekezetére. De Octáviust és fiát Görög-ország' elnyomóitól megkülömböztetvén, soha sem felejténém el azt a' szívre ható vendég szeretést, mellyet házatoknál tapasztaltam. Ezeknek boldogságát eszközölném, ha magamnak kellene is áldozattá lennem, 's a' melly csapás feléjük intéztetnék, az nem csak őket magokat érné.“

„Athéne' érdemes fia, felele ő, miképp tarthatnám benned vétkesnek azt az érzést, mellynek elle ne állhatatlan ereje engemet is egészen elfoglal? Szeressed hazádat, mint én is szeretem az enyimet, a' nélkül, hogy ezen kétfelé húzó részvétel azon kötelelet melly szíveinket össze szorítja, elszakaszsa. Nyílt szívű vallás tétele tökéletes bizodalmat támaszt bennem erántad; 's hogy annak legerősebb bizonyosságát adjam, nem késem tudtadra adni mi történik most Rómában.“ —

„Tudod melly mérges törekedést okozott polgárainknál Márius és Sylla között uralkodó gyűlölség. Az első a' plebejusok' legalsóbb rendiből származván, a' köznépnek mellyen uralkodni akart, mindenkép igyekezett öregbiteni jussait. A' másik egy főrendű és híres familia' ivadéka a' pátriciusok ügyét védelmezte, kiknek tekintetét fenn akarta tartani. — Felekezeteik természete szerint egymás ellenségei lévén, személyes nagyravágások által még dühösebb vetélkedő társak lettek. Mind a' ketten a' Myrridátes ellen folytatott háborúban a' fővezérségért viaskodtak; jussaik egyenlők voltak, a' Senatus Syllát választotta. Marius boszszuállásról gondolkodott; de hogy annak foganatja felől annál bizonyosabb lehetne, a' maga ügyét a' nép ügyébe kívánta tenni. Nem sokára Sulpitiusz Tribunus az újabb polgároktól, kiket jussaik öregbitésével, 's a' régibb Rómaiak' rangjára emelésével biztatott, elősegítetvén; a' Senatus' végzését a' nép által eltöröltette, 's Márius ruházattal fel Sylla hatalmával. Ez a' seregek' vezérlését már által vette, 's éppen indulni akart velek rendeltetése' helyére. Ezen hírnék hallására katonáit magához hódítván, hat Legióval Rómába siet; hirtelen megérkezése rémülésbe hozza az ellenséget; a' várost ellentállás nélkül elfoglalja, 's a' Senatusnak Sulpitiusz által megrontott hatalmát vissza adja; sőt azt nagyobbra neveli, 's Máriust és legfőbb követőit, mint haza ellenségeit megbüntetteti. A' Cimbrusok' meggyőzője kéntelen abból a' hazából, mellyet elébb megmentett, kifutni; az elébb olly rettenetes vitéz, most a' megérdemlett gyűlölség' tárgya. Még legszörössabb környülményei között is lelke' merészségét megtartván, a' Minturnoi mezőn, mint tudod csupa tekintésével vissza tartóztatta magától a' halálos csapást.“

„Azonban Sylla újra késült azon táborozáshoz, melly annyi gyűlölségnek, és dühösségnek tárgya volt. De minckelötte Rómát elhagyná, jelen akart lenni a' Consul választó népgyűlésen, hogy ott a' voksok' szabadságát védelmezné, vagy inkább azokat a' maga tetszése szerint kormányozná. Akkor választatott az atyám Consullá. Márius' felekezete titkon nagy erőt gyakorolván, véphez vitte, hogy melléje Cornelius Cinna választatnék második Consulnak, ki, jóllehet maga is patricius, régtől fogva el-lensége volt a' Senatusnak. Soha sem emeltetett rosszabb polgár olly nagy méltóságra. Természete szerint pártoskodó, hajlandóságból vétkes, és a' jón kívül mindenekre alkalmas lévén; még egy csendes országot is megrendíthetett volna; az ő szerencsétlen hazája pedig koránt sem kívánt tőle illy nagy maga megeröltetést. Ezen veszedelmes tiszt-i társ, csak hamar kimutatta mit kelljen tőle várni. Eleintén alatomban a' számkivetettek vissza hivatásán dolgozott. Róma és egész Itália tele voltak kémjeivel, kik a' népet a' Cimbrusok meggyőzőjének hősi tetteire, 's azoknak méltatlan jutalmára emlékeztették. Ő maga sokkal nagyra vágyóbb lévén, mintsem hogy akárki-nek is egyenes szívvvel szolgálhatott volna; szándékait Márius' nevével, ezzel a' Rómaiak előtt olly soká kedves névvel palástolta, a' híres számkivetettnek barátjai sok pénzt adtak néki, mellyet ő saját czélja elérhetése végett bő kezekkel kiosztogatott. Most tudván, hogy Syllának egy távol lévő háború ád foglalatosságot, álorcza nélkül lép fel.“

„Elakarja azon tiszt-i társát veszteni, kinek bátor és erős ellentállása egyetlen-egy akadályt vet eleibe; 's incselkedő 's rágalmazó beszédek által ellene ingerli a' népet. Hogy azokat, kiket pénzel megvesztegethet megvakíthassa; Itália lakosainak a' vad Sulpitiusz által tett ígéreteket újjítja meg. Felekezete

minden szempillantatban nevedik, számtalan olyan alrendű polgárok által, kiket Itáliának minden részeiből össze hív. A' Senatus nyilvánosan csúfoltatik; a' tisztviselők hatalom nélkül vagynak, a' fenyegető veszsző eltöretik a' Liktörök kezében. Minden óráu legtvényesebb jussaink is oda lesznek, ha a' vakmerőséget az erő meg nem zabolázza. Hólnap vagy talám még ma ezen két felekezetek, mellyeknek mindenikét egy Consul vezérli, el fogják határozni sorsunkat. Vagy a' törvényes hatalom győz, 's a' pártütők' szándéka semmivé tétetik; sőt magok is össze töretnek; vagy mi veszünk el csapásaik alatt."

Míg Lucius ezt beszélte, figyelmesen reá néztem; minden szavában, 's egész tekintetében tüzes boszszonkodás és boszszuállás' szomjúzása láttatott. Nem volt ő már többé az a' mindent könnyen vevő ifju, ki eddig csak a' maga ideje' hajlandóságait esmerete; egy a' megbántott attya' ellenségeit feláldozni kívánó fiuvá, 's a' hazája önkényő uralkodói ellen gyűlölséggel eltölt Rómaivá vált; egy olyan fiatal patricius volt, ki magát legkedvesebb tárgyaiban mélyen megsértetettnek érezte.

Megrémülvén indulatosságán, így szólék hozzá: „Vallyon ezen igen is igazságos ügynek védelmezése tégedet illet é? tégedet, ki még a' hadakozás' rettenetes mesterségében járatlan vagy? vallyon fel akard é magadat illy fiatal korodban dühös ellenségeidnek áldozni? óh bízd ezen kegyetlen foglalatosságot megkeményedettebb kezekre; fogd azon egyetlenegy fegyvert, mellyet az erőtleneknek az Istenek adnak, 's jőj velem őket templomaikban segítségül hívni.“ — „Kedves Polykletem, felele Lucius csendesén: hát te mit csináltál Athénében, midőn katonáink annak falait ostromolták? A' bástyákon voltál é akkor, vagy Minerva templomában? Boldogulásodat ezen Istenné védelmétől vártad é, vagy fegyveres kézzel

óltalmaztad a' közös ügyet? Szólj egyenes szívvel, a' te akkori magadvisedete lesz az enyimnek sinór-mértéke; akár esküdjem erre." Ezen kérdés engem zavarba hozott, késedelmeztem reá felelni. Lucius mosolyga. Valld meg monda, hogy némellykor olyan tanácsot adunk, melyet magunk nem követnénk. Mi, mindnyájan tudjuk, hogy te ezen hazádra nézve, olly gyászos környülmények között az Athénci ifjuság' vezérlésében olly vitézséget mutattál, melyet még katonáink is kéntelenek voltak csudálni. Soha sem szóltunk néked erről egy szót is, 's mind az által a' mit akkor cselekedtél, az volt legfőbb oka azon jó akaratuak, melyet mi Rómaiak erántad mutattunk: Te megtetted kötelességedet, ne próbálj engem az enyimtől elvonni.

„Akarod é saját szemeiddel látni, monda tovább: mennyire ment a' nép' dühössége; jer menjünk együtt a' piacra. Az elv' homályában nem esmernek meg bennünket ellenségeink; meg fogod látni, mennyire túl mehet minden határokon a' sokaság, mikor azt a' hitszegés vezeti.“

Elmegyünk. Melly szörnyű változás. Nem láttuk most azt a' nyugalmas Rómát, hol elébb a' számtalan népség rendetlenség nélkül tolongott. Mindenfelől zendülés és pártütés' kiáltozásai verdesték meg-rémült füleinket. Egynéhány fáklák gyenge világánál, ugy láttunk egygyes polgárokat fel 's alá járni, mint a' furiáknak például adott arnyékokat. Siető lépéseik, nyugtalan 's fenyegető tekinteteik; lelkek' háborodását mutatták. Tovább számos csapatok láttattak egygyütt, kiket erejük érzése minden félelemből kivetkeztetett; 's kik fenn szóval beszéltek megtámadások' tervéről. A' legmerészebbik hirtelenséggel szólnokká válván, beszédet tartott a' körülötte levőkhöz, 's szavai bár minden rend és mesterség nélkül voltak, halgatóiban azt az indulatosságot terjesz-

tették el, melly azokat sugallotta. Hijában igyekeztek némelly kevesebbé indulatosok őket csendesebb érzésekre birni; ezek megvetéssel halgatták, 's nem sokára a' sokaság' kiáltozásai által halgatni kényszerítettek. Hogy az okosság' szava még könnyebben elnyomattassék, álорczás hirmondók hazug hírek' elterjesztése által szüntelen gerjesztették, az elaludni akart tüzet. Semmit sem mulattak el a' megvesztegetett népvezetők, a' mivel vétkes ügyöknek győzedelmet szerezni véltek; az ellenkező félbeliek pedig mindent elmulattak. Ollyanokat is nagy számmal vettem észre, kik csendesen egyik csoporttól a' másikhoz mentek: mindent figyelemmel halgatván, a' nélkül, hogy vagy jóváhagyásoknak, vagy ellenzéseknak legkissebb jelét is adták volna; mutattam ezeket Luciusnak. „Ezek az olly gyáva polgárok,“ ezt sugta fülemben, „kik Solon' törvényei szerint halált érdemelnek; a' közvélekedést akarják kitanulni, hogy a' magokét annak alája vessék, vagy legalább magokviséletét, a' szerint alkalmaztassák. Ha ellenségeink győzedelmeskednek, azokhoz kapcsolják magokat; ha mi leszünk győzedelmesek, amazoknak holt testeiket lábbaikkal fogják tapodni. A' köz jót nem szeretvén, 's a' köz nyomorúságtól nem irtózván, a' legerőssebb felekezethez állanak, 's alkalmatlanok lévén valamelyiknek szolgálói, mind egy lett volna nekik akár Brutus társainak, akár Tarquinius udvari cselédjeinek mutatni magokat, el fogod e hinni, ezen gyáva 's ártalmas emberek' híres neveket viseloi. A' nép melly sokszor eltéved, de mindenkor erős lelkű, megveti ezen gyalázatos nézgelődést, melly egy alacsony leleknek első jelensége.“

Végre a' forumra értünk, itt ezen tágosabb játékszinre rettenetesebb néző-játékok mutatták magokat. Nagyobb fontosságú szólnokok a' véteknek bizonyosabb utat szabtak eleibe. Hiu ékes szóllások-

ban kérdedvén annak a' legutálatosabb dolgokra vet-
ték hasznát, 's hogy a' vad szívekre annál inkább
hathassanak, azt alávaló képekkel vagy olyan ki-
fejezésekkel, melyeket esmerniek sem kellett volna,
fertéztették meg, 's rút igyekezetök' jutalmául olyan
tapsolásokat nyertek, melyek mászor a' legmélyebb
lealáztatásnak tartattak volna. Körülöttök mester-
emberek tolongattak, kik külömbféle mesterségeik-
nek eszközeiből gyilkos fegyvereket készítették, 's
azokkal élésre csak egy jeladást vártak. Egy szem-
pillantatig ezen örültek közé vetődtünk; vad kiálto-
zások harsogtak körülöttünk, 's csak nagy nehezen
tartóztathattam vissza Luciust az által, hogy velem
elhúztam boszorkodásának kifakasztlásától.

Soha, óh soha sem fog ezen borzasztó kép em-
lékezetemből kitörlődni, mindenkor fogom ezen vad
kiáltozásokat hallani; mindenkor szemem előtt lesz
ezen zavarodás és szerencsétlenség, melyre még ret-
tenetesebb dolgoknak kelle következni. Hát csak-
ugyan vagynak olyan megvakult emberek, kik a'
nep' dühösségét nagyra vágyások' eszközévé tehetik! —
Az örültek nem látják, hogy saját vérök patakjai alig
tudják utóbb eloltani azt a' tüzet, melyet magok gyűj-
tottak, és hogy nagyságok' töredékeny épülete olly
bizonytalan alapon lévén, az első megrázásra össze
omlik! Valóban Bacchusként részegnek kell annak
lenni, ki szekere eleibe dühös tigriseket fog, mel-
lyek mindenkor készek össze szaggatni az őket igaz-
gatni akaró kezeket.

Haza érkezésünkkor a' Consul körül volt véve
rokonaitól, barátjaitól és számos Clienseitől. — Mind
ezek megesküdtek, hogy készek lesznek védelmezé-
sében meghalni. Ez a' nagy számu Nemzetség csak
fejének boldogságáról gondoskodott; a' tisztelet, sze-
retet, és háladatosság tündöklöttek szebb méltóság-
ban. A' Consul, megtudván Luciustól mi történik

a' városban, így kiálta fel: „Vége van tehát mindennek, egyedül a' fegyverek útja van nyitva előttünk! Rómaiak kik engem hallottok! tudjátok, hogy méltó haragomat elnyomván, vissza tartóztattam annak kifakadását. A' haszontalan kiméllés' ideje elmúlt; — harcolnunk kell. Vajha az igazságos Istenek azon becses vért mellynek ki kell omolni azoknak fejére fordítanak, kik ezen igazságtalan háborút indítják!“ „Azután fiát szívére szorítván: Oh Lucius monda, e' szerint tehát polgár társaid ellen kell elsőben is a' fegyverrel kellned! Utálni fogom győzedelmedet, vesztességedet nem fogom megérni.“

Az egész éjszaka nyugtalanságban tölt el; néha az özszeesküdtek' egybehívó szava hallatott; 's a' szempillantatokig következett csendesség; akaratunk ellen iszonyodással töltötte el szívünket. Végre megvirradott, 's korán reggel haditrombita harsogott Rómának minden részeiben. Ezen jeladásra kiki azon Zászlóhoz futott mellyet választott. — A' Senatorok, a' Lovagok, nevek és hírek által megkülömböztetett számtalan polgárok Octáviusz körül gyűltek össze fegyveresen, 's számok nem sokára egész hadisereget formált. Akkor a' Consul, a' bársony öltözetet a' háborúnak veszedelmes jelét, haza előtt felfüggeszteti. Elindul; általveszi ezen nemes sereg' vezérlését, 's egyenesen a' forumra megyen, kol Cinna hadirendbe állította katonáit. Mind a' két felől Római sasok fénylenek; mind a' két felől az Istenek, a' köz jó nevében hivatlatnak segítségül. Octáviusz egy szempillantattal sem vesztvén el ellene állhatatlan sebességgel megtámadja az ellenséget; ketté szakasztja annak seregét, 's elszéleszti azokat; minekelőtte magokat egygyesíthetnék. Ha kevesebbé lett volna nemes szívé, végképpen győzedelmes lett volna; de Cinuában azon méltóságot, mellyel maga is fel volt ruházva, becsüivén 's győzedelmét egy Consul halá-

lával megmocskolni félvén, szerencséjének közepette megállapodik, 's Castor temploma felé megyen.

A' hevesebb ifjuság, melly vele volt, nem követte őt a' maga mérséklésben; új tüzzel reá rohau az ellenségre; 's a' heves ellentállás még inkább neveli haragját. Kiki választ valakit gyűlölségének feláldozni, 's azt irgalom nélkül levágja. Vérpatakok áradnak a' piacon, 's a' győzelem még is kétséges. Végre egy jobb ügyre méltó megerőltetés után, a' pártosok mindenült megveretteinek, tíz ezer embert hagynak a' csata piacon, és seregeknek fogyatéka része kiűzetetik a' városból. —

Cinna azon szempillantatban, mellyben Rómából ki kell mennie, még egy próbát tesz; a' rabszolgákat hívja segítségére 's szabadságot hirdettet ki számokra ha ügyeért harcolnának. Ezen ártalmas ígéret sem csabítja el ezeket; kénytelen kifutni, 's Rómában átkot hágy nevére.

Az illy rettenetes történeteket még eddig nem eszmervén, gyötrellemmel vártam kimeneteleket, midőn Octavius csak kevés számú Senátorok által vissza kísértetett. Ijedés foglalta el egész testemet, látván, hogy fija nélkül vagyon. Alig mertem ennek nevét említeni; az atyámon is a' legnagyobb nyugtalanság' jelei látszottak, midőn ő a' Római ifjuság' örömkialtásai között haza jött. Kezében még ekkor is gőzölgött fegyvere a' pártosok' véréből. A' Consul borzadozott midőn győzelmek' elbeszélését hallotta. „Oh kedves gyermekeim, így kiálta fel, örökre elvettétek utolsó reményemet is. Végképpen elenyészett az a' békesség, melly legforróbb óhajvásom célja volt. Ti megengesztelhetetlen ellenségeket csináltatok azokbul, kiket én velünk össze akartam békéltetni; 's midőn én az Isteneknek egy ártatlan győzedelemért hálákat adtam, az alatt ti azokat kegyetlenné tettétek. Vajha ők azt a' szerencsétlenséget,

mellytől félek, tőlünk elfordítanak, úgy legalább fiatal korotokat kímélvén az én fejemre térítenék.

Ezen nevezetes történet után, a' Senatus mindjárt más nap reggel pert indított Cinna ellen. Ennek vétkei, elszökése, 's a' rabszolgák szabadságára hívása, igen is igazságos okot adtak a' kárhoztató ítéletre; 's a' mi a' Római szabad köztársaság' kezdetétől fogva még sohasem történt, ő nyilvánosan letétetett a' Consulságból. Helyébe Lucius Cornelius Merula, Jupiter' tulajdon papja, mind hivatala' szentségeért, mind nemes tulajdonaiért, tiszteletre méltó férjfi neveztetett ki.

Róma most csendességben van, 's részesül az olly drágán vett nyugalomban. Csak a' jövődő fogja megmutatni, ha azon emberek, kik hazájok ellen nyilván össze esküdtek, lehetnek e békeességes polgárok? —

S. K. J.

10.

ARÁB KÖLTÉSNET

Mohammed előtt.

*** után.

Az Arabok a' legrégibb idők óta, két az élet módra nézve éppen ellenkező Nemzetekre oszlattak, u. m. *Vándor-pásztorokra*, vagy *Beduinokra* a' sivatagok'; és *telekesekre*, a' városok' 's faluk' lakosira. — Az utolsók már jókor polgári alkotmányaik, a' szomszéd kimívelt népekkeli kereskedésök, 's viszonyaik által, nem alacsony polczára emelék magokat a' míveltségnek; de azzal nemzeti karakterök elpalérozóda, 's megváltoza; míg a' távol sivatagok' lakosai, megnem győzetve semmi idegen hatalomtól, 's a' nagy víz nélküli sivatagok által, biztosabban tengereknél elválasztva, a' többi lakott világtól őseik' erkölceit tisztán, karakteröket a' maga eredetiségében tarták meg. Szabadságukat nagyobbra becsülve gazdagságnál, 's nyugalomnál, a' legrégibb időktől egygyes csoportokban kalandoztak az Euphrát 's Nil köz'tt fekvő pusztán az Arab félszigetig. — Gazdagságok teve, juh - nyájak. Lakjaik sátorok, mellyeket mihelyt legelőre van szükségök, felszedve, feleségökkel, gyermekökkel egygyik

pusztáról a' másokra vándorolnak. — Polgári alkotmányok kicsinyt változa, az ős patriarchális igazgatási formától. — Minden törzs (Stamm) több atyafi családok' csoportja, mellynek öregjei, magok közzül a' legjelesebbet vezéröknek választják, ki a' többiekkel minden bajt, nyomort, egyformán megoszt. Vitézség 's vendégszeretés honni erényjeik. —

Ezen pásztoroknál a' költészet a' legrégibb idők óta virágza. Ős eredetökből, mellyet Nőéig'visznek föl; gazdag zavartlan nyelvökből, soha meg nem győzött szabadságokbul eredett büszkeség; bár nem szép, de vad, 's nagy jelenetekkel gazdag honnjok, továbbá magányos, veszélyekkel öszve kötött útazásaik a' sivatagokban; a' törzsök közötti szüntlen hadak; azon boszszúvágy, mellyel mindenki a' maga törzsén ejtett bántalmat megboszszerűlni igyekszik; az innen eredett tisztelése a' vitézségnek 's bátorságnak; mind ezen körülmények egy olly népnél, mellynek képzelme mára a' honn' éghajlatja miatt is, — melly alatt él, nagyon eleven 's tüzes; a' költői szellemet nagyon jókor felkölteni, 's annak egy tulajdon arányt adni kéntelenítettek; 's azon nagy tisztelet 's becsület, mellyet az egész törzstől az nyere, ki a' hősök' tetteit, 's nemesek' erényjeit dalokban énekelé *) 's ezek

*) „Ha hajdan valamelly törzsben egy Dálnok feláll,“ mond Osjuthból való Dsje lal-ed-din történetes virág kertjében „szerencse kívánatok jöttek a' más törzstől, lakomák készítették; minden ünnepélyesen felékesítettek; az aszszonyok a' tamburetek' zengése alatt mentek férjeik' elébe, 's boldognak mondanak azon törzsöt, mellyben Dálnok áll fel, ki törzstársai' hüröket, 's tettöket daljai által a' maradékra viszi.“ Ugyan ezen író így szól más helyen: „Ünnepélyes szerencse-kívánatok csak akkor tétettek, ha fiú született, ha Dálnok áll fel, 's ha egy kancza nemes csikót szüle.“ —

által a' késő maradékra áltvivé azon természeti hajlandóságnak még fennebb röptét ada.

Csaknem mind azon költemények, mellyek a' Mohammed előtti időből hozzánk eljutának, ezen sivatagok lakosainak szüleményjei; és az elválasztott pásztor nemzet' melly akármilyen tekintetben alig emelé fel magát a' műveltség' első lépcsőjére, karakterét tökéletesen magokon hordják; bennök csak a' szabálytalan menet, 's a' szenvedély' 's érzés' erős kifejezése uralkodik. — Olly állapotban, millyenben ezen dalok' írói éltek, a' szenvedélyek egész erővel hatottak. Nincs semmi, mi őket szelidítné; semmi, mi képzelőknek köröket szabhatna. Tartalom nélkül nyilvánítják ki magokat egymásnak, 's mindent a' természet' nem tettett egyszerűségével tesznek. — Érzések mely, de erősebben is kell megindítani; 's azért festenek mindent a' legerősebb színekkel. De éppen azon körülmények, midőn a' képzet', 's szenvedély' fenn röptét olly igen előmozdíták, okozzák azt hogy ezen költemények, minden tökéletlenségök mellett is a' nyers, és műveletlen elmeszüleményeknek sok vonszó, 's némelly tulajdon szépségekkel is bírnak.

Külömbféle *tárgyat* ugyan ezen pásztorok' egyforma életmódja nem ad. Azoknak vitézségek, kik ön éltök' megvetésével védék törzs társaik' legelőjüket, 's nyájokat, idegen törzsök beütése, és támadata ellen, kik egy rokon' halálát, a' törzs megbántott becsületét megboszsztatják; a' nemes haszon nem keresés, melly az elévedt vándort, mint a' szövetséges barátot éjjel és nappal, a' vendégszerető sátor alá fogadja; azon veszélyek, 's párviadalok, mellyeket a' pusztákban kóborlásokban, vagy azon kalan-

dok, mellyeket egy ifjú idegen törzsbeli kedveséért kiáll, egy szép beduin leány' kecsesi, körülbelől ezen tárgyak töltik el, az Aráb költemények' tartalmát. — De azt is meg kell valtanunk, hogy ezen tárgyak igen költőiek. — *Előadások* egyszerű, nem mesterkél, de eleven, 's festői. De minek is kölcsönözött cifra a' természet' magas egyszerűségének, és el nem romlott fiai' férjfiás nyelvének, melly már maga egészen kép 's érzelem? Hol érzeteket fejeznek ki, ott a' szív' nem tettetett nyelvét halljuk, melly mások' szíveikben annál inkább lel bémeltelt, mennél kevesebb hiú phraseologicus cifra van reá aggatva, melly az érzeteket termé- szeti hathatosságoktól megfosztja. Leírásaikban a' szavakkal takarosok, nem adnak egy képnek vagy rajznak többet, mint szükséges annak leírásához, megértéséhez. Képök 's hasonlatosságaik merészek, nekünk sokszor idegenek, de majd mindig találók, 's meglepők. — Sztyl-jök rövid, heves, 's elszaggatott. Elbeszéléssökben 's leírásokban gyakran az olvasó' képzel- mére hagyatik, hozzá gondolni némelly körül- ményeket. — Nyelvöknek tulajdona mind azon ábrázoló, a' mit részint egy égő, korlátlan kép- zelem, részint egy az intellectuall műveltség' leg- alsó lépcsőjén álló Nemzet' abstract ideákban, 's ezeket jelelő kifejezésekbeni szegénysége ma- gától várthat.

Se külömbféléseget a' formában, se mes- terséget az előrajzban ezen költeményekben várni nem lehet. — Majd mindnyájan hosszabb 's rövidebb darabok, mellyekben a' költő' érze- tei 's szenvedélyjei, éppen olly szabálytalanok, mint önmagok, 's a' legérzékisebben, 's eleve- nebben, 's gyakran lyrai szemmel vagynak ki-

fejezve. Csupán hét nagyobb költemények, — mellyekben bizonyos egyforma tervet lehet észre venni, — maradtak reánk a' Mohammed előtti időből. Mind mért szótagokban, 's *rímelve* vannak írva. — Minden sora egy költeménynek, rövid, vagy hosszú, olly rímmel végződik, mint az első. —

A' legszebb 's legrégibb daljait, ezen írást nem tudó népnek, mellyek közöttök szájról-szájra jövének ált, először *Abu Temán* maga is tisztelt dalnoka honnjának, egy a' legrégibb Beduin törzsből eredve; körülbelől két Századdal Mohammed előtt írta le, 's tíz könyvekben rendelkez el. Az elsőnek a' *vitézség könyve*, *el-Hamásáh* című, mellytől kapott nevét az egész gyűjtemény tartalma *dicsérő versezetek hősökre*; a' másodiknak *gyászadalok*; a' harmadiknak *tanító versek*, 's *bölcs mondások*; negyediknek *szerelmi dalok*; ötödiknek *gunyorok*; hatodiknak *dicsérő versezetek*; a' vendégszeretésre, 's ollyakra, kik általa elhíresültek; hetediknek a' *tevé*, *kigyó*, 's *essőzés* leírása; nyolczadiknak a' *sivatagon való utazások* 's véle öszve kötött veszélyek leírását, gunyorokkal ollyakra, kik rettegnek ezen veszélytől; kilenczediknek *tréfás dalok*; tizediknek *dicsérő*: 's *gúny versek az aszszonyokra*. — Sokat az elsőből, kevesebbeket a' másodikból, 's keveseket a' harmadikból kiada Schultens Albert *) az utolsóbikból Reiske, **) egygyet a' nyolczadikból: Jones. ***) — Itt néhányak a' legszebbekből:

*) Tóldalékul a' töle kiadott Erpén Arab grammatikájához. Leyden 1748.

**) Hirt' Arab Anthologiájában. Jena 1774.

***) In poëseos Asiaticae comment. pag. 351. a' Lipcsei kiadásban.

I.

„A' köz bátorság' érdeke“ szóll Volney *) „rég időtül ólta egy törvényt alapita meg az Arábok közt, melly szerint minden halált, a' gyilkos' vérével kell megboszoszúlni; ezt Tarnak, vagy viszszonezásnak hívják, 's a' meggyilkolt' legközelbb rokonára marad, ezen elégtétet megadni. Önbecsülete annyira fenn forog, hogy minden Arábok, ha ezen boszszúlatot meg nem tévé, örökre megvetik. Következésképpen minden alkalmat les, mellyben azt kielégitheti, 's ha ellenje más eset' alkalmával vesz el, nem hiszi hogy elégtétet nyere, 's boszszúja a' közel rokonokat üldözi. Ezen gyűlölség az atyáról a' fíjúra öröklök, 's csak akkor vesz ki, ha meg egyeznek, 's a' bűnöst feláldozzák, vagy a' vért, meghatározott áron marhában, vagy pénzben megveszik. — Ezenkívül nem lehet nyugalom, béke, 's szövetség, 's gyakran azon törzsök között se, mellyekhez tartoznak; „*vér van közöttünk*“ szólnak minden esetben, 's ezen szó álthághatlan akadály.“ —

Mint áldozatja illy családharcznak ese ez is el, kinek erényjeit e' Dal magasztalja, 's egyszer'smind esését gyászolja, 's véré az ellenen fenyegeti megboszoszúlni. A' költő, a' meggyilkolt' rokona.

A' völgyben a' szirt alatt nyugoszik eggy, kinek véré harmat még nem nedvesité meg.“ a)

„Reám hagyott egy terhet b) 's kimulá: én terhet magamra vállalom.“

*) Reise nach Syrien und Egypten. I Theil. Seite 302.

a) Az Arábok régi ős hiedelmek szerint, azon helyre, hol egy meggyilkolt fekszik, ki még nincs megboszoszúva, harmat nem esik.

b) A' Vér-boszszú' kötelességét.

„Vérét megboszszólni fenyegetődzik **nénje** fia is; vitéz, még meg nem győzött bajnok. — **A'** leskedő halál viperakint vészt kohol **a'** lesékben.“

„Nehezen ese nekünk azon követség **e)** **a'** legkeményebbet itt öszve zúzhata!“

„Tőlem elragadá **a'** sors, — **a'** kérelhetlen, — egy nemest, kinek vendége nem vala soha megvetve.“

„Melegítő napot **a'** tél' fagyában; árnyat 's frissitőt ha Siriusz égete.“ **d)**

„Kiszáradva volt teste — nem fösvénysegtől; **e)** de vizesek valának kezei. **f)** Bátor volt ő, 's diadalmas!“

„Tántorítlanul mené útját, míg célnál **vala**; tántorítlanul mené, akárhova vezete is az.“

„Egy mindenben eláradó essője **a'** vízzel **tele** fellegetnek, ha adományokat ada; de orosz lány, **melly** mindent letipor, ha **a'** tusába ömla.“

c) Atyánkfia' meggyilkolásáról.

d) Egy más költő, vendégszerető védőjét így magasztalja: „jóltévő meleg télben, frissítő nyárban, lámpa **a'** sötét éjjben.“

e) Hanem szünteleni kóborlásoktól **a'** sivatagokon — Mídonn Daher' idejében szóll Volney lap 289, néhány lovasok **a'** törzsökből, **a'** sivatag' belsejéből egész Akraig nyomúltak, ott azon csudálatot gerjeszték, mellyet közöttünk az Amerikai vadak tennének. Csudálattal nézék ezen embereket, kik sokkal kisebbek, soványabbak valának mint minden ösmeretes Beduinek; kiaszott labaikon nem láttak húst csak inakat. — Hátokat 's hasokat alig leheto megkülönböztetni.

f) Ajándékoktul mellyeket jóltévőleg oszta ki. — Olly tartományban, mellyben **a'** vizet annál jobban tisztelik, véle mennél jobban szűkölködnek, előadásával 's képével mindig egy jótékonyt értenek. — Innen **a'** hasonlat egyben **a'** következő sorok között. —

„Honn a' hoszszerű ruhában vállára omla a' fekete haj,
g) de száraz lábú hyena h) vala a' hadi úton.“

„Méze; űrmöse készen vala; mellyet kóstola minden.“ i)

„Maga ment az ijjedelemnek elébe; k) semmi társ oldalán, csak a' csorbás Jemenei.“ l)

m) „Ifjak délben menének el, mentek éjjel ált; 's midőn a' reg szétoszlatá az árnyakat, czélnál valának.“

„Mindenki közzűlök éles vágásu, mindenki ékesítve egy éles vágásuval mentenek a' villám' fényekint.“

„De amazok hosszan ivák az álmod, 's mi felijjeszték őket; 's ők tántorogva oszlának el.“ —

„Akkor boszszút vevénk rajtok. Csak kevesen a' két törzsből, futának el.“

g) A' hoszszerű fekete haj, az Araboknál a' férjfiúi szépség' egy fő részét teszi, a' mint a' bő, úszó ruha a' gazdag czifraságot. Az értelem tehát ez: Honn a' békében ő egy finom erkölcsű vala, 's jól éle, hős ellenben a' tusában.

h) Ellenjeinek olly rettentő vala, mint a' kiéhezett hyena. Az Arabok' képes poézise, a' hasonlatokat töbnyire olly tárgyakról veszi, mellyek előttők a' sivatagban lakók előtt becsesek, vagy félelmesek. Innen gyakori előszámlálása a' víznek, oroszlánynak, hyénának. — Lásd ezen tárgyról Volney' utazását 298 és következő lapokon.

i) A' barát, a' szövetséges társ éle segedelmével, játékonyságával; az ellen, érzé hatalmas karját. Így szól: *Ibn Doreid*. „Űrmös vagyok én az ellennek, de méz borral keverve annak, ki barátságomat kéri.“

k) „Önmaga lovagla az ijjedelmen.“ Ezen merész metaphoráját az eredetinek nem merém kitenni a' fordításban.

l) A' Jémeni kardok, az ugy nevezett boldog Arabiából, igen jóknak tartattak. *Csorbásnak* mondja a' költő megölt barátja' kardját, hogy azzal kifejezze hogy gyakran használtatott, 's hogy gyakorlott bajnokéé vala.

m) A' költő itt egy expeditióra emlekezik, mellynek vitéz rokonja' társaságában a' Hudeleitok ellen tagja vala.

„Eltörék a' Hudeleitok lándzsáját, bizonynyal! ő töre össze az előtt a' Hudeleitokéit.“ *n)*

„Ugy ő dönté el azon durva fekvre (lager) o) melly a' teve-láb' belsejét is áltveri.“

„Ugy ő néhány reggel, ha bátorságban vélek magokat, idvezlé, 's a' tusa után prédát ragada tőlök.“

p) „Hevök leve a' Hudeleitoknak tőlem is, gyakorlott vitéztől; kit nem melegít azon viszszály, melly őket melegíti.“

„Ki lándzsáját itatni viszi, hogy szomját elóltsa, 's teli torokkal igyon;“ *q)*

„Meg van nékem a' bor ismét engedve, melly tiltva volt. *r)* Csaknem hogy valaha megengedettett!“

„Nyujtsd hát ide poharad Sawád! Elfárasztta a' vérboszsztú!“

„Halálnak poharát nyujtánk mi a' Hudeleitoknak; zavar, szégyen valának seprőji.“

Ezek kétség kívül a' költő törzsétől marhat ragadának, s' már egy darabig elmentek. Ők a' déli hévben elindulának, mentek az éjjen ált, a' hajnal hasadtával utólerék, midőn még bátorságban keményen alvának, 's boszsztút vettek rajtok.

n) Néhány esett el az ellenséges törzsből keze által, nem csuda, hogy végre boszsztújuk áldozatja el esett.

o) A' kis, hegyes kövecsekből álló homokra.

p) Attyafia dicséretéről a' költő magára megy ált. —

q) Kép, mellyel az Arab költők gyakran élnek. — Így szól egy más, ki kedvesét arról teszi bizonyossá, hogy a' harc morajban is rólla gondolkozik. —

„Róllad gondolkozok én ha lándzsák recsegnék közöttünk, ha az erős barnak az (ellen' lándzsaji) rajtunk oltjak el szomjokat.“ Milly fennség e' durva nép' mivében!

r) A' költő egy az Araboknál Mohammed ideje előtti köz fogadalmat (Gülübbe) teve, nem inni addig bort, míg megnem boszsztúlja rokonja' halálat. —

„Hyenák örülnek a' meggyilkoltaknak. Lásd mint mutatja a' Sakall nekik vigyorogva fogait!“

„Ölyvök, sasok rohannak hozzájok, nehezek a' dög-től, a' holt testekre omlanak s) nem bírta felemelkedni!“

II.

Gyász-Dal egy hős ifjúra.

A' hang szelídebb, mérséklettebb, mint az előttiben.

„**L**assan permetező esső hűljön azon halomra, melly Arib' csontjait fedi.“ t)

„Gazdag esésekben, vesse az essővel gazdag felleg a' földre le, 's ált nedvesült föld rejtse el gyomrában habjait!“

„Minden halandók közzül egy sem pótolhatja ki az ifjú' helyét, ki gyám vala a' védelem' napján,“

„Ha az ellenség' rohanása ellent állást kívánna, ha mindenkit a' teher lenyoma.“ —

„Sokszor megragadád te erős karral a' rettentő bajnokot, ki merészebben támada meg mint az orosz lány az erdő sűrűjében.“

„Megszelidítéd, hogy akarva megtevé a' törvényt, 's téged hajthatólag követe!“

„Valóban ez éle. Ő tudá, hogy ha a' halottak' társa lesz, tetteit fogják beszélleni!“

III.

Ezen Dal' költője fogva marada vissza Mekkában, midőn azon Karaván, mellyben volt kedvese, Jemenbe

s) Ezen képpel a' megölttek' sokasága adatik elő. E' kép teli kifejezésre illik az, mi fellyebb a' h) alatti jegyzetben mondódott.

t) Olly kívány, mellyel közönségesen hősileg elestek' sír-halmaikat szokás vala idévezelni.

viszsa tért. Mondja azon éjjel, melyben elment, ál-
mában megjelené, leírja az az álmodott elvállást, 's
igéri hogy a' lánczok között, melyeket úgy látszik,
érette hord, híve marad. —

„**A'** Jeménbe menő vándorok' oldalánál repüle forró
ohajtozásom hozzád, mi alatt testem meglánczolva Mek-
kában feküdt.“

„Akkor bélépél te, csudálkozék az éjj-látványon!
— a' tömlöcz róstély' ajtaján.“

„Közelbb jövel hozzám, idvezlél, élj boldogúl —
mondád; 's midőn elválál, csaknem éltem is elrepüle.“

„De semmi sem tántoríthatánd meg, nem rendít-
meg semmi félelem a' haláltól.“

„A' ti fenyegetéseitek engem nem ijjesztnek! Erőt
's batorságot érzek a' lánczok között is.“

„De ohajtozást, hév szerelmet érzek hozzád, mint
azon napokban, midőn szabad valék!“

IV.

*Dicsérő Dal egy hősre rokonjától, kit terék-
kel ajándékoza meg.*

„**A'** hív rokonnak, Malek' fiának, nyujtom e' dalo-
mat.“

„Hogy örüljön a' törzs gyűlésében, mint ő megör-
vendeztete engem nemes Arakot *u)* legelő tevékkel.“

„Soha ha a' leg nehezebb omol is reá, nyitja ki szá-
ját panaszra. Teli nagy tervekkel mindig járatlan, ve-
szélyes ösvényen jár.“

u) Egy a' csere galagonyához (*Crataegus oxyacantha* Linn.)
hason növény, a' terék' kedvencz élelme.

„**Csapásokkal**, melyek egygyesíték ezerféle képeit a' halálnak, védik ők Wakba' bátor határait.“

„**Igy verék vissza az ellen' leütését**, 's dühöt düh-hel gyógyítanak meg.“

„**Nem nyugodt virányokon táboroznak nyájaikkal**; nem hékés téreken!“

VII.

Gyász-Dal, a' költő, vitéz, 's nemes lelkű barátja' halálára.

„**Irigylem az eltemettek' sorsát**, mert Said a' sirok' népei között lakozik.“

„**Ő töllem elragadtata**, mert ellenjeim' sokak. Senkit hasonlót hozzá hívhatok már segélyemre.“

„**Úgy állok hát**, mint kinek kezéből ki van ütve a' kard, kire már a' vérszomjas boszszuálló hegye omlik.“

„**Midőn menénk látni a' beteget**, ah! akkor ki-elégíte minket a' szomorúság' étkeivel, a' legmélyebb, tompítóbb bánattal.“

„**Elválánk kebelünkben a' bú' kelő magvával**: le-omló könnyükkel áztatik az.“ *)

„**Midőn jövének osztozni**, az örökséggel lelénk kincseit gazdagon osztott adományoknak, 's nagy tet-teknek.“

„**Mély csendből hallánk erre szavát!** Derék szó-nok, a' nélkül hogy beszélne!“

VIII.

Egy nemtelen atya' nemtelenebb fia a' költő becsületét, szitkokkal sérté meg. Ezért e' Dal-ban fenyítetik meg.

„**V**alóban! többre nézem magam', mert az alacsony lelkű ember előtt gyűlöletes vagyok.“

*) Olvashatunk é egy Clauren' vagy Schilling' regényeikben illy festést? kételkedem.

„Fösvények 's nyúlshívűek gaznak tartanak, 's ezeknek csak a' nemes gaz.“

„Észre vész engem egy közzülök, sebtén elfordítja szemét, mintha nem ösmérne.“

„Szorosnak tevém néki a' földet. Előtte az egy kelepceének látszik.“

„Hát mindenki, kinek atyja fösvény, vagy nyúlshívű vala, gyűlöl nagy fényű férjfiat?“

„Nyugtalanságot szerez néki, ha atyjáról beszélnek; de nyugodt marad, ha nemesek rágalmaztatnak.“

„De nem védhetnek semmiféle sátorok, az ellen' beütésétől nem lesz semmi törzs híres, 's csak lándzsás, 's fegyveres csoportok által!“

IX.

Leirása egy éjji esőnek.

„**A**z álom futá szemem', 's fekete országról-országra vonuló fellegek, fényes villámokat zárva magokba, meghoszszíták az éjt.“

„Fekete, felszitt víztől részeg fellegek a' szomjas földet azzal megajándékozni, melly után soká hijában epedett.“

„Siket morajjal, siketen mormogó tevékként vonúla el a' fellegsereg a' sivatagon.“

„A' Libánon *) tetejéhez hasonlíta, feje tetője az egymásra torlott fellegeknek.“

„Most a' Hadramánti **) szelek szélét űzik azokat, 's az elritkultakból gyöngéd eső permetez le.“

„Tiszta, feje vizet, fejéret mint tiszta tej, hagyának hátra.“

*) Mély hóval befedve meszsze a' távolban ragyog.

**) Egy a' délibb földjei közzül az Aráb felszigetnek.

„Megtermékenyíték a' csaknem elszáradt [csemeték' gyökeiket.“

„De ott megint lassan egymásra torlott felleg száll fel, hasonló a' tehertől lenyomott, elfáradott tevéhez, melly fáradozva emelkedik fel a' mély homokbul.“ —

X.

Anákreoni Dal.

Víg lakomák, egy részegítő pohár, egy nemes teve, melly bátor léptekkel viszi ált a' szerelemben elrészegültet ringatva a' mély völgyön.“

„Leányt, fejért mint márvány, a' sátorok' belsejébe rejtve, selyem pongyolán áltvetett lepelben.“

„Bővség, bátor nyugalom, 's a' hárfa' kedves hangjai.“

„Ezek az élet' édjei. Az ember a' sors játéka, 's forgandó a' sors.“

„Bővséget, szükséget, bút, örömet, végre egy sors várja. Mi az életet éldeli, az a' halál birtoka!“ *) —

S. Patak. Apr. 1834.

Karinczy Gábor,
Tagja az ifjú egyesületnek.

*) E' csekély töredékében is a' képteli poëzisnek, a' durvaság alatt, mennyi baj 's kellem legyen elrejtve, mindenkinek látja. — Adják az egek, támadjon honnfi, ki a' nagyobbakat is, ha nem az eredetiből, de legalább egy Hammer, Bopp, Chezy után tegye honnja' nyelvére ált, melly talám az illy szaggatott sztylre, legalkalmasabb minden nyelvek között. —

11.

Nem csupán az elme élesítésre, hanem a' köz haszonra készítettett Mérés-tudománnya.

Ez a' régiekről mostaniakra általmaradott névvel Geometriának hívatik, melly név földmérést jelent; azonban ezen Tudományban nem a' földmérése taníttatik, hanem inkább a' földön lévő dolgoknak széjje, hossza, méjje, lapja, ürege vagy mérője; és így ilyen neveket érdemel: *Longi-plani-solido-metria*.

Legelső Nemzet, mellynél ez használtatott, az Egyiptusi Nemzet, melyet a' szükség vitt ennek feltalálására; mert mikor a' Nilus' vize kiáradásával az ő szántó földeiket beöntené, iszappal barázdaikat bétöltené, nem tudhatták szántó földeiket a' másokétól megkülömböztetni, míg ezen Tudomány segítségével száraz időkben földeiket fel nem mérték. A' Görögök' elsőbb tudósai nálok tanulták ezt meg, 's úgy vitték által Görögországba; a' Milésiai Thales, Pythagorás 's mások. — Thales találta fel azon állatásokat, mellyek az Euklides munkája' első könyvének, 5-dik 15-dik 16-dik számai alatt vagynak; és a' negyedik könyvben, 2-dik 3-dik 4-dik 5-dik számok alatt olvastatnak. Szinte azon időben élve Pythagorás is, maga elméjének ereje által találta fel az ugyan Euklides első könyvében, 32-dik 44-dik 47-dik 48-dik számok alatt lévő állatásokat, — ugyan ő méregette fel

a' merő mérésről szőlő Tudományban, (Solidometriában) előforduló öt egyenlő oldalú testeket. Az Aristoteles bizonyítása szerint Anaxagoras egész Geometriát írt; — írt Hyppokrates is. — Plátó ezen Tudománynak kulcsát, az állítás igazságának eredetiig való kibontakozását (Analysist) feltalálta; a' maga oskolája ajtaja' szemöldökére ezt íratta: Senki ide Geometria' tudása nélkül bé ne lépjen. — Írt ezen Tudomány' állatásiról Arkhitas is; ki annyira is ment, hogy fából repülő galambot csinálna, melly találmánybul származott a' Daedalus mestersége. — Leon is írt ezen Tudományról, 's a' közönséges élet' hasznaira szabogatta. — A' Gnidusi Eudoxius mind azokat, mellyek az Euklides 5-dik könyvében vagynak, magátul feltalálta, írt egész Geometriát is, de szárazon adta azt elő, az élet' hasznaira való szabogatás nélkül. Megmutatgatta a' már ez előtt Plátótul próbáltatott Konus' háromféle felvágásából származott figuráknak természetét 's tulajdonságait. — Olly becsben volt ebben az időben a' Geometria, hogy a' ki azt nem tudta, a' philosophia' tanulására sem bocsáttatott: — innen lett az, hogy midőn egy ifjú kérné Xenokratest, hogy venné fel őt tanítványai közzé; azzal utasította el magától: Lóduly ifjú, mert nincsenek philosophiai füleid. — Már ez időben Euklides állott elő, ki az előtte élt 's vele egy idejű Tudósoknak munkáit látta, megvizsgálta, össze szedte, 's készítette a' még ma is meglévő szép munkáját. Meg van hasonlóképpen Kononnak a' Konus háromféle vágásából származott figurákat előadó munkája; — meg van Menelausnak, a' tökéletes kereksgű testnek (sphaerának) felső lapján, képzelettel kivágott háromszegű figurákrul készült munkája.

Ma több, bővebb és tökéletesebb munkákat találunk ezen Tudományról: Kártésznál, Lalandénál, Bernoullinál, Frisnél, Kheilnél, Belidornál, Mauppertuisnál,

Eylernél, Karstennél, Hennertnél, Boskovicsnál, Käszt-nernél, Wolfnál, Meczbournál és Takvetnél.

Mire mehetett volna idővel, ha tovább élhetett volna ama híres Páskálius nevű ifjú, ki 12 esztendőskorában magára, minden tanító nélkül Euklidesnek 16 al-latásit, olly renddel, mint ennek könyvébe vagynak, feltalálta?

Tárgya a' mérés Tudományának minden kiterjedés; melly hol a' lineákban, széjben, hosszszban, méjben; hol a' lapokban, hol a' testek' üregében, mérőjében fordul elő; az honnan a' mérés' Tudománya három részek-ből áll: első szóll a' lineáknak, hosszsznak, széjnek, méjnek méréséről: ez hosszsz-mérés (Longi-metria), második a' lapok' méréséről: e' lap-mérés (plani-metria), harmadik a' testek' ürege, merője méréséről: e' merő-mérés (solidometria).

Külömböző utakat és módokat gondoltanak ki a' Tudósok a' mérésben; ki rövidebbet, ki hosszszabbat, ki együgyűt, ki mesterségest, ki világosabbat, ki homályosabbat; mert némellyek az ABC betűvel élnek a' mérés' felszámításában; mások az Arabs számokkal, mások lineákkal, mások hosszszú sorú Logikai okoskodásokkal (syllogismusokkal), a' természet pedig mindennek egy; tiszta, világos okot adott, a' mellett álván, rövid a' megbizonyítás.

A' mérés állatásinak, igazságának is megmutatására, ezen Tudománynak külömböző neveit gondolták ki; kik csupán csak a' figurák' mutogatása mellett futtatták az elmét, és csak theoriát tanítanak; kik az élet' közönséges hasznaira is szabogatták a' mérést, és praxist gyakorolnak; kik e' ak az egyenes lapokat méregetik, az az: a' plana superficieseket; kik a' horgas lapokat veszik fel, az az a' sphaera superficiesseit.

Vagyon haszna a' Mérés - tudományának a' közönséges életnek minden nemében: a' földmívelésben, az építésben, a' kézi-mesterségekben, a' bányász-mesterségben, a' testek' természetéről szóló Tudományban, a' látás vagy nézés' Tudományában, a' felboncsolás' Tudományában; a' festésben, rajzolásban, és a' metszésben.

Nem minden ember született mérőnek, hanem csak az, ki a' természettől ép, tiszta, megvilágosított elmét kapott; józan okoskodással bír, fontos és egyenes ítéletet nyert, magassan járó képzeletivel meszsze eljuthat; a' figyelmetességet fogva tartja, éles és serény belátásu.

Hibáztak 's hibáznak azok, kik ezt a' Tudományt, csak elme élesítésre 's csak képzelet' felserkentésre valónak mondogatják; holott ez az életnek minden nemében, mint egy szükségben segítő eszköz, úgy gondoltathatik.

Törvényei a' mérésnek, mellyekhez a' mérő' munkálkodását, mint regulákhoz szabogathatja, azok; mellyeket a' mennyiségről szóló értekezésemben másutt előadtam.

Az eszközök, mellyekkel a' mérésben élni szoktunk, sokak, könnyen szerezhetők: ilyenek a' czirkulum (circinus), ennek két szárai vagynak; egyik egy pontban megerősítettik, a' másik azon pont körül, körül forog; ezzel csináltatik az egész fél, 's negyed rész terület, vagy abroncs; ezzel mérettetik a' hosszsz, széj, méj, ezzel a' linea, ezzel a' távolság; ezzel méretik ki a' lineának 4-ed 10-ed része 's a' t. ezzel csináltatik a' lineának két, három, négy annyiya 's a' t. — A' mennyiség' lineája (mathematica linea), melly igen apró részekre vagyons felszámítva; melly a' mérni való lineákhoz lévén szabva; megmutatja annak 3-dik 5-dik 10-dik részét 's a' t. — A' mejjékes kettős linea (paralle-

lae lineae), melly egymástól egyarányu távolságra lévő, de öszveköttetett két lineákból áll; ennek segítségével mérettetnek meg a' mejjékes oldalú lapok; ez által csináltatnak mejjékes oldalú figurák. Egyenes állást mérő, L betűhez hasonló eszköz (norma), melly áll két egyenes, de egyenes szegeletet formáló módra öszveköttetett lineákból; ezzel méretik meg az egyenes szögelet, az egyenes szögeletet csináló linea; ezzel csináltatik az egyenes szegeletet magában tartó háromszegű, 's négyszegű figura. — A' kerület vagy abroncs (circulus), annak fele (semicirculus), vagy negyed része (quadrans), melly szegelet mérőnek is hívatik (goniometricum), ennek segítségével csináltatik akármelly szegelet, 's mérettetik meg az, mellyet két lineák egymásra lett hajlásokkal csinálnak. — A' láncz vagy kötél, ölekre méretve megjegyztetve; mellyel a' távolléteknek hosszát, széjjét, bányának, kutaknak, folyóknak, tengereknek méjjét, toronyoknak magasságát szokták megmérni. — A' páltzatskák vagy karók, mellyek látható távolságra a' földbe szurattatva a' távollétel, vagy nagyság' felmérését segítik. — Mérő, könnyen hordoztatható asztalka, melly a' magasabb hegyeknek tetejire, földszinével egyenlőleg helyheztetve arra szolgál, hogy azon a' távol lévő, de már megjegyztetett 's látható tárgyak magok fekvése szerint lerajzoltathassanak: itt segít a' néző, hosszú látást segítő eszköz (instrumentum dioptricum), ez az asztalkához vagyon srófolva.

A' Mérés - tudományban előforduló mértékek ezek: a' legkissebb képzelhető mennyiség, a' linea; 10 linea egy újj vagy hüvejk, 10 újj egy láb, 5 láb egy lépés, 10 láb egy öl, 4000 lépés egy mértföld, 15 mértföld egy grádus.

A' szegeletek' mérésére a' legkissebb mérték a' perczentés (scrupulus), nagyobb a' másod minuta, nagyobb

az első minuta; ilyen 60 egy grádus, az egész kerület 360 grádus; négy egyenes szegület' mértéke, fél kerület 180 grádus, két egyenes szegület mértékei, negyed rész kerület 90 grádus, egy egyenes szegület' mértéke. — A' buta szegület nagyobb az egyenesnél, és így több 90 grádusnál; az hegyes szegület kisebb az egyenesnél, és így kevesebb 90 grádusnál.

Első része a' Mérés-tudományának.

Ez a' hosszsznak, széjnek 's méjnek mérését adja elő: ez áll a' lineák' mérésében. A' linea eredetét veszi a' ponttól (punctum). A' mennyiség' pontja, csak képzelésbeli pont, nem a' természetben lévő (physicum); ennek sem hossza, sem méjje, sem széjje nincsen; nincsenek semmi részei. Hogy bajos ilyen pontot képzelni; az a' mi vastag, testi érzésünktől a' testi dolgok' szemlélésétől vagyon; de ezektől elszakasztva, a' mennyiség részetlen pontjáról való képzelés nem lehetetlenség. — Több pontoknak sorából lesz a' linea, ha a' pontok' sora egyenes egy felé sem hajló úton megy, lesz az egyenes linea (recta), mellyben úgy vagynak a' pontok helyheztetve, hogy akármellyik pontról nézettetve, a' középsők nem láttatnak; és így a' végsők eltakarják a' középsőket, ez az ilyen linea a' két feltéttetett pontok közt húzatott több lineák közt a' legrövidebb; ez az a' linea, melly ha egy kipallérozott, minden pontjaiban a' föld színétől egyenlő távolságra fekvő lapra helyheztetetnék, az ő minden pontjai a' lapnak pontjait az egész sorban érintenék. — Ha a' pontok a' sor' kezdetétől fogva az egyenes úttól minduntalan távoznak, lesz a' horgas linea (curva), e' már két ugyan azon pontok közt hosszabb az egyenesnél; akár czirkalommal, akár mennyiség' lineájával megmérettethetik; mert nagyobb helyet foglal ő, mint az egyenes. — Van elegyes linea

(mixta), mellynek pontjainak sora, hol az egyenes, hol az elhajlott útát követi. — Ugyan csak mind a' horgas, mind az elegyes lineák, ha igen apró, végetlenül elosztatott részekre oszolnak; apró egyenes lineákká válnak.

A' lineáknak a' magok állások vagy helyhezietésökhez képest sok nevei vagynak: a' víz vagy föld' felső színével megegyező állású linea a' (horizontális), ilyen a' víz és föld' színén gondoltatott linea; ilyen az asztalok, ládák' felső lapjain gondoltatott lineák 's a' t.

Az egyenes állású linea (perpendicularis), ilyen a' kerteleteket tartó karók, sasfák állásának lineája az asztal, széklábak' állásának lineája; a' magasról lejövő nehéz test útjának lineája, 's a' t.

A' meghajlott linea (obliqua), ilyen a' hegyek oldalainak, meredékeknek lapjain gondoltatott lineák, a' kert támaszokon képzelt lineák, 's a' t.

A' figura vagy lap üreget meghatározó linea (latus) oldalnak mondatik.

A' figura vagy lap' alsó számolya, mellyen az állani vagy fekünni gondoltatik, ez (básisnak) hivatik.

A' figura lap' tetejéről a' számolyra egyenesen nyúló, vagy erről amarra felemelkedő egyenes linea; magasságnak neveztetik, (altitudo).

A' kerületben vagy abroncsban, az azt keresztül vágó linea, éppen annak közepin keresztül menve (diameter). Ennek fele a' közép ponttól fogva, az abroncs' határáig, küllő (vadius). Az abroncs' egyik szélső pontjától fogva, az általellenben lévő más szélső pontig, de nem közép ponton keresztül húzatott linea; az abroncs' hurja (chorda).

A' mejjékes egymástól minden pontban egyarányu távolságra lévő lineák (parallelák), ilyenek az asztaloknak, ládák' szélső párkányainak lineái; az utak-

nak, barázdáknak, egymás által ellenébe lévő lineái
's a' t.

Az egyenesnél kisebb szegeletet beszorító lineák,
össze hajlók (convergentes.)

Az egyenesnél nagyobb szegeletet beszorító lineák,
széjjelnyulók (divergentes.)

Az egyenes szegeletet beszorító lineák, egymásra
egyeneseek (perpendiculares.)

A' szegelet (angulus), az egyenes szegelet (rectus),
a' buta szegelet egyenesnél nagyobb (obliquus), vagy
obtusus), a' hegyes szegelet, egyenesnél kisebb (acu-
tus.)

A' lineákból lesz a' lap (superficies), az egyenes
a' horgasokbul horgas; az elegyes lineákból elegyes lap
származik.

A' lap áll a' széjnek minden pontjaira egymás mel-
lé, egymást érő hossz lineákból húzatva; vagy a' hosz-
nak minden pontyaira a' széjből.

E szerént a' lap áll annyi hosszlineákból, a' hány
pontyai vagynak a' széjnek; vagy annyi széj-lineákból,
a' hány pontyai vagynak a' hosszszak, de minden méj
vagy vastagság nélkül.

Alapokbul leszsz a' merő vagy test (Solidum v.
corpus), melly ugy származik, ha több lapok egymásra
halmoztatni gondoltatnak, mind addig, míg egy bizonyos
méjjet vagy vastagságot formálnak; az honnan a' merőt
kitsináló részek három rendbeliek, hossz, széj, méjj
lineák. — A lineának csak hossza vala, a' lapnak hosz-
za és széjje; de a' merőnek vagy testnek, hossza, széjje,
méjje vagyon, — a' méjj magasságnak is mondatik.

Vagynak rendes vagy egyenlő merők, mellyeknek
lapjai egymáshoz egyenlők, vagy legalább által-ellenben
fekvő lapjai egyenlők.

Vagynak rendetlenek, vagy egyenetlenek; melyeknek lapjai egyenetlenek vagy egymáshoz nem egyenlők.

Vagynak egyenes lapokkal felkészült merők; vagynak horgas, domboru lapokkal, vagy ki vagy behorgadtokkal készültek. (*circularia*, *Sphaerica convexa*, *concava*.)

Vagynak az őket ki tsináló részeken képzelt figurákról elneveztetett merők; (*a'* koczka,) (*cubus*, v. *cubicum*,) mellynek hat egymáshoz egyenlő oldal lapjai vagynak; millyen az ugy nevezett játékbeli koczka, némelly kaszten, némelly láda. 's *a'* t.

A' hat mellékes oldal-lapokkal készült merő (*parallelepipedum*,) mellynek két két által-ellenben lévő oldal-lapjai egyenlők; millyenek sok szekrények, szúszékok, hombárok, ládák, kasztenek. 's *a'* t.

Ismét *a'* hat mellékes oldal-lapokkal készült merő (*prisma quadrangulare*,) mellynek négy egymással által-ellenben lévő négyszegű lapjai egymáshoz egyenlők; két vég négyszegű lapjai is egyenlők; millyenek *a'* meszter gerendák, *a'* kő kémények, némelly kő oszlopok. 's *a'* t.

Az öt mellékes oldal lapokkal készült merő (*prisma triangulare*,) mellynek három négy négy szegű lapjai egymáshoz egyenlők; két vég három szegű lapjai is egyenlők: millyenek *a'* sir-hantok, koporsó fedelek, koporsó fedelek formájára rakatott ágyu golyobisok 's *a'* t.

A' hegyesen végződő négy oldal lapokkal készült merő (*pyramis*,) melynek három, három három szegű oldal lapjai egymáshoz egyenlők; *a'* 's ámolya három egyenlő oldalú lap. — Illyenek sok ékek, hasító szegek, gajhók, csákányok, némelly fejszék. 's *a'* t.

Vagynak illyen pyramisok négy, hat, nyolcz oldal lapokra is készítve *a'* magas tornyok fedelezetiben.

A' domboru egy lapbul álló merő (Sphaera , v. globus) mellynek felső egész lapjának minden pontyai a' belső közép ponttul egyarányu távolságra vagynak; mellyhez hasonlót igyekezett formálni a' mesterség az ágyu golyóbisokban; nem külömben az oskolákban tanítás-véggett mutogattatni szokott papirosbul, tsinált eget 's mi földünket képzeltető laptákban; mert a' természet a' magához mindenütt egyenlő kerekdekségtől hol kevésben, hol nagyobbban szereti eltávozni, mint láttyuk a' gyümölcsök' domboruságában, melly függ a' beléjek dolgozó külömböző erőknek munkálkodásától.

A' domboru három lapokbul készült merő (cylinder), mellynek hosszan nyuló oldal lapjának minden szélső pontyai, a' közepin egyenesen lebotsátva képzelt lineának pontyaitól rendre egyenlő távolságra vagynak; 's a' két vég lapjai tökéletes abroncs formát mutatnak, illyenek a' melegítő szobákban a' fűtőknek nagyobb része; a' néző - csők (tubusok) az üveg kondérok, az hordóknak része. 's a' t.

A' hegyes két lapokbul készült merő, melly süvegnek mondattathatik (conus), ennek szél oldala fenn, egy ponton kezdődik, lejjebb mind untalan nagyobb nagyobb abroncsokbul rakódik; míg a' fenék abroncs legnagyobbak marad; illyenek a' nádméz süveg; némelly tornyok' fedele, a' folyókban a' kerengő örvény; de a' melly megfordulva, a' hegyivel a' folyó fenekin vagyon, illyen a' tetejít kivéve a' Só-bánya' aknája; mert itt a' süvegnek, conusnak tetejít elvágva lehet gondolni, minthogy nem egy ponton kezdődik.

A' lapok figuraknak formájába öltöznek; lássuk hát a' lapokat figurák' formájában is.

Nem elég a' figura' magyarázására azt mondani: hogy az oldalokkal békerített helyet, vagy üreget téssen: hanem inkább lineával, vagy lineákkal kihatároztatott

helynek mondhatni; mert a' mennyiség lineájának is (mathematica lineának) vagyon figurája; pedig csak egy lineából áll; a' V betűnek is, és a' normának, melly egy L betűhöz hasonló, vagyon figurája; pedig csak két lineákból állanak, az abroncs is egy lineából; a' fél abroncs kettőből; még is figurák.

A' legegyszerűbb figura az abroncs: melly ugy származik, ha a' czirkalomnak egyik szára egy pontba szúratik, a' másik szára pedig körül forgattatik, míg oda tér vissza, az honnan elindult. — Illyen figurája van közel a' folyók csepjeinek; a' gyümölcsöknek is közelítő ehhez; a' mi földünknek-is; az égi testeknekis; de sok mesterség míveinek is; csebreknek, kádaknak, hordók'nak fenekeinek 's a' t.

Más figura a' három oldalú és három szegületű figura, itt vagy három egyenlő oldalak köttetnek egybe; 's leszsz az egyenlő három oldalú figura (triangulum aequilaterum); vagy két egyenlő oldalak köttetnek egybe harmadik egyenetlennel; 's leszsz a' két egyenlő száru figura (triangulum aequicrurum v. Isosceles); vagy három egyenetlen oldalak köttetnek egybe; 's leszsz az egyenetlen oldalú figura (triangulum scalenum.)

A' szeguletekről is veszen ez különböző neveket; mert ha egy szegület benne a' három közzül egyenes (rectus), leszsz a' triangulum rectangulum; egyenes szegületet bíró három oldalú figura. Ha egy szegület benne buta, leszsz a' buta szegületet bíró három oldalú figura (triangulum obtusangulum.) — Ha mind a' három szegület hegyes: leszsz a' hegyes szeguleteket bíró három oldalú figura (triangulum acutangulum.) Illyen három oldalú figurákat láthatni a' sírhantoknak két végein; a' koporsó fedélnek két végein, a' házak fedeleinek két végein 's a' t.

Más figura a' négy oldalú és négy szegületű (quadrilaterum & quadriangulum; quadrangulum); ebben ha négy oldalak egyenlők és négy egyenlő szegületre köttetnek egybe, leszsz a' négy szeg figura (quadratum.) — Ha a' négy oldalak közzül a' két két által-ellenben lévők egyenlők, és mind egyenes szeguletekre köttettek egybe; leszsz az egyenes szegű (rectangulum quadrangulum v. Rhombus.) Ha a' négy oldalak közzül, a' két által-ellenben lévők ugyan egyenlők; de a' szeguletek, mellyeket egybeköttetésökkel csináltak vagy buták, vagy hegyesek; leszsz a' buta figura. (Rhomboides.) Ha végre sem a' négy oldalak nem egyenlők, sem a' szeguletek; leszsz az egyenetlen figura (altera parte longius.) Illyeneket láthatni a' Házi fa nagyobb eszközök felső oldal és alsó lapjain, a' kö-báz' falain, a' szoba' felső 's alsó padlásain, a' házak fedelének oldalain. 's a' t.

Végre vagynak öt, hat, nyolcz, tíz 's több oldalú figurák (pentagonum, hexagonum etc.) mellyek ugyan annyi szeguleteket is csinálnak, 's vagy egyenlők 's rendesek, oldalai és szeguletei; vagy egyenetlenek, a' millyeneket lehet ritkán találni, mind a' természet' munkáiban, az ásványokban, mind a' mesterség' műveiben.

Már mind az említett hosszszat, széjjet, méjjjet jelentő 's több lineáknak, mind a' mondott figurák oldalainak; mind a' lapoknak, mind a' mérőknek előadásában ez a' természetes rend; hogy megmutattassék, miképpen keljen mindeniket formálni, írni, csinálni, hogy keljen kissebbet, egyenlőt, nagyobbbat készíteni, hogy keljen azoknak részeket venni, mellyek légyenek mind azoknak karakterei, tulajdonsági, minémű természet jön ki azokból, 's végre hogy keljen mind azokat fel is mérni.

Ne gondollya pedig valaki, hogy az eddig élt Tudósok közzül csak egy is lett volna, ki ezeknek min-

den tulajdonságait kimentette volna természetökökkel egybe, csak közelített ahöz mindenik, de egész tökéletességre még nem vihette, a' jövőendő idő még sokakat fel találtathat.

Két különböző útakat követtek eddig elé a' mérók ebben a' Tudományban 's ennek előadásában; ki az egyenes oldalu figurákon kezdette, és így annak előadásában, megmutatásában, méregetésében az abroncsot vette fel segítő eszközül; ki az horgas oldalu figurákat, abroncsokat vette fel először is, mellyeknek tulajdonságainak előadásában, az egyenes oldalu figurák' segítségével élt; melly jele annak, hogy a' természet ezeket szorossan egybe is kötötte, 's nem különböznek egymástól annyira, mint közönségesen vélekednek.

Én pedig a' legegyszerűbb figurán, az abroncson kezdem ezen Tudomány' előadását; mert az a' legegyszerűbb, 's legtökéletesebbnek látszó figura; a' természet is ezt adta majd minden testeknek, folyóknak, keményeknek, élőállatok testének, annak részeinek, plántáknak, élő fáknak, azoknak részeinek, levelének, virágjának, gyümölcsének, még az ásványoknak is nagy részének, 's a' csepegéseknek. 's a' t. — A mint az emberi test' részeinek egymáshoz 's az egészhez bizonyos ki csinált mértéke (proportiója) vagyon a' természetben, lévén a' hüvelyknek kétszer vett karimája akkora, mint a' kar nyelének a' bognál lévő karimája; e' kétszer véve akkora, mint a' nyak' karimája, ez is kétszer véve akkora, mint a' deréknek karimája; ugy az élő fáknak gyengébb ágainak karimája, az időssebekéhez, ezeknek a' derekhoz, törzsök karimájához kimért mekkoraságok vagyon; mellyből az előfáknak élet idejek kora is kihozattathatik.

Mivelhogy pedig az abroncs 's több figurák előadásában, méregetésében a' lineák' segítségével élünk; hol

az egyenesen álló, hol a' föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő; hol a' mejjékes lineákkal; majd három oldalú, négy egyenlő oldalú, négy mejjékesen fekvő oldalú figurákkal; elébb szükségesnek látom a' lineák 's lapok' csinálásáról, méregetéséről némelly állításokat feltenni. Illyenek lesznek e' következők:

Húzz egy lineát akár az asztalon, akár a' jegyző-táblán, akár a' papiroson, akár a' föld' színén: Erre eljutsz, ha veszed a' mennyiség' lineáját (mathematica lineát), 's azt a' helyhez szabogatod, az hol a' lineát kell huzni, 's azon lineának mellette, huzzál a' jegyző eszközzel egy lineát; ha a' mennyiség' lineája linea, ez is melly mellette vagyon huzva, linea leszén.

Húzz föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő lineát: erre állítsd asztalodat, azon jegyző tábládat, papirosodat, föld 's víz' színével egyenlőleg, 's húzz azon jegyző eszközöddel lineát, e' leszén föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő linea; mert ha az asztal, jegyző-tábla 's papiros, föld 's víz' színével egyenlőleg fekszenek, a' rajtok húzott linea is olyan fekvésű leszén.

Megadatván egy linea, húzz arra fejülről le, vagy emelj felfelé egyenes szegeletet csináló lineát; erre vedd elé a' normát, egyenes szegeletet mutató eszközt, annak alsó részét szabogasd a' fekvő lineára, 's fel-felé nyuló oldala mellett a' jegyző eszközzel húzz alá, vagy emelj fel más lineát 's meg leszén az egyenes szegeletet csináló két linea; mert ha a' norma' eszköze egyenes szegeletet formált, a' tőled készítettett két lineák is ollyat csinálnak.

Húzz két mejjékes egymástól egyarányu távolságra fekvő lineákat, vagy ha az egyik linea megadatott, arra mást szintén ollyan mejjékest; erre vedd elé a' két mejjékes lineák' eszközét, szabogasd a' két lineák' pontyaihoz annak pontyait; vagy ha egy linea adatott volt

tott volt meg, a' másikat húzzad jegyző eszközöddel, a' mejjékes lineák eszközének másik lineája pontjai mellett; — vagy a' megadatott lineának két végeiről, 's közepiről emeljfel egyarányu egyenes szegeleteket csináló lineákat a' norma' segítségével, 's azon lineáknak felső pontjain húzz lineát végig a' megadatott linea másának, 's meglesz a' kívánt két mejjékes linea, mert mind a' mejjékes lineák' eszközével meg egyeznek, mind az egyikre felemeltetett egyenes szegeleteket csináló lineák' egyenlősége, a' két lineáknak egymástól egyenlő távolságát bizonyítja.

Húzz egy megadatott lineára mást meghajlottat, akár hegyes, akár buta szegeletet csinálót; erre vedd a' normát, annak egyik oldalát, szabogasd a' megadatott lineára, a' másik oldalán túl a' jegyző eszközzel eresz le a' linea pontjára egy lineát, e' lesz a' buta szegeletet csináló meghajlott linea; mert egyenesnél, az az: a' normánál nagyobb; ismét a' norma' fennálló oldalán, innen eresz a' megadatott linea' azon pontjára más lineát; e' lesz a' hegyes szegeletet csináló meghajlott linea; mert egyenesnél, az az: a' normaénál kisebb.

Mérjed meg a' megadatott lineát; erre vedd a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrjad a' megadatott linea' egyik végső pontjába; a' másik szárát addig nyissad, míg a' megadatott linea másik végső pontját éri, lesz a' megadatott linea' mértéke a' czirkalom szárainak kinyílása közzé; melly apróbb felszámálható részekben megnyit tégyen abból megtudhatod; ha czirkalom' szárai közt való'nyilást a' mennyiség' apróbb részekre számított lineájára (mathematica lineára) szabod, a' hol megláthatod, a' két szár' kinyílása között, hány apró hajsza'nyi lineák, vagy nagyobb részek, az az: ujjak, hüvelyke'k vagynak.

Csinálj a' megadatott lineához egyenlőt, vagy nagyobb, vagy kisebbet; erre vegyed a' czirkalmot, mérd meg a' megadatott lineát annak két végső pontjára helyheztetvén a' czirkalom' két szárait; ezt a' szárak' ki nyilását, mint mértéket, tedd a' táblára, vagy papirosdra, 's a' két végső pontok közt, húzz lineát, az egyenlő lesz a' megadatotthoz; mert mind a' kettőnek egyenlő mértéke vagyon; — ha a' megadatottnál nagyobb akarsz csinálni; nyisd ki a' czirkalom' szárait nagyobbban, 's annak pontjai közt húzz lineát; e' nagyobb lesz a' megadatottnál; mert nagyobb a' mértéke. — Ha a' megadatottnál kisebbet akarsz csinálni, szorítsd a' czirkalom' szárait öszvébb, hogy kisebb legyen a' nyílás, 's a' szorossabb nyílás között húzz lineát; e' kisebb lesz a' megadatottnál; mert a' mértéke is kisebb; mivel a' mértéke mind ezeknek a' czirkalom szárai közt való nyílás.

Csinálj a' megadatott lineához két akkorát, négy akkorát 's a' t. vedd a' czirkalmot, mérd meg az adatot lineát; ezt a' mértéket töldd a' megadatott végéhez, mind annyszor, a' hánykorát akarsz vagy kell csinálni; meg lesz a' két akkora 's a' t. mert mind annyszor szaporodik ugyan azon mérték.

Vegyed a' megadatott lineának felit, negyed, nyolczad részit 's a' t. erre vedd ismét a' czirkalmot; oszd el azzal a' megadatott lineát két, négy, nyolcz 's a' t. részekre egyenlően; meg van a' fél, negyed, nyolczad rész 's a' t. linea; mert mind azoknak mértéke a' czirkalom szárainak akkora kinyílása.

Négy egymáshoz mérséklett lineákat (proportiót) csinálni; azokat öszveadni, kihúzni, sokszorozni, elosztani.

Egymáshoz mérséklett lineáknak sorát (progressiót) csinálni; — úgy azokból végetlen sort formálni; ezeket summázni, felszámítani. — Ezek 's ezekhez hasonló kér-

dések a' magassabban járó mennyiség' Tudományához (sublimior mathesis) tartoznak.

Ha linea lineával sokszoroztatik, az az : a' hosszs linea annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' széj lineának; vagy a' széj linea annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' hosszs lineának; lesz a' lap' származása.

Itt is vagynak néhány kidolgozni való állatási igazságok, mint :

Egy megadatott laphoz egyenlőt, nagyobb, kisebbet formálni; erre vegyed a' megadatott lap' hosszát a' czirkalommal megmérve; jegyezd azt papirosodra, vagy tábládra; vedd a' széjét is a' szerint, 's jegyezd fel, e' kettő egymással sokszorozva, avagy annyiszor véve a' hosszát a' hány pont van a' széjben, vagy annyiszor véve a' széjet, hány pont van a' hoszban, megadja az egyenlő lapot; mert egyenlőkből egyenlő lesz, mivel mind a' hosszs, mind a' széj, mind a' két lapokban egyenlő; már pedig ezeknek egymással való sokszorozásokból lesz a' lap. — Ha nagyobb lapot akarsz csinálni a' megadatottnál, végy a' czirkalommal a' megadatott lapnak hosszánál nagyobb, megmaradván a' széjnek megadatott mértéke; vagy végy ugyan a' czirkalommal nagyobb széjet a' megadatottnál, megmaradván a' hosznak mértéke; vagy vegyed mind a' hosznak, mind a' széjnek nagyobb mértékét, mint a' mellyek adatnak; sokszorozd mindenik esetben a' hosszát a' széjjel, vagy a' széjjet a' hosszs, lesz a' nagyobb lap; mert nagyobbakból nagyobb származik, és vagy a' hosszs, vagy a' széj, vagy mind a' kettő nagyobb lévén, a' mi azoknak egymással való sokszorozásokból lesz, az is nagyobb lesz.

Ha a' megadatottnál kisebb lapot akarsz formálni; végy a' czirkalommal a' megadatott hosznál, vagy széj-

nél, vagy mind a' kettőnél kisebb mértékűt, 's azokat sokszorozd egymással, lesz a' kisebb lap; mert kisebbekből kisebb lesz, 's vagy a' hossz, vagy a' széj, vagy mind a' kettő kisebb lévén, a' lap is, melly azoknak egymással való sokszorozásokból származik, kisebb lesz.

Csinálj fél akkora lapot, mint a' megadatott; erre vegyed a' czirkalommal a' megadatott lapnak hosszának felit, megmaradván a' széjnek megadatott mértéke; — vagy vegyed a' széjnek felit, megmaradván a' hosszának mértéke; a' fél hossz az egész széjjel, vagy a' fél széjjet, az egész hosszzal sokszorozd, 's lészen a' fél akkora lap, mint a' melly adatott volt, mert a' hossz fél annyiszor vétetvén, mint a' hány pontjai vagynak a' hosznak, az is a' mi ezeknek egymással való sokszorozásokból származik, fél akkora lészen.

Ezek szerint csinálhatod a' megadatott lapnak, negyed, nyolczad 's a' t. részét.

Ha két akkora lapot akarsz csinálni, mint a' megadatott; vegyed vagy a' hosznak két akkoráját, meg-hagyván a' széjet; vagy a' széjnek két akkoráját, meg-hagyván a' hoszzat; sokszorozd a' hoszzat a' széjjel, 's lesz a' két akkora lap; mert két akkora hosznak pont-jaira két annyi széj, lineák, vagy két akkora széjnek pontjaira, két annyi hoszz lineák húzattatnak; már pedig ezeknek egymással való sokszorozásából származik a' lap.

Csinálj négy akkora lapot, mint a' megadatott, vagy az adatottnak quadrátumát; erre vegyed mind a' megadatott hosznak két akkoráját; mind a' megadatott széjnek két akkoráját, sokszorozd azokat egymással, lesz a' négy akkora lap, mert mind a' két akkora hoszz lineá' pont-jaira, két annyi széj lineák; mind a' két akkora széj lineá' pontjaira két annyi hoszz lineák húzattathatnak,

már pedig ezekből lesz a' lap, kétszer két annyiból négy annyi.

A' lapnak többszörét vagy nagyobb korát csinálni; azokban négy közt mérseklést, proportiót; többek közt hosszú sort (progressiót); végetlen sort (infinitumot); az egésznek egymáshoz való mérésekből származott hijjánosságot; integralis és differentialis calculust; a' lapoknak gyökereit, radixait; az ezekkel való munkálkodás' módját; a' radixoknak összeadását, kihuzását, sokszorozását, elosztását 's a' t. mind ezeket előadni, magyarázni, világosítani, kidolgozni; a' felsőbbi mennyiség 'Tudomány' (sublimior mathesis) dolga. — Látni való hogy ezekben még többre is mehet a' világ! nem ért hát véget.

A' lapok' mérésén fundáltatik a' gazdaság' nagy része, szántó földeknek, széna réteknek, erdőknek mennyisége' felvetése, az azokbul vejendő haszon' felszámítása; az atyafiságos törvényes elosztás' minéműsége 's a' t.

Ezeket előadván, hozzá kezdek a' legegyszerűbb figurához az abroncshoz és annak csinálásához, részeinek felméréséhez.

Megadatván egy pont, körülette abroncs kerületet csinálni: erre vegyed a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrd a' megadatott pontba, a' más szárával akármelly kinyílásra, rakj körül pontokat, az az: csinálj horgas kerületet, míglen a' czirkalom forduló vagy kerülő szárra oda tér viszsza, az honnan elindult; meg van az abroncs' kerülete; mert ezen kerületnek minden pontja a' megadatott közép ponttul egyarányu távolságra vagyon, melly távolság a' czirkalom két szárainak egymástól való elnyílásából származott; e' pedig az abroncs kerület' természetete.

Ha nagyobb abroncs kerületet akarsz csinálni; ugyan azon megadatott pontba állítsd meg a' czirkalom' egyik

szárát, a' más szárát nagyobb távolságra nyisd meg, 's forgasd a' megadatott pont körül, lesz a' nagyobb abroncs kerület; mert annak pontjai kerületének a' közép ponttul mindenütt egyarányu távolságra vagynak; de nagyobb távolságra.

Ha kisebb abroncs kerületet akarsz csinálni a' megadatott pont körül; a' czirkalom' egyik szárát ismét az adatott pontba helyheztetvén, a' más szárának kisebb kinyilásával, keríts az adatott pont körül abroncs kerületet, ez kisebb kerület lesz; mert kisebb távolságra lesznek a' kerület' pontjai a' közép ponttul.

Ha több egy közép pontot tartó kerületeket akarsz csinálni; arra vegyed a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrd a' megadatott pontba; a' másikat néhányszor, a' hányszor akarod különböző nagyságú nyilással kerítsd az adatott pont körül; lesznek több kerületek azon egy közép pont körül (concentricus circulusok), mert mindenik kerületének pontjai különböző távolságra esnek a' közép ponttul, melly különböző távolságot a' czirkalom két szárának különböző nagyságra lett kinyilása csinált.

Egy megadatott abroncs kerülethez egyenlőt csinálni. Erre mérd meg czirkalommal a' megadatott kerületben a' közép pontnak az abroncs kerületétől való távolságát, a' czirkalom szárainak akkora kinyilásával, az egyik szárt egy felvétellett pontban megerősítvén, a' más szárával csinálj a' körül kerületet; ez a' kerület egyenlő nagyságu lesz a' megadatott abroncs kerülethez; mert a' közép ponttul, mind a' kettőben a' kerület pontjai egyenlő távolságra esnek; mert a' czirkalom szárainak mind a' kettő csinálásában egyenlő kinyilása volt.

Fél abroncs kerületet csinálni. Erre végy egy pontot, melly közép pont helyett szolgáljon; ahoz helyheztetvén a' mennyiség' lineáját; annak mellette jegyző esz-

közzel, húzz egyenes lineát; ezt oszd el a' czirkalommal két egyenlő részre, a' középső két részt megválasztó pontba megsúrván a' czirkalom' egyik szárát, a' másik szárát kinyitván, helyheztesd a' húzott 's két részre osztott lineát egyik végére; onnan a' lineát felett csinálj kerületet, 's nyujtsd a' lineát által-ellenben lévő másik végéig; lesz a' fél abroncs kerület, mert a' közép ponton keresztül húzatott 's két egyenlő részre osztott lineát, az abroncs kerületet középben keresztül vágó lineát (diameter), melly az egész abroncs kerületet két egyenlő részre szokta osztani; és itt fél kerület maradt.

Negyed rész abroncs kerületet csinálni. Erre végy egy pontot, melly legyen az abroncs kerületnek közép pontja: azon pontból húzz víz színével egyenlőleg fekvő lineát, a' mennyiség lineája mellett a' jegyző eszközzel, erre fektessd a' normának alsó lineáját, a' norma másik fennálló egyenes szegeletét csináló oldala mellett felfelé húzz más lineát a' norma' szegeletiből, melly az abroncs kerület közép pontjánál lészen; a' czirkalommal mind a' két húzott lineákat, mérd egyenlőre ezen két egyenlő lineák' két végeit, kösd egybe abroncs kerülettel a' czirkalom' segítségével; lesz a' negyed rész abroncs kerület; mert ha két a' közép ponton keresztül menő, egy mást a' közép pontban egyenes szegeletekre keresztül vágó, a' kerület' végső pontjánál kezdődő, 's által-ellenben lévő végső pontig nyúló lineák az abroncs kerületit négy egyenlő részre osztja; azon két keresztül vágóknak (diametereknek), két fele, az az: a' két küllők, a' magok végeig közt a' kerületnek negyed részét formálják.

Már a' mint az egész abroncs kerülethez egyenlőt csinálánk; fennebb lehet a' félhez, és negyed rész ke-

rülethez is egyenlőket csinálni, a' csak most előadott módok szerint, az említett eszközökkel.

Két akkora, négy akkora 's a' t. abroncs kerületet csinálni, mint a' megadatott kerület; ez a' lapok' mérése Tudományában (planimetriában) fordul elő.

A' kerületnek horgas részeit az egyenes lineákhoz méregetni, számítani; a' kerület horgassának a' Tangens egyenességéhez való közelítését méregetni; a' Diameternek az abroncs kerületéhez való mérését, 's mennyiségét kitalálni 's a' t. ezek a' fennebbjáró mennyiség Tudományához (sublimior mathesishez) tartoznak.

A' fennebbiek sz-rint csináltathatnak, a' süttö kemenczék, só aknák fenekeinek kerületi 's a' t.

Megadadván az abroncs kerület, annak közép pontját kitalálni. Erre húzz benn az abroncs kerületben a' kerület' egyik pontjátul fogva az általellenben lévő kerület pontig; két egyenlő egymást keresztül vágó, a' kerületet két két egyenlő részekre osztó lineákat: ott lesz a' közép pont, az hol a' két egyenlő lineák egymást keresztül vágták; mert midőn a' két nagy lineák egyenlők; a' keresztül vágás' pontjától fogva a' kerületig nyúló fél fél lineák is egyenlők; ezek a' fél lineák, a' kerület' küllői; az a' pont pedig, mellyből a' küllők húzattatnak, a' közép pont. — Vagy írd bé a' kerületbe belől négy egyenlő oldalú egy figurát (quadratumot), elosztván a' kerületet négy egyenlő részekre a' czirkalommal, 's az elosztás' pontjait egyenesen húzott lineákkal egybekötven, melly lineák most mind benn esnek a' kerületben; ezen négy egyenlő oldalú figurának ellenben lévő szegeletiről húzz két lineákat, mellyek a' figurát két részekre osztják, és egymást keresztül vágják; a' keresztül vágás' pontjába lesz a' kerület' közép pontja; mert itt is a' lineáknak az elvágás' pontjától a' kerületig nyúló részei, küllői a' kerületnek, 's egyenlők lévén, az elvágás' pont-

ja, az honnan a' kerületig húzattattak; a' kerület' közép pontja lészen. —

Vagy oszd el ismét a' kerületet négy egyenlő részekre; mindenik osztálynak a' kerületen a' középső pontját keresd ki czirkalommal; azon kerület' közép pontjaira a' mennyiség lineája mellett húzz egyenes lineákat a' kerületen kívül, mellyek a' kerületet érintők (tangensek) lesznek; ezeket a' czirkalommal egyenlőkké mérvén, hogy négy egyenlő oldalú figura (quadratum) legyen a' kerület körül formálva; ezen figurának ellenben lévő szegleteiről, húzz két az egész figurát kétfelé vágó, keresztül vágó lineákat (diagonálisokat), az hol ezen lineák egymást keresztül vágják, azon pont lesz a' kerület' közép pontja; mert itt is a' lineáknak elvágott részei a' közbe elvágott ponttul a' kerületig megmértve egyenlők és küllők lesznek; a' melly pontbul pedig a' küllők húzatnak, az a' kerület' közép pontja.

Vagy oszszad a' kerületet három egyenlő részekre; az elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal benn a' kerületben húzattakkal; ekkor a' kerületben benn írsz egy három oldalú figurát (triangulum aequilaterumot), mellynek mind az három oldalai egymáshoz egyenlők; ezen oldalakra a' szegletek' tetejéből bocsáss a' norma'se-gítségével egyenes szegleteket formáló lineákat (perpendicularisokat), az hol ezen perpendicularisok egymással találkoznak, ott lesz a' kerület' közép pontja; mert ott is a' három perpendicularisok, három egyenlő lineák lévén, három küllőket formálnak; az a' pont pedig, mellyből három 's több küllők húzattatnak a' kerületre, a' kerület' közép pontja. — Vagy felvén itt előre, a' mit ezután meg is bizonyítunk, hogy a' rendes vagy egyenlő oldalú hat oldalos figurának (regulare Hexagonum-nak) egyik-egyik oldala egyenlő a' kerület' küllőjéhez; az abroncsnak kerületét oszd el hat egyenlő részekre, az

elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal belől a' kerületen, 's formálódik benn a' kerületben a' hat egyenlő oldalú hat oldalos figura (ha a' kerület pontjainak hat elosztását kívül a' kerületen húzott lineákkal kötöd össze, azon lineák érintők, tangensek lévén a' kerületre, szükség, hogy egyenlőkre vágattassanak vagy osztattassanak a' czirkalommal; és ekkor lesz az hat egyenlő oldalú figura, körül írva a' kerület körül), már a' hat oldalú figurának egyik-egyik oldala akkora lévén, mint a' küllő; vedd azok közül egynek a' mértékét; azzal a' mértékkel húzz minden szegeletből befelé lineákat, az hol ezen egyenlő lineák öszvetalálkoznak, ott lesz a' kerület' közép pontja; mert azon pontbul több egyenlő lineák, vagy küllők húzattattak a' kerületre. —

Vagy vegyed a' normát, 's annak szegeletit helyeztesd a' kerület' valamelly pontjára; a' norma két oldalainak két végső pontjait kösd egybe egy lineával, ezt a' lineát, oszd két egyenlő részekre; ez az elosztás' pontja lesz a' kerület' közép pontja; mert abból a' kerületre egyenlő lineák és küllők húzattattak. —

Vagy húzz a' kerületben benn akármelly lineát, azt oszszad két egyenlő részekre; az osztás' pontjáról emelj fel két maga körül egyenes szegeleteket csináló lineát (perpendicularist); ezen perpendicularisban lészen a' kerület' közép pontja; mellyből a' kerületre több egyenlő lineák, küllők húzattatnak.

A' kerület' közép pontja' kitalálása igazságán fundaltatik a' makhinás játszóknak abeli cselekedete, hogy egy hegyes tör' hegyin egy poharat megállít 's tánczoltat; a' biliárdozó páczikájával az elefánt csont golyóbisson, annak domborúságára olly ütést téssen, melly annak közép pontján keresztül menni gondoltatik 's a' t.

Ha az abroncs' kerületin két egymástul távol lévő pontok vétetnek fel, az a' linea, melly azon pontokat

egybe köti, egészszen benn esik a' kerületben; mert arra a' két felvétetett 's egybekötött pontok közt eső valamely pontjául a' kerületnek húzattathatik benn a' kerületben egyenes linea.

Mind nagyobbak-nagyobbak azok a' benn a' kerületben húzatott lineák, mellyek a' kerületnek távolabb meg távolabb egymástul eső pontjait kötik egybe; mert a' kerületet nagyobb meg nagyobb részekre osztják.

Mind kisebbek-kisebbek azok a' benn a' kerületben húzatott lineák, mellyek a' kerületnek egymáshoz közelebb közelebb eső pontjait kötik egybe; mert a' kerületet kisebb-kisebb részekre osztják.

Legnagyobb az a' benn eső linea, melly a' kerületnek legtávolabb eső két pontjait köti egybe; mert ez legnagyobb részekre osztja a' kerületet.

Illyen legnagyobb linea csak egy húzattathatik a' kerületben.

Ez a' közép ponton megyen keresztül. —

Ez az melly diameternek, az egész kerületet keresztül vágónak, két egyenlő részekre osztónak mondatik.

A' Diameteren sem alól, sem felül nem húzattathatik benn két egymáshoz egyenlő linea egy felől, mert mennél közelebb eső pontjait kötik egybe a' kerületnek, annál kisebbek; mennél távolabb esőket, annál nagyobbak.

Csak két felől, a' Diameteren alól és felül húzattathatnak egyenlők; de csak két két egymáshoz egyenlők, mellyek a' diametertől egyarányu meszszeségre vagnak; vagy mellyek a' legnagyobbtul egyarányu tavolságra vagnak; vagy a' mellyeknek a' közép ponttul való távolságok' mértéke, melly a' közép pontból reájok húzott, maga körül két egyenlő szegeletet formáló linea; egyenlő.

Ha az abroncs kerületnek csak egy pontját éri a' húzott linea, ez a' linea nem esik benn a' kerületben; egészszen künn esik, 's a' kerület érintőjének (tangensének) neveztetik; mert erre a' közép pontbul csak egy küllő húzattathatik; a' melly több lineák onnan reája húzattatnak, a' kerületet mind keresztül vágják, azon kívül nyulnak, és így a' küllőnél mind nagyobbak.

Ha az abroncs' kerületin belől a' közép ponton kívül felvészesz egy pontot, abból különböző lineákat húzz a' kerületre; azoknak a' lineáknak mérései így esnek: a' felvett pontbul a' kerületnek belső felire húzott lineák között mindeniknél egyenkint felvéve, nagyobb lesz az, melly a' kerület' közép pontján keresztül megyen; mert ha a' közép pontbul elébb a' közelebbi linea kerületig nyuló végire, azután a' többeknek is végire egy linea, melly mindenütt küllő lesz, húzatik; ott egy három oldalú figura származik, mellynek egygyik oldala a' megmérni való linea, a' második a' csak most húzatott küllő; az harmadik a' legnagyobbnak mondatott közép ponton keresztül menő lineának felső része, melly vagyon a' közép pont és felvétetett pont között, a' három oldalú figurának két oldalai egygyütt véve, nagyobbak az harmadik oldalnál; de azon három oldalú figurában a' két oldal, az az: a' küllő, és a' közép ponton keresztül menőnek felső darabja egygyütt véveakkora, mint az egész a' közép ponton keresztül menő linea; tehát ez is egyedül nagyobb a' három oldalú figurának harmadik oldalánál, az az: a' megmérni valónál.

Igy lehet megmutatni, hogy azon a' közép ponton keresztül menő linea, a' többeknél is, mellyek a' felvett pontbul húzattattak, egyenkint felvéve, mindeniknél nagyobb.

Megfordítva is igaz: hogy ha a' kerületben benn a' közép ponton kívül egy pont vétetik fel, 's abból a' ke-

rületre belől különböző lineák húzatnak, azok között mindenik egyenkint véve, kisebb a' közép ponton keresztül menőnél.

Igy lehet megmutatni azt is, hogy azon húzatott különböző lineák között, legkisebb a' közép ponton keresztül menőnek az a' darabocskája része, mely a' közép pont, és a' felvétetett pont között esik.

Ha ugyan azon a' kerületben felvétetett pontból különböző lineák húzattatnak a' kerület' belsőire, azok között az a' nagyobb, mely a' legnagyobbhoz közelebb vagyon; erre végy fel két egymás mellett húzatott lineákat a' legnagyobbban kívül; mind a' kettőnek végire a' kerület' pontjaig húzz a' közép pontból küllőket; ott két három oldalú figura származik, melyeknek számolyjai a' megmérni való lineák; de ezen három oldalú figurákban, melyeknek két két oldalai egyiké a' másikéhoz egyenlők; ezen két két egyenlő oldalak közébe szorított szegyeletek közt nagyobb a' közelebbi három oldalú figura' szegyelete, mint a' távolabbié; mert az ezt magában foglalja; tehát a' nagyobb szegyelet' ellenébe fekvő számoly is nagyobb, a' pedig az a' linea, mely a' legnagyobbhoz közelebb vagyon.

Igy lehet megmutatni a' többekről is, hogy mindenkor nagyobb a' nagyobbhoz közelebb való.

Mind ezek pedig azt téstik, hogy nagyobb a' közép ponton keresztül menőhez közelebb eső linea a' távolabb esőnél.

Ez is annyit téstzen, hogy mindenkor nagyobb a' diameterhez és annak darabjához közelebb eső.

Megfordítva is igaz leszzen, hogy azon felvétetett pontból húzatott lineák között mindenkor kisebb lesz az, mely a' nagyobbattul távolabb vagyon. — Kisebb az, mely a' közép ponton keresztül menőtül távolabb vagyon. — Kisebb az, mely a' diametertől, 's annak da-

rabjától távolabb vagyon. — Legkissebb az, melly azoktól legtávolabb vagyon.

Azon felvétetett pontbul a' kerületnek azon egy felére, két egymáshoz egyenlő lineák nem húzattathatnak; mert ha a' közép ponton keresztül menőhez közelebb lévők nagyobbak, és az attól távol lévők kisebbek, úgy két egyenlő egy felől nem lehet.

De lehet két felől, jobbról 's balról húzva; mert mind a' két felől egyenlő okok lesznek.

Azonban két felül is csak két két egyenlők húzattathatnak, nem többek; mert csak kettőnek kettőnek lehetnek egyenlő okai.

Két felől húzva azon két lineák lesznek egymáshoz egyenlők; mellyek a' legnagyobbtul, az az: a' közép ponton keresztül menőtől egyenlő távolságra esnek; ezen egyenlő távolságot megmutatja a' reájok a' közép pontból bocsátott linea, melly rajtok álva, két felől egyenlő szegellet csinál, az az: a' linea perpendicularis; melly a' közép ponttul távollételnek mértéke.

Ha az abroncs kerületin kívül, felyül, oldalfélt, akárhol felvétetik egy pont, 's abból különböző lineák húzattatnak a' kerületre, sőt azt keresztül is vágják, 's elnyúlnak a' kerület' belső karimájáig általellenben; azok közzül a' lineák közzül nagyobb az, melly a' közép ponton keresztül megyen, mint a' mellette húzatott linea; mert ha a' közép pontbul ezen mellette lévő lineának két a' kerület karimáját érő végeire két küllők húzatnak; ott formálódik egy három oldalú figura, mellynek két oldala a' két küllő, az harmadik a' zsámoly, melly a' közép ponton keresztül menőnek mellette húzatott; azon két oldal, az az: a' két küllő, akkora, mint a' közép ponton keresztül menő linea; de ugyan az a' két oldal egygyütt véve nagyobb az harmadiknál a' há-

rom oldalú figurában, az az: a' zsámolynál; tehát a' közép ponton keresztül menő is nagyobb annál.

Igy mutatódik meg, hogy a' közép ponton keresztül menő nagyobb a' többeknél is mindeniknél egyenkint véve, mellyek a' kerületen kívül felvett pontbul húztatnak, a' kerület karimáján keresztül az alsó karimára.

És így mind azon lineák között, mellyek a' felvétellett pontbul húztatnak legnagyobb a' közép ponton keresztül menő linea.

Megfordítva is igazak ezek az állatási igazságok; hogy minden lineák, mellyek a' felvett pontbul húztatnak, de a' közép ponton nem mennek keresztül; egyenkint véve kisebbek a' közép ponton keresztül menőnél.

És ezek közzül az a' legkisebb, melly a' közép ponton keresztül menőtül legtávolabb vagyon; mert a' fennebbi mód szerint mutathatik meg, hogy az egyenkint véve a' többieknél, mindeniknél kisebb.

Nem különben mutatódik meg, hogy a' felvett pontbul húzatott lineáknak, a' kerület' karimáján kívül esett részei közt, legkisebb a' legnagyobbnak, az az: a' közép ponton keresztül menőnek künn esett része; a' több mellette lévőek ennél egyenként véve, mind nagyobbak; vagy ez azoknál mindeniknél kisebb.

Továbbá azon lineák közzül legnagyobb az, melly a' közép ponton keresztül menőtül legtávolabb esik, melly a' kerület' karimáját csak érinti, és arra tangens — mert a' fennebbi mód szerint mutatódik meg, hogy az a' többieknél mindeniknél egyenkint véve nagyobb, és így legnagyobb.

Nem lehet pedig a' felvétellett pontbul egy felől, akár jobb, akár bal felől, két egymáshoz egyenlő lineákat húzni; sem a' kerület' karimájáig, sem azon keresztül nyújtva; mert ha a' közép ponton keresztül menőhez

közelebb lévőek nagyobbak a' távolabb lévőknél, mivel a' belőlek 's küllőkből formáltatott három oldalú figurákban nagyobb nagyobb szegelet ellenébe feszült lineákat mutatnak; 's viszont hasonló okbul a' távolabb lévőek kisebbek a' közelebb lévőknél; ezekből kijön, hogy egy felől két egyenlő lineák nem húzattathatnak.

De húzattathatnak két egyenlők a' közép ponton keresztül menő mellett két felől. És csak kettő húzattathatik egymáshoz egyenlő, nem több; azok is csupán azok lesznek, mellyek a' közép ponton keresztül menőtől egyarányu távolságra esnek, és e' szerént a' hány egyarányu távolságot lehet venni a' közép ponton keresztül menőtől, annyi pár egyenlő lineák húzattathatnak két felől, ezeknek egyenlőségüket megmutathatni, a' közép pontbul reájok húzatott küllőkből; belőlek formáltatott három oldalú figuráknak egyenlőségekből.

Ha az abroncs kerületben egy nem a' közép ponton keresztül vonatott lineát más, melly a' közép ponton keresztül húzatott, perpendicularis vágja keresztül; azt két egyenlő részekre vágja; mert a' ketté vágott lineának, két végire húzatván két küllők a' közép pontbul, ott két egyenlő három oldalú figurák származnak, mellyeknek oldalai egymáshoz egyenlők lesznek, és így a' kétfelé vágatott lineának két felei, mint az három oldalú figurának zsámolyjai egyenlők lesznek; és így két egyenlő részekre vágatott a' linea a' perpendicularis által.

Megfordítva is igaz, hogy ha az abroncs kerületben egy nem a' közép ponton keresztül húzott lineát, más, melly a' közép ponton keresztül húzatott, két egyenlő részekre osztotta, ez az elosztó linea, a' másra perpendicularis lesz; mert hasonló módon két három oldalú egyenlő figurák formáltatván, a' keresztül vágó linea azokban két maga mellett egyenlő szegeleteket csinál, és így ő maga perpendicularis lesz.

Az ellenkező esetekben, ha a' benn húzatott lineát más nem perpendiculáris vágja keresztül; nem vágja két egyenlő részekre — és ha nem vágja két egyenlő részekre, nem is lesz reá perpendiculáris; mert az ott formáltatott három oldalú figurák nem lesznek egymáshoz egyenlők; 's azoknak részei, oldalai és szegeletei sem lesznek egymáshoz egyenlők.

Ha az abroncs' kerülete, karimája, czirkalommal három egyenlő részekre osztatik, 's az osztály pontok lineával öszveköttetnek, származik ollyan három oldalú figura, mellynek mind a' három oldalai egymáshoz egyenlők (*triangulum aequilaterum*), mert mind a' három oldalnak mértéke ugyan azon egy.

Ha a' kerület' karimája, három részekre osztatik ugyan, de csak két rész osztály lesz egymáshoz egyenlő; a' harmadik azoknál vagy nagyobb, vagy kisebb, 's az osztály pontok lineákkal egybeköttetnek, származik ollyan három oldalú figura, mellynek két a' zsámolyon álló oldalai egymáshoz egyenlők lesznek, de a' zsámoly azokhoz nem egyenlő; ez *triangulum aequicrurum*, vagy *Isosceles*; mert ebben csak két oldalnak mértéke egyenlő.

Ha a' kerület' karimája három nem egyenlő részekre osztatik, 's a' pontok lineákkal öszveköttetnek, lesz az az három oldalú figura, melly *scalenumnak* mondatik; mellynek oldalai nem egyenlők egymáshoz; mert mértékek sem egyenlő.

Lehet illyen három oldalú figurákat az abroncs kerületben úgy is csinálni, hogy azoknak tető szegeletek a' közép pontra, a' zsámolyokon fekvő két szegeletek a' karimára essék.

Ha az abroncs kerületben egy három egyenlő oldalú figura *aequilaterum*, úgy csináltatik, hogy annak tető szegeletje a' közép pontban határozódjék, 's azon te-

tőrül perpendiculáris bocsáttatik le a' zsámolyra; az a' perpendiculáris a' tető szegéletet két egyenlő részekre osztja; mert ott a' perpendiculáris két három oldalú figurákat formált, melyek minden részeikbe egymáshoz egyenlők; és így azokban a' tető szegéletek is egyenlők egymáshoz.

Ugyan ezen figurában a' tetőről lebocsátott perpendiculáris a' zsámoly lineát is két egyenlő részekre osztja; mellynek oka hasonlóképpen az ott formáltatott két egyenlő három oldalú figurákból 's azoknak minden egyenlő részeiből jön ki.

Ugyan ezen figurában, a' tetőről lebocsátott perpendiculáris, az egész nagy három oldalú figurát két mindenekben egyenlő három oldalú figurákra osztja; mert azoknak minden részeik, oldalaik, szegeleiteik, lapjaik is egymáshoz egyenlők.

Hasonló állatási igazságokat találunk, ha az abroncs kerületben két egyenlő oldalú három szegéletű figura, *aequicrurum* vagy *Isosceles* formáltatik, a' közép pontba helyezettett tetejével: itt is a' tető szegéletből lebocsátott perpendiculáris a' zsámolyra nyúlván, egyenlő tető szegéleteket, egyenlő zsámolyokat, 's két egész egyenlő három oldalú figurákat csinál; a' fennebb előadott okokból.

Ellenkező állatási igazságokat találunk pedig, ha az abroncs kerületben három egyenetlen oldalú figura csináltatik; mellynek tető szegéletje a' közép pontra esik, 's abból a' zsámolyra perpendiculáris eresztetik le; mert ez a' tető szegéletet is, a' zsámolyt is, a' két felé osztott három oldalú figurákat is egyenetlenekre osztja; a' lesz a' *scaleriumban*.

Ha az abroncs kerületben két lineák a' közép pontban egymást perpendiculáris módjára keresztül vágják; akkor egymást egyenlő két részekre osztják; mert az

egymást által vágó lineák' végső pontjai öszveköttetvén lineákkal, két két három oldalú figurákat csinálnak két felől; mellyek egyenlők lévén, a' részeik is egyenlők lesznek, és így az egymást keresztül vágó lineák részei is egyenlők.

Ha a' hasonló módon húzatott lineák egymást egyenlő két két részekre osztják; az elosztó linea perpendicularis lesz reájok; mert az ott formáltatott három oldalú figurák egyenlők lévén; azoknak részei is egyenlők lesznek, és az elosztó linea körül csinált szegeletek is egymáshoz egyenlők és egyenes szegeletek (rectusok).

Ellenkező okból, ha a' kerületben húzatott két lineák nem mennek a' közép ponton keresztül 's úgy vágják által egymást, akár perpendiculariter vágják fel egymást, akár nem perpendiculariter; nem fogják egymást egyenlő részekre vágni.

De úgy sem vágják egymást egyenlő részekre, ha csak egyik megyen a' közép ponton keresztül, a' másik nem megyen.

Már az abroncs kerületben vesszük fel a' hurokat (chordákat vagy subtensákat), és azokat méregetjük egymáshoz.

A' hur vagy chorda, az a' kerületben benn húzatott egyenes linea, melly a' kerület karimájának egyik pontjától kezdve, a' más általellenben lévő pontig nyúlik.

Ha két egyenlő húrok húzattatnak a' kerületben, azok a' közép ponttul egyenlő távolságra lesznek; ez a' távolság a' közép ponttól az hurokra perpendiculariter húzatott linea; már ilyen két perpendicularisok húzatván a' közép pontbul mind a' két megadatott hurokra; azokat mint perpendicularis, két két egyenlő részekre osztja; hogyha már a' közép ponttól azon hurok' karimánál lévő végeire egyik-egyik felől lineák vagy küllők húzatnak, ezek is egyenlők lévén, ott két egyenlő há-

rom oldalú figurák lesznek, melyeknek minden részei egymáshoz egyenlők; és így a' zsámolyak is, melyek a' megadatott két egyenlő húroknak a' közép ponttól való távolságát teszik, egyenlők lesznek.

Megfordítva, ha két hurok a' kerületben egyenlő távolságra esnek a' közép ponttól, egyenlők lesznek egymáshoz; mert a' fennebbi módon ott formáltatott két három oldalú figurák egyenlők lévén; és így azokban azon oldalak, melyek a' húroknak a' távolság perpendiculárisa által elvágott részeiből lettek, egyenlők lesznek; úgy de ezek fele részei az elvágott huroknak; ha a' felek egyenlők, az egészek is egyenlők lesznek.

Ellenben, ha a' kerületben egyenetlen hurok húzatnak; nem egyenlő távolságra fognak esni, ez az egyenetlen három oldalú figurák' részeiből jön ki.

Ismét, ha a' kerületben nem egyenlő távolságra húzatnak a' hurok; egyenetlenek lesznek, hasonló okból.

A' melly hurnak kisebb távolsága van a' közép ponttól, az nagyobb; az ott formáltatott három oldalú figurákból jön ki.

A' melly hurnak pedig nagyobb távolsága vagyon a' közép ponttól; az kisebb lesz, ez is hasonló okból igaz.

A' hurok közzül legnagyobb, melly a' közép ponton megyen keresztül, az az: a' Diameter; mert ha többek húzatnak mellette, mejjékesen, paralelé; egyenként azoknál mindeniknél nagyobb lesz; mert ha a' közép pontból a' Diameteren akár alól, akár felül húzatott hurnak két végire két küllők húzatnak; ezek egygyütt véve a' Diameterhez egyenlők; de az ott formáltatott három oldalú figurának két oldalait teszik, a' kető egygyütt nagyobb az harmadik oldalnál; itt a' Diameteren alól, vagy felül húzatott hurnál; és így a' Diameter is nagyobb annál.

Igy mutatódik meg, hogy a' Diameter, vagy közép ponton keresztül húzatott húr a' többieknel is mindeniknél nagyobb egyenkint véve; és így legnagyobb.

A' több mejjékesen húzott hurok között a' nagyobb a' többieket egyenkint véve, minden többiek között, mely a' legnagyobbhoz közelebb van; mert akár a' legnagyobbban felyül, akár alól felvész kettőt, a' nagyhoz az az: legnagyobbhoz közelebb lévő, nagyobb lesz a' távolabb lévőnél; mert a' közép ponttól való távolsága a' közelebb lévőnek kisebb, a' távolabb lévőnek nagyobb.

Igy lehet megmutatni, hogy az a' közelebb lévő, a' többieknel is mindeniknél egyenkint véve, nagyobb.

Igy igaz az is, hogy ha a' kerületben több hurok húzatnak mejjékesen; mindenkor a' lesz a' nagyobb, mely a' közép ponthoz közelebb esik.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, mely a' Diameter-hez közelebb esik.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, mellynek a' közép ponttól való távolsága kisebb.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, mellyre a' közép pontbul húzatott perpendicularis kisebb.

Megfordítva is igazak ezek ugyan azon okokból, 's azon módokon készített figurák szerint; hogyha a' kerületben a' közép ponton keresztül húzatott húr mellé, többek mejjékesen húzatnak; azok között mindenkor a' lesz kisebb; mely a' legnagyobbtól meszszebb van.

Mindenkor a' lesz kisebb, mely a' közép ponttól meszszebb esik.

Mindenkor a' lesz kisebb, mely a' Diametertől meszszebb esik.

Mindenkor a' lesz kisebb, mellynek a' közép ponttól való távolsága nagyobb.

Mindenkor a' lesz kisebb, mellyre a' közép pontbul húzatott perpendicularis nagyobb.

Az a' legkisebb, melynek a' közép ponttól lévő távolsága szinte egy egész küllő.

Az a' legnagyobb, melynek a' közép ponttul semmi távolsága nincsen; és így a' közép ponton megyen keresztül.

Az a' legnagyobb, melynek két végső pontjai legmeszszebb vagynak egymástól a' karima egymástól legmeszszebb lévő pontjain.

Mind kisebb az, melynek két végső pontjai kisebb távolságra esnek egymástól.

Mind nagyobb az, melynek két végső pontjai nagyobb távolságra esnek egymástól.

Legkisebb az, melynek két végső pontjai egymást érik.

A' melyek az egész húrokról mondatva igazak valának; igazak lesznek mind azon állítások is, melyek azoknak felekről, fél részekről 's kisebbekről mondatathatnak.

Ha a' legkisebb húr az, melynek két végső pontjai egymást érik; úgy az az egyenes linea, melly a' küllő vagy diameter' végső pontjára, a' kerület karimája pontjánál perpendiculariter húzatik, egészen kívül esik, a' kerületen; — mert ha a' közép pontbul annak második, harmadik 's több pontjaira linea húzatik, mindenik linea a' kerület' karimáját átalvágja, hogy a' lineát érhesse; és így mindenik lineának vége a' kerületen kívül esik; mivel nagyobb lesz a' küllőnél, azért az a' küllő' végére perpendiculariter húzott linea egészen kívül esik a' kerület' karimáján; melly onnan is megtetszik, hogy a' küllő, melynek végére az a' linea húzattott, azon lineával egyenes szegeletet csinált, 's az ott formáltatott három oldalú figurában a' lévén a' nagyobb szegelet, a' nagyobb szegeletnek ellenébe fekvő oldal, nagyobb; és így az küljebb ér a' küllőnél; e' szerint

minden több e' szerint húzatott lineák küljebb nyúlók, 's az a' linea, melyre azon lineák nyúlnak, egészen kívül esik a' kerület' karimáján.

Ha már a' küllő' végső pontjára, a' kerület' karimáján kívül egy linea húzatik; az a' kerület' karimáját csak érinti, de nem vágja keresztül.

Továbbá a' kerület' karimáját csak egy pontban érinti.

Továbbá az a' linea mind a' küllőre, mind a' kerület' karimájára érintő (tangens), mert csak egy pontban éri a' karimát.

A' között az érintő 's karima között nem húzattathatik több linea, mely a' karimát keresztül ne vágna; mert nem húzattathatik több, mely mint az érintő a' küllővel csinált, az is azon küllővel egyenes szegeletet (rectust) formálhatna.

És így az érintő 's karima között húzatott lineákra nem húzattathatik a' közép pontbul több perpendicularis; azon az egygyen kívül, mely a' közép pontbul az érintés' pontjára húzatott; mely küllő vala.

És így több küllő sem húzattathatik azon az egygyen kívül.

Ha egy egyenes linea vétetik, 's abban a' czirkalommal különböző nagyságú küllők nagyobbak 's kisebbek szakasztatnak el, 's azon különböző küllőkkel különböző abroncs kerületek, nagyobbak, kisebbek úgy csináltatnak, hogy egymást keresztül ne vágják; hanem akár egy legnagyobbnak karimáján belől, azon kerületek egymást csak érintsék, akár azon említett legnagyobbnak karimáján kívül. Ott is benn egymásba, ha végetlen számmal húzatva is egymást csak érintsék; 's ezen érintés' pontjára érintő linea (tangens) húzatik, mely a' kerületek' közép pontjából az érintés' pontjára húzatott küllővel egyenes szegeletet (rectust) formál;

ott az az érintő linea minden kerületekre, ha végetlen számmal vagynak is, egyaránt érintő lészen; és minden kerületeket csupán egy, és ugyan azon egy pontban érinti, mert a' mi egy kerületről igaz, a' mint fennebb vagy on; az mind a' többekről is igaz; a' természet magával egyenlő lévén mindenütt.

Már az ilyen esetben, ha az abroncs kerületek nagyobbodnak, akkor a' magok karimájokkal az érintő egyenes lineához minduntalan közelítenek, még is azt soha el nem érik, hanem csak egy pontban érintik mindenkor.

Ezekből foly ki, hogy minden linea végetlenül eloszolható.

Ismét, ha a' kerület' külső karimáját valamely linea érinti, a' melly más linea a' közép pontbul az érintés pontra húzatik az, az érintő lineára perpendicularis lészen.

E' szerint a' radius, küllő és a' diameter az érintő lineára perpendicularis.

Megfordítva is igaz, hogy az érintő linea a' küllőre 's diameterre perpendicularis.

Ha az érintőről béfélé a' kerületen olly linea húzatik, melly az érintővel egyenes szegeletet (rectust) formál, 's egy a' másakra perpendicularis; ez a' perpendicularis béfélé menő linea küllő lészen, a' közép pontra megyen, 's a' közép pont benne lészen.

Továbbá több a' kerület' belső karimáját érintő kerületeknek nem lehet, hogy egy közép pontjuk legyen; mert különböző küllőkkel irattattak le.

Több a' kerület' külső karimáját érintő kerületeknek nem lehet, hogy egy közép pontjuk legyen; hasonló okbul.

Ha két kerületek egymást két pontokban érik, akkor egymást keresztül vágják, mert csak egy pontban

érik egymást, mellyek vagy kívül, vagy belől esnek egészen a' kerület karimán.

Két abroncs kerületek egymást nem több, hanem két pontokban vágják által, mert csak két pontokban közelítnék egymáshoz.

Három kerületek sőt többek is, csak annyi pontokban vágják egymást által; hasonló okból.

Az egymást átvágó abroncs kerületeknek nem lehet ugyan azon közép pontja; mert egy pontbul nem húzattathatnak azoknak karimájokra egyenlő küllők.

Akár belől, akár kívül érintsek több abroncs kerületek egymást ugyan azon egy pontban; a' melly linea azoknak mindeniknek közép pontjain keresztül húzatik az érintő lineára perpendiculariter, az az érintés' pontján megyen keresztül; mert csak ez az, melly a' mondott feltételekkel húzattathatik az érintőre.

Két egymást keresztül vágó abroncs kerületeknek, akár egyenlők akár nem egyenlők legyenek azok, ha elvágott karimájoknak közepén keresztül húzatik lejjebb 's fejjebb egy egyenes linea; az a' kettőnek közép pontjára megyen, 's a' két közép pontokat egybe köti, mert a' karimák által vágott két pontjaibul mindenik kerületben, két két egymáshoz egyenlő lineák húzatván, az egybekötő lineára, harmadik 's harmadik egyenlő linea az egybekötő lineának része lévén; egy pontbul három egyenlő lineák húzattatnak; a' melly pontbul pedig a' kerületben három egyenlő lineák húzattatnak, az a' közép pont.

Ez igaz lesz akkor is, ha több^a nem csak két abroncs kerületek vágják egymást által, mert a' természet mindenütt magához hasonló.

A' mint az abroncs kerületek, ugy a' tökéletes domború testek, golyóbisok is, akár kettő, akár több, 's végtelenül akár hány egymást érintik; mind csak egy

pontban érintik; mert azoknak felsője abroncs kerületekből áll.

Igy a' levegőnek 's minden folyóknak részetskéi; úgy az elefánt-csont golyóbisok is a' billiárd asztalon, egy-egy pontban érintik egymást.

Ha egy golyóbis egy kipallérozott asztalon vagy lapon végig hengeredik, minden mozgása pontjában egy-egy pontban érinti az asztalt vagy lapot; és így pontok sorát, az az: széj 's méj nélkül lévő hőszz lineát ír le.

A' melly állatási igazság egy abroncs kerületről igaz, az igaz a' többekről is; akár hány legyen.

Következik a' szegeleteknek mérése,

mellynek Tudományában előadatik, a' közép ponton csinált szegeletnek a' kerület' karimáján csinált szegelettel való öszvemérése; — a' közép ponton csinált több szegeleteknek egymáshoz mérése; — a' kerület' karimáján csinált több szegeleteknek egymáshoz mérése; — a' szegeleteknek az ívekkel, arcusokkal való egybevetése — és megfordítva is; — a' szegeleteknek az húrokkal való egybevetése; — és megfordítva is; — az íveknek a' húrokkal való egybevetése — és megfordítva is. — Majd a' szegeleteknek a' szakasztékokkal, segmentumokkal való egybevetése.

Előre bocsátom ezeket a' meghatározott igazságokat: A' szegelet két egyenes lineáknak egymáson való állásából származik.

Ha egy linea a' másikon egyenesen, sem hátra, sem elé nem hajolva áll, formál egyenes szegeletet (rectust), melly 90 grádust téssen.

Ha a' linea a' másikon hátra hajolva áll, formál buta szegeletet (obtusust), melly 90 grádusnál nagyobb téssen.

Ha a' linea a' másikon elé hajolva áll, formál hegyes szegületet (acutust), melly 90 grádusnál kissebbet téssen.

A' szegület' mértéke az abroncs kerület karimájának az a' része, melly a' szegületet formáló két lineáknak szárai végső pontjai között esik.

Ha a' szegület az abroncs kerületnek közép pontjánál formáltatva, tetejével a' közép ponton fekszik; a' kerület' azon karimája része, melly a' két lineák szárai' végső pontjai közt esik, egészen lesz mértéke azon szegületnek.

Ha a' két lineáktól formáltatott szegület' teteje a' kerület karimája' pontján fekszik; a' kerület karimájának, azon részének, melly a' szegületet formáló lineák' végső pontjai közt esik, csak fele lesz mértéke azon szegületnek.

Ha két szegületek csináltatnak, egyiknek teteje a' közép ponton fekszik, a' másiknak teteje fenn a' kerület karimája' pontján; de mind a' két szegületet csináló lineák végső pontjai közt ugyan azon egy karima darabja fekszik; a' közép ponton fekvő szegület a' karimán fekvő szegületnek kétszeresse (dupluma), mert a' szegületet csináló lineák végső pontjai közt szorult karima' része, a' tetejével közép ponton fekvő szegületnek egészen véve lesz mértéke; a' karimát tetejével érő szegületnek csak fele lesz mértéke; a' mint ama karima' része kétszerese ennek; ugy ama szeglet is kétszerese ennek.

De van ennek az állatásnak mesterségesebb megmutatása is; egygyet ollyat ide tészek: csináltassék a' kerület' közép pontjára egy szegület, más ugyan azon ívre álva, vagy a' karima' azon részét szárai közzé szorítva, a' karimára tetejével; húzattassanak a' középpontbul a' karimai szegületet formált két lineáknak alsó vég pontjaira két küllők; bocsáttassék a' karima szegület-

ből a' közép ponton keresztül egyenes linea, itt formáltatnak két felől két három oldalú figurák, mellyek egymáshoz egyenlők lesznek; küllők lévén az oldalaik 's a' közép ponton keresztül menő linea a' szegeleteket egyenlő két részekre osztván; már ez a' szegeleteket keresztül vágó linea, a' három oldalú figurának egygyik oldalának megnyúlása lévén, formál egy külső szegeletet a' három oldalú figurán kívül esett; melly egyenlő (mint ezután meg fogjuk mutatni a' több eddig elé megmutatatlán felvett állításokkal egybe, a' három oldalú figurák' rendébe); az innetső három oldalú figurában benn lévő két átaellenben fekvő szegeletekhez egygyütt véve; túlfelől is formáltatik egy külső szegelet, melly hasonlóképpen egyenlő a' benn való két átaellenben lévőhez: ugy de azok a' benn való két átaellenben lévőek egymáshoz is egyenlők, mind a' két három oldalú figurában; mert aequicrurum oldalain vagy zsámolyain fekszenek; így hát mind a' két felől a' külső szegelet egygyiknek egygyiknek a' karimán fekvőknek kétszeresse; a' két külső szegelet teszi a' közép ponton fekvő egész szegeletet; melly szerint az egészen véve kétszeresse a' karimán fekvő egész szegeletnek.

Ha több szegeletek formáltatnak a' karimán, de a' közép ponton formáltatottal egy íven (arcuson) állanak; ez amazoknak mindegyikének kétszeresse lesz különkülön véve.

De amazok is mindnyájan, ugyan azon kétszeresnek fele-fele részei lévén, egymáshoz mind egyenlők lesznek.

A' közép ponton formáltatott több szegeletek is, mellyeknek fele részei egymáshoz egyenlők; magok közt egymáshoz egyenlők lesznek.

Ha már a' szegeletet csináló lineáknak végső pontjai közzé esett karima nagyobbodik, nagyobbodik a' szegelet is.

Ha a' karima vagy ív kissebbedik; kissebbedik a' szegelet is.

Ha egyenlő íveken feküsznek két 's több szegeletek; egymáshoz egyenlők lesznek.

A' mi egy abroncs kerületről igaz, igaz lesz a' többekről is, akár mennyin légyenek; mert a' természet magához mindig egyenlő.

Megfordítva is igazak ezek a' fennebbi állítások. Ha a' szegeletek egyenlők, az ívek is egyenlők lesznek.

Ha a' szegelet nevededik, az ív is nő.

Ha a' szegelet kissebbedik, az ív is kisebb lesz.

Ezekből jön az is ki, hogy azon abroncs kerületben ugyan azon egy szakasztékban akár hány szegeletek csináltassanak; azok egymáshoz mind egyenlők lesznek; mert ugyan azon egy íven állanak; és így egy a' mértékek.

Több kerületekben is, az egyenlő szakasztékokban fekvő szegeletek is egyenlők lesznek azon okbul.

Egyenetlen kerületek egyenetlen szakasztékaiban fekvő szegeletek egyenetlenek lesznek ellenkező okbul.

A' nagyobb szakasztékon fekvő szegeletek nagyobbak; mert nagyobb mértékek van.

A' kisebb szakasztékokon fekvő szegeletek kisebbek; kisebb lévén az ívek, mértékek.

Ha az abroncs kerület karimáján két pontok vétetnek, és egy egyenes lineával egybekötteinek; ez a' lineá benn esik a' kerületben, 's lesz a' húr vagy chorda, mellynek alatta fekszik a' karima' elszakasztott része az ív, vagy arcus.

A' következő állítások is, mint az eddig voltak, mind igazak lesznek, mikor ugyan azon egy kerületben, vagy egyenlőben vétetnek fel; de különbséget szűlnek, ha egyenetlenekben vétetnek fel.

Továbbá, a' mi az egész kerületről igaz, igaz a' félről is, a' negyed részről 's kisebbről is.

Ha ugyan azon kerületben, vagy kettőben 's többekben egyenlőkben egyenlő húrok húzatnak, mellyek a' húrokat kifeszítették, azok az ívek is egyenlők lesznek, mert a' közép pontról a' húrok két végeire húzatván küllők, ott két egyenlő három oldalú figurák lesznek, mellyeknek oldalai a' küllők, 's az egyenlő húrok; és így a' szegeleteik is egyenlők lesznek, főképpen a' közép ponton formáltatott szegeletek; mellyeknek mértéke a' szárok közibe esett ív; egyenlők lévén a' szegeletek, egyenlők lesznek azoknak mértékei is; és így egyenlők lesznek az ívek is.

Egyenetlen húroknak ellenében egyenetlen ívek lesznek; hasonló okbul.

Nagyobb húrnak ellenébe nagyobb ív lesz, kisebb húrnak ellenébe kisebb ív; hasonló okokbul.

Legnagyobb húr lesz a' diameter, mellynek ellenében legnagyobb ív lesz; ez éppen fél kerület íve.

Megfordítva is igazak lesznek ezen állítások.

Ha ugyan azon vagy egyenlő kerületekben két 's több egyenlő ívek szakasztatnak el a' karimából; az ellenekben húzott húrok is egyenlők lesznek; hasonló okbul.

Ha egyenetlenek lesznek az ívek, a' húrok is egyenetlenek lesznek.

Ha nagyobb lesz az ív, a' húr is nagyobb lesz.

Ha kisebb lesz az ív, a' húr is kisebb lesz; hasonló okokbul.

Ha legnagyobb lesz az ív, és így fél kerület, mellynél nagyobb nem lehet, a' húr is legnagyobb lesz; melly lesz a' diameter.

Igy igazak lesznek a' következő állítások is:

Ha ugyan azon kerületben vagy egyenlőkben a' közép ponton több egyenlő szegletek formáltattak, azoknak ívei is, húrjai is egyenlők lesznek; hasonló okbul.

Ha a' szegletek egyenetlenek; azoknak ívei is, húrjai is egyenetlenek lesznek.

Ha a' szeglet nevedik; az ív is, a' húr is nő.

Ha a' szeglet kisebbedik; az ív is, a' húr is kisebbedik.

Megfordítva is igazak:

Ha az ívei 's húrjai a' közép ponton formáltatott szegletnek egyenlők; úgy a' közép ponton formáltatott szegletek is egyenlők lesznek.

Ha az ívek 's húrok egyenetlenek; a' szegletek is egyenetlenek lesznek.

Ha az ív 's húr nevedik; nő a' szeglet is.

Ha az ív 's húr kisebbedik; kisebbedik a' szeglet is.

Ha ugyan azon, vagy egyenlő^{ok} kerületekben több szegletek formáltatnak a' karimát érők, de egymáshoz egyenlők; azoknak ívei is, húrjai is egyenlők lesznek.

Ha egyenetlen szegletek formáltatnak; azoknak ívei is, húrjai is egyenetlenek lesznek.

Ha nevedik a' szeglet; nő az ív is, a' húr is.

Ha kisebbedik a' szeglet; mind az ív, mind a' húr kisebbedik.

Megfordítva is igazak.

Ha a' karimát érő szegleteknek ívei is, húrjai is egyenlők; magok a' szegletek is egyenlők lesznek.

Ha az ívek 's húrok egyenetlenek; a' szegletek is egyenetlenek lesznek.

Ha az ív 's húr nő; nő a' szeglet is.

Ha az ív 's húr kisebbedik; a' szeglet is kisebbedik.

Az a' szegelet, melly a' kerületben fél kerület' karimájára esik, egyenes szegelet (rectus), mert a' mértéke, a' szegelet szárai közzé esett karimának fele; a' pedig egy negyed rész (quadrans); melly egy egyenes szegelet' (rectus), mértéke.

A' melly szegelet a' kerület karimájának fele szakasztékjánál nagyobbban fekszik; az, az egyenes szegeletnél nagyobb.

A' melly kisebbben fekszik; az a' rectusnál kisebb szegelet lészen.

Következik az egyenes oldalú figuráknak a' kerületbe való béírása, vagy azoknak kül a' kerületen való körülírás' módja.

Ha egy három egyenlő oldalú figurát akarsz a' kerületbe béírni; oszszad a' kerület' karimáját három egyenlő részekre, az osztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal, meg lesz az egyenlő három oldalú figura; mert ezek az oldalak húrok lesznek a' kerületben; 's mivel az ellenekben fekvő ívek egyenlők, a' húrok is egyenlők lesznek.

Igy írhat sz négy, öt, hat 's több egyenlő oldalú egyenes lineákból álló figurákat.

Ha akarsz két egyenlő oldalú három szegű figurát béírni, mellynek az harmadik oldala vagy nagyobb vagy kisebb legyen a' más kettőnél egyenkint véve; a' szerint oszszad el a' kerület' karimáját.

Végre, ha akarsz béírni három egyenetlen oldalú figurát, három egyenetlen részekre oszszad a' karimát; az okok mindenütt hasonlóok.

A' körülírásban hasonlóképpen oszszad a' karimát annyi 's olyan részekre, a' mennyit 's millyeneket a' figura kíván, csak hogy ezekben az osztás' pontjaira húzott egyenes lineák (tangensek), érintők lesznek; mel-

lyekre húzz a' közép pontbul az érintés' pontjaira küllőt, ez egyenes szegeletet csinál az érintővel; húzz ismét a' közép pontbul az érintő' két végeire egyenes lineákat; itt formálódnak két három egyenlő oldalú figurák, melyeknek zsámolyai az érintő' kétfelé osztott részei; ezek már egymáshoz egyenlők lévén, vagy az érintő küllő által két egyenlő részekre osztatván a' kívül húzatott érintő — a' több érintők is így mutattatnak meg két egyenlő részekre osztatni; ezután megmutatódik, egygyik félnek a' másiknak feléhez való egyenlősége; mikor pedig a' felek egyenlők, az egészek is egyenlők lesznek.

Rövidebben: a' körülíratott figurának minden két oldala egy olyan pontbul húzatik a' kerületre, mely a' kerületen kívül esik; abból a' pontbul már bocsáttassék egyenes linea a' közép ponton keresztül, azok között a' lineák között, melyek ugyan azon pontbul a' kerületre kívül húzatnak; csak kettő vagyon egymáshoz egyenlő, az is kétfelől, 's azok az egyenlők, melyek a' közép ponton keresztül menőtül egyenlő távolságra vagynak, itt a' távolság a' küllő; de ezen egyenlő távolságra esők az érintők (tangensek), és így azok a' tangensek egyenlők: de azok fele részei a' figurák oldalainak; mert a' küllő által két felé osztattak; már a' melyeknek fele részek egyenlők, azok egészszen is egyenlők.

Mennyi különbség legyen a' béírott, vagy körülírott egyenes oldalú figurák között és a' kerület' karimája között? felvetni; hogy közelíthet a' karima az egyenes oldalakhoz? azt a' mérséklést felszámítani; a' kerület karimájának a' diameterhez való mérését kitalálni; a' kerületben benn 's kívül húzatott egyenes lineáknak; mind a' karima' részeihez való mértékeit kitalálni, mind azoknak potenciájokat felszámítani, ezek 's ezekhez hasonlók a' felsőbb mathesisre (sublimior mathesisre) tartoznak.

Hogy az abroncs figuráról illy hosszasan és bőven kívántam szólni, annak az az oka; hogy a' Természet Urának is ez a' legkedveltebb figurája, ilyenben öltöztetvén égi, földi testeket, mind nagyokat, mind kicsinyeket; és mivel e' légyen az a' figura, melly a' több egyenlőnek látszó egyenes oldalú figuráknál többet foghat bé magában.

Következik az egyenes oldalú figuráknak 's azoknak részeinek mérése.

Az egyenes oldalú figurák között a' legegyszerűbb a' három oldalú figura, ez vagy három egyenlő oldalú, vagy két egyenlő oldalú, vagy mind a' három egyenetlen oldalú figura lesz.

Ha akarsz egy három egyenlő oldalú figurát csinálni, erre vegyed a' czirkalmot: csinálj annak két szárai között akármelly kinyílást, egy felvett pont körül csinálj abroncs kerületet, húzz annak közép pontjából a' karimára küllőt, ezen küllőnek a' karimát érő pontját vegyed ismét közép pontnak, 's ugyan azon czirkalom' kinyílásával az előbbeni abroncs kerület' közép pontján általmenő kerületet csinálj, a' hol a' második kerület az első keresztül vágja, arra a' pontra a' második kerület' közép pontjából húzz ismét küllőt, ezen új küllőnek a' karimát érő pontját kösd egybe az első kerület' közép pontjából húzott küllővel, e' lesz a' harmadik küllő; a' három küllők teszik a' három oldalú figurát, mivel pedig ezen küllők egyenlő kerületeknek küllői; mind a' három egyenlő lesz egymáshoz.

Hasonló módon csinálhatsz két egyenlő oldalú három szegű figurát, a' czirkalomnak ugyan azon kinyílásával készült két egyenlő abroncs kerületek' csinálásával.

Három egyenetlen oldalú figurát pedig ugy csinálsz: ha a' czirkalom' egyenetlen kinyílásával csinálsz abroncs

kerületeket; azoknak egyenetlen küllői, a' három szegű figurának, három egyenetlen oldalait fogják tenni.

Ha két három szegű figurákban egygyiknek két oldalai a' közikbe szorított szegelettel egygyütt, a' másinak két oldalaihoz a' közikbe szorított szegelettel egygyütt egyenlők; azon figurákban az harmadik oldal is az harmadikhoz, a' több két szegeletek is a' másnak két szegeleteihez; és az egygyik három szegű figura egészen a' másikhoz egészen egyenlő lesz; mert ha egygyik felvétetve gondoltatik 's a' másra tétetik, az egygyiknek részei a' másnak részeit bétakarják, sem kijebb nem esnek egymástól a' megadatott egyenlő részek, sem bejebb.

Ha a' két három szegűeknek egygyikében a' két oldalak 's a' közikbe szorított szegelet nem egyenlők, a' másinak két oldalaihoz 's a' közikbe szorított szegelethez, úgy a' két figuráknak több részei is, 's magok a' figurák is nem lesznek egymáshoz egyenlők; mert egymást nem takarják be.

Ha az egygyik figurában a' megadatott részek nagyobbak; a' figura is nagyobb lesz.

Ha kisebbek a' megadatott részek; kisebb lesz.

Ha két három szegű figurákban egy oldal 's a' rajta fekvő két szegeletek egyenlők a' másinak egy oldalához, 's az azon fekvő két szegeletekhez; akkor a' több részei is egygyiknek a' másnak több részeihez, 's az egygyik egész figura a' más egészhez egyenlők lesznek; hasonló okbul.

Ha az egygyiknek megadatott részei nem egyenlők a' másnak megadatott részeihez, a' több részek sem lesznek egyenlők; a' figurák is egészen egyenetlenek lesznek.

Ha egygyiknek megadatott részei nagyobbak lesznek; a' figura is nagyobb lesz.

Ha kisebbek lesznek; kisebb lesz.

Ha egygyik három szegű figurának három oldalai egyenlők a' másiknak három oldalaihoz; a' több részek is egyenlők lesznek, az egész figurák is egymáshoz egyenlők: hasonló okbul.

Ha nem egyenlők egygyiknek oldalai a' másikéhoz; a' figurák sem lesznek egyenlők egymáshoz.

A' mellynek nagyobbak az oldalai; az nagyobb lesz a' másiknál.

A' mellynek kisebbek; az kisebb.

Ha egygyik három szegűnek három szegeletei egygyikben egyenlők, a' másikának három szegeleteihez; a' három szegűeknek oldalai nem mindjárt lesznek egygyiké a' másikéhoz egyenlők: az egészek sem lesznek mindjárt egyenlők; hanem csak hasonló, az az bizonyos egymáshoz mérsékelt nagyságban lesznek (proportióban), mert a' kisebb három szegűben is az három szegelet két egyeneshez (rectushoz) egyenlő, a' nagyobbban is; de a' kisebbben egy felvett szegelet ellenében fekvő oldal úgy van mérve a' nagyobbban felvett egyenlő szegelet' ellenében fekvő oldalhoz, mint ismét a' kisebbben felvett szegelet' ellenében fekvő oldal, a' nagyobbban ahoz egyenlő felvett szegelet' ellenében fekvő oldalhoz.

A' két egyenlő oldalú figurában (aequicrurumban) a' kétszegeletek, mellyek a' zsámolyon fekszenek, egyenlők; mert ha a' tető szegeletről a' zsámolyra perpendicularis bocsáttatik le; ott két három szegűek formáltatnak, mellyeknek egygyikében három részek a' másiknak három részeihez egyenlők, a' perpendicularis magához egyenlő, e' pedig mind a' két három szegűben meg van; a' felvétetett első nagy három szegűnek két oldalai egyenlők, ezek az aequicrurumai, most pedig a' két kisebb három szegű figura oldalai; a' perpendicularis maga körül két felől egyenes szegeleteket 's egyenlőket csinált; melly szerint a' két kisebb három szegűekben a' több

részek is egyenlők lesznek; és így a' perpendicularis ellenébe lévő a' zsámolyon fekvő két szegletek is egyenlők lesznek. — Így igaz, hogyha a' zsámoly' két szegletei egyenlők; az oldalak is egyenlők.

Ha egy három szegű figurában három oldalak egyenlők, annak három szegletei is egyenlők; 's az egyenlő oldalú figura egyenlő szegű.

Megfordítva is igaz, hogy az egyenlő szegű figura, egyenlő oldalú lesz.

E' szerint igaz, hogy a' három szegű figurában egyenlő oldalaknak ellenében, egyenlő szegletek fekszenek.

'S egyenlő szegletek' ellenében, egyenlő oldalak nyulnak.

Nagyobb oldal' ellenében nagyobb szegület esik.

Nagyobb szegület' ellenében nagyobb oldal nyulik; kisebb oldalnak kisebb szegület, és kisebb szegületnek kisebb oldal felel meg.

Innen jön ki az a' mód is, hogy lehessen két egyenes linea közzé szorított szegületet két, három 's több egyenlő részekre elosztani; legyen az elosztani való szegület a' tető szegület, annak zsámoly oldalát osztsad annyi egyenlő részekre a' mennyi a' kérdésben van, az elosztás' pontjairól húzz a' tető szegületre lineákat, ott három szegű figurák lesznek, mellyeknek zsámolyai az az osztály részek, ezeknek ellenébe az elosztott tető szegület részei, az osztály részek egyenlők; úgy az általellenben lévő tető szegletek is egyenlők lettek.

Minden három szegű figurának két oldalai egygyütt véve nagyobbak az harmadiknál, mert akármellyik oldalát vedd fel: az egy olyan egyenes linea, melly a' két végső pontok közzé rakott pontok egyenes sorából lett; melly mind azon több lineák között, mellyek ugyan azon két pontok között meghúzzattathatnának, legrövidebb

vagy legkisebb; és így a' többiek mind nagyobbak; ilyenek már az említett három szegű figurában, a' felvett oldalon felyűl lévő két oldalak.

Ha a' három egyenlő oldalú három szegű figurának tető szegületiből a' zsámolyra perpendiculáris bocsáttatik le, az a' linea a' tető szegületet két egyenlő részekre osztja; mert ott két egyenlő három szegű figurák lesznek, mellyeknek három részeik egygyikben 's a' másikkban lévő három részekhez egyenlők, ugymint az első megadatott nagy három szegűnek két oldalai egymáshoz; a' perpendiculáris, melly mind a' két három szegűnek oldala, magához, a' perpendiculáris mellett alól csinált két szegületek egymáshoz; mert egyenes szegületek (rectusok), tehát a' több részek is egyenlők lesznek egymáshoz; 's így a' kétfelé osztott tető szegületnek egygyike a' másikához egyenlő.

Eppen úgy igaz az is: ha a' három egyenlő oldalú három szegű figurában a' tető szegületből a' zsámolyra perpendiculáris bocsáttatik le; az a' linea a' zsámolyt két egyenlő részekre osztja. Hasonló okbul:

Az is igaz, hogyha ugyan azon három szegűben hasonló perpendiculáris bocsáttatik le; a' nagy három szegűt két kisebb egymáshoz egyenlő három szegűekre osztja. Hasonló okbul:

Megfordítva is igazak; ha a' megadatott három szegűben a' tető szegületből a' zsámolyra bocsátott linea vagy a' tető szegületet, vagy a' zsámolyt, két egyenlő részekre osztotta; vagy a' nagy három szegűt két kisebb három szegűekre, egyenlőkre; akkor az az ezeket csinált linea perpendiculárisnak mondattathatik. Hasonló módon 's okbul:

Ha egy más három szegű figura vétetik fel aequicrurum, mellynek csak két oldalai egyenlők egymáshoz; annak is tető szegületiből a' zsámolyra perpendi-

culáris bocsáttatik le. Hasonló állatási igazságok lesznek, hasonló módon 's hasonló okbul megmutathatók.

Itt is megfordítva hasonló állatási igazságok jönnek elő; hasonló módon 's okbul:

Ha egy egyenetlen három oldalú figura vétetik fel, annak tető szegületiből lebocsátott perpendiculáris, ellenkező állatási igazságokat szül; mert mindeneket egyenetleneknek hágy.

Ha egy egyenes linea a' másikon perpendiculariter áll, az maga körül két egyenes szeguleteket (rectusokat) csinál; mert a' perpendiculáris másik lineát érintő pontjába szuratván a' czirkalom' egyik szára, a' másik forduló szárával mind a' két lineák' végső pontjain által csináltatván abroncs kerület' karimája; ez a' karima fél kerületi karima lészen, mellyet a' közép pontot magában tartó linea, diameter, határoz meg; a' fél kerületi karima pedig két egyenes szeguleteknek (rectusoknak) a' mértéke.

Megfordítva is igaz: hogyha egy linea a' másikon álva két egyenes szeguleteket csinál maga körül, az a' linea perpendiculariter lesz álva, az az: egyenesen, minden jobbra 's balra hajlás nélkül.

Ha egy lineán más állíttatik, de meghajolva akár jobbra, akár balra; ez nem két egyenest, de két egyeneshez egyenlő szeguleteket csinál, mert ezeknek is mértéke fél kerületi karima.

Ha több lineák állíttatnak is fel akár hány számmal, a' megadatott linea' azon egy pontjából; valamennyi szeguleteket csinálnak, mind azok egygyütt véve két egyenesekhez egyenlők, mert ezeknek is ugyan az a' mértékek.

Ha egy linea a' másikon nem csak áll, hanem azt keresztül is vágja; csinál alól is, felyül is véve, négy egyenes szeguletekhez egyenlő szeguleteket; mert felyül

is fél kerületi karima, alól is ugyan annyi lesz a' mértékek.

Ha egy lineát többek akár hány számmal, ha végtelen számúak lesznek is, vágunk keresztül; akár mennyi szegeleteket csinálnak a' keresztül vágás' pontjánál alól is: felyül is; azok a' szegeletek egygyütt véve, négy egyenes szegeletekhez egyenlők lesznek, mert egyenlő lesz a' mértékek.

Ha két egyenlő lineák egymást a' közép pontjaikon keresztül vágják, 's ezen keresztül vágott pontbul a' lineák' végső pontjain általmenő kerület csináltatik, mellyben az egymást keresztül vágó lineák' végei egyenes lineákkal egybeköttetnek; ott formáztatnak négy három szegűek, mellyeknek ketteje egymáshoz rendre egyenlőknek mutattatnak, és így egymáshoz mind egyenlők: mert egyikben három részek, a' másiknak három részeihez egyenlők; tehát a' több részek is egyenlők, és így a' zsámolyok is egyenlők; azok pedig húrok; a' hűrok'nak megfelelő ívek is egyenlők; ezek az ívek négy számmal vagynak, mellyek négy negyed részeket csinálnak a' közép ponton két egymást középben keresztül vágó lineaktól csinált négy egyenes szegeleteknek egyenlő mértékei; mellyekből kijön, hogy négy egyenes szegeleteknek mértéke, a' kerület' egész karimájai ismét két egyenes szegeleteknek mértéke, fél karima; ismét egy egyenes szegelet' mértéke, negyed rész karima.

Ha egy fekvő lineát más ahoz egyenlő akar rajta egyenesen álva, akár meghajolva fekvő a' közepin keresztül vág, ott két a' tetejekkel egymást érő szegeletek formáztatnak a' keresztül vágás' pontjánál, 's ezek a' tetővel egymást érő szegeletek lesznek egymáshoz egyenlők; mert a' czirkalom' egyik szárát szurván a' keresztül vágás pontba, a' másik forduló szárával csinálj kerület egész karimát a' keresztül vágó két lineák' vég-

pontjain általmenőt; azon karimának fele a' két szegeleteknek, az az: egyik tető szegeletnek a' felsőnek és a' mellette valónak mértéke, és így azon két szegelet két egyenes szegelethez egyenlő; ugyan azon mellette fekvő szegeletnek 's az alsó tető szegeletnek is mértéke ugyan annyi, az az: fél kerületi karima; ugy már e' kettő is két egyeneshez egyenlő, melly szerint az elsőbb két szegletek az utólszori két szegletekhez egyenlők, ha már ezen két egyenlőkből, a' melly mind a' kettőben benne vagyon, az az: a' mellettek felvett szegelet kivéttetik, a' maradékok egyenlők lesznek; ezek a' maradékok pedig a' tető szegletek, mellyek tetejekkel egymást érik.

Már lássuk a' három oldalu figurákba miképpen iratik bé, 's miképpen iratik körül a' kerület karima.

Csinálj egy három oldalu akármelly nemű figurát, annak mind a' három oldaláról emelj fel befelé perpendicularisokat, a' melly pontban azon lineák öszvetalálkoznak; azt a' pontot vegyed középpontnak, azon pontbul írj kerületi karimát, melly a' három oldalu figura' szegetein mennyen keresztül; ez a' kerület kívül lesz körül írva, a' három oldalu figura körül.

Ha az illy készületű három oldalu figurában az öszvetalálkozott perpendicularisok pontjából, azon perpendicularisok figura oldalát érő pontig kinyílt czirkalommal írod le a' kerületi karimát; ez a' karimá belől esik, a' három oldalu figura' oldalain belől.

Amabban a' három oldalu figura' oldalai lesznek, a' kerület' hurjai, ebben pedig a' kerület' érintői (tangensei).

Egy három oldalu figurának három szegetei egygyütt, egyenlők két egyenes szegletekhez (rectusokhoz); erre végy akármelly három oldalu figurát, írj körüllette kerületi karimát a' fennebbi módon, abban a' három sze-

geletek, mind a' karimára esnek, és az egész kerület a' három szegeleteket csináló oldalak közzé; de a' karimára esett szegeletnek mértéke, fele azon karimának, melly a' szegelet'szárai közzé esik; és így a' három szegeleteknek mértéke az egész kerületnek fele; e' pedig két egyenesnek a' mértéke.

Csinálj két mejjékes (parallela) lineákat. Húzz egy akármelly lineát; annak különböző távolságra lévő pontjaibul emelj fel egyarányu magasságu perpendicularisokat; ezeknek a' perpendicularisoknak felső végpontjokon húzz el más egyenes lineát: ez a' linea a' megadatthoz mejjékes parallela lészen, mert a' kettő egymástól egyarányu távolságra esik.

Igy lehet egy megadatott lineához három 's több mejjékeseket csinálni.

Igy lehet egy négy oldalú mejjékes lineákból álló figurát csinálni; akár mind a' négy oldalai legyenek egyenlők; akár csak az általellenben lévő; akár mind a' négy szegeleteik egyenesek és egyenlők legyenek; akár ne legyenek egyenesek, de az általellenben lévő, egyenlők.

Ha két mejjékes lineák adatnak, 's azokat egy harmadik linea akár egyenesen, akár meghajolva vágja keresztül; az ott csinált szegeletek sokak lesznek, egy külső a' mejjékes lineákon felyül; mások belsők, a' keresztül vágónak két belső végénél lévő, nem egyféle, hanem általellenben lévő; más két belsők a' keresztül vágónak egy felén esők, de mindketten benn a' mejjékesek között. Már ezek közzül a' szegeletek közzül, a' külső szegelet egyenlő, a' két belső általellenben eső szegeletek közzül az alsóhoz; mert ha a' mejjékeseket általvágó perpendiculariter vágta, mindenütt egyenes szegeleteket csinált; az egyenes szegeletek pedig egymáshoz egyenlők, ha meghajolva vágta, ugy is a' meghajlott-

nak keresztül vágása felső pontjárul le, alsó pontjárul felhúztassanak perpendiculárisok; ezek által két egyenlő három oldalú figurák lesznek ott, mert a' kettőben a' két perpendiculáris, mint mejjékes lineák' távolsága egyenlő egymáshoz; a' keresztül vágónak benne esett része, melly mind a' kettőben meg van, magához egyenlő; a' perpendiculárisok által csinált egyenes szegeletek is, a' millyen mind a' kettőben esik, egyenlők; és így a' több részek is egyenlők; tehát a' keresztül vágónak belsőjén két felől általellenben eső két szegeletek, mellyek egyenlő oldalaknak tételnek ellenébe, egyenlők; ugy de ezen két egyenlők közzül a' felső, a' külsőhez egyenlő, mert tetővel egymást érik; tehát az egyenlők közzül a' másik is, a' belső a' külsőhez egyenlő.

Most mutatóm pedig meg, hogy a' mejjékeseket keresztül vágó, a' mellette két felől általellenben eső két szegeleteket egyenlőkké teszi.

Az is igaz, hogy a' két benn, de ugyan azon oldalon eső két szegeletek, két egyenes szegeletekhez, vagy 180 grádusokhoz egyenlők; mert a' keresztül vágón, a' vágás' pontjából csináltatván fél abroncs kerület, az a' külső, s' mellette lévőnek a' mértéke, a' pedig 180 grádust teszen; de a' külső magára akkora, mint a' keresztül vágó lineának belsőjén alól csinált szegelet; ezt az egyenlőt helyébe tévén a' külsőnek, mint egyenlőt egyenlőnek; a' két belső a' vágónak azon egy felén fekvő két szegeletek is 180 grádust tesznek.

Megfordítva is igaz; hogy ha két lineákat egy harmadik ugy vág keresztül, hogy a' benn általellenben eső két szegeletek egyenlők légyenek; továbbá a' külső egyenlő légyen a' belső egygyik általellenben lévőhez; végre a' két benn ugyan azon oldalon eső szegeletek 180 grádusokat csinálnak; akkor a' két harmadiktól kereszt-

tül vágatott lineák mejjékesek, paralellák lesznek, megfordított módon mutatva.

Már a' négy oldalú egyenes lineákból álló figurák, 's azoknak részeinek mérése követhetik.

Ha akarsz négy szegű figurát csinálni, mellynek mind a' négy oldalai egyenlők legyenek egymáshoz; mind a' négy szegeletei is egyenesek 's egyenlők; végy fel egy lineát, akár mekkorát, a' czirkalommal mérd meg, azon mértékre a' megadatott lineának két végső pontjából emelj fel perpendiculárisokat; ezen perpendiculárisoknak két felső pontjait kösd össze egyenes lineával; meg lesz a' négy egyenlő oldalú 's négy egyenes szegeletű figura.

Ennek két-két általellenben fekvő oldalai mejjékesek lesznek, mert egyenlő távolságra esnek egymástól; mivel egyenlő perpendiculárisok csinálják azon távolságot.

Hasonló módon csinálhatsz olyan négy szegű figurát, mellynek ne mind a' négy, hanem csak két-két általellenben fekvő oldalai legyenek egyenlők; kettő vagy kisebb a' más kettőnél, vagy nagyobb; azonban egyenes szegeleteket csinálók.

Ennek is két-két általellenben lévő oldalai mejjékesek; mert egyenlő távolságra esnek egymástól.

Ismét, ha akarsz olyan négy szegű figurát csinálni: mellynek két-két általellenben lévő oldalai legyenek egyenlők, de az egyenes szegeletnél vagy nagyobb, vagy kisebbet csinálók; hasonló módot követhetsz el.

Ennek is két-két általellenben lévő oldalai mejjékesek lesznek; hasonló okból.

Ha akarsz a' megadatott lineán olyan négy szegű figurát csinálni, mellynek minden oldalai egymáshoz egyenetlenek legyenek; a' megadatott lineánál nagyobb 's kisebb mértékét véve, csináld a' több oldalokat.

Ennek sem általellenben lévő oldalai nem lesznek mejjékesek, sem szegeletei egyenlők.

A' négy szegű, akár négy egyenlő oldalu, akár két-két általellenben fekvő egyenlő oldalu figurákban; a' keresztül vágó (diagonalis), melly belől húzatik 's a' két általellenben fekvő szegeleteket vágja keresztül; két három szegű figurákat csinál, mellyek egymáshoz egyenlők; mert egygyiknek három részei, a' másnak három részeihez egyenlők; melly részek a' figura' egyenlő oldalai, 's az azok közzé szorított egyenes szegeletek.

Ellenben az egyenetlen oldalu négy szegű figurákban, a' keresztül vágó két egyenetlen három szegű figurákat tanál; mert azoknak oldalai egyenetlenek, szegeleteik sem egyenlők.

Ha akarsz a' négy szegű figura körül abroncs kerületet írni körül: azt úgy teheted, mint fennebb mondott a' három szegű figurák' eladásában; itt a' kerület a' szegeleteken megyen keresztül; mindenik oldal hurrá lesz, a' húrok az íveknek egy mérséklésbe felelnek meg mindenütt.

Lehet ugy is körül írni, ha a' négy szegű figurában két keresztül vágókat húszsz, mellyek benn egymást is keresztül vágják; a' keresztül vágás pontot véve közep pontnak, abból a' keresztül vágó' végéig, vagy a' figura' szegeleteig nyitva ki a' czirkalmot; a' leírt kerület' karimája a' szegeleteken megyen keresztül, és így a' figura körül lesz írva.

Hasonló módon lehet, mind a' három szegűeknek előadott, mind ezen közelebbi módon, a' megadatott négy szegűbe béírni a' kerületi karimát; ekkor a' négy szegű' oldalai lesznek a' karimára érintők (tangensek.)

Ha akarsz négynél több oldalu, öt, hat, tíz, húsz 's a' t. oldalu figurákat csinálni, akár egyenlők, akár egyenetlenek legyenek azoknak oldalai; csinálj abroncs ke-

rületet; annak karimáját oszszad annyi egyenlő részekre, a' hány oldalú figurát akarsz csinálni; ha egyenlő oldalúat akarsz formálni, vagy annyi egyenetlen részekre oszszad, a' hány oldalú figurát akarsz csinálni, ha egyenetlen oldalút akarsz formálni; mindenik esetben az elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal.

Ha a' megadatott több oldalú figura körül akarsz abroncs kerületet körül írni; a' fennebbi módon megteheted.

Ha a' figurába belé akarsz írni; azt is a' fennebbi módon teheted.

Ha a' több oldalú figurákban az általellenben fekvő szegletekből keresztül vágók húzatnak, azok annyi három szegűekre osztják a' figurát, a' hány oldalai vannak a' figurának, kettőt elhagyva; — és így az öt oldalút, három-három szegűre; az hat oldalút négyre; a' tíz oldalút nyolczra osztják.

A' hat egyenlő oldalú figurának egy oldala akkora, mint a' körülötte íratott abroncs kerületnek küllője; mert ha a' hat oldalú figurának mindenik oldalára, mint zsámolyra három szegűek csináltatnak benn, a' mellyeknek tető szegleteik mind a' közép pontra esnek; azon hat közép ponton való szegleteknek a' mértéke az egész kerület' karimája; az térszen 360 grádusokat, mellyet hattal elosztva, hogy egygyik szegület a' hat körül tudva légyen, lesz 60 grádus egygyik szegület, abban a' három szegűben; a' két oldalak küllők, egyenlők, egyenlő szegleteknek ellenébe lévőek; tehát mindenik szegület 60 grádusnyi lesz; tehát minden oldal egyenlő egymáshoz, a' hat oldalúnak egy oldala a' küllőhez.

Ha adatik egy négy szegű figura, mellynek oldalai mejjékesek, de belől az alsó oldalhoz is egy harmadik mejjékes linea húzatik, a' fennálló oldalhoz is egy harmadik mejjékes, úgy hogy ezen két új mejjékesek egy-

mást benn egy pontban keresztül vágják; ott négy, négyszegűek formáltatnak, melyek között a' legkisebben 's legnagyobbban keresztül-keresztül vágó húzatik az általellenben lévő szegeletekre; ekkor a' két négy szegűek, melyeken a' keresztül vágó nem megyen keresztül, egymáshoz egyenlők lesznek; mert a' keresztül vágó az egész nagy négy szegűt, két egyenlő három szegűekre osztotta; ugyan az a' keresztül vágó, a' más két négy szegűeket is két-két egyenlő három szegűekre osztotta; kisebbekre, már ha ezen két-két egyenlő három szegűek, a' két legnagyobb 's egyenlő három szegűekből kivétetnek, a' mik ott maradnak, egyenlők lesznek; maradnak pedig azon két négy szegűek, melyeken a' keresztül vágó nem ment keresztül.

Már ezen lineák' mérése tudományában, az az: a' mérés' első részében, csupán csak a' lineák' egymással lett sokszorozásából származott mennyiségek, az az: a' potentiák vagynak hátra; de azokat a' felsőbb mennyiség' tudománya, sublimior Mathesis adja elő.

Egy példát még is előhozok, melyet Pythagoras talált ki, ez az: ha egy olyan három szegű figura adatik, melyben egy szegelet egyenes (rectus), következésképpen a' más két szegeletek egygyenkint az egyenesnél kisebbek; mert ketten tesznek egy egyenest, mert minden három szegűnek három szegeletei egygyütt véve, két egyenesekhez egyenlők. — Már a' felvett három szegűben, egy lesz a' legnagyobb oldal; az, a' mely a' legnagyobb szegeletnek van ellenében; itt az egyenes szegelet' ellenébe fekvő oldal, és ha ezen legnagyobb oldalon egyenlő négy oldalú figura csináltatik, a' más két oldalakon is hasonló módon két négy egyenlő oldalú figurák csináltatnak; a' legnagyobb oldalon csinált négy oldalú egyedül akkora lesz, mint a' más két oldalakon csinált két négy szegűek, mert ha a' három szegű egyenes

szegeletiből egy lineát húzz, a' legnagyobb négy szegűnek egygyik alsó szegeletire, és ismét a' három szegűnek felső szegeletiről mást, a' legkisebb négy szegűnek alsó egygyik szegeletire; itt két egyenlő három szegűek lesznek, melyeknek két-két oldalai mint ugyan azon négy szegűnek két oldalai, és két oldalak mint ugyan azon kisebb négy szegűnek két oldalai egymáshoz egyenlők, egy szegelet is egy szegelethez egyenlő. Ha ismét a' megadatott három szegűnek egyenes szegeletiből a' legnagyobb négy szegűnek alsó oldalához egy mejjékes linea húzatik, melly a' legnagyobb négy szegűt két négy szegűekre osztja, de nem egyenlőkre; a' közelebb egyenlőknek mutatott két három szegűek között az egygyik, ezen új a' legnagyobbban formáltatott négy szegűnek feléhez egyenlő, mivel mind a' négy szegűnek, mind a' három szegűnek ugyan azon 's egyenlő számolyok, a' mellett egyenlő mejjék vagy magosságok vagyon; már ha a' két egyenlő három szegűek között egygyik az egygyik négy szegűnek fele; a' másik is ugyan azon okbul a' másik négy szegűnek fele, 's a' jelek egyenlők, az egészek is egyenlők lesznek; és így a' legnagyobb négy szegűben formáltatott kis négy szegű akkora, mint a' három között a' legkisebb négy szegű; éppen így mutatódik meg, hogy a' legnagyobb négy szegűnek hátra maradott része egyenlő a' három között, a' második vagy középső négy szegűhez, ha a' két summák egybeadatnak; a' legnagyobb négy szegű egyedül akkora lesz, mint a' más kettő egygyütt véve.

Ha viszont egy három szegűben az egygyik szegelet nagyobb egyedül a' más kettőnél, 's az oldalakon négy szegűek formáltatnak; az a' négy szegű, melly a' nagyobb szegelet ellenében fekvő oldalon lesz, nagyobb lesz a' más két oldalakon csináltaknál egygyütt véve, hasonló módon 's okbul.

Ha a' három szegűben egygyik szegelet kisebb a' más kettőnél; az oldalokon formált négy szegűek közül is, az az egygyik kisebb lesz a' más kettőnél.

Megfordítva is igaz: hogy a' melly három szegűben, az egygyik oldalon formált négy szegű akkora, mint a' más két oldalokon formált két négy szegűek egygyütt véve; az a' három szegű, egy egyenes szegeletet magában formáló három szegű, — megfordított okbul

Ha nagyobb egy négy szegű a' más kettőnél vagy kisebb; a' szegelet is, melly a' nagyobbnak vagy kisebbnek ellenébe vagyon, nagyobb vagy kisebb lesz; 's a' három szegű vagy buta, vagy hegyes szegeletű lesz.

Következik a' mennyiség felmérése tudományának második része; mellyben a' lapok mérettetnek fel, ez a' planimetria; ebben a' lapok egygyenkint is, egymáshoz is mérve mérettetnek, méretnek pedig az abroncs kerületnek; három, négy 's több szegűeknek lapjai 's a' t.

Feltévén, mint a' felsőbb mennyiség Tudományában kitaláltatott, a' sublimior Methesisben, hogy az abroncs kerület karimájához úgy légyen mérsékelve a' kerület középsben keresztül vágója, mint 100 a' 314-hez.

Már akármelly abroncsban megadatván annak keresztül vágója, (diametere), kitaláltatik maga a' kerület karimája; mert így rakván a' mérsékelt számokat, a' mint vagyon 100 az 314-hez, úgy van az itt megadatott keresztül vágó, a' kitalálni való kerületi karimához; a' hármas regulán kidolgozva kijön.

Ismét, ha megadatik valamelly kerület karimája, kitaláltathatik annak keresztül vágója; illy rendbe rakván a' mérsékelt részeket, a' mint van a' 314 az 100-hoz,

ugy van az itt megadatott karima, a' kitalálni való keresztül vágójához; a' harmas regulán kidolgozva.

Már egy abroncs kerületnek lapja így mérettetik fel: vegyed annak az abroncsnak megadatott karimáját, ismét megadatott keresztül vágójának negyed részét, vagy küllőjének felét; e' kettőt sokszorozd egymással, a' kijött mennyi, megadja a' lapot.

A' kerület' lapja mérsékelve van a' maga keresztül vágójának négy annyszorához (quadrátumához) is, mint maga a' karima, a' keresztül vágóhoz; mert az egyszerű részek úgy vagynak, mint azoknak négy annyszorozatai (quadrátumi) egymáshoz.

A' honnan egy abroncsnak lapja ugy van más abroncs' lapjához; mint amannak keresztül vágójának quadrátuma, ennek keresztül vágójának quadrátumához.

Már ha akarsz egyenlő kerület' lapját csinálni a' megadatotthoz; vegyed ezen megadatottnak keresztül vágójának negyed részét, sokszorozd azzal a' megadatottnak karimáját, a' mi kijön; lesz egyenlő kerületi lap.

Ha több apróbb kerületi lapokhoz akarsz egygyet egyenlőt csinálni — az apróknak egygyenkint lapjait mérd fel, a' mondott módon; azután a' kijött mennyiket summázd össze, ezen öszvesummázott apró lapok egygyütt egy nagy lapot csinálnak, mellynek keresztül vágójának quadrátuma mérsékelve lévén a' laphoz; azon keresztül vágó quadrátuma radix quadrátája, megadja magát a' keresztül vágót, ezen keresztül vágónak negyed részével; a' megadattakbul hasonló módon kitaláltatott új karimáját a' megadatott lapnak, sokszorozva; megcsinálod a' több apró kerületekhez egyenlő egy nagy kerületet.

Ha a' megadatott abroncs lapnál nagyobb akarsz csinálni, végy amannak vagy keresztül vágójánál, vagy küllőjénél nagyobb, vagy karimájánál nagyobb, 's a' negyed rész de nagyobb keresztül vágó részével, vagy

az akkora, mint a' megadatott, vagy nagyobb karimát sokszorozva, csinálsz nagyobb lapot.

Ha kisebb lesz a' keresztül vágó' negyed része, vagy küllőjének fele; a' karima is vagy akkora, mint a' megadatott, vagy kisebb, 's egygyikkel a' másikat sokszorozod, lesz egy kisebb lap a' megadatottnál.

Egy négy szegű figurának, akár mind a' négy oldalai egyenlők, akár csak két al allellenben lévő oldalai, akár mind egyenes szegeleteket csinálnak, akár csak az altaellenben lévő szegeleteik lesznek egyenlők, lapját kitalálni, felmérni; minthogy ezek a' lapok úgy származnak, hogy a' méjj vagy magasság' lineája annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' hosznak vagy zsámoly-nak; tehát az egész méjj vagy magasság' lineájával sokszoroztassék a' hosz linea vagy zsámoly, kijön a' négy szegű akármelly figurának lapja; — így jön ki a' quadratum, rectangulum, rhombus, rhomboides, parallelogrammum' lapja.

Ha egyenetlen oldalu négy szegű figura' lapja keresztetik keresztül vágó diagonalis által, oszszad három szegűekre; mindenik három szegűnek lapját keresd ki egyenkint, ugymint a' négy szegűekbe a' hosszszat a' méjjel sokszorozva; a' mi kijön, annak felét véve, mert a' három szegű a' négy szegűnek fele, diagonalis által osztva, vagy fél hosszszat egész méjjel, vagy fél méjjét egész hosszszal sokszorozz; a' mi kijön, lesz a' három szegű' lapja; az így kijött lapokat add össze; a' mi kijön lesz a' négy szegű lap, melly három szegű lapokra vala osztva.

Ha egy négy szegűhez akármellyik nemre tartozzék az, quadratum, rhombus 's a' t. legyen, egyenlő lapú négy szegűt akarsz csinálni; végy mind méjj vagy magas, mind hosszsz lineát a' megadatottéhoz egyenlőket, ezeket egymással sokszorozd; kijön az egyenlő lap.

Vagy a' méjj 's magas linea lesz nagyobb vagy kisebb a' megadatott négy szegűnél, megmaradván a' hosznak egyenlősége; vagy a' hosz linea lesz nagyobb vagy kisebb, megmaradván egyenlőségében a' méjj vagy magas linea; vagy mind a' hosszs, mind a' méjj lineák nagyobbak vagy kisebbek a' megadatott négy szegűnél; ugy az új csinált lap nagyobb vagy kisebb lesz a' megadatotténál.

Ha egyenlők a' négy szegűek 's azoknak lapjai, ugyan azoknak méjj 's hosszs lineái is egyenlők lesznek, vagy magasságok 's zsámolyaik is egyenlők lesznek; mert az egyenlők egyenlőkből lesznek, 's lettek.

Ha félhosszs linea, megmaradván a' méjj vagy fél-méjj linea, megmaradván a' hosszs linea vétetik 's egygyik a' másikkal sokszoroztatik, jön ki egy három szegű figurának lapja, melly egy akkora hosszs 's akkora méjj lineának, mint a' mellyek egymással sokszoroztatának, egészszen vételekből 's egymással lett sokszoroztatásokbul származott négy szegűnek fele lesz.

Ha három szegű a' négy szegűvel azon egy zsámolyon vagy hosszs lineán állanak, 's a' méjj vagy magossá'g lineái is egygyek vagy egyenlők; a' három szegű 's ennek lapja, fele lesz a' négy szegűnek, 's ennek lapjának.

Ha a' négy szegűhez egyenlő három szegűt, 's annak lapját akarsz csinálni, végy egyenlő méjj 's hosszs lineákat, mint a' négy szegűé; sokszorozd egygyiket a' másikkal: a' mi kijön, lesz lapja egy három szegűnek, melly a' megadatott négy szegű lapjához egyenlőnek csináltatott.

Ha vagy a' méjj, vagy a' hosszs linea nagyobb lesz, vagy kisebb, mint a' megadatott négy szegűé; azoknak sokszoroztatásokbul nagyobb vagy kisebb lap származik, mint a' megadatott négy szegű lap; a' most csinált három szegűben.

Ha megadatik a' három szegűnek lassúja, és a' méjj vagy magas lineának fele, ennek számával amannak számát oszd el, kijön a' hossz lineá' száma, — vagy ha megadatik a' három szegűnek lapja és hossz lineá, ennek számával amannak számát oszd el: kijön a' méjj lineá' száma.

Ha öt, hat, 's több egyenlő oldalú egyenes lineájú figura vétetik fel, annak a' lapja így taláztatik ki: oszszad a' figurát diagonálisok által három szegű figurákra; annyi három szegűek lesznek, a' hány oldala van a' több oldalú figurának két oldalt kihagyván, mindenik három szegűnek lapját találd ki, mérjed fel azokat, add össze egy summába: meg lesz a' több oldalú figura' lapja.

Ha egyenetlen oldalúak lesznek, a' több oldalú figurák; ugy is e' szerint taláztatik ki az egésznek lapja.

Ha egyenlő oldalúak a' több oldalú figurák, csináltassék körületek abroncs kerület; annak közép pontjából húzattassanak küllők a' figura oldalainak végső pontjaira, a' hány oldalai vagynak a' több oldalú figurának; annyi három szegűek formálatnak ott, mellyeknek tető szegeletek mind a' közép ponton lesz; egygyenkint ezen három szegűeknek lapját keresd ki, mérd fel, add azokat egybe, a' summa teszi a' több oldalú figura' lapját; vagy ha egy három szegűnek lapját kitaláltad, a' több oldalú figurának oldalai számával sokszorozd: a' mi kijön, lesz a' több oldalú figura' lapja.

E' szerint egy több oldalú, de egyenlő oldalú figura egy olyan három szegűhez egyenlő, mellynek száma vagy hossz lineája akkora, mint a' több oldalú figurának minden oldalai egygyütt, vagy annak kerülete; a' méjj vagy magas lineája akkora, mint a' több oldalú figura körül iratott kerületnek küllője, vagy az a' perpendiculáris, melly a' közép pontbul az egygyik oldalra bocsáztatik.

Ha már a' több oldalú figura' oldalai végetlenül kicsinyek, úgy hogy a' körülettek írt kerület' karimájával csaknem megegyeznek; abból kijön, hogy az abroncs kerület egy olly három szegűhez lesz egyenlő, mellynek méjj vagy magas lineája akkora, mint a' kerület' küllője; számolya pedig vagy hosszs lineája akkora, mint a' kerület' egész karimája.

Ebből jön ki, hogy a' küllőnek felivel, vagy a' diameter negyed részivel kell sokszorozni az egész karimát, hogy a' kerület' lapja kitaláltassék.

Ha két mejjékes lineák között két 's több négy szegűek formáltatnak, ugyan azon egy hosszs lineán vagy egyenlően, 's azoknak méjj vagy magos lineájok is vagy ugyan azon egyenlő, a' négy szegűek mind egyenlők lesznek egymáshoz lapokra nézve is; mert ugyan azon vagy egyenlő okbul lettek.

Ha egygyiknek vagy a' méjj, vagy a' hosszs lineája, vagy mind a' kettő nagyobb vagy kisebb, az nagyobb vagy kisebb lesz lapjára nézve is; ugyan hasonló okbul:

Ha két mejjékes lineák között két 's több három szegűek formáltatnak, 's azoknak vagy azon egy, vagy egyenlő a' hosszs lineájok; a' méjj vagy magos lineájok is vagy azon egy, vagy egyenlő; magok a' három szegűek is egyenlők lesznek lapjokra nézve is; ugyan azon okbul:

Ha azon három szegűek között egygyiknek vagy a' méjj 's magos, vagy a' hosszs lineájok, vagy mind a' kettő nagyobb vagy kisebb lesz; a' három szegű is, melly azokból alkottatik nagyobb vagy kisebb lesz; hasonló okbul

Ha két mejjékes lineák között egy négy szegű, 's más három szegű formáltatik, de mind a' kettőnek vagy azon egy, vagy egyenlő hosszs lineájok, és vagy azon egy, vagy egyenlő méjj, vagy magos lineájok vagyon;

a' három szegű fele lesz a' négy szegűnek lapjára nézve is; hasonló okbul, mint a' diagonalis által két egyenlő három szegűekre osztatott négy szegűben.

Ha az azon egy hossz lineán épült négy szegűek egymáshoz, úgy a' három szegű a' négy szegűnek feléhez egyenlők; akkor azon egyenlőknek egyenlő hossz 's egyenlő méjj, vagy magas lineájok lesznek, 's a' két lineák is, mellyek között csináltattak mejjékesek lesznek, az az egyenlő távolságuk.

A' tökéletes gömbölyű golyóbisnak vagy sphaerának felső lapját úgy találhatni ki, ha a' legnagyobb kelet' fél karimája sokszoroztatik a' legnagyobb kerületnek egész karimájával, vagy megfordítva ez azzal; mert a' sphaera úgy származik, ha annak fél legnagyobb karimája maga tengelye vagy diametere körül annyi fordulást téssen, a' mennyi vagy mekkora az ő legnagyobb kerületi karimája.

A' négy szegű prismának külső lapját így lehet megtalálni: vegyed az alsó zsámoly' lapját, az négy egyenlő szegeletű négy lineáju figura; ennek mérjed meg az oldalait, a' mi ott kijön, azt sokszorozzad a' prisma magassága vagy hosszúsága lineájával; add ehez a' két végin lévő négy szegű figura' megmért lapjait; mert ez a' prisma úgy származik, ha a' négy szegű egymásra annyiszor rakatik, a' hány pont van az ő magasságában vagy hosszúságában.

A' három szegű prisma' külső lapja hasonló módon méretik meg, csak hogy itt mind a' fenék, mind a' tető lap három szegű, és ebben három szegű oldalait kell mérni, 's azoknak summáját a' magas lineával sokszorozni, 's ehez két három szegűnek alsónak, felsőnek lapját adni.

A' pyramis a' három szegű prismának harmad része; tehát mérd meg a' zsámoly' három oldalait, a' magas-

ság' lineájával sokszorozd, add hozzá a' zsámoly lapot; a' mi kijön, annak vedd harmad részét; e' lesz a' pyramis' lapja.

A' cylinder' külső lapját megmérni, vegyed a' fenekit, annak kerületi karimáját mérd meg; a' mi kijön, azt sokszorozd a' cylinder' hosszával vagy magossága lineájával; a' mi itt kijön, ahoz add hozzá, a' fenék és tető két lapokat megmérve; mert a' cylinder is ugy származik, ha a' fenék lap egymásra rakatik annyiszor, a' hány pont van, a' cylinder' méjj vagy magas lineájában.

Ila nem egyenlő domborúságú a' cylinder, hanem mint a' boros hordók, középhen nagyobb karimájú; vedd a' fenék karimát mint legkissebbet, a' közép karimát, mint legnagyobbat, keress a' kettő közt közép mértéket, medius proportionalist, ezt sokszorozd a' magas lineával, 's a' mi kijön ahoz adjad, a' két fenék kerületi lapokat megmérve: így találod annak külső lapját.

A' conus a' cylindernek harmad része; vegyed hát egy akkora fenekű 's magasságú cylindernek mértékét a' felső lapjában, ezt oszd három részekre: egy rész adja a' conus' külső lapját.

A' cubus felső lapját így méred meg: ennek hat egyenlő oldalai vagynak, mindenik négy szegű, egyenlő oldalú 's egyenes szegeletű; mérd meg egygyik oldal lapot, azt hattal a' hat oldal száma szerint sokszorozd, 's meg lesz a' felső lap.

A' parallelepipedum' felső lapját így mérd: ennek is hat oldalai vagynak, mindenik négy szegű; négy egyenes szegű, 's az egész ugy származik, ha a' fenék négy szegű, egymásra annyiszor rakodik, a' hány pontja legyen a' méjj vagy magas lineának; már a' hat oldaluk közt a' két fenék oldalak egymáshoz; a' négy oldalvást fekvő oldalak is egymáshoz egyenlők; ezen négy egyenlők közül egynek felső lapját mérd fel, azt néggyel sok-

szorozd, kijön a' négy oldal lap' felsője; a' két fenék lapok közzül is egygyiket mérd meg, azt kettővel sokszorozd; e' két rendben gyült számokat add egybe, meg lesz a' felső lap' mértéke.

Következik a' mennyiség felmérése Tudományának harmadik és utolsó része, melly a' (solidometria) merő megmérés; itt már nem csak lineák, nem csak figurák 's lapok jönnek elé, hanem merők, valóságos testek.

Ha akarod a' golyóbisnak vagy sphaerának merőjét megmérni; vegyed annak tengelyét vagy keresztül vágóját (diameterét); ehez keresd ki a' legnagyobb kerület' karimáját: a' diameter' negyed részével sokszorozd azt a' karimát, kijön a' legnagyobb karima' lapja; ezen lapnak felét vegyed annyszor, a' hány pontja vagyon a' legnagyobb kerület karimájának; vagy ezt amazzal sokszorozd, kijön a' sphaera' merője; a' sphaera' származása bizonyítja.

A' cylinder' merője megmérésére; annak akár fenék, akár tető kerületi lapját keresd ki, mérd meg; a' mi kijön azt a' cylinder' méjj vagy magas lineájával sokszorozd, kijön annak merője; a' cylinder' származása bizonyítja.

Közepében nagyobb domboruságú cylindert vagy hordót mérni, vagy illyennek merőjét; erre vegyed a' fenék kerek lap' mértékét; szintugy a' középső legnagyobb kerek lap' mértékét is, a' kettő közt keress közép mérséklésűt, medius proportionalist; ezzel sokszorozd a' hordó' hossz lineáját, avagy ha fenekire állítottad magas lineáját, kijön a' hordó' merője, azon okbul:

Ha akarod a' conusnak merőjét megmérni; vegyed annak fenék kerek lapját, azt sokszorozd a' conus' magossága' lineájával; a' mi kijön, a' lesz egy akkora fenékü 's magosságu cylindernek merője; ezt oszd három

egyenlő részekre, egy harmad rész lesz a' conus' merője, melly a' cylindernek harmad része.

A' cubus' merőjét így találod ki: a' hat egyenlő négy szegű oldalak közzül az egygyik négy szegű oldalt találod ki, mérd meg, a' mi kijön hattal sokszorozd; kijön a' cubus' merője.

A' prisma merőjét így találod ki: akár négy szegű, akár három szegű légyen, a' fenék lapját keresd ki, mérd meg; a' mi kijön, azt a' magas lineájával sokszorozd; kijön a' prisma' merője.

A' pyramis fenék lapját magas lineájával sokszorozva, kijön a' prisma' merője; ennek harmad része véve teszi a' pyramis merőjét, mert a' pyramis harmad része a' prismának.

A' parallelepipedum' merője így jön ki: vegyed egygyik fenekét, annak lapját találod ki, mérd meg; a' mi kijön azt sokszorozd a' magas lineával; kijön az egésznek merője.

Ha ezen testek közzül kettő-kettő olyan leszen, mellyeknek egygyikének fenéke a' másikéhoz; és egygyikének magassága vagy mélysége a' másikéhoz egyenlők; a' testek is egymáshoz egyenlők lesznek; mert egyenlő okokból származtak.

Ha egygyikének fenéke nagyobb vagy kisebb, ámbár magasságok egyenlő, vagy magassága nagyobb vagy kisebb, ámbár fenéke egyenlő, vagy fenéke is, magassága is nagyobb vagy kisebb; a' mellyiknek mindenike nagyobb, akár egygyike nagyobb, az nagyobb lesz; a' mellyiknek valamelly része kisebb, az kisebb lesz; hasonló okból:

Minden prismák, parallelepipedumok, cylinderek, pyramisok és conusok, ha egyenlő magasságuk egész merőjekre nézve, úgy lesznek egymáshoz, mint azoknak fenékei vagy zsámolyi; ha egyenlő fenékűek, vagy

zsámolyúak; úgy lesznek egymáshoz, mint azoknak magasságaik, vagy méjjségeik.

Ha az egész testnek merője 's feneke megadatik, a' fenékkal oszd el a' merőt, kijön a' magassága; mert a' merő a' fenéknek a' magassággal való sokszorozásából lett.

Ha viszont a' merő megadatott, 's' annak magassága, oszd el a' merőt a' magassággal; kijön a' fenék' mértéke: hasonló okból:

Ha csak a' merő adatik meg; mind annak fenekét, mind magasságát hitalálni, a' merő negyedes gyökerének, quadrata radixának felvetéséből; a' fenn járó Mennyiség'-tudományja, a' sublimior Mathesis tanítja.

Egyenetlen oldalú fenékű 's magasságú testnek merőjét kitalálni, így lehet: végy egy üres paralelepipedumot, melynek fenekét 's magasságát kimérve, a' kettőnek egymással való sokszorozásával, belső üregét vagy merőjét kitalálhatod; tedd az egyenetlen oldalú testet annak üregébe: töltsd meg vízzel vagy fővénnyel, azután vedd ki azon bétett testet, mérd meg az ott maradt víznek vagy fővénynek feneke 's magassága nagyságát; e' kettőt egymással sokszorozd; kijön a' víz vagy fővény' merője mértéke: e' pedig az a' mennyiség, mellyel a' paralelepipedum' nagysága meghaladta az egyenetlen oldalú test' nagyságát; ha ezen megmért víznek vagy fővénynek mértékét a' paralelepipedum mértékéből kivesszed, marad annyi, melly egyenlő lesz az egyenetlen oldalú figura merőjének mértékéhez.

Ezek szerint mérheted meg egy épületnek egy 's több oldalainak merőjét, hosszát, széjjét 's méjjét, vagy magasságát felvéve, 's azokat egymással sokszorozva; így jön ki: ha kőfal, hány téglá; ha fafal, hány borona-fa van benne.

Így mérheted fel 's számíthatod meg, az alsó 's felső padlási a' szobának hány nagyobb; vagy ha aprókból rakattak, hány apróbb deszkákból állanak.

Igy veheted fel egy háznak egész fedelezetét; hány szaru-fákból, hány léczekből, lécz-szegekből; hány zsendelyből, zsendely-szegekből állottak egybe.

Igy becsülhetsz meg (aestimálhatsz) egy egész épületet; annak részeit felvéve, felmérve, árrokat feltéve.

Igy építhetsz egész új alkotmányt, megadtván a' hely, a' mellyen építeni kell; felméretvén annak hossza, széjje 's az üreg; annyi, 's olly tágasságu részekre osztatván, a' hány szoba lesz építeni való; mert a' felállítani való falaknak 's fedelezetnek mértéke szerint kitalálod, hány téglá, hány szál fa, hány zsendely, hány szeg kelletik; azt is, hány ember, hány nap dolgozza meg, ha az idő engedi; azt is, mennyi költség kívántatik reá; a' több apróbb részekkel egybe.

Csudálkozik talán valaki, hogy ezen Mérés'-tudományát az eddig bévett 's követett módtul elávozva készítem; a' mérni valóknak minden figuráit, rajzolatjait félre téve; én a' figurák' kihagyásában szintén, mint vagy az arabs számokkal, vagy betűs számokkal való bizonyítgatás, és a' hosszú sorú syllogizálás' félre tételében, az elme elfárasztást, emlékeztető tehetség' terheltetését akartam kikerülni; csupán a' képzelés szárnyaival való élésre akartam az olvasót reá birni; 's úgy is tartom, hogy sem többet, sem kevesebbet cselekedtem, mint azok az Írók, kik embereket, nemzetekeket, vidékeket, városokat írnak le; azoknak részeivel, színével, formájával egybe, a' nélkül; hogy azokrul legkissebb figura rajzolatot tennének, még is tellyes Jussal kívánhatják, hogy előadásikban megértettessenek.

Készítette *Szigethy Gy. Mihály*,

Philos. és Mathesis' Prof. Székely-Udvarhelyt.

12.

Sétálás a' Holdvilágon.

Estve volt; a' teli hold legszebb pompájában ragyogott, 's bájvilággal csókolá a' természet' remekjeit. A' gerezdek' első virágzata édes illatot osztott. Az alkonyi levegő még nem veszté a' nappali melegtől kapott langyját. Embercsoportok járdaltak fel 's alá örvendve a' tetsző békének, 's elfojtva a' szabad szív' viharjait; egy bölcs megállt, fejét hátra 's szemeit a' hold' karikájára szegzé; minden emberszemek rajta csüggének, 's a' leggyorsabb is megállt, kérdezni: „Mit lát?”

A' bölcs így szólla a' körülálló bamészkokhoz: Nézzétek, olvastátok é valaha Fontenellet a' világok' sokaságáról? — „Micsoda? e' kérdés hangza minden felől, mit? hát egy Fontenelle van a' holdban?” — Nem, mond a' bölcs, hanem Fontenelle állítja több világok' lételet, hogy a' bolygó csillagokban emberek laknak, és hogy a' holdban az emberek szintolly kényelmesen sétálnak, mint mi itt a' földön. Tekintetek bár fel — ni hegyek, völgyek, tók, tengerek — a' holdban!

Bezzeg volt nézés, vizsgálat, kukucsulás; mindenik mást meg mást láta a' holdban. A' tudósok minden tudományos ismereteiket szemek által a' holdba hintezék. Egy orvos, iszo-

nyú nagyságu kórházat láta ottan; egy gyógyszeráros pedig egy kristélyző mív' munkálkodását. — Egy Theologusz templomokat, Vatikánt, sőt egy szószéket is láta a' holdban. — Né, egy nagy szövetséggyűlés! kiálta egy. — Egy törvénytudós előtt óriási törvényterem tűnt fel, óh mennyi akták! mennyi oklevél! a' holdi lakosoknak sok pereinek kell lenniük! — ott fenn bizonyosan ország-gyűlés van.

Most kalmárok jövének elő, és nézének, nézének — 's láttak sok terhelt hajót, portéka-csomót. Óh csuda! mond egygyik, amott van a' Börse; a' Bankrészcvényeknek nagyra kellett a' holdban emelkedniük; és a' Státuspapírosok! egy nyolczadat? egy negyedet? nem 14 procentet nyernek a' holdban — mint most Angliában. Dicső speculatio — a' holdban?

És egy főrangú aszszony pillanta fel a' holdba — látok, ah látok két szerelmezt; ah milly kényttelve ülnek ott a' rózsalombozat alatt, be szép, hallom beszélni! sőt sóhajtozni, mennyi hévvel, milly szerelmi olvadozásban! Óh csak a' holdban lakozik a' való szerelem. A' hölgy' kezében egy gerlicze nyögdel, az ifju egy szál rózsát tart — kedvesim! milly híven szeretetek ti — a' holdban. Itt a' földön? — ah a' holdban, a' holdban...

Mit látok? kiált egy fuvaros; mint hajt ott egy a' holdban, 's feldül; a' lovak bőszyűlten rohannak — jaj! — Mit? közbeszóll egy hajós, ott egy hajó a' vámhivatal előtt; — nézzük csak, a' holdban sincs szabad hajózás.

Ott egy Kurir vágiat, amott egy postalegény bördőjével. Óh milly furcsán foly minden a' holdban? tova egy levélhordó — né ujságokat és hírlapokat is árulnak a' holdban! de men-

nyi ott a' vevő, az előfizető! — be boldogok az Ujságírók — a' holdban! —

'S ím amott Vendégfogadók, milly szépek, milly dicsők! a' vendégek az asztal körül milly vígak, be jó a' pezsgő bor 's milly olcsó — a' holdban!

Már ez csupa bámulásra méltó! mekkora nemzeti Színház, milly művészek! mennyi ott a' néző — most talán az első Hősné számára nyílt meg a' pénztár, — be gyöngy az élet és a' márvány menyasszony — a' holdban!

Kiki maga módja szerint, a' mit ágyában képzelt, megvalósulva látá a' holdban. Végre egy Politikus jött elő 's feltekinte. Mi a' gutta! Londoni conferentia, — Spanyol öröklési vita, — Don Miguel 's a' szabadság' küzdései! — c'est tout comme chez nous — a' holdban! —

Fogarasy János.

F O G L A L A T.

	<i>Lap.</i>
Monyorókeréki Gróf ERDEŐDY GYÖRGY , Kology hegyének és Varasd Varmegyének örökös Fő-Ispánja', Cs. Kir. Kamaras', titkos Tanácsos' és Magyar Kir. Komornok - Mester' abrazolatja. 1651.	
1. Ész és szív. (<i>Körmendy Camill.</i>) - - - -	383
2. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. Harmincznyolczadik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - -	403
3. A' Magyar-nyelv természetéről, és a' Magyar-szók' eredetéről. (<i>Prof. Szigethy Gy. Mihály.</i>) - -	415
4. Voltaire temetési pompája. (<i>Batajthy József.</i>) -	426
5. Zagyva. (<i>Udvardy.</i>) - - - - -	437
6. A' Magyar nyelv ügyében. (<i>Udvardy János.</i>) -	446
7. Philosophiai értekezés a' Mathesis vagy Mennyiség-tudományának fontos és könnyű voltáról. (<i>Prof. Szigethy Gy. Mihály</i>) - - - - -	469
8. Emlékképek némelly híres férjfiakról. (<i>Hrabow-szky Dávid.</i>) - - - - -	483
9. Polykletus' utazása vagy Római Levelek. Harmintz-kilencedik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - - -	515
10. Arab költészet Mohammed előtt. (<i>Kazinczy Gábor.</i>)	527
11. Nem csupán az elme élesítésre, hanem a' közhaszonra készítettett Mérés-tudománya. (<i>Professor Szigethy Gy. Mihály.</i>) - - - - -	543
12. Sétálás a' Holdvilágon. (<i>Fogarasy János.</i>) - -	617

PALOCHAI
BÁRÓ PALOCHAY GÁBOR.
1651.

Dat bona spes vires — —

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(*NEGYEDIK KÖTET.*)

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomtató és Áros'
betűivel 's költségein.

TELEPÍTŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINI A. 301841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

1.

A' VESZTÁLISZ.

Geczi a' terembe lépe. A' tarka ide 's tova hömpölygő maszk-hullám, a' függő-lámpák' szemvakító fényözönje, a' muzsika' lágy örömben olvasztó 's tánczra ingerlő zengzete, a' keleti pompával bútorozott tág öblű terem, a' tük-rös gyertyatartókból visszszaverődő máguszi világ, az aszszonyságok' fejein és öltözetén estcsillagi rezegéssel játszó gyémántok' és drága kövek' villogásai, a' száz meg száz különböző színű és alaku Maszkok, 's az a' titokteli valami, melly mindenik Maszkon lebegett, — mind ez egy ezer bájjal mosolygó Panorámát teremte elébe, mellynek minden perczen újabb szépségei újabb kellemei tüntek fel.

Ennyi sok ingerlő alakok' láttára nagyobb ösztönt érze most magában szerelmi szállongásokra mint valaha, érzelmeit az ellene álhatatlan kelleme' gyönyörteli tengerében füröszte, képzetében csuda rémségű tervek kelének, most egy Anadysmené téjhab vállai, majd egy Hébe karsu termete, itt egy Láisz parányi kacsója, ott egy Rhodopé' picziny lábikája vonzá magához könnyen hódítható szívét. Rózsaszínű Dominója őszhangzék rózsaszín kedvével, mellynek pajzán kikapásait gyors mozdulatai jelengeték.

Mint valamelly villám úgy kápráztatá most szemeit egy elsiető Maszk, ki egy Vesztáliszt ábrázola. Csudaszép alkatja kellembájos testének, angyali növése, isteni termete, főkép kis lábai lángzó szenvedélyt költének benne. Ifju Olvasóim! kik az erszénysenyvesztő farsang' lelket és testet zsibbasztó örömeivel ismeretek, mind ezen lelki phasissait hősünknek nem fogják áthathatatlan mysteriumoknak tartani.

Geczi, négy szem közt és rózsa alatt legyen jelentve, egyike volt azon képzeleti bohóknak, kik az önhitség' délpontján tűzokádó lidérczként bolyganak. Ő magát legszebb, legkiváltabb, legérdeklőbb férjfinak tartá, 's többször dicsekvék, hogy nincs aszszony, ki néki ellentálhasson. Most hát szemeinek egész pattantyú tárát a' szép Vesztáliszra szegzé 's szíve előre tapsolt a' kivívandó győzelemnek. Mint hű árnyék a' testet olly elmaradás nélkül kíséré őt, mindenütt nyomába vala, megvizsgálá minden oldalról 's mind annyiszor újabb újabb kellemeket vön észre, mellyek közzül egyik kísértőbb vala másikanál. Millio szeretetre méltó tulajdonokat ruháza rá felhevült képzelődése, 's ezek' öszszeségéből egy megtestesült gyönyörűséget látta az imádottnak. Geczi olly szerelmű lovag vala, ki nyakasság és szemtelen hozzányomulás által jegyzé ki magát, ki nem olly könnyen vala elútasítható és visszszarettenthető.

Itt is olly szabadságokat veve az idegenné iránt, millyeket egy aszszonyi szerénység tisztelője nem egy könnyen követ el. Szerelmi hódolatai előre nem igen tetszének a' Vesztálisznak, 's látszék kikerülni akarni nyájaskodásait. Egy mellék szobába vonult társával egy barnán leplezett Szarándoknéval hátra; de Geczi ide is

utánnok elejekbe üle egy székre 's olly meredt tekintettel néze reá, hogy az pirulva süllyeszté le arczát. Ekkor valamit suga fülebe a' Szarándokné, mire felkele székéről, Geczi elébe álla, jobbát ragadá 's tenyerébe egy G. betűt írta.

Ismersz engem szép Maszk?

„Hogy ne, Te Geczi vagy.“

Eltaláltad. — Ekkor forró csókkal önté el a' bekesztyűzött kacsókat. A' Vesztálisz mind inkább barátságosabb lón, több-több kedyezményeket engede, 's végre egy pár tánczban együtt lejte vele. Geczi vére lángzó puskaporrá vált, mellynek explosiója szerelmi hízelkedő szókká, csapodár mézes kitételű beszéddé csattant, a' gyönyörű, szép angyal, istenné nevek özönlének ajkairól.

Miként nevezhetsz szépnek? kérdé a' Vesztálisz, midőn nem látod képemet?

„Vérem, melly olly forrón olly sustorogva szökdel ereimben; szívem, melly repeső lángjaiban keblemből kiugrani készül, mondják, hogy milly szép, milly gyönyörű vagy, 's én édes örömet hiszek sugalmaiknak, ah lehetetlen csalódnom!“

Hát ha épen most az egyszer csalódik.

Óh nem, nem! Barna szemeid' tüze, melly mint nap a' felhők' fátyolán hat-ált álarczod' setétjén, ifjúi ezüst hangod' bájzengzete, gyenge kacsóid' alabástroma, termeted, lábaid, mind mind bizonyosságaim, hogy benned nem csalódtam.

Egy lágy kézszorítás lón jutalma. Geczi az öröm' legfelsőbb régióiban repesett. Enyim ő, gondolá, enyim egészszen és örökre.

Csak magára van Kegyed e' Bálban?

„Nem — egy más aszszonysággal, ki testvérem — ama Szarándoknéval.“

Hát férje nincs itt?

„Férjem! ki mondta az Úrnak, hogy férjhez ment vagyok?”

Csak gyanítám.

„Gondolni szabad.”

Vége lón a' táncznak. Geczi a' Vesztáliszt 's testvérét a' csemegetárba vezeté. Az aszszony-ságok eleintén vonogatók magokat. Ah hah! nem tesz semmit, gondolá, a' vonogatás csak az udvariság' tónja, 's addig kéré, míg együtt vacsorálni kezdenek. Geczi levevé álarczát, nagy vacsorát parancsola, egy fél pulykát, egy tortát, ausztrigákat, pezsgő bort 's kéré, hogy arczaikat leplezzék le; 's ekkor keze merészen nyúlt a' fátyol felé. Milly bolond lennék, ha kedvezéseimet rútra vesztegetném; de szükségtelen volt félelme, mert a' Vesztálisz szép vala mint hószín lilium. Rózsa ajkai körül egy pár sor téjfehér fog olly gyönyörűn mosolygott, mint az elefánt csont a' feketén fényesített Kaszten' oszlopairól.

A' Vesztálisz igen keveset, 's csak nem semmit ett. A' Szarándokné jobb étvágyal bírt. Geczi pedig az evésbe olly művészi tökélyt fejte ki, millyet csudálni lehet. Tíz percz alatt a' félpulykából, nyolcz palaczk pezsgő borból még árnyék sem marada. Miután tányérját csinosan kiüríté 's gyomrával kibékült, kérdé a' vacsora' árjegyzékét a' pinczéstől:

„Mivel tartozom?”

„Semmivel.”

Hogy, hogy?

„Minden meg van fizetve.”

'S ki fizette ki?

A' legény a' Vesztáliszra mutata. — Geczi megpirult — az aszszonyok arczfátyolaik alól

mosolygák zavorodását. Tetteté magát, mint ha Isten tudja milly rosszszúl esnék ezen kifizetés néki, de magában örvendett; mivel többnyire száraz kországos erszényje a' vacsora' árrát elhordozni képes nem lehetett volna. Már előre zseb-óráját vagy közép-ujján fénylő gyűrűjét zálogul szánta volt; de az ég, vagy is inkább a' Vesztális' bőkezősége segíté mind éhségén, mind erszényén. Ekkor a' Vesztálisz menni készüle.

Miért siet olly nagyon?

„Igen elfáradtam. Jer Mila, ideje távoznunk, — rég elmúlt éjfél. Jer! Bátor vagyok szekeremet ajánlani.

„Köszönjük alázatosan.“

Mit? illy késő éjszaka gyalog akarnak menni? az nem lehet, meg nem engedhetem; útszáink sárosak, keskenyek, setétek. Valami bal sors érheti? — —

„Ne törődjék — szekerünk ott lent vár.“

Engedjék, hogy kísérhessenem.

„Igen is, de mint magában érthető: csak a' szekérig.“

Engedelméből én Kegyedet haza kísérem.

Feleletül egy nyájast pillanta a' Vesztálisz hősünkre, 's ez elragadtatva kiálta fel: Értelek, Angyal! — megragadá kezét, 's hévvel szorítá hő ajkaihoz. A' Vesztálisz mind ezt csendel türe, 's testvére lesüté szemeit.

A' tágas előszobában várt a' szolga köpenyekkel az aszszonyságokra. Geczi nyakába veté magáét 's utánnok sietett. *Quo nos cunque feret melior fortuna . . . !*

A' két aszszony a' kocsiba üle, 's Geczi a' bakra a' szűrös kocsishoz. Villám sebessen rohant el a' szekér a' bús setétbe borult útszák' kövezetén. Geczi a' remény' édes álmodozásai-

val gyönyörködteté képzeletét; elgondolá, milly édes és mennyi öröm várakozik rá a' szép ismeretlenné édeni lakjában — 's óh! — A' pezsgó bor felhevíté agyát, 's a' jövődő gyönyört legdúzsabb színekkel festé elébe. Mahomed' paradicsomába álmodá magát, ott az arany habokkal hullámozó ezüst patak' partjain, jásmín lombhozat alján rozsa vánkosocon a' legszebb Hourí karjai között. Istenem, milly szép álmodni! — — A' kiálhatatlan lévvél forró vér feltüzelé karja' idegjeit 's tízszer nyúlt a' Vesztálsz felé, ki most fenyítés, majd sanyarú intés által szorítá az illendőség' korlátai közzé a' tűrhetetlent. Enyim ó még is, így zajlék szíve Geczinknek, ez a' visszatartózkodás csak aszszonyi szemfényvesztés — 's alig várá a' pillantatot, mellyben vágyja' édes kalászszeit arathassa.

A' sebessen iramló szekér czélnál álla egy szegeletház' kapuja előtt. A' szolga kiemelé a' Vesztálszt, a' Szarándoknét, 's végre a' rózsaszín Dominót. Az aszszonyok felsietének a' lépcsőken, utánok Geczi. A' Vesztálsz egy pokol setétségű szobába vivé a' szerelmi hévben olvadót, 's egy zofára ülteté 's elsiete.

'S hát magamra hagysz? kiálta utánna.

„Csak álarczom' teszem le 's maszkos kötösöm', 's tüstént jövök.“

Várás ha gyötört valaha valakit, gyötré most Geczit. A' legkissebb zörej, egy ablaktáblát rezgintő szellő, mind kedvesse léptei valának. Hah jön! — Nem! Szép ismeretlenném hosszasan várakoztat. Ez a' mord setét és hideg nem inyenü szerint való. Csak azt mondá, hogy maszkát teszi le, 's hát olly sok idő kell arra? ezeres szedte-vedtét gyanakszom!

Minden perczel nevededett túrhetetlensége és félelme. — Szívdobogása fenn vert, 's most-most-ot kiáltott. Mi ördög! milly későn jön — he bajos várakozni. Hah nyílik az ajtó, itt van a' régen várt! nem! — Que diable!

Egy inas jött, hozva egy hármás gyertya-tartót 's egy mosdót, 's kurta hidhajtással az asztalra helyhezé — 's távozott.

Mit jelentnek ez előkészületek? — A' gyertyák' világa édes biztatással hata a' csüggedőre, körülnézé a' fényesen bútorozott szobát, meggyőződék hogy előkelő háznál van, 's oszlék szépegése.

Most újra nyílt az ajtó. — Áh! jön! Nem — egy más inas hozva két kis üveg palaczkot tele rózsaszín nedvel, 's egy nagy keszkenőt — mindeniket az asztalra tévé, 's távozott.

Egy szóra, barátom! —

Parancsoljon?

Soká kell é még itt várakoznom?

Méltóztassék csendesesen lenni — mindjárt itt lesz. Az inas ment, 's Geczi újabban kezdé reményleni, — ah most lesz a' mi nem volt. Túrhetetlen homloka' izzadásait örömeiben előre reszkető kezeivel törle le 's várá az óhajtott gyönyörpillantatot, melly néki a' legkibeszéltetlenebb örömet hozandja.

Még sem jön! Bizonyosan egy bájos pongyolába öltözik. Ah, ki boldogabb nállam! Geczi, Te szerencsés ficzkó vagy; nincs aszszony, ki néked ellentálhasson.

Ekkor egy harmadik inas lépe bé, hozva egy széles, magos, szőrrel tömött párnát, melly sokat hasonlíta a' Törökök' nyugvó vánkossához, — 's ezt a' szoba' közepére helyhezvén — távozott.

És most nyílik az ajtó, — ki festheti Geczi' ámulását. Elhalt, döbbent örömeben, mert jött — kicsoda? A' Vesztálsz? nem — a' Szarándokné? nem! ki hát? mivel bajosan fogod eltalálni, édes Olvasóném, csak megmondom — nehogy kíváncsiságod kínzópadra vonson.

Egy tisztes értkorú férjfiu lépe bé hamuszín pongyolában. Fekete bársony-sipkáját emelintve, egy rövid, de felettébb hideg meghajtással köszöne.

„Uram! így szól: engedelmet kell kérnem, hogy illy hosszasan várakoztatám. Nőm a' Vesztálsz, kit Uraságod a' tánczteremben láta, fel kelle hogy ébreszsen engem, ki már mély álomban“ ...

Geczi a' rémülés és bámulás miá egygyet sem szólhata, mint egy villámütött álla ott.

„Vesse le kabátját — után frakját — ne tartson semmitől, légyen könnyeden ...

Geczi nem képzelheté, hogy mind ezt miért kelljen tennie; még is úgy tőn, mint az öreg Ur parancsolá.

„Üljön e' vánkosra — ne reszkessen! egy, kettő, három, 's minden meg van!“

Geczi öszveborzadt, — reszkete mint forgószélben a' nyárlevél.

„Mit borzad úgy, más is járt e' hajóban, még sem halt meg — no csak rajta!“

Geczit köszoborrrá edzé a' dőbbenés, — félholtan ereszkedék a' vánkosra. Az öreg Ur fel-emelé állát, 's egygyik kezével homlokát, másikkal állát fogván felnyitá száját, kérdvén: „mellyik az?“

Mit akar az Úr?

„Az Úrnak fogát kihúzni.“

Micsoda fogamat?

„Azt, a' melly az Urnak a' Bálban olly kí-
zó fájdalmakat okozott.“

Honnan tudja azt?

„Tréfa csapongások, — nóm legédesb ál-
mombul költe fel, hogy az Úr' baján segítsek.
No csak hamar, mellyik az?“

Ezer hordtát, gondolá Geczi, 's átkozá he-
behurgia könnyelműségét, miért hitt egy aszszony-
nak. Helyzete elég kínos volt megvallani, hogy
ő egészen más czélzásból kíséré ide nőjét, csak
vesztét okozó gyónás lett volna. Jobb lesz hát
sorsomra hagynom magamat gondolá; de átok
hordja valamennyi aszszony! Folytassuk hát a'
gyönyörű dialogot.

Az igaz, gonosz fogfájásaim voltak; de már
elmúlt.

„Még rosszszabb — az első rettenés' multá-
val iszszonyúabban jön elő a' fájdalom. Nem
fog nyugta lenni sem éjjel sem nappal. Holna-
pokig gyötrő kín dulandja életét — 's miért ezt?
midőn most szabadulhat. Mutassa a' fájos fogat.
Ha odvas megsüthetem, az legkissebbé sem fog
fájni.

Mit volt tenni — megmutatá felső szemfo-
gát; de kéré, hogy ki ne húzza.

„Nem, nem, csak megvizsgálom.“

A' Fogorvos a' város' legelső fogművésze,
hálóköntösse' ujjából egy csinos fogvonót veve
elő, 's a' semmi rosszszat nem gyanító Geczi ki-
mutatott fogára illeszté — racs — és a' fog künn
vala!

Geczi elorditá magát, 's a' félelem — és
fájdalomtul lankadtan, ájultan dült el. De az
orvos egy üvegce szarvas-szarv szert tartá orra
alá — 's Geczi magához jöve.

„Mossa ki száját ez ecztes vízzel, hogy a' sebhedt foghús ismét öszvevonuljon.“

Míg Geczi száját kiöblögeti, addig az orvos nagyító üvegen a' kivont fogat vizsgálgatá, 's nem tudá csudálkozását kifejezni, hogy illy ép, egészséges gyökerű, tiszta zománczu fog miként fájhatott.

Geczi magán kívül volt dühében — búcsúzás nélkül sietett az ajtóhoz — ajkain átkozódó káromlások lebegtek. De alig ért a' kilincs-hez, midőn a' fogorvos' „Megálljon-ja“ fülébe dörge.

No, 's mi baj?

„Urfi, fáradozások díját“...

'S hogy hogy!?

„Méltóztatik tudni, hogy fog, egy is ingyen ki nem vonattathatik — e' felett legédesb álmomból vertek fel az Ur' fogáért — 's még is fizetés nélkül távozni — — ez — ez — Uram, nem lenne illő.“

Mit? hát még fizessenek?

„Valóban,“ mond nyugalmas hideg vérrel a' fogorvos, 's a' kivont fogat papirosba takarva nyújtá felé.

Azt tessék megtartani — és mit kíván?

„Egy aranyat.“

Mit? egy aranyat?

„Igen is. Hát sok ez? méltóztatik megmondolni, hogy nőm engem az Urért álmombul költött fel!“...

Ezt elhagyhatta volna, kiált bőszt dühében Geczink — 's a' megcsalatott szerelem' egész mérgével veté aranyját az asztalra.

Most nyílt az ajtó. Égő szövétnekkel lépett az orvos' nője a' Vesztálisz bé, 's nevetve mondá elő Geczi' szerelmes czélzatu szekerezé-

sét. Az így megpirított nyalka, nyelvét harapva, rohant el.

A' Fogorvos majd hóltra neveté magát. Kár mondá, hogy előre nem érintettél; mert ez ép fogtól nem fosztottam volna meg szegényt, 's ez által egész száját csúffá nem teszem vala. Én oka nem vagyok, hanem Te, kedves Nőm! — 's ezzel ágyába ment.

Tetszik é e' történet, Szépeim? Csak kérlek boszszútervet belőle ne koholjatok. Ha egy édelgő szelemi lovagot látándatok, kinek felső szemfoga hibázik, jusson eszetekben: hogy az — Geczi.

Mohán, Erdélyben.

Fogarasy János,

2.

Az Újseelandiaknak Religiójok, és erkölcsös - vallásbeli állapotjok.

(d' Urville utazásaiból.)

Az Újseelandiak, Isteneiknek Atua közönséges nevet adnak. Némelly Tudósok e' szót a' Dewa szótól hozzák le, melly a' Sanscrit-nyelvben hasonlóképpen Istent jelent. Innét ment által a' Malaiok' nyelvökbe.

Részemről lehetetlenség egyenes értelmét adni annak, mit értenek az Atua alatt; lehetetlenség ezt adnom Theogoniájokrul is. Azonban azt hittem, hogy nálók egy bizonyos képzetet különböztettem meg, egy Istentől, ki főbb mint a' többiek, egyetlen - egy 's lelki lény. A' többi Istenségek e' szerint csak annyit tennének nálók, mit a' keresztényeknél a' jó és rossz angyalok, és mik a' régieknél a' jó és rossz őrlkek (génikusok) voltak. Az bizonyos, hogy e' Szigetiek a' legfőbb tiszteletet elholt Szülék' és Főjik' lelkeiknek adják, kiket közönségesen Atua cím alatt tisztelnek. E' tiszteletet bizonyos alkalmakkal kimutatják. Főjik'eránt még ezeknek életökben is. Így neveztetett gyakorta Schon-gui is Atuának hazafijai által.

De bizonyos, hogy e' népek sem imádnak sem fa, sem kő Isteneket. Azok a' rút képek, mellyeket kezekben, kunyhójik' ajtajain és sírjaikon láthatni, csak jel-

képek és titkos jegyek, melyek nem nézethetnek valóságos bálványoknak, legalább szintolly kevesé, mint a' katolikus Religio' szertartása szerint, a' tisztelt Szentek' képeik.

Némellyek szerint legfőbb Isteneik Mawi-Mua és Mawi-Potiki két fitestvérek voltak, kik között az első az ifjabbat megölte 's megette. Innét kellett a'béli szokásoknak származni, hogy a' hadban elejtett ellenségeik' testét ők is megeszik.

Nicholas szerint a' Seelandiaknak valóságos Jupiterjek az Istenek' elsőbbike, Mawi-Ranga-Rangui, kinek neve a' Mawi szó betűszerintes értelménél fogva annyit tesz, mint Ég' lakosa. Tipoko, a' harag' és halál' Istene, mindjárt ez után jön. Ez, mint legrémítőbb vesz legtöbb részt az emberek' szerencsétlenségeiben. Towaki, mások szerint Tauraki (talán jobban Tau-Wati) is, mint az elemek' eszközetlen ura, fontos szerepet játszik. Ez Istennek haragja által vagynak a' szélveszek és idők. Egy erős széltámadás' alkalmával, melyet Nicholas a' Schuraki szorosán kiállott, úgy vélekedtek az otthonosak, hogy a' Hupa női női kadidi (igen bosszús erre a' Főre.)

Csak e' három Istenségek után jönnek Mawi-Mua és Mawi-Potiki, kik között az elsőnek az a' tiszte volt, hogy a' földet formálta, míg ez a' víz alatt volt és egészen készen tartotta úgy, hogy az valamelly horoggal, mellyel egy különös nagyságu sziklához volt kapcsolva, a' víz' felső színére húzattathatott. Így elkészítve vette által Mawi-Potiki bátyjának kezéből, a' víz' színére húzta 's azt a' formát adta néki, mellyben most van. Ezenfelül uralkodik az emberi nyavalyákon 's legfontosabb kizáró joga abban áll, hogy életet adhat, mellyet csak Tipoko vehet el. Csak Mawi néven lévén esméretes, igen nagy szerepet játszik ez Isten e' népeknek babonás

vélekedéseikben; mert megfogható, hogy e' három Máwiknak foglalatosságaik, képzeleikben könnyen összeolvadnak és ugyan egy lényben egyesülhetnek. Forster szerint Mawi a' Társaság-szigeten is tiszteltetett, és Ellis szerint csak igen híres Próféta lett volna e' szigeten. Végre Mariner szerint, Mawi mint új Atlas a' földet hordozta, 's mozgásai okozták a' földindulásokat.

Heko-Toro a' bűvösségnek és boszorkányságnak Istene, feleségét egykor elveszté. Midőn több helyeken hijában kereste, végre Újseelandban találta meg. Egy a' két végeinél fogva az égbe akasztott teknyőladikon vette lakását e' két házastárs, hol még most is egy csilagzatnak formájában fénylenek.

Az itt lakóknak olyan Isteneik is vagynak, kik bizonyos helyeknek uralkodójik; ilyen az, ki a' Manawa-Tawi Szigetek' barlangját lakja; ilyen, ki a' Schukki-Anga két szikláknak torok-alatján parancsol 's t. Warsden jelentést tesz róla, mint állott boszszút ez utolsó Atua a' Cossacki hajósokon e' szent sziklán elkövetett kártételért hajójoknak elvesztése által.

Hogy az Újseelandiak elsőben látták az Európaikat, mennykövel 's villámmal fegyverkezett Istenségeknek vagy lelkeknek hitték őket. Minden Európait, vagy másképp fejer embert, Pakaha közönséges névvel neveznek. Soha sem tudhattam meg, honnét ered e' nevezet, bár szembetűnő volt is, hogy Újseelandnak különözö pontjain is bé volt véve; mi azt gyanítatja, hogy e' nevezet már Cook' utazásai előtt meg volt. Régen esmértek tehát már az Újseelandiak egy bizonyos, a' magokétől különözö emberfajtat.

A' legújabb időben, óráinknak gyakorta isteni tiszteletet adtak; mert ezeknek mozgások és műszerek, értelmöket felülhaladta 's úgy vélekedtek, hogy csak mint természetfeletti lényeket úgy tekinthetik ezeket.

Egykor Warsden azt kérde egy szigetbelitől: hogyan képzei magának Atuat? 's ez így felele: „mint halhatatlan árnyékot.“ Midőn e' kérdést tevém Tuai-hoz, azt mondá e' Fő: hogy Atua lélek, egy mindenható lehelet, mellynél lélekzését kicsinyenkint egészen megszünteté, hogy gondolatjait jobban kifejezze.

Atuának jelenléte, mint mondatik: lassú és néma sziszegés által szokott megjelentetni. Tudva van, hogy Taítiban e' vélekedés volt uralkodó. A' mennykönek zörgése nekik religiói ijedést okoz; ez a' nesz a' csaták' előjele. Azt képzelik hogy e' zörgést Atua egy rendkívüles nagy hal' formájában, alakjában teszi, 's buzgó imádságokat bocsátanak hozzája, hogy nekik 's barátjaiknak kárt ne tegyen.

Tökéletesen hajlandók ugyan a' keresztények' Istent megismerni, de ezért Atuaikat nem akarják elhagyni. Elhiszik, hogy a' fejer emberek' Istene Újseelandon kívül hatalmas lehet; de azt nem hihetik, hogy Isteneik hazájokban tehetetlenek volnának. Azt azonban nem foghatják meg, hogy őket és a' fejer embereket egy Isten teremthette volna. Némellyek azt hiszik, hogy a' fejer emberek Isteneinek bévitelén, a' hazai Atuaknak irigységek és haragjak felgerjedvén, e' miatt sok bel-földiek elvesztek volna. Végre midőn 1828-dikban a' fojtóhurut e' szigeten rémítő pusztításokat tett, a' bel-földiek e' csapást a' keresztények Istene' haragjának tulajdonították 's azzal vádolták, hogy kegyetlen Isten; hogy eljövetele előtt a' lakosok nagy öregséget értek, de miolta ez nálók megjelent, mindnyájan, ifju 's öreg egyaránt ki vagynak téve csapásának.

Az Istenséggel beszélgetés, imádság által megengesztelés, és akaratjoknak kinyilatkoztatása végett e' népeknek papjaik vagynak, kiketők a' szigetszoros körül Arikiknek neveznek; de úgy látszik, hogy igaz ne-

vek Tohunga (egy bizonyos szó után, melly annyit tesz, mint megfogni, érteni.) A' Tohungák fontos alkalmatossággal mindig kérdőre vonatnak 's meghatározások minden foglalatosságokban nagy fontosságu. Semmiért sem mernék a' belföldiek magokat annak az akaratnak ellene szegezni, mellyet nékiek Atua a' Tohungák által megjelentett. Ezeknek az embereknek a' jövődőt előre megmondani is van tehetségök 's befolyásuk polgártársaikra annál nagyobb lesz, minél gyakortább követi jóvendöléseiket a' tellyesedés. Kirekesztő jogjok van a' zivataroknak és szeleknek megszüntetésekre, 's a' betegségeknek 's más rosszszaoknak elűzhetésekre 's a' t.

A' Papoknak foglalatosságaik örökösödésiek 's kötelességek az Atyáknak gyermekeiket hivataljok' czeremóniájira 's foglalatosságaira megtanítani.

Mint majd minden Népeknél, kik még a' míveltség' gyermek korában élnek; úgy itt is egygyesítik a' Papok különös foglalatosságukkal az orvosokét. Mihelyt valaki veszedelmes beteg, a' Pap mindjárt elhivatik; ki a' beteget előbb el nem hagyja, míg az vagy meg nem gyógyult, vagy el nem temettetett. Orvosszerei szokás szerint Atuához bocsátott imádságokban, a' babonás tetteknek különbféle nemeiben, 's kiváltképen a' Tapu rendszabásai' szoros megtartásokban állanak.

Azonban néha azt rendelik a' betegnek, hogy az evéstől egészen tartóztassa meg magát, melly bizonyos esetekben jóltévőleg munkálkodik ugyan; de más esetekben maga is elegendő a' beteg' megölésére. Az időszakos hideglelések e' tartományokban gyakoriak, 's a' belföldieknek sem okaikról sem hatásokról nincsen megfogások; csupán valamelly belső tűz püsztitásainak tartják őket. Ennek megoltása végett, a' beteget az esztendő' akármelly része mostohaságának is kiteszik; hideg vizet itatnak vele, melly baját csak hamar neveli.

Az orvosoknak felelni kell azért, mi a' betegen történik. Ha a' beteg a' törzsöknek első sorsosa, 's a' halálhoz közel van, a' felelet' terhe ez által igen nagygyá lesz. Illy esetben a' Consilium' vagy Orvostanács' tiszte, az orvos' bánásmódját megvizsgálni. Itt a' betegség' legcsekélyebb környüállásain is általmennek, 's ha úgy találják, hogy az orvos vagy tudatlanságból, vagy vigyázatlanságból Tapunak törvényjeire nem ügyelt; kemény büntetésnek van kitéve. Ez esetben feje vesztésének veszedelmében vagyon, mellyel hibájáért büntetettik, 's a' megholt lelkének feláldoztatik, hogy a' megholt' végvonaglásai fájdalmát enyhítse.

A' mi az orvosi mesterséghez tartozik, Rongoának neveztetik; 's innét az orvosok Tangatarongoóknak neveztetnek. Értik a' seborvosi munkálatokat 's a' hajító-dárdák' hegyeit; ha azok a' húsba hatottak, okosan ki tudják húzni. E' végett mély bémetszéseket tesznek éles csigahéjjakkal.

A' Seelandiaknak sokkal világossabb megfogásaik vagynak a' lélek' halhatatlanságáról 's jövődő életéről, mint művelődési állapotjoktól lehetne várni. A' lélek vagy szellem, mellyet Waiduának neveznek, az állati vagy anyag hüvelytől, mellyből a' test áll, tökéletesen különbözik. A' meghalás' szempillantatjában elválnak ez eddig szorossan egymással öszveköttött állórészek erőszakos széltszakadás által. A' Waidua még három napig lebeg a' halál után a' test körül, erre elindúl egyenesen arra a' képzelt utra, melly Ika-Na-Mawi szigetének egyik végétől fogva a' másikig elterjed, 's Reinga (búcsuvétel) sziklájánál, e' népek' valóságos Thenarenájánál végződik.

Ekkor Atua a' Waiduanak (Rangui) legtisztább részét az Égnek legmagassabb vidékjeire, vagy a' dicsőség' tartózkodása helyére viszi; míg a' tisztátalan rész

(Po-nuï vagy Pokino), setétségbe taszítatik. Többire nem kell hinni, hogy ez emberek e' szókkal: tiszta és tisztátalan, a' bűnöknek vagy becsületes magaviseletnek, vagy az erénynek és gonoszságnak megfogását vagy értelmét kötnék össze. Előttek ez erkölcsi különzések üres hangok; ők csak a' becsületet és becsstelenséget, a' dicsőséget és gyalázatot esmérík.

Tökéletesen meg vagynak győződve a' felől, hogy midőn ellenségjeknek testét megeszik, nem csak anyagos álló részét rombolják össze; hanem ezen felül ez ellenség' Waiduáját is, lelkek' szellemek' rokonává teszik. Ez atyafiságosodás által ön Waiduájok, a' dicsőösségnek és becsületnek új lépcsőjére jut, 's minél több jeles sorsu ellenségeket emésztett meg valamelly néptörzsök fő, annál szerencsésebb 's irígylésre méltóbb lesz győzedelmes Waiduája a' másik világou.

Többire csak igen határozatlan megfogásuk van a' boldogságról, mellyben, a' jövődő életben fognak élni. Ugy látszik, hogy e' boldogságot vendégségökben, mellyeknél halak és batátok (neve egy keleti és nyugoti Indiai növénynek; mellynek vastag csomós gyökei vagynak, *solanum tuberosum esculentum*.) fognak feladatni; 's harczokban, mellyekben a' választott lelkek mindig győzedelmesek fognak lenni, helyheztetik.

A' megholtaknak Waiduáik az élőkkel társalkodhatnak. Ezt gyenge árnyékok', napsugárok, és erős lehelletek' formájában 's a' t. teszik. A' megjelenések gyakoriak és semmi által sem lehetne e' belföldieket arról meggyőzni, hogy e' csak képzelődéseknek csalfa játéka. Innét van, hogy ez emberek közel a' sirokhöz ugyan olly religiói ijedségen mennek által, mint millyet sok közönséges Europaiak éreznek. Okuna soha sem mert akármelly holt' sirjához is közelíteni, mert attól félt, hogy Waiduáját megjeleneni látja.

Azt hiszik, hogy a' lélek' helye a' balszemben van 's hogy e' szem a' Firmamentnek különös csillagzatja által ábrázoltatik. Innét lelkeknek vagy Waiduájoknak az Égnek egy csillagja helytartója, 's ezért vagynak a' sok játsziképzetek e' csillag és a' Waidua közt, melly ennek képét viseli. A' csillag a' szerint nyeri vagy veszti fényességét, mint a' néptörzsökfő szerencsésbb vagy szerencsétlenebb 's Waiduája e' módosításoknak van alája vettetve.. Mások úgy vélik, hogy e' csillag csak annak a' néptörzsökfőnek halála után jelenik meg, kit képezett.

Hogy ellenségjek' Waiduáját annál inkább megront-hassák, a' törsokfők félelmes vetekedő társok balszemét a' leverésnek szempillantjában kiszakasztják és elnyelik. Mások megleégesznek azzal is, ha ellenségjeknek gö-zölgo' véréet iszszák 's meggyözo'dnek a' felől, hogy annak Waiduája ez által megszünik dühösködni, 's e' tett által a' gyözo'vel egygyé lesz 's többé ennek nem árthat.

A' Tabu vagy jobban Tapu, Újseelandban csudálatos és a' polynesiiai emberfaj minden népeinek, a' nagy szigetektől fogva, mellyek minket foglalatatoskodtatnak, a' Havai szigetekig a' Meridiánhoz hajló Zona' folytában; mellynek lakosai mindnyájan egy közönséges eredetű nyelven beszélnek, tulajdon babonás hitek. A' Tapu által kétségen kívül kezdetben, vagy egy önkényes szűkölködések kiszabása által; melly a' megbántás' nagyságával vagy az Isten' képzelt haragjával egyarányos; ennek haragja megengesztelésére 's tetszése' megnyerésére czéloztak.

A' Seelandi vakabban alája van vetve a' Tapu babonás hitének, mint minden más lakosai Polynesiának; a' nélkül pedig, hogy az erkölcsi okfőnek, mellyen ez épült, képzetét megtartotta volna. Az Újseelandi csak azt hiszi: hogy Tapu Atuának kedves, 's ez elég néki.

Ezen felül a' felől van meggyőződve, hogy mihelyt valamelly tárgy, legyen az akár élő, akár holt anyagos, Tapuval érintetik; ez által az Istenségnek eszköztenül hatalmába jut, 's ennél fogva annak azután minden méltatlan illette tilalmas. Ki illy tárgyra vétkezen veti kezét, felingerli Atua' haragját, ki haraggal bünteti meg; nem csak ezt pedig, hanem azt vagy azokat is, kik azt Tapuval érintették, vagy kiknek kedvökért ezzel érintetett, vagy Tapu tétetett rája.

A' Papnak csak egy szava, álma vagy történet szerintes gyanításra is elhitetheti a' belföldivel, hogy rája Istene haragszik 's mindjárt Taput tetet házára, földelire, teknyőcsónakjára 's a' t. az az: megfosztja magát e' tárgyakkal éléstől; tekintetbe sem véve a' nyomorúságot és szorultságot, melyet e' megfosztás hoz.

Néha a' Tapu közönséges 's mindenekre kiterjedő. Ekkor senki sem közelíthet a' tapuált tárgyakhoz a' nélkül, hogy a' legkeményebb büntetéseket is egyszer'smind magára nem várhatná. Más esetekben a' Tapu csak egyes érdekű, 's csak egy vagy több kijelelt személyeket illető. Annál ünnepiesebb 's annál többektől tartatik becsben, minél fontosbb a' személy, ki tette. A' köz embernek, ki minden néptörzsökök' Tapujának alája van vetve; csupán arra van hatalma, hogy magára vethet taput De a' fősorsu, sorsa szerint mind azokat Tapuja alá vetheti, kik eszköztenül hatalma alatt vannak. Végre az egész törzsök vakon becsben tartja a' Feje által tett Taput.

Innét könnyű előre látni, mint tudják a' Fők iga-zaik' bátorságosítására 's akaratjuk' becsben tartására nézve e' rendtartást használni. A' Tapu egy neme a' Vetonak határtalan kiterjedésben, mellynek ereje erős religiói előítélet által meg van szenteltetve. A' tettleges törvények' hijánossága mellett nincs a' Főknek más

kezességek, mint a' Tapu. Ha tehát valamelly Fő attól fél, hogy törzsöke a' sertvéseknek, halaknak, tengeri csigáknak 's más egyebeknek alattvalói részekről előre nem látott 's kora elélések miatt, szükségét fog szenvedni, Taput tesz e' különböző tárgyakra mind addig, míg szükségesnek tartja. Ha házatól, földjeitől, alkalmatlan szomszédokat el akar távoztatni; tapuálja házát 's földjeit. Ha valamelly Europai és birtokában vasmacskán álló hajóval maga akar csak kereskedni, a' részes Tapu mind azokat eltávoztatja ettől, kikkel e' jövedelmes kereskedést megfosztani nem akarja. Ha a' kapitánnyal nincs megelégedve 's magában feltette a' frisitések' minden nemeinek elzárását, egy közönséges Tapu törzsöke minden embereinek megtiltja e' hajóhoz menetelt.

Tudva van, hogy a' Fők és Arikik egymással mindig egygyetértének, hogy a' Tapu egészen sérthetetlenül fenn maradjon. Ezen felül a' Fők magok szoktak Arikik lenni, vagy legalább az Arikik a' Főkkel vérrokonság, vagy szövetség által szorossan öszve vannak kapcsoltatva. Egészen természetes érdekjek van tehát egymásnak segítésére.

A' Tapu csak esetes és ideig tartó. Bizonyos kimondott szók, bizonyos formalitások mindjárt munkába hozzák; valamint erejét is megszüntethetik 's tartósságának véget vethetnek.

Véteknek tartatik azon a' helyen tüzet rakni, hol élelemszerek vagynak lerakva. A' Főnek nem szabad annál a' tűznél melegedni, mellynél csekélyebb rangu ember melegszik. Még tüzet sem szabad néki más tűztől vinni a' magáé megrakására 's a' t. attól tartván, hogy ez által Atua haragra gyuladhatna.

Az édes Batatok' és Kumarák' ültetések valóságos Tapu alá vagynak vetve, 's az ezekhez közelítés növényeknek egy bizonyos idejéig minden embernek szorosan

meg van tiltva. Emberek vagynak őrizésekre, és az Idegeneknek tőlek eltávoztatásokra állítva. E' becses gyököknek ültetések és takarítások mindig nagy czeremónia által kísértetik:

Valamelly kedves személynek elutazásával Tapura kárhoztatják magokat, hogy annak részére az Istenségnek véltmét megnyerhessék. Tapuval pecsétlik meg a' Seelandiak azt a' vásárlást, melyet megmásítani nem lehet. Ha valamelly tárgyat választottak, melyet mindjárt ki nem fizethetnek, fonalat kötnek rája 's e' mellett a' Tapu szót mondják ki. Bizonyos, hogy ezután elviszik, mihelyt árát ki tudják fizetni. Így játsza a' Tapu a' főszerepet az Újseelandiak' életében; vezeti, meghatározza és módosítja cselekedeteiknek nagyobb részét.

A' boszorkányságokat, melyeket Makutunak neveznek, 's melyek e' szerencsétlen Szigetbeliek' aggodalmaiknak és nyugtalanságaiknak kimeríthetetlen források, erősen hiszik; mert ezeknek tulajdonítják betegségeiket 's halálos eseteiket, melyek köztek történnek. Bizonyos Atuához alkalmazott imádságok, bizonyos különös módra kimondott szavak, kiváltképen bizonyos testrángatódzások azok az eszközök, melyek által e' boszorkányságokat végre hajtják. Ez új bizonyosság arra; hogy az emberek mindenütt jobban hasonlítanak egymáshoz, mint az ember gondolná.

Az álmoknak, különösen a' Papokéinak igen nagy befolyások van e' vadaknak elszántságokra. Történt, hogy összebeszélés által régen érleltetett szándékok álmok által hirtelen semmivé lettek, 's e' miatt a' harcosak olly időben indultak ismét haza felé; midőn magokat az a' reménységgel táplálták, hogy ellenségeiket kiirthatják 's azok' holt testeit megehetik. Az álmok' utasi-

tásai ellen cselekvés eszközetlen megbántása volna Atuának, ki azt küldé.

Újseelandban, az az igen különös szokás uralkodik: hogy a' szomszédok valamely törzsfőnek halálával öszvesereglenek 's egygyesülnek annak javai' pusztítására. Ekkor mindenik elviszi a' mi kezébe kerül. Ha valamely törzsöknek feje meghal, az egész törzsök eszében tartja a' szomszéd férjfiaknak pusztításokat, 's erre nézve közönséges békételenség és vigasztalhatatlanság uralkodik tagjai között. Ha ebben az esetben nem elég hatalmas 's nincsenek elég fegyverviselőji kik védelmezhetik, a' Főnek halála az egész népnek vesztét maga után húzza.

Ha valamely törzsök Főjét, ellenségei' hatalmába látja esni 's megtudja hogy azok testét megették, ez a' legnagyobb szerencsétlenség, a' mi csak rajta eshetik. Ezek nem elégsznek meg e' boszszuálló tettel, hanem ezen felül a' meggyőzött Főnek fejét is elteszik győzedelem jelül; minekutánna tulajdon módjok szerint kikészítették, melly után egy bizonytalan ideig, ha vigyázat van rája és nedvesség nem éri, el lehet tartani. Illyen fejek ez országban Moko-Mokaï nevet viselnek; e' két szóktul Moko, (tétovirozott fő) és Mokaï, (szegény, rosz.) E' szerint ez egygyesített két szók azt a' megvetést fejezik ki, mellybe a' kevéssel az előtt kijelelt fejek estek; mert e' vadak soha sem fárasztják magokat tétovirozatlan fejek' kikészítésében.

Ha valamely törzsök megtudja, hogy az ellenség Vezérének fejét kikészítette 's eltette, ez rája nézve vigasztalás szerencsétlenségében. Ha reménylheti, hogy szerencsésen harcolhat ellensége ellen, addig nem nyugszik, míg azt fegyverrel e' drága ragadománynak viszsza adására nem kényszeríti, vagy különben ajándékok

vagy hasznos feltételek által igyekezik azt arra venni, hogy ebben néki eleget tegyen.

Igy lesznek a' Moko-Mokaik, békességi és engesztelődési zálogok, ellenséges és vesztességeken elkeseredett törzsökök között. Hoszszú erőlkedések 's véres harczok után lehetett látni, hogy a' sokáig egymással vételkedett népek, néha e' drága maradványoknak kicserélésekkel czivakodásaikat megszüntették, 's jövődjére egygyességeket megerősítették.

Ha ilyen Fej, azoknak kikhez tartozott mint rokon, vissza adatik; szintugy szomorkodnak 's szintollyan tiszteletet mutatnak eránta, mintha a' tulajdonos személy csak akkor holt volna meg, 's mintha egész testét birnak.

Ha a' harczolás közben valamelyik felekezet ellenségeinek, ezeknek Főjinek fejeit egyszerre eleibek tartja, ez annak jele: hogy az a' felekezet békességet ohajt 's kész olly feltételek alatt, mellyeket néki tesznek, az ellenségeskedésnek végét szakasztani. Ha e' fejeknek látásával az ellenség örömkialtásra fakad, ez által azt jelenti, hogy ő is kívánja a' békességet, melly mind a' két részről mindjárt a' szokott czeremoniával ki is kiáltatik. Ha hallgat az ellenség, ez annak jele, hogy szerencsáját, bár akármilyen következzék is rája, fegyverrel próbálja kivívni 's a' harcz folytattatik.

Semmi által sem tudja az Újseelandi tiszteletét és függését jobban kimutatni, mint a' köszöntés által; mellyet Schonguinak nevez. Mint minden utazók, úgy én is kezdetben azt gondoltam, hogy ez a' csudálatos köszöntés az orrnak illetését foglalja csak magában; de Kendál Ur megmagyarázta, hogy az orrilletés csak mellékes dolog benne, 's hogy a' fő dolog lassu lehelésben 's a' két személyek lélekzetének összekeveredésében áll. Lélekzetek némünémüképen észrevehető jelképe Wai-duajoknak.

Egy ideig e' vadak egymást vizsgálni szokják; az érzést, mellyel egymás eránt viseltetnek, megesmérni akarni látszanak, 's néha még beszélnek is némelly hi-jábanvalóságokrul, minekelőtte a' Schonguira térnek. E' cselekedetet mindig komolysággal 's buzgósággal viszik véghez, melly a' véle esméretlen idegennek nevetségés-nek látszik; de annak, ki e' köszöntésnek czélját esme-ri, ünnepiességgel bir.

Ha azok az atyafiak és barátok, kik sokáig távol voltak, köszöntetnek így, ekkor e' köszöntés mindig fohászkodások és üvöltések által kísértetik; a' mi annál tovább tart, minél hajlandóbbak a' két személyek egy-máshoz. Ez embereknek nincsen képzetek az Europaiak-nak szokásban lévő csókjokról; úgy látszik, hogy e' szeretkezés még különböző nemű személyeknél is esmé-retlen.

Legfőbb megbántása valamelly személynek az által történik, ha neve valamelly tárgynak, állatnak, gyümölcsnek 's a' t. adatik. Ez esetben, ha ereje van a' megbántatott saemélynek, soha sem mulasztja el a' tárgyaknak elrontások és pusztítások által, mellyek megszenségtelenített nevén neveztetnek, magáért bosszút állani.

Kiss József.

3.

Töredékek Richter' Hesperusából.

Az Ángol, Francz, Olasz, emberek; a' Németek polgárok, ezek megérdemlik az életet, amazok élék; 's a' Hollandok, a' Németeknek olcsóbb kiadása csupa nyomtatópapiroson, réz nélkül.

Alatt a' völgyekben, csak a' bőr, de fenn a' műveltség' tetőjin a' szív szúráttatik által, 's a' falusi órának mutatója csak éhség' és verejték' óráji körül halad; de a' brillántokkal megakasztott másodminutum' mutatója pusztá, által-sírt, csüggedező, véres minutumok körül repül.

A' sebek, mellyek felfedethetnek, nem mélyek; a' fájdalom, mellyet az emberbarát' szem megalálhat 's puha kéz enyhithet, csak kicsiny, — de az a' szomorúság, mellyet a' barátoknak sem szabad látni, mert meg nem szüntetheti; — e' szomorúság, melly néha a' boldogított szembe csepp' alakjában hirtelen felhág; mellyet az elfordított ábrázat megsemmisít, elfedve nehezebben 's nehezebben csügg a' szíven, 's végre elszakasztja azt, 's véle a' gyógyító föld alá esik le.

Az ember, mint a' föld, nyugotról keletnek megy; de úgy tetszik néki, hogy azzal keletről nyugotnak, az élethől a' sírba megy.

A' főbb 's nemesebb rejtve van az emberben 's nem használ a' munkás világnak (mint a' legmagasbb hegyeken sem tenyésznek a' növe-

vények), 's a' szép gondolatok' lánczából csak néhány szemek fejtődzhetnek ki cselekedetekben.

Czél nélküles munkásságunk, kapkodásunk levegő után, úgy látszik főbb lényeknek, mint a' haldokló ragaszkodása takarójához.

A' földön nem üt felségesbb 's boldogabb óra mint az, mellyben az ember felkél, emelve az erénytől, ellágyulva a' szeretettől 's minden veszelyeket megvet 's barátjának megmutatja milyen szíve. A' homályos vonás a' második világban csak virágtájék, napok világítanak elől, repülő Egek tavaszi szellőkkel vonulnak előnkbe, csak üres sírokkal repül a' föld a' nap körül: mert holtjai tőle távol állanak világosbb napokon.

Más időkor fog jönni, mellyben világosság lesz 's mellyben az ember felséges álmaiból felébred 's álmait — ismét feltalálja, mert egyebet semmit sem veszte, mint aluvását.

Szeressétek egymást igazán, forrón szorítsátok egymáshoz a' szegény verő mulandó szíveket, minekelőtte ezeket az idő' szárnya öszvetőri, 's hevüljeteek egymásért az élet' rövid minutumjában, 's váltsátok könnyeiteket 's csókjaitokat, minekelőtte a' szemek és ajkak a' sírban megfagynak.

Ha az embernek nincs többé mit szeretni, szeretete sírját öleli ált 's a' fájdalom lesz kedvese.

Bocsássátok meg egymásnak a' panasznak rövid örűltségét, mert az embernek minden gyengéi között ez legártatlanabb; midőn ő, a' helyett, hogy vándormadár' módjára a' télen felül-emelkednék 's melegebb éghajlat alá repülne, más madarak' példájára e' tél előtt leroskad, 's tompán merevedik meg hideg bánatjában.

A' halál' hosszú álma sebhelyeinket béhegeszti, 's az élet' rövid álma sebeinket. — Az aluvás felerésze az időnek, melly minket gyógyít.

Nyomorult föld, melyet három vagy négy nagy, vagy bátor emberek megjobbíthatnak és megrengethetnek! Te valóságos Játékszín vagy; az előtérben néhány harczoló színészek és váz-szony-sátorok vagynak, az utótérben rajzolt katonák és sátorok pezsegek!

Az ember, szenvedéseit az emberiségének tartja, mint a' méhek, ha ismét a' nap süt, hálékjok csepegését esőnek vélik 's nem repülnek ki.

Az emberen elő és hátul, mint a' könyveken, két üres, fejer könyvkötő levelek vagynak — gyermekség és öregkor.

Végý egy kevés jeget — egy kevés szívet — egy kevés elmésséget — egy kevés papirost — egy kevés idót — egy kevés tömjényt — töltsd össze, és öntsð két főszemélyekbe; így készen lesz számodra a' valóságos, jó francia fontenelli szerelem.

Jó polgári szerelemhez végý: két ifjú nagy szíveket — mosd le tisztán keresztvízben vagy német Románok' nyomtató-festékjében — tölcs rája forró vért 's könnyeket — tedd tűzhez vagy teleholdhoz és hagyd felforrni — keverd meg szorgalmatosan törrel, vedd ki 's czipfrázd fel, mint a' rákokat nefelejtsel vagy más mezei virágokkal 's add fel melegen; 's készen van az ízes polgári szívkása.

A' természet vas, mindig ugyan az, 's alkotmányjában a' bölcsesség meg nem homályosíthatatik; az emberi Nem szabad, 's minden szempillantatban majd szabályos, majd szabályatlan alakot ölt. Minden természeti rendetlenség csak hüvelye a' rendnek, 's minden felhós tavasz csak hüvelye a' vidámbb ősznek.

AZ

Á L Ö L T Ö Z E T.

J á t é k 1 F e l v o n á s b a n.

Francziából La Grange után

fordította

N. A. KISS SÁMUEL.

SZEMÉLYEK:

Valér, *Klárika'* szeretője.

Klárika, *Luczília'* barátnéja.

Luczília, *Valér'* húga.

Eliza, *Klárika'* szobaleánya.

Arlekin, *Valér'* inasa.

Az előadás falun, *Klárika'* házában van.

ELSŐ JELENÉS.

Valér, Luczília.

Luczília.

Nem, édes bátyám, nincs annak semmi haszna, ha még tovább ünszólnál is engem e' helyen; vissza mehetsz falunkról a' városba; megvallom, így házamnál nem örömet látlok.

Valér. Nem, édes húgom, mondd ki, hogy velem a' tudvalévő dologban megegyyezni nem tudsz. Fontos ügy von engem hozzád, azért nem is határozhatom el magamat arra, hogy itt hagynálak.

Luczília. Ez annyi mint kevés becsületet tudni! Meg kell annak lenni; 's te nekem nyugtalanságot szereznél, ha nálam késni fognál.

Valér. Nekem pedig halált okoznál a' fájdalom miatt. Tégy méltóvá szólnak csak egy perczigleni meghallgatására.

Luczília. Halljam tehát, mi mondani valód van? Melly ok vezete ma téged hozzám?

Valér. A' szerelem hozott engem ide.

Luczília. Minden vonásidból illyes valamit kelle gyanítanom. 'S mióta vagy szerelmes?

Valér. Egy év óta lángolok és sohajtok, a' nélkül, hogy módot lelhettem volna e' felől tudósítani azt, ki hevemet okozá.

Luczília. Ki parancsolta, hogy illy unalmas némaságban légy? Tudod, hogy a' szerelem egy kis bátorságot kíván, és hogy a' nagy félelemnek nincs akkor helye, midőn egy fiatal szép lány mellett vagy.

Valér. Használnam az alkalmat arra, hogy magamat világosan kinyilatkoztassam, ha velem őt a' sors öszvehozta volna, de ma kívánnám e' célomat elérni; 's ezen édes reménytől van az én szerelmem körűlsugározva. Az, ki szívemet megbájolá, még talán soha nem látott engem, annál kevésbbé vagyok előtte ismerős.

Lucília. Lehet e valaki olly lángoló szerelem-érettől elfoglalva, midőn egy lyányt egyszer kétszer a' sétálóhelyen, vagy a' császári palota körül sétálni látott? Véleményem szerint ezek olly bohóságok, mellyeket megbocsátani nem tudnék. Ha valamelly kellemes személyt, kinek friss elméje 's vidám érzete van, minden nap látunk, jól tudom, hogy az a' szívet kísértetbe hozhatja; a' gyakori együttlét a' tartós barátságnak elpecsétlése, egy olly tiszteletre méltó tárggyal, kiben a' magakedveltetés a' szépséggel van párosulva.

Valér. Édes hugom, ebben te csalatkozol. A' józan szerelem soha nem néz apróságokat, és az igen mesterkelt szerelem csak unalmat szokott szűlni.

Lucília. Kit szeretsz tehát?

Valér. Klárikát.

Lucília. Klárikát?

Valér. Igen is, ő az a' tárgy, melly engem megbájola; 's úgy látszik, ma már minden dolog kedvez nékem, miolta bátor levék magamat egészen kinyilatkoztatni. Tudom, hogy Klárika itt van; a' legédesebb barátság kedves kötéllal csatolja őt veled öszsze, 's úgy hiszem, várhatom tőled azt, hogy eszközlésed által ő most ide jöjné.

Lucília. Bátyám, mit hallok? Mennyi bút okoz néked a' szerelem! Sokkal jobban tennél, ha róla egészen lemondanál.

Valér. Mit mondasz? 'S miért akarsz nékem olly kemény törvényt szabni?

Luczília. Azért, mert én czélod' elérésében eszköz nem lehetek. Nem mintha tüzedet kárhoztatnám; mert Klárikát szépnak, gazdagnak, nemes tulajdonúnak ismerem; ő remek a' maga nemében, és boldog lésszesz, ha szíve a' tiédde fog megegyezni. Hanem én ismerem az ő érzetét, távol kíván ő a' szeretők' sohajtásitól lenni. Olly idegen ő azoktól, hogy elvonja magát előlük; minden tavaszon eljő ide hozzám, 's itt tölti azt, azért tudom, miként elhatározá magában azt, hogy feltétele mellett még sokáig meg fog állani.

Valér. Istenek! minő rettenetes balsors ez!

Luczília. Ez a' te lángszerelmedre nézve gyászos előjel.

Valér. Még van egy kis szikrája reményemnek, csak azt eszközöld ki, hogy véle szólhassak.

Luczília. Ez is haszontalan lenne, mivel ő minden ember' társaságától irtózik, bár ki legyen is az.

Valér. De, az illendőség' sérelme nélkül, nálad megláthatom őt, és szólhatok egy pillantatig véle.

Luczília. Ez azt okozná, hogy Klárika velem is zavarba jönné.

Valér. De úgy vélem, itt e' szobában testvér bátyád' jelenlétén nem fogna fennakadni.

Luczília. Ne hidd azt! A' férjem maga is ki van e' helyből zárva, ki megigérte, hogy nem is fog ide bejőnni, míg Klárika itt van; és nyugalomban hagyja kószolnunk ama' gyönyört, mellyet Klárika maga választott; különösen a' kiktől ő idegen, kívánja magát egészen elvonni.

Valér. Még is tudok én egy módot a' dolog' kivitelére. Kétség kívül tudva van Klárika előtt, hogy a' klastromban egy húgunk van.

Luczília. Beszéltünk is már sokszor ő felőle, 's Klárika várja is rövid idő múlva annak látogatását.

Valér. Már érzem újjá születni reményemet! Mint-hogy ő a' hűgomat várja, ennek öltözetében meg fogok itt jelenhetni. Van bizodalmam, hogy kedvemért véghez viszed ezt; 's ezen úton talán győztes lesz szívem az ő keménységén.

Luczília. Újság' kedvéért nem bánom ha e' kis fortélyt elköveted.

Valér. Ez bizonyos hasznomra lesz nékem. Úgy van, ezen álruhában nem adok néki semmi gyanúra okot, 's azonnal meg fog engem hallgatni. Az öltözet szabadságot nyújt nékem arra, hogy néki mindent bátran megmondhassak. Most szobádba megyek, és legott elkészülök a' szerint, a' mint megmondám; te ne tégy semmit, csak hagyd rám mindent.

Luczília. Itt mind azt megszerezheted, a' mi czélodra nézve megkívántatik. Siess! Klárika jönni talál. Mintha már hallanám is őt; elébe megyek. (*Valér el.*)

MÁSODIK JELENÉS.

Luczília, Klárika.

Luczília. Ah! Klárika, jó napot!

Klárika. Jó napot, édes Lucziliám! Mivel mulaszkodunk ma magunkat? Csendes helyen is kell a' kedvtöltést változtatni.

Luczília. Mingyárt fog valaki társaságunkba jönni, ki talán megfelel kívánságunknak.

Klárika. Kérlek, ments ki engem.....

Luczília. Ne rémülj meg, Klárika, kérlek! lyánytestvérem kíván ide jönni, ki a' klastromban van.

Klárika. Az e? óh miként meg vagyok vidúlva! óh, melly szívesen fogom őt áltölelni!

Luczília. Lángol is ő a' veled való megismerkedésért.

Klárika. Osszad meg velem minél előbb azt a' szerencsét; ne késleld várakozásomat; én eleve készítem magamat egy dicső szépség' látására, ha ő is olyan mint te.

Luczília. Ah, minő tetsző vagy! Én ezt a' hízelkedő complimentet úgy veszem mint kell. Ne véd, hogy egy ragyogó szépséget fogsz látni, vagy valamelly kecses báju csábítót. Magaviselete vidám; mosolyg, tánczol vagy énekel; egy édes, józan, tréfás és derült szívet fogsz ő benne lelteni, melly téged megvarázsol. Eleven és bátor, beszédében, mozdulásában; mindig nyugalom és megelégedés lakik vele, 's dicsekedés nélkül el lehet mondani, hogy ő a' társaságnak díszére tud lenni.

Klárika. Szívem el van e' rajzolatától bájolva.

Luczília. Szólok szépségéről is. Ő a' bátyámnak élő mása, természetére, magatartására, menésére 's szavára nézve. Többszer azt vélém már, hogy benne bátyámat látom, mivel olyan a' képe, 's olyanok vonásai, mint azéi. Gyakran jókedvéből magára veszi bátyám' öltözetét; ilyenkor bámulásra méltó másolatja ő annak, úgy, hogy illy megegyező hasonlatosságot nem láta soha senki. Meg fogod tapasztalni, Klárika, hogy magad is bátyámat veled látni, csak egyszer jójj össze véle.

Klárika. Ah, minő mulatságot fog ő nekünk szerezni!

Luczília. Engem bíztat e' remény, Klárika, hogy ő neked meg fog tetszeni.

Klárika. Kérlek, látogassuk meg őt mingyárt; legnagyobb kívánságom az, hogy néki tökéletes barátságot esküvén, az övét is birásomba juttassam.

Luczília. Kívánságod időhaladék nélkül célra fog érni; reménylem, épen most öltözik toilettjénél, addig is menjünk egy kis időre a' kertbe sétálni. *(Elmennek.)*

HARMADIK JELENÉS.

Arlekin, Elíza (bejönnek.)

Arlekin. Hah! bizonymondom ez igen szép leend; az Uram külsőleg egy furesa álöltözetet vőn magára. Jól-lehet szerelmes ő, de korántsem fonák eszű. Megmondom néki valamely módon, hogy Klárika nem meszsze van.

Elíza. Szívemből ohajtom azt, 's akarnám, hogy a' dolog már véget is ért volna.

Arlekin. Hagyján, jól tudja az én uram, melly szükséges legyen ügyének egy kis haladást engedni. Tudni fogja ő a' jó sikerű módot, Klárika' megnyerésére. Csak akarnunk kell, győzelmünk már bizonyos. Az uram is megnyerendi Klárika' szívét, valamint én a' tiedet.

Elíza. Azt gondolod e, hogy szívemben az első helyet te foglalod el?

Arlekin. Óh, szépség! szólj, tudnék e arról csak kételkedni is. Vagyok olly bizodalommal.

Elíza. Szünjél azzal hízelkedni magadnak.

Arlekin. Lassan, lassan; értsük meg egymást, Elíza; mióta te ama' szép Klárika kisaszszonynál szolgálsz, 's én ama' bizonyos Milord' inasa vagyok, mindig hízelkedel nékem.

Elíza. Én azt nem tagadom; egy kis hajlandóságom van irántad, és szívemen azt az erőszakot teszem, hogy kisaszszonyomhoz mindenben hasonló gondolkozásu légyek. Mindennap ezernyi különféle szeretőket látok, minden sorsból, minden karzatból; Financzia-kormányzót, Milordot — Grófot, kik az ő kellemeit imádják. Én is egészen ő hozzá tartom magamat,

Arlekin. Te nem rosszszúl keresed önhasznodat.

Eliza. Nem is tagadok el semmit is, és megvallok előtted pirulat nélkül mindent. Míg kisaszszonyom Milordnak vagy az ifju Robinnak édes szavait hallgatá, mulatság végett én is elfogadám Champagne' vagy pedig Arlekin' hódolását.

Arlekin. Im', az is egy kis ledérség!

Eliza. Jól kell vigyáznod, mingyárt meglátod következésit a' tréfából eredett szerelemnek.

Arlekin. Tehát nem szereted már többé Arlekin?

Eliza. Nem.

Arlekin. Te csak tréfálsz, fel mernék fogadni!

Eliza. Hej! Én egy nékem hódoló derék okos személyé leszek, kinek szíve üres a' szerelemtől; néki semmi gondja, semmi hiánya nincs; 's valamint kisaszszonyom nem szereti a' nyugtalanságot és örök epedést utánozni, nékem sem szokásom az.

Arlekin. Igaz, hogy nálunk illy nyugtalanságra 's epedezésre van példa. Uraim mindig a' dühösségig szerelmeselek, 's az ő szerelmök viszen engemet is arra; hanem siker nélkül sohajtozni kedvetlen dolog.

Eliza. Kisaszszonyom' szeszélye ma változást szenvedhet. Ha urad hozzá elmenvén, annak könnyelműségét elhárítaná, ez a' dolog könnyen arra fogna engemet bírhatni, hogy hívségedet megjutalmazzam. Én mindenben kisaszszonyom' törvényét kívánom követni, tűkörül veszem őt magamnak. Ha Klárika hódolni fog imádójának, én is bizoronyal viszonzója leszek hajlandóságodnak; ha meglágyul is, ha kegyetlen lesz is, mindenben utánozni akarom őt.

Arlekin. Ki az ördög veré ennek agyába azt, hogy a' szeretésben valakit utánozzon?

Eliza. Ez csak tulajdon elhatározásom.

Arlekin. Ez ugyan bizony új szokás! De én ebből te rád nézve magamra legkissebb kötelezést sem vállal-

lok; és ha uram elvégre meg fogná lágyítani Klárika' szívét, a' mi hogy bizonynal megtörtend, jót állok, — csak ő néki leszek adós azért, hogy szíved öszveolvadhata szívemmel.

Elíza. Mit akarsz, édes gyermekem? én már többet nem tehetek.

Arlekin. Menjünk, én alávetem magamat kívánságidnak. Az én kedves uram, mint reményelem, ma nálatok lesz. Boldogságom kezeidben van, és hajlandóságod legédesebbé teheti minden sorsok közt az enyímet.

Elíza. Elhagylak, mennem kell.

Arlekin. Ugyan; a' szobaajtót hallom nyílni, menjünk 's keressünk valamelly foglalatosságot.

NEGYEDIK JELENÉS.

Klárika, Luczília, Valér (*leányöltözetben.*)

Klárika (Valérhez) Óh! melly nyugtalanul vártam, hogy láthassalak.

Valér. Melly nagy gyönyört okoz nékem ez a' nap, illy régohajtott megismerkedés által!

Klárika. Szívem' olvadozási miatt nem is tudom érzetimet kimondani.

Valér. Hízeltgetem e magamnak azon édes reményel, hogy baráti hajlandóságodat megnyerendem?

Klári. Mit mondasz? 'S miért mutatsz olly kétséget, melly engemet olly igen megbánt?

Valér. (megölelve Klárikát) Vedd barátságom' édes bizonyosságát!

Klárika (Valért átkarolva) Vedd azt részemről te is most, midőn néked hűséget ajánlok.

Luczília (félre) Ez valóban igen jól megyen.

Klárka. Sokáig örülhetünk e, kedves, itt maradásodnak? És a' klastrom, melyből jövel, nem von e téged vissza?

Valér. Már nem gyönyörködöm abban, és ide veendem lakásomat, hol te is lakol.

Klárka. Óh! minő tetsző vagy! Illy tiszteletadásra nem is tudom mit válaszoljak.

Valér. Te még többet mondasz, pedig a' barátság nem kíván annyi tiszteletgő szavakat. Ne tedd azt, én a' tartaléktalanságot szeretem.

Luczília. Társaságnak dísz ad az.

Valér. De nem nagy meggondolatlanság e szüntelen a' hízegő tiszteletadásról aggodni?

Luczília. Még is csak szokás ez már Franciaországban.

Valér. Én azt részemről egészen száműzöm: én szabadon kívánok élni. Hogy a' szokás ezt helyben hagyja vagy helyteleníti; saját érzetimet az épen nem fogja változtatni. Hiszem azt tökéletesen, hogy mi megegyezünk; én az ellenkezést és erőszakot utálok, és nehezen tűröm, midőn elkerülhetlenül látom magamat kényszerítve lenni valamelly viszsza dologra, melly miatt egész valóm megváltozik. Van e ennél nagyobb rabság?

Luczília. Részemről én is úgy érzek, 's miután a' tiszteletgő szokását elhagyjuk, azzal — úgy hiszem — nyerni fogok. Isten veletek! néhány pillanatig maradjatok itt nálam nélkül. *(Elmegy.)*

ÖTÖDIK JELENÉS.

Klárka, Valér.

Valér. Valljon, szép Klárka, soha sincsenek e unalmas pillanatid e' csendes helyen? 'S a' magánynak

van e olly kelleme nálad, melly miatt a' várost is könnyen elfelejtheted?

Klárika. Semmi nem egyez meg jobban érzetimmal, mint a' falusi magány. A' falun éldelt ártatlan örömek mindig nagyobb örömet adnak szívemnek, mint a' város minden fényivel és ragyogványival, mellyek azt körül-fogják.

Valér. Én is hasonlóan érzek; a' város sok hízlegőket nyújt ugyan, de azoktól óvakodni kell.

Klárika. Én ott mindig komordad vagyok.

Valér. Te ott is nagyobb kedvességet találsz mint mások; 's bizonyossá teszek a' felől, hogy e' pillanatban is több imádóidnak adsz ott a' sohajtásra okot, kik távolléted miatt panaszra kelnek.

Klárika. Ah, Édesem! kérlek, ne beszélj nékem a' szeretőkről; ez a' név maga is megbánt és kínozt engem. Nincs az én szívem szerelemre alkotva; mindig gyűlöltem a' szeretők' sohajtózásikat és epedésiket, 's nem félek semmitől úgy, mint az ő családságoktól. Bizonyossá teszek arról, hogy én soha nem fogok szeretni.

Valér. Sohasem? 'S minden kivétel nélkül?

Klárika. Mit? tehát még ezt a' bolondságot is tenném e?

Valér. De ugyan kérlek, honnét van e' balitéleted a' szerelem' ügyében?

Klárika. Ez attól az ellenérzettől van, mellyet a' szívemben mindennap tapasztalok a' mai szeretők ellen, kiknek bennem halálos ellenét látod. Ha ők szeretnek, bizonyos jelei ezek: némellyek csupa hiúságból, viszont mások haszonlesésből szoktak szeretni. Hűség, állhatat és őszinteség ritkán lakik együtt azokkal; minden oldalról a' sok vétkezt látom bennök. Egyik bizodalmatlan, másik vakmerő, irígy, szeles, fellobbanó; ennek semmi becsületérzés nincs szívében, de annál jobban te-

le van durvasággal, vagy igen is nagy érdemet képzel magának; megfoszt ama' szabadságotól, hogy nélküle csak egy pillanatig is maradhatnál; és ha iránta olly bohó kedvezéssel lesz, hogy véle becsülettel bánsz, mit magam is megkülönböztetve kívánnék tenni; ő már azt véli, hogy szívedet önkénye szerint hajthatja mindenre, 's ezzel ezerszer fog kérkedni is, minden kímélés és okosság nélkül. Nekem ugyan ez a' szomorú tapasztalásom nem vala még soha, 's miattok szívem egész bátorságban van; de tökéletes ismerettel bírok hibáikról; nem látok egyebet nálok mint kicsapongásokat, rendtelenségeket, nagyon kevés jóerkölcsöt, igen sok vétket; könnyelmű gyermekek ők, kiknek szerelme mindig csak az önkényen alapítatik, és mindig ujságok után ered.

Valér. En e' rajzolatban szigorú ítéletet látok; de nem minnyájokban egy karakter van.

Klárika. Óh! valóban kevés van a' nélkül.

Valér. Ohajtom e' balhiedelmet megorvoslani, 's veled az ellenkezőt tapasztaltatni.

Klárika. Igen nagy dologgal kívánod magadat terhelni, mellyet bajosan fogsz teljesíthetni; mi hasznod leend abból?

Valér. Szánakoznom kell rajtad, hogy illy homályban vagy; ez a' te kellemidre nézve nagy méltatlanság, mert ha minden tökéletességgel akarsz bírni, le kell e' balítéletről mondanod; én bizonyos vagyok abban, hogy czélomat el fogom érni, mielőtt a' nap nyugalmaára menne, annyira hiszem magamat képesnek arra, hogy néked világos észképet adjak mind a' szeretőkről, mind a' szerelemről.

Klárika. Mit? Azt kívánod e tudtomra adni, hogy szerelemben csupa gyönyört lel az ember, és hogy vannak ma hív szeretők?

Valér. Óh! ki tudná magát a' szerelemtől megtartóztatni?

Klárka. Legalább engemet aligha el tudna foglalni szerelem; mert előttem vak, erőszakos, hamis, részrehajló 's békétlen az; leggyakrabban szeretnek józanész' hijával, hirtelen hat az a' szívbe, 's rendszerint úgy látjuk, hogy magában is el szok enyészni; 's így a' szerelem valóban visszavonás és szerelemfáltás' tárgya; sokszor látjuk, miként változik egész bódulásra, meghidegül és elalszik magától is; ha igen lángoló — bódít, ha igen gyenge — csak unalmat okoz.

Valér. Mind itt vannak ellenvetésid? Ah! mingyárt meg fogod vallani, hogy nékem van igazam; látom, még te sohasem szerettél, hanem halld meg a' mit erre nézve mondok, mit a' tapasztalás leginkább hitelesít. Ugy látom, valamit szerelem ellen mondal, mind hibás állítvány; hanem tekintsünk ama' gyönyörörelvedésre, melyet annak körében ízeled az érezni tudó, 's akkor látni fogod az ellenkezőt.

Klárka. Kihallgatlak, és csendesen maradok.

Valér. Van e édesb gyönyör, mint két, egymás iránt tiszta bizodalommal viseltető, 's rokon langu szívnek nyájas szerelme? Óh! mennyi kellemet találnak ők abban? Ezáltal nemesül a' szív, 's egyetlen ohajtása leend, hogy szeretett tárgya előtt magát kedvessé tegye. Két egymásért lángoló szíveket ugyanazon egy kívánság ihlet; kölcsönös lángérzelmikről egymást híven tudósítják; illy kellemes szóváltástól idegen lenni nem tudván, mindig új szerelemvallomásokban lehet gyönyörködni. Lehet e nagyobb boldogságtól körülvételezt gondolni? Távollévő kedvesét imádja az ember, 's e' láng nevelkedik az együttlét' pillanatiban; hozzá szokunk a' szem' nyelvéhez is, melly kitolmácsolja mind azt, mit egyik vagy másik ohajt, 's ezerszer jobban kijelenti azt, mint a'

szó; a' mit akarunk, másik is fogja akarni, a' nélkül, hogy az által a' kettő közül valamelyik megsértetnék; csupán azon különbséggel, hogy férfiban ez kötelesség, leányban pedig — tetszéség.

Klárika. Ez valóban bámulandó!

Valér. Drága szempillanatot szerez nekünk a' minket hevítő tárgy; egyetlen szó, egy sohaj, egy kegyes tekintet, annyi örömet támaszt a' szívben, hogy téged nagyon könnyen meggyőzendene, 's azt mondatná veled: vajha csak egyszer is lehetett volna mind ezt tapasztalnom!

Klárika. Megvallom tudatlanságomat.

Valér. Óh! ez valóban nem tulajdon hibád; tán még nem is adaték szívednek alkalom a' szerethetésre: egy pillanat megadhatja néked azt; 's noha én leány vagyok, bizonyossá teszek a' felől, hogy én magam is képes vagyok veled megismertetni állítványim' valódiságát.

Klárika. Ha olly balítélettel nem volnék, elhatároznám magamat arra, hogy azt tőled megtanuljam; mert én úgy látom, csak bizonyos tapasztalás hozhat részemre vagy részedre igaz ítéletet; de még itt semmi valót nem látok, mi belénk a' természet nagy erejű rokonérzetet alkota, 's úgy vélem, mi sokáig nem fogjuk tudni, igazam van e, vagy nincs.

Valér. Még utólján egy próbát kívánok tenni, 's felfogadnék, hogy ha én szerető ifju' személyét játszandom, utánaötván egyszer'smind annak nyájas szavait is, egy perczenetig sem vonandod el magadat a' szerelemtől.

Klárika. Te nagyon el akarsz engem hitetni, 's valóban együgyűnek állítasz lenni, azt vélvén, hogy egy szeretőnek csupa beszéde 's hamissága bizonyosan elámíthatna. Olly gyengének képzelsz e, hogy midőn egy ismerős leány játsza előttem egy szeretőnek szerepét, olly

rögtöni változást tennének szavai szívében? Légy bizonyos a' felől, hogy több meggondolással bírok.

Valér. Szükség azt bizonyítva látnod. Kivánsz e mondásimról tapasztalás után meggyőződni, 's engedelmet adni arra, hogy néked férfi ruhában mutassam meg magamat, melly nékem nagyon illik?

Klárika. Luczília lobbantá fel bennem azon vágyat, hogy téged férfiruhában lássalak; nem bánom tehát, ha teljesíted azt; de hogyan nevezzelek akkor?

Valér. Bátyám' nevét fogom addig viselni; tán tudod is, hogy Valér a' neve. Ruháit is könnyen kezemre tudom ejteni.

Klárika. Még előbb egy kissé elfordulok innét. Kérlek, menj tehát sietve, hogy áöltözetben készülten visszaszajhess.

Valér. Ime, Eliza jó, most itt hagylak, de viszont mingyárt itt leszek. (*Elmegy.*)

HATODIK JELENÉS.

Klárika, Eliza.

Klárika. No mit akarsz?

Eliza. Azt jövök megtudni, parancsol e ön valamit.

Klárika. Nem; nincs most szükségem jelenlétedre; maradhatsz békével.

Eliza. Nékem úgy rémlik, mintha bizonyos vidámságot látnék ön' arczvonásin.

Klárika. Egy pillanat múlva Luczília' leánytestvérét fogjuk mint férfit látni; 's ez nékem jó mulatságot ígér.

Eliza. Ah! melly szép lészen az. Meglássá, mennyit fog azon nevetni.

Klárika. Ő egy szerelmes ifju' szerepében kíván velem enyelgni, ki lángol a' szerelemtől, 's azt akarja nékem megmutatni, hogy nincs szebb a' szerelem' szavainál.

Eliza. Igen jól érti ő ezt a' tréfát, 's könnyen meg lehet hogy önben is fellobbantja a' szerelem' tüzét; mert sok szövevényes útai vannak a' szerelemnek, mely előbb utóbb meglánczol minket sok kellemeivel. Ön még nem érzi lángjait; hanem a' mi múlt, még meg lehet.

Klárika. Most elmegyek Luczíliahoz, 's ott várom be leánytestvérét; azonban én nagyon kétes vagyok abban, hogy e' tapasztalás engem hibás véleményem felől tudna meggyőzni. *(Elmegy.)*

HETEDIK JELENÉS.

Eliza (maga.)

Klárika szeretni fog; már tudom bizonyosan. Szíve már is félig meg van hódolva, 's hiszem, hogy a' szerelem majd egészen is meggyőzendi. Mint tapasztalásból tudom, ez hamar meg van, mihelyt úgy kezdi dolgát a' férfi, mint kell. Már most a' mi bizonytalan szerelmünk is célja felé jár; és ha Klárika Valért, Arlekin' urát, szeretni fogja, én Arlekinnek kedves lévén, velünk is ugyan arra megyen ki a' dolog..... Hanem jönni látom őt!

NYOLCZADIK JELENÉS.

Eliza, Arlekin.

Arlekin. No, Eliza, már minden meg van? 'S végre csakugyan megnyeré Valér kisasszonyod' szívét? Boldoggá lett ő már?

Eliza. Épen nem.

Arlekin. Mit! Még sem? ezt én nagyon csudálom.

Eliza. Én azt semmit sem csudálom. Klárikával lassú lépésekkel kellett volna czél felé haladni; ő annyi erényt tulajdonít magának, a' mennyi kellemet.

Arlekin. Még is fog ő hajolni. Kinek szíve még soha sem ismere szerelmet, attól legkönnyebb azt megnyerni, mert nem tudja, miként rejtse ama' lángot, melyet érez. Ki magát szerelemtől elvonni látszik, egyenesen beszél, 's hamar elárulja; ki pedig valakitől szerettetni kíván, jobban tudja magát színleni.

Eliza. Te megfordítva beszéled a' dolgot. Mikor a' szerettetni vágyó mentegeti magát, nem más az, mint külső magatartóztatás, melly által tetsziséget még inkább akarja imádója előtt nevelni; de midőn a' szerelemtől vonakodó, legforróbb vágyai' ellenére is könnyen tud venni minden szerelemvallomásokat, képes ő magát viszsztatartani, 's nem hajol azokra soha.

Arlekin. Halljad, Eliza, e' beszéd most egy észrevételre nyújt nékem okot. Én szeretlek téged, a' nélkül hogy jól ismernélek. Mi előtt tehát a' dolog' velejére mennénk, add tudtomra minden tartózkodás nélkül, milly gondolkozással vagy.

Eliza. Néked igazán megvallván, különböző az én gondolkozásom. Ha egy buta ifju nálam kijelentvén szándékát, a' helyett, hogy engem mulattatna, inkább terhemre van, elvonom magamat szerelmétől a' legnagyobb mértékben. Mikor egy bohó ifjat látok, ki maga felől sokat tart, 's megtagadja tőlem az igaz tiszteletet, akkor büszkeséget mutatok, 's így lassankint annyira meghódítom, hogy kénytelen lesz engem a' bódultságig szeretni. Ha azonban egy józaneszű ifjat találok, ki tiszta 's egész hevéből jelenti ki nálam őszinte szerelmét, iránta nem vagyok olly kegyetlen; hanem ro-

kon láng von engem is hozzá. Ne hidd soha, hogy könnyű lenne szívemet megnyerni; hajlékony indulat kell az én elmém' változásihoz: ma igen egyenlő vagyok, holnap már különböző; majd szomorú, majd vidám; néha kellemes és társalkodó, néha boszszús és csudálatos. Szívem 's elmém változó mint az idő; ki engem egy pillanatban meglegedővé tesz, másokban már nincs kedvemben; 's valamit akarok, mind abban meg kell egyezni.

Arlekin. Te aszszonynemhez tartozván, engedelmességet kívánhatsz is.

Eliza. Jól van: ezeket tehát már most csak jegyezzük meg. Mond - el te is gondolatidat, de minden színlés nélkül. 'S ha mindketten meglegedszünk egymás' szívrajzával, többet ne szóljunk erről.

Arlekin. Rajtam jót is, rosszat is, leggonoszabbat is láthatni; mihelyt szerelmes vagyok. Én azt kívánom, hogy hű lángom viszonzottassék. Ha olly fejérszemélyt látok, kiben annyi erő van, hogy tüzetet meg tudja vetni; ő zavart okoz agyvelőmben, 's legott együtt látok benne minden hibákat. Ha enyelgésimet kihallgatja, hibái mind csupa erényre változnak előttem. Úgy van, ha lángérezetim ellen nem harczol, az ő gyáva magaviseletét úgy tisztellem, mint egy herczegnéét; akkor különködésit változásnak, bolondságit pallérozottságnak nevezem. Azután bizonyos idő múlva kívánom, hogy ő is olly engedelmes legyen hozzám, mint én valék hozzá azon első nap óta. Végre, mikor szerelmem kezdődik, magamat egészen az ő hatalma alá vetem; hanem utóbb tenni fogom mind azt, valami nékem tetszend, 's az ő kényének akaratom szab rendet.

Eliza. Látom, te férfi vagy, hozzád lehet alkalmazkodni.

Arlekin. Ah! reménylem, mi meg fogunk egyezni. Tánczoljunk egyet!

Eliza. Itt? minő gondolat?

Arlekin. Igen is, tánczolni fogunk, mondom. Az én uram mindig előre látó. Parancsára hegedűket és tánczosokat rendelék ide.

Eliza. Minő szép előre gondoskodás!

Arlekin. Úgy vélem, Eliza, te kedveled a' tánczot?

Eliza. Ez az én legnagyobb örömem. Hanem itt körülünk mintha járkálna valaki, menjünk....

Arlekin. Én is megyek már most a' szomszéd borbázba, cselédinkkel ott szólok, hogy sietve jőjjenek haza. *(Elmennek.)*

KILENCZEDIK JELENÉS.

Klárika, Valér (férjruhában.)

Klárika. Ah! milly különösnek látszol e' ruhában! Hanem mit jelent az, hogy úgy lángolsz?

Valér. Én valóban mindig ilyen vagyok.

Klárika. Kellemed és kecses indulatod megbájol engemet, 's minden hízeltetés nélkül mondva, nekem úgy rémlik, hogy e' ruhaváltoztatás téged még ezerszer kellemesbbé tesz.

Valér. Részemről nagyon örvendek azon, hogy azal megleégszel.

Klárika. Valóban igen jól illik az neked. Hanem kezdjünk tehát valami szerelmes enyelgést; vágyódom azt látni.

Valér. Én nem bánom; kívánatod enyimmal meg-
egyezem.

Klárika. Ugyan mit fogsz még mondhatni? Azt e, hogy szeretsz?

Valér. Nem; hanem hogy imádlak.

Klárika. 'S én azt épen nem hiszem; minden szeretni vágyónak ez a' hangja; 's ezen szóval szoknak ők a' legelső alkalommal fellépni.

Valér. Mit? nem adsz nékem hitelt?

Klárika. Nem; 's az illy nyilatkozást kevésre tudom becsülni.

Valér. Ezt ugy nézed, mint valamelly tréfát, a' mit most teszek. Hanem képzelj engem egy olly ifjúnak, ki csupán a' te szépségednek hódol, 's a' ki csak azért jó hozzád, hogy néked érzékeny hódolatit bemutassa. Nézz egy pillanatig szemeimre, ezek a' szívnek legigazabb tükrei. E' lánghévben, e' sohajtásban nem látod e azt az örömet, hogy ma egy édes rabságban szenvedek? Ennek bizonyos tanúja szerelmem. 'S midőn e' szerelem saját szemeid' munkája, lehetne ez tökéletesb?

Klárika. Hogy igazat mondjak, nékem e' beszéd nagyon tetszik.

Valér. Még inkább tetszend az néked majd, ha tökéletesen fogod érzeni azt, hogy szavaim csak azon tiszta lángot jelentik nyájasan ki, melly engem emészt.

Klárika. Melly hódítólag tudod ezt magyaráztatni! 's melly igen szépen elcsigázod!

Valér. Én a' természet' szavait beszélem: hajh! midőn valami megsebz, hamar megsejdítjük azt; této-vázás nélkül tesz az ember mindent, képmutatás és fondorlat nélkül; 's a' valódi hajlandóság mindig megkülönbözteti magát a' hamis ösztöntül. Én téged a' leányok közt elsőnek tartlak, mindenek megvallják, hogy szívem most érted gyuladoz. Ah! szép Klárika, meg tudnál e engem vetni, a' nélkül, hogy szerelmemen a' legnagyobb igazságtalanságot követnéd el?

Klárika. Honnét ered az, hogy e' beszéd által szívem annyira ingerelve van? Úgy illik ez néked, hogy mindig örömet hallanám.

Valér. Megtevé'm annak kezdetét, a' mit czé'lomra nézve kívántam; és minthogy szerelem vallomásom tesszik Klárikának, ő mingyárt könyörölni fog keservemen.

Klárika. Lehetne é nagyobb bájjal beszélni, 's karaktert jobban festeni? Te nagyon tetszel nékem, nagyon igen is, nem tagadhatom; 's tökéletesen hiszem, hogy ha Valér volnál, nehezen tudnám szerelmemet tőled megtagadni.

Valér. (tüzesen) Remény'lem, Klárika, hajolni fogsz egy legigazabb szerető'nek lángjaihoz.

Klárika. Én azoktul lánczolva maradok, 's szívem már érez bizonyos elragadtatást, minőt é'ltemben soha nem érzett. Látom, miként el vagyok lágyulva, 's azt sem tudom: miért, — azt sem: hogyan.

Valér. Oh! milly kedvező előjel rám nézve!

Klárika. Igen is: valóban szükség, hogy a' természet ne vessem meg. Ha csakugyan az volnál, kinek szerepét játszod, bizonyos lenne diadalmad. De tedd le már ezt az öltözetet, már igen is sokaig tart e' tréfa.

Valér. Félbenhagyjam?... De miért? Micsoda kifogást tudsz rajtam lel'ni?

Klárika. Körüled teljes nyugtom van, 's ugy vélem, nincs is mitől tartanom.

Valér. Nincs, nincs, — igazad van; tőled nem kívánok egyebet, mint hajlandóságodat. Hidd el, szép Klárika, te ma csupán magad uralkodol szívemen, 's irántad teljes tisztelettel vagyok, mellyet valódi erényed szűlt, 's a' melly soha nem hajland el tőled; melly meggyőző téged alhatatosságom felől, melly néked ezt a' hűséget esküsz'i, mellyet ritkának vélél fér'fiban, 's mellyről ma néked bizony'ságot merek adni; ugy hogy a' fe-

lől csak egy pillanatnyi kétséged is megbántana engem. Óh! ha szívedet mind ezekről meg tudom győzni, felül mulná reményemet boldogságom; akár irgalombul, akár ismeretségből fogna az történni. Hagyjad éreznem e' malasztot; ez kisebb jutalom valóban, mint a' minőre egy legtisztább szerelem méltó.

Klárika. Kérlek, hagyd el.....

Valér. Milly kemény szózat ez!

Klárika. Ha úgy tetszik, fordítsd másra beszédidet; ennyi gyuladozás' látása miatt szívemet bámulás tölti el, 's egy szenvedélyesen lángoló ifjunak személyét nagyon jól játszod velem.

Valér. Oh! valóban az is vagyok én. Soha senkiben nem lángola tökéletesb szerelem; fogadd el most ennek bizonyosságát. Szívem' heve már nagy idő óta a' legszigorúbb sorsot állotta ki, nem tudván vagy nem merészelve magát kitörni. De midőn végre olly szerencsés levék, hogy itt veled öszvejutottam, alkalmam leve téged a' felől méggyőznöm, miként gerjede szívem gyönyörű szemeid előtt; hagyd megvallanom: Klárika, hogy szeretlek. Mióta megláttalak, legfőbb boldogságom valál; 's ah! tudná e azért engem magad is kárhozatni? Téged az ég azért alkota, hogy szerettessél.

Klárika. Óh egek! lehet é, hogy egy szerető anyi bájjal tudná magát kijelenteni? 'S van e mód illy szende vallomásra érzéketlenül maradni?

Valér (Klárika' térdeihez borúlva.) Tehát érezd azt, szép Klárika; különben a' legemésztőbb fájdalmat okozandod nékem.

Klárika. Látom valóban arczaidat könnyekkel ázni. Már ideje, hogy e' játék véget érjen, ugy is igen sok ez egy napra. Szívemben e' dolog némi következtetéseket vonhat maga után. Igen sokat mondál a' szerelemről, 's én valóban mind nagyon érzem azt.

TIZEDIK JELENÉS.

Kláríka, Luczília, Valér, Elíza.

Luczília. Ez már fontos! Bátyámat Kláríka' térdeinél látom leborúltan!

Kláríka. Bátyád? Mit hallok! Istenek! Mit? Lehetseges e, hogy így volnék elárulva?

Luczília. Mit is mondék? Miként megtudá csalni szemeimet a' hasonlatosság! Azt hívém, édes Kláríkám, hogy Valér fedezi fel előtted szerelmi titkát, megakarván téged lángszerelme felől győzni.

Valér. Hajolj, Kláríka, páratlan szerelmemhez; bocsásd meg ezt az elmés kigondolást. Ime, mit nem bátorkodik az ember tenni, ha valakit szeret! Mondd ki vagy rettentő, vagy kegyes ítéletedet! Ha tüzet utálsz, magam fogom azért megbüntetni magamat; az által, hogy szép szemeid elől eltávozom.

Kláríka. Nem tudom mit tegyek! Soha nem valék nagyobb zavarban; kívánnék bosszszankodni, de jól érzem, hogy nem tudok.

Luczília. Ha barátságomat némileg tudod becsülni, nyujts vigasztaló szót bátyámnak.

Elíza. Ha meg kell vallanom, aszszonyságod kedves az én kisaszszonyomnak.

Valér. Szólj Kláríka, mit reménylhetek?

Kláríka. No már győztes vagy, Valér! jól látod azt szívem' nyugtalanságán. Ha engem úgy szeretsz, mint ohajtom: szívemet néked adandom.

Valér. Óh! milly idvvel teljes rám nézve ez a' ki nyilatkozás!

TIZENEGGYEDIK JELENÉS.

Kláríka, Luczília, Valér, Elíza, Arlekin.

Arlekin. Uram, a' hangászat készen van, csak parancsodat várják a' bemehetésre.

Valér. Jöjj: menjünk, szép Kláríka, vigadjunk egy kissé, míg bennünket Hymen öszvefonand, hogy így haladjon el ez a' dicső nap. (*Kláríka, Luczília, Valér, elmennek.*)

TIZENKETTŐDIK JELENÉS.

Arlekin, Elíza.

Arlekin. Már most áltkarolhatlak, édes Elizám; nem félvén, hogy azzal megbántanálak.

Elíza. Eddig bizony meg is únhattad volna már. De menjünk most az örömnünnepben részt venni, mert alig várom hogy tánczoljak. (*Karöltve kifelé suhannak.*)

(A' kárpit azomban lefordúl.)

Jegyzetek.

E' Játék az eredetiben, minthogy régi, rímelt sorokban van írva; 's miért szeretének 's szeretnek a' Francziák még ma is mindent rímelni, tudják az ezen nyelvet ismerők. Másutt erről bővebben szólандok. Illy Játékot szinte rímekben fordítani, egy felől háladatlan munka lenne, más felől szükségtelen is. Eredeti czíme „*Le Déguisement*”; magyarul *álöltözetnek* írni legjobbnak vélem. Kihagyám végén, a' troubadour világban illy Játékokhoz adatni szokott — úgy vezetett *Divertissement* cím alatti dalokat is, mellyek az eléadott Játéknak resultátumait zengik el. — Több évek előtt nyelvgyakorlásul fordítám e' Játékot, mellyet ha másért nem is, Valér' szerepe miatt örömmel olvashatnak fiatalink, — Az eredeti munka már nincs birtokomban.

4.

T Ö B B F É L É K .

Legfőbb megbizonyítása a' Nap' veszteg-
állásának.

Felette gyarló és töredékeny okok azok, mi-
képen már más alkalmatossággal mondtam, mel-
lek az előtt támogatták a' Nap' vesztegállását; de
ha még valaki az állítottam tanúkkal sem ér-
né be; fog mostan hallani olytat, melly után min-
den kétsége eloszlik örökre.

A' Nap tehát, csalhatatlanul áll az érzékeny-
ségre nézve: az a' mozgás melly a' Napénak lát-
szik, tagadhatatlanul bujdosóé lévén, és homá-
lyos testé; és így nem a' Napé, hanem csalha-
tatlanul a' mi földünké. Igen is, valósággal olyan
csillag' ösvénye a' Napnak esztendei tetsző útja,
melly a' bujdosóknak vagyon számában, sorban
járván az, minden szem' láttára, a' tizenkét
égi jeleknek mindenikét: úgy de azon utat csak
a' bujdosóknak követik testeik világosan, és
kétségen kívül, csak azok mondom, és még az
üstökösök sem soha; nem hogy a' tetemes saját
fénnel bírók követnének, vagy csak látszaná-
nak is követni valami a'féle törvényeket. Az
az út tehát, mellyet a' Nap esztendő' elforgása

alatt látszik megjárni, minden legkissebb kétségen kívül bujdosóé; tehát homályos testé, a' millyen minden bujdosó; és így a' földé, és nem a' Napé. Ezen okom' megczáfolását igen óhajtanám hallani. A' világosság kútfejének mindennapi álmenetelét elő sem hozom, arra már toldozhatatlan feleletet adtam; és világ tudtára lévő dolog a' magyarázatja. Hogy pedig a' veszteg-álló Nap haladni tetszik, az tökéletesen húz azon jelenéshez; midőn a' paripán vágató, és az evező dereglye előtt, szaladásra veszik a' dolgot a' tornyos városok, a' bérczek, és a' felhuzalkodott pagony' zöldellő sátorai.

K É R D É S ?

Vallyon lehetne é valaha megfogyatkozott, és tökéletesen is megfogyatkozott holdat látni, ha azon másod rendű csillagzat csekélyebb, még pedig sokkal csekélyebb gyorsasággal lenne felkészülve annál, mellyel a' mi földünket forgatja valamelly örökre megfoghatatlan erő? És vallyon merülne é be, akkor az árnyékba, és nem az őt utólérő árnyék borítaná é el fényjét? Lehetne mondom, látni valami a'féle megfogyatkozott holdat? De vallyon lehetne é még is? És vallyon miképen történhetnék a' meg? Essék csak gondolkozóba felette valaki! De azon pillantatot vegye fel az elmélkedő, mellyben a' fogyatkozás kezdődik, és így a' holdat épen az árnyéknak leljük fel szélén; és vessen számot magával: mennyi idő kívántatnék annak az árnyékba való tökéletes bemerülésére? Az az: mennyi idő alatt haladna az annyit, a' mennyit saját általérője tészen? Nem különben,

hol volna már akkor az árnyék, melly úgy se-
bességére nézve, nagyon kifogna a' holdon?
Épületes az a'féle emelkedés iszonyúképen. Süs-
sön ki már valahára a' Nap; oszolja el a'
homály!

HÍDPÓTOLÉK.

Olcsó, valóban igen jutalmas hídpótolékot
tanáltam: és minden, bár melly tágas Folyóra
is alkalmaztatható. Figyelmetessé szándékom
reá tenni azon nemes feltételű társaságot; melly
az erszényét megnyitni, és tagjainak némelly
részét terhes utazással is fárasztani nem kétel-
kedett; csak hogy a' hazát öszveköthesse; Pes-
tet Budával öszveolvaszsza, és országunkat te-
temes Fővárossal díszesítse, bölcsen.

Lészen, ah! abban semmi kétségem, akad
minden bizonnyal elég, a' ki megdöbben a' hal-
latlan javaslásra: de ha minden új tanálmánytól
aképen irtózott volna minden elme; úgy még
e' mai napig is makkot ropogtatna a' nem ok-
talan állat is. Csak elmondom tehát:

Lekötött, mondom lekötött, és pedig leg-
alább középszerű szélnek elszakíthatatlan lán-
czokkal, és kötelekkel tellyes bátorságba hely-
heztetett levegő hajót tanácsolok tehát híd he-
lyébe: olyat tudniillik: melly valamelly moz-
dulhatatlan sziklához, vagy más a'féléhez le-
gyen kipányvázva; mellynek megkivántató ere-
jű lánczai, vagy kötelei, épen olyan hoszsza-
ságra terjedjenek, a' millyen a' Folyó' szélessé-
ge; és a' mellyen az által kelők, marhájaik és

szekereik számára, elegendő tágasság találtas-
sék. Arról háromlánczot, vagy kötelet kíván-
nék lecsüngení látni: az egygyík a' lenne, melly
letartóztatná; a' többiek pedig azok volnának,
mellyekkel a' folyónak hol ez hol amaz oldalá-
ra vonnák által, a' szokásban lévő eszköz' segítsé-
gével a' már elegendő magosságig felszállott
valóságos repülő hídát. Szélvészben lebocsát-
kozván, pihenne; de a' ritka állongás volna — és
akkor a' szekér is csak utolsó süükségtől meg-
lepve szokott útban lenni. Olcsó is lévén a' szer:
több is lehetne a' Fővárosban.

Épen azonképen, ha talán nem hozna is
nagyon tetemes gyümölcsöt, de legalább igen
váratlan és ohajtott gyönyörűséggel vagy on ha-
talmamban megajándékozni a' szép kiáltások'
számos kedvellőit: tudniillik, az így lekötött,
és elegendő hosszúságu lánczú, vagy kötelű le-
vegő-hajón fel kell emelkedni a' mennyire bo-
csátja a' tartóztató szer: és akkor, ha elég hosz-
szú a' kötel, olyan kinézésekkel ajándékozza
meg az én tanácsom, a' legelcsukottabb völgyek,
és a' leggyalultabb lapály' polgárjait is, még pe-
dig izzadás, és veszedelem' híjján, a' millyenre
soha semmi Hayas nem emelné. Esnék gondol-
kozóba valaki, és kísértené meg! valóban ta-
pasztalna szavaim' igazságát. Nékem, kit elég
szép örökségemtől mostoha kezek megfosztot-
tak: nem engedi erszényem azon költéssel járó
munkába kapni. Nékem mostanában lehetetlen:
adok tehát a' mit adhatok, a' Nemzetnek egye-
dül: tanácsot.

Még egyszer ajánlom, meg kell kísérteni:
és azután, akár gáncsolni, akár csúfolódni; de
addig csak hallgatni kell, és elmélkedni.

A' dolog' szoros, igen szoros rokonsága miatt meg nem állhatom, hogy ne emlékeztessen a' Hazát más hasonló, és már régen közlött tanulmányomra, mellynek munkába vételétől még eddig el tudtak mindig tiltani ön környülállásaim. Tudniillik, az épen így kötve maradó, és így tökéletesen bátorságos levegő hajóval meg lehetne látogatni a' leg eltoltabb külföldet is. Egy szóval, én a' levegő hajó' annyira óhajtott kormányozását még pedig tökéletes kormányozását, már régen feltaláltam; és a' Nemzetnek tudtára, értésére adtam; de azon csekély haladás miatt, mellyet az ország a' természet-ösmérői tudományokban tett, még eddig soha lábra nem kapott az a' mindenek felett gyümölcsös elmélkedés. Nincsen szorgalmatos Haza, mellyben fogamat nélkül maradtak volna az én ígéim; itt azonban elkapkodá azokat a' szél! Magam csak boszszantásokat és ártalmakat arattam a' világ változtató leleményből; de táplál a' reménység, nem lesz az mindig így.

Igen is, az így kötve maradott és bátorságos levegő hajóval, a' legroppantabb utat is meg lehet tenni és csúfot úzni a' szélből; csak a' megkívántató előkészületek vétessenek munkába előbb: tartónak kell néki. A' tartó pedig melly lekötve tartaná, és másfelé nem eresztené; azonban az elkészített út' hosszában fel és le, akadály nélkül bocsátaná a' levegő hajót, ilyen volna.

Az óhajtott ország-út' mentében, rakassék két kőgát, mellyeknek magossága valami egy ölnyi lehet; szélességök valami három, és közők ismét egy öl; azokra egymás felé véggel, kell fektetni mindenütt valami három öles gerendákat; úgy, hogy az egymás ellenében lévő fák' végei között, az üres köz, csak valami egy

lábnyi légyen. A' meglévén, azon gerendákat felül ismét meg kell rakni, terhelni kővel, vagy három ölnyre, hogy legalább semmi közepszerű szél azokat fel ne szakíthassa. Akkor erősítesse meg a' levegő hajón megkivántató számu, hosszasága, és erejű lánczok vagy kötelek, mellyeknek mindenikéről, a' gerendák közénél vastagabb, és eltörhetetlen vas-golyóbis lógjon lefelé. Mikor pedig már ennyire jött a' dolog, vonassanak be a' gerendák' közébe azok a' levegő hajót lekötő, eltörhetetlen vas-golyóbisok, melegített levegővel repítessek fel, a' hogy szokott a' levegő hajó; és az akkor a' kimutatott út' mentében ugyan, már mikor merre szolgál a' szél, fel is alá is bátran úszkálhat a' híg levegőben; de más felé csalhatatlanul nem viheti a' szél soha is, ha elegendő számu és erejű vasgolyóbisok csüngenek róla, és alkalmas lánczokon. Ez világos dolog; nagyon vak az, a' ki rostán által nem lát. A' gőz' karja itt is üzhethné szokott csudáit: állhatna elő tartó csupa vasból is; de nem több áldozatba kerülne é, főképen hegyes tartományban? mellyben az emelkedettebb havasokat tanácsos lenne el is kerülni. Szalmát, levegő melegítésre, kalongyákban kellene tartani az út' mentében. Másfelé, igaz az, nem mehetne a' levegő hajó, csak a' merre útát készítenének néki; de épen az a' jó benne, külömben én átkot érdemlenék a' maradéktól; nyakába vehetvén akkor a' világot minden gyilkos és zshivány. Ha vizet ér a' tartó: híd és gát kell néki, és már ott csak vasból lehet. Dühös szélvész támadván, mindenkor leszállana, való az: a' levegőbe utazó; de olyankor a' tengeri hajót messzse vissza veri a' zivatar; sőt százával és ezerével rongálja öszve a' gályákat

egyszerre. Nem is igen kívántatik reá a' mai jeles utakénál bővebb adakozás: a' követ maga is meghozhatja, csak bércezen kezdődjék, a' fákkal egygyütt; és igazítása mibe sem kerül, és ritkán fordul elő.

De mutatok példát is, mellyből kiki által láthatná, kit a' természet csak középszerű elmével szeretett is; a' találmány' igaz és munkába vétethető voltát. Szegezzél két egymás mellett fekvő gerendára két deszkát, három négy ölnyieket; úgy hogy valami egy ujnyi köz maradjon a' két deszka között: már mostan, valami három négy ujnyi általérőjű fagolyóbisba fúrjál lyukat, és abba vonjál valami elegendő erejű madzagot, melly valami görcsön végződjék: és húznád be a' deszkák közzé azon golyóbisos madzagot. Akkor vonogassad mindenfelé a' deszkák között azon madzagot egész erődből: és tapasztalni fogod, hogy kezéd ugyan a' szélrózsának minden erányzásai felé mehet; de a' golyóbis még is csak a' deszkák' menetelét fogja követni örökké. Ha ugyan elég erős maga is, madzaga is, és nem törik szakad. A' kinek ez a' példa sem elég, avval kár szóba is állani.

Lássál már saját szemeiddel is valahára, a' Nemzeteknek legdicsőbbike! és czáfolnád meg azon vádat, hogy nem tudod becsülni javadnak legfőbb előmozdítóit.

Ormós József.

5.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

*Negyvenedik Levél. — Polyklet Krántorhoz.**Márius' visszajövedele. — Cnejus Octávius' halála. —*

Halálos csapás érte Rómát, sőt ért engemet is: Octávius nincs többé! ezen érdemes halandó találhatott olyan embereket, kik elég vadak voltak hóhérai lenni. Hogyan fessek ezen utálatos történetnél fájdalmamat 's kétségbe esésemet? Óh, édes Atyám! én őt veled bátorkodtam öszve hasonlítani; rényei a' tieidet juttatták eszembe; rajta minden egy kedves képet rajzolt előmbe midőn őt elvesztettem, — úgy tetszik téged másodszor vesztettelek el; azon egyetlen-egy gyámomtul, mellyet ezen idegen földön találtam, megfosztatván nem látok már itt egyebet, csak rémítő tárgyakat. Óh Róma! te gyűlölséges város, melly sorsot tartasz fenn ellenségeid' számára, ha legméltóbb polgáraid is feláldoztatnak dühösségednek! Óh csak vidd legnagyobb mértékre saját véred' szomjuzását, hadd tegyenek vétkes fiaid magokban egy megromlott Nemzetséget semmivé!

Cinna' elkergettetése után, Róma egynéhány szempillantatig csendességben volt; csa-

lárd csendesség, hasonló ahoz, melyet a' vilámlás és menykőütés között tapasztalunk, de a' kebeléből kiűzött kegyetlen ellenség új nyomorúságokat készített számára. Akkor egy Római-sereg Campániában volt; Cinna régi méltóságának minden jeleivel hirtelen ennél terem. Láttására a' megrémült katonák hozzá tódulnak. Fellep a' katonai ítélő székre: „Pajtásim! így szólla megborzadás hangján,“ „én tőletek fényes méltóságot nyertem, 's a' Senátus azt elvette tőlem saját szerencsétlenségemről elfelejtkezvén; csak a' ti jussaitokat siratom; ezen szent jussokat, mellyek eleitöket a' dicsősségnek olly magas grádicsára emelték, 's mellyek ti benne-tek elvesznek. Tűrjétek el sorsotokat mint én az enyimet eltűröm. Én Római-Consul voltam, 's megszüntem az lenni; néktek volt hatalmatok, az elenyészett. Vallyon ki kívánná ezután voksaitokat keresni, ha megszüntetek a' méltóságok' osztogatóji lenni? vagyha mindenek kiket azokkal felruháztatok, egy a' tieteknél nagyobb hatalom által azoktól megfosztatnak? térjétek vissza Rómába; boruljatok a' földre a' Senátus előtt; alázzátok meg magatokat uraitok előtt, 's mondjátok meg nekik, hogy Cinna szemeitek láttára önként letette a' hatalom' jeleit.“ Ezen szókra megszaggatja bársony ruháját, meszsze elveti elefánt-csont pálcáját, 's parancsolja Lictorainak hogy távozzanak el tőle; azután felkél, 's ott hagyja Curulis' székét, 's ábrázatján képmutató könnyek omlanak le.

Ennek látására a' katonák megindulván 's elérzékenyedvén, esküsznek hogy ő mindenkor vezérök és Consuljok lesz. Viszsa hívják eloszlott Lictorait 's unszolják őt hogy menjen fel a' Curulis székre esküvésöiket elfogadni.

A' Tribunusok és Centuriók, kik egy szempillantatig bizonytalankodnak, az egész sereg örömköltésaitól elragadtatnak, vagy inkább engedelnek titkos hajlandóságoknak; 's a' haragra gyuladott sokaság, melly mindenkor kész a' népeket azon járom alá hajtani, mellynek sullyát maga érzi, egy hite szegett vezér alatt készül harczolni.

Ezen első szerencse csak hamar több szerencsés következéseket húz maga után. Cinna sebesen végig megy Itália tartományain; 's ezen hirtelen változás által, a' számkivetettnék utazása győzdelmi pompává lesz. Mindenütt felingerli a' népeket azon szenvedéseknek, mellyeket érettek túrt emlegetése által; ezek felfegyverkeznek annak védelmére, ki magát megszabadítóoknak nevezi. Végre követeket küld Máriusért; ezen híres szökevény sietve eljő; neve a' már különben is nagy felekezetet még nagyobbra neveli. Ezen két egyeránt engesztelhetetlen emberek, a' sok megaláztatás és szerencsétlenség által felboszontatván, egygyesítik sorsokat 's egymásért kölcsönös boszszuállásra esküsznek.

Ezen hírre számtalan megrémült polgárok Rómába futnak, 's azon a' helyen keresik a' nyugalmat, hol a' fergeteg támadott. Feleségeiket, gyermekeiket 's kincsciknek nagy részét velek viszik. Míg a' város sok félénk emberekkel megtelik, azok kik azt védelmezhetnék, titkon a' pártütökhöz mennek, 's ezen csere által egy felől a' rend és békesség barátjai egygyesülnek, más felől azon nyugtalan merész és ragadozást kívánó emberek gyűlnek össze, kik az őket zabolában tartó törvényeket mindenkor gyűlölik, 's az országos változást, mellyet kétség-

be ejtő állapotjok reájok nézve szükségessé tett, buzgón előmozdítják.

Ez alatt a' Consulok minden rendelkezést megtesznek, mellyeket a' közbátorságra nézve szükségeseeknek tartanak; a' várost védelmezés állapotjába helyhezteszik, 's meghívják sürgetve az Itáliában lévő hadi vezéreket Róma' segítségére, de ezek nagy részént a' pártütők' ígéretei által meg vagynak vesztegetve; a' többiek azoknak fenyegetésétől megijedvén, csak lassan mozognak. Ezen veszedelmes környülmények között az tanácsoltatik Octáviusnak: hogy öltöztesse fegyverbe a' rabszolgákat, 's azokkal hadakoztasson a' közbátorság mellett. „Nem, így felelt álhatatossan, nem engedem soha, hogy a' törvények' megsértésével, a' rabszolgák polgári jussal ruháztassanak fel; holott a' törvények' kedvéért Máriust attól megfosztottuk.“

De ezen érdemes Római, ki az előre látott fergeteget csendessen nézi, fija' sorsáról bús szívvel aggódik. Magához hivatja azt, mind a' ketten hozzá megyünk. „Lucius, az ellenség közelget,“ monda: „számok igen nagy, csak a' hamar jövő segedelem mentheti meg a' köztársaságot; meny által a' tengereken, siess, fuss, repülj Szillához, fessd le néki Róma' szerencsétlenségét, 's jőjj vissza atyádat és hazádat megszabadítani.“ — „Vallyon“ felkiálta fájdalmasan Lucius: „a' legnagyobb veszedelem' szempillantatjában kénszerítenél e engemet arra, hogy tégedet elhagyjalak! engedd meg hogy veled harcolhassak 's védelmezhessem azt az életet, melly a' magaménál drágább.“ — „Nem felele az öreg Római, a' te sietésed fog bennünket megmenteni. Meny, szállj szembe még nagyobb veszedelmekkel mint a' mellyek itten

még reád várnak; erre intlek mint atya, ezt parancsolom mint Consul.“ — Azonnal egy meghitt szolgát hivat; leírja annak a' bátorságosabbnak vélt utat, nyugalmat mutató ábrázattal megöleli fiát, 's maga siettetí annak elmenetelét. A' szerencsétlen ifju ezen csendes ábrázat által megcsalattatván 's azon gondolattól, hogy a' tengeren utazás veszéllyel tellyes, nagy és szép próbatétel lesz megszédítettven, attya' nyugalmat, melly az erős lelkűségnek legfőbb harcza volt ugy nézi, mint bátorságban lételenek jelét; egynehány az elválás' szempillantatja által kipréselt könnyeket hullat, 's eltávozik az attyától, kit a' sors' végzése szerint soha sem kellett neki többé látni.

Bennem minden megfásult ezen történetnek látására. Gyötrelemmel tellyes tekintetem észre vétette Octáviussal, hogy indító okait által látam. „Fiatál ember, monda csendes hangon: barátod most bátorságban van; hálát adhatsz érte az Istennek.“ — Óh felkiálték én, nem csak az ő sorsában vesz az én szívem részt; 's ezen szempillantatban az én fájdalmanak más tárgya van; a' miről te magad igen is meg vagy győződve. — „Igen is felele ő jól értlek, 's látom hogy te is megértettél engem. Az áldozat nem régtől fogva ki van választva; félelem nélkül látja a' feláldoztatás' közelgető napját, még szerencsésnek tartván magát, hogy vérének egy részét megmenthette.“

Nem sokára az a' tudósítás érkezik, hogy négy hadi-seregek különböző részekről egyszerre jönnek Rómát bekeríteni; mellyeket Márius, Cinna, Carbo, és az ki rénnyeiről híres Sertorius vezérlenek, kit Máriushoz a' háládatosságon kívül, a' Szilla eránt való gyűlölség is

erősen hozzá kapcsolt. Hijában hajlott két sereg, Metellus és Pompejus' vezérlése alatt a' törvényes hatalom' védelmezésére; ezen félénk, vagy elcsüggedett vezérek, nem tartóztatták vissza a' náloknál merészebb ellenséget.

Márius, a' maga felekezetének lelke, jó rendbe szedett hadi-sereggel közelgetett Róma' falaihoz, hogy ott elválasztó ütközetet próbáljon. Octávius még táborban volt, kevés katonáival a' köztársaság' utolsó reményével. Eleinten úgy látszott, mintha a' szerencse, melly az igazsággal olly ritkán jár egygyütt; most az igaz ügyel akarna tartani. A' Consul nyertes volt valamennyire; sőt az ellenséget is vissza verte a' Jániculus várából, mellyet annak a' hazaárulás által adott. De csak hamar a' szűkölködés zugolódást okozott a' seregben, 's alkalmul szolgált a' pártütésre; katonáinak legnagyobb része általment Máriushoz, 's maga kéntelen volt vissza menni a' városba; a' dicsősségét csak ennek védelmezésére szorítani. A' sokaság a' szenvedések' terhe alatt boszszonkodván, 's Márius kémei által még inkább felingereltetvén, a' neheztelésről zugolódásra, a' zugolodásról fenyegetésre ment által. Nem egyebet, hanem csak vagy pártütés által kiprédáltatást, vagy ostrommal megvétetést várhatott a' város, midőn végre a' Senátus magát arra határozta, hogy Cinnához követeket küldjön egyezést próbálni.

Első kívánsága a' volt, hogy hivatalába tétessék vissza. Merulát le kellett tenni; ezen derék polgár nem késedelmeskedett magát a' haza' javáért feláldozni a' nép' gyűlésében önként lemondott hivataláról. Minekutánna ezen nehézség megvolt győzve, a' Senátus esküvessel erősített ígéretet kívánt Cinnától, hogy a'

polgárok' életét meg fogja kímélni. Az ezen kívánságot kevélyen megtagadta, 's egy homályos feleletben jól észre vétette, de már későn, mit kelljen tőle várni. Már hadi-seregével, Lictorai-val, 's Consulságának egész pompájában nyomult elő. Mellette volt Márius, kinek vad és komor szemei eléggé mutatták vér-szomjuzó szándékát. A' kapuhoz érvén ezen kegyetlen öreg egyszerre megállapodott, 's gunyolva azt mondotta: hogy egy szerencsétlen számkivetettnek nem szabad Rómába bémenni. Ezen utálatos képmutatásban még tovább ment, azt kívánta, hogy a' nép öszve gyűlvén, haladék nélkül törölje el az őt kárhoztató végzést. A' nép tolyongva és háborogva öszve gyűl, 's már sietséggel szedettetnek a' vokсок; midőn Márius, hirtelen levetvén az álorcztát, azt a' jelt adja, melly eránt czimborássaival előre megegygyezett. Azonnal bészaratnak a' kapuk, 's a' katonák' eddig vissza tartóztatott dühösségöket szabadon bocsátván, mérgesen rohannak a' polgárookra. Kiki a' felekezete' boszszúlását egyesíti személyes ellenségei' boszszulásával. A' harag, a' gyűlölség minden dühös indulatok; úgy látszik a' vezérekből az őket követő sokaságba általköltöznek, 's Róma nem egyéb, hanem csak vérrel és gyilkossággal bémocskolt tágas harcz-piacz. Máriusnak és Cinnának csaknem minden ellenségei felkonczoltatnak; elmés kegyetlenségek az ő áldozataikat még a' legtitkossabb rejtek helyeken is fel tudja keresni. Octáviusz kevés hív barátitól körülvéve, a' Jániculusra vonta vissza magát; mindenek kéri, hogy fusson el míg ideje van; ő azon falak mellett akar elesni, mellyeket nem védelmezhetett, 's úgy kíván meghalni mint

Római Consul. Béül Curulis székébe, kezében tartván az uralkodás' pálczáját; Lictorai olyan rendben vagynak előtte, mint innepi czeremóniák' alkalmával lenni szoktak; 's midőn gyilkosai fegyvere miatt kimulni készül, még akkor is a' Senátus előlülőjének látszik lenni. Cinna' katonái akadály nélkül hozzá mennek; méltósággal tekint reájok. Megindulván szívök azon jelek' látására, mellyeket tisztelni szoktak, egy szempillantatig késedelmeskedtek; de boszszonkodván magokra hogy a' szánakozás indulatjának engedtek, reá rohannak 's keresztül szúrják őt a' Curulis székén, mellyet el sem hagyott. E' szerint Rómaiak vetették vétkes kezeiket a' legjelesebb érdemű halandóra, míg egy Cimbrus, egy vad ember, Máriust megkímélte volt.

Egy illy eddig a' Római történetekben halatlan gonosz cselekedetnek hírére a' rettegés mindenütt elterjed, rémülve mondja kiki: a' Consul megöletett, a' Consul megholt. Azok kik felekezetéhez tartoztak, jól látják hogy az illy rettenetes áldozás' napján, egy nagy áldozat nem elegendő. A' gyilkosok saját vétkeik' nagyságától megijedvén, annak következéseit egész iszonyúságokban szemlélik; és hogy az őket fenyegető büntetést elkerülhessék, ezen általok kiontott becses vért, más vérpatakkal igyekeznek elegyíteni. De nem, sohasem lehet az esmeretlenné, örökre azoknak homlokán fognak annak nyomai maradni; ott kitörülhetetlen betűkkel fognak azok olvastatni, és ha ők a' gondviselés' különös kivételű rendelete által büntetetlenek maradnának is, magokban fogják találni hóhérjokat.

Merulát a' hivatalárnl való lemondás nem mentette meg. Cinna helyét foglalta el, meg kellett halnia. Tudosíttatván ellenségének szándéka felől a' Capitóliumba ment, 's ott Jupiter szobra előtt erét megvágván, azon Isten' lábainál holt meg, kinek olly sokszor áldozott, 's arra bízta a' boszszúállást.

Catulus Lutatius, ki Máriusnak a' negyedszeri Consulságban tisztii társa, 's a' Czimbrusokon vett győzelmekben osztályosa volt, a' halálra ítéltettek közzé tartozott; hijában könnyörögtek érte barátjai. „Megkell halnia,“ ezt felelte a' vérszopó. A' szerencsétlen Catulus megelőzte hóhérjait, 's szántsándékkal megfojtotta magát széngőzben. Öt nap és öt éjjel szüntelen megújultak Rómában ezen utálatos gyilkolások. A' legjelesbb polgároknak minduntalan fejek vétetett a' szólnoki szék körül, megholt testeik a' piaczokon láb alatt heverték, a' nélkül, hogy az illy szerencsétlenek' rokonai vagy barátjai azokat eltemetni, vagy maradványaitkat öszveszedni bátorkodtak volna. Ez a' rettenetes csapás minden tartományokra elhatott; ott is irgalom nélkül öldösték a' katona-csapatokat azokat, kik Rómából elfutottak, 's a' véteknek ezen győzedelme elől a' szerencsétlenek sehová el nem rejtezhettek. Márius' dühössége annál inkább látszott nevekedni, mennél többeket feláldozott; csak akkor akart megszűnni, mikor már legutolsó ellenségének vére is kiomlott, 's ellenségei minden jó emberek voltak. Szüntelen számos felfegyverkezett rabszolgák kísérték őt, kik parancsolatainak hűséges végrehajtói lévén, szemei előtt mindeneket feláldoztak, kiknek köszöntését el nem fogadta; sőt már halgatása is halálos ítélet volt. Még leg-

buzgóbb követői sem mertek rettegés nélkül vele szóllani; igen későn jutott eszökbe arrul gondolkodni, miképpen lehetne ennyi rút cselekedeteknek határt vetni. Sertorius Cinna' meg-egyezésével, azon a' helyen, hol éjjel öszve szoktak gyűlni, körül kerítette katonáival Márius' gyilkoló hajdúit, 's négy ezeret vágott le a' nélkül, hogy csak egy is elfuthatott volna. Márius már elvégezte volt a' boszszuállást, csak mosolyogva látta ezen cselekedetet, 's úgy találta, hogy a' megölettek méltó jutalmat vettek szolgálatjukért. Így a' nyomorúságok különös egybekapcsolódása által, az erőszak gátolta a' rendetlenséget, 's gyilkolás szüntette meg a' vétket.

Ezen olly borzasztó képeknél említsek é még némelly különös gyászos környülményeket is? A' közös nyomorúságban még a' vérség és természet is megtagadták magokat; a' barátság 's háládatosság' szent kötelei vagy öszvetépettek vagy megtágtultak, 's a' személyes bátorságrul való aggódás, minden hajlandóságot megfojtott. Jóltévőjét az a' ki megmenthette volna is, vissza taszította magától; a' testvér elhagyta testvérét; a' barát elárultatott barátja által. Mindenütt az erőtlenség háláadatatlanságot szült, 's a' félelem hitszegővé tett; bátorság csak a' vétek' elkövetéséért, 's buzgóság csak a' vérszopó' számára találtatott

Mindazáltal ennyi utálatosságok között is néha szép fényben tündöklött a' bátor szívü szánakozás, és a' magafeláldozás; de fájdalommal kell megvallani, hogy ezen erős lelkűség' tulajdonai, a' polgári társaság' legalsó rendjében látszattak menedéket találni. Homályban élő emberek megkülönböztették magokat felséges tet-

tekkal. Soká megalázott rabszolgák olly bátorságot mutattak, mellyet szerencsés időben benők senki nem is gyanított volna. Metella, Syl-la' felesége, a' maga és gyermekei' életét egyedül cselédjei hűségének köszönhetette. Cornutus, egy fényes származásu férfi, a' halálra ítéltetek' számába volt írva; rabszolgái eltökéllik magokban őt megmenteni. Egygyet magok közzül feláldoznak, azt felöltöztetik urok' ruhájában, ujára annak gyűrűjét húzzák 's az így felöltöztetett holt testet a' házban felakasztják. Márius' küldötjei jönnek áldozatjokat keresni, a' már elcsufított holt test megmutattatik nékik; vissza mennek, elhitelvén magokkal, hogy az, a' kit keresnek, önkint való halállal megelőzte az erőszakos elvesztést.

A' bátorszívűségnek hasonló próbái nem mindenkor voltak illyen szerencsések. Marcus Antonius, a' legnagyobb szólók kit Róma valaha látott, 's a' legnemesb szívű polgár megértvén, hogy Márius őt halálra keresi, szerencsésen elszökött házábul 's egy szegény sorsu polgárnál keresett menedéket, ki őt nevérol is alig esmerte. Ezen szegény 's jó szívű ember megesküdt néki, hogy később lesz maga elveszni, mintsem hogy őt ellenségeinek kezébe adja. Hogy egy illy nagy vendéget méltóképpen fogadhasson; elküldötte egyetlenegy rabszolgáját hogy hozzon számára jobbféle bort. Ez siett az ura' parancsolatját teljesíteni, elér a' börtbe 's kér a' mit venni akar. „Hogyan van az, így szól hozzá a' Kalmár, hogy te, ki mindenkor a' legolcsóbb borból szoktál vinni, most a' legdrágábbikból akarsz venni?“ „Ma felele a' szolgálva sugva, az uramnak nagy ember vendége van.“ „Kicsoda ez a' nagy ember?“

a' szolga zavarba jó, sürgettetik a' felelésre, még jobban megzavarodik 's végre a' szerencsétlen titkot ki találja mondani. A' hite szegett Kalmár hamar oda adja a' bort, azután Máriushoz fut, kit az asztalnál barátjai közt talál 's megmondja néki mit tudott meg. Ezen jelentésre a' vérszopó Ősz örömmel felkel, maga akarja ellenségét feláldozni. Vendégei vissza tartóztatják, 's azok között egy Annius nevű, magára válalta a' szándék' végre hajtását. Egynehány katonákat vett maga mellé 's a' bejelentett házhoz ment. Ott a' kapu előtt megállott, míg katonái egy kis grádicson felmentek prédájokat keresni; bémennek 's egy hitván széken ülve találják azt az embert, ki kevés szempillantatokkal előbb mindennel körül volt véve a' mit a' gazdagság adhat. Hozzá mennek hogy őt keresztül szúrják. Antonius feléjek nyújtja kezét 's egész ékes szóllásával beszél hozzájuk, mellyet a' halál' közel léte még szívrehatóbbá tett. Mindnyájan egymásra néznek, 's lesütik szemeiket; ezen bárdolatlan emberek elérzékenyednek 's meg akarnak kegyelmezni. Az alatt Annius elunnya őket várni, felmegyen 's megtalálja a' szerencsétlen Antoniumot, ki a' haldokló hattyúhoz hasonló lévén, hóhérait a' fegyverből kivetkőztette; dühösen reá rohan a' boldogtalanra, levágja fejét 's Máriushoz viszi ezen iszonyú győzedelmi jelt. Más nap ugyan ezen fej, felfüggesztetik a' szólnoki székre, hol irtózás' tárgyává lett azon Rómaiaknak, kiket előbb ékes szóllásával olly sokszor megbájolt.

Még egy vonást nem kell elfelejtenem, melly jobban lefesti mint én lefesthetném ezen Rómaiak' természetét, kik egyszer'smind nemes szívűek is, megvetendők is, vérszomjuzók is,

nagylelkűek is. Láttam hogy a' szűkölködő és természete szerint, ragadozásra hajlandó köz-nép tiszteletben tartotta 's megkímélte, mint még annyi szent templomokat, 's félt megfertőztetni prédálásával, azon gazdag és Uri házakat, mellyeket a' győzők az ő szabad kényének által engedtek. Hogyhogy? Vallyon ezen emberek' testvéreik voltak é azon vad katonáknak, kik hazájokat marczongolták? De mit mondok? még ezeket is szintén ugy öszveszaggatták volna, ha magokhoz hasonló indulatu vezéreik lettek volna.

Oh természet! hijában plántálta szíveinkbe jóltévő kezed a' jóságot, ha mi a' gondolkodás által szüntelen nem igyekezzünk azt dajkálni. Kiszárad 's elvész, ha nem műveltetik; 's az a' szerencsés, ki azt termette, lesvén azon fényes helyről mellyre őt az Istenek hívták, nem egyéb lesz csak alá való teremtmény. A' történetek által kormányoztatván 's a' példáktul elragadtatván, egyeránt teszi akár a' jót, akár a' rosszat; 's a' körülötte lévőik indulatjainak jármát viselvén, nem egyéb, mint azoknak vak eszköze.

S. K. J.

6.

A' Rakottmány' Tudománya (mechanica), Magyar-nyelven előadva, és a' közönsé- ges élet hasznaira szabogatva.

Nevét vette ez a' Tudomány a' Rakottmányokrul (machinákról), a' Rakottmány pedig (machina), ezen görög szótól Μαχιν; melly annyit téssen, mint csinálni, rakni, összeverakni. —

Ez a' Tudomány a' nehéz testeknek erő és idő megnyerésével, kímélésével lehető felemelésekben, megtartoztatásokban, taszításokban, húzásokban, és egy helyből másba való általtételekben foglalatoskodik.

Tárgya tehát ennek a' Tudománynak a' testnek mozditása, vagy egyarányuságba való tartása.

Haszna ezen Tudománynak a' közönséges életben sok esetekben jön elő: a' járásbeli testünk' tartásában; hegyre fel, vagy hegyről le menetelben; fejen, vállan, háton, kezeken hordozni való terhek' viselésében; nehéz testeknek felemelésében, vagy épület' rakásra való felsegítésében; víznek kútból való merítésében; széna csinalásbeli favillával való élésben; fának fejszével való vágásában; föld ásásban, forgatásban, 's ahoz való eszközök' készítésében; szekerek' terühvel való megrakásában; sebes menetelt könnyebítő szekér' kerekei csinalásában; malom, óra, kerekek' készítésében; akár-melly matériával megtöltendő edényeknek a' mozditására, 's hordozásra való alkotásában; a' közönséges élet-

nek hasznára készítendő 's szabogatandó akármelly egyszerű vagy többszerű Rakottmányok (machinák') előállításában.

A' kútfők, melyekből ez a' Tudomány merítettetik, a' régibb 's újjabb Irók' munkái, melyek között sok régiék elvesztenek; a' melyek megmaradtak, azok között e' következők a' nevezetesebbek: Archimedes, a' ki élt K. U. előtt 280 esztendővel, feltalálta a' nehézkedés közép pontja' tulajdonságát; a' mérő (vectis) egyarányúsága' törvényét; a' víz' mozgásbeli törvények Tudományának (hydrostatikának) fő állatmányait. — Ő utánna mintegy 30 esztendővel, két Alexandriai matematikusok Ktésébius és Héron, sok hydrostatica Rakottmányokat (machinákat) találtak ki; ugy a' csapot is, és a' Stéron' szökő-kútyát. — Még is a' legelső, ki a' folyók' mozgásáról leghelyesebb ideát formált, volt Sextus Julius Frontinus, ki Nerva 's Traján Császárok alatt, Rómában a' szökő-kútak' Kurátora volt; írt is illy nevű munkát: *Commentarius de aquae ductibus urbis Romae, in quo motus aquarum per canales, et modus aquae ductus parandi explicatur.* — Ő utánna mintegy 1300 esztendőkön keresztül, a' mesterségek és tudományok Európában, a' setétség' méjségében eltemetve hevertének a' Medicea familia idejéig. — Ekkor Galilaeus Toskánába készített illy munkát: *Theoria motus accelerati cadentium corporum, secundum observationes astronomicas.* — Az ő Tanítványa Toricelli, 1643-ban Tanítója' példájára írt illy név alatt: *Tractatus de motu gravium naturaliter accelerato.* — Hugenius ennél többre ment illy titulusu munkájában: *Opus de horologio oscillatorio.* — Borellus Alphonsus János írt: *de motu animalium*, melly munkájában az állatoknak különböző mozgásait a' statika és mechanika fő állatmányiból hozza le. — Mariotte írt illy cím alatt: *Traité*

du choc des corps. — Ismét egy más munkát: *Traité du mouvement des eaux et des autres corps fluides.* — Kheil is írt illy névvel: *Introductio ad veram physicam.* — Többre ment ezeknél Marquis de l'Hospital, illy nevű munkájában: *Calculus differentialis.* — És Newton ama munkájában: *Principia philosophiae naturalis mathematica.* — Leibnicz is sokat tett, midőn ezt tanította: *Resistentiam corporum determinare:* és a' külömbség calculussa' felvetését (*differentialem calculum*), tudomány formába vette. — Wolff, az előtte élteknek munkáit egybe szedte, 's csak a' levegőről szolló tudományával bővítette. — Parent is írt illy munkát: *Elements de mechanique et physique.* — Varignon is illyet: *Nouvelle Mechanique et Statique.* — Sokra emelte ezek után ezt a' Tudományt Bernoulli. — Majd legnagyobb világosságba hozták Eyler, d'Alembert, Käsztner. — Ugyan csak használni lehet a' Gravezand, Martini, Herman' munkáit. — Bezouttot *Cours des mathematiques*, Abbe Bossutet, Hydronamik, és Ducrestset: *essais sur les machines hydrauliques*, most említett munkáikban.

A' Rakottmány' Tudományában van szükségünk más Tudományokra is, mellyek vele annyira egybe vagynak kötötte, hogy egyik a' másik nélkül el nem lehet, ugymint: számokkal való számvetésre, betűkkel való számvetésre, a' külömbség calculussa felvetése' Tudományára; a' végetlen mennyiség felvetése' Tudományára, (*differentialis calculusra*, és *infinitorum analysisre*), közönséges mérés' Tudományára (*geometriára*), szegletek mérése' Tudományára (*trigonometriára*), Égi testek' Tudományára (*astronomiára*), víz és levegő' Tudományára (*hydraulicára*, *hydrostaticára*, *aërometriára*).

A' Rakottmány' Tudománya (*mechanica*), magában foglalja a' mozgás' egész tudományát a' Rakottmányok' (*machinák*) segítségével egybe.

A' mozgás helynek változtatása; mind mozog az, a' mi nem marad ugyan azon egy helybe; de a' mi mozog üreget foglal, ír le, czélt tart maga előtt, hova siessen; a' sebességnek bizonyos grádicsával megyen, és bizonyos meghatározott idő alatt jut el czéljára.

A' mozgásnak sok egymástól megkülömböztetett nevei vagynak a' természetben.

Van egyszerű mozgás, melly egy erőtől indíttatik, vezéreltetik; — ebben, mint a' több mozgásokban is: Ha a' sebesség az idővel, vagy az idő a' sebességgel sokszoroztatik, megadja az üreget, mellyen a' mozgó test keresztül megyen. — Ha az üreg (spatium), a' mellyen keresztül ment, a' sebességgel elosztatik, megadja az időt melly alatt mozgott. — Ha az üreg az idővel osztatik el, megadja a' sebességet, mellyel a' mozgás lett; — két 's több mozgó testeknek üregei, mellyeken keresztül mentek, úgy vagynak egymáshoz, mint azoknak sebességeknek 's idejeknek egybe adott summáji. — Mennél nagyobb az üreg, annyival nagyobb a' sebesség, megmaradván az idő' mennyisége; vagy annyival nagyobb az idő, megmaradván az egymáshoz hasonlítottakban a' sebesség' mennyisége.

A' többszerű mozgás (compositus motus), az, melly több erőktől indíttatik, hajtattatik, vezéreltetik; ebben a' több erők többet mívelnek, mintha egy egyedül dolgoznék. — A' két 's több erőktől izgattatott test, egyik erőnek sem követi utasítását, hanem oldalos utat vesz (diagonálist).

Ha az egygyütt dolgozó erők között az egyik nagyobb, a' mozgó test ezen nagyobbhoz, közelebb veszi a' maga uttyát.

Van nehézkedés' mozgása (motus gravitatis), ebben a' mozgó test bizonyos pont felé igyekezik; a' föld' közép pontjára egyenesen; — lefelé ereszkedve sebes-

sége nevededik; felfelé menve kissebbedik, míglen meg is szűnik. — Ezen mozgásnak nemei a' megsebesedett mozgás (*acceleratus motus*), és a' meglassudott mozgás (*retardatus motus*), — amaz vagy egyformán sebessedett (*uniformiter acceleratus*), az az: mellynek sebessége minutánként egy mértékbe nevededik, — vagy különbözőleg sebessedett (*difformiter acceleratus*), az az: mellynek sebessége minutánként, más meg más mértékben nevededik; — e' pedig, vagy egyformán lassudott (*uniformiter retardatus*), az az: mellynek sebessége minutánként egy mértékbe lassodik, vagy különbözőleg lassudott (*difformiter retardatus*), az az: mellynek sebessége minutánként, más meg más mértékben lassodik.

Van ellökés vagy hajtásbeli mozgás (*motus projectilis*), ez vagy egyenes útát követő (*rectilineus*), vagy horgas útát követő (*curvilineus*): és ez most csak rezgő (*oscillatorius*), majd kereken forduló (*circularis* vel *relatorius*); — illetén mozgásával is vagy elebb elebb menő (*progressivus*), vagy hátra maradó (*retrogradus*).

Van egyarányuság elbomlása' mozgása (*motus aequilibrii sublatis*), melly akkor lesz, mikor a' komponában, vagy mérőben a' terüht az erő meggyőzi, felemeli, maga leereszkedvén, vagy a' terüh győzi meg az erőt; ezt felfelé emelve, maga leszálván. — Itt van egy kompona (*vectis*), mellynek rúdjának két végső pontjairól függenek két serpenyők: egyikben van a' mérő erő, másikon a' mérni való terüh; a' rúdnak közép pontja nehézkedés pontjának (*gravitatis centrum*nak) neveztetik; ha a' terüh az erővel egyarányu, a' kettő egyarányuságban vagy, 's mindketten mozgás nélkül vagynak; ha a' terüh neveltetik, szaporítottatik, az erő megmaradván a' maga mennyiségében, a' terüh leereszkedik 's a' felfelé siető erőnek sebessége nevededik; viszont ha az erő neveltetik, szaporítottatik, a' terüh megmaradván a' ma-

ga mennyiségében; az erő leereszkedik, 's a' felfelé siető terühnek sebessége nevededik.

Van visszapattanó testek' mozgása (*motus corporum elasticorum*), itt ha a' test nyomattatik, enged ugyan a' nyomásnak, de visszapattan, 's magát előbbeni állapotjába vissza helyhezteti. — Ha e'féle egyenlő testek, egyenlő erővel 's sebességgel szembe jönnek, összeütköznek; mindketten egyenlő erővel 's sebességgel térnek vissza előbbeni útjokra. — Ha nagyobb test ütközik kisebbbe; a' nagyobb kisebb erővel 's sebességgel tér vissza; a' kisebb pedig nagyobb.

Van függők perczentő mozgása (*motus oscillationis pendulorum*), ebben kétféle erő dolgozik egyszer'smind, a' lódító erő, és a' nehézkedő erő. — Ha nagyobb a' nehézkedő erő, nagyobb és sebessebb lesz a' perczentés; innen van nagyobb perczentés a' föld' tengellye végeinél (pólusoknál), kisebb 's később az egyenlítő kerületnél (*aequator' circulusánál*); innen hozzák ki, hogy nagyobb domborusága legyen a' földnek az *aequatornál*, mint a' pólusoknál.

Van oldalokon fel- 's alámenetel' mozgása (*motus per plana inclinata*), itt a' mozgató erő' nagysága 's kicsinysége függ az oldálnak a' föld' egyenes színevel (horizzonnal) csinált szegeletének nagyságától 's kicsinységétől; mennél nagyobb az a' szegelet, annál nagyobb erő kívántatik az oldalon a' terüh' felhúzására; és viszont mennél kisebb a' szegelet, annál kisebb erő húzhatja fel.

Végre van egyszerű 's többszerű rakottmányok által lett mozgás (*motus per machinas simplices et compositas*), mellyeket lejjebb előadunk.

A' Testek, mellyekben 's mellyeken keresztül a' mozgás esik különbözők; vagy lágyak, mellyek a' nyomásnak könnyen engednek; kemények, mellyek annak

nehezen engednek; folyók, mellyek, ha öszve nem tartóztatnak, szélyel oszolnak; visszapattanók: mellyek engednek ugyan a' nyomásnak, de magokat elébbeni állapotjokba vissza állítják.

A' mozgás' közönséges törvényei e' következők: A' mozgásba indított test fog mozogni örökké, ha semmi ok nem járul hozzá, a' melly azt mozgásában megakadályoztassa. — A' melly test egy bizonyos cél felé indult, örökké azon cél felé tart, ha semmi ok másfelé nem fordítja. — A' melly test egy bizonyos sebességgel vitetik, örökké azon sebességgel megyen, ha valami más ok sebességét vagy nem neveli, vagy nem apasztja. — A' nyugvó test örökké nyugszik, ha valamely külső ok nyugodalmából ki nem mozdítja. — A' kemény test nehezen oszlik részekre, 's mennél keményebb, annál nehezebben. — A' lágy test könnyen oszlik részekre; mennél lágyabb, annál könnyebben. — A' folyó test ha öszve nem tartóztatik, szélyel megyen. — A' pattanó test ha megnyomattatik, magát előbbeni állapotjába vissza állítja; mennél nagyobb annak pattanossága, annál hamarabb 's könnyebben állítja magát vissza. 's a' t.

Legelső rakottmány (machina), mellynek mozgása törvényeit akarjuk megismerni, az élő állati emberi test' rakottmányja. — Lássuk ezt az állásban:

Akkor áll az ember legtermészetesebben, legállandóbban, 's az eleséstől legkevesbé félve; mikor egyenesen (perpendiculariter) áll, mert minden terühjét akkor legkönnyebben bírja 's tarthatja; néki minden terühje a' nehézkedés' közép pontjába van szorítva; a' nehézkedés' közép pontja esik az egyenes állás' lineájába; az egyenes állás' lineája pedig egész testén keresztül megyen le a' lábai között. — Az áll hát jól, a' ki illy egyenes állás' lineájában áll, 's a' testnek terhé-

ből legkevesebbet érez. — Többet érez a' terühből, a' ki vagy elé, vagy hátra hajlik, 's az eséstől is félhet. — Egy egyenes, perpendicularis fal mellett senki nem alhat csak azon egyik lábán, melly a' falhoz közelebb van; mert a' linea directionis kívül esik az ő teste' közepin.

Hát a' járásban mi a' természetesebb 's hátorságosabb? a' járásban kevésbé érzi az ember a' maga terhét, ha egy kevésbé elé felé hajlik, hogy a' terüh lefelé húzásának lineája perpendiculariter essék mindenkor a' tétetendő lépések' közepeire; — ugy is könnyebbit a' járáson, ha karjait a' járás közben mozgatja, nem pedig oldalaihoz szegezve tartja, hogy a' levegő ellent állását könnyebben meggyőzhesse. — Ha hegy oldalon megyen felfelé, hajoljon eléfelé, hogy a' terüh lefelé húzása lineája perpendiculariter essék a' lépései közepire.

Ha hegyről ereszkedik lefelé, hátra hajolva tartsa testét, ugyan azon okbul. — A' testnek meghajlásában szükség vigyázni arra a' szegeletre, mellyet a' test tsinál a' föld' színével, horizonnal. — Ha az a' szegelet 45 grádusnál nagyobb, a' test nem félhet az eleséstől; ha kisebb, könnyen eleshetik, mert ezen esetben a' nehézség felül mulja a' maga megtartására készülő erőt; — ezért esik le a' boltozat az épületben, ha 45 grádusnál kisebb szegeletre rakatott, mert mennél meszszebb esik az egyenes lineától, perpendicularistól a' nehézség lefelé húzó ereje' lineája, a' meghajlott parabola, vagy circuláris utat követve; annál könnyebben leomlik; — éppen ez esik az ércz, só, agyag-bányák' beomlásában; innen vagy onnan annak bizonyos meghatározott mértéke, mennyire kelljen 's lehessen azon bányáknak fenekít mindenkor szélesítgetni. — A' terüh' lefelé húzása lineáját követik szorgalmasan a' kötelen tánczolók,

ugrándozók, lovaglók; 's azon játékosok, kik kardokat, hegyes töröket tartanak egyenes lineába újjok hegyén, orrokon, nyelveken.

A' terüh' felemelésében a' követi a' természetet legjobban, a' ki a' felemelni való terüht a' közepin fogja 's úgy emeli, mert ott legkevesebb nehézkedést érez, minthogy a' nehézség az egész terühn egyaránt vagyon eloszolva; — több nehézséget érez az, 's a' maga emelő erejének nagyobb részét vesztegeti el előmenetel nélkül; a' ki a' felemelni való fát, vagy zsakot, vagy széket, vagy puskát csupán egyik végénél fogva próbálja felemelni, — hibás hát az ifjuságnak az a' próbálgatása, melly szerint, egy széket vagy puskát két újjal próbálgat a' végénél fogva felemelni. — Az sem kicsiny büntetése volt a' katonának, midőn a' két vállain két puska bocsáttatott által, mellyeknek ágyain egy harmadik tétetett keresztül, 's a' két vállán lévőeknek két csőjök végét tartozott két kezével fogni 's órákig tartani. — Az a' próba sem természetes, midőn valaki mást földön fektében vagy fejénél, vagy lábánál fogva akar felemelni; legkönnyebben esik a' felemelés, ha közepinél fogva emeltetik fel. — Hasonló okbul: ha valaki vagy ül, vagy a' földön hanyattán fekszik, fel nem kelhet; ha vagy egyik karjával, vagy egyik lábával magán nem segít; — a' széna csinálásban is inkább elfárasztja magát; a' ki a' széna gyűjtő, 's forgató villának csak a' végét fogja, mint a' ki egyik kezével a' közepe felé tartja. A' terüh tartásban vagy hordozásban az a' természetesebb munka, ha ki a' terüht fejére téve hordozza; mert úgy a' terüh nehezségének a' maga erejét egészszen ellene fordítja; semmi része erejének másfelé nem dolgozván: De már a' ki hátán hordozza a' terüht, az nem egész erejét fordíthatja a' terüh ellen; egy része erejének más felé fordul, ezért a' terüht nehezebb-

nek tapasztalja. — Az sem helyesen cselekszik, a' ki a' terüht egyik vállára téve hordozza, mert a' terüh nehézkedő ereje csak egyik részét nyomja az ő testének; ő is erejének csak egyik részével dolgozhatik ellene; ezért érzi nehezebbnek a' terüht, mintha fején hordozná. — Az sem jól cselekszik, a' ki a' terüht csak egyik karjára veszi, vagy elől, hasa előtt hordozza, ugyan azon okbul: — ezekből lehet megítélni különböző nemzetek' szokásait a' terüh-hordozásban. — De az sem helyes, ha valaki a' terüht ugyan fejére veszi, de annak két végeit lógóba hagyja, úgy hogy minden lépésibe más meg más állást vegyen a' terüh; mert ezen esetben a' terühnek nehézkedő ereje nem egy pontba gyűl, hogy az hordozó erő annak megfelelhessen, hanem három különböző pontokban; egyikben a' fő' ellenébe, más kettőben, a' két végpontokban; az hordozó erőnek is ezen három pontok felé kell dolgozni.

Hát a' tereh-hordozó marhát miként legtermészetesebb megterhelni? legjobban cselekszik, a' ki annak hátára, nem nyakára, nem is éppen hátuljára rakja a' terhet; mert amott a' terüh-nyomásának legtöbb erő fordítatik ellenére. — Hiba pedig, ha igen hosszú, lefele függő, 's azonban lógó terhek tétetnek reá; mert az ilyen terüh több erőt kíván a' hordozásra, mint az ember példájában látók fennebb.

A' terüh-hordozó szekerek megrakásában jól tselekesznek idegen országokban, a' kik a' terüht a' szekér' közepire halmozzák 's oldalain is kidüllyesztik; nem pedig elejére vagy hátuljára rakják; mert a' lefele nehézkedő erő egy pontban dolgozván inkább, mint többekben, könnyebben meggyőzetik.

Egy hosszú lajtorját, vagy akármelly hosszú terhet szinte egyarányú erővel hordozhat valaki; akár a' föld' színével egyenlőleg (horizontaliter), a' közepin

fogja; akár egyenes állásba feltartva (perpendiculariter) vigye; mert mindenik esetben a' nehézkedő erő a' lefelé húzó nehézkedés' lineájába esvén, az hordozó erő annak ellenében legjobban dolgozik; kivéven azt, hogy a' föld' színével egyenlő állásban több levegő nyomjás nehezíti, 's az útban is több akadályokra talál.

A' tereh-húzásban, legkevésbé érzik annak nehézsége, ha a' terüh a' földön elnyúlva, a' föld' színével egyenlőleg húzatik; mert annak minden nehézkedő ereje lefelé a' földbe dolgozik; innen egy kisded gyermek egy a' földön elnyúlt embert nem nagy bajjal húzhat tovább: mindjárt több nehézsége éreztetik a' testnek, mihelyt nagyobb meg nagyobb felemelkedéssel, az oldalnak a' föld' színével tsinált nagyobb meg nagyobb szegelete alatt húzatik; 's annyival nagyobb lesz a' nehézség' érzése, mennyivel közelebb járul a' húzni való terühnek állása az egyenes álláshoz (perpendicularishoz.)

— Az a' szolgáló-leány, melly a' kutból a' vizet a' nehézkedés' egyenes lineájából oldaloslag maga felé húzva vonja ki vedrével, kevésbé érzi annak terhét, mint a' ki egyenes lineába, a' nehézkedés lineájába húzza (perpendiculariter.) De hibáznak már azok a' cselédek, mellyek a' kimerített vizet egyik karjokon viszik haza; mert a' terühnek ellenére nem tudják egész erejököt fordítani; erejöknek egy része oldaloslag vész el. — Azok sem jól bánnak, mellyek a' vinni való terhet mindkét karjokkal megfogva, magok előtt tartva viszik haza; itt is oldaloslag elvész az emelő erőnek egy része. — Jobban bánnak azok, kik egy hosszatska rúdnak közepin lévő horgába akasztva a' vízzel tele edényt, a' rúdnak egyik végét kezekbe tartva húzzák, úgy hogy a' rúd' másik vége a' földön csúsztassék. — 'S már mennél hosszabb az ilyen rúd, a' húzó erő annyival mesz-

szebb lévén a' nehézkedés' közép pontjától; annyival is kevésbé érzi a' terüh' nehézségét.

A' kik ökrökkel, vagy lovakkal, vagy emberekkel húzatnak valamelly terhet, köteleknél vagy lánczoknál fogva, jobban tselekesznek, ha hosszabb meg hosszabb köteleket, lánczokat adnak, hogy a' nehézség' közép pontjától annyival távolabb eshessék a' dolgozó erő. — Hibáznak hát azok, kik a' megterhelt szekér' húzásában a' lovak' istrángjait rövidítik; — jobban tselekesznek a' kül országokban, hol a' tereh-húzó lovakat egymás eleibe hosszú sorral fogják; — ellenben hibáznak, kik hármason 's négyesen oldalvást lógóra fogják azokat; mert a' mejjékes marháknak dolgozó erejük mejjékesen, vagy oldaloslag hijában vész el. — De hibáznak azok is a' kül országokban, kik az ökröknek homlokára kötik a' jármot, mert azon kívül, hogy fejeiket és nyakokat bajosan mozgathatják, 's mikor egyiknek a' feje megmozdul, a' másikénak is meg kell mozdulni; ez is bójárul abba a' hibába, hogy a' nehézkedő erőnek megfelelő húzó erő az állatokban nem azoknak homlokokba, hanem szügyekbe vagyon letéve. — Innen helyesen tselekesznek azok a' tereh-hordozó Németek, kiket Tragereknek neveznek, hogy a' szijat vagy kötelet, mellynél fogva a' terhet húzzák, nem homlokokra, se nem karjokra szabják; hanem mejjekre vagy szügyekre. —

Hiba a' tereh-hordozó szekerekben, ha azoknak kerekei nem tökéletes kerekdékek, hanem szegeletesek; mert az ilyen szekér' vonásában több erő vesztegettetik el: — könnyebbít a' tereh-hordozáson az, ha hosszabbacska szekérre rakatik a' terüh, mint igen rövidre; az is könnyebítésre való, ha a' szekérnek mind végig ugyan azon egy szélessége vagyon; vagy ha valamelly részének keskenyedni kelletik, az eleje lészen keskenyebb.

A' terüh-taszításban az a' természetesebb munka, hogy a' taszító erő, a' nehézkedés' közép pontjához minél közelebb eshessék; a' kik hát a' terüht igen hosszú rúddal akarják taszítani, helyéből kimozdítani: erejeknek nagy részét hijába vesztik el.

A' malom' kereke úgy forog sebessebben, ha a' zsilép, mellyen a' víz reá omlik szorossabb, vagy nagyobb meredekséggel bír, vagy a' víz felyülről csap reá, vagy a' karimájára szegezett lapoczkák, deszkácskák szélesebbek 's a' rohanó víztől nagyobb ütést vesznek; vagy ha azon deszkácskák sűrűbb rendel vagynak, vagy ha a' reájok rohanó víz bővebb.

Ezen törvények szerint, 's ezen okokbul lesznek az élő állati testben, nyelvben, kezekben, karokban, lábokban 's a' t. minden állati mozgások; az inak (musculusok), mint meg annyi komponák, mérők' erejével; úgy hogy minden esetben igaz légyen az, hogy a' legnagyobb munka mindenütt az erőnek legnagyobb megkímélésével essék; és így a' rakottmány' (mechanica) törvénye szerint.

De nem csak az állatok' mozgási vagynak azon törvényeknek alája vetve, hanem azok szerint mennek a' levegőnek, víznek, tűznek, és földnek mozgásai.

Már lássuk a' rakottmányokat (machinákat), 's az azok által esett mozgásokat.

Ezek a' rakottmányok vagy egyszerűk, vagy többszerűk.

Az egyszerűk közzé tartoznak: a' kompona vagy mérő (vectis), kút-kereke (axis in peritrochio), ék, vagy hasító-szeg (cuneus), sajtoló-csiga (cochlea), kárka-csiga (trochlea), oldal-meredek (planum inclinatum.)

A' többszerűk között ezeket említhetni: A' malomnak minden neme: az idő mérő órának minden neme:

az osztóváták', szövő-székek' nemői; minden dolgozó-fabrikák; — író, szálló, éneklő, muzsikáló, tánczoló 's exercirozó rakottmányos emberkéek 's a' t. — Nagyobb része ezeknek mind a' komponára húzattathatik, mert három megkülömböztetett pontok találtnak benne; egyik az, mellyre függesztetik a' megmérni való terüh, pondus vagy moles; második az: meilyről függ az erő, vis, vagy potentia, vagy momentum; az harmadik az: melly körül a' mozgás esik 's így neveztetik: centrum motus, vagy centrum quietis, vagy centrum gravitatis, vagy fulcrum, vagy hypomochlion.

A' komponáról (vectisről.)

A' kompona egy olyan egyszerű rakottmány, melly áll egy egyszerű magához mindenütt egyenlő vagy fa, vagy ércz vesszőből, mellyen három pontok jegyeztetnek meg: a' támasz-pont (fulcrum), az erő, helye, és a' terühnek helye. — A' vessző maga minden nehézség nélkül valónak gondoltatik; mert a' nehézkedés' közép pontjáról tartatván, egyfelé sem hajlik.

A' kompona, vagy egyfelé mozgó (homodromus), vagy kétfelé mozgó (heterodromus.)

Az egyfelé mozgó komponában ugyan azon egyfelé mozognak mind az erő, mind a' terüh. — Ez kétképpen esik: vagy úgy, hogy a' végső pontban legyen a' támasz-pont, középben a' terüh, a' más végső pontban az erő; vagy úgy, hogy a' végső pontban legyen a' támasz-pont, középben az erő, a' más végső pontban a' terüh. — Ebben a' komponában az erő többet vesz, mint nyer.

A' kétfelé mozgó komponában a' közepet foglalja a' támasz-pont: az egyik véget az erő, a' más véget a' terüh. — A' támasz-ponttul való távolság a' terühvel sokszoroztatva, adja az egyik fontosságot (momentu-

mot); — ismét a' támasz-ponttul való távolság az erővel sokszoroztatva, adja a' másik fontosságot (momentumot.) — Ha hol ezek a' fontosságok egyenlők, ott egyarányuság (aequilibrium) vagyon; nincs mozgás, nincsen egyiknek leereszkedése, 's a' másiknak felemelkedése; mert minden mozgást okozó okok egyaránt dolgoznak mind két felől; egyik is a' másikat megmegyőzi; és így nyugvás vagyon. — Már ha a' komponának két serpenyőjiben két egyenlő terhek, vagy testek tétetnek, 's a' támasz-ponttul mindketten egyarányuságra lesznek: lesznek egyarányuságban; mert ámbár a' nehézkező erő szerint lefelé húzódnak; de egyik a' másikat ebben az húzásban megmegyőzheti; mert a' mennyire az egyiknek húzó ereje dolgozik, a' másiké annyira tartóztatja vissza, minthogy egyenlők; 's az hol az egyenlő erők ellenkezők; egymást elrontják, semmi mozgást lenni nem engednek.

Ha a' kompona' serpenyőiben egyenetlen terhek, testek tétetnek, egyikben nagyobb, a' másikban kisebb; de a' kisebb testnek annyival nagyobb a' támasz-ponttul való távolsága a' nagyobbénál; mennyivel nagyobb a' nagyobb test a' kisebbnél; ekkor is egyarányuság és nyugvás lesz; mert a' mi a' kisebb test' massájából hibázik, az kipótoltatik a' támasz-ponttul való távolságával, 's egyenlők lesznek ez esetben mind a' két felől a' fontosságok, egyenlők az egymás ellen dolgozó erők, melyek egymásnak mozgását elrontják.

Ha az egy természetű testeknek (homogeneumoknak, ugyan azon egy mértékű lesz; hoszszo, széjök, méjök; azokban a' nehézkező közép pontja ugyan azon lesz, a' mi az ő nagyságoknak közép pontjai, akkor azoknak minden részeik egymáshoz egyenlők, egymás ellen egyenlő erővel dolgoznak, egymást egyaránt meggyőzik, mozgás nélkül való állapotot tsinálnak; nyugvást és egyarányuságot.

A' testeknek nehézkedések közép pontját kikeresni, kitalálni, próbálták eleitől fogva. — Ez próbálgatva így esik meg: vegyed a' testet, melynek nehézkedése pontját keresed, azt egy kifeszített kötélén mozgasd ide is, tova is, míg megáll; akkor egyarányuságban vagy, 's ki van találva a' nehézkedés' közép pontja. — Ezt a' módot követik a' kötélén tánczolóok. — Más mód e' lészen: vegyed a' testet, melynek nehézkedése közép pontját keresed, 's azt egy három oldalú 's három szegületű prismának egyik éles szegületén addig mozgasd ide 's tova, míg megállítod; mikor megáll, kaptad a' pontot 's a' test egyarányuságban nyugszik. — Vagy még más módon: vegyed a' testet, és egy tő vagy szeg' hegyin addig próbálgasd megállítani, míg megáll; mikor áll, kitaláltad a' keresett pontot: mert a' test egyarányuságban nyugszik, — ezt követik a' piaczos játékosok.

De a' Tudományok rendi szerint, két akármely testnek nehézkedése közép pontja ekképpen találhatik ki: egy egyenes, magához mindenütt egyenlő vesszővel köttessenek egybe a' két testek, fontoltassanak meg mindketten; ezeu fontoknak vétessék summája: ez a' summa osztassék egyenlő részekre; a' hány egyenlő részek ezen summában lesznek, ugyan annyi egyenlő részekre osztassék a' két testeket egybekötő vessző; ha a' két testek egyenlők, a' vesszőnek egyik test felé, ugyan annyi egyenlő részei választassanak ki, mint a' másik test felé, — azon testeket egybekötő vesszőnek közép pontja lészen a' nehézkedés' közép pontja, 's a' testek egyarányuságban vagynak. — Ha pedig a' két testek nem egyenlők, hasonlóképpen egy vesszővel köttessenek egybe, fontoltassanak meg, vétessék summába azon fontolás, a' vessző osztassék annyi egyenlő részekre, a'

hány fontok voltak a' summában; azon részeiből a' veszszőnek annnyival több részek hagyassanak a' kisebb test felől, mennyivel az a' nagyobb testnél kisebb, hogy a' massa' fogyatkozása, a' veszsző' hosszúságával pótol tassék; a' nagyobb test felé pedig a' veszszőnek annnyival kevesebb részei számláltassanak, mennyivel a' nagyobb test nagyobb a' kisebbnél; mert így mind a' két felől egyarányuság leszen; ha már a' veszszőnek azon pontjából függesztetnek fel a' két egyenetlen testek, a' melly ponttul, a' nagyobb test felé kevesebb, a' kisebb test felé nagyobb számú részek számláltattak, a' fontosság mindkét felől egyarányu lesz; a' nehézkedés' pontja lesz, a' felfüggesztés' pontja: mindketten egyarányuságban lesznek; mert semmi ok nem lesz egyik felől is, melly a' másikat meggyőzné, helyéből kimozdítaná, vagy lenyomná, vagy felémenné. — A' képzelés' útján így lehetne kitalálni egy a' napot és a' földet egybekötő lineának nehézkedő közép pontját, melly pont azon linea elosztásában a' napnak külső kerülete karimájába esnék, 's úgy lenne a' nap a' földel egyarányuságban. — Innen mondotta volt Arkhimedes bátran: adj nékem a' földön kívül egy pontot, hol lábamat megvethessem; én akkor a' földet helyéből kimozdítom.

Lássuk már a' komponával való élésnek a' közönséges életben hasznait: a' komponával meg lehet vizsgálni, 's ki lehet találni mind az egyféle természetű, mind a' különböző természetű testeknek terheit. — A' komponával meg lehet határozni különböző, de az egyarányuságra hozatott testeknek massájok és csomójok' mennyiségét, 's ki lehet találni, mekkora csomóval vagy massával mulja felyül egyik a' másikat. — A' komponával kinyilatkoztatik mind a' kemény, mind a' folyó testek' megkülömböztetett nehézsége. — A' kompo-

nával megmutattathatik, hogy bomolják el a' testek egyarányúsága; hogy indíttathassék a' test mozgásba; 's a' könnyebb 's felemeltetett test mekkora útat teszen, vagy mekkora lineát ír le felemelkedésével, 's mekkora sebességgel mennyen felfelé. — A' komponával élnek a' közönséges életben, minden terhek' mérésében, az adásban, vevésben; — úgy a' szekerek' terhét tartó kerekek' készítésében; — a' székeket 's asztalokat tartó lábaknak tsinálásában; — az emberi test' terhét tartó egyenes és ép lábakban, nem úgy a' sántikálóban; — az épületek' fundamentoma megvetésében; melly, ha egy felől lejjebb vagy fellyebb lesz; az épület ingadoz, leomlik; — minden többszerű öszverakott testben, a' mellynek, ha részei egyarányuságban vagnak, nem bomlik el rakása; — így látszik a' komponának haszna az egész földben; mellynek részei öszve állanak, nem hajíttatnak el egymástól. — Így az egész világ' öszve alkotásában; az hol az égi testek a' földel, a' föld azokkal egyarányuságban vagnak. — A' kompona által valamelly test magassan felemeltethetik.

Nem tulajdon értelemben mondatik, hogy némelly uralkodók, 's azoknak ereji egyarányuságban vagnak; — az sem tulajdonképpen esik, mikor azt mondják: hogy a' taknyos vérű emberben (phlegmaticusban), minden indulatok egyarányuságban vagnak. — De nem helyes az a' mondás, hogy a' mikor semmi szél nem fú; akkor a' levegő egyarányuságban volna; mert akkor is a' levegőnek alsóbb oszlopai a' felsőbbektől nagyobbban nyomatnak. — Azt sem helyesen mondják: hogy az álló tóban a' víz egyarányuságban nyugszik, mert a' feneke fele' lejjebb nagyobb a' nyomása, mint fenn a' színéhez közelebb; melly onnan is megtetszik, hogyha a' tele edény megfúratik, a' feneke felé nagyobb

sebességgel bocsátja ki magából a' folyót, mint fen-nebbről.

Egy némü-némü költöménnyel a' regulátlan komponát lehet regulássá formálni: — ha egyik felől a' támaszponttul lévő távolság, melly sokkal kisebb vala, mint más felől; a' felől, mellyről kisebb volt, annyira megnyújtatik; hogy a' más félnek távolságához egyenlő léssen; így már mind a' két felől való távolságok egyenlők lesznek, a' fontosságok is egyenlők, az egyarányuság is meg lesz.

Vagynak szegeletre formált komponák, — az illyekben a' terühnek és az erőnek munkálkodásai becsültetnek, a' szerint a' sebesség szerint, mellyet mozgásokban tesznek; a' sebesség pedig méretik abból az üregből (spatiumból), mellyen azon egy időben által mennek; az üregek méretnek azon ívekből (arcusokból), mellyeket mozgásokkal leírnak; az ívek úgy vagynak egymáshoz, mint az ívek egész karikájoknak (circulusaiknak), küllői (radiussi), — a' küllők pedig úgy vagynak egymáshoz, mint a' támaszponttól való távolságai a' terühnek és az erőnek; mellyre nézve a' terüh és erő munkálkodásai úgy vagynak egymáshoz, mint azoknak a' támaszponttul való távolságok az AC és BC. — Ha az illyen komponában is azt akarnád, hogy a' terüh az erővel egyarányuságban légyen, azt míveljed, hogy a' fontosságok mindkét részről legyenek egyenlők.

Vagynak már olly komponák, mellyekben vagy a' terüh, vagy az erő, vagy mind a' kettő elhajlottúl (oblique) dolgozik, nem egyenesen (perpendiculariter); az illyen esetekben, mekkora legyen egyiknek is másiknak is munkálkodása úgy lehet megítélni, ha két dolgozó erőknél különböző útfelé való munkálkodásai felvétetnek.

Két egyenlő erők egymásnak ellenébe tétetvén, egymást elnyomják; úgyhogy egyik sem tehet semmi kitesző mozgást: mellynek példája látszik a' regulás rendes komponában; az hol a' terüh és az erő egyenlők lévén, 's egyenlő távolságuk a' támasz-ponttul, egyarányuságban nyúgosznak.

Két egyenetlen erők egymásnak ellenébe tétetvén, úgy munkálódnak, hogy a' mozgás a' nagyobb erő' szavára 's utmutatására legyen; ez esik mind a' regulás rendes, mind a' regulátlan rendetlen komponákban: midőn mind amott, mind itt, a' fontosságok egyenetlenek, 's mennél nagyobb akár a' terüh az erőnél, akár az erő a' terühnél; annál inkább, annál hamarább, annál sebessebben enged a' kisebb a' nagyobboknak.

Ha két erők akár egyenlők, akár egyenetlenek, nem egyfelé dolgoznak; olly munkát tesznek, melly egyiknek is útját nem követi, hanem keresztül vágó utat (diagonalist) követ, 's illyenkor ha a' dolgozó erők egyenlők; az a' keresztül vágó út, mind a' kettőtől egyarányu távolságra esik; ha pedig a' dolgozó erők egyenetlenek, akkor a' keresztül vágó út a' nagyobbhoz közelebb esik, mint a' melly hathatósabban dolgozik; — ezekben az esetekben egyik erő sem dolgozik egészen; mert mindeniknek egy része elvesz, másfelé is dolgozván; — mennél nagyobb a' szegeletnek hajlottsága (obliquitassa), melly alatt az erő dolgozik, az az: mennél inkább távozik az egyenes úttól (perpendicularum-tól), az az: mennél hegyesebb vagy butább szegeletet követ az ő útja, annál kevésbé nehézkeedik lefelé, annál kisebb munkát téssen; mert annál többet elveszt erejéből; 's azt a' mennyit mível, úgy lehet megitélni, ha azt a' lineát vagy utat, mellyen dolgozott, egybe vetjük amaz egyenes úttal (perpendicularíssal), mellyen különben dolgozott volna, ha magára hagyatott volna;

mert az a' linea vagy út, mellyen dolgozott, mennyivel hosszabb a' perpendicularisnál, mellyen magára hagyatva dolgozott volna; annyival kisebb lesz az ő munkája. — Innen magyarázhatni, hogy kevésbé melegítsenek a' napnak téli sugárai, mint a' nyáriak. — Innen lehet megítélni az elhajlott úton dolgozó komponák munkáit.

De hogyhogy lehet igaz, megnem csalo komponát készíteni? végy egy lineát vagy vesszőt, melly mind végig egyenlő vastagságu 's nehézségű légyen; keresd ki annak közép pontját egy hegyes szegről felfüggesztve, hogy egy fele se hajoljon; az a' pont lesz a' támasz-pont; azon ponton állíts fel egy retesz-főt, vagy kávét, mellynek közepében álljon egy mozgó nyelv, melly a' vessző' közép pontjához légyen szegezve; végy két megmértett egyenlő nehézségű serpenyőket, mind a' két serpenyőhez egyenlő számú 's egyenlő nehézségű kötelkéket vagy lánczokat, mellyekről a' serpenyők egyenlő linea hosszúsággal fügjenek a' vessző' két végeiről; ha a' nyelvetske a' kávéban egyenesen (perpendiculariter) áll; a' kompona igaz lészen, mert a' fontosságok mindkét felől egyenlők lesznek.

Ha azt akarod megpróbálni, vallyon a' kompona igaz é, helyes é? — cseréld meg a' serpenyőket, egyiket a' más helyibe téve; vagy a' megmért terheket tedd most ebbe, majd a' másik serpenyőbe cserélgetve; ha mindenik próbával az egyarányuság megmarad, úgy helyes a' kompona.

A' komponával való élésben megfejteni való kérdések 's állítások ezek: Ha megadatik a' kompona vesszőnek hossza, mind a' terühnek, mind az erőnek a' támasz-ponttul való távolsága és maga a' terüh is; ki találni az erőt, melly a' terüht vagy egyarányuságban tartsa, vagy felemelje, felfelé mozdítsa. — Ha egyará-

nyuságba akarod tenni; legyenek a' fontosságok egyenlők, a' pedig úgy lesz, ha a' kitalálni való erőnek a' támasz-ponttól való távolsága magárol az erővel sokszorozva annyit téssen, mint a' terühnek a' támasz-ponttól való távolsága a' terühvel sokszorozva; mellyre nézve a' mint van az erő' távolsága a' terühez; úgy van a' terüh' távolsága az erőhez; vagy a' mint van egyiknek távolsága a' másiknak távolságához, úgy van a' terüh az erőhez; azért ha a' távolságok egyenlők, az erő és a' terüh is egyenlők lesznek, — ekkor egyarányuság lesz. — Ha pedig akarod hogy az erő a' terüht felemelje; adj amaz erőhez még valamit, a' fontosság, az erő' részeről nagyobb lesz, 's felfelé hajtja a' terüht.

Ha megadatik a' veszsző' hossza, mind az erőnek, mind a' terühnek a' támasz-ponttól való távolsága, és az erő hasonlóképpen kitaláltathatik, mekkora terüh tartathatik egyarányuságban, vagy emeltethetik fel.

Ha megadatik a' veszsző' hossza, mind a' terüh, mind az erő, kitalálni a' nehézkedés' közép pontját, a' hová a' támasz helyheztethessék; erre vegyed summáját mind a' terühnek, mind az erőnek, a' hány egyenlő részekből ez a' summa áll, annyi részekre osztassék a' veszsző; azon részekből ugyan annyi szakasztassék a' terüh felé, a' mennyi az erő felé; ezen osztály' közepe lesz az a' közép pont, mellybe a' támasz helyheztetik.

Ha megadatik a' terüh, az erő, és az erőnek a' támasz-ponttól való távolsága; e' szerint találtatik ki a' terühnek a' támasz-ponttól való távolsága.

Ha megadatik a' terüh, az erő és a' terühnek a' támasz-ponttól való távolsága; e' szerint találtatik ki az erőnek a' támasz-ponttól való távolsága.

Ezen törvények szerint lesznek minden állati akár természetes, akár mesterséges mozgások.

Ha az erő a' komponát lehúzza, az az: üreg vagy hely, mellyen az erő leereszkedik; úgy van a' más üreghez avagy helyhez, mellyen a' terüh felfelé megyen, mint a' terüh az erőhöz; mert az üreg méretik azon ívek által, mellyeket a' terüh és erő mozgásokkal leírnak; az ívek úgy vagynak, mint azoknak küllői, a' küllők úgy vagynak, mint a' terüh és az erő támaszponttól való távolsági, a' távolságok úgy vagynak egymáshoz, mint a' terüh az erőhöz. — Innen annyi erő kívántatik arra, hogy három font egy lábnyira felemeltessek, mint arra: hogy egy font három lábnyira emeltessek fel ugyan azon idő alatt. — Ha mi kímélés, rövidítés ezekben esik, a' csak az idő kímélése lesz.

A' kúti kerékről (de axi in peritrochio.)

A' kút-kerék egy abroncs karika, melly egy hosszú domboru faba (cylinderbe), vagyon küllőinél fogva bécsinalva, mellyen az erő a' kerék' karimájára szabtatva; mind a' karimát, mind azzal a' cylindert kereken forgatja annak közép pontja körül, 's azzal a' terhet vagy egyarányuságban tartja, vagy felemeli; — minden rakottmány, melly a' maga mozgásával tengelye körül fordulást, kerületet csinál, ide tartozik az e'féle rakottmányban vagy csak egy forduló kerék vagyon, vagy többek; — a' hol többek vagynak össze-kötvetve, ott egyik a' többieket mozgatja. — Ezen több egybekötvetett kerekek közzül csillagosnak mondatik az, mellynek fogai fenn, künn, a' homlokán vagynak. Fogasnak hívatik az, mellynek fogai az oldalon, a' karima mellett vagynak; — illyen rakottmányokat látunk a' kerekes kutaknál, a' malmokban, az órákban, a' pince-torkokban; hordók' kihúzására 's béeresztésére, a' gyapott fonó kerekekben, a' köszörű-kövekben

's a' t. — ide tartozik a' malmokban 's órákban a' dob, melyet más kerék maga fogainál fogva mozgat.

Ha a' kút-kerékben az erőnek lefelé nehézkedése lineája a' kerék' küllőivel; és a' terüh' lefelé nehézkedése lineája, a' cylinder' küllőivel egyenes szegeletet (rectust) csinálnak; az erő úgy lészen a' terühez, mint a' cylinder' küllője a' kerék' küllőjéhez; mert az erő sokszoroztatván az ő támasz-ponttól való távolságával, az az: a' kerék' küllőjével egyenlő fontosságot ad, ahoz a' fontossághoz, melly lesz, ha a' terüh is sokszoroztatik, az is támasz-ponttul való távolságával, az az: a' cylinder' küllőjével. — Innen mennél nagyobb a' keréknek karimája, annál nagyobb lévén az ő küllője, 's az erőnek is a' támasz-ponttul való távolsága is nagyobb lévén; annál kisebb erő emelheti fel a' terhet. — Innen lehet meghatározni, hogy megadatván az erő egy bizonyos terühnek felemelésére, mekkora kerék-karimát keljen csinálni, 's ha a' kerék-karimája megadatik, mekkora erővel lehessen a' terüht felemelni.

Ha az erőnek lefelé nehézkedése lineája a' kerék' küllőjével meghajlott szegeletet (obliquust) csinál, akkora lesz ugyan az ő támasz-ponttul való távolsága, mint amaz első esetben; de kisebb fontosságot csinál, mert az ő meghajlott úton lett munkájában egy része az ő dolgozó erejének elvesz; hanem ha nagyobb erő fordítottatik a' felemelésre, hogy a' mi elveszett kipótoltassék; de ekkor nem lesz erő kímélés, hanem pótlás.

Ezek a' kerekés rakottmányok úgy gondoltathatnak, mint meg annyi komponák; az, honnan ugyan azon kérdések tétethetnek fel ezekről is, mint a' komponákról, és hasonlóképpen fejtethetnek meg: mint p. o. Ha megadatik az erő, 's mind a' keréknek, mind a' cylindernek küllője; ezekből kitaláltathatik az vagy egyarányuságban tartandó, vagy felemelni való terüh; csak

hogy a' felemelésben az egyarányuság' elrontására vagy az erő többször légyen, vagy a' terüh valamivel kisebb. — Ismét ha megadatik a' terüh, mind a' kerék 's mind a' cylinder' küllője, kitaláltathatik az erő; — ismét ha megadatik az erő, a' terüh és az erőnek a' támasz-ponttul való távolsága, vagy a' kerék' küllője; kitaláltathatik a' terühnek a' támasz-ponttul való távolsága, vagy a' cylinder' küllője. — Ismét ha megadatik az erő, a' terüh 's a' cylinder' küllője, kitaláltathatik a' kerék' küllője. — A' mikor a' kúti-kereken az erő kimozdítja a' terüht, akkor az erőnek ürege, mellyen mozgásával által megy, úgy lesz a' terüh üregéhez, mint a' terüh az erőhöz; mert az üregek úgy vagynak egymáshoz mint az ívek; az ívek úgy, mint a' küllők; a' küllők úgy, mint a' támasz-ponttul való távolságok; ezek úgy, mint a' terüh az erőhöz.

A' mikor ugyan azon egy cylinderen, vagy tengelyen két kerekek vagynak esinálva, egyik nagyobb, másik kisebb; mind a' két kerék azon egy időben teszi meg a' maga fordulását; — de a' nagyobb kerék sebesebben mint a' kisebb, 's annál sebesebben, mennél nagyobb a' kisebbnél.

Ha több kerekek köttettek egybe, de nem egyenlők, úgy pedig, hogy egyik a' másikat forgassa; a' kisebb a' nagyobbtól forgattatva annyiszor fordul meg, míg a' nagy csak egyszer fordul, a' mennyiszor a' kisebbnek karimája a' nagyobbban karimájába számláltathatik; vagy ha a' kerekeknek fogai vagynak a' mozgásra, 's mind a' két kerékben egyarányu távolságra fekszenek egymástól; a' hányszor a' kisebb fogainak száma benne vagyon a' nagyobb fogainak számában. —

Ha megadatik a' kisebb kerekeknek küllőinek vagy karimájának mértékes állása (proportiója), a' nagyobb kerekeknek küllőihez vagy karimájához; ki le-

het találni azon fordulásokot, melyeket a' sebesebben forduló kerék téssen az alatt, míg a' későbbben forduló csak egyszer fordul; mert a' nagyobbnek karimája osztattassék el a' kisebbnek karimájával, vagy a' nagyobbnek fogainak száma a' kisebbnek fogai' számával; a' mi kijön megmutatja a' kisebbnek fordulásait azon idő alatt, míg a' nagyobb csak egyet fordul.

Ha megadatnak a' sebesebben forduló keréknek fordulásai, míg a' lassabban forduló csak egyet fordul, ki lehet találni a' kerekek' számát, vagy a' kerekekben a' fogaknak számát; mert a' megadatott fordulások' száma szaggattassék fel a' maga factoraira, vagy olly két-két számokra, melyek egymással sokszoroztatva őt szülik; a' hány ilyen factorok lesznek, ugyan annyi kerekek vagynak; továbbá, ha a' kerekek egyenlő részekre elosztatnak, vagy fogakra, osztassék el a' nagyobbnek karimája a' kisebbével; vagy a' nagyobbban csinált száma a' részeknek, a' kisebb részeinek számával; a' mi kijön, megmutatja a' kisebbnek fogait, a' nagyobbban annyival több fogai lesznek, a' mennyivel többször lesz a' kisebb' karimája a' nagyobbéban.

Ha megadatik a' szekér-keréknek karimája, 's a' mértföldek' száma, melyeken keresztül forgott, ki lehet ezek szerint találni, hány fordulásokot tett a' mértföldek' útjában 's a' t.

A' meghajlott oldalról (de plano inclinato.)

A' meghajlott oldal egy ollyan lap, melly a' föld színe lineájával (horizontalis lineával) meghajlott szegeletet (obliquus angulust) csinál. — Illyen meghajlott oldalt találunk a' pincék' torkaiban, hol a' hordók leeresztetnek vagy felhúzatnak; az építésre rakott állásokban, melyeken az építésre való matériát felhordják; — az hegyeknek oldalaiban, az hágóban vagy lejtőben;

a' meghajlott oldal vagy csak egyszerű, melly a' hegynek csak egyik oldalán vagyon; vagy többszerű, melly mind a' két oldalain vagyon; — a' többszerűt egyszerűre kell gondolattal szakasztani, 's külön venni; — az egyszerű oldal vagy egyenes, vagy buta, vagy hegyes szegelet alatt hajlik; — legkönnyebben felvehető egyszerűbb eset az, mellyben egyenes szegelet alatt hajlik. — Ha a' terüh egy ilyen oldalon tartatik vagy húzatik, egy olyan erőtől, mellynek húzása útja az hegy oldala hosszúságával mejjékesen (parallele) dolgozik; az erő úgy lesz a' terühez, mint a' hegy - oldal' magassága az hegy-oldal' hosszúságához, — mert itt is kompona formát lehet gondolni, hol meg vagyon az erő a' hegy' hosszúságában, mellyek egymással sokszoroztatva adják a' fontosságot (momentumot). — Az honnan mennél nagyobb a' hegy - oldálnak hosszúsága, 's kisebb kisebb magassága, annál kisebb erő tarthatja meg, vagy húzhatja a' húzni való terüht. — Úgy is igaz ez, ha mennél butább vagy hegyesebb a' hegy magassága lineájának a' horizonttal csinált szegelete, mert ezen esetben is a' hegy' magassága kisebb lesz.

Már ha megadatik a' terüh, a' hegy' magassága 's az oldal' hosszúsága, kitaláltathatik az erő, melly a' terhet vagy megtartsa, vagy felhúzza; mert a' mint van a' hosszúság a' magassághoz, úgy van a' terüh az erőhez.

Ismét ha megadatik az erő, magasság, hosszúság, kitaláltathatik mekkora terüh húzattathatik fel.

Ismét ha megadatik az erő, a' terüh és a' magasság, kitaláltathatik a' hosszúság; — így találtathatik ki a' más három megadatásából a' hegynek magassága.

Ha a' meghajlott oldalon lévő terüht egy olly erő tartja vagy húzza, mellynek húzása útja a' zsámolyhoz (basishoz), mejjékesen vagyon; az erő úgy lesz a' te-

rühez, mint a' magassága az hegynek a' zsámolyhoz (bassishoz), mert itt is kompona módjára van a' dolog, hol a' fontosságok summáztatnak fel.

Ha a' meghajlott hegy-oldal olyan, hogy nincsen rajta egyenes (rectus) szegelet, gondolattal a' tetejéről bocsáttassék benne a' zsámolyra perpendiculáris linea, az a' hegyet két meghajlott oldalokra osztva, olyanokra, mellyeknek mindenikébe egyenes szegelet lesz, 's vissza jó a' fennebbi megmutatott eset; csak hogy két részekben vétetvén fel, a' melly erő az első résziben kitaláltatik, az a' másik részben terüh gyanánt vétessék fel.

Ha olyan meghajtott oldal vagyon, mellynek mindkét felől egyenlők az oldalai, az erő is a' terühez egyenlő, az erő és a terüh egyarányuságban maradnak, mert mindkét felől egyenlő okok dolgoznak egymás ellenébe.

— Innen Wolff ilyen képtelenséget húzz ki: ha egy olyan három oldalú plánum gondoltatik, mellynek két oldalai egyenlők, az harmadik valamivel nagyobbatska, 's egyenlő lánczal mind a' három oldal körül kerítettik, 's a' nagyobbatska oldalon lévő láncz megmozdítatik, örökké fog mozogni, mert a' megmozdításra fordított erő örökké megmarad; nem gondolván meg a' surlás által okoztatott akadályt, a' levegő' ellent-állását is.

A' sajtoló csigáról (de cochlea.)

A' sajtoló csiga ugy lesz, ha a' meghajlott oldal a' cylinder' külső színén kereken meg kereken húzatik: ez a' csiga vagy bak, mellynek hornyai, kivésett meghajlási a' cylinder' külső részén húzatnak, — vagy nőstény csiga, mellynek hornyai, kivésett hajlási a' cylinder' belsőjében vagynak: — ilyen csigával élnek, a' szőlő és a' méhek' lépe sajtolásában; az asztalosok, könyvkötők, nyomtatók, papiros csinálók, pénz-verők, ma-

gok kidolgozni való matériájok szorításában; abroszoknak, asztal - keszkenőknek össze - nyomtatásában; mind ezekben egy kézzel megfogható nyel által fordítatik a' sajtoló csiga bakja.

Ezen sajtolónak természete a' meghajlott oldal' természetéből magyaráztatik. Tehát a' sajtolóban az erő úgy van a' terühez, mint az hornyoknak távolsága a' sajtoló karimájához; — innen mennél kisebb az hornyoknak távolsága, vagy mennél sűrűbbek az hornyok, a' cylinder' vastagsága ugyan azonnak maradván, annyi val kisebb erő felelhet meg a' terühnek. — Már ha megadatik az erő, a' sajtoló csiga' karimája, és a' hornyoknak távolsága kitaláltathatik a' terüh, vagy annak ellentállása; csak a' fontosságok summáztassanak, vagy a' hármas regula' törvénye szerint.

Ha megadatik az erő, a' terüh és a' sajtoló csiga' karimája; kitaláltathatik az hornyok' távolsága azon módon.

Ha megadatik az erő, a' terüh és a' hornyok' távolsága, kitaláltathatik a' csiga cylinderének karimája azon módon.

Az Ékről vagy hasító-szegekről (de cuneo.)

Az Ék, az elhasítani való test ellentállásának meggyőzésére készült rakottmány, mellynek vagy csak az egyik, avagy mind a' két oldala meghajlott oldalt mutat; — csinálják ezt vagy fából, vagy keményebb matériából, érczből. — Minden kések, bicskák, nyársak, földbe felszúrni, felverni való karók, szántó-vasak, kapák, kardok, szablyák, dárdák, láncsák, csákányok, gajhók, buzogányok 's a' t. ide tartoznak. — Az ék vagy egyszerű, mellynek csak egyik oldala mutat hajlott oldalt; vagy többszerű, mellynek mind a' két olda-

lai hasonló hajlottságot mutatnak. — Az egyszerűből a' többszerű is megértethetik.

Ha az ék erővel kemény testbe üttetik, 's ezen egészen keresztül megy, az erő' haladásával kimért üreg úgy lesz a' test vagy terüh' elválásával kimért üreghez; mint az ék' hosszúsága annak vastagságához, az erő is úgy lesz a' terühez.

A' többszerű ék képzeletben két egyszerűre szaggatathatik; mellyre nézve azokban is az erőnek 's terühnek, vagy hasítani valónak elhaladott üregei, vagy sebességei úgy vagynak, mint az ék' hosszúsága vagy magassága a' vastagságához; itt, kik az egész vastagságot, kik annak felét veszik mértékben, a' dolog egy helyre megyen. — A' mi az egészben igaz; igaz a' félben is.

A' többszerű ékben úgy lehet a' dolgot képzelni, mintha annak három oldalairól, három erők dolgoznának; de meghajlott úton (oblique), mellyre nézve azon oldalakra hozott három perpendiculárisokból becsültethetnek meg, a' mint ezen perpendiculárisok vagynak egymáshoz, úgy vagynak azok a' három dolgozó erők: ezek a' perpendiculárisok pedig úgy vagynak, mint az általellenben lévő szögeknek sínussai; ezek a' sinusok úgy, mint ugyan azon perpendiculárisokra húzatott lineák, mellyek itt az ék' három oldalait mutatják; — tehát azon három erők úgy vagynak, mint az ék' három oldalai.

Innen mennél hegyesebb szöveget alatt vagynak az ék' oldalai annak hosszúságához képest. vagy mennél hosszabb az ék, megmaradván annak vastagsága; annál nagyobb hathatósága vagyon az erő dolgozásának.

A' forgó-kerek karikáról (de trochlea.)

A' forgó-karika egy olyan kerek-tányér, mellynek karimája' széle bé vagyon vésve, hornyozva, mellynek

hornyába bocsátott kötél a karikát a maga tengellye körül forgatja az alatt, míg az erő a terhet felhúzza. — Illyen karikákkal élnek a játék néző hely kárpitjának felhúzásában 's leeresztésében; — úgy valamely terühnek magasra való felhúzásában. — Egyszerű karika az, mellyen két kötelek vagynak, mellyek által az erő dolgozik; — többszerű karika az (ez Polyspastusnak is mondatik) mellyben több karikák 's több kötelek által dolgozik az erő; — az egyszerűből a többszerű természete is megértethetik.

Ha egy karika van két kötéllel, az erő az egyik kötelet egy lábra lehúzza, akkor a másik kötél is egy lábra leereszkedik, és így az erő két lábra dolgozott; mellyre nézve a terühtől kimért üreg, mellyen emelkedett úgy van az erő üregéhez a mellyen dolgozott, mint a kötelek száma a terühez; — vagy az erő ürege a terüh üregéhez, mint a terüh az erőhöz; — mellyre nézve mennél több karikák 's kötelek vagynak, annival kisebb erő győzheti meg a terüht.

Ha több karikák és több kötelek vagynak egybe kötve, 's megadatik a terüh, a kötél számából az első, az erő távolsága a dolgozó helytől, avagy az első karika, kitaláltathatik az erő; ez az erő már lesz az első karika; tovább ez az erő vagy első karika, a második karikára nézve terüh gyanánt gondoltatik; ekkor hasonló módon kitaláltatik, mekkora erő kívántassék ezen új terüh felemelésére; ismét a kitalált új erő a harmadik karikára nézve terüh gyanánt lészen, 's újra kitaláltatik annak emelésére az erő; 's ez így megyen tovább is minden karikákon 's köteleken keresztül; — úgy hogyha hat kötelek vagynak, az hatodik a terühnek csak hatod részét emeli; mert a több kötelek a több terüht hordozták; — ezek szerint hibásan tartotta

Daries azt: hogy az utolsó kötél semmit sem tenne a' terüh' emelésére.

A' többszerű rakottmányok, órák, malmok, szövő-székek 's a' t. egyszerűre húzattathatnak, 's annak természetéből kimagyaráztathatnak.

Készítette Szigethy Gy. Mihály,

Philos. és Mathesis' Prof. Székely-Udvarhelyt.

7.

Gróf Desewffy Jó'sefnek a' Honi-nyelv ügye mellett Szabolcs Vármegyében szóval tartott, 's Ország-gyűlési Követjeihez felküldött javaslatjának kivonatja. —

Költ Sz. Mihályt, Szabolcs Vármegyében.

Előszőr:

A' birtokos Nemesség és Honorátorok, egy millió Rftot p. p. ajánlanak a' Magyar-nyelv' beható (intensiva) 's kiható (extensiva) művelésére. Azt az Ország-gyűlés oszszá-fel a' Vármegyékre.

2-szor: Ezen summa' ötöd-része, a' már törvény által megerősített magyar Akademiának leszzen szentelve, a' külön-hazafiaktól már ajállott adományok' szaporítása végett, úgy azonban, hogy akármellyik fizetés mel-

lett lévő akadémiai rendes Tagnak halálakor üressen hagyott helyének betöltése, következő módon történjék:

Az Akademia' többsége három magyar Író't nevezzen ki, neveiket magyarul írott Munká'ik Laistromával együtt minden Vármegyének megküldvén. Az így felajánltattak között, egy fél év' lefolyta alatt minden Vármegye az általa választottnak nevét, a' végett küldje meg a' magyar Akademiának, hogy a' kimúlt Akademiakosz' helyébe az léphessen, kit a' Vármegyék' többsége választott. —

Ekkép' az egész magyar nemesség részt vévén a' választásban, természetesen igyekezni fog minden még nem egészen magyar ajkú Vármegyében, ivadékával együtt még inkább magyarosodni, 's magát ezen megválasztásra képessé tenni; a' mi egy részről a' tudományos kimívelődést gyarapítani 's tenyészteni, 's más részről pedig a' külső remek példák által ugyan felébresztendő, 's már felgerjedett; de egy időtől fogvást nagyon elkülföldiesedni kezdő szellemét mostani Literaturánknak (még nyelvünket is bélyegező) nemzetiségünk' lehellelte által mérsékelni, 's e' szerint sajátibb 's eredetiebb kifejlésre vezetni fogja. —

Nem lehet egy egész Országot a' pártolás, vagy kajánság fortélyos csel-szövevényeinek hálói'val, bár melyik egyes ember', akár díszére, akár javára körülkeríteni; a' magyar Akademia pedig csekélyebb közérdemű magyar Könyvírók' fennajállása által jó hírét, nevét nem fogja veszedelmeztetni.

Szoros kapcsolatba jövend így tudományosságunk és Literaturánk nemzetiségünkkel, a' mi felette nagy fontosságú nálunk, hol egészen másképp, mint egyéb európai országokban a' hazai nyelvet tárgyazó Akademia' felállítása megelőzte, nem pedig követte a' honi nyelv' köz-tételét. —

Magyar-ország minden részeiben lakó minden nemes ember önszeretetének hízelkedni fog, részvehetése a' nemzeti nyelv' béható művelésében is. —

A' Vármegyék' többsége bizonyosan csak Nemzet kedvelte írókat választand. — Így féket, valamint mérsekletet kapnak majd; nem a' Neologizmosz szükségei vagy szépségei; hanem egyedül tulságai, 's milly nagy erejű rugót adand majd az a' gondolat?: „Engem nem „egyedül egy országos Intézet tagjainak, hanem az „egész ország Vármegyéinek többsége is választott a' „magyar Akademia rendes Tagjává.“

3-szor: Két ötöd-része az első pontban említett summának, honi nyelvünk' kiható művelésére szánattassék, — ekképpen: —

Bár mi rendű és néven nevezendő helyen az Országban, és hozzá kapcsolt Tartományokban, hol nem a' Magyar-nyelv a' köz-nép' nyelve, a' Vármegye, Püspökök, Káptalanok, Superintendenciák, és ottani Földes Urak' segedelmével, a' mostani helybeli legalsobb akár fiú, akár leány iskolában tanító-mester' vagy mesterek' halála vagy változása után, a' Község' Elöljárói a' kimulttaknak helyökbe ollyasokat iktattassanak - bé, kik a' helybeli Község' nyelvén érthetőleg, magyarul pedig folyvást és tiszta szó-ejtéssel beszélnek. A' helybeli Elöljárók tehát jó eleve fognak igyekezni, ollyasoknak hovahamarább történendő keresésén, kik, a' kiholtak', vagy változás' helyeit kipótolhassák. —

Hogy pedig ollyasok bővebben akadhassanak; nem csak hogy Vármegyék, Püspökségek, Káptalanok, Superintendenciák; Törvényhatóságok, Dikaszteriomok, Intézetek, Földes Urak, Helységek, e' tárgyban és e' célra segíteni fogják egymást, hanem a' halál, vagy változás' esetére, és annak idejétől folyvást felfogadandó Tanító, (kinek hiteles Tanubizonyság mellet már az

előtt bé kellett bizonyítani, a' meghívó Előljárátság előtt, mind a' tanítandó tárgyakban ügyességét, mind pedig azt, hogy a' tanítás' helye nyelvén érthetőleg; magyarul pedig tiszta szóejtéssel tud beszélni) hivatalba beléptétől, hat hónap alatt a' harmadik pontban foglalt summáknak törvényes kamatjaiból (az úti költség, a' meghívó Helység' terhére háromolván), a' tanítási helynek kisebb vagy nagyobb fontosságához képest legfeljebb száz, legalább pedig ötven, vagy e' két summák' mennyisége közzé eső, több, vagy kevesebb Rft. pengő pénzt fog egyszerre ajándécul, és buzdításul venni, köteleztetvén hivatala' első 12 hónapjaiban, akár fiú, akár leány' tanítványait; a' tanítási hely köz vidéki nyelvén a' magyar nyelvre, azután pedig minden Oskolájában tanulandó tárgyakat magyarul tanítani, —

A' hol pedig tellyességgel legalsóbb falusi Oskolák se lételeznének, ott, a' mennyire csak a' fennmaradó rendes esztendei kamatokbul kitelik, Oskola szerzés végett, a' hely-lakóinak tehetsége gyámolítottassék, a' megyebeli Püspökök, Superintendentziák és Földes Urak elébb segédül hívatván. —

Az egész Ország lakosainak hazafiusága szállittasék fel, kivált ezen négy - száz ezer pengő Rftből álló summa' öregbitésére, mellynek valamint szaporodásának, hozandó törvény mellett mindég bizonyosan a' maga idejében bejövendő kamatai, csupán e' célra használtathassanak, és arra egyszer'smind, hogy a' Fő anya-oskolában Pesten, miként az Ország' Akadémiai helyein a' normás, teknoszi, gimnáziumi tanulatokon, meg a' pedagogiai tudományokon, 's a' régi görög és római nyelv értése' tanulhatásán kívül, főképpen a' Magyar nyelvnek, de egyszer'smind a' többi az Ország' különkülön részeiben elszellyesztett legfőbb tájéki nyelveknek, (u. m. a' tótnak, németnek, oláhnak és rácznak)

nem csak tanulása eszközöltessék, hanem érthető folyvást beszéllése is gyakoroltathassék. —

Ezt a' Fő anya-oskola és Akademiák' helyein lehetséges lesz' véghez-vinni, mihelyt bizonyos, előre kiszabott és hírül adott, a' magokat megkülömböztőknek menendő jutalom díjjok 's bizonyos évi segedelmek miatt, mind magyar, mind nem magyar ajku, jó viseletű, szorgalmas szegényebb ifjak az Ország' minden részeiből, oda kecségtetve bővebben összegyüléndenek, 's czélarányos rendeletek mellett, kik czéljához képpest a' legalsóbb Oskolákban tanítóknak készülő magyar ajku ifjak ugyan azon nyelvben, mellyben a' legelső esztendőben a' nem magyar ajku akár fiú, akár leány gyermekeket a' magyar nyelvre tanítani szándékoznak, — a' nem magyar ajkuak pedig, kik a' legelső Oskolákban akárhol is tanításoknak második évétől kezdve, a' tanítandó tárgyakat már magyarul tanítani készülnek, kiszabott és meghatározott czélarányos szóbeszédű 's társalkodási gyakorlásoknál fogvást ügyes Profeszszorok' vezérlete alatt, ha bár a' Bel Lankaszteri könnyítő és serdülőbb korra alkalmaztatandó mód mellett is, magyarul érthetőleg folyvást beszélleni megtanulhatnak. —

4-szer: Negyedik ötödrésze az első pontban említett summának, egy, Pesten felépitendő, tágas és illendő Színházra fordíttassék.

5-ször: Az utolsó ötödrész törvényes kamatokra; de csupán Törvényhatóságoknak adódjék ki, hogy azoknak egygyik feléből, egy szavatolás (declamatziói) éneklési, meg muzsikai-oskolát lehessen felállítani és feltartani Pesten, a' Fő-városban; — hol addig is, míg az új magyar Játékszín felépül, az Országban elszélyedt Színjatszók és Színjatszónék közzül, művészégi érdemök szerint, bizonyos meghatározandó czélt ütő mód szerint megválasztandók, az eddigi Pesti Játékszínben, (melly az Ország' Fő-Vá-

rosa fundussainak eladásából épült) háromszor hetenkint bejáró pénz-díj mellett is, kedveskedjenek magyar Játszószín mutatóványokkal; — miért az említett ötödrész summa kamatjainak másik feléből segítettvén, művészségök' ügyességeit a' Fő-városban még mind inkább-inkább kiképezhessék. —

6-szor: Egy, az Ország-gyűlése által, a' legvagyonosabbak, és hazai nyelvhez leginkább szító, honi birtokosok közül választandó öt, vagy legfellyebb kilencz Tagokbul álló országos kiküldöttségre legyen bízva; az 1-ső pontban említett summa négy ötöd részének, a' mondottak szerint, minden kijelelt czélok' eszközlésére vezető fordítása; számadással tartozván az Ország-gyűlésnek és körül-állásos tudósítással, minden év' végével, minden Vármegyének. —

Ezen maradandó országos Választottság minden esztendőben, Januárius és Június hónapokban tartsa Üléseit Pesten, — Tagjainak pótalása egyedül a' halálok' esetére, és csak az Ország-gyűlésen eszközölhetendő legyen. — Foglalatosságai közzé is fog tartozni, az elvénült, érdemes Színjatszók és Színjatszónéknak, nyugalom-pénzeket rendelni, és azok' summáját ítélese szerint meghatározni; úgy mindazonáltal, hogy ezen személyes jutalomul vett nyugalom-pénzek az érdemesek' özvegyeikre és gyermekeikre ki ne terjedhessenek. — E' nyugalom-pénzeket a' 2-dik pontban kiszabott summa törvényes kamatjainak feléből, az 5 vagy 9 tagú országos Kiküldöttség' útmutatása szerint, a' magyar Akademia fogja rendesen fizetni. —

7-szer: Nagyon szeretett Királyunk, nagyon szeretett Nemzetétől az Ország-gyűlésén, a' leghívebb buzgalommal és alázatossággal kértessék meg, méltóztatnék csoportos Jótéteményeit az Ország iránt, és hosszszas uralkodása' dicsősségét, még élete' végső esztendeiben

is, egy dicső új rendnek felállításával tetézni, és mivel Magyar - ország úgy, valamint minden egyéb Nemzet, méltóságának a' mostani időkben első fundamentomát, országában csak honi nyelve' közönségességében találhatja fel, — esenkedjenek az országos KK. és RR. Ő Felsége kegyelmes színe előtt, hogy a' felállítandó Rend Nagy Lajos Királyunk' nevét viselje, ezen körül - írással; a' Rend' keresztes czímerének egyik lapján: *Nagy Lajos magyar Király ideje' emlékezetére*, — a' tulsó lapon pedig ezzel: *I-ső Ferencz magyar Király, buzdításul*. — E' Renddel mindég csupán-csak ezen Választottság' Tagjai minnyájan tiszteltessenek meg. — Állások, és ülések az ország Zászlós Uraiét nyomba kövesse, és a' Fő-Ispányokét, (ha nem Zászlós urak egyszer'smind) előzze meg. —

8-szor: A' Vármegyéknek, Püspököknek, Káptalanok', Superintendenciák', Városok', nem különben a' Földes uraknak, és Helységeknek, kik, és mellyek a' legközelebbi Ország - gyűlése oltá, a' honi nyelv' terjesztésén észrevehetőleg iparkodtanak, a' haza köszönetet mond, és hogy magokat iránta érdemesekké tették, ezennel vallja, buzgó óhaját abban nyilatkoztatván ki, hogy a' Püspökök és Superintendenciák, oda, hol a' Magyar-nyelv nem köznép' nyelve, vagy az lenni megszűnt, a' mostani magyarul nem tudó lelki-pásztorok' változása, vagy halála után, nyelvünkön is folyvást szóllók, sőt predikáziót is tarthatandókat beállítsanak; míg a' Földes urak, mint Pátrónusok' felajánlását is, illy fogyatkozás' esetében vissza vethetvén, — a' magyar Akademiának pedig a' tudós, kivált az erkölcsi, gyakorlatos és technikoszi tudás' minden nemeiben, helyes és könnyen érthetőleg takarosán irandó's a' tanulók, kiknek iratnak, neme, kora, rendeltetése szerint, csak a' szükségést és valóban hasznost magában

foglaló és honi nyelven készülendő magyar iskolai könyvek' készíttetését ajánlja. —

A' honi szólásnak bizonyos meghatározandó idő alatt — (egészen és kirekesztőleg) Ország-gyűlési, katonai, köz hivatali, sőt uradalmi, igazgatási nyelvvé válása hazánkban, inkább nyelvünk' beható művelésével álván összeköttetésben, 's köz elterjedésének nem annyira oka, mint csak következése lehetvén, abba most azért nem ereszkedem; mert több közelebb múlt Ország-gyűlések' Törvényei és iratjai, azon általam most itt megpendített nézeteket és czélzatokat, valamint a' czélzókat, olly igen mozgásba hozták, hogy azon czélzatok, egyedül kímellő, és nagy vissza hatásokat nem gerjesztő elebb-menetre, 's kifejlésre, nem pedig mintegy megkezdésre szorúlnak. — Én ugyan részemről úgy vélekedem, hogy beható nyelvünk' kimívelése annak elterjedését hol tulságok nélkül szabadabb, könnyebb, 's így frissebb léptekkel kísérni; hol pedig eredetiebb és férfiasabb haladással követni fogja.

Gr. D. J.

8.

Éjszaki Amerika' Köztársaságának egyházi állapotja.

(*A' Hinton's history and topography of the united States , czímű munka' tudósítása után.*)

Ejszaki Amerikának, korunk' szellemében eredett, és szerkeztetett Szabadtársasága, példatlan haladása és művelődése miatt méltán megérdemli figyelmünket; — rája fordított figyelmünk által megösmérkedhetünk azon okokkal, mellyek miatt gyorsan halad, gyarapodik 's művelődik minden Tartományja; valamint ellenben Európára és külföldünk' többi részeire nézve kifürkészhetjük azon okokat, mellyek miatt amerikávali összehasonlításunkban részszerint egészen hátrább maradunk; részszerint megállapodunk, részszerint csupán lassan, igen lassan haladunk előbbre. Polgári tekintetből azonban mellőzvéen ez úttal Amerikát; csupán egyházi állapotjára tekintendünk rövid sorainkban.

A' római Katholika Szentegyháznak vagyon itt mostan *Baltimoreban*, egy Érsekje, 's *Bosztanban*, *New-Yorkban*, *Philadelphióban*, *Bardstovnbán*, *Kentukhiban*, *New-Orleansban*, *Kharlestovnbán*, *Rikkmondban*, *Czinczinatiban* és *Detroitban* tíz Püspökje; naponként növekedő és terjedő állapotban. Az európai Vándorok többnyire minden vallás és oktatás nélkül gyülekeznek a' szabadság' ezen Tartományjaiba. Hitetlenség bélye-

gezi őket; szerencse' fiai lévén jobbára mindnyájan. Csupán telepedülésök közben 's után csalatkoznak a' szerint, mint a' körülmények javasolják, egyik vagy másik vallásbeli Felekezethez. A' protestáns Felekezettek ugyan legszámosabbak 's népesebbek maradnak; mivel jó karban lévő Misszionáriussaik szembetűnő előmenetellel hirdetik Istennek igéjét; hanem a' római Hit is szemlátomást reményl 's nyer közöttök gyarapodást. — 1786-ban majd nem csupán Maryland és Penszylvánia' némely vidékeire határozódott, 26 Papok alatt a' katholika Vallás; minden Szeminárium, minden Kollégium és Klastrom nélkül, Angol-országból szállingóznak közükbe a' Tanítók; — hanem 1814-ig nagy változás történt ezen tekintetben. Püspöki székek emeltettek; előbb ugyan, 1790-ben csupán *Baltimoreban*; azután 1808-ban *Philadelphióban*, *New-Yorkban*, *Bostonban* 's *Bardsztownban*. *Baltimore* nem sokára Érsekséggé változtatott. A' *New-orleanszi* Megye, melly is 1796-ban még akkor alapítottott, mikor Luisziana Spanyolokhoz tartozott, szinte a' Szabad-köztársaság' Megyéjeihez kapcsoltatott. Most már 2 Kollégium 's 1 Szeminárium *Baltimoreban*, ugyan Szeminárium *Emmichsburgban* léteze nem sokára; *Baltimore* Megye' Papjai 43-an, *New-Yorkié* 4-en, *Bostonié* 3-an *Kentukkié* 12-en levének; — 3—4 Klastromok is építettének különböző helyeken. Ennyire nevedett 28 esztendőnek lefolyásuk alatt a' katholika Hit éjszaki Amerika' szabad vidékein.

A' következő 18 esztendő alatt 5 új Püspökségek hagyattak helyben a' római Atya által: *Cinczinatiban*, *Kentukkiában*, *Charlesztownban*, *Rikhsmondban* és *Detroitban*, úgy, hogy a' legújabb időben 1 Érsek és 10 Püspök alatt 246 Papok, 11 Szemináriumok, Tanítójikkal együtt; 10 Kollégiumok, 18 Klastromok, és 20 Nevelő-intézetek virágoznak 's fáradoznak a' katho-

lika Egyház' hűséges szolgálatjában; holott, mint latánk előbb, 45—46 esztendőknél előttük, minden intézet és felsőbbség nélkül, csupán 26 Papok foglalatokodának benne szent dolgokkal. — Kiváltképen szegény árváknak gyámoltatásuk, jó tanítási 's oktatási intézetek, 's isteni tiszteletbeli külső fény által igyekeznek itten a' Katholikusok szaporodásukon. Mind öszve jelenleg mintegy 500,000 Híveket számlálhatnak. Az Oskola-Tanítók és Árva-Atyák, mindenféle hitű gyermekeket gondviselésükbe fogadnak; a' nélkül, hogy az ő hitőknek bevételére köteleznék 's ösztönöznék őket; hanem erkölcsi viseletök és tanítói ügyességök által nyerik meg a' pártfogolt gyermekeknek hajlandóságukat többnyire; — kivált, midőn a' protestáns Papok, elég gondatlanul, mind a' gyermekeknek nevelésükkel, mind a' korosbagnak lelki táplálásukkal keveset gondolának korunkig; jöllehet a' legújabb időkben a' protestáns felekezetű Papság ezen tekintetekben sebes lépésekkel haladgál előbbre.

Püspöki vagy *angol evangyelika Egyház*, csupán a' szabadsági háboru bevégeztével képeződött az amerikai egyesült Szabad-társaságokban rendesen; még is már korunkban mindegyikébe virágzik 's ágazik. Ezen Egyház 15 Megyére oszlik, 10 Püspökök és 528 Papoknak gondviselésük alatt. Egyházi szerkesztetésök azonban, melly *Püspökökre*, *Papokra* és *Káplánokra* különbözteti az egész Papságot, nagyon eltűnt az Angol-oroszági ugyan ezen felekezetű szerkesztetéstől; mivel Amerikában a' kormány védelme és gazdag adományozás nélkül, mint minden egyéb vallásbeli Felekezetűek is, szűkölködnek. A' legfőbb egyházi Kormány itten egy *közönséges Gyűlésre* vagyon bízva, melly a' Püspököknek és világi Követeknek különözött házaikból áll, 's a' hitbeli dolgokra nézve, az egész Országban egységre

és egyenlőségre vigyáz. Mind a' két ház külön, hanem egy és ugyan azon rendszerhez szabva tartja üléseit. Az egyes Gyülekezetek magok választják *Papjaikat*, a' megyei Gyűlések pedig, a' többi Püspököknek helybenhagyásuk mellett, *Püspökjeiket*. Minden Püspökök egyszer'smind Papok is bizonyos Gyülekezeteknél; mivel külön jövedelmök nincsen; jóllehet illendő élelmökrül szorgos gond létezik mindenütt. A' legüdösb Püspököt illeti ugyan az elnökség, hanem minden egyéb elsőbbségi jog nélkül; a' Szabad - köztársaságokban uralkodó szellem' következtében.

Preszbyteriánusok 1700-tól fogva jövének ezen vidékekre, még pedig először csupán *New-Jerszey* és *Delaware* Tartományjaiba. Egyházi szerkesztetéseknek alapjai ezek:

1. Minden Papok egyenlők, mivel Jézustól nyerek fölszenteltetésüket, melly mostan minden ifjú Papokkal is közöltetik az öregebbek által.

2. Az egyes Gyülekezetek által választatott öregebbek, befolyással birnak mindnyájan az egyházi kormányra.

3. Gyülekezetjeik zsinatokban egyesülnek, melyek az egyes Gyülekezetekre föl vigyáznak.

Ezen Egyháznak éjszak-amerikai *közönséges Gyűlése* mostan 20 *Zsinatokat*, 104 *Preszbyteriumokat*, 1800 *Papokat* és 2250 *Templomokat* számít. A' Papok közül 40-en részszerint zsinatoknak Elnökjeik, részszerint papi nevelő Intézeteknek Tanítójik, 15-en pediglen Misszionáriusok külföldön. A' *Kentukki zsinat* csupán olly Papokat kívánt választani 's rendeltetni, kik a' klaszszika (görög és latin literatúra) műveltségben járatosok. Ezért elvált tőle 1810-ben a' *Kumberlandi Preszbyterium* Tenesszee Tartományjában; melly azonban némely hitbeli ágazatokban is különbözvén a' többi Presz-

byteriánusoktól jelenleg, külön zsinatot képez néhány Preszbyteriumok felett.

A' *Congregatzionalisták* azt tartják, hogy minden Congregátzió, vagy a' Keresztyénség híveinek minden Gyülekezetök, minden Társaságuk, ha áhítatosság tekintetiből áll össze, már magában külön Szentegyházat képez; jóllehet semmi összeköttetésben sem légyen a' többi hívekkel. Minden egyes Gyülekezet maga nevezi ki azért papi Elöljáróját, maga határozza meg az áhítatosság' alakját, kiszolgáltatja a' Sákramentumokat, és különös egyházi fenytéket gyakorol hívein. Minthogy pediglen egyszer'smind bizonyos, ha bár csekély közösülésben és összeköttetésben vagynak egymással az egyes Gyülekezetek; hibásan neveztetének el *Függetleneknek* vagy *Independenseknek* azért, mivel egyik Egyház másikában szertartási 's igazgatási behatással nem bír. Minden Gyülekezetnek volt hajdan Papja, több kormányozó Öregebbje 's Káplánja; korunkban már az Öregebbek kimaradtak közülök. Számit ezen Felekezet mintegy 1000 Papokat és 1270 Templomokat mostan.

A' *Keresztelők* vagy *Baptisták*, ugyan azon egyházi tanításhoz ragaszkodnak és tartanak, mellyhez a' Congregatzionalisták; csupán, hogy a' hitvallás' letétele mellett buktatás által keresztelkednek; a' Szabadtársaság minden Tartományjaiba elterjedve. Most 224 Szövetkezéseket, 4384 Templomokat és 2914 Papokat számítnak. Vagynak azonban ezen tulajdonképeni Keresztelkedőkön kívül: 1. *Hetedik napon Keresztelkedők*; 2. *Négereket szabadítók*, kik naponkint szemlátomást szaporodnak; 3. *Szabad szövetkezésű Keresztelkedők*, kik mindenekben Kálvin' tanításaihoz ragaszkodnak; 4. *Önkénytes Baptisták*, mintegy 300 Papokkal és 400 Templomokban; 5. *Buktatók*, mivel keresztelkedésük mellett víz alá buktattatnak, mintegy 50 Templomokban, kik

minden halandóknak közönséges megváltatásukat hiszik és tanítják; 6. *Mennoniták* mintegy 200 Templomokban és 7. *Keresztelkedők*, kik hat alapszabályokhoz ragaszkodnak, és az Urnak szent Vacsorájával élven, a' kéznek fejre való tételét tanítják 's kívánják.

Unitáriusok 1000 Gyülekezetekben, kik a' Sz. Háromságot, Jézus' halála általi megváltatásunkat, az eredeti bűnt, a' kárhozat' örökiségét, a' Sákramentumok' titkaikat tagadják; a' halálos büntetést, esküvést, és háborút megvetik.

1776-ban eredtek először *Methodista Gyülekezetek*, irlandi Vándorok által; vagynak Püspökjeik, minden negyedik esztendőben közönséges Gyűléseik, 1639 fel 's alá vándorló Papjaik, 's 437,000 Híveik.

A' *Kvakkerek* vagy *Atyafiak*, kiváltképen Penszylvániában mintegy 300,000-en.

A' *helvecziui Vallástételt tartó Evangyelika Egyház*, eredetileg Hollandiából származott által, 's még mostan is összeköttetésben áll Amszterdammal, még csupán 6,000 Híveket számlál Penszylvániában 's éjszaki Karolinában.

Az *ágostai Vallástételt tartó Evangyelika Egyház* számosabb amannál, 's egy *közönséges Zsinat* alatt, több *kerületi Gyűléseket*, 800 Szövetkezéseket vagy Congregációkat, és 200 Papokat számít jelenleg.

Vagynak még *Universzalisták*, *Szvedenborgiánusok* és *Schakkerek*, kiknek áhitatosságok vallásos tánczokban áll, 's 15 Társaságokban 5400 Híveik vagynak.

Uralkodó Vallás Amerikában nincsen! mivel az egyesült Kormány' szerkesztetése azt tiltja, hogy a' Polgároknak Vallásukról gondoskodnának felsőbb helyen; és az egyes Tartományok is a' vallási dolgokba épen nem elegyednek soha sem. Az igaz, hogy egyik, másik Tartományban néha néha nyilvános latározással

lőn, hogy bizonyos Felekezet' Hívei bizonyos hivatalokra föl ne vétessenek; hanem a' közönséges polgári életben, ezen határozás végre nem hajtattott; azon kívül, hogy bármelly felekezetű Pap, minden polgári hivataloktól, kivéven az iskolai hivatalokat elzáratik.

Általányosan Amerikában, kivéven a' félig meddig vad népeket a' rengeteg erdőség' közepette, igen tettelegi vallásos és erkölcsös érzet uralkodik, kivált azon vidékeken, hol a' rabszolgaság immáron eltöröltetett egészen.

Míglen a' *püspöki* Egyházak Kormány' oltalmában valának, kevésbé virágzának Híveiknek szaporodásukkal; most pediglen napról napra szemlátomást szaporodnak, mióta magukra hagyatva magukból és maguktól fejtődznek életre.

Sehol sem láthatni ritkább szín- és képmutatást, mint ezen Szabad-társaságokban; gyakran is tapasztalhatni bennök, hogy itten az emberek jobbak, mint látszanak lenni. Senki sem dicsekszik hitetlenségével, nem is alkalmatlankodik polgár-társának hite szentségével. A' Methodisták gyakorta szabad mezőn, szokás szerint sűrű erdőségben tartják az ő isteni tiszteletöket; fákhoz kötik lovaikat, 's gallyakból székeket készítenek maguknak; a' térség többnyire kiegyengettetik, csupán a' papi szék vagy on felemelkedett helyen: még is nincsen arra példa, hogy megbotránkoztattak volna más felekezeteket! Papi-nevelő- 's több jóltéví Intézetek, elég számmal találtatnak most már minden vidékeken. Béfe-jezésül nem leszen talán érdektelen a' *Baptistáknak* kereszttelkedésöket rövideden érintenünk: Az isteni tisztelet ekkor néhány énekeknek elénekeltetésökkal kezdődik, mellyeknek tárgyuk a' véghez viendő szertartás szokott lenni. Azután a' Pap megmagyarázza szent könyvünknek azon részét, mellyben Jézusnak a' Jordánban történt megkereszteltetéséről vagy on szó. Ezen be-

széd 's még egy ének' zengedezése után, a' keresztelendők a' templom mellett lévő kamarákba mennek, hogy levetkezzenek. Templomaik ugyan is fördő alakúak; legalább a' prédikáló szék előtt, mintegy negyedfél lábnyi mélységű nagy vízmeder vagyon, melybe néhány lépcsőkön történik a' lemenetel. A' templom mellett, a' prédika széktől kétfelé vagynak a' levetkezésre 's fölötözésre szántt kamarák, egyik a' nő, másik a' férjfi nemű híveknek számukra. Innen lépnek elő a' 18—20 esztendő's leányok, nyakukról lefüggő feje' öltözetben; fejüket is feje' ékességbe rejtven. Egymás után lépdelenek lépcsőkön lefelé Papjok ellenébe, ki fekete öltözetben, térden felől érő vízben áll készen, a' szertartás' véghez vitelére. Mindegyike felett elmondván, Jézusnak meghagyása szerint, ama' szavakat: „*Én tégedet keresztellek az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében!*” víz alá buktatja őket egymás után. Többen közülök, kiknek lehelletök gyöngébb, fölkiáltanak és sikoltanak ekkor, mikor keresztelő Jánosnak ama' Helytartója buktatni készül személyöket. Megtörültetnek azután 's felöltöztetnek a' kamarákban mindnyájan. A' Leányokat az Ifjak követik, kik többnyire bátrabbak, fördő gyanánt veszik 's nézik az egész buktatást.

Némely Baptisták, hogy a' Sz. Írást betű szerint betöltsék, ezen mesterséges Jordán' helyjébe, valóságos folyóvízben kereszteltetik magukat. — Többnyire szép nyári nap; rendetlenül, hanem szép virágos pázsit között sompolgó habokban; midőn nagy számú férjfiak, asszonyok és gyermekek tanyáznak a' partokon sűrű élőkaknak hűvös árnyaikban. Hanem fájdalom! történhetnek illy alkalommal is esetek, mellyek között az ünnepiség nevetséggé alacsonyodhatik. Így történt néhány esztendő'kel ez előtt hason ünnep' alkalmával, hogy a' Pap, ki nagyon alacsony emberke volt természetben, midőn egy nagy

szál leányzót akart víz alá buktatni, elveszté egyensúlyját, maga a' vízbe merült, 's hívét úszni hagyá; — mi felett hangos kacajra fakadt kiki a' nézők közül.

Némethy Pál.

9.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Negyvenegyedik Levél. — Polyklet Krantorhoz.

Márius, — Gonoszságai, Betegsége, Halála.

Utolsó levelemtől fogva sebesen egymásután következett 's szüntelen nevededett újabb történetek, minden szempillantásban megváltoztatták Róma' állapotját. Polgári igazgattatásának természetére még csak tisztviselőinek pusztá nevei emlékeztetnek, 's ezen tisztviselői minden tekintettől megfosztatva reszketnek az olly titulusok alatt, mellyek őket minden veszedelmeknek kiteszik, a' nélkül hogy nekik valamelly fényt adnának. Mindenfélől a' boszszuállás' vér özőne látszik; egy engesztelhetetlen öregnek féltelme vagy akaratossága végez, vagy legjelesebb familiák' sorsáról. Sok ezek közül már egészen

semmivé tétetett; a' többi pedig gyámol és menedék nélkül rettegve várja végső romlása' szempillantáját.

Hogy hogy? Márius a' vétkek' seregét vezérli, 's kegyetlen parancsolatai késedelem 's haladék nélkül végre hajtának, sőt nagyobb mértékben hajtának végre, parancsolja 's a' minden jeles és jó tulajdonokkal ékeskedő Octaviusnak senki sem engedelmeskedett! halhatatlan Istenek! ezek é a' ti ítéleteitek? oh bocsássatok meg a' fájdalomnak ezen vétkes észrevételt! Ti az emberbe indulatokat plántáltatok, mellyek mind a' jónak mind a' rosznak termékeny forrásai, 's a' bölcsességgel is vezérül adtátok, melly azokon győzedelmeskedhetik, 's minthogy a' választásra szabad akarata van, tévelygései egyedül magától származnak. Vétkes város, egyedül magadat vádolhatod a' nyomorúságokért, mellyek téged elborítottak; az a' vas-veszsző mellyel annyi Nemzeteket vertél, most saját polgárid ellen fordult. Ezen királyok' királyai egy köznéphől származott katonának rabszolgaivá lettek. Már most ők is tudják mi a' könnyhullatás, ők, kik mások' szemeiből olly sok könnyeket kifacsartak. A' régi és megszentelt törvények, kevélységeknek ezen nemes tárgyai nyilvánosan megvettetnek. De nem volt elég megvetni, Márius azokat egészen semmivé tette; a' Római népet még a' tekintetnek azon külső színétől is megfosztotta, mellyel még az önkényű uralkodók is tisztelni látszattak. — A' Consul választás' ideje már elközelgetett, 's Márius a' nélkül hogy gyűlést tartott, és külföldben is félelemből reá menendő voksokat szedett volna maga hatalmával, Consullá nevezte ki magát, 's Czinnát, egy illyen vezérnek méltó

helytartóját választotta maga mellé. Valamint elébb az emberekkel játszott, úgy most az Iste-nekből csúfot úzvén, nem félt a' Capitoliumba menni; sőt azoktól, számtalan vétkei gyümölcseivel békével élhetést kérni; de azok már meghatározták sorsát, csak azért engedték őt a' virágzó állapot' legmagasabb grádicsára jutni, hogy annak semmiségét megmutassák. Ítéletök már ki volt mondva. Ezen vakmerő embert a' templomból visszaajövetelekor láttam legelsőben. Jól lehet az esztendő' terhe alatt már le volt görbedve, még is megtartotta az ifiúság' eleven erejét, ábrázatjának a' nagy ránczu vonások borzasztó vad tekintetet adtak, 's mélyen beesett 's tüzes szemei halálos nyilakat látszottak lövöldözni. Mellette Czinna ment; őket követék seregesen a' tisztviselők és Senátorok, kiknek félelemtől jegesedett homlokaik, ezen egyébkor olly fényes menetelt, halotti pompához hasonlóvá tették. A' köznép' sokasága, melly minden nyilvános czeremoniák természeti ékesége, most nem jelent meg, 's mindenek kiknek ezen gyászos kísérő sereg között lenni tulajdonképpen kötelességökben nem állott, távolról nézték azt mély halgatással előttök elmenni.

A' nézők között elrejtezvén, engedtem azon ujság kívánságnak, melly bennünket akaratumk ellen is azon rettenetes embereket látni ösztönöz, kiknek karja az egész világot megrázkodtatja. Koránt sem gondoltam hogy én észre vétethessem attól, ki ezen szempillantatban az egész emberi Nemzetet lábai alatt leborúlva látszott szemlélni. Csalatkoztam; Márius' nyugtalan ujság kívánsát semmi sem kerülhette el; külföldi öltözetem reám vonta figyelmét, sze-

meit, az ő rettenetes szemeit reám szegezte. Egy pár szót mondott egyik Lictorának, 's ez ketté hasítván a' kísérő sereget, hozzám jött, 's parancsolta hogy menjek a' Consulhoz. Én azzal a' bátorsággal jelentem meg előtte, mellynek táplálására 's fentartására a' boszszuság kényszerít bennünket. „Ki vagy te? mondá,“ „Görög vagyok felelém én.“ — 'S mit keres most egy Görög Rómában.“ Én kezesképpen vagyok itt Athené elfoglaltatásától fogva, 's azt várom hogy Syl-la, mikor vissza jön végezzen sorsomrul.“ Syl-la nevet halván, szemei szikráztak 's ajakai akarátja ellen morogni látszottak; 's vad tekintetet vetvén reám így szólla: „elég, elmehetsz!“ megvallom titkos örömet éreztem magamban, hogy egy szempillantatig nyugtalanságot okozhattam ezen vad léleknek, 's hogy boldogságáról való, édes álmodozását egy őt ijesztő gondolat által keserűvé tehettem. E' szerint ezt gondolám magamban, az a' kit a' vétek, a' hatalom' tetejére emelt, a' legerőtlenebb teremtés előtt is retteg; az őt körül vevő strázsák nem menthetik meg a' félelemtől és a' lelkiismeret' mardosásától; rettegést terjeszt el maga körül, 's egyetlen-egy szó magát is retteteti.

Az új Consulok béiktatásának napja is új gonoszságokkal jegyeztetett meg. Márius' fija tulajdon kezével megölte egy nép Tribunust, 's annak fejét az attyához küldötte; Praetorok számkivettettek, Sextus Lucius Senátor az egész nép előtt, a' Tarpejus kőszikláról letaszíttatott. Minden estve a' gyászoló familiák tűzhelyeiknél össze gyűlve nappali szerencsétlenségeik' hosszú sorát emlegették, 's a' következő éjszaka még nagyobb utálatosságokat hozott magával. Ezen ret-

tenetes környülmények között a' barátok kerültek egymást, a' rokonok féltek egymással öszve találkozni, 's a' rettegés a' boszszonkodást elfojtván, egy boldogtalan felénk vigyázatosságot szült, melly egy csupa felekezetnek olyan erőt adott, a' millyennel magában soha sem bírt volna.

Sokáig azzal hízelkedtek magoknak a' Római lakosok, hogy Márius, ha egyszer célját eléri, le fog azon eszközökről mondani, mellyek őt ahhoz vezették. De valamint az olyan mozgásban lévő test, melly az eleibe szabott útról eltért, attól szüntelen tovább és tovább eltávozik: úgy az az ember, ki kötelességeinek határiból kilépett, nem vitethetik többé azok közzé vissza. Márius minduntalan gyanakodó, nyugtalankodó lévén, naponkint rútabb erőszakoskodásokra ragadtatott, 's a' tegnapi véték a' holnapit szükségessé tette. Már csak nem minden ellenfeleit semmivé tette, 's csak a' maga felekezete maradt meg, 's szerencsétlenségére ennek száma nagy volt.

De már a' hír Szilla' vissza jöveteléről beszélt, 's Róma titkon azt suttogja, hogy ő Mitridatest meggyőzván, 's a' napkeletet meghódoltatván, legióival vissza tér, hogy a' rajta elkövetett méltatlanságért boszszút áljon; sőt mindenfelé azt emlegetik hogy már Itália' partjaira kiszállott, és sietve jó hűséges seregeivel Róma felé.

Ezen igen kora hírnek hallására Rómában szomoru halgatás uralkodik; némellyek még egy megkérdelhetetlen ellenség' kardja alatt látván magokat, félnek olyan reményt sejdítetni, melly őket tüstént elvesztené; mások azon veszedelemnek, mellyet vak felhevülések előre látni nem engedett, közelgetésekor magokban szálván, végre gondolkodni kezdenek magokvise-

letekről. Gonoszságaik' képe eltölté őket iszonyodással, valamint magok könyörületességet nem esmertek, úgy magoknak senkitől sem reménylhetik, elcsüggedt szemeikből bánat és kétségbeesés néz ki, a' vétkek' természeti következése. Legtöbben mind Márius, mind Sylla, utálván mind a' kettőtül egyaránt rettegnek. De a' félelemtől, erőtlenségtől sokszor elragadtatván, reszketve emlékeznek vissza azon lépéseikre, melyekre őket az erőszak kényszerítette; 's minnekutánna Márius' vadságától nagy nehezen megmenekedtek, annak esetével talán a' magoké is elválhatatlan fog lenni.

Ezen kétséges állapotban Márius éppen nem mutatta azt az erős lelkét, mely őt olly sokszor kevesebbé veszedelmes környülmények közt is megkülömböztette, nem volt ő már többé az a' rettenhetetlen vitéz, kinek lelki ereje a' szerencsétlenségben nevedni látszott, 's ki egykor Carthago omladványain félelem nélkül mulatott. Azt lehetett volna gondolni, hogy egy az övénél nagyobb elmétől elnyomattatván, sorsa felől kétségbe esett. A' helyett hogy hathatós rendelések által azt a' hatalmat, melyet Sylla tőle elragadni készült, megerősítette volna, megelégedett azzal, hogy csak annak édességével részegítette magát, minekelőtte még annak ideje eljött. Hirtelen elmerült egészen minden gyönyörökbe, és Muzsikusok' seregével vétette magát körül, 's a' legvastagabb testi örömekben elfojtotta okosságát, mely néki sokszor terhére volt.

Egy ilyen dobzódással tellyes éjszakán, midőn valamelly áldozatra készített állatnak módjára, virágokkal koszorúzva az illy alávaló örömeknek magát által adta, egyszerre öszve szed-

vén régtől fogva lábbal eltapodott okosságát, egész élete' történeteit elbeszélte vendégeinek; semmit sem felejtett el azokból. Mindenek möhön halgatták szerencséjének és szerencsétlenségének 's az őt környékezett veszedelmeknek hosszas előszámlálását. Most mind a' Római seregek' vezére a' Hyperboraeus tartományok' vad gyermekeit kergette, és irtotta; majd csak igen kevés hív embereitől kísértetve. Afrika' tágas pusztáin bolongott; hol csudálást, hol rettegést, hol szánakozást támasztván maga eránt. Minekutánna az ifjuság' első tüzével mind ezt elbeszélte, lehajtotta fejét melyére, halgatott mint-ha mély gondolkodásba merült volna; mellyből leghívebb barátjai sem bátorkodtak őt felébresztetni. Hirtelen félbe szakasztotta a' halgatást, „Ugy vagyon! így kiálta fel erős hangon:“ A' szerencse mind jó, mind rossz változásainak ennyiszor a' legnagyobb mértékbe való tapasztalása után, esztelenség volna magát még egyszer a' veszedelemre kitenni. Késő és hasztalan gondolat, mellyet csak hamar új rendetlenségekben elfojtott. Az a' hirtelen való nagy változás, melly ezen embernek, ki az előtt józan és mértékletes volt életmódjában, történt nem sokára olyan következéseket hozott maga után, mellyektől előre lehetett tartani, 's mellyeket talán maga is várt. Emésztő hideglelésbe esett, 's az a' láng melly ereiben égett, nem sokára tűzbe hozta az ő heves lelkét, mellyet a' gyönyörök egy szempillantatig elaltattak. Örültségében vissza menvén képzeletével dicsősségének és erejének napjaig, néha dühösség' szavaival kihívta Syllát a' harczra, másszor ismét úgy képzelődött, mint-ha a' Mytridates ellen való háborúban, melly olly sok nyomorúságok' gyászos kútfeje volt, a'

Római Legiókat vezérelné. Tüzes beszédet tartott a' katonákhoz, kiket az ellenség ellen küldöttöket vélt, dühössen háborgott erőszakos és sebes mozgásai az ütközet' rettenetes képét festették. Midőn az ilyen megerőltetés miatt megbágyadott természet, néki némely szempillantásokat engedett, akkor borzasztó átkozódásokkal még azokat is elfutni kénszerítette tőle, kiket még eddig egy kis szánakozás nála tartóztatott, 's mint Herkules az Oëta hegyén, maga saját kezeivel akarta magát öszve tépni. Egész utolsó óráig úgy látszott, mintha a' prédájokat féltő dühös Furiákkal küszködött volna, 's az a' végső szempillantat, mellyben a' jó ember az élet' szélveszeitől megválva, előre is a' reá várakozó békességben 's csendességben részesül; Máriusra nézve csak a' véteknek és a' halálnak rémítő jeleit mutatta, így múlt ki ezen átkot érdemlő ember, kinek egész élete sebet ejtett az emberi nemzeten. Hősi vitézséggel, 's inegretenthetetlen bátorsággal születvén, ezen ritka tulajdonokat csak a' roszra fordította. Egyedül a' vad népekkel harczolásra lévén alkalmas; a' Rómaiakkal is úgy bánt mint a' Czimbrusokkal, 's irtó fegyvere által minden világon lévő élet' forrásai kiapadhattak volna. Apja' pásztorai között neveltetvén, a' durva szokásokat mindenkor megtartá, 's valamint a' legnagyobb szerencsétlenségei őt soha le nem sújthták, úgy a' legnagyobb boldogság is soha meg nem szelidítette vad erkölceit; szava durva, tekintete vad, maga alkalmaztatása fenyegető és parancsoló volt, 's minden külső bárdolatlansága mellett is senki sem tudta jobban a' kétségesnek és fortélyoskodásnak görbe útait. Mind a' hűség, mind a' becsület, mind az emberiség iránt érzéketlen volt,

's az ilyen embert nem utállotta egy egész nép a' leghíresebb Rómainak nevezni. Rút és eszelős ítélet, melly a' hadi talentumot minden egyéb rényeknek eleibe tévén, azokat kiktől származik becsteleníti; a' nélkül, hogy tárgyát dicsóítené. E' szerint Brennus, és a' barbarusok' minden vezérei, kik előtte vagy utánna éltek, hősök, mihelyt fegyvereik szerencsések. Ugy vagyon kétség kívül, a' győzedelem fényt ad, 's a' hódoltatas dicsősséget szerez; de az a' dicsősség csak egy szempillantatig tart, de a' vitézség' dühösségét nem mindig követik a' polgári rények.

Márius' halála nem szüntette meg az általa okozott háborgásokat, az ő gyilkos természete még halotti pompájánál is uralkodni látszott. Míg a' temetési czeremónia tartott, legdühösebbik czimborássa Fimbria, gyilkosok által megtámadtatta Scevola Pontifexet, ki, mind nemes tulajdonairól, mind széles tudományairól egyaránt híres volt. Minthogy a' gyilkosság nem mehetett véghez, Fimbria elég vakmerő volt őt a' nép' eleibe törvénybe idézni. Scevola csendes hangon kérdezte: melly bűnnel vádolná őt? „Azzal felele amaz dühössen, hogy nem eresztetted be szívedbe azt a' tört, mellyel téged' meg kellett volna ölni.“

Eképpen Márius' szörnyű hatalma felekezének fejei között eloszolván, még gyászosabb lett a' Rómaiakra nézve, és a' vérszopónak halála által, még magasabb grádicsára látszott az önkényű uralkodás hágni. Ezen végetlen nyomorúságban a' legjelesebb polgárok eltökéltették magokat szerencsétlen hazájokbul kiköltözni. A' Senátorok' nagy része kerengő utakon Sylla' táborába ment, ki olly nagy számú Senátussal volt

körül véve, melly a' Rómaival megmérkőzhett, 's ezen merész vezérnek cselekedeteit, mint tiszteletre méltó törvényhatóság igazolhatta. Mások familiáikkal együtt távol fekvő falusi házaikba mentek, feledékenységre kívánván, mellyeknek fénye rájuk nézve veszedelmes lett volna. Már most Rómában csak az új igazgatásnak kedvelői, vagy inkább védelmezői; 's némelly olyan öregek, kikkel honnyok' forró szeretete minden veszedelmeknek truczolhatott, 's végre az olly szegény köznép, mellynél a' bátorságot a' szükség pótolja ki. A' győzők közül is igen sokan félre vonták magokat. Boszszonkodva nézván fő embereik' dühösségét, nem akarák tovább magokat illy hóhérokhoz kapcsolni, 's ha el kellene is csapások alatt veszniek, nem kívánnak vétkes cselekedeteikben részt venni. A' melly mértékben a' vétkes Róma elveszti legméltóbb polgárjait; abban a' mértékben szaporodnak falai között az olly ragadozó és vérszomjuzó emberek, kik minden változából jobb sorsot reménylenek. Az illyenek a' köztársaság minden tartományiból seregesen ide futnak. A' vizsgáló szemek mindennap olly új emberek' sokaságát látják, kiknek képvonásaik, öltözetök és nyelvök, külföldi származásra mutat, 's kik álnok tekintetökkel eléggé elárulják rossz szándékaikat. A' köznép is félbe hagyta mindennapi foglalatosságát, a' műhelyek üresek, a' boltok be vagynak zárva; mindenek azoktul látszanak élelmöket várni, kiknek indulatjait kielégítik. Így tehát Róma, minekutánna rénynek, dicsőségnek, igaz nagyságnak csudálkozásra méltó pályáját végig futotta, a' zabolátlanságnak és véteknek azon menedékévé lett, melly kezdetében volt. Vallyon, hát annyi felséges cseleke-

detek, annyi jól kigondolt, szépen elrendelt, 's olly szerencsésen véghez vitt szándékok, annyi bizonyosságai a' haza eránt való nemes szívű szeretetnek, 's annyi ősi nagy tulajdonok csak arra szolgáltak e, hogy a' Rómaiak a' nyomorúság' mélységes örvényébe taszítottassanak. Az a' szabadság, mellyben olly igen kevélykedtek, 's mellyet olly igen féltettek, most csak abban áll: hogy a' hazájokra nézve egyaránt gyászos két felekezet' jelei közzül magoknak urat választhatnak. De mit mondok? még a' haldokló szabadságnak ezen utolsó cselekedete sem engedtetik meg nekik, 's kiki erőszakosan elragadtatván azon felekezettől, mellybe őt a' körülmények vetették; hanyat homlok rohan a' szolgaságba! Athene oh édes hazám! ne sirasd már tovább állapotodat, Róma' sorsa megbizonyítja a' boszszonkodó világnak, hogy a' szabadság csak olyan álom; mellyből a' Nemzetek önkényű uralkodó' járma alá ébrednek fel. — —

S. K. J.

10.

KORLÁTHKŐ VÁRA.

A' középkor' durvasága, 's mind magányos, mind köz bátorságot háborító vadsága sűrűn varázsla, mint külföldön, ugy hazánkban is, meredek sziklákra, híres neves *Várat*. *Várahoz* kötteték elejétől fogva polgári föl és elosztatásunk nyilvánosan; *Várak* szerint határoztatának 's neveztetének el minden Megyéink. — Biztos erősségeknek azonban nem igen tekinthetjük 's ítélhetjük ezen alkotmányunkkal egy idős örökségeinket. Mivel a' Mongoloknak 1241—1243, esztendőekben dühödött pusztításuk alatt csupán *Székes-fehérvár* és *Esztergom* Várai mentethetének meg, a' *Szentmártoni* vagy *Pannonhalmi* Klastromon kívül, lerontatás' és pusztíttatás' emésztő férgétől. — *Székes-fehérvár* és *Esztergom* reménytelen mentsége még nagyobb figyelmet, nagyobb érdeket deríte minden Várakra hazánkban; kivált a' vágmejjéki véghelyeken; azon okbul, mivel *IV-dik Béla*, *V-dik István*, *IV-dik László* Királyaink alatt, az Osztrákok és Csehek ellen táborba szállának gyakorta hős Atyáink. Költsönös pusztítgatások bélyegezik ezen viharos idöket; — mellyek minden tehetösb és hatalmasb Urat arra ösztönzének, hogy ugy magának 's övéinek, mint szinte jobágyjainak lehető bátorságukról és védelmökrül szorgoskodva, természetből is erős alkalmas tájékokat szemeljen 's válasszon lakának. *III-dik András*' több ízben nyugtalaníttatott kormányja, majd ismét *Trencsényi Máté*' törekvése, új meg új alkal-

mat szolgáltatata ezen vidékeken; részszerint egészen új, részszerint avúlt váraknak megerősítettésökre.

Posony, Nyitra és Trencsén Megyék, rendszeres vonalt nyérének, Osztrák és Morva-ország felé, ez időszak' tájján, — végvárakban; — mellyek közül *Korláthkőre* fordítandjuk figyelmünket.

Azon apróbb hegysorok, mellyekből utóbb a' magas Kárpátok emelkednek; Posonytól kezdve éjszak felé vonulnak egyenes vonalban. Ott, hol ez csupán távolrul észre vehetőleg, keletnek fordítja meredekült gerénczét; más alacsonyabb bércezt is nyújt előbbeni irányzatban szem elé, melly többnyire kopár, sűrű és képzelődési alakú szikla halmozatokkal vegyes pászitokból szerkesztetik össze. Az itt, ott, szürkén fejeződő szirtgöröngyök majd zöld gyepen legelő csordákhoz, majd hegytetőn büszkélkedett hajdankori épület' maradványjaihoz, majd ismét száz meg száz más egyéb tárgyakhoz hasonlitanak a' szerint, mint a' vándornak képzelődése kisebb vagy nagyobb mértékben varázsoltatik e' vagy ama' hasonlatosságokra. Ha ki vissza tekint Posony felé, meglepettetik a' *Detrekői rom'* (Blassensteiner Ruine) igen fölséges bájoló pillanatjától, melly innen a' kékelő hegység között, mint valami ágas bogas sziklákön merészen emelkedő magányos torony tűnik vizsga szemünk' elébe. *Szent Miklós* mellett nyílik meg néhányszor csarnokul (amphitheatralisch), 's enged ezen halmozat szabad kilátást a' magasb hegység felé. Maga e' falu, szemközt, terepély és sugár tölgyfakkal benőtt dombon álló templomával, meg hat 's bájol igen rajzoltos fekvésével minden érzetet. Végső házai, a' hegy alatt, hosszú 's bámulást ébresztő szikla-tömegekből képzett völgyé alakulnak, mellyen a' tájfestő (Landschaftsmaler), legszebb részleteket nyerend ügyesége' tökéletesbitésére, hanem a' természet és földbuvár

is örömmel mulatand azon barlang' kedvéért, mellyben özönvíz előtti üsmeretlen állatoknak, kiváltképpen egy már kihalt medve fajnak (*ursus spelaeus*), csontjai és fogai bővségesen találtatnak. Nem kevésbé fölséges sziklatájék tűnik egy másik hasonló völgyben elő; az elsőbb, minthogy csermelytől öntöztetik, *vizes*, ez pedig *száraz völgynek* neveztetik. Balra, ezen völgy' térén, egy malomnak udvarában, igen kellemetes fekvésű és bő vizű *kénköves forrás*, akaratlanul ébreszti minden utazóban azon kívánságot; hogy ez, olly fölséges tájék, melly már felettebb egészségesítő 's erősítő levegője által is ajánltatja magát, rendes fürdőnek alapittatásával; többekre nézve, ne csupán járhatóvá 's érdekesé; hanem gyógyítóvá is alakittassék mennél előbb. — Ugyan azon bércezen tovább haladva, egyenes vonalban, balra vagy nyugot felé, szüntelen beláthatatlan fenyvesektől zománczozott síkság' tekintetében, előbb *Szent Pétert*, a' Detrekői uradalom' és Posony Vármegye' utolsó faluját; csak hamar pediglen *Sándorfalvát*, Nyitra Vármegyének a' Korláthközi uradalomhoz tartozó *Mező-várossát* éri az utazó. Ha ki már ezen helységet is elhagyta 's a' bércezt meghágta: egészen változva látja meglepőleg maga előtt meszsire a' vidéknek alakulását, melly mostan nagy nemű fellengző bélyegét szelidebb alakba öltözteti. A' bérce is szelidebb, sziklátlan gerinczén lassankint egészen szántóföldekké mívelődik; nyugoton a' sötét fenyves, néhány mértföldnyi hosszúságán túl hirtelen végződik; 's ugy erre, mint éjszak felé majorságokkal, szántóföldekkal, rétekkal és erdőségekkel vegyes virágzó helységekre meszsze terjedő fölséges kilátás közepette; kiváltképpen a' magányos hegy-csúcson emelkedő *Berencsi vár*, és a' kékelő távolságban vonuló hegyláncz megbájol minden érzetet. Csak hamar feltűnik, ugyan a' bérceznak legközelebbi halmán

nyugodva; félig meddig omlott tornyu régi templom' szembe alig ötlő alakjában, *Körláthkönek romja*. A' bércz alatt fekvő igen kies *Leszkó* (Lieszkov), vidáman fogad minden vándort 's tetszésére hagyja; vallyon a' szép 's meszsze terjedő kertekkel körülvelt kastélyban birtokosságának (*Motessiczky István* Urnak), igaz Magyar vendég-szeretetében, vagy pedig egyedül a' szép természetben, és erővel tellyes hajdankor' emlékében kívánja keresni és nyerni vágyjának kielégítéseit. — Az említett Vár' romjaihoz igen kényelmes fölmenetel vezet. Akármellyik jobág' udvarán és kertjén keresztül föl-juthatni, erőködés nélkül, ama' fölséges, valóban bájoló kilátással gyönyörködtető halomra, mellyen a' jóval nagyobbakká és terültesebbekké lőtt romok, hirtelen, úgy tűnnek elő, mintha ugyan ezen megmászott hegynek lapályján nyugodnának; de ha ki előbbre halad, meglepetik nyomban azon észrevétel által, hogy a' domb ismét hátra felé szegül, holott kicsiny kellemetes erdőcskén keresztül, csak hamar érhetni ama' mérséklett sepedésű torkolatot, mellynek zöldellő közepéből, mintegy varázslástól igézve nyúlik azon meredek szikla-tömeg elő, mellyen a' fő épületnek magassága, és az e' felett kiálló, egészen óriási fél torony miatt különösen jeles rom büszkélkedik.

Tulajdonképpen bémenetel más oldalról, keleten, majd nem földszíntt vagyon; mivel csupán a' tulajdonképpen régi vár nyugszik a' sziklákön; — mindazonáltal néki megyen bizonyosan minden vizsga Vándor haladék nélkül a' leromlott kőfalak' omladványjain a' fő épületnek, és a' délre nyúló temérdekelt féltoronynak, melly, közepén meghasadva, úgy látszik, mintha belőlről még egy más tornyot zárna bé magában. Innen vehetni csupán észre azon szembetűnő magasságot, mellyre senki sem számolhatna eleinte; innen nyílik az elra-

eleven mező-város tűnik szembe. Ha ki már ezen általjányosan véve, kellemetes jótévő benyomással bájló kilátásokban eléggé gyönyörködött, 's ha ki a' romnak kies vidékével csudálatosan ellenkező pusztult belsejére veti pillanatját, melly kétség kívül, hajdan, bátorságos kevélykedésében, nem igen pillantgata illy csendes, szembe sem ötlő állapotban szorgalommal díszes környékére; akkor a' toronnyal egyesült fő épület igen erős, elég tágas hosszszúkás négyszeget tüntet szem elébe, mellynek legmagasb éjszaki szugában, hajdan, képtelen fáradsággal sziklába vágott, nagy faragott kövekből építtetett kút, szolgáltatata húzamosb időre vonuló ostrom' esetében bővségesen ivó vizet. Omladványokon és halmozatokon keresztül, szinte torony alakú épület' maradványjai mellett lejuthatni, a' téres tulajdonképeni Vár' udvarába, honnan vissza tekintve bámulhatni csupán eléggé az egymásra hányt vetett szikla halmozatokon nyugovó felső várnak óriási voltát. Ezen sziklák azon különösséget és ritkaságot tüntetik szem elébe, hogy egymás mellett két kis csepegő kő barlangesákkal bírnak, mellyeknek keskenyedő tekeredéseik föl felé vonulnak. — Az alsó várban, kapujától jobbra, keleti szegletben, vagyon egy két emeletű bástya; balra nyugoti szegletben, egy kis kapus-lak' omladványjai mellett, nagy magas lak-épület, melly föl felé előbbre nyúlik; az egészet falak kerítik, mellyek délre a' szikla halmozaton kettősök, a' tulajdonképeni, téres fő kapunál egyesek és nem igen szélesek; az egyszerű kapunak épített padokon nyugovó fölvonó híd, 's a' szeglet épülettel homlokegyenest emelkedő külfal és egy árok szolgálja erősségül. — A' s. oros helynek lehetséges használatával, és szemlátomást több rendbeli megszakasztással építtetve; általjában véve ugyan, a' kisebb 's kevésbé jeles, hanem valóban minden tekintetben az

gadtatásig fölséges, igen különböző 's egymást váltogató kellemetes kilátás. *Délre* szelid halmokká porhanyult és szántóföldekkel habzó termékeny bérczeken túl emelkednek fölséges csöndben a' *Viszoka*, *Rokstun*, *Vetterling*, *Burian* és *Havrána Szikla*' homályos csúcsai, mint a' földi dolgok' mulandóságuknak mind meg annyi néma tanújai — mivel épen olyan változhatatlanul pillantgatának hajdan ezen vidékekre; midőn még a' vár minden idő' viharival szembe szállani mérészlett és tetszett, olyan változhatatlanul, mint mostan, midőn ez már hangyabolyként romjában omladoz, azok ellenben még jelenleg is minden földi hatalomtul megkíméltetve burkolgatják, sőt századok mulva is, mint az örök mindenhatóság' tiszteletet parancsoló őrjei, ugyan azon alakban burkolandják mohos tetőjüket felhőkbe; — még távolabb látszanak a' roppant kettős csúcsú *Zobor*, a' még ennél is magasabb *Zibricze*, továbbá egész bérczek 's *Appony*' vára. *Keletre*, legelől a' *Hradek* lapályos zöldellő gerincze, közel fekvő Roszbehi falvával együtt; távolabb a' *Fejérhegy*' csúcsai Nyitra és Bars Vármegyék-re szolgáló meszsze kilátásaikkal. *Nyugotra* a' sötét fenyves, melly itten végződik, igen szép külömbféle rajzú vidékeket tüntet szem eleibe, mellyek Morvának polai bérceitől határozthatnak. *Éjszakra* meszsze vonuló halmozatokon túl, szép kies térség, mellyen *Sasvár*, *Jabloncza*, *Szenicz*, *Szobotiszt*, nevezeteseb helységek; magányos elszigetelt hegyen pedig *Berencs*' kies romjai büszkélkednek igen fölséges rajzolatokban; ezen látkört, *Osztri Verch*, *Kobela*, *Burovín*, *Kralosztin* és *Kupi* nevű magasb csúcscsaival a' *Verbóczi* bérczek határozzák, mellyeken túl kékelő távolságban a' *morvai* hegyek tornyosodnak *Kremszír* mellett; éjszak-keleten végre a' *Csejthei*, *Miavai*, *Brezovai* és *Jókői* erdős hegyek zöldellenek, mellyek előtt *Priterszd* nevű nagy és

érdekesebb romok közé tartozik ezen omladvány, melyhez különben is majd nem minden alkalmatlanság és erőlködés nélkül lehetvén juthatni; megérdemli méltán minden buvárnak figyelmét.

Korláthkő vára, — melynek neve vagy a' német *Konrad*, magyarul (*Korlath*) tulajdon névtől, vagy *korlát* szavunktól származik, mely rostélyozatot, határozatot, gátozatot, kerítézetet, zárt és kerített helyet jelent; minden esetre igen régi 's eredete hajdan kor' homályjaiba burkolódik, ámbár nem tudhatni építtetésének korát 's idejét, nem tudhatni építő-mesterét? Bizonyosan, több szomszéd várakkal együtt, mindjárt eleinte, a' *királyi végvárakhoz* tartozék. A' XIV-dik Század' végén és XV-dik elején, az igen hatalmas és nagy befolyásu *Stibor Vajda* birtokában vala, kinek hatalma és történetei ezen évi folyamamatunk' 2-dik Kötetében közöltetének általam. *) *Korláthkő* ekkor Posony Vármegyéhez számíttaték, holott korunkban Nyitra Vármegyének egészítő részét teszi.

1444-ben *Moraváni János* volt parancsnoka ezen várnak. Hogy az ő mestersége háboruságokban és ragadozásokban állott légyen, bizonyítja egy ugyan ezen évben költ, Táblabíró Gyurikovics Ur' gazdag Gyűjteményjében találtató, mind eddiglen ösmeretlen oklevél, melynek tartalma szerint *Moraváni János*, *Korláthkő várának lakossa* (Joannes de Morava, residens in castro Korláthkő) Posony' várossával, polgárjaival és hozzá tartozóival ugyan azon esztendő' Jakab' napjától fogva Márton napjáig fegyvernyugvásra lépett. Az ezen nevezetes, egyszer'smind azon háborgós nyughatatlan állapotot, melyben ekkor egész vidékek valának, világosan bizonyító oklevél' függő pecsétje, tót nyelven szerkesz-

*) Az ezen munkára a' Redactióhoz béküldött igazítást lásd alább az 763-dik lapon.

tetett következendő körülírása: „*S. Jan. Cann. z. Morawan*“ miatt, azt látszik kétségteleníteni, hogy a' várnak ekkori Ura Husszita lehetett. *Moraván* különben, a' mai *Moravanka*, Nyitra Vármegyében, a' fürdőjéről híres *Pöstyénnek* által ellenében, a' *temetői* hegység alatt fekvő helység. A' hadnak érdeklett félelmes fija, mindazonáltal nem sokára nyom nélkül elenyészett az idők' folyamukban, mivel nincs többé emlékezet felőle, 's már a' következendő 1445-dik esztendőben idősb *Buchan Oszvald*, makói al-Bán, vevé meg *Korláthkő* várát, *Jabloncza*, *Szent György* (ma Sándorfalva) *Novenszko*, *Kodhragye* (ma Leszko), Nyitra és *Nádas Posony* Vármegyei helységekkel együtt *Ujlaki Miklóstul*, a' Bántól, 4000 arany forintokon; ki tehát tulajdonképeni örökösse 's birtokossa volt bizonyosan ezen Uradalomnak, midőn *Moraváni János*, vagy csupán Várnagyja, vagy ideigleni zálogossa, vagy talán hihetőképén, erőszakos rablója lehetett ugyan annak ez időben, melly hasonló példákat többeket tart a' föl emlékezetünkre. Honnunk' híres neves kormányzója *Hunyady János*, megerősíté ezen vételt, 's öregbité *Karkócz* helységével a' várnak megyéjét 1447-dik évben. *Oszvald* hitvesse, *Dorottya*, *Sook Istvánnak* leánya, 1479-ben már özvegyül fordul az oklevelekben elő. *Hollós Hunyady Mátyás Király*, ugyan 1485-ben költ adomány-levelében elajándékozta *Korláthkő* várát, német Lovag és Testőr, *Kvinszpergi Plankner Jánosnak*, és fíjainak *Volfgangnak* 's *Jánosnak*, 6000 aranyokban, — *Korláthkői Bánfy Mihály* haza áruházi vétke miatt, (per notam Michaëlis Bánfy de Korlathkw), — ezen *Mihály* t. i. az akkori szokás szerint atyjának hivataljáról *Bánfynak* nevezetve, fíja volt az előbb említett makóviai Bánnak, *Oszvaldnak*, 's valamelly, a' kéjre uralkodó Mátyásnak nem tetszett cselekedete miatt, elveszté ennek kegyét, sőt

talán életét is; mivel nincsen róla többé Hazánk' történeteiben emlékezet, — hanem amaz adomány aligha végre hajtathatott, mivel *Mihálynak* öccse, ifjabb *Buchán Oszvald*, mellék nevén *Zaky*, marada e' várnak birtokában, ki 1498-ban *Korláthkői Báró* czímmel, 1502-ben mint Komárom és Tata várainak királyi Kapitányuk, 1512-ben pedig mint királyi Fölmentő tiszt (Dispensator Regius) említették; ugyan ő megszerezé 1486-ban *Berencs*' Várát 's Uradalmát, mellynek birtokába 1502-ben törvényesen is beigtattatott. *Fijai*, *Péter*, ki már *Bucháni Korláthkőy* nevet viselt, 1502-ben Ulászló Királynak előbb Kancellárja, később Korona Fő udvari Mestere, a' hatalmas *Gúthi Országgh Ferencz*' testvérjének, *Dorottyának* férje, elhunyt a' mohácsi szerencsétlen ütközetben 1526-ban; és *Sigmond*, ki 1535-ben vön búcsút e' világtól; mindkettőben sírba szállott e' híres és hatalmas Nemzetség fiú ágon; hanem leány ágon virágzék és virágzik több ivadékokban, mellyeknek sarjadékai mind e' mai napiglan birják a' nevezett várakat és jószágokat. — Már az ifjabb *Oszvaldnak* két leánytestvérjei valának, kiknek öregbike *Sófia*, Hatnay vagy Budethiny 'Sigmondhoz, fiatalabbika *Borbála* pedig zablathi Hrussoy Jerónómoshoz méne férjhez; maradákaik azonban nem jutának *Korláthkő* birtokába; 's itt csupán azon okbul említettnek mellesleg, minthogy az utolsóbbnak, *Borbálának* leányja, *Anna*, a' híres Huszszita Vezérnek, szedleczki Kosztká Miklósnak hitvesse, két leányjaiban, *Annában*, ki Nyáry Jánoshoz, később pediglen Szerdahelyi Dersffy Miklóshoz méne férjhez és *Borbálában*, Thurzó Ferencznek, előbb Nyitrai Püspöknek feleségében, ősanynok lőn több virágzó Nemzetségeknek. — Az épen említett *Oszvaldnak* leányjai, *Katalin* Szent Miklósi és Óvári Pongrácz Miklós' és *Susána* Apponyi Péter' hitvessei; valamint test-

vérjeknek Korláthkövy Péternek leányjai, *Ersebet* Nyári Ferencznek és *Anna* előbb Erdődy Istvánnak, azután Kevendi Székely Ferencznek, végre Baracskey Pálnak hitvessei jutának Péter' és 'Sigmond' haláluk után Korláthkő és Berencs várainak örökösödő birtokaikba. Egyezés mellett *Berencs Nyáriaké*, *Korláthkő* Apponyiaké 's Pongráczoké maradt; kiknek leány maradékaikból szinte néhány más családok p. o. a' már kihalt Lapsánszkyaké sarjadozának.

A' várnak hajdani történeteiről keveset, vagy éppen semmit sem tudhatunk. Csupán 1704-dik év' Pünkösdi Hava 20-án történt itt a' várral szemközt azon csata, melyben Rakóczynak Fő-vezére *Bercsényi*, a' császári Sereget megtámadá 's az egész, mintegy 8000 emberből álló tabort részszerint leöldösé, részszerint elszéleszté. Fő ütközet *Jablonczában* és *Jabloncza* körül történt, melynek kastélyjában védelmezni akará magát különösen a' császári Fő-vezér, de megadásra kényszerítettett csak hamar; a' Korláthkői Uradalom' vidéke nagy kárt szenvedett ezen alkalommal. — 1740-ben, jöllehet régtől fogva elhagyattatott az ő tulajdonossaitól, tökéletes lakható állapotban volt e' vár, sőt a' cselédházak és tömlöczök még 1780-ban is épségben valának. — A' korláthkői Uradalom korunkban *Sándorfalva* és *Jabloncza* mező-várossáiból; *Leszko*, *Czerova*, *Rozbehi*, *Hluboka* falvaiból és *Oszuszká* falu felől áll; gróf *Apponyi Jósef*, báró *Pongrácz Jósef*, és *Mottesiczky István* urak' birtokaikban.

I g a z í t á s .

A' folyó évi Felső Magyar-országi Minerra' második Kötetében, több igen érdekes és jeles értekezések között találattik, ama' XIV-dik század' végén, és XV-dik elején, Hazánkban igen hatalmas és nagy befolyásu Stibor Vajda' életrajza; melyet tudós Némethy Pál, különös köszönetre méltó szorga-

lommal egy német nyelven kijött munkából azon megjegyzéssel lefordított; hogy Stibornak történeteit, fényre jutását és munkalodasait úgy előadja, mint azokat Baro Hormayr, szorgalmatos buvárkodásai és *történetből kezéhez jutott forrásai* után közlé a' tudományos világgal. Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ezen értekezés, nem csak a' Minerva Olvasói, de egyéb Hazánk' történet vizsgálóinknak is különös figyelmet magara vonandja és használhatasa' tekintetéből, a' csak felületesen említett forrásai' hollétük és hitelességökről szóló, bizonyos adatokon épült tudositást, igen kívánatosná teendi. Különös környülmények ezen adatokhoz jutásomnak kedvezvén, sietek azokat a' Minerva Olvasóival közölni, és egyszer'smint tisztelt Némethy Pal Ur' a' valódi Szerző' fölhozasában elkövetett akaratlan hibáját, helyre hozni.

Tudva lévő dolog az olvasó világban, hogy honi történeteink körül búvárkodó, és míglen köz tiszte minden idejét el nem foglalta, faradozásai' gyümölcseit a' közönség' elibe terjesztő Hazánk'ia Baro Mednyanszky Alajos, sok évi tudós szövegségben allott Baro Hormayr Urral, és ennek következtében nem csak „*Archiv*“ czimű rendes folyó-írást, szamos értekezésekkel elősegítette; hanem tíz év' lefolyta alatt a' Hon történetészi zsebkönyvnek Magyar-országot illető részét, a' czímen kitett tulajdon neve alatt szerkesztette. Az 1830-dik évi folyamat' számára elkészíté; ez a' szóba vett értekezést, azon eredeti oklevelek' adatai szerint, mellyek Nemzetsége — a' hatalmas Vajda Ivadéka' — levél-tárában találatnak, és (ha csak a' fölvilágosító jegyzetek' kidolgozására elegendő időt nyerend), általa egy külön munkában közre bocsajtatni fognak. De Báro Hormayr ezen időben Ő Fölsége örökös tartományáiból kiköltözvén, 's így a' két Baro' közös munkalodása megszűnvén, az 1830-diki zsebkönyv, következőleg Stibor Vajda' életrajza is, vilagra nem jött. Fölvevé a' külföldön létező Báro Hormayr, e' Munka', nygyan az előbbeni czím alatti, de minteddigleni külső formájára, mint belső szerkesztésére nézve, nagyon különböző folytatását, és némely haddan mindenféle okoknál fogva a' zsebkönyvben meg nem jelent, 's irományai között föltaalalt értekezéseket; ugy a' jelenvalót is, kinyomtatatta. Minthogy pedig a' Szerző' neve ki nem tétetett, természetes vala, hogy az értekezés' érdemes Magyar fordítója, a' szerkesztetőnek azt egészszen tulajdonította; minden előhozható kételkedés elhárítás végett eleve megjegyzvén, hogy a' külföldi Szerző' allítását *történetből kezéhez jutott forrásokból* merítette. Birja mindazonáltal a' Hon ezen forrásokat, és pedig régi tiszteletre méltó eredetiségben és hitelességben; birja nem mint elrejtett, tűzokádó sarkanyoktul őrzött kincset, mellyhez semmiképpen jutni nem lehet; mert többször és többektől tapasztalt példak mindenkit bizonyossa tehetnek, hogy tudós földink, kinek levél-tárában (a' mint említénk) léteznek, addig is, míg fönt érintett munkájával szerencsétletni fog, a' ne talan némi kérdéssel vagy kívánsággal hozzá folyamodó történet vizsgalót, kielégítő felelet nélkül nem hagyand.

11.

EMLEKKÉPEK,

némelly híres férjfiakról.

(Folytatás.)

Előadván rajzaimat olly férjfiakról, kiknek hárma a' bennünk lappangó homályos eszméleteket korunk' érző szülöttjeinél olly édesen 's olly szívképzőn megpendítette; — másképen jelesültekről fogok még emlékezni. —

Öt férjfiakat iparkodik még tárgyzani vissza emlékezéseim. A' tudományoknak szorosb beavatás után mívelhető nemeiben különböztették meg ezek magokat. Sokszinű a' munkakör, a' hol dicséretes hírszerzéssel fáradoztak. De egygyesítő szempontbul is tekinthető. Mindnyájan képzési pályát kormányoznak nevendék tanulók' számára.

Krug, Fries, Luden, Heeren és Blumenbach, mind az öten oktatók; *Krug* a' lipcsei, *Fries* és *Luden* a' jenai; a' két utolsó a' göttingai tudományos egyetemeknél.

5. KRUG.

Több ízben áltszaguldoztam *Porosz - Halleből* az öt póstamértföldre fekvő *Lipcsebe*. Sok tekintetből érdekes tárgyak által ébrekenyül itten az idegennek figyelme.

Ki ne hallott volna Lipcse' sokadalmairól? Alkalmasint első rangu ő már e' tekintetben. Könyvárui' cikkelyére nézve a' míveltek' közlekedésének tellyes körében közéleti pont.

Ugyan e' városban találjuk *Krugot*, a' kinek fáradozása bizonyosan sok ezereknek míveltségi dísz után fáradozó törekvéseikben középesítő napsugárzás.

Krug és Fries, legszembetűnőbb foganattal díszesültek azon gondolkozók között, kik a' *Kant* által nyitott philosophiai pályán fáradoztak, 's az általa alkotott rendszer' alapelveihez mind ekkoráig hívek maradtak. Hívségök' becsét tudományos értékkel nemesítették, úgy hogy a' példázatot nem utánazás, hanem világosítás által tisztelték. Illy szabad irányu törekvésben méltókká tévék magokat, hogy ne csak *mellette*, hanem némelly tekintetben felette is említessenek *Kantnak*. Főképen érthetőség' érdemével díszesültek.

Minden mélyebben ható eszméletben nehezen szerezhető vezérszövétnek az érthetőség. Pedig mennyire szükséges mind a' vezérlés' intézőjének, mind az oktatást nyerőknek! Méltán felvehetjük, hogy az olly gondolati kifejezés, a' melly érthetőséggel bir, tárgyzása' munkájában a' fő nehézségeken már túl hatott; — mint-hogy az érthetőség mindig helyes elrendelést tesz fel a' megelőző előadásban. A' hol pedig helyesen számít az elrendelés, ott kell valódinak is foglaltatni. Ha tudunk világosítani gondolati előadást, kell a' világosítás által valaminek érintetni. A' mi e'képen világosul, az hiuság nem lehet.

Főképen nehéz érthetőséggel világolni azon tudományok' mezején, a' mellyeknek tárgyzása vagy létünk' nemesb részének legtitkosb rejtélyei felé igyekszik, vagy a' tőlünk minden képzeletet felül haladó köz által elválasztott lényeket sejtí, 's legszentebb viszónink'

rendelkezésével bajlódik. A' látható természet' kebelében is annyira nyomban követ mélyebb behatást elhomályosulás, hogy a' béavatatlannak, ha sikertelen fáradság' fonnyasztásától tart, előbb csak különös munkával megfogható, azon esmérleti kincstárhoz jutás' módja, hol szomju lelkünk a' tudományok által fejlődése' munkájában kielégítetik. Mennyivel inkább fogy ottan a' megfoghatás' világa, hol a' legtökélyesb tudomány is csak homály közt derengő álmak' sejtésül láttatik szolgálni. Krug leve egygyike azon szerencsés fáradozóknak, kik a' Philosophiának szövényes rejtélyit világos eszmélettel megjárni, 's a' meghatottat könnyen felfogható rend alá szorítani tudak.

Az ő fő érdeme értelmi világosságban áll. E' mellett a' való tartalmát szenvedni nem hagyja. Tudománya szépen kiterjed megkivántató felyületen, a' nélkül, hogy felyületes volna. A' felyületesség ugyan rendszerint csekély próbáit adhatja a' behatásnak, 's e' szerint inkább fogytakozás, mint sem jelesség, olly tudományokban, a' hol csak mély behatástól reményleni nevezetes foganatot. De Krug felyületességet csupán előadásban láttat; tartalomban megnyomhatja minden vizsgáló mérleg' serpenyőjét. Tulajdona az sok jeleseknek, hogy a' minek napfényre juttatása csak mélyen lehető merítés által lehetséges, annak könnyen által látszó kutfőt tudnak szerezni a' szemlélődés' számára. Le tudják a' leplet foszlatni a' rejtélyesről, a' nélkül, hogy a' való is lesodrónék. Kijelelik a' szövény' fonalait, 's nem tudják a' mellett óvni a' szövényt hirtelenkedés' bontogatásától. Főképen itt szemlélhetjük dicséretes ellenzetben Krugot. Nem kevesebbé tudja ő a' tartalmat felemelkedettségig fejlíteni, mint a' kiképzettet könnyű kitündöklésben előadni.

Jó sokaig ragyogott már Kant a' *Philosophia*' körében, mint rendkívüli jelenet; de még sokrétű éji homály által elválasztva azoktól, a' kiknek javára megjelent. Feléje vonult sok figyelem, nem csak tudósoké, hanem mind azoké, kik a' tudományok által akármikép érdekeltetnek. Bámulták sokan; többen ellenséges czélzattal szemlélték. *) De abban szinte mindnyájan meggygyeztek, hogy ezen bölcs az ő *Critica Philosophiájánál* fogva rendkívüli tünemény. Már az elfogadás' tapsában gyaníthatta minden józan ítéletű az új *systema*' szellemdús nézeteit; — esmervén a' lelki surlódásoknak azon sajátságát, a' melly szerint új pályát sejtető ötletek, az uralkodó véleményi rendszerektől eltávozó nézetek; — általjában minden lelki tünemények a' sokaság által olly módon szoknak tekintetni 's fogadtatni, — mint durva népeknél az idegenek; — úgy hogy főkép megjelenésök' idején a' *szokatlan*, és az ellenségesre nézve különbséget tenni nem igen szeretnek. Az esmeretlen lelki világba úgy szoknak betekintni sejtésink, valamint kisdedek az előttök borongó setétségbe. Egygyik részről se dolgozhat máskép a' képzelődés, mint borzasztó rémletes alakoktul szorongattatva. Ugy látszik, illy borzadás sajgasában borong azon viszályos elfogadás, a' mellyet részünkről keletkezésükben tapasztalnak a' lelki jelenetek; főkép ha a' borzadás' egygyik, de csak mellyék-okát; — a' személyesség miatt visszataszító idegenkedést levonjuk. Mert ekkor ugyan igen is bátor, sőt gyakran megvető elszánással lépünk a' fellépő jelenet elejbe, ámbár alapultabb ellen-okainkal se tudunk egyebet felhozni, hanem hogy a' kérdéses nézet *új*. Máskép hogy lehetne magyarázni azon tépelődő részvétet, a' melly mindenkor felrezzent sokakat, valahány-

*) Még egy *Herder* is!

szor ujtás mutatkozik. Légyen ez még olly ajánlható, legalább kezdetben mindég inkább gyanakodás' sziszegését, mint taps' zaját szokja élesztetni.

Kantnál mind a' bámulók, mind az ellenkezők meg-egygyeztek egy pontban, hogy t. i. az ő systhemája homályos. Rendszerében tetemes különbséggel látták a' meglátástól elnyilni a' *hozzájárulhatást*. Kevés mély gondolkozók dicsekedhettek, kivált eleinte, ügyességöknek azon szerencsés foganatjával, mellynek segedelmével a' megnyitást, legalább a' bójárást a' titkok' mély rejtekéből kiláthatták volna. Voltak is elég érezhetők az illy nehézségek. Szólló bizonyságul szolgálnak erre azon számos commentárok, mellyek a' *Critica Philosophiát* szinte első megjelenésétől fogva magyarázni igyekeztek; vagy mint hívei szólván, vagy ellene küzdván. *)

Lassankint váltak ki a' többiek' hoszszu sorából azon éles elműek, a' kik ezen bajos megnyitás' módját kitalálni kezdték.

Mind azok között, kik a' königsbergi bölcsét leg-helyesebben magyarázták, Krug és Fries nyerhetik el a' díszhelyet. Különösen amaz világosságra nézve az értelem-ben. Népszerűség (popularitas), helyes értelem, 's mind a' kettővel felérő mély belátás egyaránt jelesítik Krugot.

Azoknak kedveért, kik őt nem csak mint Kant' követőjét kívánják esmerni, hanem ön nézeteinek *sajátságában* is szemlélni szeretnék; ide igtatomi az ő systemájának alaprajzát, a' mint azt Tennemannál olvassuk, a' 443-dik 's 444-dik-dik lapon. Ő szerint t. i. „a' bölcsel-

*) Minő nevezetes volt ezeknek számok, olvashatjuk *Tennemannál*. Lásd *Grundriß der Geschichte der Philosophie*, 3. te Auflage, herausgegeben von U. Wendt. Leipzig 1820. I. 381—391.

kedés ön magunkba szállásban 's figyelemben áll, a' végre, hogy magunkat esmerhessük 's érthessük; 's az által bennünk 's velünk béke szereztessék. Azon alapos tudomány, melly a' Philosophia' systemáját megelőzi, nyomozása a' philosophiai esméretnek. Főképen kérdezősködik ez: 1) az esméret kimeneti pontja után (a' legfelsőbb elvek után). *Való elv* az *Én*, a' mennyiben ön maga által esméreti tárgya tétetik. *Ideál elvek*, vagy is a' philosophiai esméret' alap elvei, és pedig *kelmüek* (materiálisok), az öntudatnak tettlegei, fogalmakba öntve; *képletiek* (formálisok) ellenben (mellyek az esméret' formáját meghatározzák), az én tevőségem' törvényei. Ezek annyifélék, mint maga a' tevőség; a' legfelsőbb: igyekezd öszhangoztatni tellyes tevőségedet; 2) mennyire menjenek ezen nyomozások (általános határpontja a' bölcselkedésnek.) Az öntudat' synthesisise a' létnek 's tudatnak az Énben. Ez felteszi, hogy lét 's tudat bennünk *eredetileg* (a' priori) egybe vagynak kötve; ezen létentüli (transcendental) synthesis tehát az *eredeti* tettelg (*Thatsache*), a' melly magában véve többé nem származtatható, tehát a' bölcselkedésnek általános határpontja. Minthogy lét és tudat, mellyek az öntudatban egyesülve vagynak, egymásból nem származtathatnak; tehát mindketten *eredetileg* vagynak téve 's egymással egybekötve. A' Philosophiának azon systemája, melly ezt felveszi, *létentüli Synthetismusnak* neveztetik. 3) Hányszerü az én tevőségem? Az Énnek eredeti tevősége *beháramló* (immanent) vagy is nézeti, és *kiható*, (transeunt) gyakorlati; mind a' kettőnek különféle erőtüzése (*Potenz*) az érzékség, értelem és ész. A' *Philosophia*, mint a' minden nemű tevőségében vett emberi lélek' eredeti törvényszerintiségének tudománya nézetire 's gyakorlatira oszlik. Amazt ismét képletire (*Logika*), (vagy formaszerinti), 's kelmesre),

(melly a' magában vett kelmes gondolkozást vizsgálja, — Metaphysika 's Aesthetika); az utolsót szinte kép-
letire (Jógtudomány) 's kelmesre (Erény- 's Vallástu-
domány) lehet osztani. Mindenike más viszonylatban
vizsgálja az emberi lélek' törvényszerintiségét."

Munkáji' kelete szöllő bizonyosága népszerűségének.
Minden tudós kabinetekben, hol csak némű-némükép
is gerjedez érdeket Philosophia, 's különösen ennek
ujabb tüneményi eránt, megtalálni Krug' elmemíveit. Ő
nyitott leginkább egykoruinknak kilátást a' közélet tö-
rekedései' számára. *) Nem csak tolmácsa, hanem versen-
társa is ő Kantnak e' részben.

Méltó, hogy még ezek után Krugról, mint saját
tapasztalásim' érdekes tárgyárul is emlékezzek:

Krug mint ember felette meggygez Kruggal, az
Íróval. Ritkán találni hozzá hasonlóan az Írót másolva.
Közel állván Philosophiája az élethez, az ember se so-
kat különbözik nála Philosophiájától. Valamint ez vi-
lágosb, 's alkalmazás' számára könnyebben nyitható
sok más hasonló értékűek felett; úgy a' Szerző is, mint
ember, annál szárazabb 's egyszerűbb, de egyformább
mutakozásu idegzeti alkattal is bír; számos más hason-
ló művekben jeleskedőknél. Ugy látszik, a' mennyire
egy felől az Írót világosította, annyira másfelől köz-
életbeni fellépésében szendébben mutatkozott, mint egy-
magától szövődött, kölcsönös engedményű szerződés ál-
tal. Rövideden: nála az Író, 's a' köz élet' embere iden-

*) Az ő philosophiai szótára p. o. egész Conversations - Le-
xicon, mind könnyű sztilje, mind pedig vonzó előadá-
sára nézve. Itt is megmutatja, hogy Philosophiában szin-
te lehetséges birni olly ügyességgel, hogy érthetőleg
beszélhessünk avval, a' kit oktatni igyekszünk.

tificálva vagynak, úgy, hogy ottan közlőbb, itten elvontabb sok más hasonló pályájuaknál.

Oktatási előadásában is világos és könnyen érthető. Valamint a' magasra emelkedett síkságok' légköre, könnyen kitünteti czélzása' tárgyait. Oktatása tiszta szellőként fuval a' fogékony elmékbe.

Teljes karakterében alapul elégsége világosan oktathatni, nem csak közvetlen, hanem munkájának eszközlése által is. De ugyan ottan találhatjuk okát, miért hogy a' tanítószéken is egészen az, a' mi munkájában, — elmemíveinek hív ismétlője.

Itten egy keveset pihenni szeretnék. Kellemetlen zökkenéstől félek. Ennek pedig mindég ki vagyunk téve, valahányszor ítélő munkálatinkat olly szempontból kénytelenítetünk származtatni, a' melly éppen nem megfelelő tulajdona tehetségünknek, hanem csak rajzolatí mívével reá háromlott kötelességével járó teher. Illy szempont' kétes körébe érzem magamat átszállítva, midőn Krugról a' következőket mondandom. Kifogásul védhetik tartalmok. A' kifogás pedig, légyen bár mi kímélő, nevezetes férjfiak' életrajzaikban könnyen hivatlan hiúságot gyaníthat. Azonban az életrajzolók' közönséges jógaihoz ragaszkodom, az egyszerű tapasztalás' igazságaihoz. Ezeknek utmutatását tartván szemem előtt, merészlem kimondani, miben nem elégített ki engemet Krug.

Azt találtam, ő mint tanító az íróval felette is identificálja magát. Előadásiban is éppen az, a' mi munkájában. Világos, de száraz. Pedig mennyire emelhetné ő az előadást, midőn ennek mindég azon elsősége vagyon az elmemív' néma rajzai felett, melly szerint ennek leg-tökélyesbikét is szebbé teheti. Sokféle tüneményekkel bir lelki éltünk, mellyek csak *előszóban* mutatkozhatnak. Alig van alkalom, melly olly világosan bizonyít-

hatná, hogy a' tanítás nézetiség által legélénkebb, leg-hathatósab. Már magában fogyatkozás' magvát rejti az olly előadás, a' melly könyvmunkában találtató originál-jához igen is hív. Nem látszatik Krug esmerni azon életkifejezést, mellyel minden lelkes előadásnak birni kell, melly egyedül képes külső életben is vonzóvá tenni a' tudóst. Csak így volna lehetséges tudományos életet írt elmemívek' szoros határin túl vinni e' földi életben. Illy fűszer teheti kelendővé a' tudományos elő-adást. Evvel párosulva elevenül az oktatás, szüntelen életadón, 's ébrenységet élesztőn. Éppen azon lelki kincs, hol a' lelki éldelet' kiapadhatlan forrása buzog, hol az embernek általános kifejlődése megszerezhető, — soha nem fejeződik ki egészen kielégítőleg az írt elme-mívekben. Csak az élénk oktatás' közlésében juthatunk hozzája. Oda is veszne máskép minden erőhatós élet, hol azt különösen középesíteni kívánók, a' *könyvekbe*.

Krug nem láttatik gyakorlatban érezni, hogy az írt elmemíveknek legszebb nyelve is a' közéletben méltán holtak tartathatik, általellenben azon előadással, mellyet az ugy nevezett előszóval eszközözendő oktatás-ban szónoki kellemmel végre hajtani tapasztalunk. Krug mint tanító munkájival egybehasonlítva nem más, mint Krugnak *száraz szóhanggal párosított munkái*.

Ne is számoljon meglepetésre Krugnak halgatója, minthogy ő a' szónokság' csínjaival szárnyazott előadás után nem törekszik. De annál bizonyosabban emlékeztet bennünket tanító-székeben is az Iró' jelességeire. Híven másolja munkájit, 's az illy másolat által, a' mil-lyenhez csak maga a' Szerző érthet, figyelmes halga-tójában az érdeket neveli; de viszont a' másolt könyv-munkára is hitelesség' pecsétjét nyomja.

Nem kívánom, hogy a' bölcsre legcsekélyebb ho-mály vonuljon, midőn ezeket mondom. Lételesen kíván-

tató e minden előadásban az élénkület szülő kellem, feleljenek a' szónoki szabályok. Bizonyos, hogy a' komolyabb bölcsekedés' tárgyai külső kellem' tetszetős hejja nélkül is kerekülhetnek tökélyességig. A' bölcset különös kellemmel bíró kifejezés nélkül is megismerhetjük, 's tisztelhetjük; kivált midőn olly világos jegyekben tudja előttünk rajzolni nézeteit, hogy azok minden művészeti eszközlés nélkül egyenesen a' lélekbe behathassanak. Igy szokott az egyszerű tisztaszívűség' áldozati illatja, a' buzgó régiségnél egyenesen az egekbe hatni; mély érzelmű kebelből származván, könnyebben, mint a' hiúság' színes gerjedelmei.

Nem lehetetlen azonban egyszerűséghez ott is híven maradni, hol a' bőség honnos. Azon gazdag hímzet legszebb a' köntösön, melly sokféleséggel nem untat. Éppen az egyszerű, de csinos külsőn ragyog-ált legvilágosabban a' valódi erő' biztos tartalma. Egyéberánt, ámbár álragyogás' pótolója is lehet az egyszerű *álthatás*, midőn a' kifejezésre különös gond nem fordítatott; — de érzék' mulató ingerlése nélkül. 'S itt látom a' különbség' vonalát magasan elhuzódni Krug és Fries között, habár más felől mindketten egy kútfő' folyami. Krug az oskolának, kivált a' németnek, tiszta, de száraz körü areáján küzd. Fries is ottan áll ki a' sikra; de ő az oskolát kiterjeszti a' hátul rejtező virágos kertekbe, hol a' határvonalok a' szomszéd alkalmazástól nem válnak el rideg tuskézeti kertelessel. Mindenik egyszerű, de csak emez hímezettel; midőn a' béfejezés' színhelyét visszatekintés' könnyítésére domborítja. Ellenben annak munkálatiban az egész pályát síkon látjuk elvonulni, ügyelés nélkül a' környékezetre. Fries is ezt teszi, de csak a' mélyebb hatásu fejtegetésekben, a' hol lehetetlen a' fáradozásnak csinosítani; midőn ellenben az áltnézést nyugtató dombokrul tudja virágos lugo-

sokbul vissza, de killyebb az életbe is tekintetni. Annál ellenben az álnézés nem annyira nyugpont, mint a' már látottaknak utkövi felszámolása.

Legyen egyébberánt az oktatás' egyhangusága kellem elleni, bizonyos, hogy mély eszméletű előadásokban bajosabban elmellőzhető, mint azon szavazatokban, hol annyira befelé nem kényszerítetvén az erőhatás; külső díszre is többet ügyelhet figyelme az oktatónak. Meglepő sem fog lenni illy kellemi fogyatkozás, hogyha a' tudós német földnek bölcselkedőinél többnyire hasonlóban találánk *kivánni valót*.

Krugnál az arcz is hív tüköre a' léleknek. Termete sovány, magas. Komoly, de szelid nyugalom ül képén. Arczvonatin a' mély gondolkozás' nyomait viseli. Szózatját is keresztül lebegi ezen nyugalom, 's csendes, de érthető hangú beszédét folyvást kíséri, minden hangemelés' lépcsőzete nélkül. Nem emelkedik semmi melegüléssel, de nem is hanyatlik érthetlen lassusággá. Egészen egyenes az arányzat' enyhe idegzete, 's ennek szinte csendes kifejezésű külsője között, annyira, hogy előadását befejezván, figyelmes halgatója kísérő elmélkedésbe merülön, a' már megszűnt beszédnek mintegy folytatását képzei sokat jelentő arczvonatin szemlélni. Az ő munkálódása itt is egy csendes, de széles folyam, a' melly saját mozgása' törvényei szerint szende egyszerűséggel hömpölygeti habjait. A' zavartatás ő nála nem ezen biztos törvényeknek ingadozása, hanem csupán külső erőnek meglepő behatása; de úgy, hogy a' zavar könnyen visszaterő simulásnak kéntelen tüstént engedni, vagy a' jelenlét' muló pillanatjaként a' rendes mozgást hamar visszanyerő habok által a' színhelyről elsepertetve, odább lejtteni. Mind beszédében, mind munkájában hív öszhangzat az oktató Krug, minden homályos accorndnak kísérete nélkül. Sok időig ő fogja min-

dég megérdemelni a' Philosophia alkotmányának előteremtét; mind az esmerkedés' tekintetéből, mind pedig maga a' tudomány' rendelkezésére nézve.

Krug a' königsbergi bölcsnek következője volt a' tanítói széken. Onnét hivatott Lipcsébe, a' hol mind e' folyó év' tavaszáig rendes oktató vala a' Philosophiában. *) Nem csak mint író kedveltetik ő körében. Mint ember is nagy kedvességben áll mind azoknál, a' kiktől közelebből esmertetik. Esmeretes pedig ő nem csupán a' tudományos egyetem' tagjai 's látogatóji előtt. A' népes Lipcsének lakosai is esmerik, 's tisztelve különböztetik őt minden adandó alkalommal. Bizonyságul csak Rectorsága' idejét említem. Ő ezen díszes kormány' terhét éppen olly időben viselte, midőn az valóban súlyos volt, a' sok tekintetben nevezetes 1830-dik esztendőben. Az akkor több országokat rendítő mozgások a' Szász földre is elhatottak, 's itt leginkább a' két fő városokban, Dresda' 's Lipcsében mutatkoztak. Lipcse legnagyobb veszélyben forgott, minthogy a' mozgásoknak rendbontó rengéssé válása' esetére legtöbb 's legkönnyebben kárba mehető vagyon juthata koczára. Felszöllítattak minden jó érzetű polgárok, a' veszélyezett rend' helyre állítására. Felszöllítattak a' virágzó egyetemnek számos nevendékei. Sokan nem reménylettek sikert az ifjagnál. Kétlették azoknak készségét, a' kiknek heve illy körülmények között könnyen félre szokott csapongni. Féllették őket csábító példák' behatásától. De eloszlott minden aggodalom. Az egész egyetem fegyvert fogott a' veszélyezett közbátorság' gyámo-

*) Láttam nevét a' jenai Egyetem' jegyzőkönyvében, a' melyet szokás szerint tulajdon kezével jegyezett fel mint nevendék, ottani tudományos pályája' nyíltakor: „M. Guilielmus Trang. Krug Radis-Saxo, Theol. Stud.“ így olvastam.

litására. Védlette a' közbátorságot, védlette több hetekig a' várost.

Nem csekély része volt Krugnak a' tanuló ifjuság' illy jeles magatartásában. Megesmerték ezt a' polgárok. Tisztelet' jeléül egy díszes selleggel ajándékozott meg tőlök. Megesmerete maga a' kormány is, különösen kérvén az érdemes férjfiut: tartaná meg Rectorságát ezen zivataros időkben az iskolai év' lefolyta után is, legalább egy darab időre, rendkívülig. Helyt ada Krug a' nevezetes bizodalomnak, 's annak minden rendü tapasztalás szerint olly ügyesen meg is felelt, hogy ezen hivatal, melly a' német egyetemek' alkatrendje szerint máskor is elég terhes hivatal, néki ezen borongós időkben különös diszére válhata.

Ugyan az ő kormányának idejére esett az *Augsburgi* vallástételnek harmadik százados innepe. Ez Lipcsében 1830-dik esztendő' Octoberében különös fényességgel, 's az egész egyetemnek egy pompás díszmenetével innepeltetett; Krugtól, mint Nagyságos Rectortul vezettetve. Ezt itt nem éppen azért említem, mintha ő reá innét valami rendkívüli disz hárámlott volna. A' jeles férjfiak ön magok nevelik a' reájok ruházott külső tisztelet' jeleit, a' rólok vissza sugárzó belső disz által. Azonban a' tudományos műveltségnek 's való érdemnek minden őszinte kedvelője, rendkívüli örömmel szemlélhette e' díszmenetben, mint fő személyt, a' hermelinnel ékesített bölcsét; minthogy a' Szász királysági egyetem' Rectora, fejedelmi tisztelet' jeleivel bír. Örömmel lehetett régi bizonyosságát látni a' tisztelésnek, mellyben már Szász-ország' régi fejedelmei kívántak a' tudományosságnak fő képviselőjét részeltetni. Kétszeresen örülhettek a' bölcsnek minden becsülői e' nevezetes inneplésnek; ugyan az 1830-dik esztendő' folytában történtén, — minthogy az által olly szembetünőkép tisztel-

tetett Krug, ki az egygyes személyt illető földi különböztetés' külső jelein nem igen szokott kapni. Meglepő volt, fejedelmi köntösben, fejedelmi diszjelektől környékezve, látni a' bölcset; ki egyébiránt ön személyének vitézi rend' czímével sem kívánja ékesítését, midőn azt megnyerhette volna. Következetlenséggel sem vádoltathatik, mert mint hermelines Rector, hivatalával egygyütt járó diszt viselt; személyes diszjel' elfogadása által pedig az individuumnak különös megkülönböztetését ruházná magára, mellyet a' szigorubb philosoph, ha nem bábnak is, de legalább történetileg jelesítő disznek szokott tartani.

Méltó még, hogy említsük az érintett inneplésnek némelly részvevőit. A' lipcsei Izraëliták' küldöttsége is hozzá csatolta magát a' diszmenethez. Illő függelék volt ezen küldöttség az egésznél; szépen magyarázta részvétével, hogy az, ki a' diszmenetet vezette, kiterjedetebb számu felekezeti képviselőségét vezérlé, mint sem az vala, mellyért, az elnevezés szerint ítélve, az inneplés tartatott.

Krugnak külsője igen esmertetőn viseli szép lelke' jegyékét. Még ellenségei is megismerik, hogy ő tiszteletre méltó. *) 'S ezen tiszteletgerjesztő külsőnek nem csekély fentartásul szolgál ő nála azon minden szeszélytől idegen nyájas vidámság, a' mellyet minden rendűek eránt szokott mutatni, privát társalkodásban is. Illyennek találtam őt házában.

Éppen midőn ezen jegyzékeket öszve írnám, olvasom a' hírlapokban, hogy Krug letenni szándékozik ok-

*) Így beszél felőle a' többek között egy utazó (lásd az 1831-diki lipcsei Allgem. Literat. Zeitungot), a' ki egyébiránt véle olly ellenkező gondolkozásu, hogy őt egy homokszemmel agyonütni reményli.

tatói hivatalát. Akármilyen birhatná őt ezen lépésre, nem lehet az még erőtlenség következése, minthogy lelki ereje még ép 's élénk. Inkább valami kellemetlen surlódások okozhatnák lemondását. Olly sokat gondolkozó, sokat cselekvő, 's ennél fogva sok ezernél külömb módon, fentebb neműen járó férjfiaknak viszonyaik az ellenséges erőkkel is többet szoknak vesződni. — A' lipcei egyetem minden esetre sokat vesztené. Erre czéloz a' hírnek másik fele, hogy t. i. lemondása után szintugy, mint Berlinben *Hegel* halálától fogva, legalább egy darabig a' philosophiai Cathedra nem fogna rendes oktatóval bétöltetni. *)

Mint publicistának is szélesen kiterjedett híre va-gyon Krugnak, Ide néző repke írásai számosak. Ezekben is felette érti a' kevéssel sokat 's még is világosan kiejthető mondást. Így még azon czélt is eléri, hogy munkáiban hamar egészet kerekítvén, az olvasó közönségnél is hamarabb folyamatba hozhatja. Mind ezen repkéekkel még eddig mindég új koszorút nyert azoknak részvételében, a' kik őt tisztelni megszokták. Csupán azt kell itt kivevőleg említnünk, a' mellyben a' szerencsétlen Lengyelek' sorsáról elmélkedik: Sajnálja ő ebben, hogy a' hős nép, terhesb inségek' eltávoztatása végett, hatalmas győzőjének előbb meg nem hódolt. Sokakat elidegenített magától ezen írása által. Azonban, a' ki pártszesz nélkül megbírálhatja a' Szerzőt, átlát-hatja, hogy nem következetlenség, hanem emberiség' szava szól itt is Krugból. „Nem esik soha kétségbe az előre látó; de sorsa' kockájára se szok tenni kétségbe

*) A' jenai Allgem. Lit. Zeitung' ez idei Értesítőjének 66-dik lapja szerint ezen hír megvalósult. Mint rendkívüli oktató, leczkéket ezután is tarthat, 1000 ezüst tallér esztendei fizetéssel.

esetten. Menekedik a' vég veszély elől dult értéke' maradékával, hogy ez veteményül szolgálhasson szebb jövőndő hajnalának. Csak ezen esetre lehetséges a' leggyászosz napok után is új derületre számot tartani." Így elmélkedik. — Reménylhető, hogyha itt lehetne is ellene sokat felhozni; azért hírében legkevesebbé sem kissebbül. Csak a' tulság után kapkodók vélhetik ezen mivében hülni azon részvevő cosmopolitismoszt; melly a' többieket áltmelegíti.

Béfejezzük ezen emlékrajtót azon óhajtással, hogy bár lennének a' Philosophiának mennél több olly világos szövétnekü művelői, mint a' millyennek Krug közönségesen minden ahoz értőktől tartatik.

6. FRIES.

Nem egyedül az emlékezet elevenül ott a' multnak nevezetes képein, a' hol személyes esmeretség vezet hozzájok vissza. Egyenes idomzathau nevededik ekkor az emlékezettel érdeketünk is, annál élénkebben, mennél több neműek voltak viszonyaink, a' mellyeknek eszközlésével emlékezetes tárgyainkkal egybeköttetésünk fenállott. Az érdeket pedig annál kedvesb vonssalommal fog bennünk élesztetni, mennél tisztább kutfőből vévé eredetét.

Megbocsátható ezek szerint, hogyha én *Friesről* legérdeklőbbben kívánok emlékezni. Érdeket és kedvtelés egészen egybe forradva tűnnek itt fel emlékezetemben; annyival inkább, minthogy azon esmeretség, a' mellyen alapulának, a' legtisztább kutfőből származott, olyanbul, a' hová minden földi czélzások 's szenvedélyek nélkül járulunk. Így szokunk örömeink' legmagasb mutatkozásakor, p. o. nemzeti inneplések' idején mindnyájan egy innepélyes érzelem' kifejezésével fellépni. Hallgatnak minden más kedvteléseink. Félre tétetnek

minden felekezetszerző szenvedélyek 's meghasonlást támasztó indulatok. Azon egy cím, a' köz öröm' derült vidámsága minden részvevőkre alkalmazható. Hallgat vele szemközt minden a' mi zavart szülhetne, 's alatta közönséges egygyesüléssel rokonulhat mind az, a' mi máskor egymást kerülte, vagy legalább érdeket nélkül szemlélte. Ez azon magas neutralitás, a' hová egyforma könnyűséggel szabad a' belépés, akárhonnan, 's akár ki által eszközöltessék. A' *tudományos szempontból* térül ki ezen nemes kör:

Csupa tudományos szempontúak valának mind azon viszokok is, melyeket részemről e' sorokban elevenít emlékezetem. E' tekintetben mondhatom, hogy Frieset legközelebből megismertem mind azon híres férjfiak között, kikről ezen képekben emlékezem. Annál inkább rajta kell tehát lennem; olly rajzolat' szolgáltatásán, a' melly ezen közelebbi esmeretségnek, 's jelen célomnak megfelelhessen: Reménylem, meg fog felelni, mint-hogy mind az esmeretség, mind itt kitűzött célom egy alapról emelkednek, a' tudományosságról.

Hét holnapig részesültem ezen hasznos esmeretségben. Nem csak a' tanítói-székekben láttam én Frieset. A' privát életben is gyakran volt alkalmain vele esmerkedni. Gyakran láttam őt válogatott férjfiaktól környékezve, midőn csupa tudományos beszélgetések fűzték az egygyütt lét' lánczát. Láttam privát körében, mint egy szeretetre méltó háznép' fejét. Láttam őt mint eszmélő-dő tudóst, láttam mint a' képzés' minden munkálatival egybeköttetésbe, 's dicséretes tevőségű viszoklatba jutott férjfit. Elégge bizonyos talpon alapulhatott ezen idő alatt eránta szerződött véleményem, hogy bátran elmondhasam, mennyire érdemel Fries a' mostan élő német tudósok között *első rangot*, sőt a' *Philosophiára* nézve az első rangban is legfelsőbb polczot.

Alig vagyon a' tudományoknak, sőt még a' szép művészetnek is olly ága, mellyről ezen nevezetes férjfiut értekezni ne hallottam volna. Nem is esmertem még senkit, ki az esmereteknek minden nemét olly érdekesen érintni, olly tudományos szempontbul felvenni, olly öszvefüggőleg előadni, 's olly világosan magyarázni tudta volna, mint Fries. Mind ezen jeles tulajdonságokat olly csüggedetlen szorgalommal kitünteti, olly soha nem felyhőző vidámságon csillogtatja ált, hogy már ezeknél fogva elfelejthetlen maradhat ő minden esmerőseinek. Ha pedig hosszabb egygyütt lét után több rendű előadásainak egybehasonlítására időt vehetünk, áltnézésére szert tehetünk, 's az előadásai alatt alapuló tudományos egybefüggést eszméletünk' elejbe állíthatjuk, szellemdúzs nézeteinek gazdag tárát felnyilva 's áltnézéssel szemlélhetjük; akkor valóban bizvást állíthatjuk Friesről, hogy ő lángeszű férjfiu; hogy ő azon philosophiai rendszernek, a' mellynek alkotására tellyes erejét 's tehetségét fordította, fő oszlopa 's disze.

Külsőjét főképen vonszóvá teszi az ő szüntelen élénk idegzete, hogy mély tudománya' forrását, akármikor 's minő környékezet között, kellemes csinnal, erőltetés nélkül, önként szöktethesse. Annál megkülönböztetőbb jelesség, mennél darabosabbá válik egyébkor az előadás lelki kincsünk' gyarapulásával; 's mennél ritkábban párosul szónoki tehetség' tolmácsolása híres tudománnyal, különösen a' Philosophia' mélyebb avatottjainál.

Neveli ezen ébrekeny közlőség' becsét azon egyszerű természetiség, mellynek segedelmével előadása eszközöltetik. A' legszövényesb tárgyakról tud ő olly világosan 's olly egyszerűn értekezni, mintha csak az élet mindennapi tárgyairól emlékeznék. Távol van innét minden feszesség, minden erőltetés. Számüzetve vagynak

tőle főképen a' homályos szóllás módok, a' minőkkel *Fichte*, *Schelling*, *Hegel*, 's tanítványaiknak nyelve olly sűrűen elborítatott. Számtalanszor kikél ő az illy homályosság ellen, kivált midőn ez bujtató paizsul szokott szolgálni sok eltévelyedett bölcselkedőknek, a' kik meg nem elégedvén az észnek földi korlátin belől terjedő körrel, szokatlan nemü rendszer alkatás' szeszétől elkapatnak, 's arra kalandozván, hol az észfellengés többé alapzatot nem lel, elszédülnek, 's tévelygések' homályába süllyednek. Ekkor, ugymond ő: szoknak az illy tévelygők, pompás phrasisok' előkelő derengésébe merülni, 's tévelygéseikből a' hibás rendszert továbbra is származtatni; mind azoknak számára, a' kik elég hiuk az illy kábító fényen kapkodni; éles vizsgálattal pedig nem munkálódhatnak; felfedezhetni azon következtelenséget, mellynek rabláncza az egészset megfűtja, 's vele a' tévesztésig öszveszövídik.

„A' Philosophiának kiczifrázott színes nyelve,“ így szól ő *Észkritikájában*, az I-ső Rész' előszavának 7-dik lapján: „Pharao álmának hét ösztövére teheneihez hasonlít. Akár hányszor elnyelettessék a' képzelet' zsírjától, még is végre ismét előttünk áll, mint száraz sovány Logica. Mit használ az egység és sokféleség' száraz vázlatának latin kifejezése, 's zöld virágkoszorukkal béleplezése, ha még se verhetnek gyökeret, ha az első napsugár által elhervadnak, ha a' legközelebbi szélfuvalom által eldöntetnek? Illy csin a' nyelvben 's előadásban csupán azok előtt nevezetes, a' kik nem igen biznak, hogy száraz igazságaik 's hévbuzgóságjok a próbát kiállhassa.“

De minden egyszerűsége mellett, még sem szorítja Fries annyira nyelve' folyamát, hogy előadása soványulva elszegényülne. Legvilágosb praecisióval ki tudja ő jelelni egyszeriben minden említett philosophiai esmé-

retnek a' rendszeri helyet, akármi alakban hozassék az elő. A' kifejeletést olly érdeklőn elő tudja hozni, 's akármi ügyetlen alakban kerüljön elé, olly hamar tudományos érdekletüvé teszi, hogy ő ott is, a' hol más bölcs csupán a' száraz Schema' lépcsőzését számlálná fel; — meglepő találékonyságban tud előállani. Bír ő e' mellett olly ideabőséggel, melly az ő tudományos rendszerének világosan kiegyengetett ösvényeit untatóká lenni nem hagyja. Sokféleképen tudja változtatni az alakot ugyan azon egy lételt kifejező tárgyazásban. Bír ő egyszer'smind előadási tekintetben a' nyelvnek olly könnyen ömlő bőségével, hogy híven megtartott egyszerűsége mellett is minden mondatiban csinos művészet csillamolhat ki.

Világos könnyűségét kellemes virányu phantasia teszi vonzóvá; úgy hogy midőn ez a' philosophiai vizsgálatokban többnyire eltévesztő csalfény, ő nála erőújító fényül szolgál. Mindég érdekes rajzokban tudja ő az innét induló erőhatásokat dolgoztatni; ott a' hol szükségé vagyon reá, a' kifejtett rendszernek előadása után tett álnézésben, vagy ottan, hol száraz esméretet az élet' zöldellő kertjébe tekintetni jónak találja. Mindég úgy intéz mint álnézését, mint pedig alkalmazást; hogy míg számos más bölcselkedők a' képzeleti rajzokkal, vagy tudományi hiányt igyekeznek pótolni, vagy időn kívüli képzelet' pótolékival hiányt nyiladoztatnak; — ő a' képzelet' ecsetét bizonyos kormány alá szorítván, kedve szerint viszi, vagy megállítja. A' külteremet szokja ő képzeleti festésekkel csinosítani, hol azok a' beljebb rejtező tudományos tömkelegnek szövevényeit bizonytalanabb szabályu fellengzéseikkel el nem homályosíthatják. Fűszerezőn fejez ő így bé minden nevezetessé szakaszt, mint már magában véve kikerekített egészet. Jól érzi ő azt minden lépésében, hogy midőn az embori osméretnek alap elvei fejtegettetnek, a' váz-

lattal egygyütt járó száraz külszín hamar ellankaszthatná az érzéki élénkség nélkül még csak nem is elmélkedhető lelket. Gondoskodott ő azért minden nézeti rendszernél, hogy minekutánna csupa elvont fogalmakkal az elme elfárasztatott; találhasson az elmélkedő kifejtése' béfejezésénél olly álténzésre, a' melly nem csak vizsgálatunk' szemeit vissza tudja még egyszer érdeklétesen tekintetni a' béfejezettre, hanem új tekintetnek öszveköttő lánczszeméül is szolgáljon, előre kinyulón, a' tetteges élet' alkalmazó körébe. Egyszer'smind szorosán megfelelő viszonzlattal kezét nyujt illy béfejezés által az előadást megnyitott beszédnek, úgy, hogy a' mi ebben az olvasóknak értetlen maradott volna, önként felderüljön a' vissza tekintés' színpadlatján, emlékeztetve, értelemben világosulva. Tekintsünk e' végre Észkritikája' I-ső Részének előbeszédébe, az 1—42-dik lapon. Nem szolgáltat e ő mindjárt ezen néhány oldalon világos ideát azon szövevényes vizsgálatok eránt, melyek a' három darabra terjedő roppant rendszer' alkatját még az avatatlanok előtt is kitarja egyszerű vázlatban? Minden szakasznak különös béfejezése a' munka' folyamatjában megfelel tökélyesen az elől kiűzött czélnek. Ellenben minden szakasz' elején ismét úgy fel tudja nyomozásai' fonalát fogni, hogy éppen itt tűnik még világosabban szemünkbe; mennyire szolgálja az egészben amaz álténzés, nem félbeszakasztásul, hanem munkát jelelve könnyítő nyugpontul. Illy emelkedett nyugpontokat szeret azután béültetni Fries a' képzeletnek életszint szerző virágival. Ezen ültetmények' ápolásán egyszer'smind szabadon gyakorolt hatalmát is bizonyítja, midőn a' képzeletet kész munkája tükrözésére ő maga használja, nem pedig a' képzelet őt, a' midőn kezdett munkája csak álfényben képzeltetnék.

Méltán tekinti Fries a' beszédi homályt számtalan tévelygések termékeny anyagának, a' philosophiai vizsgálódások' körében. Mint ennek egygyik okát, említi ő gyakran a' *határozatlan nyelvszokást*. Az bizonyos, hogy szavak lévén minden terjesztetink' jegyei minden nemü közlekedésekben; főképen a' tudományos pályán szükséges, hogy mindenike ezen jegyeknek állandóul öszveköttessék az általa kifejezendő tárgyal. Ne láttassék a' kifejezés más idegen nemü tárgyra is czélozni bizonytalan köre miatt. Nem is kívántatik határozottság sehol olly méltó joggal, már a' kitüzött czél' mivoltánál fogva, mint a' Philosophiában; a' hol rendszerint egygyes elveken nyugosznak egész alkatok. Ezen egygyes elvek' helyes elnevezése gyakran már sejteti az egész munkálatnak irányzatját. Mennél jelentősebb az elnevezés, annál könnyebb a' felállított alapelvnek értékét kismerni. A' világos elnevezés mintegy prospectje az egész tervének, a' fogantató készülletben. De ha az elnevezésben csak egy szó homályosan használtatott, úgy hogy vagy körén kívül terjesztete ki kelendősege, vagy azon belől az uralkodó nyelvszokás ellen megszorítatott; vagy ha kétes értelmű szóra esett a' választás; — nemde nem hibás fog a' kifejtés lenni, minekutánna a' szavakat, mint a' tárgyak' esmértető felyületét általok elnevezett tárgyaktól a' gyakorlatban megkülönböztetni nem lehet?

Sokszor ugyan nem maga a' nyomozó innen támadó zűrzavarnak oka. Olly határozatlan a' nyelvszokás éppen alapelvek' kifejezésére megkívántató nevezetekben, hogy legjobb szándékkal se lehet gyakran világos az álláspont munkálatinknak. Számtalan hasonképü helyett emlékezzünk csak az *ész és értelem*, 's a' németben nekik megfelelő, de ott se sokkal tökélytebben elhatározott használatu Vernunft, és Verstand szavakra. Minő

felette fontos az ő megkülönböztetések a' philosophiai nyelvben! Még csak meg sem indulhatnak e' nélkül a' nyomozódások. 'S még is melly gyakran tapasztaljuk zagyváltan használatni mind a' kettőt. Hát az: érzés, érzet, érzék, érzelem, érzemény szavaknak, mikor fog még bizonyosan kitűzetni sphaerájok?

Minő káros következtetések lehetnek az innét támadó zűrzavarok, onnét is észre vehető, hogy igen nevezetes férjfiak iparkodtak a' baj' elhárításán. A' többek között idősb *Reinholdon*, Kantnak nevezetes első tanítványán kívül *) Friest is gyakran találjuk ezen hasznos munkálatban. Méltó erre nézve emlékeznünk „*Psychische Anthropologie*,” (Jena 1820, bei Cröker), című munkájának bevezetésére. Kémtelen itt a' tudós Szerző egészen különös fáradozással a' munkában használandó nyelvnek mivoltát 's elrendelését előadni, 's a' nevezeteknek úgy szólván, különös árbecset határozni. Kémtelen különösen a' „*Gefühl*” nevezetről itt, de több helyeken is, p. o. Észkritikája' I-ső Rész, 412-dik lapján környületesen értekezni; minthogy éppen ezen fogalomnak fenséges értelme különbözteti őt nem csak egészen idegen iskoláktól, nem csak ön példázatja Kanttól, 's ennek egyéb követőitől; de még számos idegen nemű vizsgálóktul is, kiket, mint p. o. az új Mysztikoszokat éppen a' *Gefühl*-nek másképen értése tesz véle olly éles homlokellenzethe.

Nem csuda, hogy Fries illy számos, és csupán a' fonák eszméletűek által balra érthető munkálatokkal olly

*) Lásd: Versuch einer Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens. Prag und Jena, 1789 und 1795. Ezen derék férjfiúnál, kivált később munkálatinak fogantatását azon igyekezetben találjuk, mellynél fogva a' nyelvszókás' homályait felvilágosítani igyekezett. Lásd Tenneman: Geschichte der Philosophie. 395-dik lap.

nevezetes érdemeket gyűjtött magának, hogy *Kruggal* egygyütt méltán a' mostani német *Philosophia*' fő-oszlopának tartassék. Mélyebb behatásu, szellemesb eszméletekre nézve ezt is felyül mulja.

Más ujabb idei bölcsekedőktől nevezetesen különbözik *Fries*. Valamint *Kantot* magát, szintugy ezeket is mind felyül haladja világossággal. Midőn a' mái iskolák' többi fejei, p. o. *Fichte*, *Schelling*, *Hegel*, *Schulze*, homályos szellemben egygyek *Kant*tal; másban pedig mindenütt különbözők, ő is eltávozott tőle sokakban; de lételesen csak a' homályosság' elkerülésével. Jutalmasb volt részére ezen kis távozás' különbözése, mint amazoknak ellenzet' élességéig kiképezett eltávozásuk. Leginkább ellenkezik az ugy nevezett *Természet-Philosophiával*. *Fichte* és *Schellinguel* főkép helyteleníti azon vizsketeget, melly tellyes tehetségüket egy fő elv' kikeresésében fárasztotta, a' végre hogy azt mint egy egész *systema*' szülőjét a' *Philosophia*' tetejére felállítani lehessen; hogy belőle, mint egy gombolybul az egész *Philosophia*' alkotmányát önként fejlődő, 's minden részeiben meghatározott renddel mintegy legomolyíthassák. Igy fáradozik *Fichte* az *Én* 's *Nem-Én-jével*, *Schelling* az *Általános*' (absolut) ideájával; a' mi végre még sem más, mint egy magában semmi tettelet (positivumot), nem jelentő fogalomnak czéleránytalan tautologiója. A' *Philosophiát* nem lehet egy fő elvből alkotni vagy is construálni. *) Egy középlete van az emberi lény egészének. Itt lappangnak a' belénk oltott igazságok, létezésünk munkájának ektyposza. Innét tükröződ-

*) Ide czélozó lehet, a' mit *Fessler* az ő „*Nézetiben*“ mond: „*Philosophia*, *Poëzis* és *Vallás* nem taníthatók.“ Meggyeznek vele én is, hogyha kivált tanítást mindég csak *mechanismus*' alakszerző mintaja által reménylünk külsőképen eszközölni.

nek le esmérleteink a' *reflexio* által. *Érzelemnek* (*Sensibilis*;) nevezhető Fries szerint ezen közélet. De az elvek, mint itéletink' resultátumi, már reflectálás' szüleményei; tehát már kiképzett rendszer' részlegei. Csupán sejtés által mutatkozik az érzelem. A' sejtést pedig olly systéma alá, hol egy fő elvből világos rendel fejlődék ki az egész, szorítani nem lehet.

Ellenben *Jacobival* össze találkozik Fries ezen állítmányában. 'S ez az ő megkülönböztető jelessége, melly által systémája több új iskolák felett friss élet kellemével öntetik el; tehát a' való élettel szorosb egybeköttetésben lévén, könnyebben is kiléphet az iskola' szűk köréből. Sőt így tétethetik kívánatossá kevésbé avatottaknak, megfoghatóvá egygyűgyűeknek, ajánlatossá fentebb szállongóknak.

Lássuk ezek után, mit mond Tenneman Friesről, említett munkája' 444—446-dik lapján:

„Fries Kanttal megegyezőleg az ember' esmeret-ségi tehetsége nyomozására indul ki, 's a' *Philosophia*' javítását *philosophiai Anthropologia* által kívánja eszközölni. Kantnál két alapos hibát lel: 1) Tanításának fonak logikai elrendelését, melly szerint ő a' Kategorik' természeti törvényt létentűli (transcendental), az ideák' valóságát erkölcsi okalapokra igyekezte állítani; a' helyett, hogy *ilyen* okalap vagy bém bizonyítás nélkül az észnek közvetlen esmeretére ment volna vissza, (közéltetés Jacobihoz). 2) A' philosophiai meggyőződéseket tárgyazó *psychologiai nyomozódásoknak* felcserélését a' *Philosophiával*; a' *psychologiai segédfeladását* magával a' *Metaphysicával*.“

„Legnagyobb nyereséget Kant' tanításából, a' természeti fogalmak és a' kémlődő ideák felmutatása által reményl; legszebb részleg abban ő néki a' gyakorlatos *Philosophiának* élete 's önálladalma. Hiszi, hogy azon

hibákon Kant' szellemében tett nyomozási által segített. Reményli különösen, hogy a' Kantnál elhibásult *Hit-tudománynak*, mint a' philosophiai meggyőződés' közepletének, erős tudományszerintibb tartalmat szerzett. Az ő nyomozásai Kanttal a' tudásnak megszorításából mennek ki; felmutatják azután az észnek öröklényt tárgyazó hitét, 's ezt a' sejtés által elevenítik. Tudnunk csak az érzéki jeleneteket lehet; a' dolgok' igaz lételét hiszszük. A' hit' jelentőségét a' jelenetekben sejteti vélünk az értelem, melly hit a' tudat' megszorításából támad."

„Nyomozásai a' philosophiai *Anthropologia* körül, mellyet ő minden Philosophia' alaptudományának tart, saját beccsel birnak; számos saját tanuságokat foglalnak magokban a' lelki élet' theoriájában, névszerint a' tanuságot három alapteltséginkről: az esméret, kedvélly *) (*Gemüth*) az érdeklet gerjesztő tehetség, 's a' tevőségről; alsó 's felső gondolati lánczolatról, a' képzeletnek miségi 's mennyiségi elvonásiról, a' matematikai szemléletről, a' figyelemről, az értelemnek (önuraság vagy önmegbirás, 's önképzés' ereje) 's észnek különbségéről. *Logikája is*, a' mellyet anthropologi vizsgálat által vezetbé, sok saját 's czéltaláló nyomozásokat foglal magában; különösen következetek, methódok 's systemákra nézve."

„A' gyakorlatos Philosophiát ugy szemléli, mint az emberi élet' 's világ' értéke 's czéljáról szóló tanuságot, vagy is mint philosophiai tudományt emberi bölcsességről. Ebben találtatik minden philosophiai nyomozásoknak végszándéka. *Ethikát 's Vallástudományt* (tu-

*) Tudtomra ugyan még eddig csak egy jeles Irónk, K*** barátom használta. De nem kétlem helyes voltát, mint-hogy ezen tehetség kedv által, ha kizárólag nem támad is, legalább élénkül. Fries' definitiója megigazolja ezen új magyar szavat.

domány a' világ' czéljáról), foglal magában. Amaz *közönseges* Ethika (tudomány az emberi tettek' értéke 's czéljáról); *Erény és Státustudomány*."

Eddig Tenneman. Hozzá tehetjük még ezen rajzolatához, hogy Fries mind ezen tudományokat, külön, de az egészszel egybefüggőleg, világos következetességgel már mind kimívelte, 's e' szerint már csupa szorgalma által magának hisztóriai nevet megérdemelt a' *Philosophia'* mezején.

Azonkívül, hogy ő a' *Philosophiának* majdnem minden ágait, a' *Logikát*, *Metaphysikát*, *Psychológiát*, *Erkölcsei* 's *Vallásphilosophiát* világos kimerítő rendszerben mind annyi különös, de egy fő középletben egybefüggő egészek által kimívelte; — a' tudományoknak egyéb nemeiben is díszérdemlőn mutatkozik. Szólt ő honja' szerkesztéséről is különös munkában; felállította *Julius és Evagoras* című philisophiai regényében az ideál-ország' mintáját. Több repke írásokat is bocsátott közre. Most pedig, kivált midőn az élet' zivatarai őt is kellemetlenül megsurolták, *Physika* 's *Mathesisi* leczkékben oktat szinte nevezetes diszlettel. Azonkívül a' szép művészetnek több nemeiben, festészet, szobrászat 's hangművészetre nézve, minden ahoz értőknek ítélete, 's az én saját tapasztalásom' csekély véleménye szerint, gyakran meglepő ötleteket fejez ki; ámbár, a' mint maga szerényen vallja, ő a' művészetnek nem csak béavatottja, de még gyakorlója se volt soha. Hallottam gyakran hangművészetről értekezni, olyannal, ki azt gyakorlatban is űzte dicsérettel; 's meg kellett esmerni minden ahoz értőknek, hogy az ő esmeretjeinek nem az esmereti nem, hanem csak az emberi tudomány' közönseges korlátjai vetnek határt. Legalább béavatással bir ő a' tudományok' minden nemü körében.

Általános munkalódását, 's szerzett érdemeit a' *Philosophia'* körében, környületesen említi *Reinhold*, az ifjabb, a' feljebb említettnek fia; most szinte jenai Oktató, 's az Egyetemenél több nevezetes nyelvészek között, *Eichstüttel* egygyütt legszebb latin nyelvel bíró tudós, ki az esmeretes jenai közöns. literaturai újságnak több esztendőktül fogva szerkesztője. A' mult 1832-dik esztendőben jelent meg ezen férjfiúnak: *Philosophia' Történetei* (Gotha, bei Justus Perthes) című, ide czélozó munkája, III. darabban. Ezen munkának 3-dik darabjában Fries az ő nevét viselő czikkely által úgy rajzoltatik, mint Kant' hívei között legmagasabban álló bölcs. „Fen marad“ így szól: „Fries neve a' *Philosophia'* évkönyveiben; még akkor is, majd midőn az már az ő általános kifejlítésének tetején fog ragyogni, midőn az akkori bölcselkedők által a' mostaniak, csupán mint történeti jelenetek, úgy nézetnek.“ Ezen dicséret annál nevezetesb, minthogy ezen két férjfiak, *Reinhold* és *Fries*, több pontokban, különösen az *érzeki nézetek'* theoriájában (in der Theorie der Sinnesanschauungen), heves ellenkezésben állnak. Tellyes megesméréssel méltatja R. Friesnek nevezetes érdemeit. Azon két pont, mellyben a' rajzolat' végén kifogást tenni láttatik; nem lealacsonyító árnyékvonatok az érdemfénnel diszesített képen. Egygyike t. i. ezeknek azt jegyzi meg: hogy Fries' systemájában is még mindég marad sok ki nem elégítő, azon viszonylatok' meghatározására nézve, mellyek a' subject és object közötti egybeköttetést, az ugy nevezett tárgyazást eszközlik. Ez egyébbberánt olly fogyatkozás, mellynek oka nem maga a' bölcselkedő, hanem azon végetlen erő, melly az illy viszonylatoknak napfényre hozását öntudatos eszméletink' körétől eltiltja, 's hozzá juthatásunk elé soha félre nem mozdítható korlátokat emel.

Másika ezen kettős kifogásnak kevesebbé látszik annak lenni; de éppen, minthogy rejtélyesb alakban foglaltatik, szuró. „Fenmarad“ így szól: „Fries’ neve az ő elmémíveiben, *feltéve*, hogyha azok kevésbé a’ lélek’ eredetisége ’s mély szellemősége, mint sem a’ tárgy-
nak világos és értelmes felfogása’, ’s kidolgozásában allanának leginkább.“ Hogy ezen vonatokban az eredetiség igen szigorú elv szerint ítéltetik, bizonyos. Mert ha egy felől hallhatatlan nevet ígér ítélete tárgyának; az illy nemes díj’ megnyeréséül pedig a’ tudományosság’ legfelsőbb nemét, az eredetiséget nézzük megérdemlő disznek; — a’ minthogy mást méltó igazzal nem is vehetünk; — akkor valóban ön ellenmondás felé szédül Reinhold.

Munka pályáján, az igaz: Kant az ő példázata. Nem csak irányzatban, hanem rendszere’ alapjában is emlékezteti reá olvasóit. De olly teremő erővel tudta ő pályáján a’ diszletet fogamtatni, hogy itt a’ tanítványt méltán tanítója mellé állíthatjuk, ’s mellette nem csak mint helyettest, hanem mint pótoló gyámot is említhetjük. Különös sagacitással ki tudta ő Kantban a’ támasz nélkül szűkölködőbb oszlopokat jelelni, azokat megerősíteni, sőt diszesebbekké is tenni. E’ mellett észre vette a’ hiányt, egészíté a’ csonka tagzatot, gyalulá a’ részek’ rendetlen szegletességét. De főképpen világlóvá tette a’ homályos alkatot, ’s ügyesen kitalálta azon szempontot, melyből a’ példázat’ folytatását megindíthassa. Mind ezeket olly szerencsésen kivitte, hogy valamint egykor az új világot nem felfedezőjéről nevezték el, szintugy a’ Philosophiának azon fő alkotmányát; ámbár Kant’ találmánya, — külömb igazságu méltatásból ugyan; Friesről lehetne elnevezni. Ő egészítette, ő tevé laklatóvá.

Hogy miv-alapjának rendszere más mívén épült, ki fogja azért tőle az eredetiséget megtagadni? Az eredetiség' disze meg nem tagadható, hogy ha az alapszat nem a' reá épült alkattal egy eredetű. Az idegen előzményekre állított okoskodás még éppen nem olly felyületes pálya, hogy csupa esmert tárgyakon vihesse a' munkást. Sőt egész új alkatok' öszvesége is keletkezhet még illy munkálat alatt; de ugy, hogy ez találmányosság nélkül nem lehetséges. Fries pedig ide néző feladást fejtett meg. Megesmeri ő maga is, hogy nyomozásinak alapjául Kantot vette légyen; de ugy, hogy annak rendszerét egészen saját munkálat alá fogván, a' példázattól független alakban művelte ki. Őszinte vallomása foglaltatik ez eránt Észkritikája' I-ső Része, előszavának XI—XXXI-dik lapjain. Kitetszik innét, hogy ő Kantot nem csak magyarázta, 's világosította; hanem tetelesen javította is. Innét érthetjük, miért hogy az ő nyomozásai különösen becsesek legyenek a' philosophiai Anthropológiára nézve. Ott világított ő, honnét a' kiterült fény legimeszszebb, 's legtöbb felé elhat az emberi esméretek' világában. Midőn mások egészen elmellőzve az embert, minden philosophiai eszmélet' középletét; meszsze félre kalandoztak, 's vagy olly tárgyazatiság felé tévedtek, a' hol minden irányzaton a' fő kérdésre nézve, kívül estek, 's az egybefüggés' láncszemét kezeikből kiszalasztották; — vagy üres képzeletek világába rohantak, 's vagy oda vesztették józan gondolati rendjeiket; vagy ha vissza hozták is, olly tárgyakkal egybeszöve hozták vissza, mellyeket józan bölcselkedéssel megegygyeztetni lehetetlen; — ő híven a' subjectivitásnál maradott. Így leve lehetséges olly mindenfelé egyeránt kisugarzó középlet' napjában honnosulni eszméletével, a' honnét vizsgálati munkálatit kisugáratván; tetszése szerint azt világíthatta, a' mi fő tár-

gyának, az *esméret*² természete nyomozásának, véges megfejtését eszközölhette mindenfelől. Említettük azt is, mennyire tudta magyarázni a' lelki élet² különbféle mutatkozását. Az innét keletkező kérdések² adatit olly kimerítőleg rendszerbe iktatta, hogy már ennél fogva nevezetesen egészítő láncszemnek tarthatjuk fáradozását a' philosophiai műveknek fenmaradását érdemlő mutatóványiban.

Legyen mind ez elég Friesről, mint tudományos jelenetről. Említsük még őt néhány szavakkal, mint a' mindennapi élet² emberét is.

Ezen jeles férjfiu *Barbyban*, Porosz-Szász földön élt szüléktől származik. Ifjúságában nevelő volt a' Helveták földjén. Két évi huzamos tartózkodás e' regényes alaku földön; alkalmasint nem csekély behatást tett lelkének művészileg képzelő tehetségére. Így hathatott ki kétség kívül olly magasan azon száraz képzelményi körből, melly szüléi sectájának tulajdona. Akármí ön állandósággal uralkodik lelkünk a' tárgyazatiságban, ő is egyszer'smind tárgy a' környékezet² számára, 's kihatásának mindég megfelel valami behatás. Kivált midőn a' környékezet² nagyneműsége szemlélődésinkben élénk rokonságra talál; soha nem szokott kimaradni olly resultatum, a' melly, mint valami állandós jegyék, ugy oltódik lelkünkbe; mindenkorra fenmaradó nyomokban. Különösen az észnek olly jeles kegyelésével ápolt lélek, 's a' mellett olly élénk idegzetű elme, mint ő; nem maradhat behatás nélkül azon lélekemelő jelene-tek² közepette, a' minőkkel Helvetia olly gazdag.

Főképen jótékony lehete az innen áradott befolyás a' tudós férjfiunak elmémíveire. Az ő Philosophiája a' többi éjszaki Németekétől; ugy hiszem, tetszetősen különbözik azon életfriss színezetben, mellyet rajta olly könnyű erővel, 's olly vidám okoskodásokkal széthint.

Legmélyebb behatásaiban sem felejtí el a' tettleges életet. Ennek kedvéért buvárkodik ő, mint igaz bölcs, a' léleknek rejtélyes tömkelegeiben. Semmi kémlődésekbe nem merül annyira el, hogy az alkalmazásra ki ne tudna pillantani. Nem ébrékenyü e már magától a' figyelem, ha egybeköttetése a' vizsgálónak mindég fenmarad a' környékezettel? Így szövődik legbizonyosb irányzatunk képzési czélunk felé. Olly életdúzs környék, mint Helvetzia, emeli a' szellem - dúzs lelket is legmagasbra. Maga Fries is érzi az illy behatást, 's gyakran czéloz reája beszédében. Remek színekkel festi a' természetnek ritka ajándékival felruhazott Helvetziát. Nem kevesebbé vonszolón tud emlékezni Olasz- 's déli Francia-országokról. Itt is utazott, 's mulatozott hosszabb ideig.

A' látott tájak' szépségein kívül, mívészeti szempontbul is tud ő éles vizsgálattal körütekintni, 's ennek megfelelő helyes rajzolatokat készíteni. Főképen érdeklők ezek, midőn egyszer'smind alt vagynak szöve egybehasználtásokkal; a' mostaniak, 's a' régiek, különösen a' Görögöknek mívészeti szelleme között. „Már azon környülmény jeles elsőséget tulajdonít,“ így szól ő: „A' görög mívészetnek a' mienk felett, melly szerint a' mívészet ott egyenesen az életbe telepítetett; 's mint-hogy minden mívészeti szellem költészetben leli hathatós táplálékát; bájosan egybe kellett forradni azon nép életének a' költészettel.“ Könnyen találhatjuk illy környületben izlés' nemesülése' eszközlését. Itt történik az, midőn a' legfőbb pontra emelkedés egészen egy közéletbe esik lelkünknek azon szent rejtélyével, mellyben a' vallásnak örökös szent tüze ég, 's a' legfontosb igazságok' képe, habár homályos rajzokban, ábrázolódik.

Ezen előzményeknél fogva igen következetes azon tisztelet is, mellyel Fries a' vallási symbolumok eránt

viseltetik. Midőn illy homályos hangokban riadoz kebelünknek mélyen rejtő középlete így szóll ő itt, soha világosan nem fejezheti ki sejtéseit a' jelenetek' világában, valami kifejezés nélkül pedig igen bajosan juthatunk létezésé' tudásához. Rajta volt azért kora észméletétől fogva az emberi Nem, vallási érzelmünknek legalább képviseléssel eszközölhető kifejezésére. A' symbolumokat, vagy is a' kifejezhetlent képpel árnyékoló másolatokat tartjuk erre nézve czélerányosoknak. De ezek sokfélék lehetnek. Egészen a' subjectivitasban alapulván, mindenikünk által máskép fogathatnak fel. Különösen a' léleknek különbféle lépcsőzetű műveltsége nevezetes befolyással bír a' symbolumok' alkotására. Nézeteken emelkedvén az illy alkat; a' cultura' különbféle időkora szerint ő is változhat, minthogy minden emberi nézet a' változékonyság' jegyékét viseli.

Rendszeresen előadva találjuk ide czélozó állitmányait legutolsó művében, a' *Vallásphilosophiában*, (megjelent 1832-dikben). Mint maga a' Szerző is mondja, ebben található egész sythemájának egészítő befejezését.

Közönséges oktatói pályája a' kies fekvésű *Heidelberghen* nyílt meg Friesnek. Onnét hivatott Jenába, hol már most közel 20 évig fáradozik az ifjuság' oktatásában. Különösnek látszhatik, hogy ez főképen csak physikai 's mathesisi leczkében áll; ha nem tudjuk, hogy ezen megszorítás némelly kedvetlen esetek' következtében történék, minekutánna holmi balul értett kifejezések, 's egy inneplésben résztvevése miatt vád' terhe alá esett. Annál terhesb fellegek vonultak illy környületek' szövődése között élte' pályájára; minthogy ő magát bünsnek semmikép sem érezvén, az illy kedvetlen történeteket megelőző sejtések által sem háborgattatott. Gyakran hallottam nyilatkozását ez eránt. Már csak azért is

kellett bizonyítani ártatlansága' érzését; minthogy nevének innen nevekedő véletlen híresülése felette kellemetlenül meglepő leve reá nézve. Hogy pedig ártatlan ügyének érzése nem valami önámításon épült; azt világosan bém bizonyította Uralkodója' törvényszéke előtt is, a' hová idéztetve volt. Önvédelme nyomtatásban is megjelent, tanulevelekkel gyámolítva. Mentségei bizonyosan alaposnak találtattak, másképp nem hagyatott volna munkakörében, hanem *Fichte*' sorsát *) tapasztalhatná. Pedig azolta is, diszesítve Udvari Tanácsos' címével, szakadatlanul fáradozik diszes pályáján. **)

Már most csendes békével éli hagyatlott évü, de még friss erejű korának hetedik évtizedben haladó napjait Jenában; a' híres Szale-Atheneben. Hihető hogy benne maradás kincsre teve szert ezen városkának egyetemére. Idejének nagyobb része most is a' tudományoknak van szentelve, de úgy, hogy szíves részvéte mindig kész, ha kik őt közelebről esmerni, 's tőle akármi tudományos tekintetben oktatást nyerni kívánnak. Használják is számosan illy készségét, kivált a' bölcselkedés' nevendékei, 's az ifjabb tudósok. Tiszti társainak szokása szerint a' dél felé eső órák tartják e' végre ajtaját nyitva az alkalmat használni kívánóknak. Majd mindennap találni nála ilyenkor illy nemes szomju által késztetett látogatókat. Nyájas vidámsággal párosított elfogadásra számolhatnak ezek akármiikor, minthogy ő nála egyéb tudósoknak kivált a' komoly bölcselkedők-

*) Tudva vagyon, hogy Fichte atheismussal vádoltatván, Jenában viselt oktatói hivatalából elboesáttatott. Minő különösek lehetnek gyakran az illy vádak, latni onnét, hogy Fichte még is majdan Erlangenben, 's később az akkor (1810-ben) felállítatott berlini egyetemenél nyert hivatalt.

***) Sőt tavaly belső Udvari-Tanácsosságra is emeltetett.

nek annyira tulajdon tudós szeszély egészen esmeretlen. Általában, mennél szokottabb tulajdonság mély tudományuaknál a' hideg komolyság; mennél inkább sajátjokká válik a' bús idegzet, 's az ezt kifejező rideg külső; — annál jelesb kivételt tesz Fries e' részben is, tudománya ajánlásának nem csekély előmozdítására. Egész órákig el tud élénk 's ékes szavazat' hangján értekezni, legszövényesb philosophiai tárgyakról, a' nélkül, hogy lankadásnak legcsekélyebb nyomait sejtetné; a' nélkül, hogy élénkségéből valamit vesztene. Nevezetesen különbözik e' részben Kanttól, ki, a' mint tudjuk, a' legmélyebb elvonultságban, 's látogatót rettegésben élt. Külömbözik több más oktató társaitól is; kivált a' vele némelly tekintetben egyenlő értékűektől. Nem csuda, a' magas régiókba vágyó sasként, annál inkább távoztat földiektől a' fellengző eszmélet; mennél nevezeteseb előmenettel diszesült munkájában a' nemes fenhejázás. De a' nap legmagasbra emelkedik a' föld felett, 's még is fentartja reá befolyását sugáraival.

Világos értelműséggel is mindig ált van szöve előadása. Csupán két esetben tapasztaltam ezt némünéműkép gátoltatva. Éppen, minthogy gondolati szövedéke vagy is társasítása igen könnyű, az előadásban szakadatlanul munkás szokott ő lenni. Ezenkívül magyarázata' mondatit is szoros egybefüggésben adván elő, a' hallgatók' figyelmét, kivált a' kezdőkét, hamar elfáraszthatja. Legcsekélyebb andalodás a' figyelemben elhomályosíthatja ezen oktató' beszédét; ámbár érthetőség' hív kíséretétől soha sem fosztatik meg az előadás' egésze.

Erre nézve felette hasznos előkészületeket fognak mind azok tenni, a' kik Fries' oktatásiban részt venni kívánván, előlegeesen nyomtatott munkáival, legalább az *Észkritikával*, vagy a' *Psychica Anthropologiával* meg-

esmerkednek. Az itten találtató alapelvek, 's Philo-
phiája nyelvének alkatja' kulcs gyanánt fognak a' bé-
avatandónak szolgálni; annyival inkább, minthogy eze-
ket, mint előzményeket hallgatóinál feltévén, az egy-
gyes tudományi előadáskor hallgatással mellőzi, vagy
legalább a' folytatásban bővebb fejtegetés által ismétél-
ni nem szokja.

Azon jeles oktatókhoz is tartozik Fries, a' kik ne-
vendékeiket nem csupán a' köz teremekben kívánják lát-
ni. Mennél ritkábbá változott azon régi szokás, a' melly-
nél fogva Német-ország' egyetemeinek jeles férjfiái tár-
salkodási viszonyok által is kívántak behatni az ifjakra;
annál dicséretesb, hogy ő ezen szokásnak még mind ez
ideig hódol. Azonkívül, hogy minden időben szívesen
fogadja látogatóit, *Koszuu* (Königsberg) név alatt ren-
del minden héten bizonyos órákat, tudományos czélok-
nak szentelve. Megjelenhetnek ekkor minden ifjak, ki-
ket szorgalmas tanulékonyosságuk vonszol; legyenek akár
rendes hallgatói, akár csupán olyanok, kik akármi egy-
gyes tárgyak eránt véleményét hallani kívánják. Lehet
ittén nemes tudományszomju által buzdítottakat seregen-
ként látni. Örömmel tapasztalhatni közöttök az egye-
temnek legjelesb ifjait. Kiki felhozhatja tudományos
kétségeit, 's számolhat eloszlataásra. Számolhat pályá-
ja' homályosan maradott részlegeinek felderítésére. Rész-
szerint egyenes feleletekben juttatja ekkor ifju vendégei-
nek a' kielégülést; vagy pedig a' feltett kérdés eránt
magyarázattal kész felelőket kihallgatván, 's a' több
rendű véleményeknek vitatási surlódásokban eszközlen-
dő kifejlődését bévárván, végre ugy szokja a' kérdés'
szövevényét határozatával felbontani.

Hasznai az illy társasági oktatásnak kétségen kí-
vüliek. Minő jeles alkalom adódik ilyenkor mindig az
oktatónak, kitanulni nevendékei' tehetségeit, észre ven-

ni a' fejlődő tehetségek' irányzatát, e' szerint alkalmazva az oktatási módot; továbbá kiszemelni a' hasonlítás' mintájában előbukott hiányokat, akár tanítás', akár tanuló' részéről nyiladozzanak!

De mind ezeket nem tekintve kiszámíthatlan azon áldott befolyás, melly innét árad a' tanulóknak mind *erkölcsi*, mind pedig *tudományos* kifejlődésére. Az egyetemekre sereglő ifjak még ritkán érték el azon kort, a' melly állapotjuk' mivolta miatt külső vezetőül már elhagyott 's szabad repkedésre bocsátott ifjak' erkölcsét csabok' ingere ellen tökélyesen elpánczélozhassa. Indulatok' zsoldjában van ekkor még rendszerint a' jónak érzése. Gyakorlása inkább ösztön munkálatu. Ellenben az életpályát alkató elvek még vakok, hibáztatva számukra a' tapasztalás' kalauzolása. Minő könnyű a' sikamlás az így magára hagyatott ifjuságnál! Ellenben minő jótékonyul megóvó az ifju lélek' karakterének, ha erényszálta társasági körben képeztetik! Biztos léte 's erősítése egyformán állandók. Azonkívül, hogy tudományos tekintetben ez a' legbizonyosabb, 's könnyebb mód, komoly bölcsességet gyakorlattal eleveníteni; tellyes hatalmu befolyással hat ki illy társaság az ifju elmére. Nem szenved kétséget, hogy ezen befolyást azok gyakorolhatják leghathatósb minémiségben, kik az ifjak' tudományos fejlődését is intézik; — a' közönséges oktatók. Főképen hathatós lehet azoknak példája, kiknek jeles esmérteik, bölcs tapasztalásaik, oktatási készségök a' nevendékek előtt már köztanítás' leczkéiből tudva vannak. Néma előadásban is hasznosb lehet így a' példaadás, mint hosszu erkölcsi oktatások. De elevenebb is lehet az illy néma előadás, mint a' könyvek' holt betűiben foglaltatott tanúságok' olvasása.

Igy lehet továbbá az egyetemi szabadsággal bíró ifjuságot izetlen időtöltésektől elvonni, kicsapongó gyö-

nyörűségektől 's bárdolatlanságtól megőrizni; a' mellyek egygyikének mindig ki vagyon tétetve, akár nagy 's népes, akár kicsiny városokban legyenek alapulva azon intézetek, a' hová felsőbb képzésök' elérhetésére reményében küldetének szüléiktől. Szükségtelen, illy módu óvásbul hárámló áldott következtetéseknek, valamint a' tudományos behatásnak is bővebb fejtegetése. Csak azt említem még: tökélyetesebben meg nem felelhet céljának a' közönséges oktató, mint az ő közönséges leczkéinek illy pótlásával.

Friesnek külsője is kedveltető. Korához képest még tökélyetesen ép. Még alig látszik rajta a' 45-dik év' nyoma, ámbár már túl van a' 65-diken. Termete közepserű. Testalkotása tömött. Arczszíne még viruló. Élénk munkálatu lelkét híven tükrözik szemei. Szüntelen mozgékonyásban látni ezeket, 's rajtok az éles vizsgálati tehetség' ektyposza fejeződik ki tárgy felfogás után sovargó löveletekben. Innen nyer egész tekintete különösen szembetünő sajátságot, 's a' jeles elmébuvárt kevésbé éles figyelme vizsgáloknak is könnyen elárulhatja. Más felől annál szembetünőbb az ő arczvonatinak idomzott vegyülete 's egyszerű kifejezése; minthogy a' psychologok' felvéte szerint a' jeles elmék rendszerint úgy nevezett jegyékes (marquirt) arczokat mutatnak, a' hol egymásra rendetlenül, de gazdag sokféleségben láttatnak torlódva a' vonatok. Alkalmasint azon békés idegzet, 's rendületlen lelki nyugalom, melly az egészen kifejeződik, lételes befolyással bir illy szelíd egyszerű külsőnek mutathatására. Szoktatás, 's önküzdés' diadala is nevezetes járulattal látszatik ennek alapításában birni; minthogy véralkatja elég eleven.

Idegzeti nyugalma is rendületlen. Nem komor elvonultságban, hanem vidám közléségben mutatkozik. Itt is főkép a' régi bölcserekre emlékezteti a' szemlélt. Gö-

rög derűtséget német komolysággal egygyesít. Mind nézeti, mind tettleges világában kimutatja, hogy képzése' pályáján *Aristoteles* és *Kant* valának vezérsillagai, eredetiséget szülő vegyülésben. Ezen egygyesülésen kelő idegzete nem kevésbé szende, mint élénk, mindig képes lévén a' tudományos surlódásokat szint olly hévvel gyakorolni, mint szenvedélyes elegyülestől megóvni. Szemein fejezi ki ezen ritka egygyensúly' oscillálását az egymástól annyira különböző nyugalom 's élénkség között. Mindig éles tekintete nyomban szemlátomást ébrekenyül, minhelyest érdeklét által érintetik figyelme. Villámló pillantásiban a' fény 's gyorsaság egyarányt nevededik. Azonban, akármennyire emelje hangját buzogása, vagy mozdulatit a' kifejezés' lejtő rythmusza; szemvillámiban mindig hasznosan világítani törekvő fényt látni, nem pedig emésztésre lobbadozó hevet. Tudomány' szövétnekét sejtethjük könnyen alatta, nem pedig szenvedélyek' gyújtó szerét. Hátul mérséklő komolyságot lehet észre venni, mellynek őrállása kezességgel biztat; hogy ezen férjfiu' keblében az elevenség mérséklés végett nem kevesebbé az ész' kormánya *alatt*, mint erőhatás' tekintetéből az ész' nemes szülötteinek; a' *tudományoknak javára* harczol. —

Hrabowizky Dávid.

12.

Ts. Nemes Esztergam Vármegye' rendszabásai, a' Magyar-nyelv' előmozdítása' tárgyában. Egynehány jegyzékkel.

Tekintetes Nemes Esztergam Vármegyének Közgyűlése alkalmatosságával, az illető Kiküldöttség f. e. 242-dik számra, a' Magyar-nyelv' gyarapítása tárgyában megalapított véleményét előterjesztvén; — minthogy a' nemzeti létel, az ország' virágzó állapotja, és a' köz jót előmozdító haza' szeretete; legközelebbbrül a' nyelv' műveltségén, 's közönséges kiterjedésén épülne, köz tanácskozás után rendeltetett:

1-ször: Több esztendőktől fent állván már ezen Megyében a' rendelés, mellynél fogva eleibe adandó mindennemű folyamodások, vagy akármelly irományok, csupán csak magyar-nyelvbeli szerkesztetéssel fogadtatnak el, nem csak jövőendőben is pontosan 's állandóul megtartasson; hanem

a) Mindennemű akár az Ország-Náporához, akár az Udvari-Kancelláriához ezen Vármegyétől intézendő szintügy, mint már eddig is a' Helytartó-Tanácsához küldetni szokott Felírások, egyedül csak Magyar-nyelven készüljenek.

b) A' pörökben úgy mind eddig gyakoroltatott jövőendőre is; kezdetétől végezetig a' Részek' felesülése, nem különben mint az Itéletek, Magyar-nyelven szerkesztődjenek; sőt ha a' pörös kereset idegen nyelven adat-

na elő, az idéztetett Fél se tartozzék. Ehez képest az eredeti más nyelven lévő oklevelek, magyar fordításban is a' pörhöz mellékeltessenek.

c) Az Árvák és Rabok' rendszabásos lajstromai ezen Megye' részéről jövődre Magyar példányokban nyomtattassanak; hogy pedig a' rovasokra, a' nép' számba vételére, a' Megye honi költségeinek előleges felvetésére, és az egyes kulcsnak kidolgozására kívánt rendszabásos lajstromok, a' Törvényhatóságokhoz hasonlóan magyar példányokban küldetessenek; a' Nagy Méltóságú Királyi Helytartó Magyar Tanács megkerestessék.

d) A' falusi Jegyzők, mindennemű kötések és végző rendelkezéseket, mennyire lehet, és pedig, ha a' lakosoknak csak harmad része volna is Magyar, honi nyelven tartozzanak írásba foglalni.

2-szor: Jóllehet a' köz tapasztalás szerint, valamint ezen Vármegyének, úgy a' megyebéli Uradalmaknak is Jegyző-könyvei már nagy részben hosszú időtül fogva Magyar-nyelven vezettetnek; sőt a' Pörök is előtők azon szerint vitetnek, még is valamennyi megyebéli Uradalmak, és egyéb Törvényhatóságok felkivántassanak; hogy ezentúl mindnyájan ne csak Jegyző-könyveiket, hanem uradalmi Tisztjeik' számadásait is, és az ezekkel szövetkező tárgyakat; szóval minden hivatalos dolgaikat Magyar-nyelven vezettessék, és még a' Vármegyére nézve tett azon rendelés is, hogy kiki folyamodását Magyar-nyelven tartozzék beadni, és másképpel se fogadtassék, az úri székekre szinte kiterjesztessen.

3-szor: Ha az országbeli valamely Törvényhatóságtól, más mint Magyar-nyelven írt levél érkezne, az ugyan első esetben elfogadható; a' válasz-adással azonban ilyen Törvényhatóság, a' legújabb Törvény' rendelésére emlékeztetvén, felszóllítassék; hogy jövődre, ha közléseinek fogamatját óhajtja, magyarul levelezzék;

e'beli tudósító felkivánás pedig siker nélkül maradván, a' más nyelven írt levél is fogamat nélkül hagyattassék.

4-szer: A' kebelbéli Főtisztelendő egyházi kormány megkérettesék, hogy a' Szent Szék előtt forgó Pörök eránt szabja ki szint azon rendelkezéseket, mellyek ezen Vármegye' részéről tétettek; a' Törvényhatósága alatt lévő Plébánusoknak hagyja meg, hogy a' kereszteleési, házassági és temetési Anya-könyveket jöendőben magyarul írják; és az akkorig latán nyelven készületekből is a' latán kivonatokat, magyar Tanúlevelekbe foglalják.

5-ször: Tagadhatatlan lévén, hogy édes hazai nyelvünk' haladását a' más nyelveken történni szokott, *nyilvános vallásbeli gyakorlások* kiváltképp' tartóztatják: a' kebelbéli Fő Tisztelendő egyházi kormány megkérettesék: hogy

a) Mivel néhány megyebéli magyar helyeken, hol német, hol tót nyelven tartatnak prédikáziók, éneklések 's egyéb ájtatosságok; ezt a' nemzeti létellel és haza' intézetével meg nem egyeztethető szokást mindenütt eltiltván, egyedül a' magyar szertartást minden idegen vegyületek' kizártával tegye közönségesse; így tehát csak a' melly helyeken még most tellyes lehetetlen volna más nyelvet egészen kirekeszteni, engedje meg ennek is; de csak a' magyarral felváltva való gyakorlását. Ennél fogva

b) Ha ne talán a' Megyében olly Plébánusok is találkoznak, kik magyarul nem tudnak, őket Magyar Káplány' tartására kötelezze.

c) Az Esztergami Presbyteriumban lévő ifju Papokat, mindennemű, még a' Törvény-tudományban is, mellyre nekik különös Tanító-szék állítatott, magyarul gyakoroltassa, *) és míg a' Nemzeti-nyelvet örömet és

*) Mivel az Esztergami Presbyterium nem egyedül az Esztergami Vármegye, hanem az egész Érsekségnek Intéze-

folyvást nem beszélük, nevelési állapotjokból ki ne bocsássa; ennekutánna pedig kis Papnak se vegyen fel senkit, ha csak a' meglehetőségig magyarul nem tud; — de a' Sz. Ferencz Szerzeteknél is, minthogy ők a' Lelki - Pásztorok' segédjei szoktak lenni, ezen célra hasonló Intézeteket tétessen.

6-szor: Minthogy a' csupa német vagy tót ajku községetek, legtöbb sikerrel csak iskolai tanítás' útján lehetne magyarosítani, azért

a) A' falusi, és kisebb városi iskolákba járó gyermekek, minden más nyelvbéli tanítás' kirekesztésével, az írást, olvasást, számvetést és imádságokat, egyedül *) csak Magyar-nyelven, a' vallást is csak magyar könyvekből tanulják; a' vallás' igazságait még is a' Tanítók nevendékeik' anya nyelvén is fejtegethessék.

b) A' nevelést általában, és különösen a' magyarosodást nem kevésben hátráltatván az is: hogy az iskolai könyvecskék nem tiszta magyar, hanem német

te, és mivel most nincsen Esztergami Érsek, e' tárgyról csak Ő Felsége által kinevezendő Érsek és Primás határozni fog. Azomban már most is az Esztergami Presbyteriumban a' Magyar-nyelv, a' mennyire lehet, buzgón gyakoroltatik.

*) *Egyedül.* Ez nem tanácsos: mert a' jövődő mesterlegények, (a' kik nagy haszonnal Ausztriában és Németországban vándorolnak), kalmárok és katonák bizonyára nem szűkölködhetnek német olvasás, írás és számvetés nélkül. Hazafiak! *ne quid nimis!* Miért nem lehetne a' városokban a' magyar nemzeti nyelvet, a' német nyelvel együtt gyakorolni? És mikor a' német (vagy tót) nyelv az *anyanyelv*, ezt Magyar-országban szinte úgy mint Franciaországban, orosz birodalomban és éjszaki Amerikában, a' hol hasonlóképpen a' született Németek nemetül beszélnek és írnak; jóllehet ott más *nemzeti* nyelv uralkodik, nem kell megvetni és elnyomni.

vagy más nyelvekkel vegyes példányokban nyomtattatván képtelen nagy árúak, 's így azoknak megszerzésére a' szegényebb szülék elégtelenek: a' Nagy Méltóságu Királyi Helytartó Tanács megkérettessék, hogy jövőre tiszta magyar oskola-könyveket is nyomtatni rendeljen; mellyek a' nemzeti közügyre nézve, a' lehető legolcsóbb áron adassanak; hogy pedig innét a' nyomtató Intézet ne károsodjék, mennyivel a' magyar könyvek kedvezőleg olcsóbban, annyival a' más nyelvűek drágábban árultassanak. *)

c) Oskola-mester vagy tanító, ide értvén a' jegyzőket is, senki többé sehol ne lehessen, ha csak nem tökéletes magyar; ha pedig a' megyében már volnának még Magyar-nyelvben járatlan tanítók is, ennek tökéletes megtanulására nekik három esztendő engedtetvén; **) ha azon túl is e béli elégtelenségben találtatnának, illetőségük által elmozdítottassanak, 's helyökre alkalmazottassanak fogadtassanak; mire nézve a' szükséges felvigyázás és eszközrendő' eszközése egy allandó kiküldöttségre; melly nyomban ki fog neveztetni, bízattatik.

d) Ezen kiküldöttség felfogja valamennyi megyebeli Plébánus Urakat kívánni, hogy midőn e' részben a' Nemzetet leginkább ők segíthetik törvényes céljára, a'

*) Igazság ellen, 's azért is nemes magyar karakter ellen volna, a' szegény németeket, tótokat, olahokat, raczokat 's a' t. kényszeríteni, hogy a' magyarok' könnyebülésére az oskolai könyveket drágábban vehessék. Azért is a' Nagy Méltóságu Kir. Helytartó Tanács, ezen kérést megalagadta.

**) Három esztendő, a' magyar nyelvnek tökéletes megtanulására, koros oskola-mestereknek és tanítóknak, kiváltképpen tiszta német vagy tót helyeken nem lesz elegendő.

köz bizodalomnak és várakozásnak hazafiúi buzgóságbul igyekeztvén megfelelni, az oskolákban is, azon kívül is, a' Magyar-nyelvet nem csak ezen Vármegye' intézetei szerint, hanem minden tőlök kitelhető úton módon megkedveltessék és terjeszszék; jelesen pedig mint oskolai Igazgatók, mestereiket az imént előadott rendszabások' tellyesítésére, és átallyában szorgalmatos nem csak télen által, hanem nyaradszak is, folyvásos; ha bár csak naponkint két óranyi tanításra kötelezzék; reá birják viszont a' szüléket, hogy kivált olyan gyermekeiket, kiknek a' mezeti munkában hasznokat még úgy sem vehetik, nyáron is oskolába jártassák.

e) Még is azon kiküldöttség fel fogja különösen szóllítani a' megyebéli Esperes Urakat, hogy egyéberánt is az oskolák' felvigyázói lévén, a' Magyar-nyelv' gyakorlására is fordítsák figyelmüket, és e' részben a' nevéndékek' előmenete és tanítók' szorgalma felül; de a' Plébános Urak' érdemei eránt is, szerzett tapasztalásait fél esztendőnkint ugyan ezen kiküldöttség' útján, a' Vármegye' Községe eleibe terjeszszék.

7-szer: Mivel német vagy tót helyekről nem kevés tanuló ifiak, Esztergamba a' királyi oskolákba azért is adatnak, hogy magyarul tanuljanak; a' szülék' kívánságát pedig tetemessen gátolja az, hogy a' nevéndékek egymással gyakran anyai nyelven *) beszélgetnek: az Esztergami Szent Benedek Szerzetbeli Tanító Urak Tisztelendő Igazgató Úr által megkerestessenek; hogy ezen czélt hátráltató szokástul tanítványait eltiltsák, magyarul imádkoztassák, templomba Istennek magyar **) énekléssel való dicsérését béhozzák, és oskolában is a' tudományokat, mennyire győzhetetlenül meg nem volna gátolva, magyarul tanítsák.

*) vagy még gyakrabban: *latán* nyelven.

**) eddig *latán*.

8-szor: A' megyebéli földes uraságok, az Ország' szándékához képest lelkesedve lévén, felszóllítassanak, hogy többi közt falusi bíróságra, esküdségre 's egyéb rendtartásbeli foglalatosságra, mennyire csak lehet, egyedül ollyakat, kik magyarul tudnak, juttassanak. Mire nézve járásbéli Fő-Szolgabíró Urak, kiváltkép annak eszközlésére utasíttatnak, hogy a' német vagy tót helységbeli gazdák 's lakosok, mind a' két nembeli gyermekeiket, ha nem továbbra, csak egy esztendőre is magyar helyekre kiadni, és elszegődtetni magok önként iparkodjanak.

9-szer: Némelly kebelbéli czéh-társaságoknál a' német czéhbélieknek helytelen külöködése tapasztaltván, ez végképpen megszüntessék; ezentúl pedig a' felszabadító és vándorló -levelek vagy könyvek, egyedül Magyar-nyelven adattassanak ki, *) a' czéhbéli gyűlekezetek' tanácskozásai és jegyző-könyvei, Magyar-nyelven vezettessenek; akármelly czéhben a' magyarul nem tudók, se fel nem szabadíttassanak, se remeklésre ne bocsájtassanak. Mind ezekre a' czéhbéli biztos Urak különös gonddal ügyelni utasíttatnak.

10-szer: A' Helytartó Tanács' útján eszközöltessék, hogy jövőendőben senki sem orvos, sem gyógyszerértartó, sem bába ne lehessen; ha csak magyarul nem tud.

11-szer: Kóborló német színjátszók és házalló énekesek, sehol meg nem szenvedtetvén; azonnal mint valamelly városban vagy faluban megjelennek, elutasíttassanak.

12-szer: Mivel a' magyarosodásra nem csekély ösztönnek esmértetne az is, ha valaki más nyelvű vezeté

*) Miért nem inkább magyar és német nyelven? mert a' magyar legények is, nagyobb tökéletesítés és tapasztalás végett Német-országba vándorolnak, és ottan eddig (fájdalom!) nincsenek magyar tolmácsok.

nevét magyarra változtatni vágyván, felsőbb intézet által nem gátoltatna, azt pedig a' törvényhatóságok' felügyellése alatt megtehetné a' nélkül, hogy vissza élések történhetnének; Ő Fölsége tartozó alázatossággal megkérettessék, hogy az ország' egyesült kívánságának, és saját fejedelmi szándékának is, hathatósabb elérésére méltóztassék kegyessen megengedni, hogy jövődre neveiket magyarosítani akarók; a' késedelmes folyamodásoknak meguntató hosszas útján kívül is kívánságukat a' Törvényhatóságok' küldötjei előtt tellyesíthessék.

13-szor: Nem kevés botrányozást okozván, hogy a' városokban *német* polgári katonaság, ilyen nevezet és öltözet alatt különözik; ezen helytelenség a' megyében jövődre, mind az idegen szabásu öltözetre, mind a' nevezetre nézve megszüntessék.

14-szer: De mivel a' gyűlésbeli tanácskozásoknak és törvényszékeknek méltósága, a' külső dísz és illendőséget, a' nemzeti szabásu öltözködésben is sérthetetlenül megtartani kívánja; ezentúl a' tisztviselő táblabíró, és minden oda gyülekező uraknak, másban mint magyar öltözetben megjelenni óva legyen. *)

15-ször: Hogy pedig e' többi rendbéli Intézeteknek fogamatját annál bizonyosabban elérni lehessen, *állandó kiküldöttség* rendeltetik, mellynek tagjaivá Méltóságos Báro Rudnyánszky Sámuel, Esztergami Kanonok, mind két Járásbeli Tisztelendő Al-Esperesek, Tisztelendő Argauer Máté, Esztergam Kir. városi Plébános, Mik-

*) Ide tartozik az is, hogy minden tisztviselő és Táblabíró (a' papi rendből lévő Tablabirákon kívül, — mert a' római kathol. papoknak bajuszt viselni most meg van tiltva, — Esztergami Kanonok *Ipolyi*, az Esztergami Érsekségben, Barkóczy Érsek és Primás alatt, utolsó bajuszos Pap volt), bajuszt viselni tartozik.

lőssy András, Táblabírák: Bozzay János, Fő-Jegyző *), Gaiszler József, Kutassy Károly, Fő-Szolgabírák: Friebeisz Imre, Fő Ügyész, Vargha Benedek, Eskütt urak kineveztetnek; tisztéhez tartozván, hogy az e'béli Intézetek szerint, a' magyarosodás szüntelen előbb vitelére ügyeljen, és azoknak foganatjárul czélerányos javallatok' közlésével is, a' megyebéli közönséget idő-ről időre tudósítsa.

16-szer: Jövő Ország-gyűlésre küldendő követeknek utasítására feljegyeztessék: hogy a' Királyi előadások' kihirdetése után, minden egyéb tárgyak' elintézése előtt törvénnyé tétessék: hogy ne csak az országos tanácskozásokban és felirásokban, hanem az új törvényezikelyek' szerkesztésében is, egyedül csak a' honi nyelv' alkalmaztassék, 's így törvényhozási és országlási hitelességre emeltetessék.

17-szer: Esztergam szabad Királyi város felkivántassék, hogy az oskolai 's egyéb polgári, de főképp a' Szent Ferencz' Szerzete templomában, a' nyilvános isteni szolgálatbeli rendtartásra nézve, részéről is különös kiküldöttség' útján, a' magyarosításra leghatósabb módon ügyelvén; intézeteit ezen Vármegyével közölje. **)

Méltán panaszolkodik Tek. Horvát István úr, ama' nyíltszívű magyar tudós, ki forró hazaszeretete mellett, a' most élő magyarok' hibájit, a' tudományos dolgokban nem titkolja, 's (mint mások) nem szépíti; a' folyó 1834-diki Tudományos Gyűjteménynek, Februáriusi Kötetében, 96-dik lapon e'képen szólván: „Béfejezem

*) Most második Al-Ispány.

**) Ez megtörtént. A' Plébánusi (népészi) templomban, a' német prédikáció már egészen megszűnt, a' Sz. Ferencz Szerzete' templomában, a' számos németek' kedvökért a' német prédikáció még türeztetik.

e' tárgyat, Szerdahelyi György könyvét *) ajánlva; minthogy e' csak 1 forint papiros pénzen megszerezhető könyv, a' gondatlan nem vétel miatt könyvtakarakra kezdetett fordíttatni. Hiszi e a' késő maradék, hogy *Bél Mátyásnak* nagy és fényes geographiai könyve 's historiai Adparátusa, *Schwandnernek* Magyar történeti kút-fő Gyűjteménye, *Práznak* Évkönyvei, *Kalonának* Kritika Históriája, *Gánótzinak* Nagy-Várad, 's *Kollernak* Pécsi Püspökei, *Wagnernak* 's *Kaprinainak*, Diplomatikai munkái, *Schönwiesnernek* Szombathelyi Historiája **) 's a' t. a' hideg részvétlenség miatt, már előbb hasonló sorsra jutottak? ***) Hiszi e, hogy *Práznak*, „Epistolae Procerum“ című Gyűjteménye, mellyet számtalan kérelmekre 's nehézségekkel küzdve írhatott le; épen most (1834-dikben) fordíttatik Takarékokká? *Ha ilyen nálunk a' Tudománynak arany Százada, térdre esve kérnünk kell a' Mindenhatót: hogy hárítsa el tőlünk az ilyen keserű poharat, 's adjon kebleinkbe nemesebb Tudomány szeretetet!*“ — —

Hozzá teszem *Amen!* De nem csuda, hogy a' Hazafiak a' Magyar történetvizsgálók eránt olly hideg részvétlenséget mutatnak; midőn ugyan a' magyar tudós

*) t. i. Diploma graecum S. Stephani Regis, Monialibus Coenobii Vesprimiensis B. M. V. datum, a Colomanno renovatum, nunc primo integre et vere ex Autographo editi *Georgius Aloysius Szerdahelyi*, etc. Budae 1804. 8. p. 97 cum tabula aenea.

**) Schönwiesnernek derék munkájáról ezt magam bizonyíthatom; mert egynehány esztendő előtt ezt a' rézmetszésekkel együtt lassankint Pestről, könyvtakarak gyanánt kaptam.

***) Utóbb pedig, *Korachich Márton György'* több munkái, *Engelnek* Monumenta Ungricai, *Bartholomaeides* Notitia Comitatus Gömöriensis etc. *Rumy*.

Társaság, 's pedig a' históriai szakaszának tagja, *Bajza*, ki pedig, mivel elébb senkinek mint historicus esmeretes nem volt, váratlanul lépett ezen szakasznak tagjai sorába, a' kritikai lapok' 4-dik füzetében, 40 és 41-dik lapon, a' magyar történet vizsgálókrul, 's Horvát István' megbecsülhetetlen fáradozásairól e'képen megvetőleg szóll: „Mi ugy látszik, a' históriában a' történet vizsgálatótt *) tettük czéllá, holott annak csak eszköznek kell lennie. **) Historikusaink ***) még ott is meglegszenek tettek' száraz vizsgálatával (,) hol már tovább is mehetnénk. *Okleveleket* közlünk gyakran a' Tudományos-Gyűjteményben, *csak azért* (!) hogy *Oklevelek 's régiek*, ha a' históriára semmi világot nem vehetnek is (!) a' mi csak Codex diplomatikusba való volna, hol czél az is lehet, hogy régi írást tanuljunk olvasni. — Ha a' lefolyt századok korainak tükrét akarjuk adni, nem ugy fogunk historiát írni mint *Práy* vagy *Katona*, hanem azon szellemben mint *Tacitus* és *Heeren*, *Bignon* és *Lingard* 's a' t.“ ****) Nem azt akarom

*) Igy, két t-vel.

**) Hogy a' történet vizsgálás csak a' históriának eszköze, azt már Bajza előtt Magyar-országban legalább Gatterer, Schlözer, Eichhorn, Sartorius, Heerennek (Göttingában), és Beck és Pölitznek (Lipsiában), tanítványai tudták; szinte nem igaz az, a' mit Bajza a' történet nyomozásról írt czikkelyről a' Muzarion új folyama' első füzetében (278—291 lapon), nevezetesen a' parallelákról, a' történet vizsgáló és író közt 's a' história philosophiának ideáljáról állit: „A' mi itt rövideden mondva van, nálunk még egészen új 's nem hallott beszéd (!) 's épen azért mert nem hallott, *olgy sorány és parlag historio-graphiánk*.“

**) Feszler is? Gróf Majláth is? *Bucay Esaiás* is? *Virág Benedek*, *Jankovich Miklós*, és *Horvát István* is.

****) Hát légyen — faustis avibus — *Bajza* úr a' magyar *Tacitus*, vagy *Heeren*, *Bignon* vagy *Lingard*; et erit mihi *magnus Apollo*!

mondani, hogy amazok hibásan cselekvének, sőt hiszem, hogy a' jeget nekik kellett megtörniök 's kell még ezután is sok részben, hanem azt; hogy ők csak anyagja-
it gyűjtögettek a' való historiának, de attól, hogy historiát írtak volna, távol valának. Eddigi magyar historikusaink közül *Engel mutata legtöbb pragmaticus lelket.* *) Szép volna tudni bizonyossággal, honnan eredtek eleink, 's kikkel voltak rokonságban; de megvallom, ennek fejtegetésénél hasonlíthatatlanul becsesebb volna, Ferdinánd és Zápolya' századokra ható történetekkel, változással gazdag időszakát **) 's azon kor' embereit, philosophiai lélekkel megírni, vagy ezen kérdésre felelni: Millyen befolyások volt honi városinknak, nemzetünk' kifejlődésére és csínosbulására? ***)

Rumy Károly,

Heynének egykor tanítványa, 's a' Göttingai
philologicum Semináriumnak nevendéke.

*) Inkább *Feszler*, (jöllehet ennek hibájit nem tagadom), 's még inkább Gróf *Majláth*. Engelnek hibájit és részre hajlásit, a' *pragmatica* historiában *Schlözer*, *Piringer*, *Benigni*, Gróf *Majláth*, 's mások felfedezték 's bizonyították.

**) Ennek historiájával én most foglalatatoskodom: de írja le ezen időszaknak történeteit inkább *Bajza* úr, mivel tölem a' philosophiának és históriának gyökeres esméretét, a' kritikai lapok' 3-dik füzetében megtagadta; jóllehet a' philosophiának és historiának Professora, több esztendőig előljáróim' helyben hagyásával voltam, 's mind a' két tudományban esméreteimnek próbájit közre bocsátottam.

***) Ezen valóban fontos kérdést, a' magyar tudós Társaság feltette. Feleljen rá, philosophiai lélekkel bíró *Bajza* úr!

13.

A' kritika' dicsérete Hemsterhuisiusban.

Rhunkénius a' kritikát akarván megdicsérni, Hemsterhuisiuszt dicséri meg; kinek életének némely jelesebb vonásait én is a' kritika' dicséretére ide tenni illendőnek láttam.

Hemsterhuisius úgy látszik, született a' kritikára, nem készült; mert birt éles elmésséggel; józan fontos itélettel, olvasása által szerzett tiszta gazdag tudománnyal, — gyengébb korában nagyra mutató elméjéért nem hihették, hogy valaha megvényülhessen, de még is 82 esztendőig élt.

Tudós szüléktől származott ő, bölcs Tanítókat halgatott, híres Akadémiákban mulatozott Tudománya' öregbítéséért. — Kedvében volt Bernoullinak és Graeviusnak; sok utakat tett a' tudós férjfiak, 's tudománnyal gazdag tanító műhelyek' felkeresésére. — Buvár módjára kikeresgélte a' régiségeket, elcirkálta a' Poétákat 's azoknak írásit; öszve szedte a' Rhétorok' ékesen szólásit, felgyűjtötte a' Historikusok' hagyományit, megfontolta a' Philosophusok' állításit, felmérgette a' Mathematikusok' elmés rajzolatit: — olvasása 's maga gyakorlása, mind ilyenekből állott.

A' híres Bernoulli megvallotta Hemsterhuisiusról, hogy ő a' legelső Tanítványa lett vol-

na; ő is viszont Tanitóját legtöbbször becsülte. Már ifju korában, mikor Leidába ment volna, a' kéz-írótmányok' öszve szedése ő reá bízott, mellyben olly tökéletesen eljár, hogy közönségesen nagy dicséretet nyert.

A' Görög comicus Poéták' nehezebb mondásaira megjegyzéseket tett, mellyekre Bentléjus is a' magáéit megtette; a' mellyeket Hemsterhuis igen nagyra becsült, de ugy is megszegyellette magát, hogy hét hónapokig sem nyult többé a' Göröghez; annyira megesmerte a' maga gyengeségét, 's megadta másnak a' dicsőiséget.

Mikor valamelly könyvet olvasott, kijegyzette belőle a' szókat, azoknak nehezebb értelmét, az históriákat, a' vélekedéseket.

Ha a' régi Philosophusokról beszéllett, azt gondolta az ember, hogy csak régieket olvasott; ha az újjakról szóllott, azt gondolta az ember, hogy csak újakat olvasott.

Polybiust annyira becsülte, hogy azt mondotta légyen: hogy inkább elszenvedte volna, hogy a' Páterek' írási elveszszenek, mint az egy Polybius

Öreg korában emlékeztető elméje' tehetségét annyira elvesztette, hogy a' tulajdon (proprium) neveket citálni nem tudta.

Más Kritikusok a' Mathematikusokat és a' Philosophusokat, a' kritikából kirekesztették; ő azokat is annak alája húzta.

Mivel az ember testének minden egyéb részét valamelly mesterségre készíti, ő illendőnek tartotta, a' szemet a' képek' lerajzolása és megítélése' mesterségéhez szoktatni.

A' nyelveknek tulajdonságait, természetét és titkait, olly szorgalmasan 's szemesen feljegyzette, hogy megtudta itélni, mellyik Diák

író, mellyik Görög íróat olvasta, követte; 's mi-
csoda kitételeket vett légyen belőle.

Voltak néki maga találmányi is, mert sok
Görög és Diák szóknak igaz eredetit találta fel.

A' legsimplexebb szókat, mellyek két vagy
három betűkből állanak; azoknak legelső jelen-
tését, az azután belőlek származott jelentések-
kel egybe kitanulta; a' szóknak egymás közt
való atyafiságokat által látta; a' költött anomá-
liákat elvetette.

E' volt néki tulajdonsága, hogy semmit nem
szeretett, csak közepszerűképpen tudni.

Varro, Skáliger, Salmásius, csak némelly
szókat hoztak le a' Görög nyelvből; de Hem-
sterhuisius által látta, hogy szinte az egész Diák
nyelv, az Aeolika dialectusból származott.

Erasmus és Béza, a' kritikát a' Theologiába;
Cuséréius é 's mások a' Jurisprudentiába; Hem-
sterhuisius pedig, minden Tudományokba bé-
vitte.

Azt állította ő: hogy a' melly Poéták, mint
Propertius és Horátius, a' Görögöket követték;
azoknak, kik Görögül nem tudnak, nem is tetsz-
hetnek.

Lipsius, nem tartotta a' Görögöt a' Diákra
szükségesnek, mellyért Casaubonus reája, ki
egyébkint haragudni nem igen szokott, megne-
heztelt.

Midőn más kritikusok elégnek tartották,
vagy csak a' nyomtatók' hibáit, vagy különbö-
ző kéziratok szerint, a' varians lectiókat je-
gyezgetni fel; vagy egy szót más szónak je-
lentésével megvilágosítani; vagy némelly hely-
ségeket, szokásokat, históriákat, 's több e'félé-
ket eléhordani: Hemsterhuisius, a' szóknak ere-
detét, eredeti jelentését, az abból következett

jelentéseket, a' nyelvnek idiotismussát jegyzette meg; de egyéb dolgok' értelme kikeresését sem mellőzte el.

Kritikából a' vakságot 's babonaságot kirekesztette, 's magát azoktól elragadtatni nem engedte.

A' mit maga fel nem találhatott, azt maga után következőkre által bocsátani nem szégyenlette.

Bentlėjusban nem szerette, hogy Maniliust szabadon magyarázta; de azokat sem kedvellette, kik a' régiekben mindent feltalálni láttattak.

Azt által látta, hogy könnyebb a' kritikusok' munkáját megvetni, mint megérteni; könnyebb gyalázni 's czáfolni, mint a' mi benne jó, megízéltetni; ő soha ezektől az e'féle indulatoktól el nem ragadtatott.

Akármelly ifjat nem tartotta jónak a' kritikára szoktatni, de a' megpróbált elméjűeket attól el nem rekesztette; próbául a' Livius' praefatióját, mellyet igen nagyra becsült, 's hasonlókat elolvastatott vele; megkérdezte, mi tetszett benne, mi nem? azután a' hibát keresette fel vele, valamelly íróban; végre kérdezte, hogy lehetne megjobbítani azokat.

Megelőzték volt idővel Hemsterhuisiust Scáliger, Lipsius, Heinsius, egygyütt éltek vele Graevius, Bentlejus; Tanitványa volt Valkenar, — melly szerencsés volt az hely is, a' hová az ő élete ideje esett olly derék emberek között, csak ebből is megtetszik. Hogy légyen egy Hemsterhuisius, azoknak mind lenniük kellett. — Vesseling, mihelyt Franequérában a' Professorságba bélépett, ezen ő társa' életébe, barátjává lett, 's a' kritikát is megszerette, mellyet az előtt nem igen kedvellett volt.

Hemsterhuisius, mikor valamelly író t magyarázva felvett; annak rövid summáját eléadta, homályosabb helyeit az históriából, régiségekből, az idők' állapotjából, philosophiából 's más tudományokból világosítgatta; megmutatta az író ezt vagy amazt honnan vette; az írónak gondolatit, szóllásait, kifejezéseit, melyeket az másokból vett, vagy követett, feljegyzette; a' szóknak első 's tulajdon értelmeit, az azután azokból származattakkal egybe előadta; minden szó, minden más állapotokban 's más egybekötötésekben, mit jelentsen megmutatta.

Maradtak néki magyarázati is Aristophanesre, Luciánusra, Xenophonra, Hesychiusra 's másokra; Luciánust egészen el nem végezhetette.

A' gondolkodásban volt minden kedve, 's az olvasásban; az honnan a' parancsolt munkát nem örömetst tette. — Szerette mindent nagy tökéletességre vinni, a' mellyért nem sokára érkezett. — Haragudt a' memoriájára, ha mikor már a' könyvet kiadta, azután jutott valami eszébe, a' mi oda való lett volna.

A' Philosophiát, Mathesist, Régiséget, ugy egybe kötötte, hogy nehéz légyen megítélni, mellyikbe ment többre.

Hogy a' kritikusok, disputálók, veszekezők, kegyetlenek, csúfolódók, irigyek szoktak lenni, 's a' szók felett sokat haszontalankodnak; rossz nevet kaptak magoknak: de azért, hogy a' Jurisconsultusok közt Rabulák, az Orvosok közt Circulátorok találtattak; ezen Tudományok nem megvetendők, — a' kritika sem veszt a' maga becséből amazok miatt.

Hemsterhuisius magát mindig szeliden viselte. — Mikor valaki a' társaságba, ki soha Pindárust, Sophoclest, Demosthenest nem olvas-

ta, még is citálta 's kritizálta, a' szemébe néztek Hemsterhuisiusnak, hogy szégyenítené meg az embert; de ő azt tellyességgel nem cselekedte.

Mint Xenophon fijának Gryllusnak halálát értvén, szomorúságát jó darabig titkolta; úgy ő is a' fia Jákób' halálát, 's azon vett szomorúságát, harmad napig is titkolta; a' kinek a' vízen való katonaságából nem kicsin dicsősséget vár vala.

Mikor tanított ez a' nagy kritikus, semmit nem kevélykedett, úgy hogy, az idegen halgatók alig hinnék, hogy ő volna az a' híres Hemsterhuisius, a' kiről olly sokat hallottak, — egyébaránt halgató 's lassú ember volt; de az ő emlékezete halhatatlan.

Elég nékem, ha ezen kritikusban egy követni való példát állíthattam a' közönség' eleibe.

Szigethy Gy. Mihály,

Philos. Professor Székely-Udvarhelyt.

14.

Különböző Tudományokrul néző kritikai jegyzések.

A' mi számokról való nevezeteink nem tökéletesek, 's a' nyelvnek erőtlenségét jelentik; mert mikor egytől tízig számlálunk, az nem tízet, hanem ötven-ötöt tészten. — A' számvetés' tudományában a' szokott munkálkodás módjain kívül, szükséges előadni a' számoknak egymáshoz való relátzióit, affektzióit, ugymint: hogy az egy

szám is quantitas, mennyiség; totum, egész — minden quantitas pedig lehet summa vagy aggregatum, gyűjtemény, és így másokból, sokakból áll; — minden quantitas lehet factum is, sokszorozott, és így factorai, sokszorozói vagynak; — lehet quotus is, osztály, és így divisora, elosztója is vagyon. — Az egytől a' két-
tőig által infinita series, végetlen sor vagyon, úgy a' több számok közt is. — Némelly szám lehet summa is, factum is, gyűjtemény is, sokszorozott is, egyszer'smind; sőt quadratum is. — Némelly szám könnyen megmértethetik más által; némelly nem. — Némellynek csak két factorai, másnak egyszer'smind többek is lehetnek; a' mint divisorai is. — Legnagyobb factum akkor lesz, mikor egy szám két egyenlő factorokra osztatik, 's azok egymással sokszoroztatnak; mint mikor a' tízből két ötöt csinálók, 's azokat egymással sokszorozom, több lesz, mintha a' tízből kettőt és nyolezat csinálnék! — sőt annyival inkább nevededik az új factum, mennél közelebb esnek a' két factorok egymáshoz az egyenlőségbe 's a' t. — A' nyelvnek, szavainak, syllabáinak sebessége, vagy lassúsága igen sokat tészén a' szóllás orgánuminak, nyelvnek, ajakoknak sebes vagy lassu járására, az honnan a' rövid quantitású és syllabája nyelven beszéllők szapora beszédűek; — sőt a' szapora beszéd is hármóniába van a' testnek szapora mozgatásával, az honnan a' szapora beszédű, egyszer'smind serény is. — Minden Nemzetnek nyelvének szavaiból, azoknak számaiból, formájából, quantitásából a' syllabáknak, ki lehet hozni, annak a' Nemzetnek mennyi esmerete, és miről mennyi tudománya, mestersége, kölcse, válása, törvénye; elméjének ékessége, sebessége, durvasága, pallérozottsága, tréfája, bujasága, kegyetlensége 's a' t. légyen. — A' nyelv befoly az orgánumokba, érzés' eszközeibe, a' testnek minden részeinek fris-

seségébe, vagy lankadtságába, egészségébe, a' módiba, az indulatokba, hajlandóságokba, az esméretbe, ítélet tételbe; az elmének 's szívnek minden tulajdonságiba; az embernek sőt egész Nemzetnek karakteribe; mert mind ezeket formálja, hajtogatja 's mind ezektől viszont formáltatik. — A' kik nyelv művelésbe fáradoznak, azoknak szükség az ősi eredeti szokat kikeresni, formájokat venni, jelentéseket feltalálni, az újjakat azoknak normájokra csinálni, az idegeneket vagy meghagyni, vagy ha lehet olyanokkal cserélni fel, mellyek az eredetiekből vétettek, vagy azoknak normájokra csináltattak; a' pallérozás a' formálás után szokott következni. — Egy nyelv sintsen, 's nem is lehet elegyítés nélkül. — Mint a' gyermekek' nyelve a' társalkodásba származik 's nő; úgy a' Nemzeteké is. — Mennél többféle Nemzetekkel köttetett valamelly Nemzet egybe, annyival többféle szavai vagynak; — egy nyelv sem lett, 's nem nőtt, nem is pallerozódott ki egyszeribe; idő, történet, sok új lépések másokkal való egybeköttetés kívántatnak arra. — A' mi nem csak egyféle törvényen megyen, mint a' nyelv is; hanem a' természet, szabad tetszés, történet' törvényein; abba sok idő, sok lépések, sok változások kellenek, nem egyszerre való, nem is hirtelen lejendő az. — Látszik hogy az Oláh-Nemzet szolgálat alatt fekvő, mert a' maga nyelvén nem tudja nevezni azt a' mi szabad, hanem a' magyartól vette 's nevezi szlabadnak, úgy a' beteget betágnak; a' parancsolást is a' Magyartól vette 's mondja parancsolujnak; a' szolgai nevezet is onnan, azért mondja szluga. — A' nóták 's tánczok' nevei szépen karakterizálják a' Nemzeteket, az Oláh keserves nótákat fú 's tánczol, mert nyomorúságban vagyon; a' Czigány, Bojér 's Török bujákat, negédéseket, mert buja; a' Német sebesseket, őszve bonyolattakat mert szeles; a' Lengyel lassukat,

gondolkodókat, mert magát rá tartó; az Anglus szinte kifogást csinál ezen törvényektől. — Az hang' útja; soni ventriculum, nem csak az aër, levegő; hanem lehet minden fluidum, folyó matéria, mert mind ezek reszke-tő mozgást vehetnek bé; sőt a' solidumok is lehetnek hang' útjai, hiszem legegélybb is a' solidumokon kezdődik a' hang; mikor a' solidum megérintetik, továbbá a' so-lidum jobb útát is ad a' hangnak, mint a' fluidum, mert a' hangot jobban megkülönbözteti; ha egy érzre, vagy vas-kalán nyelinek a' végére rá kötsz egy szál czérnat, mellynek két végét újjaidra tekerve, a' két füleidhez tartod, több hangokat 's szebb hármóniát hallasz, mint-ha axon érczet másképpen veregetnéd, s mennél fainabb a' czérna, annál fainabb a' harmónia. — A' tűz minden-felé éget, nem csak felfelé, 's annak melegítő és égető munkája függ a' tűz' substantziájától, annak sebességé-től; sőt attól a' ki lövellő erőtől is, mellytől a' maga substantziája complexiójából kibocsáttatik: — Az em-bernek bizonyos ideig minduntalan terjed érzékenységei-nek határa annyira, hogy meszszebb-meszszebb lát, meszszebb-meszszebb hall, 's a' t. mikor a' végső határt elérte, mindjárt rövidülnek érzékenységei, úgy hogy csak közelebb kezd látni, hallani 's a' t. annyira, hogy végre elveszti azokat is. — A' melly gyermeket leges-legelsőbben akarsz a' betűk' esmeretére tanítani, annak számára öntsd ki vagy faragtasd ki, vagy nyom-tattasd ki a' betűket külön külön, 's vesd egy skatu-lyába, mellyből szedegesse ki egyenkint; a' szerint megkülönbözteti azokat egymástól; továbbá elébb ket-tőt, azután hármat rakass egymás mellé, hogy ő ma-ga csináljon syllabákat; azután elébb két, majd több syllabákat is rakass egymás mellé, hogy csináljon szó-kat; így kitanulja a' syllabák', szók' eredetét, ter-mészetét a' nyelv' természetével egybe; megtanulja a'

szók' igaz leírását is. — Hogyha ugyan ezeket több nyelvekkel is cselekeszed, által láthatja, hogy vagynak olyan betűk, syllabák, syllabáknak egymás mellé rakása' módja, 's csak nem egész szók, mellyek minden nyelvekben meg vagynak; másképpen nem is lehetnek, a' mi orgánumaink' természetével szorossan egygyütt járnak; ellenben vagynak olyyak, mellyek másképpen is lehetnek, a' mint különböző nyelvekben különböző módon is vagynak, mellyek a' mi orgánumainktól csak félig meddig, nagyobbra szokástól függenek: ezeket tapasztalhatja az accentusokra nézve is, a' szóknak kimondásában; 's már ha Grammatikát lát, megítéli annak írója jól dolgozott e? megkülönböztette e' természet szerint valókat a' szokástól függőktől? a' nem változókat meghagyta e? a' változóknak minémű regulákat szabott? azt is megítéli, hogy a' ki nyelvet akar pallérozni vagy formálni, csak e' kettőnek megkülönböztetésével mhet elé. — A' Tanító a' maga tanítványának lelkét nem teremti; annak elmét nem ad, sem semmi elmebeli tulajdonságokat; mert azokat a' természet már megadta, hanem a' természettől adattaknak csak alkalmatosságot ad, hogy kimutatódjanak, munkálódjanak; 's már a' Tanító' munkája után leszen az, hogy a' tanítvány lelkének ez vagy amaz tulajdonsága tessék előbb vagy nagyobbban ki; hogy hamarabb vagy későbbre tessék ki, hogy erőltetve vagy önként dolgozzék, hogy egyenes vagy horgas úton járjon 's a' t. — Jól cselekszi hat a' Tanító, ha tanítványa' lelkét 's annak tulajdonságait elébb kiesmérgeti; nem maga szab néki törvényt, hanem annak a' természettől szabott törvényét követi; a' maga gondolkodása' módját rea' nem tolja, úgy mint a' mellynek gondolkodásának más sphaerája vagy; nem más írókat, authorokat tanít néki, hanem őt magát tanítja magának. — Ha Algebrát tanít néki,

jól teszi ha elébb megesmérteti vele a' cognita, incognita quantitasokat jelentő betűket; egygyes, többes quantitasokat; positiva, negativa quantitasokat; coefficienttel, majd exponensel járókat; megesmérteti a' signumokat; elébb az egygyes számokkal dolgoztat a' számvetésnek mind a' négy esmeretes munkálkodása módjain keresztül, azután a' többesekkel; elébb a' positivákkal, azután elegyesekkel; elébb coefficient és exponens nélkül valókkal, azután egygyenkint azokkal valókkal is; elébb egész quantitasokkal, majd fractákkal, töröttekkel, 's elegyesen is; — elébb rövid propositiókon, azután azoknak hosszú seriessén; a' progression, majd a' rádixokon, potentiákon által vezeti; mind ezeknek reguláit megtanítja, mind azokat addálja, subtrahálja, multiplicálja, dividálja; a' proportiókból más proportiókat csináltat; a' progressiókat megméri, summázza; a' rádixokból majd rádixokat, majd potentiákat csinál, és viszont; az aequatiókat törvényeivel egybe megtanítja; egy, két, három incognita quantitást is kitallátat 's a' t. — A' kik a' természet' állapotjából minden társaságot kirekesztnek, megcsalatkoznak; mert a' barát 's barát közt jótévő; és a' jótéteménnyel élő közt, tanácsat kérő 's adó közt; férj, feleség közt; szülék 's magzatok közt; gazda 's cseléd közt, mind vagynak társaságok; de mind ezek a' természet' állapotjából soha ki nem maradhattak volna; egy naturale Just jól tanító, mind is előadja ezeket; a' naturale Jus' tanításában. — Az sem átaljában igaz, hogy a' naturale Jus olly universale, hogy mindent kötelez mindenkor; mert a' kötelezés vétetik kinek kinek állapotjából, környülállásból, relátziójából; ezek pedig egynek vagy másnak másképpen vagynak mellette; sőt ugyan azon egy személyben is ottan ottan változnak; mert valaki egy darabig csak gyermek, majd ifjú, most férj, majd atya

is 's a' t. mind ezekben különböző kötelességei vagnak. A' honnan el lehet mondani, hogy a' mint a' mennyi ember van; annyi dialectus szóllás' módja; annyi gondolkodás' módja; Logika, Philosophia, annyi vallás: úgy a' mennyi ember van, annyi naturale Jus van. — A' civile Jus, a' naturalét megesméri; felveszi magát, azon építi; azt casusokra szabogatja, sokszor megszorítja, de helyesen nem kényszerítheti, el sem törölheti — szorította a' nemes és nemtelen megkülömböztetésével; a' jobbágyok' béhozásával, magistrátusok' felállításával, sokféle új kötelezésekkel, új büntetésekkel. — Az országoknak szintugy vagnak aetassi, mint az embernek, egynek az Isten hosszabb gyermekséget, másnak hosszabb férfiuságot vagy vénséget enged; egy úgy tettzik, a' gyermekségből mindjárt a' vénségre akar által lépni; egynek egész élete ideje három, négy seculum, másnak csaknem egy-egy mikor a' legfelsőbb pólczot elérte, nem lassankint lejt, hanem egybe leesik; a' Prussiai birodalomnak úgy tetszik, az Isten egy seculumot engedett; már ő volt a' legfőbb pólczon; nem nőhetett úgy meg, hogy a' szomszédjaival birkozhassék; lehet mondani, hogy csak egy királyja volt; az is azért eshetett meg, hogy szomszédoknak szinte nem volt, — nagy kárára van az országnak az igen nagy igazgató; ha utánna hasonló elé nem álhat. — Az ember természetéhez a' vegetabile regnum productuminak substantiája, gyümölcse, leve, olajja, vize, spiritussa, közelebb vagnak; mint a' minerale regnumból vétettettek, 's többet használnak, jobban nevelnek; kevesebb erővel, költséggel, mesterséggel szereztethetnek; még is hamarább válnak táplálókka. — Az animale regnumból vétettettek még jobbak a' vegetabiléből valóknál is. Ugyan csak az animale regnumban is közelebb vagnak az ember' természetéhez a' száraz állatok, mint a' vizek; a'

száraziak közt is azok, mellyek négy lábúak, szőrösek, eleven szülők; téjjel fiaikat táplálók. — A' lélekre, annak természetére nehezen lehet consequentiákat csinálni azokból a' dátumokból, mellyeket tapasztalunk; mert ezeket a' dátumokat is nem igen értjük; de a' mellett heterogeneumok ezek a' lélekkel. — A' lélek sem maga, sem ereje, sem tehetsége tulajdonképpen nem nevedednek, 's a' mi nevededés itt látszik, nem valóságos nevededés, hanem új relázió, új kitűnés; a' változás csak új egybeköttetés; új nexus; különben a' mi szavaink nem igen alkalmasak a' lélekhez, 's mindenkor ragaszkodnak hozzá valami heterogeneumot. — A' léleknek külső, belső érzékenységei, úgy minden tulajdonsági külön külön különböznek egymástól; melly annyit tesz, hogy azoknak külső tárgyai mind különböznek egymástól; azért a' lélek, a' velek való egybeköttetésben más meg másképpen tetszik ki. — Az érzékenységeknek, úgy a' léleknek minden tulajdonságának között van nexus, egybeköttetés; van hasonlatosság valami kevés; van szép által lépés egyikről a' másikra; van munkálkodásainak között rend; van grádusza minden tulajdonságának, van külön tárgya mindeniknek; — egyik elébb kezd munkálódni — más sebesebben dolgozik; — más élesebben által jár; — más nagyobb bizonyosságra viszen; egy kevesebb, más több tárgyak: némelly minden tárgyak körül gyakoroltatik, — az egyik a' szükségeseket, más a' hasznosokat, más meg a' gyönyörűségeket veszi tárgyának; van a' melly mindeniket, — egy-egy mesterségre, hivatalra, életmódjára készíti 's teszi az embert alkatossá, más másra; — egy úgy munkálódik, hogy az ember maga is tudja, más nem tudva; — egy megfárasztja az embert, más nem; — egy mikor munkálódik, a' többi megszűnnek, mintha nem is volnának; — egy sokáig ma-

rad egy tárgy körül, más kevéssé; — egyről a' másra való által lépést az ember észre veszi; a' másról nem veszi észre; — fallátziák nem csak optikák, hanem akustikák is és többfélék is vagynak; és így minden külső belső érzékenységeknek, sőt a' lélek minden munkálkodásinak vagynak fallátziái, mellyek nem egyebek hanem azoknak szoros meghatároztatásai; — vagynak nyavalyái is minden lelki munkálkodásoknak, ezek akkor lesznek, mikor megakadályoztatnak, megsértettetnek; — mind ezen sok különbözőések a' léleknek különböző tárgyakkal, különböző relátzióba, nexusba való létekből lesznek. — A' certitúdóba, bizonyosságban is sok grádusok vagynak; többre megyek én a' látással, mint az hallással; a' szerint van különbözőés az eszmélet több útjai között is; — bizonyosabb vagyok arról, a' mire van okom, mint a' mire nincs; — bizonyosabb arról, a' mire tiz okaim vagynak, mint a' mire csak egy vagyon; — bizonyosabb arról, a' mellynek okaiba élesebben láthatok; többet felhasogathatok, mint az hol ezeket nem tehetem; — bizonyosabb ott, az hol ellenkező cásusok vagy nincsenek, vagy kevesebbek, mint az hol vagynak, vagy többek találatnak; — egy emberre nézve is igazak ezek, igazak különbözőkre nézve is; mert egynek eszmérete vagy ítélete, a' fennebbiek szerint bizonyosabb lészen mint a' másiké; — nem igaz hát az a' feltétel, hogy azon egy dolgot, ugy hiszi, olly erőssen 's bizonyosan hiszi a' gyermek, mint az ember; az együgyű, mint az okos; a' reá egy okot látó, mint a' sok okokat látó; mert a' persvásió' intensiója is grádusokkal jár; a' míg legfellyebb lépett, már lépéseket tett; — a' gyermek 's nagy ember, az együgyű 's okos persvásiója heterogeneumok is, egymással nem hasonlítottathatnak egybe; — a' mellett ha én nem tudom, sőt maga a' gyermek 's az együgyű nem tudják

is; azoknak lelke tudhat több okokat a' persvásióra, 's követhette azokat: tehát egész lelket kellene a' cásusra egybe hasonlítani egész lélekkel, nem egy munkát egy munkával. De kételkedem az iránt is, hogy a' persvásiók' jelei 's munkái is egyenlők volnának; mert ha egy együgyű 's egy okos megölik magokat persvásióbul, egyiknek megölése különbözött a' másiktól; úgy hogy majd azt lehetne mondani: hogy az egyik inkább megölte magát. — Azt szokták mondani: Facile est inventis addere; de a' feltalálás és pallérozás két különböző ajándékok: egy embernek, familiának, nemzetnek, élet idejének, temperamentomnak, seculumnak egyik, a' másnak a' másik adatik; mind a' feltalálás, mind a' pallérozás körül elme dolgozik, mellynek az a' törvénye, hogy esmerjen, különböztessen, ítéljen, okoskodjék, találjon; — ezt a' törvényét mindenikben követi, — sőt maga a' pallérozás is találás. — Ha a' lélek csak akkor találhat 's esmerhet valamit, mikor annak relátziójában, nexussában van, úgy nem minden elme, sőt azon egy elme is nem mindenkor pallérozhat; — ha a' természetben soholt semmiben saltus nincs, úgy a' pallérozásnak is ideje van, mellyben az lehessen; — az emberek eleitől fogva néztek szemeikkel, de hogy optika irattassék, arra egy Newtonnak kellett születni. — A' csillagokat eleitől fogva látták, de egy Kepplernek kellett előállani, ki azoknak útjokat leírja; — a' levegőt szívták eleitől fogva, de egy Otto du Gerrikének kellett támadni, hogy Antlia pneumatikát találjon a' levegő' jobb esmeretére. — A' memoriának számtalan nevei vagynak; mert van széles, keskeny, sebess, lassu, tartós, tartótlan 's a' t. — Szókra, nevekre, dolgokra, ítélet tételekre 's a' t. néző; mindeniknek pedig számtalan grádusi vagynak; — minden embernek más meg más; — sőt ugyan azon egy embernek aetassa, ne-

veltetése, gyakorlása, szokása; professiója, élete' módja 's a' t. szerint minduntalan különböző. — A' lélek' tulajdonsági között egyik a' másik körül munkálódik: egyik a' másikat dolgozza, építi, segíti; — a' memoria sok judiciumokat tud előhozni, a' judicium is megtudja ítélni a' memoriát 's annak munkalkodásait. — Nem lehet megválasztani hol kezdődik 's hol végződik a' lélek' egyik 's másik tehetségének munkája? hol 's hogy megyen egyikről a' másikra által? ez is mutatja a' lélek' egységét, dolgozó erejének egységét; 's ha valami választást lehetne ott találni, azt a' tárgyakba lehetne feltalálni, mellyek körül a' lélek fáradoz. — A' conscientia, lélek' munkája, belső munka, belső érzésből veszi erdetét; a' mint a' több érzékenységek, úgy ez is megcsalhat; ebből kiki csak magára, de nem másra csinálhat következtetéseket, hanemha az analogia' útján szabogatja másokra; — a' conscientiába nemeket, grádusokat, változásokat, számtalanokat csinálnak; a' nevelés, szokás, gyakorlás, életidő, társalkodás, vélekedés, előítéletek 's a' t. — az érzékenységek, eszmélet, ítélet-tétel, képzelődés, okoskodás' felemelkedésével 's leereszkedésével, a' lelki eszmélet is, épül, romlik, jobbul, rosszszabbul; de ha azon említett tehetségek el nem veszhetnek, ki nem állhatnak, munka nélkül való állapotra nem juthatnak; a' conscientia sem. — Nem igaz, hogy az emberi természet olyan volna, hogy arra nézve a' következendőkbul nem kellene, 's nem is lehetne soha motivumokat, indító okokat venni a' kötelességek' eladására; mert a' kötelesség következő dolog' mutatója, tehát a' motivumoknak is arra kell nézni; e' felett a' cautio, prudentia, sapientia, ambitio, emberi természetben vagynak, de mind következő dolgot néznek. — A' lélek' halhatatlanságát gyengén mutatják meg azok, kik abból okoskodnak,

hogy a' léleknek csak ideái vagynak, azok pedig nem vesznek el; mert sok gyermek korunkbeli ideákat vesztettünk már el; — gyengén továbbá a' bennünk lévő curiositásból, tökéletességre vágyásból, vagy az Istennek igazsága kiszolgáltatásából; mert a' lélek ha tovább vágyik is, egy ponton megállapodhatna, ha úgy vagyon készítve, 's ki tudja, hol van az ő határa? 's azt is ki tudná megmutatni, hogy az igazságnak itt elég nem tétetett, a' gonosz elég büntetést, 's a' kegyes elég jutalmat nem vett? csak hogy mértéket a' jó 's a' rossz mellé ne a' praejudicium tegyen 's ne az határozzgassa, hova kellett volna több jutalom, vagy több büntetés; az emberi okosság' itt lévő gyengeségén az Istennek kijelentett ígéje segített, a' jelentette ki: hogy a' test porrá lészen, a' lélek pedig megtér az Istenhez, a' ki adta volt azt, a' jelentette ki; az örök életről való ígéretet, — a' hívogat arra, a' biztat azzal; az írja le a' mennyei boldogságot; — nem csuda hát hogy a' pogányoknak legnagyobb bölcsei is, Sokrates, és Cicero is a' józan okosság mellett vakoskodva, csak kétségeskedve szöllanak a' lélek' halhatatlanságáról. — Az esztendő részeinek kezdetéről 's végezetéről való ideák khimerikák; a' mi érzékenységeink azokat nem tudják megkülönböztetni; az okatlan állatok' érzékenységei közelebb járnak az esztendő részei határának megkülönböztetéséhez, mint az embereké, de azok sem találják mindenkor; a' plánták legjobban megérzik, 's mi is azoktól tanuljuk meg; nem csuda pedig, hogy így el van rejtve ez az esméret, mert sok okoktól függ a' természet munkálkodásának változása, nem csak a' nap' járásától; sőt helyesebben szólva, a' természet mindenkor munkába van, tenyészik télbe nyárba; hanem azt lehet nehezen kitanulnunk, hol 's mikor üti legelébb ki magát az ő munkája. — A' természetben hamarab! kezdő-

dik a' tavasz 's az esztendő' több részei, mint a' kalendáriumban; hamarabb az oktan, 's azok közt is a' szárnyas állatoknál, mint az embereknél; még hamarabb a' plántáknál. — A' ki iszik azt mondja: vagy szomszaga' eloltására, vagy hívesítésére iszik; de ez fallazia sensationis internae; mert mind a' kettő egy állapot 's származik a' belső fermentátciónak nagy tüzeből. — Nem lehet valakibe mindjárt nagy hibának tartani, hogy vagy sokat láttatik innya, vagy magát itallal gyakran hívesítgeti; mert a' természet is hívesíti 's öntözi, a' miket megtartani 's nevelni akar; sokszor a' bővebb nedvességet is szükségesnek tartja az emberben is a' kemény fermentáció, vagy keményebb eledel, vagy a' többecske eledel kevesebb belső tűz mellett, vagy nagyobb mellett a' fermentáció' segítségére, több nedvességet kívánnak. — Ha hiba esik a' sok italba, hívesítőbe, abból esik, hogy a' mértéket valaki meghaladja; vagy nem akkor iszik, mikor kellene, vagy a' belső tűz melegétől messze van a' külső hívesítő' hidege. — Van é szükség igazgatóra, tanácsosra, hadi-vezérre, gazdára, kereskedőre, mester - emberre, tanítóra, atyára, anyára 's a' többekre; a' nevelő ad ilyeneket. — Ezért mind a' nevelőnek állapotja, mind a' nevelés' dolga nagy momentumu dolgok. — A' nevelőben megkívántatik, hogy annak lelkének minden tehetségei épek, eleve- nek; bizonyos tökéletességre felemelkedettek, praejudicium nélkül valók legyenek; indulatja, hajlandósági magok határok között aljanak, erkölcsi tiszta karakterivel birjon; külső tekintetivel is magát ajánlhassa; unalom nélkül való kedvességgel, csorbulást nem esmérő tisztelettel birjon; külső körülállási is jó karba aljanak. — A' nevelés' módja pedig legyen természetes; erőltetési hiba, rossz szoktatás, szitok, sebesség nélkül való, a' nevelendő természetéből vétetett, a' neve-

lendő következő állapotjára legjobban illő. — A' mennyiféle állapot van, annyiféle lehet a' nevelés; azért van *educatio principium*; *legislatorum*, *dominorum*, *servorum*, *divitum*, *pauperum* etc. — Van továbbá *educatio litteraria* vel *erudita*, *moralis*, *physica*, *politica*, *oeconomica*, *medica*, *militaris*, *commercialis*, *opificialis* etc. — Mind ezekre különös utak 's regulák kívántatnak; még is a' közönségesebb lépésekben, mellyek a' nevelendőt, mint teremtettt állatot, embert, vagy emberfiát nézik, egymással megegyeznek. — Lehet hát valamelly közönséges educatiórul írott munka jó, de egy állapotra sem készít el különösen jól; — lehetnek más speciális educatiórul valók is, de azok sem elégségesek; mert az olyan írott munkákból is sok marad ki a' mi szükséges volna; lehetetlen minden eseteket által látni 's oda tenni; egy új játéka a' nevelendőnek, egy új multság, egy új társalkodás, egy új víg vagy szomorú játék, egy új regula, szokás, könyv-olvasás, vagy beszélgetés, egész fordítást tehetnek az az előtt valókban; sok oltalom, előre vigyázás, mérséklés, társalkodásbeli lépései a' nevelőnek maradtak az olyan írásokból is ki, mellyek a' nevelendőnek mind szükségesek lettek volna. — Ha hibák esnek a' nevelésben, ezekből esnek: hogy a' nevelendő nem olyan nevelőt kapott, ki hozzá illene; ki esmerhetné, az ő természetét vezérelhetné egyenes úton, erőltetés nélkül; hogy vagy elein esik a' nevelés' kezdete, mikor még a' lélek' ereje gyenge, vagy igen későn, mikor már sok megrögzöttekkel küszködni kellek; — hogy a' nevelő vagy magát, vagy egy már mástól elkészített, avagy a' maga agya-velejébe kigondolt mustrát teszen fel, 's a' nevelendőt vagy lehet, vagy nem, arra húzza; — hogy a' nevelésnek nemeit 's módjait, nem a' maga helyén 's idején követi; 's holott elébb testi,

azután tudós, majd erkölcsi, végre polgári nevelést kellene adni; vagy más rendet követ, vagy a' nevelés ezen nemeinek némelyikét elmellőzi, — hogy, vagy igen sebes lépéseket tészzen a' nevelésben, 's a' nevelendő lelkének erejét fárasztja; vagy igen lassukat, 's eluntatja, — hogy nem különbözteti meg, a' szükségeseket az hasznosoktól; ezeket a' gyönyörűségesektől, vagy ezek között a' hátulsókat nagyobb mértékbe követé mint az elsőket; — hogy egyszer'smind sokfelé vonja a' nevelendő figyelmetességét, vagy igen sok teréhvél nyomja annak lelki erejét; vagy éppen munka nélkül való állapothoz szoktatja; — hogy vagy csak egy külső, vagy csak egy belső érzékenységet, vagy csak egy lelki tehetséget, vagy csak egy indulatját, vagy csak egy hajlandóságát formálgatja, gyakorolgatja a' többiek felé tévén, vagy mind ezekben erőlteti a' lelket; és így csak részszerint való és káros nevelést ad; — hogy mindenkor a' legtökéletesebb példával gyöttri a' nevelendőt, ki mikor látja attól való meszsze létét, azonban ahoz való közelítésének nyomait nem igen látja, elszomorodik, magát elereszti. — Vagy olyan példát tészzen eleibe, mellyet a' nevelendő hamar elér; azért magát elhiszi 's elereszkedik, — hogy vagy minden változtatás nélkül szüntelen dicséri a' nevelendőt, melly büszkeségre viszi azt 's elrestíti; vagy szüntelen pironogatja, gyalázza, melly őt megtompítja, elkedvetleníti, vagy egyiket sem míveli; melly azt hideg szorgalomra indítja, vagy olyan cselekedetei mellé ragasztja, hol a' dicséretet, hol a' gyalázatot, az hova nem illenek, mellyel a' nevelő maga tekintetét kockáztatja, — hogy vagy minden mozdulásira ügyel a' nevelendőnek, mellyért az magát egész rabságba lenni gondolja, 's a' kiszabadulásra törekedik, vagy semmi lépéseire nem ügyel; melly a' nevelendőt szüntelen szabadságra vezeti, —

hogy vagy praejudiciumokat ver beléje, vagy a' mellyeket talált, nem irtogatja ki, melly a' józan ítéletnek mind akadályára lépzen jövendőben; — hogy vagy a' jutalmazás és büntetés' nemeit nem jól keresi ki; vagy nem illőleg, 's nem a' helyhez 's időhez, 's nem is a' cselekedethez méregeti, melly a' nevelendőnek kedvét elveszi, testét lelkét megrontja; — hogy a' tanításban vagy igen hosszasan megy, melly unalmat 's fáradságot okoz, vagy igen röviden: melly ki nem elégít; — hogy vagy a' hátrább valókat elébb tanítja, vagy ellenkezőleg megy; melly mind a' kettő az ítélet tételt hibásítja, — hogy egyszer'smind igen sokfélét tanít, melly a' gondolkodó lélek' erejét megterheli; — hogy a' nevelendő eleibe nem tészén az egész tudományról rövid conspectust, melly miatt az nem fogja tudni, mi lesz az, a' mit tanulni szándékozik: — hogy a' száraz regulákat cásusok, esetek nélkül rakja elő, 's tanultatja; melly az elmét igen terheli, 's előmenetele nem enged. — De ki tudna minden hibákat előszámlálni, holott a' mennyi lépés, intés, regula vagyon, annyi hibák eshetnek a' nevelésben. — Ezeknek mind eltávoztatásokra, mind ha meg találta esni, megjobbításokra, igen jó, ha a' nevelő 's nevelendő nem csak magokra hagyatnak, hanem reájok ügyelő szemekre bízotnak; gyakran megvizsgáltatnak, ottan ottan forognak olly helyeken, hol a' megtanultakat kimutathassák, példákra szabhassák, más újjabb példákat is láthassanak; ha hol hibáztak, azokra nézve megjobbítókat találhassanak. — A' gyermekben az újság kívánság, hely változtatás, kedvének mindenkori bétöltése, ha határán túl megy, nem jó; de mind ezeket megfojtani is hiba, azért a' közép út a' lesz: hogy az unalomig éppen egy dolog mellett, egy helyen ne gyötrettessenek; ne is tartassanak olly szoros kötelek közt, hogy szabadságot ne is érezzének; ne

legyenek olly félelembé, hogy a' bátorságot levetkezzék; ne szoktassanak annyira a' vak engedelmességhez, hogy a' mások vélekedéseinek szolgái legyenek, szüléjkekhez 's másokhoz való tiszteleteket úgy gyakorolhassák, hogy a' tisztelet el ne nyelje a' szeretetet, se a' szeretet a' tiszteletet. — Ezeknek elérésére a' szülék eddig elé vagy azt mívelték, hogy gyermekeiket magok mellett házaiknál neveltették: vágy tanuló műhelyekbe, Kollégiumokba adták bé magoktól távol. — Igaz ugyan, hogy mind e' két nevelés' módjával elég hasznok vagynak egybe kötötte; de meg kell vallani, hogy mind a' kettőbe károk is sokak vagynak: — melly két nevelés módjának kárait is, hasznait is, egy kis munkácskám-ban megmutatni szándékom van. — A' szokásnak van határa, mellynél tovább nem mehet, 's az soha természeté nem változhatik, sem a' természetet felyül nem haladja; csak a' bajos, hogy valaki az ő határát kimérje, mert sok kicsin 's nagyobb környülállások járulnak beléje: 's a' mennyi ember vagyon, mind annyi újabb határai vagynak annak, sőt ugyan azon egy emberre nézve is különbözők: azt látom, hogy még senki a' fület nem szoktathatta a' nézésre, sem a' szemét az halásra; melly szerint az hol mi egészen mechanice vagyunk készítve, oda nem járulhat bé a' szokás; az hol elegyesleg vagyunk, oda néha bé; csak már itt is az a' nehéz, hogy az határt kitaláljuk, hol vagyunk pure mechanice, 's hol nem? — Ha az épség' állapotjában megmaradtunk volna is, még is lett volna esmeretünk az élesről 's tompáról, hegyesről, butáról, édesről, keserőről, szépről, rútól, hidegről, melegről 's a' t. különben igen nagy fogyatkozások közzé tétetett volna minden esmeretünk; mind ezekből kijön, hogy akkor is sok változásokat láttunk volna; más kérdés az: hogy szenvedhattuk volna azokat? mert a' kegyelem 's termé-

szeti ajándék, most is a' változásokat egyiknek könnyebbekké teszik, mint a' másiknak. — Nincs olyan gondolható argumentum, melyet más fel ne venne, 's valamely más nexusha igazságot ne demonstrálna vele; — a' mit a' naturalista nevet, azzal a' vallás mellett buzgólkodó a' vallás' czikkelyeit demonstrálja; — a' mit a' Soczinianusok 's Remonstránsok kimustráltak, azzal a' Protestánsok mint erősséggel úgy élnek; ilyenek az Ubiquitás, Transsubstantiatio, Sacramentumok' hathatósága; Pápa 's Ekklésia' hatalma, praedestinatio, typusok, jövendölések, csuda-tételek' demonstrációji, kivált mikor ezeket ott keresik, a' hol nincsenek. — A' Messiásról való ó Testamentomi jövendöléseket Coccėjus mindenütt feltalálta; volt a' ki soholt a'féléket nem látott, mindenik hibázott. — Huetius Daniél, rendre felvette azokat, 's az ó Testamentomi írókból, az időnek periodussai szerint talált világosakat, meg világosabbakat; de mind ide megyen minden argumentoma, erre sem, arra sem lehet magyarázni, tehát a' Messiásra illenek; ki nem látja itt a' fogyatkozást? — Próbálhatná valaki ez útat, hogy a' mellyek az új Testamentomban, az Apostoloktól előhozattatnak 's a' Messiásra magyaráztatnak, azokat válogatná ki; így okoskodva, hogy az Apostoloknak inkább kellett 's lehetett érteni az írásokat, 's Isteni jelentésből vett régi dolgokat; de mivel igaz az, hogy sok ó Testamentomi dolgot említnek az újra való szabogatás' czélja nélkül, 's hogy sokat csak valami világosításért, csak analogiáért hoznak bé; ki válogatja ki azokat, mellyekkel egyesesen az új Testamentomról akarnak demonstrálni. Ez a' szó: nem tudjátok e, hogy megiratott, 's ismét: nem olvastátok é? a' dolgot nem igazítja el. — De az e'féle kérdéseknek feltétele hamarabb szűl litterarium bellumot, mint Hitben való erősödést. — A' mi csupa Hit-

nek objectuma, abba hijában is akarnak igen belé nézni, ha meg nem fenekli is azt valaki; annak Hite azért nem lesz oktan Hit: valamint e' világi dolgok' esméretében, hol minden dolognak csak felső színét esmérjük, az esméret nem oktan. — A' jövendölések' értelmét, célját, természetét, magyarázatját, akkor fogjuk legjobban megítélni, mikor magunk azon állapotban leszünk, mellyben a' jövendő-mondó volt; mikor megtudjuk, hogy a' jövendő-mondó érzette e, hogy ő jövendől, megkülönböztette e azon állapotját egyéb állapotjától; 's mikor jövendült azzal egyszer'smind a' körülötte lévő dolgokra is úgy célozott e, mint a' következőkre. — Más temperamentoma vagyon a' test' egy részének; más a' másikának, más az egész testnek, más a' léleknek; más az embernek, mint testből és lélekből állónak; ezeket igen szükséges egymástól megkülönböztetni. — A' mi természetünk nem úgy készült, hogy azt, a' mi simplex, esmerhetnők; ha azért volna is valami simplex, mi azt nem tudjuk; a' mit mi simplexnek tartunk, a' nem simplex, csak a' mi esmeretünk' határa. — Nincsen a' természetben semmi simplex, csak azért is, mivel e' világon minden nexusban van, és sokféle egybe köttetések között; mivel eggyik a' másikból foly; mivel semmi sincs magtalan, hanem mindennek vagynak kifolyásai, munkái; még pedig csoportosok. — Még a' lélek' munkái, a' gondolatok is magokban nem simplexek, mert egymásból sokképpen származnak, sokakkal vagynak nexusba; azért lehet sokszor a' gondolatoknak is genealogiáját csinálni, azért lehet valakinek irásába az írónak gondolatját meg-esmérni; azért lehet valaki gondolatját előre találni; azért lehet valakit olyan állapotba helyheztenni, hogy azt gondolja a' mit akarunk; azért találhatjuk ki, ki fogja a' mi ítéletünket megérteni, követni, 's

ki nem? a' kinek t. i. lelke abban a' nexusban lesz, mellyben a' miénk vagyon. — A' lélek maga sem simplex, a' világi substantziák sem simplexek, nem csak azért, hogy egybe köttethetnek testekkel, 's munkálódhatnak testekbe, 's nem is tudnók másképpen az ő munkájokat megfogni; hanem az ellenkezőknek sintsen okok, miért gondoljanak ide új hypothesis, hogy a' lélek' munkálkodását megfoghassák, mert azzal nem segíthetik ki magokat sok nem tudomból: ha áll egyszer a' természet Urának ezen mindenektől megesmert regulája, hogy a' természet egyforma rövid útú, kevés eszközű; megmaradhat itt is, midőn a' lelket a' testtől nem valami természettel, hanem grádussal különböztetjük meg. — Még is megmaradhat a' definitió csinálásba ez a' distinctio, hogy a' simplexet nem lehet definiálni, mert ámbár simplex nincs semmi, 's ha volna is, a' mi természetünk úgy van készítve, hogy semmi simplexet meg nem foghatunk; de ugyan csak nekünk sok látszik simplexnek, 's e' szerint annak karakterei nincsenek; 's minthogy pedig a' definitióba karakterek kellenének, azokat definiálni nem lehet. — A' veritas reánk nézve ilyen simplex notióju, 's nem lehet definiálni; ha különböző nemeit vesszük a' veritásnak, a' nemek különbözőségéből vehetünk valami megkülönböztető karaktereket; de azok is nem a' veritas' karakterei lesznek, hanem a' nemeké; de különben is a' mi természetünk nem készült úgy, hogy csak egy veritást is esmerhessünk, melly mellett fogyatkozások ne lennének; reánk nézve azért nincsen veritas, a' mit veritásnak tartunk, azt egy relátzio, egy karakter, egy eset, egy öszve köttetés 's a' t. csinálja; mert ugyan azon dolog más egybe köttetésben, esetben, mindjárt más; azért igaz az: Duo cum faciunt idem, non est idem; — mellyre nézve törvényeket sem lehet tenni, mellyek egy esetnél többre

ilyenek, mert minden esetek egymástól különböznek; azért a' törvények' régisége mellett nincs miért harczolni, vagy azon igyekezni, hogy az újjonnan tétettek so-
kaig tartsanak; mert minden törvény csak egy esetre illik, a' melly őt szülte; reá húzni pedig más eseteket lelki esméretbeli dolog, vagy ha már meghagyatnak a' józan törvények, minthogy itt a' fogyatzáson más-
képpen nem lehet segíteni, nem is lehet minden esetnek törvényt tenni, haszontalan is lenne; mert az eset' el-
mulásával el kellene annak múlni: tehát jól cselekszik a' bírák, ha mikor az újabb eseteket reá vonják, min-
denkor az aequitást, humanitást tanácsul megkérdik, 's inkább vagynak a' lehetőségig 's szükségig kedvezőleg, mint keménykedve. — Ha sok újjabb szók, syllabák-
nak más hanggal lett kimondása, vagy dialectus nyelvet tesznek; úgy több nyelvek vagynak azon négyszáz 's né-
hánynál, mellyeket az utazók a' világon találtak; — min-
den Nemzetben más nyelv a' gyermeké, más a' megele-
medetté, más a' véné; más a' tudósé, más a' mester-
emberé; más a' kereskedőé, más azé, a' ki módiból
nyelve szavai közzé idegen szókat elegyít; — az anya-
nyelveket sem jól határozzák az egész világon ugyan
többekre, Európában pedig négyre; mert ha a' mellyből
a' nyelv magának szókat vett, az reá nézve anya-nyelv;
a' mennyi nyelv van, szinte mindenik lehet anya is, le-
ány is, kivált ha Nemzetei egymással sokat társalkod-
tak; — ha pedig azon szókra nézve mondatik anya-
nyelvnek, mellyeknek eredetét nem igen lehet másokból
lehozni; minden nyelvekben vagynak ilyenek is, mel-
lyeknek Nemzete elmés, találós, mesterséget vagy keres-
kedést gyakorló; — a' nyelveknek beszéllésbeli nehézsé-
ge vagy könnyűsége, nagyon függ az embernek szollá-
sa eszközeitől; a' nyelvben lévő syllabáknak egybe ra-
kásától; az egygyütt hangzóknak vokálisok mellett való

számától, a' syllabák' quantitasától; erre nézve meg lehet itélni, hogy az éjszaki nyelvek a' napkeletieknek 's délieknek nehezezségek; ezeknek nyelvek amazoknak könnyebbek; Európában a' Lengyelek, Anglusok, Skotusok' nyelve a' nehezebbek; az Olasz, Spanyol könnyebbek; — már a' Lengyel akármelly nyelvet megtanulhat, hanem durvábban beszéli 's hathatósabb hangal; — a' többi Nemzetek, kik közelebb, kik távolabb esnek ahoz a' módhoz, hogy könnyen, szépen, vagy éppen úgy beszélhessék a' mások nyelveit, mint a' kik azokba születettek. — A' napkeleti nyelvek' syllabái többnyire mind hosszú quantitasuak, 's az olyanokat hathatósan meg is nyomják; de mivel a' rövid quantitasuak nem is syllabák, olly sebessen mondatnak ki, hogy a' fül alig veszi észre; azért itéljük mi a' Török, Görög, 'Sidó, Örmény nyelveket sebeseknek, holott az ő igaz syllabájokra nézve lassuak; hanem sokszor az embernek beszélésbeli eszközei, részei is sokat tesznek a' syllabák' sebességére; szintugy a' gyakorlás is, 's illyenkor a' nyelv' sebessége nem annak syllabáinak quantitasából, hanem a' beszéllés' eszközeiből, 's a' szokásból kell megítélni. Már a' melly nyelvben, vagy csak hosszú quantitasu syllabák vagynak, röviden kevesek, vagy az elegygetések is kevesek; az ollyan nyelven a' poësis száraz, nem sok formájú; pallérozást bajosan bévehető; ellenkezőleg kell a' másféle nyelvekről itélni; kevés poësis lehetett 's lehet hát a' 'Sidó-nyelvnek; így lehet megítélni, mellyik Europai nyelvnek lehet több formájú 's szebb poësis. — Kevés nyelvbe vagynak annyi a' dolognak természetí hangjából vétetett szavai, mint a' magyarnak; Komménius próbálta az állatoknak szavait diákul azoknak hangjaiból kicsinálni: ezek az illyen szók csak ollyan dolgoknak adattak, mellyek phisikumok, hangot adnak, még pedig egygyes forma hangot;

a' sokféle hangokat 's részeket nem tudja a' nyelv egy szóval kitenni. — A' composita machinák' nevei igen a' szabad tetszésből formált szókkal tétetnek ki. — A' nyelv' fogyatkozása ott tetszik ki leginkább, hogy egy individuumot sem tudunk a' maga nevéen nevezni, mind specieseket nevezünk; a' plánták, fák, gyümölcsök, állatok' sorában. — Valamelly nyelvnek tökéletességét a' számossabb eredeti szókból, az eredeti szóknak természet kitételére alkalmasabb voltokból; a' könnyű, nem mesterséges hajtogatásokból; a' hajtogatásnak, származtatásnak, mennél kevesebb egymástól különböző formáiból, a' leghathatósabb kitételekből, legillendőbb tropusokból, legtermészetesb leírásokból lehet kihozni. — Nem igaz minden kifogás nélkül, hogy az embernek ideáji egygyütt járnak a' nyelvével; mert a' lélek a' maga munkáiban tökéletesebb, mint a' nyelv; sok ideáink vagynak, mellyeknek nincs neve, csak körül írással fejeztetnek ki. — Az oktalan állatoknak is vagynak dialektusai; másképpen szóll, mikor fiu; másképpen mikor felnőtt, 's vén. — Mivel más Nemzetek' betűit, írását, a' szóknak kimondása módját nem tudjuk; azért a' szókból, azoknak hasonlatosságokból semmi bizonyos argumentumot nem vehetünk. — Hogy a' régi Nemzeteknek is volt egy tudós epokája; a' régi tudományoknak is egy megvilágosodtabb állapotja; a' régi tudósoknak is magas képzelődése, éles elméje; azon kevés monumentumokból, mellyek kezeinknél vagynak, megtetszik; sőt abból is, hogy olyan matériát vettek fel, 's dolgoztak ki, mellyhez csak a' nagy elme foghat; olyan kérdéseket feszegettek, mellyeket csak a' magas elme tehet fel; olyan subtilitásokat kerestek benne, mellyeket csak az éles elme kereshet; olly erősségeket hoztak elő, a' mellyeket egy merőn álló elme birhat. — Ma tudjuk, hogy a' tudós matériához csak Anglus, Belga,

Helvétus, Prussus és Magyar szóll; a' víghoz Olasz, Francia, Német; így a' matériák nemzetekenint járnak, 's a' Nemzetek is a' matériákhoz a' természettől készítetnek. — Hogy a' tudósok systemákat csináltak, főállatmányokat, principiumokat, világosító meghatározásokat, definitiókat vettek fel, megtisztított esmereteket, abstracta notitiókat, vággtak belé, 's ezeket vagy lehetett, vagy nem, egymáshoz jól hozzá illetgetvén, a' természetre úgy szabtak erővel reá, vagy a' természetet erővel reá huzzák; mellyből származtak azok, hogy a' természetet sokan nem magából, hanem a' systemákból ítélték meg; készebbek voltak a' természet' némelly munkáját 's reguláját tagadni, mintsem a' systemától elállani; abból lett a' systema íróknak is egymástól való különbözés; holott ha elébb a' természetet vizsgálták, kérdezték 's tanultak volna, meg egyezhettek volna. — A' systemáknak a' Tudományokba való bévitele ártalmára volt a' Tudományoknak, 's a' Tudományok világosságának határát szorította; azt mívelték a' Sekták is. — A' mi természetünk inkább van ahoz készülve, hogy a' mathematica notitiókat 's igazságokat megtartsuk emlékezetünkbe; egy testet megismerünk, több qualitasait, tulajdonságait hamar elfelejtjük; de nagysága megmarad bennünk: gyermekségünkben sok esmereteket szerzettünk, azokból a' nagyságnak, hosszúságnak ideáji maradtak csak meg; mert ezen ideák nem csak az érzékenység eszközei' munkái, hanem a' léleknek is munkája; a' léleknek kell magában lenni olly titkos principiumnak, mellyekhez azok szabattassanak; a' mellett az ollyan ideák szükségesebbek is az életre; azért jól esett, hogy a' mi természetünk úgy készült, hogy azokat tarthassa meg inkább. — Millyen a' legelébb szereztetett ideája valakinek valamelly dologrul nem tudhatjuk; a' curiositást

szerető lélek mindjárt hozzá szokott kezdeni, annak az első még igen csecsemő ideának kidolgozásához, sokat ad más meg más munkája hozzá; 's mikor mi az esméret érezzük, már nem csupa esméret, hanem a' léleknek majd minden munkájából álló resultatum. — Az ideákat közönségesen az érzékenység' eszközeire nézve szokták elosztani, úgyhogy a' színeket szemmel, az hangokat füllel szerezzük 's a' t. de minden idea szerzésébe több érzékenységek járnak egynél; — a' színt érintés (tactus) által is lehet megésmérni, még szinte jobban; 's mivel a' szín is compositum, egybe szerkeztetett, mindent pedig a' mi egybe szerkeztetett jobban megésmérünk több érzések' eszközei által; lehet hát őt is több érzések alá vetni. — Nem jól szólnak a' kik így szólnak, világos vagy setétzöld; mert a' világosság nem a' szín, hanem a' sugár' tulajdonsága. — Nem csak a' Profétákban 's Apostolokban lehet a' nagy lelket csudálni, hanem egy az halált szembe látó vitéznek bátorságában is; egy gyermekei iránt egyenes buzgósággal gondoskodó jó atyában is; egy az országot bölcsen 's kegyesen igazgató nagy fejedelemben is; egy az igazságot tántorithatatlanul követő ítélő bíróban is; egy a' közönséges boldogságot néző tudományát fáradhatatlanul követő tudós tanítóban is. — Kiknek állapotját mi csak kívülről látjuk, úgy a' mint belől áll; nem tudhatjuk, nem is érezzük, mivel nem vagyunk az ő állapotjában. — A' kívánságok, hajlandóságok, virtus, becsület, tisztesség 's mind ezeknek nevedése, meg nem elégedése, fennebb vágyásra való nyughatatlansága, mind annyi argumentumi annak, hogy az emberi lélek halhatatlan, 's egyébre készítettet, nem csak erre az életre. — A' kevélység kezdődhetik egy kucsman is, egy koronán is; szintugy a' fösvényesség egy garason is, ezer forinton is; így hát annak határát nem lehet

kimérni; de nem lehet a' virtusét 's a' vétékét is, még annyival bajosabb megmondani: mikor kezd ugyan azon indulat megszűnni virtus lenni, a' belső dolog csak azon emberi ítéletétől 's érzésétől függ, a' kibe meg van; más emberek itt eltiltattak a' megítéléstől, mert csak külső jegyeket látnak, 's többire későre csak meg-növésekbe látják a' factumot, meglettet; azt is a' ma-gok mértékéhez mérik, mellyhez való inkább az ő tu-lajdon virtusok is, és indulatjuk. — De maga is az em-ber a' maga indulatjának helyes vagy helytelen voltául sokszor balul ítél, úgy a' mint esmér 's a' mint szokott; ezek pedig sokszor hibázó mértékek. Innen bajos meg-mondani, mi a' valóságos hiba 's vétek. A' lelki esméret' gyötrése sem elég bizonyító próba, mert az a' gyenge ér-telem mellett többet 's többször gyötör; sőt még olyak-ban is, a' mellyekben más, hiba nélkül dolgozik. — E' szerint az illetén kérdés, mivel én így, más másképpen ítél; mindenikünk pedig természete szerint; mellyik már a' valóságos ítélet tétel? elmaradhat e' világból, 's kü-lönösen az emberektől; mert az csak az Istené. — Akár azt mondjad: hogy az Isten azért teremtett, hogy jósa-gát közölje; akár azért, hogy dicsősségét kinyilatkoz-tassa: e' mind egyre megyen; de azt mi ki nem tanul-hatjuk, mi okbul tselekedte; elég az, hogy szüksége reá nem volt; azonban az ilyen kérdés is elmaradha-tott volna a' Tudományokbul. — Nem jó így itélni min-den kifogás nélkül: eből gyült vagyonnak, eből kell el-veszni; mert sokszor a' kinek vagyona megmarad, ha eből gyült is, nem eből gyültnek ítétetik; 's a' kinek elvesz, ha nem eből gyült is, olyanná fog tartatni. — A' ki egyátallýában úgy ítél, hogy minden hely az ő lakossi természetéhez illő productumokat hozott, az ol-lyan mind azt a' mi Hollandiában terem, a' Hollandu-soknak jónak, a' mi másutt terem, nekik rosznak itéli; 's a' ki másunnán hozzájok megyen lakni, azt veszede-

lembe esendőnek tartja. — A' mesterséggel 's eröltetéssel készült gyümölcsök mind szenvednek, nem készülnek jól el, nem is a' mi természetünkhöz valók; azon okból az elein érő gyümölcsök kevesebbek is, azok puhák, torhák, tartatlanak; azoknak nedvességei főtelemek, kevésbé egészségesek, mint a' későn érők; — a' gyümölcsök közönségesen mind oszlató, hígító, tágasító, hivesítő, de gyengítő erővel birnak. — A' hideg víz akár kívülről, akár belőlről járuljon testünkhez, öszvehúz, szorít, a' meleget tartóztatja, melly midőn magát kiütni igyekezi, nagyobb meleget okoz; innen van, hogy a' ki sokat iszik, még inkább szomjúhozik. — Nem helyes állítás az, hogy a' mint a' meleg vagy hideg naponkint nevededik, úgy a' mi természetünk is inkább hozzá szokik; ugyhogy, ha elsőbb napjaikban inkább éreztették magokat, azután kevésbé éreztettek; mert a' mi természetünk mint embereké, nem mind egyarányu, nem is úgy munkálódik bennünk a' meleg 's a' hideg, mint a' thermometrumban 's barometrumban; sőt ha hasonlók volnánk is azokhoz, még is nem egyaránt munkálódnék bennünk a' hideg 's meleg; mert a' thermometrumokban 's barometrumokban is azoknak különböző munkájok vagyon. — Az érzékenységről két különböző utakon teszünk ítéletet, vagy szóllunk róllok philosophice, mikor azokat mint távol-lévőket 's elmúltakat vesszük fel 's hasogatjuk el; vagy benne vagyunk éppen az érzésben, 's akkor ítéljük meg; mind a' két fele ítélet tétel lehet hibás is, lehet jó is; de egyiket a' másikra fordítani éppen nem jó; az érzékenységről, mint jelenvalóul az ítéel jobban, a' ki benne vagyon. — Ezen kérdést: vallyon az Isten a' lelkeket egyarányuknak teremttette é? szinte mind a' két részről egyaránt lehet vitatni; de mi az Istennek consiliumában nem voltunk; az ő bölcsességének, céljának, munkáiban való rendének, csak árnyékát

látjuk, innen azért erősséget nem vehetünk; — a posteriori látjuk a' lelkek közt a' különbséget, de azt okozhatta a' nevelés, a' szoktatás, 's egyebek; azért csak azt kellene megmutatni: vallyon lehetett é a' lelkeket egyarányuaknak teremteni? — Ha a' lélek nem olyan simplex, mint első tekintettel a' philosophia tartja, hanem substantia, mellynek compositiójában többek is lehetnek, sőt kell is lenniük; ha a' testek, mellyek olly sokaktól függenek e' világon, egyarányuak nem lehettek, a' lelkek pedig akármelly testhez nem ilhettek; ezekből kijön, hogy a' magok eredetökbén is a' lelkeknek különbözőknek kellett lenni; ezért pedig nem lehet a' Teremtőt vádolni, mert azoknak természetivel egygyütt járt a' lehetetlenség, azonban mindeniknek boldogsága eléggé ki van csinálva. — Minden egybeszerkeztetett (compositum) új affectiókat vészen, a' mellyek annak részeiben külön külön nem voltak meg; a' fűtől különböz az aër; a' tűz, a' víz, és a' föld, még is ezek teszik a' fűvet; a' tűz különböz a' taplótul, a' kovátul, aczéltól, de mind ezekből lehet tűz; mindazonáltal az illyen tulajdonságoknak valami titkos atyafiságának kell lenni; mert az oknak, 's annak munkájának vagy on atyafisága, de mi ezt nem mindenkor esmerjük; az is megeshetik, hogy mikor a' munkát annak okával egybe vetjük, azt vesszük csak fel, a' mi nekünk látszik, nem a' mi van valósággal; — így hibázik ítéletünk, mikor phaenomenonnal, tüneménnyel bánunk; nincsenek ideáink a' valóságrul, szavaink sincsenek ahoz valók; készültünk a' tüneményekhez, ezek közt szüntelen való változást 's ellenkezést tapasztalunk; azért minden bizonyossághoz való közelítésünk csak abban áll, ha köztök valamelly rendet, regulát, megegyezést találhatunk; a' tüneményekből pedig a' valóságokra általkövetkezéseket nem lehet csinálnunk, abból sem lehet itt erősséget venni; nem képzelem, hogy lehessen, tehát nem lehet, mert

az egész dolog felyül jár képzelődésünkön; — az innen húzott képtelenségeknek sincs helye, mert az egész dolog képtelenségnek látszik, még sem az. — Nem éppen helyes ezen ítélet tétel is: Prókátorbul jó ítélő-bíró nem lehet, mert a' ki a' dolgot mind a' két oldalról jól megfontolja, inkább szólhat hozzá; hiszen maga a' Prókátor is ítélő-bíró, nem a' polgári rend szerint ugyan, hanem a' dolog' természete szerint, 's az ő előbb megtett ítélete, majd a' polgári bírának új tárgya lesz az ítéletre. — Valóságot e' világon semmit sem esmérünk; sem erőt, sem substantiát, sem causát; nem is készítettünk azokhoz, hanem csak effectusok, qualítások, affectiók esmérétéhez: ezekben pedig érzékenységeink által egyebet esmérünk, nem azt a' mi valósággal van; a' lelkünk is egyebet veszen az érzékenységek eszközeitől, nem azt, a' mit azon eszközök vettek a' dolgoktól; így könnyű által látni, hogy nagy különbség legyen a' léleknek esmerete közt, 's a' dolog közt. — Ha semmi valóságot nem tudunk, csak játszodozunk itt az árnyékokkal, egyik mint a' másik; a' ki nagyobb tökéletességre hág, a' közelebb jut a' bizonytalansághoz, tudatlansághoz; mert inkább által látja, hogy a' valóságtól melly messze van; — a' nagyobb tökélete azért csak abban lehet állítani, ha ki ezen árnyékok, tünemények' rendiben az egyformaságot, a' rendet, a' regulát, megegyezést, 's a' maga állapotjára való szabogathatást jobban megesméri. — Nékünk nincs módunk mostani gondolkodásunk' systemájában arra, hogy megmutathatók, hogy az érzékenység' útján kívül más uton esmeretet szerezhessünk; azért arra sints, hogy megítéljük; születésünk előtt lelkünknek lehetett e valamelly esmerete ilyen, a' millyen e' világhoz ennek dolgaihoz való, 's ezen életünk' eszközeivel szereztetik? sőt az ellenkezőt, hogy ilyen esmeretünk nem lehetett, meg lehet mutatni; mostani érzékenységeink' eszközei

e' világhoz, ennek dolgaihoz valók 's azoknak esmere-
 tihez; a' dolgok is azon eszközökhöz valók. — Hogy
 más esmeretei lelkünknek lehettek születésünk előtt, ak-
 kori állapotunkhoz valók, nem lehetetlen; nem is lehet
 megmutatni, hogy születésünk előtt semmi esmerete lel-
 künknek nem lett volna; sőt az hihetőbb, hogy sok ál-
 lapotokon jöhetett keresztül míg erre jutott; a' mint en-
 nek vége után mehet sok különbözőkön keresztül, míg
 közelít a' tökéleteshez, mert egyszeribe arra nem me-
 het; — mivel azok az állapotok egymástól különböz-
 nek, mind különböző eszközöket is kívánnak, azon esz-
 közök által pedig mind különböző esmeretek szereztet-
 nek; — de a' mint nem lehet azon állapotokat 's esz-
 közöket meghatározni milyen esmeretűek lesznek, éppen
 ugy nem lehet azt is, hogy vallyon e' mostani állapot-
 beli esmereteink közül nem marad e semmi meg, vagy
 legalább mostani gondolkodása' formája, vagy esmerge-
 tésének módja; sőt azt sem lehet megmutatni, hogy a'
 már megszerezett esmeretünkből mi marad meg a' kö-
 vetkezendő állapotra, — az én mostani testemben nem
 tudom mi az, a' mi lélekkel van egybe kötötve, egy
 test e az, több testek e? ennek a' külső durvának van e
 ollo része, melly a' lélektől el nem maradhat? essentia-
 lis részei ennek a' fejen, karokon, lábakon, csontok-
 kon, inakon, véren, tüdön, szíven, májon, vesén, be-
 leken kívül, lehetnek mások, fáinak, azokat magá-
 val elviheti a' lélek; 's abból, a' mi itt marad, nem
 ítélni meg, hogy egész testünk itt marad e? mert
 nem tudjuk, mivel volt lelkünk egybe kötötve, 's mit
 vihet el magával. — De azt sem tudjuk, a' lélek mit
 tud; más az, hogy én mit tudok, az az: mit tapasztal-
 lok magamról, lelkemről, ennek esmeretéről; a' lélek
 ezek felett sokat tudhat, sőt én elfelejtek valamit, a'
 lélek megtarthatja; e' szerint némelyeket elvihet magával
 a' más életre is, ha ott szükségesek lesznek; de mivel

a' más élet' állapotját nem tudjuk, azt sem tudjuk megítélni, mik szükségesekek oda. — Az Isten' hatalmából, bölcsességéből, jóságából itt okoskodni nem lehet, mert azokat vólta képpen nem esmérjük; osztán azon tulajdonságoknak esmeretére e' világ' dolgaiból mentünk, nem lehet hát visszafelé e' világ' dolgait, 's a' más világ' állapotját azokból itélni. — Más az én lelkemről, annak belső természeti állapotjáról itélni, más az én lélekről való gondolkodásomról, systemámról; e' kettő megkülönböztetésével eléri az ember azt, hogy mikor mi elfelejtünk valamit, nem mondja mindjárt, hogy a' lélek maga is elfelejtette; sem azt, hogy illy sok elfelejtésünk után, a' más világra mindent elfelejtve megyünk, és semmi e' világi gondolatot által nem viszünk. — A' léleknek minden tehetségei úgy vagynak készítve, hogy a' mint azoknak kezdetek legyen, úgy legyen felemelkedésekben, soholt soha meg nem álló grádus, lépés is; mert nem lehet hinni, hogy a' lélek semmivé legyen, vagy ez élet' végével úgy újra öntessék, hogy éppen más legyen belőle; vagy hogy különösen a' fennebb vágyódás éppen kimaradjon a' más életből; 's ez az indulat csupán csak ez életre való lett legyen, 's a' másnak kezdeténél határozódnék. — Az e'féle esetek, hogy valaki egy nyavalyában egyszeribe minden esmeretét elveszti; más más nyavalyában egyszeribe új esmeretet szerez, új nyelvet beszél, mellyet soha nem hallott, sem azt nem bizonyítja, hogy a' lélekben is eltöröltetnék minden esmeret, mikor bennünk mint personále totumban eltöröltetik; sem azt, hogy a' születés előtt kellett a' mi lelkünkben mindenféle esmereteknek béplántáltatva lenni; mert a' léleknek van ereje élni az esmeret 's szóllás' eszközeivel; azon eszközök sokféle mozdulásokat bévehetnek, azon mozgások közt akkori állapotjukban egyiket inkább bévehették mint a' mást, 's így eljuthattak új nyelven való beszéllésre, mint sok álmodozók új álmok-

ra, sok gondolkodók új gondolatokra; — vokálist ugyan az esmertteken kívül egy sem csinálhat többet; consónások más meg más egyberakását csinálhatja; — egy megszületett gyermek az övét senkitől nem hallotta, mielőbb lesz a' világra, mindjárt kiáltja; más ember azért miért ne tudna szokat csinálni újjakat; a' kik a' követség ajándékával birnak, kevés tapasztalás után egész nyelvet tudnak követni. — A' szabadság vagy Istené, vagy felsőbb teremtet lelkeké, vagy emberé, vagy hazafié; vagy keresztyéné, vagy egy 's más vallásbelié, vagy kereskedőé, vagy szülőké, vagy magzatoké 's a' t. a' mennyi állapot, hivatal, köteleztetés vagyon; annyi-féle a' szabadság: — Az Isten 's felsőbb teremtet lelkek' szabadsága mi legyen nem tudjuk; — előre az Istentől magán, az Istenen kezdve semmit sem tudunk; a' tapasztalás' útja után tudunk róla mindent, a' mit tudhatunk; a' világi dolgokból hozunk reá mindent ki; tehát ő belőle nem lehet soha a' világi dolgokra, azoknak tulajdonságira okoskodni; ha csak circulust nem akarunk az okoskodásba csinálni; — az emberek' szabadsága pedig az ő állapotjuk 's kötelesség általi való megkötöttség által megkülönböztetik; de mindenik szabadságban a' determinatio, elhatározás meg van; sőt annál inkább tökéletesedik ez a' szabadság, mennél több lesz a' determinans causa, elhatározó ok; mennél fainabbak, világosabbak azok, 's mennél inkább hajtanak a' dolog' kivitelére. — A' fellengős Philosophusok' distinctus intellectust, megkülönböztetett értelmet akkor tulajdonítanak nekünk, mikor racionális státusban, okosság állapotjában vagyunk; de mi soha nem vagyunk úgy, hogy egyszer'smind sensitivus, érzékenységet követő állapotban is ne légyünk; azért, vagy soha nincs distinctus intellectusunk, vagy a' distinctus intellectusnak ideája chimerica; továbbá nem igen nagy szükség van a' notio 's idea' megkülönböztetésére is; mert a' sen-

sualis dolgokban is van notionk, a' rationalisokban is ideánk. — A' természeti állapot nem az egyenlőség' állapotja, mert a' testek' természetéből a' jó ki, hogy azok kezdetökben is a' nevelés előtt különbözik, 's más meg más tulajdonságokkal birnak egymás felett; a' lelkek is a' különböző eszközökkel nem élhetnek egyaránt, melyből lesz az emberek közt a' természeti egyenetlenség; e' felett azon egyenetlenséghez sokat ad még az ország' állapotja, igazgatása, rende, szüksége 's a' t. 's ezek már az okai, hogy egy országban eltűretik az, a' mi a' másban nem; egyik rend szenved, mikor a' más boldogul 's a' t. — annak is az oka, hogy csak egy nagy Sándor, egy XII-dik Károly, egy Er'sébeth, egy Katalin, egy II-dik Jó'sef, egy Fridrik, egy Eugén, egy Türenne, egy Apelles, egy Newton, egy Leibnicz, egy Voltaire volt; ezek is meszsze egymástól, későre készültek; meg annyi jelei annak, hogy a' természetben van egyenetlenség. — Nem jó így itélni: ez a' gyermek nem lesz soha kövér, mivel sem az attya, sem a' nagy-attya nem volt kövér; mert e' szerint ha a' familiában egy sovány volt, az egész soványnak maradtott volna; vagy a' mái különbség szerint Ádámnak soványnak is, kövérnek is, magasnak is, törpének is kellett volna lenni; mivel mindnyájan tőle származtunk. — Azt mondják: a' szomorú, a' szomorú dolgot képzelni 's leírni is jobban tudja; de hogy a' játék-írók 's azt játszókat, igen szomorút, haragost 's a' t. nem tudnak előállítani onnan van: hogy mikor írják, vagy játszódnak, magok nincsenek azon állapotokban, 's nem is tehetik magokat azokba. — A' víg ember így szól erről a' dologról: a' szomorú nem ítélni, mert ő szomorú; a' szomorú ellenben így: erről pedig a' víg nem ítélni, mert ő víg; de a' szomorú dologról, mint a' szomorúságban lévőnek érzékenységeről, nem pedig a' szomorú dolog' természetéről a' szomorú ítélni jobban, mint a'

víg személy; a' víg is a' víg' érzéséről, de nem a' víg-ság' természetéről ítél jobban, mint a' szomorú; e' szerint más arról itél, micsoda törvényt követ a' szomorú 's víg érzékenység; mi azoknak a' természete, gyümölcse 's a' t. mert ezekről akkor lehet itél, mikor a' szomorú 's víg érzés megszűnt 's az okosság dolgozhatik. — Mivel a' syllabák 's szók' kimondásai nyavalyától, szoktatástól, élet idejétől, sok környüállásokban megváltozható száj-organumitól függenek; új szókkal elegyednek, újjabb regulákra vonattatnak, sőt a' módi is bójárul változásaikba; ezen változások pedig harmincz esztendőnél sokszor hamarabb, sokszor valamivel későbbre megeshetnek; innen bolondság a' szók és syllabák' pronuciációját, 's annak vagy tartósságát, vagy reguláját erőssen vitatni; — a' pronuciációba minden ember egy Grammatika, 's minden emberi élet, vagy annak minden része egy periodus. — Mikor a' fordításban, vagy eredeti írásban is az a' kérdés forog fenn, mit értett az író ezen 's amaz szón; ha az él, megkérdetvén, legigazabban megmondja; ha pedig nem él, a' mit mi az ő értelméről a' több szók' egymástól függéséből kihozunk, a' csak a' mi gondolatunk szerint az ő gondolatja; 's ez már nem olly bizonyos, mint az első; mikor ismét arról van a' kérdés: ennek a' dolognak tulajdonságáról mit értett az Író, hasonló utakon lehet kérdeni; de mikor a' kérdeztetik, ezen 's ezen dolog' tulajdonságán helyesen, mit keljen érteni, azt a' dolog' természetéből lehet kihozni, mint a' víznek széjjel folyhatóságát a' víz' természetéből; nem lévén erre szükséges sem 'Sidó, sem Görög, sem Francia Lexicon. De itt is csak a' magunk értelmét adjuk fel, nem a' másét, 's a' magunkét is mostani állapotunkból; a' mi lelkünknek mostani dispositiója szerint. — Ez a' kérdés: vallyon a' régiek voltak é tudósabbak, vagy a' mostaniak? helytelen kérdés, mert sem a' mostaniakat elég

jól nem ismerjük, sem a régieket; ezeknek kevés írásaikat vettük kezünkhez, sok könyveik, munkáik elvesztek; 's ha volnának is, a' mi róllok való ítéletünkben sok mái módik, gondolkodások, gustusok, szokások folynak bé, 's mindenkor csak a' jönne ki a' feleletbe, hogy nekünk mi tetszik inkább; de a' kérdés azt is teszi fel, hogy a' Nemzeteknek 's tudományoknak soholt meg nem szakadó folyása volt máig; holott sok Nemzet volt mái állapotjánál tudósabb, gazdagabb, erősebb, fáinabb állapotban, — a' míg sok körülállásoktól függ valamelly népnek tudománya; belső, külső, közel, 's távol való körülállásoktól; addig valamelly népnek 20 vagy 30 esztendő alatt fel is hághat, le is szálhat tudós állapotja. Ma már nem támadnak Molierék, Racinek, Corneillék, Voltairek; ezeknek munkái kijöttek, fordítattak, kőverésbe jöttek, eljátszodtattak, majd kimennek a' gustusból, többé nem lesznek újjak; e' szerint a' Nemzet' gustussa a' játékhoz elvesz, az alatt megeshetik, hogy egyébhez ered gustussa; így cserélik fel magokat a' mesterséghez, kereskedéshez, gazdagsághoz, politiahoz, törvényhez, katonai dolgokhoz, philosophiához, játékokhoz, valláshoz való gustussai valamelly népnek. — Egy katona csudálatos állat, mert a' bizonyost elhagyja, 's bizonytalanságra veti magát; az életet bírja, még is elmegyén, hogy azt a' hadban keresse; minden dolgot többre becsül mint kellene, mert életénél fellyebb becsüli; ez életben keresi azt, a' mit ez életben nem bírhat, t. i. a' jó hírt; ő oltalmaz másokat, őt pedig senki sem; lemond a' maga nyugalomáról, csendességéről, bátorságáról, hogy azokat másoknak megszerezze; — ezen a' világon a' jónak 's rosszának, mint a' szépnek 's rutnak epokája van; mikélyt azt bétölti, másképpen szólnak az emberek róla; sok neveztetik most rosszának, a' mi az előtt jónak tartatott; ezt az emberek tökéletességbe való előmenetele, gon-

dolkodása, 's a' módi változásának lehet tulajdonítani. — Egy Király az országgal *aequivalens*, egyiknek ugy szent a' jussa, mint a' másiknak, ugy terjed ki, ugy bétellyesítendő, egyik a' másikkal sohasem lehet *collisióba*; egyik nem nőhet, hogy a' másik ne fogyjon; — azt is hijába említi valaki, hogy a' Király van az országért, nem az ország a' Királyért; hijába hogy régibb a' Státus, hijába hogy a' Státus adott néki minden hatalmat, *jus*; mert ez nem született, hanem rendeltetett igazság, hogy *aequivalens* legyen a' Király az országgal: sőt ez igen hasznos a' Státusnak, az ellenkező pedig igen káros. — Mikor az ország nevededik, erősödik, mikor más szomszéd országokhoz mérve emelkedik, a' Király karakterének, rangjának is emelkedni 's a' regáléknak is nőni kell. — Senkinek a' Státusban *absolutum jussa* nincsen, hanem minden *jus* vagy *datum* vagy *acceptum*, melly fennebb fennebb ment, mikor a' *confirmatio*, *usus*, *contradictionis absentia* mellette voltak; annál pedig fennebb hágott, mennél régebben kezdődtek azok, 's mennél többször előjöttek; ez a' mértéke mind a' Király, mind a' Státusok jussainak, ezért nem lehet azokat az egyszer már elrendelt Hazában tántorgatni a' nélkül, hogy az ország felforduljon. — Egy egy személynek jussa az országban, ha legnagyobb is az a' személy a' Király után, nem *aequivalens* a' Királyéval, 's mindenkor hátrább van a' Királyénál, mindenkor enged a' Királyénak; ezért a' maga javait az elkerülhetetlen szükségben tartozik a' Királynak feláldozni, mert akkor az országnak áldozza fel; mert a' mit szükségesképpen a' Király' java kíván, azt kívánja az ország' java is; — nem ide való az a' természetben is rendkívül valósághoz köttetett gondolat, hogy minden ember egyarányu, mindennek jussai egyarányuak, senki magát a' roszra nem kötelezte, mikor Státusba mentek az emberek, valamelly jónak megnyerésért mentek; tehát magokra roszszat venni nem akartak,

— a' mint összeállott a' Státus, el is bomolhat; — a' Király oltalomért választatott, nem azért hát, hogy valaki miatta rosszat szenvedjen; — nem adhatott 's nem is adott senki just arra, hogy őt szerencsétlenné tegye; nem kötelezte senki magát arra, hogy szerencsétlenségével boldogítsa a' Hazát, ő tartja a' Királyt, nem ő tartozik hát néki, hanem a' Király ő nékie 's a' t. — mind ezek nem ide valók; mert a' természeti állapotban is nem mind így vagynak ezek. — Ott is van rend, van különbség; egy szépséggel, más erővel, más okossággal elől jár, kitündöklök; ott is vagynak az embereknek egybe köttetési: azok megkötik őket hol erősebben, hol gyengébben; ott is egygyik tartozik a' másnak 's a' t. — De még sokkal másképpen van a' társaságban, mert itt sokféle más rendek is vagynak: némellyek elkerülhetetlenek, némellyek csak hasznosok, ezekért sokat kell cselekedni, sokat szenvedni; sokszor kell valamelly mesterségnek, gyakorlásnak, kereskedésnek, találmánynak utat nyitni, mert egybe kötések úgy kívánjak; sokszor bé kell azokat vágni, vagy megszorítani, mert az egybe köttetések úgy kívánjak; e' szerint itt minden az egybe köttetésektől függvén, mi helyt az egybe köttetések változnak, mindjárt változtatást kívánnak, melly akkor megyen jobban, mikor legkevesebb rosszat húz magu után; megesik már, hogy rendkívül való szüksége légyen a' Hazának, akkor kiki, ha kívántatik, köteles rendkívül való eszközzé tenni magát 's javait; ilyen esetben elvétethetik valakinek jószága, hogy fordíttassék a' köz jókra 's a' t. — A' már egyszer felállott 's megerősített országban, nem lehet disputálni arról, ez, vagy amaz jus mikor kezdődött? lehetne é ellene mondani? elvenni? másnak adni? vagy megszorítani? mert ezek magokkal vonnák az ország' felfordítását; — de disputálását is az e' féléknek nagy vigyázással, 's választott személyeknek jó engedni

esupa elme-futatásért; p. o. Erdélyben a' só-vágatásnak jussa, eredet szerint minden emberé; azután familiaké volt, végre tehetősebb közönséges hivatalbeli személyé; úgy ment osztán a' Királyra által, 's már ma lehetne é változtatás benne? — De bétölt a' Királyi jusnak mértéke, azért senki azt többé nem vitathatja; — nem érdemel hát az is tekintetet, hogy mikor Királyokra ment, erőszakkal ment; a' nyomorult nép' kényszerítéséből ment, hogy olly Királyokra ment, kik nem voltak törvényesek; hogy azután is a' Királyok a' magok részéről a' pactum conditióit nem tartották meg; — mert elég az, hogy a' Királyi jus már törvényes erősb idejét 's mértékét elérte; — nem is volna ma elégséges vagy egy személy, vagy egy familia arra, hogy só-bányát tartson; Királyi kinézés kívántatik arra. — Minden jusnak 's azzal való élésnek, törvényes volta szükség, hogy úgy magyaráztassék, hogy lehessen annak a' rendszerint való esetekben haszonvehetése; mert nem tétethetik fel, hogy valakinek a' jus megengedettetett volna, 's a' vele élés nem; sőt a' vele élést is szükség a' maga egész kiterjedésében feltenni, valamíg más javával nem ellenkezik; azért a' kinek vagyon jus in superficiem, van in fundum is; mert ha ez agyagos, agyagat hordathat belőle; ha köves, vágathat köveket; pinczét ásathat benne; — de ha egyszer a' kő-vágás' jussa által volna adatva a' Királynak, avagy törvényesen régtől fogva él azzal; vagy jobb is, hogy a' Királynál légyen az a' jus, tehát akkor a' birtokos nem vágathat. — Míg valaki ezen szótskát: én, kimondja, már nem ő, mert az alatt is változott; — soha nem illenek reánk azon tempusok, idők, mellyek prae-terseknak, jelenvalóknak neveztetnek; és így soha nem mondhatom magamról, hogy vagyok; mert már a' kimondás alatt mult el valami belőlem; — soha in statu Stationario nem vagyunk, nem lehet hát így okoskodnunk: cogito, ergo sum; vagy

sum, ergo non sum nihil; mert magamról, mint totum-ról egyiket sem lehet elmondanom in praesenti úgy, hogy egészen illenék reám; — így nem lehet ezt is egészen elmondanom: meghalok, mert egészen soha nem halok meg. — Valamint a' plánták, úgy az emberek is minduntalan nőnek 's fogynak egyszer'smind mind végig; — nőnek azon értelemben, mikor valami hozzájuk járul, ragad; fogynak: mikor valami tőlök elmegyen. — Minden ország a' maga Királyai alatt, ha egy-egy tudóst, egy-egy jó gazdát, két három vitézt, két három politikust, egy-egy jó törvény-tévőt számlál, eleget számlál. — Ha valaki olly időben talál születtetni, mikor az oeconomia erőssen taníttatik, emeltetik; minden arról gondolkodik, beszél, arról írnak; a' rendelkezések arra czéloznak, abban lát minden példákat; könnyen megeshetik, hogy oeconomicum ingeniumot veszen magának; így lehet megítélni, kivéven mindenkor a' természettől való különös készítettést; honnan légyen, hogy egy ember, egy ház, egy familia, egy Nemzet, annak egy egész epokhája kapjon egyebek felett, vagy a' katonaságon, vagy a' polgárságon, vagy a' kereskedésen, vagy a' mesterségen, vagy az uraságon, vagy a' tudományon; — 's ebben is, vagy poésisen, vagy nyelven, vagy historián, vagy morálon, vagy politikan, vagy statistikán, vagy románon, vagy theológián, vagy philosophián, vagy mathesisen 's a' t. 's csak erre vagy amarra adja magát egyedül; abban csináljon gyűjteményt, arról írjon, minden gondolkozásába azt hozza bé, a' szerint cselekedjék; sőt egész életét is a' szerint folytassa. —

Készítette Szigethy Gy. Mihály,

Philos. Professor Székely-Udvarhelyt.

FOGLALAT.

	<i>Lap.</i>
1. A' Vesztálisz. (<i>Fogarasy János.</i>) - - - -	623
2. Az Újseelandiaknak Religiójok, és erkölcsös- lássalbeli állapotjok. (<i>Kiss József.</i>) - - - -	634
3. Töredékek Richter' Hesperusából. (<i>Kiss József.</i>) -	648
— Az Álöltözet. Játék I Felvonásban. (<i>N. A. Kiss Sá- mucl.</i>) - - - - -	651
4. Többfélék. Legfőbb megbizonyítása a' Nap' vesztég- állásának. — Kérdés? (<i>Ormos József.</i>) - -	676
5. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Negy- venedik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - - -	683
6. A' Rakottmány' Tudománya (mechanica), Magyar- nyelven előadva, és a' közönséges élet hasznaira szabogatva. (<i>Szigethy Gy. Mihály Professor.</i>) -	696
7. Gróf Desewffy Józsefnek a' Honi-nyelv ügye mel- lett Szabolcs Vármegyében szóval tartott, 's Or- szág-gyűlési Követjeihez felküldött javaslatjának kivonatja. (<i>Gr. D. J.</i>) - - - - -	727
8. Éjszaki Amerika' Köztársaságának egyházi állapot- ja. (<i>Némethy Pál.</i>) - - - - -	735
9. Polykletus' útazása vagy Római Levelek. Negyven- egyedik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - - -	734
10. Korláthkő' Vára. - - - - -	754
11. Emlékképek, némelly híres férjfiakról. (<i>Hrabowsz- ky Dávid.</i>) - - - - -	765
12. Ts. Ns. Esztergom Vármegye' rendszabásai, a' Ma- gyar-nyelv' előmozdítása' tárgyában. Egynehány jegyzékkel. (<i>Rumy Károly.</i>) - - - - -	804
13. A' kritika' dicsérete Hemsterhuisiusban. (<i>Szigethy Gy. Mihály Professor.</i>) - - - - -	816
14. Különböző Tudományokról néző kritikai jegyzések. (<i>Szigethy Gy. Mihály Professor.</i>) -	821

